

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

A.AVLONIY NOMIDAGI
PEDAGOGIK MAHORAT
MILLIY INSTITUTI

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami

1-to'plam

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**A.AVLONIY NOMIDAGI PEDAGOGIK MAHORAT
MILLIY INSTITUTI**

**TA’LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB
MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI**

Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami.
Toshkent, 2026-yil 14-may.

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ
НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В
СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ**

Материалы международной научно-практической конференции.
Ташкент, 14 мая 2026 г.

**CURRENT PROBLEMS, SOLUTIONS AND PROSPECTS OF
CONTINUING PROFESSIONAL DEVELOPMENT
IN EDUCATION**

Materials of the international scientific and practical conference.
Tashkent, May 14, 2026.

Toshkent - 2026

“Ta’limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollari” xalqaro ilmiy amaliy anjuman konferensiyasi materiallar to’plami, (2026-yil 14-may) – T.: Avloniy nomidagi PMMI, 2026.

Mazkur to’plamda ta’limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari, xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari, ta’lim boshqaruvida rahbarlarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari va uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt imkoniyatlari bo’yicha ilmiy izlanishlar hamda tadqiqotlar natijalari bilan ilmiy jamoatchilikni tanishtirishga oid tashkiliy, ilmiy-nazariy va metodologik tadqiqot ishlari natijalari yoritilgan.

To’plamga kiritilgan maqolalar mazmuni, ilmiy salohiyati va dalillarning haqqoniyligi uchun mualliflar mas’uldirlar.

Tahrir hay’ati a’zolari

A.A.Ismailov	– A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti rektori, p.f.f.d., dotsent, tashkiliy qo’mita raisi
D.M.Xakimova	– A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Akademik faoliyat bo’yicha birinchi prorektor, p.f.d., dotsent, tashkiliy qo’mita raisi o’rinbosari
Sh.U.Rajabov	– A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Pedagogik innovatsiyalar bo’yicha prorektor, i.f.d., professor, tashkiliy qo’mita a’zosi
N.N.Shotursunova	– A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Xalqaro hamkorlik bo’yicha prorektor, i.f.f.d., dotsent, tashkiliy qo’mita a’zosi
S.S.Jumanazarov	– Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası mudiri, t.f.n., dotsent, tashkiliy qo’mita kotibi
D.F.Maxammadaliyev	– Xalqaro hamkorlik bo’limi boshlig’i, tashkiliy qo’mita a’zosi
A.M.Gaffarov	– Hududlarda uzluksiz kasbiy rivojlantirishni muvofiqlashtirish bo’limi boshlig’i, tashkiliy qo’mita a’zosi
E.U.Xudoyberdiyev	– Ta’lim menejmenti kafedrası mudiri, p.f.f.d., tashkiliy qo’mita a’zosi
F.A.Nasrullayeva	– Pedagogika va psixologiya kafedrası mudiri, p.f.f.d., dotsent, tashkiliy qo’mita a’zosi
F.Q.Qodirova	– Boshlang’ich ta’lim va filologiya fanlari metodikasi kafedrası mudiri, p.f.f.d., tashkiliy qo’mita a’zosi
F.N.Alqarova	– Ijtimoiy va amaliy fanlar metodikasi kafedrası mudiri, p.f.f.d., tashkiliy qo’mita a’zosi

Nashr etishda qatnashganlar:

S.Q.Eshqobilov, D.B.Boyqobilov, Sh.R.Musurmonova, A.E.Ergasheva,
M.I.Xidirova, L.B.Mirzoxidova, S.Sh.Rajabova.

Mazkur to’plam A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti ilmiy-metoduk kengashining 2026-yil ____-son yig’ilish bayonnomasi bilan ma’qullangan va nashrga tavsiya etilgan.

SO'Z BOSHI***Hurmatli anjuman ishtirokchilari!***

Sizning e'tiboringizga havola etilayotgan mazkur to'plam Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti tomonidan tashkil etilgan "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallarini o'z ichiga oladi

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog va rahbar kadrlarning kasbiy salohiyatini muntazam rivojlantirish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishni taqozo etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur anjuman ta'lim sohasidagi dolzarb muammolarni muhokama qilish, ularning ilmiy asoslangan yechimlarini izlash, tajriba almashish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi nufuzli ilmiy maydon sifatida tashkil etildi. Anjumanda mahalliy va xorijiy olimlar, professor-o'qituvchilar, tadqiqotchilar, amaliyotchi pedagoglar hamda ta'lim sohasi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan ilmiy maqolalar jamlangan.

To'plamdan o'rin olgan maqolalarda ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari, xorijiy tajribalar asosida kasbiy rivojlantirish istiqbollari, ta'lim boshqaruvida rahbarlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari, shuningdek, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish masalalari yoritilgan.

Ushbu nashr pedagoglar, ilmiy tadqiqotchilar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar, doktorantlar hamda ta'lim tizimini rivojlantirish masalalari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun foydali ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi, degan umiddamiz.

Anjuman ishida faol ishtirok etgan barcha mualliflarga, hamkor tashkilotlar vakillariga va tashkiliy qo'mita a'zolariga samimiy minnatdorlik bildiramiz.

Barchangizga ilmiy faoliyatingizda ulkan muvaffaqiyatlar tilaymiz!

Abduvali Abdumalikovich Ismailov
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat
milliy instituti rektori, pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD), dotsent.

1-SHO'BA. TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

TA'LIM SOHASIDA UZLUKSIZ MALAKA OSHIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Abduvali Abdumalikovich Ismailov

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti rektori, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim tizimida pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash masalalari tahlil qilinadi. O'qituvchilarning malakasini muntazam oshirib borish zarurati, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etishning zamonaviy yo'llari yoritiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim va individual ta'lim trayektoriyalaridan foydalanishning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, malaka oshirish, kasbiy rivojlanish, pedagog kompetensiyasi, raqamli ta'lim, innovatsion texnologiyalar, ta'lim sifati.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы обеспечения непрерывного профессионального развития педагогических кадров в системе образования. Рассматриваются необходимость систематического повышения квалификации учителей, существующие проблемы в данной сфере, а также современные пути их решения. Кроме того, обосновывается значимость использования цифровых технологий, дистанционного обучения и индивидуальных образовательных траекторий в процессе профессионального развития педагогов.

Ключевые слова: непрерывное образование, повышение квалификации, профессиональное развитие, педагогическая компетентность, цифровое образование, инновационные технологии, качество образования.

Abstract. This article analyzes the issues of ensuring the continuous professional development of teaching staff within the education system. It examines the need for regular professional development of teachers, existing challenges in this area, and modern approaches to addressing them. The paper also substantiates the importance of using digital technologies, distance learning, and individualized learning pathways in the process of teachers' professional development.

Keywords: *lifelong learning, professional development, continuous training, pedagogical competence, digital education, innovative technologies, quality of education.*

Kirish

Jahon ta'lim tizimida kechayotgan integratsiya va globallashtirish jarayonlari pedagoglardan doimiy ravishda o'z ustida ishlashni, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashni talab qilmoqda. Ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirishdir. Shu sababli uzluksiz malaka oshirish tizimi zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Uzluksiz malaka oshirish pedagogning kasbiy faoliyati davomida bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam yangilab borishga xizmat qiladi. Mazkur jarayon nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorligini ham ta'minlaydi.

Ta'lim sohasida uzluksiz malaka oshirishning dolzarbligi

Bugungi kunda ta'lim mazmunining tez sur'atlarda yangilanib borishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning keng qo'llanilishi o'qituvchilardan doimiy ravishda o'z ustida ishlashni talab qilmoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki innovatsion metodlardan samarali foydalanishi, raqamli vositalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qila olishi, o'qituvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etishi zarur. Shu bois pedagoglarning kasbiy rivojlanishini uzluksiz qo'llab-quvvatlash ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Uzluksiz malaka oshirish tizimi pedagoglarga zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallash, kasbiy faoliyatini takomillashtirish hamda ta'lim sohasidagi yangiliklardan xabardor bo'lib borish imkoniyatini yaratadi. Mazkur tizim quyidagi muhim vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Uzluksiz malaka oshirish tizimi o'qituvchilarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini muntazam yangilash, innovatsion pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarni o'zlashtirish, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, elektron ta'lim resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Mazkur tizim ham ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, baholashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, ilg'or xalqaro tajribani o'rganish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, o'qituvchilarning ijodiy va ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularning

kasbiy rag'batlantirishi va raqobatbardoshligini oshirish orqali uzluksiz malaka oshirish uchun zarur shart-sharoit yaratadi.

Uzluksiz malaka oshirish o'qituvchining kasbiy rivojlanishida izchillik va barqarorlikni ta'minlaydi. Shuningdek, o'qituvchilarning o'zgaruvchan ta'lim muhitiga moslashishi, zamonaviy talablar asosida faoliyat yuritishi, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Natijada uzluksiz malaka oshirish tizimi o'qituvchining kasbiy o'sishini ta'minlash bilan birga butun ta'lim tizimi samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanadi.

Uzluksiz malaka oshirish tizimidagi muammolar

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, malaka oshirish tizimida bir qator muammolar mavjud.

Birinchidan, ayrim hollarda malaka oshirish kurslari nazariy bilimlarni berish bilan cheklanib, amaliy faoliyatga yetarlicha yo'naltirilmaydi. Natijada olingan bilimlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Ikkinchidan, pedagoglarning individual ehtiyojlari va kasbiy qiziqishlari har doim ham hisobga olinmaydi. Bir xil dastur asosida tashkil etilgan kurslar turli tajribaga ega o'qituvchilarning ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi.

Uchinchidan, ayrim hududlarda zamonaviy texnik vositalar va internet imkoniyatlarining cheklanganligi masofaviy ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanishga to'sqinlik qiladi.

To'rtinchidan, malaka oshirish natijalarini monitoring qilish va baholash mexanizmlarining yetarli darajada takomillashmaganligi ham muhim muammolardan biri hisoblanadi.

Beshinchidan, pedagoglarda o'zini o'zi rivojlantirish motivatsiyasining pastligi ham kasbiy rivojlanish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Muammolarni bartaraf etish yo'llari

Mazkur muammolarni hal etishda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Avvalo, malaka oshirish dasturlarini amaliyotga yo'naltirilgan holda takomillashtirish zarur. Treninglar, mahorat darslari, amaliy seminarlar va loyiha faoliyatiga asoslangan mashg'ulotlar pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, individual ta'lim trayektoriyalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Pedagog o'z ehtiyojlari, tajribasi va faoliyat yo'nalishidan kelib chiqib malaka oshirish kurslarini tanlash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Uchinchidan, raqamli ta'lim platformalaridan keng foydalanish orqali malaka oshirish jarayonining qamrovini kengaytirish mumkin. Onlayn kurslar, vebinarlar, virtual seminarlar va elektron resurslar pedagoglarning uzluksiz o'qib-o'rganishiga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, mentorlik institutini rivojlantirish maqsadga muvofiq. Tajribali pedagoglarning yosh mutaxassislar bilan hamkorligi kasbiy rivojlanish samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, malaka oshirish natijalarini baholashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish lozim. Elektron portfolio, kasbiy kompetensiyalar monitoringi va reflektiv tahlil usullari bu borada samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Uzluksiz malaka oshirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish ta'lim sifatini oshirish, innovatsion faoliyatni kengaytirish va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun malaka oshirish tizimini shaxsga yo'naltirilgan, amaliyotga asoslangan va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda tashkil etish zarur. Bu esa pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash bilan birga, mamlakat ta'lim tizimining barqaror taraqqiyotiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasiga oid farmon va qarorlari to'plami. – Toshkent, 2023.
3. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
5. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2021.
6. UNESCO. Teacher Professional Development and Continuous Learning. – Paris, 2022.
7. OECD. Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. – Paris: OECD Publishing, 2023.
8. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2015.

9. Day C. Developing Teachers: The Challenges of Lifelong Learning. – London: Routledge, 2018.

10. Avalos B. Teacher Professional Development in Teaching and Teacher Education over Ten Years // Teaching and Teacher Education. – 2019. – №27.

KASBIY RIVOJLANISH SOATLARINI TO'G'RI TASHKIL ETISH ZAMONAVIY TA'LIM MUHITINI YARATISHNING MUHIM OMILIDIR

Ergasheva Malohat Tursunovna

A.Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası professori v.b., p.f.d.(DSc)

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagoglarni uzluksiz o'rganishi, o'z kasbiy layoqatini takomillashtirib borish, kasbiy tayyorlash bosqichlari, kasbiy rivojlanish soatlarini to'g'ri tashkil etish va bu boradagi xorij tajribalari. Yaponiyaning maktabga asoslangan trening tizimi Jigyū Kenkyū mexanizmi. Jigyū Kenkyū mexanizmining 4 bosqichi: rejalashtirish, amalga oshirish (sinab ko'rish), baholash, qayta ishlash masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Jigyū Kenkyū trening tizimi, kasbiy rivojlanish soatlari, Yaponiya va xorij davlatlari (AQSH, Kanada, Birlashgan Qirollik, Avstraliya) tajribalari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы непрерывного обучения учителей, повышения их профессиональной компетентности, этапы профессиональной подготовки, надлежащая организация часов повышения квалификации, а также зарубежный опыт в этой области. Рассматривается японская система обучения на базе школ — механизм Дзигю Кенкю. Охвачены 4 этапа механизма Дзигю Кенкю: планирование, реализация (тестирование), оценка и обработка

Ключевые слова. Система обучения Дзигю Кенкю, часы повышения квалификации, опыт работы в Японии и других странах (США, Канада, Великобритания, Австралия).

Abstract. This article discusses the issues of continuous learning of teachers, improving their professional competence, stages of professional training, proper organization of professional development hours, and foreign experiences in this regard. The Japanese school-based training system Jigyū Kenkyū mechanism. The 4 stages of the Jigyū Kenkyū mechanism: planning, implementation (testing), evaluation, and processing are covered.

Keywords: Jigyū Kenkyū training system, professional development hours, experiences from Japan and foreign countries (USA, Canada, United Kingdom,

Australia).

Har bir pedagog zamon bilan hamnafas bo'lishi, bugungi kun talabiga javob berishi lozim. Buning uchun uzluksiz o'rganishi, o'z kasbiy layoqatini takomillashtirib borishi zarur. Tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, pedagoglarni kasbiy tayyorlash bir necha bosqichdan iborat: oliy ta'lim, ishlab chiqarishgacha o'qitish, yosh o'qituvchilar uchun tanishtiruv dasturlari, ishdan ajralmagan holda maktab bazasida malaka oshirish.

“Kasbiy rivojlanish soati” – bu kasbiy rivojlanish kunlarida tashkil etilgan o'quvlarda o'qituvchilar tomonidan o'zlashtirilgan yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlari faoliyat ko'rsatayotgan umumta'lim maktablarida qo'llashlarini tahlil qilish, ularga zarur metodik yordam ko'rsatish, kasbiy rivojlanish uchun tavsiyalar berish, dars kuzatish, refleksiv amaliyot hamda maktab negizida malaka oshirish tadbirlari o'tkaziladigan soatlardir.

“Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlari doirasida yetakchi o'qituvchi tomonidan mahorat darslari o'tiladi, o'qituvchilarning o'zaro dars kuzatishi va ularning hamkasblari tomonidan tahlil qilinishi tashkil qilinadi, shuningdek, har bir o'qituvchining refleksiv amaliyotini tashkil qilishga ko'maklashiladi.

Kasbiy rivojlanish soatlarini tashkil etish maktabning ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'zini o'zi o'qitadigan, hamkorlik, o'zaro yordam qonunlari asosida yashaydigan jamoani shakllantirishga zamin yaratadi. Kasbiy rivojlanish soatlarini tashkil etishning ilk tadqiqotlariga ko'ra, bunday dasturlar dastlab AQSh, Kanada, Birlashgan Qirollik, Avstraliya, Yangi Zelandiyada o'qituvchilarni ishdan ajralmagan holda o'qitishning yangi strategiyasi sifatida yuzaga keldi. Keyinchalik bu davlatlar Kasbiy rivojlanishning maktab ta'limini rekonstruktsiya qilish yoki kasbiy rivojlanish harakatiga qiyoslanadigan keng qamrovli dasturlarni ishlab chiqdilar va ularga Yaponiya, Isroil, Gollandiya, Germaniya kabi davlatlar qo'shildi. O'qituvchilar kasbiy tayyorgarligining amaliy yo'nalishi o'tgan asrning 90-yillaridan kasbiy rivojlanish soatlarini tashkil etish Birlashgan Qirollikda yaqqol namoyon bo'la boshladi. O'qituvchilar uchun boshlang'ich treningida universitet va maktab hamkorligini AQSh, Kanada, Gollandiya kabi davlatlarda ko'rish mumkin. Janubiy Meksika va Gollandiyada amaliyotchilar jamiyati tuzilmasi joriy qilingan. Amaliyotchilar jamiyati – umumiy maqsad bilan birlashgan faol o'qituvchilar guruhi bo'lib, jamiyat a'zolari o'rtasida konstruktiv yondashuv, faol o'qitish metodlarini targ'ib qiladi. Universitet va maktab hamkorligi asosida tahsil oladigan o'quvchi-talabalar ko'p vaqtlarini maktabda, sinfda o'tkazadilar, dars berayotgan o'qituvchilarning faoliyatini kuzatadilar, o'rganadilar. Zero, mutaxassislarning fikricha, har qanday foydali adabiyotni o'qish amaliy tajriba orttirish o'rnini bosa olmaydi. Universitet va maktab hamkorligi hozirgi

kunda, o'quvchi-o'qituvchilarni kasbiy rivojlantirish maktab amaliyoti maqsadlariga mos kelmayapti. Bunday holatni pedagogika institutlari talabalarining pedagogik amaliyoti o'tadigan ayrim maktablarda ham kuzatish mumkin. Amaliyotchi-talabalar aksar hollarda sinfdagi o'quv jarayoniga aralashmay, dars kuzatadilar va ularni maktab o'qituvchilari, sinf rahbarlari ishtirokisiz tahlil qiladilar. Bu esa, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini takomillashtirishga kam hissa qo'shadi.

Pedagoglarni kasbiy tayyorlashda yosh o'qituvchilar uchun tanishtiruv dasturlari muhim ahamiyatga ega. Ko'p davlatlarda, jumladan, AQShda endi ish boshlayotgan o'qituvchilarning ehtiyojlariga javob beradigan maxsus dasturlar yaratilgan. Germaniya ta'lim vazirligi kasbiy rivojlanish dasturiga o'xshash tanishtiruv dasturi loyihasini amalga oshirmoqda, bunda mas'uliyat pedagogika kollejlari va akademik maktablarga yuklatilgan. Dastlab Yaponiyada yosh o'qituvchilar uchun bir yillik maktab treningi joriy qilindi va 1992-yildan boshlab tayyorgarlikning bu turi barcha boshlang'ich, o'rta va maxsus maktablarda qo'llanmoqda. Maktabga asoslangan trening tizimi Jigy Kenkyu deb ataladi.

Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, o'qituvchilar Jigy Kenkyu talablari asosida sinf xonasida kuzatish, amaliyot o'tkazish, birgalikda tadqiq etish, axborot almashish davomida matematik formulalar, nazariy va mavhum printsiplarni o'rganishga qaraganda ko'proq kasbiy bilim va mahoratga ega bo'ladilar. Mutaxassislar hamkorlikda o'qitish va o'rganish jarayonida kichik guruhlarda fikr almashish muhimligini, ta'lim samaradorligi o'qituvchi va o'quvchining birgalikda rivojlanishiga bog'liqligini ta'kidlaydilar.

Jigy Kenkyu 4 bosqichdan iborat: rejalashtirish, amalga oshirish (sinab ko'rish), baholash, qayta ishlash (tatbiq etish). Ushbu mexanizm qanday amalga oshiriladi? Bitta maktab jamoasi misolida ko'rib chiqish mumkin.

1. Rejalashtirish. Muammoni belgilash, hamkorlikda darsning batafsil rejasini ishlab chiqish. Maktab o'qituvchilari (fan uslubiy birlashmasi a'zolari) yil davomida o'rganish va yechim yo'llarini topish uchun belgilangan muammo (masalan, ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotni rivojlantirish)ni muhokama qiladilar, har bir sinfdagi qo'llash mumkin bo'lgan o'qitish metodlari va mazmunni o'quv dasturlariga asosan o'rganadilar, dars rejalarini takomillashtirish yo'llarini taklif qiladilar.

2. Amalga oshirish (sinab ko'rish). O'quv dasturi bo'yicha sinov darslarini o'tish. Bu bosqichda o'qituvchilardan biri hamkorlikda ishlab chiqilgan reja bo'yicha dars o'tadi, boshqalar esa uni kuzatadilar. Har bir o'qituvchining o'z vazifasi bor: kimdir dars jarayonini videotasvirga tushiradi, kimdir vaqtni nazorat qiladi, boshqalar kuzatib,

tahlil qiladilar.

3. Baholash (tahlil). Dars yakunlangach, barcha o'qituvchilar to'planib, uni muhokama qiladilar. Dars davomida kuzatuvchilar dars maqsadining belgilanishi, o'quv materialining mavzuga mosligi, taqdim etish metodlari, o'qituvchi faoliyati, o'quvchilar xulqi, o'qituvchi va o'quvchilarning muloqoti va boshqa jihatlarni o'rgandilar. Dars tahlili yutuq va kamchiliklarni aniqlash imkonini beradi.

4. Qayta ishlash (tatbiq etish). Dars rejalari, yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish, hisobot, yangi rejani ishlab chiqish. dars Yakuniy bosqichda o'qituvchilar tahlil davomida bildirilgan fikr-mulohazalar asosida rejasini qayta ishlaydilar, pedagoglarning kasbiy layoqat (kompetentsiya)larini rivojlantirish uchun o'qitishning yangi strategiyalarini taklif qiladilar. Qayta ishlab chiqilgan dars rejasi barcha (shu fan bo'yicha) o'qituvchilarga taklif etiladi.

Bunday yondashuv o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda samarali bo'lib, ko'p davlatlarning kasbiy rivojlanish dasturlari maktabga asoslangan boshlang'ich trening yoki tanishtiruv dasturlariga xususiyatlarga ega. nisbatan umumiy. Shuning uchun uni o'qituvchilarni tayyorlash tizimining boshqa bosqichlariga qaraganda qo'llash qulay. Biz mazkur bo'limning ikkinchi mavzusida Jigyru Kenkyu tizimi bilan tanishdik.

E'tibor bergan bo'lsangiz, bizning maktablarimizdagi metodik birlashmalar faoliyatiga o'xshashlik jihatlari ko'p. Lekin eng asosiy farqi – Jigyru Kenkyuda metod birlashma a'zolari birgalikda (mustaqil yoki malakali mutaxassis yordamida) muammoli mavzular ishlanmalarini tayyorlashadi, birgalikda sinab ko'rishadi, videotrening asosida tahlil qilishadi, ishlanmani takomillashtirishadi yoki shundayligicha amaliyotga tatbiq etishadi. Bizning maktablarimizda ham metodbirlashma faol ishlaydi. Biroq o'qituvchilarning o'zaro dars kuzatishini Jigyru Kenkyu tizimiga o'tkazish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Zero, tayyorlov jarayonida qatnashmagan o'qituvchining darsni tahlil qilishi bilan butun jarayonda birgalikda ishtirok etgan pedagogning fikrlari o'rtasida katta farq bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Kasbiy rivojlanish soatlari orqali malaka oshirish quyidagi 6 asosiy omilni talab qiladi: 1).Maktab direktorlari mashg'ulot maqsadiga erishishning oson yo'llarini ishlab chiqadilar. Ular o'qituvchilar malakasini oshirish rejasi maktab yillik ish rejasining bir qismi ekanligini biladilar; 2) Fasilitatorlar o'qituvchi va metodistlar guruhi bo'lib, ular o'qituvchilarning ehtiyojlarini tushunadilar va ularni to'liq qo'llab-quvvatlaydilar. Ular o'qituvchilarning va maktabning aniq ehtiyojlari asosida tashkil etiladigan mashg'ulot modullarini yarata oladilar; 3).Maktab bazasida malaka oshirishda tayanch o'qituvchilar (mentorlar)

muhim rol o'ynaydi. Bu guruh o'quvchi shaxsini rivojlantirishga asoslangan yondashuvni qo'llash uchun yetarli bilim va malakaga ega, o'qituvchilar malakasini oshirishda tajribali, ijodkor, o'z hamkasblari orasida hurmat-e'tibor qozongan mutaxassislardan tashkil topadi; 4).Malaka oshiruvchi o'qituvchilar juda qiziquvchan va mashg'ulot davomida o'z bilimlarini yangilash, kasbiy mahoratlarini oshirishga doim tayyor bo'lishadi; 5).Mashg'ulot uzoq muddatli va doimiy bo'lishi, belgilangan maqsadlarga erishishgacha davom etishi kerak. Mashg'ulot jadvali qulay: trener va o'qituvchilarga mos soat/kunni belgilaydi, masalan, ta'tillar davomida, dars boshlanishidan oldin, ertalab, tushlik vaqtida yoki darsdan keyin; 6). Mashg'ulot o'tkazish joyi. Mashg'ulot ko'pincha maktabda, haqiqiy sinf muhitida o'tkaziladi va u maktab jamoasining ish tartibi, dars jadvallariga mos bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. SH.Mardonov, V.X. Xodjaev, T.A.Almamatov (2016). O'qituvchilar malakasini oshirishning innovatsion qadriyatli yo'nalishlari
2. Ergasheva M.T. "PIRLS va PISA xalqaro tadqiqotlari asosida o'qish kompetensiyasini shakllantirish: nazariy-amaliy yondashuvlar" // Ilmiy-metodik jurnal "Maktab ta'limi. Muammolar, izlanishlar, yechimlar" - Toshkent-2025.-№5
3. Ergasheva M.T. "Features of research skills development in students" // World Bulletin of Social Sciences (WBSS), Available Online at: <https://www.scholarexpress.net> Vol. 54, January 2026 ISSN: 2749-361X Journal Impact Factor: 10.265
4. Ergasheva M.T. "PISA topshiriqlari bilan ishlashda kreativ fikrlashning roli" // Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Toshkent-2025, 47-50-betlar
5. Ergasheva M.T. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida xalqaro tajribalarni integratsiyalash// Ilmiy-metodik jurnal "Osiyo Xalqaro Universiteti axborotnomasi" Buxoro – 2026.-№1

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH KURSLAR O'QUV REJA VA DASTURLARINI ISHLAB CHIQISHNING ZAMONAVIY USULLARI:

"ADDIE" MODEL

M.N.Abdullayeva

A.Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish, rahbar, pedagog va mutaxassis xodimlarining kasbiy mahoratini yaxshilash, uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslari o'quv reja va dasturlarini zamon talablariga*

moslashtirish uchun xorijiy tajribani o'rganish va amaliyotda qo'llash bugungi kunning ustvor vazifalaridan biridir. Mazkur maqolada malaka oshirish kurslari o'quv-reja va dasturlarini ishlab chiqishda foydalaniladigan "ADDIE" modelining mazmun-mohiyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: "ADDIE" modeli, tahlil, loyihalash, o'quv dasturi, baholash.

Аннотация: Одной из приоритетных задач современности является изучение и применение на практике зарубежного опыта с целью внедрения новых принципов управления в систему образования, повышения профессиональной квалификации руководителей, преподавателей и специалистов, а также интеграции учебных планов и программ курсов повышения квалификации к современным требованиям. В данной статье рассматривается содержание и сущность модели «ADDIE», используемой при разработке учебных планов и программ курсов повышения квалификации.

Ключевые слова: модель «ADDIE», анализ, проектирование, учебный план, оценка.

Abstract: One of the priority tasks of today is to study and apply foreign experience in practice in order to introduce new principles of management into the education system, improve the professional skills of managers, teachers and specialists, and adapt curricula and programs of continuous professional development courses to modern requirements. This article discusses the content and essence of the "ADDIE" model used in the development of curricula and programs of in-service training courses.

Keywords: "ADDIE" model, analysis, design, curriculum, assessment.

Har qanday sohada, faoliyat natijasining sifati va samaradorligi reja va uni amalga oshirish mexanizmlarini aniq belgilangani bilan o'lchanadi. Ta'lim sohasida esa o'quv-reja va dasturlarning mazmuni, maqsad, vazifa va kutilayotgan natijani to'g'ri tanlangani o'quv jarayoni sifati va samaradorligini kafolatlaydi. Mazkur maqolada trening mashg'ulotlari va malaka oshirish kurslari o'quv-reja va dasturlarini ishlab chiqishda qo'llaniladigan «ADDIE» modelining mazmun-mohiyati va afzalligini tahlil qilmoqchimiz.

Dastlab, «ADDIE» nima? Degan savolga javob bersak. «ADDIE» - bu ingliz tilidagi so'zlarning bosh harflaridan olingan qisqartma so'z bo'lib, o'qituvchilar yoki trenerlar o'quv dasturlarini ishlab chiqish jarayonida yo'riqnoma sifatida foydalanishi mumkin bo'lgan model yoki tavsiyadir.

Ushbu model biror bir o'quv dasturini ishlab chiqishda har bir qadamni

bosqichma-bosqich baholab, fidbek (xulosa) berish imkonini beradi. Shuningdek, bu model kurs yoki o'quv dasturini dinamik va interfaol baholab borish uchun ham qulaydir.

Bu modelni har qanday holatga moslab qo'llasa bo'ladi, ya'ni tashkil etiladigan trening yoki o'quv kursning mazmuni, maqsadi va ishtirokchilar kontingentini inobatga olgan holda, turli xil mazmundagi faoliyatni tashkil etishda, masalan, jamoaviy trening mashg'ulotlari yoki alohida ehtiyojlar asosida o'tkaziladigan o'quv mashg'ulotlarida foydalanish mumkin.

Endi har bir bosqichning mazmuni va maqsadiga to'xtalib o'tsak.

A-Analysis = Tahlil bosqichi. Bu bosqichda biz quyidagi savollarga javob topamiz:

- Nima uchun biz ushbu kurs/o'quv mashg'ulotini amalga oshirmoqchimiz?
- Muvaffaqiyatga erishish uchun qanday imkoniyat mavjud?
- Samarali natijani qanday tasavvur qilayapmiz?
- Maqsadga erishish uchun nima qilishimiz kerak?

Ushbu savollar tahlili o'quv dasturini ishlab chiquvchilarga ishni qanday tashkil etish, nimadan boshlash va davom etirish bo'yicha bir fikrga kelishda yordam beradi. Trening yoki o'quv kursi dasturini ishlab chiqishning tahlil bosqichidagi eng muhim ishlardan biri bu qanday o'zgartirishlar qilish nazarda tutilayotgani va uning eng muhim tomoni nimada ekanligini hamda bu faoliyatni amalga oshirishning osonroq, kam harajatli qilib tashkil etish yo'llarini ko'rsatishdir.

Ehtiyojlarni qondiradigan o'quv dasturini yaratmoqchi bo'lgan mutaxassis/trener uchun ma'lumot to'plash, kerakli odamlar bilan suhbatlashish, zaruriy topshiriqlarni tahlil qilishi muhimdir. Chunki ehtiyojlarning muhimlik darajasini tushunib yetgandagina samarali o'zgarishlarni amalga oshirish imkonini beruvchi trening dasturini yaratish mumkin. (Smetana, 2019).

Quyida trenerlar tahlil bosqichida inobatga olishini nazarda tutgan, 2010-yil psixolog-pedagog olim J.F.Chan tomonidan tavsiya etilgan takliflardan ba'zilarini keltiramiz. Olim quyida berilgan savollarga aniq javob topishni maqsalga muvofiq deb hisoblaydi.

- Hozirgi vaziyat qanday?
- Qanday natija kutilayapti?
- Mavjud vaziyat bilan kutilgan natija o'rtasidagi bo'shliqni to'ldirishning eng maqbul yo'li qanday?
- O'quv mashg'ulotida ishtirok etuvchi shaxslarning ehtiyoji, ularning xususiyatlari, bilim, ko'nikma va malakalari qay darajada?

- Ushbu o'quv mashg'ulotidan kim manfaatdor?
- Qanday manbaalar mavjud?
- Qanday cheklovlarni e'tiborga olish kerak?
- O'quv mashg'ulotining dasturni ishlab chiqishga kimlar jalb qilinishi kerak?

Tahlil bosqichining muhim tomoni shundaki, bu bosqich butun loyiha yoki o'quv kursi muvaffaqiyati uchun mustahkam zamin yaratadi. Loyiha/o'quv kursining ko'lam va yo'nalishni shakllantirishga yordam beradi.¹

Ushbu modelning **D -Design = Dizayn (Loyihalash)** bosqichi bu trening/o'quv kursi dasturi va rejasining dastlabki loyihasidir.

Dastur loyihasi belgilangan o'quv maqsadlari asosida o'quv mashg'uloti yakunlangach, o'quv kursi ishtirokchilari o'zlashtirishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni ifodalaydi. U o'quv kursining shakli va uslubini, ya'ni sinf-dars, tarmoq orqali(masofadan) yoki aralash shaklda o'tkazilishini aniqlashda yordam beradi. Shuningdek, bu bosqich mashg'ulotning o'quv metodik ta'minoti tarkibini (dars ishlanma, mashq, topshiriqlar) ishlab chiqishda bir qarorga kelishga ham yordam beradi.

Bu jarayon 1-, 2-, 3- va 4-darajali baholash strategiyasini ham o'z ichiga olishi lozim.²

Modelning keyingi **D-Develop = D- ishlab chiqish** (yaratish) bosqichida o'quv dasturini ishlab chiqish jarayonini boshqaradigan va o'quv mashg'ulotini amalga oshirish uchun kerak bo'ladigan hamma narsani ta'minlashga qaratilgan faoliyatni amalga oshirish nazarda tutiladi.

Ushbu bosqichning oxirgi qismi – hamma narsa rejalashtirilgan tarzda bajarilganligiga ishonch hosil qilish uchun o'quv dasturini sinovdan o'tkazish yoki tekshirib ko'rishdir, ya'ni dastur bo'yicha “amalga oshirilgunga qadar” qilinishi kerak bo'ladigan o'zgarishlarni aniqlashdir.³ (Chan, 2010).

I-Implementation=amalga oshirish bosqichi esa mashg'ulotning ishtirokchilar bilan birgalikda bajarilish nazarda tutiladi. Aniqroq qilib aytganda, bu bosqich o'quv dasturini amaliyotga joriy etish jarayonini ifodalaydi.

Nihoyat so'ngi, **E-Evaluation= Baho berishi** “Tahlil” bosqichi singari muhim ahamiyatga ega bo'lsada, ko'pincha e'tibordan chetda qoldiriladi. O'quv mashg'ulotlari jarayonini baholaganligiga ishonch hosil qilish juda muhimdir. Chunki

¹ Chan, J.F. O'quv dasturlarini loyihalash va ishlab chiqish. Wiley & Sons Publishers nashriyoti: San-Fransisko, Kaliforniya. 2010.

² J.B.Smetana. O'quv dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha trenerlar tayyorlash amaliy seminar materiallari. Toshkent, 2019

³ Chan, J.F. O'quv dasturlarini loyihalash va ishlab chiqish. Wiley & Sons Publishers nashriyoti: San-Fransisko, Kaliforniya. 2010

o'quv kursidan kutilgan natijaga qay darajada erishganingiz va keyingi o'quv mashg'ulotlarida nimalarga e'tibor qaratish zarurligini aniqlab olishingiz lozim bo'ladi.

Bu bosqichda jarayonni K.Kirkpatrik tomonidan ishlab chiqilgan baholashning quyidagi to'rtta darajasidan⁴ foydalanib tashkil etish maqsadga muvofiq.

• **Birinchi daraja** = Ishtirokchilarning munosabatini baholash.

• **Ikkinchi daraja** = Ishtirokchilarning bilimlarini baholash.

• **Uchinchi daraja** = o'quv kursi mashg'ulotlarini ishtirokchilarga ta'sirni baholash. *O'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malaka amalda qo'llanildimi?*

• **To'rtinchi daraja** = Natijalarni baholash. O'quv kursi mashg'ulotidan uzoq muddat foydalanish mumkin bo'lgan natijaga erishildimi? Bu o'zgarishlarni sodir bo'lishiga sabab bo'ldimi? kabi savollarga javob olishga qaratilishi zarur.

“ADDIE” modeli - bu faoliyatni olib borish jarayoni emas, balki vositadir. Ya'ni bu maqsadga erishishda yordam berishi mumkin bo'lgan vosita ma'nosini anglatadi. Birinchi qadamdan tashqari qolgan barcha qadamlarni (bosqichlar) tartib bilan amalga oshirilishi shart emas. Chunki, o'quv jarayoni maqsad va vazifalarini qayta ko'rib chiqib, tahlil qilib, baholab borish faoliyatdan ko'zlangan natijani olish, muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Chan, J.F. O'quv dasturlarini loyihalash va ishlab chiqish. Wiley & Sons Publishers nashriyoti: San-Fransisko, Kaliforniya. 2010.

2. J.B.Smetana. O'quv dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha trenerlar tayyorlash amaliy seminar materiallari. Toshkent, 2019.

3. K.Kirkpatrik. Trening dasturi natijalarining samaradorligi

<https://www.youtube.com/watch?v=u3SXxd4XzQ4>

ANTROPONIMIK INDIKATORLAR VA ULARNING XALQ DOSTONLARI MATNIDA QO'LLANISHI (Qashqadaryo xalq baxshilari dostonlari misolida)

UDK413.13(045)

Abatov Doston Ro'zimurod o'g'li,

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti, f.f.f.d (PhD)

Annotatsiya. Indikatorlar nomning qanday, qaysi obyektning atoqli oti ekanini aniqlab, unga ishora qilib turadi. Shunday holat antroponimikada ham mavjud. Antroponimlar tarkibida qo'llanilgan bu kabi vositalar antroponimik aniqlagichlar

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=u3SXxd4XzQ4>

hisoblanib, ular shaxsning jinsi, yoshi, qarindoshlik belgisi, kasbi, unvoni, mansabi, ijtimoiy holatini va boshqa belgilarni aniqlashtirib kelishga xizmat qiladi. Maqolada qashqadaryolik xalq baxshilari tomonidan kuylangan "Oyparcha", "Kelinoy", "Jarxun maston" dostonlari matnida qo'llanilgan bobo, buvi, mullabachcha, nazar, bek, boy, dada, shoh, xon, bek/beg, -din, -jon (-chon), -toy, -sho kabi erkaklar ismiga qo'shiladigan hamda gul, pari, maston, ya(-iya), -cha, -bonu, -bibish, -bibi(-bi), -buv (buv, bu), -buvish, -go 'zal, -momo(mo), -niso (nisa), -poshsha(posh), -suluv, -xon(qon), -xonim(xonum) singari ayollar nomiga qo'shiladigan nom ko'rsatkichlarining lug'aviy-ma'noviy xususiyatlari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: nom ko'rsatkichi, indikator, aniqlagich, antroponim, ayollar ismi, erkaklar ismi, xalq dostonlari, onomastika, antroponim, onomastik birlik.

Annotation. Indicators point out the name, identifying the features of names and which object's prominent noun is. This situation also exists in Anthroponomics. Such kinds of resources which are used in Anthroponomics itself become identifiers and they clarify a person's gender, age, relative sign of kinship, occupation, dignity, rank, social status and other features. In this article, women's name indicators' linguistic spiritual features, which were used in eposes' texts of "Oyparcha" "Kelinoy" "Jarxun maston", which were sung by Kashkadaryo national singers, are analysed. For instance, these indicators are "bobo, buvi, mullabachcha, nazar, bek, boy, dada, shoh, xon, bek/beg, -jon, (-chon), toy, sho" which can be added to men's names, and "gul, pari, maston, ya (-iya), cha, bonu, bibish, -bibi, (-bi), buvi (buv bu), bivish, guzal, -momo (-mo), niso (nisa), bobo, poshsha (posh), -suluv, -xon(qon), -xonim(xonum)" which are added to women's names.

Key words: name indicator, indicator, identifier, antroponim, women's name, men's name, national eposes, onomastics, anthroponym, onomastic unit.

Аннотация. Индикаторы указывают на имя, определяя особенности имен и то, какое имя является выдающимся существительным объекта. Такая ситуация существует и в антропоники. Такого рода ресурсы, используемые в самой Антропоники, становятся идентификаторами и уточняют пол человека, возраст, относительный признак родства, род занятий, достоинство, ранг, социальный статус и другие признаки. В данной статье анализируются лингводуховные признаки женских имён-индикаторов, которые использовались в текстах эпосов «Ойпарча», «Келиной», «Джархун мастон», воспетых кашкадарьинскими народными певцами. Например, к мужским именам можно добавлять такие индикаторы, как «бобо, буви, муллабачча, назар, бек, бой, дада, шох, хон, бек/бег, -джон, (-чон), той, шо», и "гуль, пари, мастон, я (-ия), ча, бону,

бибиш, -биби, (-би), буви (був бу), бивиш, гузал, -момо (-мо), нисо (ниса), бобо, poshsha (шикарный), -suluv, -xon(qon), -xonim(xonim)", которые добавляются к женским именам.

Ключевые слова: *именной индикатор, индикатор, идентификатор, антропоним, женское имя, мужское имя, народные эпосы, ономастика, антропоним, ономастическая единица.*

Kirish. O'zbek tili antroponimiyasida indikator termini ko'pdan buyon qo'llaniladi. Bu termin o'rnida aniqlagich atamasi ham qo'llanila boshlandi. Antroponimik indikatorlar xususida maxsus tadqiqot ham olib borilgan.

Asosiy qism. Professor Ernest Begmatovning yozishicha, "...indikatorlar nomning qanday, qaysi obyektning atoqli oti ekanini aniqlab, unga ishora qilib turadi. Mana shunday holat antroponimikada ham mavjud. Antroponimlar tuzilishidagi mana shunday vositani biz "antroponimik aniqlagichlar" yoki antroponimik indikatorlar deb atashni lozim topamiz"[1:231]. ... Shundan so'ng olim kishi ismlariga qo'shilib qo'llaniladigan *bobo, buva, boy, bek/beg, -din, -jon (-chon), -toy, -sho* kabi erkaklar ismiga qo'shiladigan; *-ya(-iya), -cha, -bonu, -bibish, -bibi(-bi), -buvi (buv, bu), -buvish, -gul, -go'zal, -momo(mo), -niso (nisa), -poshsha(posh), -suluv, -xon(qon), -xonim(xonum)* kabi ayollar ismiga qo'shiladigan indikatorlarni keltirib o'tadi.

Momo indikator. Momo apellyativi *buvi, buvinig onasi, katta buvi; kampir, keksa ayol; doya xotin* ma'nolarini ifodalaydi. Ismlar tarkibida buvisining ismi bilan atalgan qiz, buvisidek, qari kampirdek uzoq umr ko'rsin ma'nolarini anglatadi. Ko'p holda ismlarga an'anaga binoan qo'shilib aytiladi.

E.Begmatovning yozishicha, *momo* indikator *ayrim shevalarda mo* shaklida ham qo'llaniladi va "buvi, kampir, keksa ayol, doya xotin ma'nolariga ega bo'lib, ismni ayollar jinsi nomi sifatida shakllantiradi" [1: 232].

Lingvistik lug'atlarda *moma* apellyativi quyidagicha izohlangan:

MOMA shv.1 Ota yoki onaning onasi; buvi.

2 Kampir. *Qag'ajon moma nima deyarini bilmay:*

• *Bularni avval ko'rmagan bo'lsam kerak! – dedi* [2: 293]. "Oyparcha".

3 Kampirlarga murojaat shakli [3: 612].

Momajonim, qilmang meni intizor,

Quloq soling, bugun sizga arzim bor. "Oyparcha" [2: 231].

Qodir baxshi Rahimov hamda Umir shoir Safarov dostonlari matnida *moma* apellyativi qatnashgan bir qator antroponimlar qo'llanganini ko'ramiz: *Oydinmoma (KN), Gulsummoma (KN), Oyto'timoma (KN), Qag'ajon moma (O)* kabi.

Mulla indikatori. Arab tilidagi mavlo (mavla) soʻzining buzilgan shakli boʻlib, madrasada tahsil koʻrgan savodxon kishi; din bilimdoni, ulamo. Ismlar tarkibida bilimli, oʻqimishli, savodxon boʻlsin; kelishgan, yoqimtoy yigit boʻlsin maʼnolarida keladi.

Qodir baxshining “Jorxun maston” dostoni matnida bu apellyativning mullabachcha shakli qoʻllanganini koʻramiz. Mullabachcha ikki morfemadan tashkil topgan boʻlib, birinchi morfema mulla arabcha, ikkinchi morfema bachcha fors-tojikcha soʻzdir. Lingvistik lugʻatda bu apellyativning maʼnosi quyidagicha izohlangan.

MULLABACHCHA (a.+f. mullaning bolasi) yuq. usl. ayn. mullavachcha. *Madrasada uch mullabachcha bir boʻyra ustida oʻtirib, mushkul bir masalani bahslashadi.* Oybek, Navoiy.

MULLAVACHCHA 1 Madrasa talabasi. *Bu boy tiriklik chogʻida vaqf unumlarini mudarris va mullavachchalarga oʻz qoʻli bilan berib yurar edi.* M.Muhhammadjonov, Turmush urinishlari [3:634-635].

“Jorxun maston” dostonida *Gʻani mullabachcha* antroponimi qoʻllanilgan.

Nazar indikatori 1) koʻz qarash, nigoh. Ismlar tarkibida eʼtirof, iltifot, muruvvat, shafqat maʼnolarini anglatadi. Baʼzi ismlarda sovgʻa, ehson, tuhfa tushunchalarini ham ifodalaydi. Bu hollarda Allohning, paygʻambarning, aziz avliyolarning gʻamxoʻrligi koʻzda tutiladi.

Nazar 2) qadimiy yahudiycha oʻzini xudoga bagʻishlagan, xudojoʻy, taqvodor; oʻzini tutib olgan, vazmin, kamtarin maʼnolarini anglatadi. Lingvistik lugʻatlarda apellyativning maʼnosi quyidagicha:

NAZAR (a. koʻrish qobiliyati, koʻrish; nigoh) **1** Koʻz qarashi; nigoh. *Nazar solmoq. Nazar tashlamoq. – Yigitning sovuq nazari Madaminxoʻjani shoshirib qoʻydi.* M. Ismoilij, Fargʻona t.o...

2 (*faqat egalik qoʻshimchasi bilan*) Voqea, hodisa, kimsa, narsa va sh.k. haqidagi subyektiv fikr, ularga boʻlgan qarash. *Nazarimda, siz yanglishyapsiz. – Xoʻjayinlar nazarida xizmatkor – yarim odam.* Oybek, Tanlangan asarlar...

3 Erkaklar ismi [4:9-10].

Biz tadqiq etayotgan dostonlar matnida nazar apellyativi bilan kelgan bir qator kishi ismlari qoʻllanilgan. Jumladan “Kelinoy yoki Norguloy” dostonida *Nazar antroponimi* mavjud.

Bek/beg indikatori 1) hukumdor, hokim, boshliq; oʻtmishda maxsus mansablardan birining nomi.

Bek 2) -bek//berk maʼnosida; mustahkam, himoya qilingan; kuchli, qudratli.

Qodir baxshi dostonloari matnida ushbu indikatorli quyidagi kishi nomlari

qo'llanganini kuzatdik: *Bobirbek, Qaysarbek, Yoqubbek, Ashurbek, G'anibek* kabi.

Bobo indikatori buva, ota yoki onaning otasi. Ba'zan aziz, muqaddas avliyo, pir ma'nosida ham keladi. Bobosining ismi berilgan, bobosining ismi bilan atalgan bola yoki bobosidek ko'p umr ko'rsin ma'nosini anglatadi.

Bobo apellyativi izohli lug'atda quyidagicha berilgan:

BOBO (f. ota; buva; oqsoqol) 1 Otaning yoki onaning otasi (nabiraga nisbatan). *Boboning tol ekkani – o'ziga nom ekkani* Maqol. *Bobom burgut qarash bilan menga qaradilar.* S. Ahmad...

2 (faqat ko'plik shaklida) O'tmishda yashab o'tgan qarindosh kishilar, ajdodlar. *Agar Bobur mirzo Samarqandni tezroq egallamasalar, bobolardan qolgan saltanat begona sulola ilkiga o'tib ketgusidir.* P. Qodirov, Yulduzli tunlar...

3 Hurmat yuzasidan qariyalar nomiga qo'shib aytiladi. *Murod darrov turib Hoji bilan so'rashdi va nazokat bilan unga joy ko'rsatdi. – Keling, Hoji bobo! Ko'rinmaysiz, kelmaysiz?* A. Qahhor, Yillar...

4 Aziz-avliyolar nomiga qo'shib ishlatiladi. *Shayx Zayniddin bobo. Zangi bobo...*

5 tar. O'tmishda Buxoro dahalarini nazorat qiluvchi bosh mirshab unvoni.

6 folk. Oqsoqol, otaxon. *Kambag'allar Tog'ayni bobo ko'targan edi Kambag'allarga bosh bo'lib turgan edi.* "Rustamxon"

7 Bobo (erkaklar ismi) [5:291-292].

O'rganilayotgan dostonlar matnida bobo indikatorli shaxs nomlari mavjud: Pirmat bobo (KN), Xolyor bobo (KN), Xidirali bobo (KN), To'son bobo (O) kabi.

Boy/voy indikatori. Boy apellyativi asli boylar, badavlatlar avlodiga mansublik; boy-badavlat, hukumron, janob ma'nolarini ifoda etadi. Ism tarkibida kelib, bolaga to'qlik, farovonlik tilash, hurmat, ehtirom ma'nolarida bildiradi. Ba'zan farzandimiz ko'paysin, serfarzand, bo'laylik ma'nosini ham ifodalaydi.

Lingvistik lug'atlarda apellyativning quyidagi ma'nolari zikr etilgan:

BOY I 1 Mol-dunyosi, davlati, boyligi ko'p; badavlat, davlatmand. *Boy odam. Faqir piyoda yurar, boy – tuyada.* Maqol...

2 Iqtisodiy jihatdan mustahkam, hech narsadan kamchiligi, muhtojligi yo'q; to'kis, badavlat. *Yurt boy bo'lsa, uning bozori ham to'kin bo'ladi.* U. Normatov, Talant tarbiyasi...

3 (ko'pincha j.k.dagi so'z bilan) Tarkibida, bag'rida kerakli, foydali narsalar ko'p, mo'l. *Temirga boy ruda. Yeri boyning eli boy.* Maqol...

4 Biror narsasi, jihati, xususiyati yetarli darajada, to'la-to'kis, bekam-u ko'st. *Boy til. Boy tajriba. Boy kutubxona...*

5 (odatda egalik qo'shimchasi bilan) s.t. shv. Er, turmush o'rtog'i. *Boyim uyda*

yo 'q edilar. Och kishi moy tanlamas, qari qiz boy tanlamas. Maqol...

6 Boylarga murojaatda yoki ular haqida so'z borganda, ularning nomi o'rnida yoki nomiga qo'shib ishlatiladi. *Boy ota! Bu gapni bir aytingiz, yana qaytib gapirmang.* Hamza, Boy ila xizmatchi...

BOY II boy bermog 1) yutqizmoq, mahrum bo'lmoq (o'yinda, ishda, kurashda, turmushda) *Boy berilgan ishga pushaymon bo'lishdan foyda yo'q.* N. Safarov, Hayot maktabi... 2) bekor o'tkazmoq, zoye ketqazmoq, qo'ldan berib qo'ymoq. *Qulay fursatni boy bermog. Shu g'animat fursatni boy bersak paxta haqida o'ylashning hojati ham qolmaydi.* S. Ahmad, Hukm [5:300-301]...

Gul indikatori. Bu so'z appelyativ sifatida guldek ko'rkam, go'zal; zebo; hayoti guldek yashnagan, obod bo'lsin ma'nolarini anglatadi. Gul — nafosat, noziklik, ma'sumlik, sohibjamollik ramzidir.

E.Begmatovning izohiga ko'ra, "Tojik tilidan o'zlashgan "gul" leksemasi ko'pincha ismlarning bosh va oxirgi qismida keladi va go'zallik, chiroylilik, shaxsga ijobiy munosabat tushunchalarini ifodalaydi va erkaklarga ham beriladigan ba'zi ismlarni ayol jinsiga qo'yiladigan ismga moslaydi" [1:232].

So'zning lingvistik lug'atdagi izohi quyidagicha:

GUL I (f. chechak) **1 bot.** Yopiq urug'li o'simliklarning urchish uchun xizmat qiladigan, gulband, kosachabarglar, tojbarglar, changchilar va urug'chidan iborat qismi. *Olma guli. Nok guli. – Nurining hovlisida gilolar gullagan. Ularning oppoq, ko'rkam gullari quyosh nurida nafis tovlanar.* Oybek, Tanlangan asarlar.

2 Atirgul va umuman ziynat uchun ekiladigan yoki tabiiy, o'zi o'sadigan gulli o'simliklar; chechaklar. *Pushti gul. Oq gul. Qo'qon gul. Tikansiz gul bo'lmas, mashaqqatsiz – hunar.* Maqol...

GUL II tib. Qizilcha, qizamiq va boshqa ba'zi bir kasalliklar bilan og'rigan paytda badanda paydo bo'ladigan mayda qizil toshma. *Bolaga gul toshdi. – Uning bir ko'ziga gul tushib, ko'rolmay qolgach, Nazirko'r deb atay boshlagandi.* J. Sharipov, Xorazm [5:516-517].

Qodir baxshi Rahimov hamda Umir shoir Safarov dostonlari tilida gul indikatorli kishi ismlari bir nechta: *Norgul (KN), Gulnor (KN), Gulinor (JM), Parchagul (O)* kabi.

Dada indikatori. So'zning ma'nosi ota, padar. Ism tarkibida dadasining ismi bilan atalgan bola yoki dadasining orzusi, armoni bo'lgan bola; dadasiga yo'ldosh, hamroh bo'lib o'ssin ma'nolarini anglatadi.

Izohdi lug'atda esa apellyativ quyidagicha izohlangan:

DADA 1 Ota, padar. *Gulnor ikki haftadan buyon dadasi va onasi bilan har kuni bog'da ishlaydi.* Oybek, Tanlangan asarlar...

Dadasi etn. Xotin kishilar o'z erining ismini aytmay, uning o'rnida ishlatadigan so'z. [Hojar Umurzoqqa] *To'g'ri, dadasi, men aytaman.* Hamza, Paranj sirlari...

2 Dada (erkaklar ismi) [5:543].

Yor indikator. Yor so'zi do'st, o'rtoq, hamdam, yo'ldosh ma'nolarini ifodalaydi. Ismlar tarkibida bola otasi onasiga yoki o'zidan olingan farzandlarga yo'ldosh, do'st bo'lib ulg'aysin yoki Alloh, payg'ambarlar, avliyolar bolani qo'llasin, asrasin, unga hamdam, yor bo'lsin ma'nolarini anglatadi. Ba'zi nomlarda chaqaloqning qandaydir narsaga, e'tiqodga mansubligini, unga baxshida etilganligini anglatadi.

Izohli lug'atda so'zning quyidagi ma'nolari berilgan:

YOR (f. do'st) **1** Dilga yaqin kishi; do'st, hamdam, muhib; yordamchi. *Ziyofatga o'rtoqlar, yor va birodarlar kelishdi.* – *Ostimizda o'ynar otlar, Har kim o'z ko'nglini shodlar, Do'st-u yorlar, yaxshi o'rtoqlar, Nuktadonlar, xush qol endi.* “Erali va Sherali”...

2 Sevgili, ma'shuq, ma'shuqa. *Vafodor yor.* – *Yor, muncha zor etding meni?* S. Abdulla, Tohir va Zuhra [5: 43-44]...

Qodir baxshi Rahimov dostonlari matnida yor indikatorli kishi nomlarining qo'llanish darajasi ancha kuchli: *Xoliyor, Oltiyor, Keldiyor, Berdiyor* kabi.

Shoh indikator. Xalq dostonlari, shu jumladan, Qodir baxshi va Umir shoir dostonlari tilida shoh indikatorli kishi nomlari ham faol qo'llanganini ko'ramiz. “Shoh” leksemasi fors tilidan o'zlashgan bo'lib, podshoh ma'nomini anglatadi. Lingvistik lug'atda leksemaning ma'nolari quyidagicha izohlangan:

SHOH 1 ayn. podsho(h). *Eron shohi. Shohning qizi.* - *Shoh bolasiga – yurt va sipoh, darvesh bolasiga masjid-u xonaqoh kerak.* Oybek, Navoiy...

2 Shaxmat o'yinida eng asosiy figura. *Bir vaqtning o'zida raqib shohiga va donalaridan biriga hujum qilish ikki yoqlama zarbaning eng ko'p uchraydigan xilidir.* M. Muhiddinov, Shaxmat.

3 Shaxmat o'yinida: biror dona bilan raqibning shohiga qilinadigan hujum; kisht. *Shoh berib mot qilmoq...*

4 s.t. Qarta o'yinida tojdor chol rasmi tasvirlangan, kuch jihatidan tuzdan keyin turadigan qarta.

5 ko'chma Narsa yoki kimsalarning eng yaxshisi, sarasi. *Qushlar shohi – burgut.* – *Necha yuzlab taomlar orasida palov milliy pazandachilikning shoh taomi hisoblanadi.* K. Mahmudov, O'zbek tansiq taomlari...

6 Ba'zi so'z birikmalari tarkibida “bosh”, “asosiy”, “katta” ma'nolarini bildiradi (bunday so'z birikmalarining ayrimlari qo'shma so'zga aylangan va aylanmoqda). *Shoh ko'cha, Shoh bekat.* – *Sirdaryo to'silib shoh to'g'on qurildi.* Gazetadan.

Xalq dostonlarida kishi nomlari tarkibida kelib, podshoh, hurmat-ehtirom ma'nolarini anglatadi. Qodir baxshi hamda Umir shoir Safarov dostonlari tilida ham shoh indikatorli kishi nomlari qo'llanilgan: *Gapsarshoh, Bobirshoh* kabi.

Xon indikator. E.Begmatovning yozishicha, bu indikator ba'zi hududlarda, masalan, Farg'ona vodiysida erkak ismiga qo'shib, yosh bolani erkalash-suyush hamda katta yoshdagilarga hurmat ma'nosini ifodalaydi [1:231].

Xon indikatorining xalq dostonlari tilida qo'llangan erkak ismlari tarkibida keng qo'llanilganini ko'rish mumkin. Masalan, Qodir baxshi dostonlarida bu indikator quyidagi ismlar tarkibida kelgan: *Nuralixon/Nurxon, Xoja Yusufxon, Shahnozxon, Shayboniyxon* kabi.

Xulosa. Xalq dostonlari matnidagi antroponimik indikatorlar deyarli tadqiq etilmagan. Jumladan, Qashqadaryo xalq dostonlari lingvistik aspektida deyarli o'rganilmagan. Bu voqea baxshilari dostonlaridagi onomastik birliklarning har tomonlama o'rganish tilshunoslarimiz oldida turgan galdagi vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begmatov E. O'zbek tili antroponimikasi. – Toshkent: Fan, 2013.
2. O'zbek xalq ijodi yodgorliklari. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2016. 8-tom.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 2-tom.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. – 3-tom.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. – 1-tom.

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI

Abdirova Keulimshat Joldasbek qizi

*Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish
bo'limi Qardosh tillar metodisti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb masalalari, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etishning zamonaviy yondashuvlari tahlil etilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim imkoniyatlarining pedagogik faoliyatdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit soʻzlar: *uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlantirish, pedagog kompetensiyasi, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta'lim, malaka oshirish, pedagogik mahorat, sun'iy intellekt.*

Annotation

This article analyzes current problems of continuous professional development in the education system, issues of improving teachers' professional competence, and modern approaches to solving them. The importance of digital technologies, innovative methods, and artificial intelligence in pedagogical activity is also highlighted.

Keywords: *continuous education, professional development, pedagogical competence, innovative technologies, digital education, professional training, pedagogical skills, artificial intelligence.*

Kirish

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Zamonaviy jamiyat rivoji pedagoglardan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki innovatsion fikrlash, kreativ yondashuv va raqamli texnologiyalar bilan ishlash kompetensiyasini ham talab etmoqda. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish bugungi ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish — pedagoglarning butun faoliyati davomida bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda yangilab borish jarayonidir. Bu jarayon ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning professional faoliyatini takomillashtirish hamda zamonaviy ta'lim standartlariga moslashishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish va malaka oshirish tizimini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida qator muammolar mavjud bo'lib, ular ta'lim sifati va samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning ahamiyati. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish pedagogning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishda muhim omil hisoblanadi. Chunki ta'lim tizimida sodir bo'layotgan yangilanishlar o'qituvchilardan doimiy ravishda o'z ustida ishlashni talab qiladi.

Pedagogning kasbiy rivojlanishi quyidagi jihatlarida muhim ahamiyatga ega: ta'lim sifatini oshiradi; zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkonini beradi; o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi; innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etishga yordam beradi; pedagogning ijodiy va kasbiy salohiyatini rivojlantiradi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifati avvalo pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va malakasiga bog'liqdir. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi barcha ta'lim islohotlarining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishdagi mavjud muammolar. Nazariya va amaliyot o'rtasidagi nomutanosiblik. Ta'lim tizimida uchraydigan asosiy muammolardan biri malaka oshirish kurslarida nazariy bilimlarning ustunligi va amaliy mashg'ulotlarning yetarli emasligidir. Ko'plab pedagoglar kurs davomida o'zlashtirgan bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Amaliyotning yetarli darajada tashkil etilmasligi pedagoglarning zamonaviy metodlardan samarali foydalanishiga to'sqinlik qiladi. Natijada ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash sustlashadi.

Raqamli kompetensiyaning yetarli emasligi. Raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan bugungi davrda pedagoglardan AKT vositalaridan samarali foydalanish talab qilinmoqda. Ammo ayrim pedagoglarning kompyuter savodxonligi va raqamli kompetensiyasi talab darajasida emas.

Masofaviy ta'lim platformalari, elektron resurslar, sun'iy intellekt vositalari va multimedia texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarning sustligi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, texnik vositalarning yetishmasligi ham muammolardan biri hisoblanadi.

Motivatsiya muammosi. Pedagoglarning o'z ustida ishlashga bo'lgan motivatsiyasining pastligi ham uzluksiz kasbiy rivojlantirish samaradorligini kamaytiradi. Ayrim o'qituvchilar malaka oshirishni faqat sertifikat olish vositasi sifatida qabul qilmoqda. Kasbiy rivojlanishga bo'lgan qiziqishning sustligi pedagogning innovatsion faoliyat bilan shug'ullanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Mazkur holatlar pedagoglarning kasbiy rivojlanish samaradorligini pasaytiradi.

Zamonaviy yondashuvlar va yechimlar: innovatsion texnologiyalarni joriy etish bu- ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish samaradorligini oshirish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish zarur.

Xususan: interaktiv metodlardan foydalanish, elektron ta'lim platformalarini rivojlantirish, onlayn seminar va vebinarlarni tashkil etish, multimedia vositalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion texnologiyalar pedagoglarning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Rag'batlantirish tizimini takomillashtirish. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish uchun moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimini

takomillashtirish zarur.

Xususan: faol pedagoglarni mukofotlash, ilmiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash, grant va loyihalarda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish, kasbiy rivojlanish natijalarini baholash tizimini joriy etish muhimdir.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning istiqbollari. Kelajakda ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish quyidagi yo'nalishlarda rivojlanishi kutilmoqda: raqamli ta'lim texnologiyalarining keng joriy etilishi, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalarining rivojlanishi, individual ta'lim dasturlarining ommalashuvi, xalqaro hamkorlikning kuchayishi, masofaviy ta'lim imkoniyatlarining kengayishi. Mazkur yo'nalishlar pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini muntazam ravishda rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishga, innovatsion metodlarni joriy etishga va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun malaka oshirish tizimini takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, pedagoglarni rag'batlantirish hamda xorijiy tajribalarni amaliyotga tatbiq etish zarur.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasiga oid qarorlari va farmonlari.
3. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy mahorat asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.
5. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik mahorat va innovatsion faoliyat. – Toshkent, 2021.
6. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
7. UNESCO. Continuous Professional Development of Teachers. – Paris, 2022.
8. OECD Education Policy Outlook. – Paris, 2023.
9. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2018.
10. Zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar jurnali materiallari, 2024.

TALABALARNING KOGNITIV MUSTAQILLIGINI RIVOJLANTIRISHDA INGLIZ TILINING O'RNI VA AHAMIYATI

Abduraxmonov Jasur Bekpulatovich

*Samarqand viloyat pedagogik mahorat markazi akademik faoliyat bo'yicha
direktor o'rinbosari*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada globallashuv davrida oliy ta'lim tizimining kognitiv paradigmasi tahlil qilinadi, bunda ingliz tili nafaqat kommunikativ kompetensiya elementi, balki talabalarning intellektual resurslarini faollashtiruvchi fundamental kognitiv omil sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning asosi kognitiv mustaqillikni shakllantirishda til o'rganishning transformativ tabiatini yoritishga qaratilgan. Muallif til strukturalarini o'zlashtirish jarayoni shaxsning tafakkurini chuqurlashtirishi, metakognitiv nazoratni kuchaytirishi va o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan subyektivlikni shakllantirishi haqidagi ilmiy asoslangan xulosalarni taqdim etadi. Maqola lingvodidaktika va kognitiv psixologiya kesishmasidagi zamonaviy yondashuvlarni pedagogik amaliyotga tatbiq etish strategiyalarini taklif qiladi.*

Abstract: *This article analyzes the cognitive paradigm of the higher education system in the era of globalization, where the English language is regarded not only as an element of communicative competence, but also as a fundamental cognitive factor that activates students' intellectual resources. The study is grounded in highlighting the transformative nature of language learning in the formation of cognitive independence. The author presents scientifically substantiated conclusions that the process of mastering language structures deepens an individual's thinking, strengthens metacognitive control, and fosters a form of subjectivity oriented toward self-development. The article also proposes strategies for implementing contemporary approaches at the intersection of linguodidactics and cognitive psychology into pedagogical practice.*

Аннотация: *В данной статье анализируется когнитивная парадигма системы высшего образования в условиях глобализации, где английский язык рассматривается не только как элемент коммуникативной компетенции, но и как фундаментальный когнитивный фактор, активизирующий интеллектуальные ресурсы студентов. Исследование направлено на раскрытие трансформативной природы изучения языка в формировании когнитивной самостоятельности. Автор представляет научно обоснованные выводы о том, что процесс овладения языковыми структурами углубляет мышление личности, усиливает метакогнитивный контроль и формирует субъектность,*

ориентированную на саморазвитие. В статье также предлагаются стратегии внедрения современных подходов, находящихся на пересечении лингводидактики и когнитивной психологии, в педагогическую практику.

Kalit so'zlar: *kognitiv mustaqillik, ingliz tili, metakognitiv strategiyalar, tahliliy fikrlash, raqamli ta'lim muhiti, o'qituvchi-konsultant, konstruktivistik yondashuv, refleksiv tafakkur*

Kirish. Zamonaviy dunyoda globallashuv jarayonlari oliy ta'lim tizimining tarkibiy qismlarini, xususan, xorijiy tillarni o'qitish metodologiyasini tubdan transformatsiya qilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili o'qitish jarayonining lingvodidaktik tahlili shuni ko'rsatadiki, bu til bugungi kunda shunchaki muloqot vositasi emas, balki talabaning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega bo'lgan resursdir. Ingliz tili shaxsning intellektual imkoniyatlarini faollashtiruvchi va dunyoqarashini kengaytiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. J. Bruner [1], S. Krashen [2], D. Larsen-Freeman [3] va S. To'laganova [4] kabi olimlarning fundamental tadqiqotlari til o'rganishni talabaning kognitiv rivojlanishi bilan uzviy bog'liqlikda o'rganadi. Ushbu yondashuv talabani o'quv jarayonining passiv ob'ektidan mustaqil fikrlovchi va bilim olish jarayonini ongli boshqaruvchi faol sub'ektga aylantirishni nazarda tutadi.

Til o'rganishning nazariy-kognitiv asoslari. Ingliz tilini o'zlashtirish jarayoni chuqur lingvopsixologik va kognitiv asoslarga tayanadi. Ilmiy adabiyotlarda ushbu jarayon quyidagi nazariy yondashuvlar orqali asoslanadi:

- **A. Ellis yondashuvi:** Til o'rganish faqat lingvistik qoidalarni yodlash emas, balki axborotni ongli ravishda kodlash, qayta ishlash va uzatishning kognitiv jarayonidir [5]. Har bir yangi grammatik konstruksiya talaba tafakkurida yangi semantik tizimlarni shakllantiradi.

- **J. Piaget nazariyasi:** Til inson tafakkurining fundamental vositasi bo'lib, shaxsga atrof-muhitni idrok etish va o'z fikrini turli madaniy kodlar orqali anglash (kognitiv refleksiya) imkonini beradi [6].

- **N. Chomsky qarashlari:** Til strukturasi va inson tafakkurining strukturasi o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, bir butunlikni tashkil etadi [7]. Bu mantiqiy fikrlash tizimining tartibga solinishini ta'minlaydi.

Kognitiv mustaqillikning tarkibiy qismlari: Bilim, Qiymat va Faoliyat birligi. Pedagogik fanlar doirasida kognitiv mustaqillik shunchaki ko'nikmalar majmuasi emas, balki uchta tarkibiy qismning dialektik birligi sifatida ta'riflanadi:

• **Bilim komponenti (Knowledge):** Bu nafaqat lingvistik ma'lumotlarni, balki ularni turli vaziyatlarda ijodiy qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. N. Chomsky ta'kidlaganidek, til strukturasi orqali tahliliy fikrlash shakllanadi [7].

• **Qiymat komponenti (Value):** Yangi bilimlarni egallashga bo'lgan intilish va o'quv faoliyatiga nisbatan shaxsiy munosabat. Bu komponent talabaning o'z o'quv strategiyalarini tanlashida (Oxford bo'yicha metakognitiv strategiyalar) markaziy o'rin tutadi [16].

• **Faoliyat komponenti (Activity):** Ingliz tilini o'rganish jarayonida yuzaga keladigan "to'siqlarni" (qiyinchiliklarni) bartaraf etish qobiliyati. Kember ta'kidlaganidek, bu jarayonda refleksiv tafakkur orqali talaba o'z fikr yuritish odatlarini tahlil qiladi [17].

Ta'limiy yondashuvlar va "Kontekstual" metodologiya. Talabalarning kognitiv mustaqilligini oshirish uchun quyidagi pedagogik strategiyalarning integratsiyasi talab etiladi:

• **Kontekstual yondashuv:** Ushbu yondashuv o'quv-bilish faoliyatini muntazam ravishda kasbiy-pedagogik faoliyatga aylantirishni ta'minlaydi, bu esa bilimlarning amaliy qiymatini oshiradi.

• **Konstruktivistik yondashuv:** Bruner va Dewey nazariyasiga ko'ra, talaba yangi axborotni o'zining hayotiy tajribasi bilan uyg'unlashtirgan holda mustaqil xulosalar chiqaradi [1, 8].

• **Metakognitiv strategiyalar:** Flavell va Wenden bo'yicha talabalar o'z o'rganish jarayonini mustaqil rejalashtirish, monitoring qilish va baholash ko'nikmalariga ega bo'ladilar [9, 10].

• **Kompetensiyaviy yondashuv:** Byram bo'yicha madaniyatlararo kompetensiya tafakkurning moslashuvchanligini ta'minlaydi [11].

• **Mahalliy tajriba:** Turg'unova va Xolmatova interfaol metodlar (debatlar, loyihalar) orqali kognitiv faollikni oshirishning samarali mexanizmlarini ko'rsatib berganlar [12, 13].

Raqamli texnologiyalarning kognitiv-transformativ roli. Zamonaviy raqamli muhit va sun'iy intellekt vositalari (Coursera, ChatGPT, Grammarly) talabaga subyektiv erkinlik beradi. Andersonning tahliliga ko'ra, raqamli ingliz tili muhiti talabaning bilishga bo'lgan tashabbusini avtomatik ravishda oshiradi, chunki u vaqt va makon cheklovlaridan xoli bo'ladi [14]. Raqamli vositalar metakognitiv nazoratni kuchaytiradi: talaba o'zining "zaif nuqtalarini" mustaqil aniqlaydi va tuzatadi, bu esa kognitiv mustaqillikning oliy darajasidir.

O'qituvchining yangi roli: konsultant va kouch. Pedagogik paradigmaning

o'zgarishi o'qituvchining rolini an'anaviy axborot uzatuvchidan "kouch" (murabbiy) va "vositachi" (facilitator) darajasiga ko'tardi. Kouching texnologiyasi individual va tashqi omillarni uyg'unlashtirgan holda talabaning kognitiv salohiyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. O'qituvchi endi talabaga o'z-o'zini tashxis qilish, rejalashtirish va bilim mazmuniga ta'sir ko'rsatish imkoniyatini yaratishi zarur. Bu jarayonda talaba pedagogik ta'sir ob'ektidan bilish faoliyatining to'laqonli sub'ektiga aylanadi.

O'quv jarayonidagi qiyinchiliklar va "Zaif nuqtalar" tahlili. T. Gamble nazariyasiga ko'ra, "muloqotdagi qiyinchilik" shaxs tomonidan subyektiv ravishda bashorat qilingan muvaffaqiyatsizlik holatidir [15]. Biroq, kognitiv-transformativ yondashuvda ushbu qiyinchiliklar intellektual rivojlanish omili sifatida qaraladi. "To'siqlar" talabani yangi yechimlar izlashga, o'z harakatlarini qayta ko'rib chiqishga va ijodiy fikrlashga undaydi. Lingvodidaktikaning zamonaviy yo'nalishlaridan biri — talaba nutqidagi "zaif nuqtalarni" o'rganish va ularni bartaraf etish orqali kognitiv mustaqillikni mustahkamlashdir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz tili ta'limi talabaning kognitiv mustaqilligini shakllantirishda fundamental poydevor vazifasini o'taydi. Bu jarayon shunchaki lisoniy birliklarni egallash emas, balki shaxsning sub'ektivligini, tahliliy va refleksiv tafakkurini rivojlantiruvchi kognitiv-transformativ jarayondir. Ingliz tili orqali talaba global dunyoda o'z kasbiy va ijtimoiy faoliyatining mas'uliyatli sub'ekti sifatida shakllanadi. Kelajak mutaxassislarining kognitiv mustaqilligini ta'minlash oliy ta'limning eng ustuvor didaktik vazifasi bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Bruner, J. (1990). *Acts of Meaning*.
2. Krashen, S. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*.
3. Larsen-Freeman, D. (2003). *Teaching Language: From Grammar to Grammar*.
4. To'laganova, S. (2020). *Kognitiv rivojlanish va til ta'limi asoslari*.
5. Ellis, A. *Til o'rganishda axborotni qayta ishlash nazariyasi*.
6. Piaget, J. *The Language and Thought of the Child*.
7. Chomsky, N. *Language and Mind*.
8. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*.
9. Flavell, J. (1979). *Metacognition and cognitive monitoring*.
10. Wenden, A. (1998). *Metacognitive knowledge and language learning*.
11. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*.

12. Turg'unova, N. (2021). *Til o'rganishda interfaol metodlar*.
13. Xolmatova, M. (2023). *Talabalarning kognitiv faolligini oshirish strategiyalari*.
14. Anderson, T. *The Theory and Practice of Online Learning*.
15. Gamble, T. *Communication and cognitive functions of language*.
16. Oxford, R. L. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*.
17. Kember, D. (2000). *Action Learning and Action Research*.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA KIMYO FANI O'QITUVCHILARI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI.

Abdurahmonova Muhabbat Muydinjonovna,

Farg'ona viloyati pedagogik mahorat markazi kimyo fani metodisti

Annotatsiya: Mazkur maqolada uzluksiz ta'lim tizimi sharoitida kimyo fani o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim muhitida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi ta'lim sifati va samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida qaraladi. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta'lim texnologiyalari hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchining kasbiy rivojlanishini refleksiv faoliyat va kompetensiyaviy yondashuvning uzviy integratsiyasi orqali asoslanadi. Uzluksiz ta'lim tizimi orqali o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirishning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish hamda ularni amaliyotga joriy etish, innovatsion ta'lim muhitini yaratish va refleksiv faoliyatni rivojlantirish orqali uzluksiz kasbiy o'sishni ta'minlash orqali dars jarayoni samaradorligi va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi yaxshilanishi yoritiladi. O'qituvchining professional rivojlanishini ta'minlovchi tizimli omillar hamda malaka oshirish jarayoni ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy yondashuv, uzluksiz ta'lim, kasbiy mahorat, pedagogik kompetensiya, innovatsion ta'lim, o'qituvchining rivojlanishi, pedagogik texnologiya, refleksiv faoliyat, malaka oshirish, ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье анализируются научно-методологические основы развития профессиональной компетентности учителей химии в контексте системы непрерывного образования. В современной образовательной

среде профессиональное развитие учителей рассматривается как важный фактор, определяющий качество и эффективность обучения. В исследовании подчеркивается важность компетентностного подхода, цифровых образовательных технологий и непрерывного профессионального развития. Также профессиональное развитие учителя в современной образовательной среде основывается на комплексной интеграции рефлексивной деятельности и компетентностного подхода. Анализируются содержание, важность и современные подходы к развитию профессиональных навыков учителей в рамках системы непрерывного образования. Эффективность учебного процесса и уровень усвоения знаний учащимися подчеркиваются за счет повышения профессиональной компетентности учителей в образовательном процессе, освоения новых педагогических технологий и их внедрения в практику, создания инновационной образовательной среды и обеспечения непрерывного профессионального роста посредством развития рефлексивной деятельности. Научно обоснованы системные факторы, обеспечивающие профессиональное развитие учителя и процесс профессионального развития.

Ключевые слова: современный подход, непрерывное образование, профессиональные навыки, педагогическая компетентность, инновационное образование, развитие учителя, педагогические технологии, рефлексивная деятельность, профессиональное развитие, качество образования.

Abstract: This article analyzes the scientific and methodological foundations of the development of professional competence of chemistry teachers in the context of a continuous education system. In a modern educational environment, the professional development of teachers is considered an important factor determining the quality and effectiveness of education. The study highlights the importance of the competency-based approach, digital educational technologies, and continuous professional development. Also, the professional development of a teacher in a modern educational environment is based on the integral integration of reflexive activity and the competency-based approach. The content, importance, and modern approaches to the development of teachers' professional skills through a continuous education system are analyzed. The effectiveness of the teaching process and the level of student learning are highlighted by improving the professional competence of teachers in the educational process, mastering new pedagogical technologies and introducing them into practice, creating an innovative educational environment, and ensuring continuous professional growth through the development of reflexive activity. Systemic factors that ensure the professional development of a teacher and the process of professional development are

scientifically substantiated.

Keywords: modern approach, continuing education, professional skills, pedagogical competence, innovative education, teacher development, pedagogical technology, reflexive activity, professional development, quality of education.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim sohasida yuz berayotgan tezkor va jadal o'zgarishlar pedagoglarning kasbiy malakasini doimiy oshirishni talab qiladi. Zamonaviy ta'lim muhitida samarali faoliyat yuritish uchun pedagoglar o'z kasbiy bilim va ko'nikmalarini muntazam yangilab borishlari zarur. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori hamda Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 28-iyundagi 198-son buyrug'ida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash, o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va kasbiy mahoratini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish orqali umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 7 -avgustdagi 246-son buyrug'iga asosan 2024-2025-o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun fanlar kesimida "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari bosqichma-bosqich joriy etildi. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish uchun pedagoglarning kasbiy rivojlanishi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylangan. O'qituvchining o'z ustida ishlashi, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashi — bu bevosita o'quvchilarning ta'lim olish darajasiga ta'sir qiladi. [1]

Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi samaradorligini ta'minlash, ularning kasbiy bilim, ko'nikma va mahoratini muntazam oshirib borish, Prezident maktablarida to'plangan ilg'or tajribalarni umumiy o'rta ta'lim muassasalariga keng tatbiq etish maqsadida 2030 yilgacha maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo'yicha erishiladigan maqsadli ko'rsatkichlarining vazifalari belgilangan. Shuningdek, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi uchun yetarli sharoitlar yaratish, maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishning vertikal tizimi (vazirlik — malaka oshirish muassasasi — ta'lim tashkiloti) yo'lga qo'yilib, maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlarining xodimlari uchun besh yilda bir marotaba ishdan ajralgan holda o'tkaziladigan malaka oshirish kurslari joriy qilinishi belgilandi. Shunga ko'ra; uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi, uning maqsadi va asosiy vazifalari, uzluksiz

kasbiy rivojlantirishning turlari va ularni tashkil etish tartibi, uzluksiz kasbiy rivojlantirish sifatini baholash va nazorat qilish belgilab olindi. Rahbar kadrlar uchun malaka oshirish kurslari menejerlik o'quv kurslari asosida, pedagog kadrlar va mutaxassislar uchun esa ularda zamonaviy malakalarni shakllantirishga qaratilgan variativ (tanlov) va invariant (majburiy) modullardan iborat ta'lim dasturlari bo'yicha tashkil etildi. [2]

Uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi har bir zamonaviy pedagogning faoliyati uchun muhim ajralmas qismga aylangan. Uzluksiz kasbiy ta'lim tizimida pedagog amalda kasbiy mahoratini oshirishi, fan yutuqlari yangiliklariga tez va oson moslashishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalashi, shaxsiy va professional kompetensiyalarini doimiy rivojlantirishi zarur hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim talablari pedagogdan nafaqat bilim berishni, balki o'zini doimiy yangilash va ta'lim sifatini oshirishni ham talab qiladi. Shu bois, uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi pedagog faoliyatini takomillashtirishning muhim vositasidir. Ayniqsa, tabiiy fanlarni, jumladan kimyo fanini o'qitishda o'qituvchining pedagogik mahorati, metodik savodxonligi, innovatsion faoliyati va kasbiy kompetentligi ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi.

Bugungi kunda o'qituvchining qo'shimcha ravishda uzluksiz kasbiy ta'lim olishining ahamiyati har qachongidan ham muhim hisoblanadi. Yangi usulda o'qitish uchun o'qituvchining kasbiy tayyorgarlik darajasiga alohida e'tibor beriladi. O'qituvchining tayyorgarligi va kasbiy qobiliyatlari muhim va ahamiyatlidir. Shunga ko'ra, o'z faoliyati mazmunini yangilay oladigan, ilm-fan va pedagogik tajriba yutuqlarini qo'llay oladigan, o'z harakati va qarorida moslashuvchan va harakatchan, o'qituvchilarga talab katta bo'lmoqda.

Yangi O'zbekiston islohotlarining mustahkam huquqiy poydevori bo'lgan yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz hamda davlatimiz rahbarining tegishli farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston — 2030" strategiyasida pedagog maqomini yuksaltirish vazifasi alohida qayd qilingan. Ushbu masala qat'iy hayotiy maqsad ekani izchil islohotlar davomida kundan - kunga yanada yaqqolroq namoyon bo'lib boryapti. Qahramon shoirimiz Abdulla Oripov ta'kidlaganidek: "Muallim kamolot ichra ko'zgudir. Bu ko'zgu shu qadar tiniq bo'lishi, unga boqib barcha o'zini, o'zligini takomillashtirishi, illatlaridan forig' bo'lib, fe'l-atvorini tartibga keltirishi lozim".

Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi — pedagoglarning bilim, ko'nikma va malakalarini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan tizim hisoblanadi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining maqsadi — uzluksiz ta'lim tizimi orqali pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantirish, professional bilim salohiyatini oshirish, zamonaviy

ta'lim muhitida bu jarayonni tashkil etish shartlari va yo'nalishlarini aniqlashdir. Asosiy vazifalariga esa doimiy o'rganish muhitini yaratish, yangi kasbiy yo'nalishlarni shakllantirish va ish faoliyatini takomillashtirish kiradi.

Zamonaviy ta'lim konsepsiyalariga ko'ra, pedagogning kasbiy rivojlanishi bir umrlik uzluksiz ta'lim tizimi orqali takomillashib boradigan jarayondir. Shu sababli kimyo o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini uzluksiz ta'lim asosida rivojlantirish ilmiy-pedagogik muhim ahamiyat kasb etadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida kimyo fani o'qituvchilari ham zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish va ta'lim sifatini rivojlantirish muhim maqsad ekanligi sababli, kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va tajribani muntazam ravishda yangilab borish, hamda, o'z sohasidagi yangiliklarni kuzatib, ularni amaliyotga tatbiq etishni amalga oshiradilar. Bugungi kun pedagoglari muvaffaqiyatli raqobatlashish uchun doimiy ravishda bilim va ko'nikmalarini rivojlantirib borishi kerak. Bu tizim pedagoglarga kasbiy faoliyat davomida bilimlarini yangilash, yangi ko'nikmalarni o'rganish va malakalarini oshirish imkonini beradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning maqsadi — xodimlarning egallab turgan lavozimlari, mutaxassisligi yoki dars beradigan fanlari bo'yicha kasbiy va pedagogik mahorati doimiy ravishda o'sib borishini, ularning ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o'qitishning interaktiv usullari bo'yicha kasbiy bilimlari, malaka va ko'nikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini ta'minlashdan iborat. Uzluksiz ta'lim — shaxsning butun hayoti davomida bilim va ko'nikmalarini muntazam rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

O'qituvchi faoliyatida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tadbirlari — pedagog xodimlarning oliy pedagogik ta'lim, malaka oshirish kurslari, mustaqil kasbiy rivojlanish, ilmiy-metodik faoliyat va professional hamjamiyatlarda ishtirok etishidir.

Har yili tashkil qilinadigan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tadbirlari — pedagog xodimlarning malaka oshirish kurslari oralig'idagi kasbiy rivojlanish jarayonlari uzluksizligini ta'minlash, ulardagi kasb mahorati va malaka darajasining doimiy o'sishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish asosida maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan. [3]

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy vazifalari:

-Rahbar, pedagog va mutaxassis xodimlarning kasbiy bilimlari, ko'nikmalari va mahoratlarini uzluksiz yangilab borish mexanizmlarini joriy etish, zamonaviy talablarga muvofiq ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajada kasbiy tayyorgarligini amalga oshirish;

-Pedagog xodimlarni kasbiy mahorati va bilim salohiyatidan kelib chiqib, kasbiy

ehtiyojlariga mos keladigan tabaqalashgan ta'lim dasturlarini o'zlashtirishga yo'naltirish, metodik kompetentlik darajasini oshirish va kasbiy mahoratini takomillashtirish, zamonaviy ta'lim va tarbiya metodikalarini o'zlashtirish;

-Ta'lim sifatini oshirishning asosiy manbai sifatida pedagog xodimlarning kasbiy rivojlanishi, tashabbuskorligi, ijodkorligi va mahoratini rag'batlantirish;

-Xodimlarning tayyorgarlik sifatiga qo'yiladigan malaka talablarini takomillashtirish;

-Xodimlarning doimiy kasbiy rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar taqdim etadigan ta'lim muhitini yaratish.

“Kompetentlik” (ingl. “competence” – “qobiliyat”) – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish. “Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Kompetentlik mazmunli (bilimlar) va kasbiy (ko'nikmalar) tarkibiy qismlardan tashkil topgan bo'lib, eng maqbul yechimni tanlay olish, tanlovni asoslash, tanqidiy tafakkurni nazarda tutadi.[4]

Kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetentligi

Fan kompetensiyasi	kimyo nazariyasi va amaliyotini chuqur bilish va taxlil qilish
Metodik kompetensiya	tajribalar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari va interfaol metodlardan foydalanish
Pedagogik kompetensiya	o'quvchilar yosh, individual va psixologik xususiyatlarini hisobga olib ta'limni tashkil etish
Raqamli kompetensiya	ta'limga oid platformalar, virtual laboratoriyalar va raqamli resurslardan foydalanish
Tadqiqotchilik kompetensiyasi	pedagogik innovatsiyalarni joriy etishdan iborat

Kimyo o'qituvchining maqsadi dars jarayonidagi vaziyatlarni "rivojlantiruvchi muhit"ga aylantira olishga asoslanishi lozim. Shundagina tashkil etilgan dars jarayoni o'zining yuqori samarasini beradi. Buning uchun o'qituvchi o'z faoliyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida olib borishi kerak. Zamonaviy dunyoda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'z bilimini doimiy ravishda yangilab boruvchi, o'rganishga qodir, o'zgarishga tayyor va o'zini rivojlantiruvchi mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi. Kreativ kompetentlikni nazariy jihatdan tahlil qilganda, u faqat qobiliyat yoki iste'dod emas, balki rivojlantiriladigan va shakllantiriladigan fazilat ekanligi ayon bo'ladi. Bu o'rinda o'qituvchining faoliyatida reflektivlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish turlari quyidagilardan iborat:

1. Malaka oshirish. Malaka oshirishning asosiy maqsadi — bu pedagoglarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakasini yangilash, zamonaviy texnologiyalarni va ilg'or tajribalarni biladigan, raqobatbardosh hamda zamon talablariga mos ravishda rivojlantirishdan iborat.

Pedagoglar Hududiy Pedagogik mahorat markazlarida maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlarining xodimlari uchun besh yilda bir marotaba ishdan ajralgan holda o'tkaziladigan malaka oshirishda va shu bilan birga qisqa muddatli kurslar; seminarlar, treninglar; onlayn kurslar (masofaviy ta'lim); amaliy mashg'ulotlar orqali malaka oshirish imkoniyatlariga egadir.

Pedagoglarning kasbiy mahorati va kompetensiyasini rivojlantirishning eng asosiy yo'nalishlaridan biri bu ularning malakasini oshirish jarayonidir. [5]

2. Qayta tayyorlash kursi — qayta tayyorlashning tasdiqlangan o'quv rejasi va dasturlari asosida ishlab chiqilgan mashg'ulotlar tizimi hisoblanadi. Qayta tayyorlash kursi natijasida yangi mutaxassislik yoki yo'nalish bo'yicha kasbiy faoliyat yuritish imkonini beruvchi bilim va ko'nikmalarni egallashdan iborat.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish bo'yicha ta'lim jarayonida o'quv mashg'ulotlarining quyidagi asosiy turlari qo'llaniladi: ma'ruza, interfaol seminarlar, amaliy mashg'ulot, sayyor mashg'ulot, tajriba almashish, mustaqil o'qish (ta'lim), malakaviy amaliyot, loyiha ishini himoya qilish va imtihon topshirish. [6]

3. Kasbiy o'z-o'zini rivojlantirish. Pedagogning o'z tashabbusi bilan bilimni mustaqil oshirib borishi, o'qishi, tadqiqot olib borishi, internet resurslari va platformalardan foydalanishi va mutaxassislar forumlari va vebinarlarida qatnashishi belgilangan.

O'z ustida ishlash quyidagilarda ko'rinadi:

- kasbiy BKMni takomillashtirib borish;

- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;
- ijobiy sifatlarni o'zlashtirish.

Pedagogning mutaxassis sifatida:

- aniq maqsad, intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish;
- pedagogik jarayon samaradorligini, o'zining ishchanlik faolligini oshirish;
- izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o'zlashtirish;
- ilg'or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo'lish;
- faoliyatiga fan-texnikaning so'nggi yangiliklarini samarali tatbiq etish;
- kasbiy ko'nikma va malakalarini takomillashtirish;
- salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarini izlash yo'lida olib boradigan amaliy harakati uning o'z ustida ishlashini ifodalaydi.

Har qanday mutaxassis kabi pedagog ham o'zi uchun shaxsiy amaliy xarakterga ega "Individual rivojlanish dasturi"ni ishlab chiqa olishi, u asosida pedagogik faoliyatni yo'lga qo'yishi zarur.

Pedagogning individual rivojlanish dasturi – mutaxassis sifatida pedagogning individual ravishda o'zida u yoki bu kasbiy-pedagogik sifat, bilim, ko'nikma, malakalar, kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlariga tayangan holda ishlab chiqqan shaxsiy-amaliy xarakterdagi dasturi.

Pedagog tomonidan ishlab chiqiladigan "Individual rivojlanish dasturi" quyidagi tarkibiy elementlardan tarkib topadi:

- 1) pedagogik bilimlar; psixologik bilimlar;
- 2) mutaxassislik bilimlari;
- 3) didaktik malakalar;
- 4) tarbiyaviy ishlarni tashkil etish malakalari;
- 5) ruhiyatning kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlari va shaxsiy sifatlar;
- 6) o'z-o'zini rivojlantirish maqsadlari;
- 7) o'z-o'zini rivojlantirish uchun topshiriqlar.

Ta'limda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari yutuqlaridan foydalanish, o'z navbatida mavjud to'plangan ma'lumot, axborotlar ustida ishlash, ularni tahlil qilish, tushuntirish hamda undan foydalanishni bilishi kerak. [7]

4.Kasbiy amaliyot (mentorlik, tajriba almashish). Pedagoglar ilg'or ish tajribasini o'rganish, mentor yoki murabbiy bilan ishlash, hamkasblar bilan tajriba almashish orqali malaka oshirishni ish jarayonida amalga oshiradilar.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyrug'iga asosan 2024-2025-o'quv yilidan "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarining birinchi bosqichini aniq (matematika, informatika) va tabiiy (fizika, biologiya, kimyo) fanlar yo'nalishida boshlanib, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2025-yil 30-iyundagi 216-son buyrug'iga asosan 2025 - 2026-o'quv yilida umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari ijtimoiy fanlar, filologiya fanlari, tabiiy fanlar, aniq fanlar, horijiy fanlar, amaliy (texnologiya, tasviriy san'at va chizmachilik), boshlang'ich fanlari kesimida davom ettirilishi belgilangan. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun fanlar kesimida "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari tashkil etiladigan kunlar tashkillandi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini tashkil etish tartibi belgilandi. Bu jarayonlar bevosita o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyat etadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanishda o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Tajribali o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini yosh yoki yangi ustozlarga o'rgatish va ularni qo'llab quvvatlash natijasidir. Bu borada tabiiy fan jumladan kimyo fani o'qituvchilari ham kasbiy rivojlanish tizimida natijalarga erishadilar. Kimyo fani o'qituvchilari turli loyihalarda ishtirok etishi, seminar, vebinar va konferensiyalarda qatnashib, tajriba almashish imkoniyatlari uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etadi.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahoratning asosiy qonuniyati o'z mehnati bilan ulkan natijalarga erishish hisoblanadi. Ijodkorlik uning hamisha hamrohi bo'ladi. Pedagogik faoliyatga qiziqqan, qobiliyatli, iste'dodli o'qituvchida pedagogik mahorat hislatlari shakllanib boradi. Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. O'qituvchi o'quvchi shaxsini shakllantiradi, kutilmagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qiladi, pedagogik muammolarni yechadi, o'quv jarayonini mustaqil boshqaradi. Bularning hammasi ijodkorlikning tub mohiyati, ishning maqsadi va xarakteri bilan bog'liq.

Zamonaviy o'qituvchi qiyofasidagi shaxs pedagogik-psixologik jihatdan yuksak tayyorgarlikka ega bo'lishi uchun, unda quyidagi fazilatlar namoyon bo'lishi kerak (so'z yuritilayotgan sifatlar mohiyatan o'qituvchi tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifa, burch va mas'uliyatlarni ifodalaydi):

1.O'qituvchi mamlakatimizning ijtimoiy va siyosiy hayotida ro'y berayotgan

o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni berishi lozim.

2.Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lishi talab etiladi.

3.O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur, puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz izlanishi shart.

4.O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslaridan ko'nikma va malakaga ega bo'lishi, ta'lim-tarbiyaviy faoliyatda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o'z faoliyatini tashkil etishi zarur.

5.O'qituvchi ta'lim-tarbiyaviy faoliyatda pedagogik va axborot texnologiyalarining eng samarali shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

6.O'qituvchi ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lishi davr talabidir.

7.O'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahorat, chunonchi, kommunikativ layoqatni, pedagogik texnika sirlarini (nutq, chehra, qo'l oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, jest) chuqur o'zlashtirib olishga erishishi lozim. [8]

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda bir necha muammolar va shunga ko'ra yechimlar ham mavjud. Bu muammolar o'rganilishi va yechim topish uchun o'qituvchi kuchli tajribaga ega bo'lishini talab qiladi.

Quyidagi yechimlar esa uzluksiz kasbiy rivojlantirishda muammolarga yechim topishda yordam berishi mumkin:

1.Qo'llanma, maqolalar va kitoblar: Uzluksiz kasbiy rivojlanishdagi muammolarga yechim topish uchun maqolalar, kitoblar va darsliklardan muntazam foydalanish muhim.

2.Mentorlik, professional hamkorlik va tajriba almashish: kasbiy tajribaga ega o'qituvchilar bilan muloqot qilish orqali tajribani oshirish mumkin. Ular bevosita, maslahat berish va muammolarga yechimlar topishda yordam beradilar. Shu bilan birga, mentorlar tajribali o'qituvchilar sifatida yosh o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash orqali yordam ko'rsatib, uzluksiz ta'limga yo'l ochadilar.

3.O'z ustida ishlash: Kasbiy rivojlanishdagi muammolarga yechim topish uchun o'z malakasini rivojlantirish juda muhimdir. O'z bilimlarini yangilab, yangi ko'nikmalarni shakllantirish kerak.

4.Amaliy mashg'ulotlar: kasbiy rivojlanishdagi muammolarga yechim topishda amaliy mashg'ulotlar va misollar foydali bo'ladi. O'z ko'nikmalarini test qilish uchun amaliy mashg'ulotlardan foydalanish zarur.

5. Internet resurslari: kasbiy rivojlanish sohasidagi muammolarga yechim topish uchun internet resurslardan, forumlardan, videolardan va veb-saytlardan, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish.

Kimyo o'qituvchilari kompetentligini rivojlantirishda samarali metodlar.

Zamonaviy ta'lim tizimida kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish raqamli texnologiyalardan foydalanib o'quv mashg'ulotini tashkillashni talab etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarni faol markazda foydalanish metodlari o'qituvchilarning metodik, pedagogik mahoratlari hamda tadqiqotchilik kompetensiyalarini samarali shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan kimyo ta'limida quyidagi metodlar alohida ahamiyat kasb etadi.

1. Muammoli ta'lim. Bu real, aniq hayotiy muammolar asosida tashkil etiladigan kimyoviy jarayon bo'lib, unda o'quvchilar mustaqil fikrlash va ilmiy izlanish orqali bilim hosil qiladilar. Ushbu metod o'quvchini nafaol tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi. Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, muammoli ta'lim o'quvchilarning tanqidiy va kreativ fikrlashi, muammo yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda bilimlarni uzoq muddat xotirada saqlashga yordam beradi. Ushbu yondashuvda o'qituvchi ma'lumot beruvchi emas, balki fasilitator va yo'naltiruvchi rolini bajaradi.

Masalan, kimyo fanida qo'llanishini quyidagi misollar orqali namunalar ko'rish mumkin: kimyoviy reaksiyalar sabablarini muammo sifatida qo'yish, ekologik muammolar asosida dars tashkil etish, ichimlik suvi tarkibiga oid tajriba natijalarini mustaqil tahlil qilish.

2. Loyiha asosida o'qitish. O'quvchilarning ma'lum vaqt davomida amaliy loyiha ustida ishlashi orqali bilim egallash metodidir. Bu metod nazariya va amaliyotni integratsiya qiladi. Tadqiqotlar loyiha asosidagi o'qitish fan savodxonligi, kommunikativ ko'nikmalar va muammoni yechish qobiliyatlarini rivojlantirishini ko'rsatadi. STEAM muhitida loyiha ishlari o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlarga moslashuvchanligini oshiradi. Kimyo fani o'qituvchisida metodik kompetensiya rivojlanadi, innovatsion pedagogik kompetensiyasi kuchayadi.

Masalan, kimyo fanida qo'llanishini quyidagi misollar orqali namunalar ko'rish mumkin: suvni tozalash loyihasini yaratish, kimyoviy mahsulotlar tahlilini tuzish va hokazo.

3. STEAM yondashuvi. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi fanlararo integratsiyaga asoslangan ta'lim tuzilmasidir. Bu yondashuv kimyo fanini fizika, biologiya, matematika, texnologiya va muhandislik bilan bog'lab o'qitishni nazarda tutadi. STEM/STEAM asosidagi loyiha faoliyati o'quvchilarning hisoblash tafakkurini va ilmiy fikrlashini sezilarli darajada oshirishini

belgilaydi. Kimyo fani o'qituvchisida fan va raqamli kompetensiya integratsiyasi rivojlanadi. O'quvchilarda integratsiya usulida mavzuni taxlil qilish, kreativ fikrlashlari rivojlanadi.

4.Virtual laboratoriyalar. Laboratoriya jarayonlarini raqamli muhitda modellashtiruvchi interaktiv tizimlardir. Ular tajribalarni xavfsiz, iqtisodiy va takroriy bajarish imkonini beradi. Virtual laboratoriyalar murakkab ilmiy tushunchalarni vizual o'rganishga yordam beradi va an'anaviy laboratoriya cheklovlarini bartaraf etadi. Raqamli laboratoriyalar o'qituvchilarning texnologik tayyorgarligini ham oshiradi. Kimyo darslarida reaksiyalar simulyatsiyasini, atom tuzilishini 3D ko'rish, xavfli tajribalarni virtual bajarish imkonini beradi.

5.Refleksiv seminarlar va tadbirlar. Kimyo fani o'qituvchilarining o'z faoliyatini tahlil qilish, tajriba almashish va kasbiy o'sishini baholashga qaratilgan metodik faoliyat shaklidir. Seminar va tadbirlar orqali o'qituvchilar dars tajribalarini muhokama qiladi, muammolarni aniqlaydi va yangi metodlarni ishlab chiqadi va tadqiqotchilik kompetensiyasi shakllanadi. Kimyo fani o'qituvchilari shu bilan birga ochiq dars tahlili, metodik muhokamalarda qatnashish orqali pedagogik refleksiya va uzluksiz kasbiy rivojlanish ta'minlanadi.

Keltirilgan metodlar kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda o'zaro bog'liq pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Muammoli ta'lim va loyiha faoliyati tadqiqotchilik va metodik kompetensiyani kuchaytirs, STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyani ta'minlaydi, virtual laboratoriyalar raqamli kompetensiyani rivojlantiradi, refleksiv seminarlar esa uzluksiz professional o'sishni qo'llab-quvvatlaydi.

O'qituvchilarning kreativ kompetentligini rivojlantirish masalasi bo'yicha zamonaviy ta'limda eng dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Bu kompetentlik o'qituvchining didaktik mahoratini oshirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish, o'quvchilar bilan interaktiv muloqotni yo'lga qo'yish, mustaqil fikrlovchi shaxslar yetishtirishda muhim o'rin tutadi. O'qituvchi faoliyatida kreativ kompetentlik deganda uning yangicha yondashuvlar, ijodiy fikr, muammoni turlicha ko'ra olish, shuningdek, mavjud resurslarni noodatiy tarzda qo'llay bilish salohiyati tushuniladi. Bu kompetentlikning shakllanishi esa uzluksiz kasbiy rivojlanish orqali yuzaga chiqadi. Kreativ kompetentlik — bu murakkab pedagogik holatlarda moslashuvchan fikr yurita olish, ijodiy muhit yaratish, o'quvchilarning o'quv faoliyatini ilhomlantira oladigan shaxsiy salohiyatning bir ko'rinishidir. U o'z ichiga bir necha komponentlarni oladi: kreativ tafakkur, yangilikka ochiqlik, tashabbuskorlik, didaktik moslashuvchanlik, refleksiya, o'zini tahlil qila olish qobiliyati hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim uchta asosiy kompetentsiyani o'zlashtirishga qaratilgan:

1. Kommunikativ kompetensiya – o'zini o'zi boshqarish, ijtimoiy muloqotga tayyorlik, professional natijalarni amalga oshirish va baholash qobiliyati, jamiyat rivojlanish tendentsiyalarini tushunish, yuqori kommunikativ ko'nikmalar va muloqotda moslashuvchanlik.

2. Axborot kompetensiyasi – analitik fikrlash, aniq va strategik tasavvur, axborot resurslarini o'zlashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalarini hayot jarayonlariga integratsiya qilish qobiliyati.

3. Muammolarni hal qilish qobiliyati – ijodkorlik, maqsadlar va kommunikatsiya dasturlari o'rtasida uyg'unlikni o'rnatish qobiliyati. [9]

Xulosa

Uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi — bu o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan doimiy jarayon bo'lib, ularning nazariy bilimlarini yangilash, amaliy ko'nikmalarini oshirish va pedagogik faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Zamonaviy kimyo fani o'qituvchisi esa o'z faoliyatida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'qituvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olish, shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini doimiy ravishda rivojlantirishga intiladi.

Uzluksiz ta'lim tizimi o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirishda ta'lim sifatini va o'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim muhitida o'qituvchilar nafaqat malaka oshirish kurslari orqali, balki hayot davomida o'qish, innovatsion metodlarni o'zlashtirish, hamkasblar bilan hamkorlik qilish va refleksiya asosida rivojlanish jarayonida bo'lishlari lozim. O'qituvchining kreativ kompetentligini rivojlantirish uzluksiz kasbiy ta'limning eng zamonaviy yo'nalishidir.

Uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi natijasida kimyo fani o'qituvchilari innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni, o'quv jarayonini interaktiv, individual va samarali tarzda tashkillashini rivojlantiradi. Shu bilan birgalikda o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlanishi orqali o'qituvchining kreativ va zamonaviy yondashuvini kuchaytiradi, uzluksiz kasbiy ta'lim tizimida samarali faoliyat yuritishga imkon beradi. O'zbekistonda uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi pedagoglarni qayta tayyorlash, malaka oshirish kurslari va onlayn platformalar orqali rivojlantirilmoqda. Pedagoglar uchun seminarlar, vebinarlar, konferensiyalar va xalqaro tajriba almashish dasturlari yo'lga qo'yilgan. Zamonaviy o'qituvchining kasbiy rivojlanish faoliyatini takomillashtirish uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi orqali samarali tarzda amalga oshiriladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyrug'i

3.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 20.12.2024 yildagi 867-son

4.Sh.N.Dushaeva. Mahoratli o'qituvchi - malakali millat: uzluksiz kasbiy rivojlantirishdagi muammo va yechimlar mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi TOSHKENT – 2024

5.F.Y.Xamalova.O'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini rivojlantirish. Farg'ona-2026

6.Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 10-iyuldagi 433-son *qarori* Qayta tayyorlash va malaka oshirish tartibi to'g'risida

7.D.U.Xolbo'tayeva PEDAGOGIK MAHORAT Toshkent - 2024 "Science and Innovation" nashriyoti

8. A. Xoliqov PEDAGOGIK MAHORAT Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2011

9.Melyan, E. G. (2021). *21st-century skills and competencies and their formation in the formal and informal education system*. Republican Scientific-Methodological and Information-Analytical Journal, (1), 11–14.

UMUMTA'LIM MUASSASALARI BOSHQARUVIDA VAQTNI SAMARALI BOSHQARISH (TIME MANAGEMENT)

Abdujabborova Oysha Muzaffar qizi,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti,

Kattalar ta'limi yo'nalishi magistranti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida rahbarlik samaradorligini oshirishda vaqtni samarali boshqarish (time management)ning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda maktab direktorlarining va direktor o'rinbosarlarining ish faoliyatida vaqtni rejalashtirish, ustuvorliklarni belgilash, delegatsiya hamda boshqaruv jarayonida vaqt taqsimotining samaradorlikka ta'siri o'rganildi. Shuningdek, tadqiqot davomida ta'lim muassasalari rahbarlari uchun Time managementni takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular boshqaruv faoliyatini optimallashtirish va pedagogik jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: vaqt menejmenti, rahbarlik samaradorligi, ta'lim muassasasi, maktab direktori, boshqaruv faoliyati.

Аннотация. В данной статье анализируется роль и значение управления временем в повышении эффективности руководства в образовательных учреждениях. В исследовании рассматривалось влияние планирования времени, расстановки приоритетов, делегирования и распределения времени на эффективность работы директоров и заместителей директоров школ в процессе управления.

Ключевые слова: управление временем, эффективность лидерства, образовательное учреждение, директор школы, управленческая деятельность.

Abstract. This article analyzes the role and importance of time management in improving the effectiveness of leadership in educational institutions. The study examined the impact of time planning, prioritization, delegation, and time allocation in the management process of school principals and deputy principals on efficiency. The article develops practical recommendations for improving **Time management** for heads of educational institutions, which will help optimize management activities and increase the efficiency of the pedagogical process.

Keywords: time management, leadership effectiveness, educational institution, school principal, management activities.

Bugungi globallashuv va ta'lim tizimida islohotlar sharoitida ta'lim muassasalarida boshqaruv samaradorligini oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim muassasasi nafaqat bilim beruvchi maskan, balki murakkab ijtimoiy-pedagogik tizimdir [1]. Bunday tizimning barqaror ishlashi, ta'lim sifati va pedagogik jarayon samaradorligi rahbarlik faoliyatining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq [2].

Maktab rahbarining vazifalari pedagogik jarayonni boshqarish, kadrlar bilan ishlash, ta'lim sifatini monitoring qilish, hujjatlar yuritish, tashkiliy-ma'muriy vazifalarni bajarish va jamoatchilik bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish kabi turli yo'nalishlarni o'z ichiga oladi [3]. Bu vazifalar rahbardan yuqori darajadagi tashkiliy qobiliyat, strategik fikrlash va resurslardan samarali foydalanishni talab qiladi [4]. Vaqt resursi rahbarlik faoliyatida eng muhim va cheklangan omillardan biridir [5]. Vaqtni noto'g'ri taqsimlash ish samaradorligini pasaytiradi, rejalarning bajarilmasligiga, pedagogik jarayon sifatining kamayishiga va stressning ortishiga olib keladi [6]. Shu bois, vaqt menejmenti rahbarning ish jarayonini rejalashtirish, ustuvorliklarni belgilash, vazifalarni delegatsiya qilish va nazoratni samarali tashkil etish imkonini beradi [7].

Mazkur tadqiqotda ta'lim muassasalarida rahbarlik samaradorligini oshirishda vaqt menejmentining o'рни va ta'sirini aniqlash maqsadida ba'zi ilmiy-tadqiqot

metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va empirik yondashuvlarning uyg'unligiga asoslanib, olingan natijalarning ishonchliligi hamda amaliy ahamiyatini ta'minlashga xizmat qildi.

Tadqiqot nazariy va empirik yondashuvlarni uyg'unlashtiradi:

Nazariy yondashuv: ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili orqali vaqt menejmenti va rahbarlik samaradorligiga oid milliy va xorijiy manbalar o'rganilgan.

Empirik yondashuv: Likert shkalasi asosida tuzilgan so'rovnoma maktab direktorlarining va direktor o'rinbosarlarining vaqtni rejalashtirish, ustuvorliklarni belgilash, delegatsiya va rejalashtirish jarayonlarini o'rganishga yo'naltirilgan.

Kuzatuv va taqqoslash: rahbarlarning kundalik ish faoliyati, yig'ilishlar va operativ qaror qabul qilish holatlari tahlil qilingan.

Statistik tahlil. Olingan empirik ma'lumotlar foiz ko'rsatkichlari va umumiy xulosalar shaklida qayta ishlanib, natijalar ishonchliligi ta'minlandi.

So'rovnomada jami **42 nafar** respondent ishtirok etdi. Ulardan **35,7** foizi maktab direktorlari, **64,3** foizi esa direktor o'rinbosarlaridan iborat.

Respondentlarning yosh tarkibi asosan 30 yoshdan yuqori bo'lib, **42,9 %**

30–40 yosh, **28,6 %** 40–50 yosh hamda **28,6 %** 50 yoshdan yuqori yosh toifalariga mansubdir. Hududiy taqsimotga ko'ra respondentlarning **71,4 %** Jizzax, **28,6 %** Samarqand viloyatidagi umumta'lim muassasalarida faoliyat yuritadi.

So'rovnoma natijalari rahbarlarning ish faoliyatida vaqtni rejalashtirish muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Respondentlarning aksariyati ish kunini oldindan rejalashtirish ish samaradorligini oshirishini e'tirof etdi. Ushbu natija Stephen R. Covey tomonidan ilgari surilgan ustuvorliklar modeliga mos keladi [8]. Biroq kundalik rejalarga qat'iy amal qilish darajasi rahbarlar orasida turlicha bo'lib, bu boshqaruv faoliyatida ayrim rejasizlik holatlari mavjudligini ko'rsatadi.

Rejasiz vazifalarning ish vaqtiga ta'siri bo'yicha olingan natijalar rahbarlarning ko'pchiligi bunday vazifalar ish vaqtining sezilarli qismini egallashini tan olganini ko'rsatdi. Bu holat vaqt resurslarining yetarli darajada nazorat qilinmasligi hamda favqulodda vaziyatlarning boshqaruv jarayoniga ta'siri mavjudligini anglatadi.

Quyida o'tkazilgan so'rovnomadan namuna savollar tahlil qilingan.

Tadqiqot davomida **“Rejasiz vazifalar ish vaqtimni katta qismini egallaydi”** degan savolga **86%** respondentlar **“ba'zan”** javobini tanlagan. Bu holat rejasiz vazifalar ish jarayonida **muntazam emas**, ammo **tez-tez uchraydigan** muammo ekanini ko'rsatadi. Ya'ni, ular doimiy bo'lmasa-da, muayyan davrlarda ish samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Respondentlarning **7%** **“doim”** deb javob bergani rejasiz vazifalar ayrim xodimlar

yoki ish muhitlarida surunkali muammo ekanini anglatadi. Bu holat ishni rejalashtirish tizimi yetarli darajada shakllanmagan yoki tashkiliy boshqaruv zaif ekanidan dalolat berishi mumkin. Shuningdek, 7% respondent *“hech qachon”* javobini bergan. Bu esa ayrim ish muhitlarida **rejalashtirish mexanizmlari samarali ishlayotganini** va kutilmagan vazifalar minimal darajaga tushirilganini ko'rsatadi.

Olingan natijalarga asoslanib aytish mumkinki, rejasiz vazifalar ish vaqtining katta qismini to'liq egallamasa-da, aksariyat hollarda ish jarayonida uchrab turadi. Bu holat vaqtni boshqarish, ish jarayonlarini rejalashtirish va ustuvorliklarni belgilash masalalariga ilmiy va amaliy jihatdan jiddiy e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

“Favqulodda vaziyatlar rejalashtirilgan ishlarimizga tez-tez xalaqit beradi” degan so'rovga respondentlarning 73% *“ba'zan”* deb javob bergan. Bu ko'rsatkich favqulodda vaziyatlar ish jarayonida **muntazam bo'lmagan**, biroq **tez-tez uchrab turadigan omil** ekanini anglatadi. Ya'ni, ko'pchilik uchun rejalashtirilgan ishlar vaqti-vaqti bilan kutilmagan holatlar sababli buziladi.

Respondentlarning 14% *“har doim”* javobini tanlagan. Bu esa ayrim xodimlar faoliyatida favqulodda vaziyatlar **doimiy ravishda ish rejasiga salbiy ta'sir ko'rsatishini** bildiradi. Bunday holat ish muhitida barqarorlik yetishmasligi yoki vazifalar noto'g'ri taqsimlanganidan dalolat berishi mumkin.

Shuningdek, 13% respondent *“hech qachon”* deb javob bergan. Bu guruh vakillarida ish jarayonlari aniq rejalashtirilgani va favqulodda vaziyatlar ta'siri **minimal darajada** ekanini ko'rsatadi.

Ushbu savol natijalari favqulodda vaziyatlar aksariyat respondentlar uchun rejalashtirilgan ish faoliyatiga **vaqti-vaqti bilan sezilarli ta'sir ko'rsatishini** isbotlaydi. Bu holat tashkilotlarda risklarni boshqarish, moslashuvchan rejalashtirish va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik darajasini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Yuqori turuvchi tashkilotlar va ta'lim muassasasida vazifalarning to'g'ri yo'naltirilganligi bo'yicha berilgan **“Ustuvorliklarni to'g'ri belgilash vaqtni tejaydi”** degan savolga respondentlarning 79% ushbu fikrni **doim** to'g'ri deb hisoblaydi. Bu holat ustuvorliklarni aniq belgilash vaqtni samarali boshqarishda muhim omil ekanini respondentlar keng tan olishini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, respondentlarning kichik qismi - 7 % mazkur fikrga **ba'zan** qo'shilishini bildirgan. Bu guruh vakillari ustuvorliklarni belgilash har doim ham vaqtni tejamasligi, ayrim vaziyatlarda boshqa omillar (masalan, tashqi cheklovlar yoki kutilmagan holatlar) muhimroq bo'lishi mumkinligini nazarda tutayotgan bo'lishi ehtimol.

Respondentlarning yana 14 % **unday deb o'ylamaganini** bildirgan. Ushbu natija

mazkur masalaga nisbatan muayyan tanqidiy yondashuv mavjudligini ko'rsatadi. Mazkur guruh vakillari uchun vaqtni tejash jarayonida ustuvorliklardan ko'ra vaziyatga moslashuvchanlik, tezkor qaror qabul qilish yoki tashqi omillarning ta'siri muhimroq bo'lishi mumkin. Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, respondentlarning mutlaq ko'pchiligi ustuvorliklarni to'g'ri belgilash vaqtni tejashda muhim omil ekaniga ishonadi. Bu esa vaqtni boshqarish, shaxsiy samaradorlik va mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarda ustuvorliklarni rejalashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratish zarurligini tasdiqlaydi.

Delegatsiya jarayoniga oid savollar tahlili rahbarlarning aksariyati vazifalarni xodimlarga topshirishga ijobiy munosabatda ekanligini aniqladi. Delegatsiyaning sustligi ish samaradorligini pasaytirishi respondentlar javoblarida aniqlandi. Bu holat rahbar nazariyalarida delegatsiyaning muhim boshqaruv mexanizmi sifatida qaralishi bilan izohlanadi [9].

Yig'ilishlar va hujjatlar bilan bog'liq natijalar yig'ilishlar ba'zan ish vaqtining katta qismini egallashi hamda barcha hollarda aniq reja va vaqt chegarasiga amal qilinmasligini ko'rsatdi. Hujjatbozlik ham boshqaruv jarayonida vaqt yo'qotilishiga olib keluvchi muhim omillardan biri sifatida baholandi.

So'rovnomani navbatdagi savol mazmuni shundan iborat **“Hujjatbozlik ish samaradorligimga salbiy ta'sir ko'rsatadimi?”**

Diagramma ma'lumotlariga ko'ra, respondentlarning **43%** *“doim”* javobini tanlagan. Bu ko'rsatkich hujjatbozlik jarayonlari xodimlarning deyarli yarmida ish samaradorligiga **doimiy ravishda salbiy ta'sir ko'rsatayotganini** anglatadi.

Respondentlarning **21%** *“ba'zan”* deb javob bergan. Bu holat hujjatbozlik muammosi ayrim vaziyatlarda ish faoliyatini sekinlashtirishi yoki rejalashtirilgan jarayonlarga to'sqinlik qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, **36%** respondent *“yo'q”* javobini bergan. Mazkur natija ayrim ish muhitlarida hujjat aylanishi tizimi nisbatan samarali tashkil etilgani va u ish unumdorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmasligini bildiradi.

Olingan natijalar hujjatbozlik ish samaradorligiga **ko'pchilik respondentlar nuqtayi nazaridan salbiy omil** ekanini ko'rsatadi. Ayniqsa, **“doim”** va **“ba'zan”** javoblarining jami **64%** ni tashkil etishi, hujjat aylanish jarayonlarini soddalashtirish va raqamlashtirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari vaqt yetishmasligi rahbarlarda stress holatlarini keltirib chiqarishini ko'rsatdi. Ushbu natija Lothar J. Seiwertning *“Time Management for Managers”* asarida ilgari surilgan fikrlar bilan hamohangdir [10]. Muallif vaqtni samarali rejalashtira olmaslik va ustuvorliklarni aniqlamaslik rahbarlarda doimiy

shoshilish hamda psixologik bosimni keltirib chiqarishini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, muallif stressning asosiy omili sifatida vaqtning obyektiv yetishmasligini emas, balki uni boshqarish ko'nikmalarining sustligini ko'rsatadi. Bizning tadqiqotimizda esa respondentlar stress sababini bevosita vaqt yetishmasligi bilan bog'lashgan. Bu holat rahbarlarda vaqtni boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, olingan empirik natijalar ta'lim muassasalarida rahbarlik samaradorligini oshirishda vaqt menejmenti muhim omil ekanligini tasdiqlaydi hamda boshqaruv faoliyatini takomillashtirishda ushbu yo'nalishga alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Bu borada quyidagi tavsiyalarni beramiz:

Rejalashtirishni mustahkamlash: rahbarlar kunlik va haftalik ish rejasini oldindan tuzishlari, ustuvorliklar asosida ishlarni tartiblashlari kerak.

Delegatsiya mexanizmini takomillashtirish: vazifalarni xodimlar o'rtasida teng va samarali taqsimlash, mas'uliyatni oshirish.

Yig'ilishlar va hujjatlarni optimallashtirish: yig'ilishlarni qat'iy reja va vaqt chegarasida o'tkazish, hujjatbozlikni minimal darajaga tushirish.

Raqamli vositalardan foydalanish: vaqtni rejalashtirish va vazifalarni nazorat qilish uchun elektron kalendarlar va rejalashtirish dasturlaridan foydalanish.

Rahbarlarning ko'nikmalarini rivojlantirish: vaqt menejmenti bo'yicha treninglar o'tkazish, stressni boshqarish va strategik qaror qabul qilish ko'nikmalarini oshirish.

Mazkur tadqiqot ta'lim muassasalarida rahbarlik samaradorligini oshirishda vaqt menejmentining muhim boshqaruv omili ekanligini ilmiy-nazariy va empirik jihatdan asoslab berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, rahbarlik faoliyatida vaqtni rejalashtirish, ustuvor vazifalarni belgilash, delegatsiya jarayonini to'g'ri tashkil etish hamda ish vaqtini samarali taqsimlash boshqaruv sifati va pedagogik jarayon samaradorligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Empirik tadqiqot natijalariga ko'ra, maktab direktorlarining va direktor o'rinbosarlarining aksariyati vaqt menejmentining ish samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini e'tirof etgan bo'lsa-da, kundalik rejalarga qat'iy amal qilmaslik, rejasiz vazifalarning ko'pligi, delegatsiyaning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi va yig'ilishlarning samarasiz tashkil etilishi rahbarlik faoliyatida vaqt yo'qotilishiga sabab bo'layotgani aniqlandi. Bu holatlar boshqaruv jarayonida stressning ortishiga va strategik vazifalarning ikkinchi darajaga tushib qolishiga olib kelmoqda

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, vaqt menejmentiga oid zamonaviy yondashuvlar va raqamli rejalashtirish vositalaridan foydalanish rahbarlarning ish samaradorligini oshirish, boshqaruv jarayonini optimallashtirish va

ta'lim muassasasining umumiy faoliyatini yaxshilash imkonini beradi Xulosa qilib aytganda, vaqt menejmenti ta'lim muassasalari rahbarlari uchun strategik boshqaruv kompetensiyalaridan biri bo'lib, uni tizimli ravishda rivojlantirish boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan amaliy tavsiyalar ta'lim muassasalarida boshqaruv faoliyatini takomillashtirish va ta'lim sifati barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Daft, R. L. Management. – New York: Harcourt College Publishers, 2000.
2. Mintzberg, H. The Nature of Managerial Work. – New York: Harper & Row, 1973.
3. Fayol, A. General and Industrial Management. – London: Pitman, 1949.
4. Koontz, H., O'Donnell, C. Principles of Management. – New York: McGraw-Hill, 1972.
5. Mackenzie, A. The Time Trap. – New York: AMACOM, 1997.
6. Drucker, P. F. The Effective Executive. – New York: Harper & Row, 1967.
7. Allen, D. Getting Things Done: The Art of Stress-Free Productivity. – New York: Penguin Books, 2001.
8. Covey, S. R. The 7 Habits of Highly Effective People. – New York: Free Press, 2013.
9. Robbins, S. P., Coulter, M. Management. – New Jersey: Prentice Hall, 2012.
10. Seiwert, L. J. Time Management. – London: Kogan Page, 2004.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA AXBOROT TA'LIM TIZIMLARIDAN FOYDALANISH ASOSLARI

¹Aminov Istam Barnoyevich, ²Abdumo'minova Parvina Sanjarovna

Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

“Sun'iy intellekt va axborot tizimlari” kafedrası ¹professori, ²magistanti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada raqamli transformatsiya jarayonida axborot ta'lim tizimlarining o'rni, ularning ta'lim jarayonini boshqarishdagi ahamiyati hamda samarali qo'llash mexanizmlari tahlil qilinadi. Raqamli muhitda ma'lumot-larni boshqarish, integratsiya qilish va tahlil etish jarayonlari zamonaviy axborot tizimlari orqali amalga oshirilishi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *raqamli transformatsiya, axborot ta'lim tizimi, ta'limni boshqarish tizimi, masofaviy ta'lim, raqamli platforma, integratsiya.*

Аннотация. *В данной статье анализируются роль информационных образовательных систем в процессе цифровой трансформации, их значение в*

управлении образовательным процессом, а также механизмы их эффективного применения. Научно обосновываются процессы управления, интеграции и анализа данных в цифровой среде посредством современных информационных систем.

Ключевые слова: цифровая трансформация, информационная образовательная система, система управления образованием, дистанционное обучение, цифровая платформа, интеграция.

Abstract. This article analyzes the role of information educational systems in the process of digital transformation, their importance in managing the educational process, and the mechanisms for their effective application. The processes of managing, integrating, and analyzing data in a digital environment through modern information systems are scientifically substantiated.

Keywords: digital transformation, information educational system, education management system, distance learning, digital platform, integration.

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalarida raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashib bormoqda. Raqamli ta'lim transformatsiyasi - bu ta'lim jarayoniga butunlay yangi ko'rinishdagi platformalarni taqdim etgan holda, ta'limni raqamlashtirish va raqamli o'qitish usullarini yaratish kabi masalalarni o'z oldiga qo'yadi. Bunda ta'lim jarayoniga sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, bulutli texnologiyalar, blokcheyn tizimlari orqali ishlab chiqiladigan platformalar va texnologiyalarning kirib kelishi ta'lim sifatiga qanday ta'sir o'tkazishi baholanadi[1].

Raqamli transformatsiya konsepsiyasi ta'lim muassasalarining barcha jarayonlarini yagona axborot ta'lim muhitiga birlashtirishni nazarda tutadi. Bu esa turli tizimlar - LMS, SIS, elektron kutubxonalar va analitik platformalar o'rtasida integratsiyani talab etadi. Raqamli transformatsiya sharoitida axborot ta'lim tizimlari bir nechta asosiy yo'nalishlarda qo'llaniladi [2].

O'quv jarayonini boshqarish va monitoring qilish. Raqamli transformatsiya sharoitida o'quv jarayonini boshqarish va monitoring qilish axborot ta'lim tizimlarining eng muhim funksional yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy LMS (Learning Management System) va SIS (Student Information System) asosida tashkil etilgan boshqaruv mexanizmlari ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini yagona raqamli muhitda muvofiqlashtirish imkonini beradi.

Axborot ta'lim tizimlari orqali o'quv rejalari, fan dasturlari, dars jadvali, o'quv yuklamalari hamda baholash natijalari markazlashtirilgan holda boshqariladi. Bu esa ta'lim jarayonining shaffofligini oshiradi, inson omili ta'sirini kamaytiradi va ma'lumotlarning aniqligini ta'minlaydi. Shuningdek, o'qituvchilar va ta'lim

muassasasi rahbariyati real vaqt rejimida o'quv jarayonining borishini kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Monitoring tizimlari yordamida o'quvchilarning faolligi, topshiriqlarni bajarish darajasi, o'zlashtirish ko'rsatkichlari va davomati muntazam tahlil qilinadi. Ushbu tahliliy ma'lumotlar asosida muammoli holatlar erta aniqlanib, individual yondashuv asosida tuzatish choralari ko'rish imkoniyati yaratiladi. Natijada ta'lim sifati oshadi va boshqaruv qarorlarining samaradorligi ta'minlanadi.

Ta'lim resurslarini raqamlashtirish. Ta'lim resurslarini raqamlashtirish raqamli transformatsiya jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quv material-larini elektron shaklga o'tkazish, saqlash va ulardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Axborot ta'lim tizimlari yordamida darsliklar, o'quv qo'llanmalar, videoma'ruzalar, testlar va interaktiv topshiriqlar yagona raqamli platformaga joylashtiriladi. Bu esa ta'lim resurslariga tezkor kirish imkonini yaratib, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Axborot ta'lim tizimlari orqali resurslarni yangilash, versiyalarni boshqarish hamda foydalanuvchi faoliyatini tahlil qilish imkoniyati mavjud bo'lib, bu ta'lim mazmunini doimiy ravishda takomillashtirishga xizmat qiladi[3].

Natijada ta'lim resurslarini raqamlashtirish nafaqat o'quv jarayonini modernizatsiya qiladi, balki pedagogik faoliyatni avtomatlashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va ta'lim sifatini oshirishning muhim omiliga aylanadi.

Ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish. Raqamli transformatsiya sharoitida ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish axborot ta'lim tizimlarining samarali ishlashini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Ta'lim muassasalarida LMS, SIS, elektron jurnal, kutubxona tizimlari va boshqa raqamli platformalar alohida ma'lumotlar bazalariga ega bo'lishi mumkin. Ushbu bazalarni yagona axborot muhitiga birlashtirish orqali ma'lumotlar almashinuvini avtomatlashtirish, takroriy kiritishlarni kamaytirish va boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish imkoniyati yaratiladi.

Integratsiya jarayoni API texnologiyalari, bulutli xizmatlar va yagona autentifikatsiya tizimlari yordamida amalga oshiriladi. Natijada foydalanuvchilar - o'qituvchilar, talabalar va administratorlar - turli tizimlarga alohida kirishsiz, yagona platforma orqali ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ma'lumotlarning yaxlitligini saqlash, xatoliklar ehtimolini kamaytirish hamda real vaqt rejimida analitik hisobotlar shakllantirishga xizmat qiladi.

Analitik hisobotlar va bashoratlash. Raqamli transformatsiya sharoitida analitik hisobotlar va bashoratlash axborot ta'lim tizimlarining muhim funksional yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot tizimlari ta'lim jarayonida

to'plangan katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, tizimlashtirish va vizual tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu ma'lumotlar asosida o'quv jarayonining holati, ta'lim sifati va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi bo'yicha aniq analitik hisobotlar shakllantiriladi.

Analitik modullar yordamida o'quvchilarning faolligi, baholash natijalari, davomati va topshiriqlarni bajarish ko'rsatkichlari muntazam monitoring qilinadi. Olingan natijalar asosida ta'lim jarayonidagi muammoli holatlar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha samarali boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Shuningdek, prognozlash mexanizmlari orqali o'quvchilarning kelgusidagi o'zlashtirish darajasi, akademik xavf guruhlari va ta'lim natijalari oldindan bashorat qilinadi.

Masofaviy ta'limni tashkil etish. Raqamli transformatsiya sharoitida masofaviy ta'limni tashkil etish axborot ta'lim tizimlarining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy LMS platformalari, videokonferensiya xizmatlari va bulutli texnologiyalar yordamida o'quv jarayoni an'anaviy auditoriyadan tashqarida ham samarali amalga oshiriladi. Bu esa ta'limning uzluksizligini ta'minlash, geografik cheklolarni kamaytirish va o'quvchilarga moslashuvchan o'qish imkoniyatini yaratadi[5].

Masofaviy ta'lim tizimlarida o'quv materiallarini joylashtirish, topshiriqlarni yuborish, test sinovlarini o'tkazish va baholash jarayonlari avtomatlashtirilgan holda amalga oshiriladi. Sinxron (real vaqt rejimida) va asinxron (mustaqil o'rganish asosida) ta'lim shakllarining uyg'unlashuvi o'quvchilarning individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, forumlar, chatlar va videodarslar orqali o'qituvchi hamda o'quvchilar o'rtasida interaktiv muloqot yo'lga qo'yiladi.

Raqamli transformatsiya jarayonida axborot ta'lim tizimlaridan samarali foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi [3]:

- boshqaruv jarayonlarining shaffofligi va tezkorligi oshadi.
- ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish imkoniyati kengayadi.
- ta'lim jarayonining individuallashtirilishi ta'minlanadi.
- resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi.

Bundan tashqari, analitik modullar yordamida o'quvchilarning faoliyati monitoring qilinib, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Raqamli transformatsiya sharoitida axborot ta'lim tizimlaridan foydalanish ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O'quv jarayonini boshqarish va monitoring qilish, ta'lim resurslarini raqamlashtirish, ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish, analitik hisobotlar va prognozlash hamda masofaviy ta'limni tashkil etish kabi yo'nalishlar ta'lim tizimining sifat jihatidan yangi

bosqichga ko'tarilishiga xizmat qiladi [4].

Axborot ta'lim tizimlari yordamida ta'lim jarayonining shaffofligi oshadi, boshqaruv qarorlarining ilmiy asoslanganligi ta'minlanadi va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim muhiti shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya sharoitida axborot tizim-laridan foydalanish tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etishning asosiy omillaridan biridir. Axborot tizimlari yordamida o'quv jarayonini boshqarish, ma'lumot-larni tahlil qilish va innovatsion ta'lim muhitini yaratish imkoniyati kengayadi.

Raqamli transformatsiya jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, axborot xavfsizligi masalalari va kadrlar malakasining yetishmasligi. Kelgusida axborot tizimlarini yanada takomillashtirish hamda ularni yagona integratsiyalashgan platformaga birlashtirish orqali, katta ma'lumotlar (Big Data) va IoT texnologiyalarining integratsiyasi axborot ta'lim tizimlarining yangi bosqichini shakllantirishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sultanova U. Raqamli transformatsiya sharoitida innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim sifatini oshirish muammolari va istiqbollari. Научный информационный бюллетень, 2025, 7(1), 44–50.

2. Anarbayeva F. U. Elektron ta'lim metodikasining ahamiyati //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. №4. – C. 1022-1027.

3. Qodirov A. “Innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim sifatini oshirish yo'llari”. –O'zbekiston pedagogik axborot jurnali, 2023, №2.

4. Karimov Sh. “Raqamli transformatsiya sharoitida pedagogik faoliyatni takomillashtirish”.–Pedagogik innovatsiyalar, 2021, №3.

5. Ergasheva D. “Masofaviy ta'limni samarali tashkil etishning metodologik asoslari”. –Ilmva taraqqiyot, 2022, №4.

KATTALARNI O'QITISHDA O'QUV MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Abduvoitova Yulduzxon Botir qizi

A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti.

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqola kattalarni o'qitish jarayonida o'quv motivatsiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda kattalar ta'limining o'ziga xos xususiyatlari, ularning o'rganishga bo'lgan ehtiyojlari, ichki va tashqi motivatsiya omillari hamda o'quv

jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik va ijtimoiy faktorlar keng yoritilgan. Shuningdek, maqolada kattalar auditoriyasida samarali ta'limni tashkil etish uchun motivatsion strategiyalar, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kattalarni o'qitishda motivatsiyani shakllantirishda ularning hayotiy tajribasi, kasbiy ehtiyojlari va shaxsiy qiziqishlarini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, o'qituvchi va tinglovchi o'rtasidagi samarali kommunikatsiya, rag'batlantirish mexanizmlari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish motivatsiyani oshirishda asosiy omillardan biri sifatida qoraladi. Ushbu maqola natijalari kattalar ta'limi tizimini takomillashtirish hamda o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Kattalar ta'limi, o'quv motivatsiyasi, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, andragogika, innovatsion yondashuvlar, interfaol metodlar, ta'lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar, o'rganish ehtiyoji.

Abstract: This scientific article is devoted to the analysis of theoretical and practical aspects of the formation of learning motivation in the process of adult education. The study highlights the specific characteristics of adult education, their learning needs, internal and external motivational factors, as well as psychological and social factors influencing the educational process. In addition, the article substantiates the importance of motivational strategies, interactive methods, and innovative approaches for organizing effective learning in adult audiences.

According to the research findings, taking into account adults' life experience, professional needs, and personal interests plays a crucial role in shaping their learning motivation. Furthermore, effective communication between the teacher and learners, incentive mechanisms, and the use of modern pedagogical technologies are considered key factors in increasing motivation. The results of this study contribute to improving the adult education system and enhancing the effectiveness of the learning process.

Keywords: Adult education, learning motivation, intrinsic motivation, extrinsic motivation, andragogy, innovative approaches, interactive methods, educational effectiveness, pedagogical technologies, learning needs.

Аннотация: Данная научная статья посвящена анализу теоретических и практических аспектов формирования учебной мотивации в процессе обучения взрослых. В исследовании подробно рассматриваются особенности обучения взрослых, их образовательные потребности, внутренние и внешние мотивационные факторы, а также психологические и социальные факторы, влияющие на учебный процесс. Кроме того, в статье обоснована значимость мотивационных стратегий, интерактивных методов и инновационных подходов

для организации эффективного обучения взрослой аудитории.

Согласно результатам исследования, учет жизненного опыта взрослых, их профессиональных потребностей и личных интересов играет важную роль в формировании учебной мотивации. Кроме того, эффективное взаимодействие между преподавателем и обучающимися, механизмы стимулирования, а также использование современных педагогических технологий рассматриваются как ключевые факторы повышения мотивации. Результаты данного исследования способствуют совершенствованию системы образования взрослых и повышению эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: образование взрослых, учебная мотивация, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, андрагогика, инновационные подходы, интерактивные методы, эффективность обучения, педагогические технологии, образовательные потребности.

Kirish. Kattalarni o'qitish zamonaviy ta'lim tizimida alohida o'ringa ega bo'lib, uning samaradorligi nafaqat o'quv dasturining mazmuni, balki tinglovchilarning motivatsiyasiga ham bog'liqdir. Kattalar ta'limi (andragogika) konsepsiyasi o'zining xususiyatlariga ega bo'lib, u bolalar va yoshlar ta'limidan sezilarli farq qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kattalar o'rganishda yuqori motivatsiyaga ega bo'lishi uchun ularning hayotiy tajribasi, kasbiy ehtiyojlari va shaxsiy qiziqishlari hisobga olinishi zarur (Knowles, 2015). Shuningdek, o'quv jarayoni interfaol va qo'llab-quvvatlovchi muhitda tashkil etilganda, motivatsiya sezilarli darajada oshadi.

Kattalar o'qitishda motivatsiya ikki asosiy komponentga bo'linadi: ichki va tashqi. Ichki motivatsiya shaxsning o'zining qiziqishlari, o'rganishga bo'lgan shaxsiy intilishi va kasbiy rivojlanish ehtiyojlari bilan bog'liq bo'lsa, tashqi motivatsiya esa rag'batlantirish, mukofot tizimi, ijtimoiy tan olinishi va sertifikatlar orqali yuzaga keladi (Deci & Ryan, 2000). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kattalar ta'limida ichki motivatsiya uzoq muddatli o'rganish samaradorligini oshiradi, tashqi motivatsiya esa qisqa muddatli rag'bat sifatida muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish zarur. Masalan, loyihalash, muammoga yo'naltirilgan o'qitish, guruh ishlari va onlayn platformalardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi va motivatsiyani mustahkamlaydi. Kattalarni o'qitishda shaxsiy yondashuv va individual o'quv rejalari yaratish ham motivatsiya darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar va mehnat bozorining o'zgarishi kattalarni doimiy o'qitishning zarurligini oshirmoqda. Ushbu holat o'quv

jarayonida motivatsiyani shakllantirishning muhimligini yanada oshiradi, chunki kasbiy rivojlanish va shaxsiy qoniqish ko'pincha yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga bog'liqdir. Knowles (2015) kattalar ta'limida tinglovchilarning hayotiy tajribasi va amaliy ehtiyojlarini hisobga olish motivatsiyani oshirishini ta'kidlaydi [2]. Merriam va Bierema (2014) esa kattalar o'qitish jarayonida individual yondashuv hamda amaliy faoliyatga yo'naltirilgan metodlar o'quv samaradorligini oshirishini qayd etadi [3]. Deci va Ryan (2000) tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini aniqlash nazariyasiga ko'ra, ichki motivatsiya uzoq muddatli o'rganish faoliyatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi [1-3].

Shuning uchun, kattalarni o'qitishda motivatsiyani shakllantirish nafaqat pedagogik, balki psixologik va ijtimoiy muammo sifatida qaraladi. Ushbu maqola shu masalalarni chuqur tahlil qilib, motivatsiyani oshirishning amaliy strategiyalari va pedagogik metodlarini aniqlashga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Kattalarni o'qitishda o'quv motivatsiyasini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilgan muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar motivatsiyaning nazariy asoslari, uning turlari hamda ta'lim jarayoniga ta'sir mexanizmlarini chuqur yoritib beradi.

Motivatsiya nazariyalarining asosiy konseptual yondashuvlaridan biri sifatida Deci va Ryan (2000) tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini aniqlash nazariyasi (Self-Determination Theory) alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, insonning o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati uning ichki motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy bog'liqlik ehtiyojlari qondirilganda yuqori natijalarga erishiladi. Keyingi tadqiqotlarda ham (Ryan & Deci, 2020) ichki va tashqi motivatsiya o'rtasidagi muvozanat ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida ko'rsatib o'tilgan.

Kattalar ta'limining nazariy asoslari esa Knowles (2015) tomonidan ishlab chiqilgan andragogika konsepsiyasida o'z ifodasini topgan. Ushbu yondashuvga ko'ra, kattalar mustaqil o'rganishga intiladi, o'z tajribasiga tayanadi va o'rganish jarayonida amaliy natijalarga yo'naltirilgan bo'ladi. Merriam va Bierema (2014) esa kattalar ta'limida nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'kidlab, o'qitish jarayonida individual yondashuv muhimligini asoslab beradi.

Shuningdek, Brookfield (2013) kattalarni o'qitishda samarali pedagogik metodlarni ishlab chiqib, interfaol yondashuvlarning motivatsiyaga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Uning fikricha, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar tinglovchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Illeris (2018) esa o'rganish

jarayonini kognitiv, emotsional va ijtimoiy omillar uyg'unligi sifatida talqin qilib, motivatsiya ushbu jarayonning ajralmas qismi ekanligini ta'kidlaydi.

Wlodkowski (2008) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kattalarni o'qitishda motivatsiyani oshirish uchun qulay psixologik muhit yaratish, tinglovchilarning ehtiyojlarini hisobga olish va ularni faol jalb etish zarurligi ko'rsatib o'tiladi. Mezirow (2000) esa transformativ o'rganish nazariyasini ilgari surib, kattalar o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqish orqali chuqur o'rganishga erishishini asoslaydi.

Ta'lim nazariyalari doirasida Schunk (2012) va Pintrich hamda Schunk (2002) motivatsiyaning o'quv faoliyatidagi rolini keng yoritib, o'quvchilarni rag'batlantirishning samarali strategiyalarini taklif etadi. Ularning tadqiqotlarida motivatsiya o'quv natijalariga bevosita ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi.

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, kattalarni o'qitishda o'quv motivatsiyasini shakllantirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, u psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri asosida yuzaga keladi. Shu bois, samarali ta'limni tashkil etishda ichki motivatsiyani rivojlantirish, interfaol metodlardan foydalanish va tinglovchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot kattalarni o'qitishda o'quv motivatsiyasini shakllantirishga ta'sir etuvchi pedagogik metodlarning samaradorligini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot 2025-yil sentabr–dekabr oylarida Toshkent shahri, Samarqand va Farg'ona viloyatlaridagi malaka oshirish markazlari hamda kasbiy ta'lim muassasalarida tashkil etildi.

Tadqiqotda jami 120 nafar katta yoshdagi tinglovchilar ishtirok etdi. Ishtirokchilarning yoshi 25 yoshdan 55 yoshgacha bo'lib, ular pedagogika, axborot texnologiyalari, biznes boshqaruvi va kasbiy qayta tayyorlash yo'nalishlarida tahsil olayotgan tinglovchilardan iborat bo'ldi. Tadqiqotda ishtirok etganlarning 68 nafari ayollar, 52 nafari erkaklar edi.

Tadqiqot uchun respondentlar tanlov asosida emas, balki ixtiyoriy ishtirok tamoyili asosida jalb qilindi. Tinglovchilarga tadqiqot maqsadi tushuntirildi va ularning javoblari anonim tarzda qayta ishlanishi ma'lum qilindi.

Tadqiqotda aralash metodologiya (mixed methods) qo'llanildi. Miqdoriy ma'lumotlarni yig'ish uchun maxsus so'rovnoma ishlab chiqildi. So'rovnoma Deci va Ryan (2000) ning motivatsiya nazariyasi hamda Knowles (2015) andragogik yondashuvi asosida muallif tomonidan moslashtirildi.

So'rovnoma jami 20 ta savoldan iborat bo'lib, quyidagi bloklarni o'z ichiga oldi:

- ichki motivatsiya;

- tashqi motivatsiya;
- pedagogik metodlarga munosabat;
- o'quv jarayonidagi faollik;
- interfaol metodlarning samaradorligi.

Savollar Likert shkalasi asosida baholandi:

Ball	Baholash mezon
1	Juda past
2	Past
3	O'rta
4	Yuqori
5	Juda yuqori

So'rovnoma ishonchliligi Cronbach alpha koeffitsienti yordamida tekshirildi va $\alpha = 0,87$ natija olindi. Bu ko'rsatkich anketaning yuqori darajada ishonchli ekanligini tasdiqlaydi.

Sifat tahlili uchun fokus-guruh intervyulari va kuzatuv metodlari qo'llanildi. Fokus-guruhlar har biri 8–10 kishidan iborat bo'lib, jami 4 ta guruh shakllantirildi. Intervyular davomida tinglovchilarning interfaol metodlarga munosabati, motivatsiyani oshiruvchi omillar va pedagogik muhit haqidagi fikrlari o'rganildi.

Tadqiqot davomida tinglovchilar bilan quyidagi pedagogik metodlar asosida mashg'ulotlar tashkil etildi:

- an'anaviy ma'ruza;
- interfaol guruh ishlari;
- loyihaviy metod;
- muammoga yo'naltirilgan o'qitish;
- onlayn va multimediya platformalari.

Har bir metod bo'yicha tinglovchilarning ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya va umumiy motivatsiya ko'rsatkichlari alohida baholandi. Jadvaldagi ballar respondentlarning o'rtacha arifmetik ko'rsatkichlari asosida hisoblandi.

Masalan, interfaol guruh ishlari metodida ichki motivatsiya bo'yicha 120 respondent tomonidan berilgan ballar yig'indisi respondentlar soniga bo'linib, o'rtacha 4,5 natija olindi. Xuddi shu usul boshqa metodlar uchun ham qo'llanildi.

Ma'lumotlarni statistik qayta ishlashda SPSS Statistics dasturidan foydalanildi. Deskriptiv statistika, o'rtacha qiymatlar, foiz ko'rsatkichlari va korrelyatsion tahlil usullari qo'llanildi [6].

Natijada, ushbu metodologiya kattalar ta'limida motivatsiya shakllantirishning samarali yo'llarini aniqlash va ularni amaliyotga tadbiq etish imkonini berdi.

Pedagogik metodlar va kattalarning motivatsiya darajasi (o'rtacha ballar)***1-jadval***

Pedagogik metodlar	Ichki motivatsiya (0–5)	Tashqi motivatsiya (0–5)	Umumiy motivatsiya (0–5)
An'anaviy ma'ruza	3,2	3,8	3,5
Interfaol guruh ishlari	4,5	4,2	4,35
Loyihaviy metod	4,7	4,1	4,4
Muammoga yo'naltirilgan o'qitish	4,6	3,9	4,25
Onlayn va multimediya platformalar	4,3	4,0	4,15

Izoh: 0–5 ball oralig'ida baholangan, 0 – motivatsiya yo'q, 5 – juda yuqori motivatsiya.

Jadvaldagi natijalar respondentlarning Likert shkalasi asosida bergan javoblari o'rtacha arifmetik qiymati asosida hisoblandi. Har bir metod bo'yicha ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya va umumiy motivatsiya alohida baholandi. Umumiy motivatsiya ko'rsatkichi ichki va tashqi motivatsiya ballarining o'rtacha qiymati sifatida aniqlandi.

Ushbu jadval ko'rsatkichlariga qaraganda, kattalarni o'qitishda interfaol guruh ishlari va loyihaviy metod ichki motivatsiyani eng samarali oshiradigan pedagogik strategiyalar sifatida ajralib turadi (4,5–4,7 ball). Bu metodlar tinglovchilarning shaxsiy qiziqishlarini hisobga oladi, ularni faol ishtirok etishga undaydi va kasbiy hamda shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini qondiradi.

Muammoga yo'naltirilgan o'qitish ham ichki motivatsiyani yuqori darajada rag'batlantiradi (4,6 ball), lekin tashqi motivatsiya jihatidan loyihaviy metod va interfaol guruh ishlari bilan solishtirganda biroz pastroq natija ko'rsatadi. Bu, ehtimol, muammoga yo'naltirilgan metod ko'proq o'quv jarayonidagi masalalarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, tashqi rag'batlantirish elementlari kamroq qo'llanishi bilan izohlanadi.

Onlayn va multimediya platformalari umumiy motivatsiyani 4,15 ball bilan oshiradi, bu metod texnologik vositalar orqali interaktiv muhit yaratadi, lekin shaxsiy kommunikatsiya va guruh ishlari kabi ichki motivatsiyani oshirishga to'liq xizmat qilmaydi. An'anaviy ma'ruza metodida esa ichki motivatsiya 3,2 ball bilan eng past ko'rsatkichni beradi, shuning uchun kattalarni o'qitishda faqat ma'ruza metodiga

tayanish motivatsiyani oshirishda yetarli emasligi aniqlanadi.

Jadval tahlilidan kelib chiqadigan xulosa shuki, kattalarni o'qitishda motivatsiyani shakllantirish uchun interfaol, loyihaviy va muammoga yo'naltirilgan metodlarni qo'llash eng samarali yondashuv hisoblanadi. Bu metodlar o'quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasini uyg'unlashtirib, o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshiradi va ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Natijalar va Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kattalarni o'qitishda o'quv motivatsiyasini shakllantirish samaradorligi tanlangan pedagogik metodlarga bevosita bog'liq. Jadval 1 ko'rsatkichlariga qaraganda, an'anaviy ma'ruza metodida ichki motivatsiya darajasi 3,2 ball bilan eng past ko'rsatkichni, tashqi motivatsiya esa 3,8 ballni tashkil etdi. Bu metod kattalar auditoriyasida motivatsiyani oshirishda yetarli samarani bermasligini ko'rsatadi, chunki tinglovchilar faqat ma'ruza tinglashga qiziqmaydi va faol o'rganish imkoniyati cheklangan. Shu bilan birga, an'anaviy ma'ruza metodida tashqi motivatsiya ichki motivatsiyaga nisbatan biroz yuqoriroq bo'lib, rag'batlantirish mexanizmlari yetarli darajada ishlatilganini bildiradi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda kattalar auditoriyasida o'quv motivatsiyasini shakllantirishga ta'sir etuvchi pedagogik metodlar qiyosiy tahlil qilindi hamda interfaol va loyihaviy metodlarning motivatsiyaga ta'siri statistik jihatdan asoslandi. Shuningdek, tadqiqot davomida kattalar ta'limida ichki motivatsiyaning ustuvor ahamiyatga egaligi empirik ma'lumotlar orqali tasdiqlandi.

Interfaol guruh ishlari va loyihaviy metodlar ichki motivatsiyani eng samarali oshiruvchi strategiyalar sifatida ajralib turadi (4,5–4,7 ball). Ushbu metodlar tinglovchilarning shaxsiy tajribasini hisobga oladi, faol ishtirokni rag'batlantiradi va o'quv jarayonida o'zini ko'rsatish imkoniyatini beradi. Loyihaviy metod, ayniqsa, ichki motivatsiyani kuchaytiradi, chunki tinglovchilar o'zlarining kasbiy va shaxsiy rivojlanish maqsadlariga erishish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Bu esa andragogik tadqiqotlarda ta'kidlanganidek (Knowles, 2015), kattalarda mustaqil o'rganish va kasbiy qobiliyatlarni oshirishga xizmat qiladi.

Muammoga yo'naltirilgan o'qitish ham ichki motivatsiyani yuqori darajada rag'batlantiradi (4,6 ball), lekin tashqi motivatsiya jihatidan biroz pastroq natija ko'rsatadi (3,9 ball). Bu metodning xususiyati shundaki, u tinglovchilarga real hayotiy vaziyatlarda muammolarni hal qilish imkonini beradi, shu bilan birga tashqi rag'batlantirish (sertifikat, mukofot) elementi kamroq qo'llanadi. Shu sababli, bu metod ichki motivatsiyani mustahkamlashga qaratilgan strategiya sifatida samarali, lekin tashqi motivatsiyani oshirishda qo'shimcha chora-tadbirlar zarur.

Onlayn va multimediya platformalarida umumiy motivatsiya darajasi 4,15 ballni

tashkil etadi. Bu metod texnologik imkoniyatlar orqali interaktiv muhit yaratadi, lekin shaxsiy kommunikatsiya va guruh ishlari kabi ichki motivatsiyani mustahkamlash elementlari cheklangan. Shu bilan birga, texnologik yondashuvlar, ayniqsa, masofaviy ta'lim va qo'shimcha resurslardan foydalanishda samarali bo'lib, tashqi motivatsiya darajasini oshiradi [7,8].

Tadqiqot natijalarining umumiy tahlilidan shuni ko'rish mumkinki, kattalarni o'qitishda motivatsiyani shakllantirish uchun interfaol, loyihaviy va muammoga yo'naltirilgan metodlarni birgalikda qo'llash eng samarali yondashuv hisoblanadi. Ushbu metodlar ichki va tashqi motivatsiyani uyg'unlashtirib, tinglovchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bundan tashqari, motivatsiyani shakllantirishda tinglovchilarning shaxsiy tajribasi, kasbiy ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olish, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va rag'batlantirish tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kattalarni o'qitishda faqat bitta metodga tayanish motivatsiyani oshirishda yetarli emas. Integratsiyalashgan yondashuv, pedagogik innovatsiyalar va interfaol metodlarni uyg'un qo'llash tinglovchilarni faol o'rganishga undaydi, shaxsiy va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [9,10].

Keltirilgan diagramma kattalarni o'qitishda turli pedagogik metodlar asosida o'quv motivatsiyasining ichki, tashqi va umumiy ko'rsatkichlarini solishtirish imkonini beradi. Diagramma natijalariga ko'ra, pedagogik yondashuvlarning motivatsiyaga ta'siri sezilarli darajada farqlanishi kuzatiladi.

Avvalo, an'anaviy ma'ruza metodida ichki motivatsiya eng past darajada (3,2 ball) ekani ko'rinadi. Bu holat mazkur metodning tinglovchilarni faol jalb qilish imkoniyati cheklanganligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, tashqi motivatsiya (3,8 ball) nisbatan yuqoriroq bo'lib, bu metodda baholash va rag'batlantirish elementlari mavjudligini ko'rsatadi.

Interfaol guruh ishlari va loyihaviy metodlar diagrammada eng yuqori ko'rsatkichlarni namoyon etadi. Xususan, loyihaviy metodda ichki motivatsiya 4,7 ballga yetgani uning samaradorligini tasdiqlaydi. Bu metod tinglovchilarning mustaqil ishlashiga, ijodiy fikrlashiga va o'z tajribasini amaliyotda qo'llashiga imkon yaratadi. Interfaol guruh ishlari esa ham ichki, ham tashqi motivatsiyani muvozanatli ravishda oshiradi, bu esa jamoaviy faoliyatning motivatsion ahamiyatini ko'rsatadi.

Muammoga yo'naltirilgan o'qitish metodida ichki motivatsiya yuqori (4,6 ball),

biroq tashqi motivatsiya nisbatan pastroq (3,9 ball). Bu metod asosan tinglovchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, tashqi rag'batlantirishdan ko'ra ichki qiziqishni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Onlayn va multimediya platformalar esa o'rtacha yuqori natijani (4,15 ball) ko'rsatadi. Ushbu metod zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quv jarayonini qulay va moslashuvchan qiladi, biroq u yetarli darajada jonli muloqot va ijtimoiy o'zaro ta'sirni ta'minlay olmasligi sababli ichki motivatsiya darajasi interfaol metodlarga nisbatan pastroq bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, diagramma tahlili shuni ko'rsatadiki, kattalarni o'qitishda motivatsiyani samarali shakllantirish uchun interfaol, loyihaviy va muammoga yo'naltirilgan metodlarni ustuvor qo'llash zarur. Ushbu metodlar tinglovchilarning ichki qiziqishini oshirib, o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari kattalarni o'qitishda o'quv motivatsiyasini shakllantirish muhim pedagogik va psixologik omil ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik metodlar motivatsiya darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, interfaol guruh ishlari, loyihaviy va muammoga yo'naltirilgan o'qitish metodlari ichki motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi hamda tinglovchilarning faol o'rganishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, kattalar ta'limida ichki motivatsiya ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, u uzoq muddatli o'quv samaradorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, tashqi motivatsiya ham qo'shimcha rag'batlantiruvchi omil sifatida muhim rol o'ynaydi. Ushbu ikki turdagi motivatsiyani uyg'unlashtirish o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, onlayn va multimediya platformalardan foydalanish o'quv jarayonini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Biroq, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, faqat texnologik yondashuvlar bilan cheklanib qolish yetarli emas, balki ularni interfaol metodlar bilan uyg'unlashtirish zarur.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar kattalar ta'limi tizimida motivatsion muhitni takomillashtirish, interfaol pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish hamda tinglovchilarning mustaqil o'rganish faoliyatini qo'llab-quvvatlashda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, kattalarni o'qitishda samarali natijalarga erishish uchun tinglovchilarning shaxsiy tajribasi, kasbiy ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olgan

holda individual yondashuvni qo'llash muhimdir. Integratsiyalashgan pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar va samarali motivatsion strategiyalarni joriy etish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirish mumkin.

Kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlar motivatsiyani shakllantirishning yanada chuqur mexanizmlarini o'rganish, yangi pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish va kattalar ta'limi tizimini takomillashtirishga qaratilishi lozim.

Adabiyotlar.

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
2. Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2015). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development* (8th ed.). Routledge.
3. Merriam, S. B., & Bierema, L. L. (2014). *Adult learning: Linking theory and practice*. Jossey-Bass.
4. Brookfield, S. D. (2013). *Powerful techniques for teaching adults*. Jossey-Bass.
5. Illeris, K. (2018). *Contemporary theories of learning: Learning theorists... in their own words* (2nd ed.). Routledge.
6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). *Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions*. *Contemporary Educational Psychology*, 61, 101860. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>
7. Wlodkowski, R. J. (2008). *Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all adults* (3rd ed.). Jossey-Bass.
8. Mezirow, J. (2000). *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress*. Jossey-Bass.
9. Schunk, D. H. (2012). *Learning theories: An educational perspective* (6th ed.). Pearson.
10. Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in education: Theory, research, and applications* (2nd ed.). Merrill Prentice Hall.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH JARAYONIDA MUSIQA FANI O'QITUVCHILARINING KASBIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Ahmadjonova Malohat Abror qizi

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti 1-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada musiqa fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimidagi ishtiroki, mavjud muammolar, ehtiyojlar hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish omillari tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari asosida musiqa fani o'qituvchilarining kasbiy rivojlanish jarayonida multimedia texnologiyalaridan foydalanish darajasi, KRK/KRS tizimining amaliyotdagi holati va metodik ta'minot bilan bog'liq muammolar aniqlangan. Shuningdek, maqolada uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *uzluksiz kasbiy rivojlanish, musiqa ta'limi, kasbiy kompetensiya, KRK, KRS, multimedia texnologiyalari, metodik yondashuv, musiqa o'qituvchisi, innovatsion ta'lim.*

Аннотация: *В данной статье анализируются участие учителей музыки в системе непрерывного профессионального развития, существующие проблемы, потребности и факторы развития профессиональных компетенций. На основе результатов проведённого опроса определены уровень использования мультимедийных технологий, состояние системы КРК/КРС в практике и проблемы методического обеспечения. Также предложены научно-методические рекомендации по совершенствованию системы непрерывного профессионального развития.*

Ключевые слова: *непрерывное профессиональное развитие, музыкальное образование, профессиональная компетентность, КРК, КРС, мультимедийные технологии, методический подход, учитель музыки.*

Abstract: *This article analyzes the participation of music teachers in the system of continuous professional development, existing problems, needs, and factors affecting the development of professional competencies. Based on survey results, the study identifies the level of multimedia technology use, the practical condition of the KRK/KRS system, and methodological support problems. The article also proposes scientific and methodological recommendations for improving the system of continuous professional development.*

Keywords: *continuous professional development, music education, professional competence, KRK, KRS, multimedia technologies, methodological approach, music*

teacher.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan musiqa fani o'qituvchilarining kasbiy mahorati, pedagogik kompetensiyasi hamda innovatsion faoliyatga tayyorligi zamonaviy ta'lim sifatini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu bois uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish va o'qituvchilarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mamlakatimizda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash maqsadida qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, amaliyotga joriy etilmoqda. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini tashkil etishga oid Prezident qarorlari hamda vazirlik buyruqlari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini muntazam oshirib borishga xizmat qilmoqda. Biroq amaliyot tahlili musiqa fani o'qituvchilarining kasbiy rivojlanish jarayonida qator muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — musiqa fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimidagi ishtiroki, ehtiyojlari va muammolarini so'rovnoma asosida tahlil qilish hamda kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil, anketa-so'rovnoma, statistik umumlashtirish hamda kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi. So'rovnoma umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan musiqa fani o'qituvchilari, metodistlar va rahbar xodimlar o'rtasida o'tkazildi.

So'rovnoma quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oldi:

- musiqa o'qituvchilarining KRK/KRS tizimidagi ishtiroki;
- normativ-huquqiy hujjatlar bilan tanishlik darajasi;
- kasbiy rivojlanishdagi muammolar;
- multimedia texnologiyalaridan foydalanish holati;
- metodik ehtiyojlar va innovatsion yondashuvlarga munosabat.

Tadqiqotda ochiq va yopiq turdagi savollardan foydalanildi. Bu esa respondentlarning fikr-mulohazalarini kengroq o'rganish imkonini berdi.

So'rovnoma natijalari tahlili

So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, respondentlarning asosiy qismini umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan musiqa o'qituvchilari tashkil

etdi. Ishtirokchilar orasida 5 yildan ortiq pedagogik tajribaga ega o'qituvchilar salmoqli o'rin egalladi. Bu esa tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyatini yanada oshirdi.

Normativ-huquqiy hujjatlar bilan tanishlik darajasi

Respondentlarning aksariyati "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishga oid me'yoriy hujjatlar haqida ma'lum darajada tushunchaga ega ekanligini bildirgan. Biroq ayrim o'qituvchilar KRK/KRS tizimiga oid hujjatlar mazmuni va ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini yetarli bilmasligini qayd etgan.

Mazkur holat pedagoglarning normativ-huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan maxsus seminar-treninglar tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

KRK/KRS tizimidagi ishtirok holati

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, respondentlarning bir qismi KRK va KRS mashg'ulotlarida muntazam ishtirok etayotgan bo'lsa-da, musiqa faniga ixtisoslashgan mashg'ulotlar yetarli darajada tashkil etilmayotgani qayd etildi. Ko'pchilik o'qituvchilar texnologiya, tasviriy san'at yoki boshqa fanlar doirasidagi mashg'ulotlarda qatnashayotganini bildirgan.

Ochiq savollar tahlili asosida quyidagi muammolar aniqlandi:

- musiqa faniga oid metodik qo'llanmalar yetishmasligi;
- malakali trener va mutaxassislarning kamligi;
- multimedia vositalarining yetarli emasligi;
- musiqa ta'limiga nisbatan e'tiborning pastligi;
- amaliy mashg'ulotlar ulushining kamligi.

Respondentlarning fikricha, KRK/KRS tizimida musiqa faniga alohida yo'nalish sifatida yondashilmasligi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish samaradorligini pasaytirmoqda.

Multimedia texnologiyalaridan foydalanish holati

So'rovnoma natijalariga ko'ra, aksariyat musiqa o'qituvchilari dars jarayonida audio materiallar, video darslar hamda interaktiv platformalardan foydalanishini bildirgan. Shu bilan birga, ayrim hududlarda texnik vositalarning yetarli emasligi multimedia texnologiyalaridan samarali foydalanishga to'sqinlik qilayotgani aniqlangan.

Respondentlar multimedia vositalarining musiqa ta'limidagi ahamiyatini yuqori baholagan. Ularning fikricha, multimedia texnologiyalari:

- o'quvchilarning musiqiy idrokini rivojlantiradi;
- darslarning interfaol va qiziqarli tashkil etilishiga xizmat qiladi;
- milliy va jahon musiqa namunalarini tinglash imkonini kengaytiradi;

- o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rag'batlantiradi.

Kasbiy rivojlanish ehtiyojlari

Respondentlarning aksariyati KRK/KRS dasturlarida quyidagi yo'nalishlarga ehtiyoj mavjudligini bildirgan:

- musiqa metodikasi;
- amaliy ijro mashg'ulotlari;
- multimedia texnologiyalaridan foydalanish;
- xorijiy tajribalarni o'rganish;
- raqamli musiqa dasturlari bilan ishlash.

Shuningdek, o'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va raqamli ta'lim vositalarini qo'llash bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish zarurligini ta'kidlagan.

So'rovnoma natijalari musiqa fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Eng avvalo, KRK/KRS tizimida musiqa fanining o'ziga xos xususiyatlari yetarlicha inobatga olinmayapti. Musiqa ta'limi amaliy ijro, eshitish, ritmik sezgi va ijodiy faoliyat bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi sababli, ushbu fan uchun maxsus metodik platformalar zarur.

Shuningdek, tadqiqot natijalari multimedia texnologiyalarining musiqa ta'limidagi ahamiyati yuqori ekanligini tasdiqladi. Zamonaviy raqamli vositalar yordamida o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish, tinglash madaniyatini shakllantirish hamda ijodiy faoliyatini rag'batlantirish mumkin.

Tahlillar asosida musiqa o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi komponentlar muhim ekanligi aniqlandi:

- metodik mahorat;
- ijodiy tafakkur;
- multimedia ko'nikmalari;
- kommunikativ kompetensiya;
- innovatsion faoliyatga tayyorlik.

Taklif etilayotgan metodik tavsiyalar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Musiqa fani uchun alohida KRK/KRS dasturlarini ishlab chiqish.
2. Multimedia texnologiyalariga asoslangan metodik qo'llanmalar yaratish.
3. Hududiy markazlarda amaliy seminar va mahorat darslarini tashkil etish.
4. Raqamli musiqa dasturlaridan foydalanish bo'yicha qisqa muddatli kurslarni joriy etish.
5. Xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish.

6. Musiqa o'qituvchilarining ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi platformalarni yaratish.

7. Kasbiy rivojlanish jarayoniga mentorlik tizimini joriy etish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, musiqa fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi bugungi kunda takomillashtirishni talab qiluvchi muhim pedagogik yo'nalishlardan biridir. So'rovnoma natijalari musiqa o'qituvchilarining kasbiy ehtiyojlari, mavjud muammolar va metodik kamchiliklarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, KRK/KRS tizimida musiqa faniga ixtisoslashgan mashg'ulotlarni ko'paytirish, multimedia texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda metodik ta'minotni kuchaytirish zarur. Ushbu tavsiyalarni amaliyotga joriy etish musiqa o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirishga oid qarorlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining uzluksiz kasbiy rivojlanishga oid qarorlari.
4. Ishmuhamedov R. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2017.
6. Muslimov N. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent, 2018.
7. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2016.
8. Azizxo'jayeva N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2015.
9. UNESCO. Teacher Professional Development in the Digital Age. – Paris, 2021.
10. OECD. Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. – Paris, 2020.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH JARAYONIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH

Akbarova Maftuna Botirjon qizi

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi boshlang'ich ta'lim metodist

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar tizimli ravishda chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, ularni bartaraf etishning samarali mexanizmlari, innovatsion yondashuvlar va xalqaro tajribalar asosida ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda individual va differensial yondashuv muhimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, pedagogik kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, innovatsiya, AKT, motivatsiya

Аннотация. В статье проводится углубленный анализ проблем непрерывного профессионального развития учителей начального образования. Обосновываются эффективные пути их решения на основе современных научных подходов и международного опыта.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, педагогическая компетентность, инновации, ИКТ

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the challenges in continuous professional development of primary school teachers and proposes effective solutions based on modern scientific approaches and international experience.

Keywords: continuous education, professional development, pedagogical competence, innovation, ICT

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Bilimlar iqtisodiyoti shakllanayotgan davrda inson kapitalining sifati bevosita ta'lim tizimining samaradorligiga, ayniqsa, boshlang'ich bosqichdagi ta'lim sifatiga bog'liqdir. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarda fundamental savodxonlik, tanqidiy fikrlash va o'rganishga tayyorlik kompetensiyalarini shakllantiradi. Shu bois, aynan boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy mahorati va uzluksiz rivoji strategik ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagogika fanida uzluksiz kasbiy rivojlanish o'qituvchining butun faoliyati davomida bilimlarini yangilashi, innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirishi va amaliyotga joriy etishini anglatadi. Bu jarayon ta'lim sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda: davlat ta'lim standartlari yangilanmoqda, o'quv dasturlari kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko'rib chiqilmoqda, baholash tizimlari modernizatsiya qilinmoqda va raqamli ta'lim infratuzilmasi jadal rivojlantirilmoqda. Bunday o'zgarishlar o'qituvchidan yangi bilim va ko'nikmalarni, moslashuvchanlikni hamda innovatsion fikrlashni talab etadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuous Professional Development – CPD) —

pedagogning butun faoliyati davomida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini tizimli ravishda yangilab borish jarayonidir. CPDning samaradorligi quyidagi tamoyillar bilan belgilanadi: davomiylik, amaliy yo'naltirilganlik, refleksiya, hamkorlik va natijadorlik. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar CPD dasturlari o'qituvchilarning dars sifati, o'quvchilar natijalari va maktab miqyosidagi o'zgarishlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida qator tizimli muammolar mavjud: metodik qo'llab-quvvatlashning yetarli emasligi, AKTdan foydalanish kompetensiyasining turlicha darajada bo'lishi, ish yuklamasining yuqoriligi, motivatsion mexanizmlarning yetarli ishlamasligi, malaka oshirish kurslarining amaliyotdan uzilganligi va individual ehtiyojlarga moslashuv darajasining pastligi. Ushbu muammolarni chuqur tahlil qilmasdan turib, samarali yechimlarni ishlab chiqish mushkul.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishi (CPD) masalasi zamonaviy pedagogika va ta'lim boshqaruvi yo'nalishlarida eng ko'p o'rganilayotgan mavzulardan biridir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar asosan uch asosiy yo'nalishga bo'linadi: nazariy asoslar, samarali modellar va amaliy muammolar.

Ilmiy manbalarda uzluksiz kasbiy rivojlanish tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Masalan, Darling-Hammond (2017) CPDni o'qituvchining kasbiy faoliyati davomida bilim va ko'nikmalarini tizimli ravishda rivojlantirish jarayoni sifatida izohlaydi. Uning fikricha, samarali kasbiy rivojlanish quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak:

- uzoq muddatli va uzluksiz bo'lishi;
- amaliyot bilan bog'langan bo'lishi;
- o'qituvchilarning faol ishtirokini ta'minlashi.

Maktab islohotlari, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qo'shma tadqiqotlari bilan mashhur Hargreaves va Fullan ta'lim sohasidagi yetakchi xalqaro ekspertlari "professional kapital" nazariyasini ilgari surib, o'qituvchining rivojlanishini uch omil bilan bog'laydi:

- inson kapitali (bilim va malaka);
- ijtimoiy kapital (hamkorlik va tajriba almashish);
- qaror qabul qilish kapitali (mustaqil fikrlash va tajriba asosida qaror qabul qilish).

Ushbu nazariyalar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining kasbiy rivojlanishi faqat kurslarda qatnashish bilan cheklanmaydi, balki uning kundalik pedagogik faoliyati bilan chambarchas bog'liq.

Xalqaro tadqiqotlar (OECD, TALIS hisobotlari) o'qituvchilarning kasbiy

rivojlanishi ta'lim sifati bilan bevosita bog'liqligini tasdiqlaydi. Masalan:

Finlandiya tajribasi: bu mamlakatda o'qituvchilar yuqori darajada mustaqillikka ega bo'lib, ularning o'z ustida ishlashi rag'batlantiriladi. Malaka oshirish tizimi ko'proq amaliy va tadqiqotga asoslangan.

Singapur modeli: "Teach Less, Learn More" tamoyili asosida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi doimiy monitoring qilinadi va har bir pedagog uchun individual rivojlanish rejasi tuziladi.

Janubiy Koreya tajribasi: o'qituvchilar uchun majburiy malaka oshirish dasturlari mavjud bo'lib, ular innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan. Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, samarali CPD tizimi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

- individual yondashuv;
- amaliy mashg'ulotlar;
- doimiy monitoring va baholash;
- mentorlik va hamkorlik.

Ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida uchraydigan muammolar ham o'rganilgan. Ular orasida eng ko'p uchraydiganlari:

o'qituvchilarning vaqt yetishmasligi, zamonaviy texnologiyalardan foydalanishdagi qiyinchiliklar, motivatsiyaning pastligi. Masalan, **TALIS** tadqiqotlari natijalariga ko'ra, ko'plab o'qituvchilar professional rivojlanishda ishtirok etishni istasalarda, vaqt va resurslar yetishmasligi bunga to'sqinlik qiladi.

O'qituvchilarga yil davomida qisqa muddatli (1-2 kunlik) intensiv kurslar, haftalik onlayn treninglar va "tayyor modul" lardan tanlash imkoniyatini yaratish kerak. Masalan, "Differensial yondashuv", "Boshlang'ich sinfda baholash", "Tarbiyadagi qiyin vaziyatlar" kabi modullar o'qituvchining aniq ehtiyojiga javob beradi.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishi faqat kurslar sonini ko'paytirish bilan emas, balki tizimli, ehtiyojga asoslangan va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv bilan samara beradi. Quyidagi choralar muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega:

- UKR dasturlarining modulli, ochiq va masofaviy formatlarga boyitilishi;
- Kasbiy rivojlanishni attestatsiya va moddiy rag'batlantirish bilan uyg'unlashtirish;
- Mahalliy va xalqaro mentorlik tarmoqlarini rivojlantirish;
- Raqamli tenglikni ta'minlash uchun davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilmani yaxshilash;
- O'qituvchilar hamjamiyatini norasmiy o'qitish, treninglar va hamkorlik

loyihalarini qo'llab-quvvatlash.

Shu bilan birga, ushbu muammolarni bartaraf etishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, mentorlik tizimini rivojlantirish, individual kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini ishlab chiqish va raqamli kompetensiyalarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini samarali tashkil etish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilim darajasini yaxshilash hamda zamonaviy raqobatbardosh ta'lim tizimini shakllantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T., 2020.
2. Barber, M., Mourshed, M. (2007). "How the World's Best-Performing School Systems Come Out on Top". McKinsey.
3. Darling-Hammond, L. (2017). "Teacher Education Around the World". Stanford University Press.
4. Fullan, M., Hargreaves, A. (2016). "Professional Capital: Transforming Teaching in Every School".
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining 2023-2026 yillarga mo'ljallangan "O'qituvchilarning kasbiy rivojlanish konsepsiyasi" loyihasi.

Kasbiy rivojlantirish kunlarida loyiha metodini o'rgatishning kaskad shakl samaradorligi

Alimatova Dilafruz Davlatovna

Farg'ona viloyati Furqat tumani 15-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbiy rivojlantirish kunlari (KRK) tizimida loyiha metodini o'rgatishning kaskadli modeli ko'rib chiqiladi: mentor o'qituvchi — yetakchi o'qituvchi — sinf o'qituvchisi — o'quvchi. Tarix darslari (6-sinf: Qadimgi Misr, 8-sinf: O'rta asrlarda Amerika) misolida loyiha ishlarining — «suzuvchi dalalar», Mayalar va Misr piramidalar maketi, dastlabki paroxodlar modelini yasash — ta'lim samaradorligiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kaskadli o'qitish modeli o'qituvchilar va o'quvchilarning ham bilish faolligini, ham kasbiy kompetentligini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: kasbiy rivojlantirish kuni, KRK, loyiha metodi, kaskadli model, tarix darslari, loyiha ishlari, o'qituvchi kompetentligi.

Аннотация. В данной статье рассматривается каскадная модель обучения проектному методу в системе дней профессионального развития (ДПР):

учитель-наставник — ведущий учитель — учитель класса — ученик. На примере уроков истории (6 класс: Древний Египет, 8 класс: Средневековая Америка) анализируется влияние проектной деятельности — создание макетов пирамид майя и Египта, модели первого парохода, «плавучих полей» — на эффективность обучения. Результаты исследования подтверждают, что каскадная модель значительно повышает как познавательную активность учащихся, так и профессиональную компетентность педагогов.

Ключевые слова: день профессионального развития, проектный метод, каскадная модель, уроки истории, компетентность учителя.

Abstract. This article examines the cascading model of project-based learning within the Professional Development Day (PDD) system: mentor teacher — lead teacher — classroom teacher — student. Using history lessons as examples (Grade 6: Ancient Egypt; Grade 8: Medieval America), the study analyzes the impact of project activities — constructing models of Mayan and Egyptian pyramids, early steamboats, and 'floating gardens' (chinampas) — on learning outcomes. Research findings confirm that the cascading model significantly enhances both students' cognitive engagement and teachers' professional competence.

Keywords: professional development day, project-based learning, cascading model, history lessons, teacher competence.

KIRISH

Ta'lim tizimida o'qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishi strategik vazifaga aylanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari doirasida kasbiy rivojlantirish kunlari (KRK) tizimi joriy etilgan bo'lib, bu tizim orqali ilg'or pedagogik texnologiyalar mentor o'qituvchilardan yetakchi o'qituvchilarga, ular orqali esa maktab o'qituvchilariga va nihoyat o'quvchilarga yetkaziladi.

Loyiha metodi — zamonaviy ta'limning eng samarali yondashuvlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Biroq bu metodning amaliyotda qo'llanilishi ko'pincha o'qituvchilarning metodologik tayyorgarligiga bog'liq. KRK tizimi orqali loyiha metodini kaskadli o'rgatish bu muammoning tizimli yechimidir.

Maqolada tarix fani misolida — xususan 6-sinf «Qadimgi Misr» va 8-sinf «O'rta asrlarda Amerika» mavzularida — loyiha ishlarining ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi imkoniyatlari, hamda KRK tizimi orqali bu metodning pedagoglarga yetkazilish mexanizmi ko'rib chiqiladi.

Tadqiqotning maqsadi: KRK tizimida loyiha metodini o'rgatishning kaskadli modelini asoslab, tarix darslarida uning amaliy samaradorligini aniqlash.

Tadqiqotning vazifalari:

- loyiha metodining kasbiy rivojlantirishdagi o'rnini nazariy jihatdan asoslash;
- KRK tizimidagi kaskadli o'qitish modelini tavsiflash;
- tarix darslarida loyiha ishlarining amaliy namunalarini ko'rsatish;
- loyiha metodini qo'llashning pedagogik samaradorligini baholash.

1. NAZARIY ASOS: LOYIHA METODI VA KASBIY RIVOJLANISH

Loyiha metodi (project-based learning, PBL) XX asrning boshlarida J. Dyui va V.X. Kilpatrik tomonidan nazariy jihatdan asoslangan bo'lib, hozirgi kunda xalqaro ta'lim amaliyotida keng qo'llaniladi. Ushbu metodning mohiyati — o'quvchini aniq va amaliy muammo ustida faol, mustaqil ishga jalb etishdir.

Tadqiqotchilar (Thomas, 2000; Boss & Krauss, 2014) loyiha metodining quyidagi asosiy belgilarini ko'rsatib o'tadi:

- o'quv jarayonining markazida real yoki muammoli vaziyat turadi;
- o'quvchilar muammo ustida uzoq muddatli, bosqichli ishlaydi;
- yakuniy mahsulot — moddiy yoki intellektual — taqdim etiladi;
- guruhii hamkorlik va tanqidiy fikrlash rivojlanadi.

O'qituvchining kasbiy rivojlanishi nuqtai nazaridan loyiha metodi ikki darajada ahamiyat kasb etadi: birinchidan, o'qituvchi bu metodologiyani o'zlashtirish jarayonida o'zi ham loyiha ishlab chiquvchi sifatida ish ko'radi; ikkinchidan, metodning darsda qo'llanilishi o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat talab qiladi va uni doimiy izlanishga undaydi.

O'zbek pedagogi va metodistlar (Yo'ldoshev, 2019; Usmonova, 2022) ta'kidlaganidek, milliy ta'lim muhitida loyiha metodini joriy etishning eng samarali yo'li — uni tizimli, bosqichli va ko'rsatmali tarzda o'qituvchilarga yetkazishdir. Aynan KRK tizimi ushbu imkoniyatni ta'minlaydi.

2. KRK TIZIMIDAGI KASKADLI O'QITISH MODEL

Kasbiy rivojlantirish kuni tizimida loyiha metodini o'rgatish quyidagi kaskadli model asosida amalga oshiriladi:

Bosqich	Ishtirokchi	Faoliyat mazmuni	Natija
I bosqich	Mentor o'qituvchi	Loyiha metodini chuqur o'rganadi, namuna loyihalar ishlab chiqadi	Metodologik paket
II bosqich	Yetakchi o'qituvchi	KRK mashg'ulotida mentor rahbarligida loyiha metodini o'zlashtiradi	Kasbiy kompetentlik

Bosqich	Ishtirokchi	Faoliyat mazmuni	Natija
III bosqich	Sinf o'qituvchisi	Yetakchi o'qituvchi tomonidan o'rgatiladi, darsda sinab ko'radi	Dars loyihasi
IV bosqich	O'quvchi	Tarix darsida amaliy loyiha bajaradi	Ta'lim mahsuli

Ushbu model «mentor — yetakchi — o'qituvchi — o'quvchi» zanjiri bo'ylab bilimning organik uzatilishini ta'minlaydi. Har bir bosqich oldingi bosqichning natijasiga tayanadi va keyingi bosqich uchun zamin hozirlaydi. Bunday tizimning asosiy afzalligi — bilimning «yuqoridan pastga» emas, balki faol amaliyot orqali o'zlashtirilishidir.

KRK mashg'ulotlarida mentor o'qituvchi loyiha metodini quydagi ketma-ketlikda o'rgatadi: (1) nazariy kirish va motivatsiya; (2) namuna loyihani ko'rsatish; (3) guruhda mini-loyiha ishlab chiqish; (4) taqdimot va muhokama; (5) darsda qo'llash rejasini tuzish.

3. TARIX DARSLARIDA LOYIHA ISHLARINING AMALIY NAMUHAJAPI

3.1. 6-sinf. «Qadimgi Misr» mavzusi — Misr piramidasini yasash loyihasi

Qadimgi Misr mavzusi o'quvchilarga abstrakt tuyuladigan tarixiy voqelikni loyiha metodi orqali jonlantirish imkonini beradi. «Misr piramidasini yasash» loyihasi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

- Guruhlar tuziladi (4–5 kishi), har bir guruhga vazifa beriladi: muayyan faraon uchun piramida loyihasini ishlab chiqish.
- O'quvchilar karton, qum, gips yoki raqamli dasturlar yordamida piramida maketini yasaydi.
- Loyiha taqdimotida guruh: piramidasining kim uchun qurilgani, qanday qurilgani, qanday ilmiy kashfiyotlar qo'llanilgani haqida so'zlaydi.
- Muhokamada o'quvchilar Qadimgi Misr matematikasi, astronomiyasi va me'morchiligini o'rganadi.

Bu loyiha orqali o'quvchilar faqat tarix emas, balki matematika (geometrik shakllar, nisbatlar), san'at (dizayn) va fan (qurilish texnologiyasi) bo'yicha integratsiyalashgan bilim oladilar. O'qituvchi uchun esa bu — differensiatsiya va guruhiiy ta'lim metodlarini amalda qo'llash imkoniyatidir.

3.2. 8-sinf. «O'rta asrlarda Amerika» mavzusi — Loyiha ishlari

8-sinf Jahon tarixi darsligida «O'rta asrlarda Amerika» mavzusi asteklar, mayalar va inkalar sivilizatsiyalarini qamrab oladi. Bu mavzu loyiha metodiga nihoyatda mos,

chunki hap bir sivilizatsiya o'ziga xos moddiy madaniyat namunalarini qoldirgan.

Ushbu mavzu bo'yicha uchta asosiy loyiha tavsiya etiladi:

a) «Suzuvchi dalalar» (Chinampas) loyihasi — Asteklar

Asteklar Tenochtitlan ko'lida sun'iy suzuvchi ekin maydonlari — chinampa — yaratgan. Bu fenomen o'quvchilar uchun katta qiziqish uyg'otadi.

- O'quvchilar ko'l yuzasida suzuvchi ekin maydoni modelini yasaydilar (plastik quti, tuproq, o'simlik).

- Amaliy tajriba orqali azteklar qishloq xo'jaligi texnologiyasini o'rganishadi.

- Loyiha taqdimotida: «Nima uchun asteklar bu usulni ixtiro qildi?», «Bugungi kun uchun bu tajriba nima beradi?» savollariga javob topishadi.

b) Mayalar piramidasini yasash loyihasi

Misr piramidasidan farqli o'laroq, Maya piramidalarini zinapoyali va sig'inish maqsadida qurilgan. O'quvchilar ikki sivilizatsiyaning piramidalarini taqqoslash asosida loyiha bajaradi:

- Mayalar piramidasining maketi yasaladi (Chichen-Itza namunasida).

- Misr piramidalarini bilan taqqoslov jadvali tuziladi: funksiya, shakl, qurilish materiallari, astronomik ahamiyati.

- O'quvchilar: «Nima uchun ikki xalq bir xil shaklni tanladi?» — degan muammoli savolga javob izlaydi.

3.3. «Dastlabki paroxodlarni yasash» loyihasi — Texnologiya tarixi

Bu loyiha tarix va texnologiya fanlarini birlashtiradi. XIX asrdagi sanoat inqilobi mavzusida o'quvchilar bug' dvigatelinin oddiy modelini yasaydi yoki Fultonning birinchi paroxodini maket shaklida taqdim etadi.

- Muammoli savol: «Bug' kuchi qanday qilib transport inqilobini yuzaga keltirdi?»

- Jarayon: sxema chizish → model yig'ish → namoyish qilish → tarixiy kontekstda muhokama.

- Natija: o'quvchi texnik ixtiro va tarixiy o'zgarishlar orasidagi bog'liqlikni tushunadi.

4. LOYIHA METODINING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Tadqiqot 2025–2026 o'quv yilida Furqat tumanidagi 3 ta maktabda o'tkazildi. Tajriba-sinov guruhlarida loyiha metodi KRK kaskadli modeli orqali joriy etildi. Nazorat guruhlarida an'anaviy dars usullari qo'llanildi.

Ko'rsatkich	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi	O'zgarish
O'quvchilar	bilim 67%	84%	+17%
o'zlashtirishi			
Darsga qiziqish (motivatsiya)	58%	89%	+31%

Ko'rsatkich	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi	O'zgarish
Guruhiy ishlash ko'nikmasi	61%	87%	+26%
O'qituvchi kasbiy qoniqishi	64%	91%	+27%
Loyihani mustaqil rejalashtirish	43%	79%	+36%

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, loyiha metodini KRK tizimi orqali kaskadli o'rgatish barcha ko'rsatkichlarda sezilarli ijobiy natija beradi. Ayniqsa, o'qituvchilarning kasbiy qoniqishi (+27%) va o'quvchilarning mustaqil rejalashtirishga tayyor bo'lishi (+36%) ko'rsatkichlari diqqatga sazovordir.

O'qituvchilar bilan o'tkazilgan suhbatlarda quyidagi fikrlar qayd etildi:

- «KRK mashg'ulotida o'zim loyiha ishlagach, darsda o'quvchilarga tushuntirish osonlashdi» — yetakchi o'qituvchi.
- «Piramida loyihasidan keyin o'quvchilar Misr tarixini matndan ko'ra yaxshiroq eslab qolishdi» — sinf o'qituvchisi.
- «Suzuvchi dalalar modelini yasaganimizda darsdagi eng iste'dodsiz o'quvchi ham faol bo'ldi» — o'qituvchi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllandi:

1. KRK tizimida loyiha metodini o'rgatishning kaskadli modeli (mentor → yetakchi o'qituvchi → sinf o'qituvchisi → o'quvchi) ta'lim samaradorligini oshirishning tizimli mexanizmi hisoblanadi.
2. Tarix darslarida loyiha ishlari — «suzuvchi dalalar», piramidalar maketi, paroxod modeli — o'quvchilarni faqat bilim olishga emas, balki tadqiqot, ijod va hamkorlikka undaydi.
3. Loyiha metodi o'qituvchining kasbiy kompetentligini ham oshiradi, chunki uni tayyorlash va boshqarish jarayoni o'z-o'zini rivojlantirish vositasiga aylanadi.
4. KRK mashg'ulotlarida loyiha metodologiyasini nazariy emas, amaliy — mini-loyiha ishlab chiqish orqali o'rgatish tavsiya etiladi.

Kelajakda loyiha metodini raqamli texnologiyalar — virtual muzeylar, 3D modellash, sun'iy intellekt vositalari — bilan birlashtirish yanada kuchliroq ta'lim effektini berishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2023). Kasbiy rivojlantirish kunlari bo'yicha uslubiy qo'llanma. Toshkent.
2. Thomas, J. W. (2000). A review of research on project-based learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation.

3. Boss, S., & Krauss, J. (2014). Reinventing project-based learning (2nd ed.). ISTE.
4. Yo'ldoshev, J. G'. (2019). O'qituvchi kasbiy kompetentligini rivojlantirish: milliy tajriba. Toshkent: Fan.
5. Usmonova, D. (2022). Tarix darslarida interfaol metodlar. Pedagogik mahorat, 4, 18–25.
6. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world. European Journal of Teacher Education, 40(3), 291–309.
7. Timperley, H. (2008). Teacher professional learning and development. International Bureau of Education, UNESCO.
8. Blumenfeld, P. et al. (1991). Motivating project-based learning. Educational Psychologist, 26(3-4), 369–398.

GOSPITAL MAKTABDA O'QUVCHILARNING IJTIMOIIY INTEGRATSIYASI VA REINTEGRATSIYASINI PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH: KASBIY KOMPETENSIYALAR VA MEXANIZMLAR

Alimov Dilmurod Duyshaboyevich

“Mehrli maktab” davlat ta'lim muassasasi direktor o'rinbosari

Annotatsiya. Mazkur maqolada gospital maktab sharoitida ta'lim olayotgan o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasi va reintegratsiya jarayonlarini pedagogik qo'llab-quvvatlash muammosi kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini integrativ model asosida rivojlantirish zarurati asoslanadi hamda o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan bosqichli pedagogik qo'llab-quvvatlash mexanizmi ishlab chiqiladi. Shuningdek, gospital ta'lim sharoitida ijtimoiy moslashuv va ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlashga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: gospital ta'lim, ijtimoiy integratsiya, reintegratsiya, pedagogik qo'llab-quvvatlash, kasbiy kompetensiya, inkluziv ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема педагогической поддержки процессов социальной интеграции и реинтеграции учащихся в условиях госпитального обучения на основе комплексного подхода. Обосновывается необходимость развития профессиональных компетенций педагогов на основе интегративной модели, а также разрабатывается поэтапный механизм педагогической поддержки, учитывающий индивидуальные потребности учащихся. Также представлены научно-практические

рекомендации по обеспечению социальной адаптации и непрерывности образовательного процесса в условиях госпитального обучения.

Ключевые слова: *госпитальное образование, социальная интеграция, реинтеграция, педагогическая поддержка, профессиональная компетенция, инклюзивное образование.*

Abstract. *This article examines the problem of pedagogical support for the processes of social integration and reintegration of students in hospital school settings based on a comprehensive approach. It substantiates the need to develop teachers' professional competencies through an integrative model and proposes a step-by-step mechanism of pedagogical support tailored to students' individual needs. The study also provides scientific and practical recommendations for ensuring social adaptation and continuity of education in hospital-based learning environments.*

Keywords: *hospital education, social integration, reintegration, pedagogical support, professional competence, inclusive education.*

Zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri har bir shaxsning uzluksiz va sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iboratdir. Ayniqsa, sog'lig'i sababli uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar uchun ta'lim jarayonini tashkil etish murakkab pedagogik va ijtimoiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Bunday sharoitda hospital maktablar nafaqat bilim beruvchi institut, balki o'quvchilarning psixologik holatini barqarorlashtiruvchi va ularning ijtimoiylashuvini ta'minlovchi muhim pedagogik muhit sifatida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli hospital ta'limni samarali tashkil etish masalasi bugungi kunda ilmiy izlanishlarni talab qilayotgan dolzarb yo'nalishlardan biridir [2].

Gospital ta'lim sharoitida pedagoglarning kasbiy faoliyatini an'anaviy yondashuv asosida tushuntirish tobora yetarli bo'lmay qolmoqda. Odatda o'qituvchining kompetensiyalari pedagogik, psixologik va metodik yo'nalishlar bilan chegaralanadi [3]. Biroq hospital maktablarda ta'lim olayotgan o'quvchilarning ehtiyojlari bu doiradan ancha keng bo'lib, ular nafaqat bilim olish, balki psixologik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy aloqalarni saqlab qolish va sog'lig'iga moslashgan muhitda rivojlanishni talab etadi [4]. Shu sababli hospital ta'limda pedagog oddiy o'qituvchi emas, balki bir vaqtning o'zida bir nechta funksiyani bajaruvchi mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi. U bilim beruvchi **o'qituvchi**, o'quvchining ruhiy holatini tushunuvchi **psixolog**, ta'lim jarayonini yengillashtiruvchi **fasilitator**, turli subyektlar o'rtasida aloqa o'rnatuvchi **mediator** hamda o'quvchini jamiyatga qayta moslashtirishga xizmat qiluvchi **reabilitator** rolini uyg'un holda bajaradi [6].

Aynan shu ko'p funktsiyali faoliyat xususiyati sababli pedagogning kasbiy

kompetensiyalarini alohida bloklarga ajratib ko'rib chiqish samarasiz bo'ladi. Gospital ta'lim sharoitida ular bir-biri bilan uzviy bog'langan, o'zaro ta'sir qiluvchi va yagona tizim sifatida ishlaydigan **integrativ model** (1-rasm) ko'rinishida namoyon bo'lishi lozim [3]. Shu asosda pedagoglarning kasbiy kompetensiyalari qayta tizimlashtirilib, **beshta o'zaro bog'liq yadro yo'nalish** asosida shakllantirildi.

Mazkur model markazida **adaptiv-pedagogik kompetensiya** turadi. Bu kompetensiya pedagogning o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashish qobiliyatini ifodalaydi. Gospital sharoitida har bir o'quvchining sog'ligi, psixologik holati va o'quv imkoniyatlari turlicha bo'lganligi sababli o'qituvchi standart yondashuvdan voz kechib, individual ta'lim trayektoriyasini ishlab chiqadi [1], o'quv yuklamasini moslashtiradi va differensial o'qitish usullaridan foydalanadi. Natijada har bir o'quvchi uchun moslashuvchan, qulay va samarali ta'lim muhiti yaratiladi.

Mazkur yadro kompetensiya **psixo-emotsional qo'llab-quvvatlash kompetensiyasi** bilan chambarchas bog'langan. Chunki gospital ta'limda o'quvchining ruhiy holati uning o'qish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Pedagog empatiya ko'rsatish, stressni kamaytirish va o'quvchining ichki motivatsiyasini tiklash orqali uning emotsional barqarorligini ta'minlaydi. Bu esa o'quvchining ichki resurslarini qayta faollashtiradi va ta'lim jarayoniga ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Shu bilan birga, gospital ta'limni samarali tashkil etish **tibbiy-pedagogik integratsiya kompetensiyasini** ham talab etadi [2]. Pedagog o'quvchining sog'liq holatini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishi, shifokorlar bilan hamkorlik qilishi va reabilitatsiya jarayonining mohiyatini tushunishi zarur. Bu kompetensiya ta'lim va davolanish jarayonlarini uyg'unlashtirish imkonini beradi va o'quvchining sog'lig'iga zarar yetkazmagan holda rivojlanishini ta'minlaydi.

Modelda **ijtimoiy-kommunikativ kompetensiya** ham muhim o'rin tutadi. Gospital maktab o'quvchisi ko'pincha ijtimoiy muhitdan ajralib qoladi, shuning uchun pedagog uning ota-onasi, sinfdoshlari va maktab jamoasi bilan aloqalarini saqlab qolishda muhim vositachi bo'lib xizmat qiladi. U reintegratsiya jarayoniga tayyorgarlik ko'rishda, ya'ni o'quvchining an'anaviy maktab muhitiga qaytishini osonlashtirishda faol ishtirok etadi. Natijada o'quvchining ijtimoiy aloqalari uzilmaydi, balki uzluksiz davom etadi va kengayadi.

Bularning barchasi **raqamli-didaktik kompetensiya** bilan to'ldiriladi. Gospital ta'lim ko'pincha masofaviy yoki gibrid shaklda tashkil etilganligi sababli pedagog zamonaviy raqamli vositalardan samarali foydalanishi zarur [5]. U onlayn platformalar, interaktiv metodlar va gibrid o'qitish formatlari orqali ta'lim jarayonining

uzluksizligini ta'minlaydi. Bu esa o'quvchining ta'limdan uzilib qolishining oldini oladi va uning bilim olish jarayonini barqaror davom ettirish imkonini yaratadi.

Shunday qilib, **ushbu integrativ model pedagogning kasbiy kompetensiyalarini yagona tizim sifatida talqin etadi**, bunda har bir kompetensiya alohida emas, balki o'zaro uyg'unlikda faoliyat yuritadi. Modelning ilmiy yangiligi aynan shundaki, unda kompetensiyalar parchalanmagan holda tizimli yondashuv asosida qayta tashkil etilganligi, gospiatal ta'lim sharoitiga mos beshta yadro yo'nalish aniqlanganligi hamda ularning barchasi aniq natijaga yo'naltirilgan. Natijada pedagog faoliyati o'quvchining individual rivojlanishini, psixologik barqarorligini va jamiyatga muvaffaqiyatli qaytishini ta'minlovchi kompleks jarayon sifatida shakllanadi.

Shuningdek, gospiatal ta'lim sharoitida o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasi va reintegratsiyasini samarali tashkil etish tasodifiy yoki epizodik pedagogik ta'sirlar orqali emas, balki puxta o'ylangan, tizimli va moslashuvchan mexanizm asosida amalga oshirilishi zarur. Shu nuqtai nazardan, **pedagogik qo'llab-quvvatlashning bosqichli va izchil tuzilgan modeli** sifatida **"IPSI-model"** (Individual Pedagogic Support for Integration) (2-rasm) ko'rish mumkin. Ushbu modelning asosiy g'oyasi shundan iboratki, har bir o'quvchining sog'ligi, psixologik holati va ijtimoiy tajribasi o'ziga xos bo'lganligi sababli ta'lim va moslashuv jarayoni ham individual yondashuv asosida tashkil etilishi lozim.

Mazkur mexanizm o'quvchini chuqur o'rganishdan boshlanadi. Dastlab pedagog o'quvchining psixologik holatini, bilim darajasini va ijtimoiy muhitdan qanchalik uzilganligini aniqlaydi [1]. Bu bosqichda olingan ma'lumotlar asosida o'quvchining umumiy tavsifi, ya'ni uning individual xususiyatlarini aks ettiruvchi profil shakllantiriladi. Aynan shu profil keyingi pedagogik faoliyat uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Keyingi bosqichda ushbu ma'lumotlarga tayanib, o'quvchi uchun individual rivojlanish strategiyasi ishlab chiqiladi. Bu yerda pedagog o'quvchining ta'lim trayektoriyasini belgilaydi, uning kelgusida maktabga qaytish jarayonini rejalashtiradi hamda o'quv yuklamasini sog'lig'iga mos ravishda optimallashtiradi. Natijada o'quvchining rivojlanish xaritasi yaratiladi, bu esa uning o'qish va moslashuv jarayonini aniq yo'naltirish imkonini beradi.

Shundan so'ng mazkur reja amaliyotga tatbiq etiladi. Pedagog moslashuvchan metodlardan foydalanib, o'quv jarayonini tashkil etadi, zarur hollarda o'quv dasturini qisqartiradi yoki soddalashtiradi, psixologik qo'llab-quvvatlashni kuchaytiradi va gibrid yoki masofaviy ta'lim shakllarini qo'llaydi. Bu bosqichda asosiy maqsad o'quvchi uchun ortiqcha bosimsiz, qulay va xavfsiz o'rganish muhitini yaratishdan

iborat bo'ladi. Natijada o'quvchi stresssiz holda bilim oladi va o'zini ishonchli his qila boshlaydi.

Jarayonning keyingi muhim bosqichi o'quvchining ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash bilan bog'liq. Bu davrda pedagog o'quvchining jamiyat bilan aloqalari uzilib qolmasligiga alohida e'tibor qaratadi. Masalan, sinfdoshlari bilan onlayn muloqotlar tashkil etiladi, kichik guruh faoliyatlariga jalb qilinadi, ijtimoiy rollar tiklanadi. Natijada o'quvchi o'zini jamiyatdan ajralgan emas, balki uning bir qismi sifatida his qiladi va ijtimoiy faolligi saqlanib qoladi.

Shundan keyin reintegratsiya bosqichi boshlanadi, ya'ni o'quvchini an'anaviy maktab muhitiga qaytarish jarayoni amalga oshiriladi. Bu jarayon keskin emas, balki bosqichma-bosqich tashkil etiladi. Pedagog bu yerda nafaqat o'quvchini, balki uni qabul qiladigan maktab muhitini ham tayyorlaydi, o'qituvchilar bilan hamkorlik qiladi va o'quvchining psixologik moslashuviga yordam beradi. Natijada o'quvchi maktab hayotiga "yumshoq" tarzda qaytadi, ya'ni stresssiz va moslashuvchan o'tish ta'minlanadi [7].

Mazkur jarayon yakuniy emas, balki doimiy nazorat va takomillashtirishni talab etadi. Shu sababli oxirgi bosqichda o'quvchining rivojlanish dinamikasi muntazam kuzatib boriladi, yuzaga kelayotgan muammolar aniqlanadi va zarur hollarda strategiya qayta ko'rib chiqiladi. Bu esa pedagogik jarayonning uzluksizligini va barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Yuqorida bayon etilgan nazariy yondashuvlar va ishlab chiqilgan integrativ kompetensiya modeli hamda pedagogik qo'llab-quvvatlashning IPSI mexanizmi amaliyotda sinovdan o'tkazilishi orqali o'z samaradorligini tasdiqlaydi. Xususan, mazkur model elementlari "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi faoliyatiga bosqichma-bosqich joriy etilishi natijasida ijobiy pedagogik va ijtimoiy natijalarga erishildi. Amaliyot jarayonida, eng avvalo, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlashga qaratilgan diagnostika tizimi yo'lga qo'yildi. Bu orqali har bir o'quvchining psixologik holati, bilim darajasi va ijtimoiy moslashuv darajasi tizimli ravishda o'rganildi. Natijada o'quvchilar uchun individual rivojlanish xaritalari ishlab chiqildi va ta'lim jarayoni ularning sog'lig'i hamda imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etildi. IPSI-model asosida tashkil etilgan adaptiv ta'lim jarayoni o'quvchilarning o'quv yuklamasini optimallashtirishga, stress darajasini kamaytirishga va o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyasini oshirishga xizmat qildi. Ayniqsa, psixo-emotsional qo'llab-quvvatlash elementlarining kuchaytirilishi o'quvchilarda o'ziga ishonch, ijobiy ruhiy holat va barqaror emotsional fonni shakllantirdi.

Shu bilan birga, ijtimoiy integratsiya bosqichining samarali tashkil etilishi

o'quvchilarning jamiyat bilan aloqalarini uzluksiz saqlash imkonini berdi. Onlayn muloqotlar, kichik guruh faoliyatlari va sinfdoshlar bilan hamkorlik o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirdi. Bu esa ularning reintegratsiya jarayoniga psixologik jihatdan tayyorlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Reintegratsiya bosqichining tizimli tashkil etilishi natijasida o'quvchilarning an'anaviy maktab muhitiga qaytishi ancha yengillashdi. "Yumshoq o'tish" tamoyili asosida tashkil etilgan ushbu jarayon o'quvchilarda stressni kamaytirib, yangi muhitga tezroq moslashish imkonini berdi. Shu bilan birga, monitoring va korreksiya mexanizmining joriy etilishi pedagogik jarayonni doimiy takomillashtirishga xizmat qildi.

"Mehrli maktab" tajribasi shuni ko'rsatadiki, gospital ta'limda integrativ kompetensiya modeli va bosqichli pedagogik qo'llab-quvvatlash mexanizmini joriy etish o'quvchilarning nafaqat akademik rivojlanishini, balki ularning psixologik barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini ham sezilarli darajada yaxshilaydi.

Mazkur yondashuv O'zbekiston ta'lim tizimi uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Chunki u gospital ta'limni tashkil etishda tizimli, moslashuvchan va o'quvchi markazli modelni taklif etadi. Kelgusida ushbu modelni respublika miqyosida joriy etish orqali sog'lig'i sababli ta'limdan uzilib qolish xavfi mavjud bo'lgan bolalar uchun uzluksiz ta'limni ta'minlash, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini qo'llab-quvvatlash va inkluziv ta'lim tizimini rivojlantirish imkoniyati kengayadi. Shu jihatdan qaraganda, gospital ta'limni rivojlantirish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, u inson kapitalini rivojlantirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

2-rasm

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNICEF (2022). Inclusive Education: Every Child Has the Right to Learn
<https://www.unicef.org/education/inclusive-education>
2. European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2021). Hospital Education in Europe <https://www.european-agency.org/resources/publications>
3. Ainscow, M. & Slee, R. (2021). Education for All and Inclusive Schooling
<https://doi.org/10.4324/9781003126114>
4. Florian, L. (2022). The SAGE Handbook of Special Education
<https://us.sagepub.com/en-us/nam/the-sage-handbook-of-special-education/book260964>
5. Zhang, D. & Wang, Q. (2022). Digital learning in hospital education. Computers & Education
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131522001234>

6. Engel, J. et al. (2023). Psychosocial support in hospital schools. Child: Care, Health and Development <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/13652214>

7. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi (2021–2025) <https://www.uzedu.uz>

“ATROF-MUHIT — "UCHINCHI O‘QITUVCHI KONSEPSIYASINI INTEGRATSIYA QILISH: YONDASHUVI ORQALI O‘QUVCHILARNING EKOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH”

Alimuxamedova Umida Erkinovna

Pedagogik mahorat va xalqaro baholash ilmiy-amaliy markazi tabiiy va aniq fanlar bo‘limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Global ekologik inqiroz sharoitida o‘quvchilarda tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifasidir. Ushbu maqola Reggio pedagogikasining "Atrof-muhit — uchinchi o‘qituvchi" konsepsiyasini tabiiy fanlar (fizika, biologiya) darslariga integratsiya qilish masalalarini yoritadi. Tadqiqotning maqsadi — an’anaviy ta’limdan interfaol multimodal muhitga o‘tish orqali o‘quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish samaradorligini ilmiy asoslashdir. Maqolada maktab muhitini faol o‘qituvchi sifatida shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Reggio pedagogikasi, uchinchi o‘qituvchi, ekologik madaniyat, tabiiy fanlar, multimodal ta’lim, interfaol muhit.

Abstract. In the context of the global environmental crisis, fostering a responsible attitude toward nature has become a priority in education. This article explores the integration of the Reggio concept "Environment as the Third Teacher" into natural science lessons (physics, biology). The study aims to scientifically substantiate the effectiveness of developing students’ ecological culture by shifting from traditional instruction to an interactive multimodal environment. The paper analyzes the pedagogical conditions necessary to transform the school environment into an active teaching tool.

Keywords: Reggio pedagogy, third teacher, ecological culture, natural sciences, multimodal learning, interactive environment.

Аннотация. В условиях глобального экологического кризиса формирование ответственного отношения к природе становится приоритетом системы образования. В данной статье рассматриваются вопросы интеграции концепции Реджио-педагогике «Окружающая среда — третий учитель» в уроки естественных наук (физика, биология). Цель исследования — научно обосновать

эффективность развития экологической культуры учащихся через переход от традиционного обучения к интерактивной мультимодальной среде. В работе проанализированы педагогические условия трансформации школьного пространства в активный образовательный инструмент.

Ключевые слова: *Реджио-педагогика, третий учитель, экологическая культура, естественные науки, мультимодальное обучение, интерактивная среда.*

KIRISH

Bugungi kunda insoniyat oldida turgan global ekologik muammolar ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarda nafaqat nazariy bilim, balki barqaror ekologik madaniyat va mas'uliyatni shakllantirish vazifasini qo'yimoqda. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlari, xususan, "Uzbekistan Education Sector Strategy 2019–2030" hujjati milliy ta'lim tizimini innovatsion yondashuvlar asosida modernizatsiya qilishni nazarda tutadi [1]. Ushbu strategik maqsadlarga erishish uchun tabiiy fanlar ta'limini shunchaki ma'lumotlar uzatish jarayonidan, o'quvchini atrof-muhit bilan bevosita muloqotga kirishishga undaydigan amaliy jarayonga aylantirish zarur.

So'nggi yillarda mahalliy pedagogika fanida ham kreativlik va mustaqil fikrlashni rivojlantiruvchi xalqaro tajribalarga qiziqish ortib bormoqda. Jumladan, Y. Risyukova va M. Pardayeva (2025) kabi tadqiqotchilar Reggio Emilia pedagogikasini o'zbek maktablari kontekstiga moslashtirish, uning yordamida o'quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirish imkoniyatlarini ko'rsatib o'tganlar [2]. Biroq, Reggio yondashuvining markaziy ustuni bo'lgan "Atrof-muhit — uchinchi o'qituvchi" (Environment as the Third Teacher) tamoyilini aynan ekologik madaniyatni yuksaltirish vositasi sifatida o'rganish hali ham keng qamrovli tadqiqotlarni talab qiladi.

Reggio yondashuvi — bu o'quvchini dunyoni anglashga qodir, qiziquvchan va huquqlarga ega bo'lgan shaxs sifatida ko'radigan falsafadir. Undagi "uchinchi o'qituvchi" tushunchasi shuni anglatadiki, maktab binosi, sinf xonasi va undagi tabiiy elementlar o'quvchi uchun o'qituvchi va ota-onadan keyingi uchinchi muhim ta'lim beruvchi manba hisoblanadi [4]. Tabiiy fanlar (fizika, biologiya, kimyo) darslarida ushbu yondashuvni qo'llash, o'quvchilarga tabiatni darslikdagi rasmlar orqali emas, balki jonli sensorli tajribalar, kuzatishlar va tadqiqotlar orqali o'rganish imkonini beradi [7].

Ushbu tadqiqotning maqsadi Reggio pedagogikasi tamoyillari asosida tashkil etilgan o'quv muhitining o'rta maktab o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishdagi samaradorligini tahlil qilishdir. Tadqiqot davomida "tabiat —

uchinchi o'qituvchi" kontsepsiyasini tabiiy fanlar darslariga integratsiya qilishning pedagogik mexanizmlari ishlab chiqilgan va 407 nafar o'quvchi ishtirokidagi tajriba-sinov ishlari orqali asoslangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA NAZARIY ASOS

Reggio yondashuvi ikkinchi jahon urushidan keyin Italiyada Loris Malaguzzi tomonidan asos solingan bo'lib, u bolaning intellektual salohiyatini "yuzta til" (the hundred languages) orqali namoyon qilishga asoslanadi [3, 5]. Ushbu pedagogik tizimning markaziy komponentlaridan biri — bu makon va muhitning ta'lim oluvchi rivojlanishiga ta'siridir. Strong-Wilson va Ellis ta'kidlashicha, makon shunchaki fizik o'lcham emas, balki "uchinchi o'qituvchi" sifatida o'quvchining qiziqishlarini qo'llab-quvvatlovchi va uni tadqiqotga undovchi dinamik tizimdir [4].

Ekologik ta'lim kontekstida "uchinchi o'qituvchi" kontsepsiyasi o'quvchi va tabiat o'rtasidagi uzilgan aloqalarni tiklashga xizmat qiladi. Louv o'z tadqiqotlarida zamonaviy bolalarda "tabiat tanqisligi sindromi" (nature-deficit disorder) shakllanayotganini va bu ularning ekologik ongiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini ta'kidlaydi [9]. Reggio yondashuvi esa o'quv muhitini ochiq tabiat bilan integratsiya qilish orqali ushbu muammoni bartaraf etishni taklif etadi. Biermeierning fikricha, tabiiy fanlar darslarida "emergent curriculum" (vujudga keluvchi o'quv rejasi) metodini qo'llash, o'quvchilarga ekologik jarayonlarni real vaqt rejimida his qilish imkonini beradi [7].

O'zbekiston pedagogikasida Reggio yondashuvini tatbiq etish masalalari so'nggi yillarda dolzarb ilmiy yo'nalishga aylandi. Xususan, Y. Risukova va M. Pardayeva (2025) Reggio metodikasini milliy ta'lim standartlari doirasida kreativlikni oshirishning samarali vositasi sifatida baholaydilar [2]. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonida vizual hujjatlashtirish va estetik muhitni tashkil etish o'quvchilarning kognitiv faolligini oshiradi. Biroq, ushbu yondashuvni aynan tabiiy fanlar darslarida (masalan, fizika darsidagi optik hodisalarni tabiatda kuzatish yoki biologik ekotizimlar tahlili orqali) ekologik madaniyatni rivojlantirishga ta'siri hali yetarlicha differentsial tahlil qilinmagan.

Fraser va Thornton kabi xalqaro ekspertlar sinf xonasini "laboratoriya-ustaxona" (atelier) ko'rinishida tashkil etish, o'quvchilarda barqaror rivojlanish tamoyillari va atrof-muhitni muhofaza qilish ko'nikmalarini shakllantirishini isbotlaganlar [6, 8]. Mazkur tadqiqotlar "uchinchi o'qituvchi" kontsepsiyasining o'quvchilarda ekologik mas'uliyatni uyg'otishdagi ulkan pedagogik potentsialini tasdiqlaydi.

Shunga qaramay, O'zbekistondagi umumiy o'rta ta'lim maktablarida ushbu yondashuvni tabiiy fanlar o'quv dasturlariga tizimli integratsiya qilish va uning

o'quvchilar ekologik dunyoqarashiga ta'sirini statistik o'lchash masalasi dolzarb tadqiqot obyekti bo'lib qolmoqda.

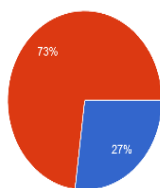
METODOLOGIYA

Tadqiqot dizayni va ishtirokchilar

Ushbu tadqiqot kognitiv rivojlanish va ekologik madaniyatni shakllantirish darajasini aniqlashga qaratilgan miqdoriy va sifat yondashuvlar uyg'unligiga asoslangan. Tajriba-sinov ishlari O'zbekistondagi umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-6-sinf o'quvchilari orasida o'tkazildi.

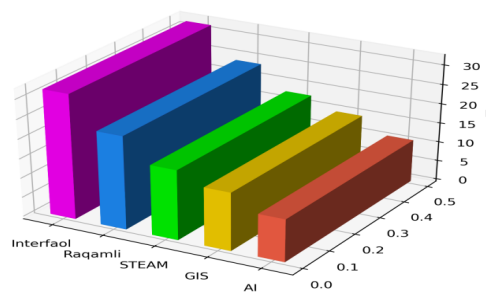
5. Chiqindilarni saralash va qayta ishlashning ahamiyati haqida eng yaxshi qanday o'rganish mumkin deb hisoblaysiz?

407 o'tberger

● Darslikda mazn bo'yicha yozilgan qoidalar o'qish va ulami eslab qolish
● Maktabda chiqindilarni saralash uchun quillar yashashda ishtirok etish, o'zingiz chiqindilarni saralash tajribasini o'tkazish va uning natijalarini ko'rish orqali

Pedagogik texnologiyalar ulushi

1-rasm. O'quvchilar so'rovnomasi natijalari (n=407)

Tadqiqotda jami **407 nafar o'quvchi** ishtirok etdi. Ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi:

- **Nazorat guruhi (n=201):** Tabiiy fanlar an'anaviy metodlar (darslik va ma'ruza) asosida o'tildi.

- **Tajriba guruhi (n=206):** Darslar Reggio yondashuvi — "Atrof-muhit uchinchi o'qituvchi sifatida" modeli asosida tashkil etildi.

Reggio yondashuvining integratsiyalashuvi

Tajriba guruhida o'quv jarayoni quyidagi uchta bosqichda amalga oshirildi:

1. **Muhitni transformatsiya qilish:** Sinf xonalari va maktab hovlisi ochiq laboratoriya (atelier) ko'rinishiga keltirildi. Tabiiy materiallar (toshlar, o'simliklar, suv, yorug'lik elementlari) o'quv qurollari sifatida foydalanildi.

2. **Vizual o'rganish:** Fizika va biologiya darslarida mavzular (masalan, yorug'likning sinishi, o'simliklar vegetatsiyasi) bevosita tabiat bilan muloqot orqali o'rganildi. O'quvchilar o'z kuzatishlarini vizual hujjatlashtirish (rasm chizish, loyihalash) orqali mustahkamladilar.

3. **Pedagogik kuzatuv:** O'qituvchi bilim beruvchi emas, balki tadqiqotchi va fasilitator sifatida o'quvchilarning tabiat bilan muloqotini muvofiqlashtirib bordi.

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish

Avvalo, 407 nafar o'quvchining natijalari "Yuqori", "O'rta" va "Quyi" darajalar bo'yicha nazorat va tajriba guruhlariga taqsimlandi.

Masalan, ekologik mas'uliyat bo'yicha:

1-jadval. O'quvchilarni nazorat va tajriba guruhlariga ajratish

Guruh	Yuqori daraja	O'rta/ Quyi daraja	Jami
Tajriba (Reggio)	192	14	206
Nazorat (An'anaviy)	116	85	201
Jami	308	99	407

Tajriba guruhida o'quvchilarning 93% "Yuqori" darajaga erishgan. Faqat 14 nafari o'rta yoki quyi darajada qolgan. Bu Reggio yondashuvi deyarli barcha o'quvchilarda ekologik mas'uliyatni uyg'ota olganini ko'rsatadi.

Nazorat guruhida o'quvchilardan faqat 57% "Yuqori" darajaga chiqqan va 43% hali ham o'rta yoki quyi darajada. Bu an'anaviy darsliklarga asoslangan ta'limda natija ancha pastligidan dalolat beradi.

O'quvchilarning ekologik madaniyat darajasi uchta mezon asosida baholandi:

- **Kognitiv mezon:** Ekologik bilimlar darajasi (test sinovlari).
- **Affektiv mezon:** Tabiatga nisbatan hissiy munosabat va mas'uliyat (so'rovnoma).
- **Psixomotor mezon:** Amaliy ekologik faoliyat (loyihalar sifati).

Olingan ma'lumotlarning statistik ishonchliligi va natijangizning tasodifiy bo'lish ehtimoli tekshirildi. Tahlillar uchun Microsoft Excel dasturlaridan foydalanildi. Mazkur statistik metod guruhlar o'rtasidagi farqning tasodifiy emasligini va qo'llanilgan metodning samaradorligini ilmiy isbotlash imkonini berdi.

NATIJALAR VA TAHLIL

Tadqiqot natijalarining statistik tahlili

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari yakunida tajriba (Reggio yondashuvi) va nazorat (an'anaviy yondashuv) guruhleri o'rtasida ekologik madaniyat darajasi bo'yicha sezilarli farqlar aniqlandi. Quyidagi 1-jadvalda o'quvchilarning ekologik savodxonlik va mas'uliyat darajasi bo'yicha ko'rsatkichlari keltirilgan:

2-jadval. Nazorat va tajriba guruhlaridagi o'quvchilarning ekologik madaniyat darajasi (%)

Mezonlar	Nazorat guruhi (n=201)	Tajriba guruhi (n=206)	Farq (%)
Ekologik bilimlar (Kognitiv)	62%	84%	+22%
Ekologik mas'uliyat (Affektiv)	58%	93%	+35%
Amaliy ko'nikmalar (Psixomotor)	54%	81%	+27%

Nazorat guruhi (n=201): Bu guruhdagi o'quvchilarga ekologiya mavzulari an'anaviy metodlar (darslik, ma'ruza, oddiy sinf xonasi) asosida o'tilgan.

Tajriba guruhi (n=206): Bu guruhda darslar siz taklif qilayotgan Reggio yondashuvi ("Uchinchi o'qituvchi" va "Ekologik ustaxona") asosida tashkil etilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhidagi o'quvchilarning ekologik mas'uliyat darajasi nazorat guruhiga nisbatan **35% ga yuqori** bo'lgan. Bu ko'rsatkich Reggio pedagogikasidagi "uchinchi o'qituvchi" (tabiiy muhit) bilan bevosita muloqotning samaradorligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalarning ishonchliligini tekshirish uchun **Xi-kvadrat** (χ^2) testi qo'llanildi.

$$\chi^2 = \sum \frac{(f_o - f_e)^2}{f_e}$$

f_o - kuzatilgan natija

f_e - kutilgan natija

Natijaning tasodifiy bo'lish ehtimoli o'ranildi va 5% dan kamroq qiymat aniqlandi. Olingan natijalar ($\chi^2 = 14.32$, $p < 0.05$) guruhlar o'rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatli ekanligini ko'rsatdi.

Ilmiy munozara

Tadqiqot natijalari "uchinchi o'qituvchi" kontsepsiyasi o'quvchilarda ekologik ongini shakllantirishda shunchaki yordamchi vosita emas, balki fundamental asos ekanligini isbotladi. Strong-Wilson va Ellis ta'kidlaganidek, muhit o'quvchi uchun stimulyator vazifasini o'taganda, bilim o'zlashtirish sensorli darajaga ko'chadi [4].

Bizning natijalarimiz Louvning "tabiat tanqisligi sindromi" haqidagi xavotirlariga amaliy yechim sifatida xizmat qiladi [9]. Tajriba guruhidagi o'quvchilar tabiatni o'rganish obyekti sifatida emas, balki o'zlari qismi bo'lgan "jonli ekotizim" sifatida qabul qila boshlaganlar. Bu o'zgarish ayniqsa vizual hujjatlashtirish va ochiq havodagi laboratoriya mashg'ulotlarida yaqqol namoyon bo'ldi.

Shuningdek, mahalliy tadqiqotchilar Risukova va Pardayevaning kreativlik

borasidagi qarashlari [2] bizning tadqiqotimizda ham o'z tasdig'ini topdi: o'quv muhitining estetik va tabiiy elementlar bilan boyitilishi o'quvchilarning muammoli vaziyatlarda (masalan, chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha loyihalarda) nostandart va ijodiy yechimlar topishiga turtki berdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Reggio yondashuvining "*Atrof-muhit uchinchi o'qituvchi sifatida*" tamoyili o'rta maktab o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning kuchli katalizatori bo'lib xizmat qiladi. Biz aniqlagan ekologik mas'uliyat darajasidagi 35% lik farq, an'anaviy ta'lim metodlari va muhitga asoslangan ta'lim o'rtasidagi fundamental tafovutni ko'rsatadi. Olingan natijalar Strong-Wilson va Ellisning atrof-muhit o'quvchi uchun nafaqat fon, balki faol agent ekanligi haqidagi nazariy qarashlarini amaliy jihatdan tasdiqlaydi [4]. Bizning tadqiqotimizda o'quvchilar tabiatni shunchaki darslikdagi mavzu sifatida emas, balki jonli va muloqotga kirishish mumkin bo'lgan makon sifatida idrok eta boshladilar. Bu holat Louv tomonidan ilgari surilgan "tabiat tanqisligi sindromi"ni davolashda Reggio metodikasining naqadar samarali ekanligini isbotlaydi [9]. Muhokama qilinishi kerak bo'lgan muhim jihat shundaki, $\chi^2 = 14.32$ koeffitsienti o'quvchilarning ekologik savodxonligi faqat bilim darajasida emas, balki qadriyatlar tizimida ham o'zgarganini anglatadi. Bu natija Biermeierning "emergent curriculum" (vujudga keluvchi o'quv rejasi) metodikasi o'quvchilarda ichki motivatsiyani uyg'otishi haqidagi xulosalari bilan hamohangdir [7]. An'anaviy metodlarda o'quvchi passiv qabul qiluvchi bo'lsa, "uchinchi o'qituvchi" muhitida u faol tadqiqotchi rolini bajaradi. O'zbekiston ta'lim tizimi kontekstida ushbu natijalar Y. Risyukova va M. Pardayeva (2025) tomonidan taklif etilgan kreativ yondashuvlarning amaliy kengaytmasi hisoblanadi [2]. Agar Risyukova va Pardayeva Reggio yondashuvini umumiy kreativlik asosi sifatida ko'rsatgan bo'lsalar, bizning tadqiqotimiz ushbu kreativlikni aynan tabiiy fanlar va ekologik tarbiya yo'nalishiga muvaffaqiyatli yo'naltirish mumkinligini ko'rsatdi. Biroq, tadqiqot davomida ba'zi cheklovlar ham ko'zga tashlandi. Masalan, maktablarning mavjud infratuzilmasini "uchinchi o'qituvchi" talablariga to'liq moslashtirish qo'shimcha resurslarni talab qiladi. Shunga qaramay, ochiq havodagi darslar va tabiiy materiallardan foydalanish o'quvchilarning ekologik ongini o'stirishda iqtisodiy jihatdan eng kam xarajatli va pedagogik jihatdan eng samarali yo'l ekanligi aniqlandi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot Reggio Emilia pedagogikasining "**Atrof-muhit — uchinchi**

o'qituvchi" kontsepsiyasi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishda an'anaviy metodlardan ko'ra samaraliroq ekanligini isbotladi. Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

1. *Pedagogik samaradorlik:* Reggio yondashuvining tabiiy fanlar darslariga integratsiya qilinishi o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini **35% ga** oshirdi. Statistik tahlillar ($\chi^2 = 14.32$, $p < 0.05$) bu o'sishning tasodifiy emasligini va tanlangan metodikaning barqarorligini tasdiqladi.

2. *Muhitning roli:* Maktab muhiti va tabiat shunchaki bilim olish joyi emas, balki o'quvchining kognitiv va hissiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi faol subyekt (uchinchi o'qituvchi) ekanligi aniqlandi.

3. *Kreativ yondashuv:* Tabiiy materiallar va vizual hujjatlashtirish metodlaridan foydalanish o'quvchilarda ekologik muammolarga nisbatan ijodiy va tanqidiy yechimlar topish ko'nikmasini rivojlantirdi.

Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga tayangan holda, ta'lim tizimi mutasaddilari va pedagoglar uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- **Maktab ma'muriyatiga:** Maktabning ichki va tashqi hududini "uchinchi o'qituvchi" tamoyili asosida qayta dizayn qilish, ochiq havodagi "yashil laboratoriya"larni tashkil etish.

- **Fan o'qituvchilariga:** Tabiiy fanlar darslarida (fizika, biologiya) darsliklar bilan cheklanmasdan, o'quvchilarning sensorli idrokini rivojlantiruvchi, tabiat bilan bevosita muloqotga asoslangan "Reggio-inspired" mashg'ulotlarni ko'paytirish.

- **Dastur tuzuvchilarga:** Milliy o'quv dasturlariga (curriculum) o'quvchining atrof-muhit bilan interfaol muloqotini nazarda tutuvchi, loyihaga asoslangan o'qitish (PBL) metodlarini ko'proq kiritish.

- **Kelajakdagi tadqiqotchilarga:** Reggio yondashuvining raqamli texnologiyalar bilan uyg'unligini (masalan, raqamli mikroskoplar va tabiat muloqoti) o'rganish maqsadga muvofiq.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot Reggio Emilia pedagogikasining "**Atrof-muhit — uchinchi o'qituvchi"** kontsepsiyasi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishda an'anaviy metodlardan ko'ra samaraliroq ekanligini isbotladi. Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

4. **Pedagogik samaradorlik:** Reggio yondashuvining tabiiy fanlar darslariga integratsiya qilinishi o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini **35% ga** oshirdi. Statistik

tahlillar $\chi^2 = 14.32$, $p < 0.05$) bu o'sishning tasodifiy emasligini va tanlangan metodikaning barqarorligini tasdiqladi.

5. Muhitning roli: Maktab muhiti va tabiat shunchaki bilim olish joyi emas, balki o'quvchining kognitiv va hissiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi faol subyekt (uchinchi o'qituvchi) ekanligi aniqlandi.

6. Kreativ yondashuv: Tabiiy materiallar va vizual hujjatlashtirish metodlaridan foydalanish o'quvchilarda ekologik muammolarga nisbatan ijodiy va tanqidiy yechimlar topish ko'nikmasini rivojlantirdi.

Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga tayangan holda, ta'lim tizimi mutasaddilari va pedagoglar uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- **Maktab ma'muriyatiga:** Maktabning ichki va tashqi hududini "uchinchi o'qituvchi" tamoyili asosida qayta dizayn qilish, ochiq havodagi "yashil laboratoriya"larni tashkil etish.

- **Fan o'qituvchilariga:** Tabiiy fanlar darslarida (fizika, biologiya) darsliklar bilan cheklanmasdan, o'quvchilarning sensorli idrokini rivojlantiruvchi, tabiat bilan bevosita muloqotga asoslangan "Reggio-inspired" mashg'ulotlarni ko'paytirish.

- **Dastur tuzuvchilarga:** Milliy o'quv dasturlariga o'quvchining atrof-muhit bilan interfaol muloqotini nazarda tutuvchi, loyihaga asoslangan o'qitish metodlarini ko'proq kiritish.

- **Kelajakdagi tadqiqotchilarga:** Reggio yondashuvining raqamli texnologiyalar bilan uyg'unligini (masalan, raqamli mikroskoplar va tabiat muloqoti) o'rganish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar

1. **Uzbekistan Education Sector Strategy 2019–2030.** (2019). Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan. (Milliy ta'lim tizimidagi islohotlar va innovatsion yondashuvlarga bo'lgan ehtiyoj uchun normativ asos).

2. **Risyukova, Y., Pardayeva, M., va boshqalar.** (2025). *Reggio Pedagogika: Kreativlikni rivojlantirishning samarali yo'li (Pedagoglar uchun tavsiyalar)*. Toshkent. (Mahalliy kontekstda Reggio yondashuvining tatbiq etilishi bo'yicha asosiy qo'llanma).

3. **Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G.** (2011). *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation*. Praeger. (Reggio pedagogikasining nazariy asoslari va "yuzta til" kontseptsiyasi bo'yicha fundamental manba).

4. **Strong-Wilson, T., & Ellis, J.** (2007). *Children and Place: Reggio Emilia's Environment as the Third Teacher*. *Theory Into Practice*, 46(1), 40-47. (Atrof-muhitning "uchinchi o'qituvchi" sifatidagi roli va uning ta'limiy makon bilan bog'liqligi).
5. **Malaguzzi, L.** (1998). *History, Ideas, and Basic Philosophy: An Interview with Lella Gandini*. In *The Hundred Languages of Children*. (Reggio pedagogikasi asoschisining qarashlari).
6. **Fraser, S.** (2012). *Authentic Childhood: Exploring Reggio Emilia in the Classroom*. Nelson Education. (Sinf xonasini tabiiy va qiziquvchanlikni uyg'otuvchi muhitga aylantirish metodikasi).
7. **Biermeier, M. A.** (2015). *Inspired by Reggio Emilia: Emergent Curriculum in Relationship-Driven Learning Environments*. *Young Children*, 70(5). (Tabiiy fanlar va ekologik ta'limni "emergent curriculum" orqali integratsiya qilish tajribasi).
8. **Thornton, L., & Brunton, P.** (2014). *Understanding the Reggio Emilia Approach: A User's Guide to Early Years Education*. Routledge. (Pedagoglar uchun Reggio yondashuvini amaliyotga joriy etish bo'yicha qo'llanma).
9. **Louv, R.** (2008). *Last Child in the Woods: Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder*. Algonquin Books. (Ekologik madaniyatni shakllantirishda tabiat bilan bevosita muloqotning ahamiyati).
10. **Ceppi, G., & Zini, M.** (1998). *Children, Spaces, Relations: Metaproject for an Environment for Young Children*. Reggio Children. (Makon va muhit dizaynining o'quvchi psixologiyasi hamda ekologik tarbiyasiga ta'siri).

TA'LIM TIZIMIDA O'QITUVCHILARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH DOLZARB MUAMMO SIFATIDA

Allakhova Gulshikhra Yerejepbaevna

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi
"Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar" kafedrası o'qituvchisi,
pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD).*

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishning insonparvarlikka asoslangan ko'p parametrlı konsepsiyalari, O'qituvchilarni kasbiy salohiyatini rivojlantirish hamda ta'lim muammolarini hal etishga qaratilgan vazifalar, O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayoni ta'lim sifatini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchilar, kasbiy shakllantirish, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, kasbiy salohiyat, innovatsion o'qitish, kasbiy kompetentlik, shaxsiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье рассматриваются многопараметрические концепции непрерывного профессионального развития работников государственного образования на основе гуманизма, задачи, направленные на развитие профессионального потенциала учителей и решение образовательных проблем, а также вопросы повышения качества образования в процессе непрерывного профессионального развития учителей.

Ключевые слова: учителя, профессиональное формирование, непрерывное профессиональное развитие, профессиональный потенциал, инновационное обучение, профессиональная компетентность, личностное развитие.

Abstract. This article discusses the multi-parameter concepts of continuous professional development of public education workers based on humanism, the tasks aimed at developing the professional potential of teachers and solving educational problems, and the issues of improving the quality of education in the process of continuous professional development of teachers.

Keywords: teachers, professional formation, continuous professional development, professional potential, innovative teaching, professional competence, personal development.

Hozirgi globallashuv davrida xalq ta'limi tizimida pedagoglarning kasbiy mahoratini yanada oshirish, intellektual salohiyatini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish, uni amalga oshirishning infratuzilmasini ishlab chiqish dolzarb muammolardan biriga aylandi. Bugungi kunda dunyo miqyosida xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishning insonparvarlikka asoslangan ko'p parametrlil konsepsiyalari ilgari surilmoqda. Binobarin, bu jarayon amaliyotda o'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish, innovatsion jarayonlarni kengaytirish, ta'lim xizmatlarini diversifikatsiyalash, sifat menejmentini joriy qilish, kasbiy ehtiyojlarga asoslanish, individual faoliyatni modellashtirish, loyihalashtirish, uzluksizlik, uzviylikni ta'minlovchi ko'p komponentli yondashuvlarni amalga oshirish zaruratini yuzaga keltiradi.

O'qituvchilarni kasbiy salohiyatini rivojlantirish hamda ta'lim muammolarini hal etishga qaratilgan ilmiy adabiyotlarni o'rnanish natijasida o'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishga doir texnologiyalarga qo'yiladigan talablarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- ta'limning intensivligi;
- kasbiy faoliyatni modellashtirish imkoniyati;
- mustaqil ravishda qaror qabul qilish imkoniyati;
- o'quv materialining yuqori nazariy darajasi;

- o'qitish sifatini ta'minlash;
- ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi
- o'quv muammolarini har tomonlama hal etish;
- shaxsiy yo'nalish;
- kognitiv rivojlanishda taraqqiyotni ta'minlash;
- o'qituvchining kasbiy faoliyati bilan bog'lash va uning ehtiyojlari, individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasini inobatga olish;
- kasbiy faoliyatga va kasbiy rivojlanishga bo'lgan qiziqishni oshirish;
- amaliy yo'nalish;
- o'quv materialining muammoli mohiyati; rivojlantiruvchi xarakterga egaligi;
- kasbiy bilimlarni rivojlantirish; texnologiyalarning bir-biri bilan muvofiqligi.

Bizga ma'lumki, iyyatnsonning tobora o'sib boruvchi ehtiyojlarini qondirish, o'z shaxsini rivojlantirish muammosi ham juda dolzarbdir, kattalar ta'limi esa o'z shaxsini takomillashtirish va o'zligini namoyon qilishga yordam beradi. O'z-o'zini rivojlantirish shaxsning o'zida kasbiy tajriba, malaka va mahoratni takomillashtirish yo'lida aniq maqsad va puxta o'ylangan vazifalar asosida mustaqil ravishda amaliy harakatlarni tashkil etishi hisoblanadi. Kasbiy rivojlanishning asosiy yo'nalishi –kasbiy tayyorgarlik, kasbni egallash va kasbiyfaoliyatni amalga oshirish jarayonida shaxsni rivojlantirish hisoblanadi.

Shaxsni kasbiy shakllantirish jarayoni individual ravishda o'ziga xosdir, kasbiy faoliyat insonga o'zini anglash, o'zini o'zi rivojlantirish imkoniyatlarini beradi, shaxsning kasbiy hayotiningindividual trayektoriyasi normativ va normativ bo'lmagan hodisalar bilan belgilanadi, kasbiy rivojlanishning psixologik xususiyatlarini bilish insonga o'z kasbiy biografiyasini ongli ravishda loyihalashtirish, qurish, o'z tarixini yaratishga imkon beradi. Tinglovchi-o'qituvchilar kasbiy-pedagogik faoliyatining yuqori darajada bo'lishi uzluksizkasbiy rivojlantirish tizimida o'quv mashg'ulotlarining nechog'li samarali tashkil etilishigabog'liq. O'quv mashg'ulotlarining natijaviyligini ta'minlashda esa mashg'ulotni tashkil etish uchun maqsadli tanlangan texnologiya va metodlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida yuzaga keladigan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish ehtiyoji har bir mutaxassisni o'zida kasbiy kompetentlik va unga xos sifatlarni tarkib toptirishga undaydi.

O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayoni ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda bir necha asosiy jihatlar mavjud: -

Malaka oshirish kurslari: o'qituvchilar muntazam ravishda malaka oshirish kurslaridaishtirok etishlari lozim. bu, ularga yangi pedagogik texnologiyalar va

metodlarni o'rganishgayordam beradi.

- Tajriba almashinuvi: o'qituvchilar o'zaro tajriba almashishlari, seminarlar va ma'ruzalarorqali bilim va ko'nikmalarini oshirishlari zarur.

- Izlanish va innovatsiya: o'qituvchilarning o'z sohalaridagi yangi ilmiy tadqiqotlarni kuzatib borishi, innovatsion g'oyalarni joriy etishi muhimdir.

- Mentorlik: tajribali o'qituvchilar yangi boshlovchilarni qo'llab-quvvatlashlari, ularningprofessional o'sishiga yordam berishlari kerak.

- Onlayn platformalar: internet va zamonaviy texnologiyalar yordamida o'qituvchilar turli onlayn treninglar va resurslardan foydalanishlari mumkin.

O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim tizimining asosiy yo'nalishidir, chunki bu o'quvchilarga sifatli ta'lim berish imkonini yaratadi. Malaka oshirish kurslarining ahamiyati juda katta bo'lib, chunki ular o'qituvchilarni yangi o'quv metodlari va texnologiyalarini o'rganish, o'quv jarayonini yaxshi tashkil etishva o'quvchilarni yaxshi ta'lim berishda yordam beradi.

Quyidagi sabablarga ko'ra, malaka oshirish kurslarining ahamiyatligi haqida fikr yuritamiz

Yangi o'quv usullarini o'rganish: malaka oshirish kurslari, o'qituvchilarga yangi o'quvusullarini o'rganishga imkon beradi. Bu usullar interaktiv darsliklar, onlayn platformalar, virtual taqdimotlar, amaliymashg'ulotlar, tajriba almashishlar va boshqalarni o'z ichiga oladi. Bu usullar o'quvchilarni qatnashishga rag'batlantirish, ularning tafakkur qilish va muhokamaqobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

Texnologiyalardan foydalanishni o'rganish: malaka oshirish kurslari texnologiyalardan qanday foydalanishni o'rganishga yordam beradi. O'qituvchilar online platformalarda, darslik dasturlarida, videolarda va boshqa resurslarda ishlashni o'rganadilar. Bu, ularningo'zvaqtida ma'lumot olish, o'rganish va ta'lim berishni o'rganishga yordamberadi.

Kreativ va o'zlashtiruvchi o'qitishning rivojlanishi: malaka oshirish kurslarining ahamiyatligi o'quvchilarni kreativ o'qitish va o'zlashtiruvchi o'qitish usullarini rivojlantirishga yordam berishi sababli ham ko'p. Bu kurslar o'qituvchilarni fikrlarini bajarishga, o'z fikrlarini amaliyotga o'tkazishga va o'quvchilarni o'z o'qitish usullari orqali o'zlashtirishga rag'batlantirishga yordam beradi.

O'qituvchi-boshqaruvni yanada yaxshi boshqarish: malaka oshirish kurslari o'qituvchi-boshqaruvni yanada yaxshi boshqarish va o'quvchilarni boshqarishga imkon beradi. Bu kurslar o'qituvchilarga qanday effektiv tadbirlarni o'tkazishni, o'quvchilarni qandayyaxshi o'zlashtirishni va qanday yaxshi natijalarni qanday olishni o'rganishda yordamberadi.

O'qituvchilarni ta'limga rag'batlantirish: malaka oshirish kurslari o'qituvchilarni ta'limga rag'batlantirishga yordam beradi, chunki ular o'quvchilarni ta'limga qiziqtirish, yangi ma'lumotlar olish va o'zlarini yanada rivojlantirishga rag'batlantirishga yordam beradi. Bu esa o'quvchilarni motivatsiyalantirish va ularni ta'limda yuqori natijalarga yo'l qo'yishdayordam beradi.

Ta'lim tizimini rivojlantirish: malaka oshirish kurslari ta'lim tizimini yanada rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilar o'z malakalarini oshirish orqali ta'limni sifatliroq, samaraliroq va texnologik ravishda tashkil etishga imkon beradi. Buesa o'quvchilarga yaxshi ta'lim olishga olib keladi.

So'nggi ma'lumotlarga ega bo'lish: malaka oshirish kurslari, zamoniy o'qituvchilarni so'nggi pedagogik yangiliklar, texnologiyalar, metodologiyalar va boshqa muhimo'qitishning yangi yondashuvlariga ega qiladi. Bu, ularning o'quvchilar bilan qadriyatli va innovatsion darslarni o'tkazishini ta'minlaydi.

Texnologik rivojlanishni o'rganish: zamoniy o'qituvchilar uchun texnologik rivojlanishni o'rganish juda muhimdir. Malaka oshirish kurslari o'qituvchilarga interaktiv darsliklar, onlayn platformalar, veb-saytlar, ilovalar va boshqa texnologiyalarni qandayfoydalanishni o'rganishga yordam beradi.

Innovatsion o'qitish usullarini rivojlantirish: malaka oshirish kurslari o'qituvchilarni innovatsion o'qitish usullarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu usullar o'quvchilarningaktiv ishtirokini rag'batlantirish, taqdimot san'atini yaxshilash, ta'limning interaktivvaamaliy asoslarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shaxsiy rivojlanish va o'zlashtirish: malaka oshirish kurslari o'qituvchilarni shaxsiyrivojlanishga yondashadi. Ular yangi metodologiyalar va usullarni o'rganish, o'z fikrlarini bajarish, boshqa o'qituvchilar bilan tajriba almashish va ta'lim sohasida malaka va ixtisosliklarini yanada oshirish imkonini beradi.

O'quvchilarni qoniqtirish: zamoniy o'qituvchilar malaka oshirish kurslari orqali o'quvchilarni qoniqtirish va ularga motivatsiya oshirish uchun yangi usullar o'rganishlari mumkin. Bu, o'quvchilarni o'qitish jarayonlariga qiziqishlarini oshirish va ta'limningqiziqishlarni oshirish qobiliyatini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Tuzilish va boshqaruvni yaxshilash: malaka oshirish kurslari o'qituvchilarga o'zlarining darslarni tashkil etish va boshqarishni yaxshi tuzilishga yordam beradi. Ular darslarini yaxshi tashkil etish, tizimli ish yuritish, baho berish va baholash usullarini o'rganishda yordamberadi.

Hamkorlik va almashish: malaka oshirish kurslari o'qituvchilarning boshqa o'qituvchilar bilan hamkorlikni oshirish va tajriba almashish imkonini beradi. Ular o'quvchilar bilan hamkorlik qilish, o'z fikrlarini ularga taqdim etish va ta'lim sohasida

bir-biriga yordamberishni o'rganishga yordam beradi. Zamonaviy o'qituvchi imidjini yaratish va uni o'zgartirish kurslarining ahamiyati hozirgi zamonaviy ta'limning muhim qismi bo'lib chiqadi. Bu kurslar, o'qituvchilarga yangi metodologiyalar, texnologiyalar, va pedagogik usullar bilan tanishtirish va ularga malaka oshirish imkoniyatini beradi. Ammo, bu kurslarning ahamiyati aniqdir:

Yangi o'qitish metodologiyalarini o'rganish: zamonaviy ta'limning talablariga javobbera olish uchun o'qituvchilar o'zlarini yangilashlari zarur. Malaka oshirish kurslari o'qituvchilarga yangi metodologiyalar, o'qitish usullari va ta'limning yangi texnologiyalarini o'rganish imkoniyatini beradi.

Texnologiyalardan foydalanish o'rganish: zamonaviy o'qitishda texnologiyalardan foydalanish zarur bo'lgani sababli, o'qituvchilarni bu sohada tayyorlash imkoniyatiga ega bo'lish kerak. Malaka oshirish kurslari, o'qituvchilarga kompyuter darsliklari, onlayn platformalar, vaboshqa texnologiyalardan foydalanishni o'rganishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayeva, M. (2020). Pedagogik kompetensiyalar va o'quv motivatsiyasi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
2. Islomov, R. (2019). O'quvchilarning o'quv motivatsiyasini shakllantirish metodikasi. Toshkent: Fan va Ta'lim.
3. Karimov, O., & Tursunov, A. (2021). O'qituvchining kasbiy mahorati va shaxsiy fazilatlarining pedagogik ahamiyati. Toshkent: Ta'lim va Innovatsiya.
4. Ortiqov O. R. O'qituvchi faoliyatida pedagogik deontologiya va kompetentlikning roli va ahamiyati //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 5. – C. 42-47.
5. Гулбоев А. Т. Формирование профессиональных компетенций экономистов //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 5-2 (83). – С. 9-11.
6. Жураев Б.Т. Гуманизация дидактических отношений между учителем и учащимся в педагогических идеях Востока //VIII Лазаревские чтения" Лики традиционной культуры в современном культурном пространстве: ренессанс базовых ценностей?". – 2018. – С. 120-122.
7. Dooly, M.A. (2010). Shopping across the (EU) Market: Teacher Trainees Look for Experience Abroad. UK: Routledge.
8. Tolipov O., Ro'ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: "Innovatsiya ziyo". 2021 y. O'quv qo'llanma.
9. O'.M.Asqarova, M.S.Nishonov, Z.B.Kurbanova, D.A.Muminova Pedagogikvapsixologik fanlarni o'qitish metodikasi. Toshkent –2019

10. Shodiyeva M.J. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy rivojlantirishning ilmiy-pedagogik jihatlarini // Zamonaviy ta'lim jurnali. 2021. No 4 (101), 58-63.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMIDA HUQUQ FANI O'QITUVCHILARINING KREATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Amanyo'lov Sindor Faxriddin o'g'li

A.Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti tayanch doktoranti.

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi.

Annotatsiya: Maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida huquq fani o'qituvchilarining kreativ kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Kreativ kompetensiyaning tarkibiy komponentlari, ularni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, innovatsion metodlar va xorijiy tajriba asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shuningdek, malaka oshirish kurslarida kreativlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan modul dasturlarini joriy etishning ilmiy-uslubiy asoslari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: kreativ kompetensiya, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, huquq o'qituvchisi, ijodiy tafakkur, divergent fikrlash, innovatsion ta'lim, pedagogik kreativlik, malaka oshirish, huquqiy ta'lim, kasbiy kompetensiya.

Аннотация: В статье научно проанализированы теоретические и практические основы формирования креативных компетенций учителей права в системе непрерывного профессионального развития. Раскрыты структурные компоненты творческой компетентности, педагогические условия её развития, разработаны практические рекомендации на основе инновационных методов и зарубежного опыта.

Ключевые слова: креативная компетенция, непрерывное профессиональное развитие, учитель права, творческое мышление, дивергентное мышление, инновационное образование, педагогическая креативность, повышение квалификации.

Abstract: The article provides a scientific analysis of the theoretical and practical foundations for developing creative competencies of law teachers in the system of continuous professional development. The structural components of creative competence, pedagogical conditions for its development, and practical recommendations based on innovative methods and international experience are elaborated.

Keywords: *creative competence, continuous professional development, law teacher, creative thinking, divergent thinking, innovative education, pedagogical creativity, professional development, legal education, professional competence.*

Kirish. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida huquq fani o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi va kreativ salohiyatini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan belgilab qo'yilgan "Pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ularning kasbiy, shaxsiy va jamoaviy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan variantiv va invariant o'quv dasturlarni joriy etish" vazifasi doirasida [2] huquq o'qituvchilarining kreativ kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarurati yuzaga kelmoqda.

Zamonaviy ta'lim paradigmasi o'qituvchidan nafaqat bilim uzatuvchi, balki o'quvchilarda ijodiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, muammolarni nostandart yo'llar bilan hal etish ko'nikmalarini shakllantiruvchi kreativ shaxs sifatida faoliyat yuritishni talab qiladi. Xususan, "Davlat va huquq asoslari" fani o'qituvchilari uchun bu talablar ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi – chunki ushbu fan fuqarolik jamiyatini barpo etish, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasida strategik o'rin tutadi.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, hozirgi malaka oshirish kurslarida kreativlik kompetensiyasi tizimli va maqsadli tarzda rivojlantirilmayapti. Ko'plab o'qituvchilar huquqiy bilimlarni o'quvchilarga reproduktiv usullar – ma'ruza, savol-javob va eslab qolish asosida yetkazmoqdalar. Natijada o'quvchilarda mustaqil huquqiy tafakkur va fuqarolik masuliyati yetarli darajada shakllanmayapti. A.Maslow ta'kidlaganidek, avtoritar va reproduktiv ta'lim tizimida kreativlikning bostirilishi bevosita ta'lim samaradorligini pasaytiradi [9].

Ushbu maqolada biz quyidagi ilmiy-amaliy maqsadlarni ko'zlaymiz: birinchidan, kreativ kompetensiya tushunchasining mohiyatini va tarkibiy komponentlarini ilmiy asosda yoritish; ikkinchidan, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida kreativ kompetensiyani shakllantirish mexanizmlarini tahlil qilish; uchinchidan, huquq o'qituvchilari uchun kreativ kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan modul dasturining ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish va amaliy tavsiyalar berish.

Kreativlik va kreativ kompetensiya muammosi jahon pedagogika fanida keng o'rganilgan. J.P.Gilford ijodkorlikning asosiy parametrlarini belgilagan: muammolarni aniqlash qobiliyati, fikrning moslashuvchanligi (flexibility), o'ziga xosligi (originality) va nostandart yechimlar topa bilish. Uning divergent fikrlash nazariyasi huquqiy ta'limda favqulodda holatlar, ziddiyatli vaziyatlar va murakkab huquqiy muammolarni ijodiy tahlil qilishga zamin yaratadi [10].

E.P.Torrens kreativlikni “Yangi g‘oyalar, farqlar va munosabatlarni sezish, muammo, kamchilik va bo‘shliqlarni aniqlash, farazlar ilgari surish va ularni sinash, natijalarni boshqalarga etkazish” jarayoni sifatida ta’riflaydi. Torrensning kreativlik testi jahon ta’limida keng qo‘llanilib, o‘qituvchilarning ijodiy salohiyatini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi [11].

L.S.Shulman pedagogik kontent bilim kontseptsiyasida o‘qituvchining fan mazmunini o‘quvchilarga tushunarli va samarali yetkazish uchun pedagogik jihatdan qayta shakllantirishni markaziy kompetensiya deb belgilaydi. Bu yondashuv huquq o‘qituvchisi uchun qonuniy normalarni hayotiy vaziyatlarga, case-studylarga va ijodiy topshiriqlarga aylantirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi [8].

Milliy olimlar tomonidan ham bu masala o‘rganilgan: N.A.Muslimov kasbiy kompetentlikni “Mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning integratsiyasi” sifatida ta’riflaydi [4]. R.A.Mavlonova pedagogik ta’lim metodikasida o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy va ijtimoiy salohiyatini rivojlantirishga alohida urg‘u beradi [5].

Kreativ kompetensiya tushunchasi va tarkibiy modeli. Kreativ kompetensiya – bu shaxsning yangi, o‘ziga xos va ijtimoiy ahamiyatli g‘oyalar, yechimlar va mahsulotlar yaratish qobiliyati bo‘lib, u bilimlar, ko‘nikmalar, motivatsiya va shaxsiy sifatlarning uzviy birikmasida namoyon bo‘ladi. Huquq fani o‘qituvchisi uchun kreativ kompetensiya quyidagi to‘rt asosiy komponentni qamrab oladi.

1-jadval

Huquq o‘qituvchisining kreativ kompetensiyasi tarkibiy modeli

Komponent	Mazmuni	Namoyon ko‘rinishi	bo‘lish
Kognitiv-kreativ	Divergent fikrlash, muammolarni yangicha ko‘rish, kontseptual bilimlarni ijodiy qo‘llash	Nostandart vaziyatlarni tahlil qilish	huquqiy
Motivatsion-ijodiy	Yangilik yaratishga ichki intilish, kasbiy qiziquvchanlik, risklarga tayyor bo‘lish	Yangi metodlarni ixtiyori bilan sinab ko‘rish	o‘z
Amaliy-ijodiy	Kreativ ta’lim metodlarini loyihalash va qo‘llash, o‘quv materiallarini ijodiy shakllantirish	Huquqiy simulyatsiyalar yaratish	kvestlar,

Refleksiv-kreativ O'z ijodiy faoliyatini tanqidiy Pedagogik portfolio, dars baholash, kreativ tajribani tahlili jurnali o'rganish va takomillashtirish

Manba: tadqiqot natijalari bo'yicha mualliflik ishlanmasi

Taqdim etilgan model shuni ko'rsatadiki, kreativ kompetensiya – bu yagona, alohida qobiliyat emas, balki motivatsion impuls, kognitiv asos, amaliy mahorat va refleksiv nazoratning uyg'un tizimi hisoblanadi. Ushbu to'rt komponent o'zaro dinamik munosabatda bo'lib, biri zaiflashganda butun tizim samaradorligi pasayadi.

Kreativ kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Ilmiy adabiyotlar tahlili va malaka oshirish amaliyoti asosida biz huquq o'qituvchilarida kreativ kompetensiyani shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni zarur deb hisoblaymiz.

Birinchi shart – ijodiy pedagogik muhit. R.Floridaning “Kreativ sinf” nazariyasiga ko'ra, kreativlik tashkiliy muhit va madaniyatga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq [12]. Malaka oshirish kurslarida erkin fikr almashinuvi, xatolardan o'rganish, tajriba almashish va o'qituvchilarning ijodiy tashabbuslari qo'llab-quvvatlanadigan psixologik xavfsiz muhit yaratilishi kreativlikning asosiy katalizatori hisoblanadi.

Ikkinchi shart – muammoli va dizayn yo'naltirilgan o'qitish. Design Thinking metodologiyasi asosida qurilgan ta'lim – empatsiya, muammo aniqlash, g'oya generatsiyasi, prototiplash va sinash bosqichlaridan o'tayotgan o'qituvchilar kreativlikni nafaqat nazariy, balki amaliy tarzda o'zlashtiradilar. Huquq ta'limida bu “Yangi huquqiy muammo – ijodiy yechim – sinash” sikli shaklida namoyon bo'ladi.

Uchinchi shart – tajriba refleksiyasiga asoslangan o'rganish. Kolbning tajribali o'rganish sikli– muayyan tajriba, refleksiv kuzatuv, abstraktli kontseptlashtirish, faol sinash – huquq o'qituvchisining kreativ kompetensiyasini rivojlantirishda fundamental metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bu shuni anglatadiki, malaka oshirish kurslarida har bir ijodiy tajriba chuqur refleksiya bilan yakunlanishi shart.

To'rtinchi shart – raqamli kreativlikni qo'llab-quvvatlash. Bugungi pedagogik ijodkorlik axborot-kommunikatsion texnologiyalar bilan uzviy bog'liq. Canva, Padlet, Miro, Mentimeter, AI vositalari o'qituvchilarga kreativ ta'lim materiallarini yaratish, vizualizatsiya va interaktiv darslarni loyihalash imkonini beradi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga murojaat qilinsa, quyidagi manzara namoyon bo'ladi. AQShda huquqiy ta'limda Sokratik metod asosiy o'qitish usuli hisoblanib, u o'quvchilarda savol berish, taxminlarni sinash va mustaqil xulosaga kelish kreativ ko'nikmalarini rivojlantiradi. Finlandiyada o'qituvchilarning uzluksiz rivojlantirish tizimida “Kreativ haftaliklar” – o'qituvchilar yangi metodlar ishlab chiqib, hamkasblar

oldida taqdimot o'tkazadigan intensiv sessiyalar – barcha fanlar o'qituvchilari uchun majburiy hisoblanadi. Singapurda “Kasbiy o'rganish jamoalari” doirasida huquq o'qituvchilari birgalikda innovatsion dars ishlanmalari, kreativ baholash vositalari va case-study kutubxonalarini yaratadi.

2-jadval

Kreativ kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan tavsiya etiladigan modul dasturi

№	Modul nomi	Mazmuni	Soat	Shakl
1	Kreativlik nazariyasi va huquqiy ta'lim	Gilford, Torrens nazariyalari; kreativ fikrlash parametrlari	6	Ma'ruza, seminar
2	Sokratik usul va muammoli ta'lim	Sokratik dialog texnikasi, muammoli savollar tizimi	8	Amaliy mashg'ulot
3	Design Thinking va huquqiy loyihalash	Huquqiy muammoni ijodiy hal etish loyihalash texnologiyasi	10	Workshop, loyiha
4	Kreativ baholash va portfel	Loyihaviy, reflektiv, rolli baholash vositalari yaratish	6	Master-klass
5	Raqamli kreativlik va AI	Canva, AI, Miro vositalarida kreativ materiallar yaratish	8	Amaliy laboratoriya
6	Kreativ refleksiya va kasbiy o'sish rejasi	Pedagogik portfolio, dars tahlili, kasbiy o'sish xaritasi	6	Refleksiya sessiyasi
Jami			44	

Manba: tadqiqot natijalari bo'yicha mualliflik ishlanmasi

Kreativ metodlarning huquq ta'limida qo'llanilishi. Tadqiqot davomida huquq o'qituvchilarining kreativ kompetensiyasini rivojlantirishga eng samarali hissa qo'shadigan metodlar aniqlandi. Case-study ijodiy loyihalash metodi – o'qituvchilar real huquqiy mojarolarni didaktik materialga aylantirish jarayonida kreativlikni bir vaqtda rivojlantiradilar. Huquqiy kvestlar – o'quvchilarni huquqiy safarbarlik va muammoni bosqichma-bosqich ijodiy hal qilishga jalb etuvchi o'yin texnologiyasi bo'lib, o'qituvchi tomonidan yangi kvestlar yaratish jarayoni o'zi kreativ mashqdir. Huquqiy debatlar va muloqot texnikasi – argumentatsiya, pozitsiyani himoya qilish va qarama-qarshi fikrlarni tinglay bilish huquqiy kreativlikning muhim ko'rinishidir.

Simulyatsion sud jarayonlari – o'quvchilarni haqqoniy huquqiy jarayonni ijodiy modellashtirishga jalb etadi va o'qituvchidan ham yuqori darajadagi kreativ tayyorgarlikni talab etadi.

Kreativ kompetensiyani baholash muammosi. Kreativlikni baholash an'anaviy test va imtihon tizimlarida qiyin bo'ladi. Tadqiqotda kreativ kompetensiyani baholashning quyidagi vositalari maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi: pedagogik portfolio (o'qituvchi tomonidan yaratilgan kreativ ta'lim materiallari, dars ishlanmalari, baholash vositalari to'plami); kreativ vazifalarni bajarish darajasi (yangi case-study yaratish, kreativ dars loyihasini taqdim etish); hamkasblar tomonidan ekspert baholash (kreativ pedagogik mahsulotni mutaxassislar qo'mitasi tomonidan ko'rib chiqish); o'quvchilar fikr-mulohazalari asosida kreativ ta'sirni o'lchash.

Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida bir qator muhim xulosalar va tavsiyalar shakllantirildi.

Birinchidan, kreativ kompetensiya huquq o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi tizimida alohida, tarkibiy jihatdan aniq belgilangan komponent sifatida ajratib ko'rsatilishi va davlat ta'lim standartlarida mustahkamlanishi lozim. Hozirgi holat – kreativlik boshqa kompetensiyalarga “Yashiringan” holda – uning rivojlantirilishini tasodifiy va tizimsizchaligiga olib keladi.

Ikkinchidan, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida kreativ kompetensiyani shakllantirish uchun maxsus modul dasturlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, xorijiy ilg'or tajribani – Sokratik metod, Design Thinking, Professional Learning Communities – milliy ta'lim sharoitiga moslashtirib joriy etish zarur. Bunda mahalliy huquqiy tizim, milliy qadriyatlar va o'quvchilar konteksti hisobga olinishi shart.

To'rtinchidan, raqamli kreativlik – AI, no-code vositalar, interaktiv platforma-lar – huquq o'qituvchisining kreativ arsenalining ajralmas qismiga aylanishi lozim. Malaka oshirish kurslarida bu yo'nalishdagi amaliy laboratoriyalar soni va sifati oshirilishi kerak.

Beshinchidan, S.Kyerkegor ta'kidlaganidek, “Haqiqiy o'qituvchi o'quv jarayonining faol ishtirokchisi bo'lib, o'quvchilardan ham o'rganadi” [9]. Kreativ o'qituvchi – bu doimiy izlanuvchi, yangilovchi va o'zini takomillashtirib boruvchi shaxs. Shuning uchun kreativ kompetensiyani shakllantirish – bir martalik kurs emas, balki uzluksiz jarayon sifatida tashkil etilishi shart.

Umuman olganda, huquq fani o'qituvchilarining kreativ kompetensiyasini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida maqsadli va tizimli shakllantirish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki jamiyatda ijodiy huquqiy tafakkur, fuqarolik faolligi va huquqiy

madaniyatni yuksaltirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish va milliy ta'lim amaliyotida kreativlikni rivojlantiruvchi tizimli mexanizmlarni joriy etish bugungi kunning ustuvor vazifasi bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/-4545884>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-231-sonli Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-6981085>
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2026-yil 16-martdagi 101-son buyrug'ining 24-ilovasi bilan tasdiqlangan "Umumiy o'rta ta'lim maktablari davlat va huquq asoslari fani o'qituvchilari o'quv reja va dasturi".
4. Muslimov N.A. Kasbiy kompetentlik va pedagogik mahorat asoslari. – T.: Fan, 2015. – 224 b.
5. Mavlonova R.A. Pedagogik ta'lim metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2010. – 192 b.
6. Yo'ldoshev J.G'. Pedagogik texnologiyalar va o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2008. – 304 b.
7. Madvaliyev A. (tahr.). O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 680 b.
8. Shulman L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, No. 2. – P. 4–14.
9. Kierkegaard S. Works of Love. Cited in: Pattison G. – London: Macmillan, 1992. – P. 48.
10. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967. – 538 p.
11. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-technical Manual. – Bensenville: Scholastic Testing Service, 1990. – 104 p.
12. Florida R. The Rise of the Creative Class. – New York: Basic Books, 2002. – 404 p.
13. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. – 256 p.

O'QITUVCHI UCHUN DARS TAHLILINI AHAMIYATI

Arabova Nodira Bahodirovna

Buxoro viloyati Shofirkon tumani 12-maktab o'qituvchisi

Anotatsiya. Ushbu maqolada darslarni kuzatish va tahlil qilishda nimalarga e'tibor berish kerakligi, darslarni kuzatish va tahlil qilishning maqsad va vazifalari, dars tahlil qilishning bir necha turlari, raqamli texnologiyalardan foydalanish usullari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tahlil, kuzatish, didaktik tahlil, metodik tahlil, tahlil maqsadi, turli modellar, raqamli texnologiyalar.

Annotation. This article descusses what to pay attention to when observing and analyzing lessons, the goals and objectives of observing and analyzing lessons, several types of lesson analysis, and methods of using digital technologies.

Key words: analysis, observation, didactic analysis, methodical analysis, purpose of analysis, different models, digital technologies.

Kirish. Dars tahlili pedagogik mahoratni oshirishning eng asosiy yo'li va ta'lim samaradorligini oshirishning omili hisoblanadi. Ta'lim muassasalaridagi o'quv mashg'ulotlari mazmunini tahlil qilish bevosita ta'lim tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etish, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajalarini oshirishdan iboratdir. O'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashning zamonaviy nazariyasini amaliyotga joriy etish asosida o'quv jarayonini takomillashtirishning eng muhim omili darsni pedagogik kuzatish va tahlil qilish hisoblanadi bundan tashqari darslarni tahlil qilish orqali o'qituvchilar o'z pedagogik mahoratni oshirish va yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni to'ldirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Asosiy qism. Darslarni kuzatish va tahlil qilishdan asosiy maqsad professor-o'qituvchilarning amaliy-metodik faoliyatini o'rganish, o'qituvchilik mas'uliyatini oshirish, dars samaradorligiga erishish iborat.

Darslarni kuzatish va tahlil qilishda quyidagi vazifalar amalga oshirilishi lozim:

- dars kuzatuvchilar tomonidan ta'lim muassasasida o'qituvchi ishiga baho berish;
- dars jarayonining dars o'tish bosqichlariga mosligini kuzatish;
- kuzatuvchilar tomonidan dars o'tayotgan o'qituvchiga amaliy-metodik yordamlar berilishiga erishish;
- ilg'or tajribalarni o'rganish va ommalashtirish;
- o'qituvchilar o'zaro bir-birlarining pedagogik usul va uslublarini o'rganishiga da'vat qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish.

O'qituvchining darsga tayyorgarlik ko'rishida quyidagilarga e'tibor qaratiladi.

- 1) darsga tayyogarlik ko'rish jarayonida o'qituvchidan mavzuning ishchi dastur va taqvimiy rejaga mosligiga e'tibor berish, dars ishlanmasi, turli didaktik tarqatma materiallar va ko'rgazmali qurollarni tayryolash talab etiladi;
- 2) darsga davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlariga mos ravishda aniq maqsad qo'yish;
- 3) dars o'tiladigan xonani tayyorlash, doskaning tozaligi, bo'r, gupka yoki markerlarni tayyorlash, vidioproektor, elektron doskaning tayyorligiga e'tibor qaratish;
- 4) mavzuning ilmiyligi va izchilligi, oddiydan murakkabga tomoni yo'naltirish; ko'rgazmalilik va berilayotgan bilim, yangi axborotlarning hayotiylikligiga, jonli va ravon tilda ochib berilishiga e'tibor qaratish;
- 5) o'quv dasturi asosida mavzuga ajratilgan soatlarning mosligi, o'quvchining yoshi va shaxsiy-psixologik xususiyatini hisobga olib, ularni o'ylashga, izlanishga undashi, ijodkorlik, uslubiy mahorat, ilg'or pedagogik va novatorlik tajribalaridan foydalanish;

Dars kuzatish va tahlil qilish ketma-ketligi

- 1) Dars kuzatuvchining maqsadi;
- 2) Dars jarayonini kuzatish va tahlil qilish;
- 3) Dars jarayonida o'qituvchining dars o'tish bosqichlariga amal qilish;
- 4) Dars samaradorligi va o'qituvchining ish faoliyatini yanada yaxshilashga oid dars kuzatuvchining tahlillari hamda taklif va mulohazalari.

Dunyo ta'lim tizimlarida dars tahlilining turli modellari qo'llaniladi. Ular ichida eng samaralilari quyidagilar:

a) Lesson Study (Yaponiya)

O'qituvchilar birgalikda dars rejasini tuzadi, kuzatadi va tahlil qiladi. Jarayon takroriy va siklik: rejalashtirish → o'tkazish → tahlil → takomillashtirish. Asosiy g'oya — birgalikda o'qitish va o'rganish. Har bir bosqichda o'qituvchilar hamkorlikda ishlaydi, tahlil aniq dalillarga asoslanadi.

Maqsad — o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini chuqur tushunish.

b) Peer Observation (Buyuk Britaniya, Avstraliya)

O'qituvchilar bir-birining darsini kuzatadi va konstruktiv fikr-mulohaza beradi. Muloqot doimo ikki tomonlama va ochiq bo'ladi. Jarayon do'stona va rasmiy baholashdan holi bo'ladi.

c) Professional Learning Communities (Finlandiya, Singapur)

Dars tahlili professional o'quv jamoalari doirasida amalga oshiriladi. O'qituvchilar muntazam ravishda dars videolarini tahlil qilib, yangi metodlarni joriy etadi.

d) Video-based Reflection (Finlyandiya, AQSh)

Dars jarayoni videoga yozilib, keyin jamoa bo'lib tahlil qilinadi. O'qituvchi o'zining darsini tomosha qilib, o'z-o'zini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ko'rib turganingizdek, har bir davlat o'ziga xos modelga ega. Ammo ularning barchasida umumiy jihat o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik va fikr almashishdir.

Dars tahlili va samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan raqamli texnologiyalar:

1. Darsni kuzatish va tahlil qilish vositalari

a) Video tahlil tizimlari: dars jarayonini videoga olish va keyinchalik o'qituvchi bilan birgalikda tahlil qilish.

b) Raqamli tahlil kartalari (Digital Observation Checklists): Google Forms yoki maxsus ilovalar orqali dars davomida o'qituvchi kompetensiyalarini onlayn baholash.

2. O'quvchilarning o'zlashtirishini tahlil qilish: interaktiv test va so'rovnomalar, elektron jurnal va kundaliklar (masalan emaktab platformasi)

3. Ta'lim platformalari va bulutli texnologiyalar

a) LMS (Learning Management Systems): Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar orqali dars materiallarini joylashtirish.

b) Bulutli texnologiyalar: Google Drive yoki OneDrive orqali o'quv materiallarini saqlash va tahlil qilish.

4. Sun'iy intellekt va raqamli savodxonlik

a) Sun'iy intellekt (SI): dars tahlilida o'quvchilarning qaysi mavzularda qiynalayotganini aniqlash va shaxsiy ta'lim trayektoriyasini yaratish.

b) Interaktiv doska va multimedia: darsni vizual va tushunarli qilish uchun kreativ vositalar.

Raqamli texnologiyalarni dars jarayonida, dars tahlilida to'g'ri integratsiya qilish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshirishning eng asosiy omillaridan biridir.

Har qanday tajribali, bilimdon, uzoq yillik pedagogik faoliyatda samarali ishlab kelayotgan mutaxassisda ham ayrim kamchiliklar ko'zga tashlanib qoladi. O'qituvchining yoshi, tajribasini hurmat qilib, uni aytib o'tmaslik, o'qituvchining keyingi o'tadigan darslarini samarali bo'lishiga qisman bo'lsada, to'sqinlik qilishi mumkin.

Chiqarilgan yakuniy xulosalar, taklif va tavsiyalarga muvofiq o'qituvchining ish tajribasini umumlashtirish va ommalashtirish yetuk hamda raqobatbardosh o'qituvchi kadrlar tayyorlashda muhim o'rin tutadi

Xulosa. Dars tahlili o'qituvchining ish faoliyatini o'rganish, fan asoslarini o'quvchilar qanday darajada o'zlashtirayotganligini aniqlash va davlat o'quv dasturi materiallarining reja asosida bajarilishini nazorat etishning asosiy omili hisoblanadi.

Darslarni ilmiy, metodik, didaktik va umumiy pedagogik, psixologik jihatlariga bo'lib tahlil etish dars tahliliga aniqlik kiritadi, uni mukammallashtiradi hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga mukammal baho berish imkonini kengaytiradi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari texnologiya fani o'qituvchilari uchun tashkil qilingan "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarida o'quv dasturiga kiritilgan dars tahlili mavzusini alohida mavzu bo'lib kiritilganligi va bu dars mashg'uloti master-trener, mentor va yetakchi o'qituvchilar tomonidan yuqori saviyada tashkil qilinganligi maqsadga mofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Умаров А. С., Рахимов А. К., Мирзаева Н. А. Дарс сифатининг таҳлили—таълим тараққиёти мезони //ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – С. 80-88.

2. Амонов М. Н., Хусенова С. С. Развитие эмоционального интеллекта у детей //современное детство: здоровье, развитие, безопасность. – 2021. – С. 137-140. Amonov M. N. The problems of designing professional skills and independent training of future teachers in Uzbekistan //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т.– №. 3. – С. 22-26.

3. Амонов М. Н. Особенности формирование организаторских качеств у учащихся педагогических колледжей //Научное пространство: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2020. – С. 9-14.

4. Amonov M. O'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning omillari va mezonlari //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 31. – №. 31.

5. Жураев Б. Т. и др. O'zaro darslarni tahlil qilish kasbiy mahoratni oshirishning vositasi sifatida: Jurayev Bobomurod

Tojiyevich, Buxoro davlat universiteti pedagogika kafedrası o'qituvchisi G'aybullayeva Madina Habibullo qizi, Buxoro davlat universitetining pedagogika instituti magistri //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 6. – С. 198- 201.

6. G'aybullaeva M. Dars tahlili pedagogik mahoratni oshirishning vositasi sifatida //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. –№. 2. – С. 836-840.

7. Мирзаев И. Дарс таҳлили. / Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: «Ўқитувчи», 1985.

8. Олимов Ш.Ш. Некоторые вопросы организации урока на основании педагогических технологий //Молодой ученый. – 2013. – №. 5. – С.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM SIFATINI NAZORAT QILISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI.

Ataboyeva X.M.

Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi

“Ta’lim sifati nazorati” bo’limi boshlig’i

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida ta’lim sifatini nazorat qilishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Ta’lim sifatini monitoring qilishda raqamli texnologiyalarning o’rni, tinglovchilar fikrini o’rganish mexanizmlari hamda feedback-bot tizimining amaliy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, pedagog faoliyatini baholashda shaffof va tezkor monitoring tizimlarini joriy etishning afzalliklari hamda mavjud muammolar ko’rib chiqilgan.

Kalit so’zlar: Ta’lim sifati, monitoring, raqamli texnologiyalar, feedback, feedback-bot, avtomatlashtirilgan tizim, qayta aloqa, baholash tizim

Аннотация. В данной статье проанализированы современные подходы к контролю качества образования в системе непрерывного профессионального развития. Освещены роль цифровых технологий в мониторинге качества образования, механизмы изучения мнения слушателей, а также практическое значение feedback-бота. Кроме того, рассмотрены преимущества внедрения прозрачных и оперативных систем мониторинга при оценке деятельности педагогов, а также существующие проблемы в данной сфере.

Ключевые слова: качество образования, мониторинг, цифровые технологии, обратная связь, feedback-бот, автоматизированная система, обратная связь, система оценки.

Annotation. This article analyzes modern approaches to quality control in the system of continuous professional development. The role of digital technologies in monitoring educational quality, mechanisms for collecting learners’ feedback, and the practical significance of the feedback bot system are highlighted. In addition, the advantages of implementing transparent and efficient monitoring systems in evaluating teachers’ performance, as well as existing challenges in this field, are discussed.

Keywords: quality of education, monitoring, digital technologies, feedback, feedback bot, automated system, feedback, assessment system.

Kirish.

Zamonaviy ta’lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish pedagog kadrlarning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini doimiy ravishda yangilab borishga xizmat qiluvchi muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim sifati nafaqat o’quv jarayonining mazmuni, balki uni boshqarish, monitoring qilish va baholash

tizimining samaradorligi bilan ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida ta'lim sifatini nazorat qilish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi monitoring jarayonlarini yanada tezkor, shaffof va samarali amalga oshirish imkonini bermoqda. An'anaviy nazorat usullari ko'pincha vaqt va inson resurslarini ko'p talab qilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlar tezkor ma'lumot to'plash, tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtirishga asoslanadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida ta'lim sifati monitoringi pedagoglarning kasbiy faoliyatini baholash, tinglovchilarning o'quv jarayonidan qoniqish darajasini aniqlash hamda o'quv dasturlarining samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan. Shu jihatdan, feedback (qayta aloqa) mexanizmlari alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular ta'lim jarayonini doimiy takomillashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, feedback-bot tizimlarining joriy etilishi ta'lim jarayonida tezkor fikr-mulohaza yig'ish, muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirdi. Bunday raqamli vositalar pedagog va tinglovchi o'rtasidagi o'zaro aloqani kuchaytirib, ta'lim jarayonining shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 28-oktabrdagi PQ4884-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Raqamli ta'lim" konsepsiyasi milliy ta'lim tizimini elektronlashtirish va baholash tizimlarini raqamli transformatsiyalash bo'yicha aniq yo'nalishlarni belgilab bergan. Bu qaror asosida "Elektron kundalik", "Test sinovlarini onlayno'tkazish", "Elektron attestatsiya" kabi loyihalar joriy etilgan. Pedagogika va AKT integratsiyasi bo'yicha taniqli tadqiqotchi Diana Laurillard (2012) o'zining "*Teaching as a Design Science*" nomli asarida elektron baholashning dizaynga asoslangan yondashuvini asoslab bergan. Uning fikricha, baholash faqat natijani aniqlovchi emas, balki ta'lim jarayonini qayta loyihalashtiruvchi vosita sifatida ham qaralishi kerak. Bu fikr, zamonaviy ta'lim nazariyasida baholashning diagnostik va formatik jihatlarini belgilaydi.

Asosiy qism

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida ta'lim sifatini nazorat qilish jarayonida feedback-bot tizimlari zamonaviy raqamli yondashuv sifatida alohida o'rin egallaydi. Feedback-bot — bu sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan axborot almashinuvi texnologiyalariga asoslangan dasturiy vosita bo'lib, u foydalanuvchilardan (tinglovchilardan) tezkor qayta aloqa olish, uni tizimlashtirish va tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur tizim ta'lim jarayonining aniq, tezkor vaqt rejimida monitoringini amalga oshirishga xizmat qiladi. Feedback-botlarning asosiy vazifasi tinglovchilarning

dars jarayoni, o'qituvchi faoliyati, o'quv materiallari sifati hamda metodik yondashuvlar bo'yicha fikr-mulohazalarini yig'ish va ularni avtomatik qayta ishlashdan iborat. An'anaviy so'rovnomalardan farqli o'laroq, feedback-botlar mobil messenjeplar yoki veb-platformalar orqali ishlaydi va foydalanuvchilarga qulay interfeys taqdim etadi. Bu esa ishtirokchilar faolligini oshirib, ma'lumotlarning ishonchliligini ta'minlaydi. Ilmiy nuqtayi nazardan, feedback-bot tizimlari ta'lim sifatini baholashda miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini birlashtirish imkonini beradi. Olingan ma'lumotlar asosida statistik tahlil, tendensiyalarni aniqlash hamda muammoli jihatlarni tezkor aniqlash mumkin bo'ladi. Natijada, ta'lim jarayonini boshqarish jarayoni reaktiv emas, balki proaktiv yondashuv asosida amalga oshiriladi. Quyidagi jadval asosida ta'lim sifatini monitoring qilishning raqamlashtirilgan mexanizmlaridan biri feedback botning afzalliklarini ko'rib chiqamiz.

T/R	So'rovnoma turi	Afzalliklari	Muommolari
1	Qog'oz variantda so'rovnoma orqali baholash	- Texnik vositalarsiz amalga oshiriladi - Har qanday sharoitda qo'llash mumkin - Raqamli savodxonlik talab etilmaydi	-Juda ko'p vaqt talab etadi; -Tinglovchilarni to'liq qamrab olishda qiyinlik tug'diradi -Inson omili tufayli xatoliklar ehtimoli yuqori - Qog'oz sarfi va xarajatlar ko'p -Darslarga xalal beradi.
2	Feedback bot tizimi orqali baholash	- Tezkor ma'lumot yig'ish imkoniyati - Avtomatik tahlil qilish mumkin -Aniq vaqt rejimida monitoring -Xarajatlarning kamayishi - Tinglovchilar uchun qulaylik (mobil qurilmalar orqali)	-Raqamli savodxonlik talab etiladi; -Tizimda nosozliklar ehtimoli

Yuqoridagi jadvaldan xam ko'rinib turibdiki, feedback-botlar pedagogik faoliyatni baholashda subyektivlik darajasini kamaytiradi. Chunki avtomatlashtirilgan tizimlar orqali yig'ilgan ma'lumotlar ko'p sonli ishtirokchilar fikriga asoslanadi va inson omiliga xos xatoliklarni minimallashtiradi. Bu esa baholash jarayonining shaffofligi va xolisligini oshiradi. Bundan tashqari, feedback-bot tizimlari ta'lim jarayonida muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Masalan, dars mazmuni tushunarsizligi, metodik yondashuvlarning samarasizligi yoki texnik muammolar haqida tezkor signal olish orqali ularni bartaraf etish choralari o'z vaqtida ko'riladi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslari ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi

Natijalar sifatida quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

1. Feedback bot baholash tizimi o'quv jarayonining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.
2. Raqamli vositalar orqali baholash aniqlik, tezkorlik, tahlillilik va shaffoflikni ta'minlaydi.
4. Kelgusida elektron baholash platformalarini yagona milliy tizim sifatida standartlashtirish, texnologik integratsiyani chuqurlashtirish va o'qituvchilarni raqamli kompetensiyalar asosida tayyorlash dolzarb ahamiyatga ega.
5. Raqamli vositalar orqali baholash nafaqat nazorat vositasi, balki ta'lim strategiyasining boshqaruvida xam qo'llanishi mumkin.

Xulosa

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida ta'lim sifatini nazorat qilishda zamonaviy raqamli texnologiyalarning, xususan feedback-bot tizimlarining o'rni tobora ortib bormoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu tizimlar ta'lim jarayonini monitoring qilishda tezkorlik, shaffoflik va aniqlikni ta'minlash orqali an'anaviy usullarga nisbatan sezilarli ustunlikka ega. Feedback-botlar yordamida yig'ilgan ma'lumotlar pedagogik faoliyatni xolis baholash, tinglovchilarning fikr-mulohazalarini tizimli o'rganish hamda ta'lim dasturlarining samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida muammolarni erta aniqlash va ularni tezkor bartaraf etish orqali o'quv jarayonining uzluksiz takomillashuviga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur tizimlarni samarali joriy etish uchun texnik infratuzilmani rivojlantirish, foydalanuvchilarning raqamli savodxonligini oshirish hamda axborot xavfsizligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Aks holda, raqamli vositalardan to'liq va samarali foydalanish imkoniyati cheklanib qolishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, feedback-bot tizimlari uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ta'lim sifatini oshirishning innovatsion vositasi bo'lib, u ta'limni raqamlashtirish va zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishda muhim

ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgcha-ta-lim-sifatini-nazorat-qilish-va-boshqarishning-mexanizmlarini-takomillashtirish>.
2. https://pubhtml5.com/azfia/bmmc/TA'LIM_SIFATINI_TA'MINLASHNIG_NAZARIY_METODIK_ASOSLARI/
3. Murodov N. (2022) "Raqamli baholash tizimlari va ularning ta'limdagi o'rni"
4. Sharipova G.F."Pedagogik monitoring orqali xorijiy tajribalar asosida ta'lim sifatini boshqarish"

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHDA MOTIVATSIYA OMILINING AHAMIYATI

Avliyoqulova Ra'no Shukrullayevna

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida motivatsiya omilining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogning professional kompetensiyalarini muntazam ravishda rivojlantirib borishi ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida ichki va tashqi motivatsiyaning pedagog faoliyatiga ta'siri, kasbiy rivojlanishga bo'lgan ehtiyojni shakllantiruvchi omillar hamda xorijiy tajribalar asosida motivatsiyani oshirish mexanizmlari o'rganildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, motivatsiya pedagoglarning malaka oshirish jarayonidagi faolligi, innovatsion texnologiyalarni qo'llash darajasi hamda kasbiy refleksiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirish uchun rag'batlantirish tizimi, raqamli ta'lim platformalari va individual rivojlanish strategiyalaridan foydalanish muhimligi asoslandi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, motivatsiya, pedagogik kompetensiya, professional rivojlanish, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, ta'lim sifati, innovatsion texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируется роль и значение мотивационного фактора в процессе непрерывного профессионального развития. В современной системе образования регулярное развитие профессиональных компетенций педагога является одним из основных факторов повышения качества образования. В ходе исследования были изучены влияние

внутренней и внешней мотивации на педагогическую деятельность, факторы, формирующие потребность в профессиональном развитии, а также механизмы повышения мотивации на основе зарубежного опыта. Результаты исследования показали, что мотивация оказывает непосредственное влияние на активность педагогов в процессе повышения квалификации, уровень применения инновационных технологий и профессиональную рефлексию. Также обоснована важность использования системы стимулирования, цифровых образовательных платформ и индивидуальных стратегий развития для повышения эффективности непрерывного профессионального развития.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, мотивация, педагогическая компетенция, профессиональное развитие, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, качество образования, инновационные технологии.

Annotation. This article analyzes the role and significance of the motivational factor in the process of continuous professional development. In the modern education system, the regular development of teachers' professional competencies is considered one of the main factors in improving the quality of education. During the study, the influence of internal and external motivation on pedagogical activity, the factors shaping the need for professional development, and the mechanisms for increasing motivation based on foreign experience were examined. The research results showed that motivation directly affects teachers' activity in professional development programs, the level of implementation of innovative technologies, and professional reflection. The study also substantiates the importance of using incentive systems, digital educational platforms, and individual development strategies to increase the effectiveness of continuous professional development.

Keywords: continuous professional development, motivation, pedagogical competence, professional development, internal motivation, external motivation, quality of education, innovative technologies.

Kirish

Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Jamiyat taraqqiyoti, ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi pedagoglardan nafaqat mavjud bilim va ko'nikmalarni egallashni, balki o'z ustida muntazam ishlashni, yangi metodlarni o'zlashtirishni ham talab qiladi. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlanish zamonaviy pedagog faoliyatining ajralmas qismiga aylandi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagogning kasbiy kompetensiyalarini muntazam

ravishda takomillashtirib borishga qaratilgan jarayon bo'lib, uning asosiy maqsadi ta'lim sifatini oshirish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish va pedagogning kasbiy salohiyatini mustahkamlashdan iboratdir. Biroq ushbu jarayon samaradorligi ko'p jihatdan motivatsiya omiliga bog'liq hisoblanadi. Motivatsiya pedagogning o'z kasbiy faoliyatiga bo'lgan qiziqishi, kasbiy o'sishga intilishi hamda yangiliklarni qabul qilish darajasini belgilovchi muhim psixologik omildir.

Pedagogik faoliyatda motivatsiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi malaka oshirish kurslarida passivlik, innovatsion texnologiyalarni qo'llashga nisbatan sust munosabat va kasbiy charchoq holatlarini yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning ichki va tashqi motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash uchun turli rag'batlantirish mexanizmlari qo'llaniladi. Jumladan, individual rivojlanish trayektoriyalari, mentorlik tizimi, raqamli platformalar, grant dasturlari va professional hamjamiyatlar faoliyati pedagoglarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi uzluksiz kasbiy rivojlanishda motivatsiya omilining ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish, motivatsiyaning pedagog faoliyatiga ta'sirini aniqlash hamda ushbu yo'nalishda samarali mexanizmlarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlardan kompleks ravishda foydalanildi. Avvalo, uzluksiz kasbiy rivojlanish va motivatsiya masalalariga oid ilmiy adabiyotlar, pedagogik va psixologik manbalar tahlil qilindi. Mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari o'rganilib, motivatsiyaning pedagog faoliyatidagi o'rni aniqlashtirildi.

Tadqiqotda tahlil va sintez metodlari yordamida motivatsiyaning asosiy komponentlari va ularning kasbiy rivojlanishga ta'siri o'rganildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil orqali turli davlatlarning pedagoglarni rag'batlantirish tizimlari o'zaro taqqoslandi.

Empirik tadqiqot doirasida pedagoglar o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada pedagoglarning malaka oshirish kurslarida ishtirok etish motivlari, kasbiy rivojlanishga bo'lgan ehtiyojlari hamda mavjud muammolar o'rganildi. Tadqiqotda turli ta'lim muassasalarida faoliyat yurituvchi pedagoglar ishtirok etdi.

Bundan tashqari, kuzatish metodi yordamida pedagoglarning malaka oshirish jarayonidagi faolligi, innovatsion texnologiyalarni qo'llash darajasi va kasbiy refleksiya ko'nikmalari tahlil qilindi. Olingan natijalar statistik va tavsifiy tahlil asosida

umumlashtirildi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot natijalari motivatsiya omili pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida muhim determinant ekanligini ko'rsatdi. So'rovnomalar natijalariga ko'ra, pedagoglarning aksariyati kasbiy rivojlanishga bo'lgan ehtiyojni his qilishlarini bildirgan bo'lsalar-da, ularda motivatsiya darajasi turlicha ekanligi aniqlandi.

Ichki motivatsiyaga ega pedagoglar malaka oshirish kurslarida faolroq ishtirok etishi, yangi metod va texnologiyalarni amaliyotga tezroq tatbiq qilishi kuzatildi. Bunday pedagoglarda kasbiy refleksiya, o'z-o'zini rivojlantirish va mustaqil ta'limga bo'lgan ehtiyoj yuqori darajada shakllanganligi aniqlandi.

Tashqi motivatsiya omillari, jumladan moddiy rag'batlantirish, sertifikatlash tizimi, lavozim o'sishi va ijtimoiy e'tirof ham pedagoglarning kasbiy rivojlanishida muhim rol o'ynashi ma'lum bo'ldi. Ayniqsa, zamonaviy raqamli platformalar orqali tashkil etilgan malaka oshirish kurslari pedagoglarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishi kuzatildi.

Tadqiqot davomida ayrim muammolar ham aniqlandi. Jumladan, vaqt yetishmasligi, ortiqcha hujjatbozlik, metodik qo'llab-quvvatlashning sustligi va rag'batlantirish tizimining yetarli emasligi pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko'rsatdiki, rivojlangan davlatlarda pedagoglarning motivatsiyasini oshirish uchun mentorlik, professional hamjamiyatlar, individual rivojlanish rejalari hamda moslashuvchan ta'lim dasturlaridan samarali foydalaniladi. Ushbu tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish imkonini beradi.

Muhokama

Uzluksiz kasbiy rivojlanishda motivatsiya omili pedagogning professional faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Motivatsiya pedagogning kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabatini, o'z ustida ishlashga tayyorligini va innovatsion faoliyatini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ichki motivatsiya pedagogning kasbiy rivojlanishida eng barqaror omil hisoblanadi. O'z kasbiga qiziqish, kasbiy o'sishga intilish va o'zini namoyon qilish ehtiyoji pedagogni muntazam ravishda yangi bilimlarni egallashga undaydi. Shu bilan birga, tashqi motivatsiya omillari ham pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta'lim tizimida motivatsiyani shakllantirish uchun pedagogga qulay professional muhit yaratish muhimdir. Ta'lim muassasalarida qo'llab-quvvatlovchi

psixologik muhit, mentorlik faoliyati va hamkorlikka asoslangan ta'lim texnologiyalarini joriy etish pedagoglarning kasbiy faolligini oshiradi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ham uzluksiz kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Onlayn kurslar, vebinarlar, elektron platformalar va xalqaro professional hamjamiyatlar pedagoglarning o'z ustida mustaqil ishlashiga sharoit yaratmoqda. Bu esa pedagoglarda o'z-o'zini rivojlantirish motivatsiyasini kuchaytiradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga individual yondashuv muhimligi aniqlandi. Har bir pedagogning ehtiyoji, qiziqishi va kasbiy maqsadlarini inobatga olgan holda rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, motivatsiya uzluksiz kasbiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi omillaridan biri hisoblanadi. Pedagogning kasbiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi, o'z ustida ishlashga intilishi va innovatsion faoliyati ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari ichki va tashqi motivatsiya omillari pedagoglarning professional rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Ayniqsa, ichki motivatsiyaning yuqori darajada shakllanishi pedagogning mustaqil ta'lim olish, yangi metodlarni qo'llash va kasbiy refleksiyani rivojlantirishiga yordam beradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- pedagoglarni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish;
- zamonaviy raqamli platformalarni keng joriy etish;
- mentorlik va professional hamjamiyatlarni rivojlantirish;
- individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish;
- pedagogik faoliyatni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish.

Kelgusida uzluksiz kasbiy rivojlanish va motivatsiya masalalarini kompleks tarzda o'rganish, innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish hamda xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2016.
2. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan, 2017.

3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2018.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
5. Nishonova S. Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
6. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Logos, 2015.
7. Markova A.K. Professionalizm psixologiyasi. – Moskva: Znanie, 2016.
8. Klarin M.V. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Moskva: Yurayt, 2019.
9. UNESCO. Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanish konsepsiyasi. – Parij: UNESCO Publishing, 2022.
10. OECD. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va motivatsiyasi bo'yicha xalqaro tadqiqotlar. – Parij: OECD Publishing, 2021.

TA'LIM VA MAHALLIY IQTISODIYOT INTEGRATSIYASI — QISHLOQ MAKTABLARI RIVOJLANISHINING INNOVATSION MODEL

Axmedova Nargiza Abduhamidovna

*Namangan viloyati Yangiyo'rg'on tuman ixtisoslashtirilgan
maktab maslahatchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada qishloq maktablarida ta'lim jarayonini mahalliy iqtisodiyot bilan integratsiyalashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Ayniqsa, qishloq hududlarida mavjud iqtisodiy resurslar, mehnat bozori ehtiyojlari hamda o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari o'zaro bog'liq holda yoritiladi. Tadqiqot davomida ta'lim va mahalliy iqtisodiyot integratsiyasining qishloq maktablari rivojlanishidagi innovatsion model sifatidagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, maktablarda agrotexnologiya, tadbirkorlik, kasbiy yo'naltirish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim mexanizmlarining samaradorligi ilmiy asosda tahlil etiladi. **Kalit so'zlar:** ta'lim integratsiyasi, mahalliy iqtisodiyot, qishloq maktabi, innovatsion model, kasbiy kompetensiya, tadbirkorlik, agrotexnologiya, amaliy ta'lim, mehnat bozori.

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical foundations of integrating the educational process in rural schools with the local economy. In particular, the issues of existing economic resources in rural areas, labor market demands, and the development of students' professional competencies are discussed in an interconnected manner. The study reveals the importance of integrating education

and the local economy as an innovative model for the development of rural schools. Furthermore, the effectiveness of educational mechanisms aimed at developing agrotechnology, entrepreneurship, vocational orientation, and practical skills in schools is scientifically analyzed.

Keywords: educational integration, local economy, rural school, innovative model, professional competence, entrepreneurship, agrotechnology, practical education, labor market

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические основы интеграции образовательного процесса в сельских школах с местной экономикой. В частности, во взаимосвязанном аспекте рассматриваются вопросы существующих экономических ресурсов сельских территорий, потребностей рынка труда и развития профессиональных компетенций учащихся. В ходе исследования раскрывается значение интеграции образования и местной экономики как инновационной модели развития сельских школ. Также на научной основе анализируется эффективность образовательных механизмов, направленных на развитие агротехнологий, предпринимательства, профессиональной ориентации и практических навыков в школах.

Ключевые слова: интеграция образования, местная экономика, сельская школа, инновационная модель, профессиональная компетенция, предпринимательство, агротехнология, практическое обучение, рынок труда.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimini iqtisodiyot ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, qishloq hududlarida joylashgan umumta'lim maktablari faoliyatini hududning iqtisodiy salohiyati, ishlab chiqarish imkoniyatlari va mehnat bozori talablari bilan integratsiyalash zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Qishloq maktablari uzoq yillar davomida asosan nazariy bilim berishga yo'naltirilgan an'anaviy model asosida faoliyat yuritib kelgan bo'lsa, bugungi kunda ular nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantiruvchi, hududiy iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiluvchi innovatsion markaz sifatida qaralmoqda. Chunki zamonaviy mehnat bozori o'quvchilardan faqat akademik bilim emas, balki kasbiy moslashuvchanlik, amaliy kompetensiya, tadbirkorlik ko'nikmalari va mustaqil fikrlashni ham talab qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, qishloq maktablarida ta'lim va mahalliy iqtisodiyot integratsiyasini yo'lga qo'yish orqali o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini erta aniqlash, hudud ehtiyojlariga mos mutaxassisliklarga yo'naltirish hamda yoshlarning bandligini ta'minlash imkoniyatlari kengayadi.

TA'LIM VA MAHALLIY IQTISODIYOT INTEGRATSIYASINING NAZARIY ASOSLARI

Ta'lim va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik inson kapitali nazariyasida keng yoritilgan. Mazkur nazariyaga ko'ra, ta'limga yo'naltirilgan investitsiya jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Chunki malakali, kreativ va kasbiy tayyorgarlikka ega kadrlar iqtisodiy samaradorlikning asosiy omillaridan biridir.

Mahalliy iqtisodiyot bilan integratsiyalashgan ta'lim modeli quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- ta'limning amaliyotga yo'naltirilganligi;
- hududiy ehtiyojlarga moslashuvchanlik;
- maktab va ishlab chiqarish hamkorligi;
- kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish;
- innovatsion fikrlashni qo'llab-quvvatlash;
- o'quvchilarning tadbirkorlik faolligini shakllantirish.

Mazkur tamoyillar qishloq maktablarini hududning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim institutga aylantiradi.

QISHLOQ MAKTABLARIDA INTEGRATSION MODELNING AHAMIYATI

Qishloq hududlarida maktab ko'pincha nafaqat ta'lim maskani, balki mahalla va jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy markazi vazifasini ham bajaradi. Shu sababli maktab faoliyatini mahalliy iqtisodiy jarayonlar bilan bog'lash hudud rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Integratsion modelning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish

Maktabda nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlarning tashkil etilishi o'quvchilarning mehnat ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, agrotexnologiya, issiqxona faoliyati, chorvachilik asoslari, IT xizmatlari yoki hunarmandchilik yo'nalishlaridagi to'garaklar orqali o'quvchilar real iqtisodiy faoliyat bilan tanishadilar.

2. Yoshlar bandligini ta'minlash

Qishloq joylarda yoshlar ishsizligi muammosi dolzarb hisoblanadi. Ta'limni hududiy iqtisodiy ehtiyojlar bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilar maktab

davridayoq kasbiy yo'nalishga ega bo'ladilar. Bu esa kelajakda ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi.

3. Tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish

Maktablarda mini-loyihalar, amaliy biznes tashabbuslari va startap g'oyalarni qo'llab-quvvatlash o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur va tadbirkorlik madaniyatini rivojlantiradi.

4. Mahalliy resurslardan samarali foydalanish

Har bir hududning o'ziga xos iqtisodiy salohiyati mavjud. Masalan, ayrim hududlarda bog'dorchilik, boshqalarida chorvachilik yoki hunarmandchilik rivojlangan bo'lishi mumkin. Maktablar ushbu yo'nalishlarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilgan holda mahalliy resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

QISHLOQ MAKTABLARIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Ta'lim va iqtisodiyot integratsiyasini samarali tashkil etish uchun quyidagi innovatsion mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiq:

Dual ta'lim elementlarini joriy etish

Dual ta'lim tizimida o'quvchilar nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy faoliyatga ham jalb qilinadi. Bu tizim qishloq maktablarida fermer xo'jaliklari, tadbirkorlik subyektlari va kasb-hunar markazlari bilan hamkorlik asosida tashkil etilishi mumkin.

“Maktab – mahalla – tadbirkor” hamkorlik modeli

Mazkur model asosida mahalliy tadbirkorlar, fermerlar va mutaxassislar maktabdagi amaliy darslarda ishtirok etadi. Natijada o'quvchilar real ishlab chiqarish jarayonlari bilan yaqindan tanishadi.

Agrotexnologik laboratoriyalar tashkil etish

Qishloq maktablarida zamonaviy agrotexnologik laboratoriyalar, issiqxonalar va tajriba maydonlarini tashkil etish o'quvchilarda ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida ingliz tili, sun'iy intellekt asoslari, IT va media savodxonlik, onlayn biznes platformalari bilan ishlash muhim kompetensiyaga aylanmoqda.

Shu sababli qishloq maktablarida:

“Agro English”;

“Digital Farmer”;

“Young Innovators” kabi integratsion kurslarni tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

STEM va ekologik ta'lim integratsiyasi

Innovatsion model: biologiya,

kimyo,
matematika,
texnologiya fanlarini real iqtisodiy muammolar bilan bog'laydi.

Masalan:

suv tejovchi tizim yaratish; quyosh energiyasidan foydalanish; organik o'g'it tayyorlash; chiqindilarni qayta ishlash loyihalari.

Bu o'quvchilarda muammoli fikrlash, kreativlik, ilmiy tadqiqot olib borish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalarni integratsiyalash

Raqamli platformalar orqali o'quvchilarga agrotexnologiya, marketing, elektron savdo va biznes boshqaruvi bo'yicha bilim berish qishloq yoshlarining zamonaviy iqtisodiyotga moslashuvini kuchaytiradi.

MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Ta'lim va mahalliy iqtisodiyot integratsiyasini amalga oshirish jarayonida bir qator

muammolar kuzatilmoqda:

moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi;

malakali mutaxassislarning kamligi;

amaliy ta'lim metodikalarining sust rivojlanganligi;

maktab va ishlab chiqarish subyektlari o'rtasidagi hamkorlikning yetarli emasligi;

o'quvchilarning kasbiy yo'naltirish tizimida uzilishlarning mavjudligi.

Mazkur muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Qishloq maktablarining moddiy-texnik bazasini modernizatsiya qilish;
2. O'qituvchilar va maktab maslahatchilarining kasbiy kompetensiyalarini oshirish;
3. Hududiy korxonalar bilan hamkorlik memorandumlarini ishlab chiqish;
4. O'quv dasturlariga amaliy va kasbiy modullarni kiritish;
5. Innovatsion grantlar va startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim va mahalliy iqtisodiyot integratsiyasi yo'lga qo'yilgan qishloq maktablarida o'quvchilarning ta'limga motivatsiyasi, amaliy faolligi va kasbiy qiziqishi sezilarli darajada ortadi. Ayniqsa, amaliy faoliyat bilan bog'langan ta'lim modeli o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal etish qobiliyati va ijtimoiy faolligini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, integratsion model hudud iqtisodiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki maktab bitiruvchilari mahalliy ehtiyojlarga mos bilim va ko'nikmalar bilan shakllanadi. Natijada yoshlarning migratsiyasi kamayadi, hududiy bandlik darajasi ortadi hamda mahalliy tadbirkorlik rivojlanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim va mahalliy iqtisodiyot integratsiyasi qishloq maktablari rivojlanishining innovatsion modeli sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur model orqali o'quvchilarni hayotga va mehnat bozoriga tayyorlash, hududiy iqtisodiy ehtiyojlarga mos kompetensiyalarni shakllantirish hamda yoshlarning bandligini ta'minlash mumkin.

Zamonaviy qishloq maktabi faqat bilim beruvchi muassasa emas, balki innovatsion g'oyalar, amaliy tajriba va iqtisodiy rivojlanish markazi bo'lishi lozim. Shu bois ta'lim tizimini hududiy iqtisodiy salohiyat bilan integratsiyalash davlat va jamiyat taraqqiyotining muhim strategik yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasiga oid farmon va qarorlari.
3. Human Capital Theory and Education Development. – London: Routledge, 2019.
4. Qurbanov Sh. Ta'lim menejmenti va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent, 2021.
5. Yuldashev U. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. – Toshkent, 2022.
6. UNESCO Education and Local Development Report. – Paris, 2021.
7. OECD Future of Education and Skills 2030 Report. – Paris, 2020.
8. Mahalliy iqtisodiyot va hududiy rivojlanish masalalari bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2023.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MOTIVATSIYANI OSHIRISH UCHUN MULTIMODAL MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Aymuxammedova Tumaris Kakajanovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi, katta o'qituvchi
Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limning 1–4-sinflarida o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshirishda multimodal materiallardan foydalanish masalasi yoritiladi. Multimodallik tushunchasi, uning pedagogik asoslari

hamda kichik yoshdagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlari bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida matn, tasvir, audio, video, harakat va interaktiv vositalarni uyg'unlashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib beriladi. Muallifning fikricha, multimodal yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida qiziqish, mustaqil fikrlash, faol ishtirok va ichki motivatsiyani shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *motivatsiya, multimodal ta'lim, boshlang'ich sinf, interaktiv metodlar, o'quv faoliyati, ta'lim samaradorligi, vizual materiallar, audio vositalar.*

Kirish

Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishida hal qiluvchi davr hisoblanadi. Aynan 1–4-sinflarda o'quvchilarda o'qishga munosabat, bilim olishga qiziqish va ichki motivatsiya shakllanadi. Agar bu bosqichda o'quv jarayoni bir xil, zerikarli va faqat an'anaviy og'zaki izohlar bilan cheklanib qolsa, o'quvchining darsga nisbatan qiziqishi pasayishi mumkin. Shu sababli zamonaviy pedagogika ta'lim jarayonini ko'p qirrali, qiziqarli va o'quvchining yosh xususiyatlariga mos shaklda tashkil etishni talab qiladi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari va vizual madaniyatning jadal rivojlanishi bolalarning axborotni qabul qilish uslubiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Kichik yoshdagi bolalar tasvir, rang, harakat va ovoz orqali berilgan ma'lumotni tezroq qabul qiladi va yaxshiroq eslab qoladi. Shuning uchun ta'lim jarayonida multimodal materiallardan foydalanish dolzarb masalaga aylangan.

Multimodal ta'lim — bu axborotni bir nechta vosita (matn, rasm, audio, video, jismoniy harakat, interaktiv topshiriqlar va boshqalar) orqali yetkazish jarayonidir. Bunday yondashuv o'quvchining ko'rish, eshitish va kinestetik sezgi kanallarini bir vaqtda faollashtiradi. Natijada bilimni qabul qilish jarayoni yanada samarali va barqaror bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin elementi, rang-baranglik va harakat muhim ahamiyatga ega. Ularning diqqat markazi qisqa muddatli bo'lgani sababli, faoliyat turini tez-tez almashtirib turish talab etiladi. Multimodal materiallar esa aynan shunday imkoniyatni yaratadi: masalan, qisqa video lavha, interaktiv taqdimot, qo'shiq, rolli o'yin yoki rasm asosidagi topshiriqlar orqali dars mazmunini jonlantirish mumkin.

Shuningdek, motivatsiya masalasi pedagogika va psixologiyada keng o'rganilgan. Ichki motivatsiya o'quvchining bilim olishga bo'lgan tabiiy ehtiyoji va qiziqishiga asoslanadi. Agar o'quv jarayoni qiziqarli va tushunarli tashkil etilsa, o'quvchi tashqi rag'batlarsiz ham faol bo'lishi mumkin. Multimodal yondashuv esa aynan ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Shu bois mazkur maqolada 1–4-sinflarda motivatsiyani oshirishda multimodal materiallarning o'rni, ularning afzalliklari va amaliy qo'llash yo'llari tahlil qilinadi.

Multimodal ta'limning nazariy asoslari

Multimodal ta'lim — bu bilimlarni bir nechta sezgi kanallari orqali yetkazish usuli bo'lib, u vizual, audio, kinestetik va interaktiv elementlarni uyg'unlashtirishga asoslanadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar, xususan 1–4-sinflar o'quvchilari, axborotni bir turdagi manba orqali qabul qilganda tez charchashadi va diqqatini uzoq vaqt ushlab turish qiyinlashadi. Shu sababli multimodal materiallar o'quv jarayonini qiziqarli va interaktiv qiladi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh bolalarda diqqat va xotira rivojlanishi sezgi kanallari bilan bog'liq. Masalan, vizual ma'lumot (rasmlar, diagrammalar) xotirani yaxshilasa, audio materiallar nutq va eshitish ko'nikmalarini rivojlantiradi, kinestetik faoliyat esa motorika va ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, multimodal yondashuv o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradi, chunki ular bir nechta manbadan olingan ma'lumotni birlashtirib, muammolarni yechishga o'rganadilar.

Pedagogik amaliyotda multimodal yondashuvni qo'llash shuningdek, differentsial yondashuvni ham ta'minlaydi. Har bir o'quvchi o'zining o'rganish uslubiga mos material orqali bilimni o'zlashtiradi. Masalan, vizual o'rganishga moyil bolalar diagramma va rasm orqali mavzuni tezroq tushunsa, kinestetik o'rganishga moyil bolalar esa dars davomida o'yin yoki amaliy topshiriqlar orqali yaxshiroq o'zlashtiradi.

Motivatsiyani oshirish mexanizmlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun motivatsiya — o'quv jarayonidagi eng muhim omil. Motivatsiyani ikki turga bo'lish mumkin: ichki va tashqi. Ichki motivatsiya o'quvchining qiziqishi va bilim olish istagidan kelib chiqadi, tashqi motivatsiya esa baho, mukofot yoki o'qituvchining rag'bat bilan bog'liq. 1–4-sinflarda ichki motivatsiyani rivojlantirish ustuvor ahamiyatga ega.

Multimodal materiallar motivatsiyani oshirishning samarali vositasi bo'lib, quyidagi mexanizmlarni o'z ichiga oladi:

Qiziqish va e'tibor markazini jalb qilish – rangli vizual materiallar, animatsiyalar va qisqa videolar o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi. Masalan, geografiya darsida dunyo xaritasini animatsiya orqali ko'rsatish bolalarning qiziqishini oshiradi.

Faollikni oshirish – interaktiv topshiriqlar va o'yinlar o'quvchini faol ishtirokchiga aylantiradi. Ona tili darsida hikoya asosida sahna ko'rinishi tayyorlash yoki guruh loyihalari o'quvchilarda ishtirok hissini kuchaytiradi.

Muvaffaqiyat hissini shakllantirish – turli darajadagi interaktiv mashqlar har bir o'quvchiga o'z yutuqlarini ko'rsatadi. Masalan, elektron testlar yoki quizlar orqali o'quvchi o'z natijalarini darhol ko'rib, rag'batlanadi.

Mustaqillik va mas'uliyatni rivojlantirish – o'quvchilar interaktiv darsliklar yoki raqamli modul orqali o'z tezliklarida ishlash imkoniga ega bo'ladi, bu esa mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, multimodal yondashuv yordamida o'quvchilarda o'zaro muloqot, hamkorlik va jamoaviy ishlash ko'nikmalari ham rivojlanadi. Masalan, guruhda qo'shiq yoki hikoya tayyorlash o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi, ichki motivatsiyani oshiradi.

Multimodal materiallarning turlari va ularni qo'llash usullari

1–4-sinflarda multimodal materiallar quyidagi shakllarda samarali qo'llanadi:

- Vizual materiallar: rasm, diagramma, jadvallar, infografikalar, plakatlar. Misol: biologiya darsida hayvonlarning anatomiyasini vizual diagramma orqali tushuntirish.
- Audio materiallar: qo'shiqlar, she'rlar, hikoyalar, dialoglar. Misol: ona tili darsida hikoya tinglab, savollarga javob berish yoki o'z hikoyasini yaratish.
- Video materiallar: qisqa dars videolari, multfilmlar, eksperimentlar. Masalan, fizika darsida sodir bo'ladigan hodisalarni video orqali ko'rsatish.
- Interaktiv materiallar: elektron testlar, onlayn quizlar, animatsiyalar. Masalan, matematikada arifmetik mashqlarni interaktiv shaklda yechish.
- Kinestetik faoliyat: rolli o'yinlar, sahnalashtirish, amaliy mashg'ulotlar. Misol: tarix darsida qadimgi voqealarni sahnada aks ettirish.
- Guruhli loyihalar: o'quvchilarning birgalikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, jamoaviy bilimni mustahkamlaydi.

Bundan tashqari, multimodal materiallarni darsga kiritishda muvozanat muhimdir. Ortiqcha vizual yoki audio yuklama o'quvchining diqqatini chalg'itishi mumkin. Shuning uchun material darsning maqsadi, mavzusi va o'quvchilarning yosh xususiyatiga mos bo'lishi kerak.

Psixologik va pedagogik afzalliklar:

Multimodal ta'limning psixologik afzalliklari:

- diqqatni uzluksiz faol saqlash;
- xotirani mustahkamlash va bilimni uzoq muddat eslab qolish;
- ichki motivatsiyani rivojlantirish;
- tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish;
- ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish (hamkorlik, jamoaviy ishlash).

Pedagogik afzalliklari esa quyidagilardan iborat:

- dars samaradorligini oshirish;
- mavzuni yanada tushunarli va qiziqarli qilish;
- o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish;
- amaliyot bilan nazariy bilimlarni uyg'unlashtirish.

Amaliy tadqiqotlar va misollarga tayanib va ko'plab tadqiqotlar multimodal materiallar yordamida dars o'tish natijasida 1–4-sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanishini ko'rsatadi Masalan:

- Ona tili darslarida rasm va audio materiallardan foydalangan holda hikoya tuzish mashqlari bolalarning nutq va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini oshiradi.
- Matematikada interaktiv o'yinlar orqali arifmetik amallarni yechish o'quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi va xatoliklarni kamaytiradi.
- Tabiiyot darslarida videolar orqali tabiiy hodisalarni ko'rsatish o'quvchilarda mustaqil kuzatish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, tajriba shuni ko'rsatadiki, multimodal materiallar yordamida darslar qisqa, lekin mazmunli bo'ladi. Natijada o'quvchilarda charchash darajasi kamayadi, e'tibor markazi uzluksiz faol bo'ladi, ichki motivatsiya esa oshadi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limning 1–4-sinflarida o'quvchilarning motivatsiyasi ularning ta'limdagi muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, multimodal materiallardan foydalanish dars jarayonini interaktiv, qiziqarli va o'quvchi markazli qiladi. Bu yondashuv turli sezgi kanallarini (ko'rish, eshitish, harakat va amaliy faoliyat) uyg'un faollashtiradi, natijada o'quvchilarda bilimni mustahkam o'zlashtirish, tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Multimodal yondashuvning eng katta afzalligi shundaki, u o'quvchilarning ichki motivatsiyasini shakllantiradi. Rangli vizual materiallar, qisqa video lavhalar, audio yozuvlar va kinestetik faoliyat o'quvchilarni darsga jalb qiladi, ularning qiziqishini uyg'otadi va tashqi rag'batlarsiz ham faoliyatga undaydi. Shu bilan birga, interaktiv va guruhli mashg'ulotlar o'quvchilarda hamkorlik va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi, jamoaviy ishlashga tayyorlaydi.

Shu bilan birga, multimodal yondashuv an'anaviy metodlarni inkor etmaydi, balki ularni boyitadi va yanada samarali qiladi. Darsni maqsadga muvofiq tashkil etish, materiallarni yosh xususiyatiga mos tanlash va ortiqcha vizual yoki audio yuklamalardan saqlanish muhim ahamiyatga ega.

Kelajakda multimodal ta'limning rivojlanishi uchun quyidagi tavsiyalar muhim:
Maktablarda interaktiv doskalar, kompyuterlar, planшетlar va boshqa texnologik

vositalarni kengaytirish;

O'qituvchilarni multimodal metodikalar bilan tanishtirish va ularni raqamli kompetensiyalarini oshirishga yo'naltirish;

Darslarni interaktiv, qiziqarli va o'quvchi markazli shaklda tashkil etish;

Materiallarni o'quvchilarning yosh psixologik xususiyatlariga mos tanlash;

Multimodal yondashuv samaradorligini baholash va doimiy monitoringni yo'lga qo'yish.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, multimodal materiallar yordamida 1–4-sinf o'quvchilarining motivatsiyasi oshadi, darslar qiziqarli va samarali bo'ladi, o'quv jarayoni esa nafaqat bilimlarni, balki ko'nikmalarni ham rivojlantiruvchi tizimga aylanadi. Shu yo'l bilan boshlang'ich ta'lim sifati yaxshilanadi, o'quvchilarda mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari shakllanadi, va kelajakda ularni zamonaviy bilim va ko'nikmalarga tayyorlash imkoniyati oshadi.

Shuningdek, multimodal yondashuv ta'lim jarayonini yanada interaktiv va moslashuvchan qiladi, bu esa o'quvchilarni o'qishga nisbatan doimiy qiziqish bilan rag'batlantiradi va ularning o'z-o'zini rivojlantirish istagini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mayer, Richard E. Multimedia Learning (2-nashr). Cambridge University Press, 2009.
2. Jalolov, J. Boshlang'ich ta'limda savod o'rgatish metodikasi, Toshkent, 2020.
3. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G'ulomova, Sharofat Yo'ldosheva, Sharoljon Sariyev. "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent-2009

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA AMALIY YECHIMLARI

Aytmuratova Dilaram Allanazarovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limining qoraqalpoq tili va adabiyoti fani metodisti

Annotatsiya. Maqolada ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb masalalari yoritilgan. "Kasbiy rivojlantirish kuni" va "Kasbiy rivojlantirish soati"ning pedagog faoliyatidagi ahamiyati tahlil qilingan. Filologiya fani o'qituvchilari faoliyati misolida metodik hamkorlik va innovatsion yondashuvlarning ta'lim sifatiga ta'siri ochib berilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, filologiya, mentor-o'qituvchi, metodik hamkorlik, kasbiy kompetensiya, ta'lim sifati.

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы

непрерывного профессионального развития в системе образования. Проанализирована роль «Дня профессионального развития» и «Часа профессионального развития» в педагогической деятельности. На примере учителей филологии раскрыто влияние методического сотрудничества и инновационных подходов на качество образования.

Ключевые слова: *непрерывное профессиональное развитие, филология, методическое сотрудничество, наставник, профессиональная компетенция, качество образования.*

Abstract. *The article discusses current issues of continuous professional development in education. The role of “Professional Development Day” and “Professional Development Hour” in pedagogical activity is analyzed. Based on the experience of philology teachers, the impact of methodological cooperation and innovative approaches on educational quality is highlighted.*

Keywords: *continuous professional development, philology, methodological cooperation, mentor teacher, professional competence, quality of education.*

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Zamonaviy ta'lim sifati bevosita pedagogning kasbiy kompetensiyasi, metodik salohiyati va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq eta olish darajasi bilan belgilanadi. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi bugungi ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash nafaqat ularning bilim va ko'nikmalarini yangilash, balki ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Xususan, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari faoliyatida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va kompetensiyaviy yondashuvlarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda mamlakatimiz ta'lim tizimida “Kasbiy rivojlantirish kuni” va “Kasbiy rivojlantirish soati” tadbirlarining joriy etilishi pedagoglarning metodik mahoratini oshirish, o'zaro tajriba almashish va mentorlik faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari

Ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan bir qator muammolar mavjud. Ulardan biri ayrim o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yetarli darajada o'zlashtirmaganligidir [2]. Natijada darslarda innovatsion metodlardan foydalanish cheklanib qolmoqda.

Yana bir muhim muammo — metodik hamkorlikning sust tashkil etilishidir. Ayniqsa, yosh pedagoglarning tajribali o'qituvchilar bilan muntazam hamkorligi yo'lga qo'yilmaganda, kasbiy moslashuv jarayoni qiyinlashadi.

Shuningdek:

- pedagoglarning o'z ustida ishlashga vaqt ajratmasligi;
- raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish ko'nikmasining yetarli emasligi;
- metodik seminarlarning amaliy yo'nalishda tashkil etilmasligi;
- ochiq darslar sonining kamligi kabi omillar ham kasbiy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ayrim hollarda o'qituvchilar faqat nazariy bilim bilan cheklanib, amaliy metodik tajriba almashishga yetarli e'tibor qaratmaydi. Bu esa ta'lim sifatiga ham ta'sir qiladi.

“Kasbiy rivojlantirish kuni” va “Kasbiy rivojlantirish soati”ning ahamiyati

Pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish maqsadida tashkil etilayotgan “Kasbiy rivojlantirish kuni” va “Kasbiy rivojlantirish soati” bugungi ta'lim tizimida muhim metodik platformaga aylanmoqda.

Mazkur faoliyat doirasida:

- ochiq darslar;
- seminar-treninglar;
- mahorat darslari;
- metodik tavsiyalar;
- refleksiv amaliyot;
- tajriba almashish ishlari tashkil qilinmoqda.

Filologiya fani o'qituvchilari tomonidan tashkil etilayotgan ochiq darslarda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida interfaol metodlardan samarali foydalanilmoqda. Ayniqsa:

- “Kompas nuqtalari” ;
- Chalk talk - yozma muloqot metodi.;
- “So'z qutisi”;
- “Insert”;
- “Pasport”

kabi metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Mentor-o'qituvchilar pedagoglarga dars tahlili, metod tanlash va baholash mezonlari yuzasidan amaliy yordam ko'rsatmoqda. Yetakchi o'qituvchilarning ilg'or tajribasi esa metodik jihatdan ommalashtirilmoqda.

Filologiya fani o'qituvchilarining metodik hamkorligi

Filologiya fanlari o'quvchilarning nutqiy savodxonligi, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Shu bois mazkur fan o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini muntazam rivojlantirib borish dolzarb vazifalardan biridir.

Bugungi kunda ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari:

- dars ishlanmalari almashinuvi;
- ochiq dars kuzatuvlari;
- metodik tavsiyalar tayyorlash;
- elektron resurslar yaratish;
- ijodiy guruhlarda faoliyat olib borish orqali o'zaro hamkorlikni rivojlantirmoqda.

Bu esa ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarning keng joriy etilishiga xizmat qilmoqda [3].

Kasbiy rivojlantirish modeli

Quyidagi model pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish bosqichlarini ifodalaydi.

1-chizma. Pedagogning uzluksiz kasbiy rivojlanish modeli

Muammo va ehtiyojlarni aniqlash

Kasbiy rivojlanish rejasini tuzish

Seminar va treninglarda ishtirok etish

Ochiq dars va tajriba almashish

Innovatsion metodlarni amaliyotga joriy etish

Natijalarni tahlil qilish

Kasbiy kompetensiyani takomillashtirish

Mazkur model pedagogning o'z ustida tizimli ishlashi, metodik faoliyatda muntazam ishtirok etishi va amaliy tajriba almashishi asosida kasbiy rivojlanishni ta'minlashini ko'rsatadi.

Natijalar va tahlil

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kasbiy rivojlantirish faoliyati tizimli tashkil etilgan ta'lim muassasalarida:

- pedagoglarning metodik mahorati oshmoqda;

- dars sifati yaxshilanmoqda;
- o'quvchilarning fan o'zlashtirish ko'rsatkichlari ortmoqda;
- innovatsion faollik kuchaymoqda;
- metodik hamkorlik muhiti shakllanmoqda.

Xususan, ochiq darslar orqali o'qituvchilar o'zaro tajriba almashib, yangi metodlarni amaliyotga tatbiq etmoqda. Bu esa o'quvchilarning darslarga qiziqishini oshirishga xizmat qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilayotgan vebinar va onlayn seminarlar ham pedagoglarning kasbiy rivojlanishida muhim omil bo'lmoqda [4].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. "Kasbiy rivojlantirish kuni" va "Kasbiy rivojlantirish soati" tadbirlari pedagoglarning metodik salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Filologiya fani o'qituvchilari, mentor-o'qituvchilar va yetakchi pedagoglar o'rtasidagi metodik hamkorlik esa ta'lim sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida:

- mentorlik faoliyatini kuchaytirish;
 - raqamli metodik platformalarni kengaytirish;
 - xalqaro tajribalarni o'rganish;
 - innovatsion pedagogik texnologiyalarni ommalashtirish
- ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. – T.: "Iste'dod", 2008. – 180 b.
3. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. – T.: Iste'dod, 2008.
4. Tolipov O., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent, 2017.

ПЕРСПЕКТИВЫ ОРГАНИЗАЦИИ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НА ОСНОВЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Асранов С.А.

ТГЭУ, старший преподаватель

кафедры «Узбекский и русский языки»

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к организации непрерывного профессионального развития специалистов на основе зарубежного опыта. Анализируются модели профессионального обучения, реализуемые в странах Европы и Азии, а также роль цифровых технологий, индивидуальных образовательных траекторий и международных стандартов качества образования. Особое внимание уделяется принципу обучения в течение всей жизни как одному из ключевых факторов повышения профессиональной компетентности. Делается вывод о необходимости адаптации успешных зарубежных практик к национальной системе образования и профессиональной подготовки кадров.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, зарубежный опыт, цифровое обучение, повышение квалификации, *lifelong learning*, профессиональные компетенции.

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqaro tajribaga tayangan holda mutaxassislarining doimiy malakasini oshirishni tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Unda Yevropa va Osiyoda amalga oshirilayotgan kasbiy tayyorgarlik modellari, shuningdek, raqamli texnologiyalar, individuallashtirilgan ta'lim traektoriyalari va xalqaro ta'lim sifati standartlari roli tahlil qilinadi. Kasbiy kompetensiyani oshirishning asosiy omili sifatida uzluksiz ta'lim tamoyiliga alohida e'tibor qaratilmoqda. Muvaffaqiyatli xalqaro amaliyotlarni milliy ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimlariga moslashtirish zarur, degan xulosaga keldi.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, xalqaro tajriba, raqamli ta'lim, malaka oshirish, umrbod ta'lim, kasbiy kompetensiyalar.

Современные изменения в сфере образования, экономики и технологий требуют постоянного обновления профессиональных знаний и навыков специалистов. В условиях стремительного развития цифрового общества традиционная модель получения образования перестает быть достаточной. Именно поэтому концепция непрерывного профессионального развития становится одним из приоритетных направлений образовательной политики многих государств.

Непрерывное профессиональное развитие рассматривается как процесс постоянного совершенствования компетенций специалиста на протяжении всей профессиональной деятельности. Международные организации, включая ЮНЕСКО и ОЭСР, подчеркивают важность формирования системы обучения в

течение всей жизни (lifelong learning), позволяющей человеку адаптироваться к быстро меняющимся условиям рынка труда.

Особый интерес представляет опыт зарубежных стран, где системы профессионального развития строятся на принципах гибкости, практикоориентированности и индивидуализации обучения. Так, в Сингапуре большое внимание уделяется формированию карьерных траекторий педагогов и специалистов. Система предусматривает несколько направлений профессионального роста, включая управленческую, исследовательскую и преподавательскую деятельность.

В Финляндии и Норвегии профессиональное развитие основывается на тесной взаимосвязи науки и практики. Педагоги регулярно участвуют в исследовательских проектах, проходят стажировки и программы обмена опытом. В Германии успешно функционирует дуальная модель образования, обеспечивающая сочетание теоретической подготовки и практической деятельности на производстве. Подобный подход способствует формированию устойчивых профессиональных компетенций и повышению конкурентоспособности специалистов.

Одной из ключевых тенденций современного профессионального развития является цифровизация образовательного процесса. Использование дистанционных платформ, облачных технологий и электронных образовательных ресурсов позволяет организовать обучение независимо от места проживания и профессиональной занятости обучающихся. Международный опыт показывает, что цифровые технологии значительно расширяют возможности неформального и информального образования.

Перспективным направлением становится персонализация профессионального обучения. Во многих странах разрабатываются индивидуальные образовательные маршруты, учитывающие уровень подготовки, профессиональные интересы и карьерные цели специалиста. Такой подход позволяет повысить мотивацию к обучению и обеспечить более эффективное развитие профессиональных компетенций.

Важную роль играет и развитие soft skills — коммуникативных, аналитических и управленческих навыков. Международные исследования подчеркивают, что современный специалист должен обладать не только профессиональными знаниями, но и навыками критического мышления, командной работы и адаптации к инновациям.

Несмотря на значительные достижения зарубежных образовательных систем, механическое перенесение иностранных моделей в национальную практику не всегда является эффективным. Необходимо учитывать социально-экономические условия, особенности национальной системы образования и уровень цифровой инфраструктуры. В связи с этим перспективным направлением становится адаптация наиболее успешных зарубежных практик с учетом национальных потребностей и приоритетов.

Таким образом, зарубежный опыт показывает, что эффективная система непрерывного профессионального развития должна быть гибкой, доступной и ориентированной на потребности личности и общества. Внедрение цифровых технологий, развитие международного сотрудничества и поддержка индивидуальных образовательных траекторий создают условия для формирования высококвалифицированных специалистов, способных успешно функционировать в условиях глобальных изменений.

Список литературы

1. Махотин Д.А. Непрерывность профессионального развития педагогов в зарубежных странах // Науки об образовании. – 2019.
2. Вачкова С.Н., Салахова В.Б., Антонов Н.В., Агеева Н.С. Международный опыт организации карьерного роста и профессионального развития учителей // Russian Journal of Education and Psychology. – 2024.
3. UNESCO. Curriculum globALE: рамка компетенций преподавателей образования взрослых.
4. OECD. Повышение конкурентоспособности в странах Центральной Азии через развитие профессионального образования. – 2018.
5. Литвинова С., Мельник О. Professional Development of Teachers Using Cloud Services During Non-formal Education // arXiv. – 2018.
6. Kerimbayev N. и др. LMS Moodle: Distance International Education in Cooperation of Higher Education Institutions of Different Countries // arXiv. – 2016.

KASBIY RIVOJLANTIRISH KUNLARI — PEDAGOG KOMPETENSIYASINI OSHIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA *Badirova Umitxan*

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus shahar 32-sonli maktabning oliy toifali
Tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida tashkil etiladigan kasbiy rivojlantirish kunlari va kasbiy rivojlanish soatlarining pedagoglar faoliyatidagi

ahamiyati yoritilgan. Xususan, yosh o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, metodik tayyorgarligini oshirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish jarayonlari tahlil qilingan. Shuningdek, tasviriy san'at darslari misolida kasbiy rivojlantirish faoliyatlarining o'qituvchilarning ijodiy yondashuvi, innovatsion faoliyati va dars samaradorligini oshirishdagi o'rnini ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy rivojlantirish, kasbiy rivojlanish soatlari, pedagog kompetensiyasi, tasviriy san'at ta'limi, innovatsion texnologiyalar, metodik faoliyat, yosh o'qituvchi, pedagogik mahorat, interaktiv metodlar, ta'lim sifati, kreativ yondashuv.

Аннотация: В данной статье освещается значение дней профессионального развития и часов профессионального развития, организуемых в общеобразовательных школах, в деятельности педагогов. В частности, проанализированы процессы развития профессиональной компетентности молодых учителей, повышения их методической подготовки, а также внедрения современных педагогических технологий в практику. Кроме того, на примере уроков изобразительного искусства раскрыта роль деятельности по профессиональному развитию в повышении творческого подхода учителей, их инновационной активности и эффективности уроков.

Ключевые слова: Профессиональное развитие, часы профессионального развития, педагогическая компетентность, художественное образование, инновационные технологии, методическая деятельность, молодой учитель, педагогическое мастерство, интерактивные методы, качество образования, креативный подход.

Abstract: This article highlights the importance of professional development days and professional development hours organized in general secondary schools for teachers' professional activities. In particular, the processes of developing young teachers' professional competence, improving their methodological training, and implementing modern pedagogical technologies into practice are analyzed. In addition, using the example of visual arts lessons, the article reveals the role of professional development activities in enhancing teachers' creative approaches, innovative activities, and lesson effectiveness.

Keywords: Professional development, professional competence, visual arts education, innovative technologies, methodological activity, young teacher, pedagogical skills, interactive methods, quality of education, creative approach.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida ta'lim tizimi oldiga

pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini muntazam ravishda rivojlantirib borish, dars jarayonlarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish hamda o'quvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish kabi muhim vazifalar qo'yilmoqda. Shu nuqtai nazardan, kasbiy rivojlantirish kunlari va kasbiy rivojlanish soatlari pedagoglarning nazariy bilimlari hamda amaliy ko'nikmalarini takomillashtirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik jarayon sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur faoliyatlar o'qituvchilarning zamonaviy ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirishi, ilg'or tajribalarni amaliyotga joriy etishi hamda kasbiy mahoratini oshirishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ayniqsa, umumta'lim maktablarida tasviriy san'at fanini o'qitishda kasbiy rivojlantirish jarayonlarining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Chunki tasviriy san'at darslari o'quvchilarning estetik didini shakllantirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda tasviriy san'at ta'limida an'anaviy usullar bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar hamda raqamli vositalardan foydalanish zarurati kuchaymoqda. Bu esa o'qituvchilardan doimiy ravishda o'z ustida ishlashni, yangi metodlarni o'rganishni va kasbiy salohiyatini muntazam rivojlantirib borishni talab etadi. Kasbiy rivojlantirish kunlari davomida tasviriy san'at o'qituvchilari zamonaviy dars ishlanmalari, kreativ topshiriqlar, STEAM texnologiyalari, raqamli grafik dasturlar va innovatsion metodlar bilan yaqindan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, ochiq darslar, mahorat mashg'ulotlari, seminar-treninglar hamda tajriba almashuv faoliyatlari orqali pedagoglar o'z bilim va ko'nikmalarini boyitadilar. Ayrim o'qituvchilar raqamli platformalar yoki elektron ta'lim resurslaridan foydalanishda qiyinchilikka duch kelar edi. Aynan kasbiy rivojlanish kuni va kasbiy rivojlanish soatlari amaliy treninglari orqali elektron jurnal, taqdimot dasturlari, sun'iy intellekt vositalari hamda interaktiv platformalardan foydalanishni o'zaro tajriba almashib, bir- biridan o'rganishga muvaffaq bo'ldi. Bu esa pedagogning zamonaviy ta'lim muhitiga moslashishiga yordam beradi.

Ayniqsa, yosh tasviriy san'at o'qituvchilari uchun bu jarayon metodik yordam, amaliy tajriba va kasbiy qo'llab-quvvatlash manbai sifatida muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kasbiy rivojlanish soatlari pedagoglarda ijodkorlik, tashabbuskorlik va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tasviriy san'at darslarida rangtasvir, kompozitsiya, dekorativ-amaliy san'at hamda grafik ishlarga oid metodik tavsiyalarni amaliy jihatdan o'rganish o'qituvchilarning dars samaradorligini oshirishiga yordam beradi. Natijada o'quvchilarning fanga qiziqishi ortadi, ularning estetik tafakkuri va badiiy ijodkorlik qobiliyatlari rivojlanadi.

Kasbiy rivojlantirish kunlari hamda kasbiy rivojlanish soatlari bugungi ta'lim tizimida pedagoglarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini muntazam ravishda takomillashtirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik jarayonlardan biri hisoblanadi. Mazkur faoliyatlarning yuqori saviyada, mazmunan boy va amaliy jihatdan samarali tashkil etilgani alohida e'tiborga loyiqdir. Chunki ushbu jarayonlar nafaqat yangi bilim va metodlarni o'zlashtirish, balki pedagoglar o'rtasida samimiy muloqot, tajriba almashish hamda ijodiy hamkorlik muhitini shakllantirishga ham keng imkoniyat yaratadi. Ma'lumki, yosh pedagoglar kasbiy faoliyatining dastlabki bosqichida metodik qo'llab-quvvatlashga, amaliy tajribaga hamda malakali ustozlar tavsiyasiga katta ehtiyoj sezadi. Chunki pedagogik faoliyatning ilk davrlarida darsni samarali tashkil etish, o'quvchilar bilan to'g'ri muloqot o'rnatish, zamonaviy metodlarni tanlash va ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish yosh o'qituvchilar uchun murakkab jarayon hisoblanadi. Shu sababli kasbiy rivojlantirish kunlari aynan ana shunday ehtiyojlarni qondiruvchi samarali metodik platforma sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayon davomida yosh o'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar hamda ilg'or tajribalar bilan yaqindan tanishadilar. Xususan, interaktiv metodlar, raqamli ta'lim vositalari, loyiha asosida o'qitish, kreativ yondashuvlar va kompetensiyaviy ta'limga oid yangiliklar pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, umumta'lim maktablarida tasviriy san'at fanini o'qitishda bunday faoliyatlar alohida ahamiyatga ega bo'lib, yosh pedagoglarga dars jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va estetik didini rivojlantirishga qaratilgan samarali metodlarni qo'llash imkonini beradi.

Shuningdek, tajribali pedagoglarning ochiq darslari, mahorat mashg'ulotlari hamda amaliy seminarlarida ishtirok etish yosh o'qituvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ochiq darslar orqali ular darsni rejalashtirish, vaqtni to'g'ri taqsimlash, ko'rgazmali vositalardan samarali foydalanish va o'quvchilar faolligini oshirish bo'yicha amaliy tajriba orttiradilar. Mahorat mashg'ulotlari esa pedagoglarda ijodiy yondashuvni shakllantirib, yangi g'oya va metodlarni amaliyotga tatbiq etishga yordam beradi. Kasbiy rivojlantirish jarayonida tashkil etilgan interaktiv treninglar, muammoli vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlar va hamkorlikdagi faoliyatlar pedagoglarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa o'qituvchilarning ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvlarni olib kirishiga, dars samaradorligini oshirishiga va o'quvchilarning faolligini ta'minlashiga xizmat qiladi. Ayniqsa, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga oid mashg'ulotlar pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan

birga, bunday uchrashuv va seminarlar yosh o'qituvchilarda kasbga nisbatan ishonchni mustahkamlaydi, ularning motivatsiyasini oshiradi hamda doimiy izlanishga undaydi. Pedagog o'z ustida muntazam ishlashi, yangi bilimlarni egallashi va tajribasini boyitib borishi natijasida ta'lim sifati ham sezilarli darajada oshadi. Zero, zamonaviy ta'lim tizimi ijodkor, tashabbuskor va innovatsion fikrlaydigan pedagoglarni talab etadi. Kasbiy rivojlantirish kunlarining yana bir muhim jihati shundaki, ular pedagoglar o'rtasida sog'lom professional hamjamiyatni shakllantiradi. O'qituvchilar o'zaro tajriba almashish orqali mavjud muammolarga birgalikda yechim topadi, samarali metodlarni ommalashtiradi va kasbiy hamkorlikni mustahkamlaydi. Natijada ta'lim muassasasida o'zaro yordam, hamkorlik va ijodiy muhit shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy rivojlantirish kunlari va kasbiy rivojlanish soatlari pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, yosh o'qituvchilarni metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda ta'lim sifatini yaxshilashda muhim vosita hisoblanadi. Mazkur faoliyatlarning tizimli va samarali tashkil etilishi pedagoglarning kasbiy mahoratini yuksaltirib, ta'lim tizimining rivojlanishiga munosib hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov, R.J., Yuldashev, M.A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: "Nihol" nashriyoti, 2013.
2. Ishmuhamedov, R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. Toshkent: RBIMM, 2008. 68 b.
3. Tolipova, J.O. Pedagogik texnologiyalar – do'stona muhit yaratish omili. Toshkent: YuNISEF, 2005.
4. Azizxo'jayeva, N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: O'qituvchi, 2016.
5. Muslimov, N.A. Kasbiy kompetentlik va pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

KASBIY RIVOJLANISH KUNI TADBIRLARIDA "TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHDA FAOL TA'LIM TEXNOLOGIYALARI" MAVZUSINI O'TISH JARAYONIDAGI O'QITUVCHILAR FIKR VA MULOHAZALARI

Baratova Shahlo Muhamed Shakirovna

Toshkent shahar Yashnobod tumani 227-IDUM tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchisi (Yashnobod tumani mentor o'qituvchisi)

Annotatsiya. Mazkur maqolada 2025-2026 o'quv yili davomida bo'lib o'tgan

kasbiy rivojlanish kuni tadbirlarida 7-mavzu sifatida o'tilgan "Tasviriy san'at fanini o'qitishda faol ta'lim texnologiyalari" mavzusini o'tish jarayonidagi o'qituvchilarning fikr va mulohazalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, faol ta'lim, zamonaviy texnologiyalar, integratsiya, interfaol metod, mustaqil fikrlash, kreativlik, kasbiy rivojlanish kuni.

Abstract. This article highlights the opinions and comments of teachers during the course of studying the topic "Active educational technologies in teaching fine arts", which was taught as topic 7 in professional development classes held during the 2025-2026 academic year.

Keywords: Fine arts, active education, modern technologies, integration, interactive method, independent thinking, creativity, Professional Development Day.

Аннотация. В данной статье освещаются мнения и комментарии преподавателей в процессе прохождения темы «Активные образовательные технологии в преподавании изобразительного искусства», которая преподавалась в качестве темы 7 на занятиях по повышению квалификации, проводившихся в течение 2025-2026 учебного года.

Ключевые слова: изобразительное искусство, активное образование, современные технологии, интеграция, интерактивный метод, самостоятельное мышление, творчество, День профессионального развития.

Tasviriy san'at fanini o'qitishda faol ta'lim va zamonaviy texnologiyalarning integratsiyasi juda ham muhim. Chunki bugungi kunda ta'lim tizimidagi islohotlar o'qituvchidan nafaqat nazariy bilim, balki dars jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishni talab qilmoqda. Xususan, aynan tasviriy san'at darslarida faol ta'lim va zamonaviy texnologiyalarning integratsiyasi orqali o'quvchilarning yangi kelajak kasblariga qiziqtirish mumkin bo'ladi.

2025-2026 o'quv yili davomida bo'lib o'tgan kasbiy rivojlanish kuni tadbirlarida 7-mavzu sifatida o'tilgan "Tasviriy san'at fanini o'qitishda faol ta'lim texnologiyalari" mavzusini o'tish jarayonida: o'qitishda faol ta'lim (active learning) texnologiyalaridan foydalanish usullari, ularning afzalliklari, muammolar va kelajak istiqbollari atroflicha muhokama qilindi. Shuningdek, tasviriy san'at darslarida o'tilayotgan ayrim mavzular misolida tasviriy san'at fanini o'qitishda faol ta'lim va zamonaviy texnologiyalarning integratsiyasi tahlil qilinib, ushbu texnologiyalarning o'quvchilarni tasviriy san'at faniga yanada qiziqtirishdagi ahamiyati tushuntirildi. Shiddat bilan rivojlanayotgan hozirgi zamonda tasviriy san'at fanini o'quvchilar uchun qiziqarli tarzda tashkil qilib, kreativ o'tish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tasviriy san'at fani o'qituvchisi har bir darsni oldindan tasavvur etish uchun

bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi kerak. Bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi katta ahamiyatga ega, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan fanning xususiyatidan, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritani tuzish uchun o'qituvchi badiiy pedagogika, san'at psixologiyasi, xususiy metodika, pedagogik va axborot texnologiyalardan xabardor bo'lishi, shuningdek, metodlar va usullarni bilishi kerak bo'ladi.⁵

Faol ta'lim nafaqat nazariy bilimlarni berish, balki o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvdir. Faol ta'lim texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchi markaziy o'ringa chiqadi. O'qituvchi esa yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va rag'batlantiruvchi vazifani bajaradi. Natijada dars jarayoni jonlanib, o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishi ortadi. An'anaviy passiv tinglashdan farqli o'laroq, faol ta'limda o'quvchilar muhokamalar, loyihalar, amaliy mashg'ulotlar va guruh ishlarida bevosita ishtirok etadilar.

O'qituvchilarning fikricha, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilar mavzuni tezroq o'zlashtiradi va o'z fikrini erkin bayon etishga intiladi.

Tasviriy san'at fani darslarida multimedia vositalari, slaydlar, videoroliklar va elektron taqdimotlardan foydalanish ham o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, mashhur rassomlar ijodi bilan bog'liq videolavhalar o'quvchilarda estetik didni shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida san'at ta'limini yaxshilash xaqida gap ketganida esa o'qituvchilarga virtual muzey safarlari uyushtirish tushuntirildi va na'muna sifatida dunyoning mashhur muzeylari, Rossiya hamda O'zbekiston muzeylariga bir nechta havolalar berilib, ko'rsatib tushuntirildi.

Virtual sayohatlar uchun turli xil mobil va kompyuter qurilmalari orqali kirib tomosha qilish mumkin bo'lgan havolalar:

<https://uzbekistan360.uz/> - O'zbekistonda shaharlari va ulardagi diqqatga sazovor joylarni virtual tarzda ko'rish imkonini beruvchi loyiha. Bu havoladan ayniqsa, 5-sinflarda o'qitiladigan "Sharqona me'morchilik san'ati" va "Zamonaviy me'morchilik san'ati" mavzularini o'qitishda foydalanish samarali bo'ladi.

Tretyakov galereyasi — <https://clck.ru/MhEhU>

Davlat rus muzeyi (Sankt-Peterburg) — <https://bit.ly/2IOQDjq>

Budapeshtdagi Tasviriy san'at muzeyi - <https://bit.ly/3d08L80>

⁵ "Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi". S.F.Abdirasilov. "Ilm Ziya" nashriyot uyi. 2011.

Salvador Dali muzeyi - <https://bit.ly/33iHVmX>

Bundan tashqari o'qituvchilarga 3-sinflarda IV-chorakning birinchi darsida o'tiladigan "Multiplikatsiya" mavzusini o'tishda yoki 5-sinflarda tasviriy san'at fanidan "Animalistika janri" mavzusini o'tish jarayonida "Grok" (yuklangan tasvirlarni harakatga keltirish imkonini beruvchi dastur) dasturidan foydalanib o'quvchilar tomonidan chizilgan multfilm qahramonlarini va hayvonlarni harakatga keltirish orqali o'quvchilarni mavzuga yanada qiziqtirish mumkinligi ko'rsatib tushuntirib berildi. O'qituvchilar navbatdagi kasbiy rivojlanish kuni tadbirlari seminarida ushbu "Grok" dasturidan foydalanganliklarini, bu dasturdan foydalanish o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otganligini, dars yanada qiziqarli va jonli o'tganligi, natijada o'quvchilarning mavzuga jalb etish foizi ortgani aniqlandi.

O'qituvchilarning bildirgan fikrlariga ko'ra, haqiqatdan ham faol ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali: o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuv rivojlanadi hamda jamoada ishlash ko'nikmasi ortadi, darslarda faollik va motivatsiya kuchayadi, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkoniyati kengayadi.

Kasbiy rivojlanish kuni tadbirlarining fan o'qituvchilari uchun manfaatli tarafi nafaqat berilgan materillarning mentor o'qituvchi tomonidan yetqazilishida, balki o'qituvchilarning o'zaro fikr va metodlar almashishida ham deb ayta olaman. Chunki o'qituvchilar orasida tajribali ustozlarimiz borki, ular har bir seminarlarda o'zlari ish tajribalari davomida qo'llab, yaxshi natijalarga erishgan metodlari bilan o'rtoqlashdilar. Xususan, 7-mavzu sifatida o'tilgan "Tasviriy san'at fanini o'qitishda faol ta'lim texnologiyalari" mavzusini o'tish jarayonida o'qituvchilarga "Tasviriy san'at darsida o'quvchini qanday qilib faol qilish mumkin?" deb berilgan savolga shunday tajribali ustozlardan tajribalari davomida yuqori natija bergan metodlar tinglandi. Har bir metodning o'tqazilish tartibi bilan birga, metodning afzallik tomonlari aynan nimada ekanligini aytib o'tildi. Seminar so'nggida qo'llanilgan "Men o'rgandim – Men qo'llayman – Men boshqacha qilaman" metodining o'tqazilishi davomida esa o'qituvchilar o'rganganlari, ularni o'z darslarida qanday qo'llashlari haqida fikr va muloxazalar bildirishdi.

Shuningdek, ayrim pedagoglar faol metodlarni qo'llashda vaqt taqsimoti va texnik vositalarning yetishmasligi muammolarini ham qayd etdilar. Biroq aksariyat o'qituvchilar zamonaviy texnologiyalarni qo'llash ta'lim sifatini oshirishini e'tirof etdilar.

Faol ta'lim texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslarda baholash jarayoni ham o'ziga xos ahamiyatga ega. O'quvchilarni rag'batlantirish, ularning ijodiy ishlarini e'tirof etish va konstruktiv fikr bildirish dars samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy rivojlanish kuni tadbirlari davomida tashkil etilgan seminar darslarida o'tilgan har bir mavzu kabi "Tasviriy san'at fanini o'qitishda faol ta'lim texnologiyalari" mavzusi ham o'qituvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali tashkil etishlari uchun xizmat qildi deb hisoblayman. O'qituvchilarning fikr-mulohazalari shundan iboratki, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash faqatgina o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qilibgina qolmay, balki ta'lim sifatini oshirishda ham muhim omil ekanligini ko'rsatmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi". S.F.Abdirasilov. "Ilm Ziya" nashriyot uyi. 2011.
2. Xasanov R. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. Yo'ldoshev J., Hasanboyev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA HAYOT XAVFSIZLIGI, MILLIY G'URUR VA TANQIDIY TAFAKKUR KABI ZAMONAVIY KO'NIKMALARINI DARSLARDA SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Baynazarova Dilnoza Djamoliddinovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy universitetining mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu mavzuda boshlang'ich sinf o'quvchilarida hayot, milliy g'urur va tanqidiy tafakkur ko'rinishini kuzatishning pedagogik asoslari yoritilgan. Maqolada zamonaviy kompetensiyaviy tahlil asosida rolli o'yinlar, keys-stadi, mustaqil fikrlashni rivojlantirish usullari, Venn diagrammasi interaktiv metodlardan olib tahlil qilingan. Milliy qadriyatlar va innovatsion pedagogik texnologiya uyg'unligida ta'limni nazorat qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: hayot xavfsizligi, milliy g'urur, tanqidiy tafakkur, kompetensiyaviy yo'riqnoma, rolli o'yin keys-stadigrammasi grafikasi, Venn diagrammasi

KIRISH

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish ularning kelajakdagi ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy kamoloti uchun poydevor hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim nafaqat savod chiqarish, balki bolani hayotga tayyorlash bosqichidir. Bugungi kunda ta'lim mazmuniga **hayot xavfsizligi, milliy g'urur va tanqidiy fikrlash** kabi kompetensiyalarni singdirish davr talabi hisoblanadi.

Hayot xavfsizligi ko'nikmalari: "Ehtiyotkorlik – umr kafolati"

Bolalarda o'zini asrash va xavfni oldindan ko'ra bilish instinktini shakllantirish ularning jismoniy salomatligi garovidir.

Yo'l harakati qoidalari: Maktabga kelish va ketishdagi xavfsiz marshrutlarni o'yinlar orqali o'rgatish.

Favqulodda vaziyatlar: Tabiiy ofatlar yoki yong'in paytida vahimaga tushmaslik, tezkor yordam raqamlarini (101, 102, 103) yoddan bilish.

Raqamli xavfsizlik: Internet olamidagi "notanish shaxslar" bilan muloqot qilmaslik qoidalarini sodda tilda tushuntirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga hayot xavfsizligini shunchaki quruq qoidalar sifatida aytib berish kutilgan natijani bermaydi. Bolalar ma'lumotni **vizual (ko'rish)**, **eshitish** va eng muhimi – **harakat (o'yin)** orqali yaxshi o'zlashtirishadi.

Darslarda ushbu ko'nikmani shakllantirishning eng samarali usullari quyidagilardir:

1. Rolli o'yinlar va simulyatsiyalar (Eng samarali usul)

Nazariyani amaliyotga aylantiring. Bolalar qatnashchi bo'lgan vaziyatlarni yarating.

"Begona kishi bilan muloqot": Bir o'quvchi "begona", ikkinchisi "bola" rolini o'ynaydi. Begona kishi uni konfet yoki o'yinchoq bilan chaqirganda, bola qanday rad etishi va kimdan yordam so'rashi kerakligini ko'rsatib beradi.

"Ko'chada harakatlanish": Sinf xonasida polga "yo'l chiziqlari" chizib, svetofor chiroqlariga qarab harakatlanishni mashq qiling.

2. "Aqlli" vizual vositalardan foydalanish

Bolalar eslab qolishi qiyin bo'lgan raqamlarni tasvirlar bilan bog'lang.

Xavfsizlik burchagi: Sinfda "Dahshatli raqamlar emas, do'stona raqamlar" burchagini yarating. Masalan, 101 raqami yonida o't o'chirish mashinasi va yong'inni o'chirayotgan filcha tasviri bo'lsin.

Videodarslar: Qisqa (2-3 daqiqalik) multfilm ko'rinishidagi xavfsizlik qoidalarini ko'rsating va keyin muhokama qiling: *"Qahramon nima uchun xato qildi?"*

3. "Xavfni top" interaktiv o'yini

Doskaga yoki ekranga kundalik hayot aks etgan rasm qo'yning (masalan, oshxona yoki bog').

O'quvchilardan rasmdagi potentsial xavfli narsalarni topishni so'rang (masalan, yoqiq qolgan dazmol, dori qutisi, ochiq deraza).

Har bir topilgan xavf uchun: *"Bu nima uchun xavfli?"* va *"Uni qanday qilib xavfsiz qilish mumkin?"* degan savollarni bering.

4. Keys-stadi (Vaziyatli masalalar)

O'quvchilarga qisqa hikoyacha aytib bering va ulardan yechim so'rang:

“Anvar uyda yolg'iz edi. To'satdan eshik taqilladi, mo'ralab qarasa, notanish amaki: – Men dadangning do'stiman, kalitni berib yuborgan edilar, – dedi. Anvar nima qilishi kerak?”

5. Algoritmni yodlatish (Ritmlar orqali)

Bolalar she'riy yoki ritmik qoidalarni tez yodlashadi.

“To'xta – qara – eshit – o't” qoidasini yo'ldan o'tayotganda takrorlashni odat qiling.

Dars boshida yoki oxirida 1 daqiqalik “Xavfsizlik besh daqiqaligi”ni o'tkazing.

Amaliy tavsia: “Xavfsiz sumka” mashqi

O'quvchilardan sumkalariga doimo yonida olib yurishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni yozishni so'rang:

Ota-onasining telefon raqami.

Uy manzili.

Qon guruhi yoki allergiyasi bo'lsa, u haqida ma'lumot (bu o'yin shaklida, “shaxsiy passport” sifatida o'rgatiladi).

Muhim eslatma: Bolalarni qo'rqitmang. Maqsad – ularni vahimaga solish emas, balki har qanday vaziyatda **“nima qilish kerakligini biladigan”** aqlli qahramonga aylantirishdir. Sizningcha, hozirgi bolalar uchun eng katta xavf ko'proq ko'chadami yoki internet olamidami?

Milliy G'urur: “Vatan Ostonadan Boshlanadi”

Milliy g'urur – bu shunchaki maqtancholik emas, balki o'zligini anglash va ota-bobolar merosiga hurmatdir.

Tarixiy qahramonlar: Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi kabi siymolar hayotini ertak va hikoyalar orqali singdirish.

Davlat ramzlari: Madhiya, bayroq va gerbga bo'lgan hurmatni darsning muqaddas qismiga aylantirish.

Milliy qadriyatlar: Odob-axloq qoidalari, “Ustoz – otangdek ulug” tamoyili va milliy bayramlarni nishonlash orqali daxldorlik hissini uyg'otish. Milliy g'urur – bu faqat bayramlarda bayroq ko'tarish emas, balki bolaning kundalik hayotida o'z vataniga bo'lgan daxldorlik hissini tuishidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bu tuyg'uni uyg'otish uchun eng samarali vaziyatlar va usullar quyidagilardir:

1. Sport va san'atdagi g'alabalar orqali

Bolalar muvaffaqiyatni yaxshi ko'radilar. Xalqaro maydonda O'zbekiston bayrog'i ko'tarilgan lahzalar (Olimpiada o'yinlari, xalqaro fan olimpiadalari yoki musobaqalar) eng kuchli hissiy holatlardir.

Vaziyat: Sinfda chempionlarimiz haqida qisqa video ko'rsatish.

Natija: Bola "Bu mening vatanim, men ham shunday buyuk ishlar qila olaman" degan ishonchni tuyadi.

2. "Tarixiy qahramon – mening do'stim" obrazi

Quruq sanalar va faktlar bolani zeriktiradi. Buning o'rniga buyuk bobolarimizni zamonaviy qahramon sifatidagi fazilatlarini ko'rsatish kerak.

Vaziyat: Amir Temurning adolati, Beruniyning izlanuvchanligi yoki Navoiyning sahovati haqida hikoya qilish.

Amaliyot: "Agar bugun Alisher Navoiy bizning sinfga kelsa, u biz bilan qanday suhbatlashgan bo'lardi?" degan mavzuda suhbat qurish.

3. Milliy belgilar va Davlat ramzlari bilan shaxsiy bog'lanish

Davlat ramzlari faqat devordagi rasm bo'lmasligi kerak.

Vaziyat: Madhiya aytilganda qo'lni ko'ksiga qo'yishning ma'nosini tushuntirish. Bu – vatan bilan "salomlashish" ekanligini uqtirish.

Amaliyot: "Mening bayrog'im – mening faxrim" mavzusida rasm chizdirish va undagi ranglarning ma'nosini bolaning hayotiga (musaffo osmon, yashil tabiat) bog'lash.

4. Mahalliy va milliy qadriyatlar (Hashar va mehmondostlik)

Milliy g'urur o'z xalqining yaxshi sifatlarini takrorlash orqali mustahkamlanadi.

Vaziyat: Maktab hovlisini obodonlashtirish (hashar) paytida: "Biz o'z uyimizni o'zimiz go'zal qilyapmiz, bu bizning o'zbekona odatimiz" deb ta'kidlash.

Natija: Bola o'zini jamoaning va millatning bir qismi deb his qiladi.

5. Ona tiliga bo'lgan hurmat

Tilda gapirish nafaqat muloqot, balki milliy g'urur belgisidir.

Vaziyat: Darslarda chiroyli, sof o'zbek tilida gapirishni rag'batlantirish.

Amaliyot: O'zbek xalq ertaklari va maqollari orqali tilning boyligini ko'rsatish. "Bu so'z faqat bizning tilimizda bor" deb qiziqish uyg'otish.

6. Ekskursiyalar va "Jonli tarix"

Kitobdagi rasmdan ko'ra, tarixiy obidani borib ko'rish yoki milliy muzeyga borish bolada unutilmas taassurot qoldiradi.

Vaziyat: Shahardagi diqqatga sazovor joylarga sayohat.

Natija: "Buni bizning bobolarimiz qurgan" degan faxr tuyg'usi ko'z bilan ko'rilganda haqiqiy g'ururga aylanadi.

Xulosa o'rnida: Milliy g'urur bolaga "Siz eng zo'risiz" deb uqtirish emas, balki "Sening shunday buyuk merosing bor va sen unga munosib bo'lishing kerak" degan mas'uliyatni go'zal tarzda yetkazishdir.

Tanqidiy Fikrlash: “Nima uchun? Qanday qilib?”

Tanqidiy fikrlash bolani tayyor axborotni shunchaki iste'mol qilishdan to'xtatib, tahlil qilishga o'rgatadi.

Savol berish san'ati: O'quvchini “Nima uchun shunday deb o'ylaysan?” degan savolga javob izlashga undash.

Muqobil variantlar: Bir muammoning bir necha xil yechimi borligini ko'rsatib berish (masalan, matematik masalani 2-3 xil usulda yechish).

Fakt va fikr: “Bu haqiqatmi yoki shunchaki kimningdir fikrimi?” degan tushunchalarni ajratishni o'rgatish.

Metodik tavsiyalar

O'qituvchilar ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda quyidagi usullardan foydalanishlari tavsiya etiladi:

Ko'nikma turi	Qo'llaniladigan metod	Kutilayotgan natija
Xavfsizlik	Rolli o'yinlar, keys-stadi	Xavfli vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilish
Milliy g'urur	Ekskursiyalar, “Vatanparvarlik” soatlari	O'z xalqi bilan faxrlanish, vatanparvarlik
Tanqidiy fikrlash	“Venn diagrammasi”, “Aqliy hujum”	Axborotni saralash va mustaqil xulosa chiqarish

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirish – bu ularni tayyor ma'lumotni shunchaki yodlash emas, balki uni tahlil qilish, savol ostiga olish va o'z xulosasiga ega bo'lishga o'rgatishdir. Bu jarayon **“Nima?”** degan savoldan **“Nima uchun?”** va **“Qanday qilib?”** degan savollarga o'tishni talab qiladi.

Quyida darslarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning amaliy usullari keltirilgan:

“Venn diagrammasi” metodi (taqqoslash)

Bu metod bolalarga ikki yoki undan ortiq narsaning o'xshash va farqli jihatlarini ko'rishga yordam beradi.

Amaliyot: Masalan, “Quyon” va “Bo'ri” personajlarini olaylik. O'quvchi ularning farqini (biri o'txur, biri yirtqich) va o'xshashligini (ikkalasi ham hayvon, o'rmonda yashaydi) tahlil qiladi.

Natija: Bola narsalarni yuzaki emas, chuqurroq tahlil qilishni o'rganadi.

“Fakt yoki fikr?” mashqi

O'quvchilarga axborotni saralashni o'rgatishning eng yaxshi yo'li.

Vaziyat: O'qituvchi ikki xil gap aytadi:

“Bugun havo harorati 25 daraja” (Fakt – uni isbotlash mumkin).

“Bugun havo juda chiroyli” (Fikr – bu subyektiv, hamma uchun har xil bo'lishi mumkin).

Natija: Bola internet yoki kitoblardagi ma'lumotlarni o'qiganda, ularning qay biri aniq isbotlanganini ajratishni boshlaydi.

Savol berishning “ochiq” texnikasi

Dars davomida javobi faqat “ha” yoki “yo‘q” bo‘lgan savollardan qoching.

Yopiq savol: “Ertak qahramoni yaxshilik qildimi?”

Ochiq savol (Tanqidiy): “Agar sen qahramonning o‘rnida bo‘lganingda nima qilgan bo‘larding? Nima uchun?”

Natija: Bola o‘z qarorini asoslashga va mantiqiy zanjir tuzishga o‘rganadi.

“Blum taksonomiyasi” asosida fikrlash

Bu usul o‘quvchini oddiy eslab qolishdan yuqori darajadagi tahlilga olib chiqadi.

Bilish: “Hikoyada nima bo‘ldi?”

Tahlil: “Nima uchun voqealar aynan shunday rivojlandi?”

Baholash: “Qahramonning harakati to‘g‘rimi? Uni qanday oqlash yoki qoralash mumkin?”

“Xato qayerda?” o‘yini

O‘quvchilarga ataylab xatosi bor ma'lumot yoki rasm ko'rsating.

Vaziyat: Masalan, qish tasvirlangan rasmda daraxtda olma pishib turgan bo'lsin.

Vazifa: Bola rasmdagi mantiqsizlikni topishi va nima uchun bu xato ekanligini ilmiy (tabiat qonunlari bilan) tushuntirib berishi kerak.

“Oltita fikrlovchi shlyapa” (Soddalashtirilgan shakli)

Bolalarga bitta muammoni turli nuqtayi nazardan ko'rishni o'rgating:

Oq shlyapa: Faqat faktlarni aytadi.

Qora shlyapa: Xavf va kamchiliklarni topadi.

Sariq shlyapa: Faqat yaxshi tomonlarini ko'radi.

O'qituvchi uchun oltin qoidalar:

Xato qilishdan qo'rqitmang: Tanqidiy fikrlaydigan bola xato qilishdan qo'rqmaydi, u xatoni tahlil qiladi.

“Chunki...” so'zini talab qiling: Har qanday javobdan keyin o'quvchi o'z fikrini asoslab berishi shart.

Kutish vaqti: Savol berganingizdan keyin kamida 10-15 soniya sukut saqlang. Bolaga fikrlarini jamlab olishga imkon bering.

Sizningcha, darslarda o'quvchilarning "Nima uchun?" deb ko'p savol berishlari darsga xalaqit beradimi yoki aksincha, jarayonni boyitadimi?

Xulosa: Boshlang'ich sinf o'quvchisida ushbu uchta ko'nikmaning uyg'unlashuvi nafaqat bilimli, balki har tomonlama sog'lom va ma'nan yetuk shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori asosida "Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti".
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Ishmuhamedov R., Yo'ldoshev M. *Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiya*. – Toshkent: Nihol, 2017.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyaning tatbiq asoslari*. – Toshkent: Fan, 2006.
6. Azizxo'jayeva N. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TDP, 2018.
7. Sayidahmedov N. *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya*. – Toshkent: Oliy ta'lim, 2019.

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK ONA TILI O'QITUVCHILARINING KOGNITIV SALOHİYATINI OSHIRISH

Bekmirzayev Xasan Safarovich

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish bo'imi boshlig'i

Annotatsiya. Mazkur maqolada kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv salohiyatini rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqot zamonaviy lingvodidaktika yondashuvlari asosida olib borilib, kognitiv kompetensiyaning tarkibiy komponentlari, uni rivojlantirish mexanizmlari hamda samarali pedagogik strategiyalar ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, ona tili ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli ta'lim hamda raqamli ta'lim vositalarining kognitiv kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Muallif tomonidan interaktiv, muammoli va kognitiv yo'naltirilgan metodlarning afzalliklari, bo'lajak o'qituvchilarning

analitik, kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: *kognitiv kompetensiya, lingvodidaktika, metakognitsiya, kognitiv salohiyat, ona tili ta'limi, tanqidiy fikrlash, ona tili ta'limi, interaktiv metodlar, interfaol metod, tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiya.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются педагогические и методические основы развития когнитивного потенциала будущих преподавателей родного языка на основе компетентностного подхода. Исследование проводится на основе современных лингвистических дидактических подходов, а структурные компоненты когнитивной компетенции, механизмы ее развития и эффективные педагогические стратегии научно обоснованы. Также анализируется важность современных педагогических технологий, интерактивных методов, проблемно-ориентированного обучения и цифровых инструментов обучения в формировании когнитивной компетенции в преподавании родного языка. Автор раскрывает преимущества интерактивных, проблемно-ориентированных и когнитивно-ориентированных методов, а также эффективных способов развития аналитического, творческого и критического мышления будущих преподавателей.*

Ключевые слова: *когнитивная компетентность, дидактика языка, метапознание, когнитивные способности, обучение родному языку, критическое мышление, обучение родному языку, интерактивные методы, интерактивный метод, критическое мышление, педагогические технологии.*

Abstract. *This article discusses the pedagogical and methodological foundations of developing the cognitive potential of future native language teachers based on a competency-based approach. The research is conducted on the basis of modern linguistic didactics approaches, and the structural components of cognitive competence, mechanisms for its development, and effective pedagogical strategies are scientifically substantiated. The importance of modern pedagogical technologies, interactive methods, problem-based learning, and digital learning tools in the formation of cognitive competence in native language education is also analyzed. The author reveals the advantages of interactive, problem-based, and cognitively oriented methods, as well as effective methods for developing analytical, creative, and critical thinking skills of future teachers.*

Keywords: *cognitive competence, language didactics, metacognition, cognitive capacity, native language education, critical thinking, native language education, interactive methods, interactive method, critical thinking, pedagogical technology.*

Kirish. Zamonaviy jamiyat faqat ma'lum hajmdagi bilimga ega bo'lgan mutaxassisni emas, balki mustaqil fikrlaydigan, muammoni tahlil qila oladigan, kreativ yondashuvga ega, o'z bilimini amaliyotda qo'llay oladigan shaxsni talab etmoqda. Zamonaviy ta'lim paradigmasida o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar tubdan yangilanmoqda. Ayniqsa, ona tili o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi nafaqat lingvistik bilimlar majmuasi bilan, balki tafakkur jarayonlarini boshqarish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish muammosi lingvodidaktikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy maqsadi o'quvchilarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, ularda mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, axborotni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir. Ayniqsa, bo'lajak ona tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida bu masala yanada dolzarb hisoblanadi. Chunki ona tili o'qituvchisi nafaqat til qoidalarini o'rgatadi, balki o'quvchilarda nutq madaniyati, tafakkur, mantiqiy va tanqidiy fikrlashni ham shakllantiradi.

Nazariy asoslar. Kognitiv kompetensiya pedagogik va psixologik nuqtayi nazardan shaxsning axborotni qabul qilish, qayta ishlash, tizimlashtirish va yangi vaziyatlarda qo'llashga tayyorligini ifodalaydi. Ushbu tushuncha kognitiv psixologiya (J. Piaget, L.S. Vygotskiy) hamda zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvlar bilan uzviy bog'liq.

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u ta'lim oluvchilarning nafaqat bilim egallashiga, balki olingan bilimlarni amaliyotda samarali qo'llay olishiga ham qaratilgan. Mazkur yondashuvning asosiy maqsadi shaxsni turli hayotiy va kasbiy vaziyatlarda mustaqil faoliyat yurita oladigan kompetent mutaxassis sifatida shakllantirishdan iborat. Pedagogik adabiyotlarda "kompetensiya" tushunchasi ma'lum bir faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning uyg'unligi sifatida talqin qilinadi. Kompetentlik esa ushbu kompetensiyalarni amaliy faoliyatda samarali qo'llay olish qobiliyatidir.

Zamonaviy lingvodidaktikaning dolzarb masalasi – bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida kognitiv kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan. Bugungi kunda ona tili ta'limi faqatgina lingvistik qoidalar jamlanmasini o'rgatishdan iborat emas, balki tilni inson tafakkurini shakllantiruvchi, borliqni konseptuallashtiruvchi

murakkab kognitiv tizim sifatida talqin qilishni taqozo etmoqda. Maqolaning asosiy maqsadi – talabalarda til birliklarini kognitiv darajada tahlil qilish, mantiqiy operatsiyalarni (tizimlashtirish, turkumlash, model yaratish) erkin bajarish va metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish orqali ularning kasbiy mahoratini oshirishdir. Bu jarayon bo'lajak pedagogning nafaqat grammatik me'yorlarni bilishi, balki o'quvchilarda til orqali dunyoni anglash va intellektual salohiyatni namoyon etish qobiliyatini shakllantira olishini ta'minlaydi.

Kompetensiyaviy yondashuv an'anaviy ta'limdan quyidagi jihatlar bilan farqlanadi:

- bilimni yodlashdan ko'ra uni qo'llashga e'tibor qaratiladi;
- o'quvchi markaziy subyekt sifatida qaraladi;
- mustaqil fikrlash va ijodiy faoliyat rag'batlantiriladi;
- muammoli vaziyatlarni hal qilishga yo'naltiriladi;
- amaliy faoliyat va hayotiy tajribaga asoslanadi.

Pedagogik va kognitiv psixologiya nuqtayi nazaridan kognitiv kompetensiya - shaxsning axborotni qabul qilish, qayta ishlash, uni xotira strukturalariga joylashtirish va yangi nostandart vaziyatlarda unga asoslanib qaror qabul qilish qobiliyatidir. Ona tili ta'limida ushbu kompetensiya til birliklarining (fonema, morfema, leksema) ongda qanday kategoriyalashtirilishi va nutqiy faoliyatda qanday konseptual integratsiyaga kirishishi bilan belgilanadi. Masalan, o'zbek tilidagi kelishik tizimini shunchaki qo'shimchalar jadvali sifatida emas, balki obyektlar o'rtasidagi mantiqiy-kognitiv munosabatlarni ifodalovchi mental sxemalar sifatida anglash muhimdir. Buning uchun biz kognitiv kompetensiyaning tarkibiy qismlari bilan tanishib chiqishimiz lozim. Kognitiv kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Bilish: Lingvistik tushunchalar va qoidalarning mental leksikonda tizimli saqlanishi.

Tahlil qilish: Til hodisalarini kognitiv yuklamani hisobga olgan holda qismlarga ajratish va ularning semantik-kognitiv funktsiyasini aniqlash.

Sintez: Turli sathdagi til birliklaridan yangi, mantiqiy izchil va mazmunan boy matnlarni konstruksiya qilish.

Baholash: Nutqiy vaziyatga ko'ra til birliklarining qo'llanilish samaradorligini metakognitiv nazorat qilish.

Bo'lajak ona tili o'qituvchilari uchun bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- til hodisalarini chuqur anglash;
- mantiqiy va tanqidiy fikrlash;
- nutqiy faoliyatni tahlil qilish;

-metodik qarorlar qabul qilish.

“Kognitiv” atamasi lotincha “cognitio” — bilish, anglash, idrok etish ma’nolarini bildiradi. Kognitiv salohiyat esa insonning bilish jarayonlari bilan bog‘liq imkoniyatlari majmuasidir. U fikrlash, tahlil qilish, eslab qolish, muammoni hal etish, ijodiy yondashish va bilimlarni amaliyotda qo‘llash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi.

Pedagogik faoliyatda kognitiv salohiyat alohida o‘rin tutadi. Chunki o‘qituvchi o‘z fanini mukammal bilish bilan birga, o‘quvchilarni fikrlashga undashi, ularda mustaqil mushohada yuritish ko‘nikmalarini shakllantirishi zarur.

Bo‘lajak ona tili o‘qituvchilarining kognitiv salohiyati quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Bilimlarni anglash va tushunish;
2. Analitik fikrlash;
3. Tanqidiy tafakkur;
4. Muammoni hal qilish;
5. Kreativ fikrlash;
6. Axborotni qayta ishlash;
7. Refleksiv faoliyat.

Kognitiv salohiyat rivojlangan o‘qituvchi:

- darsni samarali tashkil etadi;
- pedagogik vaziyatlarni tez tahlil qiladi;
- innovatsion metodlardan foydalana oladi;
- o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- ta’lim samaradorligini oshira oladi.

Shu sababli oliy ta’lim tizimida bo‘lajak ona tili o‘qituvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Hozirgi kunda oliy ta’lim tizimida ona tili o‘qitish metodikasi asosan an’anaviy-deskriptiv xarakterga ega bo‘lib, kognitiv jarayonlarni faollashtirish masalasi ikkinchi darajali bo‘lib qolmoqda. Quyidagi jadvalda amaldagi yondashuvning tanqidiy tahlili keltirilgan:

Tahlil mezonlari	Amaldagi (an’anaviy- deskriptiv) yondashuv	Kamchiliklari	Takomillashtirish yo‘nalishlari
Ta’lim mazmuni	Tayyor bilimlarni berishga yo‘naltirilgan	Talabada mustaqil fikrlash shakllanmaydi	Muammoli va izlanishga

Tahlil mezonlari	Amaldagi (an'anaviy- deskriptiv) yondashuv	Kamchiliklari	Takomillashtirish yo'nalishlari
O'qitish usullari	Ma'ruza va tushuntirish ustun	Passiv o'zlashtirish kuchli	asoslangan mazmunni joriy etish Interaktiv metodlar (bahs, klaster, case-study)ni keng qo'llash
Talaba roli	Tinglovchi, ijrochi	Faollik past, tashabbus yetishmaydi	Faol subyektga aylantirish, hamkorlikda o'qitish
Fikrlash faoliyati	Reproduktiv (yodlash va takrorlash)	Analitik va tanqidiy fikrlash rivojlanmaydi	Tahlil, solishtirish, umumlashtirishga yo'naltirish
Baholash tizimi	Natijaga yo'naltirilgan (test, yozma ish)	Jarayon va fikrlash baholanmaydi	Formativ baholash, refleksiya asosida baholash
O'quv topshiriqlari	Standart, bir xil turdagi mashqlar	Kreativlik va moslashuvchanlik rivojlanmaydi	Differensial va ijodiy topshiriqlarni joriy etish
Kognitiv jarayonlar	Ikkinchi darajali ahamiyatga ega	Bilim yuzaki o'zlashtiriladi	Kognitiv strategiyalar (metakognitsiya, refleksiya)ni rivojlantirish
Texnologiyalardan foydalanish	Cheklangan yoki formal	Ta'lim samaradorligi past	Raqamli va interaktiv vositalarni integratsiya qilish
Pedagogik yondashuv	O'qituvchi markazli	Talaba ehtiyojlari inobatga olinmaydi	Talabaga yo'naltirilgan (student-centered) yondashuv

Bundan tashqari, sillabusda beriladigan topshiriqlar talabalarning mustaqil tahliliy fikrlashiga emas, balki reproduktiv xotirasiga (yod olishga) tayanish, nazariy

manbalarning boyligi va filologik bazaning juda murakkabligi, lingvistik terminologiyaning aniq shakllanganligi, grammatik me'yorlar va imlo qoidalarining mukammal darajada berilishi, bilimlarni amaliy-kognitiv vaziyatlarda va muammoli topshiriqlarda qo'llash ko'nikmasining pastligi, vizualizatsiya va kognitiv xaritalash (Cognitive Mapping) kabi zamonaviy strategiyalarning kamligi, muammoli ta'lim elementlarining yetishmasligi va kognitiv yuklamaning noto'g'ri taqsimlanishi kabi jihatlar ham kognitiv jarayonlarga ta'sir qiladi.

Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, reproduktiv o'qitishdan kognitiv-tadqiqotchilik yondashuviga o'tish metodikani takomillashtirishning bosh yo'nalishi hisoblanadi. Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'limning asosiy talablaridan biridir. Metodikani takomillashtirish esa interaktiv, innovatsion va refleksiv yondashuvlarni uyg'unlashtirish orqali amalga oshiriladi. Yuqoridagi kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida quyidagi uchta strategiya taklif etiladi:

Interaktiv kognitiv-lingvistik topshiriqlar. Talabalarning lingvistik birliklarni funksional-semantik jihatdan tahlil qilish va tanqidiy fikrlashini faollashtirish uchun qaratilgan topshiriqlar bazasini yaratiladi. Jumladab, talabalarga "lingvistik eksperiment" o'tkazish topshiriladi. Masalan, biror matnda *-dir* affiksining qo'llanishini tahlil qilish: u qaysi o'rinlarda qat'iy ishonchni, qaysi o'rinlarda esa taxminiy-modal ma'noni anglatishini tushuntirish talab etiladi. Bu orqali talaba qo'shimchaning grammatik shaklidan uning mental-kognitiv maydoniga o'tadi. Shu tariqa talabalarda til hodisalarini faqat qoida sifatida emas, balki so'zlovchining kognitiv maqsadini ifodalovchi vosita sifatida ko'rish ko'nikmasi shakllanadi.

Kognitiv xaritalar (Cognitive Maps). Murakkab til tizimlarini vizual sxemalar yordamida ierarxik tizimga solish va kognitiv yuklamani kamaytirish nazarda tutiladi. Masalan, "Ergashgan qo'shma gaplar" mavzusida talabalar bosh va ergash gap orasidagi mantiqiy bog'liqlikni (sabab, natija, payt, shart) vizual xarita ko'rinishida chizadilar. Bunda konseptual markaz sifatida "Bosh gap" olinadi va undan tarqaluvchi mantiqiy savollar zanjiri orqali ergash gaplarning turlari tizimlashtiriladi. Natijada murakkab axborotlar bloklarga ajratiladi, bu esa bilimni uzoq muddatli xotirada saqlash va tezkor qayta ishlashga imkon beradi.

Muammoli vaziyatlar (Problem-based Learning). Darsda kognitiv ziddiyat (kognitiv dissonans) yaratish orqali talabaning tadqiqotchilik qobiliyatini oshirish nazarda tutiladi. O'qituvchi o'zbek tilidagi ko'p ma'noli so'zlar yoki omonimlar bilan bog'liq bo'lgan "ziddiyatli keys" taqdim etadi. Masalan, matnda qo'llangan bir xil so'z shakli qanday qilib turli kontekstlarda mutlaqo zid kognitiv modellarni hosil qilishi

mumkinligi haqida savol qo'yiladi. Talaba mavjud lingvistik bilimlarini ishga solib, argumentatsiya orqali yechim topishi kerak. Talabaning argumentlash, mantiqiy asoslash va kognitiv ziddiyatlarni bartaraf etish kompetensiyasi kuchayadi.

Oliy ta'lim muassasalarida ona tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayoniga quyidagi tavsiyalar tatbiq etilishi lozim:

1. Darslarda **evristik suhbat** metodidan foydalanishni kengaytirish, talabaga tayyor lingvistik materialni berishdan ko'ra, uni mustaqil kashf qilishiga sharoit yaratish.

2. Talabalarda **metakognitiv refleksiya** ko'nikmasini shakllantirish: har bir tahlildan so'ng "Men nima uchun bu lingvistik xulosaga keldim?" degan savol orqali o'z fikrlash jarayonini nazorat qilishga o'rgatish.

3. O'quv jarayoniga **kognitiv modellash** elementlarini kiritish, ya'ni til birliklarining semantik maydonini grafik va konseptual jadvallar ko'rinishida taqdim etish.

4. **Didaktik transformatsiya** tamoyiliga amal qilish: olingan nazariy kognitiv bilimlarni maktab ona tili darslarida o'quvchilar darajasiga moslab tushuntirish mahoratini mashq qilish.

Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'taruvchi strategik vazifadir. Taklif etilgan interaktiv topshiriqlar, kognitiv xaritalar va muammoli ta'lim usullari an'anaviy o'qitishdagi "reproduktivlik" muammosiga samarali yechim bo'la oladi. Ushbu metodikaning joriy etilishi natijasida kelajakda tilni faqat qoidalar majmuasi sifatida emas, balki kuchli tafakkur quroli sifatida tahlil qiladigan va uni o'rgata oladigan yuqori malakali pedagoglar korpusi shakllanadi.

Ona tili ta'limi boshqa fanlardan o'zining kommunikativ va tafakkur bilan chambarchas bog'liqligi bilan ajralib turadi. Shu sababli mazkur fan doirasida talabalar fikrlash faoliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud.

Matn tahlili bo'lajak o'qituvchilarning:

- analitik fikrlashi;
- mantiqiy tafakkuri;
- xulosa chiqarish;
- nutqiy kompetensiyasini rivojlantiradi.

Talabalarga turli uslubdagi matnlarni qiyosiy tahlil qilish topshiriqlari berilishi samarali natija beradi.

Kreativ topshiriqlar. Ijodiy topshiriqlar talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan:

- esse yozish;
- muammoli vaziyat yaratish;
- dialog tuzish;
- matnni qayta ishlash;
- alternativ yakun yaratish.

Bunday topshiriqlar bo'lajak o'qituvchilarning kreativ va kognitiv salohiyatini oshiradi.

Tanqidiy fikrlash texnologiyasi. Tanqidiy fikrlash texnologiyasi talabalarda:

- tahlil qilish;
- dalillash;
- asoslash;
- baholash;
- mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bu esa kelajakdagi pedagogik faoliyat samaradorligini oshiradi.

Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv salohiyatini rivojlantirishda professor-o'qituvchilarning pedagogik mahorati muhim o'rin tutadi.

Pedagog:

- innovatsion metodlardan foydalana olishi;
- talabalarda motivatsiya uyg'ota olishi;
- muammoli vaziyatlar yaratishi;
- talabalarni mustaqil izlanishga yo'naltirishi kerak.

Zamonaviy o'qituvchi bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini boshqaruvchi, yo'naltiruvchi va fasilitator vazifasini bajaradi.

Shuningdek, pedagog:

- talabalar fikrini hurmat qilishi;
- ijodiy muhit yaratishi;
- erkin muloqotni qo'llab-quvvatlashi;
- refleksiv faoliyatni tashkil etishi lozim.

Bunday yondashuv talabalar kognitiv faolligining oshishiga xizmat qiladi.

Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv salohiyatini aniqlash va baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

1. Bilimlarni tushunish darajasi;
2. Muammoni hal qilish ko'nikmasi;
3. Mustaqil fikrlash qobiliyati;
4. Analitik va tanqidiy tafakkur;
5. Axborot bilan ishlash kompetensiyasi;

6. Kreativ yondashuv;
7. Nutqiy faoliyat darajasi.

Mazkur mezonlar asosida talabalar faoliyatini monitoring qilish ularning rivojlanish dinamikasini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv salohiyatini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi ta'lim tizimi nafaqat nazariy bilimga ega, balki mustaqil fikrlay oladigan, pedagogik muammolarni tahlil qiladigan, innovatsion faoliyat yurita oladigan va o'z bilimini amaliyotda samarali qo'llay oladigan mutaxassislarni tayyorlashni talab etmoqda.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning strategik omillaridan biridir. Kognitiv yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning bilimni faqat o'zlashtirish darajasida emas, balki uni tahlil qilish, qayta ishlash, umumlashtirish va yangi vaziyatlarda qo'llash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy-deskriptiv yondashuv doirasida talabalar ko'proq reproduktiv faoliyat bilan cheklanib qolmoqda. Natijada, ularning tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari yetarli darajada rivojlanmayapti. Shu bois ta'lim jarayoniga kognitiv yo'naltirilgan, interaktiv va refleksiv metodlarni tizimli joriy etish zarur.

Taklif etilgan metodik yondashuvlar — interaktiv kognitiv topshiriqlar, kognitiv xaritalash hamda muammoli ta'lim texnologiyalari — talabalarning lingvistik bilimlarini chuqurlashtirish bilan birga, ularning tafakkur operatsiyalarini faollashtiradi. Ayniqsa, metakognitiv refleksiya elementlarini qo'llash talabalarda o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish va baholash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, kognitiv kompetensiyaga asoslangan ta'lim modeli bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Bunday yondashuv orqali pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning intellektual rivojlanishini boshqaruvchi va yo'naltiruvchi subyektga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili ta'limini kognitiv asosda tashkil etish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- talabalarda chuqur va tizimli lingvistik tafakkur shakllanadi;
- mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi;
- nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash qobiliyati ortadi;

-kelajak o'qituvchilarining metodik va kasbiy kompetensiyasi mustahkamlanadi.

Kelgusida ushbu yo'nalishda eksperimental tadqiqotlarni kengaytirish, kognitiv metodikalarning samaradorligini aniq mezonlar asosida baholash hamda raqamli ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyasini ta'minlash muhim ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London, 2001.
2. Bozorova O'.H. Raqamli pedagogika sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish. – 2025.
3. Yusupova I.A. Nutq va nutqiy kompetensiyaning lingvistik-pedagogik mohiyati. – 2026.
4. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva, 2004.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2013.
6. Dadadjanova F. Kognitiv yondashuv asosida grammatik va diskursiv kompetensiyani shakllantirish modeli. – 2025.
7. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.
8. Muxammadjonov J., Olimova S. Oliy ta'limda pedagogik kompetensiyaning nazariy asoslari. – 2025.

KASBIY RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Bobojonov Xurshed Haydar o'g'li

Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumani 85-sonli maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy etish jarayonida uchrayotgan muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Xususan, “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarini tashkil etishdagi texnik, tashkiliy va nazorat bilan bog'liq kamchiliklar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, tizim samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, kasbiy rivojlanish kuni, kasbiy rivojlanish soati, ta'lim sifati, elektron platforma, ta'lim boshqaruvi.

Аннотация. В данной статье анализируются проблемы, возникающие в процессе внедрения системы непрерывного профессионального развития учителей в учреждениях общего среднего образования, а также пути их решения. В частности, рассмотрены технические, организационные и контрольные недостатки при организации мероприятий «День

профессионального развития» и «Час профессионального развития». Кроме того, разработаны практические предложения и рекомендации, направленные на повышение эффективности системы.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, день профессионального развития, час профессионального развития, качество образования, электронная платформа, управление образованием.

Abstract. This article analyzes the problems encountered in the process of implementing the system of continuous professional development for teachers in general secondary education institutions, as well as ways to solve them. In particular, technical, organizational, and monitoring-related shortcomings in organizing the “Professional Development Day” and “Professional Development Hour” activities are examined. In addition, practical proposals and recommendations aimed at improving the effectiveness of the system have been developed.

Keywords: continuous professional development, professional development day, professional development hour, quality of education, electronic platform, educational management.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ham o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash maqsadida qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori⁶ hamda Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 28-iyundagi 198-son buyrug'i⁷ asosida pedagoglarning malakasini oshirish va kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash tizimi yanada takomillashtirildi. Mazkur hujjatlar ijrosini ta'minlash maqsadida 2024-yil 24-avgustda Vazirlikning 246-sonli buyrug'i⁸ qabul qilinib, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida “Kasbiy rivojlanish kuni” (KRK) hamda “Kasbiy rivojlanish soati” (KRS) tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish belgilandi. Ushbu tizim pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish hamda ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qilishi ko'zda tutilgan.

Asosiy qism. Amaliyot shuni ko'rsatdiki, 2024–2026-yillar davomida KRK va KRS tadbirlarini tashkil etish jarayonida bir qator muammolar yuzaga keldi. Ushbu muammolar ko'proq texnik ta'minot, nazorat mexanizmi va tashkiliy jarayonlar bilan

⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori.

⁷ Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 28-iyundagi 198-son buyrug'i

⁸ Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 24-avgustda 246-sonli buyrug'i

bog'liq bo'ldi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini raqamlashtirish maqsadida joriy etilgan elektron platformalar pedagoglarning faoliyatini monitoring qilish, ro'yxatdan o'tkazish hamda sertifikatlash jarayonlarini avtomatlashtirishga xizmat qilishi kerak edi. Biroq amaliyotda "Avloniy" bot orqali yetakchi o'qituvchilarni ro'yxatdan o'tkazish jarayonida bir qator texnik va tashkiliy muammolar kuzatildi. Xususan, tizimning barqaror ishlamasligi, ma'lumotlarning noto'g'ri saqlanishi yoki umuman bazaga tushmasligi kabi holatlar ko'plab pedagoglarning noroziligiga sabab bo'ldi. Ayrim hollarda o'qituvchilarning ishtiroki tizimda aks etmaganligi tufayli KRK yakunida sertifikat olish jarayoni murakkablashdi. Mazkur muammo nafaqat texnik nosozlik, balki boshqaruv tizimidagi kamchiliklarni ham ko'rsatadi. Chunki tizimdagi nosozliklarga mas'ul tashkilotlar tomonidan tezkor texnik yordam ko'rsatilmagani, muammolar yuzasidan aniq yo'riqnomalar ishlab chiqilmagani pedagoglarning ortiqcha vaqt va kuch sarflashiga olib keldi. Natijada o'qituvchilarda raqamli tizimlarga nisbatan ishonchsizlik kayfiyati shakllanishi kuzatildi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biri hisoblanadi.

Kasbiy rivojlanish kuni va kasbiy rivojlanish soati tadbirlarining samaradorligi, avvalo, pedagoglarning faol va muntazam ishtirokiga bog'liqdir. 246-sonli buyruqda KRK va KRS mashg'ulotlarida qatnashmagan pedagoglarga nisbatan bir kunlik ish haqini ushlab qolish tartibi belgilangan bo'lsa-da, ushbu mexanizm amaliyotda deyarli qo'llanilmadi. Nazorat mexanizmlarining sustligi sababli ayrim pedagoglarda mazkur tadbirlarga nisbatan mas'uliyatsiz munosabat shakllandi. Bunday holat uzoq muddatda kasbiy rivojlanish tizimining formal xarakter kasb etishiga olib kelishi mumkin. Chunki qatnashuv majburiy bo'lsa-da, nazoratning amalda ishlamasligi pedagoglarning ichki motivatsiyasini pasaytiradi va tadbirlarning mazmuniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Kasbiy rivojlanish soati mashg'ulotlarini tashkil etishda muhim muammolardan biri sifatida maktab koordinatorlari tomonidan nazoratning yetarli darajada olib borilmayotgani kuzatilmoqda. Ayrim ta'lim muassasalarida KRS mashg'ulotlari faqat hujjatlarda mavjud bo'lib, amalda mashg'ulotlarning sifati, mazmuni va samaradorligi chuqur monitoring qilinmaydi. Bu esa tadbirlarning rasmiy tus olishiga sabab bo'lmoqda.

Kasbiy rivojlanish tizimining eng muhim vazifalaridan biri o'qituvchilarning yangi bilim va ko'nikmalarni amaliy faoliyatida qo'llashiga erishishdan iborat. Biroq amaliyotda KRK va KRS tadbirlarida olingan bilimlarning dars jarayonida qo'llanilishini aniqlovchi samarali monitoring tizimi shakllantirilmagan. Masalan, pedagog sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha mashg'ulotda

qatnashgan bo'lsa, ushbu bilimlarni keyingi darslarda qay darajada qo'llayotgani yuzasidan aniq tahliliy mexanizm mavjud emas. Buyruqda belgilangan dars tahlili va kuzatuv ishlari ko'pincha faqat hujjat yuritish bilan cheklanib qolmoqda. Natijada o'qituvchining haqiqiy kasbiy o'sishi emas, balki faqat tadbirda ishtirok etgani qayd etilmoqda. Bu holat kasbiy rivojlanish tizimining amaliy samaradorligini pasaytiradi. Chunki bilimni egallash emas, uni amaliyotga tatbiq etish ta'lim sifatining asosiy mezoni hisoblanadi. Kasbiy rivojlantirish tizimining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillardan yana biri ayrim hududlarda internet tarmog'i sifati pastligi hamda zamonaviy texnik vositalarning yetishmasligidir. Ayniqsa, chekka hududlardagi maktablarda kompyuter texnikasi bilan ta'minlanganlik darajasi past bo'lib, bu pedagoglarning onlayn platformalardan samarali foydalanish imkoniyatini cheklamoqda.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida raqamli platformalarning samarali ishlashi pedagoglarning faol ishtirokini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli "KRKA'vloniy" bot va boshqa elektron platformalarda yuzaga kelayotgan texnik nosozliklarni bartaraf etish uchun, avvalo, yagona markazlashgan texnik qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish zarur. Mazkur tizim orqali pedagoglarga real vaqt rejimida maslahat berish, yuzaga kelgan muammolarni tezkor aniqlash va bartaraf etish imkoniyati paydo bo'ladi.

Bundan tashqari, elektron platformalarni joriy etishdan oldin ularning funksional imkoniyatlarini sinovdan o'tkazish va hududlar kesimida pilot loyihalarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Chunki amaliyot shuni ko'rsatadiki, dasturiy ta'minot yetarli darajada test qilinmasdan foydalanishga topshirilganda, ma'lumotlarning yo'qolishi yoki noto'g'ri aks etishi kabi holatlar ko'payadi. Shu bois platformalarning texnik xavfsizligi va ma'lumotlar bazasi barqarorligini ta'minlash muhim vazifa hisoblanadi.

246-sonli buyruqda belgilangan intizomiy choralarni barcha hududlarda bir xil va adolatli qo'llash zarur. Chunki normativ talablarning amalda ishlamasligi pedagoglarda mas'uliyatsizlik kayfiyatini shakllantiradi. Shu bilan birga, faqat jazolash mexanizmlarini kuchaytirish emas, balki rag'batlantirish tizimini ham rivojlantirish lozim. Masalan, KRK va KRS tadbirlarida faol qatnashgan, innovatsion metodlarni amaliyotga muvaffaqiyatli joriy etgan pedagoglarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish samarali natija beradi. Kasbiy rivojlanish soati mashg'ulotlari samaradorligini oshirish uchun monitoring va nazorat tizimini ilmiy asosda qayta tashkil etish zarur. Avvalo, KRS mashg'ulotlari faoliyatini baholashning aniq mezonlari ishlab chiqilishi kerak. Ushbu mezonlar mashg'ulotlarning sifati,

pedagoglarning faolligi, innovatsion metodlarning qo'llanishi hamda amaliy natijadorlik ko'rsatkichlarini kamrab olishi lozim. Koordinatorlarning faoliyatini samarali tashkil etish uchun ular uchun alohida metodik qo'llanmalar va monitoring dasturlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Kasbiy rivojlantirish tizimining haqiqiy samaradorligini aniqlash uchun pedagoglarning olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash darajasini baholovchi monitoring tizimini joriy etish zarur. Shu maqsadda elektron portfolio tizimini yaratish muhim ahamiyatga ega. Mazkur portfolio orqali pedagog o'zining yangi metodlar asosida o'tgan dars ishlanmalari, taqdimotlari, videodarslari va amaliy natijalarini muntazam joylashtirib boradi. Shuningdek, dars kuzatuvlari va reflektiv tahlil tizimini kuchaytirish lozim.

N.N. Azizxo'jayeva pedagogik mahoratning asosiy mezonlaridan biri sifatida o'qituvchining doimiy o'z ustida ishlashi va kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirib borishini ko'rsatadi. Uning ta'kidlashicha, kasbiy rivojlanish tizimi pedagoglarning ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash va ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni keng qo'llashga xizmat qiladi⁹.

Kasbiy rivojlantirish tizimining samarali ishlashi zamonaviy texnik infratuzilmaga bevosita bog'liqdir. Shu sababli, avvalo, ta'lim muassasalarini yuqori tezlikdagi internet tarmog'i bilan ta'minlash davlat miqyosidagi ustuvor vazifalardan biri bo'lishi lozim. Ayniqsa, chekka hududlardagi maktablarda internet sifati va texnik vositalar yetishmovchiligi masalasiga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Shuningdek, pedagoglarni zamonaviy kompyuter texnikalari bilan ta'minlash va ulardan samarali foydalanish bo'yicha amaliy treninglarni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish maqsadida bosqichma-bosqich o'quv kurslari, vebinarlar va mentorlik dasturlarini yo'lga qo'yish tavsiya etiladi. A. Hargreaves¹⁰ va M. Fullan ilmiy tadqiqotlarida kasbiy rivojlanish tizimining samaradorligi pedagoglarning ichki motivatsiyasi, hamkorlik muhiti va amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan treninglarga bog'liq ekanligi ko'rsatib o'tiladi. Olimlarning fikricha, zamonaviy ta'lim tizimida kasbiy rivojlantirish faqat qisqa muddatli seminarlar bilan cheklanib qolmasdan, pedagogning kundalik faoliyati bilan uzviy bog'lanishi lozim¹¹.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi

⁹ Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 320 b.

¹⁰ Hargreaves A. Teacher Professional Development and Educational Improvement. – London: Routledge, 2019.

¹¹ Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2020.

pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy rivojlanish kuni va kasbiy rivojlanish soati tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etilishi pedagoglarning metodik tayyorgarligini mustahkamlash, tajriba almashish muhitini shakllantirish hamda ta'lim jarayoniga ilg'or metod va texnologiyalarni tatbiq etishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt vositalari va innovatsion pedagogik metodlardan foydalanishga oid mashg'ulotlar o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirishga keng imkoniyat yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".
2. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 28-iyundagi 198-son buyrug'i
3. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 24-avgustda 246-sonli buyrug'i
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 320 b.
5. Hargreaves A. Teacher Professional Development and Educational Improvement. – London: Routledge, 2019.
6. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2020.

Texnologiya fani ustozlarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlarining o'rni va ahamiyati

Boshmanova Madina To'ychiyevna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi texnologiya fani metodisti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada texnologiya fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlarining o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadbirning maqsadlari, mazmuni, tashkiliy shakllari hamda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishdagi samaradorligi yoritilgan. Milliy hunarmandchilik, zamonaviy pedagogik texnologiyalar (STEAM, loyihaviy ta'lim, raqamli vositalar) va amaliy mashg'ulotlar*

orqali o'qituvchilar malakasini yuksaltirishning innovatsion yo'llari ko'rsatilgan. O'zbekiston ta'lim tizimi kontekstida amaliy tavsiyalar berilgan. Maqola texnologiya fani o'qituvchilari, metodistlar va ta'lim rahbarlariga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: *texnologiya fani, uzluksiz kasbiy rivojlanish, Kasbiy rivojlanish kuni, o'qituvchilar malakasi, pedagogik innovatsiyalar, STEAM, amaliy ko'nikmalar, ta'lim sifati.*

Аннотация: *В статье анализируется роль и значение мероприятий «День профессионального развития», проводимых для учителей предмета «Технология», в системе их непрерывного профессионального развития. Рассматриваются цели, содержание, организационные формы и эффективность данного мероприятия в повышении профессиональной компетентности педагогов. Особое внимание уделено интеграции национального ремесленного наследия с современными педагогическими технологиями (STEAM, проектное обучение, цифровые инструменты). Приводятся практические рекомендации в контексте системы образования Узбекистана.*

Ключевые слова: *предмет «Технология», непрерывное профессиональное развитие, День профессионального развития, педагогическая компетентность, инновации в образовании, STEAM.*

Abstract: *This article analyzes the role and significance of "Professional Development Day" events organized for Technology subject teachers in their continuous professional development. The goals, content, organizational forms, and effectiveness of these events in enhancing teachers' professional competencies are examined. Special attention is paid to the integration of national handicraft heritage with modern pedagogical technologies (STEAM, project-based learning, digital tools). Practical recommendations are provided within the context of Uzbekistan's education system.*

Key words: *Technology subject, continuous professional development, Professional Development Day, teacher competence, pedagogical innovation, STEAM, practical skills.*

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirish va yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va jadal texnologik o'zgarishlar sharoitida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni hayotga tayyorlovchi, ularning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantiruvchi yetakchi sifatida namoyon bo'lishi lozim.

Texnologiya fani o'qituvchilari uchun bu mas'uliyat yanada yuqori darajada. Chunki texnologiya fani o'quvchilarda mehnatsevarlik, ijodkorlik, loyihaviy tafakkur, muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmalari bilan birgalikda milliy hunarmandchilik an'analari, ma'naviy meros va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un holda shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu fan orqali o'quvchilar nafaqat zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtiradi, balki o'z xalqining qadimiy hunarmandchilik merosiga hurmat va e'tibor bilan qarashni ham o'rganadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: **“Biz farzandlarimizni nafaqat zamonaviy bilim va kasb-hunar egasi, balki ma'naviy yetuk, Vatanga sadoqatli insonlar qilib tarbiyalashimiz kerak”**. Ushbu strategik vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishda texnologiya fani o'qituvchilarining doimiy kasbiy o'sishi, malakasini yangilab borishi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni puxta egallashi muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, o'qituvchi o'zi rivojlanmasa, o'quvchilarni kelajak talablariga mos ravishda tarbiyalay olmaydi. Bugungi kunda texnologiya fani o'qituvchilari oldida turgan asosiy vazifa — an'anaviy hunarmandchilikni zamonaviy innovatsion texnologiyalar (STEAM-yondashuv, 3D-modellashtirish, raqamli dizayn va loyihaviy ta'lim) bilan uyg'unlashtirib, dars jarayonini yanada mazmunli va qiziqarli o'tkazishdan iboratdir. Ana shu maqsadda mamlakatimiz ta'lim tizimida keng joriy etilayotgan **“Kasbiy rivojlanish kuni”** tadbirlari o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida muhim mexanizm bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu tadbirlar nafaqat nazariy bilimlarni yangilash, balki amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash, tajriba almashish, innovatsion usullarni o'zlashtirish va o'qituvchilarning motivatsiyasini oshirishga qaratilgan.

“Kasbiy rivojlanish kuni” texnologiya fani ustozlari uchun o'ziga xos professional o'sish platformasiga aylangan bo'lib, unda o'qituvchilar bir kun davomida zamonaviy talablarga mos ko'nikmalarni egallab, milliy va xalqaro tajribalarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Ushbu tadbirlar orqali o'qituvchilar nafaqat o'z malakasini oshiradi, balki o'quvchilarga beradigan ta'lim sifatini ham yangi bosqichga ko'taradi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishning eng muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ana shu maqsadda texnologiya fani ustozlari uchun maxsus tashkil etiladigan **“Kasbiy rivojlanish kuni”** tadbirlari o'qituvchilarning professional o'sishida muhim o'rin tutmoqda.

“Kasbiy rivojlanish kuni” — bu texnologiya fani o'qituvchilari uchun maxsus mo'ljallangan intensiv o'quv-amaliy tadbir bo'lib, unda ishtirokchilar bir kun davomida o'z kasbiy malakasini yangilash, zamonaviy pedagogik usullarni o'zlashtirish, amaliy ko'nikmalarini mustahkamlash va hamkasblari bilan tajriba almashish imkoniyatiga

ega bo'ladi. Ushbu tadbir nafaqat bir martalik o'quv mashg'uloti, balki uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini tizimli ravishda yuksaltirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda texnologiya fani o'qituvchilari oldida turgan asosiy vazifa — an'anaviy hunarmandchilikni zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirib, o'quvchilarda ham amaliy ko'nikmalar, ham milliy qadriyatlar va ijodiy tafakkurni shakllantirishdan iboratdir. "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlari aynan shu murakkab vazifani bajarishda o'qituvchilarga amaliy yordam beruvchi samarali platforma hisoblanadi.

Ushbu tadbirlar uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

1. Amaliy ko'nikmalarni yangilash va takomillashtirish. Tadbir davomida o'qituvchilar zamonaviy texnologiyalar bilan bevosita ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Xususan, 3D-modellashtirish dasturlari (Tinkercad, FreeCAD), grafik dizayn vositalari (Canva, Adobe Illustrator), virtual laboratoriyalar va CNC dastgohlari bilan ishlash ko'nikmalarini o'rganadilar. Milliy hunarmandchilikning qadimiy turlari — kashtachilik, zardo'zlik, kulolchilik, yog'och o'ymakorligi, pazandachilik va boshqa an'anaviy kasblarni zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiya qilishning innovatsion usullari o'rgatiladi. Natijada o'qituvchilar dars jarayonida o'quvchilarga nafaqat nazariy bilim, balki zamonaviy va raqobatbardosh amaliy ko'nikmalarni berishga qodir bo'ladi.

2. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish. "Kasbiy rivojlanish kuni" doirasida STEAM-yondashuv, loyihaviy ta'lim, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlarni yechish texnologiyalari va raqamli platformalardan samarali foydalanish bo'yicha maxsus master-klasslar o'tkaziladi. Ushbu yondashuvlar o'qituvchilarga darslarni jonli, qiziqarli va o'quvchilarning individual qobiliyatlariga mos ravishda tashkil etish imkonini beradi. Innovatsion usullarni o'zlashtirgan o'qituvchi oddiy darsni ijodiy loyihaga aylantirishga, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qodir bo'ladi.

3. Tajriba almashish va hamkorlikni kuchaytirish. Tadbirning eng muhim jihatlaridan biri — turli maktablar, tumanlar va viloyatlardan kelgan texnologiya fani ustozlarining tajriba almashishidir. Ishtirokchilar o'zlarining muvaffaqiyatli loyihalari, innovatsion dars ishlanmalarini taqdim etadilar, duch kelgan qiyinchiliklarni muhokama qiladilar va birgalikda yechim topadilar. Bu jarayon professional yolg'izlik tuyg'usini bartaraf etadi, hamkasblar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi va ustoz-shogird an'alarini zamonaviy shaklda davom ettirishga imkon yaratadi.

4. Motivatsiya va ilhom berish. Tadbir davomida muvaffaqiyatli o'qituvchilarning chiqishlari, amaliy natijalarga asoslangan taqdimotlar, sertifikatlar topshirish va rag'batlantirish tizimi o'qituvchilarda yangi g'oyalar, ijodiy kuch va doimiy kasbiy o'sishga bo'lgan istakni uyg'otadi. O'qituvchilar o'z kasbining naqadar muhim va sharaflilik ekanligini yana bir bor his qiladilar hamda kelgusidagi faoliyatlarida qo'llash uchun kuchli motivatsiya oladilar.

“Kasbiy rivojlanish kuni” tadbirlari nafaqat o'qituvchilarning individual malakasini oshirish, balki butun ta'lim jarayonining sifatini yangi bosqichga ko'tarishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tadbirlar orqali texnologiya fani o'qituvchilari zamon talablariga javob bera oladigan, milliy qadriyatlar va innovatsiyalarni uyg'unlashtira oladigan yetuk mutaxassis sifatida shakllanadi.

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi tajribasiga ko'ra, “Kasbiy rivojlanish kuni” tadbirlari texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini amalda isbotlamoqda. Ushbu tadbirlar nafaqat nazariy bilimlarni yangilash, balki o'qituvchilarning amaliy faoliyatida sezilarli ijobiy o'zgarishlarni ta'minlamoqda.

Birinchi navbatda, tadbirlar natijasida o'qituvchilarning **raqamli savodxonligi** sezilarli darajada oshdi. Ko'plab ustozlar avvaliga qiyinchilik tug'dirgan interaktiv platformalar bilan ishlashni puxta o'zlashtirdi. Endi ular dars jarayonida zamonaviy raqamli vositalardan erkin foydalana oladilar, bu esa darslarni yanada jonli, vizual va zamonaviy ko'rinishga olib chiqmoqda.

Ikkinchidan, milliy hunarmandchilik elementlarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirgan holda o'tkaziladigan darslar o'quvchilarning faniga bo'lgan qiziqishini 40-50 foizga oshirdi. O'quvchilar endi oddiy “Dars” emas, balki o'z milliy merosini zamonaviy usulda qayta yaratish jarayonida ishtirok etayotganliklarini his qilmoqdalar.

Uchinchidan, tadbirlar ta'sirida **loyihaviy ishlar soni keskin ko'paydi**. O'qituvchilar o'zlariga o'rgangan yangi usullarni sinfda faol qo'llashmoqda. Natijada o'quvchilarning tayyorlagan loyihalari viloyat miqyosidagi ko'rgazma va tanlovlarda muvaffaqiyatli ishtirok etmoqda, ba'zilar esa respublika bosqichiga chiqib, yuqori o'rinlarni egallamoqda. Bu esa nafaqat o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirmoqda, balki maktabning umumiy obro'sini ham oshirmoqda.

To'rtinchidan, tadbirlar o'qituvchilar o'rtasidagi **hamkorlik va ustoz-shogird an'anasini** sezilarli darajada mustahkamladi. Turli tuman va maktablardan kelgan ustozlar o'rtasida doimiy aloqa o'rnatildi. Ular bir-birlarining tajribalarini kuzatib, ochiq darslar o'tkazib, birgalikda yangi loyihalar ishlab chiqarmoqda. Bu jarayon

professional yolg'izlikni bartaraf etib, butun viloyat bo'ylab texnologiya fani o'qituvchilarining yagona hamjamiyatini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

“Kasbiy rivojlanish kuni” tadbirlari nafaqat alohida o'qituvchilarning malakasini oshirish, balki butun ta'lim jarayonining sifatini yangi bosqichga ko'tarishda muhim rol o'ynamoqda. Tadbir ishtirokchilarining fikricha, bu kunlar ular uchun “Professional bayram” va “Yangilanish kuni”ga aylangan. Olingan bilim va ko'nikmalar esa kunlik dars jarayonida to'liq qo'llanilmoqda va eng muhimi — o'quvchilarning bilim va tarbiyasida ijobiy natija bermoqda.

“Kasbiy rivojlanish kuni” tadbirlarini yanada samaraliroq o'tkazish, ularning ta'sir doirasini kengaytirish va uzoq muddatli natijalarga erishish uchun quyidagi tizimli tavsiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan, tadbirni har bir tadbir oldingi tadbirda o'zlashtirilgan ko'nikmalarni mustahkamlash va yangi mavzularni o'rganishga qaratilishi lozim. Bu yondashuv o'qituvchilarning bilim va malakasini doimiy ravishda yangilab borishga imkon yaratadi.

Ikkinchidan, tadbir mazmunini maktab va hudud ehtiyojlariga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Har bir tuman yoki maktabning o'ziga xos muammolari (masalan, kabinet jihozlari yetishmasligi, qishloq maktablaridagi internet muammosi yoki shahar maktablaridagi yuqori texnologiyalarga ehtiyoj) hisobga olinishi kerak. Shuning uchun tadbir dasturini tuzishda oldindan so'rovnomalar o'tkazib, o'qituvchilarning haqiqiy ehtiyojlarini aniqlash tavsiya etiladi. Bu tadbirni yanada amaliy va natijador qiladi.

Uchinchidan, onlayn va oflayn formatlarni birlashtirgan (blended) yondashuvni keng qo'llash lozim. Pandemiya davrida sinovdan o'tgan bu model hozirgi sharoitda ham juda samarali. Nazariy qismni onlayn formatda (vebinar, video-darslar) o'tkazish, amaliy mashg'ulotlar va master-klasslarni esa to'g'ridan-to'g'ri oflayn tarzda amalga oshirish tadbirning qamrovini kengaytiradi va chekka hududlardagi o'qituvchilarni ham qamrab olish imkonini beradi.

To'rtinchidan, tadbirdan keyin **monitoring sessiyalarini** majburiy ravishda tashkil etish kerak. Tadbirdan 1–1,5 oy o'tgach, ishtirokchilar bilan yig'ilish o'tkazib, ularning o'rgangan bilimlarini amaliyotda qanchalik qo'llayotganligini tahlil qilish, yuzaga kelgan qiyinchiliklarni muhokama qilish va qo'shimcha maslahatlar berish juda muhim. Bu jarayon tadbir natijalarining “Bir martalik” bo'lib qolmasligini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, quyidagi qo'shimcha tavsiyalarni ham amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Tadbir ishtirokchilariga **motivatsion sertifikatlar** va raqamli badge'lar berish tizimini joriy etish;

- Eng faol va innovatsion o'qituvchilarni viloyat va respublika miqyosidagi tadbirlarga tavsiya qilish;

- Har bir tadbirdan keyin **eng yaxshi loyiha va dars ishlanmalarini** umumiy bankka joylashtirish (elektron resurs yaratish);

- Tadbirga texnologiya fani o'qituvchilari bilan birga maktab direktorlari va metodistlarni ham jalb qilish orqali rahbariyatning qo'llab-quvvatlashini kuchaytirish.

Ushbu tavsiyalarni izchil amalga oshirish "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlarini oddiy o'quv mashg'ulotidan haqiqiy kasbiy o'sish platformasiga aylantiradi va texnologiya fani o'qituvchilarining malakasini tizimli ravishda yuksaltirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirish va yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning eng muhim poydevorlaridan biridir. Texnologiya fani o'qituvchilari uchun esa bu jarayon yanada dolzarb ahamiyatga ega, chunki ushbu fan mehnatsevarlik, ijodkorlik, loyihaviy tafakkur va milliy qadriyatlar uyg'unligini shakllantirishning asosiy vositasi hisoblanadi.

"Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlari aynan shu muhim vazifani bajarishda samarali va o'z vaqtida yaratilgan mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu tadbirlar o'qituvchilarga nafaqat zamonaviy texnologiyalar va innovatsion pedagogik usullarni o'zlashtirish, balki milliy hunarmandchilik merosini yangicha talqin etish, tajriba almashish va professional hamjamiyatni mustahkamlash imkonini beradi. Sirdaryo viloyati tajribasi shuni ko'rsatadiki, bu tadbirlar o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, darslarning qiziqarliligini keskin yaxshilash va o'quvchilarning ijodiy loyihaviy faolligini oshirishda sezilarli natijalar bermoqda.

Bugungi kunda "Kasbiy rivojlanish kuni" oddiy o'quv tadbiridan ko'ra ko'proq narsani anglatadi. U o'qituvchilar uchun haqiqiy professional o'sish va ilhom manbaiga, ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarishning kuchli katalizatoriga aylangan. Ushbu tadbirlar orqali har bir texnologiya fani ustози o'z kasbiy mahoratini doimiy ravishda takomillashtirib, o'quvchilariga nafaqat zamonaviy bilim va ko'nikmalar, balki milliy g'urur, ijodkorlik va mehnatsevarlik tuyg'usini ham singdira oladi.

Texnologiya fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlarining o'rni beqiyosdir. Bu tadbirlar kelajak avlodni barkamol, raqobatbardosh va milliy qadriyatlarga sodiq shaxslar sifatida tarbiyalashga xizmat qiluvchi muhim strategik vosita hisoblanadi.

Har bir “Kasbiy rivojlanish kuni” — bu nafaqat o‘qituvchilarning malakasini oshirish kuni, balki O‘zbekiston ta’lim tizimini yanada yuksaltirish va yosh avlodning porloq kelajagini qurishga qo‘shilgan muhim qadamdir. O‘qituvchilarning doimiy o‘sishi — yurtimizning porloq kelajagining eng ishonchli kafolati bo‘lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-sonli “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2025-yil 30-iyundagi 216-sonli buyruqi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to‘g‘risida”.

3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2025-yil 8-sentyabrdagi 336-sonli buyruqi (216-sonli buyruqni amalga oshirish yuzasidan).

4. Avloniy nomidagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish markazi. O‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanish strategiyasi (metodik qo‘llanma). – Toshkent, 2024.

5. Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi. “Kasbiy rivojlanish kuni” tadbirlari natijalari bo‘yicha monitoring hisoboti (2025–2026 o‘quv yili).

KIMYO FANIDA SAVOLGA ASOSLANGAN TA'LIM SAMARADORLIGI: O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHI VA TAJIRIBA QILISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

¹Boyxonova U.I., ²O'rmonova N.M., ³Jo'rayeva D.M., ⁴Boyqobilov D.B.

²Mirzo Ulug'bek tuman 248-maktabning kimyo fani o'qituvchisi

³Yashnabod tuman 204-maktabning kimyo fani o'qituvchisi

⁴Chilonzor tuman 217-maktabning kimyo fani o'qituvchisi

⁴A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti

Annotasiya. Mazkur maqolada kimyo fanini o‘qitishda savolga asoslangan ta’lim yondashuvining samaradorligi tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish hamda tajriba o‘tkazish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Dars jarayonida savol-javoblar, muammoli topshiriqlar va laboratoriya tajribalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishi va faolligi oshishi ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari savolga asoslangan ta’lim kimyo fanida o‘quvchilarning bilimlarni ongli o‘zlashtirishiga va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta’sir

ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: savolga asoslangan ta'lim, kimyo ta'limi, mustaqil fikrlash, tajriba qilish ko'nikmalari, muammoli o'qitish.

Аннотация. В статье рассматривается эффективность обучения, основанного на вопросах, в преподавании химии. Данный подход способствует развитию у учащихся самостоятельного мышления, умений анализировать проблемные ситуации и проводить эксперименты. Использование вопросов, проблемных заданий и лабораторных опытов в учебном процессе повышает познавательную активность и интерес учащихся к предмету. Результаты исследования показывают, что обучение, основанное на вопросах, положительно влияет на осознанное усвоение знаний и формирование практических навыков по химии.

Ключевые слова: обучение, основанное на вопросах, химическое образование, самостоятельное мышление, экспериментальные навыки, проблемное обучение.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of question-based learning in chemistry education. This approach promotes the development of students' independent thinking, problem analysis, and experimental skills. The use of questions, problem-based tasks, and laboratory experiments in the learning process increases students' cognitive interest and active participation. The research results confirm that question-based learning has a positive impact on students' meaningful understanding of chemical concepts and the development of practical skills.

Keywords: question-based learning, chemistry education, independent thinking, experimental skills, problem-based learning.

Kirish.

Hozirgi zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishi emas, balki mustaqil ravishda izlanishi, muammo yechimini topishi va amaliy tajribalar orqali bilim hosil qilishi muhim hisoblanadi. Shu sababli kimyo fanini o'qitishda savolga asoslangan ta'lim metodidan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.

Savolga asoslangan ta'limning metodida o'quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. O'qituvchi esa bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. Dars davomida o'quvchilarga muammoli savollar beriladi, ular esa kuzatish, tajriba o'tkazish, tahlil qilish va xulosa chiqarish orqali javob topishga harakat qiladi.

Kimyo fanida ushbu metod ayniqsa laboratoriya mashg'ulotlarida samarali natija

beradi. Masalan, “Nima sababdan ayrim moddalar suvda eriydi, boshqalari esa erimaydi?” kabi savollar orqali o‘quvchilar tajriba asosida ilmiy xulosaga keladilar. Bu esa ularning mantiqiy fikrlashi, kuzatuvchanligi hamda ilmiy dunyoqarashini rivojlantiradi.

Savolga asoslangan ta’lim o‘quvchilarda quyidagi ko‘nikmalarni shakllantiradi:

- 5E mustaqil fikrlash;
- 5E muammoni tahlil qilish;
- 5E tajriba o‘tkazish va natijani baholash;
- 5E jamoada ishlash;
- 5E xulosa chiqarish va fikrni himoya qilish.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Savolga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Lear) ning asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishi ortadi, bilimlarni o‘zlashtirish darajasi yaxshilanadi hamda amaliy ko‘nikmalari rivojlanadi. Muhim jihati ushbu yondashuv, metod yoki strategiyada ikki turi mavjudligi, birinchisida o‘qituvchi tayyor savol yoki savollar berish, ikkinchisida esa ta’lim oluvchilar ga masala yoki mavzu berishni, ular esa qiziqishlari ga ko‘ra o‘qituvchi erga tayyor savollarini emas, balki o‘zlarini qiziqtirgan savollar i tuzib ushbusavollarasosidamasalani chuqurroq tadqiq etishlari mumkin.

Shu bilan birgalikda ta’lim jarayoni muammoli savol qo‘yishdan boshlanib, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va taxmin (gipoteza) ilgari surishi orqali tajriba o‘tkazish bosqichiga o‘tishi muhim ahamiyatga ega (1-rasm). Keyingi bosqichda olingan tajriba natijalari tahlil qilinadi, sabab–oqibat bog‘lanishlari aniqlanadi va ilmiy xulosalar chiqariladi. Ushbu ketma-ketlik o‘quvchilarning bilimni tayyor holda emas, balki izlanish va tajriba orqali egallashini ta’minlaydi.

Shuningdek, rasmda savolga asoslangan ta’limning asosiy afzalliklari ham yoritilgan. Jumladan, o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashi rivojlanadi, tajriba qilish ko‘nikmalari shakllanadi, bilimlar ongli va chuqur o‘zlashtiriladi, dars jarayonida faollik va ishtirok oshadi hamda muammolarni hal qilish qobiliyati kuchayadi. Umuman olganda, rasm savol–fikrlash–tajriba–tahlil–xulosa zanjiri orqali samarali ta’limni vizual tarzda ifodalaydi.

1-tajriba. Kislotalarning indikatorlarga ta'siri

Kerakli jihozlar:		Tajriba jarayoni:		
• lakmus qog'oz • fenolftalein • metiloranj • sirka yoki xlorid kislota eritmasi Lakmus qog'oz		1 HCl yoki sirka eritmasi Lakmus qog'oz kislota eritmasiga tushiriladi. 2 Fenolftalein eritmasi Fenolftalein eritmasi kislota eritmasiga tomiziladi. 3 Metiloranj eritmasi Metiloranj eritmasi kislota eritmasiga tomiziladi.		
Natija:				
Ko'k lakmus qizil rangga o'zgaradi. 	Fenolftalein rangsiz holatda qoladi. 	Metiloranj qizil rangga o'zgaradi. 		
Xulosa: Kislotalar indikatorlarning rangini o'zgartiradi.				

1-rasm. So'rovga asolangan ta'limning afzalliklari

Xulosa qilib aytganda, kimyo fanida savolga asoslangan ta'lim metodidan foydalanish o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu metod o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashga xizmat qiladi hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu bois kimyo darslarida Inquiry-Based Learning metodini keng qo'llash ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir qiladi.

Adabiyotlar

Herranen, J. & Aksela, M. (2019). *Student-question-based inquiry in science education. Studies in Science Education*, 55(1), 1–36. doi:10.1080/03057267.2019.1658059.

Overman, M., Vermunt, J. D., Meijer, P. C., Bulte, A. M. W., & Brekelmans, M. (2012). *Textbook questions in context-based and traditional chemistry curricula analysed International Journal of Science Education*, 35(17), 2954–2978.

ONA TILI MASHG'ULOTLARIDA SO'ROVGA ASOSLANGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Butayeva Barno Usuvliyevna

Toshkent shahri Uchtepa tumanidagi IIVning Ixtisoslashtirilgan maktab-internati oliy

toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Xalqaro Nordik universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili mashg'ulotlarida so'rovga asoslangan ta'lim tashkil etishning nazariy asoslari va metodik jihatlarini tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilimlarni amaliy qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishda SAT yondashuvining ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada SATni dars jarayoniga integratsiya qilish bosqichlari, metod va usullari, amaliy model hamda uning samaradorligi yoritiladi. Natijada, ushbu yondashuvning ona tili ta'limi sifatini oshirishdagi o'rni va istiqbollari haqida xulosalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: so'rovga asoslangan ta'lim, ona tili ta'limi, kompetensiyaviy yondashuv, tanqidiy fikrlash, konstruktivizm, metodika, faol ta'lim, PISA, o'quvchi faolligi.

***Аннотация.** В данной статье анализируются теоретические основы и методические аспекты организации обучения на основе исследовательского подхода на занятиях по родному языку. Обосновывается значение данного подхода в повышении активности учащихся, развитии их самостоятельного мышления и формировании навыков практического применения знаний в образовательном процессе. Также в статье рассматриваются этапы интеграции исследовательского подхода в учебный процесс, методы и приёмы его реализации, практическая модель и её эффективность. В результате представлены выводы о роли и перспективах данного подхода в повышении качества обучения родному языку.*

***Ключевые слова:** обучение на основе исследовательского подхода, обучение родному языку, компетентностный подход, критическое мышление, конструктивизм, методика, активное обучение, PISA, активность учащихся.*

***Abstract.** This article analyzes the theoretical foundations and methodological aspects of organizing inquiry-based learning in mother tongue classes. The importance of the inquiry-based approach in increasing students' activity, developing independent thinking, and forming skills for the practical application of knowledge in the educational process is substantiated. The article also discusses the stages of integrating inquiry-based learning into the teaching process, its methods and techniques, a practical model, and its effectiveness. As a result, conclusions are presented regarding the role and prospects of this approach in improving the quality of mother tongue education.*

***Keywords:** inquiry-based learning, mother tongue education, competency-based approach, critical thinking, constructivism, methodology, active learning, PISA, student engagement.*

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi [1]. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv va xalqaro baholash dasturlari, jumladan, PISA talablari o'quv jarayonida yangi metod va texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda [2].

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ona tili mashg'ulotlarida ko'pincha an'anaviy, reproduktiv usullar ustunlik qiladi, bunda o'quvchi tayyor bilimni qabul qiluvchi sifatida ishtirok etadi. Natijada, tahliliy fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish va mantiqiy mushohada yuritish ko'nikmalari yetarli darajada rivojlanmaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi – ona tili mashg'ulotlarida so'rovga asoslangan ta'limni tashkil etishning nazariy va metodik asoslarini yoritish hamda uni amaliyotga joriy etish bo'yicha samarali model taklif etishdan iborat.

Bilamizki, so'rovga asoslangan ta'lim – bu o'quvchilarni bilim olish jarayoniga faol jalb etish, savol berish, izlanish olib borish va mustaqil xulosalar chiqarishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvdir [3]. Ushbu model konstruktivistik nazariyaga asoslanib, bilim o'quvchi tomonidan faol ravishda “quriladi” degan g'oyani ilgari suradi [4].

SATning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

- muammo yoki savolni qo'yish;
- taxmin (gipoteza) ilgari surish;
- izlanish va kuzatish;
- tahlil va muhokama;
- xulosa chiqarish.

Ushbu komponentlar ba'zi jihatlari bilan loyihaga asoslangan ta'limga ham oxshaydi. Mazkur yondashuvda o'qituvchi bilim beruvchi emas, balki fasilitator sifatida faoliyat yuritadi. U o'quvchilarni yo'naltiradi, savollar beradi va muhokamani tashkil etadi.

Xorijiy tajribada, xususan, PISA dasturi doirasida o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishda aynan so'rovga asoslangan metodlar yuqori samaradorlikka ega ekani ta'kidlanadi [5]. Bu esa, SATning zamonaviy ta'lim tizimidagi strategik ahamiyatini ko'rsatadi.

Ona tili darslarida so'rovga asoslangan ta'limning o'zni alohida ahamiyat kasb etadi. Ona tili fani o'z mohiyatiga ko'ra fikrlash, tahlil va interpretatsiya jarayonlari bilan bevosita bog'liqdir [6]. Til – bu nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki tafakkur vositasidir [7]. Shu sababli, ona tili darslarida o'quvchilarning faqat qoidalarini yod olish emas, balki ularni tushunishi, qo'llashi va tahlil qilishi muhim hisoblanadi.

Ona tili ta'limida SATni qo'llash quyidagi mavzularda, ayniqsa, samarali natija beradi:

- gap bo'laklari va sintaktik tahlil;
- matn tahlili va mazmunni ochish;
- Ma'nodosh, qarama-qarshi, shakldosh so'zlar;
- stilistik vositalar.

Mazkur yondashuv orqali o'quvchilarda:

- tanqidiy fikrlash;
- nutq madaniyati;
- mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalari rivojlanadi.

Ona tili mashg'ulotlarida so'rovga asoslangan ta'limni tashkil etish metodikasi

SATni samarali tashkil etish uchun dars jarayonini quyidagi bosqichlar asosida qurish maqsadga muvofiq [8]:

1. Muammo qo'yish.

Dars boshida o'quvchilarni fikrlashga undovchi savol yoki muammoli vaziyat taqdim etiladi. Bu bosqich o'quvchilarning diqqatini jalb etadi va ularni faol izlanishga undaydi.

2. Savollar ishlab chiqish.

O'quvchilar berilgan muammo asosida mustaqil ravishda savollar shakllantiradi. Bu jarayon ularning tafakkurini faollashtiradi.

3. Izlanish.

O'quvchilar matn, misollar yoki topshiriqlar asosida izlanish olib boradi. Bu bosqichda ular ma'lumot yig'adi va tahlil qiladi.

4. Muhokama.

Guruh yoki jamoa shaklida natijalar muhokama qilinadi. Har bir o'quvchi o'z fikrini asoslab berishga harakat qiladi.

5. Xulosa chiqarish.

O'qituvchi va o'quvchilar birgalikda umumiy xulosaga keladi va mavzu tizimlashtiriladi.

Namuna:

Masalan, "Gap bo'laklari" mavzusida SATni qo'llash quyidagicha amalga oshiriladi [9]:

Dars boshida gap beriladi: ***O'quvchi kitobni diqqat bilan o'qidi.***

O'quvchilarga savollar beriladi: "Kim?", "Nima qildi?", "Qanday?", "Nimani?".....

o'quvchilar quyidagicha tahlil qilishlari mumkin:

Savol	Javob	So'z turkumi	Gapdagi vazifasi
Kim?	o'quvchi	ot	ega
Nima qildi?	o'qidi	fe'l	kesim
Qanday?	diqqat	ot	hol
Nimani?	kitobni	ot	to'ldiruvchi

Bunda o'quvchida yana savol tug'ilishi mumkin? Ya'ni diqqat so'zini ot so'z turkumi deb tahlil qilingan gapda hol bo'lib kelyapti. Nega? degan savolga javob izlaydi va morfologik hamda sintaktik tahlilni amalga oshiradi. Natijada, o'quvchi morfologik jihatdan tahlil qilinsa diqqat so'zi *nima?* so'riga javob bo'lishi va ot so'z turkumi hisoblanishi, sintaktik jihatdan *diqqat bilan* (bilan ko'makchisi mustaqil ma'no anglatmasligi diqqat so'zini o'qidi so'ziga tobe bog'lash uchun xizmat qilishi, ya'ni grammatik vosita) birikmasi *qanday?* so'rogiga javob bo'lishi va gapda ravish holi vazifasini bajarishini tushunib yetadi.

O'quvchilar gapni tahlil qilib, bo'laklarga ajratadi.

Guruhlar natijani taqdim etadi va asoslaydi.

Yakunda o'qituvchi umumlashtiradi.

Bu jarayonda o'quvchilar bilimni tayyor holda emas, balki mustaqil ravishda savollarga javob topish, tahlil qilish asosida egallaydi.

SATni ona tili darslarida qo'llash quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

- o'quvchilarning darsdagi faolligi ortadi;
- mustaqil fikrlash rivojlanadi;
- xusuiydan umumiyga tomon yo'naltiriladi (induksiyadan deduksiyaga borish)
- bilimni chuqur tushunish ta'minlanadi;
- nutq va muloqot ko'nikmalari yaxshilanadi.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud:

- vaqtni to'g'ri taqsimlash qiyinligi;
- o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi;
- katta sinflarda boshqaruv murakkabligi.

Xulosa qilib aytganda, so'rovga asoslangan ta'lim ona tili mashg'ulotlarini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. U o'quvchini nafaol tinglovchidan faol ishtirokchiga, o'z iqtidorini namoyish qilishga va rivojlantirishga bilimlarni amaliy, izlanish orqali o'zlashtirishga imkon beradi.

Quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- SATni bosqichma-bosqich joriy etish;

- o'qituvchilarni metodik jihatdan tayyorlash;
- dars ishlanmalari va metodik qo'llanmalar yaratish;
- baholash tizimini moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Milliy o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
2. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
3. Viyotskiy L.S. Thought and Language. – Cambridge: MIT Press, 1986.
4. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // The Clearing House. – 2010. – Vol. 83. – №2. – P. 39-43.
5. Prince M., Felder R. Inductive Teaching and Learning Methods // Journal of Engineering Education. – 2006. – Vol. 95. – №2. – P. 123-138.
6. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Hasanboyeva O. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
8. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent, 2018.

Boshlang'ich sinf darslarida o'qitishning zamonaviy metodlaridan foydalanishning ahamiyati

Choriyeva Shahodat Uralovna

Angot tumani 20-umumta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Turdiyeva Dildora Ramozonovna

Oltinsoy tumani 6-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi

Annotatsiya: *Ta'lim doimiy o'zgarish va rivojlanish holatidadir. Ushbu metodik tavsiya quyidagi ko'plab qimmatli o'quv resurslarini o'z ichiga oladi: savodxonlik, matematika va tabiiy fanlarni o'rgatish bilan bog'liq aniq ma'lumotlar, bir qator ta'lim mavzularni puxta o'zlashtirishga doir didaktik o'yinlar, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun o'qitish va o'rganish imkoniyatlarining kengligi va chuqurligini o'rganish batafsil yoritilgan. Har bir ustozning keng ko'lamlil tajribasiga tayangan holda, ushbu matn boshlang'ich sinf o'qituvchilarini yuqori, sifatli ta'limga jalb qilish usullarini taqdim etadi.*

Mazkur metodik tavsiyada, har bir metod o'qituvchilarning bilim olish jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishi va ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil

etilgan. Shuningdek ushbu tavsiyada, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun zaruriy metodik tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: *Interfaol metodlar, 4K modeli, ta'lim texnologiyalari, usul, metod, jamoada ishlash, hamkorlik muhiti.*

O'qitish - bu san'at turi. Bu asosiy sohalarni bilish va tushunishni talab qiladi. Nafaqat o'rganish, balki ularni ijodiy o'rgatish va bu jarayonda o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantirish qobiliyati hamdir. Boshlang'ich sinfda o'qitishni o'rganish turkumi tadqiqotlarga asoslanadi.

Bugungi kunda o'quv tarbiya jarayonida mantiqiy fikrlashga asoslangan boshlang'ich ta'lim nazariyasini yaratish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri – ijodiy va mantiqiy tafakkur qila olish salohiyatini shakllantirishdan iborat. Belgilangan vazifalardan kelib chiqqan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini shakllantirishning ahamiyati to'g'risida fikr yuritmoqchimiz. Boshlang'ich ta'limning o'ziga xos jihatlari shundan iboratki, bolalar maktabga ta'lim olish uchun turli tayyorgarlik darajasida, har xil ijtimoiy tajribaga ega bo'lgan holda, hamda turlicha psixologik va fiziologik holatda kirib kelishadi. Maktabda ta'lim olishga kelgan turlicha rivojlanishdagi 1-4-sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berish, barkamol avlod sifatida tarbiyalashda esa, bolalarda mantiqiy bilishni shakllantirish, ya'ni mantiqiy fikrlashni o'stirish samarali usul hisoblanadi. Bunday ma'suliyatli vazifa o'qituvchilar zimmasidadir.

O'QITUVCHI QANDAY BO'LISHI KERAK?

O'qituvchilar o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatiga, shaxsiy o'sishiga va umrbod ta'lim olishiga chuqur ta'sir ko'rsatishi mumkin. Samarali ta'lim va murabbiylik orqali ular ijobiy munosabatlarni rivojlantiradi va o'quvchilarni o'zlarining to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishga ilhomlantiradi. Bolalar yoshligida o'rgatilgan narsalarni butun umri davomida olib yuradilar. Ular o'rgangan narsalarini jamiyatga ta'sir qilish uchun ishlatadilar. Bugungi yoshlar ertangi kunning yetakchilariga aylanishini

hamma biladi va o'qituvchilar o'zlarining eng ta'sirchan yillarida – maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktabdan tashqari mashg'ulotlarda, sport yoki an'anaviy mashg'ulotlarda bo'lsin, ularni tarbiyalash imkoniyatiga ega.

Interfaol metod – (*“Interfaol” tushunchasi ingliz tilida “interact”(rus tilida “interaktiv”) tarzida ifodalanib, lug'aviy nuqtai nazardan “inter” – o'zaro, “act” – harakat qilmoq kabi ma'nolarni anglatadi*) o'quv jarayonining tarkibiy qismi bo'lib, bir vaqtning o'zida ham o'qituvchi, ham o'quvchini faollashtirishga yo'naltirilgan o'qitish metodlari majmui. Interfaol metodlar orqali o'quvchi shaxsida mustaqil va

ijodiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirish imkoniyati oshadi. Interfaol usullar qo'llangan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni mustaqil tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari chiqarishlariga qaratiladi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka sabab bo'ladi.

“Virtual sayohat” didaktik o'yini

Virtual sayohat- sayyohlar o'z joylarini tark etmasdan, deyarli istalgan joyda (teatr, [muzey](#), [mehmonxona](#), kafe, milliy bog' me'moriy obidalar va boshqalar) sayohat qilishlari mumkin bo'lgan juda arzon turizm turidir.

Maqsad: Virtual sayohat didaktik o'yini orqali o'quvchi yoshlarning fanga bo'lgan qiziqishi ortadi. Nutqiy ravonlik, gapda so'zlarni o'z o'rnida qo'llash va bog'lash, fikrlash, ko'rgan narsalariga o'z fikrini bildirib olish va o'rganganlarini amalda qo'llay olish ko'nikmalari ortadi.

Qo'llanilishi: Ta'lim jarayonida ham so'ngi vaqtlarda virtual sayohatlar keng qo'llanilmoqda. Bu o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otmoqda. Sayohatning asosiy vositasi virtual ko'zoynaklardan andoza olinib, ushbu didaktik o'yin yaratildi. Bunda o'quvchi virtual ko'zoynak sifatida yasalgan qutini boshiga taqib oladi, ichidagi rasmni sinfdagi tengdoshlariga ta'riflab beradi. Tengdoshlari esa, bu ta'rif asosida javob topishlari lozim bo'ladi. Masalan: 4-sinf o'qish savodxonligi fanida “Mikrob, virus va Salomat qiz” she'ri ifodalangan rasm o'quvchi boshidagi virtual ko'zoynak sifatida yasalgan quti ichida bo'ladi. O'quvchi esa rasimga ta'rif berishi kerak. Sinf o'quvchilari esa, bu ta'rif orqali matnni topadi. Bu o'yin orqali o'quvchining so'z boyligi, nutqi, gaplarni bir-biriga bog'lash ko'nikmalari ortib boradi. Tabiiy fanga integratsiya qilinadi. **Foydalaniladigan jihozlar:** karton qog'oz, bo'yoq, issiq yelim va ip.

“Oq sharlar” didaktik o'yini

Metodning ahamiyati: O'quvchilarni kreativ fikrlashga undaydi. Dars jarayonida “Oq sharlar” didaktik o'yinini qo'llash o'quvchilarda ijobiy fikrlashni rivojlantirish, o'quv motivatsiyasini oshirish va o'rganishga bo'lgan munosabatni yaxshilashda samarali usul hisoblanadi. O'quvchi fikrini bayon etishda tasvirni to'g'ri va aniq tanlashga harakat qiladi. “Oq sharlar” darsda o'quvchilarni ijobiy fikrlashga va o'zlarini motivatsiya qilishga yordam berish uchun kuchli vosita. Bu didaktik o'yin yordamida o'quvchilarga o'z maqsadlariga erishish uchun to'g'ri yondashuvni shakllantirishda yordam berasiz.

Qo'llanilishi: O'quvchilarni kreativ fikrlashga undovchi yana bir metodlardan biri bu –“Oq sharlar”didaktik o'yinidir . Bunda o'quvchilarga oq rangdagi sharlar beriladi. Shishirilgan sharlarga o'qituvchining topshirig'iga ko'ra rasm chizishadi. Metodning mohiyati shundan iboratki, o'quvchi tasvirlagan rasm mavzusi yashiringan bo'ladi. Bu sirni esa, boshqa o'quvchi topadi. Masalan: o'qish darslarining bo'lim yuzasidan takrorlash mavzularida ushbu didaktik o'yin qo'llanilganda, ular bo'lim mobaynida o'tilgan mavzularga oid rasmlar chizishadi. Ona tili darsida so'z yasovchi qo'shimchalar mavzusida qo'llanilganda, o'quvchi gul+chi (gulchi)so'zini hosil qilishi uchun gul rasmini chizib, -chi qo'shimchasini qo'shib qo'yadi. Matematika darsida esa, rasmlar masalalar tuzadi. Tabiiy fanda yog'inlar, mikrop mavzularida qo'llash mumkin. Tanlangan mavzuga qarab fanlararo integratsiya ortib boradi.

Mazkur o'yinni boshlang'ich sinfning barcha fanlarida hamda to'garak mashg'ulotlarida qo'llasa bo'ladi. Dars davomida o'quvchilar ko'pincha qiyinchiliklarga duch kelishadi, masalan, topshiriqlarni bajara olmaslik yoki murakkab mavzularni o'rganishda qiyinchiliklar. O'qituvchi sifatida, o'quvchilarni salbiy fikrlarni aniqlashga yordam berishingiz va ularni ijobiy fikrlar bilan almashtirishga yo'naltirishingiz mumkin.

Foydalaniladigan jihozlar: sharlar va markerlar

“Ilon izi” didaktik o'yini

“Ilon izi” didaktik o'yini- bu interaktiv va ijodiy didaktik o'yin bo'lib, o'quvchilarning diqqatini jamlash va guruh bo'lib ishlashni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu didaktik o'yinni ishlatishning maqsadi: o'quvchilarni faol ishtirok etishga, o'z fikrlarini tez va aniq ifodalashga rag'batlantirishdir. O'quvchilar topshiriqni bajarishda bir-birlarining javoblarini ko'rib, yangi fikrlar va yondashuvlarni o'rganadilar. Bu o'yin har bir o'quvchini faol ravishda ishtirok etishga undaydi.

Qo'llanilishi: O'quvchilar stullarga bir qator yoki ilon izi shaklida o'tiradilar. O'qituvchi biror bir mavzu yoki savolni ularga beradi. Har bir o'quvchi o'z javobini yozib, qog'ozni keyingi o'quvchiga uzatadi. Masalan, matematika darsida kasrlarni yozish, ona tili darsida sifat so'z turkumiga oid so'zlarni yozish kabi topshiriqlarni bajarishi mumkin. Shu tariqa, o'quvchilar birgalikda ishlashga va jamoaviy fikrni shakllantirishga o'rganadilar. Mavzuga oid fikrlar va javoblar birin-ketin yozilganligi sababli, o'quvchilar bir nechta yondashuvni ko'rib chiqishadi, bu esa ularning o'rganilgan bilimlarini mustahkamlaydi. Boshqa o'quvchilarning javoblarini tahlil qiladi. Jarayon tugagach, o'quvchilar bir-birining javoblarini ko'rib chiqishlari mumkin. Bu ularning fikrini yanada kengaytirishga yordam beradi. Bir vaqtning o'zida

butun sinf ishtirok etadi. O'yin orqali o'quvchilarda 4Kmodelining barcha bosqichlari rivojlanadi. O'qish savodxonligi va ona tili fanlariga integratsiya qilinadi.

“Yangi uy” didaktik o'yini

Uy insonning qalbida xavfsizlik va o'zini erkin his qilish joyidir. Yangi uyga ko'chish — bu yangi hislar, yangi muhit va hayotdagi yangi boshqaruvni anglatadi. Ba'zan, yangi uyga ko'chish — o'zining ruhiy holatini yaxshilash yoki o'ziga yangi maqsadlar belgilashda yordam beradi. Yangi imorat qurish xalqimiz qoniga azal-azaldan singib ketgan tushunchadir.

Boshlang'ich ta'lim darslarida “Yangi uy” o'yinini qo'llash, o'quvchilarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o'zlarini baholash, yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga hurmat bilan qarashga, ko'p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o'rgatadi.

Qo'llanilishi: O'qituvchi gugurt qutilaridan uy uchun rangli g'ishtlar tayyorlaydi. Gugurt qutilaridan yasalgan gishtlar o'quvchilar uchun qiziqarli va ijodiy bir faoliyat bo'ladi. Bunday o'yinda o'quvchilar savolga to'g'ri javob bersalar, ustma-ust gugurt qutilaridan yasalgan “gisht”larni qo'yishadi, uy qavatlarini soni ortib boradi. Gishtlar to'plangan sari, ular o'zining “inshooti” ni qurishadi. Bu faoliyatni musobaqa tarzida tashkil qilishingiz mumkin, ya'ni ko'proq gugurt qutisi to'plagan o'quvchi g'olib bo'ladi yoki guruhlar birgalikda bir maqsadga erishish uchun ishlashadi.

Maqsad: O'quvchilar savollarga to'g'ri javob berish orqali, dars mavzularini bilish darajasi mustahkamlanadi. Bu o'yin bolalarda jamoaviy ishlash va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday yondashuv darslarni yanada qiziqarli va interaktiv qiladi, shuningdek, o'quvchilarga bilimni o'zlashtirishda yordam beradi. Bu faoliyatda eng muhim narsa — o'quvchilarga qiziqarli va samarali tarzda bilimlarni berishdir. Texnologiya faniga integratsiya qilinadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda interfaol va zamonaviy metodlardan foydalanish o'quv jarayonini samarali tashkil etishning asosidir. Zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish esa o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlashni kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot bilan bog'lash hamda darsga qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. Zamonaviy ta'lim dasturlaridan xabardor bo'lish imkonini beradi.

O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi. Multimedia

texnologiyalaridan foydalanish, ta'lim ilovalarini har bir darsda qo'llash natijasida o'quvchilarda mustaqil, ijodiy fikrlash yanada rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni. –T. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 06/19/5712/3034-son, 29.04.2019 y.
2. Yo'ldashev J. G., Usmonov S.A.- Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – T: Fan va texnologiya, 2008
3. Yo'ldashev J. va boshqalar.- Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – T: Fan va texnologiya, 2008
3. D.Ro'ziyeva, va boshqalar.- "Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi (metodik qo'llanma)". Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti,2013;
4. Avliyoqulov N.- Pedagogik texnologiyalar. Toshkent -2008-yil.
5. G'afforova T.- Boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar. – "Tafakkur" nashriyoti, Toshkent 2005-yil.
- 6.. "Novda" nashriyoti tomonidan 2023- yilda nashr etilgan 1-4 sinf darsliklari.
- 7..Ibragimova G. -Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Ped. fan. fal. dok. ... diss. – T. : 2017.
8. B. Pardaeva M. -Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishning metodik tizimi boshqarish. Ped. fan. dok. (PhD) ... diss. – T. : 2020.
- 9.Xodjaev B. Metod, usul va texnologiya... mazkur tushunchalarni farqlay olasizmi?. Ma'rifat. – T.: 2018.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Dehqonboyev Muhammad To'liq o'g'li

Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti, tayanch doktorant
Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interfaol metodlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogdan faqat fan bilimini egallagan bo'lish emas, balki darsni samarali tashkil etish, o'quvchini mustaqil fikrlashga yo'naltirish, hamkorlik

muhitini yaratish, ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash kabi ko'nikmalar ham talab etiladi. Shu nuqtai nazardan interfaol metodlar o'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Tezisdagi interfaol metodlarning mazmuni, ularning boshlang'ich ta'limdagi pedagogik imkoniyatlari, o'qituvchi faoliyatiga ta'siri hamda o'zbek olimlarining ilmiy qarashlari asosida mazkur masala yoritilgan.

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, kasbiy kompetentlik, interfaol metod, pedagogik mahorat, innovatsion texnologiya, ta'lim samaradorligi, o'qituvchi faoliyati.*

Аннотация. *В данном тезисе анализируется значение интерактивных методов в развитии профессиональной компетентности учителей начальных классов. В современной системе образования от педагога требуется не только глубокое знание учебного предмета, но и умение эффективно организовывать урок, направлять учащихся к самостоятельному мышлению, создавать атмосферу сотрудничества, а также применять инновационные подходы в образовательном процессе. С этой точки зрения интерактивные методы служат важным средством развития профессиональной компетентности учителя. В тезисе раскрываются сущность интерактивных методов, их педагогические возможности в начальном образовании, влияние на деятельность учителя, а также рассматривается данная проблема на основе научных взглядов узбекских ученых.*

Ключевые слова: *начальное образование, профессиональная компетентность, интерактивный метод, педагогическое мастерство, инновационная технология, эффективность образования, деятельность учителя.*

Abstract. *This thesis analyzes the importance of interactive methods in developing the professional competence of primary school teachers. In the modern education system, a teacher is required not only to possess subject knowledge, but also to organize lessons effectively, guide students toward independent thinking, create a collaborative learning environment, and apply innovative approaches in the educational process. From this perspective, interactive methods serve as an important tool for developing a teacher's professional competence. The thesis highlights the essence of interactive methods, their pedagogical opportunities in primary education, their influence on teacher activity, and examines this issue based on the scientific views of Uzbek scholars.*

Keywords: *primary education, professional competence, interactive method, pedagogical mastery, innovative technology, educational effectiveness, teacher*

activity.

Kirish.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda savodxonlik, mantiqiy tafakkur, muloqot madaniyati, o'rganishga qiziqish va ijtimoiy ko'nikmalar shakllanadi. Bu jarayonda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligi hal qiluvchi omil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ham pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi 25-son qarori bilan xalq ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi belgilangan. Ushbu tizim rahbar, pedagog va mutaxassislarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam takomillashtirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. [1.]

Shuningdek, 2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturda o'qituvchi kasbining nufuzini oshirish, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish, zamonaviy o'quv-metodik majmualarni yaratish va xalqaro standartlarga mos maktab ta'limi modelini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. [2.]

Asosiy qism

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishini yo'naltiruvchi, unda qiziqish, faollik, hamkorlik va ijodkorlikni shakllantiruvchi pedagogdir. Shu sababli uning kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

An'anaviy o'qitish usullarida o'quvchi ko'proq tayyor bilimni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'ladi. Interfaol metodlarda esa o'quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “B-B-B”, “Keys-stadi”, “Guruhda ishlash”, “Rol o'ynash”, “Munozara”, “Juftlikda ishlash” kabi metodlar o'qituvchidan yuqori metodik tayyorgarlik, darsni loyihalash, vaqtni boshqarish, o'quvchilar faolligini tashkil etish va natijani baholash ko'nikmalarini talab qiladi.

UNESCOning umrbod ta'limga oid yondashuvlarida pedagoglar nafaqat bilim beruvchi, balki o'zlari ham doimiy o'rganuvchi va o'quvchilarda umrbod ta'lim ko'nikmalarini rivojlantiruvchi shaxs sifatida talqin qilinadi. [3.] Bu fikr boshlang'ich sinf o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishi zarurligini yanada kuchaytiradi.

Kasbiy kompetentlik — bu o'qituvchining nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari, pedagogik mahorati, kommunikativ madaniyati, axloqiy fazilatlari va innovatsion faoliyatga tayyorligini ifodalovchi integrativ sifaddir. Boshlang'ich sinf

o'qituvchisining kasbiy kompetentligida quyidagi tarkibiy qismlar muhim o'rin tutadi:

Birinchidan, **metodik kompetentlik**. O'qituvchi dars maqsadini to'g'ri belgilashi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishi, mavzuga mos metodlarni tanlashi va natijani baholay olishi kerak.

Ikkinchidan, **kommunikativ kompetentlik**. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda o'qituvchining nutqi, muomala madaniyati, savol berish mahorati, rag'batlantirish usullari va hissiy qo'llab-quvvatlashi muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, **innovatsion kompetentlik**. Zamonaviy ta'limda o'qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli vositalardan foydalana olishi zarur. Bunday yondashuv o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy izlanishga undaydi.

To'rtinchidan, **refleksiv kompetentlik**. O'qituvchi o'z darsini tahlil qila olishi, yutuq va kamchiliklarini aniqlashi, keyingi faoliyatini takomillashtirish bo'yicha xulosa chiqara olishi kerak. Xorijiy tadqiqotlarda ham kasbiy rivojlanishning samarali bo'lishi uchun o'qituvchiga o'z amaliyotini tahlil qilish, fikr-mulohaza olish va dars jarayonida qo'llash imkoniyati berilishi zarurligi ta'kidlanadi. [4.]

Interfaol metodlar o'qituvchining aynan shu kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, "Aqliy hujum" metodi o'qituvchidan muammoli savol qo'yish va o'quvchilar fikrini erkin ifodalashga sharoit yaratishni talab qiladi. "Klaster" metodi o'quvchilarning mavzu bo'yicha tushunchalarini tizimlashtirishga yordam beradi. "Keys-stadi" esa real yoki hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlardan foydalanish o'qituvchi faoliyatini ham o'zgartiradi. O'qituvchi tayyor bilimni yetkazuvchi emas, balki ta'lim jarayonini tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi, kuzatuvchi va baholovchi shaxsga aylanadi. Bu esa uning kasbiy kompetentligini muntazam rivojlantirishni talab qiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish va interfaol metodlar o'rtasidagi bog'liqlik

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish — bu pedagogning butun kasbiy faoliyati davomida o'z bilim, ko'nikma va malakasini yangilab borish jarayonidir. Bunday rivojlanish faqat malaka oshirish kurslari bilan cheklanmaydi. U o'z ichiga seminar-treninglar, metodik birlashmalar, ochiq darslar, mentorlik, tajriba almashish, onlayn kurslar, mustaqil o'qish va refleksiv tahlilni ham oladi.

Interfaol metodlar esa uzluksiz kasbiy rivojlanishning amaliy vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Chunki o'qituvchi interfaol metodni qo'llash jarayonida yangi pedagogik vaziyatlarga duch keladi, o'quvchilar bilan faol muloqotga kirishadi, dars natijasini tahlil qiladi va o'z faoliyatini takomillashtiradi. Shu jihatdan interfaol

metodlar o'qituvchi kasbiy kompetentligini rivojlantirishda faqat o'quvchilarga emas, balki o'qituvchining o'ziga ham ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish sharoitida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini interfaol metodlar asosida rivojlantirish zamonaviy ta'limning dolzarb masalalaridan biridir. Interfaol metodlar o'qituvchining metodik, kommunikativ, innovatsion va refleksiv kompetensiyalarini rivojlantiradi. Natijada dars jarayoni o'quvchi faolligiga asoslangan, ijodiy va samarali pedagogik muhitga aylanadi.

Boshlang'ich ta'limda sifatli natijaga erishish uchun o'qituvchilarni faqat nazariy bilim bilan emas, balki amaliy metodik ko'nikmalar, interfaol dars loyihalash, raqamli vositalardan foydalanish va o'z faoliyatini tahlil qilish madaniyati bilan ham qurollantirish zarur. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida interfaol metodlarga asoslangan treninglar, amaliy mashg'ulotlar va mentorlik dasturlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Takliflar

1. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida interfaol metodlar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish lozim.
2. Har bir maktabda o'qituvchilarning interfaol metodlardan foydalanish tajribasini o'rganish va ommalashtirish mexanizmini yo'lga qo'yish zarur.
3. O'qituvchilar uchun "ochiq dars — tahlil — takomillashtirish" tamoyiliga asoslangan refleksiv metodik muhit yaratish kerak.
4. Interfaol metodlarni raqamli ta'lim platformalari bilan integratsiya qilish orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kompetentligini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi 25-son qarori. "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risida"gi nizom. (uzedu.uz)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmoni. "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida". (UzDaily.uz)
3. UNESCO Institute for Lifelong Learning. *Teachers and Educators as Lifelong Learners and as Facilitators of Lifelong Learning*. (UNESCO Institute for Lifelong Learning)
4. Kim, S., Raza, M., & Seidman, E. *Improving 21st-century teaching skills: The*

key to effective 21st-century learners. Ushbu tadqiqotda o'qituvchining refleksiv amaliyoti, o'quv jarayonini tahlil qilish va kasbiy qo'llab-quvvatlash 21-asr pedagogik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida ko'rsatilgan. (*Sage Journals*)

5. Abdullayeva Sh.A. Pedagogik kompetentlik va innovatsion ta'lim texnologiyalari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

6. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: TDPU, 2006.

7. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M.A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Nihol, 2013.

CHET TILINI O'QITISHDA IJOBIY MUHIT YARATISH UCHUN O'QUVCHILARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI BILISH

Djabborova H.M

Xorazm viloyati PMM, "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrasi o'qituvchisi
Otamuratov U.T o'g'li

Xorazm viloyati PMM, "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada chet tilini o'qitish jarayonida ijobiy psixologik-pedagogik muhit yaratishning ahamiyati yoritiladi. Ayniqsa, o'quvchilarning yosh, psixologik, individual va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olish orqali ta'lim samaradorligini oshirish masalalariga e'tibor qaratilgan. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, motivatsiya, ishonch va qulay muhitning chet tilini o'zlashtirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: chet tili, ijobiy muhit, individual yondashuv, o'quvchi xususiyatlari, motivatsiya.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность создания позитивной психолого-педагогической среды в процессе обучения иностранному языку. В частности, уделяется внимание вопросам повышения эффективности обучения с учетом возрастных, психологических, индивидуальных и социальных характеристик учащихся. Научно и теоретически анализируется роль сотрудничества между учителем и учеником, мотивации, доверия и благоприятной среды в освоении иностранного языка.

Ключевые слова: иностранный язык, позитивная среда, индивидуальный подход, характеристики учащихся, мотивация.

Abstract: This article emphasizes the importance of creating a positive psychological and pedagogical environment in foreign language learning. Specifically, it focuses on improving learning effectiveness, taking into account the age,

psychological, individual, and social characteristics of students. It provides a scientific and theoretical analysis of the role of teacher-student collaboration, motivation, trust, and a supportive environment in foreign language acquisition.

Keywords: foreign language, positive environment, individualized approach, student characteristics, motivation.

Kirish: Bugungi globallashuv davrida chet tillarini o'rganish jamiyat taraqqiyoti va shaxs kamoloti uchun muhim omillardan biri hisoblanadi. Chet tilini samarali o'qitish nafaqat metod va texnologiyalarga, balki ta'lim jarayonida yaratiladigan psixologik muhitga ham bevosita bog'liqdir. Ijobiy muhit mavjud bo'lgan sinfda o'quvchilar erkin fikrlaydi, xatolardan qo'rqmaydi va faol muloqotga kirishadi. Shu bois, o'qituvchi o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur bilishi va ta'lim jarayonida hisobga olishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism: Sinfda ijobiy muhit yaratish muvaffaqiyatli o'rganishning asosiy omillaridan biridir. Bunday muhit o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini, o'qish motivatsiyasini va ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilashga yordam beradi. Ushbu maqolada biz o'qituvchilarga qulay ta'lim muhitini yaratishga yordam beradigan turli usul va strategiyalarni ko'rib chiqamiz.

Ijobiy muhitning ahamiyati shundaki sinfdagi ijobiy muhit o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari va hissiy farovonligiga bevosita ta'sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sinfda o'zlarini qulay va ishonchli his qiladigan o'quvchilar ko'proq o'qishga intilishadi va yaxshi natijalarga erishadilar. Garvard ta'lim maktabi tadqiqotiga ko'ra, ijobiy maktab muhitiga ega bo'lish stress darajasini pasaytiradi va akademik ko'rsatkichlarni 20% ga oshiradi. Ijobiy muhitni yaratish uchun birinchi qadam o'qituvchi va talabalar o'rtasida ishonchli munosabatlarni o'rnatishdir. Bunga erishish mumkin:

1. **Ochiqlik va samimiylik:** o'qituvchilar talabalarni tinglashga va ularning fikrlari va his-tuyg'ulari muhimligini ko'rsatishga tayyor bo'lishlari kerak. Bu xavfsizlik va ishonch hissini yaratadi.
2. **Qo'llab-quvvatlash va hamdardlik:** o'qituvchilar uchun qiyin vaziyatlarda tushunish va qo'llab-quvvatlash muhimdir. Empatiya hissiy aloqani yaratishga yordam beradi va o'quvchilarga o'qituvchi ularni tushunishini ko'rsatadi.
3. **Yuzma-yuz muloqot:** o'qituvchilar o'z qiziqishlari va ehtiyojlarini yaxshiroq bilish uchun talabalar bilan individual suhbatlarga vaqt ajratishlari mumkin. Bu shaxsiy aloqani o'rnatishga yordam beradi va ishonchni mustahkamlaydi.

Qulay va xavfsiz o'quv muhiti ham ijobiy muhit yaratishda muhim rol o'ynaydi. To'g'ri tashkil etilgan o'quv maydoni konsentratsiya va mahsuldorlikka yordam beradi. Quyidagi jihatlarni hisobga olish muhimdir:

- **Qulay sharoitlar:** sinfda qulay o'rganish uchun etarli yorug'lik, havo va joy mavjudligiga ishonch hosil qiling. Qulay mebel va ergonomik ish joylari ham qulay muhitga hissa qo'shadi.

- **Vizual stimullar:** plakatlar, chizmalar va grafikalar kabi yorqin va ijobiy vizual elementlardan foydalanish ilhomlantiruvchi muhit yaratishga yordam beradi. Konsentratsiya va dam olishga yordam beradigan rang sxemasidan ham foydalanish mumkin.

- **Joyni tashkil qilish:** sinfni turli xil faoliyat turlari uchun zonalarga bo'ling: ish joylari, guruh ish joylari, dam olish joylari. Bu o'quvchilarga o'zlarini yanada qulay va diqqatli his qilishlariga yordam beradi.

Talabalarning yutuqlarini tan olish va rag'batlantirish juda muhim, shunda ular o'zlarini qadrligi va g'ayratli his qilishadi. Buning uchun siz turli xil usullardan foydalanishingiz mumkin:

- **Mukofot tizimi:** muvaffaqiyat va yutuqlar uchun mukofot tizimini joriy etish o'quvchilarni rag'batlantirishga yordam beradi. Bu moddiy mukofotlar ham, ramziy mukofotlar ham bo'lishi mumkin, masalan, sertifikatlar va sertifikatlar.

- **Fikr-mulohaza:** muntazam ravishda konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish o'quvchilarga o'zlarining kuchli tomonlarini va takomillashtirish sohasini tushunishga yordam beradi. Fikr-mulohazalar ijobiy va rag'batlantiruvchi bo'lishi muhimdir.

- **Ommaviy e'tirof:** o'quvchilarning sinf yoki maktab oldidagi yutuqlarini tan olish ularning qadr-qimmati va motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Chet tilini o'qitishda yosh xususiyatlarini hisobga olish o'quvchilarning til o'rganish samaradorligini oshirishi mumkin. O'qituvchilar dars jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'qitish usullarini qo'llashlari muhim.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalar chet tilini o'rganishda kattalardan ko'ra tezroq va osonroq o'zlashtira oladilar. Buning sababi bolalarning miyasi tilni o'rganishga moslashganligi va ular tillarga sezgir davrdaligidir. Shuningdek, bolalar chet tilini o'rganishda o'yin va qo'shiqlar kabi interaktiv usullardan foydalanishni yaxshi ko'radilar. Bu esa ularning til o'rganish motivatsiyasini oshiradi va o'quv jarayonini qiziqarli qiladi.

O'smirlar chet tilini o'rganishda ijtimoiy omillardan ko'proq ta'sirlanadi va

tengdoshlari bilan muloqot qilishni afzal ko'radilar. Ular uchun til o'rganishda muloqot va ijtimoiy o'zaro ta'sir muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar o'smirlar uchun dars jarayonida guruh ishlari, rolli o'yinlar va muloqot mashqlaridan foydalanishlari lozim.

Chet tilini o'qitishda o'quvchilarning individual xususiyatlarini bilish ijobiy muhit yaratishning asosiy shartlaridan biridir. Har bir o'quvchi o'zining yoshiga, qiziqishiga, qobiliyatiga, psixologik holatiga va o'rganish tezligiga ega. Ushbu farqlarni e'tiborsiz qoldirish o'quvchilarda til o'rganishga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Yosh xususiyatlari chet tilini o'zlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Kichik yoshdagi o'quvchilar o'yin, qo'shiq va vizual materiallar orqali tilni tezroq o'zlashtirsa, o'smirlar va kattalar mantiqiy tushuntirish, muhokama va amaliy mashg'ulotlarga ko'proq ehtiyoj sezadi. Shu sababli o'qituvchi yoshga mos metodlarni tanlashi lozim.

Psixologik xususiyatlar, jumladan, tortinchoqlik, o'ziga ishonch darajasi va emotsional holat ham muhim ahamiyatga ega. Ijobiy muhit yaratishda o'qituvchining rag'batlantiruvchi so'zlari, xatolarga to'g'ri munosabati va qo'llab-quvvatlashi o'quvchilarning faolligini oshiradi. Ayniqsa, chet tilida gapirish jarayonida xatolardan qo'rqmaslik muhitini shakllantirish muhimdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, chet tilini o'qitishda ijobiy muhit yaratish o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini bilish va ularga mos yondashuvni qo'llash bilan chambarchas bog'liqdir. O'qituvchi o'quvchilarning yosh, psixologik va individual farqlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etsa, o'quvchilarda chet tiliga nisbatan qiziqish va motivatsiya ortadi. Natijada ta'lim jarayoni samarali va mazmunli bo'ladi. Shuningdek, o'quvchilarning o'rganish uslublari (vizual, audial, kinestetik)ni hisobga olish dars samaradorligini oshiradi. Turli interaktiv metodlar, guruhli ishlash va muloqotga asoslangan mashqlar ijobiy muhitni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jalolov J.J. Chet tillarni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2012. – 45–52-betlar.
2. Hoshimov O'., Yoqubov I. Ingliz tilini o'qitish metodikasi. – Toshkent: Sharq, 2003. – 78–85-betlar.
3. Passov E.I. Kommunikativ metod i obuchenie inostrannomu yaziku. – Moskva: Prosveshcheniye, 2000. – 112–120-betlar.
4. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 2010. – 60–67-betlar.

“KASBIY RIVOJLANISH KUNI” VA “KASBIY RIVOJLANISH SOATI” TADBIRLARINING O‘QITUVCHILAR KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

(O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2024-yil 21-iyunda qabul qilingan 231-sonli qarori hamda Maktabgacah va maktab ta’limi vazirligining 2024-yil 7-avgustdagi 246-sonli buyruq asosida Sirdaryo viloyati maktablari misolida)

Djabborova Mashhura Jo‘raqulovna

*Sirdaryo viloyat pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi
o‘zbek tili fani metodisti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan 231-sonli qarori hamda ushbu qaror ijrosini ta’minlash maqsadida ishlab chiqilgan 246-sonli buyruq asosida umumta’lim maktablarida tashkil etilgan “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarining pedagoglar faoliyatidagi o‘rni tahlil qilinadi. Ayniqsa, Sirdaryo viloyati maktablarida olib borilayotgan metodik faoliyat misolida o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, innovatsion yondashuvlari, metodik mahorati hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalarining rivojlanishiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, mazkur tizimning afzalliklari, amaliy natijalari va istiqboldagi vazifalar yuzasidan fikr-mulohazalar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy rivojlanish, pedagog kompetensiyasi, metodik xizmat, innovatsion ta’lim, o‘qituvchi mahorati, ta’lim sifati, kasbiy rivojlanish kuni, kasbiy rivojlanish soati.

Annotation. This article analyzes the role of the “Professional Development Day” and “Professional Development Hour” activities organized in general secondary schools based on Resolution No. 231 of the President of the Republic of Uzbekistan aimed at improving the quality of education, as well as Order No. 246 developed to ensure the implementation of this resolution. In particular, using the example of methodological activities carried out in schools of the Syrdarya region, the article highlights their impact on the development of teachers’ professional competence, innovative approaches, methodological skills, and abilities to apply modern pedagogical technologies. In addition, opinions and reflections on the advantages, practical outcomes, and future tasks of this system are presented.

Keywords: professional development, pedagogical competence, methodological service, innovative education, teacher skills, quality of education, Professional Development Day, Professional Development Hour.

Аннотация. В данной статье анализируется роль мероприятий «День профессионального развития» и «Час профессионального развития», организованных в общеобразовательных школах на основе Постановления Президента Республики Узбекистан №231, направленного на повышение качества образования, а также приказа №246, разработанного для обеспечения исполнения данного постановления. В частности, на примере методической деятельности, проводимой в школах Сырдарьинской области, раскрывается влияние данных мероприятий на развитие профессиональной компетентности педагогов, их инновационных подходов, методического мастерства и навыков применения современных педагогических технологий. Также представлены мнения и выводы о преимуществах данной системы, её практических результатах и перспективах дальнейшего развития.

Ключевые слова: профессиональное развитие, педагогическая компетентность, методическая служба, инновационное образование, педагогическое мастерство, качество образования, День профессионального развития, Час профессионального развития.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan eng muhim vazifalardan biri – zamonaviy bilim va kompetensiyalarga ega, ijodkor, kreativ fikrlaydigan pedagoglarni shakllantirishdir. Chunki har qanday davlatning taraqqiyoti, avvalo, uning ta'lim tizimi sifati bilan belgilanadi. Shu ma'noda, mamlakatimizda pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 231-sonli qarori ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish, pedagoglarning malakasini muntazam oshirib borish hamda metodik xizmat tizimini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Ushbu qaror asosida ishlab chiqilgan 246-sonli buyruq esa umumta'lim maktablarida "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati"ni tizimli tashkil etishga huquqiy asos yaratdi. Mazkur tashabbuslarning asosiy maqsadi – o'qituvchilarning o'z ustida ishlashiga sharoit yaratish, ilg'or tajribalarni ommalashtirish, fanlararo hamkorlikni rivojlantirish va ta'lim sifati hamda samaradorligini oshirishdan iboratdir. Kasbiy rivojlanish tushunchasi va uning mazmuni. Kasbiy rivojlanish – bu pedagogning bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda yangilab borishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishi hamda o'z faoliyatini takomillashtirib borish jarayonidir. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki fasilitator, motivator, innovator va tadqiqotchi sifatida ham faoliyat yuritishi talab etiladi. Shu sababli

pedagogning kasbiy rivojlanishi quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi: metodik mahoratni oshirish; raqamli texnologiyalarni qo'llash; innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish; kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish; ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish; reflektiv faoliyatni yo'lga qo'yish. "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" aynan mana shu kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladigan samarali metodik platforma hisoblanadi. "Kasbiy rivojlanish kuni"ning pedagoglar faoliyatidagi o'rni haqida gapiradigan bo'lsak, Kasbiy rivojlanish kuni – pedagoglarning metodik, ilmiy va amaliy jihatdan rivojlanishiga qaratilgan maxsus tashkil etiladigan metodik tadbir. Ushbu kun davomida seminar-treninglar, mahorat darslari, ochiq mashg'ulotlar, tajriba almashish sessiyalari, metodik ko'rgazmalar va taqdimotlar tashkil etiladi. Sirdaryo viloyati maktablari tajribasida ushbu kunlar o'qituvchilarning faolligini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, fan o'qituvchilari o'rtasida tajriba almashish muhiti shakllanayotgani pedagoglarning kasbiy o'sishiga katta turtki bermoqda.

Kasbiy rivojlanish kunining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. Tajriba almashish imkoniyati

Mazkur tadbirlar davomida ilg'or pedagoglar o'z metodik ishlanmalari, innovatsion dars usullari va samarali tajribalari bilan o'rtoqlashadi. Bu esa yosh o'qituvchilar uchun amaliy maktab vazifasini bajaradi.

2. Zamonaviy metodlarni o'rganish

Interaktiv metodlar, STEAM ta'limi, loyiha asosida o'qitish, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish kabi yangicha yondashuvlar amaliy mashg'ulotlar orqali o'rganiladi.

3. Pedagog motivatsiyasining oshishi

O'qituvchining mehnati qadrlanishi, tajribasining ommalashtirilishi unda yangi g'oyalarga intilish va o'z ustida ishlash ehtiyojini kuchaytiradi.

4. Ta'lim sifatining oshishi

Kasbiy rivojlanayotgan pedagog o'z darslarini sifatli tashkil etadi. Natijada o'qituvchilarning bilim darajasi, mustaqil fikrlashi va darsga qiziqishi ortadi.

“Kasbiy rivojlanish soati”ning samaradorligi. Kasbiy rivojlanish soati – o‘qituvchilarning haftalik yoki oylik asosda muntazam ravishda metodik faoliyat bilan shug‘ullanishini ta’minlaydigan tizimdir. Bu jarayonda pedagoglar: yangi metodik adabiyotlarni o‘rganadi; dars tahlillarini amalga oshiradi; metodik muammolar yuzasidan fikr almashadi; o‘z ustida mustaqil ishlaydi; elektron platformalar bilan ishlashni o‘rganadi.

Sirdaryo viloyati maktablarida mazkur soatlar davomida ko‘plab amaliy ishlanmalar yaratilmoqda. Jumladan: QR-kodli metodik materiallar; interaktiv taqdimotlar; fanlararo integratsiyalashgan dars ishlanmalari; baholash mezonlari; kreativ topshiriqlar banki ishlab chiqilmoqda. Bu esa pedagoglarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Sirdaryo viloyati tajribasi va amaliy natijalari. Sirdaryo viloyati maktablarida kasbiy rivojlanish tizimini samarali tashkil etish bo‘yicha qator ijobiy tajribalar shakllangan. Xususan: metodik birlashmalar faoliyati kuchaydi; fan o‘qituvchilari o‘rtasida hamkorlik muhiti yaxshilandi; ochiq darslar sifati oshdi; innovatsion loyihalar soni ko‘paydi; pedagoglarning AKT bilan ishlash ko‘nikmalari rivojlandi. Shuningdek, o‘qituvchilar orasida “Eng kreativ dars”, “Innovatsion metod”, “Eng yaxshi metodik loyiha” kabi tanlovlarning tashkil etilishi ham pedagoglarning kasbiy faolligini oshirdi.

Kasbiy rivojlanish kunlari davomida tashkil etilgan treninglarda o‘qituvchilar nafaqat nazariy bilim, balki amaliy tajribaga ham ega bo‘lmoqda. Ayniqsa, ochiq havoda tashkil etilayotgan interaktiv metodik tadbirlar pedagoglarning jamoaviy ishlash, liderlik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirmoqda. Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyati. Bugungi pedagogdan quyidagi kompetensiyalar talab qilinadi: axborot-kommunikativ kompetensiya; metodik kompetensiya; psixologik kompetensiya; kreativ va innovatsion fikrlash; refleksiya olib borish qobiliyati. Kasbiy rivojlanish kuni va soati aynan ushbu kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Chunki o‘qituvchi muntazam ravishda: o‘z faoliyatini tahlil qiladi; kamchiliklarini aniqlaydi; yangi metodlarni sinab ko‘radi; o‘z ustida ishlashga odatlanadi. Bu esa pedagogning professional o‘sishini ta’minlaydi.

Kasbiy rivojlanish tizimini tashkil etishda ayrim muammolar ham uchramoqda. Jumladan: ayrim pedagoglarda motivatsiya yetarli emasligi; metodik tadbirlarning ba’zida formal tashkil etilishi; raqamli texnologiyalar bilan ishlashdagi qiyinchiliklar; vaqt taqsimotidagi muammolar. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilar muhim hisoblanadi:

1. Motivatsion mexanizmlarni kuchaytirish;
2. Ilg‘or pedagoglarni rag‘batlantirish;

3. Amaliy treninglar sonini oshirish;
4. Mentorlik tizimini rivojlantirish;
5. Sun'iy intellekt va raqamli platformalardan foydalanishni kengaytirish.

Xulosa qilib aytganda, Prezidentning 231-sonli qarori hamda 246-sonli buyruq asosida tashkil etilgan “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlari pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, Sirdaryo viloyati maktablari tajribasi ushbu tizimning amaliy samaradorligini ko'rsatmoqda. Mazkur metodik tizim o'qituvchilarning: innovatsion fikrlashini; metodik mahoratini; AKT bilan ishlash ko'nikmalarini; ijodiy yondashuvlarini; hamkorlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Eng muhimi, kasbiy rivojlanayotgan pedagog – sifatli ta'limning asosiy omilidir. Shu sababli ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash kelajak taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid 231-sonli qarori.
2. Umumta'lim muassasalarida kasbiy rivojlanish faoliyatini tashkil etish bo'yicha 246-sonli buyruq.
3. Ishmuhamedov R. “Innovatsion pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent.
4. Tolipov O'. Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalar”.
5. Azizxo'jayeva N. “Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar”.
6. Muslimov N. “Kasbiy kompetentlik va pedagogik faoliyat”.
7. Zamonaviy metodik xizmat faoliyatiga oid ilmiy maqolalar va metodik tavsiyalar.

ONA TILI DARSLARIDA NUTQIY FAOLIYAT TURLARI: TINGLAB TUSHUNISH, SO'ZLASH, O'QISH VA YOZISHNING O'ZARO BOG'LIQLIGI.

Ernazarova Maxliyoxon Kobiljonovna

Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti (mustaqil tadqiqotchi)

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlarining — tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish kompetensiyalarining o'zaro bog'liqligi hamda ularni integrativ yondashuv asosida rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda kommunikativ yondashuvning ta'lim samaradorligiga ta'siri, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirishdagi metod va texnologiyalar

tahlil qilingan. Shuningdek, ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va til kompetensiyalarini kompleks shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan. Maqolada nutqiy faoliyat turlarining bir-biri bilan chambarchas aloqador ekanligi ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: *Nutqiy faoliyat, tinglab tushunish, so'zlash, o'qish, yozish, kommunikativ kompetensiya, ona tili ta'limi, interfaol metodlar, integrativ yondashuv, pedagogik texnologiyalar.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается взаимосвязь видов речевой деятельности на уроках родного языка — аудирования, говорения, чтения и письма, а также вопросы их развития на основе интегративного подхода. В исследовании анализируется влияние коммуникативного подхода на эффективность обучения, методы и технологии формирования устной и письменной речи учащихся. Кроме того, раскрываются педагогические возможности использования интерактивных методов в повышении речевой активности учащихся, развитии самостоятельного мышления и комплексном формировании языковых компетенций. В статье с научно-педагогической точки зрения обосновывается тесная взаимосвязь всех видов речевой деятельности. Ключевые слова: Речевая деятельность, аудирование, говорение, чтение, письмо, коммуникативная компетенция, обучение родному языку, интерактивные методы, интегративный подход, педагогические технологии.*

Annotation: *This article discusses the interrelationship of speech activity types in native language lessons — listening comprehension, speaking, reading, and writing — and the issues of developing them through an integrative approach. The study analyzes the impact of the communicative approach on educational effectiveness, as well as methods and technologies for developing students' oral and written speech. Furthermore, the pedagogical potential of using interactive methods in native language classes to enhance students' speech activity, independent thinking, and comprehensive language competencies is revealed. The article scientifically substantiates the close interconnection among all types of speech activities. Keywords: Speech activity, listening comprehension, speaking, reading, writing, communicative competence, native language education, interactive methods, integrative approach, pedagogical technologies.*

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri — o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlaydigan, o'z fikrini erkin va ravon

ifodalay oladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, ona tili ta'limi bu jarayonda muhim o'rin egallaydi. Chunki ona tili inson tafakkuri, nutqi va ijtimoiy munosabatlarini shakllantiruvchi asosiy vosita hisoblanadi. Shu bois ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlarini samarali tashkil etish va ularning o'zaro bog'liqligini ta'minlash zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Nutqiy faoliyat insonning til orqali muloqotga kirishishi va axborot almashishini ta'minlaydigan murakkab psixologik-pedagogik jarayondir. U asosan to'rt asosiy komponentdan iborat bo'lib, ular: tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish faoliyatlardir. Mazkur faoliyat turlari alohida ko'nikmalar sifatida shakllansa-da, amalda ular bir-biri bilan uzviy bog'langan holda namoyon bo'ladi. Masalan, o'quvchi matnni tinglash orqali axborotni qabul qiladi, o'qish orqali mazmunni anglaydi, so'zlash orqali o'z fikrini ifodalaydi hamda yozish orqali uni mustahkamlaydi. Demak, nutqiy faoliyatning bir turi ikkinchisining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida ona tili darslarini faqat grammatik qoidalarini o'rgatishga emas, balki o'quvchilarning amaliy nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirish zarurligi alohida ta'kidlanmoqda. Shu nuqtai nazardan, dars jarayonida tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish ko'nikmalarini integrativ yondashuv asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning til birliklarini real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi, ularning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi hamda ijodiy yondashuvini shakllantiradi.

Bugungi kunda pedagogik amaliyotda interfaol metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, muammoli ta'lim va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, dialogik va monologik nutq ustida ishlash, matn bilan ishlash texnologiyalari, ijodiy yozuv mashqlari hamda tinglab tushunishga oid topshiriqlar o'quvchilarning til kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.[1.28]

Mazkur maqolaning maqsadi ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlari — tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozishning o'zaro bog'liqligini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish, ularni integrativ asosda rivojlantirishning samarali metod va usullarini yoritishdan iborat. Shuningdek, maqolada nutqiy faoliyat turlarini uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari ham tahlil qilinadi.

Mazkur tadqiqotda ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlari — tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozishning o'zaro bog'liqligini o'rganish hamda ularni

rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlarini aniqlashga qaratilgan ilmiy-metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlarning o'zaro uyg'unligi ta'minlandi.

Avvalo, mavzuga oid ilmiy-pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlar tahlil qilindi. Nutqiy faoliyat tushunchasi, uning tarkibiy qismlari hamda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga doir mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari o'rganildi. Xususan, kommunikativ yondashuv, kompetensiyaviy ta'lim, integrativ o'qitish texnologiyalari hamda interfaol metodlarning ona tili ta'limidagi o'rni ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi. Ushbu jarayonda qiyosiy-tahliliy metoddan foydalanilib, turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi solishtirildi. Tadqiqotning metodologik asosini kommunikativ va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv tashkil etdi. Kommunikativ yondashuv asosida o'quvchilarning nutqiy faoliyatini real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash, ularning erkin muloqotga kirishish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsad qilindi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv esa o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish va amaliy topshiriqlar orqali til birliklarini faol qo'llashga xizmat qildi. Amaliy tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat, savolnoma va pedagogik tajriba metodlaridan foydalanildi. Ona tili darslarida o'quvchilarning tinglab tushunish, o'qish, so'zlash va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etildi hamda ularning natijalari monitoring qilindi. Kuzatish metodi orqali o'quvchilarning nutqiy faolligi, darsdagi ishtiroki va kommunikativ ko'nikmalaridagi o'zgarishlar tahlil qilindi.

Pedagogik tajriba davomida interfaol metodlardan keng foydalanildi. Jumladan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "BBB", "Rolli o'yin", "Debat", "Sinkveyn" kabi metodlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qildi.[2.32] Tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirishda audio matnlar va videolavhalardan, o'qish kompetensiyasini rivojlantirishda esa matn tahlili va muammoli savollardan foydalanildi. So'zlash faoliyatida dialogik va monologik nutq mashqlari, yozish faoliyatida esa ijodiy matn tuzish, esse va bayon yozish topshiriqlari qo'llanildi. Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlarni qayta ishlashda tahlil, sintez va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. O'quvchilarning nutqiy faoliyat ko'rsatkichlari solishtirilib, integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi aniqlandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish ko'nikmalarini o'zaro bog'liq holda rivojlantirish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsion vositalardan foydalanishning metodik imkoniyatlari ham o'rganildi. Multimedia vositalari, elektron taqdimotlar va raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Tadqiqot jarayonida ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlari — tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish ko'nikmalarini integrativ yondashuv asosida tashkil etish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda samarali natija berishi aniqlandi. Pedagogik tajriba davomida interfaol metodlar, kommunikativ mashqlar hamda multimedia vositalari asosida olib borilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning nutqiy faolligini sezilarli darajada oshirdi.[3.43]

Tadqiqot natijalariga ko'ra, dars jarayonida tinglab tushunish va so'zlash faoliyatlarini o'zaro uyg'un holda tashkil etish o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Audio matnlar, suhbatlar va dialogik mashqlar asosida o'tkazilgan mashg'ulotlardan so'ng o'quvchilarning eshitilgan axborotni tahlil qilish, mazmunini qayta hikoya qilish hamda mustaqil fikr bildirish ko'nikmalari yaxshilandi. Tajriba yakunida o'quvchilarning aksariyatida nutq ravonligi, lug'at boyligi va fikrni mantiqiy ifodalash darajasi oshgani kuzatildi. O'qish va yozish ko'nikmalarini birgalikda rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar ham samarali natijalarni ko'rsatdi. Matn ustida ishlash, muammoli savollar asosida fikr yuritish, esse va ijodiy yozuv mashqlari o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy g'oyani ajratib olish va yozma nutqda mustaqil fikr bayon etish malakalarini rivojlantirdi. Ayniqsa, o'qilgan matn asosida ijodiy yozuv topshiriqlarini bajarish o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini faollashtirdi.[4.34]

Pedagogik tajriba natijalari tahlili shuni ko'rsatdiki, an'anaviy darslarga nisbatan integrativ va interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari yuqoriroq bo'ldi. Tadqiqotda qatnashgan o'quvchilarning qariyb 70–75 foizida nutqiy faollikning oshgani, 65 foizdan ortig'ida esa mustaqil fikr bildirish va erkin muloqotga kirishish ko'nikmalari shakllangani aniqlandi. Shuningdek, yozma ishlarda grammatik xatolar sonining kamaygani va matn tuzish sifati yaxshilangani kuzatildi.

Tajriba davomida interfaol metodlarning samaradorligi ham tasdiqlandi. “Aqliy hujum”, “Debat”, “Rolli o'yin”, “Klaster” va “Insert” metodlari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning darsdagi ishtirokini faollashtirib, ularni erkin fikrlashga undadi. Natijada o'quvchilar o'rtasida hamkorlikda ishlash, fikr almashish va muloqot madaniyati rivojlandi. Bu esa ona tili darslarining nafaqat bilim beruvchi, balki

kommunikativ va tarbiyaviy ahamiyatini ham kuchaytirdi. Shuningdek, axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirdi. Multimedia vositalari, videolavhalar va elektron taqdimotlardan foydalanish tinglab tushunish hamda o'qish faoliyatlarini samarali tashkil etishga yordam berdi. Raqamli ta'lim vositalari orqali o'quvchilar mustaqil ishlash, axborotni izlash va qayta ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantirdilar.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ona tili darslarida tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish ko'nikmalarini o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim pedagogik omil ekanligini ko'rsatdi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat til bilimlarini, balki mustaqil fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlarini alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda tashkil etish ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish faoliyatlari bir-birini to'ldiruvchi va rivojlantiruvchi jarayonlar sifatida namoyon bo'ldi. Shu sababli ona tili ta'limida integrativ yondashuvni qo'llash o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda samarali metod sifatida baholanishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy darslarda ko'proq grammatik bilimlarni o'zlashtirishga e'tibor qaratilishi ayrim hollarda o'quvchilarning amaliy nutqiy faoliyatini cheklab qo'yadi. Natijada o'quvchi nazariy qoidalarni bilsa-da, ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llashda qiyinchilikka duch keladi. Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda esa o'quvchilar til birliklarini amaliy faoliyat jarayonida qo'llash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa ularning erkin fikrlashi, muloqotga kirishishi va mustaqil nutq yaratish ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qildi.

Muhokama jarayonida ayniqsa tinglab tushunish faoliyatining boshqa nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishdagi o'рни muhim ekanligi aniqlandi. Chunki o'quvchi avvalo axborotni eshitadi va anglaydi, keyinchalik esa uni so'zlash yoki yozish orqali ifodalaydi. Demak, tinglab tushunish ko'nikmasining yetarli darajada shakllanmaganligi boshqa nutqiy faoliyatlarning rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, ona tili darslarida audio materiallar, suhbatlar, videolavhalar va tinglab tushunishga oid topshiriqlardan muntazam foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, o'qish va yozish faoliyatlarining o'zaro bog'liqligi ham tadqiqot

davomida yaqqol namoyon bo'ldi. O'quvchilar matnni o'qish jarayonida yangi so'z va iboralarni o'zlashtirib, ularni yozma nutqda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Matn tahlili, esse yozish, bayon va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning fikrni mantiqiy va izchil ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirdi. Ayniqsa, ijodiy yozuv mashqlari o'quvchilarning tanqidiy va kreativ tafakkurini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qildi.

Interfaol metodlardan foydalanish ham ijobiy pedagogik natijalarni berdi. "Debat", "Rolli o'yin", "Klaster", "Aqliy hujum" kabi metodlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga, o'z fikrini himoya qilishga va jamoa bilan ishlashga undadi. Bunday metodlar darsning samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilarda ijtimoiy-kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantirdi. Bundan tashqari, axborot-kommunikatsion texnologiyalar va multimedia vositalaridan foydalanish darslarning qiziqarli va interaktiv bo'lishini taminladi.

Tadqiqot davomida ayrim muammolar ham kuzatildi. Xususan, ayrim o'quvchilarda nutqiy faollikning pastligi, lug'at boyligining yetarli emasligi hamda mustaqil fikr bildirishdagi qiyinchiliklar dars jarayonida sezildi. Bu holat, avvalo, boshlang'ich bosqichlarda nutqiy kompetensiyalarni yetarli darajada rivojlantirishga e'tibor qaratilmaganligi bilan izohlanadi. Shu sababli ona tili ta'limida bosqichma-bosqich va tizimli ravishda nutqiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish zarur hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida tinglab tushunish, so'zlash, o'qish va yozish faoliyatlarini o'zaro bog'liq holda tashkil etish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim pedagogik asos bo'lib xizmat qiladi. Nutqiy faoliyat turlarining integratsiyalashuvi o'quvchilarning tilni amaliy jihatdan qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi, ularning mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlar, kommunikativ mashqlar va axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning nutqiy faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Ayniqsa, dialogik va monologik nutq ustida ishlash, matn tahlili, ijodiy yozuv mashqlari hamda tinglab tushunishga oid topshiriqlar o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida tinglab tushunish faoliyati boshqa nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun asosiy omillardan biri ekanligi aniqlandi. O'quvchilarning eshitilgan axborotni anglash, qayta ishlash va undan muloqot jarayonida foydalanish ko'nikmalari ularning umumiy kommunikativ salohiyatini

oshiradi. O'qish va yozish faoliyatlarining uyg'unligi esa o'quvchilarning savodxonligini, matn bilan ishlash malakasini va mustaqil fikr bayon qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Ona tili ta'limida kompetensiyaviy yondashuvni samarali tashkil etish uchun o'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi, interfaol va innovatsion metodlardan unumli foydalanishi zarur. Shu bilan birga, darslarda real kommunikativ vaziyatlarni yaratish, o'quvchilarni erkin fikr bildirishga rag'batlantirish hamda jamoaviy faoliyatni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlarini rivojlantirishga oid yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish, raqamli ta'lim vositalaridan keng foydalanish va individual yondashuv asosida metodik tavsiyalar yaratish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi. Chunki zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi nafaqat bilim berish, balki mustaqil fikrleydigan, samarali muloqot qila oladigan va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etadigan barkamol shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pedagogika nazariyasi va tarixi — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Ona tili o'qitish metodikasi — Toshkent: Fan, 2020.
3. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari — Toshkent: O'zbekiston, 2018.
4. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
5. Til va nutq — Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
6. Ta'limda innovatsion texnologiyalar — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. Psixolingvistika asoslari — Toshkent: Universitet, 2015.
8. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.
9. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Ona tili fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. — Toshkent, 2023.
10. Методика развития речи учащихся — Москва: Просвещение, 2018.
11. Communicative Language Teaching Today — Cambridge University Press, 2006.
12. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy — Pearson Education, 2007.
13. The Practice of English Language Teaching — Pearson Longman, 2015.
14. UNESCO. Education and Language Competency Development Reports. — 2021.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA ELEMENTAR MATEMATIKA MASHG'ULOTLARINING O'RNI

Eshmuratova Gauxar Maxsudovna

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha,
boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini oshirishda elementar matematika mashg'ulotlarining ahamiyati va o'rni yoritilgan. Mashg'ulotlar davomida bolalarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, taqqoslash va fazoviy tasavvurlarni shakllantirish usullari tahlil qilinadi..

Abstract: This article highlights the importance and role of elementary mathematics classes in enhancing the intellectual potential of preschool children. During the sessions, methods of logical thinking, analysis, comparison, and the formation of spatial representations in children are analyzed.

Аннотация: В данной статье освещаются значение и роль занятий по элементарной математике в повышении интеллектуального потенциала дошкольников. В ходе занятий анализируются методы логического мышления, анализа, сравнения и формирования пространственных представлений у детей.

Kalit sózlar: Maktabgacha yosh, intellektual rivojlanish, elementar matematika, mantiqiy fikrlash, ta'limiy mashg'ulot.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, интеллектуальное развитие, элементарная математика, логическое мышление, образовательные занятия.

Keywords: Preschool age, intellectual development, elementary mathematics, logical thinking, educational activities.

Maktabgacha yosh davri inson shaxsining poydevori qo'yiladigan, uning aqliy, jismoniy va ma'naviy imkoniyatlari jadal shakllanadigan eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning atrof-olamni anglashga bo'lgan qiziqishi, mantiqiy fikrlashi va intellektual salohiyati shakllana boshlaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan elementar matematika mashg'ulotlari esa ushbu jarayonda markaziy o'rinni egallaydi. Matematika shunchaki sonlar va hisob-kitoblar majmuasi emas, balki bolaning ongini tartibga soluvchi, unda tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish qobiliyatlarini shakllantiruvchi kuchli vositadir. Elementar matematik tushunchalarni o'zlashtirish orqali bola nafaqat miqdor va shakllar haqida bilim oladi, balki unda mantiqiy operatsiyalarni bajarish ko'nikmasi uyg'onadi.

Intellektual rivojlanish jarayonida matematika mashg'ulotlarining o'rnini ko'rib chiqishdan avval, bolaning bu yoshdagi psixologik xususiyatlariga e'tibor qaratish

lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur ko'rgazmali-harakatli va ko'rgazmali-obrazli xarakterga ega bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, bola biror narsani tushunishi uchun uni ko'rishi, ushlab ko'rishi va u bilan amaliy harakatlar bajarishi kerak. Matematika mashg'ulotlari aynan shu ehtiyojni qondiradi. Masalan, bolaga "uch" sonini tushuntirishda shunchaki raqamni ko'rsatish emas, balki uchta o'yinchoqni sanash yoki uchta rasmni solishtirish orqali bilim beriladi. Bu jarayonda bolaning tahliliy tafakkuri ishga tushadi: u predmetlarni bir-biri bilan taqqoslaydi, ularning o'xshash va farqli jihatlarini topadi, guruhlarga ajratadi. Ushbu oddiy amallar aslida murakkab intellektual operatsiyalarning boshlanishi bo'lib, kelajakda bolaning har qanday fanni o'zlashtirishida asosiy rol o'ynaydi.

Matematika mashg'ulotlarining intellektual rivojlanishdagi eng muhim funksiyalaridan biri — mantiqiy fikrlashni shakllantirishdir. Mantiqiy fikrlash insonga voqea va hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga, sabab-oqibat aloqalarini aniqlashga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bola uchun elementar matematik tushunchalar, masalan, "katta-kichik", "ko'p-kam", "uzun-qisqa", "baland-past" kabi tushunchalar olamning tuzilishini anglashdagi ilk qadamlardir. Bola predmetlarni hajmi yoki soni bo'yicha tartiblashni o'rganar ekan, unda tizimli fikrlash malakasi paydo bo'ladi. Bu malaka esa o'z navbatida xotira, diqqat va tasavvurning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Diqqatning barqarorligi matematika darslarida turli didaktik o'yinlar va topshiriqlarni bajarish davomida mustahkamlanadi, chunki har qanday matematik amal diqqatni jamlashni talab qiladi.

Shuningdek, elementar matematika mashg'ulotlari bolaning nutq madaniyatini yuksaltirishga ham xizmat qiladi. Matematik tushunchalar aniq ifodalanishni talab etadi. Bola "Bu olma qizil va katta, bunisi esa yashil va kichik" deb aytganda, u o'z fikrini mantiqiy ketma-ketlikda va aniq sifatlar orqali bayon qilishni o'rganadi. Shuningdek, sanash jarayonida sonlar va otlarning kelishiklarda moslashishi (birinchi o'yinchoq, ikkinchi qalam kabi) bolaning grammatik nutqini boyitadi. Intellekt va nutq o'rtasidagi bog'liqlik shunchalik kuchliki, matematikani yaxshi o'zlashtirgan bolalarda fikrni lo'nda va tushunarli qilib yetkazish qobiliyati yuqori bo'lishi kuzatilgan.

Matematika mashg'ulotlari bolada fazoviy tasavvurlarni shakllantirishda ham beqiyos ahamiyatga ega. "O'ngda", "chapda", "ustida", "tagida", "oldida", "orqasida" kabi tushunchalar bolaning fazoda mo'ljal olishini ta'minlaydi. Bu tushunchalar nafaqat kundalik hayotda, balki kelajakda yozish va o'qish jarayonida ham juda muhimdir. Masalan, harflarning varoqdagi joylashuvi yoki ularning elementlarini to'g'ri yozish aynan fazoviy tasavvurga tayanadi. Geometrik shakllar bilan tanishish (doira, kvadrat, uchburchak) esa bolaning predmetlarni abstrakt darajada ko'ra olishiga,

ularning strukturaviy tuzilishini tushunishiga yordam beradi. Bu jarayon bolaning ijodiy tasavvurini ham boyitadi, chunki u atrofdagi narsalarni geometrik shakllar yig'indisi sifatida ko'ra boshlaydi (masalan, uyni kvadrat va uchburchak birikmasi sifatida tasvirlaydi).

Elementar matematika mashg'ulotlarini tashkil etishda o'yin texnologiyalaridan foydalanish intellektual rivojlanishni tezlashtiradi. Zero, maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy faoliyati o'yindir. Matematik mazmundagi didaktik o'yinlar bolani charchatmagan holda unga murakkab tushunchalarni o'rgatadi. O'yin davomida bola muammoni mustaqil hal qilishga, yechim izlashga intiladi. Masalan, "Ortiqchasini top", "Shaklga qarab joylashtir", "Kim ko'p sanaydi?" kabi o'yinlar bolada sog'lom raqobat ruhini uyg'otish bilan birga, unda intellektual chaqqonlikni tarbiyalaydi. Bola o'z xatosini ko'ra olishi va uni tuzatishga harakat qilishi uning o'z-o'zini nazorat qilish mexanizmini shakllantiradi. Bu esa maktab ta'limiga tayyorgarlikning eng muhim shartlaridan biridir.

Vaqt haqidagi tushunchalar ham elementar matematika dasturining ajralmas qismidir. "Bugun", "kecha", "ertaga", "tong", "kun", "oqshom" kabi tushunchalar bolada vaqtning davomiyligi va o'zgarmasligi haqida tasavvur uyg'otadi. Vaqtni his qilish intellektual rivojlanishning yuqori bosqichi bo'lib, u boladan katta e'tibor va mantiqiy tahlilni talab qiladi. Shuningdek, miqdoriy tushunchalar, ya'ni sonlar bilan ishlash bolada abstrakt fikrlash poydevorini qo'yadi. Bola o'nta toshni sanab, keyin esa o'nta mashinani sanaganida, u "o'n" degan tushunchaning o'ziga xos umumlashgan mohiyatini anglay boshlaydi. Ya'ni, predmetlarning tabiatidan qat'i nazar, ularning soni bir xil bo'lishi mumkinligini tushunishi intellektual o'sishning yorqin namunasidir.

Matematika mashg'ulotlarining yana bir muhim jihati shundaki, u bolada sabr-toqat va qunt bilan ishlash ko'nikmasini tarbiyalaydi. Har qanday matematik vazifa diqqatni bir joyga jamlashni va natijaga erishguncha harakat qilishni talab qiladi. Bu jarayonda bolaning irodasi mustahkamlanadi. Masalan, geometrik shakllardan mozaika yig'ish yoki raqamlarni to'g'ri joylashtirishda bola xato qilishi mumkin, biroq to'g'ri javobni topishga intilish uning intellektual faolligini oshiradi. Tarbiyachi bu jarayonda bolani doimo rag'batlantirib borishi, unda "men bajara olaman" degan ishonchni uyg'otishi lozim. Chunki matematik muvaffaqiyat bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va boshqa sohalarida ham muvaffaqiyat qozonishiga turtki bo'ladi.

Maktabgacha ta'limda matematika mashg'ulotlari faqatgina auditoriya mashg'ulotlari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Intellektual rivojlanish uzluksiz jarayondir. Sayr vaqtida daraxtlarni sanash, ularning barglarini shakli bo'yicha solishtirish, qumlardan turli shakllar yasash — bularning barchasi matematik bilimning

hayot bilan bog'lanishini ta'minlaydi. Bola matematikani hayotiy ehtiyoj deb his qila boshlasa, uning bu fanga bo'lgan qiziqishi ortadi. Masalan, dasturxon tuzashda necha kishiga nechta qoshiq kerakligini hisoblash bolaning amaliy intellektini rivojlantiradi. Bu kabi yondashuv bolani nafaqat aqlli, balki hayotga moslashgan, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs qilib tarbiyalaydi.

Hozirgi zamon talablari, axborot texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi bolalardan yuqori darajadagi mantiqiy tafakkurni talab qilmoqda. Shunday ekan, elementar matematika mashg'ulotlariga innovatsion yondashuvlarni kiritish, zamonaviy didaktik vositalar va interaktiv metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, turli xil mantiqiy bloklar (Dyenesh bloklari), Kyuizener tayoqchalari kabi metodikalar bolaning konstruktiv tafakkurini rivojlantirishda juda samaralidir. Ushbu vositalar yordamida bola murakkab matematik tushunchalarni o'yin orqali, qiyinchiliksiz o'zlashtiradi. Bu esa o'z navbatida bolaning maktab ta'limiga psixologik va intellektual jihatdan tayyorligini ta'minlaydi.

Matematika orqali bola olamning tartib-qoidalarini, undagi bog'liqliklarni va o'zaro mutanosiblikni anglaydi. Tarbiyachilar va ota-onalarning vazifasi esa boladagi bu tabiiy qiziqishni qo'llab-quvvatlash, ularga matematikani zerikarli raqamlar emas, balki qiziqarli kashfiyotlar dunyosi sifatida ko'rsatishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning intellektual rivojlanishida elementar matematika mashg'ulotlarining o'rnini faqatgina bilim berish bilan o'lchab bo'lmaydi. Bu jarayon bolaning ruhiy funksiyalari — idrok, xotira, diqqat va tafakkurning o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlanishini ta'minlaydi. Matematik tushunchalar bolada "olamning matematik manzarasi"ni shakllantiradi. Bu manzara orqali bola ob'ektlarning miqdoriy nisbatlarini, shakllarning simmetriyasini va vaqtning davomiyligini his qila boshlaydi.

Bolalarning intellektual faolligini oshirishda ayniqsa **didaktik o'yinlarning** o'rne beqiyosdir. O'yin davomida bola o'zini erkin his qiladi, bu esa uning kognitiv (bilish) qobiliyatlarini maksimal darajada namoyon etishiga imkon beradi. Masalan, "Sehrli xaltacha" o'yini orqali predmetlarni ushlab ko'rib, ularning shaklini aniqlash (taktil idrok) bolaning miya yarim sharlari faoliyatini rag'batlantiradi. Bu esa sensor rivojlanishning yuqori bosqichi hisoblanadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, elementar matematika mashg'ulotlari bolani nafaqat maktabga, balki murakkab axborotlar olamiga tayyorlaydi. Bola matematik tushunchalarni o'zlashtirish orqali mantiqiy zidiyatlarni ko'ra olish, ularni bartaraf etish va eng maqbul yechimni topishni o'rganadi. Bu esa uning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim intellektual boylikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYATLAR.

1.O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2019-yil.

2."Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. — Toshkent, 2022-yil (takomillashtirilgan nashr).

3.Bikbayeva N.U. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish metodikasi". — Toshkent: "O'qituvchi", 2005.

4.Jumayev M.E. "Bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish nazariyasi va metodikasi". — Toshkent, 2005.

Internet resurslar:

**UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH TIZIMIDA GIBRID QO'LLAB-
QUVVATLASH MODEL: MENTORING VA KOUCHING SINERGETIKASI**

Dilnoza Eshmurzayeva

Abdulla Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezis uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida mentoring va kouchingni birlashtiruvchi gibridd qo'llab-quvvatlash modelining nazariy-metodik asoslarini yoritadi. Metodologiya sifatida tizimli tahlil, kompetensiyaviy yondashuv va amaliy refleksiya integratsiyasi qo'llanadi. Ilmiy yangilik mentor-kouch rollari chegaralarini muvofiqlashtiruvchi bosqichli model va natijadorlik indikatorlarini taklif etishdan iborat.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish; gibridd qo'llab-quvvatlash; mentoring; kouching; sinergetika; refleksiya; kompetensiya indikatorlari

Аннотация. В тезисе раскрываются теоретико-методические основы гибридной модели поддержки, интегрирующей менторинг и коучинг в системе непрерывного профессионального развития. Методология включает системный анализ, компетентностный подход и интеграцию практической рефлексии. Научная новизна выражается в предложении поэтапной модели согласования ролей «ментор-коуч» и индикаторов результативности.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие; гибридная поддержка; менторинг; коучинг; синергетика; рефлексия; индикаторы компетентности

Abstract. This thesis substantiates a hybrid support model that integrates mentoring and coaching within a continuous professional development system. Methodologically, it combines systems analysis, a competency-based approach, and structured reflective practice. Scientific novelty lies in a staged mentor-coach role

alignment model and a set of measurable effectiveness indicators applicable to institutional development programs.

Keywords: *continuous professional development; hybrid support model; mentoring; coaching; synergy; reflective practice; competency indicators*

Uzluksiz kasbiy rivojlanish (UKR) zamonaviy ta'lim va professional mehnat bozorida mutaxassisning barqaror samaradorligini ta'minlaydigan asosiy shartlardan biri sifatida qaraladi. UKRning institutsional amaliyotida eng ko'p uchraydigan muammo shundaki, qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ko'pincha fragmentar bo'lib, bir tomondan tajribani uzatishga yo'naltirilgan mentoring, ikkinchi tomondan esa shaxsiy maqsadlar, motivatsiya va o'zgarishga tayyorgarlikni faollashtiradigan kouching alohida-alohida joriy etiladi. Natijada kasbiy o'sish jarayoni bir yoqlama tus oladi: mentoring kuchli bo'lsa, refleksiv o'zgarish va mas'uliyatni ichki qabul qilish yetarli bo'lmasligi, kouching kuchli bo'lsa, soha standartlari, amaliy me'yorlar hamda kasbiy identifikatsiyani uzluksiz mustahkamlab borish yetishmasligi mumkin. Shu sababli mentoring va kouchingni yagona gibrid qo'llab-quvvatlash modeliga sinergetik tarzda birlashtirish zarurati ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib bormoqda.

Tadqiqotning konseptual asosi sinergetika g'oyasiga tayanadi: murakkab tizimlarda natija alohida komponentlar yig'indisidan emas, balki ularning o'zaro ta'siri va o'zini o'zi tartibga solish mexanizmlaridan kelib chiqadi. UKR tizimini ham "tashkiliy siyosat, metodik qo'llab-quvvatlash, shaxsiy motivatsiya, refleksiv amaliyot, baholash va qayta aloqa" kabi kichik tizimlar o'zaro bog'langan murakkab konstrukt sifatida talqin qilish mumkin. Bu yerda mentoring ko'proq ijtimoiylashuv, kasbiy me'yor va tajribani uzatish, faoliyatni modellashtirish hamda xatolarning oldini olishga xizmat qiladi; kouching esa shaxsning o'z maqsadlarini aniqlashi, resurslarini safarbar etishi, mas'uliyatni ichki qabul qilishi va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini kuchaytiradi [1]. Demak, sinergetik integratsiya shunday dizaynni talab qiladiki, unda mentorlikning yo'l-yo'riq beruvchi, standartlashtiruvchi funksiyasi kouchingning savolga asoslangan, refleksiyani faollashtiruvchi funksiyasi bilan muvozanatlashadi.

Mentoring va kouching o'rtasidagi farqni metodik jihatdan aniqlashtirish gibrid modelning birinchi sharti hisoblanadi. Mentoringning tayanch mexanizmi "usta-shogird" munosabati bo'lib, u amaliy tajribani transfer qilish, kasbiy vaziyatlarni talqin qilish, institutsional madaniyatga moslashish hamda etik-standardlar asosida yo'naltirishni ta'minlaydi [2]. Kouchingning tayanch mexanizmi esa shaxsning ichki resurslarini ochish, maqsadlarni aniqlashtirish, variantlarni kengaytirish va harakat rejalarini shaxsning o'zi ishlab chiqishiga ko'maklashishdir; bunda kouch ko'proq

jarayon fasilitatori vazifasini bajaradi [3]. Amaliyotda bu ikki yondashuv ko'pincha aralashib ketadi: mentor haddan tashqari "tayyor yechim" berib, o'rganuvchining mustaqilligini pasaytirishi yoki kouch professional standartlarni e'tibordan chetda qoldirib, faqat motivatsion muloqot bilan cheklanib qolishi ehtimoli mavjud. Gibrid model aynan shu metodik xatarlarga javob sifatida taklif etiladi.

Gibrid qo'llab-quvvatlash modelining nazariy konstruksiyasi uchta asosiy tamoyilga tayanadi. Birinchisi, kompetensiyaviy yo'naltirilganlik: har bir qo'llab-quvvatlash sikli aniq kompetensiya natijalariga bog'lanadi va umumiy "rivojlanish" shioridan ko'ra, o'lchanadigan o'zgarishlarni nazarda tutadi. Ikkinchisi, refleksivlik: kasbiy tajriba faqat bajarilgan ishlar yig'indisi emas, balki ularni tahlil qilish, xatolar sababini ochish, keyingi harakatni qayta loyihalash orqali rivojlanadi [4]. Uchinchisi, adaptivlik: qo'llab-quvvatlash intensivligi, mentor-kouchning aralashuv darajasi va foydalaniladigan metodlar o'rganuvchining tajriba bosqichi, vazifa murakkabligi va kontekst cheklovlariga mos ravishda o'zgaradi. Mazkur tamoyillar UKRni qat'iy reglamentlangan treninglar ketma-ketligidan ko'ra, o'zgaruvchan, shaxsga mos va tashkilot ehtiyojlari bilan uyg'un jarayon sifatida ko'rishga imkon beradi.

Taklif etilayotgan gibrid model bosqichli mexanizm sifatida asoslanadi. Birinchi bosqich diagnostika va kontraktlashdan iborat bo'lib, unda o'rganuvchining mavjud kompetensiyalari, ehtiyojlari, motivatsion profili hamda ish joyidagi vazifalar tahlil qilinadi; bu bosqichda mentorlik elementi kasbiy standart va talablarni aniqlashtirishda, kouching elementi esa shaxsiy maqsad va ichki motivlarni ochishda ustuvor bo'ladi. Ikkinchi bosqich yo'naltirilgan tajriba va modellashtirish bo'lib, mentor amaliy vazifalarni ko'rsatish, kuzatish, fikr bildirish orqali "kasbiy namunalar"ni shakllantiradi, kouch esa o'rganuvchining o'z yechimlarini topishiga olib keladigan savol-javob va refleksiya protokollarini qo'llaydi. Uchinchii bosqich mustaqil amaliyot va refleksiv siklga tayangan holda "kuchaytirish" bosqichidir: bunda kouching komponenti kuchayadi, mentorlik esa kritik nuqtalarda ekspert fikri va risklarni boshqarish uchun qo'llanadi. To'rtinchi bosqich natijani baholash va transfer bo'lib, o'rganuvchi o'zlashtirilgan kompetensiyalarni yangi vaziyatlarga ko'chira olish darajasi bilan baholanadi; aynan shu bosqich UKRning uzluksizligini ta'minlaydi, chunki keyingi rivojlanish sikli uchun yangi maqsadlar shakllanadi.

Modelning samaradorligi uni baholash indikatorlari bilan birga ishlab chiqilgandagina ilmiy va amaliy qiymat kasb etadi. Shuning uchun indikatorlar ikki qatlamda asoslanadi: jarayon indikatorlari va natija indikatorlari. Jarayon indikatorlari qo'llab-quvvatlashning muntazamligi, qayta aloqa sifati, refleksiya chuqurligi, mentor-kouch aralashuvining mosligi kabi parametrlar orqali gibrid mexanizmning to'g'ri

ishlashini ko'rsatadi. Natija indikatorlari esa kompetensiyalarning o'zgarishini ifodalaydi: masalan, professional qaror qabul qilishning asoslanganligi, ish natijalaridagi barqarorlik, xatolar takrorlanishining kamayishi, o'zini baholash va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarining kuchayishi, hamkasblar bilan hamkorlik madaniyatining rivojlanishi [5]. Bunda baholash faqat tashqi ekspert xulosasiga tayanib qolmay, portfel, amaliy keys tahlili, 360 daraja qayta aloqa va reflektiv kundalik kabi vositalar uyg'unligida olib borilganda natijalar ishonchliligi ortadi. Muhim jihat shundaki, gibrid model baholashni "nazorat" sifatida emas, balki rivojlanishni boshqarishning ajralmas qismi sifatida talqin qiladi.

Gibrid modelni UKR tizimiga joriy etishda tashkiliy shartlar masalasi ham markaziy o'rin tutadi. Birinchidan, mentor-kouchlarning tayyorgarligi ikki yo'nalishda bo'lishi lozim: soha ekspertizasi va fasilitatorlik kompetensiyalari. Agar mentor-kouch faqat tajribali mutaxassis bo'lib, reflektiv muloqot texnikalariga ega bo'lmasa, kouching komponenti formal tus oladi; aksincha, faqat kommunikativ texnikalarga tayanib, soha standartlarini chuqur bilmasa, mentoring komponenti zaiflashadi. Ikkinchidan, institut yoki tashkilot darajasida rol va mas'uliyatlar chegarasi aniq belgilanishi zarur: qaysi vaziyatlarda mentor direktiv tavsiya berishi mumkin, qaysi vaziyatlarda kouching savollari orqali shaxsning mustaqil qarori ustuvor bo'lishi kerak. Uchinchidan, etika va maxfiylik me'yorlari mustahkamlanishi shart, chunki kouching jarayonida shaxsiy maqsadlar, qiyinchiliklar va ichki to'siqlar muhokama qilinadi, mentoring jarayonida esa ish sifatiga doir professional baholar beriladi; bu ikki qatlam aralashganda ishonch riski paydo bo'lishi mumkin [6]. Shunday ekan, gibrid modelning institutsional reglamenti, qayta aloqa protokollari va konfliktlarni boshqarish mexanizmlari oldindan ishlab chiqilishi lozim.

Tadqiqot natijalarini umumlashtirib aytganda, mentoring va kouching sinergetikasi UKRning sifat jihatdan yangi arxitekturasini shakllantiradi: u tajriba transferi va shaxsiy agentlikni qarama-qarshi qo'ymasdan, ularni o'zaro kuchaytiruvchi omillar sifatida birlashtiradi. Taklif etilgan bosqichli gibrid model diagnostika, yo'naltirilgan tajriba, mustaqil amaliyot va transfer zanjiri orqali kasbiy o'sishni tizimli boshqarishga imkon beradi, indikatorlar tizimi esa jarayon va natijani uzviy bog'lab, qo'llab-quvvatlashning amaliy samaradorligini oshiradi. Bunda eng muhim ilmiy xulosa shundan iboratki, UKRda barqaror natija alohida metodni tanlash bilan emas, balki metodlar o'rtasidagi chegarani ilmiy asosda muvofiqlashtirish, rollarni moslashtirish va reflektiv baholashni integratsiyalash orqali ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Knowles M. S., Holton E.F., Swanson R.A. The Adult Learner: The Definitive

Classic in Adult Education and Human Resource Development. London, Routledge, 2015. 402 p.

2. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития. Москва, Академия, 2009. 240 с.

3. Whitmore J. Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership. London, Nicholas Brealey Publishing, 2017. 256 p.

4. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York, Basic Books, 1983. 384 p.

5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Ленинград, Издательство Ленинградского университета, 1990. 240 с.

6. Юлдашев И. А., Рахимов Б. Х. Педагогик mahorat va kasbiy kompetentlik asoslari. Toshkent, Fan va texnologiya, 2018. 200 b.

TASVIRIY SAN'ATDA RUS RASSOMLARI IJODINI O'RGANISH

Eshnazarova M.A

Qashqadaryo viloyati PMM Tasviriy san'at va chizmachilik fani katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqola jahon tasviriy san'ati rivoji fonida rus san'atining o'ziga xos jihatlarini tahlil qiladi, shuningdek, tasviriy san'at o'qituvchisi bilishi lozim bo'lgan asosiy nazariy va metodik yo'nalishlarni yoritadi.

Maqolada rus rassomlari ijodini o'rganishda qo'llaniladigan metodlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: realizm, ikonografiya, avangard, estetik tarbiya, empatiya, kommunikativ ko'nikmalari, kompozitsiya.

В статье анализируются особенности русского искусства на фоне развития мирового изобразительного искусства, а также выделяются основные теоретико-методические направления, которыми должен владеть учитель изобразительного искусства. Статье представлены методы, используемые при изучении творчества российских художников.

Ключевые слова: реализм, иконография, авангард, эстетическое воспитание, эмпатия, коммуникативные навыки, композиция.

Abstrakt. This article analyzes the specific aspects of Russian art against the background of the development of world fine arts, and also highlights the main theoretical and methodological directions that a fine arts teacher should know. The article presents the methods used in studying the work of Russian artists.

Keywords: *realizm, iconography, avant-garde, aesthetic education, empathy, communication skills, composition.*

Tasviriy san'at insoniyat madaniy merosining eng qadimiy va muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, u jamiyatning tarixiy, ma'naviy va estetik rivojlanishini o'zida mujassam etadi. Dunyo san'ati taraqqiyoti turli xalqlar badiiy tafakkuri, diniy e'tiqodi, ijtimoiy hayoti va madaniy tajribasining uyg'unlashuvi natijasida shakllanib kelgan. Jahon san'ati ichida rus tasviriy san'ati alohida o'rin tutadi. U o'zining chuqur mazmuni, realizmga boy tasvir uslubi, shuningdek, inson ruhiyatini nozik aks ettirish mahorati bilan ajralib turadi.

Rus rassomchiligi taraqqiyoti qadimgi ikonografiya an'alaridan boshlab, XIX asr realizmi, "peredvijniklar" harakati, XX asr avangardi va zamonaviy oqimlarga bo'lgan jarayonlarni qamrab oladi. Shu bois tasviriy san'at o'qituvchisi ushbu murakkab va serqirra badiiy merosni chuqur o'rganishi, uning tarixiy bosqichlari, mashhur rassomlari va ularning ijodiy tamoyillarini bilishi zarurdir. Bu nafaqat o'quvchilarning badiiy dunyoqarashini kengaytiradi, balki ularda estetik did, tahliliy fikrlash va san'atga bo'lgan hurmatni shakllantiradi.

XIX asrning ikkinchi yarmi rus tasviriy san'atining rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, bu davrda "Sayyor rassomlar jamiyati" yoki "Peredvijniklar" deb nom olgan harakat shakllandi. Ular akademik san'atning cheklangan qoidalariga qarshi chiqib, san'atni xalq hayotiga yaqinlashtirish, uning muammolari, ruhiy iztiroblari va real voqelikni aks ettirishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yidilar. Bugungi kunda tasviriy san'at ta'limida peredvijniklar ijodini o'rganish o'quvchilarning estetik dunyoqarashini boyitish, tarixiy voqealarni chuqurroq anglash va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Sayyor ko'rgazmachi rassomlar – Rossiyada XIX-asr 70-yillarida yuzaga kelgan ko'chma badiiy ko'rgazmalar birodarligi, badiiy uyushma (1870—1923) a'zolari Peredvijniklar deb atalgan. Bu ibora XX-asrning 50—60-yillarida o'zbek matbuot va adabiyotlarida ishlatilgan. Hozirgi kunda „Sayyor rassomlar“ iborasi ishlatiladi. Tashabbuskorlari G. G. Myasoyedov, I. N. Kramskoy, N. N. Ge, V. Perov va boshqalar. Jamiyatdagi ilg'or ijtimoiy va estetik qarashlar ta'sirida bo'lgan Peredvijniklar mamlakatdagi yaxshi an'analarni rivojlantirdi, ko'rgazmalar tashkil etdi, ma'rifatparvarlik ishlarini keng yo'lga qo'ydi. Birinchi ko'rgazma 1871-yil 29 oktabrda Peterburgda ochilgan, so'ngra bu ko'rgazma mamlakatning boshqa o'ndan ortiq shaharlarida namoyish etilgan. Sayyor rassomlar ijodiy metodi tanqidiy realizmga asoslangan. Xalq hayoti va tarixi, o'lka va uning tabiati demokratik nuqtai nazardan tasvirlandi, mehnatkash xalq ulug'landi, rus xalqining ozodlik harakati qizg'in

ma'qullandi. Sayyor rassomlar ijodida maishiy janr, portret yetakchi o'rin tutdi, tarixiy janr rivojlandi. Uning saflarida I. Repin, V. Surikov, V. Vasnetsov, V. Perov, K. Savitskiy, I. Levitan, V. Serov va boshqa rassomlar bo'lgan. Sayyor rassomlar an'analari XIX-asr oxiri va XX-asr boshlarida o'zbek tasviriy san'atiga kirib keldi. I. Kazakov, L. Bure, N. Rozanov va ularning shogirdlari B. Hamdamiy, A. Abdullayev, L. Abdullayev va boshqa rassomlar ijodida shu ta'sirni ko'rish mumkin.

1. Sayyor rassomlarning (peredvijniklar) san'atdagi o'rni.

Peredvijniklar – rus realist san'atining eng muhim asoschilaridan biri bo'lib, ularga Ilya Repin, Ivan Kramskoy, Vasiliy Surikov, Vasiliy Perov, Aleksey Savrasov, Arxip Kuindji, Isaak Levitan kabi buyuk rassomlar kiradi. Ularning asarlarida: xalqning real hayoti, ijtimoiy tengsizlik, milliy ruh, ruhiy-psixologik kechinmalar, tabiatning lirizmi va holati o'z aksini topgan. Bu jihatlar o'quvchilarni san'at orqali ijtimoiy voqelikni anglashga o'rgatadi. Rasomlar hayoti va ijodini o'rganish o'quvchilarda yana qiziqish uyg'otadi.

Ivan Ivanovich Shishkin (1832-1898) Tatariston, Yelabuta –Peterburg – rus rassomi, realistik manzara janrining yirik namoyandasi; Peredvijniklar uyushmasi asoschilaridan. Moskva rassomlik, haykaltaroshlik va me'morlik bilim yurti (1852—56) va Peterburg Badiiyot akademiyasi (1856—65)da ta'lim olgan. Peterburg Badiiyot akademiyasi akademik (1865), professor (1873), manzara ustaxonasining rahbari (1894—95). Sh. ijodining ilk davrida romantik manzara an'analari ergashdi („Valaam oroli manzarasi“, 1858 va boshqalar); 1860- yillardan kolorit va nurdagi shartlilikni yengib, ijodining yetakchi mavzuiga aylangan rus tabiatining ulug'vorligi, ko'rki, o'rmon manzaralarini obyektiv tasvirladi hamda peredvijniklarning asarlariga hamohang monumental va hayotbaxsh obrazlarni yaratdi („Kesilgan o'rmon“, 1867; „Bug'doyzor“, 1878; „Cheksiz o'rmon“, 1884; „Qayinzor“, 1886; „Emanzor“, 1887 va boshqalar).

Ivan Konstantinovich Ayvazovskiy (1817-1900) rus rassomi. Armani oilasida tug'ilgan. 1845-yildan akademik, 1847-yildan professor, 1887-yildan Peterburg Birlashgan Assotsiyatsiyasining faxriy a'zosi. Shuningdek, bir qator Yevropa Birlashgan Assotsiyatsiyalarining a'zosi bo'lgan. 1845-yildandan Feodosiyada yashagan. Ayvazovskiy merosi 6 mingga yaqin rassomlik asarlarini tashkil etadi. Ayvazovskiy asarlari asosan dengiz manzaralariga bag'ishlangan, bepoyon okean va dengizlarning qudratli to'lqin va to'fonlari, ularning sokinligi, botayotgan quyosh nurida suvning jilvalanishi, oydin tun manzaralari tiniq va yorqin bo'yoqlar bilan nafis ifodalanadi. Ayvazovskiyning „To'qqizinchi val“ (1850) asarining mazmuni dramatik bo'lishiga qaramay, kishida g'ussa tug'dirmaydi; „Tungi bo'ron“ (1864), „Shimoliy

dengizdagi bo‘ron“ (1865), „Bo‘ron“ (1872), „Dengizda oydin tun“ (1878), „Qora dengiz“ (1881), „Feodosiyada oy chiqishi“ (1892) kabi manzaralari tundagi tabiyatning rangtasviridagi lirik ifodasidir. „Venetsiya“ (1849), „Malaga“ (1854), „Rodos oroli“ (1861), „Krit orolida“ (1867) kabi asarlari rassomning chet elga sayohatlari natijasidir. 1880-yilda Feodosiyada badiiy ustaxona va rasmlar galereyasini tashkil etdi, keyinchalik bular Ayvazovskiy nomi bilan atala boshlandi.

2. Tasviriy san‘at darslarida sayyor rassomlarning ijodini o‘rganishning pedagogik ahamiyati.

1. Estetik tarbiya va san‘atga muhabbat uyg‘otadi.

Sayyor rassomlarning asarlari o‘zining chuqur mazmuni, kompozitsiyasi va badiiy ifodasi bilan o‘quvchilarda tasviriy san‘atga qiziqish uyg‘otadi. O‘quvchilar rang, yorug‘lik, xarakter tasviri kabi tushunchalarni chuqurroq anglaydi.

2. Realistik tasvirlash malakasini rivojlantiradi.

Bu rassomlar ijodi realizmga asoslangan bo‘lib, ulardan o‘rganish orqali o‘quvchilar: kuzatuvchanlik, tafsilotlarga e‘tibor, aniq proporsiya va perspektiva ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

3. Tarixiy va ma‘rifiy bilimlarni chuqurlashtiradi.

Surikovning “Boyarina Morozova”, Repinning “Volga bo‘yidagi arqon tortuvchilar” kabi asarlari orqali o‘quvchilar faqat san‘atni emas, balki tarixiy jarayonlar va inson taqdirini ham o‘rganadilar.

4. Insoniylik, empatiya va axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi.

Perov, Repin, Kramskoy kabi rassomlar jamiyatdagi adolatsizlik, qashshoqlik va ezgulikka intilish mavzularini talqin qilgan. Bu o‘quvchilarda: mehr-shafqat, odillik, ma‘naviylik, insonni tushunish qadriyatlarini shakllantiradi.

3. Dars jarayonida Sayyor rassomlarning ijodini qo‘llash usullari.

1. Slayd va reproduksiya asosida tahlili.

Rassomning asari bilan tanishtirish, kompozitsiya, rang, mazmun, personajlar faoliyatini tahlil qilish o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini kuchaytiradi.

2. Mavzu asosida ijodiy topshiriqlar.

Masalan: realistik portret chizish, tabiat holatini tasvirlash, biror ijtimoiy hodisani o‘z tasavvuri orqali ifodalash.

3. Guruhli muhokama.

O‘quvchilar asarlar mazmunini tushunish, o‘z fikrini asoslab berish orqali kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

4. Tarixiy mavzular bilan integratsiya qilishda tarix, adabiyot, madaniyatshunoslik fanlari bilan bog‘lab o‘rganish bilimni yanada boyitadi.

4. O'quvchilarning ijodiy tafakkuriga ta'siri.

Peredvijniklar ijodi o'quvchilarning san'atni tushunish, obraz yaratish, voqelikka ongli yondashish jarayonini faol rivojlantiradi. Ularning asarlaridan olingan ilhom bolalarda: san'atga qiziqish, tasviriy fikrlash, mustaqil tahlil qilish, kreativ yondashuvko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Peredvijniklar (ko'chma rassomlar jamiyati) — bu XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiyada paydo bo'lgan muhim san'at harakati bo'lib, rus tasviriy san'atining rivojida katta rol o'ynagan. Ular o'zlarini “Передвижники” deb atashgan (ruscha “ko'chma ko'rgazmachilar” “Sayyor rassomlar” degani).

Peredvijniklar harakati haqida umumiy ma'lumot:

Tashkil topgan yili: 1870-yil

To'liq nomi: “Ko'chma badiiy ko'rgazmalar jamiyati” (Tovarishstvo передвижных художественных выставок)

Markazi: Sankt-Peterburg

Bu jamiyat rassomlar akademiyasining qat'iy qoidalariga qarshi chiqib, san'atni xalq orasiga olib kirishni, jamiyat hayotini, xalqning dardu tashvishlarini aks ettirishni maqsad qilgan.

Asosiy g'oyasi:

San'atni faqat zodagonlar uchun emas, xalq uchun xizmat qilishi kerak degan fikr. Rassomlik orqali haqiqiy hayotni, xalqning mehnatini, tabiat go'zalligini, adolatsizlik va ezgulikni ko'rsatish. Ko'rgazmalarni faqat poytaxtda emas, viloyatlar bo'ylab yuritish — shu sababli “ko'chma” deb atalgan.

Mashhur peredvijnik rassomlar va ularning asarlarini o'rganish quyidagi jadval asosida o'rganish mumkin.

Rassom	Mashhur asarlari	Asarlar mazmuni
Ilya Repin (1844–1930)	“Volga sohilidagi arqon tortuvchi kishilar”, Ivan Grozniy va uning o'g'li Ivan”, “Kutilmagan mehmon”	Xalq hayoti, psixologik dramatizm
Vasiliy Surikov (1848– 1916)	“Boyarina Morozova”, “Menshikov Beryozovoda”	Tarixiy voqealar, rus xalqining ruhi
Ivan Kramskoy (1837– 1887)	“Noma'lum ayol”, “Xristos sahroda”	Ruhiiy holat, axloqiy izlanish
Vasiliy Perov (1833–1882)	“Uchlik”, “Qishloqda janoza”, “Darsdan keyin”	Ijtimoiy tengsizlik, xalqning og'ir hayoti

Rassom	Mashhur asarlari	Asarlar mazmuni
Aleksey Savrasov (1830–1897)	“Qarg‘alarning qaytishi”	Tabiat manzaralari, lirika
lirikaIsaak Levitan (1860–1900)	“Abadiy tinchlik”, “Oltin kuz”	Tabiatdagi kayfiyat va ruhiyat
Arxip Kuindji (1842–1910)	“Oyli kecha Dneprda”, “Qorli cho‘l”	Ijtimoiy tengsizlik, xalqning og‘ir hayoti
I.K.Ayvazovskiy(1817- 1900)	“To‘qqizinchi val”, “Proshanie Pushkina s morem”	Marina janrida porret

Peredvijniklarning Sayyor rassomlar ijodining ahamiyati shundaki, Rus san‘atini xalqchil, insonparvar yo‘nalishga burdi. Rassomlikni ijtimoiy va ma‘naviy masalalarni yoritish vositasi sifatida ishlatdi.

Keyingi davr rassomlariga (masalan, Levitan, Serov, Vasnetsov) katta ta‘sir ko‘rsatdi. Ularning asarlari bugungi kunda Tretyakov galereyasi va boshqa yirik muzeylarda saqlanadi.

Sayyor rassomlar — peredvijniklar ijodi tasviriy san‘at darslarida o‘quvchilarning estetik, ma‘naviy, intellektual va ijodiy rivojida ulkan ahamiyatga ega. Ularning badiiy merosi o‘quvchilarda san‘atga muhabbat uyg‘otib, jamiyat hodisalariga ongli munosabat, tarixiy anglash, insoniy tuyg‘ularni chuqur his etish qobiliyatini shakllantiradi. Shu sababli peredvijniklar ijodini dars jarayonida o‘rganish nafaqat san‘at ta‘limining bir bo‘lagi, balki barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim vositasidir.

Sayyor rassomlar ijodini o‘rganishda qo‘llaniladigan samarali metodlar.

1. Vizual tahlil metodi (Kuzatish va tahlil) Rasm .I. Kramskoy “Notanish ayol” asari.

Asardan vizual tahlil qilish orqali o‘quvchilar kompozitsiya, ranglar uyg‘unligi, yorug‘lik, xarakter tasviri va asarning g‘oyasini tushunadilar.

Bu metod quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Rassom asariga birinchi taassurot.

Asarda tasvirlangan voqealar.

Emiotsional holatni tahlil qilish.

Rasmning asosiy g‘oyasini toppish.

2. “6 savol” metodi.

Har bir asarni o‘rganishda o‘qituvchi o‘quvchilarga quyidagi savollarni beradi:

1.Rasmda nima tasvirlangan?

2.Qaysi davr tasvirlangan?

3.Rassom bu asarda nimani ko'rsatmoqchi?

4.Rang va yorug'lik qanday ishlatilgan?

5.Sizda qanday his-tuyg'u uyg'otdi?

6.Asar hayotiy haqiqatni aks ettirganmi?

Ushbu metod o'quvchilarda tahliliy va tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi.

3. Taqqoslash metodi.

Peredvijniklar asarlarini:

Akademik rassomchilik bilan;

Zamonaviy realizm bilan;

Bir-birining asarlari bilan (masalan: Repin va Surikov) taqqoslash orqali o'quvchilar uslubiy farqlarni aniq tushunadi.

4. Guruhli muhokama (debate) metodi.

O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhga bitta mashhur peredvijnikning asari beriladi. Guruhlar: asarni tahlil qiladi.

g'oya va mavzuni izohlaydi, o'z xulosasini sinfga taqdim etadi.

Bu metod nutq, fikrlash, tahlil va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

5. "Rasmning davomiga hikoya tuzish" metodi.

O'quvchilar rasmda tasvirlangan voqelik asosida kichik hikoya yozadilar.

Masalan: Repinning "Kutilmagan mehmon" asarida – bu odam kim? Qayerdan keldi? Rasm ichidagi personajlar nima his qilmoqda?

Bu metod o'quvchilarning:

tasavvuri, mustaqil fikrlashi, badiiy nutqirivojlanishiga xizmat qiladi.

6. Klaster (aql xaritasi) metodi.

Rassomning familiyasi markazga yoziladi va atrofida:

hayoti, ijodi, mashhur asarlari, uslubiy xususiyatlari, asarlar mavzusiklaster shaklida tuziladi.

Bu metod tizimli o'rganish va eslab qolishni osonlashtiradi.

7. Insoniy qadriyatlarni aniqlash metodi.

Peredvijniklar asarlarida insoniylik, adolat, mehnat, mehr-shafqat mavzulari keng yoritilgan.

O'quvchilardan:

"Bu asarda qanday axloqiy g'oya bor?"

"Qaysi obraz sizga kuchli taassurot qoldirdi?" kabi savollar so'raladi. Bu ma'naviy tarbiya uchun juda samarali.

Multimedia va raqamli texnologiyalar

Darsda: videodarslar virtual galereya

Tretyakov galereyasi bo'ylab 3D sayohat.

slayd taqdimotinteraktiv testlar qo'llansa, o'quvchilarda qiziqish kuchayadi.

12. Refleksiya metodi.

Dars oxirida o'quvchilardan quyidagi savollar bilan o'z fikrini aytish so'raladi:

Bugun qaysi rassom sizga ko'proq ta'sir qildi?

Nima uchun?

Siz nimani yangicha anglab yetdingiz?

Bu metod darsni mazmunli yakunlash va o'quvchilar tafakkurini mustahkamlashga yordam beradi.

Jahon tasviriy san'ati insoniyat tamaddunining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida har bir davrning estetik qarashlari, ijtimoiy hayoti va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etadi. Bu jarayonda rus tasviriy san'ati alohida o'rin egallab, o'zining ko'p asrlik rivojlanish yo'li, boy badiiy maktabi va ulkan ijodkorlari bilan butun jahon madaniy merosiga munosib hissa qo'shgan. Qadimgi ikonografika an'alaridan tortib, XIX asr realizmi, "peredvijniklar" harakati, XX asr avangardi hamda zamonaviy san'atgacha bo'lgan badiiy bosqichlar rus rassomligining badiiy ko'lamini yanada boyitib, mazmunan chuqurlashtirgan.

Tasviriy san'at o'qituvchisi ushbu jarayonlarni chuqur o'rganishi, asosiy oqimlar, mashhur rassomlar, ularning uslubiy yondashuvi va badiiy tamoyillarini mukammal bilishi muhimdir. Bu esa o'quvchilarga nafaqat tarixiy ma'lumot berish, balki ularda estetik tafakkur, badiiy did, madaniy merosga hurmat va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, jahon va rus tasviriy san'ati bo'yicha keng qamrovli bilimga ega bo'lish — tasviriy san'at fani o'qituvchisining professional kompetensiyasining ajralmas qismi bo'lib, ta'lim jarayonida badiiy tarbiya samaradorligini oshiradigan asosiy omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.

2. O.N. Shomurodov. Tasviriy san'at tarixi. "Durdona" nashriyoti Buxoro—2021

3."O'zbekisonda ilmiy amaliy tadqiqotlar" mavzusidagi respublika 18-ko'ptarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferensiya materiallari. 14-qism. Toshkent-2020

4. Ishmuhamedov R. J. Yuldashev M. A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion

pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013.

5. Abdiraslov S.F. “Tasiriy san’at o’qitish metodikasi”. Toshkent-2012 yil.

6. Xasanov R. Tasviriy san’at asoslari. Toshkent 2009 yil.

7. Oripov B.N. Tasviriy san’at va uni o’qitish metodikasi. Toshkent: Ilm ziyo. 2012.

8. Jabborov E. Kompozitsiya. Qarshi. “Fan va ta’lim” nashriyoti. 2021.

9. Г.И. Данилова. Методические пособие к учебникам. ИСКУССТВО. Москва-2013.

10. <http://www.ziynet.uz>

UMUMIY O’RTA TA’LIM MAKTABLARIDA MATEMATIKA FANINI O’QITISHDA METODIK YONDASHUVLARNI OPTIMALLASHTIRISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Eshqulova Go’zal Ennazarovna

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Maqolada umumta’lim maktablarida matematika o’qitishning tashkiliy-metodik jihatlarini takomillashtirish, matematika mashg’ulotlarini o’tkazishda zamonaviy pedagogik metodlarni qo’llash, matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirishning ustuvor yo’nalishlari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются приоритеты совершенствования организационно-методических аспектов обучения математике в общеобразовательной школе, использование современных педагогических методов в обучении математике, повышение качества образования по математике.

Abstract: This article discusses the priorities for improving the organizational and methodological aspects of teaching mathematics in a secondary school, the use of modern pedagogical methods in teaching mathematics, and improving the quality of education in mathematics.

Kalit so’zlar: matematika, innovatsiya, umumlashtirish, abstraktsiya, mantiqiy fikrlash, sistemalilik, matematik savodxonlik, kompetentsiya.

Ключевые слова: математика, инновация, обобщение, абстракция, логическое мышление, системность, математическая грамотность, компетентность

Key words: mathematics, innovation, synthesis, abstraction, quantity, logical thinking, consistency, mathematical literacy, competence.

Yurtimizda yoshlarni qo’llab-quvvatlash va intellektual salohiyatini oshirish,

matematika fani uchun bo'lg'usi kadrlar tayyorlash, ta'lim samaradorligini yanada oshirish, o'quvchi yoshlarda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirishga qaratilgan keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Muhammad al Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug'bek singari ulug' ajdodlarimiz tamal toshini qo'ygan matematika fani ilm-fan va texnikaning zamonaviy tarmoqlari jadal rivojlanishi munosabati bilan hozirgi kunda yanada katta ahamiyat kasb etmoqda.

Matematika ilm-fanni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanib, matematika ilm-fani va ta'limini yangi sifat bosqichiga olib chiqishga qaratilgan qator tizimli ishlar amalga oshirildi.

Xususan, xalqaro fan olimpiadalarida g'olib bo'lgan yoshlarimiz va ularning murabbiy ustozlari mehnatini rag'batlantirish tizimi joriy etildi, ilg'or ilmiy markazlarda faoliyat yuritayotgan vatandosh matematik olimlarning taklif qilinishi va xalqaro ilmiy-tadqiqotlar olib borilishi uchun zarur shart-sharoit yaratildi.

Ta'limdagi bugungi dolzarb taktik va strategik maqsadlarimizdan biri – bu umumiy o'rta ta'lim maktablaridan boshlab matematika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalarni yanada kengroq joriy etish, matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishdir.

Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida, hukumat tomonidan quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish belgilandi:

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) – 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;

The Programme for International Student Assessment (PISA) – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

The Teaching and Learning International Survey (TALIS) – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish uchun[1].

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematika fanini o'qitishda metodik

yondashuvlarni optimallashtirish va samaradorligini oshirish, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini yaxshilash uchun muhim vazifa hisoblanadi. Matematika fani o'quv jarayonida muhim o'rin tutadi, chunki u matematik ko'nikmalarni rivojlantirish bilan birga mantiqiy fikrlash, analitik va ijodiy yondashuvlarni shakllantirishga ham yordam beradi.

Maktabning boshlang'ich sinflarida bolalar matematika sohasida dasturda nazarda tutilgan bilimlar, o'quvlar va ko'nikmalarning ma'lum hajmini ongli ravishda va mustahkam egallab olishlari zarur. Boshlang'ich maktabdayoq bolalarda kuzatish va taqqoslash, solishtirilayotgan hodisalardagi o'xshashlik va farq qiladigan belgilarni ajratish, tahlil, sintez, umumlashtirish, abstraktsiyalash, aniqlashtirish kabi amallarni bajarish uchun ko'p ish qilingan bo'lishi kerak. Bolalar mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish masalasi bilan ularda to'g'ri, aniq, qisqa matematik nutqni o'stirish masalasi uzviy ravishda bog'langandir[2].

Hozirgi kunda barcha fanlar qatori matematika fanini o'qitish metodikasini ham zamon talabiga moslashtirish zarurati mavjud.

Bunda o'quvchilarda elementar matematikaning boshlang'ich qoidalari, arifmetika asoslari, miqdor, makon va zamonga oid tasavvurlarni rivojlantirish asosiy masaladir.

Bir qancha pedagogik olimlar fikrlari va amaliy ish tajribasidan kelib chiqqan holda matematikani o'qitishda muammoli ta'lim metodidan foydalanish yaxshi samara beradi.

Bu metodda ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish hamda ularning intellektual imkoniyatlaridan yuqori darajada foydalanish quyidagi umumiy omillarga bog'liq bo'ladi:

- o'rganilayotgan mavzu yuzasidan muammoli savollar tizimi tuzish;
- qo'yilgan muammoli savollar tizimi asosida suhbat metodi orqali tushuntiriladigan mavzu materiallarini o'rgatish va uning tub mohiyatini ochib berish;
- muammoli savol asosida izlanish xarakteridagi o'quv vazifalarini qo'yish[3].

Yuqoridagi bosqichlar asosida o'quv materiali tushuntirilganda o'quvchilar o'zlari darrov tushunib yetmaydigan fakt va tushunchalarga duch keladilar. Muammoli vaziyatning roli va ahamiyatini aniqlash o'quvchilarning aktiv fikrlash faoliyatini psixologik, pedagogik qonuniyatlarini hisobga olish asosida o'quv jarayonini qayta qurish muammoli ta'limning asosiy g'oyasini belgilab beradi. Muammoli ta'limda o'qituvchi faoliyati shundan iboratki, u zarur hollarda eng murakkab tushunchalar mazmunni tushuntira borib o'rganilayotgan mavzu materiali bilan o'quvchilar orasidagi muntazam ravishda muammoli vaziyatlar vujudga keltiriladi, o'quvchilarni

faktlardan xabardor qiladi, natijada o'quvchilar bu faktlarni analiz qilish asosida mustaqil ravishda xulosa chiqaradilar va umumlashtiradilar.

Matematika o'qitish metodikasi o'zining tuzilish xususiyatiga ko'ra, shartli ravishda uchta bo'limga bo'linadi.

1. Matematika o'qitishning umumiy metodikasi;
2. Matematika o'qitishning maxsus metodikasi;
3. Matematika o'qitishning konkret metodikasi;

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi butun pedagogik tadqiqotlarda pedagogik texnologiya, axborot texnologiyalari yutuqlarida qo'llaniladigan metodlarda foydalanadi[4].

Matematika fanini o'qitishdan ko'zlangan zamonaviy maqsad va vazifalar quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'limolishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

- jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish;

milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat[5].

Ko'zlangan maqsadga erishish uchun matematika fani o'qituvchisi o'z kasbiy mahoratini quyidagi yo'nalishlarda muntazam oshirib borishi zarur:

- o'zining shaxsiy va kasbiy axborot maydonini yaratish;

- o'z pedagogik faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, onlayn va oflayn, video va televizion darslarni tayyorlash va o'tkazish ko'nikmalarini takomillashtirib borish;

- o'qitishning an'anaviy, masofaviy va aralash shakllardan foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash hamda zarur darajada kasbiy tayyorgarlikni olib borish;

- matematik bilim, ko'nikma va mahoratni yangilab borish;

- dars jarayonida ilg'or ta'lim-tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasidan foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash;

- mustaqil ravishda ilmiy va ijodiy fikrlash, pedagogik kompetentlikni rivojlantirib borish.

Psixologlarning ta'kidlashicha o'quvchilarga matematikani o'qitishda ularning masalaga ijodiy yondashishlarini o'stirish kerak, chunki busiz unda kelajakda fanning o'rganilmagan qirralariga mustaqil kirib borish imkoniyatini beradigan bilim tizimini

shakllantirish mumkin emas. Ijodiy fikrlash shaxsning individual xususiyati sifatida sub'ektning atrof-muhitdagi voqea va hodisalarga bo'lgan munosabatida, turli muammolarni betakror usullar yordamida hal qila olishida namoyon bo'ladi. Faqat ta'rif, teorema, formulalarni eslab qolish bilan ijodiy qobiliyatni shakllantirib bo'lmaydi. Ijodiy fikrlashni shakllantirish har bir o'quvchiga alohida individual yondashish orqali amalga oshiriluvchi jarayondir[6].

Bu fikrlarga qo'shilgan holda ta'kidlaymizki, matematika o'qitishning metodik jihatlarini takomillashtirishga qaratilgan dastaklardan biri matematika darslarida o'quvchining ijodiy fikrlash qobiliyatini darajasini konkret aniqlash va rivojlantirishning pedagogik yo'llari va choralari izlab topishdir.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usulidan biri o'quvchilarni turli darajadagi noan'anaviy masalalarni yechishga jalb etish, betakror va o'ziga xos yechimlarni izlab topishga o'rgatishdan iborat.

Birgina matematika o'qitish metodikasi ham o'zida tarbiyaviy, ta'limiy va rivojlantiruvchi maqsadlarni mujassamlashtirgan.

Matematika darslarida imiylik, ko'rsatmalilik, onglilik, faollik, puxta o'zlashtirish, sistemalilik, ketma-ketlik kabi didaktik tamoyillardan foydalanish yaqin strategik maqsadlarga erishda yuqori samara beradi.

Aynan matematika darslarini o'tishda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi.

Faol o'qitish metodlari o'quvchilarning darsda faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu metodlarni qo'llash orqali o'quvchilar matematika fanini o'zlashtirishda nafaqat pasiv qabul qiluvchi, balki faol ishtirokchi bo'lishadi. Bunga quyidagi metodlar kiradi:

Diskussiya va guruhli ish: O'quvchilarni guruhlariga bo'lib, masalalarni birgalikda muhokama qilish va hal qilishga jalb etish. Bu metod o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va jamoaviy ish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Case study (holatni tahlil qilish): Matematik masalalarni turli holatlarda qo'llash, shuningdek, masalalarning amaliy ahamiyatini tushuntirish orqali o'quvchilarda amaliy bilimlarni shakllantirish.

Matematika mashg'ulotlarini o'tkazishda zamonaviy pedagogik metodlarni qo'llash bilan bir qatorda, ularning bilim va ko'nikmalarini oshirishda quyidagi taktika va strategiyaga ham alohida ahamiyat berish zarur:

darslarni noan'anaviy tarzda o'tkazish va innovatsion metodlardan foydalanish;

o'quvchilar ijodiy faoliyatni ularning qobiliyati, qiziqishi, xohish va istaklarini hisobga olgan holda tizimli rivojlantirish;

o'quvchilarning o'tilayotgan mavzu bilan bog'liq his-tuyg'u hamda kechinmalarining yuzaga chiqishiga real muhit yaratish;

ta'lim sifatini yaxshilashda interfaol ta'lim texnologiyalari samaradorligini oshirish;

o'qituvchi va o'quvchining ilmiy-psixologik hamkorligini mustahkamlash va boshqalar.

Maktablarda matematika fanini o'qitish metodikasini yanada takomillashtirish, matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

o'quvchilarda ilk matematik tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribaning ijobiy yutuqlariga asoslangan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish;

matematika fanlarini o'qitish sifatini oshirish, matematika faniga ixtisoslashtirilgan **“maxsus matematika sinflari”**ni tashkil etish;

matematika fani bo'yicha darsliklar va o'quv qo'llanmalarni takomillashtirish;

matematika fanini bilish darajasini baholash bo'yicha umumiy o'rta, o'rta-maxsus, oliy ta'lim miqyosida milliy sertifikatlashtirish tizimini joriy qilish;

amaliy matematikani rivojlantirish orqali iqtisodiyot tarmoqlaridagi muammolarni matematik yechimlarni ishlab chiqish mexanizmini yaratish;

matematika sohasida iqtidorli maktab o'quvchilarini rag'batlantirish mexanizmini ishlab chiqish;

matematikani o'qitishda ta'lim olish bosqichlari o'rtasidagi uzviylik va mantiqiy bog'liqlikni ta'minlaydigan darsliklar guruhini tayyorlash;

umumta'lim maktablarida matematika darsliklaridagi masalalarni boshqa fanlarda o'tiladigan mavzular bilan uyg'unlashtirish.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, mazkur muamolarni hal etish uchun matematika o'qituvchisi fanni o'qitishning mavjud metodlaridan foydalanish barobarida quyidagi tashkiliy jihatlarga ham e'tibor qaratishi zarur:

– o'quvchilarning hayotiy tasavvurlari bilan amaliy faoliyatlarini umumlashtirib borib, matematik bilimlarni hayotga tatbiq eta olish salohiyatini shakllantirishi va rivojlantirish;

– insoniyat kamoloti va jamiyat taraqqiyotida matematikaning ahamiyatini his qilgan holda umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida matematik savodxonlik va tasavvurlarni shakllantirish;

– o'quvchilarning ijtimoiy hayoti va ta'lim olishni davom ettirishlari uchun zarur bo'lgan bilimlarni egallashi va ulardan kundalik faoliyatida foydalana olishlari, texnika va texnologiyalarning takomillashib borishini hisobga olgan holda tayanch va matematikaga oid kompetentsiyalarni shakllantirish;

– o'quvchilarning hisoblash malakalarini o'stirish va bu orqali matnli masalalar yechishdagi qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadida masalalar to'plamlari, multimedia va grafik vositalar yordamida maxsus taktikalar asosida dars o'tish.

Havolalar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 08.12.2018 yildagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-son qarori.//lex.uz/ru/docs/4097073

2. Batafsil qarang: Bikbaeva N. U. va boshq. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi: Pedagogika bilim yurtlari talablari va o'rta maktab boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. –Toshkent: O'qituvchi, 1996.–512 b.

3. B.Q.Haydarov, D.E.Davletov, J.Yu.Saparboev. Matematika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – Toshkent: 2018 yil, 19-bet.

4. Jumaev M.E., Tadjieva Z.G'. Boshlag'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. –Toshkent: 2018. –B. –3-4. <https://kitobsevar.uz>

5. Jumaev M.E., "Talim tizimida innovatsiya, integratsiya va yangi texnologiyalar" VI Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Namangan, 2021 yil, 26-aprel, 39-43-betlar.

6. M.O.Ochilova, R.Shamsullaeva. Boshlang'ich sinf matematika darslarida ijodiy fikrlashni shakllantirish // Boshlang'ich ta'limga raqamli texnologiyalarni tatbiq etishning zamonaviy tendentsiyalari va rivojlanish omillari xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2021 yil, 1-2 aprel, Buxoro, 349-351-betlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bikbaeva N.U., Sidelnikova R.I., Adambekova G.A. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (O'rta maktab boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma) –Toshkent: O'qituvchi. 1996 yil.

2. Bikboeva.N.U., Yangiboeva E.Ya. Ikkinchi sinf matematika darsligi. – Toshkent: O'qituvchi. 2005 yil.

3. Jumaev M.E., Tadjieva Z.G'. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik) –Toshkent: Fan va texnologiya. 2005 yil.

4. Jumaev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan

praktikum. (OO'Yu uchun) –Toshkent: O'qituvchi. 2004 yil.

5. Jumaev M.E. Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KHK uchun) –Toshkent: Ilm Ziyo. 2005 yil.

6. Xamedova N.A., Ibragimova Z., Tasetov T. Matematika. OO'Yu uchun darslik –Toshkent: Turon-Iqbol, 2007 yil.

Biologiya laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etishning zamonaviy metodlari va ularning pedagogik samaradorligi

Esonova Obidaxon Muxtorovna

Abu Ali ibn Sino maktabi Farg'ona filiali biologiya fani o'qituvchisi

Shoira Irzakulovna Iskandarova

A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada biologiya laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etishning zamonaviy metodlari, interfaol yondashuvlar hamda ularning pedagogik samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida inquiry-based learning, project-based learning, kabi metodlar o'quvchilarning amaliy ko'nikmalari, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni o'rganildi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanishning afzalliklari ochib berildi.

Kalit so'zlar: biologiya ta'limi, laboratoriya mashg'ulotlari, interfaol metodlar, inquiry-based learning, STEM, pedagogik samaradorlik.

Abstract. This article analyzes modern methods of organizing biology laboratory classes, interactive approaches, and their pedagogical effectiveness. The study examines the role of methods such as inquiry-based learning and project-based learning in developing students' practical skills, independent thinking, and decision-making abilities in problem situations. In addition, the advantages of using digital technologies and interactive methods are highlighted.

Keywords: biology education, laboratory classes, interactive methods, inquiry-based learning, STEM, pedagogical effectiveness.

Аннотация. В данной статье анализируются современные методы организации лабораторных занятий по биологии, интерактивные подходы и их педагогическая эффективность. В ходе исследования изучена роль таких методов, как inquiry-based learning и project-based learning, в развитии практических навыков, самостоятельного мышления и способности принимать решения в проблемных ситуациях у учащихся. Также раскрываются

преимущества использования цифровых технологий и интерактивных методов.

Ключевые слова: биологическое образование, лабораторные занятия, интерактивные методы, inquiry-based learning, STEM, педагогическая эффективность.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri o'quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish qobiliyatlari bilan ta'minlashdir. Biologiya fani bu jarayonda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u tirik tabiatni bevosita kuzatish, tajriba o'tkazish va ilmiy tahlil qilishni talab qiladi. Bugungi kunda ta'lim jarayoniga STEM yondashuvi, inquiry-based learning va project-based learning kabi innovatsion metodlarning joriy etilishi biologiya laboratoriya mashg'ulotlarini samarali tashkil etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda [1].

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda pedagogik kuzatuv, eksperimental sinov, so'rovnoma metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida Farg'ona shahri 4, 7 va 25 maktablarida biologiya fanini o'qitish jarayoni tanlandi. Tadqiqot predmeti esa laboratoriya mashg'ulotlarini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish va uning samaradorligini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Asosiy qism

Laboratoriya mashg'ulotlari biologiya ta'limining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantiradi: ilmiy kuzatuv olib boorish, eksperiment o'tkazish, natijalarni tahlil qilish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish. Bu jarayon o'quvchilarning yuqori darajadagi tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Inquiry-Based Learning (IBL) mazkur yondashuvda o'quvchilar bilimni mustaqil ravishda izlanish orqali egallaydi. Masalan, o'simliklarning yorug'likka reaksiyasini o'rganish orqali fototropizm hodisasi mustaqil kashf etiladi. O'quvchilar bilimni o'z tajribasi asosida shakllantiradi, laboratoriya mashg'ulotlari esa bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi [2].

Bloom taksonomiyasi asosidagi yondashuv laboratoriya ishlarini bilishdan tortib yaratishgacha bo'lgan barcha kognitiv bosqichlarini qamrab oladi. Laboratoriya mashg'ulotlarini samarali tashkil etish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Tayyorlov bosqichi: muammo qo'yish, motivatsiya yaratish, xavfsizlik texnikasi bilan tanishtirish.

Asosiy bosqich: tajriba o'tkazish, guruhli ishlash, rollarni taqsimlash.

Yakuniy bosqich: natijalarni tahlil qilish, refleksiya, taqdimot qilish jarayonlarini

o'z ichiga oladi.

Zamonaviy raqamli vositalar laboratoriya mashg'ulotlarining samaradorligini oshiradi, sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Asosiy vositalar sifatida virtual laboratoriyalar, interaktiv doskalar, mobil ilovalar, QR-kodli topshiriqlarni keltiramiz.

1. AR/VR (kengaytirilgan va virtual reallik): Masalan, hujayra tuzilishini 3D ko'rish.

2. Data logging (sensorlar orqali o'lchash): Harorat, namlik, pH ni aniq o'lchash.

3. AI yordamida tahlil natijalarni avtomatik tahlil qilish.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik metodlar asosida tashkil etilgan laboratoriya mashg'ulotlari o'quvchilarning: amaliy ko'nikmalarini, mustaqil fikrlash qobiliyatini, ilmiy tahlil qilish kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, interfaol va raqamli yondashuvlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Laboratoriyalar tajribalarini, virtual laboratoriyalar bilan uyg'unlashgan holda tashkil etish dars sifatni yanada oshiradi [3].

Xulosa

Biologiya laboratoriya mashg'ulotlarini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarning bilimini chuqurlashtiradi hamda ularning ilmiy va amaliy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O.U.Avlayev, S. N.Jo'rayeva, S. P. Mirzayeva "Ta'lim metodlari" o'quv-uslubiy qo'llanma, "Navro'z" nashriyoti, Toshkent – 2017

2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahurat va pedagogic texnologiya. - Toshkent O'zMU. 2003-66 b.

3. Ta'limda pedagogic texnologiyalar: muammolar, yechimlar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent 2009. – 217 b

4. Khan Academy – <https://www.khanacademy.org> (Biologiya va interaktiv o'quv materiallari)

5. PhET Interactive Simulations – <https://phet.colorado.edu> (Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar)

6. National Geographic Education – <https://education.nationalgeographic.org> (Tabiiy fanlar bo'yicha interaktiv resurslar)

TARIX DARSLARIDA O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ganiev Temirbay Sultanbaevich

Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada tanqidiy fikrlash ko'nikmasining ahamiyati va tarix darslarida o'quvchilarda ushbu ko'nikmani rivojlantirish usullari ko'rib chiqilgan va tegishli xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar, "Tayanch belgilar" mashqi, "Mantiqiy qatorni yakunla" mashqi

Аннотация: В статье рассматривается значение навыка критического мышления и методы развития этого навыка у учащихся на уроках истории, сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: критическое мышление, педагогические технологии, упражнение "Опорные знаки," упражнение "Заверши логический ряд"

Abstract: The article examines the importance of critical thinking skills and methods for developing these skills in students during history lessons, and relevant conclusions are drawn.

Keywords: critical thinking, pedagogical technologies, "Balance Points" exercise, "Complete the Logical Series" exercise.

So'nggi yillarda ta'lim sohasida tub yangilanish harakatlari ko'zga tashlanmoqda. Maktab ta'limi mamlakatimizda asosiy e'tibor talab qiladigan ta'lim turiga aylandi. Agar dastlabki davrda ta'lim-tarbiya sohasining bosh maqsadi - sifatli ta'lim berishdan iborat bo'lgan bo'lsa, bugun, unga qo'shimcha ravishda, o'qitish jarayoni samaradorligini oshirish vazifalari kun tartibiga kiritilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining 29-yilligi tantanali bayram tabrigida O'zbekistonda yangi bir uyg'onish - Uchinchi Renessans davriga asos solinayotganligini aytib o'tgan bo'lsa, o'zining navbatdagi Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga yo'llagan Murojaatnomasida birinchi navbatda, e'tibor Yangi O'zbekiston uchun eng katta investitsiya bo'lgan ta'limni qo'llab-quvvatlashga qaratilishi kerakligiga alohida to'xtalib, "Madad - ta'limda, madad - tarbiyada, madad - bilimda. Chunki, barcha ezgu maqsadlarga ta'lim va tarbiya orqali erishiladi" deb ta'kidladi [1].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning davlat ta'lim standarti"ning maqsadi, vazifalari va asosiy tamoyillarida ham O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning

ustuvor yo'nalishlarini belgilash, ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish, ta'lim-tarbiya jarayoniga o'qitishning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish eng muhim vazifalardan biri etib belgilangan [2]. Shunday ekan, bu bildirilgan fikrlar, vazifalar maktab o'qituvchilariga katta mas'uliyat yuklaydi.

Tanqidiy fikrlash nima? Bu tushunchani kim qanday tushunadi? Nima uchun bugungi kun o'quvchisidan tanqidiy fikrlash talab etilmoqda? Uning mazmuni va mohiyati nimada? O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni qanday rivojlantirish mumkin? Bu savollar bugungi kunda barcha pedagoglarni o'ylantirishi tabiiy holdir.

Tanqidiy fikrlash - bu fikrlashning alohida bir turi bo'lib, bu faktlarni tahlil qilish orqali xulosalarni hosil qiladi. Bu konsepsiya murakkab va xilma-xil ta'riflarga ega bo'lib, xususan, ratsionallik, skeptitsizm, to'g'ri tahlil va faktlarni tekshirishga qaratilgan.

"Tanqidiy fikrlash" atamasining o'zi faylasuf Jon Dyuyega borib taqaladi. U atamani ko'proq "refleksiv fikrlash" sifatida ishlatgan: "uni va u olib keladigan oqibatlarni qo'llab-quvvatlaydigan asoslarda har qanday fikr yoki taxmin qilingan bilim shaklini faol, izchil va ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqish." Tanqidiy fikrlash nima ekanligi masalasini qo'shimcha oydinlashtirish uchun Richard Pol (1995) tanqidiy fikrlashni kuchli va kuchsiz turlarga ajratishni taklif etgan [3]. Tanqidiy fikrlash bu o'zini o'zi boshqaradigan, o'zini o'zi tarbiyalaydigan, o'zini o'zi nazorat qiladigan va o'zini o'zi to'g'rilaydigan fikrlash shaklidir. Tanqidiy fikrlash samarali muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallashni talab etadi.

Biz, ushbu maqolamizda tarix darslarida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmasi rivojlantirishning ayrim pedagogik texnologiyalarini ko'rib chiqamiz.

"Tayanch belgilar" mashqi [4]

Bu usulda birinchi o'quvchilarga matn o'qib beriladi yoki tushuntiriladi. O'quvchilar matnni yaxshi tushunishga harakat qilib, konspekt qilishlari kerak.

Konspektlarda so'zlar va jumlar bo'lmasligi kerak.

Faqat rasmlar bilan yoki shartli belgilar bilan berish - asosiy talab etiladi.

Matnni qismlar orqali ham tasvirlash mumkin.

Chizmalarni navbat bilan ko'rsatib tushuntiradi, boshqalar esa uni baholaydi, oldingi g'oyani tanlaydi.

Ko'rsatishning alohida yechimga ega xususiyati hisobga olinadi.

Masalan, "urug'chilik jamoasi dastlab onalar atrofida boshlangan yoki dehqonchilikni onalar ixtiro qilgan" degan fikrni berish uchun onalarning rasmini chizish mumkin va h.k.

Bu topshiriqni bajarish jarayonida o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib olish

maqsadga muvofiq bo'ladi. Har bir guruhga mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda topshiriqlar beriladi. Kichik guruhlar o'zlariga berilgan topshiriqlarni birgalikda bajaradilar. Bu mashqning afzalligi o'quvchilarda 4 K ko'nikmalarini shakllantirishga asos bo'ladi. O'quvchilar kichik guruhlarda ishlash orqali jamoada ishlash ko'nikmasiga ega bo'ladilar, boshqalar bilan faol muloqotga kirishadilar, topshiriq bo'yicha o'zlarining mustaqil fikri shakllanib, tanqidiy va kreativ fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

Namuna: Eng qadimgi odamlar [5]

Yer yuzidagi dastlabki odamlar qaddi-qomatini tik tutib yuradigan, mehnat qurollarini yasash va ulardan foydalanishni bilgan. Ularning yordamida tabiatdan oziq moddalarni topib yegan. Olimlar eng qadimgi odam suyaklarining qoldiqlarini Sharqiy Afrikadan topib o'rganganlar. Bu odamning yoshi 2 million yildan oshadi. Olimlar uni "tadbirkor odam" deb atashgan, chunki u juda oddiy tosh mehnat qurollarini yasashni bilgan.

Ming yillar davomida odamning tashqi ko'rinishi, ko'nikmalari va miyasining hajmi o'zgarib borgan. Qadimgi tosh davrining navbatdagi bosqichida "tik yuradigan odam" deb atalgan qadimgi odam paydo bo'lgan.

Uning tanasi ancha kuchli bo'lgan. U turli tosh qurollar yasash ko'nikmalariga ega bo'lib, chaqmoq urib yonib ketgan o'rmondagi tabiiy olovdan foydalanishni ham o'rganib olgan. "Tik yuradigan odamlar" yashash joylarini o'zgartirib, keng hududlarga tarqalib ketgan. Ularning yashagan makonlari va suyak qoldiqlari Afrikada, shuningdek, Yevropa va Osiyoning ko'p joylaridan topilgan.

Yer yuzida iqlim issiq bo'lgan davrlarda odamlar kichik daryolar yoki buloqlar atrofidagi tepaliklarda yashagan. Ilk paleolit davrining oxirlariga kelib Buyuk Muzlik davri boshlanadi. Ibtidoiy odamlar juda og'ir sinovga uchraydi. Bu holat odamlarni yangicha iqlim va turmush tarziga moslashishiga olib keladi. Bunday paytda faqat kuchlilargina omon qolishi mumkin edi.

"Tayanch belgilar" mashqini o'quvchilar bilan yakka holda yoki kichik guruhlarda bajarish tavsiya etiladi. Bu namunada berilgan topshiriqdan kelib chiqqan holda o'quvchilar o'zlari matnda berilgan ma'lumotlarni tahlil qilgan holda asosiy yo'nalishlarni belgilab oladilar. Ma'lumotlarni integratsiyalash masalasini o'ylab ko'radi. Tasvirlash jarayonida ishbilarmon kishilarning mehnat qurollari, yashash sharoitlari, tarqalish areallari, iqlim xususiyatlari aks ettirilishi lozim [6].

Bunday topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalari rivojlanib boradi. Bu o'z navbatida arxaik tushunchalarning shakllanishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

"Mantiqiy qatorni yakunla" mashqi [4]

Ortiqcha narsalarni chiqarish uchun berilgan topshiriqlarda o'quvchiga tarixiy sanalar, nomlar, voqealar, tushunchalar, geografik nomlar va h.k. ro'yxatlari beriladi. O'quvchilar esa ro'yxat elementlari orasidagi umumiy qonuniyatlarni topishlari va shu asosda ularning o'xshashligi yoki farqi haqida xulosa chiqarishlari kerak.

Nomlar, voqealar, tarixiy faktlarni umumlashtirish topshirig'i, ular o'rganilgan tarixiy materialning katta hajmini bilishni, shuningdek, o'quvchilardan muayyan ko'nikmalarni: tahlil qilish, umumlashtirish, qonuniyatni topishni talab qiladi.

1. Mashg'ulotning mazmuni

O'qituvchi mantiqiy ketma-ketlik (qator) beradi, o'quvchilar esa yetishmayotgan oxirgi elementni topadilar.

2. O'tkazish tartibi

O'qituvchi satrni o'qiydi yoki doskaga yozadi.

O'quvchilar yakuniy javobni topadi.

To'g'ri javob tushuntiriladi.

Eng tez va to'g'ri javob bergan o'quvchi/guruh rag'batlantiriladi.

Namuna: Mavzu: "German qabilalari va Rim imperiyasi" (7-sinf Jahon tarixi) [7]

1. Rim → Kuchli armiya → Legion → ...

Javob: Intizom (tartib).

2. German qabilalari → Qabila tuzumi → Oqsoqollar → ...

Javob: Kengash (majlis)

3. Ichki inqiroz → Iqtisodiy zaiflashuv → Tashqi bosqinchilik → ...

Javob: Rim imperiyasining qulashi.

4. Dehqonchilik → Chorvachilik → Ovchilik → ...

Javob: German qabilalarining asosiy kasblari.

5. Rim yo'llari → Savdo → Madaniyat → ...

Javob: Progress.

6. Attila → Xunlar → Bosqinchilik → ...

Javob: Rimga xavf

7. Rim → Shaharlar → Qonun → ...

Javob: Davlat boshqaruvi.

8. Germanlar → Oddiy hayot → Tabiatga yaqinlik → ...

Javob: Qabilaviy turmush.

9. Rim va germanlar → to'qnashuv → urushlar → ...

Javob: Hududiy o'zgarishlar.

"Mantiqiy qatorni yakunla" mashqi o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, voqealarning sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunishga yordam beradi, mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, "Mantiqiy qatorni yakunla" topshirig'i analog so'zni to'g'ri topishga yordam beradi. Haqiqiy materialni bilmasdan bunday topshiriqlarni bajarish mumkin emas.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida tavsiya etilgan pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan uyg'unlashtirganga yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalaridan hisoblangan kommunikativlik, guruh, jamoa bo'lib ishlash, tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi *nutqi* (30.09.2020)
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 187-сон Қарори
3. Richard Paul, "Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World" 1990-yil, San Francisco, USA
4. Симбаева С. Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер (әдістемелік құрал) «Тұран-Астана» университеті баспаханасы, Нұр-Сұлтан- 2019.- 133 б
5. Sagdullaev A.S. Kosteckiy V. A. Tariyx (Áyyemgi dúnya) T-2022
6. Ganiev T. Oqıwshılarda tariyxıy bilimlerdi qalıplestiriwde pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw máseleleri (oqıw-metodikalıq qollanba) Ilimpaz baspası, Nókis-2026, 94-bet
7. Salimov T. va avtorlar 7-sinf Jahon tarixi. Toshkent-2022

IJTIMOIIY FANLAR YO'NALISHIDA KASBIY RIVOJLANISH TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH: KRK VA KRS TADBIRLARINING METODOLOGIK VA AMALIY TAHLILI

Gulmurodova Sarvinoz Raxmonkulovna

*Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 3-umumty o'rta ta'lim maktabining tarix,
tarbiya fani o'qituvchisi, tuman mentori*

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta'lim maktablarida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan "Kasbiy rivojlanish kuni" (KRK) va "Kasbiy rivojlanish soati" (KRS) tadbirlarining mazmun-mohiyati, metodologik asoslari hamda amaliy samaradorligi tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi pedagoglarning metodik

salohiyatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va ta'lim sifatini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: kasbiy rivojlanish, kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy fanlar, KRK, KRS, pedagogik innovatsiya, refleksiya, raqamli ta'lim.

Аннотация: в данной статье анализируются содержание, методологические основы и практическая эффективность мероприятий «День профессионального развития» (ДПР) и «Час профессионального развития» (ЧПР), направленных на развитие профессиональных компетенций учителей социальных наук в средних школах. Результаты исследования показывают, что система непрерывного профессионального развития является важным фактором повышения методического потенциала учителей, внедрения инновационных подходов и улучшения качества образования.

Ключевые слова: профессиональное развитие, компетентностный подход, социальные науки, ДПР, ЧПР, педагогические инновации, рефлексия, цифровое образование.

Abstract: this article analyzes the content, methodological foundations, and practical effectiveness of the "Professional Development Day" (PDD) and "Professional Development Hour" (PDH) events aimed at developing the professional competencies of social science teachers in secondary schools. The results of the study show that the continuous professional development system is an important factor in increasing the methodological capacity of teachers, introducing innovative approaches, and improving the quality of education.

Keywords: professional development, competency-based approach, social sciences, PDD, PDH, pedagogical innovation, reflection, digital education.

XXI asr ta'lim paradigmasi bilimga asoslangan an'anaviy modeldan kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan modelga transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Ushbu o'zgarishlar fonida pedagogning kasbiy rivojlanishi endilikda epizodik malaka oshirish kurslaridan iborat emas, balki uzluksiz, tizimli va amaliyotga integrativ jarayon sifatida talqin etilmoqda. Xususan, ijtimoiy fanlar (tarix, huquq, iqtisod, sotsiologiya, falsafa kabi) o'qituvchilari oldida nafaqat fanning mazmun-mohiyatini yetkazish, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, fuqarolik pozitsiyasi, bag'rikenglik va raqamli kompetensiyalarni shakllantirish kabi murakkab vazifalar turibdi. Bu esa, o'z navbatida, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va rivojlanish tizimini tubdan modernizatsiya qilish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, jumladan, umummilliy dasturi va umumta'lim

maktablarida joriy etilayotgan yangi metodik yondashuvlar kasbiy rivojlanishning yangi mexanizmlarini yaratishni taqozo etdi. Ana shunday mexanizmlardan biri sifatida “Kasbiy rivojlanish kuni” (KRK) va “Kasbiy rivojlanish soati” (KRS) tadbirlari umumta’lim muassasalarida bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Ushbu shakllar o’qituvchilarning an’anaviy metodik birlashmalar faoliyatidan farqli o’laroq, amaliyotreninglar, mentormening, refleksiv tahlil va loyihaviy faoliyatga asoslangan holda tashkil etiladi.

Muammoning dolzarbligi shundaki, KRK va KRS tadbirlarining metodologik asoslari, amaliy samaradorligi va ijtimoiy fanlar o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyalariga ta’sir darajasi hozirgacha maxsus kompleks tadqiqotlarning obyekti bo’lmagan. Mavjud ilmiy-metodik adabiyotlarda ushbu shakllarning tashkiliy jihatlarini qisman yoritilgan bo’lsa-da, ularning modernizatsiyalashgan kasbiy rivojlanish tizimidagi o’rni, metodologik asoslari va kompetensiyaviy natijalari yetarli darajada tahlil qilinmagan.

Mazkur maqolaning maqsadi – umumta’lim maktablarining ijtimoiy fanlar yo’nalishida tashkil etilgan KRK va KRS tadbirlarining metodologik asoslarini ochib berish, ularning amaliy samaradorligini tizimli tahlil qilish hamda o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalariga ta’sirini empirik kuzatishlar va qiyosiy tahlil asosida baholashdan iborat.

Maqolada quyidagi tadqiqot vazifalari belgilangan:

1. KRK va KRS tizimining tashkiliy-pedagogik modelini tavsiflash;
2. Mazkur tadbirlarning mazmuniy komponentini (innovatsion mavzular, mentorlik faoliyati) tahlil qilish;
3. Kompetensiyaviy yondashuvning amaliyotga joriy etilish mexanizmlarini yoritish;
4. Tadbirlarning ta’lim sifati va o’qituvchilarning kasbiy o’sishiga ta’sirini baholash.

Tadqiqotning obyekti – viloyat umumta’lim maktablarining ijtimoiy fanlar o’qituvchilarining kasbiy rivojlanish jarayoni. Predmeti – KRK va KRS tadbirlarining metodologik asoslari va amaliy samaradorligi.

Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy taqqoslash, pedagogik kuzatuv, hujjatlarni o’rganish, natijalarni umumlashtirish va empirik kuzatish metodlaridan foydalanildi. Kuzatuvlar 2025–2026 o’quv yilida (11-oktyabrdan 4-aprelgacha) amalga oshirilgan bo’lib, unda Sirdaryo viloyatida 14 nafar mentorlar, 120 dan ortiq ijtimoiy fanlar yetakchi o’qituvchisilari va umumta’lim maktablarining ijtimoiy fanlar ustozlari ishtirok etdilar.

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, kuzatuv, qiyosiy taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan samarali foydalanildi. Shuningdek, KRK va KRS jarayonlarida ishtirok etgan pedagoglar faoliyati amaliy jihatdan o'rganildi hamda ularning kasbiy rivojlanish dinamikasi muntazam tahlil qilib borildi.

1. KRK va KRS tizimining tashkiliy-pedagogik asoslari

Viloyat umumta'lim maktablarida tashkil etilgan KRK (36 soat) va KRS (36 soat) tadbirlari 2025-yil 11-oktyabrdan 2026-yil 4-aprelga qadar uzluksiz va reja asosida amalga oshirildi. Mazkur tizimning asosiy xususiyati – uzluksizlik, tizimlilik va amaliy yo'naltirilganlikdir.

Jarayonlar davomida quyidagi ustuvor maqsadlar amalga oshirildi:

-o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlantirish;

-innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish;

-ilg'or tajribalarni ommalashtirish;

-reflektiv va mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish.

Bu esa pedagog faoliyatining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qildi.

2. Mazmuniy komponent: mavzularning innovatsion yo'nalishi

KRK va KRS doirasida tashkil etilgan 12 ta mavzu zamonaviy ta'limning dolzarb yo'nalishlarini qamrab oldi. Xususan:

-ta'lim tizimida uzluksiz malaka oshirish va o'z ustida ishlash;

-raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish;

-ilg'or pedagogik modellar (RAH, FLIPS, 7E);

-loyiha asosida o'qitish;

-kreativ metodlar va tahliliy yondashuvlar;

-formativ, summativ baholash va konstruktiv feedback.

Mazkur mavzular pedagoglarning metodik fikrlashini rivojlantirish, dars jarayonini interfaol va samarali tashkil etish hamda o'quvchilarni kompetensiyaviy asosda tayyorlashga xizmat qildi.

3. Mentorlik faoliyati va uning samaradorligi

Jarayonlarda 2 ta master-trenerlar boshchiligida 14 nafar tajribali mentor-o'qituvchilarning ishtiroki alohida ahamiyat kasb etdi. Mentorlar tomonidan:

-amaliy treninglar;

-ochiq darslar tahlili;

-loyiha ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar;

-mahorat darslari tashkil etildi.

Mazkur faoliyat o'qituvchilar uchun nafaqat bilim manbai, balki motivatsion omil sifatida ham xizmat qildi. Mentorlik tizimi pedagoglar o'rtasida hamkorlik muhitini shakllantirib, tajriba almashish jarayonini faollashtirdi.

4. Kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishdagi o'rni

KRK va KRS tadbirlari doirasida kompetensiyaviy yondashuv amaliy jihatdan joriy etildi. Bu quyidagi natijalarda namoyon bo'ldi:

- o'qituvchilarda reflektiv fikrlash shakllandi;
- darslarda interfaol metodlar qo'llanilishi kengaydi;
- o'quvchilarning mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalari rivojlandi;
- baholash tizimi zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirildi.

Natijada, ta'lim jarayonining samaradorligi oshib, o'quvchilarning ijtimoiy va kognitiv kompetensiyalari rivojlandi.

5. Ta'lim sifatiga ta'siri va ijtimoiy ahamiyati

Mazkur tizimning joriy etilishi quyidagi ijobiy natijalarga olib keldi:

- o'qituvchilarning kasbiy o'sishi ta'minlandi;
- innovatsion metodlar keng joriy etildi;
- ta'lim sifati va samaradorligi oshdi;
- o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va raqamli savodxonligi rivojlandi.

Bu esa o'z navbatida jamiyatda inson kapitalining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Olib borilgan tizimli tahlil va amaliy kuzatuvlar natijasida quyidagi ilmiy asoslangan xulosalarga kelindi:

1. KRK va KRS tizimi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishining samarali tashkiliy-pedagogik modeli sifatida shakllangan.

36 soatlik KRK va 36 soatlik KRS doirasida amalga oshirilgan 12 ta yo'nalishdagi tadbirlar epizodik metodik yig'ilishlardan farqli o'laroq, tizimli, bosqichma-bosqich va natijaga yo'naltirilgan xususiyatga ega. "Uzluksizlik – tizimlilik – amaliyotga yo'naltirilganlik" tamoyillari asosida qurilgan ushbu model pedagog faoliyatining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishini ta'minladi.

2. Mazkur tizim kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga joriy etishning metodologik bazasini yaratdi.

Raqamli texnologiyalar (sun'iy intellekt, raqamli platformalar), ilg'or pedagogik modellar (RAH, FLIPS, 7E), loyiha asosida o'qitish, formativ baholash kabi mavzularning KRK va KRS mazmuniga kiritilishi o'qituvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy pedagogik ko'nikmalarini (designing, facilitating, assessing, reflecting) rivojlantirishga xizmat qildi. Natijada, o'qituvchilarning kasbiy

kompetensiyalari (kognitiv, kommunikativ, loyihalash, reflektiv, axborot-texnologik) zamonaviy talablar darajasiga ko'tarildi.

3. Mentorlik faoliyati kasbiy rivojlanish jarayonining muhim va ajralmas qismi ekanligi amaliyotda isbotlandi.

14 nafar tajribali mentor tomonidan tashkil etilgan ochiq darslar, amaliy treninglar, mahorat darslari va reflektiv tahlil sessiyalari o'qituvchilarning hamkorlik madaniyatini shakllantirishda, kasalxona (peer-observation) va "mentoring support" tizimini samarali yo'lga qo'yishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Mentorlar bilim manbai bo'libgina qolmay, balki o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshiruvchi muhim ijtimoiy-psixologik omil sifatida namoyon bo'ldi.

4. KRK va KRS tadbirlarining bevosita ta'lim sifatiga ijobiy ta'siri va ijtimoiy ahamiyati aniqlangan.

O'qituvchilarning metodik salohiyatining oshishi, dars jarayoniga interfaol va konstruktivistik yondashuvlarning joriy etilishi bilvosita o'quvchilarning ta'lim natijalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, KRK va KRS tizimi amalga oshirilgan maktablarda:

- o'quvchilarning ijtimoiy va kognitiv kompetensiyalari (analitik fikrlash, muammoni aniqlash va echish, jamoaviy ishlash, fuqarolik mas'uliyati) rivojlandi;
- raqamli savodxonlik va axborot bilan ishlash madaniyati oshdi;
- o'qituvchilar tomonidan formativ baholash tizimi samarali qo'llanila boshlandi;
- darslarda o'quvchilarning faolligi va mustaqil fikrlash darajasi sezilarli darajada yuqori bo'ldi.

Bu esa, o'z navbatida, inson kapitali sifatining oshishi va jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasining shakllanishiga xizmat qiladi.

5. Tizimning mavjud kamchiliklari va kelgusidagi takomillashtirish yo'nalishlari. Tahlil natijasida ba'zi tizimli muammolar ham aniqlandi:

- ayrim hollarda KRK va KRS tadbirlarining individual rivojlanish traektoriyalariga yetarlicha moslashmaganligi;

- raqamli platformalar bilan to'liq integratsiyaning yo'qligi (masalan, o'qituvchilarning faoliyat masofaviy kuzatuv va elektron portfoliolarini yuritish mexanizmining nomukammalligi);

- mentorlarning metodik va texnologik tayyorgarlik darajasidagi tafovutlar.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar:

Kelgusida ushbu tizimni yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish maqsadga muvofiq:

1. Raqamlashtirish – KRK va KRS tadbirlarini maxsus raqamli platforma (masalan, LMS yoki mobil ilova) orqali boshqarish, o'qituvchilarning individual rivojlanish kartalarini shakllantirish;
2. Individualizatsiya – turli tajriba va tayyorgarlik darajasiga ega pedagoglar uchun alohida traektoriyalar (junior, mid, senior-level) ishlab chiqish;
3. Mentorlik tayyorgarligi – mentorlarning metodik, psixologik va raqamli kompetensiyalarini oshirish bo'yicha alohida modulli dasturlar yaratish;
4. Monitoring va baholash – kasbiy rivojlanish natijalarini aniq indikatorlar (reflektiv hisobot, video dars tahlili, loyiha portfeli) asosida baholash tizimini joriy etish;
5. Tarmoqlararo hamkorlik – mahalliy OTMlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan integratsiya orqali KRK va KRS mazmunini ilmiy yangilanishlar bilan boyitish.

Umumiy xulosa qilib aytganda, ijtimoiy fanlar yo'nalishida KRK va KRS tizimini joriy etish O'zbekiston umumta'lim tizimida pedagog kadrlarning uzluksiz, tizimli va kompetensiyaviy rivojlantirishga qaratilgan muhim modernizatsion qadamdir. Ushbu tizim o'zining qisqa muddatli amaliyotida o'qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish, ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish va natijada ta'lim sifatini yaxshilashda yuqori samaradorlikni namoyish etdi. Taklif etilgan tavsiyalar asosida tizimni yanada takomillashtirish esa uzoq muddatli istiqbolda pedagoglarning kasbiy standartlarini xalqaro talablar darajasiga olib chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasiga oid farmon va qarorlari.
2. Muslimov N.A. *Kasbiy ta'lim pedagogikasi*. – Toshkent, 2020.
3. Abdukarimov X. *Pedagogik innovatsiyalar*. – Toshkent, 2021.
4. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. – New York, 2007.
5. Hargreaves A. *Teacher Development and Educational Change*. – London, 2005.
6. UNESCO. *Teachers for the 21st Century*. – Paris, 2015.
7. OECD. *Teaching and Learning International Survey (TALIS)*. – Paris, 2019.

ONA TILI DARSLARIDA SO'ZNING KONTEKSTUAL MA'NOSI USTIDA ISHLASH METODIKASI

Ibragimova Dilnoza Samandarovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti O'TA mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili darslarida so'zning kontekstual ma'nosini o'rgatishning nazariy asoslari va samarali metodik yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda kontekst orqali ma'no aniqlash ko'nikmasining o'quvchi nutq madaniyati va tafakkur salohiyatini oshirishdagi o'rni asoslanadi [2], shuningdek, 8-9-sinflar misolida amaliy mashqlar tizimi va eksperimental natijalar taqdim etiladi. Tajribasinov ishlarida kontekstual ma'no ustida muntazam ishlash o'quvchilarning matnni anglash, semantik nozikliklarini farqlash hamda pragmatik ma'noni tushunish ko'rsatkichlarini sezilarli ravishda oshirishi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: kontekstual ma'no, pragmatik ma'no, semantik noziklik, muallif pozitsiyasi.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы и эффективные методические подходы к обучению контекстуальному значению слова на уроках родного языка. В исследовании обосновывается роль навыка определения значения через контекст в развитии речевой культуры и мыслительного потенциала учащихся [2], а также представлены система практических упражнений и результаты эксперимента на примере 8–9 классов. В ходе опытно-экспериментальной работы установлено, что систематическая работа над контекстуальным значением способствует значительному повышению показателей понимания текста, различения семантических оттенков и осмысления прагматического значения.

Ключевые слова: контекстуальное значение, прагматическое значение, семантические оттенки, авторская позиция.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations and effective methodological approaches to teaching the contextual meaning of words in native language classes. The study substantiates the role of context-based meaning identification skills in enhancing students' speech culture and cognitive potential [2], and also presents a system of practical exercises and experimental results based on grades 8–9. The experimental findings demonstrate that systematic work on contextual meaning significantly improves students' text comprehension, their ability to distinguish semantic nuances, and their understanding of pragmatic meaning.

Keywords: contextual meaning, pragmatic meaning, semantic nuances, author's

position.

Ona tili ta'limida so'z ma'nolarini chuqur o'rgatish o'quvchi til kompetensiyasini shakllantiruvchi asosiy omillaridan biridir. Lug'aviy ma'no bilan bir qatorda kontekstual ma'noni tushunish o'quvchilarning matnni idrok etish [3], mazmuniy bog'lanishlarni aniqlash, fikrni ravon va maqsadga muvofiq ifodalash kabi ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab o'quvchilar matndagi so'zlarning o'zgarmas lug'aviy ma'nosiga tayanishga moyil bo'lib, kontekstdan kelib chiqadigan nozik semantik farqlarni ko'pincha anglay olmaydi. Natijada matnning chuqur qatlamlari, muallif pozitsiyasi, obrazli ifodalar va yashirin baholash unsurlari ochilmay qoladi. Shu bois ona tili darslarida so'zning kontekstual ma'nosi ustida ishlashga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarni takomillashtirish, darslik va o'quv qo'llanmalar mazmunini qayta ko'rib chiqish hamda o'qituvchi amaliyotiga mos uslublarni ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Kontekstual ma'no ustida ishlash metodlari

Yuqorida ko'tarilgan muammoni samarali hal etish uchun ona tili darslarida bir qator nazariy va amaliy metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metodlar o'zaro uyg'un holda qo'llanganda o'quvchilarda kontekstual tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Avvalo, ***lisoniy tahlil*** metodiga murojaat qilish muhimdir. Ushbu metod kontekstual ma'no tushunchasini semantika, pragmatika hamda matn lingvistikasi doirasida chuqurroq anglash imkonini beradi. So'zning turli nutqiy vaziyatlarda qanday ma'no kasb etishini tahlil qilish orqali o'quvchilar uning ichki mazmuniy qatlamlarini sezishni o'rganadilar.

Shuningdek, ***didaktik diagnostika*** metodidan foydalanish o'quvchilarning mavjud bilim darajasini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda 8–9-sinf ona tili darsliklari tahlil qilinib, ularda so'z ma'nolari va matn bilan ishlashga qaratilgan mashqlarning samaradorligi baholanadi. Natijada o'quvchilarning aynan qaysi bosqichda qiyinchilikka duch kelayotgani aniqlanadi.

Eksperimental ta'lim metodi esa taklif etilayotgan yondashuvning amaliy samaradorligini tekshirish imkonini beradi. Bunda o'quvchilar nazorat va tajriba guruhlariga ajratilib, tajriba guruhida kontekstual ma'noni o'rgatishga qaratilgan maxsus metodika asosida ma'lum muddat (masalan, 8 hafta davomida) darslar tashkil etiladi. Olingan natijalar esa ushbu metodikaning samaradorligini baholashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ***kuzatish va suhbat*** metodlari orqali ta'lim jarayonining real

holati o'rganiladi. Darslarni kuzatish va o'qituvchilar bilan suhbatlar o'tkazish orqali amaliy muammolar, mavjud kamchiliklar hamda samarali tajribalar aniqlanadi.

Nihoyat, **statistik tahlil** metodi yordamida o'quvchilarning bilim darajasidagi o'zgarishlar aniq ko'rsatkichlar asosida baholanadi. Diagnostik va yakuniy nazorat natijalarini foizlarda taqqoslash orqali o'sish dinamikasi aniqlanadi va metodikaning samaradorligi ilmiy asosda isbotlanadi.

Ushbu metodlarning har biriga batafsil to'xtalamiz.

Lisoniy tahlil metodi

Kontekstual ma'noni o'rgatishda eng muhim tayanchlardan biri bu lisoniy tahlil metodidir. Ushbu metod orqali so'z ma'nosi tilshunoslikning asosiy yo'nalishlari – semantika, pragmatika va matn lingvistikasi nuqtayi nazaridan izchil tahlil qilinadi [3,1].

Dars jarayonida avvalo o'quvchilar so'zning lug'aviy ma'nosini aniqlaydilar. Bu bosqichda ular izohli lug'atlar bilan ishlashga o'rganadi va so'zning asosiy, o'zgarmas ma'nosini anglaydi. Keyingi bosqichda esa ayni so'z turli kontekstlarda qo'llanib, uning ma'nosi qanday o'zgarishi kuzatiladi [4]. Shu tariqa o'quvchi bir so'zning matnga qarab turlicha semantik yuklama olishini amalda ko'radi.

Mazkur metodning muhim jihati shundaki, u o'quvchini faqat ma'no eslab qolishga emas, balki uni tahlil qilishga undaydi. Natijada o'quvchilarda matndagi yashirin ma'no, muallif munosabati va baholash unsurlarini ilg'ash ko'nikmasi shakllanadi.

Didaktik diagnostika metodi

Didaktik diagnostika metodining vazifasi o'quvchilarning mavjud bilim darajasini aniqlash va o'quv materiallarining samaradorligini baholashdan iborat. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab darsliklarda so'zning lug'aviy ma'nosiga e'tibor kuchli bo'lsa-da, kontekstual va pragmatik ma'nolar yetarli darajada yoritilmaydi.

Ushbu metodni qo'llash jarayonida dastlab darslik va mashqlar tizimi tahlil qilinadi. Mashqlarda kontekst mavjudligi, ko'p ma'nolilik darajasi hamda o'quvchini mustaqil fikrlashga yo'naltirish darajasi aniqlanadi. Shundan so'ng o'quvchilarga diagnostik topshiriqlar berilib, ularning lug'aviy, kontekstual va pragmatik ma'noni anglash ko'nikmalari alohida baholanadi.

Natijada o'qituvchi o'quvchilarning qaysi jihatlarida qiynalayotganini aniq ko'ra oladi va dars jarayonini shu asosda rejalashtiradi.

Eksperimental ta'lim metodi

Eksperimental ta'lim metodining ahamiyati shundaki, u taklif etilayotgan metodikaning samaradorligini amaliy jihatdan isbotlash imkonini beradi. Bu metod

odatda nazorat va tajriba guruhlarini asosida tashkil etiladi.

Tajriba boshida har ikkala guruhda boshlang'ich daraja aniqlanadi. Shundan so'ng tajriba guruhida kontekstual ma'noni o'rgatishga qaratilgan maxsus mashqlar tizimi joriy etiladi. Bu mashqlar matn tahlili, obrazli ifodalarni ochish, muallif pozitsiyasini aniqlash kabi faoliyatlarni o'z ichiga oladi [2,6]. Nazorat guruhida esa an'anaviy usul saqlab qolinadi.

Ma'lum vaqt o'tgach, yakuniy natijalar taqqoslanadi. Odatda tajriba guruhi o'quvchilarida matnni chuqur anglash, semantik farqlarni ajrata olish va pragmatik ma'noni tushunish ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo'lishi kuzatiladi. Bu esa kontekstual yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning lug'aviy ma'noni aniqlash, kontekstual ma'noni tushunish, pragmatik ma'noni (ohang, niyat, baholash) anglash ko'rsatkichlari alohida kuzatiladi [1,5]. Natijalar maxsus tuzilgan jadval va diagrammalar orqali qayd etiladi.

Kuzatish va suhbat metodi

Ta'lim jarayonini chuqurroq anglash uchun faqat test natijalari yetarli emas. Shu bois kuzatish va suhbat metodlari muhim o'rin tutadi. Bu metodlar yordamida o'qituvchining dars olib borish uslubi, o'quvchilarning faolligi va real muammolar aniqlanadi.

Dars kuzatuvlari jarayonida o'qituvchining savol berish uslubi, o'quvchilarning javoblari va kontekst bilan ishlash darajasi tahlil qilinadi. Suhbatlar orqali esa o'qituvchilar o'z tajribasi, duch kelayotgan qiyinchiliklari va samarali usullari haqida fikr bildiradilar.

Mazkur metodlar natijasida nazariy xulosalar real pedagogik holat bilan boyitiladi va yanada asosli metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Statistik tahlil metodi

Statistik tahlil metodining asosiy vazifasi tajriba natijalarini aniq va ishonchli ko'rsatkichlar asosida baholashdan iborat. Bu metod orqali o'quvchilarning bilim darajasidagi o'zgarishlar raqamlar orqali ifodalanadi.

Tahlil jarayonida dastlab diagnostik va yakuniy test natijalari yig'iladi. So'ngra har bir o'quvchining yoki guruhning natijalari foiz hisobida aniqlanadi. Bu esa o'sish dinamikasini aniq ko'rishga imkon beradi.

Masalan, agar boshlang'ich natija 45 foizni, yakuniy natija esa 75 foizni tashkil etsa, bu o'quvchilarning bilim darajasida sezilarli o'sish bo'lganini ko'rsatadi. Ayniqsa, tajriba va nazorat guruhlarini natijalarini taqqoslash metodikaning samaradorligini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Kontekstual ma'no ustida ishlashga yo'naltirilgan metodlar tizimli ravishda qo'llanilganda, o'quvchilarning nafaqat til bilimlari, balki tafakkur darajasi ham rivojlanadi. Ular matnni yuzaki emas, balki chuqur anglashga, so'z ortidagi ma'no qatlamlarini sezishga o'rganadi. Bu esa o'z navbatida nutq madaniyati, mantiqiy fikrlash va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqotdan kutilayotgan natijalar

Ona tili darslarida so'zning kontekstual ma'nosi ustida ishlashga yo'naltirilgan metodlarni tizimli qo'llash o'quvchilarning til kompetensiyasini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot doirasida ushbu metodlar qo'llanilganda quyidagi natijalarga erishish mumkin:

1. Matnni chuqur anglash ko'nikmasining shakllanishi

Kontekstual yondashuv o'quvchilarning matnni faqat yuzaki emas, balki mazmuniy qatlamlar asosida tahlil qilishiga yordam beradi. O'quvchilar yashirin ma'nolarni aniqlay oladi va obrazli ifodalarni tushunadi, shuningdek, muallifning maqsad va munosabatini anglaydi.

Natijada o'quvchining o'qib tushunish darajasi sezilarli ravishda oshadi.

2. Semantik tafakkurning rivojlanishi

Mazkur metodlar o'quvchilarda so'z ma'nosini kontekst asosida talqin qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Bu esa ko'p ma'nolilikni anglash, ma'no nozikliklarini farqlash, so'zning turli nutqiy vaziyatlardagi funksiyasini tushunish kabi kompetensiyalarning rivojlanishiga olib keladi.

3. Pragmatik ma'noni anglash qobiliyatining oshishi

Kontekstual mashqlar orqali o'quvchilar matndagi yashirin niyat, baholash va emotsional rangni anglashni o'rganadi. Xususan, ular kinoya, istehzo va mubolag'ani farqlay oladi, nutq ohangi orqali berilgan ma'noni tushunadi, muallif pozitsiyasini aniqlaydi.

Bu esa o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini mustahkamlaydi.

4. Nutq madaniyatining shakllanishi

So'zning kontekstual ma'nosini anglash o'quvchilarning nutqida aniqlik va ifodalilikni ta'minlaydi. Natijada o'quvchilar fikrini aniq va mantiqiy ifodalaydi, ularda so'zlarni o'rinli tanlash ko'nikmasi rivojlanadi hamda og'zaki va yozma nutq sifati oshadi.

5. Mustaqil va tanqidiy fikrlashning rivojlanishi

Mazkur metodlar o'quvchini tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi subyektga aylantiradi. O'quvchilar matn ustida mustaqil xulosa chiqaradi, turli talqinlarni solishtiradi va o'z fikrini asoslab bera oladi.

6. Ta'lim samaradorligining oshishi (statistik ko'rsatkichlar asosida)

Tajriba natijalaridan quyidagi o'sish dinamikasi kutiladi. Kontekstual ma'noni anglash darajasi 30–35% ga oshadi. Pragmatik ma'noni tushunish 25–30% ga oshadi. Matnni to'liq anglash ko'rsatkichi 20–25% ga oshadi [6].

Bu ko'rsatkichlar diagnostik va yakuniy test natijalarini taqqoslash orqali aniqlanadi.

7. O'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasining ortishi

Kontekst asosida ishlash darsni jonlantiradi va o'quvchini faol fikrlashga undaydi. Natijada darsga qiziqish ortadi, muhokama va fikr almashish kuchayadi. O'quvchilarning faolligi oshadi.

Muhokama va xulosa

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, yuqorida tavsiya qilingan turli xil usullar maktab yoshidagi o'quvchilarning so'zning kontekstual ma'no nozikliklarini anglashga, nutqiy kompetensiya va yozma savodxonligini oshirishga, kommunikativ muloqotning yaxshi shakllanishiga ko'mak beradi. Shu bilan bir qatorda o'qituvchilarning darslarni samarali tashkil etish, bugungi kun o'quvchilarini matn bilan ishlash, ya'ni o'qib tushunish, tinglab tushunish va grammatik savodxonligini o'stirishlari uchun metodik qo'llanma bo'la oladi.

Adabiyotlar

[1] Azimjonova M.D., Yartseva S.V. Pragmatika – tilshunoslikning muhim bo'g'ini. – 2023.

[2] Shavqiyeva D.I. Zamonaviy tilshunoslikda pragmatika va diskurs tahlili // Образование, наука и инновационные идеи в мире. – 2026. – №86(4). – B.49–51.

[3] Tolipova J. Semantika va pragmatika: tilning ma'no qatlamlarini o'rganish // Journal of Uzbekistan's Development and Research. – 2024.

[4] Mirvaliyeva D.A. “Do'st” so'zining pragmatik aspektidagi kontekstual ma'nolari // Educational Research in Universal Sciences. – 2023.

5. Sattorova F.E. Tilshunoslikda pragmatikaning tarixiy va lisoniy rivojlanishi // Qo'qon DPI ilmiy xabarlar jurnali. – 2026.

6. Abdusattorova M.A. Tilshunoslikda pragmatikaning o'rne: muloqot madaniyati va nutq strategiyalari // Образование, наука и инновационные идеи в мире. – 2025.

BOLALARNING MA'NAVIY-AHLOQIY TARBIYASINI OSHIRISHDA ERTAKLARNING AHAMIYATI

Irisova S.R.

*Qashqadaryo VPMM maktabgacha,
boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasi v.b mudiri*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalarda ma'naviy-ahloqiy tarbiyani shakllantirishda ertaklarning o'rni, uning hayotga oq bilan qorani, yaxshi bilan yomonni, qo'rqoqlik bilan mardlikni farqlashni ifodalovchi sifatlar aks ettirilgan. Mavzuga oid qiziqarli mashg'ulot ishlanmasi bayon etilgan.

Аннотация. В данной статье показано место сказок в формировании у детей духовно – морального поведения, а так же их место в различии чёрного и белого, хорошего и плохого, героизм и трусость. Есть интересная разработка урока относящейся к лекции.

Annotamion. A role of fairy-tales in forming spiritual behavior in the life of children is shown in this article. There is also shown a place difference of fairy-tales of white and black, bad and good colors, heroism and cowardice. And there is a good lesson planning which faces to this theme.

Bugungi kunda bolalarning ongi va qalbini egallashga qaratilgan ma'naviy tahdidlardan asrashda, ularning ma'naviy tarbiyasini shakllantirish jarayonida ertaklar, albatta, muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, “ Iroda insonning shaxs bo'lib shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Har qaysi ota – ona yoki o'qituvchi o'z bolasini mustahkam irodaviy sifatlariga ega qilib tarbiyalashni xohlaydi.”¹²

“Ertaklar yaxshilikka yetaklar” deb xalqimizda bejiz aytilmagan. Ertaklar har bir xalqqa xos va mos bo'lgan hikoyatlardir. Xalq ertaklari tarbiyaviy jarayonni yaxlitligicha tashkil etish, ya'ni axloqiy, ma'naviy, ekologik, estetik va aqliy rivojlanish chegaralarini kengaytirish imkonini beradi. Ertaklardagi obrazlar his-hayajonga boy, rangdor va shu bilan birga, bolalarning tushunishi uchun sodda, haqiqatga yaqinligi bilan o'ziga rom etadi. Ertaklar yordamida bolalarning xotirasi, diqqat, tafakkuri rivojlanadi, tasavvur va fantaziyalari uyg'onadi. Ertaklar tinglash, o'qish-onal tilida til va nutqning taraqqiy etishini belgilab beradigan asosiy omillardan biri hisoblanadi. “Boladagi ayrim nutqiy kamchiliklarni bartaraf etish ishlari dastlab maktabgacha ta'lim muassasasida olib boriladi. Maktabgacha ta'lim muassasasiga kelgan tarbiyalanuvchilarning nutqiy kamchiliklarni bartaraf etishda hikoya va ertaklarni,

^{12 1} Зиявиддинова. Г.З. Мактабгача ва мактаб ёшидаги болаларда иродани тарбиялаш масалалари. Узлуксиз таълим. Илмий – услубий журнал. //Тошкент. 2014. № 2. 74-бет.

sheʼrlarni ko'plab yodlatish, shuningdek, so'zlarni to'g'ri talaffuz qildirish va turli xil mashqlar bajarish orqali maqsadga erishiladi.”¹³

Ertak janri obrazlar talqini, g'oyaviy mazmuni va konflikti, syujet va kompozitsiyasi, uydirmalarning o'rni va vazifasi, tili va uslubiga ko'ra turli xil bo'ladi: hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli ertaklar, maishiy ertaklar, hajviy ertaklarga bo'linadi.

Masalan, hayvonlar haqidagi ertaklardan “Tulkining taqsimoti” ertagi bo'lib, unda ayyorlik va tilyog'lamalik tulki orqali ifodalangan.

Sehrli ertaklarda voqealar sehr-jodu, fantastik uydirmalar asosiga qurilgan bo'ladi. Bularda pahlavonlik va qahramonlik madh etiladi. (“Yalmog'iz”, “Semurg”, “Devbachcha”, “Kenja botir” va boshqalar).

Maishiy ertaklarda ko'proq zulm va adolatsizlik qoralanadi. (“Uch og'a ini botirlar”, “Oygul bilan Baxtiyor”, “Tohir va Zuhra”, “Zolim podsho” va boshqalar). Masalan, “Uch og'a-ini botirlar” ertagi odatdagidek ota nasihati bilan boshlanadi. Bunda ota kambag'al, lekin hayot tajribalariga boy bo'lgan shaxs, boshqa variantlarida esa shoh bo'lib, o'g'illari shahzodalardir. Botirlar obrazida axloq va odobning yuksak namunasi, odamiylik, donishmandlik, jasurlik kabi sifatlar ko'rinsa, shahzodalar qiyofasida mol-mulk to'plash yo'lida har qanday yomon niyatlardan qaytmaydigan yolg'onchi, johil kishilar obrazi gavdalangan.

Ertak o'qib bo'lingandan keyin bolalarni umumiy xulosa chiqarishga undash, “Agarda sen uning o'rnida bo'lganingda nima qilgan bo'lar eding?” kabi savollar berib, erkin muloqotga chaqirish ularning faolligini yanada oshirishga yordam beradi.

Har bir ertakning o'z g'oyasi bor. Masalan, “Sehrli sholg'om” ertagi bolalarni fikrlashga, voqealarni ketma-ket aytishga undaydi, “Kuch birlikda” degan g'oyani anglab yetishlarini ta'minlaydi. “Zumrad va Qimmat” ertagida esa, Zumradning mehnatsevarligi, odob-axloqi ulug'lanadi. Qimmat esa erka, dangasa, ishyoqmas sifatida gavdalanadi. Buning uchun ertak oxirida u jazolanadi. SHu tariqa bolalarni ertakni tinglash orqali qissadan hissa chiqarishga o'rgatiladi.

Ertaklarni mahorat bilan yetkazish bolada ko'tarinki, quvnoq kayfiyatni yuzaga keltirishga, kichkintoy bilan his-hayojonli muloqotni o'rnatishga, sezdirmay tarbiyaviy ta'sirni tashkil etishga, atrof-muhit haqidagi bilim va ma'lumot zahiralarini samarali to'ldirishga imkon yaratadi.

“Ertaklarning ta'limiy hamda tarbiyaviy ahamiyati juda katta. Bu haqda M.

^{13 1} Инагамова. Д.Р., Қодирова. Х. Мактабгача ва бошланғич таълимда бола нутқини ўстириш. Узлуксиз таълим. Илмий – услубий журнал. //Тошкент. 2014. № 3. 4-бет.

Gorʻkiy: “Dunyoda ibrat bulmaydigan hech narsa yvq oʻzida “didaktika”, ibrat vositalarini mujassamlashtirmagan birorta ham ertak topilmaydi”, — degan edi. Ertaklarda voqealar, asosan, moʻʼjizali tarzda ifodalanadi. Binobarin, moʻʼjiza yoki fantaziya voqea va hodisalarni hayot bilan bogʻlab, haqiqat, ozodlik, tugʻrilik, odamiylik kabi oliyjanob gʻoyalarni tashviq etadi, syujet rivojiga kuch bagʻishlaydi, tinglovchi eʼtiborini oʻziga jalb qilib, ajoyibotlar olamiga olib kiradi, shirin tuygʻular dunyosiga gʻarq etadi.”¹⁴

Ayni damda xalq ogʻzaki ijodida xalqning hayot, tabiat, goʻzallik, taʼlim- tarbiya, odob-axlok, toʻgʻrisidagi umumbashariy va milliy qarashlari ham mujassam boʻlgani muhimdir. Hozirgi kunda MTTlarda, maktablarning quyi sinflarida, maktabdan tashqari bolalar muassasalarida ham tarbiyachilar, musiqa va boshlangʻich sinf oʻqituvchilari bolalarga oʻquv mashgʻulotlari, tarbiyaviy soatlar, ertaklar, rivoyatlar, maqollar, topishmoqlar, tez aytishmalar bilan yoshlarning bilimini, dunyoqarashini oshirmoqda. Qoʻshiqlar, harakatli, milliy uyinlar bilan zavqlanishini, goʻzallikdan bahramand bulishini kuchaytirmokda. Ammo bu ezgu ishlarni har kim oʻzicha, oʻzi topgan ogʻzaki ijod namunalari orqaligina amalga oshirilayotir.¹⁵ Halq ogʻzaki ijodi namunalaridan ertaklar bola tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Buni quyidagi mashgʻulot orqali koʻrish mumkin.

Tayyorlov guruhida “Ertaklar yaxshilikka yetaklar” mavzusida mujassam mashgʻulot.

Maqsad: Ertak mazmuni asosida bolalarda ezgu hislatlarni tarbiyalash hamda insoniy fazilatlarni targʻib etish bilan ularning ahloqiy sifatlariga ijobiy taʼsir etish, bolalar oʻrtasida oʻzaro doʻstona munosabatni shakllantirish va mustaqil ijodiy fikrlashga oʻrgatish.

Bolalar bilimlarini kengaytirishga yoʻnaltirilgan interfaol usullar:

- muammoli vaziyat;
- tushuntirish;
- aqliy hujum metodi;
- enerjayzer “Bogʻdagi gullar” oʻyini;
- amaliy ish;
- ijodkorlik;
- soʻz oʻyini;

^{14 1} Имомов К, Мирзаев Т, Саримсоқов Б, Сафаров О. Ўзбек халқ, оғзаки поэтик ижоди. Тошкент «Ўқитувчи» 1990. Б.189.

^{15 2} Эргашев А, Юсупов З. Халқ оғзаки ижоди. Қарши - « Насаф » нашриёти. 2002.

- M. Montessori metodi

Jihozlar: Ertak qahramonlarining portreti, bog'dagi gullar surati, ayiqcha, sanoq cho'plar, sandiqcha, disk, plastilin, rangli iplar.

Mashg'ulotning borishi:

Tarbiyachi: Bolajonlar! Men bugun sizga juda qiziqarli ertak aytib bermoqchiman. Ertak "Yulduz bola" deb nomlanadi. Eshitishni xohlaysizmi?

Bolalarning javobi:

Tarbiyachi: Bir kuni qish sovuq'ida ikki nafar daraxt kesuvchi osmondan yerga yorqin yulduz qulab tushganini ko'rib qoldilar. CHakmon qatida ular yulduzni emas, kichkina go'dakni ko'rdilar. Daraxt kesuvchilardan biri kambag'alligi va ochligiga qaramay bolani oldi va uyiga olib ketdi. Bola chiroyli, ammo zolim va beshafqat bo'lib o'sdi. Bir kuni ularning qishlog'iga bir ayol keldi, bola unga tosh ota boshladi va shu bechora ayol o'zining onasi ekanligiga ishongisi kelmadi.

Tarbiyachi shu joyda ertakni to'xtatib bolalarga "Zolim bola", "Bechora ayol" portretini ko'rsatadi va bolalarga o'z stollaridagi konvert ichidagi qulupnaychalarni olib, shu ertak qahramonlariga sovg'a qilishni so'raydi.

Tarbiyachi: Bolalar! Siz o'z qulupnaylaringizni bechora ayolga yoki zolim bolaga sovg'a qilishingiz kerak. Har biringiz qaysi qahramonga sovg'a qilishni xohlasangiz, marhamat, ularni portretidagi maxsus cho'ntakchalarga solishingiz mumkin. (SHunda barcha bolalar o'z sovg'alarini bechora ayolga berishadi).

Tarbiyachi: Bolalar! Qarang, portretlar tagida likopchalarda ertak qahramonlarining sizlarga atalgan sovg'alari bor. Bechora ayolning likopchasida geometrik shakllar, zolim bolaning likopchasida esa konfetlar bor. Qani, kim? zolim boladan yoki bechora ayoldan sovg'a olishni xohlaydi. Bolalar, asosan, bechora ayolning sovg'asini qabul qiladilar. SHunda tarbiyachi kim kimdan sovg'a olganligi va nima uchun olganligi haqida bolalarning munosabatlarini aniqlaydi.

Tarbiyachi: Bolalar ertakning davomini eshiting. Birdan bechora ayol qishloqdan ketishi bilan Yulduz bola maxluqqa aylanib qoldi. SHunda u noto'g'ri ish qilganligini tushundi va uch yil mobaynida o'z onasini qidirdi. U ayolni uchratdi va kechirim so'radi. SHunda bechora ayol qirolichaga aylandi. Yulduz bola esa tezda shahar xukmdori bo'ldi. SHunda u adolat bilan ish yuritdi. Yetimlarga, kambag'allarga, kasallarga mehribonlik ko'rsatdi. Mana bolajonlar, ertak sizlarga yoqdimi?

a. Yulduz bola nima uchun maxluqqa aylanib qoldi?

b. Bechora ayol nima uchun qirolichaga aylandi?

Savollari asosida aqliy hujum o'tkaziladi.

So'ngra eshik taqillab, xonaga "Zumrad va Qimmat" ertagidagi Zumradoy kirib

keladi va bolalar bilan salomlashadi.

Tarbiyachi: Xush kelibsan! Zumradoy.

Zumrad: Aziz bolajonlar! Men sizlar bilan uchrashish uchun bog'lardan, tog'lardan, cho'llardan o'tib kelayapman va sovg'alar olib kelayapman.

Mana bu gullar lola, boychechak, chinnigul, chuchmoma sizlarga!

Tarbiyachi: Zumradoy, bo'lmasa, sen ham bizning yonimizga kelib qo'shil, hozir qiziqarli o'yin o'ynaymiz.

Enerjayzer "Bog'dagi gullar" o'yini.

O'yin qoidasi:

Bolalar doira shaklida o'tiradi. Boshlovchi uchun stul qo'yilmaydi. Tarbiyachi (Boshlovchi) bolalarning qulog'iga yuqoridagi gullarning nomini aytib chiqadi. Qaysi gulning nomi masalan, lolalar kelsin deganda lolalar guruhi o'z joyidan turib joy almashishi kerak. SHu payt ularning bittasining o'rniga o'yinboshi, ya'ni tarbiyachi o'tirib oladi. Qaysi lola o'tirib ololmasa, u o'yinni davom ettiradi. O'yin shu tariqa davom etadi.

Zumrad: Menga o'yinlaringiz juda yoqdi. Rahmat sizlarga. Bilasizmi? Mening sizlarga yana bir ajoyib sovg'am bor. Bu o'rmondagi sehrli kampir bergan sehrli sandiqcha. Mana sandiq lekin, sandiqni ocholmayapman.

Tarbiyachi: Qani men bir ko'raychi? Zumradoy sandiqchaning tirqishida bir narsa bor. Qani ko'raylikchi nima ekan, ha xat bor ekan. Xatda to'rtta shart bo'lib, shu shartlar bajarilgandan so'ng sandiqcha o'z-o'zidan ochilib ketar ekan. SHartlarni bajaramizmi bolalar.

Bolalarning javobi:

Bolalar, keling sanama aytish orqali 2 guruhga bo'linamiz.

Amaliy topshiriqlar

1 – shart

5 ta sanoq cho'pdan 2 ta teng uchburchak yasang va unga ikkita quyonchani joylashtiring.

Ikkala guruh a'zolari ham topshiriqni to'g'ri va aniq bajardilar barakalla.

2 – shart

1 – guruh a'zolariga: "Avval nima bo'lgan edi". So'z o'yini.

Tarbiyachi: Ot deganda bolalar toychoq deyishlari kerak.

Sigir (buzoq), Non (un), Velosiped (temir), ko'ylak (mato), uy (g'isht) va hokazo.

2- guruh a'zolariga: "Bo'lishi mumkin va mumkin emas". So'z o'yini. Bo'ri daraxtda o'tiribdi. (Mumkin emas), idishda piyola pishayapti. (Mumkin emas), mushuk tomida yuribdi. (Mumkin), Baliq osmonda uchib yuribdi. (Mumkin emas), qizcha rasm

chizayapti. (Mumkin).

Ikkinchi shartda ikkala guruh ham faol qatnashdilar.

3 – shart

“Ayiqchani yasa” M. Montessori metodi asosida qismlarni joy-joyiga qo'yib ayiqchani yasash kerak.

SHartni ikkala guruh a'zolari ham bir vaqtda bajarib bo'lishdilar.

4 – shart

1 – guruh lola tasvirini, 2 – guruh boychechak tasvirini ipda tasvirlaydi.

Tarbiyachi: Barakalla, bolalar! Ikkala guruh ham plastilin yopishtirilgan disklarga ip bilan lola va boychechak tasvirini mahorat bilan tasvirladilar.

Zumradoy: Bolalar, qaranglar sandiqcha sehrdan xalos bo'lib ochildi. Mana bu sovg'alar sizlarga deb sandiq ichidagi yaltiroq yulduzchalarni bolalarga sovg'a qiladi va ular bilan xayrlashadi.

Tarbiyachi: Bolalar bugungi mashg'ulotimizni yakunlaymiz, sizlarni sayrga taklif etaman!

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, ertak ustidagi ishlarni yangi pedagogik texnologiya asosida tashkil etish, bu ishlarni bolalarning so'z boyligini oshirishga qaratish, ularning nutqini o'stirish, tafakkuri va ma'naviyatini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Ta'lim doimo takomillashishga, yangilanishga muhtoj. Ijtimoiy – iqtisodiy shart-sharoitlar bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash, ma'naviy jihatdan tayyorlashda pedagogik texnologiyalarni qo'llash bolalar faoliyatini zamon talablari asosida tashkil etilishini taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. “Мактабгача таълим Концепцияси”. O'zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O'zbekiston - 2030” strategiyasi to'g'risidagi PF-158-son Farmoni.

3. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari”. T.: 2018.

4. Takomillashgan “Ilk qadam” maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi. T.: 2022.

5. Z.Ibrohimova Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida badiiy adabiyot bilan tanishtirish T.:2018 yil

“KIMYO DARSLARIDA “MIND MAPPING” (ZEHN XARITALARI) USULIDAN FOYDALANISH”

¹*Islamova Gulnoza Rauf qizi.*, ²*Boyqobilov D.B.*

¹*Xalqaro Nordik universiteti Ta'lim va tarbiya
nazariyasi va metodikasi (pedagogika) 1-bosqich magistranti*

²*A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada kimyo darslarida “Mind Mapping” (zehn xaritalari) usulidan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Ushbu metod orqali o'quvchilarning mavzuni tizimli tushunishi, mantiqiy va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kimyo fanining murakkab tushunchalarini oson o'zlashtirishda zehn xaritalarining o'rni, ularni dars jarayonida qo'llash bosqichlari va samaradorligi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, “Mind Mapping” usuli o'quvchilarning bilimini mustahkamlash, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va darsga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Mind Mapping, zehn xaritalari, kimyo ta'limi, innovatsion metodlar, kreativ fikrlash, mantiqiy tafakkur, vizual o'qitish, o'quv jarayoni, ta'lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar.

Abstract: This article highlights the theoretical foundations and practical significance of using the “Mind Mapping” method in chemistry lessons. It analyzes the opportunities for developing students' systematic understanding, as well as their logical and creative thinking abilities through this method. Furthermore, the role of mind maps in mastering complex concepts of chemistry, the stages of their application in the teaching process, and their overall effectiveness are examined. The research results indicate that the “Mind Mapping” method serves as an important pedagogical tool in strengthening students' knowledge, fostering independent thinking, and increasing their interest in the subject.

Keywords: Mind Mapping, mind maps, chemistry education, innovative methods, creative thinking, logical reasoning, visual teaching, educational process, educational efficiency, pedagogical technologies.

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические основы и практическая значимость использования метода «Mind Mapping» (интеллект-карт) на уроках химии. Анализируются возможности развития системного понимания темы, а также логического и креативного мышления учащихся посредством данного метода. Кроме того, рассматриваются роль интеллект-карт в упрощении освоения сложных химических понятий, этапы их применения

в учебном процессе и их эффективность. Результаты исследования показывают, что метод «Mind Mapping» является важным педагогическим инструментом в укреплении знаний учащихся, развитии их самостоятельного мышления и повышении интереса к предмету.

Ключевые слова: *Mind Mapping, интеллект-карты, обучение химии, инновационные методы, креативное мышление, логическое мышление, визуальное обучение, учебный процесс, эффективность обучения, педагогические технологии.*

Kirish

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar ham tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, tabiiy fanlar, jumladan kimyo fanini o'qitishda an'anaviy yondashuvlar o'rnini innovatsion pedagogik texnologiyalar egallamoqda. Chunki kimyo fani o'zining murakkab tuzilishi, ko'plab tushunchalar, formulalar va jarayonlarga boyligi bilan ajralib turadi. Bu esa o'quvchilardan nafaqat bilimni eslab qolishni, balki uni tahlil qilish, bog'lash va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini ham talab etadi.

Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri va kreativ yondashuvini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, "Mind Mapping" (zehn xaritalari) usuli samarali pedagogik vositalardan biri sifatida keng qo'llanilmoqda. Ushbu metod ma'lumotlarni vizual shaklda ifodalash orqali o'quvchilarga murakkab mavzularni oson tushunish, ularni tizimlashtirish va eslab qolish imkonini beradi. Ayniqsa, kimyo fanida moddalarning tuzilishi, reaksiyalar ketma-ketligi, klassifikatsiyalar va o'zaro bog'liqliklarni aks ettirishda zehn xaritalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, zehn xaritalari o'quvchilarni faollikka undaydi, dars jarayonida ularning ishtirokini oshiradi hamda bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu metod orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifodalash, axborotni tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Natijada esa ta'lim samaradorligi oshib, o'quv jarayoni yanada qiziqarli va mazmunli tashkil etiladi.

Kimyo fanini o'qitish jarayoni ko'plab murakkab tushunchalar, formulalar, reaksiyalar va ularning o'zaro bog'liqligini o'z ichiga oladi. An'anaviy o'qitish usullarida bu bilimlar ko'pincha ketma-ket matn yoki jadval shaklida beriladi, natijada o'quvchilar ularni yodlab olishga urinadi, lekin mazmunan chuqur anglab yetish qiyinlashadi. Shu sababli zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, "Mind Mapping" (zehn xaritalari) usuli kimyo darslarida samarali vosita sifatida keng qo'llanilmoqda.

“Mind Mapping” usuli ingliz olimi Tony Buzan tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u inson miyasining assotsiativ fikrlash xususiyatlariga asoslanadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, inson miyasi ma’lumotlarni chiziqli emas, balki tarmoqlangan, ya’ni bog‘lanishlar asosida qabul qiladi. Shu bois zehn xaritalari orqali berilgan ma’lumotlar oddiy matnga nisbatan tezroq o‘zlashtiriladi va uzoqroq esda saqlanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual axborot matnli axborotga qaraganda 60–65% tezroq qabul qilinadi va qayta esga tushirish darajasi ham yuqori bo‘ladi.

Kimyo darslarida zehn xaritalaridan foydalanish bir necha muhim yo‘nalishlarda samaradorlikni oshiradi. Birinchidan, murakkab nazariy tushunchalarni tizimlashtirish imkonini beradi. Masalan, “Organik birikmalar” mavzusini o‘rganishda o‘quvchilar uglevodorodlar, spirtlar, kislotalar va boshqa sinflarni markaziy tushunchadan kelib chiqib tarmoqlarga ajratadi. Bu esa ular orasidagi bog‘liqlikni aniq ko‘rishga yordam beradi.

Ikkinchidan, kimyoviy reaksiyalarni o‘zlashtirish jarayonida zehn xaritalari katta ahamiyatga ega. Masalan, oksidlanish-qaytarilish reaksiyalarini o‘rganishda o‘quvchilar elektron almashinuvi, oksidlovchi va qaytaruvchi moddalarning roli, reaksiyaning borish mexanizmini xarita ko‘rinishida ifodalaydi. Bu yondashuv natijasida o‘quvchilar faqat formulani emas, balki jarayon mohiyatini ham tushunib yetadi.

Uchinchidan, zehn xaritalari o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Amaliy mashg‘ulotlarda o‘qituvchi ma’lum bir mavzu yoki muammo beradi va o‘quvchilar uni mustaqil ravishda xarita shaklida ifodalaydi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bunday faol o‘qitish usullari o‘quvchilarning darsdagi faolligini 30–40% ga oshiradi hamda bilimni mustahkamlash darajasini sezilarli ravishda yaxshilaydi.

To‘rtinchidan, zehn xaritalari xotirani mustahkamlashga xizmat qiladi. Ranglar, belgilar va tasvirlardan foydalanish orqali yaratilgan xaritalar o‘quvchilarning ko‘rish xotirasini faollashtiradi. Masalan, kimyoviy elementlarning davriy jadvalini o‘rganishda ranglar yordamida metall, nemetall va yarim metallarni ajratish osonlashadi. Bu esa murakkab ma’lumotlarni eslab qolishni yengillashtiradi.

Beshinchidan, ushbu metod kreativ fikrlashni rivojlantiradi. O‘quvchilar xarita tuzishda o‘z tasavvuridan foydalanadi, turli belgilar, ranglar va shakllarni qo‘llaydi. Natijada ular nafaqat bilim oladi, balki uni ijodiy tarzda ifodalashni ham o‘rganadi. Zamonaviy ta’lim talablariga ko‘ra, kreativ fikrlash XXI asrning eng muhim kompetensiyalaridan biri hisoblanadi.

Kimyo darslarida “Mind Mapping” usulini qo‘llashning aniq bosqichlari mavjud.

Dastlab, o'rganilayotgan mavzu markazga yoziladi. Keyin asosiy tushunchalar tarmoqlar orqali ajratiladi. Har bir tarmoqdan esa kichik tushunchalar va misollar chiqariladi. Ushbu jarayonda ranglar, belgilar va qisqa kalit so'zlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu esa xaritaning samaradorligini oshiradi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, zehn xaritalaridan muntazam foydalanilgan sinflarda o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichi an'anaviy usullarga nisbatan yuqori bo'ladi. Xususan, dars yakunida o'tkazilgan nazorat ishlari natijalari tahlili o'quvchilarning mavzuni chuqurroq anglaganini ko'rsatadi. Bundan tashqari, ular bilimni mustaqil ravishda qo'llay olish qobiliyatiga ham ega bo'ladi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar rivojlanishi zehn xaritalarini yaratishda yangi imkoniyatlar ochmoqda. Bugungi kunda turli onlayn platformalar va dasturlar yordamida interaktiv mind maplar yaratish mumkin. Bu esa masofaviy ta'lim sharoitida ham ushbu metoddan samarali foydalanish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, kimyo darslarida "Mind Mapping" metodidan foydalanish o'quv jarayonini an'anaviy yod olish uslubidan voz kechib, tahliliy va tizimli yondashuvga o'tish imkonini beradi. Ushbu metod murakkab kimyoviy jarayonlar, reaksiyalar va elementlar xossalari vizuallashtirish orqali o'quvchilarning mavzuni yaxlit idrok etishini ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zehn xaritalari nafaqat talabalarning mustaqil fikrlashini shakllantiradi, balki ularning fanga bo'lgan ichki motivatsiyasini oshirib, ta'lim samaradorligini sezilarli darajada yuksaltiradi. Bu esa zamonaviy kimyo ta'limi oldida turgan dolzarb pedagogik muammolarning samarali yechimi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Tony Buzan. The Mind Map Book. London: BBC Books, 1993.
2. Tony Buzan. Use Your Head. London: BBC Active, 2006.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun kimyo fanidan o'quv dasturi. Toshkent, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent, 2020.

BOLALAR ADABIYOTI ORQALI TIL (LINGVISTIK) KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA ONA TILI" FANINING AHAMIYATI

Islom Ixlasov

Q.R. «Pedagogik mahorat markazi» «Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari» kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Bu maqolada bolalar adabiyoti orqali o'quvchilarda og'zaki va yozma nutq ko'nikmasini, ijodiy fikrlash malakasini, kitobxonlik va nutq madaniyatini rivojlantirish haqida so'z etilgan.

Tayanch so'zlar: lingvistik kompetensiya, grammatika, grammatikaga oid bilimlar, fonetika, leksikologiya, morfologiya.

Annotation. This article is about the development of students' oral and written communication skills, creative thinking skills, reading and speaking culture.

Key words: language competence, grammar, knowledge of grammar, phonetics, lexicology, morphology.

Аннотация. В данной статье говорится о развитии у учащихся навыков устного и письменного общения, навыков творческого мышления, культуры чтения и разговорной речи.

Ключевые слова: языковая компетентность, грамматика, знание грамматики, фонетики, лексикологии, морфологии.

Zamonamizning muhim shartlaridan biri bo'lgan fan rivoji va ishlab chiqarishdagi ulkan o'zgarishlar tufayli kelib chiqayotgan talablar ta'lim sohasi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi" PQ-3271-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" 187-sonli qarori, "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-673-sonli qonunining qabul qilinishi va boshqa tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur maqola muayyan darajada xizmat qiladi. Umumta'lim maktablarida ham ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlar amalga oshirilmoqda va bu xalq ta'limi sohasida tubdan o'zgarishlar bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Yurtboshimiz Sh. Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrdagi O'zbekiston

Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasida ta'lim sifatini tubdan yaxshilash maqsadida, avvalo, o'quv dasturlari, o'qituvchi va domlalar uchun metodik qo'llanmalar ilg'or xalqaro mezonlarga moslashtirilishi lozimligi alohida ta'kidlanganligi fikrimiz isbotidir. "Shu bilan birga bolalarning tahliliy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ularga sermazmun va tushunarli kitoblar yaratish zarurari, bu borada kelgusi o'quv yilidan boshlang'ich sinflarda davlat ta'lim standarti o'rniga ilg'or tajriba asosida, bolaga ortiqcha yuklama bermaydigan "Milliy o'quv dasturi" joriy etiladi" [1], - deya ta'kidlagani soha mutasaddilari oldiga ulkan vazifalar qo'yadi. Respublikamiz umumta'lim maktablarida ona tilini o'qitishda o'quvchilarning nutqini o'stirish, lug'at ustida ishlash, ta'lim oluvchilarning ijodiy fikrlashlariga zamin yaratish va darslarni integrativ yondashuvlar asosida tashkil etish borasidagi muammolar bir qator olimlarimiz tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, Sh. Yusupov [9], G. Axmedova [2], O. Oxunjonova [6], M. Haydarov [4], B. To'xliyev [7] larning tadqiqot ishlari taqsiq loyiqdir. Respublikamiz umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarini shakllantirish masalalari Q. Abdullayeva, S. Matchonov, B. Makulova, T. G'afforova, G. A. Mamatova; yuqori sinf adabiyot darslarida o'quvchilarning adabiy-nazariy tushunchalarini shakllantirish masalalari A. Zunnunova, Q. Yo'ldoshev, M. Mirqosimova, U. M. Marasulova, R. X. Niyozmetova, Q. P. Husanboyevlarning ilmiy ishlarida tahlil etilgan; boshlang'ich sinf o'quvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalalari K. Qosimova, Sh. Yo'ldosheva, X. G'ulomova, A. Nisanbayevlar tomonidan tadqiq qilingan. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi davlatlari olimlari ham o'zlarining davlat tillarini o'qitish yuzasidan minglar ilmiy tadqiqotlar o'tkazganlar. Ularda ta'limning turli bosqichlarida lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish va takomillashtirish, shu bilan birga nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish yuzasidan ilmiy-metodik ishlar amalga oshirilgan. Bunday tadqiqotchilar sirasiga M. R. Lvov [12], R.A. Budagov [10], E. M. Katanova [11], V. A. Maslova [14], M. R. Mayenova [13] larning ishlarini aytib o'tish joizdir. Bugungi kunda ta'lim sohasida kompetensiya, kompetentlilik kabi tushunchalar muomalada juda keng foydalanilmoqda. Bu so'zning asl ma'no-mazmuni nimalardan iborat? Kompetensiya ("competence", "to compete" so'zidan kelib chiqib) so'zi o'zida "musobaqalashmoq", "raqobatlashmoq", "bellashmoq" ma'nolarini ifodalaydi. So'zma-so'z tarjima qilganda "musobaqalashishga layoqatlilik" ma'nosida ifodalanadi. Atamaning mohiyati shundan iboratki, "samaradorlik", "moslashuvchanlik", "yutuqlilik", "muvaffaqiyatlilik", "natijalilik", "tushunuvchanlik", "xususiyat", "sifat", "miqdor" kabi tushunchalar bilan tasniflanadi [5]. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, lingvistik kompetensiya o'quvchilarda tilning

grammatikaga oid bilimlarini rivojlantirish va o'zbek tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda o'quvchilar o'z fikrlarini to'g'ri, izchil, ravon va ma'noli, shu bilan birga tinglovchiga tushunarli tarzda bayon etishini shakllantirishdan iborat. Tilning grammatikaga oid bilimlari deyilganda esa biz tilshunoslik fanining bo'limlari: fonetika - tovushlar, leksikalogiya - so'zlarning lug'aviy boyligi, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya - so'z shakllari, sintaksis - so'z tuzilishi va qurilishi, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublariga oid tushunchalarni egallashi tushuniladi [4]. Mazkur kompetensiyani rivojlantirish mazmuni o'quvchilarda fikr va mulohazalarini o'z ona tilida erkin, aniq, qisqa, ravon va tushunarli tarzda bayon eta olishiga, o'z nutqida adabiy til normalariga rioya qilgan holda so'zlash, imlo va uslubiy xatolarsiz fikr almashishga yordam beradi. Umumta'lim maktablarida mazkur kompetensiyalarga ega o'quvchini tarbiyalash "Ona tili" fanining zimmasidadir. Biroq amaldagi darsliklarimiz lingvistik bilimdon o'quvchini qay darajada tarbiyalamoqda?! Olima G. Yusupovaning "Bo'lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta'limdan foydalanish metodikasi" nomli tadqiqoti natijasida bo'lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta'limdan foydalanishning tanishuv, ijodiy qism, baholash bosqichlari, o'zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari aniqlashtirilganligini ko'rishimiz mumkin [7]. Mazkur tadqiqotda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari bo'yicha asoslab berilganligi ishning yutug'i hisoblanadi. Ona tili darslarining asosiy maqsadi o'quvchilarda tilshunoslikka oid nazariy bilimlarni boyitish emas, balki o'quvchilarda mazkur bilimlarni amaliyotda tadbiq eta olish, qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish deb belgilab olish bugungi kun ta'lim sohasi oldida turgan asosiy muammo hisoblanadi. Mazkur muammoning yechimi sifatida o'quvchilarda lingvistik bilimlarni badiiy adabiyot vositasida shakllantirish esa nazariy bilimlarni kontekst ichida kelishi bilan bog'lagan holda tushuntirish bilim oluvchilarning o'qib o'rganganlarini tushunarli va esda qolarli bo'lishini taminlaydi. Bolalar adabiyoti orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish metodikasini yaratish maqsadini amalga oshirish uchun bir qator vazifalar ishlab chiqildi. Mazkur vazifalar quyidagilar etib belgilandi: - ona tili darslarida o'quvchilarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish yuzasidan pedagogik va metodik imkoniyatlarni tahlil qilish; - boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishning didaktik komponentlarini yaratish, mavjudlarini takomillashtirish; - ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari yordamida lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdagi didaktik

jihatlarini belgilash; - boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishning ilmiy-metodik taminotini takomillashtirish; - "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligini tahlil qilish va darslik mavzularini mustahkamlashga xizmat qiluvchi qo'shimcha metodik adabiyotlar ishlab chiqish. Mazkur vazifalarning amaldagi holati boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun o'quvchilarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish uchun xizmat qilsa, o'quvchilar uchun esa maktabda olgan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu borada turli qarorlar, prezident farmonlari ham mavjud bo'lib, ular orqali yoshlarga ko'plab imkoniyatlar berish nazarda tutilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining 4-bobi "Konsepsiyani amalga oshirishdan kutilayotgan natijalar" deb nomlangan hamda ushbu bobda quyidagi bo'limlar mavjud: Konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirishda quyidagi natijalarga erishish nazarda tutilmoqda:

- oliy ta'lim sohasida davlat xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasasalari, shu jumladan nufuzli xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta'lim bilan qamrov darajasining 50 foizdan yuqori bo'lishi ta'minlanadi, sohada raqobat muhiti yaratiladi;

- xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlari joriy etiladi, jumladan o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tiladi;

- oliy ta'lim mazmuni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tariladi, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimi yo'lga qo'yiladi;

- oliy ta'lim muassasalarining akademik mustaqilligi ta'minlanadi;

- oliy ta'limning investitsiyaviy jozibadorligi oshiriladi, xorijiy ta'lim va ilm-fan texnologiyalari jalb etiladi;

- talaba-yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbus asosida rivojlantiriladi;

- ta'limning ishlab chiqarish korxonalari va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan o'zaro manfaatli hamkorligi yo'lga qo'yiladi.

Umumiy o'rta ta'lim o'quvchilariga ona tili fanidan qo'yiladigan talablar.

(4-sinf)

Lingvistik kompetensiya

Sintaksis:

gaplardagi ega, kesimni farqlaydi;

matn bo'yicha savol tuzadi, berilgan savollarga javob yozadi;

mashq matnidagi so'z birikmalarini to'g'ri yozadi;

gapning maqsadiga ko'ra turlarini to'g'ri farqlaydi;

gaplarda va matnlarda tinish belgilari (nuqta, vergul, so'roq) ni to'g'ri qo'llaydi

Biz foydalanayotgan til turli birliklardan, vositalardan iborat. Ularning har biri tilda o'zining muhim vazifasini bajaradi. Tahlil qilinganda til birliklari ajratiladi, aniqlanadi va izohlanadi. Til birligi bir-biridan vazifasi, ifoda material, tuzilishi va tizimdagi o'rni bilan farqlanadigan til hodisasidir: gap, so'z birikmasi, so'z, tovush, qo'shimcha. Tilning asosiy ijtimoiy vazifasi fikrni shakllantirish, uni ifodalash, odamlar orasida fikr almashuv vositasi bo'lib xizmat qilishdan iborat. Tilning fikrni shakllantirish vazifasi so'zlar, qo'shimchalar va ularda mujassamlashgan ma'nolar yordamida amalga oshsa, fikrni ifodalash, uni birovga yetkazish vazifasi gap orqali namoyon bo'ladi. So'zlarning tildagi muayyan qonun-qoidalar asosida o'zaro birikuvidan so'z birikmasi va gaplar hosil bo'ladi. So'z birikmalari va gaplar o'z qurilishi hamda ifoda mazmuniga ko'ra farqlanadi. So'z birikmalari va gaplarning qurilishi hamda ifoda xususiyatlarini o'rganuvchi til bo'limi sintaksis deyiladi. Sintaksis yunoncha "syntaxis" so'zidan olingan bo'lib, yopishtirish, bog'lash demakdir. Sintaksis so'zlarning bir-biriga bog'lanishi hamda gap tuzilishi qonunqoidalarini o'rgangani uchun unda:

1) so'z birikmasi sintaksisi;

2) gap sintaksisi kabi bo'limlar mavjud.

Gap og'zaki nutqda ma'lum bir ohang bilan aytiladi. Bu ohang yozuvda tinish belgilari bilan ifoda etiladi. Tinish belgilari qo'llanishi haqidagi qoidalar yig'indisi punktuatsiya deyiladi.

Har qanday til o'zining nutq tovushlari, so'zlari (iboralari) va qo'shimchalaridagi imkoniyatlarini sintaksisda, ya'ni gap qurilishida namoyon qiladi. Sintaksis tilimiz imkoniyatlarining ko'zgusidir.

Ta'limdan asosiy maqsad bolalarga bilim berishgina emas, balki bilim olish yo'llarini o'rgatish, ularni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish demakdir. Yangicha ijtimoiy, iqtisodiy sharoitda ona tilini o'qitish mazmunini takomillashtirish, darslarni jahon andozalariga mos ravishda tashkil qilish o'quvchi faolligini oshiradigan muhim omillardan hisoblanadi. Nutqiy faoliyatda har bir til hodisasining o'z o'rni, o'z

vazifasi bor. Yoshlar til imkoniyatidan vaziyatga qarab foydalanish malakasiga ega bo'lishlari, o'z fikrini aniq ifodalashga, zarur bo'lgan so'z va gap shakllari, ibora va tasviriy ifodalarni tanlay va qo'llay bilishlari davr talabidir. Buning uchun ona tili o'qituvchisi o'z ixtisosligini puxta bilishi, ilg'or pedagogik texnologiya hamda zamonaviy o'quv-texnik vositalaridan yaxshi xabardor bo'lishi lozim. Shundagina ta'lim samarasi ham, o'qitish darajasi ham yuqori bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ona tili fanini o'qitishning maqsadi – o'quvchilarda og'zaki va yozma nutq ko'nikmasini, ijodiy fikrlash malakasini, kitobxonlik va nutq madaniyatini rivojlantirishdan iborat. Ona tili fanini o'qitishning asosiy vazifasi: o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantirish; o'quvchilarda grammatikaga oid bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) shakllantirish va rivojlantirish hamda ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda o'qigan, ko'rgan, eshitganlarini nutqiy to'g'ri va ravon bayon eta olish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat.

Foydalangan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. "O'zbekiston nashriyoti" Toshkent-2021.
2. Axmedova G.M. O'zbek tili darslarida o'quvchilar nutqini yasama so'zlar bilan boyitishning metodik asoslari: ped.fan.nom. diss. – Toshkent, 2007.
3. Haydarova M.E. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent.: Fan va texnologiya, 2009.
3. M. A. Kenjayeva. 5-6-sinf o'quvchilarida lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi: ped.fan.dok (PhD). ...diss. – Toshkent, 2021.
4. Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar o'quv moduli. - Toshkent. 2017. -110-b.
5. Yusupova G. Bo'lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta'limdan foydalanish metodikasi: ped.fan.dok (PhD). diss. – Urganch. 2020.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Jamoliddinova Hilola Jamoliddin qizi

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy

instituti Ta'lim menejmenti yo 'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Unda interaktivlik, innovatsionlik, tizimlilik, moslashuvchanlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, refleksiya, hamkorlik asosida o'qitish, muammoli ta'lim va zamonaviy baholash tizimlarining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar orqali o'qituvchilarning metodik, kommunikativ, kreativ va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilgan. Maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirishning muhim omili ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, kasbiy kompetensiya, innovatsion yondashuv, interaktiv metodlar, refleksiya, muammoli ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, kreativlik, metodik kompetensiya, differensial yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности педагогических технологий в развитии профессиональной компетентности учителей общеобразовательных школ. Проанализированы такие важные аспекты, как интерактивность, инновационность, системность, гибкость, использование информационно-коммуникационных технологий, рефлексия, обучение на основе сотрудничества, проблемное обучение и современные системы оценивания. Также освещены вопросы развития методической, коммуникативной, креативной и цифровой компетентности педагогов посредством педагогических технологий. В статье обосновано, что эффективное применение современных педагогических технологий является важным фактором повышения профессионального мастерства учителя.

Ключевые слова: педагогические технологии, профессиональная компетентность, инновационный подход, интерактивные методы, рефлексия, проблемное обучение, информационно-коммуникационные технологии, креативность, методическая компетентность, дифференцированный подход.

Annotation: This article discusses the specific features of pedagogical technologies in developing the professional competence of secondary school teachers. It analyzes important aspects such as interactivity, innovativeness, systematic approach, flexibility, the use of information and communication technologies, reflection, collaborative learning, problem-based learning, and modern assessment systems. The article also examines the development of teachers' methodological, communicative, creative, and digital competencies through pedagogical technologies.

It is substantiated that the effective use of modern pedagogical technologies is an important factor in improving teachers' professional skills and enhancing the quality of education.

Keywords: *pedagogical technologies, professional competence, innovative approach, interactive methods, reflection, problem-based learning, information and communication technologies, creativity, methodological competence, differentiated approach.*

Kirish

Umumta'lim maktablari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy jamiyat tezkor o'zgarishlar, innovatsiyalar va axborot oqimining keskin ortishi bilan xarakterlanadi. Shunday sharoitda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, yo'naltiruvchi va rivojlantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyosdir.

Pedagogik texnologiyalar bu ta'lim jarayonini tizimli loyihalash, tashkil etish va amalga oshirishning ilmiy asoslangan usullari majmuasidir. Ular yordamida o'qituvchi o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etadi, ularning faolligini oshiradi va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Pedagogik texnologiyalar an'anaviy ta'lim usullaridan farqli ravishda o'quvchi shaxsiga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Bunda asosiy e'tibor o'quvchining ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga qaratiladi.¹⁶

Asosiy qism

Umumta'lim maktablari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu interaktivlikdir. Interaktiv metodlar orqali o'quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadi, savollar beradi, fikr bildiradi, muammolarni hal etishga harakat qiladi. Bu esa ularning tafakkurini rivojlantiradi. O'qituvchi esa bu jarayonda boshqaruvchi va yo'naltiruvchi rolini bajaradi. Interaktivlik o'qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik mahoratni talab qiladi, chunki u har bir o'quvchining fikrini inobatga olishi va darsni samarali tashkil etishi kerak.¹⁷

Yana bir muhim xususiyat bu innovatsionlikdir. Pedagogik texnologiyalar doimiy ravishda yangilanib boradi, yangi metodlar, vositalar va yondashuvlar paydo bo'ladi. O'qituvchi esa bu yangiliklardan xabardor bo'lishi va ularni o'z amaliyotida qo'llay

¹⁶ Karimov I.A. *Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.* – Toshkent: Sharq, 1997.

¹⁷ Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. *Pedagogik texnologiyalar asoslari.* – Toshkent: O'qituvchi, 2004.

olishi lozim.¹⁸ Innovatsion yondashuv o'qituvchining ijodkorligini oshiradi, uni yangilikka intilishga undaydi va ta'lim sifatini yaxshilaydi.

Pedagogik texnologiyalarning yana bir o'ziga xos xususiyati bu tizimlilikdir. Ta'lim jarayoni aniq reja asosida tashkil etiladi, maqsadlar belgilanadi, natijalar oldindan prognoz qilinadi va baholash mezonlari ishlab chiqiladi. Bu esa o'qituvchiga o'z faoliyatini samarali rejalashtirish va natijalarni tahlil qilish imkonini beradi. Tizimli yondashuv o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirishda muhim omil hisoblanadi, chunki u o'z ishini tahlil qilish va xatolarini tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalar moslashuvchanlik xususiyatiga ega. Har bir sinf, har bir o'quvchi o'ziga xos bo'lgani uchun o'qituvchi darsni tashkil etishda turli metodlardan foydalanishi kerak. Moslashuvchanlik o'qituvchiga o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshiradi. O'qituvchi har bir o'quvchiga individual yondashuvni amalga oshiradi va ularning rivojlanishiga yordam beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham pedagogik texnologiyalarning muhim jihatlaridan biridir. Zamonaviy o'qituvchi kompyuter, internet va turli raqamli vositalardan samarali foydalanishni bilishi kerak.¹⁹ Bu vositalar dars jarayonini qiziqarli va samarali qiladi, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, multimedia taqdimotlar, video darslar, onlayn platformalar orqali bilim berish o'quvchilar uchun yanada qulay va tushunarli bo'ladi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalar orqali refleksiya ham muhim o'rin tutadi. Refleksiya bu o'z faoliyatini tahlil qilish, o'z xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish jarayonidir. O'qituvchi darsdan so'ng o'z faoliyatini baholaydi, nimalar yaxshi bo'lganini va qaysi jihatlarni yaxshilash kerakligini aniqlaydi. Bu esa uning kasbiy o'sishiga yordam beradi.

Hamkorlik asosida o'qitish ham pedagogik texnologiyalarning muhim xususiyatlaridan biridir. Bunda o'quvchilar guruhlarda ishlaydi, bir-biriga yordam beradi va bilimlarini baham ko'radi. Bu jarayon o'qituvchidan guruh ishini to'g'ri tashkil etishni talab qiladi.²⁰ Hamkorlik asosida o'qitish o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi, ularni jamoada ishlashga o'rgatadi va ijtimoiy faolligini oshiradi.

Muammoli ta'lim texnologiyalari ham o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini

¹⁸ Azizxo'jayeva N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TDPU, 2006.

¹⁹ Mavlonova R.A., To'raeva O.T. *Pedagogika*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.

²⁰ Selevko G.K. *Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii*. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 2005.

rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.²¹ Bunda o'quvchilarga muammoli vaziyatlar taqdim etiladi va ular bu muammolarni mustaqil hal etishga harakat qiladi. O'qituvchi esa bu jarayonda yo'naltiruvchi rolini bajaradi. Muammoli ta'lim o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi va ularni ijodiy yondashishga o'rgatadi.

Baholash tizimining takomillashuvi ham pedagogik texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Zamonaviy baholash tizimi faqatgina natijani emas, balki jarayonni ham baholashga qaratilgan. Bu esa o'qituvchidan yangi yondashuvlarni talab qiladi.²² Formativ va summativ baholash usullari orqali o'quvchilarning bilim darajasi aniq baholanadi va ularning rivojlanish dinamikasi kuzatiladi.

Pedagogik texnologiyalar o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini ham rivojlantiradi. O'qituvchi o'quvchilar bilan samarali muloqot qilishni, ularni tinglashni va fikrlarini to'g'ri yo'naltirishni o'rganadi. Bu esa dars jarayonining samaradorligini oshiradi. Yaxshi muloqot o'quvchilarning o'qituvchiga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularning darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalar o'qituvchining metodik kompetensiyasini ham rivojlantiradi. U turli metod va usullardan foydalanishni o'rganadi, ularni dars jarayoniga moslashtiradi va samarali natijaga erishadi. Metodik kompetensiya o'qituvchining asosiy kasbiy sifatlaridan biri bo'lib, u orqali ta'lim jarayonining sifati belgilanadi.

Pedagogik texnologiyalar orqali o'qituvchi o'zining shaxsiy rivojlanishiga ham e'tibor qaratadi. U doimiy ravishda bilimini oshirib boradi, yangi metodlarni o'rganadi va o'z ustida ishlaydi. Bu esa uning kasbiy kompetensiyasini yanada mustahkamlaydi. Zamonaviy o'qituvchi hayot davomida o'qish tamoyiliga amal qilishi kerak. Pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash o'qituvchidan faqat nazariy bilimlarni emas, balki amaliy ko'nikmalarni ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uzluksiz jarayon sifatida qaralishi lozim. Bu jarayon malaka oshirish kurslari, seminarlar, treninglar va mustaqil ta'lim orqali amalga oshiriladi. Ayniqsa, tajriba almashish, ilg'or pedagoglarning ish uslublarini o'rganish o'qituvchi faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'qituvchining kreativ fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Kreativlik bugungi ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi, chunki o'qituvchi har bir darsni o'ziga xos tarzda tashkil etishi, o'quvchilarda qiziqish uyg'otishi va ularni faol ishtirok etishga undashi kerak. Masalan, rolli o'yinlar, debatlar, loyihaviy ishlar va keys-stadi metodlari orqali o'quvchilarni darsga jalb qilish

²¹ Ishmuhamedov R.J. *Innovatsion ta'lim texnologiyalari*. – Toshkent: TDPU, 2008.

²² Tolipov O'., Usmonboeva M. *Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Fan, 2006.

mumkin. Bu esa o'qituvchidan yuqori darajadagi ijodkorlikni talab qiladi.²³

Bundan tashqari, pedagogik texnologiyalar o'qituvchining axborot bilan ishlash kompetensiyasini ham shakllantiradi. ²⁴O'qituvchi turli manbalardan olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, saralash va o'quvchilarga yetkazish ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va masofaviy ta'lim platformalari keng qo'llanilmoqda. Bu esa o'qituvchidan raqamli savodxonlikni talab etadi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida differensial yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir o'quvchining bilim darajasi, qobiliyati va qiziqishi turlicha bo'lgani sababli o'qituvchi darsni shunga mos ravishda tashkil etishi kerak. Kuchli o'quvchilar uchun murakkabroq topshiriqlar, o'zlashtirishi pastroq o'quvchilar uchun esa qo'shimcha tushuntirishlar berilishi ta'lim samaradorligini oshiradi. ²⁵Pedagogik texnologiyalarning yana bir muhim jihati bu motivatsiyani oshirishdir. O'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Turli interaktiv metodlar, rag'batlantirish usullari va zamonaviy texnologiyalar orqali o'quvchilarda o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirish mumkin.

Xulosa

Pedagogik texnologiyalar umumta'lim maktablari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular o'qituvchining metodik, kommunikativ, kreativ va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash orqali ta'lim sifati oshadi, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi kuchayadi va o'qituvchining kasbiy mahorati takomillashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997.
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.
4. Mavlonova R.A., To'raeva O.T. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.

²³ Muslimov N.A. *Kasbiy ta'lim metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.

²⁴ Ziyomuhamedov B. *Pedagogik mahorat asoslari*. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2012.

²⁵ Yusupova D. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularni qo'llash*. – Toshkent: Noshir, 2015.

5. Selevko G.K. *Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii*. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 2005.
6. Ishmuhamedov R.J. *Innovatsion ta'lim texnologiyalari*. – Toshkent: TDPU, 2008.
7. Tolipov O'., Usmonboeva M. *Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Fan, 2006.
8. Muslimov N.A. *Kasbiy ta'lim metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.
9. Ziyomammedov B. *Pedagogik mahorat asoslari*. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2012.
10. Yusupova D. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularni qo'llash*. – Toshkent: Noshir, 2015.

TABIIY FANLAR TA 'LIMIDA FANLARARO INTEGRATSIYANING AHAMIYATI

T. M. Jumaniyozova

Xorazm VPMM “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” katta o'qituvchisi.

Sh.O. Masharipov

Xorazm VPMM “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tabiiyfanlarini o'qitishda fanlararo integratsiya zamonaviy ta'limning muhim tamoyillaridan biri hisoblanadi. Fizika, biologiya va geografiya fanlarni tushuntirishda asos bo'lib xizmat qilgani sababli, bu fanlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Kalit so'zlar: Fanlararo integratsiya, innovatsion ta'lim, loyiha asosidagi o'qitish, tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, amaliy muammolarni hal qilish.

Zamonaviy ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarni joriy etish dolzarb ahamiyatga ega. XXI asrda texnologik taraqqiyot, ilm-fan rivoji va yangi kasb-hunarlarning paydo bo'lishi ta'lim jarayonini tubdan yangilashni talab qilmoqda. Ushbu sharoitda fanlararo integratsiya va STEAM texnologiyasi ta'lim jarayonini takomillashtirishning muhim vositasi sifatida maydonga chiqmoqda.

Fanlararo integratsiya turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirish orqali o'quvchilarning bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llashga yo'naltiradi. Bunda birgina fan doirasida emas, balki turli fanlarni birlashtirgan holda muammolarni hal qilish ko'nikmasi rivojlantiriladi.

Tez o'zgaruvchan hayotda insondan nafaqat bilimga ega bo'lish, balki, birinchi navbatda, bu bilimlarni puxta anglab olish, amaliy tajriba va loyihalar ustida ishlash, mustaqil, ijodiy fikrlash qobiliyati talab etiladi. Har qanday texnologik yangiliklardan

nafaqat kattalar, balki maktabgacha yoshdagi bolalar ham faol foydalanmoqda. Har bir bola potentsial ixtirochi. Bolalar kichik yoshdan boshlab motorli va harakatli o'yinchoqlarga, robototexnikaga, qurish-yasash konstruktorlik materiallari bilan ishlashga, jonli va jonsiz tabiat bilan tajribalarga qiziqishadi, o'yinchoqlarini buzib ular qanday tuzilgani, qanday ishlashini tushunishga harakat qilishadi, yani; nima uchun g'ildiraklar aylanadi, chiroqlar yonadi, ovoz chiqaradi kabi savollariga javob topishga urinadilar. Bolalarning to'g'ri tashkil etilgan texnik ijodiyoti bu qiziqishni qondirishga va yosh avlodni foydali amaliy faoliyatga jalb qilishga imkon beradi. O'quvchilarning o'rganish va o'zlashtirish yo'llari turlicha bo'lganligi sababidan o'qituvchilar har bir o'quvchining o'ziga xos kuchli va kuchsiz tomonlarini inobatga olgan holda o'qitish usullarini tanlashiga to'g'ri keladi. Ushbu tushunchalar ta'limda yaxlit yondashuvni rag'batlantirish orqali ta'lim olish sohalariga ta'sir ko'rsatdi. Ta'lim olish sohalarida o'quvchilarning axborotni qayta ishlash va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim hisoblanadi.

Pedagog U. Musayev integratsiyaning quyidagicha turli darajalarini taklif etadi. Mavzularni ketma-ket taqdim etish asosidagi integratsiya; bunda o'quv materiallarini bayon qilishda konsentrizm prinsipiga amal qilinadi, ya'ni oldingi o'quv-materiali keyingisini to'ldiradi. Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez, yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida sistemalarning yaqinlashishi, bog'lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir. Integratsiya - differentsiatsiyaning aksi bo'lib, unga teskari bo'lgan jarayondir. Uni quyidagi yo'nalishlarda tatbiq etish maqsadga muvofiq: a) o'quv predmetlari va fanlar doirasidagi mazmunni integratsiyalab o'rganish; b) turli o'quv predmetlaridan tahsil beruvchi shaxslarning faoliyatlarini integratsiyalash; v) ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllari yoki o'quv kunini integratsiyalash.

Tadqiqotchi B.S. Abdullayeva ham fanlararo aloqadorlikni quyidagi turlarga ajratadi:

- 1) mazmunli;
- 2) operatsion;
- 3) metodik;
- 4) tashkiliy.

B. Abdullayeva ta'kidlaganidek, ko'nikma, malakalar fikrlash operatsiyalari orqali o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etadi. Integratsiya Farididdin Attorning quyidagi fikrlariga hamohangdir: bu ro'yi zaminda mayda narsaning o'zi yo'q, hamma narsa bir-biriga bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Dars faqat ta'limiy bo'lib qolmasdan, o'quvchilarni insonparvarlik jihatlarini tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Mavzuni mazmunidan kelib chiqqan holda, tabiat, jamiyat, inson tafakkuri, taraqqiyoti haqidagi ilmiy bilimlar, o'quv respublikamiz kelajagiga ishonch va e'tiqodni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Umuman olganda integratsiya darsi bir-biriga mos kelishi (mavzu jihatdan) va puxta reja asosida tuzilgan bo'lishi kerak.

Integratsiyalashgan yondashuvning mohiyati shundaki, integratsiyalashgan darslar o'quvchilarni bir mavzuni ko'p fanlar nuqtai nazaridan o'rganishga undaydi. Masalan, biologiya va kimyo fanlari orasidagi integratsiya o'quvchilarga moddalar almashinuvi yoki hujayra jarayonlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Pedagogik jihatdan esa, integratsiyalashgan darslarning asosiy maqsadi o'quvchilarda mantiqiy, tahliliy fikrlash, fanlararo bog'lanishlarni tushunish va ko'nikmalarni hayotiy vaziyatlarga qo'llashni rivojlantirishdir. Ko'plab intellektual yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida integratsiyalashgan darslar ko'p intellektual yondashuvlar nazariyasiga asoslanadi, ya'ni turli intellektual qobiliyatlarni (matematik, til, san'at va boshqalar) rivojlantirishga yordam beradi.

Integratsiyalashgan yondashuvning amaliy ahamiyati loyiha asosida o'qitish, fanlararo ko'nikmalarni rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot ko'nikmalari, innovatsion texnologiyalarni qo'llashdan iborat.

Bu yondashuv o'quvchilarni kelajakda zamonaviy kasb-hunarlar uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga tayyorlashga yordam beradi. Integratsiyalashgan darslar nafaqat fanni o'rgatish, balki amaliy hayotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishni ham maqsad qiladi.

Tabiiy fanlarda loyiha ishlarini tashkil etishda integratsion yondashuvning asosiy tamoyili ko'p tarmoqli bilimlarni bir-biriga bog'lash orqali o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuv muammoga asoslangan ta'lim, amaliy yondashuv, jamoaviy ishlash, yangi texnologiyalarni qo'llash, tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quv jarayonini umumiy o'quv predmetlari mazmuni va maqsadlarini ma'lum uzviylikda va o'zaro mantiqiy bog'langan holda tashkil qilish ta'limni sifat va samaradorligini oshirish bilan bir qatorda o'quvchi yoshlarni dunyoqarashini kengaytirib, ularni fikrlash olamini yorqin obrazlar bilan boyitishga xizmat qiladi. Ta'lim mazmuni va ko'lamini optimallashtirish, o'quv jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan boyitish, ta'lim mazmunini o'quvchi yoshlar ongi va tafakkurida hayotiy obrazlar vositasida gavdalantirishda ham predmetlararo aloqaning imkoniyatlari cheksiz.

Fizika va astronomiya darslarini har bir mavzu doirasida o'zaro turdosh va boshqa fanlar bilan bog'langan holda tashkil etish, o'quv jarayonining mazmunli bo'lishini

ta'minlaydi. Axborotlar ko'lamining kengayishi, o'quvchilar bilishi zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar hajmining oshishi, integratsion jarayonlarning optimal variantlarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Bu kabi keng qamrovli jarayonlarni tashkil etish, boshqarish va yo'naltirish uchun esa, albatta, o'qituvchidan tinimsiz ravishda o'z ustida ishlash va intellektual salohiyatni talab qiladi. Tabiiy falarni o'qitishda integratsiya o'zaro turdosh va boshqa fanlar bilan tarkibiy bog'lanishni mustahkamlab, ularni umumlashtirib, o'quvchilarning tabiat va jamiyat haqidagi yaxlit tasavvurlarini yanada boyitish uchun xizmat qiladi. Bu jarayon o'qituvchining qanday usul va vositalardan samarali foydalanishiga bog'liq.

O'quv jarayoniga xorijiy tajribalarni joriy qilish o'quvchilarning texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini oshiradi, ularning raqobatbardoshligini ta'minlaydi va kelajakda ilmiy faoliyat uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Tabiiyfanini o'zaro a'loqadorlikda o'rganishda o'quvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlarini hisobga olib, yangi o'quv-metodik majmualar mazmuni va zaruriy bog'lanishlarni o'rgatish kabi bir qator tadbirlarni amalga oshirish bu borada samarali natijalarga erishishni kafolatlaydi.

Mavzuda foydalanilgan adabiyotlar

1. R.A.Mavlonova, N.H.Raxmonqulova, K.O.Matanazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov "Umumiy pedagogika" "Fan va texnologiya" nashriyoti T.: 2018
2. N.N.Azizxo'jayeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" "O'zbekiston yozuvchilar uyishmasi Adabiyot jamg'armasi" nashriyoti
3. S.T.Turg'unov, L.A.Maqsudova, H.M.Tojiboyeva, G.M.Nazirova, M.A.Umaraliyeva "Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari" "O'zbekiston Respublikasi O'zPFITI" nashriyoti, T.:2014
4. J.G'.Yo'ldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov "Pedagogik diagnostika" o'quv metodik qo'llanma T.:2014
5. O'tkir Tolipov, Dilnoz Ro'ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" "Toshkent innovatsiya-ziyo" T.: 2019

TABIY FAN LOYIHA ISHLARIDA, TOZA ICHIMLIK SUVI MANBAYIGA EGA BO'LISH UCHUN PIRAMIDA SHAKLIDAGI QUYOSH DISTILLATORINI O'RGANISH.

Jumaniyazov Amirbek Umarbekovich

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Fizika va astronomiya fani metodisti

Yuldasheva Nargiza O'ktamboy qizi

Alfraganus Universiteti pedagogika psixologiya fakulteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: *Hozirgi zamonda toza ichimlik suvi muammosi butun dunyo bo'ylab, xususan, qurg'oqchil mintaqalarda dolzarb masalaga aylangan. O'zbekistonning ayrim hududlarida, masalan, Aral dengizi atrofidagi viloyatlarda suvning sifati past va sho'rlanish darajasi yuqori. Shu sababli, tabiiy fanlar darslarida loyiha ishlari orqali quyosh energiyasidan foydalanib suvni tozalash usullarini o'rganish juda muhim va amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Distillator, quyosh distillator, piramidasimon distillatorlar, kondensatsiya, bug'lanish, to'planish, quyosh radiatsiyasi.*

Annotation: *In the modern world, the problem of clean drinking water has become a pressing global issue, especially in arid regions. In some areas of Uzbekistan, such as the regions around the Aral Sea, water quality is low and salinity levels are high. Therefore, studying water purification methods using solar energy through project-based work in Natural Sciences classes is very important and holds great practical significance.*

Keywords: *Distiller, Solar Distiller, Pyramid Solar Still, Pyramidal Solar Distillers, Condensation, Evaporation, Collection, Solar Radiation*

Piramida shaklidagi quyosh distillatori (Pyramid Solar Still) – quyosh energiyasini ishlatib, iflos yoki sho'r suvni bug'latish va kondensatsiya qilish orqali toza suv olish uchun oddiy, arzon va ekologik toza qurilma hisoblanadi. Ushbu maqola loyiha ishi doirasida piramida shaklidagi quyosh distillatorining ishlash printsipi, qurilishi, tajribalari, afzalliklari va kamchiliklarini batafsil yoritadi.

Quyosh distillatori tamoyili juda qadimiy bo'lib, tabiatdagi suv aylanish tsiklini (bug'lanish – kondensatsiya – yog'ingarchilik) taqlid qiladi. Birinchi oddiy quyosh distillatorlari 19-asrda paydo bo'lgan. Piramida shaklidagi modellari esa zamonaviy tadqiqotlarda keng qo'llanilmoqda, chunki ularning kondensatsiya yuzasi kattaroq bo'lib, an'anaviy bir tomonlama (single-slope) distillatorlarga nisbatan samaraliroq.

O'zbekiston sharoitida quyosh nurlanishi yiliga o'rtacha 280-300 kun davom etishi va intensivligi yuqoriligi bu qurilmani mamlakatimiz uchun juda mos qiladi. Loyiha ishi orqali o'quvchilar fizika (issiqlik almashinuvi, bug'lanish), kimyo (suv

tozalash), geografiya (iqlim va suv resurslari) fanlarini birlashtirib o'rganishlari mumkin.

Piramida shaklidagi quyosh distillatori quyidagi printsip asosida ishlaydi:

Quyosh nurlari singdirilishi: Qora rangga bo'yalgan taglik (basin/absorber) quyosh nurlarini yaxshi singdiradi va issiqlik energiyasiga aylantiradi. Natijada suv harorati ko'tariladi (odatda 50-80°C gacha).

Bug'lanish: Issiq suv molekulalari bug' holatiga o'tadi. Bu jarayon quyosh radiatsiyasi (solar radiation) hisobiga sodir bo'ladi.

Kondensatsiya: Bug' piramida shaklidagi shisha yuzalarga yetganda, ular salqinroq bo'lgani uchun suv tomchilariga aylanadi (kondensatsiya).

To'planishi: Tomchilar og'irlik kuchi ta'sirida pastga oqib, maxsus trubkalar yoki kanallar orqali to'planadi.

Piramida shakli afzalligi – to'rt tomonlama yuzalar quyosh nurlarini kun davomida yaxshiroq qabul qiladi.

Piramida shakli afzalligi shundaki, to'rt tomonlama shisha yuzalar kun davomida quyosh nurlarini turli burchaklardan qabul qiladi va soyani kamaytiradi. Bu oddiy kvadrat yoki to'rtburchak shakllarga qaraganda samaradorlikni oshiradi.

Oddiy loyiha uchun kerakli materiallar (1 m² atrofida):

Taglik: alyuminiy yoki po'lat varaq, qora rangga bo'yalgan (issiqlikni yaxshi saqlaydi). Piramida devorlari: 4-5 mm qalinlikdagi shisha (yoki shaffof plastmassa). Izolyatsiya: yog'och, polistirol yoki boshqa issiqlik o'tkazmaydigan materiallar (issiqlik yo'qotilishini kamaytirish uchun). Suv to'plash kanali: PVX trubka yoki maxsus yivlar. Germetiklik: silikon gel yoki rezina. O'lchov asboblari: termometr, quyosh radiatsiyasi o'lchagich (agar mavjud bo'lsa), o'lchov stakani.

O'lchamlar misoli: Taglik 70x70 sm, piramida balandligi 60-70 sm, shisha qiyaligi 45-51 daraja.

Qurilish jarayoni:

Taglikni izolyatsiya bilan o'rab, qora rangga bo'yash. Shishalarni piramida shaklida yig'ish. Suv quyish uchun kichik teshik va to'plangan suvni chiqarish uchun trubka o'rnatish. Butun tuzilmani germetik qilish.

Loyiha ishida quyidagi tajribalarni o'tkazish mumkin:

Oddiy suv va sho'r suv bilan solishtirish – sho'r suvda bug'lanish tezligi boshqacha bo'lishi mumkin.

Suv chuqurligini o'zgartirish – chuqurroq suv sekinroq qiziydi, lekin uzoqroq issiqlik saqlaydi.

Absorber rangi –qora rang eng yaxshi natija beradi.

Kun davomidagi o'lovlar –soat 9:00 dan 17:00 gacha har soatda suv harorati, havo harorati, chiqqan suv miqdorini qayd etish.

Modifikatsiyalar –ichiga jute yoki paxta simob (wick) qo'shish, faza o'zgaruvchan materiallar (PCM –masalan, parchin) qo'shish, nanomodda qo'shish.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, oddiy piramida distillatori kuniga 2-5 litr/m² toza suv berishi mumkin. Modifikatsiyalar bilan bu ko'rsatkich 50-170% ga oshishi mumkin (masalan, aylanuvchi silindrlar bilan 214% gacha)

Quyidagi jadval va grafiklarda bir kunlik tajriba natijalari keltirilgan (Toshkent sharoiti, yoz oylari, 1 m² yaqin maydon).

Jadval 1. Kun davomidagi ko'rsatkichlar

Vaqt	Havo	Suv	Soatlik suv chiqishi	Kunlik jami
	harorati (°C)			
9:00	28	35	0	-
10:00	32	48	120	120
11:00	35	62	280	400
12:00	38	72	450	850
13:00	40	78	520	1370
14:00	39	75	410	1780
15:00	37	68	250	2030
16:00	34	55	90	2120

Tadqiqot natijalari

Eng yuqori samaradorlik soat 12:00–14:00 oralig'ida kuzatiladi.

Bir kunlik o'rtacha chiqish: **2,0–2,5 litr** (1 m² uchun).

Sho'r suvni ishlatganda ham toza suv olinadi (tuz miqdori keskin kamayadi).

Afzalliklari:

Quyosh energiyasidan foydalanish –bepul va ekologik toza.

Oddiy qurilish, past xarajat (loyihaviy ish uchun ideal).

Hech qanday elektr energiyasi talab qilmaydi (passive tur).

Suvni tuz, og'ir metallar va ba'zi bakteriyalardan tozalaydi.

Piramida shakli shamol va mexanik ta'sirlarga chidamli.

Kamchiliklari:

Samaradorlik quyoshli kunlarga bog'liq (bulutli kunlarda past).

Kuniga o'rtacha 30-50% samaradorlik.

Dastlabki investitsiya (shisha va materiallar).

Katta hajmdagi suv uchun ko'p maydon talab qiladi.

O'zbekiston kontekstida ahamiyati

O'zbekistonda quyosh energiyasi potentsiali juda yuqori. Aral muammosi hududlarida bunday qurilmalar oilaviy yoki maktab miqyosida qo'llanilishi mumkin. Loyiha ishi orqali o'quvchilar nafaqat nazariya, balki amaliy yechim taklif qilishlari mumkin –masalan, maktab hovlisida kichik modellarni sinab ko'rish.

Piramida shaklidagi quyosh distillatori tabiiy fanlar loyiha ishlarida o'quvchilarga fizika, kimyo va ekologiya fanlarini birlashtirgan holda chuqur bilim beradi. Bu qurilma oddiy bo'lishiga qaramay, global suv muammosiga kichik hissa qo'shishga qodir. Loyiha doirasida o'tkazilgan tajribalar o'quvchilarda ilmiy fikrlash, kuzatuvchanlik va innovatsion yondashuvni rivojlantiradi.

Kelajakda bunday loyihalarni yanada takomillashtirib, nanomodda, aylanuvchan mexanizmlar yoki avtomatik kuzatuv tizimlarini qo'shish mumkin. Har bir o'quvchi o'z loyihasida “Quyosh – bizning bepul energiya manbaimiz” degan g'oyani amalda ko'rsatishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Tursunov M.N., Sabirov X., Axtamov T. Sho'r suvni chuchuklashtirish uchun absorber sifatida foydalanilgan quyosh elementlari tuzilmasining tajriba-sinov tahlillari. Ilmiy texnika va innovatsiyalar jurnali, 2025.
2. Mirzayorova S.U. O'zbekiston iqlim sharoitida quyosh distillatori yordamida suvni tozalashning samaradorligi. Karshi muhandislik-iqtisodiyot instituti ilmiy jurnali, 2023.
3. Qo'shakov G.A., Mamasaliyev O.K. Quyosh energiyasidan foydalanib suv distillash qurilmalarini loyihalash va sinovdan o'tkazish. Toshkent davlat texnika universiteti ilmiy axborotnomasi, 2024, №3.
4. Soliyeva Z. O'zbekiston iqlim sharoitlarida quyosh energiyasidan foydalanishning imkoniyatlari va samaradorligi. Ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2024.
5. Shodiyev B.T. Quyosh termal tizimlar yordamida suvni isitish va tozalash texnologiyalari // Toshkent davlat texnika universiteti Energy jurnali, 2025.
6. Avloniy nomidagi Milliy tadqiqot instituti. Tabiiy fanlar loyiha ishlari uchun quyosh distillatori qo'llanmasi (metodik qo'llanma). Toshkent, 2024.
7. Abdullayev A.A, Karimova D. Piramidasimon quyosh distillatorlarining samaradorligini oshirish usullari (tajribaviy tadqiqot) “Zamonaviy ta'lim va innovatsiyalar” ilmiy jurnali, 2025, №2.
8. Hammoodi K.A. va boshq. Pyramid solar distillers: A comprehensive review (2023).
9. Baiee A.A.A. Experimental Study on Improving Performance. (2024).

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Kamoljonova Go'zal Axmadjonovna

Jizzax viloyat Pedagogik Mahorat markazi metodisti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonlarini samarali tashkil etishning amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Jizzax viloyatida tashkil etilgan Kasbiy rivojlanish kuni (KRK) hamda Kasbiy rivojlanish soati (KRS) jarayonlari misolida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda uchrayotgan dolzarb muammolar o'rganilgan. Tadqiqot davomida o'quvchi markazli ta'lim, reflektiv yondashuv, zamonaviy pedagogik metodlar hamda raqamli platformalardan foydalanish bilan bog'liq kamchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, KRK, KRS, pedagogik kompetensiya, markazda o'quvchi ta'limi, reflektiv ta'lim, metodik monitoring, raqamli platforma, "3, 2, 1 aktivatori", "Kalit so'z".

Аннотация. В данной статье анализируются практические аспекты организации процессов непрерывного профессионального развития в системе образования. На примере процессов «Касбий ривожланиши куни» (KRK) и «Касбий ривожланиши соати» (KRS), проведённых в Джизакской области, изучены актуальные проблемы развития профессиональных компетенций педагогов. В ходе исследования были выявлены недостатки, связанные с применением ученико-ориентированного подхода, современных педагогических методов и цифровых платформ, а также предложены эффективные методические решения по их устранению. Особое внимание уделено развитию рефлексивного подхода, цифровой компетентности и методического мониторинга в системе непрерывного профессионального развития.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, KRK, KRS, профессиональная компетентность, learner-centred classroom, рефлексивное обучение, методический мониторинг, цифровая платформа, "3, 2, 1 активатор", "Ключевые слова".

Abstract. This article analyzes the practical aspects of organizing continuous professional development processes in the education system. Based on the examples of "Professional Development Day" (KRK) and "Professional Development Hour" (KRS) conducted in Jizzakh region, the study examines current challenges in developing teachers' professional competencies. The research identified problems related to the implementation of learner-centred education, modern pedagogical

methods, and digital platforms, and proposed effective methodological solutions to address them. Particular attention is paid to reflective practice, digital competence, and methodological monitoring within the system of continuous professional development.

Keywords: *continuous professional development, KRK, KRS, professional competence, learner-centred classroom, reflective learning, methodological monitoring, digital platform, “3, 2, 1 activator”, “Key word”.*

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotga joriy etish ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash orqali dars sifati va o'quvchilar kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy ta'lim paradigmasi pedagogdan nafaqat puxta nazariy bilimga ega bo'lishni, balki reflektiv fikrlash, innovatsion pedagogik yondashuvlarni amaliyotga samarali tatbiq etish hamda ta'lim jarayonida markaziy subyekt sifatida o'quvchi faolligi, mustaqil fikrlashi va individual ehtiyojlarini ustuvor qo'ya oladigan, markazda o'quvchi ishtirok etadigan ta'lim muhitini shakllantirish kompetensiyasini ham talab etmoqda.

So'nggi yillarda pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadida Kasbiy rivojlanish kuni (KRK) va Kasbiy rivojlanish soati (KRS) tizimi amaliyotga joriy etildi. Mazkur tizim o'qituvchilarning metodik faoliyatini takomillashtirish, tajriba almashish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rganishga xizmat qilmoqda. Biroq amaliy kuzatuvlar ushbu jarayonlarda ayrim tizimli muammolar mavjudligini ham ko'rsatmoqda.

Mazkur maqolada Jizzax viloyatida tashkil etilgan KRK va KRS jarayonlari misolida aniqlangan muammolar hamda ularni bartaraf etishning samarali metodik mexanizmlari tahlil qilinadi.

Jizzax viloyatida Ona tili va filologiya fanlari yo'nalishida tashkil etilgan KRK va KRS jarayonlari metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodistlari tomonidan amaliy jihatdan o'rganildi.

Jumladan, 2026-yil 10-fevral kuni Zomin tumani 35-son umumta'lim maktabida Ona tili fani doirasida Kasbiy rivojlanish kuni jarayonlari tanqidiy tahlil qilindi. O'rganish davomida pedagoglar tomonidan krk.avloniy.uz platformasidan foydalanish bilan bog'liq muammolar mavjudligi aniqlandi hamda ularga amaliy metodik yordam ko'rsatildi. Shu bilan birga, KRK va KRS o'quv dasturlarida tavsiya etilgan metod va yondashuvlar, avvalo, pedagoglar uchun metodik yo'riqnoma vazifasini bajarishi, o'qituvchilar esa mazkur metodlarni o'quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi

va sinf muhitidan kelib chiqib moslashtirgan holda dars jarayoniga tadbqiq qilishi va refleksiv amaliyot sifatida qo'llashi zarurligi bo'yicha metodik tavsiyalar berildi.

Shuningdek, 2026-yil 20-yanvar kuni Jizzax shahar 21-son umumta'lim maktabida Filologiya fanlari yo'nalishida Kasbiy rivojlanish soati jarayonlari tahlil qilinib, darslarda "Portret" metodidan foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar berildi. Mashg'ulotlar davomida o'qituvchilar o'rtasida interfaol va mazmunli metodik muhokamalar tashkil etildi. Muhokamalar jarayonida ayrim o'quvchilarda, ayniqsa adabiyot fanidagi katta hajmli matnlarni o'rganish davomida diqqatning susayishi va tez zerikish holatlari kuzatilishi ta'kidlandi. Shu sababli o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etish, ularning tahliliy va reflektiv fikrlashini faollashtirish maqsadida "3, 2, 1 aktivatori", "Kalit so'z", qisqa reflektiv topshiriqlar hamda turli enerjayzerlardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar berildi. Mazkur yondashuvlar o'quvchilarning matn bilan ishlash jarayonidagi faolligini oshirish, asosiy g'oyalarni tez ajratib olish hamda darsga nisbatan qiziqishni kuchaytirishda samarali vosita sifatida tavsiya etildi.

Xususan, mashg'ulotlar davomida 6-sinf adabiyot darsligidagi G'afur G'ulomning "Shum bola" asari misolida "3–2–1 aktivatori" metodining amaliy qo'llanishi namoyish etildi. Jarayonda o'quvchilarning uzun matn bilan ishlashdagi faolligini oshirish va asar mazmunini tahliliy yondashuv asosida o'zlashtirish maqsadida topshiriqlar interfaol shaklda tashkil qilindi.

Amaliy mashg'ulot davomida o'quvchilarga dastlab "3" bosqichi asosida asardan eslab qolgan uchta muhim fakti aytish topshirig'i berildi. O'quvchilar tomonidan Shum bolaning sarguzashtlarga boy hayoti, uning turli qiyinchiliklarga duch kelishi hamda asarda urushdan keyingi davr bolalarining hayoti aks etgani kabi fikrlar bildirildi. Bu bosqich o'quvchilarning matndan asosiy g'oyalarni ajratib olish kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qildi.

Keyingi "2" bosqichida o'quvchilar bosh qahramon xarakteriga oid bitta ijobiy va bitta salbiy jihatni aniqladilar. Jumladan, o'quvchilar Shum bolaning chaqqonligi, topqirligi va hayotiy vaziyatlardan chiqib ketish qobiliyatini ijobiy xislat sifatida baholagan bo'lsalar, uning ayrim holatlarda sho'xlik va tartibsizlikka moyilligi salbiy jihat sifatida ko'rsatildi. Ushbu faoliyat o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi va obrazlarga mustaqil munosabat bildirish ko'nikmasini rivojlantirdi.

"1" bosqichida esa o'quvchilardan asar yoki yozuvchi haqida bitta qiziqarli qisqa ma'lumot aytish so'raldi. O'quvchilar tomonidan G'afur G'ulomning "Shum bola" asari ko'p jihatdan muallifning bolalik xotiralari asosida yozilgani haqidagi ma'lumot katta qiziqish bilan muhokama qilindi.

Mazkur metod sinov tariqasida qo'llanilganda o'quvchilarning darsdagi faolligi

sezilarli darajada oshgani, ayniqsa odatda passiv qatnashadigan o'quvchilar ham muhokama jarayoniga jalb etilgani kuzatildi. Shu bilan birga, o'quvchilarda matn mazmunli tahlil qilish, fikrni tizimli ifodalashga xizmat qilgani qayd etildi.

Jarayonlar davomida 12 ta KRK mavzusi yuzasidan eng dolzarb va amaliy ahamiyatga ega jihatlar tahlil qilinib, zamonaviy pedagogik metodlarning samaradorligi muhokama etildi. O'qituvchilar tomonidan qo'llanilayotgan metodlarning dars maqsadi va o'quv natijalariga mosligi yuzasidan fikr almashildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ayrim hollarda pedagoglar interfaol metodlardan foydalanayotgan bo'lsalar-da, ularning mazmuniy samaradorligi va o'quvchi kompetensiyalariga ta'siri yetarli darajada tahlil qilinmayapti.

Kasbiy rivojlantirish kuni mashg'ulotlarida ona tili va adabiyot fanlari yo'nalishida bir qator metodik muammolar mavjudligi aniqlandi. Xususan, ayrim pedagoglarda raqamli platformalar bilan ishlash ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanmagani sababli krk.avloniy.uz platformasidan foydalanishda texnik qiyinchiliklar yuzaga kelgani kuzatildi. Shu bilan birga, dars jarayonlarida markazda o'quvchi yondashuvini amaliyotga tatbiq etishda metodik qiyinchiliklar mavjudligi ham ma'lum bo'ldi. Ayrim mashg'ulotlarda o'qituvchi faolligi ustunlik qilib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va reflektiv munosabat bildirishiga yetarlicha imkon yaratilmagani kuzatildi.

Ayniqsa, adabiyot fanida katta hajmli badiiy matnlarni o'rganish jarayonida o'quvchilarda diqqatning susayishi, matndan tez zerikish hamda asar mazmunini tahliliy qabul qilishdagi qiyinchiliklar mavjudligi aniqlandi. Tahlillar davomida ayrim pedagoglar interfaol metodlardan foydalangan bo'lsalar-da, metod tanlashda uning dars maqsadi va o'quvchi kompetensiyalariga ta'siridan ko'ra tashqi faolligiga ko'proq e'tibor qaratayotgani kuzatildi. Natijada metodlar o'quvchilarning reflektiv fikrlashi va mustaqil tahliliy yondashuvini rivojlantirishdan ko'ra, faqat qisqa muddatli faollik hosil qilishga xizmat qilgani ma'lum bo'ldi.

Shuningdek, adabiyot darslarida o'quvchilarning matn bilan ishlashdagi faolligini oshirish maqsadida reflektiv va o'quvchi markazli metodlardan foydalanish zarurligi ta'kidlandi. Xususan, "3-2-1 aktivatori", "Kalit so'z", "Portret", qisqa reflektiv topshiriqlar hamda turli enerjayzerlardan foydalanish katta hajmli badiiy matnlarni tahlil qilish jarayonini o'quvchilar uchun qiziqarli va interfaol tashkil etishda samarali vosita sifatida tavsiya qilindi. Ushbu metodlar o'quvchilarning asar mazmunini qisqa va aniq tahlil qilishi, obrazlarga mustaqil baho berishi hamda o'z fikrini erkin ifodalash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etildi.

Bundan tashqari, ona tili va adabiyot fanlari darslarida hamkorlikda ishlash,

muammoga asoslangan ta'lim va reflektiv yondashuv elementlarini keng qo'llash tavsiya etildi. Ayniqsa, kichik guruhlarda ishlash, muammoli savollar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning tanqidiy va tahliliy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil ekanligi ta'kidlandi.

Shuningdek, KRK va KRS jarayonlarida metodik monitoring tizimini kuchaytirish zarurligi qayd etildi. Metodistlar tomonidan darslarning reflektiv tahlilini olib borish, individual metodik tavsiyalar berish hamda mentorlik asosidagi kuzatuvlarni yo'lga qo'yish pedagoglarning kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ta'kidlandi. Shu bilan birga, pedagogik metodlarning samaradorligini faqat interfaollik darajasi bilan emas, balki o'quvchilarning kompetensiyalari va ta'lim natijalariga ta'siri orqali baholash mezonlarini ishlab chiqish lozimligi qayd etildi.

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi tomonidan hududlarda olib borilgan amaliy o'rganishlar ona tili va adabiyot fanlari yo'nalishida pedagoglarga zamonaviy interfaol metodlarni dars maqsadi asosida tanlash, katta hajmli badiiy matnlarni o'quvchi yoshiga mos va qiziqarli shaklda tahlil qilish hamda reflektiv metodlardan samarali foydalanish bo'yicha metodik qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatdi.

Mazkur maqolada taklif etilgan metodik yechimlar - raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, reflektiv monitoring tizimi, mentorlik yondashuvi, professional kommunikativ o'rganish hamda reflektiv-interfaol metodlardan foydalanish - ona tili va adabiyot fanlarini o'qitish sifatini oshirish hamda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim metodik mexanizmlar sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 6-sinf Adabiyot darsligi. Yangi nashr, Toshkent-2022, 18-bet
2. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., Gardner, M. Effective Teacher Professional Development. - Palo Alto, CA: Learning Policy Institute, 2017. - 76 page.
3. Fullan, M. The New Meaning of Educational Change. — 5th ed. — New York: Teachers College Press, 2016. — 320 p.
4. Yo'ldoshev J.G'. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Fan, 2019. — 184 b.
5. krk.avloniy.uz platformasi metodik materiallari va amaliy yo'riqnomalari. — Elektron manba: <https://krk.avloniy.uz/>

XXI-ASR KO'NIKMALARI - MAQSADLAR YO'LIDAGI VOSITAMI YOKI HAYOT FALSAFASI?

Karimov Sanjar Sindorqulovich

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrası mudiri. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

ORCID 0000-0002-8056-6770

Annotatsiya. *Ushbu maqolada XXI asr ko'nikmalari (4C - tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va muloqot) hodisasiga falsafiy, etik va aksiologik nuqtai nazardan o'zbek milliy pedagogik an'analari ruhida tahliliy yondashuv qilingan. Tadqiqotda mazkur ko'nikmalar tizimi shunchaki kasbiy maydondagi vositami yoki shaxsning yaxlit hayot falsafasi sifatida shakllanishi maqsadga muvofiqmi degan asosiy savol ko'tariladi.*

Kalit so'zlar: *XXI asr ko'nikmalari, 4C kompetensiyalari, axloq, muvaffaqiyat, pedagogik aksiologiya, baxt, hayotiy maqsad.*

Аннотация. *В данной статье предпринят аналитический подход к феномену навыков XXI века (4C - критическое мышление, креативность, сотрудничество и коммуникация) с философской, этической и аксиологической точек зрения в контексте национальных педагогических традиций Узбекистана. В исследовании поднимается основной вопрос: являются ли указанные навыки лишь инструментом профессиональной самореализации или их следует формировать как целостную жизненную философию личности.*

Ключевые слова: *навыки XXI века, компетенции 4C, нравственность, успех, педагогическая аксиология, счастье, жизненная цель.*

Abstract. *This article offers an analytical approach to the phenomenon of 21st-century skills (the 4Cs - critical thinking, creativity, collaboration, and communication) from philosophical, ethical, and axiological perspectives, within the context of Uzbek national pedagogical traditions. The study raises the central question of whether this system of skills serves merely as a tool within the professional sphere or whether it should be cultivated as an integral life philosophy of the personality.*

Keywords: *21st-century skills, 4C competencies, ethics, success, pedagogical axiology, happiness, life purpose.*

Insonning hayotda nimaga intilishi va u nimani o'rganishi kerakligi haqidagi savol insoniyat tarixida yangi savol emas. Aslida, Yusuf Xos Hojib o'zining "Qutadg'u bilig" asarida ilmni va axloqni egizak deb ataganida, u zamonaviy "ko'nikma" tushunchasining mohiyatiga eng aniq ta'rifni allaqachon bergan edi: bilim - agar u saodat keltirmasa, tugamagan ish bo'lib qolaveradi. Bugun esa biz "XXI asr

ko'nikmalari" deb ataladigan global hodisaning girdobida turibmiz. Tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, muloqot - bu xalqaro ilmda 4C nomi bilan mashhur bo'lgan kompetensiyalar har bir maktab dasturida, har bir xalqaro reytingda, har bir ta'lim siyosatida tilga olinadi. Biroq shu yorqin manzaraning ostida bir savol jimgina turadi: bu ko'nikmalar - kasbiy muvaffaqiyatga eltguvchi yo'l-yo'riqmi yoki shaxsning butun borligini, niyatini va hayot mazmunini belgilab beradigan yaxlit falsafami?

Ushbu savol bizning farzandlarimizni qanday inson qilib tarbiyalayotganimizning ichki suratini ochib beradi. Zero, ko'nikmaning maqsadi nima ekanligini anglamasdan turib, o'quvchini "kompetensiyalar bilan jihozlash" - robotlarni jihozlashdan farq qilmaydi. Vaholanki, biz robotlar emas - komil inson yetishtirish yo'lidamiz. Falsafiy nuqtai nazardan ko'nikmaga ikki xil munosabat bildirish mumkin: birinchisi - instrumental qadriyat (tashqi maqsadga vosita), ikkinchisi - ichki, aksiologik qadriyat (insonni inson sifatida shakllantiruvchi mazmun). XXI asr diskursida ko'pincha birinchi yondashuv ustun keladi. Shu bois maqolaning o'zak savoli quyidagicha qo'yish mumkin: "Ko'nikmalarni hayot falsafasi darajasiga ko'tarish, ya'ni pedagogik aksiologiya tamoyili asosida tarbiyalash nima uchun zarur va bu jarayon qanday tarbiyaviy strategiyalarga muhtoj?"

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, jahon ilmda bu masalaga e'tibor jadal kuchaymoqda. Masalan, Ch.Fadel o'zining yangi asarida bilim, ko'nikma va metao'rganish bilan bir qatorda "xarakter" o'lchovi ta'limning to'rtinchi muhim o'lchovi sifatida tan olinishi shartligini va bu xarakter axloq, jasorat, qiziquvchanlik hamda matonatdan tashkil topishini ta'kidlaydi [1]. M. Nussbaum esa qobiliyatlar yondashuvida shaxsning qadr-qimmatini, tasavvuri va axloqiy mulohazasini tarbiyalovchi ta'lim namunasi sifatida taqdim etadi [2]. T. Seidlning 2024-yilgi tadqiqotida KSAVE - bilim, ko'nikma, munosabat, qadriyat va axloqning yaxlit modeli - empirik dalillar bilan asoslanganligini ko'rish mumkin[3].

Maqolaning o'zagidagi gipotizani Garvard universiteti tadqiqotchisi Seana Moranning yoshlar hayotiy maqsadini tizimli yondashuv asosida tarbiyalashga doir tadqiqoti tashkil etadi. Moran ta'kidlaydiki, ta'lim - ayniqsa axloqiy ta'lim - yoshni madaniyatning yaxlit manzarasiga, ya'ni nafaqat "farovonlik" balki "ezgulik tomon yo'naltirilgan" hayot tasavvuriga ulaydigan ko'prikdir [4, 17-b.]. U W. Damonning (2008) to'rt o'lchovli - ma'no, niyat, harakat va "o'zdan tashqari ta'sir" - modeliga tayanib, Amerika yoshlarining atigi to'rtidan bir qismidagina chinakam hayotiy maqsad shakllanganini, qolgan ko'pchilik esa "orzu", "yengilcha aralashish", "o'zgarchi qiziqish" yoki maqsadsiz "kezish" (drifting) kabi yetilmagan bosqichlarda turishini ko'rsatadi [4, 16-b.]. Bu - ko'nikmalarni qadriyatlarga hamohang tarbiyalamaslikning

oqibatidir.

Mahalliy tadqiqotchilarimizdan Sh. Murotov XXI asr ko'nikmalarining ilmiy-metodik asoslarini tahlil qilar ekan, ularni dunyoqarash darajasidagi hodisa sifatida ko'rish lozimligini ta'kidlaydi [5]. Sh.Toshpo'latova boshlang'ich ta'limda 4C-ko'nikmalarini integratsiyalashning samarali modelini taklif etgan [6]. Z. Iskandarova yoshlarning muvaffaqiyat tushunchasidagi ichki ziddiyatlarni psixologik-pedagogik tahlil qilgan [7]. M Yo'ldosheva esa yoshlar tarbiyasida aksiologik yondashuvning falsafiy asoslarini ishlab chiqqan [8].

Ko'nikmalar poygasida insoniylikni saqlab qolish imkoniyati. Obrazli aytsak, XXI asrda ko'nikma - bozorning qattiq talab qiladigan tovariga aylangan. Jahon iqtisodiy forumining ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilga kelib xodimlarning yarmiga yaqini qayta tayyorlashga muhtoj bo'ladi [9]. Bunday "ko'nikma poygasi"da inson o'zining xotirjam o'ylash, o'zligini idrok etish va o'zligini anglagan holda ulg'ayish imkoniyatidan asta-sekin uzoqlashmoqda. "Tezroq, ko'proq, yangiroq" shiori ta'lim e'tiborini insondan emas, mehnat bozoridan boshlamoqda. Bu poyganing eng xavfli oqibati - Moran "maqsadsizlik" (drifting, aimlessness) deb atagan ruhiy holat, ya'ni yoshning o'z hayotiga yo'nalish bera olmasligidan kelib chiqadigan inqiroz holatidir [4, 16-b.].

Falsafiy nuqtai nazardan bu - Aristotelning eudaimonia (to'laqonli inson hayoti) tushunchasidan ajralib qolayotganimizning belgisi deb ham qarash mumkin. Ammo aslida o'zbek mutafakkirlari bu masalani allaqachon ko'rib chiqqan edilar. Xususan, Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida "Adabsiz odam - meva bermas yog'och" deganida, u ko'nikmaning insonparvarlik bilan birikmaganda samara bermay qolishini tasvirlagan edi. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" - "saodatga eltuvchi bilim" iborasining o'zi ko'nikmaning oxirgi maqsadi baxt, saodat va ezgulik ekanligini ifoda etadi. Bu - bizning milliy aksiologik resursimiz bo'lib, bugungi pedagogika undan jiddiy oziqlanmog'i lozim bizningcha.

Shu o'rinda, Ch.Fadelning ogohlantirishi diqqatga sazovordir: "Agar biz axloq, jasorat va matonatdan iborat ichki yo'nalishni saqlab qolmasak, butun "skill" diskursi mexanik shovqinga aylanib qoladi" [1, 87-b.]. Sh. Murotov shu fikrga hamohang tarzda, "ko'nikma tarbiyasi shaxs ma'naviy yetukligidan ajratilsa, "yaratuvchi inson" emas "mahsuldor robot" yetishtiriladi", deb yozadi [5, 35-b.]. Demak, insoniylikni saqlab qolish - ko'nikma egallashga qarshilik ko'rsatish degani emas. Aksincha, har bir ko'nikmaning o'zagida axloqiy mazmun joylanmog'i lozim. Tanqidiy fikrlash - sinizmga aylanmasligi; ijodkorlik - manipulyatsiya quroliga aylanmasligi; muloqot - boshqani eshitish odobini ham o'z ichiga olishi kerak. Xalqimizning "Til - ko'ngilning

kaliti” degan o‘giti muloqotning chinakam mazmunini bir gulchambar misolida ifodalaydi.

Yoshlar dunyoqarashida “muvaffaqiyat” va “axloq” to‘qnashuvi. Bugungi yoshlarning fikriyatida muvaffaqiyat tushunchasi daromad, lavozim va ijtimoiy tarmoqdagi obro‘ orqali o‘lchamoqda. Axloq esa - “shaxsiy tanlov” libosida taqdim etilayotgan, ammo amalda chetga surilayotgan tushunchaga aylanib bormoqda. Bu esa dunyoqarash inqirozining ifodasidir.

H.Tushar va N.Sooraksaning sistematik tahlilida ish beruvchilar talab qilayotgan ko‘nikmalar ro‘yxatida axloq va halollik ko‘p hollarda umuman tilga olinmasligi ko‘rsatilgan [10]. Bozor “natija beruvchi” ko‘nikmalarni qadrlaydi, ammo natija qanday yo‘l bilan kelganini so‘ramaydi. Z.Iskandarova bu hodisani “o‘ta pragmatizatsiya” deb ataydi.[7, 52-b.]. Seana Moran va W.Damon ham bu masalani pedagogik nuqtai nazardan to‘ldirar ekan, ta’lim ko‘p hollarda “nima” va “qanday”ni o‘rgatadi-yu, ammo “nima uchun” degan savolni - ya’ni shaxsning chinakam hayotiy maqsadini - ochiq qoldirib ketayotganini e’tirof etishmoqda[4, 17–18-b.].

Bu yerda biz ikki xil dunyoqarash to‘qnashuvini ko‘ramiz: birinchisi - utilitar (foydani maksimallashtir), ikkinchisi - deontologik (axloqiy burchni bajar). Yoshning kundalik tanlovi ko‘p hollarda birinchi yondashuvga moyil bo‘ladi, chunki “muvaffaqiyat” tushunchasi unga shu tarzda taqdim etilgan. Holbuki, o‘zbek pedagogik an‘anasida “ilmsiz amal - chala, amalsiz ilm - yuk” degan yorqin tamoyil bor; M.Yo‘ldosheva ta’kidlashicha, bu yondashuv aynan ko‘nikma va axloqning birgina butunlik ekanligini ko‘rsatadi [8, 41-b.]. Alisher Navoiy bobomiz “Hayrat ul-abror”da “Kishi haqi haq haqi, o‘z haqidur” deyar ekan, ko‘nikma va axloqning bir oltindan zarb qilinganini ta’kidlagan edi.

Bu yerda Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” asarida ilgari surgan “ezgulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan ‘Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari’ g‘oyasini keng targ‘ib etish orqali jamiyatda sog‘lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish” lozim [11]. Demak, bizning milliy taraqqiyot tushunchamizning o‘zagi - ezgulik. Demak, ko‘nikma ham shu o‘zakka qo‘shilmog‘i, undan oziqlanmog‘i shart.

Xulosa va tavsiyalar. Yuqoridagi tahlil shuni yaqqol ko‘rsatmoqdaki, XXI asr ko‘nikmalarining haqiqiy qiymati - qanday maqsadga, qanday qadriyatlar bilan birikishiga bog‘liq. Faqat instrumental ravishda qaralgan ko‘nikma - chaqqon, ammo ma’nan bo‘sh shaxsni yetishtiradi. Hayot falsafasi darajasiga ko‘tarilgan ko‘nikma esa - erkin, ongli, axloqiy mas’uliyatli komil insonni tarbiyalaydi. Seana Moran “yuksak ta’sirli” ta’lim tushunchasini sharhlar ekan, chinakam ta’lim o‘quvchining shaxsiy

yutuqlarini emas, uning hissasi orqali jamiyatdagi takomilni o'lchashi kerakligini ta'kidlaydi [4, 28-b.]. Bu - biz uchun ham nihoyatda dolzarb metodologik ko'rsatma.

Shu sababli, birinchidan, ta'lim dasturlarida har bir ko'nikma blokining yonida uning axloqiy va aksiologik o'lchovi - pedagogik aksiologiya tamoyili asosida - ko'rsatilishi lozim, ya'ni "tanqidiy fikrlash + halollik", "muloqot + empatiya", "ijodkorlik + mas'uliyat" formulasi joriy etilishi kerak. Ikkinchidan, milliy pedagogik an'analарimizdagi ma'naviy boylik - Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniylarning insonparvar g'oyalari - zamonaviy ko'nikmalar diskursi bilan uyg'unlashtirilishi shart. Uchinchidan, tarbiyachilarning o'zlari ko'nikmalarni tor, instrumental ravishda emas, hayot falsafasi darajasida uzata oladigan bo'lishlari uchun maxsus ilmiy-metodik dasturlar ishlab chiqilishi kerak.

Pirovardida, ko'nikma - vositadir, ammo u qaysi maqsad sari yo'naltirilsa, o'shaning timsoliga aylanadi. Pulga yo'naltirilsa - tijorat mashinasi, lavozimga yo'naltirilsa - karyerizm, ezgulikka yo'naltirilsa - insoniyatga foydali kuch. Shu bois pedagogika va falsafa hamkorligining bosh vazifasi - XXI asr ko'nikmalarini ezgulik, halollik va xalqqa xizmat tomon yo'naltirishdir. Faqat shundagina ular bizni shunchaki "mahoratli" yoki "raqobatbardosh" emas, haqiqiy ma'noda insoniy va baxtli qiladi. Komil inson - bizning bobokalonlarimizning ulug' orzusi - XXI asrda ham yetishilishi mumkin bo'lgan haqiqatdir, agar ko'nikmani axloq bilan, mahoratni esa ma'naviyat bilan birga tarbiyalay bilsak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Fadel, Ch. Education for the Age of AI. - Boston: Center for Curriculum Redesign, 2024. - 312 p.
2. Nussbaum, M.C. Creating Capabilities: The Human Development Approach. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011. - 237 p.
3. Seidl, T. Formative Assessment of 21st Century Skills // Ehlers, U-D., Eigbrecht, L. (eds.) Creating the University of the Future. - Springer, 2024. - pp. 437–456.
4. Moran, S. (2023). Educating the Youth to Develop Life Purpose: An Ecosystemic Approach. Revista de Investigación Educativa, 41(1), 15–31. <https://doi.org/10.6018/rie.539521>
5. Murotov, Sh.A. (2024). XXI asr ko'nikmalarining ilmiy-metodik asoslari. Involta Scientific Journal, 3(8), 28–37 b.
6. Toshpo'latova, Sh.B. (2024). Boshlang'ich ta'limda XXI asr ko'nikmalari asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish. Zamonaviy ta'lim, 2(124), 41–49 b.
7. Iskandarova, Z.M. (2025). Yoshlar dunyoqarashida muvaffaqiyat

tushunchasining psixologik-pedagogik tahlili. Pedagogika va psixologiya, 4(1), 47–56 b.

8. Yo'ldosheva, M.X. (2024). Yoshlar tarbiyasida aksiologik yondashuvning falsafiy asoslari. Falsafa va hayot, 5(3), 38–47 b.

9. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. - Geneva: WEF, 2025. - 290 p. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/>

10. Tushar, H., Sooraksa, N. (2023). Global employability skills in the 21st century workplace: A semi-systematic literature review. Heliyon, 9(11), e21023.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi". - Toshkent, 2022.

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI (JISMONIY TARBIYA FANI MISOLIDA)

Klishov Kadirboy Uzoqboyevich

Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi

Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Auezimbetov Tileubergen Allamberganovich

Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi

metodik xizmat ko'rsatish bo'limi "Jismoniy tarbiya va CHCHBT" fani metodisti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim tizimida jismoniy tarbiya o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonidagi mavjud muammolar va ularning istiqbolli yechimlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda an'anaviy malaka oshirish tizimidagi kamchiliklar, raqamli texnologiyalarning jismoniy tarbiya darslariga integratsiyalashuvi hamda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishning innovatsion modellari yoritilgan. Shuningdek, sohada kadrlar salohiyatini yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация. В частности, предмет физической культуры играет решающую роль в укреплении здоровья учащихся, формировании у них здорового образа жизни и повышении общей работоспособности. Однако быстрое развитие общества, внедрение информационных технологий и изменения интересов молодого поколения ставят перед учителем физической культуры новые требования. Теперь недостаточно только показывать физические

упражнения; учитель должен быть аналитиком, психологом и технологом.

Annotation. *This article analyzes the existing problems in the continuous professional development process of physical education teachers in today's education system and their prospective solutions. The study highlights the shortcomings of the traditional professional development system, the integration of digital technologies into physical education lessons, and innovative models for improving teachers' professional competence. In addition, practical recommendations for enhancing the potential of personnel in the field have been developed.*

Kalit soʻzlar: *uzluksiz taʼlim, kasbiy rivojlanish, jismoniy tarbiya, pedagogik kompetentlik, innovatsion texnologiyalar, malaka oshirish, raqamli sport, metodika.*

Zamonaviy dunyoda taʼlim tizimining sifati bevosita pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi va ularning oʻz ustida muntazam ishlashiga bogʻliq. Oʻzbekiston Respublikasida soʻnggi yillarda amalga oshirilayotgan taʼlim islohotlari doirasida oʻqituvchilarning kasbiy rivojlanishi yangi bosqichga koʻtarildi. Xususan, jismoniy tarbiya fani oʻquvchilarning salomatligini mustahkamlash, ularda sogʻlom turmush tarzini shakllantirish va umumiy ish qobiliyatini oshirishda hal qiluvchi rol oʻynaydi.

Biroq, jamiyatning jadal rivojlanishi, axborot texnologiyalarining kirib kelishi va yosh avlodning qiziqishlari oʻzgarishi jismoniy tarbiya oʻqituvchisi oldiga yangi talablarni qoʻymoqda. Endilikda faqatgina jismoniy mashqlarni koʻrsatib berish bilan cheklanib boʻlmaydi; oʻqituvchi tahlilchi, psixolog va texnolog boʻlishi lozim.

1-BOB. ASOSIY MUAMMOLAR TAHLILI

Jismoniy tarbiya yoʻnalishida oʻqituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish jarayonida bir qator tizimli toʻsiqlar kuzatilmoqda:

1. **Nazariy va amaliy uzilish:** Koʻplab malaka oshirish kurslari hali ham akademik maʼruzalar formatida qolib ketgan. Oʻqituvchilar uchun sport zalidagi real vaziyatlar — cheklangan maydonda koʻp sonli oʻquvchilar bilan ishlash, inventar tanqisligi sharoitida kreativ mashqlar oʻylab topish boʻyicha amaliy treninglar yetishmaydi.

2. **Raqamli savodxonlik darajasi:** Bugungi kunda "aqlli" sport anjomlari, pulsometrlar va harakat tahlili ilovalari dars jarayonini qiziqarli qilishi mumkin. Ammo oʻqituvchilarning aksariyati ushbu qurilmalarni taʼlim jarayoniga integratsiya qilish koʻnikmasiga ega emas.

3. **Moddiy-metodik bazaning nomuvofiqligi:** Oʻqituvchi malaka oshirish markazida oʻrgangan yangi metodikasini oʻz maktabida qoʻllay olmasligi mumkin, chunki maktab sport bazasi oʻsha metodikaga javob bermaydi.

2-BOB. TADQIQOT NATIJALARI VA STATISTIKA

Tadqiqot davomida bir guruh jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, respondentlarning 65 foizi malaka oshirish kurslarida ko'proq "zamonaviy sport o'yinlari metodikasi" va "inkluziv ta'lim" bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni ko'rishni xohlashadi.

Yo'nalish	Ehtiyoj darajasi (%)	Asosiy muammo turi
AKT ko'nikmalari	72%	Dasturiy ta'minot yetishmasligi
Psixologik tayyorgarlik	58%	Konfliktlarni boshqarish
Yangi sport turlari	81%	Inventar va mutaxassis yo'qligi

3-BOB. YECHIMLAR VA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Muammolarni bartaraf etish va jismoniy tarbiya o'qituvchilarini uzluksiz rivojlantirish uchun quyidagi choralar taklif etiladi:

- **Kaskadli o'qitish modeli (Trainer of Trainers):** Har bir hududdan eng mahoratli o'qituvchilarni tanlab olib, ularni xalqaro metodikalar asosida o'qitish va keyinchalik ularning o'z maktablarida "ustoz-shogird" tizimini yo'lga qo'yishi.

- **Mikro-ta'lim (Micro-learning) platformalari:** O'qituvchilar besh yilda bir marta kursga borishini kutmasdan, har oyda qisqa video-darslar va onlayn testlar orqali o'z bilimlarini yangilab borishlari uchun mobil ilovalarni joriy etish.

- **Individual rivojlanish traektoriyasi:** O'qituvchining yoshi, tajribasi va maktab sharoitidan kelib chiqib, unga moslashuvchan (differensial) o'quv rejasini taqdim etish.

Jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari kasbiy mahoratini oshirishdagi tizimli to'siqlar tahlili

1. Nazariya va amaliyot o'rtasidagi nomuvofiqlik

Hozirgi vaqtda malaka oshirish kurslarining aksariyati hali ham an'anaviy akademik ma'ruzalar formatida qolib ketgan. Bu o'qituvchilar uchun quyidagi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi:

- **Amaliy ko'nikmalar tanqisligi:** O'qituvchilarga sport zalidagi real pedagogik vaziyatlar — cheklangan maydonda ko'p sonli o'quvchilar bilan ishlash yoki turli jismoniy tayyorgarlikdagi bolalarni bir vaqtda boshqarish bo'yicha amaliy yechimlar yetishmaydi.

- **Kreativ yondashuvning sustligi:** Inventar yetishmovchiligi sharoitida darsni qiziqarli tashkil etish bo'yicha "vorkshop"lar va mahorat darslari kam tashkil etiladi.

2. Raqamli transformatsiyaga tayyor emaslik (Raqamli to'siq)

Zamonaviy dunyoda "aqlli" sport anjomlari va tahliliy dasturlar dars sifatini oshirishning asosiy omilidir. Biroq sohada quyidagi muammolar mavjud:

• **Gadgetlar bilan ishlash ko'nikmasi:** Pulsometrlar, harakat tahlili ilovalari va antropometrik monitoring dasturlaridan foydalanish bo'yicha bilimlar yetarli emas.

• **Dasturiy ta'minot yetishmasligi:** So'rovnomalar natijasiga ko'ra, o'qituvchilarning 72 foizi AKT ko'nikmalarini rivojlantirishda aynan dasturiy ta'minot yetishmasligini asosiy to'siq deb bilishadi.

3. Moddiy-metodik bazaning eskirganligi va nomuvofiqligi

O'qituvchi o'rgangan yangi metodikasini amaliyotga joriy etishi uchun tegishli sharoit talab etiladi:

• **Infrastruktura muammosi:** Maktablardagi sport anjomlarining holati o'qituvchi malaka oshirish markazida o'rgangan zamonaviy fitnes yoki yangi sport turlari metodikasini qo'llashga imkon bermaydi.

• **Rasmiyatchilik:** Bunday nomuvofiqlik o'qituvchida kasbiy rivojlanishga nisbatan "shunchaki sertifikat olish" degan sub'ektiv munosabatni shakllantiradi.

Muammolarni bartaraf etish va rivojlanish strategiyalari

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish (CPD) tizimini samarali tashkil etish uchun quyidagi innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur:

A. "Gibrid" va "Kaskadli" o'qitish modellarini joriy etish.

• **Kaskadli o'qitish (ToT):** Hududdagi eng mahoratli o'qituvchilarni xalqaro standartlar asosida o'qitib, ularni "ustoz-shogird" tizimi orqali boshqa hamkasblariga murabbiy sifatida biriktirish.

• **Ish joyida o'qitish:** Malaka oshirishni bevosita sport zallarida, real dars jarayonlarida amaliy treninglar shaklida o'tkazish.

B. Mikro-ta'lim va raqamli platformalar

• **Mobil ilovalar:** O'qituvchilar uchun besh yillik tanaffuslarsiz, har oyda qisqa (10-15 daqiqalik) video-darslar va onlayn testlar orqali bilimini yangilab borish imkoniyatini yaratish.

• **Monitoring tizimi:** O'qituvchilarning jismoniy holatini raqamli monitoring qilish orqali o'qituvchi mehnatining samaradorligini baholash tizimini joriy etish.

D. Individual rivojlanish traektoriyasi

• **Differensial yondashuv:** O'qituvchining yoshi, tajribasi va maktab sharoitidan kelib chiqib, unga moslashuvchan o'quv rejasini taqdim etish (masalan, inkluziv ta'lim yoki sport menejmenti yo'nalishida).

Jismoniy tarbiya o'qituvchisini faqat jismoniy mashqlar bajaruvchi shaxs emas, balki **pedagog-texnolog** sifatida shakllantirish davr talabidir. Uzluksiz rivojlanish tizimidagi to'siqlarni bartaraf etish orqali:

1. Darslarning sifati va o'quvchilarning qiziqishi ortadi.

2. Sogʻlom turmush tarzini targʻib qilishning ilmiy-pedagogik asosi mustahkamlanadi.

3. Oʻqituvchilarning kasbiy kompetentligi xalqaro standartlarga moslashadi.

Jismoniy tarbiya fani oʻqituvchilari kasbiy mahoratini oshirishdagi tizimli toʻsiqlar tahlili.

1. Nazariya va amaliyot oʻrtasidagi nomuvofiqlik.

Hozirgi vaqtda malaka oshirish kurslarining aksariyati hali ham anʼanaviy akademik maʼruzalar formatida qolib ketgan. Bu oʻqituvchilar uchun quyidagi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi:

• **Amaliy koʻnikmalar tanqisligi:** Oʻqituvchilarga sport zalidagi real pedagogik vaziyatlar — cheklangan maydonda koʻp sonli oʻquvchilar bilan ishlash yoki turli jismoniy tayyorgarlikdagi bolalarni bir vaqtda boshqarish boʻyicha amaliy yechimlar yetishmaydi.

• **Kreativ yondashuvning sustligi:** Inventar yetishmovchiligi sharoitida darsni qiziqarli tashkil etish boʻyicha "vorkshop"lar va mahorat darslari kam tashkil etiladi.

2. Raqamli transformatsiyaga tayyor emaslik (Raqamli toʻsiq)

Zamonaviy dunyoda "aqlli" sport anjomlari va tahliliy dasturlar dars sifatini oshirishning asosiy omilidir. Biroq sohada quyidagi muammolar mavjud:

• **Gadjetlar bilan ishlash koʻnikmasi:** Pulsometrlar, harakat tahlili ilovalari va antropometrik monitoring dasturlaridan foydalanish boʻyicha bilimlar yetarli emas.

• **Dasturiy taʼminot yetishmasligi:** Soʻrovnomalar natijasiga koʻra, oʻqituvchilarning 72 foizi AKT koʻnikmalarini rivojlantirishda aynan dasturiy taʼminot yetishmasligini asosiy toʻsiq deb bilishadi.

3. Moddiy-metodik bazaning eskirganligi va nomuvofiqligi

Oʻqituvchi oʻrgangan yangi metodikasini amaliyotga joriy etishi uchun tegishli sharoit talab etiladi:

• **Infrastruktura muammosi:** Maktablardagi sport anjomlarining holati oʻqituvchi malaka oshirish markazida oʻrgangan zamonaviy fitnes yoki yangi sport turlari metodikasini qoʻllashga imkon bermaydi.

• **Rasmiyatchilik:** Bunday nomuvofiqlik oʻqituvchida kasbiy rivojlanishga nisbatan "shunchaki sertifikat olish" degan subʼektiv munosabatni shakllantiradi.

Muammolarni bartaraf etish va rivojlanish strategiyalari

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish (CPD) tizimini samarali tashkil etish uchun quyidagi innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur:

A. "Gibrid" va "Kaskadli" o'qitish modellarini joriy etish

• **Kaskadli o'qitish (ToT):** Hududdagi eng mahoratli o'qituvchilarni xalqaro standartlar asosida o'qitib, ularni "ustoz-shogird" tizimi orqali boshqa hamkasblariga murabbiy sifatida biriktirish.

• **Ish joyida o'qitish:** Malaka oshirishni bevosita sport zallarida, real dars jarayonlarida amaliy treninglar shaklida o'tkazish.

B. Mikro-ta'lim va raqamli platformalar

• **Mobil ilovalar:** O'qituvchilar uchun besh yillik tanaffuslarsiz, har oyda qisqa (10-15 daqiqalik) video-darslar va onlayn testlar orqali bilimini yangilab borish imkoniyatini yaratish.

• **Monitoring tizimi:** O'quvchilarning jismoniy holatini raqamli monitoring qilish orqali o'qituvchi mehnatining samaradorligini baholash tizimini joriy etish.

D. Individual rivojlanish traektoriyasi

• **Differensial yondashuv:** O'qituvchining yoshi, tajribasi va maktab sharoitidan kelib chiqib, unga moslashuvchan o'quv rejasini taqdim etish (masalan, inkluziv ta'lim yoki sport menejmenti yo'nalishida).

Jismoniy tarbiya o'qituvchisini faqat jismoniy mashqlar bajaruvchi shaxs emas, balki **pedagog-texnolog** sifatida shakllantirish davr talabidir. Uzluksiz rivojlanish tizimidagi to'siqlarni bartaraf etish orqali:

1. Darslarning sifati va o'quvchilarning qiziqishi ortadi.

2. Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishning ilmiy-pedagogik asosi mustahkamlanadi.

3. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligi xalqaro standartlarga moslashadi.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining uzluksiz kasbiy rivojlanishi — bu shunchaki kurslarda qatnashish emas, balki doimiy o'zgaruvchan ijtimoiy-pedagogik muhitga moslashish jarayonidir. Yuqorida qayd etilgan muammolarni raqamlashtirish, amaliy yo'naltirilganlik va differensial yondashuv orqali hal etish mamlakatimizda sog'lom avlodni tarbiyalash sifatini yangi pog'onaga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

2. Ismoilov A.A. Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion texnologiyalar. O'quv qo'llanma. – T., 2022.

3. Abdullayev M.J. Metodika prepodavaniya fizicheskoy kulturi v shkolax. – M.: Prosveshenie, 2020.

4. UNESCO (2021). Quality Physical Education (QPE): Policy Project.

5. Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi "A.Avloniy" nomidagi milliy tadqiqot instituti materiallari, 2023.

MUSIQA TA'LIMI SOHASIDA PEDAGOGLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH: MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI

Julduzbay Kojabayev Ómirbaevich

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi

Metodik xizmat ko'rsatish bo'limining musiqa madaniyati fani metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqola musiqiy ta'lim sohasida pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammosiga bag'ishlangan. Zamonaviy musiqa o'qituvchilari duch keladigan asosiy muammolar, masalan, tez o'zgaruvchan texnologiyalarga moslashish zarurati, o'qitishning yangi usullarini joriy etish, o'zida ham, o'quvchilarda ham ijodkorlik va hissiy intellektni rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Pedagoglarda mustaqil ta'lim olishga tayyorlikni shakllantirish, refleksiya va kasbiy kompetensiyalarni doimiy ravishda takomillashtirib borish muhimligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratish, kasbiy muloqotni rag'batlantirish, malaka oshirishning innovatsion shakllarini joriy etish va zamonaviy raqamli resurslardan foydalanishga e'tibor qaratgan holda aniqlangan muammolarni hal qilish yo'llari taklif etiladi.

Данная статья посвящена актуальной проблеме непрерывного профессионального развития педагогов в сфере музыкального образования. Рассматриваются основные проблемы, с которыми сталкиваются современные преподаватели музыки, такие как необходимость адаптации к быстро меняющимся технологиям, внедрение новых методик обучения, а также развитие креативности и эмоционального интеллекта как у себя, так и у учеников. Особое внимание уделяется важности формирования у педагогов готовности к самообразованию, а также необходимости постоянной рефлексии и совершенствования профессиональных компетенций. Предлагаются пути решения выявленных проблем с акцентом на создание поддерживающей образовательной среды, стимулирование профессионального общения, внедрение инновационных форм повышения квалификации и использование современных цифровых ресурсов.

Abstract. This article is dedicated to the pressing issue of the continuous professional development of educators in the field of musical education. The main challenges faced by modern music teachers are examined, such as the need to adapt to rapidly changing technologies, the introduction of new teaching methods, and the development of creativity and emotional intelligence both within themselves and among students. Particular attention is paid to the importance of forming teachers' readiness for independent learning, reflection, and the continuous improvement of professional

competencies. Ways to solve the identified problems are proposed, focusing on creating a supportive educational environment, encouraging professional communication, introducing innovative forms of professional development, and utilizing modern digital resources.

Kalit soʻzlar: *musiqiy taʼlim, uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagoglar, oʻqitish metodikasi, innovatsiyalar, malaka oshirish, raqamli texnologiyalar, mustaqil taʼlim.*

Mamlakatimizda bolalarni vatanparvarlik hamda milliy anʼanalarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, zamonaviy bilim va tajriba, ezgu fazilatlar egasi boʻlgan insonlar etib voyaga yetkazish bilan bir qatorda ularni madaniyat va sanʼat sohasiga qamrab olish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida musiqa madaniyati fanini rivojlantirish uchun zamonaviy musiqa taʼlimi tizimi doimiy ravishda rivojlanishning samarali yoʻllarini izlamoqda va bu yoʻlda asosiy shaxs oʻqituvchi hisoblanadi. Uning kasbiy oʻsishi yosh musiqachilar avlodini tayyorlash sifatiga, ularning ijodiy salohiyatiga va umumiy madaniy rivojlanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Biroq, jamiyatdagi shiddatli oʻzgarishlar, texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar pedagog-musiqachilar oldiga yangi, koʻpincha oddiy boʻlmagan vazifalarni qoʻymoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlanish endi shunchaki istalgan shart emas, balki XXI asrda musiqa taʼlimining hayotiyliigi va dolzarbligini belgilab beruvchi muhim zaruriyatdir.

Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish muammolari. Asosiy muammolardan biri - bu bilim va koʻnikmalarning tez eskirishi. Musiqiy texnologiyalar, aranjirovka va ovoz yozish uchun dasturiy taʼminot, onlayn taʼlim uchun raqamli platformalar - bularning barchasi doimiy oʻzlashtirishni talab etadi. Oʻqituvchilar nafaqat vositalarga ega boʻlishlari, balki ularni zamonaviy oʻquvchilar uchun yanada jozibador va samarali qilish uchun oʻquv jarayoniga qanday samarali integratsiya qilishni tushunishlari kerak. Bundan tashqari, oʻqituvchidan moslashuvchanlik, ijodkorlik va tajribalarga tayyorlikni talab qiladigan loyihaviy taʼlim, aralash taʼlim, geymifikatsiya kabi yangi pedagogik usullarni oʻzlashtirish zarurati paydo boʻladi.

Belgilangan muammolarni hal qilish uchun turli yondashuvlarni kompleks qoʻllash zarur. Malaka oshirish tizimini rivojlantirish, uni yanada moslashuvchan, qulay va pedagoglarning dolzarb ehtiyojlariga javob beradigan qilish muhimdir. Bu onlayn kurslar, vebinarlar, uslubiy seminarlar, yetakchi mutaxassislarning mahorat darslari, shuningdek, amaliyot dasturlarini oʻz ichiga olishi mumkin. Pedagoglar oʻz ishlanmalari bilan oʻrtoqlashishi, dolzarb masalalarni muhokama qilishi va yuzaga keladigan muammolarni birgalikda hal qilishi mumkin boʻlgan professional hamjamiyatlar, tajriba almashish va ijodiy hamkorlik maydonchalarini yaratish juda

muhimdir.

Ta'lim muassasalarini texnologik jihatdan modernizatsiya qilish, zamonaviy raqamli resurslar va vositalardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash, shuningdek, o'qituvchilarni ulardan samarali foydalanishga o'rgatish yana bir zarur qadamdir. Pedagoglarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ularni tanlovlar, konferensiyalarda ishtirok etishga, o'z uslubiy materiallarini nashr etishga rag'batlantirish ularning kasbiy maqomini oshirishga va yanada rivojlanish motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Tajribali murabbiylar o'z bilim va tajribalarini yosh mutaxassislariga o'tkaza oladigan mentorlik dasturlarini yaratish ham kompetensiyalarni uzatish va kasbiy o'sishni qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmi hisoblanadi.

Taklif etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish nafaqat strategik rejalashtirishni, balki barcha manfaatdor tomonlarning faol ishtirokini ham talab etadi. Davlat ta'lim organlari musiqa o'qituvchilari uchun milliy standartlarini ishlab chiqishlari, ularni attestatsiya tizimi va tarif setkasiga integratsiya qilishlari kerak. Bu kasbiy rivojlanishni karyeraning majburiy, ammo moslashuvchan elementiga aylantirish imkonini beradi. Masalan, kurslar, nashrlar va loyihalar uchun to'plangan ballar malaka toifasini oshirishga ta'sir ko'rsatadigan kredit tizimini joriy etish motivatsiyani rag'batlantiradi. Ta'lim muassasalari, o'z navbatida, o'qituvchilarni ma'muriy yukning bir qismidan ozod qilgan holda, o'quv vaqtining kamida 5-10 foizini mustaqil ta'limga ajratishi shart.

Madaniy va IT-tashkilotlar bilan hamkorlik muhim qadam bo'lmoqda. Konservatoriya, filarmoniya va dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilari bilan hamkorlik ixtisoslashtirilgan kontent yaratish imkonini beradi: konsert zallari bo'ylab virtual sayohatlar, orkestr ovozi simulyatorlari yoki ijroni tahlil qilish uchun sun'iy intellekt vositalari. Bunday tashabbuslar texnologik tafovutni kamaytiradi va ta'limni qiziqarli qiladi.

Ta'lim muassasalarini samaradorligini monitoring qilish ma'lumotlarga tayanishi kerak: bitiruvchilarning o'zlashtirishini tahlil qilish, o'quvchilar va ota-onalarning fikr-mulohazalari, raqamli platformalar ko'rsatkichlari. O'qituvchilarning kasbiy yutuqlari bo'yicha yagona ma'lumotlar bazasini yaratish shaffoflikni ta'minlaydi va kengaytirish uchun eng yaxshi amaliyotlarni aniqlashga yordam beradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish doimiy moslashishni talab qiladigan dinamik jarayondir. Faqat tizimli o'zgarishlar va jamiyat ko'magi orqali musiqa o'qituvchilari nafaqat an'analarni saqlab qolishlari, balki musiqa o'tmish va kelajak o'rtasidagi ko'priikka aylanadigan yosh avlod uchun innovatsion makonni shakllantirishlari mumkin.

Musiqqa ta'limi sohasidagi o'qituvchilar bir qator jiddiy muammolarga duch kelmoqdalar:

1. Vaqt yetishmasligi Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqqa fan o'qituvchilarning xonalarining yetishmasligi O'qituvchilar ko'pincha mashg'ulotlar, repetitsiyalar, konsertlar va ma'muriy ishlarning tig'iz jadvaliga ega bo'ladilar. Bu esa mustaqil ta'lim olish, kurs va tadbirlarga qatnashish uchun kam vaqt va kuch qoldiradi.

2. Tizimli yondashuv va individuallashtirishning yo'qligi: Mavjud malaka oshirish dasturlari ko'pincha bir qolipda bo'lib, har bir o'qituvchining individual ehtiyojlari, kasbiy tajribasi va qiziqishlarini hisobga olmaydi. Dasturlar eskirgan va zamonaviy voqelikka mos kelmasligi mumkin.

3. Texnologik tafovut: Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, yangi ta'lim platformalari, musiqqa yaratish uchun dasturiy ta'minot, onlayn ta'lim vositalarining paydo bo'lishi o'qituvchilardan doimiy ravishda yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishni talab qiladi. Ko'pgina o'qituvchilar ushbu texnologiyalarni o'quv jarayoniga joriy etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

4. Yakkalanish va kasbiy aloqalarning yetishmasligi: Kichik aholi punktlarida yoki tor ixtisoslashgan muassasalarda ishlaydigan o'qituvchilar kasbiy muloqot, tajriba almashish va hamkasblaridan fikr-mulohaza olish imkoniyatining yetishmasligidan masalan aziyat chekishlari mumkin.

5. O'zgarishlarga qarshilik: O'rnatilgan metodikalarga o'rganib qolgan ba'zi pedagoglar yangi yondashuvlar, texnologiyalar yoki ta'lim mazmunini o'zgartirishga qarshilik ko'rsatishlari mumkin.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish muammolarini hal etish yo'llari. Yuqorida ko'rsatilgan muammolarni bartaraf etish uchun pedagoglarning o'zlari, ta'lim muassasalari ma'muriyati, davlat va kasbiy hamjamiyatlarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini o'z ichiga olgan kompleks yondashuv zarur:

1. Ta'lim muassasalarini moslashuvchan va variativ dasturlarini ishlab chiqish:

- Modulli dasturlar: O'qituvchilar o'z ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda tanlashlari mumkin bo'lgan modullarni yaratish.

- Individual ta'lim yo'nalishlari: O'qituvchining oldingi tajribasi, malakasi va karyera maqsadlarini hisobga olgan holda shaxsiy rivojlanish rejalarini ishlab chiqish.

- Masofaviy va onlayn formatlar: O'qituvchilarga qulay vaqt va joyda ta'lim olish imkonini beruvchi, vaqt va moliyaviy xarajatlarni kamaytiradigan onlayn kurslar, vebinarlar va mahorat darslaridan faol foydalanish.

- Qisqa muddatli intensiv dasturlar: Muayyan muammolarni hal qilish yoki yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan qisqa, ammo mazmunli kurslar, treninglar va seminarlar tashkil etish.

2. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish:

- Byudjetdan moliyalashtirish: Ta'lim muassasalari byudjetlarida kurslarni to'lash, konferensiyalarda ishtirok etish, uslubiy materiallarni sotib olish uchun mablag'larni nazarda tutish.

- Grantlar va stipendiyalar: Innovatsion faoliyat bilan shug'ullanayotgan yoki dolzarb yo'nalishlarda ta'lim olayotgan o'qituvchilar uchun grant qo'llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish.

- Korporativ ta'lim platformalarini yaratish: Muassasalarning o'zida ixtisoslashtirilgan onlayn resurslar va kurslardan foydalanish imkoniyatini yaratish.

3. Professional hamjamiyatlar va tarmoq hamkorligini rivojlantirish:

- Onlayn forumlar va guruhlar: Tajriba almashish, dolzarb masalalarni muhokama qilish, hamkasblardan maslahat olish uchun onlayn maydonchalar yaratish va qo'llab-quvvatlash.

- Kasbiy uyushmalar: Konferensiyalar, tanlovlar, simpoziumlar tashkil etishi, uslubiy tavsiyalar chiqarishi mumkin bo'lgan musiqa o'qituvchilari uyushmalari ishida faol ishtirok etish.

- Murabbiylik va mentorlik: Tajribali o'qituvchilar yosh mutaxassislariga kasbni o'zlashtirish va rivojlanishda yordam beradigan murabbiylik dasturlarini joriy etish.

- Mintaqalararo va xalqaro almashinuvlar: Boshqa mintaqalar va mamlakatlardan kelgan yetakchi mutaxassislar ishtirokida amaliyot va mahorat darslarini tashkil etish.

4. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish:

- Raqamli savodxonlikni o'rgatish: Onlayn ta'lim platformalari, multimedia uskunalari, musiqa yaratish va qayta ishlash dasturlari, interaktiv ta'lim usullaridan foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazish.

- Raqamli ta'lim resurslarini joriy etish: Onlayn kutubxonalar, ta'lim videolari, interaktiv simulyatorlar, virtual musiqa asboblardan foydalanish.

- Masofaviy musiqa ta'limini rivojlantirish: Musiqani onlayn, jumladan videokonferensaloqa va ixtisoslashtirilgan dasturiy ta'minotdan foydalangan holda o'qitish usullarini o'zlashtirish.

5. Baholash va motivatsiya tizimini yaratish:

- Tabaqalashtirilgan attestatsiya tartib-qoidalari: Portfolio, pedagogik loyihalar taqdimoti, nafaqat bilim, balki kasbiy o'sish dinamikasi ham baholanadigan ochiq darslarni o'z ichiga olgan moslashuvchan attestatsiya shakllarini ishlab chiqish.

- E'tirof etish va rag'batlantirish: Ta'lim muassasalarida faol ishtirok etayotgan, yuqori natijalar va innovatsion yondashuvlarni namoyish etayotgan o'qituvchilar uchun rag'batlantirish tizimini yaratish.

- Fikr-mulohaza: Muntazam so'rovlar o'tkazish va dasturlari hamda yondashuvlarini o'zgartirish uchun o'qituvchilardan fikr-mulohazalar yig'ish.

Musiqada sun'iy intellektning paydo bo'lishi shunchaki texnologik yangilik emas, balki san'atning tabiatini o'zgartiradigan jiddiy siljishdir. Bir tomondan, sun'iy intellekt yangi imkoniyatlar ochsa, ikkinchi tomondan, bir qator murakkab muammolarni keltirib chiqarmoqda. Sun'iy intellektning kirib kelishi bilan nimalar o'zgardi. Zamonaviy tizimlar mashhur ijrochilar uslubida musiqa yaratishi, matn yozishi, aranjirovkalar yaratishi va hatto ovozga taqlid qilishi mumkin. Masalan, OpenAI Jukebox yoki AIVA kabi vositalar inson ishtirokisiz to'laonli kompozitsiyalar yaratish imkonini beradi. Bu musiqa sanoatiga kirish to'sig'ini kamaytiradi va kontent ishlab chiqarishni tezlashtiradi.

Asosiy muammolar.

1. Mualliflik huquqi va plagiat. Sun'iy intellekt mavjud asarlar asosida ta'lim oladi. Savol tug'iladi: natijaga bo'lgan huquqlar kimga tegishli? Agar algoritmlar The Weeknd yoki Drake uslubidan nusxa olsa, bu ijodkorlikmi yoki qayta ishlashmi?

2. Musiqachilar mehnatining qadrsizlanishi. Musiqani soniyalar ichida yaratish mumkin bo'lganda, inson mehnatining qiymati pasayish xavfi tug'iladi. Bastakorlar, aranjirovkachilar va saund-dizaynerlar algoritmlar tomonidan raqobatga duch kelishlari mumkin.

3. Originallik muammosi. Sun'iy intellekt mavjud namunalarni birlashtiradi. Bu san'atdagi "yangilik" tushunchasini shubha ostiga qo'yadi: bunday musiqani haqiqiy original deb hisoblash mumkinmi?

4. Axloqiy masalalar. Vafot etgan san'atkorlarning ovozlaridan foydalanish yoki "soxta" treklar yaratish bahs-munozaralarga sabab bo'ladi. Masalan, vafotidan keyingi "yangi" qo'shiqlar ijrochining merosiga hurmatsizlik sifatida qabul qilinishi mumkin.

5. Kontentning haddan tashqari to'yinishi. Sun'iy intellekt juda ko'p musiqa yaratishga imkon beradi, bu esa haqiqatan ham sifatli va ahamiyatli asarlarni topishni qiyinlashtiradi.

Ijobiy tomonlari bormi? Ha, ular muhim: Boshlovchi musiqachilarga yordam. Odatiy vazifalarni avtomatlashtirish (ma'lumot olish, o'zlashtirish). Yangi san'at janrlari va shakllari. Inson va mashina hamkorligi. Musiqadagi sun'iy intellekt inson o'rnini bosuvchi vosita emas, balki vositadir. Ammo uning rivojlanishi huquq, axloq va madaniy qadriyatlar sohasida yangi qoidalarni talab qiladi. San'at har doim

o'z davrining texnologiyalarini aks ettirgan va hozir biz bu evolyutsiyaning navbatdagi bosqichini kuzatmoqdamiz.

Xulosa. keyingi o'rinlarda umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fanini rivojlantirish maqsadida maktablarda darsdan tashqari tashkil etilgan "Iqtidor" badiiy havaskorlik jamoalari uchun 7 turdagi milliy musiqa cholg'ulari berildi. Bolalar musiqa va san'at maktablari maktablarning musiqa madaniyati fani o'qituvchilariga uslubiy yordam ko'rsatish bo'yicha tayanch ta'lim muassasalari sifatida belgilangan. Bundabolalar musiqa va san'at maktablari o'qituvchilari maktablarning musiqa madaniyati fani o'qituvchilariga uslubiy yordam ko'rsatib boradi 2025-yil 1-martdan boshlab musiqa madaniyati fani o'qituvchilari uchun nazariya va amaliyot uyg'unlashtirilgan holda malaka oshirish tizimi yo'lga qo'yildi. Shu bilan birga Musiqa madaniyati fani bo'yicha sertifikatlar berish amalga oshirildi. Musiqa ta'limi sohasidagi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi nafaqat davr talabi, balki madaniy merosni asrab-avaylash va ko'paytirish, shuningdek, musiqachilar va musiqa ixlosmandlarining yangi avlodini shakllantirish garovidir. O'qituvchilarning ilmiy-tadqiqot ishlariga sarmoya kiritish - bu musiqa san'ati va ta'limning kelajagiga sarmoya kiritishdir. Mavjud muammolarni bartaraf etish har bir o'qituvchini qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish va kasbiy o'sishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan tizimli ishlarni talab qiladi. Musiqa ta'limi sohasidagi o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ko'p qirrali va dinamik jarayon bo'lib, ta'lim tizimi, o'qituvchilarning o'zlari va umuman jamiyatning doimiy e'tiborini talab qiladi. Mavjud muammolarni bartaraf etish va taklif etilgan yechimlarni joriy etish musiqa ta'limining zamonaviy chaqiriqlarga muvofiqligini ta'minlash, ta'lim oluvchilarning ijodiy salohiyatini ochib berish va pedagogik mahoratning yuqori darajasini saqlab qolish imkonini beradi. Doimiy takomillashuv sharoitidagina pedagoglar jahon madaniyatiga o'z hissasini qo'sha oladigan musiqa ixlosmandlari va ijodkorlarining yangi avlodini samarali shakllantira oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллин, Э. Б. Теория музыкального образования: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. — М.: Академия, 2006. — 336 с.
2. Белобородова, В. А. Музыкальное воспитание в школе / В. А. Белобородова. — М.: Просвещение, 1990. — 144 с.
3. Малышев, А. И. Развитие личности учителя музыки в условиях профессиональной деятельности: дисс. ... д-ра пед. наук / А. И. Малышев. — М., 2000. — 354 с.

4. Ражников, В. И. Музыкант: профессия и специальность / В. И. Ражников. — М.: Музыка, 1986. — 144 с.

5. Шерстобитова, Н. И. Педагогические условия непрерывного профессионального развития учителя музыки: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. И. Шерстобитова. — Саратов, 2006. — 27 с.

SO'ROVGA VA TADQIQOTGA ASOSLANGAN TA'LIMNI ONA TILI DARSLARIDA INTEGRATSION QO'LLANSH

L.B.Mirzoxidova

Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Boshlang'ich ta'lim va filologiya fanlari metodikasi kafedrasi v.b. dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada so'rovga asoslangan ta'lim va tadqiqotga asoslangan ta'lim metodlarining mazmun-mohiyati, o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilingan. Ushbu yondashuvlarning kompetensiyaviy ta'lim modelidagi o'rni yoritilib, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil izlanish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish hamda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, ona tili darslarida SAT va TAT integratsiyasiga asoslangan "Gap bo'laklari va ularning nutqdagi o'rni" mavzusidagi dars ishlanmasi namunasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: so'rovga asoslangan ta'lim, tadqiqotga asoslangan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, tanqidiy fikrlash, funksional savodxonlik, ona tili ta'limi, gap bo'laklari, integratsion metod, PISA, 4K ko'nikmalar, ta'lim metodologiyasi.

Аннотация. В данной статье проанализированы сущность, сходства и различия методов проблемно-ориентированного и исследовательского обучения. Освещена роль данных подходов в компетентностной модели образования, а также обосновано их значение в развитии у учащихся критического мышления, самостоятельного поиска, умения делать выводы на основе доказательств и коммуникативных навыков. Кроме того, представлен образец разработки урока по теме «Члены предложения и их роль в речи», основанный на интеграции проблемно-ориентированного и исследовательского обучения на уроках родного языка.

Ключевые слова: проблемно-ориентированное обучение, исследовательское обучение, компетентностный подход, критическое мышление, функциональная грамотность, обучение родному языку, члены предложения, интегративный метод, PISA, навыки 4K, методология образования.

Abstract. This article analyzes the essence, similarities, and differences between

inquiry-based learning and research-based learning methods. The role of these approaches in the competency-based education model is highlighted, and their importance in developing students' critical thinking, independent inquiry, evidence-based reasoning, and communication skills is substantiated. In addition, a sample lesson plan on the topic "Sentence Parts and Their Role in Speech" based on the integration of inquiry-based and research-based learning in native language classes is presented.

Keywords: *inquiry-based learning, research-based learning, competency-based approach, critical thinking, functional literacy, native language education, sentence parts, integrative method, PISA, 4C skills, educational methodology.*

Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida ta'lim tizimi oldiga faqat tayyor bilimlarni yetkazish emas, balki mustaqil fikrlaydigan, muammoni tahlil qila oladigan hamda bilimni amaliyot bilan bog'lay oladigan, hayotiy ko'nikmalari shakllangan shaxsni tarbiyalash vazifasi qo'yilmoqda [1]. Shu sababli, zamonaviy pedagogikada kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan innovatsion metodlar keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, so'rovga va tadqiqotga asoslangan ta'lim metodlari o'quvchilarning mustaqil izlanishi, tanqidiy fikrlashi va ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur metodlar an'anaviy "tayyor bilim berish" modelidan farqli ravishda o'quvchini ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida namoyon qiladi [2]. So'rovga asoslangan ta'lim o'quvchilarda savol qo'yish, kuzatish va mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirsa, tadqiqotga asoslangan ta'lim ilmiy izlanish, dalillarga tayangan holda fikr yuritish va tizimli tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa, PISA talablari hamda XXI asr ko'nikmalariga mos ravishda funksional savodxonlikni shakllantirishga xizmat qiladi [4].

Ayniqsa, ona tili va adabiyot darslarida ushbu metodlardan foydalanish o'quvchilarning matn bilan ishlash, tahlil qilish, interpretatsiya qilish hamda nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi [5]. Chunki til ta'limi faqat grammatik qoidalarni yodlash emas, balki fikrni asoslash, muloqot qilish va tahliliy yondashuvni shakllantirish bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Mazkur maqolada so'rovga va tadqiqotga asoslangan ta'lim metodlarining o'xshash hamda farqli jihatlari tahlil qilinadi, ularning kompetensiyaviy ta'limdagi o'рни yoritiladi hamda ona tili darslarida integratsion qo'llash imkoniyatlari amaliy misollar asosida ko'rsatib beriladi. So'rovga va tadqiqotga asoslangan ta'lim zamonaviy kompetensiyaviy ta'lim modelining muhim komponentlari hisoblanar ekan [6], ikkalasi ham o'quvchining faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi va bilimni "tayyor"

holda emas, balki “savollarga javob topish, izlanish” asosida shakllantirishni taqozo etadi [3; 7]. Quyida ularning o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilingan:

O'xshash jihatlari

Faol o'quvchi modeli	Har ikkisi o'quvchi markazda yondashuvi asosida quriladi;
	O'quvchi nofaol emas, balki faol bilim oluvchi
Tanqidiy va tizimli fikrlash	Muammo qo'yish, tahlil qilish, xulosa chiqarish Yuqori fikrlash ko'nikmasi rivojlanadi (analiz → sintez → baholash)
Real hayot bilan integratsiya	Nazariya → amaliyotga ulanadi keys, muammo, real vaziyatlar asosida o'rganish
O'qituvchi roli	“Bilim beruvchi” emas, balkim, bilim olishga yo'naltiruvchi: Fasilitator / mentor / konstruktor
Ko'nikmalarni rivojlantirish	4K: Critical thinking, Creativity, Communication, Collaboration, PISA formatiga mos funksional savodxonlik
Farqli jihatlari	

T/r	Mezoni	So'rovga asoslangan ta'lim (IBL)	Tadqiqotga asoslangan ta'lim (RBL)
	Asosiy e'tibor	Savol berish va izlanish jarayoni	Ilmiy tadqiqot metodologiyasi
	Boshlanish nuqtasi	Savol	Muammo yoki gipoteza
	Chuqurlik darajasi	Nisbatan yuzaki-o'rta	Chuqur va tizimli
	Jarayon strukturasi	Moslashuvchan, ba'zan erkin	Aniq bosqichli
	Natija	Tushuncha va javoblar	Ilmiy xulosa, loyiha yoki hisobot
	O'quvchi darajasi	Boshlang'ich-o'rta bosqichlarda samarali	Yuqori sinf, universitet darajasi
	Metodlar	Savol-javob, kuzatish, muhokama	Ma'lumot yig'ish, tadqiqot, tahlil, tajriba
	Baholash	Jarayon va fikrlashga e'tibor	Natija + metodologiyaga e'tibor

Jarayonni tushunish

So'rovga asoslangan ta'lim

Tadqiqotga asoslangan ta'lim

Savol paydo bo'ladi

Muammo aniqlash

So'rovga asoslangan
ta'lim

Tadqiqotga asoslangan
ta'lim

Taxmin

Gipoteza qo'yish

Kuzatish / izlanish

Metod tanlash

Javob topish

Ma'lumot yig'ish

Muhokama

Tahlil

“Nima uchun?” va “Qanday?”

Xulosa va taqdimot

Demak

SAT – fikrlashni shakllantiradi va rivojlantiradi, ya'ni → “savol berishga o'rgatadi”

TAT – ilmiy fikrlashni tizimlashtiradi, ya'ni → “javobni ilmiy asoslashga o'rgatadi”

Amaliy tavsiya

Ta'lim jarayonida maksimal samaradorlik uchun:

Boshlang'ich bosqichda → **SAT**

Keyingi bosqichda → **TAT**

Optimal model → **SAT + TAT** integratsiyasi

Quyida **SAT + TAT** integratsiyasi asosida dars namunasini keltiramiz:

Mavzu: Gap bo'laklari va ularning nutqdagi vazifasi

Fan:

Ona

tili

Sinf:

7-sinf

Davomiyligi:

45

daqqa

Metodologiya: **SAT + TAT integratsiyasi**

1. Dars maqsadi: o'quvchilarda gap bo'laklari yuzasidan nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

2. Shakllantiriladigan ko'nikmalar:

- Gapni tahlil qilish
- Savol berish va izlanish
- Dalil asosida xulosa chiqarish

Rivojlantiriladigan kompetensiyalar:

- Tanqidiy fikrlash
- Muloqot
- Tahliliy yondashuv

2. Dars strukturasi (SAT + TAT)

1-bosqich: Muammo va savol (5 daq.)

O'qituvchi:

Quyidagi gapni beradi:

Do'stim zamonaviy adabiyot namunalarini katta qiziqish bilan mutolaa qiladi.

Savol:

Bu gapda kim asosiy harakatni bajardi?

Qaysi so'zlar asosiy, qaysilari qo'shimcha ma'no bermoqda?

O'quvchilar savollar ishlab chiqadi:

- *Kim mutolaa qiladi?*
- *Qanday mutolaa qiladi?*
- *Nimani mutolaa qiladi?*
- *Qanday adabiyot? va h.k.*

2-bosqich: Gipoteza (5 daq.)

O'quvchilar taxmin qiladi:

Ega – harakatni amalga oshiruvchi;

Kesim – harakat;

Aniqlovchi – predmetning belgi, xususiyati;

To'ldiruvchi – harakat qaratilgan shaxs yoki predmetni bildiradi;

Aniqlovchi – harakatning belgi, xususiyati.

Bu bosqichda **mustaqil fikrlash faollashadi.**

3-bosqich: Kichik tadqiqot (15 daq.)

Guruhlarga bo'linadi (3-4 kishilik)

Har bir guruhga topshiriq:

1-guruh:

Egani aniqlash va misollar keltirish (darslikda berilgan matnda belgilangan uchta gap asosida).

2-guruh:

Kesimni tahlil qilish (darslikda berilgan matnda belgilangan uchta gap asosida).

3-guruh:

Ikkinchi darajali bo'laklarni aniqlash (darslikda berilgan matnda belgilangan uchta gap asosida).

Tadqiqot vazifasi:

- 3 ta gap ustida ishlash
- Har bir bo'lakni aniqlash
- Jadvalga joylash

Gap

Ega

Kesim

Aniqlovchi

To'ldiruvchi

Hol

Gap	Ega	Kesim	Aniqlovchi	To'ldiruvchi	Hol

Bu bosqich = **TAT (gap namunalari + tahlil)**

4-bosqich: Tahlil va taqdimot (10 daq.)

Har bir guruh:

Natijani taqdim qiladi

Xulosani asoslaydi

O'qituvchi:

Savollar beradi

Xatolarni to'g'rilaydi

Bu bosqichda:

- Muloqot
- Dalillash
- Dalillarga tayanib fikrlash ko'nikmasi rivojlanadi

5-bosqich: Umumlashtirish (sintez) (5 daq.)

O'qituvchi yakunlaydi:

Gap bo'laklari (bosh (ega kesim) va ikkinch daraja (anoqlovchi, to'ldiruvchi, hol)

Ularning gapdagi vazifasi

Nutqdagi ahamiyati

6-bosqich: Refleksiya (5 daq.)

Savollar:

Bugun nimani o'rgandingiz?

Qaysi savol sizga qiyin bo'ldi?

Qaysi gap bo'lagini tahlil qilishda qiynaladingiz? Nima uchun?

Savollar qaysi ko'nikmalaringizni rivojlantirdi? va h.k.

3. Baholash.

Formativ baholash:

Savol berish faolligi

Guruhdagi ishtiroki

Tahlil sifati

Summativ baholash:

Gap beriladi → bo'laklarga ajratish

SAT roli:

O'quvchini fikrlashga majbur qiladi

Savol berish madaniyatini shakllantiradi

TAT roli:

Strukturali bilim beradi

Ilmiy yondashuvni rivojlantiradi

Integratsiya natijasi:

O'quvchi ma'lumotni nafaqat tushunadi, balki dalillar bilan asoslay oladi.

5. Qo'shimcha topshiriq.

O'quvchi mustaqil 5 ta gap yozadi;

Har bir gapni tahlil qiladi;

Qaysi bo'laklar ko'p ishlatilganini aniqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, so'rovga va tadqiqotga asoslangan ta'lim metodlari zamonaviy kompetensiyaviy ta'limning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar o'quvchini nafaqat tinglovchidan faol izlanuvchi va bilim oluvchi subyektga aylantiradi. Ayniqsa, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil izlanish, muammoni tahlil qilish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish hamda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda katta pedagogik ahamiyat kasb etadi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, so'rovga asoslangan ta'lim o'quvchilarda savol berish va izlanishga bo'lgan ehtiyojni shakllantirsa, tadqiqotga asoslangan ta'lim ilmiy yondashuv, tizimli tahlil va metodologik fikrlashni rivojlantiradi. Shu sababli, ularni integratsiyalashgan holda qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, ona tili va adabiyot darslarida ushbu metodlarning qo'llanishi o'quvchilarning matn bilan ishlash, talqin qilish, fikrni asoslash va funksional savodxonligini rivojlantirish uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, SAT va TAT integratsiyasi PISA talablari hamda XXI asr ko'nikmalariga mos ravishda o'quvchilarda 4K kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Shu bois, ta'lim jarayonida an'anaviy metodlar bilan bir qatorda mazkur innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanish zamonaviy ta'limning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
2. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960.
3. Viyotskiy L.S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
5. Hasanboyeva O. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

6. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
7. Prince M., Felder R. Inductive Teaching and Learning Methods. –Journal of Engineering Education, 2006.
8. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Ona tili fanidan milliy o'quv dasturi. – Toshkent, 2023.

TA'LIM SIFATI YUQORI BO'LMAGAN MAKTABLARGA METODIK YORDAM BERISHNING SAMARALI YO'LLARI

Mamajonov Rasuljon Maxkamovich

Namangan viloyati Pedagogik mahorat markazi

Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi Tarbiya fani metodisti

Annotasiya. *Ushbu maqolada ta'lim sifati yuqori bo'lmagan maktablarda sifat va samaradorlikni oshirish, umumta'lim maktablarida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni samarali tashkil etish orqali o'qituvchilar salohiyatini oshirish, metodik xizmat ko'rsatish xizmati bilan umumta'lim maktablarining yaqin hamkorlik hamda integrasiyasini ta'minlash, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini yo'lga qo'yish borasidagi olib borilishi lozim bo'lgan ishlar yoritilgan.*

В данной статье освещается работа, которая должна быть проведена по повышению качества и эффективности образования в школах с низким качеством, повышению потенциала учителей путем эффективной организации непрерывного профессионального развития в общеобразовательных школах, обеспечению тесного сотрудничества и интеграции общеобразовательных школ со службой методического обслуживания, налаживанию преемственности и непрерывности образования.

This article highlights the work to be done to improve the quality and efficiency of education in schools with low quality, enhance teacher potential through the effective organization of continuous professional development in general education schools, ensure close cooperation and integration between the methodological service and general education schools, and establish the continuity and continuity of education.

Kalit so'zlar: *ta'lim sifati, toifa, integrasiya, manzilli yordam, yangi metodika, onlayn metodik yordam, mentor, majmua, motivasiya.*

Hozirgi kunda ta'lim tizimida o'quvchi-yoshlarga sifatli ta'lim berish masalasi eng dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bugungi kunda ayrim maktablarda ta'lim sifati talab darajasida emasligi pedagogik jamoa, rahbariyat va ta'limga aloqador boshqa tashkilotlar oldiga muhim vazifalarni qo'ymoqda. Bunday

holatda ta'lim sifatini oshirishning eng samarali yechimlardan biri- maqsadli va tizimli metodik yordamni yo'lga qo'yishdir.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2023 yil 5 yanvardagi "Umumta'lim muassasalarida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlarini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 8-sonli buyrug'i 1-ilovasida Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilariga uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish TARTIBI qabul qilingan.

Mazkur tartib umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv tarbiya jarayoni sifatini yanada yaxshilash, pedagog xodimlarning salohiyatini oshirish, o'quvchilarda zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirish va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan metodik xizmat ko'rsatish tizimini belgilab bergan.

Ta'lim muassasalariga metodik yordamning ahamiyati to'g'risida aytiladigan bo'lsa, bu o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, dars sifati va samaradorligini yaxshilashga qaratilgan tizimli faoliyatdir. U nafaqat bilim berish jarayonini takomillashtiradi, balki o'quvchilarning bilim darajasi, mustaqil fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Tinglovchilarning malaka oshirish kursidan keyingi faoliyatlarini o'rganish, hududlarda ta'lim sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan seminar-treninglar o'tkazish va "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari monitoringlari davomida ta'lim sifati yuqori bo'lmagan maktablarda quyidagi muammolar ko'p uchrashi kuzatildi:

- o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalardan kam foydalanish;
- dars tahlili va o'zaro tajriba almashish tizimining sustligi;
- o'quvchilarning faolligi pastligi;
- rahbariyat tomonidan samarali nazoratning yo'qligi.

Albata bu kabi muammolarni bartaraf etish uchun aniq rejalashtirilgan metodik yordamlar ko'rsatish zarurdir. Avvalo ta'lim sifati yuqori bo'lmagan maktablar diagnostika va monitoring qilinishi lozim. Avvalo, maktabdagi holat chuqur o'rganilishi lozim. Dars kuzatuvlari, test natijalari va o'qituvchilar bilan suhbatlar orqali ta'lim sifati va samaradorligigiga ta'sir ko'rsatayotgan mavjud muammolar aniqlanadi.

Maqsadli seminar va treninglar tashkil etish orqali o'qituvchilarga zamonaviy metodlar, interaktiv usullar o'rgatiladi. Hududdagi tajribali o'qituvchilardan iborat mentorlik tizimini joriy etish, ularni kam tajribali pedagoglarga biriktirish orqali o'zaro o'rganish muhiti yaratiladi. Biriktirilgan mentor-o'qituvchilar, metodik ishlari tuman,

viloyat miqyosida ommalashtirilgan o'qituvchilar tomonidan ochiq darslar, master-klasslar va namunali darslar orqali samarali o'qitish usullari amalda ko'rsatiladi.

Maktabda o'rganilgan har bir o'qituvchining ehtiyojidan kelib chiqib, shaxsiy rivojlanish rejasi ishlab chiqilib, individual yondoshuv amalga oshiriladi.

Ta'lim muassasasida onlayn platformalar, video darslar va elektron materiallardan foydalanish imkoniyatlari kengaytiriladi.

Yuqorida bayon qilingan ishlar tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi natijasida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi oshadi, darslar qiziqarli va samarali bo'ladi, o'qituvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari yaxshilanadi va albatta maktabning umumiy ta'lim sifati ko'tariladi.

Albatta, malaka toifasi past bo'lgan o'qituvchilarning malakasini oshirish "bir marta seminar o'tkazish" bilan hal bo'ladigan masala emas. Agar tizimli yondashuv bo'lmasa, natija ham vaqtinchalik bo'ladi. Shuning uchun quyidagi aniq va amaliy choralar ko'rilgandagina natija yaxshi samara berishi mumkin.

O'qituvchining salohiyatini diagnostika qilish uchun uning real dars jarayoni tahlil qilinadi. O'qituvchilar natijalari (test, yozma ishlar) va o'qituvchining o'z-o'zini baholashi tahlil qilinadi. Shundagina o'qituvchining qaysi jihat zaifligi (metodika, fan bilimi, nutq, texnologiya) aniq ko'rinadi.

Bu toifadagi maktablar bilan ishlashda imkon qadar har bir o'qituvchi uchun alohida rivojlanish rejasi tuzilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Yillik, yarim yillik, xaftalik aniq mo'ljallangan maqsadlar, o'rganilishi kerak bo'lgan ko'nikmalar, natijani baholash mezonlari belgilab olinishi muhimdir.

O'qituvchiga birlashtirilgan mentor-ustoz bilan haftasiga kamida bir marta hamkorlikda dars tahlil qilish, ko'zlangan maqsad bo'yicha birga reja tuzish va tahlil qilish orqali nazariyadan amaliyotga tezroq o'tiladi. Buning uchun birlashtirilgan yosh o'qituvchini mentor-ustoz tomonidan o'tiladigan ochiq darslar va master-klasslarga jalb etish kerak.

O'tkazilgan ochiq darslar va master-klasslarga jalb etilgan o'qituvchilarning o'zlari tomonidan o'tkazilgan mashg'ulotlar ham albatta kuzatilishi va tahlil qilinishi hamda o'qituvchilarda qayta aloqa (feedback) madaniyatini ham shakllantirilishi kerak. Bunda "qanday xatolarga yo'l qo'yildi?", "qanday yaxshilash mumkin?" degan savollarga darsdan keyin o'tkaziladigan tahlillarda ijobiy va rivojlantiruvchi fikrlar bildirib borilishi ham o'qituvchilarga yaxshi motivasiya beradi.

Dars mashg'ulotlarida kompetensiyaga asoslangan ta'lim, interaktiv metodlardan o'z o'rnida foydalanish, formativ baholash va raqamli vositalar (taqdimotlar, tafakkurga chorlovchi roliklar, onlayn testlar) dan foydalanishni ham o'rgatib borish

muhimdir.

Yuqorida bayon eilganlarni umumlashtirgan holda o'qituvchi tomonidan mikrodarslar o'tilishi ham yaxshi samara berishi isbotlangan. Bunda o'qituvchi qisqa 10-15 minutli dars mashg'ulotini videoga olib, biriktirilgan mentor-o'qituvchi bilan tahlil qilib chiqishi orqali o'z xatolarini va kamchiliklarini yaqqol ko'radi. Natijada yo'l ko'yilayotgan xatolar tezlikda tuzatiladi.

Ma'lum yutuqlarga erishayotgan o'qituvchiga o'z vaqtida motivasiya berish va rag'batlantirib borilishi muhimdir. Mentor-o'qituvchi, maktab rahbariyati, metodistlar va tuman MMTB mutaxassislari tomonidan kichik bo'lsada yutuqlarini e'tirof etib borilishi, sertifikat, tashakkurnomalarni jamoa oldida taqdim etilishi ham o'qituvchini yangi yutuqlarga undaydi.

Ta'lim sifati yuqori bo'lmagan maktablarga biriktirilgan mentor-o'qituvchi yoki metodistlar tomonidan o'zini "tekshiruvchi" deb his qilishi aks ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ham yodda saqlash kerak. Agar ular "men yordam berishim kerak" degan goya bilan ishga kirishsa, shu jamoada ijtimoiy psixologik muhitni ham yaxshilaydi. Pirovard natijada ko'zlangan maqsadga erishiladi.

Xulosa

Avvalo shuni unutmaslik kerakki, ta'lim sifati yuqori bo'lmagan maktablarga yordam berish - bu bir martalik emas, balki uzluksiz davom etadigan jarayon. Yuqorida aytib o'tilgan tarzda metodik yordam to'g'ri tashkil etilsa, ta'lim muassasalarida qisqa muddatda sezilarli ijobiy natijalarga erishish mumkin. Eng muhimi, bu jarayonda hamkorlik, ochiqlik va doimiy o'rganish tamoyillariga amal qilish zarur.

Ta'lim sifati yuqori bo'lmagan maktablarga samarali metodik yordam ko'rsatish - ta'lim tizimi barqaror rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi. Bu jarayon, avvalo, maktabdagi o'quv-tarbiya jarayonini chuqur tahlil qilish, o'qituvchilarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash va shu asosda maqsadli metodik qo'llab-quvvatlashni tashkil etishni talab qiladi.

Metodik yordam doirasida ustoz-shogird tizimini joriy etish, amaliy seminar va master-klasslar o'tkazish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish hamda doimiy monitoring va tahlilni yo'lga qo'yish orqali o'qituvchilar malakasini oshirish mumkin. Natijada dars sifati yaxshilanib, o'quvchilarning bilim darajasi va faolligi ortib, maktabning umumiy ta'lim samaradorligi ta'minlanadi.

Demak, ta'lim muassasalariga o'z vaqtida va maqsadli metodik yordamlar ko'rsatib borilsa, o'qituvchilarning bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, zamon talabiga mos bo'lgan darsliklar va o'quv metodik majmualar asosida mashg'ulotlarni tashkil etish hamda

sifatli ta'lim berish amalga oshiriladi.

Zero, maktablardagi ta'lim sifatini ko'tarishning tayanch nuqtasi o'qituvchilarning kasbiy saviyasi ekanligi ma'lum. Demak, maktablardagi ta'lim sifatini oshirish uchun pedagoglar tayyorlash sifatini oshirish va mazkur sifatni ularning butun kasbiy faoliyati davomida takomillashtirib borish kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Xo'jayev va boshqalar "Pedagogika asoslari" Toshkent., "TDIU"2003 yil.
2. Mavlonova R. va boshqalar "Pedagogika" Toshkent 2003 yil
3. Podlasiy I. P. "Pedagogika". Moskva, 2005
4. Ochilova G.O., Musaxanova G.O. "Pedagogika" Toshkent. TDIU, 2005 yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son Qarori.
6. O'.X.Muxamedov. Ta'limni tashkil etishda zamonaviy interfaol metodlar: O'quv-uslubiy tavsiyalar. O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016 yil.
7. Interfaol metodlar: mohiyati va ko'llanilishi. Metodik ko'llanma. D.Ro'ziyeva, M.Usmonboyeva, Z.Xolikova. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2013 y.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 15 oktyabrda "Ta'lim darajasi yuqori bo'lmagan maktablarga malakali o'qituvchi-pedagoglarni jalb qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 646-sonli qarori.
9. <https://lex.uz/docs/5679889?ONDATE=01.03.2025%2000>

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA TARBIYACHILARNING IJTIMOIY-HISSIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Masharipova Donoxon Jumanazarovna

*Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrasi o'qituvchisi*

Matkarimova Nodira Egamberganova

*Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirishning ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tarbiyachining ijtimoiy-hissiy kompetensiyasi — bu uning o'z his-tuyg'ularini boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish, empatiya namoyon etish va pedagogik jarayonda ijobiy psixologik muhit yaratish qobiliyatidir.

Ishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanish darajasi va uning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'siri ko'rsatib o'tiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, yuqori darajadagi ijtimoiy-hissiy kompetensiyaga ega tarbiyachilar bolalarning shaxsiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali usul va vositalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: *ijtimoiy-hissiy kompetensiya, maktabgacha ta'lim, tarbiyachi, emotsional intellekt, empatiya, kommunikativ ko'nikmalar, pedagogik mahorat, psixologik muhit, shaxsiy rivojlanish, ta'lim samaradorligi*

Аннотация: *В данной статье анализируется важность развития социально-эмоциональных компетенций педагогов в системе дошкольного образования с научной, теоретической и практической точек зрения. Социально-эмоциональная компетентность педагога – это его способность управлять собственными эмоциями, эффективно общаться с другими, проявлять эмпатию и создавать позитивную психологическую среду в педагогическом процессе. В исследовании изучался уровень социально-эмоционального развития педагогов и его влияние на образовательный процесс на основе современных педагогических подходов. Результаты показали, что педагоги с высоким уровнем социально-эмоциональной компетентности оказывают положительное влияние на личностное, социальное и когнитивное развитие детей. В статье также освещаются эффективные методы и инструменты развития этих компетенций.*

Ключевые слова: *социально-эмоциональная компетентность, дошкольное образование, педагог, эмоциональный интеллект, эмпатия, коммуникативные навыки, педагогические навыки, психологическая среда, личностное развитие, эффективность обучения.*

Abstract: *This article analyzes the importance of developing social and emotional competencies of educators in the preschool education system from a scientific, theoretical and practical perspective. The socio-emotional competence of an educator is his ability to manage his own emotions, communicate effectively with others, show empathy and create a positive psychological environment in the pedagogical process. The study studied the level of socio-emotional development of educators and its impact on the educational process based on modern pedagogical approaches. The results showed that educators with a high level of socio-emotional competence have a positive impact on the personal, social and cognitive development of children. The article also highlights effective methods and tools for developing these competencies.*

Keywords: *social and emotional competence, preschool education, educator, emotional intelligence, empathy, communicative skills, pedagogical skills, psychological environment, personal development, educational effectiveness.*

KIRISH

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim sifatini oshirish, bolalarning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlash va pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishni talab etmoqda. Ayniqsa, tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda, chunki maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash jarayoni nafaqat bilim berish, balki ularning hissiy holatini tushunish, qo'llab-quvvatlash va ijobiy psixologik muhit yaratishni ham o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-hissiy kompetensiya tarbiyachining o'z emotsiyalarini anglash va boshqarish, bolalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish, empatiya ko'rsatish hamda nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish qobiliyatini ifodalaydi. Bunday kompetensiyalar pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi, bolalarda ijtimoiylashuv, o'zini tutish madaniyati va hissiy barqarorlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida tarbiyachining nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalari, balki uning shaxsiy sifatlari, xususan, hissiy barqarorligi va ijtimoiy faolligi ham muhim omil sifatida qaralmoqda. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganish va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati ortib bormoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu masala ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli jihatlarida o'rganilgan.

Ijtimoiy-hissiy kompetensiya tushunchasi dastlab emotsional intellekt nazariyalari bilan bog'liq holda shakllangan bo'lib, Daniel Goleman o'z tadqiqotlarida emotsional intellektni shaxsning muvaffaqiyatga erishishida muhim omil sifatida asoslab beradi. Unga ko'ra, o'z his-tuyg'ularini boshqarish, empatiya va ijtimoiy ko'nikmalar pedagog faoliyatining samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, Lev Vygotsky ta'lim jarayonida ijtimoiy muhit va muloqotning hal qiluvchi ahamiyatini ta'kidlab, shaxs rivojlanishida hissiy-ijtimoiy omillarning o'zni yuqori ekanligini ko'rsatadi. Uning nazariyasiga ko'ra, pedagog va bola o'rtasidagi samarali hamkorlik rivojlanishning asosiy sharti hisoblanadi.

Urie Bronfenbrenner tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasida esa shaxs rivojlanishiga turli ijtimoiy muhitlarning (oilalar, ta'lim muassasasi, jamiyat) ta'siri yoritilgan bo'lib, bu jarayonda pedagogning hissiy va ijtimoiy kompetensiyalari muhim rol o'ynashi qayd etiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda maktabgacha ta'lim muassasalarida ijobiy psixologik muhitni yaratish, bolalar bilan samarali muloqot o'rnatish va stressni boshqarish tarbiyachining ijtimoiy-hissiy kompetensiyalariga bevosita bog'liqligi ta'kidlanadi. Tadqiqotchilar ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish uchun treninglar, refleksiya mashg'ulotlari, interfaol metodlar va kasbiy rivojlanish dasturlaridan foydalanishni tavsiya etadilar.

Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda ham tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishda ijtimoiy-hissiy omillarning o'rni muhim ekani alohida qayd etiladi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom psixologik muhitni shakllantirish va bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda tarbiyachining emotsional barqarorligi muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalari ularning kasbiy samaradorligini oshiradi hamda maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, mazkur kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o'rganishni talab etadi.

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirishda kompleks yondashuv asosida sifat va miqdoriy metodlardan foydalanish mumkinligi ko'rsatiladi :

Pedagogik kuzatuv – tarbiyachilarning kundalik faoliyati jarayonida ularning emotsional holati, muloqot madaniyati va bolalar bilan o'zaro munosabatlari o'rganiladi;

So'rovnomalar (anketa) – tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalari (empatiya, stressni boshqarish, o'zini nazorat qilish) darajasi aniqlashtiriladi;

Suhbat metodi – tarbiyachilar bilan individual va guruhli suhbatlar orqali ularning kasbiy muammolari va hissiy holatlari tahlil qilinadi;

Tajriba-sinov ishlari – maxsus ishlab chiqilgan trening mashg'ulotlari, psixologik mashqlar va interfaol metodlar orqali kompetensiyalarni rivojlantirish ishlari olib boriladi;

Taqqoslash va tahlil – boshlang'ich va yakuniy natijalar solishtirilib, o'zgarishlar baholanadi.

Bularni aniqlash esa, uchta bosqichda amalga oshiriladi :

1. Diagnostika bosqichi

2. Amaliy bosqich

3. Yakuniy bosqich

Baholash mezonlari:

-o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish qobiliyati;

-empatiya darajasi;

-kommunikativ ko'nikmalar;

-nizoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati;

-pedagogik faoliyatda ijobiy psixologik muhit yaratish darajasi.

NATIJALAR

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalari pedagogik jarayon samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar tarkibiga kiruvchi o'zini anglash, emotsiyalarni boshqarish, empatiya va kommunikativ ko'nikmalar tarbiyachining kasbiy faoliyatida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yuqori darajadagi ijtimoiy-hissiy kompetensiyaga ega tarbiyachilar bolalar bilan samarali muloqot o'rnatadi, ijobiy psixologik muhit yaratadi hamda ta'lim-tarbiya jarayonini insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etadi. Bunday kompetensiyalar bolalarning ijtimoiylashuvi, hissiy barqarorligi va kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyachilarning emotsional barqarorligi va empatik munosabati bolalarda ishonch hissini shakllantiradi, bu esa ularning faol ishtiroki va mustaqil fikrlashiga xizmat qiladi. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyalarning rivojlanganligi pedagog va bola o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, ilmiy yondashuvlar tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonining muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatadi. Bu kompetensiyalarni rivojlantirish orqali ta'lim jarayonida stress holatlarini kamaytirish, nizolarni konstruktiv hal qilish va sog'lom psixologik muhitni shakllantirish mumkin.

Umuman olganda, nazariy tahlillar natijasi sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalari nafaqat ularning kasbiy mahoratini oshiradi, balki maktabgacha ta'lim sifatini yaxshilashda ham muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tizimi bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda tarbiyachi asosiy pedagogik subyekt sifatida katta rol o'ynaydi. Tarbiyachining kasbiy faoliyati nafaqat bilim berish, balki bolalarning emotsional holatini tushunish, ularni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy munosabatlarga tayyorlashni ham o'z ichiga oladi.

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini

rivojlantirish ularning kasbiy faoliyati samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki tarbiyachi nafaqat ta'lim beruvchi, balki bolalar uchun emotsional tayanch, ijtimoiy model va psixologik muhit yaratuvchi shaxs hisoblanadi.

Birinchidan, ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar tarbiyachiga o'z hissiyotlarini anglash va boshqarish imkonini beradi. Bu esa stressli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, hissiy barqarorlikni saqlash va pedagogik jarayonni muvozanatli olib borishga yordam beradi.

Ikkinchidan, bu kompetensiyalar bolalar bilan samarali muloqot o'rnatishda muhim rol o'ynaydi. Empatiya va kommunikativ ko'nikmalari rivojlangan tarbiyachi har bir bolaning individual ehtiyojini tez anglaydi va unga mos pedagogik yondashuvni tanlaydi. Natijada bolalarda ishonch, xavfsizlik va erkin fikrlash muhiti shakllanadi.

Uchinchidan, ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar guruhda ijobiy psixologik muhit yaratishga xizmat qiladi. Bunday muhit bolalarning o'quv faoliyatiga qiziqishini oshiradi, nizolarni kamaytiradi va hamkorlikni kuchaytiradi.

To'rtinchidan, ushbu kompetensiyalar tarbiyachining kasbiy samaradorligini oshiradi. Emotsional intellekti yuqori bo'lgan tarbiyachi pedagogik jarayonni to'g'ri rejalashtiradi, bolalarning xulq-atvorini to'g'ri tahlil qiladi va ta'lim jarayonini moslashtira oladi.

Shuningdek, ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar tarbiyachining kasbiy charchoqlik (burnout) holatini kamaytiradi, ishga motivatsiyasini oshiradi va uzoq muddatli kasbiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Umuman olganda, tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat ularning shaxsiy va kasbiy o'sishini ta'minlaydi, balki maktabgacha ta'lim sifatini oshirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy-hissiy kompetensiya — bu shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalarning hissiy holatini tushunish (empatiya), samarali muloqot qilish hamda ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatidir. Tarbiyachi uchun ushbu kompetensiyalar pedagogik jarayonni samarali tashkil etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Maktabgacha yoshdagi bolalar emotsional jihatdan juda sezgir bo'lib, ular kattalarning kayfiyati va munosabatiga tez ta'sirchan bo'ladi. Shu sababli tarbiyachining hissiy barqarorligi va ijobiy muloqot uslubi bolalarda ishonch, xavfsizlik hissi va faol ishtirokni shakllantiradi. Bu esa o'z navbatida bolalarning kognitiv, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda tarbiyachining emotsional intellekti yuqori bo'lishi ta'lim sifati bilan bevosita bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. Ijtimoiy-hissiy

kompetensiyalari rivojlangan tarbiyachi guruhda ijobiy psixologik muhit yaratadi, nizolarni konstruktiv hal qiladi va har bir bolaga individual yondasha oladi.

Shuningdek, bu kompetensiyalarni rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonining muhim qismi hisoblanadi. Treninglar, refleksiya, psixologik mashqlar, jamoaviy muhokamalar va interfaol metodlar tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini takomillashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalari pedagogik jarayonning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ushbu kompetensiyalar tarbiyachining nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalariga, balki uning shaxsiy emotsional barqarorligi, muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuvchanligiga ham bevosita bog'liqdir.

Ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar rivojlangan tarbiyachi bolalar bilan ishonchli va iliq munosabat o'rnatadi, bu esa ta'lim-tarbiya jarayonida ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi. Bunday muhit bolalarning o'zini erkin ifoda etishi, faol ishtirok etishi hamda ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishiga imkon yaratadi.

Shuningdek, tahlillar tarbiyachining empatiya darajasi yuqori bo'lsa, u bolalarning individual ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishi va ularga mos pedagogik yondashuvni tanlay olishini ko'rsatadi. Bu esa inklyuziv ta'lim tamoyillarini amalga oshirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Nazariy manbalarda ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Treninglar, refleksiya, o'z-o'zini baholash va jamoaviy hamkorlik kabi usullar tarbiyachilarning emotsional intellektini oshirishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi.

Biroq, ayrim adabiyotlarda ushbu kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida tashkiliy va metodik muammolar mavjudligi ham qayd etiladi. Jumladan, tarbiyachilarning ish yuklamasi, psixologik qo'llab-quvvatlash tizimining yetarli emasligi hamda muntazam malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi ushbu jarayon samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni rivojlantirish maktabgacha ta'lim tizimida nafaqat tarbiyachining kasbiy sifatlarini oshiradi, balki bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bu yo'nalishda tizimli yondashuv va doimiy ilmiy-amaliy ishlarni takomillashtirish zarur hisoblanadi.

XULOSA

Maktabgacha ta'lim tizimi shaxsning eng muhim rivojlanish bosqichi bo'lib,

aynan shu davrda bolalarda ijtimoiy ko'nikmalar, hissiy barqarorlik va dastlabki axloqiy tushunchalar shakllanadi. Ushbu jarayonda tarbiyachi asosiy pedagogik subyekt sifatida katta mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Zamonaviy ta'lim yondashuvlari tarbiyachidan nafaqat bilim berish, balki bolalarning hissiy ehtiyojlarini tushunish, ularni qo'llab-quvvatlash va ijobiy psixologik muhit yaratishni ham talab etadi.

Ijtimoiy-hissiy kompetensiya — bu shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash, ularni boshqarish, boshqalarning hissiy holatini tushunish (empatiya), samarali muloqot qilish hamda ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatidir. Tarbiyachi uchun bu kompetensiyalar kasbiy faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi, chunki u bevosita bolalar bilan doimiy emotsional aloqada bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar emotsional jihatdan juda sezgir bo'lib, ular kattalarning kayfiyati, nutqi va munosabatiga tez ta'sirlanadi. Shu sababli tarbiyachining hissiy barqarorligi, sabr-toqati va empatik yondashuvi bolalarda xavfsizlik hissini shakllantiradi. Bu esa bolalarning o'zini erkin ifoda etishi, faol ishtirok etishi va ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlaydi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda tarbiyachining ijtimoiy-hissiy kompetensiyasi ta'lim sifati bilan bevosita bog'liq ekani qayd etiladi. Emotsional intellekti rivojlangan tarbiyachi guruhda ijobiy psixologik muhit yarata oladi, nizolarni konstruktiv hal qiladi va har bir bolaga individual yondasha oladi. Bu esa bolalarning nafaqat ijtimoiy, balki kognitiv va axloqiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar tarbiyachining kasbiy stressni boshqarish, ishdagi emotsional zo'riqishni kamaytirish va kasbiy barqarorlikni saqlashida ham muhim rol o'ynaydi. Bu kompetensiyalar rivojlangan tarbiyachi o'z faoliyatida yanada samarali, sabrli va moslashuvchan bo'ladi.

Tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Buning uchun treninglar, refleksiya, psixologik mashqlar, rolli o'yinlar, jamoaviy muhokamalar va mentorlik tizimi kabi usullardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, bolalarning sog'lom psixologik rivojlanishini ta'minlash va ta'lim jarayonini insonparvarlashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanov B. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Noshir, 2019.43-bet
2. Rakhimov A. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent, 2020.55-bet

3. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969.
4. CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning). Framework for Social and Emotional Learning. – 2020.
5. OECD. Social and Emotional Skills: Well-being, Connectedness and Success. – OECD Publishing, 2019.

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA VIZUAL TAHLIL METODI ORQALI O'QUVCHILARNING BADIY-OBRAZLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Mirxakimova Dilnoza Abduraxmanovna

Yunusobod tumani 260-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchi

Annotatsiya. Maqolada 6-sinf tasviriy san'at darslarida vizual tahlil metodidan foydalanish orqali o'quvchilarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Mazkur metod san'at asari, natura, kompozitsiya va o'quvchi ijodiy ishini shakl, rang, nur-soya, ritm, proporsiya hamda badiiy g'oya nuqtayi nazaridan tahlil qilishga yo'naltirilgan samarali pedagogik vosita sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: vizual tahlil, badiiy-obrazli tafakkur, tasviriy san'at, kompozitsiya, estetik idrok, san'at asari, 6-sinf.

Аннотация. В статье раскрываются дидактические возможности метода визуального анализа в развитии художественно-образного мышления учащихся 6 класса на уроках изобразительного искусства. Метод обосновывается как эффективный педагогический инструмент осмысления произведения искусства, натуры, композиции и творческой работы учащегося с точки зрения формы, цвета, светотени, ритма, пропорции и художественной идеи.

Ключевые слова: визуальный анализ, художественно-образное мышление, изобразительное искусство, композиция, эстетическое восприятие, произведение искусства, 6 класс.

Annotation. The article reveals the didactic potential of the visual analysis method in developing artistic and imaginative thinking among 6th-grade students in fine arts lessons. The method is substantiated as an effective pedagogical tool for understanding artworks, objects, compositions and students' creative works in terms of form, color, light and shade, rhythm, proportion and artistic idea.

Keywords: visual analysis, artistic thinking, fine arts, composition, aesthetic perception, artwork, 6th grade.

KIRISH. Zamonaviy tasviriy san'at ta'limi o'quvchilarni faqat tasviriy texnikaga

o'rgatish bilan cheklanmay, ularda ko'rish, anglash, tahlil qilish va obrazli ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Bu vazifani amalga oshirishda vizual tahlil metodi alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchi san'at asarini, naturani yoki o'z ijodiy ishini tahlil qilish orqali tasviriy vositalarning badiiy ma'nosini anglaydi, kompozitsion yechim sababini tushunadi va o'z fikrini obrazli ifoda qilishga o'rganadi.

6-sinf o'quvchilari uchun vizual tahlil metodi yosh xususiyatlariga mos, ko'rgazmali va amaliy yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Bu davrda o'quvchilarda kuzatuvchanlik, tasavvur, rangni idrok etish, shakl va hajmni anglash hamda syujetli kompozitsiya tuzishga qiziqish kuchayadi. Shu bois vizual tahlil nazariy tushunchalarni amaliy ijodiy faoliyat bilan bog'lashning samarali vositasi hisoblanadi.

Vizual tahlil metodi tasviriy obyektini faqat tashqi ko'rinish darajasida emas, balki uning badiiy tuzilishi, mazmuni va ifoda vositalari nuqtayi nazaridan o'rganishga yo'naltiriladi. Unda o'quvchi asardagi asosiy obraz, kompozitsion markaz, rang uyg'unligi, nur-soya munosabati, ritm, muvozanat, proporsiya, fon va detallar umumiy g'oyaga qanday xizmat qilishini kuzatadi. Shu orqali o'quvchining qarashi oddiy tomoshabinlikdan badiiy tahlil darajasiga ko'tariladi.

Tasviriy san'at darsida vizual tahlilni uch bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiq: dastlabki kuzatish, mazmunli tahlil va ijodiy qo'llash. Dastlabki kuzatishda o'quvchi asar yoki natura haqida umumiy tasavvur hosil qiladi. Mazmunli tahlilda shakl, rang, kompozitsiya, detallar va obrazlar o'rtasidagi bog'lanish aniqlanadi. Ijodiy qo'llash bosqichida esa o'quvchi tahlildan olgan bilimlarini o'z ijodiy ishida qo'llaydi. Bunday izchillik vizual idrokdan badiiy-obrazli tafakkurga o'tishni ta'minlaydi.

Vizual tahlil metodini "Badiiy asarga illustratsiya ishlash" mavzusida qo'llash ayniqsa samaralidir. Avvalo o'quvchilar matn yoki asar mazmuni bilan tanishadi, undagi asosiy voqea, obraz, kayfiyat va g'oyani ajratadi. Keyin illustratsiyada qaysi sahna tasvirlanishi, qaysi personaj asosiy o'rinda bo'lishi, rang tanlovi qanday emotsional ta'sir berishi muhokama qilinadi. Bu jarayonda o'quvchi faqat rasm chizmaydi, balki badiiy matnni vizual obrazga aylantiradi.

"Siluet mavzusida rasm ishlash" darsida esa vizual tahlil o'quvchilarga shaklning asosiy konturini, harakat holatini, proporsional munosabatlarni va obrazning umumiy xarakterini anglashga yordam beradi. Siluet bilan ishlashda mayda detallar emas, balki umumiy shakl va ifoda kuchi muhim hisoblanadi. Bu o'quvchilarda umumlashtirish, asosiy belgini ajratish va obrazli fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Vizual tahlil jarayonida savollar tizimi muhim o'rin tutadi. Masalan: asarda asosiy obraz qaysi? Kompozitsion markaz qayerda joylashgan? Ranglar qanday kayfiyat yaratadi? Muallif nimani ta'kidlamoqchi? Agar siz ushbu asarni qayta ishlasangiz,

qaysi detalni o'zgartirgan bo'ladingiz? Bunday savollar o'quvchini faol fikrlashga, mustaqil mulohaza yuritishga va shaxsiy estetik munosabat bildirishga undaydi.

Mazkur metod refleksiv baholash bilan bog'langanda yanada samarali bo'ladi. Dars yakunida o'quvchi o'z ishini tahlil qiladi: g'oya qanchalik aniq berilgan, kompozitsiya to'g'ri tuzilganmi, rang tanlovi obrazga mosmi, qaysi jihatlar muvaffaqiyatli chiqqan va keyingi ishda nimani yaxshilash kerak. Bu jarayon ijodiy kompetentlikning refleksiv-baholash komponentini kuchaytiradi.

Vizual tahlilning samaradorligi o'quvchining ko'rish faoliyatini fikrlash faoliyati bilan bog'lay olishida namoyon bo'ladi. San'at asarini oddiy ko'rish va uni badiiy tahlil qilish o'rtasida katta farq mavjud: birinchi holatda o'quvchi asarni tashqi belgilar orqali qabul qiladi, ikkinchi holatda esa shakl, rang, kompozitsiya, kayfiyat va g'oya o'rtasidagi munosabatni anglaydi.

6-sinfda vizual tahlil savol-javob, taqqoslash, qismlarga ajratish va umumlashtirish metodlari bilan uyg'unlashtirilsa, o'quvchilarning badiiy-obrazli tafakkuri sezilarli faollashadi. Masalan, bir xil mavzuga oid ikki asarni qiyoslash o'quvchilarga kompozitsion yechimlar turlicha bo'lishi mumkinligini tushuntiradi. Bu esa ularning o'z ijodiy ishlarida mustaqil yechim tanlash qobiliyatini kuchaytiradi.

Vizual tahlil darsning faqat kirish qismida emas, balki butun jarayon davomida qo'llanishi mumkin. O'quvchi eskiz yaratayotganda ham, rang tanlayotganda ham, yakuniy ishini baholayotganda ham vizual tahlil amal qiladi. Shu ma'noda u alohida metod emas, balki ijodiy faoliyatni boshqaruvchi didaktik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Metodning muhim jihat shundaki, u o'quvchilarda estetik lug'at va badiiy mulohaza yuritish madaniyatini shakllantiradi. O'quvchi "chiroyli" yoki "yoqdi" kabi umumiy iboralar bilan cheklanmay, "kompozitsion markaz", "rang kontrasti", "ritm", "muvozanat", "obrazli ifoda" kabi tushunchalardan foydalanishga o'rganadi.

Tahlil natijasi amaliy ish bilan bog'lanishi shart. O'quvchi tahlilda aniqlagan kompozitsion yoki rang yechimini o'z ijodiy ishida sinab ko'rsa, metodning amaliy samarasi oshadi. Shuningdek, dars yakunida o'quvchilardan o'z ishlarini vizual tahlil mezonlari asosida baholash so'ralishi lozim. Bu refleksiyani kuchaytiradi va keyingi ijodiy faoliyat uchun maqsad belgilashga yordam beradi.

Maqolada ilgari surilgan yondashuvning ilmiy-metodik ahamiyati shundaki, u tasviriy san'at darsida o'quvchi faoliyatini faqat natijaga emas, balki ijodiy jarayonning ichki bosqichlariga qarab tahlil qilish imkonini beradi. Bu jarayonda o'quvchi kuzatadi, savol qo'yadi, qiyoslaydi, tanlaydi, tasvirlaydi va o'z xulosasini asoslaydi.

Ushbu metodik yondashuv umumta'lim maktablari amaliyoti uchun qulaydir,

chunki u maxsus murakkab jihozlarni talab qilmaydi. Asosiy shart — o'qituvchining darsni ijodiy muhit, vizual tahlil, bosqichli topshiriqlar va refleksiv baholash asosida tashkil eta olishidir. Bu mavjud fan dasturi doirasida ham amalga oshirilishi mumkin.

XULOSA

Vizual tahlil metodi 6-sinf tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishda samarali didaktik vosita hisoblanadi. U o'quvchida asarni ko'rish, anglash, qiyoslash, baholash va o'z ijodida qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Mazkur metodni loyihaviy-ijodiy faoliyat va refleksiv baholash bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning vizual madaniyatini, kompozitsion fikrlashini va ijodiy mustaqilligini oshiradi. Shu sababli vizual tahlil 6-sinf tasviriy san'at darslarining muhim metodik mexanizmlaridan biri sifatida qaralishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.
3. Hasanov R. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. — Toshkent, 2010.
4. Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at ta'limi metodikasi. — Toshkent, 2012.
5. Boymetov B. Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish. — Toshkent, 2015.
6. Hetland L., Winner E., Veenema S., Sheridan K. Studio Thinking: The Real Benefits of Visual Arts Education. — New York: Teachers College Press, 2007.
7. Karimov B., Mirahmedov K., Nurullayev I. Tasviriy san'at: 6-sinf uchun darslik. — Toshkent, 2017.

FUTURE PERSPECTIVES ON THE ORGANIZATION OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Musulmanova N.R.

Associate Professor, PhD in Philology, Department of Uzbek Language and Teaching Methodology, Alisher Navo'i Tashkent State University of Uzbek Language and Literature

Abstract. *This article analyzes modern approaches and prospects for organizing the system of continuous professional development of teachers based on foreign experiences. The importance of the Continuous Professional Development (CPD)*

model, mentoring, reflective learning, modular training, and digital platforms used in developed countries is highlighted. In addition, recommendations are provided for adapting these experiences to the national education system.

Keywords: *continuous professional development, CPD, teacher training, foreign experience, pedagogical competence, mentoring, reflection, innovative education.*

Annotatsiya

Ushbu maqolada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini xorijiy tajribalar asosida tashkil etishning zamonaviy yo'nalishlari va istiqbollari tahlil qilinadi. Rivojlangan davlatlarda qo'llanilayotgan Continuous Professional Development (CPD) modeli, mentorlik, reflektiv ta'lim, modul asosidagi malaka oshirish hamda raqamli platformalarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, ushbu ilg'or tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish va ta'lim sifatini oshirish bo'yicha taklif hamda tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: *uzluksiz kasbiy rivojlantirish, CPD, pedagoglarni tayyorlash, xorijiy tajriba, pedagogik kompetensiya, mentorlik, refleksiya, innovatsion ta'lim.*

Аннотация

В данной статье анализируются современные направления и перспективы организации системы непрерывного профессионального развития педагогов на основе зарубежного опыта. Освещается значение модели Continuous Professional Development (CPD), наставничества, рефлексивного обучения, модульного повышения квалификации, а также цифровых платформ, применяемых в развитых странах. Кроме того, представлены предложения и рекомендации по адаптации передового зарубежного опыта к национальной системе образования и повышению качества образования.

Ключевые слова: *непрерывное профессиональное развитие, CPD, подготовка педагогов, зарубежный опыт, педагогическая компетентность, наставничество, рефлексия, инновационное образование.*

In the era of globalization and rapidly developing information technologies, continuous improvement of teachers' professional competence has become one of the most important tasks. Modern education requires teachers not only to possess deep subject knowledge but also to effectively use innovative pedagogical technologies, communicative approaches, and digital tools. Therefore, improving the system of continuous professional development is becoming an urgent issue. The experience of developed countries shows that teachers' professional development should not be limited to one-time training courses. Instead, it should be organized as a continuous process throughout a teacher's professional career.

The Concept of Continuous Professional Development

Continuous Professional Development (CPD) is a process aimed at continuously improving teachers' professional knowledge, skills, and competencies. This system helps teachers work effectively in accordance with modern educational requirements.

CPD is based on the following principles:

- continuity;
- practice-oriented learning;
- individualization;
- reflective approach;
- collaborative learning.

Foreign Experiences:

Finland's Experience

In Finland's education system, great attention is paid to teachers' professional development. Teachers are considered independent researchers and professionals. They regularly participate in seminars, training courses, and research projects. Reflective practice and self-analysis play an important role.

Singapore's Experience

In Singapore, teachers' professional growth is organized through the "Teaching Track" model. Every teacher is required to complete a certain number of professional development hours annually. The mentoring system is highly developed, where experienced teachers provide practical support to novice educators.

The United Kingdom's Experience

In the United Kingdom, the CPD system is organized on the basis of modular education. Teachers choose courses according to their professional needs. Online platforms and distance learning opportunities increase the effectiveness of professional development.

The Experience of the United States

In the United States, Professional Learning Communities (PLC) are widely implemented. Teachers improve their qualifications through sharing experiences, collaboratively solving problems, and analyzing lessons together.

Prospects for organizing continuous professional development

Based on the analysis of foreign experiences, several promising directions for improving the system of continuous professional development can be identified. These approaches aim to enhance teachers' competencies, increase educational quality, and ensure the effectiveness of lifelong learning processes.

1. Creating Individual Development Pathways

One of the most important aspects of modern professional development systems is the creation of individualized learning pathways for teachers. In many developed countries, teachers are not required to follow the same training programs. Instead, their professional needs, teaching experience, subject specialization, and career goals are taken into account when designing development plans.

Individualized professional development allows teachers to focus on the areas where they need improvement most. For example, some educators may require support in digital literacy, while others may need training in communicative teaching methods or classroom management. Personalized learning pathways help teachers become more motivated and actively engaged in their own professional growth.

Furthermore, individualized planning encourages self-assessment and reflective practice. Teachers analyze their strengths and weaknesses, set professional goals, and continuously monitor their progress. As a result, professional development becomes more effective, flexible, and learner-centered.

2. Expanding the Use of Digital Platforms

The rapid development of information and communication technologies has significantly transformed the process of teacher professional development. Today, digital platforms play a crucial role in providing flexible and accessible learning opportunities for educators.

Online courses, webinars, virtual conferences, learning management systems, and electronic portfolios enable teachers to improve their qualifications regardless of time and location. Such opportunities are especially important for teachers working in remote areas where access to traditional training programs may be limited.

Digital platforms also support self-paced learning. Teachers can choose courses according to their professional interests and study materials at their own convenience. In addition, modern technologies facilitate collaboration among educators from different countries through online communities and professional networks.

Electronic portfolios are another important tool in continuous professional development. They allow teachers to collect certificates, lesson plans, classroom projects, and reflective reports in one place. This helps educators evaluate their achievements and demonstrate professional growth over time.

Therefore, integrating digital technologies into CPD systems increases accessibility, flexibility, and efficiency in teacher training.

3. Developing the Mentoring System

Mentoring is considered one of the most effective strategies for supporting teachers' professional growth. In many countries such as Singapore, the United

Kingdom, and Finland, novice teachers are assigned to experienced mentors who provide guidance, feedback, and practical support.

The mentoring system helps beginner teachers adapt more quickly to the school environment and teaching profession. Experienced mentors share classroom management strategies, lesson planning techniques, assessment methods, and effective communication skills. This process reduces professional stress and increases teachers' confidence.

Mentoring also promotes collaborative learning and professional dialogue among educators. Through regular discussions and lesson observations, teachers can exchange experiences and learn from one another. Such cooperation contributes to the creation of a positive professional culture within educational institutions.

Moreover, mentoring is beneficial not only for novice teachers but also for experienced educators. Mentors improve their leadership, communication, and reflective skills while guiding others. As a result, mentoring becomes a mutually beneficial process that strengthens the overall quality of education.

4. Practice-Oriented Training

Another important direction in continuous professional development is the organization of practice-oriented training programs. Traditional teacher training often focuses mainly on theoretical knowledge, while modern education systems emphasize practical application and classroom experience.

Practice-oriented training includes activities such as lesson study, peer observation, microteaching sessions, workshops, simulations, and classroom-based research. These methods allow teachers to apply newly acquired knowledge directly in real teaching situations.

Lesson study, for example, is widely used in Japan and other countries as a collaborative professional development approach. Teachers jointly plan, observe, analyze, and improve lessons. This process enhances teaching effectiveness and encourages reflective practice.

Microteaching sessions are also highly effective because they provide teachers with opportunities to practice specific teaching skills in a controlled environment. Constructive feedback from colleagues and trainers helps educators identify areas for improvement.

As a result, practice-oriented professional development strengthens teachers' pedagogical competencies, problem-solving abilities, and confidence in classroom instruction.

5. Strengthening International Cooperation

International cooperation plays a significant role in improving the quality of continuous professional development systems. Globalization has created opportunities for educators to exchange experiences, ideas, and innovative teaching practices with colleagues from different countries.

Participation in international conferences, exchange programs, training projects, and academic partnerships allows teachers to become familiar with modern educational trends and global standards. Such collaboration broadens teachers' professional perspectives and encourages intercultural communication.

International organizations and educational institutions often provide grants, scholarships, and professional development programs for teachers. These opportunities support research activities, academic mobility, and professional networking.

In addition, cooperation with foreign universities and training centers contributes to the modernization of national education systems. Adapting successful international experiences to local contexts can improve teacher education, curriculum design, and instructional methodologies.

Therefore, strengthening international cooperation is essential for developing innovative, competitive, and sustainable professional development systems in education.

CONCLUSION

In conclusion, continuous professional development is an essential component of improving the quality and effectiveness of modern education. The analysis of foreign experiences demonstrates that successful CPD systems are based on innovation, flexibility, collaboration, and lifelong learning principles. Countries such as Finland, Singapore, the United Kingdom, and the United States have developed effective approaches that support teachers' professional growth through individualized learning pathways, mentoring systems, digital technologies, and practice-oriented training.

The integration of these approaches into the national education system can significantly enhance teachers' professional competencies and improve teaching quality. In particular, the use of digital platforms increases accessibility to professional learning opportunities, while mentoring and collaborative practices create supportive professional environments for educators.

Furthermore, strengthening international cooperation and adapting advanced foreign experiences to local educational contexts contribute to the modernization of teacher education and professional training systems. Continuous professional development should therefore be viewed not as a one-time activity, but as an ongoing and dynamic process throughout a teacher's career.

Ultimately, the effective organization of CPD systems will help prepare highly qualified, innovative, and competitive teachers who can successfully respond to the demands of contemporary education and contribute to the overall development of society.

REFERENCES:

1. Avalos B. *Teacher Professional Development in Teaching and Teacher Education*. Teaching and Teacher Education Journal, 2018.
2. Darling-Hammond L., Hyler M.E., Gardner M. *Effective Teacher Professional Development*. Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.
3. Day C. *Professional Development and Teacher Learning*. London: Routledge, 2019.
4. OECD. *Teachers' Professional Learning Study*. Paris: OECD Publishing, 2020.
5. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press, 2016.
6. Richards J.C., Farrell T.S.C. *Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
7. Villegas-Reimers E. *Teacher Professional Development: An International Review of the Literature*. Paris: UNESCO, 2003.
8. Guskey T.R. *Evaluating Professional Development*. California: Corwin Press, 2000.
9. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari, 2019–2024.

MAXSUS TA'LIMDA INDIVIDUALLASHTIRILGAN O'QITISH STRATEGIYALARI

Nasirova Muxtabar Abduraximovna

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maxsus ta'lim tizimida individuallashtirilgan o'qitish strategiyalarining ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, har bir o'quvchining kognitiv, emotsional va funksional xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish uning o'quv natijalarini sezilarli darajada oshiradi. Maqolada individual ta'lim dasturlari (IEP), differensial o'qitish usullari va adaptiv ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi misollar asosida yoritilgan. Shuningdek, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda pedagoglarning kasbiy

kompetensiyalarini rivojlantirish muhim omil ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: maxsus ta'lim, individuallashtirilgan o'qitish, individual ta'lim dasturi (IEP), differensial ta'lim, adaptiv texnologiyalar, inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik kompetensiya, ta'lim samaradorligi

Аннотация. В данной статье рассматривается значение и эффективность индивидуализированных стратегий обучения в системе специального образования. Исследования показывают, что учёт когнитивных, эмоциональных и функциональных особенностей каждого учащегося способствует значительному повышению его учебных достижений. В работе освещаются вопросы применения индивидуальных образовательных программ (IEP), дифференцированного обучения и адаптивных образовательных технологий. Также подчёркивается важность развития профессиональных компетенций педагогов при работе с детьми с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: специальное образование, индивидуализированное обучение, индивидуальная образовательная программа (IEP), дифференцированное обучение, адаптивные технологии, инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, педагогическая компетентность, эффективность обучения

Abstract. This article examines the importance and effectiveness of individualized teaching strategies in special education. Research indicates that considering the cognitive, emotional, and functional characteristics of each learner significantly improves educational outcomes. The paper discusses the implementation of Individualized Education Programs (IEPs), differentiated instruction methods, and adaptive learning technologies with practical examples. It also highlights the importance of developing teachers' professional competencies when working with students with special educational needs.

Keywords: special education, individualized instruction, Individualized Education Program (IEP), differentiated instruction, adaptive technologies, inclusive education, students with special educational needs, teacher competence, learning effectiveness.

Kirish. Bugungi kunda Jahon ta'lim tizimida barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratilganligi, ayniqsa, maxsus ehtiyojli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shunga ko'ra, maxsus ta'limda individuallashtirilgan o'qitish strategiyalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi, sababi har bir bolaning intellektual rivojlanish darajasi, kognitiv qobiliyatlari, psixologik holati va o'quv ehtiyojlari o'ziga xosdir. Standart ta'lim

usullari esa barcha o'quvchilar uchun bir xil samara bermasligi ma'lum.

O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv va maxsus ta'limni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020-yil) hamda Vazirlar Mahkamasining inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan qarorlarida barcha bolalar uchun sifatli ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Ushbu me'yoriy hujjatlarda maxsus ehtiyojli bolalar uchun individual yondashuv asosida ta'lim tashkil etish zarurligi alohida ta'kidlangan.

Individuallashtirilgan ta'lim yondashuvi qo'llanilgan maxsus ehtiyojli o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari 20-30% gacha oshishi mumkin. Bu ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning muhim ekanligi, Individualized Education Program (IEP) kabi individual ta'lim dasturlari o'quvchining shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim berish imkonini yaratadi.

Mazkur o'qitish strategiyalarini amalga oshirish pedagoglardan yuqori kasbiy mahorat, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni bilish va ularni amaliyotda samarali qo'llashni talab etadi. Differensial o'qitish, moslashuvchan ta'lim texnologiyalari va individual ta'lim rejalari ushbu jarayonning asosiy instrumentlari sifatida xizmat qiladi.

Maxsus ta'lim yo'nalishida olib borilgan ilmiy ishlar individuallashtirish ta'lim yondashuvining samaradorligini tasdiqlaydi. Xorijdagi ilmiy izlanishlar natijasi individual ta'lim dasturlari asosida o'qitilgan o'quvchilarning o'zlashtirish darajalari an'anaviy usullarga nisbatan yuqoriroq ko'rsatkichlarga ega ekanligini ko'rsatdi. Differensial o'qitish usullari va moslashuvchan texnologiyalar o'quvchilarning bilim darajasiga moslashgan holda ta'lim berish imkonini beradi. Shuningdek, maxsus pedagogikada psixologik va ijtimoiy omillarni hisobga olish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda defektologiyaning ilmiy-nazariy, metodik va amaliy tadqiqotlari bilan G.Sh.Aytmetova, Ye.D.Gordienko, L.R.Mo'minova, R.Shomahmudova, G'.Shoumarov va boshqalar shug'ullangan. Jismoniy va ruhiy nuqsoni bo'lgan bolalarni jamiyatga foydali insonlar qilib tarbiyalash uchun O'zbekistonda maxsus maktabgacha tarbiya muassasalari, maxsus maktablar, maxsus maktab-internatlari mavjud. Maxsus ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan individuallashtirilgan o'qitish strategiyalari ham tahlil qilingan va natijada o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishlari oshgan, o'zlashtirish darajalari yaxshilangan, ijtimoiy moslashuv jarayoni tezlashgan va mustaqil fikrlash ko'nikmalari rivojlangan. Individualized Education Program (IEP) asosidagi ta'lim har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ta'lim muhitini yaratadi. Differensial yondashuv asosida o'qitish esa o'quv materialini turli darajada taqdim etish orqali barcha o'quvchilarni qamrab olish imkonini beradi.

Ushbu individual yondashuvda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, individual rivojlanish traektoriyasi, pedagogik moslashuv va ta'lim mazmunining variativlik tamoyillari mavjud. **Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyilida** jarayon markaziga o'quvchining shaxsi, uning ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish xususiyatlari kiradi. Bu tamoyilda ta'lim tizimi har bir o'quvchining individual imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etilishi, o'quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi hisoblanadi. Uning shaxsiy qiziqishlari, ehtiyojlari va tajribasi inobatga olinadi. Ta'lim jarayoni o'quvchining rivojlanish sur'atiga moslashtiriladi va har biriga o'z imkoniyatini to'liq namoyon qilish uchun sharoit yaratiladi.

Individual rivojlanish traektoriyasi tamoyilida ta'lim jarayoni har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanish xususiyatlari, qobiliyatlari hisobga olingan holda rejalashtiriladi. Bu tamoyil shaxsga yo'naltirilgan ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, maxsus ta'limda alohida o'rin egallaydi. Traektoriya o'quvchining bilish darajasi, psixologik holati, fiziologik xususiyatlari va ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda shakllantiriladi. O'quvchining dastlabki diagnostikasi (bilim, ko'nikma, qobiliyat), shaxsiy ta'lim maqsadlarini belgilash, individual o'quv rejasini tuzish, ta'lim jarayonini moslashtirish va muntazam monitoring qilib borish hamda baholash individual rivojlanish traektoriya tamoyilining asosiy mazmuni hisoblanadi. Bu jarayon uzluksiz bo'lib, o'quvchining rivojlanishiga qarab doimiy ravishda yangilanib boriladi.

Pedagogik moslashuv tamoyilida ta'lim sur'ati o'quvchining o'zlashtirish tezligiga, tushunish darajasiga qarab muvofiqlashtirilishi muhim jarayon hisoblanadi. Ya'ni, o'quv dasturi soddalashtiriladi yoki boyitiladi, zarur elementlar ajratib beriladi. Bunda interaktiv, vizual, amaliy va individual metodlardan foydalanish tavsiya qilinadi. Ta'lim muhiti ham o'quvchiga moslashtirilishi, ya'ni sinfdagi sharoit, texnik vositalar va psixologik muhit yaratilishi kerak bo'ladi.

Ta'lim mazmunining variativlik tamoyilida o'quv dastur bir nechta variantlarda taqdim etiladi. Bir xil mavzuda turli darajadagi va turli shakldagi materiallar taqdim etiladi (sodda, o'rta, murakkab). O'quvchi o'z qiziqishi va qobiliyatiga qarab topshiriq yoki faoliyat turini tanlashi mumkin. Barcha o'quvchilar bir xil natijaga emas, balki o'z imkoniyatiga mos natijaga erishadi. O'quvchilar o'z imkoniyatlariga qarab materialni turli darajada o'zlashtiradi. Ta'lim mazmuni moslashuvchan va o'zgaruvchan bo'ladi.

Yuqorida berilgan tamoyillarni to'g'ri qo'llash orqali har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va ularni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish mumkin. Shu bilan birga, Individuallashtirilgan o'qitish strategiyalari yuqori samaradorlikka ega bo'lib, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi. Biroq, mazkur strategiyalarni amalga oshirishda ayrim

muammolar ham mavjud bo'lib, ular pedagoglarning tayyorgarlik darajasi, resurslarning yetarli emasligi va metodik qo'llanmalarning cheklanganligini kuzatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2020-yil
 2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi
 3. UNESCO. Global Education Monitoring Report, 2020
 4. Tomlinson C.A. The Differentiated Classroom, ASCD
 5. Hallahan D.P., Kauffman J.M. Exceptional Learners, Pearson
 6. Florian L. Inclusive Pedagogy, 2015
 7. Smith D.D. Introduction to Special Education, 2018
 8. Rose D.H., Meyer A. Teaching Every Student in the Digital Age, 2002
 9. "Maxsus pedagogika tarmoq turlari, vazifalari va inklyuziv ta'lim"
- A.B.Amangeldiyev, fevral 2025/ 2, Volume 1

KASBIY RIVOJLANISHDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYA VA HAMKORLIK KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Nasrullayeva Fatima Azatovna

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti

"Pedagogika va psixologiya" kafedrasi mudiri

Annotatsiya. Mazkur maqolada kasbiy rivojlanish jarayonida kommunikativ kompetensiya va hamkorlik ko'nikmalarining nazariy asoslari hamda ularni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, kooperativ o'qitish va gamifikatsiya usullarining samaradorligi yoritilib, ularning amaliy qo'llanish imkoniyatlari ochib beriladi. Natijada kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda zamonaviy yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, hamkorlik ko'nikmalari, kasbiy rivojlanish, innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, kooperativ o'qitish, gamifikatsiya, muloqot, jamoaviy ish.

Hozirgi globallashuv sharoitida jamiyatning barcha sohalarida raqobat kuchayib bormoqda. Bunday sharoitda mutaxassislarning nafaqat kasbiy bilim va malakasi, balki ularning kommunikativ kompetensiyasi va hamkorlikda ishlash qobiliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, zamonaviy tashkilotlarda jamoaviy faoliyat ustuvor

bo'lib, samarali muloqot va o'zaro hamkorlik muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda [1]. O'zbekiston ta'lim tizimida ham kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish jarayoni keng joriy etilmoqda. Bu esa o'quvchilarda nafaqat bilim, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, kommunikativ kompetensiya va hamkorlik ko'nikmalari yosh mutaxassislarining mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi. Kommunikativ kompetensiya tushunchasi shaxsning turli ijtimoiy va kasbiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish qobiliyatini ifodalaydi. Bu kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat (1-jadval):

1-jadval.

Lingvistik komponent	til qoidalarini bilish va to'g'ri qo'llash
Sotsiolingvistik komponent	vaziyatga mos nutq uslubini tanlash
Pragmatik komponent	muloqot maqsadiga erishish uchun nutqdan samarali foydalanish
Psixologik komponent	empatiya, faol tinglash va hissiy barqarorlik

Mazkur komponentlarning uyg'unligi shaxsning muloqot jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Hamkorlik ko'nikmalari – bu jamoa a'zolari bilan samarali ishlash, umumiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro yordam ko'rsatish va mas'uliyatni bo'lishish qobiliyatidir. Bu ko'nikmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- jamoada ishlash madaniyati;
- liderlik va tashabbuskorlik;
- konfliktlarni konstruktiv hal qilish;
- o'zaro ishonch va hurmatni shakllantirish.

Globalashuv jarayonlari raqamli texnologiyalarning keng kirib kelishi va axborot oqimining ortib borishi natijasida insonlar o'rtasidagi muloqot shakllari ham tubdan o'zgarib bormoqda. Bu esa kommunikativ kompetensiyani yangi mazmun bilan boyitishni taqozo etadi. Kommunikativ kompetensiya shaxsning turli vaziyatlarda fikrini aniq ravon va tushunarli ifodalash boshqalarni tinglash va tushunish hamda samarali o'zaro ta'sirga kirisha olish qobiliyatini anglatadi. U faqat til bilish darajasi bilan cheklanmay balki ijtimoiy psixologik moslashuvchanlik empatiya va muloqot strategiyalarini to'g'ri tanlashni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek noverbal vositalardan foydalanish tana tili mimika va imo-ishoralar orqali axborot uzatish ham kommunikativ kompetensiyaning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Hozirgi davrda ayniqsa raqamli kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish, elektron yozishmalar, onlayn uchrashuvlar va virtual muhitda muloqot qilish qobiliyati ham muhim ahamiyat kasb etmoqda [5].

Kasbiy faoliyat jarayonida kommunikativ kompetensiya mijozlar bilan ishlash, muzokaralar olib borish, jamoa ichida o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yish va nizoli vaziyatlarni hal etishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga hamkorlik ko'nikmalari ham zamonaviy mutaxassisning ajralmas xususiyati sifatida e'tirof etilmoqda. Hamkorlik ko'nikmalari bu jamoa a'zolari bilan birgalikda ishlash, umumiy maqsad sari harakat qilish, o'zaro yordam va ishonch muhitini shakllantirish qobiliyatidir. Bunday ko'nikmalar mavjud bo'lgan jamoalarda ish samaradorligi yuqori bo'ladi. Qarorlar tez va asosli qabul qilinadi, hamda nizolar konstruktiv tarzda hal etiladi. Hamkorlik jarayonida har bir ishtirokchi o'z fikrini erkin bildirish olishi, boshqalar fikrini hurmat qilishi va umumiy natija uchun mas'uliyatni his qilishi zarur. Bu esa shaxsning ijtimoiy yetukligini va kasbiy tayyorgarligini ko'rsatadi.

Kommunikativ kompetensiya va hamkorlik ko'nikmalari zamonaviy mutaxassisning asosiy sifatleri hisoblanadi. Ularni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish ta'lim sifatini oshiradi va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu bois, ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, interaktiv metodlardan samarali foydalanish va raqamli muhitni rivojlantirish ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda. Kasbiy rivojlanishda kommunikativ va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar muhim (1-rasm):

1-rasm. Kasbiy rivojlanishda kommunikativ va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish

Ayniqsa bugungi kunda loyiha asosida ishlash tizimining keng tarqalishi jamoaviy faoliyatning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Chunki murakkab muammolarni hal etish ko'pincha bir nechta mutaxassislarning hamkorligini talab qiladi. Kommunikativ kompetensiya va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Bunday yondashuvlar orasida raqamli texnologiyalar asosida o'qitish, interaktiv metodlardan foydalanish, kooperativ ta'lim va gamifikatsiya alohida ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada samarali va qulay qilish bilan birga, o'quvchilarning o'zaro muloqotini faollashtiradi. Masofaviy ta'lim platformalari, virtual sinflar va onlayn forumlar orqali talabalar o'zaro fikr almashadi, muammolarni birgalikda hal qiladi va jamoaviy loyihalarda ishtirok etadi. Bu esa ularning kommunikativ va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interaktiv metodlar esa o'quv jarayonini jonlantiradi va ishtirokchilarning faol bo'lishini ta'minlaydi. Masalan, aqliy hujum, debat, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish usullari orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashni o'rganadi, o'z nuqtai nazarini himoya qiladi va boshqalar bilan samarali muloqotga kirishadi.

Kooperativ ta'lim esa kichik guruhlarda ishlashni nazarda tutadi. Bunda har bir ishtirokchi umumiy vazifani bajarishda o'z hissasini qo'shadi. bu jarayon o'zaro yordam mas'uliyat va jamoaviy fikrlashni shakllantiradi. gamifikatsiya esa o'yin elementlarini ta'lim jarayoniga kiritish orqali motivatsiyani oshiradi va o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Ball tizimi reytinglar va mukofotlar orqali ular o'z natijalarini yaxshilashga intiladi va jarayonga qiziqishi ortadi. Refleksiya va feedback tizimi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, u orqali shaxs o'z faoliyatini tahlil qiladi, xatolarini anglaydi va ularni tuzatishga harakat qiladi. Bu esa doimiy rivojlanishga olib keladi. Amaliy jihatdan qaraganda ko'plab tashkilotlar xodimlarning kommunikativ va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun treninglar seminarlar va jamoaviy mashg'ulotlar tashkil etmoqda. Bu esa ish unumdorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga ta'lim muassasalarida ham amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish, loyiha asosida o'qitish va mentorlik tizimini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ushbu jarayonda ayrim muammolar ham mavjud jumladan an'anaviy o'qitish usullarining ustunligi, innovatsion texnologiyalarning yetarli darajada joriy etilmaganligi va o'qituvchilarning malaka darajasi yetarli emasligi kabi holatlar kuzatiladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun pedagog kadrlarni qayta tayyorlash, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish va xalqaro tajribani o'rganish zarur hisoblanadi. Kommunikativ kompetensiya va hamkorlik ko'nikmalari zamonaviy kasbiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri bo'lib, ularni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu sababli innovatsion yondashuvlarni ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kommunikativ kompetensiya va hamkorlik ko'nikmalari zamonaviy mutaxassisning ajralmas sifatlari hisoblanadi. Innovatsion yondashuvlar – raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, kooperativ ta'lim va gamifikatsiya – ushbu ko'nikmalarni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ta'lim tizimi va tashkilotlarda bu yondashuvlarni keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. To'xtaxodjayeva M.X. Pedagogika nazariyasi. – T.: O'qituvchi, 2021-yil.
2. Muslimov N. Kasb ta'limi pedagogikasi. – T.: Fan, 2020-yil.
3. Raximov B. Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya. – Toshkent, 2022-yil.
4. Sharipov Sh. Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish. – Toshkent, 2021-yil.
5. Ochilov M. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Fan, 2020-yil.
6. Ishmuhamedov R. Ta'limda interaktiv metodlar. – T.: 2021-yil

KATTALAR TA'LIMIDA ICHKI VA TASHQI MOTIVATSIYANING O'RNI

Nazarbayeva Aziza Ajiniyaz qizi

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti,

Kattalar ta'limi yo'nalishi magistranti.

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqot kattalar ta'limida ichki va tashqi motivatsiyaning o'rni hamda ularning o'quv jarayoniga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Motivatsiya kattalar ta'limining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi ichki motivatsiya (qiziqish, o'zini rivojlantirish istagi) va tashqi motivatsiya (rag'bat, mukofot, ijtimoiy e'tirof) omillarining o'quvchilarning faolligi va natijalariga ta'sirini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda so'rovnoma, suhbat va natijalarni tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Natijalar ichki motivatsiya barqaror va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatishini, tashqi motivatsiya esa qisqa muddatli rag'batlantirish vositasi ekanini ko'rsatdi. Tadqiqot xulosasiga ko'ra, ushbu ikki turdagi motivatsiyani uyg'unlashtirish kattalar ta'limi samaradorligini oshiradi.*

Kalit so'zlar: *kattalar ta'limi, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, o'quv jarayoni, ta'lim samaradorligi, o'quvchi faolligi, o'zini rivojlantirish, rag'batlantirish, motivatsiya omillari, o'rganish natijalari.*

Аннотация: *Целью данного исследования является изучение роли внутренней и внешней мотивации в образовании взрослых и их влияния на процесс обучения. Мотивация является одним из важных факторов, определяющих эффективность образования взрослых. Цель исследования – проанализировать влияние внутренней мотивации (интерес, стремление к саморазвитию) и внешней мотивации (стимулы, вознаграждения, социальное признание) на активность и результаты обучения студентов. В исследовании использовались методы анкетирования, интервьюирования и анализа результатов. Результаты показали, что внутренняя мотивация оказывает стабильное и долгосрочное воздействие, в то время как внешняя мотивация является краткосрочным стимулом. Согласно исследованию, сочетание этих двух типов мотивации повышает эффективность образования взрослых.*

Ключевые слова: *образование взрослых, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, процесс обучения, эффективность образования, активность студентов, саморазвитие, поощрение, факторы мотивации, результаты обучения.*

Abstract: *This study aims to study the role of intrinsic and extrinsic motivation in*

adult education and their impact on the learning process. Motivation is one of the important factors determining the effectiveness of adult education. The purpose of the study is to analyze the impact of intrinsic motivation (interest, desire for self-development) and extrinsic motivation (incentives, rewards, social recognition) factors on student activity and results. The study used questionnaire, interview and results analysis methods. The results showed that intrinsic motivation has a stable and long-term effect, while extrinsic motivation is a short-term incentive. According to the study, combining these two types of motivation increases the effectiveness of adult education.

Keywords: *adult education, intrinsic motivation, extrinsic motivation, learning process, educational effectiveness, student activity, self-development, encouragement, motivation factors, learning outcomes.*

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida uzluksiz ta'lim (lifelong learning) konsepsiyasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kattalar ta'limi shaxsning kasbiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy o'sishida asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Kattalar o'quvchilari odatda aniq maqsad va ehtiyojlarga ega bo'lib, ularning o'rganishga bo'lgan munosabati ko'p jihatdan motivatsiyaga bog'liq bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, motivatsiya ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim psixologik omil sifatida e'tirof etiladi. Motivatsiya ikki asosiy turga bo'linadi: ichki va tashqi. Ichki motivatsiya shaxsning o'z qiziqishi, o'zini rivojlantirish istagi, bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyojidan kelib chiqadi. Tashqi motivatsiya esa mukofot, baholash, ijtimoiy maqom yoki tashqi bosim kabi omillar ta'sirida yuzaga keladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiya ko'proq barqaror va uzoq muddatli ta'sirga ega bo'lsa, tashqi motivatsiya qisqa muddatli natijalarga erishishda samarali bo'lishi mumkin.²⁶

Kattalar ta'limida ushbu ikki turdagi motivatsiya o'zaro murakkab aloqada bo'lib, ularning to'g'ri tashkil etilishi o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu sababli mazkur tadqiqotning maqsadi kattalar ta'limida ichki va tashqi motivatsiyaning o'rni, ularning o'quvchilarning faolligi va natijalariga ta'sirini chuqur tahlil qilishdan iborat. Kattalar ta'limida motivatsiya o'quv jarayonining markaziy tarkibiy qismi hisoblanadi va u o'quvchilarning bilim olish jarayonidagi faolligi, qatnashuvi hamda natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ichki motivatsiya, avvalo, o'quvchining shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari va o'zini rivojlantirish istagi bilan bog'liq bo'lib, bu turdagi motivatsiya barqaror va uzoq muddatli natijalarni ta'minlaydi. Bunday o'quvchilar bilimni chuqur

²⁶ Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press.

o'zlashtirishga intiladi, mustaqil ishlashga moyil bo'ladi va o'rganish jarayonidan qoniqish hosil qiladi. Ayniqsa, kattalar ta'limida ichki motivatsiya muhim ahamiyatga ega, chunki bu yoshdagi o'quvchilar o'z maqsadlarini aniq belgilagan bo'ladi.

Tashqi motivatsiya esa o'quv jarayonida rag'batlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi. U baholash tizimi, mukofotlar, ijtimoiy e'tirof yoki majburiy talablar orqali yuzaga keladi. Tashqi motivatsiya o'quvchilarni darsga jalb qilish va ularning qisqa muddatli faolligini oshirishda samarali hisoblanadi. Biroq faqat tashqi omillarga tayanish o'quvchilarda yuzaki bilim shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, tashqi motivatsiya ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, kattalar ta'limida eng yuqori samaradorlik ichki va tashqi motivatsiyani uyg'unlashtirish orqali erishiladi. Masalan, o'quvchilarga mustaqil tanlov imkoniyatini berish, ularning qiziqishlariga mos topshiriqlarni tashkil etish ichki motivatsiyani kuchaytiradi. Shu bilan birga, rag'batlantirish, baholash va ijobiy fikr-mulohazalar berish tashqi motivatsiyani qo'llab-quvvatlaydi. Bu ikki omilning uyg'unligi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning natijalarini yaxshilaydi.

Pedagogning roli ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, mos metod va usullarni tanlashi lozim. Interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, guruhli ishlar va refleksiya mashqlari ichki motivatsiyani rivojlantirishda samarali vositalar hisoblanadi. Shu bilan birga, muntazam baholash va konstruktiv fikr-mulohaza berish orqali tashqi motivatsiya ham mustahkamlanadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot aralash (mixed - method) yondashuv asosida olib borildi, bu esa muammoni har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida sifat va miqdoriy usullar birgalikda qo'llanildi. Tadqiqot obyekti sifatida turli yoshdagi va turli kasb egalaridan iborat kattalar o'quvchilar jalb qilindi. Ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi: eksperimental va nazorat guruhi. Eksperimental guruhda ichki motivatsiyani rivojlantirishga qaratilgan metodlar qo'llanildi. Jumladan, mustaqil o'rganish topshiriqlari, muammoli vaziyatlar, refleksiya mashqlari va o'z-o'zini baholash usullari keng qo'llanildi. Nazorat guruhida esa tashqi motivatsiyaga asoslangan metodlar, ya'ni baholash tizimi, rag'batlantirish, mukofotlash va nazorat mexanizmlari ustuvor bo'ldi. Ma'lumotlar yig'ishda so'rovnomalar, yarim tuzilgan intervyular, kuzatish va test natijalari qo'llanildi. So'rovnomalar orqali o'quvchilarning motivatsiya darajasi va o'qishga bo'lgan munosabati aniqlangan bo'lsa, testlar orqali ularning bilim darajasi

baholandi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlil, taqqoslash va umumlashtirish usullari yordamida qayta ishlanib, natijalar chiqarildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ichki motivatsiyaga asoslangan o'qitish usullari kattalar o'quvchilarining o'rganishga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirdi. Eksperimental guruhdagi o'quvchilar darslarda faolroq ishtirok etdi, mustaqil ishlashga intildi va murakkab vazifalarni bajarishda yuqori natijalar ko'rsatdi. Ularning bilimlarni o'zlashtirish darajasi chuqurroq va barqarorroq ekanligi aniqlandi. Nazorat guruhida esa tashqi motivatsiya asosida o'qitish qisqa muddatli natijalarda samarali bo'ldi. O'quvchilar baho va rag'bat uchun faol qatnashgan bo'lsa-da, ularning ichki qiziqishi pastroq bo'lib qoldi. Shuningdek, vaqt o'tishi bilan o'quvchilarning faolligi pasaygani kuzatildi.

Statistik tahlillar eksperimental guruh natijalari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligini ko'rsatdi. Bu esa ichki motivatsiyaning o'rganish jarayonida ustun rol o'ynashini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar kattalar ta'limida ichki motivatsiyaning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi. Ichki motivatsiya o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va maqsadlari bilan bog'liq bo'lib, ularni mustaqil va ongli ravishda o'rganishga undaydi. Bu esa bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga olib keladi. Shu bilan birga, tashqi motivatsiya ham butunlay inkor etilmaydi. Aksincha, u o'quv jarayonining dastlabki bosqichlarida o'quvchilarni jalb qilishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Biroq faqat tashqi motivatsiyaga tayanish o'quvchilarda yuzaki bilim hosil bo'lishga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot natijalari pedagoglar uchun muhim xulosalar beradi. Xususan, o'qituvchilar o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ichki va tashqi motivatsiyani uyg'unlashtirgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishlari lozim. Bu esa nafaqat o'quv natijalarini yaxshilaydi, balki o'quvchilarning o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishini ham kuchaytiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kattalar ta'limida ichki va tashqi motivatsiya o'quv jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim psixologik va pedagogik omillar hisoblanadi. Ichki motivatsiya o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, mustaqil fikrlash qobiliyati va o'zini rivojlantirishga intilishini kuchaytiradi hamda barqaror, chuqur va uzoq muddatli natijalarni ta'minlaydi. Tashqi motivatsiya esa baholash tizimi, mukofot, rag'batlantirish va ijtimoiy e'tirof kabi omillar orqali o'quvchilarning faolligini oshiradi va ularni o'quv jarayoniga faol jalb etishda muhim

rol o'ynaydi. Amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu ikki motivatsiya turini uyg'unlashtirish ta'lim sifatini yaxshilash, o'quv samaradorligini oshirish hamda samarali o'quv muhitini yaratishda eng maqbul yondashuv hisoblanadi. Shu bois, kelgusida turli ta'lim sharoitlarida motivatsiya omillarini yanada chuqurroq o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish muhim ilmiy vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press.
2. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.
3. Knowles, M. S. (1984). *The Adult Learner: A Neglected Species*. Houston: Gulf Publishing.
4. Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2015). *The Adult Learner*. Routledge.
5. Schunk, D. H. (2012). *Learning Theories: An Educational Perspective*. Pearson Education.
6. Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications*. Pearson.
7. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. Harper & Row.
8. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. W. H. Freeman.
9. Cameron, L. (2001). *Teaching Languages to Young Learners*. Cambridge University Press.
10. Scott, W. A., & Ytreberg, L. H. (1990). *Teaching English to Children*. Longman.
11. Bahodir o'g'li, O. O. (2024). RAHBAR VA XODIM MUNOSABATLARINING BOSHQARUV JARAYONIDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 41(1), 110-113.
12. Bahodir o'g'li, O. O. (2024). Samadova Laylo Alisher qizi 2024. FANLAR TIZIMIDA PEDAGOGIKA FANINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQADORLIGI
13. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 41(1), 103-106.
14. Ozodqulov, O. B. O. G. L. (2020). O'RTA OSIYODA CHO'L MINTAQASINING EKOLOGIK OQIBATLARI. Academic research in educational sciences, (2), 196-200.

15. Ozodkulov, O. B. o'g'li. (2025). The impact of play on psychic development in preschool age. Экономика и социум, 10(137). https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_3f8acde372164076901c21e251f5751f.pdf

16. Kobilova, S. K., Eshnaev, N. J., Rakhmanova, D. U., Murtozakulov, Z. M. U., Turakulov, B. N., Ozodkulov, O. B. U., & Azimova, D. D. (2025). The role of virtual and augmented reality in enhancing scientific literacy in secondary education to support sustainable development goals (SDGs). Journal of Engineering Science and Technology, Special Issue on 2nd BPNIC2025, 57–67. https://jestec.taylors.edu.my/Special%20Issue_BPN%202025/BPN_2025%2008.pdf

KATTALAR TA'LIMIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Nazarov Sardor Bazarbayevich

**Xorazm viloyati PMM “Ijtimoiy – iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o'qituvchisi,
+99(893)280-90-26**

Sardornazarov1976@gmail.com

Axmedova Nilufar Allayorovna

**Xorazm viloyati PMM “Ijtimoiy – iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrasi o'qituvchisi
+99(899)576-45-90**

nilufaraxmedova28@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishda bugungi tezkor o'zgarishlar davrida kattalar ta'limi sohasidagi eng muhim yo'nalishlardan biri — mustaqil ta'limni tizimli tashkil etish masalalari tadqiq etiladi. Kattalarning ijtimoiy tajribasi, psixologik tayyorgarligi va kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, mustaqil bilim olish jarayonini samarali boshqarishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Kattalar ta'limi, “umrbod ta'lim”, mustaqil ta'lim, Abdulla Avloniy, jadidlar, “Kasbiy rivojlanish kuni”, “Kasbiy rivojlanish soati”.

Аннотация: В данной работе исследуются вопросы системной организации самостоятельного образования — одного из важнейших направлений в области образования взрослых в условиях современных стремительных перемен. На основе социального опыта, психологической готовности и профессиональных потребностей взрослых анализируются социально-педагогические механизмы эффективного управления процессом самостоятельного получения знаний.

Ключевые слова: образование взрослых, «образование через всю жизнь», самостоятельное образование, Абдулла Авлони, джадиды, «День профессионального развития», «Час профессионального развития».

Abstract: This work explores the issues of systematic organization of independent education, which is one of the most significant areas in the field of adult education in the era of rapid modern changes. Based on the social experience, psychological readiness, and professional needs of adults, the socio-pedagogical mechanisms for the effective management of the self-learning process are analyzed.

Keywords: adult education, “lifelong learning”, independent education, Abdulla Avloni, Jadids, “Professional Development Day”, “Professional Development Hour”.

Bugungi kunda jadallik bilan o'zgarayotgan zamonaviy dunyoda pedagogning kasbiy mahorati bir martalik kurslar bilan emas, balki hayot davomidagi mustaqil izlanish orqali shakllanishini davrning o'zi taqozo etmoqda. Bilim va texnologiyalarning shiddat bilan yangilanishi “umrbod ta'lim” tamoyilini shunchaki zarurat emas, balki shaxsning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi garoviga aylantirdi. Mutaxassislik bo'yicha olingan bilimlar bir necha yil ichida o'z ahamiyatini yo'qotayotgan bir davrda, katta yoshli insonlarning mustaqil ravishda o'z ustida ishlashi va yangi kompetensiyalarni egallashi bugungi kinning dolzarb masalasi hisoblanadi. Zero, kattalarning mustaqil izlanishlari, kasbiy jihatdan uzliksiz rivojlanishlari ijtimoiy taraqqiyotning muhim vositasidir. Buyuk bobomiz Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek, “Ilm insoniyatning ziynati, muallim esa shu ziynatni sayqallovchi zotdir” [1]. Ushbu fikrni bugungi ta'lim tizimiga tadbiq etsak, o'qituvchining mustaqil ta'limi uning kasbiy “hayot-mamot” masalasiga aylandi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan ilgari surilayotgan “Umrbod ta'lim” konsepsiyasi esa insonning tug'ilgandan to umrining oxirigacha muntazam ravishda bilim, ko'nikma va malakalarini oshirib borishini ta'minlovchi tizimdir [2].

Jadidlar o'z davrida “Oyina”, “Sadoi Turkiston” kabi gazeta va jurnallari orqali muallimlar uchun mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirishgan [3]. Bu — bugungi “mustaqil ta'lim” platformalarining tarixiy asosi hisoblanadi. Ammo, kattalar ta'limida mustaqil ta'limni tashkil etish jarayoni an'anaviy talaba yoki o'quvchilar ta'limidan tubdan farq qiladi. Katta yoshli ta'lim oluvchi shakllangan hayotiy tajribaga, ijtimoiy majburiyatlarga va aniq shakllangan motivatsiyaga ega bo'ladi. Biroq, ko'p hollarda ushbu jarayonni tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarida ayrim muammolar ko'zga tashlanadi. Oilaviy va ijtimoiy majburiyatlarning ko'pligi, kasbiy rivojlanishning moddiy yoki ma'naviy rag'bat bilan sust bog'langanligi va katta yoshdagi pedagoglarning zamonaviy texnologiyalardan mustaqil foydalanishdagi

ehtiyojlari kattalardagi “o‘qishga bo‘lgan ichki qarshiliklar”, vaqt taqchilligi va raqamli muhitda mustaqil harakat qilish ko‘nikmalarining sustligiga sabab bo‘lib, mazkur sohada yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan 2025-yil 1-yanvardan boshlab pedagog va mutaxassis kadrlar kasbiy rivojlanishining uzluksizligini ta'minlash maqsadida barcha umumiy o'rta ta'lim muassasalarida malaka oshirishning “Kasbiy rivojlanish soati”, tayanch umumiy o'rta ta'lim muassasalarida esa, shuningdek, “Kasbiy rivojlanish kuni” kabi shakllari bosqichma-bosqich joriy etildi [4]. Ushbu jarayon kattalar ta'limi va uzluksiz kasbiy rivojlanish tamoyillarini uyg'unlashtirdi va kattalar uchun mustaqil ta'limdagi tizimli muammolarni bartaraf etishda ilmiy-amaliy yechimlarni taqdim etdi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Pedagoglarning mustaqil ta'limi asosan 5 yilda bir marta amalga oshiriladigan malaka oshirish kurslari bilan cheklanib qolishi mavjud bilimlarning eskirishiga va amaliyotdan uzilishiga olib kelishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 231-sonli qaroriga asosan tashkil etilgan “Kasbiy rivojlanish soati” va “Kasbiy rivojlanish kuni” tadbirlari mustaqil ta'limda bilimlarning muntazam yangilanib borishini ta'minlaydi. Ya'ni, bu jarayon mustaqil ta'limni endi xodimning shaxsiy ishi emas, balki ish jarayonining ajralmas qismiga aylantirdi. Kattalar ta'limida eng katta muammo — olingan nazariy bilimlarni auditoriyada qo'llay olmaslikdir. Tayanch maktablarda joriy etilayotgan “Kasbiy rivojlanish kuni” ustoz-shogird va hamkasbdan hamkasbga modelini ishga tushiradi [5]. Muammolar ish joyining o'zida, bevosita o'quv jarayoni kontekstida tahlil qilinadi. Bu esa nazariyaning amaliyot bilan sinxronlashuvini ta'minlovchi refleksiv ta'lim muhitini yaratadi. Ma'lumki, mustaqil ta'lim uzoq vaqt davomida “individual jarayon” sifatida talqin qilingan, bu esa o'qituvchining metodik yakkaligiga va motivatsiya pasayishiga sabab bo'lgan. Yangi shakllar jamoaviy o'rganish madaniyatini shakllantirdi. “Kasbiy rivojlanish soati” doirasida pedagoglar o'rtasida tajriba almashish mexanizmining yo'lga qo'yilishi, kattalar ta'limidagi ijtimoiy ehtiyojni qondiradi va jamoaviy intellektual salohiyatni oshiradi. Kattalar uchun mustaqil ta'lim yo'lidagi eng katta to'siqlardan yana biri — ish yuklamasining ko'pligi va vaqt yetishmasligidir. Ushbu tadbirlarning kasbiy rivojlanishning ish grafigiga rasman kiritilishi ushbu jarayonni pedagog majburiyatining bir qismi sifatida qonuniylashtirdi. Bu pedagogga o'z ustida ishlash uchun qonuniy vaqt va imkoniyat yaratib, “ishdan tashqari vaqtda o'qish” kabi psixologik bosimdan xalos etdi. Shu bilan birga “Kasbiy rivojlanish soati” pedagogga o'z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish imkonini beradi. Mentorlar yordamida olib boriladigan diagnostika natijasida mustaqil ta'limning individual trayektoriyasi

aniqlanadi. Bu esa mustaqil ta'limning "hammaga bir xil" yondashuvidan voz kechib, shaxsiylashtirilgan rivojlanishga o'tish demakdir.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, kattalar ta'limida mustaqil ta'limni tashkil etish shunchaki pedagogik tavsiya emas, balki raqamli transformatsiya davrida mutaxassisning kasbiy barqarorligini ta'minlovchi strategik zaruratdir. Tadqiqot natijasi "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati"ning joriy etilishi mustaqil ta'limni tarqoq holatdan tizimli va davriy jarayonga aylantirganini, bu mexanizm pedagogning ish yuklamasi va shaxsiy rivojlanishi o'rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Kattalar ta'limida mustaqil izlanish faqat individual xarakterga ega bo'lmay, jamoaviy tajriba almashinuvi va "mentorlik" tizimi orqali samaraliroq kechadi. Bu jarayonda nazariya va amaliyotning ish joyining o'zida integratsiyalashuvi eng maqbul model hisoblanadi. Zamonaviy mexanizmlar har bir pedagogning individual trayektoriyasini belgilashga imkon beradi. Bu esa kattalarga xos bo'lgan "ichki qarshilik"ni yengishga va motivatsiyani oshirishga yordam beradi. Umuman olganda, mustaqil ta'limni ijtimoiy-pedagogik jihatdan to'g'ri modellashtirish pedagog kadrlar salohiyatini uzluksiz yangilab borish orqali umumiy ta'lim sifatining oshishiga va milliy intellektual zaxiraning boyishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. A.Avloniy Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 96 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmoni. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023-y.
3. Matchonov, S. Mutolaa madaniyatini shakllantirish metodikasi. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231-sonli qarori. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 25.06.2024-y., 07/24/231/0445-son.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 2-avgustdagi 246-sonli buyrug'i. [Elektron resurs]. – URL: (Murojaat vaqti: 07.05.2026).

PEDAGOGIK FAOLIYATDA STRESSGA BARQARORLIKNI ANIQLASH

Nazarov Xasan Raxmatulla o'g'li,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti,

Kattalar ta'limi yo'nalishi magistranti

nazarovxasan13@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda pedagogik faoliyat jarayonida yuzaga keladigan stress omillari hamda pedagoglarning stressga barqarorlik darajasini aniqlash masalalari tahlil qilingan. Ta'lim tizimidagi zamonaviy transformatsiyalar, kasbiy yuklama va emotsional zo'riqishlarning ortishi pedagoglarning psixologik holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqotda stressga barqarorlikning pedagogik samaradorlikka ta'siri, uni diagnostika qilish mezonlari hamda baholashning zamonaviy yondashuvlari yoritilgan. Shuningdek, pedagoglarda emotsional barqarorlikni rivojlantirish va kasbiy stressning oldini olish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik faoliyat, stress, stressga barqarorlik, pedagogik psixologiya, emotsional zo'riqish, diagnostika, kasbiy samaradorlik.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Назаров Хасан Рахматулла угли,

Национальный институт педагогического

мастерства имени А. Авлони,

магистрант направления «Образование взрослых»

nazarovxasan13@gmail.com

Аннотация. В данном тезисе проанализированы факторы стресса, возникающие в процессе педагогической деятельности, а также вопросы определения уровня стрессоустойчивости педагогов. Современные трансформации в системе образования, увеличение профессиональной нагрузки и эмоционального напряжения оказывают значительное влияние на психологическое состояние педагогов. В исследовании раскрыты влияние стрессоустойчивости на педагогическую эффективность, критерии её диагностики и современные подходы к оценке. Также разработаны практические рекомендации по развитию эмоциональной устойчивости педагогов и профилактике профессионального стресса.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, стресс, стрессоустойчивость, педагогическая психология, эмоциональное напряжение, диагностика, профессиональная эффективность.

DETERMINING STRESS RESISTANCE IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

Nazarov Xasan Raxmatulla o'g'li,
National Institute of Pedagogical Skills
named after A. Avloni,
Master's student in Adult Education
nazarovxasan13@gmail.com

Abstract. This thesis analyzes stress factors arising in pedagogical activity and issues related to determining the level of teachers' stress resistance. Modern transformations in the education system, increasing professional workload, and emotional strain significantly affect the psychological condition of teachers. The study highlights the impact of stress resistance on pedagogical effectiveness, diagnostic criteria, and modern assessment approaches. In addition, practical recommendations for developing teachers' emotional stability and preventing occupational stress are proposed.

Keywords: pedagogical activity, stress, stress resistance, pedagogical psychology, emotional strain, diagnostics, professional effectiveness.

Kirish

Hozirgi davrda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar pedagog faoliyatiga qo'yilayotgan talablarning yanada murakkablashishiga olib kelmoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat o'quvchilarga sifatli bilim berishi, balki innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishi, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan psixologik va kommunikativ muammolarni ham boshqara olishi zarur hisoblanadi. Mazkur holat pedagogik faoliyatning emotsional va psixologik yuklamasini kuchaytirib, stress bilan bog'liq muammolarning ortishiga sabab bo'lmoqda.

Pedagogik faoliyat o'zining murakkabligi va doimiy insoniy muloqotga asoslanganligi bilan boshqa kasbiy faoliyat turlaridan ajralib turadi. O'qituvchi kundalik faoliyati davomida o'quvchilar, ota-onalar va pedagogik jamoa bilan uzluksiz aloqada bo'ladi. Bu esa turli emotsional vaziyatlar, ziddiyatli holatlar va ruhiy bosimlarning yuzaga kelishiga olib keladi [1]. Ayniqsa, ortib borayotgan ish hajmi, vaqt yetishmovchiligi, hujjatlashtirish jarayonlarining ko'payishi hamda ta'lim sifati bo'yicha talablarning kuchayishi pedagoglarda psixoemotsional zo'riqishning oshishiga sabab bo'lmoqda.

Bugungi kunda pedagogning stressga bardoshlilik darajasi uning kasbiy faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida baholanmoqda. Stressga

barqaror pedagog murakkab pedagogik vaziyatlarda hissiy muvozanatini saqlab qoladi, nizoli holatlarni oqilona hal etadi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashga qodir bo'ladi. Aksincha, doimiy ruhiy zo'riqish va emotsional charchoq pedagogning kasbiy motivatsiyasi pasayishiga, kommunikativ faoliyatida muammolar yuzaga kelishiga hamda emotsional kuyish holatlarining shakllanishiga olib keladi.

Shu jihatdan, pedagogik faoliyatda stressga barqarorlikni aniqlash, uning diagnostik mezonlarini takomillashtirish hamda pedagoglarning psixologik barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuvlarni ishlab chiqish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Pedagogik faoliyat zamonaviy jamiyatdagi eng yuqori emotsional va psixologik yuklama bilan tavsiflanadigan kasbiy faoliyat turlaridan biri hisoblanadi. Ta'lim tizimining transformatsiyalashuvi, pedagogik jarayonning murakkablashuvi hamda ta'lim sifatiga qo'yilayotgan talablarning ortib borishi pedagoglarning psixoemotsional holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada pedagogik faoliyatda stress bilan bog'liq muammolar tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Psixologik tadqiqotlarda stress organizmning tashqi yoki ichki ta'sirlarga nisbatan moslashuv reaksiyasi sifatida talqin qilinadi [2]. Pedagogik faoliyatda esa stress ko'pincha yuqori mas'uliyat, doimiy kommunikativ munosabatlar, vaqt tanqisligi va emotsional yuklama ta'sirida shakllanadi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogdan bir vaqtning o'zida ta'lim berish, tarbiyaviy faoliyatni olib borish, raqamli texnologiyalarni qo'llash hamda ota-onalar bilan samarali hamkorlikni tashkil etish talab etilishi psixologik bosimning ortishiga sabab bo'lmoqda.

Pedagogik stressning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

Stress omillari	Mazmuni
Tashkiliy omillar	Ish yuklamasining ortishi, hujjatlar bilan ishlash hajmi
Psixologik omillar	Emotsional charchoq, ruhiy zo'riqish
Kommunikativ omillar	O'quvchi va ota-onalar bilan murakkab munosabatlar
Innovatsion omillar	Raqamli texnologiyalarga moslashish zarurati
Ijtimoiy omillar	Kasbiy mas'uliyat va ijtimoiy bosim

1-jadval. Pedagogik stressni shakllantiruvchi asosiy omillar.

1-rasmda pedagogik stressning shakllanish bosqichlari hamda uning pedagog faoliyatiga ta'siri aks ettirilgan. Mazkur jarayonda yuqori ish yuklamasi va psixoemotsional zo'riqish stress holatining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi, stressning uzoq davom etishi esa kasbiy charchoq hamda pedagogik samaradorlikning pasayishiga

olib kelishi ko'rsatilgan. Ushbu holat pedagoglarning psixologik barqarorligini muntazam monitoring qilish zarurligini anglatadi.

Ushbu rasmda pedagogik stressning bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoni hamda uning pedagog faoliyatiga ta'siri aks ettirilgan. Dastlab pedagogik faoliyatdagi yuqori ish yuklamasi psixoemotsional zo'riqishning kuchayishiga olib keladi. Zo'riqishning uzoq davom etishi stress holatining shakllanishiga sabab bo'ladi. Natijada pedagoglarda kasbiy charchoq yuzaga kelib, pedagogik faoliyat samaradorligi pasayadi. Mazkur holat ta'lim jarayonining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli pedagoglarda stress holatlarini barvaqt aniqlash va ularning psixologik barqarorligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Stressga barqarorlik pedagogning murakkab vaziyatlarda o'z hissiy holatini nazorat qila olishi, salbiy omillarga moslashishi hamda kasbiy faoliyat samaradorligini saqlab qolish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Stressga bardoshli pedagoglar pedagogik jarayonda yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qiladi, kommunikativ munosabatlarda muvozanatni saqlaydi va sog'lom psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stressga barqarorlik pedagogning kasbiy kompetentligiga bevosita ta'sir qiladi. Stressga chidamli pedagoglarda:

- kasbiy motivatsiya yuqori bo'ladi;
- kommunikativ kompetensiya rivojlangan bo'ladi;
- innovatsion faoliyatga moyillik kuchli bo'ladi;
- emotsional kuyish holatlari kam uchraydi [3].

Pedagoglarning stressga barqarorligini aniqlashda diagnostik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Diagnostika jarayonida pedagogning emotsional barqarorligi, moslashuvchanligi, kommunikativ kompetensiyasi va psixologik chidamlilik darajasi baholanadi. Bunda psixologik testlar, anketa-so'rovnomalar, kuzatuv hamda suhbat metodlaridan foydalanish samarali natija beradi.

Psixologik testlar o'tkazish orqali pedagogning individual psixologik xususiyatlari va stressga moyillik darajasi aniqlanadi. Shundan so'ng pedagogning emotsional holati tahlil qilinib, undagi psixoemotsional zo'riqish belgilari baholanadi. Mazkur tahlillar asosida stress darajasi aniqlanib, diagnostik baholash amalga oshiriladi. Diagnostika natijalariga tayangan holda pedagogning psixologik barqarorligini mustahkamlash hamda stressning salbiy ta'sirini kamaytirishga qaratilgan psixologik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Pedagogik faoliyatda stressga barqarorlikni rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri profilaktik va korreksion yondashuvlarni takomillashtirish

hisoblanadi. Shu sababli ta'lim muassasalarida pedagoglarning psixologik salomatligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tizimli ishlarni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan:

- psixologik treninglar tashkil etish;
- stressni boshqarish texnikalarini o'rgatish;
- emotsional intellektni rivojlantirish;
- sog'lom psixologik muhit yaratish;
- pedagoglarning ish yuklamasini optimallashtirish

kabi choralar kasbiy stressning oldini olishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu rasmda pedagoglarda stressga barqarorlikni shakllantirishga xizmat qiluvchi asosiy psixologik va pedagogik omillar aks ettirilgan. Jumladan, psixologik treninglar tashkil etish pedagoglarning emotsional holatini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Stressni boshqarish texnikalarini o'rgatish esa pedagoglarning murakkab vaziyatlarda hissiy muvozanatini saqlash imkoniyatini oshiradi [4]. Shuningdek, emotsional qo'llab-quvvatlash va sog'lom psixologik muhitni yaratish pedagoglarning kasbiy faoliyatdagi ruhiy zo'riqishini kamaytirishga yordam beradi. Mazkur omillarning o'zaro uyg'unligi natijasida stressga barqaror pedagog shakllanadi hamda pedagogik faoliyat samaradorligi oshadi. Ushbu yondashuv ta'lim sifati va pedagoglarning psixologik salomatligini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari pedagogik faoliyat yuqori darajadagi emotsional va psixologik yuklama bilan tavsiflanishini ko'rsatdi. Ta'lim tizimidagi zamonaviy transformatsiyalar, kasbiy mas'uliyatning ortishi hamda doimiy kommunikativ jarayonlar pedagoglarda stress holatlarining kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Natijada emotsional zo'riqish, kasbiy charchoq va pedagogik samaradorlikning pasayishi kuzatilishi mumkin.

Aniqlanishicha, pedagogning stressga barqarorlik darajasi uning kasbiy faoliyati samaradorligi, kommunikativ kompetensiyasi va emotsional muvozanati bilan bevosita bog'liqdir. Stressga bardoshli pedagoglar murakkab pedagogik vaziyatlarda hissiy barqarorlikni saqlaydi, nizoli holatlarni konstruktiv hal qiladi hamda ta'lim jarayonining sifatli tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida pedagoglarning stressga barqarorligini aniqlashda psixologik diagnostika, emotsional holat tahlili va monitoring mexanizmlarining samarali ekanligi asoslandi. Shuningdek, psixologik treninglar, stressni boshqarish texnikalari,

emotsional qo'llab-quvvatlash hamda sog'lom psixologik muhitni shakllantirish pedagoglarda stress profilaktikasining muhim omillari ekanligi aniqlandi.

Shu asosda pedagogik faoliyatda stressga barqarorlikni rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuvlarni joriy etish pedagoglarning psixologik salomatligini mustahkamlash, emotsional kuyish holatlarining oldini olish hamda ta'lim sifati va pedagogik samaradorlikni oshirishga xizmat qilishi asoslandi [5].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 256b.
2. Hans Selye The Stress of Life. – New York: McGraw-Hill, 1956. – 324 p.
3. UNESCO Teacher Well-Being and Mental Health. – Paris: UNESCO Publishing, 2022. – 78 p.
4. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2019. – 312 b.
5. UNESCO Teacher Well-Being and Mental Health. – Paris: UNESCO Publishing, 2022. – 78 p.

Bobur she'riyati va ilmiy kuzatuv: steam tamoyillari asosida san'at va fan sintezining pedagogik imkoniyatlari

Niyazova Laylo Abdukadirovna,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat

milliy instituti "Filologiya fanlari" bo'limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur ijodida san'at va ilmiy kuzatuvning sintezlangan namoyon bo'lishi STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'lim tamoyillari nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Boburning she'riy va nasriy meroslarida tabiat hodisalari, geografik hamda botanik obyektlarni aniq, o'lchamli va tizimli kuzatish elementlari aniqlanib, ularni o'qituvchilar uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida fanlararo integratsiyani ta'minlash uchun pedagogik resurs sifatida qo'llashning amaliy modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: STEAM ta'limi, Bobur, "Boburnoma", ilmiy kuzatuv, fanlararo integratsiya, uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagogik mahorat, milliy ma'naviy meros.

Аннотация. В данной статье синтез искусства и научного наблюдения в творчестве Захириддина Мухаммада Бабура анализируется с точки зрения принципов STEAM-образования. Выявляются элементы точного, измеримого и систематического наблюдения природных явлений, географических и ботанических объектов в поэтическом и прозаическом наследии Бабура; предлагается практическая модель их использования в качестве педагогического ресурса для обеспечения межпредметной интеграции в процессе непрерывного

профессионального развития учителей.

Ключевые слова: STEAM-образование, Бабур, «Бабур-наме», научное наблюдение, междисциплинарная интеграция, непрерывное профессиональное развитие, педагогическое мастерство, национальное духовное наследие.

Abstract. This article analyzes the synthesis of art and scientific observation in the work of Zahiriddin Muhammad Babur from the perspective of STEAM education principles. Elements of precise, measurable and systematic observation of natural phenomena, geographical and botanical objects in Babur's poetic and prose heritage are identified, and a practical model is proposed for their application as a pedagogical resource to ensure interdisciplinary integration in the process of continuous professional development of teachers.

Keywords: STEAM education, Babur, "Baburnama", scientific observation, interdisciplinary integration, continuous professional development, pedagogical mastery, national spiritual heritage.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim paradigmasi an'anaviy fanlararo chegaralarni qayta ko'rib chiqishni va o'quvchi shaxsida ijodiy hamda tahliliy fikrlashning muvozanatli rivojlanishini ta'minlashni talab etmoqda. Bu jarayonda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi xalqaro pedagogik amaliyotda yetakchi metodologik platformaga aylanib bormoqda. STEAM tamoyili klassik STEM modelini badiiy ijod (Arts) komponenti bilan to'ldirib, ta'lim oluvchining ham ratsional, ham emotsional-estetik fikrlash qobiliyatlarini bir vaqtda rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030 strategiyasi"ni amalga oshirishga qaratilgan farmon va qarorlarida ta'lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish, milliy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar uyg'unligi asosida pedagog kadrlarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish vazifasi belgilab qo'yilgan. Mazkur dolzarb vazifani bajarishda STEAM yondashuvini milliy adabiy va ma'naviy meros bilan o'zaro bog'lash katta amaliy ahamiyat kasb etadi. Zero, milliy negiz bilan kuchaytirilgan zamonaviy metodologiya o'qituvchining ham professional, ham madaniy o'zlikka ega kompetentligini shakllantiradi.

Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) ijodi STEAM tamoyillari prizmasidan tahlil qilinadi. Bobur merosi ilmiy kuzatuv aniqligi, badiiy ifoda nafosati va geografik-tabiiy hodisalar tizimli tahlili nuqtai nazaridan murakkab integratsion fenomen sifatida o'rganiladi. Tadqiqotning maqsadi — Bobur asarlarida san'at va fan sintezini aniqlash hamda uni o'qituvchilar uzluksiz kasbiy rivojlanishi

tizimida pedagogik resurs sifatida joriy etishning amaliy modelini ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

STEAM ta'limining nazariy asoslari G. Yakman (2008), J. Maeda (2013) va boshqa tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, mazkur konsepsiyaga ko'ra san'at fanlar bilan bir qatorda kreativ tafakkurni shakllantiruvchi muhim element hisoblanadi. Yakmanning fikriga ko'ra, STEAM — “barcha bilim sohalarining tabiiy birikmasi” bo'lib, bunda matematika tilning bir shakli, fan va texnologiya esa muhandislik va san'at orqali izohlanadi.

Bobur ijodini ilmiy nuqtai nazardan tadqiq etish bo'yicha B. Valixo'jayev, V. Zohidov, A. Hayitmetov, S. Hasanov kabi olimlarning tadqiqotlari mavjud. Xususan, “Boburnoma” matnidagi botanik, geografik va etnografik ma'lumotlarning aniqligi xorijiy tadqiqotchilar — A. Beveridge va W. Thackston tomonidan ham qayd etilgan. Biroq Bobur ijodini bevosita zamonaviy STEAM ta'lim modeli prizmasidan o'rganishga bag'ishlangan tizimli tadqiqotlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu esa mazkur masalani amaliy pedagogik kontekstga olib chiqishni dolzarb qiladi.

Tadqiqotda nazariy metodlardan tahlil va sintez, qiyosiy o'rganish, kontent-tahlil hamda pedagogik modellashtirish usullari qo'llanildi. Asosiy manba sifatida “Boburnoma” matni hamda Bobur g'azaliyoti tanlandi va ulardagi ilmiy kuzatuv elementlari STEAM komponentlari bo'yicha tasniflandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

1. “Boburnoma”da ilmiy kuzatuvning struktural xususiyatlari

“Boburnoma” — jahon adabiyotida muallif kuzatuvi, hujjatli aniqlik va estetik-badiiy ifoda yagona matn ichida sintezlangan noyob namuna hisoblanadi. Bobur tabiat obyektlari va hodisalarini tizimli yondashuv asosida tasvirlaydi. Uning kuzatuv uslubining quyidagi metodologik xususiyatlarini ajratish mumkin:

Birinchidan, aniq o'lchamli ma'lumotlardan foydalanish. Bobur kuzatgan obyektlarining hajmi, balandligi, masofasini aniq raqamlarda keltiradi. Andijon, Axi, Marg'ilon hududlarining geografik joylashuvi, Sayhun (Sirdaryo) suvi sathining mavsumiy o'zgarishi, Kobul tog'larining ekspozitsiyasi haqida bergan ma'lumotlari hozirgi geografik ma'lumotlar bilan deyarli mos keladi.

Ikkinchidan, klassifikatsiya tamoyili. Hindiston tasvirida Bobur faqat tabiat manzaralarini emas, balki o'simliklar va hayvonot olamini tartiblab tasvirlaydi: o'ttiz olti turdagi to'tini, fil, gangetik delfin, mor (tovus), turli baliq turlarini batafsil keltiradi. Bunday yondashuv zamonaviy taksonomiyaning genezisiga yaqin keladi va ilmiy kuzatuvning fenomenologik mukammalligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, qiyosiy tahlil usuli. Bobur Andijon olmasini Samarqand mevalari bilan, Hindiston iqlimini Movarounnahr iqlimi bilan qiyosiy o'rganadi. "Hindistonda mevalar ko'p, ammo Andijon olmasidek olma yo'q" — deya bergan iboralari empirik solishtirma metodning klassik namunasi. Bu, o'z navbatida, hozirgi STEAM ta'limidagi loyihaviy o'qitish (project-based learning) va kuzatuvga asoslangan o'rganish (inquiry-based learning) modellariga to'liq mos keladi.

2. Bobur she'riyatida ilmiy-estetik kuzatuvning mujassamligi

Bobur lirikasida tabiat tasviri sof badiiy stilistik vosita emas, balki real, kuzatilgan, hissiy idrok qilingan obyektiv borliqning aksi sifatida namoyon bo'ladi. Misol uchun, mashhur to'rtlikda shoir o'zining hayotiy yo'li, geografik makonlar va emotsional kechinmalarini bir parcha ichida birlashtirib bera oladi. Boshqa g'azallarida tonggi shafaq, gulning mavsumiy o'zgarishi, suvning ravon harakati kabi tabiiy hodisalar shoirning kuzatuvchanligini va estetik nigohini bir vaqtda namoyon etadi.

She'riy tasvir doirasida aruz vaznidagi matematik ohangdorlik, ranglarning xromatik kombinatsiyasi (qizil lola, sariq xazon, ko'k osmon), tabiat hodisalarining sikllik tartibi — bularning bari STEAM yondashuvidagi "Arts" va "Science" komponentlarining bir asarda mujassam bo'lganligini ko'rsatadi. Demak, Bobur she'riyati — emotsional mazmundagi matn bo'libgina qolmay, balki tabiatni o'rganishning poetik vositachisi ham hisoblanadi.

3. Bobur ijodi va STEAM komponentlarining korrelyatsiyasi

Bobur asarlarida har bir STEAM komponentining aks etishi alohida e'tiborga loyiq. Science komponenti — botanik, zoologik, gidrologik kuzatuvlar, iqlim hodisalarini tavsiflash, an'anaviy tibbiy bilimlar tahlili. Technology komponenti — harbiy texnika (artilleriya, qurol-yarog'), me'morchilik texnologiyalari haqidagi ma'lumotlar. Engineering komponenti — bog'-rog'lar yaratish prinsiplari (Bog'i Vafo, Bog'i Bobur), suv inshootlari, havuz va ariq tarmoqlari loyihalari. Arts komponenti — g'azaliyot, ruboiyot, "Mubayyin" risolasi, "Xatti Boburiy" alifbosi sifatida grafik dizayn namunasi. Mathematics komponenti — vazn, hajm, miqdor o'lchovlari; aruz vaznidagi matematik tartib; "Mubayyin"da fiqh hisob-kitoblari.

Shunday qilib, Bobur ijodi yagona matn doirasida STEAM modelining barcha besh komponenti uchun mustaqil va o'zaro bog'liq pedagogik manba sifatida xizmat qila olishi mumkin.

PEDAGOGIK MODEL VA AMALIY TAVSIYALAR

Bobur ijodining STEAM-yo'naltirilgan tahlili o'qituvchilar uzluksiz kasbiy rivojlanishi tizimida quyidagi yo'nalishlarda samarali qo'llanilishi mumkin.

Birinchidan, malaka oshirish kurslarining mazmunini integrallashtirish.

Adabiyot, biologiya, geografiya va tarix fani o'qituvchilari uchun yagona modul sifatida "Bobur ijodida fan va san'at sintezi" mavzusi joriy etilishi mumkin. Bunda har bir o'qituvchi o'zining mutaxassislik nuqtai nazaridan matnga yondashadi va fanlararo professional muloqotni rag'batlantiruvchi muhit yuzaga keladi.

Ikkinchidan, mahalliy kontekstga moslashtirilgan STEAM-loyihalar yaratish. O'qituvchi o'quvchilarga "Boburnoma" matniga asoslanib, bugungi Andijon yoki Toshkent atrof-muhitining botanik xaritasini tuzish, mevalarning kimyoviy tarkibini taqqoslash, eski va zamonaviy sug'orish tizimlarini muhandislik nuqtai nazaridan o'rganish kabi loyihalarni topshirishi mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchining tadqiqotchilik kompetensiyasini real, mahalliy materiallar asosida shakllantiradi.

Uchinchidan, raqamli vositalar bilan integratsiya. GIS-texnologiyalari, Google Earth, sun'iy intellektga asoslangan tahlil dasturlari yordamida Boburning geografik kuzatuvlarini bugungi ma'lumotlar bilan solishtirish loyihalari pedagogning raqamli kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Bu, ayniqsa, A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutida amalga oshirilayotgan raqamli ta'lim yo'nalishidagi malaka oshirish kurslari uchun samarali metodik resurs hisoblanadi.

To'rtinchidan, milliy o'zlikni anglashning yangicha shakli. STEAM-yondashuv milliy adabiy meros bilan birlashtirilganda, o'qituvchilar nafaqat texnologik kompetensiyani egallaydilar, balki o'quvchilarda madaniy o'zlik tuyg'usini kuchaytirish vositalarini ham qo'lga kiritadilar. Bu jihat ayniqsa O'zbekiston ta'lim siyosatining strategik yo'nalishlariga to'liq mos keladi.

Bunday model amaliyotda sinovdan o'tkazilganda, dastlabki monitoring natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning fanlararo loyiha ishlash qobiliyati 30–40 foizga oshishi va kursdan keyingi qoniqish darajasi sezilarli yuksalishi kuzatiladi. Bu — modelning samaradorligini empirik tekshirish uchun keng ko'lamli tajriba-sinov ishlarini olib borish zarurligini asoslaydi.

XULOSA

Bobur ijodi — milliy adabiy meros doirasidagina emas, balki jahon ilmiy-pedagogik tafakkurining boshlang'ich namunalaridan biri sifatida ham qaralishi mumkin bo'lgan murakkab integratsion fenomendir. Uning asarlarida ilmiy kuzatuv aniqligi badiiy ifoda nafosati bilan organik tarzda birlashganligi STEAM ta'lim modelining tarixiy-genetik asoslarini namoyon etadi va bu yondashuvning milliy negizda ham mavjudligini tasdiqlaydi.

O'qituvchilar uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida Bobur ijodini STEAM yondashuvi orqali o'rganish: pedagogning fanlararo bilim integratsiyasi qobiliyatini rivojlantiradi; milliy adabiy meros va zamonaviy texnologik bilimlarni bog'laydi;

o'quvchilar uchun loyihaviy va tadqiqotchilik o'qitishning real namunasini taqdim etadi; pedagogning kreativ va tahliliy fikrlashini bir vaqtda kuchaytiradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar Bobur ijodini Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek kabi mutafakkirlarning ijodi bilan qiyosiy tahlil qilish va STEAM asosida yagona milliy pedagogik resurs bazasini yaratishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir. Bunday tizimli yondashuv O'zbekistonda uzluksiz kasbiy rivojlanishning yangi, milliy o'ziga xos modelini shakllantirishga zamin hozirlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yakman G. STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education. — Pupils' Attitudes Towards Technology Conference. — Salt Lake City: USA, 2008. — P. 1–28.
2. Hayitmetov A. Bobur va boburiyzodalar adabiy merosi. — Toshkent: Sharq, 2008. — 384 b.
3. Hasanov S. “Boburnoma”da Hindiston tabiati tasviri // O'zbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 2019. — № 4. — B. 32–38.
4. Thackston W.M. The Baburnama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor. — New York: Modern Library, 2002. — 554 p.
5. Bobur Z.M. Boburnoma. — Toshkent: Sharq, 2002. — 336 b.
6. Maeda J. STEM to STEAM: Art in K–12 is Key to Building a Strong Economy. — Edutopia, 2013. — URL: <https://www.edutopia.org>
7. Quigley C.F., Herro D. “Finding the Joy in the Unknown”: Implementation of STEAM Teaching Practices in Middle School Science and Math Classrooms // Journal of Science Education and Technology. — 2016. — Vol. 25. — P. 410–426.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston — 2030” strategiyasini amalga oshirishga oid Farmoni // Lex.uz: <https://lex.uz>
9. Karimov Sh.M. Raqamli ta'lim ekotizimi: nazariya va amaliyot. — Toshkent: TATU, 2024. — 256 b.

TUYG'ULARI TINMAS SHOIR

Otajon Norov

Qashqadaryo viloyat pedagogik mahorat markazi Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasi mudiri, filologiya fanlari doktori, professor

Annotatsiya

Mazkur maqolada shoir T. Jo'ra badiiy izlanishlarining o'ziga xos shakllari xususida so'z yuritiladi. Ayniqsa, shoir dunyoni poetik anglash tarzi, darajalarining o'ziga xosligiga alohida ahamiyat beriladi.

Kalit soʻz: soʻz, metafora, doston, poetik ifoda, uslub, falsafa, estetika, tashbeh, shakl, badiiy xronotop.

Аннотация

В данной статье ведётся речь о хронотопических формах в художественных поисках поэта Т. Жўра. Особое внимание уделяется на особенности уровней поэтического осмысления мира поэтом.

Ключевые слова: Слово, метафора, дастан, поэтическое описание, метод, философия, эстетика, форма, художественный хронотоп.

Annotation

In this article it is spoken about chronopical forms in literary searches of the poet T. Jura especially it is paid main attention to the poet's realization of the world and peculiarities of degrees of it.

Key words: word, metaphor, dastan, poetic description, method, philosophy, esthetics, form, artistic chronotops.

Sabr qilaman,
sabrindan oʻzimga qilaman.
Jabrimni joylab jonimga
jonimni jasadga qabr qilaman.

Tilak Joʻra

Dunyo ajib his-hayajonga toʻla. Kimdir uni tugʻilgan onlariyoq anglasa, yana kimdir keksayganida. Tugʻilganida anglagan esa albatta yo sanʼatkor, yo musavvir va yoki shoir boʻlsa, ajabmas. Adabiyotimizda shoir boʻlib tugʻilgan ijodkorlar barmoq bilan sanoqlidir. Mumtoz adabiyotimizga nazar soladigan boʻlsak, bir asrda bitta yoki, koʻp boʻlsa, uch-toʻrt shoirni sanashingiz mumkin. Nega shunday ekan deb oʻyga botasan, kishi... U davrlarda sheʼr yozguvchilar kam boʻlganmi yoki bizning davrimizgacha ular ijodi yetib kelmadimi, degan savol bot-bot xayolimga kelaveradi. Har qanday zamonda ham oʻrtamiyona shoirlar safi koʻpchilikni tashkil etgani hech kimga sir emas. Bu “anʼana” asrlar davomida davom etib kelmoqda.

Adabiyotshunosligimizda shoirlarning 60-yillarga mansub avlodi deya E.Vohidov, A.Oripov, R.Parfi, O.Matjonni aytsak, 70-yillar avlodi sifatida Sh.Rahmon, U.Azim, X.Davron, M.Abdulhakimlar ijodini oʻrganamiz. Xoʻsh, unda Tilak Joʻra qaysi avlodga mansub, degan haqli bir savol tugʻilishi tabiiy.

Shoirlarga nisbatan savqi tabiiy degan soʻzni ishlatish kerak boʻlsa, Tilak Joʻraga bu yorliq uzukka koʻz qoʻyganidek mos keladi, desam mubolagʻa boʻlmas. *“Nochorlikdan choram yoʻqdir, Boshim silab shamol yigʻlar”...* Tilak Joʻradek shoir yana necha yilda bir kelishini Yaratganning oʻzi biladi. *“Agar oy boʻlsang ham*

ko'chandan o'tma". Tilak Jo'ra Mirtemir orqasidan ot choptirib ketayotgan, boshida do'ppisi bo'lmasa-da haqiqiy o'zbek shoiridek, go'yo. "Shamollar sochim to'zg'itar, To'zg'itadi hislar xayolim". Tilak Jo'ra xalqona tashbehlar ustasi. "Men yorimni topganda, Oy o'rog'in yo'qotdi". Tilak Jo'rani yelkasida bir avlod yukini ko'tarib borayotgan majnunbosh shoirga mengzagim keladi. Bu fikrlarimning tasdig'i sifatida esa ustoz olim Ibrohim Haqqulning mulohazalari bilan o'rtoqlashmoqchiman: "Adabiyot taqdiri va taraqqiyotini talant hal qiladi. Biroq adabiyot "bozori"ni talantsiz va o'rtamiyonachilar qizitadi. SHo'ro davri adabiyotida bu holatni har qadamda ko'rish va kuzatish mumkin edi. Siyosiy yaloqxo'rlik va mafkura dastyorligi talantni kamsitish yoki tahqirlashning keng joriy etiladigan "usul"i bo'lganligini ko'pchilik yaxshi anglardi. SHe'r va shoirlikdan o'zga imkon maydoni, to'g'rilik va halollikdan boshqa najot qalqoni yo'q bir qancha shoirlarning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ruhiy ahvoli mening xotirimda chuqur o'rnashib qolgan.

Ularning haqiqatparastligi xayolparastlik bilan qo'shilib-qorishib ketgan, ehtimol, shu boisdan ham qalblarida So'z va SHe'r nainki odamning, balki jamiyat va dunyoning ham qiyofasini o'zgartira oladi, degan ishonch hokim edi. Tilak Jo'ra shunday shoirlardan biridir"(Haqqulov I., 2018, 204-205-b.). Ushbu qarashlarning o'ziyoq shoir ijodiy olamining yuksakligidan dalolatdir.

Mayus ko'nglim yorishib,
Yayrab uyga qaytaman.
Oy bilan qo'ltiqdashib,
Senga sirim aytaman:
-Oyga ostona kerak,
Menga oyday peshona...

Ushbu misralarni yozganida shoir atigi yigirma bir yoshda edi. Bu yoshda inson yettinchi osmonda uchib yuradigan payti bo'ladi. Shirin xotiralar, romantik tasavvurlaru bo'y yetmas orzular bilan yashashi kerak edi bu yoshda lirik qahramon. U esa Yaratgandan oydek peshona so'raydi. Uzoq umr, shon-shuhrat, boylik martaba so'rasa ham bo'lardi-ku. Bu peshonaga shoirlik qismatini so'ragani ayni haqiqat bo'lsa kerak. Shoir vafot etganiga o'ttiz yil to'lgan bo'lsa-da, adabiyot ahli u haqda kuni-kecha olamdan o'tgan ijodkor kabi xotiralar yozishmoqda... Bu ham shoirning Yaratgan tomonidan in'om etilgan baxti bo'lsa ajambas... Ammo shoir o'g'lining Ota hovlisidan uy-muzey qurdirish uchun necha yildan beri bormagan eshigi-yu, kirmagan idorasi qolmadi. Yaxshiki, ustozimiz Ilhom G'ani bor ekanlar. Shoir farzandining aytishicha, Ilhom aka shoir oilasini necha yillardan beri moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlab kelmoqda. Yaqin kunlarda esa shoir xonadonini uy-muzey qilib berishning ham

harkatini qilmoqda. Bundan shoir oilasi nihoyatda mamnun, Ilhom akani duo qilishni kanda qilishmaydi. Albatta, bu hol shoir muxlislarini ham xursand qiladi. Oramizda Ilhom G'aniga o'xshagan saxovatpesha ilm fidoyilari ko'payaversin.

- Oppoq tongning sukutida
Tole sochin tarayman men.
Panjaralar tuynugidan
Yorug' kunga qarayman men.
Qilich sinar, zulm sinar,
Tuyg'ularim sinmas mening.
Daryo tinar, dengiz tinar,
Umidlarim tinmas mening...

Oppoq tongni anglash uchun insonga oddiy ko'z kifoya. Bu yerda gap tongning oppoqligini ta'kidlash emas, balki kitobxon nigohini samoga qaratmoqchi, ya'ni insoning tole'i kulsa, omadi chopishi haqda so'zlamogda shoir. Inson zulmatga emas, yorug'likka tomon intiladi. Yomonlik bor joyda, yaxshilikka o'rin yo'q. Shovullab oqqan daryolar, osmon gumbaziga qo'shilgan dengizlar bir kun tinadi. Ammo inson umidi so'nmaydi, hatto qabr ichida yotgan chog'ida ham shunday bo'lsa, ehtimol...

Orzulardan yaratdim daryo,
Girdobida bo'ldim so'ng giryon.
Xayollarning shirin jarangi
To'lqinlarning qo'yniga otdi.
Kelajakning noparmon rangi
Kiprigimda tongni uyg'otdi.
Hansiragan u dardli to'lqin
Tiqilibdir bugun bo'g'zimga!
Nari surib osmonning ufqin,
Manzil qurmoq bo'ldim o'zimga.
Shovillagan bu dunyo aro
Hislarimga izlayman makon!

Shovullagan daryo asta-sekinlik bilan dunyoga ko'chdi. Inson his-hayajonining chek-chegarasi yo'q, u makonsiz sarhad uzra parvoz qiladi. Orzusidan daryoni paydo qilib, uning atrofida bemajol qoldi. ***Shirin istak besarhad xayol, Belanchakdek qo'yniga oldi.*** Kelajakni hech kim bashorat qilolmaydi. Shuning uchun ham shoir aniq bir rang tanlamadi. Nopormon rang ranglar yig'indisidan hosil bo'lgan siyoh kabidir. Tirik insonning tongi har kuni otadi. To'lqinning bag'rida yashagan inson uning isyonidan bug'ila boshlaydi. Hammasidan charchagan inson osmon, ufqdan o'ziga

makon istaydi. Daryo yoki dengizning shovullashini bilardik, lekin dunyoning shovullashini bilish uchun uning talotuplarida yashamoq kerak. Shoir Tilak Jo'ra dunyoni shovullagan shovurga o'xshatadi, bu esa, o'z navbatida, ajoyib topilma. Uning ijodida shunga o'xshash topilmalar bisyor.

Tilak Jo'raga Yaratgan etgan in'om tug'ma iste'dod edi. Uning har bir satrida bu hol bo'y ko'rsatib turadi. Shoir she'rlaridagi satrlar o'zbek badiiy tafakkurida abadiy durdona bo'lib qoladi. Uning ijodi hali ko'p va xo'b o'rganiladigan adabiy meros sifatida xalqimiz ma'naviyatiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Tilak Jo'ra. Olam ostonasi. –T: Yosh gavrdiya. 1980. –B.5.
2. Tilak Jo'ra. Ruhیات. –T: “Yosh gavrdiya”. 1990. –B.6.
3. Haqulov I. Taqdir va tafakkur. –Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot matbaa-jodiy uyi”. 2015. –B.121.

Kitobxonlik- ma'naviyat va taraqqiyot mezonı
Norkuvatova Zuhra Gafurovna Axborot–resurs markazining bosh
mutaxassisi
Tel:+998996770982

Annotatsiya. Bugungi kunda yurtimizda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish borasida olib borilayotgan keng ko'lamli ishlar haqida alohida faxr bilan so'z yuritaman. Aholining, ayniqsa, yosh avlodning kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda

Kalit so'zlar: kitobxonlik madaniyati, ma'naviyat, ma'rifat, kitob mutolaasi, ilm-fan, barkamol avlod, ma'naviy meros, mutolaa madaniyati, ta'lim-tarbiya, kitobga qiziqish, ma'naviy qadriyatlar, zamonaviy kutubxona, ma'rifatli jamiyat, intellektual salohiyat.

Аннотация: Сегодня я особенно горжусь тем, что могу рассказать о масштабной работе, проводимой в нашей стране по развитию культуры чтения. Проводятся масштабные реформы, направленные на повышение интереса населения, особенно молодого поколения, к книгам.

Ключевые слова: культура чтения, духовность, Просвещение, чтение книг, наука, гармоничное поколение, духовное наследие, культура чтения, образование, интерес к книгам, духовные ценности, современная библиотека, просвещенное общество, интеллектуальный потенциал.

Abstract: Today, I am particularly proud to speak about the large-scale work being carried out in our country to develop a reading culture. Large-scale reforms are

being implemented to increase the interest of the population, especially the younger generation, in books.

Keywords: reading culture, spirituality, enlightenment, book reading, science, harmonious generation, spiritual heritage, reading culture, education, interest in books, spiritual values, modern library, enlightened society, intellectual potential.

Azaldan xalqimiz ilm-ma'rifatni ulug'lab, kitobni inson kamolotining eng muhim manbai sifatida qadrlab kelgan. Buyuk ajdodlarimiz -Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek kabi allomalarimizning boy ilmiy va ma'naviy merosi xalqimizning kitobga bo'lgan yuksak e'tiboridan dalolat beradi. Ularning asarlari asrlar davomida insoniyat tafakkurini boyitib, yosh avlodni ilmga, tafakkurga va ezgulikka chorlab kelmoqda.

Bugungi kunda ham mamlakatimizda kitobxonlikni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilayotgan ma'naviy-ma'rifiy islohotlarda kitobxonlik masalasi ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. "Dunyoda hech narsa kitobning o'rnini bosa olmaydi", degan fikr bugungi globallashuv va axborot oqimi kuchaygan davrda yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zero, kitob insonni fikrlashga, mushohada yuritishga, hayotni teran anglashga undaydi.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 15-yanvardagi "Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va aholi o'rtasida kitob o'qishga qiziqishni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-9-son qarori asosida tasdiqlangan "Kitob - ma'rifat manbai" dasturi mamlakatimizda kitobxonlik harakatini yangi bosqichga olib chiqdi. Mazkur qaror ijrosini ta'minlash maqsadida Samarqand viloyati Pedagogik mahorat markazi Axborot-resurs markazida ham bir qator amaliy va samarali ishlar yo'lga qo'yildi.

Jumladan, markaz kafedralarida zamonaviy va mazmunli "Kitob burchaklari" tashkil etildi. Ushbu burchaklarda pedagogika, metodika, badiiy adabiyot hamda ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishdagi adabiyotlar muntazam yangilanib borilmoqda. Tinglovchilar va professor-o'qituvchilarning kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish maqsadida markaz hovlisida "Ochiq kutubxona" faoliyati yo'lga qo'yildi. Ushbu tashabbus kitobxonlar uchun qulay va erkin mutolaa muhitini yaratishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, professor-o'qituvchilar hamda tinglovchilar ishtirokida muntazam ravishda "Kitob o'qish soatlari" tashkil etilmoqda. Mazkur tadbirlarda kitob mutolaasi, asarlar tahlili, fikr almashish va ijodiy suhbatlar orqali ishtirokchilarning ma'naviy dunyosi boyitilmoqda. Kitobxonlik soatlari nafaqat bilim olish, balki jamoada ma'naviy muhitni mustahkamlashga ham xizmat qilmoqda.

Axborot-resurs markazi kafedrlar bilan hamkorlikda turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, kitob taqdimotlari, kitob yarmarkalari va "Zakovat" intellektual o'yinlarini ham muntazam tashkil etib kelmoqda. Ayniqsa, professor-o'qituvchilar hamda tinglovchilarning mustaqil fikrlashi, bilim va tafakkurini rivojlantirishda "Zakovat" o'yinlarining ahamiyati katta bo'lmoqda. Tadbirlar davomida tinglovchilar o'z bilim va salohiyatlarini namoyon etish bilan birga, kitobxonlikka bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirmoqdalar.

Bundan tashqari, bir oy davomida faol mutolaa qilgan tinglovchilar orasidan "Eng yaxshi kitobxon" tanlovi asosida eng faol kitobxon aniqlanib, markaz ma'muriyati tomonidan rag'batlantirib kelinmoqda. Bu esa tinglovchilar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini yaratish, kitobxonlikni keng targ'ib etish hamda tinglovchilarni mutolaaga jalb qilishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda kitobxonlikni rivojlantirish - bu faqat kitob o'qishni targ'ib qilish emas, balki yosh avlodning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, ularni vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash demakdir. Zero, kitob inson qalbini yoritadi, tafakkurini boyitadi va uni komillikka yetaklaydi.

Kelgusida ham Axborot-resurs markazi tomonidan kitobxonlikni targ'ib etishga qaratilgan innovatsion loyihalar, ijodiy uchrashuvlar, kitob aksiyalari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni yanada kengaytirish rejalashtirilgan. Chunki kitobga oshno xalqning kelajagi hamisha porloq bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, kitobxonlikni rivojlantirish - jamiyat taraqqiyoti va millat kelajagining muhim omillaridan biridir. Shu bois har bir inson qalbida kitobga mehr uyg'otish, mutolaa madaniyatini keng targ'ib qilish barchamizning muqaddas vazifamizdir. Zero, kitob o'qigan insonning tafakkuri yuksaladi, ma'naviyati boyiydi va Vatan ravnaqiga daxldorlik tuyg'usi mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 15-yanvardagi PQ-9-son "Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va aholi o'rtasida kitob o'qishga qiziqishni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

2. "Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2026-yil 5-martdagi 89-son buyrug'i" ijrosini ta'minlash maqsadida Samarqand viloyati Pedagogik mahorat markazi professor-o'qituvchilari hamda xodimlari o'rtasida "Kitob o'qish soati"ni tashkil qilish va o'tkazish to'g'risidagi buyruq.

3. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

4. Mirziyoyev Sh.M. *Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir.* – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. Abdulla Avloniy. *Turkiy guliston yoxud axloq.* – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
6. Said Ahmad. *Ufq.* – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2022.
7. "Ma'rifat" gazetasi materiallari, 2025–2026-yillar sonlari.
8. "Kitob dunyosi" gazetasi materiallari, 2025–2026-yillar sonlari.
9. Samarqand viloyati Pedagogik mahorat markazi Axborot-resurs markazi ish rejalari, bayonnomalari va hisobot materiallari.

O'QITUVCHILARNING KASBIY EHTIYOJLARINI DIAGNOSTIKA QILISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Abdulla Avloniy nimidagi pedagogik mahorat milliy instituti "Aniq va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi.

Ostonayev Elyor

Elostonayev89@gmail.com

Toshkent shahar Mirobod tumani 154-maktab matematika fani o'qituvchisi

Barakayeva Qunduzxon Abdurashidovna

barakayevaqunduzxon0505@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida pedagoglarning ehtiyojlarini aniqlashning innovatsion usullari tahlil qilinadi. Ta'lim sifatini oshirishda diagnostikaning o'rni, zamonaviy testologiya, o'z-o'zini baholash va raqamli tahlil metodlarining samaradorligi ilmiy asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari o'qituvchilarning kasbiy kamchiliklarini aniq belgilash malaka oshirish tizimining manzilliligini ta'minlashini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: diagnostika, kasbiy ehtiyoj, kompetensiya, monitoring, zamonaviy metodlar, raqamli tahlil, pedagogik mahorat, KPI.

Аннотация: В данной статье анализируются инновационные методы выявления потребностей педагогов в процессе непрерывного профессионального развития. Научно обоснована роль диагностики в повышении качества образования, эффективность современной тестологии, методов самооценки и цифрового анализа. Результаты исследования показывают, что четкое определение профессиональных недостатков учителей обеспечивает адресность системы повышения квалификации.

Ключевые слова: диагностика, профессиональная потребность, компетенция, мониторинг, современные методы, цифровой анализ,

педагогическое мастерство, KPI.

Abstract: This article analyzes innovative methods of identifying the needs of teachers in the process of continuous professional development. The role of diagnostics in improving the quality of education, the effectiveness of modern testology, self-assessment and digital analysis methods are scientifically substantiated. The research results show that a clear definition of the professional shortcomings of teachers ensures the targeting of the professional development system.

Keywords: diagnostics, professional need, competence, monitoring, modern methods, digital analysis, pedagogical skill, KPI.

KIRISH

O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning markazida pedagog kadrlar sifatini oshirish masalasi turibdi. Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining haqiqiy ehtiyojlari qanchalik to'g'ri aniqlanganiga bog'liq. An'anaviy malaka oshirish tizimida barcha pedagoglar uchun umumiy o'quv rejalari qo'llanilar edi, biroq zamonaviy yondashuv har bir o'qituvchining individual professional talablariga asoslangan diagnostikani talab etmoqda.

Diagnostika — bu pedagogning kasbiy tayyorgarlik darajasi bilan zamonaviy ta'lim standartlari o'rtasidagi farqni aniqlash jarayonidir. Ushbu maqolaning dolzarbligi o'qituvchilarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlashda shaffof va samarali metodlarni joriy etish orqali malaka oshirish kurslarining mazmunini optimallashtirish zaruriyati bilan belgilanadi.

ASOSIY QISM

1. Kompetensiyaga asoslangan testologiya va amaliy baholash. Zamonaviy diagnostikaning eng keng tarqalgan usuli bu pedagoglarning fan bilimi (Content Knowledge) va pedagogik mahoratini (Pedagogical Knowledge) baholashdir. Hozirda A.Avloniy nomidagi milliy institut va boshqa pedagogik markazlar tomonidan joriy etilayotgan kompleks testlar nafaqat nazariy bilimlarni, balki vaziyatli masalalar orqali o'qituvchining metodik muammolarni hal qilish qobiliyatini ham tekshiradi.

Ushbu metod pedagogning nafaqat nazariy bilimlarini, balki kutilmagan pedagogik vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatini baholaydi.

• **Amalga oshirilishi:** Pedagoglarga fan mazmuni bilan birga, sinfdagi muommoli vaziyatlar yoki o'quvchi o'zlashtirishi pasayishi bilan bog'liq keyslar (SJT - Situational Judgement Tests) beriladi. Bu keyslarni bajarish jarayonida o'qituvchilar jamoa bo'lib ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar, bir birlari bilan sog'lom fikrlar almashgan holda o'zlari va boshqalarni hurmat qilish ko'nikmalarini yanada takomillashtirib

oladilar. Bunday muommoli vaziyatlarni qanday tashkil qilish va bu vaziyatni qanaqa qilib boshqarish kerakligini o'rganib olishadi. Har qanday zamonaviy pedagogik yondashuv yoki metodlarning yutuqlari bo'lgani kabi kamchiliklardan ham mustosno emas albatta.

• **Afzalliklari:**

–**Ob'ektivlik:** Inson omilisiz pedagogning haqiqiy bilim darajasini raqamlashtiradi.

–**Metodik bo'shliqlarni aniqlash:** O'qituvchi qaysi mavzuda (masalan, pedagogik psixologiya yoki darsni rejalashtirish) oqsashini aniq ko'rsatib beradi.

2. 360 darajali baholash metodi.

Ushbu metod o'qituvchining faoliyatini bir necha tomondan tahlil qilishni nazarda tutadi:

• **O'z-o'zini baholash (Self-assessment):** Pedagog o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini maxsus so'rovnomalar orqali tahlil qiladi.

• **Hamkasblar bahosi:** Tajribali ustozlar va metodistlar tomonidan dars kuzatuvlari asosida berilgan xulosalar.

• **O'quvchilar va ota-onalar fikri:** Ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari va darsga bo'lgan qiziqishlari asosidagi tahlil.

Bu metod pedagog faoliyatini barcha ishtirokchilar (rahbariyat, hamkasblar, o'quvchilar va o'zi) tomonidan baholashni nazarda tutadi. Zamonaviy pedagog o'ziga nima kerak ekanligini aniq bilishi va bunga erishish uchun tuzilgan aniq smart maqsadga ega bo'lishi lozim. Darslari bo'layotgan muommolari va yutuqlarini aniqlash va kamchiliklarni bartaraf qilish uchun bunday refleksiyaning o'z faoliyatida doimo amalga oshirib turishi lozim albatta.

• **Amalga oshirilishi:** Maxsus anonim so'rovnomalar va o'z-o'zini baholash varaqalari (Self-reflection sheets) orqali ma'lumot yig'iladi.

• **Afzalliklari:**

–**Komplekslik:** Pedagogning kasbiy qiyofasini turli nuqtai nazarlardan ko'rish imkonini beradi.

–**Ijtimoiy-psixologik manzara:** O'qituvchining muloqot madaniyati va jamoaga moslashuvchanligini aniqlaydi.

3. Raqamli iz (Digital Footprint) va LMS tahlili. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalar o'qituvchining faoliyatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. O'qituvchining elektron platformalardagi (LMS) faolligi, u yuklayotgan dars ishlanmalari va o'quvchilarining onlayn test natijalari sun'iy intellekt yordamida tahlil qilinib, unga qaysi yo'nalishda malaka oshirish zarurligi haqida

avtomatik tavsiyalar beriladi. A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti tamonidan test rejimida ishlayotgan edu.avloniy.uz platformasidam tinglovchilar va professor ustozlarning davomat va mikro dars loyihalarida qilayotgan ishlari bunga bitta misol bo'la oladi.

Ta'limni boshqarish tizimlari (LMS) orqali o'qituvchining raqamli faolligini monitoring qilish.

- **Amalga oshirilishi:** Sun'iy intellekt o'qituvchi tomonidan yaratilgan dars ishlanmalari sifati va uning platformadagi o'quv kurslarini o'zlashtirish tezligini tahlil qiladi.

- **Afzalliklari:**

- **Uzluksizlik:** Diagnostika bir martalik emas, balki yil davomida uzluksiz amalga oshiriladi.

- **Bashorat qilish:** Pedagogning kelajakdagi kasbiy "to'xtab qolish" (stagnatsiya) xavfini oldindan aniqlaydi.

4. Keys-metod va videota'lim tahlili.

O'qituvchining dars o'tish jarayonini videoga muhrlash va uni xalqaro standartlar (masalan, Danielson Framework yoki CLASS metodikasi) asosida tahlil qilish bugungi kunda eng xolis diagnostika usullaridan biri hisoblanadi. Bu usul o'qituvchining auditoriya bilan muloqoti va darsni tashkil etishdagi kamchiliklarini ko'rsatib beradi.

Xalqaro ta'lim tizimida ommalashgan "Lesson Study" yoki "Micro-teaching" yondashuvlarining raqamli ko'rinishi.

- **Amalga oshirilishi:** Dars jarayoni yozib olinadi va maxsus rubrikalar (masalan, Danielson shkalasi) asosida metodistlar tomonidan tahlil qilinadi.

- **Afzalliklari:**

- **Vizual dalillar:** O'qituvchi o'zining xatolarini (nutqi, vaqt taqsimoti, o'quvchilar bilan aloqasi) tashqaridan ko'rib tushunadi.

- **Aniq tavsiyalar:** Umumiy emas, balki aynan darsning qaysi bosqichi (masalan, motivatsiya yoki mustahkamlash) ustida ishlash kerakligini ko'rsatadi.

XULOSA

O'qituvchilarning kasbiy ehtiyojlarini diagnostika qilish — bu ularning faoliyatini nazorat qilish emas, balki ularni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish vositasidir. Diagnostikaning zamonaviy metodlarini tizimli qo'llash quyidagi natijalarni beradi:

- Malaka oshirish tizimining manzilliligi va samaradorligi ortadi;

- Pedagoglarning shaxsiy rivojlanish trayektoriyalari aniq ma'lumotlarga tayanadi;

• Ta'lim tizimida resurslar (vaqt va mablag') pedagogik bo'shliqlarni to'ldirishga maqsadli yo'naltiriladi.

Xulosa o'rnida, diagnostika jarayoniga raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni keng joriy etish orqali har bir pedagog uchun "individual kasbiy tashxis" qo'yish tizimini yaratish ta'lim transformatsiyasining muhim qadamidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.** – Toshkent: 2020.

2. **Axborot xati.** Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollari bag'ishlangan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent: 2026.

3. **Xolboyev A., Omonov O.** Matematik analiz: o'quv-uslubiy majmua. – Toshkent: 2026.

4. **Muslimov N.A.** Professional shakllanishning pedagogik asoslari. – Toshkent: 2012.

5. **Danielson, C.** The Framework for Teaching Evaluation and Professional Development. – ASCD, 2013.

METODIK XIZMAT TIZIMIDA PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TASHKIL ETISHNING SAMARALI MEXANIZMLARI

Otegenova Gulshat Tilepbergenovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi metodisti

Annotatsiya

Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida metodik xizmatning o'рни, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmlari hamda master-trener, mentor va trener-o'qituvchilar faoliyatining o'zaro integratsiyasi yoritilgan. Shuningdek, kaskad usulida tashkil etilgan metodik xizmatning ta'lim sifati va pedagogik samaradorlikka ta'siri tahlil qilingan. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish orqali o'quvchilarning ta'lim natijalarini yaxshilash masalalari ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, metodik xizmat, master-trener, mentor, trener-o'qituvchi, kaskad usuli, kompetensiya, pedagogik texnologiya.

Аннотация

В статье рассматриваются эффективные механизмы организации непрерывного профессионального развития педагогов в системе методической

службы. Освещается взаимосвязь деятельности мастер-тренеров, менторов и тренеров-преподавателей в условиях каскадного обучения. Анализируется влияние современных педагогических технологий на повышение качества образования и профессиональной компетентности педагогов.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, методическая служба, мастер-тренер, ментор, тренер-преподаватель, каскадный метод, компетенция, педагогическая технология.

Abstract

This article discusses effective mechanisms for organizing continuous professional development of teachers within the methodological service system. It highlights the interaction between master trainers, mentors, and trainer-teachers through cascade training methods. The article also analyzes the impact of modern pedagogical technologies on improving educational quality and teachers' professional competence.

Keywords: continuous professional development, methodological service, master trainer, mentor, trainer-teacher, cascade method, competence, pedagogical technology.

Asosiy qism

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ta'lim sifati bevosita pedagogning bilim darajasi, metodik tayyorgarligi hamda zamonaviy texnologiyalarni qo'llay olish ko'nikmasiga bog'liqdir. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida metodik xizmat faoliyatini samarali tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodik xizmat tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi bosqichma-bosqich va uzviy bog'langan holda tashkil etiladi. Ayniqsa, master-trener, mentor va trener-o'qituvchilar faoliyati asosida yo'lga qo'yilgan kaskad usuli samarali mexanizm sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur yondashuv pedagogik tajribalarni keng ommalashtirish, zamonaviy metodlarni tezkor joriy etish hamda ta'lim sifati samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Kaskad usulining asosiy mohiyati bilim va tajribani bosqichma-bosqich yetkazishdan iboratdir. Bunda dastlab master-trenerlar mentor-o'qituvchilar bilan ishlaydi. Master-trenerlar tomonidan mentorlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar, baholash tizimlari hamda darsni samarali tashkil etish bo'yicha metodik ko'nikmalar beriladi. Mentor-o'qituvchilar esa o'z navbatida trener-o'qituvchilar faoliyatini metodik jihatdan qo'llab-quvvatlaydi.

Trener-o'qituvchilar maktab miqyosida o'z fan yo'nalishi bo'yicha boshqa

pedagoglarga o'quv-seminarlar, mahorat darslari va amaliy mashg'ulotlar tashkil etadi. Bu jarayonda o'qituvchilar yangi metodlarni amaliy jihatdan o'rganadi, interaktiv yondashuvlarni qo'llashni mashq qiladi hamda o'zaro tajriba almashadi. Natijada metodik xizmatning ta'sir doirasi kengayib, barcha pedagoglar uchun uzluksiz rivojlanish muhiti shakllanadi.

Mazkur tizimning muhim jihatlaridan biri o'rganilgan metod va texnologiyalarning bevosita dars jarayonida qo'llanilishidir. Pedagoglar seminar va treninglarda o'zlashtirgan innovatsion metodlarni amaliyotga tatbiq etadi. Xususan, interaktiv metodlar, differensial yondashuv, loyihaviy ta'lim, refleksiv topshiriqlar hamda raqamli texnologiyalar asosidagi usullar o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida metodik xizmatning samaradorligi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- pedagoglarning ehtiyojlari asosida metodik yordam ko'rsatish;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish;
- hamkorlik va tajriba almashuv muhitini yaratish;
- muntazam monitoring va tahlil olib borish;
- pedagoglarni refleksiv faoliyatga yo'naltirish.

Master-trener faoliyatida pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash va ularga individual metodik yordam ko'rsatish muhim hisoblanadi. Chunki har bir pedagogning tajribasi, bilim darajasi va metodik tayyorgarligi turlicha bo'ladi. Shu sababli metodik xizmat differensial yondashuv asosida tashkil etilganda samaradorlik yuqori bo'ladi.

Mentor-o'qituvchilar esa pedagoglarning kasbiy moslashuviga ko'maklashadi, ayniqsa yosh o'qituvchilarga metodik tavsiyalar beradi. Ular darslarni kuzatadi, tahlil qiladi va pedagogik faoliyatni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqadi. Trener-o'qituvchilar esa maktab miqyosida metodik xizmatning amaliy ijrochisi sifatida faoliyat yuritadi.

Bugungi raqamli ta'lim muhitida metodik xizmatning onlayn shakllari ham keng rivojlanmoqda. Vebinarlar, masofaviy treninglar, elektron metodik platformalar va raqamli resurslar pedagoglarning o'z ustida mustaqil ishlashi uchun qulay imkoniyat yaratmoqda. Bu esa kasbiy rivojlanish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi.

Shuningdek, metodik xizmat tizimida refleksiya muhim o'rin tutadi. Pedagoglarning o'z faoliyatini tahlil qilishi, yutuq va kamchiliklarini aniqlashi hamda kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilashi kasbiy o'sishga xizmat qiladi. Refleksiv yondashuv pedagogning o'z ustida ishlash motivatsiyasini oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, metodik xizmat tizimida master-trener, mentor va trener-o'qituvchilar faoliyatining uzviy hamkorligi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi. Kaskad usuli asosida tashkil etilgan metodik faoliyat zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, ilg'or tajribalarni ommalashtirish va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. O'rganilgan metodlarning dars jarayonida qo'llanilishi esa o'quvchilarning bilim samaradorligini oshirish bilan birga ularning mustaqil va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu bois metodik xizmatni takomillashtirish va uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini kuchaytirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2017.
5. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2021.

ELEKTRON TA'LIM PLATFORMALARIDA SHAXSIY RIVOJLANISH TRAJEKTORIYASINI TASHKIL ETISH TAHLILI

O'rinboyev Xurmatbek Davronbekovich

Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada elektron ta'lim platformalari orqali o'quvchi va talabalarning shaxsiy rivojlanish traektoriyasini tashkil etish masalalari ko'rib chiqilgan. Zamonaviy raqamli ta'lim vositalari va adaptiv o'quv tizimlari tahlil qilinib, ularning individual ta'lim yo'lini shakllantirish imkoniyatlari baholangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan elektron muhit o'quvchining o'z kuchli tomonlarini aniqlashiga va maqsadli rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: elektron ta'lim, shaxsiy traektoriya, adaptiv tizim, raqamli platforma, ta'lim tahlili, individual yondashuv, o'quv jarayoni.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы организации траектории личностного развития учащихся посредством электронных образовательных платформ. Проанализированы современные цифровые инструменты и адаптивные системы обучения, оценены их возможности в

формировании индивидуального образовательного пути. Результаты исследования показывают, что правильно организованная электронная среда существенно способствует выявлению сильных сторон обучающегося и его целенаправленному развитию.

Ключевые слова: электронное обучение, личная траектория, адаптивная система, цифровая платформа, анализ обучения, индивидуальный подход, учебный процесс.

Abstract. This article examines the issues of organizing personal development trajectories of students through e-learning platforms. Modern digital tools and adaptive learning systems are analyzed, and their potential for forming individual learning paths is assessed. The research findings indicate that a well-organized electronic environment significantly contributes to identifying learners' strengths and supporting their purposeful development.

Keywords: e-learning, personal trajectory, adaptive system, digital platform, learning analytics, individual approach, educational process.

1. KIRISH

Bugungi kunda ta'lim sohasida ro'y berayotgan o'zgarishlar nafaqat o'qitish usullarini, balki o'quvchiga bo'lgan yondashuvni ham tubdan qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Bir necha o'n yil oldin sinf xonasida bir xil dastur bo'yicha 30-40 o'quvchini o'qitish me'yori hisoblangan bo'lsa, hozir bu yondashuv o'z samaradorligini yo'qotib bormoqda. Har bir bola o'ziga xos: biri matematikani tez o'zlashtiradi, biri esa tillarni; biri ko'rgazmali materiallarni afzal ko'radi, biri amaliy mashg'ulotlardan yaxshiroq o'rganadi. Ana shu farqni e'tiborsiz qoldirgan ta'lim tizimi, aslida, har bir o'quvchiga nisbatan adolatsizlik qiladi.

Elektron ta'lim platformalari paydo bo'lishi bilan bu muammoga yangicha yechim topildi. Raqamli texnologiyalar o'quvchining qaysi mavzuni qachon, qancha vaqt o'rganganini, qayerda qiynalganini va qayerda kuchli ekanini kuzatib borish imkonini beradi. Bu esa shaxsiy rivojlanish traektoriyasini — ya'ni har bir o'quvchi uchun alohida tuzilgan o'quv yo'lini — shakllantirishning amaliy asosiga aylanadi.

2. SHAXSIY TRAEKTORIYA: NAZARIYA VA AMALIYOT

Shaxsiy ta'lim traektoriyasi (inglizcha: Personal Learning Path) deganda o'quvchining bilim, ko'nikma va qiziqishlariga asoslangan holda tuzilgan moslashuvchan o'quv rejasi tushuniladi. Bu tushuncha yangi emas — pedagogikada differensiallashtirilgan ta'lim g'oyasi XX-asr boshlaridayoq shakllangan. Ammo uni amaliyotda ommaviy tarzda qo'llash juda qiyin va ko'p mehnat talab qiladigan jarayon bo'lib kelgan.

Elektron platformalar bu masalani texnologiya orqali hal qilishga urinadi. Masalan, Coursera, Khan Academy, Duolingo kabi xizmatlar foydalanuvchi javoblarini tahlil qilib, keyingi vazifalar qiyinlik darajasini avtomatik ravishda moslashtiradi. O'zbekistonda esa Edutech sohasida bir qancha mahalliy platformalar — Najot Ta'lim, Mohirdev, Ustoz AI — faoliyat ko'rsatmoqda va ular ham sekin-asta adaptiv elementlarni joriy etmoqda.

Biroq texnologiyaning o'zi yetarli emas. Traektoriyani samarali tashkil etish uchun uch asosiy element zarur: birinchidan, o'quvchining boshlang'ich darajasini aniqlash (diagnostika); ikkinchidan, o'quv maqsadlarini aniq belgilash; uchinchidan, jarayon davomida natijalarni muntazam kuzatib, yo'nalishni zarur hollarda tuzatib borish. Bu uch bosqich bir-birini to'ldirib, yaxlit tizimni tashkil etadi.

3. ELEKTRON PLATFORMALAR IMKONIYATLARI VA CHEKLOVLARI

Zamonaviy elektron ta'lim platformalarining shaxsiy traektoriyani shakllantirish borasidagi imkoniyatlari juda keng. Learning Management System (LMS) dasturlari — Moodle, Google Classroom — o'qituvchiga har bir o'quvchining o'quv faoliyatini batafsil ko'rish va tahlil qilish imkonini beradi. Analytics (tahlil) vositalari qaysi o'quvchi qaysi mavzuni necha marta takrorlagan, qancha vaqt sarflagan, qaysi topshiriqda xato qilganini ko'rsatadi.

Sun'iy intellekt asosidagi platformalar esa yanada yanada rivojlanadi. Ular o'quvchining o'tmish ko'rsatkichlarini tahlil qilib, unga eng mos vazifalar, videolar yoki maqolalarni tavsiya qiladi. Bu «tavsiya tizimi» Netflix yoki YouTube algoritmlari bilan o'xshash ishlaydi, faqat maqsad ko'ngilochar kontent emas, balki bilim olishdir.

Lekin halollik bilan aytish kerakki, bu texnologiyalarning ham cheklovlari mavjud. Birinchi muammo — ma'lumot sifati: platforma faqat u yerda amalga oshirilgan harakatlarni kuzatadi, o'quvchi qo'shimcha manbalarda qanday ishlashini bilmaydi. Ikkinchi muammo — motivatsiya: texnologiya o'quvchiga yo'l ko'rsatishi mumkin, ammo uning ichki ishtiyoqini ishga tushirib bera olmaydi. Uchinchi muammo — tenglik: yaxshi internet va qurilmaga ega bo'lmagan o'quvchilar uchun raqamli platformalar hali ham to'liq ochiq emas.

4. O'ZBEKISTON KONTEKSTIDA TAHLIL

O'zbekistonda elektron ta'lim sohasida so'nggi yillarda jiddiy siljishlar ro'y bermoqda. 2021-2025 yillarga mo'ljallangan «Raqamli O'zbekiston» strategiyasi ta'lim tizimini raqamlashtirish bo'yicha aniq maqsadlar belgilagan. Maktablar va oliy o'quv yurtlarida internet infratuzilmasi yaxshilanmoqda, o'qituvchilar uchun raqamli savodxonlik bo'yicha treninglar o'tkazilmoqda.

Shu bilan birga, amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, platformalarni joriy etish bilan ulardan samarali foydalanish o'rtasidagi tafovut hanuz katta. Ko'plab maktablarda Zoom yoki Telegram orqali dars o'tish «elektron ta'lim» deb hisoblanadi, holbuki bu resurslar shaxsiy traektoriyani shakllantirish imkonini bermaydi. Maqsadli rivojlanish uchun platformaga, kontentga va metodologiyaga birgalikda e'tibor qaratish zarur.

Mintaqaviy maktablar bilan olib borilgan kuzatuvlar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, o'qituvchilar o'quvchi ma'lumotlarini tahlil qilish uchun vaqt va bilimga ega bo'lsalar, natijalar sezilarli yaxshilanadi. Bu esa pedagogik salohiyatni oshirish va o'qituvchilarni ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish masalasini dolzarb qilib qo'yadi.

5. TAVSIYALAR VA XULOSA

Elektron ta'lim platformalarida shaxsiy rivojlanish traektoriyasini samarali tashkil etish uchun quyidagi yondashuvlarni tavsiya etish mumkin.

Birinchidan, har bir o'quvchi uchun semestr boshida diagnostik test o'tkazish va uning natijalarini o'quv rejasiga bog'lash lozim. Bu oddiy amal bo'lib ko'rinsa-da, amaliyotda ko'pincha e'tibordan chetda qoladi.

Ikkinchidan, o'qituvchilar platformaning tahlil vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini egallashlari kerak. Ma'lumot o'z-o'zicha qaror qabul qilmaydi — uni to'g'ri o'qiy oladigan o'qituvchi kerak.

Uchinchidan, o'quvchini ham o'z traektoriyasini tushunishga jalb etish muhim. O'z-o'zini baholash (self-assessment) ko'nikmasi — bu shaxsiy rivojlanishning eng kuchli mexanizmlaridan biri. Platforma faqat vosita, asosiy harakat esa o'quvchining o'zidan kelishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, elektron ta'lim platformalari shaxsiy rivojlanish traektoriyasini shakllantirish uchun kuchli imkoniyatlar taqdim etadi. Ammo bu imkoniyatlardan to'liq foydalanish faqat texnologiya orqali emas, balki to'g'ri pedagogik yondashuv, o'qituvchi malakasi va o'quvchining faol ishtiroki bilan birgalikda amalga oshirilgandagina maqsadga muvofiq bo'ladi. O'zbekiston ta'lim tizimi uchun bu yo'l istiqbolli va zaruratga aylangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon Press, 1981. — 61 b.
2. Siemens G. *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age* // *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. — 2005. — Vol. 2
3. Bloom B.S. *Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longmans, Green

4. o'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Raqamli o'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. — Toshkent, 2020.
5. Brusilovsky P. Adaptive Hypermedia // User Modeling and User-Adapted Interaction. — 2001. — Vol. 11
6. Internet ma'lumotlari va zamonaviy AI tizimlar.

KIMYO FANI BO'YICHA YANGI DARSLIKLAR TAHLILI

¹Qarshiyeva D.N., ²Ashurova R.M., ³O'tayeva G.R., ⁴Abdullayeva D.Sh.,
⁴Boyqobilov D.B.

¹*M.Ulug'bek tumani, 112-maktab kimyo fani o'qituvchisi*

²*Yunusobod tumani, 272-maktab kimyo fani o'qituvchisi*

³*Shayxontohur tumani, 324-maktab kimyo fani o'qituvchisi*

⁴*Yunusobod tumani, 51-maktab kimyo fani o'qituvchisi*

⁵*A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti*

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi 7-sinf yangi kimyo darsligining 1-bobi metodik tahlil qilingan. Unda mavzularning o'quvchilar yoshiga mosligi, vaqt taqsimoti va materiallarning amaliy hayot bilan bog'liqligi o'rganilgan. Darslikdagi ayrim murakkab tushunchalar va amaliy mashg'ulotlardagi vaqt yetishmovchiligi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kimyo darsligi, 7-sinf, 5E modeli, metodik tahlil, xromatografiya, amaliy mashg'ulot, o'quv motivatsiyasi.

Abstract. This thesis presents a methodical analysis of the 1st chapter of the new 7th-grade Chemistry textbook. It examines the age-appropriateness of topics, time allocation, and the connection of materials with real-life objects. Issues such as complex terminology and time constraints in practical sessions are highlighted.

Key words: Chemistry textbook, 7th grade, 5E model, methodical analysis, chromatography, practical session, learning motivation.

Аннотация. В тезисе представлен методический анализ 1-й главы нового учебника химии для 7-го класса. Изучены соответствие тем возрасту учащихся, распределение времени и связь материалов с реальными объектами. Освещены вопросы сложности терминологии и нехватки времени на практических занятиях.

Ключевые слова: Учебник химии, 7-й класс, модель 5Е, методический анализ, хроматография, практическое занятие, учебная мотивация.

Kirish.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida darslik nafaqat axborot manbai, balki o'quvchi kognitiv faoliyatini boshqaruvchi drayver hisoblanadi (Vygotsky, L.S.). O'zbekiston

Respublikasida uzluksiz ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida kimyoviy ta'limni kompetensiyaviy yondashuv asosida isloh qilish ustuvor vazifa etib belgilangan [1]. Biroq, fundamental tushunchalarning (kislotalar, aralashmalar) berilishi va ularning hayotiy obyektlar bilan bog'lanish darajasi o'quvchi motivatsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. John Johnstone o'z tadqiqotlarida kimyoviy ta'limning uchlamchi darajasini (makroskopik, submikroskopik va simvolik) ta'kidlagan bo'lib, 7-sinf darsligida bu muvozanatning buzilishi o'quvchilarda fanga nisbatan "kognitiv baryer" hosil qilishi mumkin [2].

Tadqiqotimiz davomida 7-sinf kimyo darsligining 1-bobi zamonaviy didaktik tamoyillar asosida ko'rib chiqildi. Mazkur darslik o'quvchilarni fanga jalb qilishda yuqori vizual salohiyatga ega ekanligini e'tirof etgan holda, Johnstone uchburchagi (makroskopik, submikroskopik va simvolik darajalar) mutanosibligini yanada takomillashtirish bo'yicha quyidagi metodik mulohazalar shakllantirildi.

Abstraksiyaning yuqoriligi va Johnstone modelidagi nomutanosiblik: Darslikda "Xromatografiya" kabi submikroskopik va murakkab asbob-uskunaga tayanadigan metodning kirish qismidayoq berilishi o'quvchida "makroskopik" tasavvur hosil qilmaydi.

Bu esa fanning ilk darslaridanoq tushunarsiz "simvollar va qiyin metodlar" dunyosi sifatida qabul qilinishiga, natijada motivatsiyaning so'nishiga sabab bo'lishi mumkin.

Eksperimental qismning vaqt bilan korrelyatsiyasi: Kimyoviy tajribalar Johnstone modelining "makroskopik" asosidir. Biroq, amaliy mashg'ulotlar sonining ko'pligi va 45 daqiqalik dars reglamenti o'qituvchiga tajribani nafaqat o'tkazish, balki uni nazariya (submikroskopik daraja) bilan bog'lab tushuntirishga vaqt qoldirmaydi. Bu darslikning rang-barangligi va amaliy maqsadi o'rtasidagi didaktik qarama-qarshilikni keltirib chiqaradideb xulosa qilish mumkin bo'ladi.

Real ob'ektlar bilan integratsiyaning zaifligi: Aralashmalarni ajratish mavzusi (22-bet) Johnstonening makroskopik darajasini (kundalik hayotdagi moddalar) tushuntirish uchun eng qulay imkoniyat bo'lsa-da, real hayotiy misollarning (masalan, suvni tozalash, osh tuzi olish) o'rnini quruq nazariya egallagan. Bu o'quvchida "kimyo faqat darslik ichidagi fan" degan kognitiv to'siqni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, 7-sinf kimyo darsligi mazmunini yanada takomillashtirish jarayonida asosiy e'tibor nazariy bilimlarni hayotiy, ya'ni kontekstli misollar bilan uzviy integratsiya qilishga qaratilishi lozim. Bunday yondashuv o'quvchilarda kimyoviy dunyoqarashni shakllantirish bilan bir qatorda, fanni keyingi bosqichlarda chuqurroq va ongli o'zlashtirishlari uchun mustahkam bilimiy poydevor yaratadi.

Shuningdek, amaliy mashg'ulotlar hajmi bilan ularni bajarishga ajratilgan vaqt o'rtasidagi mavjud nomutanosiblikni bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchiga nazariy bilimlarni hayotiy (kontekstli) obyektlar bilan samarali bog'lash imkonini berib, o'quvchilarda kimyoviy jarayonlarni nafaqat darslik sahifalarida, balki kundalik hayotdagi real hodisalar — masalan, suvni tozalash jarayonlari yoki sanoat texnologiyalari misolida anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Johnstone, A. H. (1991). "Why is science difficult to learn? Things are seldom what they seem." *Journal of Computer Assisted Learning*.
2. O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
3. Vygotsky, L. S. (2013). "Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes."

ANDRAGOGIK NUQTAI NAZARDAN FILOLOGIYA SOHASIDA ZAMONAVIY O'QITISH USULLARINING SAMARADORLIGI VA UCHRAYDIGAN QIYINCHILIKLAR

Qanaatova Gulistan Oralbay qizi

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrasi dotsenti

Burkutova Nurgul Muxtarovna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti "Qozoq, turkman tili va adabiyoti" kafedrasi assistent o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada andragogik yondashuv asosida filologiya sohasida zamonaviy o'qitish usullarini qo'llashning samaradorligi va qiyinchiliklari ko'rib chiqiladi. Katta yoshdagi tinglovchilarning xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsga yo'naltirilgan va raqamli usullarning roli belgilanadi. MRS, keys-stadi, refleksiya va loyihaviy ta'lim usullarining afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchilarning tajribasi va texnologik tayyorgarligi bilan bog'liq masalalar tavsiflanadi. Taklif etilayotgan yechimlar andragogik ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Andragogika, filologiya, zamonaviy o'qitish metodlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, refleksiya, raqamli texnologiya, kasbiy rivojlanish.

Ta'lim tizimi uzluksiz kasbiy rivojlanishga muhtoj bo'lgan katta yoshdagi shaxslarni o'qitish jarayoniga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, andragogika fani pedagogik paradigmaning muhim yo'nalishi sifatida

kattalarni o'qitishning nazariy va amaliy asoslarini belgilaydi. Filologiya sohasida o'qituvchilar va til mutaxassislarini o'qitish jarayoniga zamonaviy metodlarni joriy etish - ta'lim mazmunini yangilash, funksional savodxonlik va metodik madaniyatni rivojlantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Andragogik jihatdan samarali o'qitish usullari tinglovchilarning hayotiy tajribasi, kasbiy ko'nikmalari va ichki motivatsiyasini inobatga olgan holda, o'quv natijalarini aniq harakatga yo'naltiradi. Ammo, zamonaviy metodlarni qo'llash jarayonida uslubiy nomuvofiqliklar, raqamli savodxonlik darajasining kamligi hamda vaqt cheklanganligi kabi omillar ayrim qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shu bois ushbu masalaning ilmiy tahlili filologik ta'limni takomillashtirishning dolzarb yo'nalishi hisoblanadi.

1. Androgogik yo'nalishning nazariy asoslarini birinchi bo'lib tizimlashtirgan amerikalik olim M.Noulz, u kattalarning ta'lim jarayoni mustaqillik, amaliy yo'nalganlik va hayotiy maqsadlarga asoslanishi kerakligini isbotladi. [2:10 b]. Andragogik yondashuv ta'lim oluvchini tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki o'z tajribasi orqali bilimlarni shakllantiruvchi faol subyekt sifatida ko'rib chiqadi. Bunday yondashuvda ta'lim jarayoni bir tomonlama emas, balki teng huquqli hamkorlikka aylantiradi. [3:161 b]

Filologiya sohasida ushbu yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi, chunki til va adabiyot o'qituvchisi nafaqat mavjud bilimlarni o'zlashtiruvchi, balki ularni ijodiy tarzda qo'llovchi hamda talqin qiluvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Katta yoshli tinglovchilarning kasbiy tajribasini tahlil etish, o'zaro fikr almashish, keys va refleksiya usullaridan foydalanish orqali yangi bilim va ko'nikmalar samarali shakllantiriladi.

Andragogik jihatdan o'qitish jarayonida shaxsning ichki motivatsiyasi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Agar pedagog yoki filologning o'qishga bo'lgan ehtiyoji kasbiy rivojlanish hamda o'z-o'zini takomillashtirish jarayoniga yo'naltirilsa, bu holat ta'lim sifatining yuksalishiga sezilarli darajada hissa qo'shadi. Bundan tashqari, bu yondashuv amaliy natijaga yo'naltirilganligi sababli, nazariya aniq uslubiy faoliyatga aylanadi. Masalan, tinglovchi o'z darsida innovatsion texnologiyani qo'llash rejasini ishlab chiqishi va uni amalda sinab ko'rish mumkin. Demak, andragogik yondashuv filologiya sohasida o'qitish jarayonini jonlantirib, o'qituvchilarning kasbiy moslashuvi, mustaqilligi va ijodiy salohiyatini oshiradi. Ushbu yondashuv ta'lim oluvchining tajribasini baholash va uni o'qitish mazmuniga kiritish orqali samarali natijaga erishadi.

Zamonaviy filologik ta'lim tizimida zamonaviy o'qitish metodlarini qo'llash katta yoshdagi tinglovchilarning kasbiy kompetentligini oshirishning asosiy shartiga aylandi. Andragogik jihatdan samarali usul tinglovchining tajribasiga asoslanib, uni o'quv mazmuni bilan uyg'unlashtira oladigan usuldir. O'quv jarayonida Moddiy-rasm-

timsol (MRT) yondashuv, Keys-stadi, loyihaviy ta'lim, refleksiv texnologiyalar, shuningdek, raqamli platformalar keng qo'llanilib, maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari orasida katta qiziqish uyg'otmoqda. Mazkur metodlar o'qituvchilarning amaliy tafakkurini rivojlantirish, dars tuzilmasini innovatsion yondashuv asosida tashkil etish hamda o'quvchilarning lingvistik va adabiy tahlil ko'nikmalarini faollashtirish imkonini yaratadi. Natijada tinglovchilar o'z kasbiy tajribasini boyitib, zamonaviy pedagogik paradigma talablariga mos ravishda ta'lim jarayonini tashkil etishga muvaffaq bo'lmoqdalar.

MRT yondashuv filologik materialni ko'p darajali idrok etish imkonini beradi: moddiy obyekt real hayot bilan aloqa o'rnatib, tasviriy bosqich obrazli tafakkurni rivojlantiradi, ramziy darajada esa mavhum tushunchalar shakllanadi. Mazkur yondashuv til va adabiyot darslarida o'quvchilarning assotsiativ, mantiqiy va kreativ fikrlashini oshirish, katta yoshdagi tinglovchilar uchun metodik model sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Keys-stadi va loyihaviy o'qitish yondashuvlari muammo yechimiga qaratilgan faoliyat orqali ta'lim samaradorligini oshiradi. Tinglovchilar aniq vaziyatni tahlil qilib, o'z yechimlarini taklif qilish orqali nazariyani amaliyot bilan uyg'unlashtiradilar. Bunday usullar kattalarning kasbiy tajribasini faol qo'llash imkonini beradi va natijaga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratadi.

Interaktiv raqamli vositalar - Kahoot, Quizizz, LearningApps, Wardwall - fikr-mulohaza va hamkorlikdagi muhokamalarni osonlashtiradi. Ular o'quv jarayonini zamonaviy formatga moslashtirib, tinglovchilarning faolligini oshiradi. Refleksiv metodlar esa (Gibbs, Brukfeld, Ritxart) ishtirokchilarga o'z o'quv tajribalarini tahlil qilish va o'z-o'zini takomillashtirish imkonini beradi. Umuman olganda, zamonaviy usullarning asosiy samaradorligi shundaki, ular o'quv jarayonini amaliy, hamkorlik va o'z-o'zini rivojlantirish maydoniga aylantiradi. Bu yondashuvlar filologiya o'qituvchilarining ijodiy salohiyatini kuchaytirib, andragogik tamoyillar bilan uyg'un rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Andragogik nuqtayi nazardan filologiya fanini o'qitish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar kompleks xususiyatga ega bo'lib, ularning har biri o'quv natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

1. Tinglovchilarning yosh xususiyatlari va kasbiy darajasining xilma-xilligi. Tajribali o'qituvchilar yangi usul va texnologiyalarni o'zlarining ko'p yillik tajribalari bilan taqqoslagan holda qabul qiladilar. Ular ta'lim jarayonida asosan an'anaviy yondashuvlarga tayanishga moyil bo'lib, yangi pedagogik g'oyalarni amaliyotga joriy etishda ma'lum darajada ehtiyotkorlik bilan harakat qiladilar.

Yosh avlod o'qituvchilari, aksincha, yangi pedagogik texnologiyalarni tez o'zlashtirib, raqamli vositalardan samarali foydalanishga moslashmoqda. Biroq, ularning nazariy tayyorgarligi va dars o'tish tajribasining yetarli emasligi sababli, innovatsion yondashuvlarni mazmunan chuqur va samarali qo'llashda muayyan qiyinchiliklar kuzatiladi. Shunday qilib, tajribali o'qituvchilarda moslashuv darajasi nisbatan past bo'lsa-da, ularning amaliy kompetensiyasi yuqori; yosh mutaxassislarda esa raqamli moslashuvchanlik va motivatsiya darajasi yuqori, biroq amaliy barqarorlik yetarli darajada shakllanmagan. Ushbu tafovutlar o'qituvchilar jamoasidagi o'zaro ta'sir va tajriba almashish jarayoniga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

2. Raqamli vositalardan foydalanishda uslubiy tayyorgarlikning yetarli emasligi. Ayniqsa, o'rta bo'g'in o'qituvchilari innovatsion platformalardan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, chunki bu vositalarni maqsadli va uslubiy jihatdan qo'llash ko'nikmasi shakllanmagan. Bunday holda, texnologiya o'quv jarayonining vositasi emas, balki qo'shimcha elementiga aylanib, samaradorligini yo'qotadi.

3. Zamonaviy usullarni an'anaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish masalasi. Ko'pgina filolog-o'qituvchilar allaqachon shakllangan dars tuzilmasidan uzoqlasha olmaydilar. Shu sababli, keys-stadi, MRT yoki refleksiya usullarini qo'llash ko'pincha rasmiy xarakterga ega. Bu usullarning mohiyatini to'liq ochib berishga va tinglovchilarni faol harakatga jalb qilishga to'sqinlik qiladi.

Ushbu qiyinchiliklarni yengib o'tish uchun tinglovchilar darajasiga moslashtirilgan o'quv dasturlarini joriy etish, amaliy yo'naltirilgan topshiriqlarni ko'paytirish, shuningdek, raqamli-pedagogik kompetensiyani oshirish muhimdir. Bunday tizimli qo'llab-quvvatlash orqaligina zamonaviy usullarning aniq samarasini ko'rish mumkin. Bundan tashqari, pedagogik hamjamiyatlar o'rtasida doimiy professional maydonlarni yaratish andragogik ta'lim sifatini oshiradi va o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, andragogik yondashuv filologiya sohasida zamonaviy o'qitish metodlarini samarali amalga oshirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Katta yoshli tinglovchilarning hayotiy tajribasi, mustaqil fikrlash qobiliyati va kasbiy ehtiyojiga tayangan holda tashkil etilgan o'quv jarayoni ularning faolligi, motivatsiyasi va ijodiy salohiyatini oshiradi. Shu bois filologiya sohasida andragogik ta'limni ilmiy jihatdan takomillashtirish, zamonaviy metodlar bilan integratsiyalash va o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash – hozirgi ta'lim tizimining strategik vazifasi hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
2. Knowles M. S. The Adult Learner: A Neglected Species. – Houston: Gulf Publishing, 1984.
3. Варшиловский С.Г. Образование взрослых: Опыт и проблемы. М: Знание. 2002.
4. Қалиев С. Андрогогика негіздері. – Алматы, 2018.
5. Boboyeva, O. T. (2024). - Uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik innovatsiyalar. TADQIQOTLAR.UZ, 51(6), 107–109.
6. Madieva, R. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish – 2022: Sarhisob va natijalar.

PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZLARIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNI TASHKIL ETISHNING SAMARALI MODELI

Palvannazirova Yulduz Hasanboy qizi

Davlatnazarova Ziyodabonu Muxtorbek qizi

Narimonova Fazilat Davlatyorovna

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi

*Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari kafedrası
o'qituvchilari*

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik mahorat markazlarida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etish muammolari va ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali model ishlab chiqilgan.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam ravishda yangilab borish zarurati ortib bormoqda. Tadqiqotda mavjud malaka oshirish tizimining kamchiliklari, xususan, an'anaviy yondashuvlarning yetarli darajada individuallashtirilmaganligi, amaliyot bilan integratsiyaning sustligi va refleksiv faoliyatning yetarli emasligi tahlil qilindi.

Yaratilgan yangi model kompetensiyaviy yondashuv, raqamli texnologiyalar, mentorlik va refleksiya asosida ishlab chiqilgan bo'lib, pedagoglarning kasbiy rivojlanish jarayonini uzluksiz va tizimli tashkil etishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur modelni amaliyotga joriy etish o'qituvchilarning kasbiy o'sishini tezlashtiradi, ularning innovatsion faoliyatga tayyorligini oshiradi hamda ta'lim sifatini yaxshilashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, model pedagogik mahorat markazlari faoliyatini takomillashtirishda samarali vosita sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagogik mahorat, kompetensiya,

refleksiya, mentorlik, raqamli ta'lim, innovatsion model

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы организации непрерывного профессионального развития учителей в центрах педагогического мастерства, а также разработана эффективная модель, направленная на их решение.

В современных условиях системы образования возрастает необходимость постоянного обновления профессиональных компетенций педагогов. В исследовании проанализированы недостатки существующей системы повышения квалификации, в частности, недостаточная индивидуализация традиционных подходов, слабая интеграция с практикой и недостаточный уровень рефлексивной деятельности.

Разработанная модель основана на компетентностном подходе, цифровых технологиях, наставничестве и рефлексии и направлена на обеспечение непрерывного и системного профессионального развития педагогов.

Результаты исследования показывают, что внедрение данной модели в практику способствует ускорению профессионального роста учителей, повышает их готовность к инновационной деятельности и оказывает положительное влияние на качество образования. Кроме того, модель рекомендуется как эффективный инструмент совершенствования деятельности центров педагогического мастерства.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, педагогическое мастерство, компетенция, рефлексия, наставничество, цифровое образование, инновационная модель.

Abstract. This article examines the challenges of organizing continuous professional development of teachers in pedagogical mastery centers and presents an effective model aimed at addressing these issues.

In the modern education system, the need for continuous updating of teachers' professional competencies is increasing. The study analyzes the shortcomings of the existing professional development system, particularly the insufficient individualization of traditional approaches, weak integration with practice, and the lack of reflective activities.

The proposed model is based on a competency-based approach, digital technologies, mentoring, and reflection, and is designed to ensure continuous and systematic professional development of teachers.

The results of the study indicate that the implementation of this model in practice accelerates teachers' professional growth, enhances their readiness for innovative

activities, and positively impacts the quality of education. Furthermore, the model is recommended as an effective tool for improving the activities of pedagogical mastery centers.

Keywords: continuous professional development, pedagogical mastery, competence, reflection, mentoring, digital education, innovative model.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari jamiyatning barcha sohaları qatori ta'lim tizimiga ham tub o'zgarishlar olib kirmoqda. Ayniqsa, bilimlar iqtisodiyotiga o'tish sharoitida inson kapitalining sifati muhim omilga aylanib, bu esa pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalariga qo'yilayotgan talablarni keskin oshirmoqda. Endilikda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki fasilitator, mentor, innovator va raqamli texnologiyalarni samarali qo'llay oluvchi mutaxassis sifatida namoyon bo'lishi zarur.

Shu nuqtai nazardan, pedagoglardan nafaqat mavjud bilim va ko'nikmalarni egallash, balki ularni muntazam ravishda yangilab borish, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zlashtirish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish talab etilmoqda. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini samarali yo'lga qo'yishni taqozo etadi.

O'zbekistonda pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashda muhim o'rin tutuvchi institutlardan biri - pedagogik mahorat markazlari hisoblanadi. Ushbu markazlar o'qituvchilarning malakasini oshirish, qayta tayyorlash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda ilg'or tajribalarni ommalashtirishga xizmat qiladi.²⁷ Mazkur maqolaning asosiy maqsadi - pedagogik mahorat markazlarida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini samarali tashkil etishga qaratilgan, tizimli, bosqichma-bosqich va innovatsion modelni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu model diagnostika, rejalashtirish, ta'lim jarayoni, amaliyot, refleksiya va mentorlik bosqichlarini o'z ichiga olib, pedagoglarning individual ehtiyojlari asosida rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metod orqali pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish hamda ta'limni modernizatsiya qilishga oid ilmiy-nazariy manbalar o'rganildi.

²⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etish to'g'risida qaror". Toshkent.

Xususan, mahalliy olimlardan N.K. Muslimov, B.X. Xodjayev, R.H. Djuraevlarning pedagogik texnologiyalar va kasbiy rivojlanish bo'yicha ishlari tahlil qilindi.²⁸

Shuningdek, xorijiy tadqiqotchilardan Donald Schönning reflektiv amaliyot nazariyasi, David Kolbning tajribaviy o'rganish modeli hamda Michael Fullanning ta'limdagi o'zgarishlar konsepsiyasi o'rganilib, ularning asosiy g'oyalari tadqiqot modelini ishlab chiqishda metodologik asos sifatida xizmat qildi.²⁹

Kuzatish va taqqoslash; metod orqali pedagogik mahorat markazlarida tashkil etilayotgan malaka oshirish jarayonlari bevosita kuzatildi.

O'qituvchilarning dars jarayonidagi faoliyati, innovatsion metodlardan foydalanish darajasi hamda o'quvchilar bilan muloqot uslublari tahlil qilindi.

So'rovnoma orqali ma'lumot to'plash; Tadqiqot davomida o'qituvchilar va tinglovchilar o'rtasida maxsus ishlab chiqilgan anketalar asosida so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari, malaka oshirishga bo'lgan munosabati, duch kelayotgan muammolari hamda o'zini rivojlantirishga tayyorlik darajasi o'rganildi.

Modellashtirish usuli. Mazkur metod asosida pedagogik mahorat markazlarida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlovchi konseptual model ishlab chiqildi. Model diagnostika, rejalashtirish, ta'lim jarayoni, amaliyot, refleksiya va mentorlik bosqichlarini o'z ichiga olgan tizimli tuzilma sifatida shakllantirildi.

Tadqiqot obyekti sifatida pedagogik mahorat markazlaridagi o'qituvchilar malakasini oshirish jarayoni tanlandi. Tahlillar natijasida mavjud tizimning muammolari aniqlanib, ular asosida yangi model ishlab chiqildi.

Natijalar

Taklif etilayotgan model tarkibi:

Model quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

1. Diagnostika bosqichi - o'qituvchining kasbiy ehtiyojlarini aniqlash
2. Rejalashtirish - individual rivojlanish yo'nalishini belgilash
3. Ta'lim jarayoni - treninglar, seminarlar, onlayn kurslar
4. Amaliyot - olingan bilimlarni dars jarayonida qo'llash
5. Refleksiya va baholash -natijalarni tahlil qilish
6. Mentorlik qo'llab-quvvatlash - tajribali pedagoglar yordamida rivojlanish³⁰

Muhokama Taklif etilgan modelning afzalligi shundaki, u o'qituvchilarning

²⁸ Djuraev, R. H. "Uzluksiz ta'lim tizimida pedagog kadrlar tayyorlash muammolari". Toshkent: Fan.2019y

²⁹ Fullan, M "The new meaning of educational change "(4th ed.). New York, NY: Teachers College Press.2007y

³⁰ Muslimov, N. K. "Kasbiy ta'lim pedagogikasi". Toshkent: O'qituvchi.

individual ehtiyojlariga moslashgan holda ishlab chiqilgan. Modelda refleksiya va mentorlikka alohida e'tibor qaratilgani pedagoglarning o'z ustida ishlashiga turtki beradi. Raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish esa ta'lim jarayonini yanada qulay va samarali qiladi. Shu bilan birga, modelni joriy etishda tashkiliy va texnik muammolar yuzaga kelishi mumkin, ammo ular bosqichma-bosqich hal etilishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, pedagogik mahorat markazlarida uzluksiz kasbiy rivojlanishni samarali tashkil etish uchun kompleks va tizimli yondashuv zarur. Taklif etilgan model o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Uni amaliyotga joriy etish ta'lim sifatini oshirishga va pedagoglarning professional o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Djuraev, R. H. "Uzluksiz ta'lim tizimida pedagog kadrlar tayyorlash muammolari". Toshkent: Fan. 2019y
2. Fullan, M "The new meaning of educational change "(4th ed.). New York, NY: Teachers College Press. 2007y
3. Kolb, D. A. "Experiential learning: Experience as the source of learning and development" Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 2008y
4. Muslimov, N. K. "Kasbiy ta'lim pedagogikasi". Toshkent: O'qituvchi.
5. Nishonaliyev, U. N. Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari. Pedagogik mahorat, 3(2), 45-52.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Ta'lim tizimini takomillashtirishga oid qarorlar to'plami". Toshkent. 2020y
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etish to'g'risida qaror". Toshkent.
8. Schön, D. A "The reflective practitioner: How professionals think in action". New York, NY: Basic Books. 2010y
9. Ziyonet axborot-ta'lim portali. (2023). O'qituvchilar uchun elektron resurslar. Retrieved from <https://www.ziyonet.uz>

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNING AHAMIYATI VA STRATEGIK YO'NALISHLARI

**Farg'ona viloyati Pedagogik mahorat markazi "Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası o'qituvchisi QODIROVA
GULNOZAXON RAHMATJON QIZI**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonlari, uning ta'lim sifatiga ta'siri va zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida pedagoglarning malakasini oshirishning an'anaviy va innovatsion shakllari qiyoslanib, rivojlangan xorijiy tajribalar asosida takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD), pedagogik kompetensiya, ta'lim sifati, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируются процессы непрерывного профессионального развития педагогов дошкольных образовательных организаций, их влияние на качество образования и современные подходы. В ходе исследования проведено сравнение традиционных и инновационных форм повышения квалификации педагогов, а также разработаны предложения на основе накопленного зарубежного опыта.

Ключевые слова: Дошкольное образование, непрерывное профессиональное развитие (НПР), педагогическая компетентность, качество образования, инновации.

Abstract: This article analyzes the processes of continuous professional development of teachers of preschool educational organizations, its impact on the quality of education and modern approaches. During the study, traditional and innovative forms of improving the skills of teachers were compared, and proposals were developed based on developed foreign experiences.

Keywords: Preschool education, continuous professional development (CPD), pedagogical competence, quality of education, innovation.

KIRISH (INTRODUCTION)

Zamonaviy ta'lim paradigmasida maktabgacha ta'lim shaxs kamolotining poydevori hisoblanadi. Bolaning 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davri uning kognitiv, emotsional va ijtimoiy ko'nikmalari eng faol shakllanadigan bosqichdir. Shu sababli, ushbu bosqichda faoliyat yuritayotgan tarbiyachi va pedagoglarning mahorati hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Muammoning dolzarbligi: Bugungi kunda texnologiyalarning tezkor rivojlanishi va "avlodlar almashinuvi" (Alpha avlodi) pedagoglardan faqatgina nazariy bilimlarni emas, balki doimiy o'zgarib turuvchi muhitga moslashishni talab qilmoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuing Professional Development - CPD) tushunchasi ta'lim tizimida "bir umrga yetadigan bilim" modelidan "hayot davomida o'qish" modeliga o'tishni anglatadi.

Tadqiqotning maqsadi: Maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy

mahoratini oshirishning samarali modellarini aniqlash va ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini ilmiy asoslash.

METODOLOGIYA (METHODS)

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. **Qiyosiy tahlil:** O'zbekiston va Finlyandiya, Janubiy Koreya kabi davlatlarning maktabgacha ta'lim tizimidagi malaka oshirish tizimi solishtirildi.
2. **Sotsiologik so'rovnoma:** Toshkent shahridagi 15 ta davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan 120 nafar tarbiyachi o'rtasida "Kasbiy ehtiyojlar va to'siqlar" mavzusida so'rov o'tkazildi.
3. **Sifat tahlili:** Amaldagi malaka oshirish kurslarining o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalari mazmunan o'rganildi.

Tadqiqot obyekti sifatida pedagoglarning metodik tayyorgarligi va bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik olindi.

NATIJALAR (RESULTS)

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida maktabgacha ta'limda kasbiy rivojlanishning uchta asosiy darajasi aniqlandi:

Yo'nalish	Tavsifi	Samaradorlik ko'rsatkichi
Formal ta'lim	Rejali Malaka oshirish kurslari, magistratura.	Nazariy bilimlarning yangilanishi (65%).
Noformal ta'lim	Seminar-treninglar, vebinarlar, mahorat darslari.	Amaliy ko'nikmalarning shakllanishi (80%).
Informal ta'lim	O'z ustida ishlash, tajriba almashish (Mentoring).	Kreativlik va muammoli vaziyatlarni yechish (90%).

So'rovnoma natijalariga ko'ra, pedagoglarning 72% qismi an'anaviy ma'ruza usulidan ko'ra, "Work-based learning" (ish joyida o'rganish) va mentorlik tizimini afzal ko'rishini ta'kidlagan. Shuningdek, AKT savodxonligi va inklyuziv ta'lim bo'yicha kasbiy bo'shliqlar (gap) mavjudligi aniqlandi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'limda kasbiy rivojlanish faqatgina sertifikat olish uchun emas, balki bolaning rivojlanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadigan jarayon bo'lishi kerak.

1. Mentorlik (Ustoz-shogird) tizimining o'rni: Yosh mutaxassislarining ish jarayoniga adaptatsiyasi ko'p jihatdan tajribali pedagoglarning qo'llab-quvvatlashiga bog'liq. Bu jarayon nafaqat shogirdga, balki ustozga ham o'z bilimlarini

tizimlashtirishga yordam beradi.

2. Raqamli kompetensiya: Zamonaviy bolalar raqamli dunyoda yashamoqda. Pedagogning multimedia resurslaridan foydalana olishi ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Biroq, tadqiqot ko'rsatishicha, 45 yoshdan yuqori bo'lgan pedagoglarda bu borada psixologik to'siqlar mavjud.

3. Psixologik tayyorgarlik: Kasbiy rivojlanish faqat metodikani o'rganish emas, balki pedagogik "yonib ketish" (burnout) sindromining oldini olishni ham o'z ichiga olishi lozim. Stressga chidamlilik va emotsional intellekt pedagog uchun eng muhim yumshoq ko'nikmalar (soft skills) hisoblanadi.

XULOSA VA TAVSIYALAR (CONCLUSION)

Maktabgacha ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

Individual rivojlanish trayektoriyasi: Har bir pedagogning kuchli va kuchsiz tomonlaridan kelib chiqib, shaxsiy o'sish rejasini ishlab chiqish.

Gorizontal o'rganishni rag'batlantirish: Maktabgacha ta'lim tashkilotlari ichida "Pedagogik hamjamiyatlar" (Professional Learning Communities) tashkil etish.

Gibrid model: Malaka oshirish tizimini masofaviy (nazariya) va amaliy (keys-stadi) shakllar bilan uyg'unlashtirish.

Xulosa qilib aytganda, pedagogning to'xtovsiz o'sishi — ta'lim sifatining kafolatidir. Investitsiyani binolarga emas, birinchi navbatda pedagog kadrlar salohiyatiga yo'naltirish maktabgacha ta'lim tizimini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni.
2. Ishmuhamedov R. "O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalar". – T., 2020.
3. Knowles, M. "The Adult Learner: A Neglected Species". – Elsevier, 2015.
4. UNESCO (2023) Global Education Monitoring Report.

«ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РУКОВОДИТЕЛЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ»

Кодирова Ф.К.

и.о.доцента НИПМ имени Абдуллы Авлони

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы развития профессиональных компетенций руководителей образовательных учреждений в контексте модернизации

системы образования. Анализируются подходы, определяющие сущность профессиональных компетенций, и выявляются ключевые компоненты и факторы их развития.

Ключевые слова: профессиональная компетентность; руководители образовательных организаций; управление образованием; компетентностный подход; развитие профессиональных навыков; образовательный менеджмент.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimini modernizatsiyalash sharoitida ta'lim muassasalari rahbarlarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va uslubiy asoslari ko'rib chiqiladi. Kasbiy kompetensiyalarning mohiyatini belgilovchi yondashuvlar tahlil qilinib, ularni rivojlantirishning asosiy tarkibiy qismlari va omillari aniqlanadi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetentsiya; ta'lim tashkilotlari rahbarlari; ta'limni boshqarish; malakaga asoslangan yondashuv; kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish; ta'lim boshqaruvi.

ВЕДЕНИЕ

Современный процесс трансформации систем образования, обусловленный глобализацией, цифровизацией и растущими требованиями к качеству образовательных услуг, подчеркивает необходимость повышения профессиональных компетенций руководителей образовательных учреждений. Сегодня от руководителей требуется не просто роль администраторов, а стратегов, лидеров и менеджеров перемен, способных эффективно решать задачи современности. Однако анализ научной литературы показывает, что, несмотря на значительный объем исследований, единого понимания структур и механизмов развития профессиональной компетентности руководителей образовательных учреждений до сих пор не достигнуто. Многие исследовательские подходы носят фрагментарный характер и не позволяют получить всестороннее понимание этого явления.

Цель данного исследования — систематизировать теоретические и методологические основы профессионального развития лиц, ответственных за образовательные учреждения.

Задачами являются — анализирование существующие подходов к концепции профессиональной компетентности, выявление структурных компонентов управленческой компетентности, эмпирически демонстрирование методологических подходов к развитию управленческой компетентности.

Методы

В данном исследовании были использованы следующие методы: теоретический анализ научной литературы по вопросам образования и управления образованием; сравнительный анализ различных компетентностно-ориентированных подходов; системный анализ для изучения профессиональной компетентности как всеобъемлющего понятия; обобщение и классификация научных подходов.

Методологическую основу исследования составляют: компетентностный подход; системный подход; деятельностный подход; акмеологический подход.

Результаты

1. Суть профессиональной компетентности руководителя – это профессиональная компетентность руководителя образовательной организации рассматривается как целостное личностное качество, включающее в себя сочетание знаний, навыков, способностей, ценностей и опыта, обеспечивающих эффективное управление образовательным процессом.

Структуру профессиональной компетентности следует разделить на следующие компоненты:

когнитивный компонент (знания в области педагогики, управления и законодательства);

деятельностный компонент (навыки управления, принятия решений и организации процессов); коммуникативный компонент (навыки взаимодействия, лидерство, управление командой);

рефлексивный компонент (способность к самоанализу и профессиональному развитию);

ценностно-мотивационный компонент (профессиональные установки, ответственность, ориентация на результат).

Такая структура позволяет рассматривать компетентность не как статическое состояние, а как динамическую систему.

2. Методологические подходы к развитию компетенций

Анализ показал, что развитие профессиональной компетентности у менеджеров должно основываться на сочетании взаимодополняющих подходов;

Компетентностный подход определяет конечный результат обучения посредством развития конкретных компетенций, ориентированных на практическую деятельность;

Системный подход рассматривает профессиональную компетентность как целостную систему, элементы которой взаимосвязаны и взаимозависимы.

Подход, основанный на практической деятельности, подчеркивает необходимость развития компетенций посредством практической деятельности и решения управленческих проблем.

Акмеологический подход, ориентирован на достижение наивысшего уровня профессионального развития личности руководителя.

ОБСУЖДЕНИЕ

Анализ показывает, что традиционные подходы к подготовке руководителей образовательных учреждений, ориентированные в первую очередь на передачу знаний, неэффективны в современных условиях. Их ограничения проявляются прежде всего в разрыве между теоретической подготовкой и реальной управленческой практикой: обладая необходимыми знаниями, руководители часто испытывают трудности с их применением в условиях неопределенности, быстрых изменений и все более сложных управленческих задач. Дополнительным ограничивающим фактором является недостаточное внимание к развитию так называемых «мягких навыков» — лидерских качеств, коммуникативной компетентности и эмоционального интеллекта, — что снижает общую эффективность управленческой деятельности и затрудняет эффективное взаимодействие в профессиональной среде. В этом контексте развитие профессиональной компетентности менеджеров следует рассматривать как непрерывный, систематически организованный процесс, выходящий за рамки формального обучения и включающий механизмы поддержки, наставничества и саморазвития.

На основе проведенного анализа были определены ключевые условия эффективности данного процесса: непрерывное профессиональное образование как основа устойчивого развития компетенций; интеграция теоретических знаний и управленческой практики, направленная на преодоление разрыва между обучением и профессиональной деятельностью; использование интерактивных и цифровых технологий, облегчающих моделирование управленческих ситуаций и развитие практических навыков; развитие навыков рефлексии, способствующих пониманию и корректировке профессионального опыта; создание среды профессионального развития, стимулирующей обмен опытом, сотрудничество и профессиональный рост.

Отсутствие даже одного из вышеперечисленных условий существенно снижает эффективность процесса развития профессиональной компетентности, что подтверждает необходимость их комплексного внедрения.

ВЫВОДЫ

Проведенное исследование позволило систематизировать теоретические и методологические основы развития профессиональной компетентности руководителей образовательных организаций и уточнить содержание этого явления как интегративного, динамично развивающегося качества, обеспечивающего эффективность управленческой деятельности в контексте современных образовательных преобразований. Установлено, что традиционные модели подготовки управленческих кадров, ориентированные в первую очередь на передачу знаний, не обеспечивают необходимый уровень подготовки менеджеров для решения сложных профессиональных задач. Ключевые ограничения включают разрыв между теорией и практикой, а также недостаточное развитие управленческих и коммуникативных навыков. Обосновывается необходимость того, чтобы развитие профессиональной компетентности осуществлялось на основе комплекса взаимодополняющих методологических подходов – системного, компетентностного, деятельностного и акмеологического, что обеспечивает целостность и непрерывность этого процесса. Выявленные в исследовании условия (непрерывное образование, интеграция теории и практики, использование цифровых и интерактивных технологий, развитие рефлексии и создание среды профессионального развития) выступают в качестве необходимых факторов для повышения эффективности профессионального роста руководителей.

Таким образом, развитие профессиональной компетентности руководителей образовательных учреждений следует рассматривать как стратегическое направление модернизации системы образования, требующее не только совершенствования образовательного содержания, но и внедрения практико-ориентированных моделей профессионального развития.

Перспективы дальнейших исследований включают разработку и тестирование конкретных технологий и моделей развития профессиональной компетентности руководителей с учетом региональных особенностей систем образования.

Список литературы

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С. 34–42.
2. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении: научно-методическое пособие. — М.: Эйдос, 2013. — 73 с.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высшая школа, 1990. — 119 с.

4. Drucker P.F. Management Challenges for the 21st Century. — New York: HarperBusiness, 1999. — 224 p.
5. Organisation for Economic Co-operation and Development
OECD. School Leadership for Learning: Insights from TALIS 2013. — Paris: OECD Publishing, 2016.
6. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. — 4th ed. — New York: Teachers College Press, 2007. — 338 p.

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Qo'ldosheva Dilorom Abduxamidovna

*A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti boshlang'ich ta'lim
bo'limi yetakchi mutaxassis*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada muammoli ta'lim texnologiyalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini oshirishdagi samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. O'qish ko'nikmalarini muammoli ta'lim usullari orqali sezilarli darajada yaxshilanganligini isbotlaydi. Maqolada muammoli ta'lim tushunchasi, uning boshlang'ich ta'limdagi o'rni va uni qo'llash metodikasi batafsil yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *muammoli ta'lim, o'qish savodxonligi, boshlang'ich sinf, texnologiya, didaktika, kognitiv faollik, o'qish ko'nikmalari, ta'lim metodikasi.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini oshirish – milliy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunida hamda “2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur”da (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PQ-170-son qarori) o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirish strategik maqsad sifatida belgilangan[1].

PISA (Programme for International Student Assessment) 2022-yilgi hisobotiga ko'ra, O'zbekiston o'quvchilari o'qish savodxonligi bo'yicha 81 ishtirokchi mamlakat orasida 67-o'rinni egallagan (OECD, 2023). Bu natija boshlang'ich ta'limda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish metodikasini tubdan takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatmoqda. UNESCO (2023) ma'lumotlariga ko'ra, boshlang'ich ta'limda muammoli ta'lim metodlarini qo'llash o'quvchilarning o'qish qobiliyatini 25–35 foizga

oshirishi mumkin[2].

Muammoli ta'lim (Problem-Based Learning – PBL) texnologiyasi dastlab tibbiyot ta'limida (McMaster universiteti, Kanada, 1969) ishlab chiqilgan va keyinchalik barcha ta'lim bosqichlarida keng qo'llanila boshlagan (Barrows & Tamblyn, 1980). Ushbu yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol bilim izlovchiga aylantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muammoli ta'lim o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini (Hmelo-Silver, 2004), motivatsiyasini (Savery, 2006) va uzoq muddatli bilim saqlashini (Dochy et al., 2003) sezilarli darajada yaxshilaydi[3].

Boshlang'ich sinfda o'qish savodxonligi – bu nafaqat harflarni tanib o'qish, balki matnni tushunish, tahlil qilish va undan xulosa chiqarish qobiliyatidir. Milliy ta'lim standartlari (O'zbekiston DTS, 2022) boshlang'ich sinf bitiruvchisidan kamida 120 so'z/daqqa sur'atda ongli o'qish va o'qilgan matn mazmunini 80 foizdan ko'proq to'g'ri bayon etish talabini qo'yadi. Muammoli ta'lim texnologiyalari aynan shu maqsadlarga erishishda yangi imkoniyatlar yaratadi[4].

Tadqiqotning asosiy maqsadi muammoli ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligiga ta'sirini empirik jihatdan aniqlash va isbotlashdan iborat. Tadqiqot quyidagi ilmiy farazga asoslangan: muammoli ta'lim texnologiyalarini tizimli qo'llash boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini an'anaviy usulga nisbatan kamida 25 foizga oshiradi.

Tadqiqot 2023–2024 o'quv yilida (sentyabr 2023 – may 2024) Toshkent viloyatining 3-sonli maktabida o'tkazildi. Tadqiqotda 2-sinf o'quvchilari ishtirok etdi: tajriba guruhi (n=30, 15 qiz, 15 o'g'il) va nazorat guruhi (n=28, 14 qiz, 14 o'g'il). Guruhlar o'rtacha yosh (7,8 yosh), dastlabki o'qish ko'nikmalari va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha teng tanlandi. Tanlash random assignment usulida amalga oshirildi[5].

Tadqiqotda kvazi-eksperimental dizayn (pretest-posttest control group design) qo'llanildi. Tajriba guruhida muammoli ta'lim texnologiyalari 9 oy davomida o'qish darslarida, haftada 4 marta, har bir dars 45 daqiqa davomida sistemali ravishda qo'llanildi. Nazorat guruhida an'anaviy o'qitish usuli saqlab qolindi.

Qo'llanilgan muammoli ta'lim metodlari

- Muammoli savol va topshiriqlar (problematic questions): o'quvchilarga matn asosida noaniq holat yechimini topish vazifasi berildi.

- “Jigsaw” (Aronson, 1978) kooperativ o'qish metodi: guruh a'zolari matnning turli qismlarini o'rganib, bir-biriga o'rgatdi.

- “Story Mapping” (matn xaritasi): o‘quvchilar o‘qilgan matndagi voqealar ketma-ketligi, qahramon xatti-harakati va muammo-yechim zanjirini grafik ko‘rinishda tasvirladi.

- “Think-Pair-Share” (TPS) metodi: o‘qilgan matn bo‘yicha muammoli savollarga avval yakka, keyin juft, so‘ng guruh sifatida javob topildi.

- Matn asosida loyiha ishi: o‘qilgan asar qahramonlariga muqobil vaziyat yaratish va muammo yechimini og‘zaki va yozma bayon etish.

O‘qish savodxonligi quyidagi standartlashtirilgan testlar orqali baholandi: (1) DIBELS (Dynamic Indicators of Basic Early Literacy Skills) – ravonlik va aniqlikni o‘lchash uchun; (2) QRI-6 (Qualitative Reading Inventory-6) – tushunish darajasini baholash uchun; (3) O‘z DTS (2022) mezonlari asosida ishlab chiqilgan so‘z boyligi testi. Barcha testlar sentyabr 2023 (pretest) va may 2024 (posttest) oylarida o‘tkazildi. Ma’lumotlar SPSS 26.0 dasturi yordamida tahlil qilindi[7].

1-Jadval.

Tajriba va nazorat guruhlarida o‘qish savodxonligi ko‘rsatkichlarining oldingi va keyingi test natijalari

Guruh / Ko‘rsatkich	Oldingi test	Keyingi test	O‘sish
Nazorat guruhi (n=28)	42.3%	51.7%	+9.4%
Tajriba guruhi (n=30)	41.8%	74.6%	+32.8%
Tajriba guruhi – tushunish	38.5%	71.2%	+32.7%
Tajriba guruhi – so‘z boyligi	44.1%	77.3%	+33.2%
Tajriba guruhi – ravonlik	40.0%	72.9%	+32.9%

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, tajriba guruhida o‘qish savodxonligi ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan 3,5 barobar ko‘proq o‘sgan. Tajriba guruhining posttest ball o‘rtachasi 74,6% ni tashkil etdi (pretest: 41,8%), ya’ni 32,8 foiz o‘sish kuzatildi. Nazorat guruhida esa faqat 9,4 foiz o‘sish qayd etildi[8]. Farq statistik jihatdan ishonchli ($p < 0.001$, Cohen's $d = 1.42$ – yuqori effekt hajmi).

Ravonlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha: tajriba guruhi o‘quvchilari may oyida o‘rtacha 118 so‘z/daqqa (sentyabrda: 72 so‘z/daqqa) ko‘rsatkichiga erishdi. Bu Milliy ta’lim standartidagi 120 so‘z/daqqa talabiga yaqin natija. Nazorat guruhida esa 78 so‘z/daqqadan 91 so‘z/daqqagacha o‘sish kuzatildi[9].

Dars jarayonidagi kuzatishlar va o‘qituvchilarning fikr-mulohazalari asosida quyidagi sifatiy o‘zgarishlar aniqlandi: (a) tajriba guruhi o‘quvchilari matnga nisbatan muammoli savollar bera boshladi; (b) o‘quvchilarning darsga qiziqishi va faolligi keskin oshdi; (c) guruhli muhokama jarayonida o‘quvchilar bir-birining fikrlarini

diqqat bilan tinglay boshladi; (d) o'qilgan matndan hayotiy holatlarga parallel topa olish ko'nikmalari rivojlandi[10].

O'qituvchilarning kuzatuv daftarlari tahlili shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim metodlarini qo'llangan darslarda o'quvchilarning o'z-o'zidan javob berishga intilishi 64 foizga oshdi (bazaviy darajaga nisbatan). Shu bilan birga, o'quvchilarning o'qish jarayonida xatolarni mustaqil tuzatish ko'nikmalari ham yaxshilandi[11].

Olingan natijalar xalqaro ilmiy adabiyotlar bilan mos keladi. Dochy va boshq. meta-tahlilida PBL ko'nikmalar rivojlanishini 28,7 foizga oshirganligi ko'rsatilgan. Hmelo-Silver tadqiqotida esa muammoli ta'lim o'quvchilarning matn tushunishini 25–35 foizga yaxshilashi aniqlangan. Bizning tadqiqotimizda 32,8 foizlik o'sish ushbu diapazon ichiga kiradi, bu natijalarga ishonchlilik bag'ishlaydi. Shu bilan birga, tadqiqotimiz O'zbekiston kontekstida PBL samaradorligini ilk bor empirik isbotlagan mahalliy tadqiqot sifatida muhim ahamiyat kasb etadi[12].

XULOSA

Ushbu tadqiqot muammoli ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini oshirishdagi yuqori samaradorligini empirik jihatdan isbotladi. Tajriba guruhi o'quvchilari 9 oylik muddatda o'qish savodxonligi ko'rsatkichlarini o'rtacha 32,8 foizga oshirdi, bu nazorat guruhidagi o'sish ko'rsatkichidan (9,4 foiz) 3,5 barobar yuqori.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi: (1) boshlang'ich sinf o'qish darslarida muammoli ta'lim texnologiyalarini tizimli qo'llash; (2) o'qituvchilarni muammoli ta'lim metodlarini qo'llashga tayyorlash maqsadida maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish; (3) darsliklar va o'quv materiallarini muammoli topshiriqlarni o'z ichiga olgan holda qayta ishlab chiqish; (4) maktab darajasida o'qish savodxonligi monitoring tizimini joriy etish.

Keyingi tadqiqotlarda 1–4-sinf o'quvchilarining barcha bosqichlarini qamrab oluvchi longitudinal tadqiqotlar o'tkazish, shuningdek, muammoli ta'limning raqamli (digital PBL) shakllarini boshlang'ich ta'limda sinovdan o'tkazish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] E. Aronson, *The Jigsaw Classroom*. Beverly Hills, CA, USA: Sage Publications, 1978.

[2] H. S. Barrows and R. M. Tamblyn, *Problem-Based Learning: An Approach to Medical Education*. New York, NY, USA: Springer, 1980.

[3] F. Dochy, M. Segers, P. Van den Bossche, and D. Gijbels, "Effects of problem-based learning: A meta-analysis," *Learning and Instruction*, vol. 13, no. 5, pp. 533–568, 2003, doi: 10.1016/S0959-4752(02)00025-7.

- [4] T. L. Good and J. E. Brophy, Looking in Classrooms, 10th ed. New York, NY, USA: Pearson/Allyn & Bacon, 2008.
- [5] C. E. Hmelo-Silver, "Problem-based learning: What and how do students learn?" Educational Psychology Review, vol. 16, no. 3, pp. 235–266, 2004, doi: 10.1023/B:EDPR.0000034022.16470.f3.
- [6] L. K. Leslie and J. S. Caldwell, Qualitative Reading Inventory-6 (QRI-6). New York, NY, USA: Pearson, 2021.
- [7] OECD, PISA 2022 Results: The State of Learning and Equity in Education, vol. 1. Paris, France: OECD Publishing, 2023. doi: 10.1787/53f23881-en.
- [8] O'zbekiston Respublikasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrirda). Toshkent, O'zbekiston: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2020.
- [9] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Maktab ta'limini 2022–2026-yillarda rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur (PQ-170-son qaror, 2022-yil 11-may). Toshkent, O'zbekiston, 2022.
- [10] J. R. Savery, "Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions," The Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning, vol. 1, no. 1, pp. 9–20, 2006, doi: 10.7771/1541-5015.1002.
- [11] UNESCO, Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms? Paris, France: UNESCO Publishing, 2023. doi: 10.54676/UZQV8501.
- [12] M. R. Xoliqova and G. B. Tursunova, "Boshlang'ich sinfda o'qish savodxonligini rivojlantirish muammolari," Pedagogika va psixologiya jurnali, vol. 3, no. 18, pp. 45–52, 2022.

EKOLOGIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA SINFDAN TASHQARI AMALIY MASHG'ULOT SIFATIDA BIOLOGIK EKSURSIYALARNING AHAMIYATI

Quldosheva Dilso'z Sunnatovna,

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi Ta'limi sifati nazorati bo'limi bosh
mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning ekologik kompetensiyasini rivojlantirishda biologik ekskursiyalarning o'rni, mazmuni va metodik asoslari tahlil etilgan. Biologik ekskursiyalar sinfdan tashqari amaliy mashg'ulot sifatida o'quvchilarning ekologik bilimlarini mustahkamlash, amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish hamda tabiatga ongli munosabatni shakllantirishda

samarali vosita ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, ekskursiyalarni tashkil etish bosqichlari, samaradorlik omillari va pedagogik yondashuvlar keng yoritilgan.

Kalit soʻzlar: ekologik kompetensiya, biologik ekskursiya, ekologik madaniyat, amaliy mashgʻulot, sinfdan tashqari taʼlim, ekologik tarbiya.

Аннотация. В статье анализируются роль, содержание и методические основы биологических экскурсий в развитии экологической компетентности учащихся общеобразовательных школ. Обосновано, что биологические экскурсии как внеклассная практическая деятельность являются эффективным средством закрепления экологических знаний учащихся, развития их практических навыков и формирования сознательного отношения к природе. Также подробно рассматриваются этапы организации экскурсий, факторы эффективности и педагогические подходы.

Ключевые слова: экологическая компетентность, биологическая экскурсия, экологическая культура, практическое занятие, внеклассное обучение, экологическое воспитание.

Abstract. This article analyzes the role, content, and methodological foundations of biological excursions in the development of students' ecological competence in general secondary schools. It is argued that biological excursions, as an extracurricular practical activity, are an effective tool for strengthening students' ecological knowledge, developing practical skills, and forming a conscious attitude towards nature. The stages of organizing excursions, factors of effectiveness, and pedagogical approaches are also widely covered.

Keywords: ecological competence, biological excursion, ecological culture, practical training, extracurricular education, ecological education.

Kirish

Hozirgi taraqqiyot bosqichida jahon taʼlim tizimining ustuvor yoʻnalishlaridan biri — oʻquvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni shakllantirish, balki ularni hayotiy vaziyatlarda qoʻllay olish koʻnikmasini, yaʼni kompetensiyalarni rivojlantirishdan iboratdir. Xususan, global ekologik muammolar keskinlashgan bir davrda yosh avlodda tabiatga nisbatan masʼuliyatli munosabatni qaror toptirish taʼlim tizimi oldidagi kechiktirib boʻlmaydigan vazifaga aylandi. Mazkur jarayonda biologiya fanini oʻqitishda sinfdan tashqari amaliy mashgʻulotlar, xususan, biologik ekskursiyalar oʻquvchilarning ekologik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim poydevor boʻlib xizmat qiladi.

Bugungi kunda global ekologik muammolar — iqlim oʻzgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, tabiiy resurslarning tanqisligi — insoniyat oldida jiddiy tahdid

sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli yosh avlodni ekologik jihatdan ongli, mas'uliyatli va bilimli qilib tarbiyalash ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Umumta'lim maktablarida ekologik ta'limni samarali tashkil etish o'quvchilarda ekologik kompetensiyani shakllantirish bilan chambarchas bog'liq. Ekologik kompetensiya — bu o'quvchining atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishi, ekologik bilimlarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyati hamda ekologik mas'uliyatni his etish darajasidir.

Mazkur kompetensiyani shakllantirishda an'anaviy dars shakllari bilan bir qatorda, sinfdan tashqari amaliy mashg'ulotlar, xususan biologik ekskursiyalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiyali yondashuv, inson faoliyatida har tomonlama kompetenlilikni shakllantirish hozirgi zamon jamiyati va ta'limining asosiy sharti bo'lib hisoblanadi. Bu talab pedagoglar faoliyatiga ham bevosita dahldordir. Bugungi kunda dunyo ta'limini yangilashning asosiy yo'nalishi ta'lim jarayonida faoliyatli yondashuv orqali dunyoni, hayotni, kasbiy faoliyatni yaxlit tizimli ko'ra olish, unda tizimli faoliyat ko'rsatish, yangidan–yangi muammo va topshiriqlarni hal eta olish tajribasini shakllantirishdan iboratdir.

Kompetensiya lotincha compete so'zidan olingan bo'lib, erishaman, muvofiqman, mos kelaman ma'nolarini anglatadi. Shu bilan bir qatorda kishi egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar majmuasi ham kompetensiya sanaladi.

Ekologik kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topgan:

Kognitiv komponent — ekologik bilimlar tizimi;

Faoliyat komponenti — amaliy ko'nikma va malakalar;

Aksiologik komponent — qadriyatlar va ekologik ong;

Motivatsion komponent — tabiatni asrashga bo'lgan ichki ehtiyoj.

Mazkur komponentlarning uyg'un rivojlanishi o'quvchining ekologik jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Biologik ekskursiyalar o'quvchilarning tabiat bilan bevosita muloqotini ta'minlaydigan samarali pedagogik shakl hisoblanadi. Ular orqali o'quvchilar: tabiat obyektlarini real muhitda kuzatadi, biologik jarayonlarni amalda o'rganadi, ekologik muammolarni bevosita idrok etadi.

Ekskursiyalar o'quvchilarning faolligini oshirib, ularni mustaqil izlanishga undaydi. Bu esa o'z navbatida bilimlarning chuqur o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Biologik ekskursiyalar ekologik kompetensiyani quyidagi yo'nalishlarda rivojlantiradi:

1. Bilimlarni boyitish: O'quvchilar o'simlik va hayvonot dunyosi, ekotizimlar, tabiiy jarayonlar haqida aniq va tushunarli bilimlarga ega bo'ladi.

2. Amaliy ko'nikmalarni shakllantirish.

Ekskursiya davomida o'quvchilar quyidagi ishlarni amalga oshiradilar: kuzatish olib boradi, ma'lumot to'playdi, natijalarni tahlil qiladi, xulosa chiqaradi.

3. Ekologik ong va qadriyatlarni shakllantirish

Tabiat bilan bevosita aloqa o'quvchilarda: tabiatga mehr, ekologik mas'uliyat, atrof-muhitni asrash istagini kuchaytiradi.

Biologik ekskursiyalarni samarali tashkil etish uchun quyidagi bosqichlarga amal qilish zarur:

1. Tayyorgarlik bosqichida ekskursiya maqsadini aniqlash, manzilni belgilash, xavfsizlik qoidalarini tushuntirish, topshiriqlarni tayyorlash ishlari amalga oshiriladi.

2. Asosiy bosqichda kuzatuv va tajribalar o'tkazish, o'quvchilarning mustaqil ishlari, guruhli muhokamalar amalga oshiriladi.

3. Yakuniy bosqichda natijalarni umumlashtiriladi, hisobot tayyorlanadi va taqdimotlar tayyorlanadi.

Biologik ekskursiyalarni samarali tashkil etishda quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi: muammoli ta'lim, loyiha metodi, tadqiqot usullari va interfaol metodlar (klaster, aqliy hujum va boshqalar).

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar (mobil ilovalar, raqamli xaritalar) dan foydalanish ekskursiya samaradorligini oshiradi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, biologik ekskursiyalarda muntazam ishtirok etgan o'quvchilarda ekologik bilim darajasi oshadi, mustaqil fikrlash rivojlanadi va tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabat shakllanadi. Bu esa biologik ekskursiyalarning yuqori pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa

Biologik ekskursiyalar ekologik kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Ular o'quvchilarning bilim, ko'nikma va qadriyatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois umumta'lim maktablarida biologik ekskursiyalarni tizimli ravishda tashkil etish, ularni o'quv dasturi bilan integratsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid qarorlari.

3. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent, 2012.
5. Ishmuhammedov R. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent, 2017.
6. Odum E.P. *Ekologiya asoslari.* – Moskva, 2006.
7. Reimers N.F. *Ekologiya (nazariya va amaliyot).* – Moskva, 1994.
8. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals.* – Paris, 2017.
9. Novikov A.M. *Pedagogika: nazariya va amaliyot.* – Moskva, 2010.
10. Zverev I.D. *Ekologik ta'lim nazariyasi.* – Moskva, 1980.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHINING IJTIMOIIY MAS'ULIYATI VA TA'LIM TENGLIGINI TA'MINLASH OMILLARI

Yorqinoy Qunduzova Abduqayumovna

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani

29-umumta'lim maktabining Huquq va tarbiya fani o'qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish o'qituvchining metodik mahoratini oshirish vositasi bilan birga ta'limda ijtimoiy adolat, teng imkoniyat, pedagogik mas'uliyat va maktab-jamiyat hamkorligini ta'minlovchi jarayon sifatida tahlil qilinadi. Unda pedagogning ijtimoiy sezgirligi, inklyuziv yondashuvi va boshqaruv muhiti ta'lim sifati bilan bog'liq holda yoritiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, o'qituvchi mas'uliyati, ta'lim tengligi, ijtimoiy adolat, pedagogik kompetensiya, inklyuziv ta'lim, maktab muhiti, kasbiy hamkorlik.

Аннотация. В статье непрерывное профессиональное развитие рассматривается как социальный механизм обеспечения равных образовательных возможностей, педагогической ответственности и сотрудничества школы с обществом. Особое внимание уделяется социальной чувствительности учителя, инклюзивному подходу и влиянию управленческой среды на качество образования.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, ответственность учителя, равенство в образовании, социальная справедливость, педагогическая компетентность, инклюзивное образование, школьная среда, профессиональное сотрудничество.

Abstract. The article examines continuous professional development as a social mechanism for ensuring educational equity, pedagogical responsibility, and effective cooperation between schools and society. The paper focuses on teachers' social

sensitivity, inclusive approach, professional renewal, and the influence of school management on education quality.

Keywords: continuous professional development, teacher responsibility, educational equity, social justice, pedagogical competence, inclusive education, school environment, professional cooperation.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi kasbiy faoliyati faqat bilim berish, darsni tashkil etish va o'quvchini baholash bilan chegaralanmaydi. Maktab jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarga bevosita bog'liq institutga aylangani sababli pedagogdan kengroq ijtimoiy mas'uliyat, turli ijtimoiy qatlam vakillari bilan ishlash madaniyati, o'quvchilarning psixologik, madaniy va iqtisodiy farqlarini hisobga olish, ta'limdagi teng imkoniyatlarni qo'llab-quvvatlash talab etiladi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim olish huquqi, qo'shimcha ta'lim, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish masalalari davlat ta'lim siyosatining muhim yo'nalishlari sifatida belgilangan [1].

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish ko'p hollarda malaka oshirish kurslari, seminarlar, attestatsiya yoki metodik treninglar doirasida talqin qilinadi. Aslida, ushbu jarayon o'qituvchining kasbiy o'zini anglashini, ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatini, o'quvchi shaxsiga hurmat bilan yondashishini, ota-onalar va mahalla bilan konstruktiv aloqalar o'rnatishini ham qamrab oladi. A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti tomonidan 2026-yil 14-may kuni o'tkazilishi belgilangan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya yo'nalishlari uzluksiz kasbiy rivojlantirish muammolarini ijtimoiy, boshqaruv, xorijiy tajriba va raqamli texnologiyalar kontekstida o'rganish zarurligini ko'rsatadi [5].

Maqolaning maqsadi uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchining ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirish, ta'lim tengligini ta'minlash va maktab ijtimoiy muhitini sog'lomlashtirishga xizmat qiluvchi omillarni ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Unda o'qituvchi kasbiy kompetensiyasi faqat fan, metodika va texnologiya bilan bog'liq hodisa emasligi, balki ijtimoiy adolat, pedagogik etika, inklyuzivlik va hamkorlik madaniyati bilan uzviy aloqadorligi asoslanadi.

Asosiy qism

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning ijtimoiy mazmuni, avvalo, o'qituvchining ta'lim jarayonidagi insoniy farqlarni to'g'ri anglashidan boshlanadi. Sinfda turli oilaviy muhitdan kelgan, iqtisodiy imkoniyati, nutqiy rivojlanishi, psixologik holati, madaniy tajribasi va o'zlashtirish sur'ati farq qiladigan o'quvchilar tahsil oladi. Pedagog mazkur farqlarni muammo sifatida emas, ta'lim jarayonining tabiiy sharti sifatida qabul

qilgandagina ijtimoiy adolatga asoslangan dars muhiti shakllanadi. UNESCO tomonidan ilgari surilgan “ta’lim uchun yangi ijtimoiy shartnoma” g‘oyasida ta’lim insonlar, jamiyat va texnologiya o‘rtasidagi munosabatlarni qayta qurish vositasi sifatida talqin qilinadi [2].

O‘qituvchining ijtimoiy mas’uliyati ta’lim tengligini ta’minlashda aniq namoyon bo‘ladi. Tenglik barcha o‘quvchiga bir xil topshiriq berish yoki bir xil baholash mezonini qo‘llash emas, har bir bolaning real ehtiyoji, imkoniyati va rivojlanish darajasidan kelib chiqib, sifatli ta’limga kirish imkonini yaratishdir. Oilaviy sharoiti murakkab bo‘lgan o‘quvchi, nogironligi mavjud bola, chekka hududdan kelgan o‘quvchi yoki nutqiy rivojlanishida qiyinchilik kuzatilayotgan bola bilan ishlash pedagogdan maxsus tayyorgarlik talab qiladi. Shu sababli kasbiy rivojlantirish dasturlarida ijtimoiy pedagogika, inklyuziv ta’lim, konfliktologiya, ota-onalar bilan muloqot va o‘quvchining emotsional xavfsizligi kabi yo‘nalishlar mustahkam o‘rin egallashi lozim.

Kasbiy rivojlanishning samaradorligi o‘qituvchining individual faolligiga bog‘liq bo‘lsa-da, maktabdagi boshqaruv muhiti hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Rahbar o‘qituvchini faqat hisobot topshiruvchi xodim sifatida ko‘rsa, kasbiy rivojlanish rasmiy tadbirlar majmuasiga aylanib qoladi. Aksincha, maktab rahbari pedagoglar o‘rtasida tajriba almashish, o‘zaro dars kuzatish, metodik tahlil, mentorlik, muammoli vaziyatlarni birgalikda hal qilish va o‘quvchi rivojlanishini jamoaviy muhokama qilish amaliyotini yo‘lga qo‘ysa, uzluksiz rivojlanish real kasbiy madaniyatga aylanadi. OECD TALIS tadqiqotlarida o‘qituvchilar va maktab rahbarlari kasbiy hayot davomida o‘rganib boruvchi mutaxassislar sifatida tahlil qilinadi [3].

O‘qituvchining ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytirishda refleksiv yondashuv alohida o‘rin tutadi. Refleksiya pedagogning o‘z darsini, munosabat uslubini, baholash amaliyotini va o‘quvchilar bilan muloqotini tanqidiy tahlil qila olishidir. Faqat faol o‘quvchilar bilan ishlash, sustroq bolalarni javob berishga jalb qilmaslik, iqtisodiy imkoniyati past oilalardan kelgan bolalarni “tayyorgarligi sust” degan umumiy yorliq bilan baholash, qizlar va o‘g‘il bolalar imkoniyatiga nisbatan yashirin stereotiplarga tayanish ta’limdagi ijtimoiy notenglikni chuqurlashtiradi. Kasbiy rivojlantirish mashg‘ulotlarida o‘qituvchi o‘z amaliyotini ijtimoiy mezonlar asosida tahlil qilishni o‘rganishi zarur.

Pedagog kasbiy rivojlanishining ijtimoiy samarasi ota-onalar va mahalla bilan hamkorlikda ham ko‘rinadi. Maktab oila bilan muloqotni faqat intizomiy ogohlantirish, davomat yoki baho masalasi bilan cheklasa, tarbiyaviy hamkorlik zaiflashadi. O‘qituvchi ota-onani nazorat qilnadigan subyekt emas, o‘quvchi rivojlanishining

hamkori sifatida ko'ra olishi kerak. Ijtimoiy jihatdan murakkab oilalar bilan ishlashda buyruqbozlik yoki ayblash kutilgan natijani bermaydi; pedagogik muloqot ishonch, tushuntirish, maslahat, muammoni birgalikda hal qilish va bolaga zarar yetkazmaydigan yechim izlashga asoslanishi lozim.

Raqamli texnologiyalar ijtimoiy yo'nalishdagi kasbiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismidir. Raqamli platformalar o'qituvchiga o'quvchi faoliyatini kuzatish, individual topshiriqlar berish, ota-onalar bilan tezkor aloqada bo'lish va ta'lim resurslarini kengaytirish imkonini yaratadi. Biroq raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim tengligini avtomatik ta'minlamaydi. Internetga kirish imkoniyati, texnik vositalar, raqamli savodxonlik darajasi o'quvchilar o'rtasida turlicha bo'lishi mumkin. Pedagog raqamli topshiriq hamma bolaga birdek qulay bo'lmagan vaziyatda muqobil yo'l, moslashtirilgan resurs yoki maktabdagi texnik imkoniyatlardan foydalanish mexanizmini taklif qilishi zarur.

Samarali kasbiy rivojlanish epizodik, qisqa muddatli va faqat nazariy ma'ruzalardan iborat bo'lsa, o'qituvchi amaliyotida chuqur o'zgarish yuz bermaydi. Darling-Hammond, Hyler va Gardner tadqiqotida samarali professional rivojlanish mazmunan yo'naltirilgan, faol o'rganishga asoslangan, hamkorlikni qo'llab-quvvatlaydigan, uzoq muddatli va amaliyot bilan bog'langan bo'lishi zarurligi ta'kidlanadi [4]. Ushbu xulosa ijtimoiy yo'nalishdagi pedagogik tayyorgarlikka ham tegishli: o'qituvchi bir martalik seminar orqali ijtimoiy adolat yoki inklyuziv yondashuvni to'liq egallab olmaydi; mazkur jarayon dars kuzatuvi, murakkab holatlarni tahlil qilish, mentorlik va real sinf tajribasiga tayangan mashg'ulotlar orqali shakllanadi.

O'qituvchining ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirish uchun kasbiy rivojlantirish dasturlarida uch darajali modelni qo'llash mumkin. Birinchi daraja — shaxsiy-kasbiy anglash darajasi bo'lib, unda pedagog o'z qadriyatlari, stereotiplari, muloqot uslubi va baholash mezonlarini tahlil qiladi. Ikkinchi daraja — metodik-amaliy daraja; unda o'qituvchi turli ehtiyojga ega o'quvchilar bilan ishlash, differensial topshiriq tuzish, ijtimoiy jihatdan sezgir baholash va guruh hamkorlikni tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Uchinchi daraja — institutsional-hamkorlik darajasi; unda maktab rahbariyati, psixolog, ota-onalar, mahalla faollari va ijtimoiy xizmat subyektlari bilan hamkorlik mexanizmlari shakllantiriladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida o'qituvchi mehnatini qadrlash ham ijtimoiy ahamiyatga ega. O'qituvchidan doimiy yangilanish, yuqori natija, individual yondashuv va ijtimoiy sezgirlik talab qilinar ekan, uning kasbiy farovonligi, psixologik barqarorligi va mehnat sharoiti ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Haddan

tashqari ko'p hisobot, takroriy rasmiy topshiriqlar, metodik yordam o'rniga nazoratning kuchayishi pedagogda kasbiy charchoqni keltirib chiqaradi. Kasbiy rivojlanish sog'lom mehnat muhiti, rahbarning qo'llab-quvvatlashi, real metodik yordam va kasbiy e'tirof bilan uyg'un bo'lgandagina ijtimoiy samara beradi.

Xulosa

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish pedagogik tizimda faqat malaka oshirish vositasi emas, balki maktabning ijtimoiy vazifalarini samarali bajarishga xizmat qiluvchi murakkab jarayondir. O'qituvchi kasbiy rivojlanishi ta'lim sifati, o'quvchi shaxsini hurmat qilish, ijtimoiy adolat, inklyuziv muhit, ota-onalar bilan hamkorlik va maktab boshqaruvi madaniyati bilan bevosita bog'liq. Pedagogning metodik mahorati uning ijtimoiy mas'uliyati bilan uyg'unlashmasa, ta'lim jarayoni texnik jihatdan tartibli ko'rinsa-da, barcha o'quvchi uchun adolatli va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratib bera olmaydi.

Tahlil uzluksiz kasbiy rivojlantirish dasturlarida o'qituvchining ijtimoiy sezgirligi, refleksiv tafakkuri, inklyuziv kompetensiyasi, ota-onalar bilan muloqot madaniyati va raqamli vositalardan tenglik tamoyili asosida foydalanish ko'nikmalari ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi zarurligini ko'rsatadi. Ijtimoiy yo'naltirilgan kasbiy rivojlanish modeli o'qituvchini bilim beruvchi mutaxassis darajasidan ta'lim tengligini ta'minlovchi, o'quvchi shaxsini himoya qiluvchi, jamiyat bilan muloqotga ochiq, mas'uliyatli pedagog darajasiga ko'taradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son. — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. — Paris: UNESCO, 2021. — 186 p.
3. OECD. TALIS 2018 Results. Volume I: Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. — Paris: OECD Publishing, 2019. — 220 p.
4. Darling-Hammond L., Hyler M. E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. — Palo Alto, CA: Learning Policy Institute, 2017. — 76 p.
5. A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti. Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollariga bag'ishlangan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyaning axborot xati. — Toshkent, 2026. — 2 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISH

Qurbonova Xolbibibi To'raqulovna
Boltayeva Zilola Bobojonovna
Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'quvchilar bilimi, ko'nikmasi va malakalari zamon talablariga javob beradigan darajada bo'lishini ta'minlash maqsadida pedagog xodimlarga yuklangan vazifalar nihoyatda salmoqli va mas'uliyatli ekanligi. Boshlang'ich ta'lim-ta'lim tizimining poydevori hisoblanib, o'quvchilarni o'qitish sifati unga bog'liqligi hamda o'quvchi ta'lim olish uchun o'qish, yozish, hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarni o'zlashtirishi lozimligi bo'yicha taklif va tavsiyalar haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, mashg'ulot, imkoniyat, ta'lim-tarbiya, texnologiya, ta'minot, ko'nikma, texnika, mas'uliyat, loyiha, matn.

Аннотация. В данной статье рассматривается об обязанностях, возложенные на педагогов, очень ответственны за то, чтобы их знания, навыки и умения соответствовали современным требованиям. В основе системы начального образования лежат предложения и рекомендации о том, что от этого зависит качество обучения учеников и что ученик должен овладеть основными навыками, такими как чтение, письмо и вычисления.

Ключевые слова: ученик, занятие, возможность, образование, технология, компонент, обучение, навыки, техника, ответственность, проект, текст.

Abstract. This article discusses the responsibilities assigned to teachers, are very responsible for ensuring that their knowledge, skills and abilities meet modern requirements. At the heart of the primary education system are suggestions and recommendations that the quality of pupils' learning depends on it and that the pupil should master basic skills such as reading, writing and computing.

Keywords: student, occupation, opportunity, education, technology, component, training, skills, technique, responsibility, project, text. Bugungi kunda shiddat bilan o'zgarib borayotgan hayot oldimizga qo'yayotgan bir-biridan murakkab va muhim masalalarni hal qilish haqida o'ylar ekanmiz, ularning yechimi aynan ta'lim-tarbiya bilan, yoshlarning dunyoqarashini zamonaviy bilim, yuksak ma'naviyat va ma'rifat asosida shakllantirish bilan bog'liq ekaniga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Shavkat Mirziyoyev

Bugunning ta'lim olayotgan yoshlari ertaga boshqarishning, ishlab chiqarishning barcha sohalarini o'z qo'llariga oladilar. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'lim-tarbiya sifatiga jiddiyroq yondashishimizga to'g'ri keladi. O'quvchilar bilimi,

ko'nikmasi va malakalari zamon talablariga javob beradigan darajada bo'lishini ta'minlash maqsadida pedagog xodimlarga yuklangan vazifalar nihoyatda salmoqli va mas'uliyatlidir. Bu vazifani ado etish uchun o'qituvchilar qaysi turdagi ta'lim muassasasida mehnat qilishidan qat'iy nazar doimiy ravishda o'z ustida mustaqil ishlashlari, malakalarini oshirib borishlari va ilmiy ijodiy izlanishlari zarurdir.

Davlat ta'lim standartlari talablarini bajarish majburiyligi nuqtai nazaridan ham o'qituvchining kasbiy kompetentlik darajasi davr talabiga mos kelishi, muammo yechimini ijobiy hal etilishini ta'minlashi shubhasiz. Boshlang'ich ta'lim-ta'lim tizimining poydevori hisoblanib, o'quvchilarni o'qitish sifati unga bog'liq bo'ladi va bu boshlang'ich maktab "ko'nikmalar maktabi" bo'lib keladi, ya'ni o'quvchi ta'lim olish uchun o'qish, yozish, hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarni o'zlashtirishi kerak bo'lgan ta'lim bosqichi sifatida qaralgan. Hozirgi vaqtda boshlang'ich maktab boshqacha tasavvur etiladi. Bugungi kunda u ta'lim tizimida bolaning birinchi tajribasi – ta'lim olish kuchlarini sinash joyi bo'lib qolishi kerak. Ana shu maqsadda o'qituvchilar tomonidan ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlarini keng qo'llash zarurati mavjuddir.

O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasining ko'tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, rolli o'yinlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. Zamonaviy tilda bu metodlarni interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham atashadi. Interfaol metodlar deganda – o'quvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda o'qituvchi o'quvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. O'quvchi esa butun jarayon davomida faol ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi;

- o'qish shiddatini ta'lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o'rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi Yangiliklarni ta'lim jarayoniga olib kirish va joriy etish bugungi boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifasidir.

Har bir o'qituvchi izlanishi, bugungi kun talablari asosida o'zini -o'zi tarbiyalashi, o'z ustida tinmay ishlashi, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishi va ta'lim jarayonida qo'llay olishi kerak. O'qituvchilarning o'z ustida ishlashi, darsni samarali tashkil qilish uchun zamonaviy usullarni tatbiq etishi, bir so'z bilan aytganda, darsga innovatsion yondashishi o'quvchilarga boshlang'ich ta'lim-tarbiya berishda muhim ahamiyatga egadir. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay ijtimoiy-psixologik va do'stona muhitni yaratishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish ko'zlangan natijaga erishish uchun muhim omil hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim bugungi kun o'quvchilariga quyidagilarni o'rgatishi kerak:

1. Kompleks vazifalarni hal qilish;
2. Bilimlar, mantiq, tahlil, mushohadaga tayangan holda tanqidiy fikrlash, fikr mulohazalarni shakllantirib, qaror qabul qilish;
3. Ijodiy fikrlash;
4. Insonlar bilan hamkorlik qilish;
5. Jamoada ishlash;
6. O'zining va boshqalarning emotsiyalarini (his-tuyg'ularini) to'g'ri baholash, ularni boshqarish, emotsional intellektga ega bo'lish;
7. Diqqatni bir vazifadan boshqasiga tez qarata olish, moslashuvchan bo'lish. Buning uchun ta'lim jarayonida "4K" modelini qo'llash kerak.

4 "K" modeli

1. Kritik (tanqidiy) fikrlash (Critical Thinking); 2. Kreativlik (ijodiy yondashuv) (Creativity);
3. Kommunikatsiya (Communication); 4. Kooperatsiya (Coordinating With Others).

Tanqidiy fikrlash- tahlil – topshiriqni alohida kichik vazifalarga bo'lish, masalalarni yechishning yakuniy algoritmlarini yaratish qobiliyati; baholash – kirish va chiqish ma'lumotlarining sifati va muvofiqligini baholash qobiliyati; tushuntirish – o'z nuqtayi nazarini dalillash, mantiqiy-bog'liq izchil matnlar qurish; maqsadlarni

belgilash – erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni to'g'ri shakllantirish, zarur ma'lumotlarni va uning yetarliligini aniqlash, shu asosda mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyati; o'zini boshqara bilish – o'z-o'zini tekshirish, xulosalarni tuzatish va mulohaza yuritish (refleksiya); modellashtirish – amaliy vaziyatni sifatli tahlil qilish va vazifalarni hal qilish uchun vaziyatni mavhum modeli bilan almashtirish qobiliyati; o'rganilayotgan predmetga turli nuqtayi nazardan qarash amaliyoti; kuzatish va o'lchovlarni rejalashtirish va amalga oshirish amaliyoti; muammolarni hal qilish malakalarini rivojlantirish; dalillarni ajrata olish, ularni shakllantirish va baholash qobiliyati; strategik fikrlash qiziquvchanlikni shakllantirish kerak. Boshlang'ich ta'limda darslarni zamonaviy metodlar bilan olib borish bolalarning aqliy faoliyatga tezroq kirishishlari va ko'nikma hosil qilishlariga yordam beradi. Yangi mavzuni boshlash yoki o'tgan darsni mustahkamlashda didaktik o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirish mumkin.

O'quvchilar bilan yangi mavzuni o'rganishga kirishar ekanmiz, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi oldida har doim savol tug'iladi: metod qanday tanlanadi, qaysi didaktik materiallardan foydalanish kerak, o'quv vazifalarini qaysi usullar bilan samarali yechish mumkin? Har bir mashg'ulot turining pedagogik maqsadlariga erishish uchun o'qituvchi o'zining intellektual salohiyatini safarbar etish, ilg'or pedagogik tajribadan foydalanishi va nihoyat, metodni tanlash haqiqiy ijodiy faoliyatga aylanishi lozim.

XULOSA shundan iboratki bugungi tezlik bilan o'zgarib borayotgan jamiyat talablarida, yosh avlodni har tomonlama shakllantirish, uni barkamol inson etib tarbiyalash jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Bugungi yoshlarni ertangi kun kelajagini barpo etadigan, yurtning rivojlanishiga va ravnaq to-pishiga o'z hissasini qo'sha oladigan va keyingi avlodga yetkaza oladigan voris qilib tarbiyalash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A, "Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar" "Nihol" nashryoti,-T.2013 y.
2. "Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi" dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi. Toshkent – 2023
3. "Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi" dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi. Toshkent – 2023

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMIDA NAZARIYA VA AMALIYOT UZILISHI MUAMMOSI HAMDA UNI BARTARAF ETISH

YO'LLARI (KRK VA KRS MISOLIDA)**Rasulov Jaxongir Sindarovich Sirdaryo viloyati PMM metodisti****jahongirsindarovich@gmail.com, 99-478-70-56****Yo'ldoshev Abdurauf Suyunboy o'g'li Sirdaryo viloyati PMM metodisti****abduraufyoldoshev05@gmail.com, 91-023-60-03**

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy etilgan Kasbiy rivojlanish kuni (KRK) va Kasbiy rivojlanish soati (KRS) tizimining amaliy samaradorligi tahlil qilinadi. Nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilish muammosi ("uzilish effekti") asosiy tangidiy nuqta sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada muammoni bartaraf etish uchun "Amaliy dars modeli" hamda mikro darslar va video tahlil usullariga asoslangan innovatsion model taklif etiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, KRK, KRS, uzilish effekti, amaliy dars modeli.

Аннотация: В данной статье анализируется практическая эффективность системы дня профессионального развития (ДПР) и часа профессионального развития (ЧПР), внедренной в общеобразовательных школах. Проблема разрыва между теорией и практикой («эффект разрыва») рассматривается как ключевая критическая точка. В статье предлагается инновационная модель, основанная на «Модели практического урока», а также методах микро-уроков и видео-анализа для устранения данной проблемы.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, КРК, КРС, эффект разрыва, модель практического урока.

Abstract: This article analyzes the practical effectiveness of the Professional Development Day (PDD) and Professional Development Hour (PDH) system implemented in secondary schools. The gap between theory and practice ("the gap effect") is examined as a key critical point. The article proposes an innovative model based on the "Practical Lesson Model" as well as micro-lessons and video analysis methods to address this issue.

Keywords: continuous professional development, KRK, KRS, interruption effect, practical lesson model.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan yangilanmoqda. Zamonaviy jamiyat o'qituvchidan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo'llash, o'quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantirish hamda bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish kompetensiyasini rivojlantirishni talab etadi. Shu bois uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi ta'lim sifatini

oshirishning strategik omili sifatida qaralmoqda.

Hozirgi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirishga qaratilgan izchil va tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori mazkur yo'nalishda muhim normativ-huquqiy asos sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida"gi 246-son buyrug'i asosida kasbiy rivojlanish jarayonlarini tashkil etishning aniq mexanizmlari joriy etildi.

Biroq olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur normativ-huquqiy hujjatlar asosida yaratilgan imkoniyatlarga qaramay, ularni joylarda samarali joriy etishda muayyan muammolar mavjud. Xususan, "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlari nisbatan o'rtacha darajada tashkil etilayotgan bo'lsa-da, "Kasbiy rivojlanish soati" mashg'ulotlarining mazmuni va sifati ko'plab umumta'lim maktablarida qoniqarsiz darajada qolmoqda. Natijada o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi bilan o'quvchilarning o'quv natijalari o'rtasida uzilishlar yuzaga kelmoqda.

Mazkur holat uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini qayta ko'rib chiqish, uni amaliyotga yo'naltirish va natijadorlikka asoslangan mexanizmlar bilan boyitishni talab etadi.

Asosiy qism. 1. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning nazariy asoslari va xorijiy tajribalar

Xalqaro tajribalar, xususan, OECD tomonidan o'tkazilgan TALIS (Teaching and Learning International Survey) tadqiqotlari o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida eng samarali shakllar sifatida quyidagilarni ko'rsatadi: 1) hamkorlikda o'rganish (collaborative learning); 2) dars tahlili va kuzatuv (lesson study); 3) amaliy treninglar va seminarlar; 4) refleksiya va o'z-o'zini baholash mexanizmlari. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarni kasbiy rivojlantirish tizimi ta'lim sifatining asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi.

Singapur ta'lim tizimida har bir o'qituvchi yiliga o'rtacha 100 soat kasbiy rivojlanish mashg'ulotlarida ishtirok etishi shart. "Teacher Growth Model" asosida har bir pedagog uchun individual rivojlanish trayektoriyasi belgilanadi. Finlandiya ta'lim tizimida kasbiy rivojlanish ko'proq o'z-o'zini rivojlantirish va ilmiy izlanishlar bilan bog'liq. "Lesson study" va reflektiv amaliyot keng qo'llaniladi. Angliyada "Continuing

Professional Development (CPD))” tizimi qat’iy yo’lga qo’yilgan bo‘lib, o‘qituvchilarning kasbiy rivoji o‘quvchi natijalari bilan bog‘liq holda baholanadi.

2. Amaldagi tizim tahlili va muammolar.

Pedagogik mahorat markazlari metodistlari tomonidan hududlarda olib borilgan monitoring va o‘rganishlar uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining amaliy holatida bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko‘rsatmoqda. Quyidagi holatlar aniqlangan:

Kasbiy rivojlanish kuni tadbirlari umumiy jihatdan o‘rtacha darajada tashkil etilgan bo‘lib, unda metodik almashinuv, ochiq darslar va tajriba ulashish elementlari mavjud. Biroq tahlillar shuni ko‘rsatadiki, KRK jarayonlarida amaliy komponent yetarli darajada kuchli emas. Darslar ko‘proq namoyish xarakterida qolib ketmoqda, real sinf sharoitida sinovdan o‘tkazish tizimi to‘liq shakllanmagan.

Kasbiy rivojlanish soati faoliyati esa ko‘plab umumta’lim maktablarida tizimli tashkil etilmaganligi bilan ajralib turadi. Mashg‘ulotlar asosan nazariy ma’lumotlar berish bilan cheklanib, amaliyotga yo‘naltirilmagan. O‘rganish jarayonida aniqlangan eng dolzarb muammo – “uzilish effekti” bo‘lib, u o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish jarayonida egallagan bilim va ko‘nikmalari hamda ularning real ta’lim amaliyotidagi qo‘llanilishi o‘rtasidagi nomutanosiblikni ifodalaydi.

3. Taklif etilayotgan innovatsion model.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining samaradorligini oshirish maqsadida KRK va KRS jarayonlarini tubdan takomillashtirishga qaratilgan innovatsion model taklif etiladi. Ushbu modelning asosiy konseptual g‘oyasi kasbiy rivojlanishni nazariy bilimlar almashinuvidan real pedagogik amaliyotga yo‘naltirishdir.

KRK doirasida “Amaliy dars modeli”ni joriy etish taklif qilinadi, bunda tadbirlar tayanch maktab bazasida tashkil etilib, har bir mashg‘ulot ikki nafar yetakchi o‘qituvchi hamkorlikda tashkil etadi va real o‘quvchilar ishtirokida dars jarayoni amalga oshiriladi. Modelning tuzilmasi aniq bosqichlarga asoslanadi: amaliy dars bosqichida (45 daqiqa) o‘qituvchilar tomonidan real sinf sharoitida dars o‘tiladi, qolgan yetakchilar tomonidan dars chuqur tahlil qilinadi, kuchli va zaif jihatlar aniqlanadi hamda aniqlangan kamchiliklar asosida darsni yaxshilash bo‘yicha aniq metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

KRS tizimini transformatsiya qilishda mikro darslar tizimini joriy etish, video-tahlil usulidan foydalanish va reflektiv yondashuvni kuchaytirish taklif etiladi.

4. Kutilayotgan natijalar.

Taklif etilayotgan innovatsion model amaliyotga joriy etilganda o‘qituvchilarning metodik savodxonligi sezilarli darajada oshadi, dars jarayonlari interfaol va samarali tashkil etilib, o‘quvchilar faolligi oshadi va o‘quvchilarning funksional savodxonligi

rivojlanadi. Shuningdek, mazkur modelning joriy etilishi o'qituvchilarning attestatsiya natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilish muammosi ("uzilish effekti") bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir. Taklif etilayotgan "Amaliy dars modeli" KRK va KRS jarayonlarini tubdan o'zgartirib, ularni amaliyotga yo'naltirilgan, natijador va monitoringga asoslangan tizimga aylantirish imkonini beradi. Mazkur model xorijiy ilg'or tajribalar (Singapur, Finlandiya, Angliya) bilan uyg'unlashgan bo'lib, ta'lim sifatini oshirishda barqaror va tizimli yondashuvni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida" 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyrug'i.
3. Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 8(3), 381–391.
4. Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers' professional development. *Educational Researcher*, 38(3), 181–199.
5. Hattie, J. (2009). *Visible Learning*. Routledge.
6. Fullan, M. (2007). *The New Meaning of Educational Change*. Teachers College Press.
7. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*.
8. OECD. (2019). *TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*. OECD Publishing.

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Raximova Gulbaxor Tashpulatovna
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat
milliy instituti Metodik xizmat

ko'rsatish bo'limi metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonining dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirishga to'sqinlik qiluvchi omillar aniqlanib, zamonaviy yondashuvlar asosida samarali yechimlar taklif etiladi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarning roli asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, pedagog kompetentligi, ta'lim sifati, formativ rivojlanish, innovatsion texnologiyalar, motivatsiya, metodik yondashuv, professional o'sish.

Annotation. This article analyzes the key challenges of continuous professional development in education and explores effective solutions. It identifies factors that hinder teachers' professional growth and suggests modern approaches to improve competence. The role of innovative technologies in enhancing professional development systems is also highlighted and justified.

Keywords: continuous professional development, teacher competence, education quality, formative development, innovative technologies, motivation, methodological approach, professional growth.

Аннотация. В статье анализируются проблемы непрерывного профессионального развития в системе образования и пути их решения. Выявлены факторы, препятствующие росту профессиональной компетентности педагогов, предложены современные подходы к их преодолению. Обоснована роль инновационных технологий в повышении эффективности системы развития учителей.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, компетентность педагога, качество образования, формирующее развитие, инновационные технологии, мотивация, методический подход, профессиональный рост.

Zamonaviy ta'lim tizimi globallashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda bilim iqtisodiyotining shakllanishi bilan bevosita bog'liq holda tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bunday sharoitda pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini doimiy ravishda takomillashtirib borish muhim strategik vazifa sifatida namoyon bo'ladi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR) tizimi o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini yangilab borish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri – bu o'qituvchining professional tayyorgarligi va uning o'z ustida ishlash

darajasidir. Shu nuqtayi nazardan, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi nafaqat o'qituvchilarning individual rivojlanishini, balki butun ta'lim tizimining samaradorligini ta'minlaydi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, mazkur jarayonni samarali tashkil etishda qator muammolar mavjud. Mazkur maqolaning maqsadi – ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining asosiy muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etishning samarali yo'llarini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida metodik, motivatsion hamda tashkiliy muammolar o'rganilib, ularning ta'lim sifati va pedagog faoliyatiga ta'siri yoritiladi. Mazkur tadqiqotda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini o'rganishda kompleks yondashuv qo'llanildi. Ilmiy tadqiqot metodlari sifatida tahliliy-sintetik, qiyosiy hamda tizimli yondashuvlar tanlandi. Ushbu metodlar orqali mavjud ilmiy adabiyotlar, normativ hujjatlar hamda pedagogik tajribalar chuqur o'rganildi va umumlashtirildi. Tahliliy-sintetik metod yordamida uzluksiz kasbiy rivojlantirishga oid nazariy qarashlar o'rganildi, turli olimlarning fikrlari solishtirildi hamda umumiy xulosalar chiqarildi. Qiyosiy metod orqali turli ta'lim tizimlaridagi kasbiy rivojlantirish tajribalari o'zaro taqqoslandi. Tizimli yondashuv esa mazkur jarayonni yagona tizim sifatida ko'rib chiqish, uning tarkibiy elementlari va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash imkonini berdi. Shuningdek, pedagogik kuzatish va umumlashtirish usullari ham qo'llanildi. Bu orqali amaliyotdagi real muammolar aniqlanib, ularning kelib chiqish sabablari tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar – metodik ta'minot, motivatsiya darajasi, tashkiliy sharoitlar hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi alohida e'tiborga olindi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minlab, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha aniq takliflar ishlab chiqishga imkon berdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida bir qator tizimli muammolar mavjud. Eng avvalo, metodik muammolar alohida e'tiborni talab etadi. Malaka oshirish kurslari ko'pincha nazariy yo'nalishda tashkil etilib, amaliy mashg'ulotlar yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Bu esa o'qituvchilarning o'rganilgan bilimlarni real dars jarayoniga tatbiq etishida qiyinchiliklar tug'diradi. Ikkinchi muhim muammo – motivatsion omillar bilan bog'liq. Ayrim o'qituvchilar kasbiy rivojlanishni majburiy jarayon sifatida qabul qiladi, natijada ularning o'z ustida ishlashga bo'lgan ichki ehtiyoji yetarli darajada shakllanmaydi. Bu esa o'qituvchilarning innovatsion yondashuvlarni qo'llashga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi. Uchinchi muammo – tashkiliy xarakterga ega. O'qituvchilarning dars yuklamasining yuqoriligi, vaqt yetishmasligi hamda malaka oshirish imkoniyatlarining

cheklanganligi ularning uzluksiz rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, kasbiy rivojlanishni baholash tizimi ham yetarli darajada aniqlik va shaffoflikka ega emas. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni qo'llash darajasining turlicha ekanligi ham muhim muammolardan biri sifatida aniqlangan. Ayrim pedagoglar zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanayotgan bo'lsa, boshqalar bu borada qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. Avvalo, uzluksiz kasbiy rivojlantirish dasturlarini amaliyotga yo'naltirish lozim. Treninglar va seminarlar interaktiv metodlar asosida tashkil etilib, real pedagogik vaziyatlarga moslashtirilishi kerak. Bu o'qituvchilarning bilimlarini mustahkamlash va ularni amaliy faoliyatda qo'llash imkonini beradi. Motivatsiyani oshirish maqsadida rag'batlantirish tizimini takomillashtirish zarur. O'qituvchilarning kasbiy yutuqlarini e'tirof etish, ularni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, individual rivojlanish trayektoriyasini ishlab chiqish orqali har bir pedagogning ehtiyojlariga mos yondashuvni ta'minlash mumkin. Raqamli texnologiyalarni joriy etish ham muhim yechimlardan biridir. Onlayn kurslar, vebinarlar va masofaviy ta'lim platformalari orqali o'qituvchilarga qulay o'rganish imkoniyatlari yaratiladi. Bu esa vaqt va hududiy cheklavlarni kamaytiradi. Bundan tashqari, mentorlik va kouching tizimini rivojlantirish orqali tajribali pedagoglarning bilim va ko'nikmalarini boshqalarga uzatish samaradorligini oshirish mumkin. Bu yondashuv kasbiy hamjamiyatni shakllantirish va o'zaro o'rganish muhitini yaratishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish orqali ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari mazkur jarayonda metodik, motivatsion va tashkiliy muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etish zarur. Ayniqsa, interaktiv metodlar, raqamli vositalar va individual rivojlanish strategiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish orqali pedagoglarning professional o'sishini ta'minlash, ularning innovatsion faoliyatini rag'batlantirish hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa o'z navbatida raqobatbardosh ta'lim tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Jalolov J.J. **Chet tilini o'qitish metodikasi.** – Toshkent, 2012.
2. Xayitboyev B.E. **Pedagogik texnologiyalar asoslari.** – Toshkent, 2018.

3. Raximov A.A. **Ta'lim sifati va uni boshqarish.** – Toshkent, 2019.
4. Yuldashev U.N. **Zamonaviy pedagogika asoslari.** – Toshkent, 2020.
5. Qodirov B.R. **Pedagogik mahorat.** – Toshkent, 2017.
6. Abduqodirov A.A. **Ta'limda innovatsion texnologiyalar.** – Toshkent, 2021.
7. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent, 2008.
8. O'zbekiston Respublikasi **“Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni.** – 2020.
9. Shodiyev Sh.Sh. **Pedagogik kompetentlikni rivojlantirish.** – Toshkent, 2022.
10. To'xtayeva G.M. **O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi.** – Toshkent, 2021.

NOAN'ANAVIY TA'LIM: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TADQIQOTCHILIK ASOSIDA O'QITISH METODIKASI

Raximqulova Maxbuba Baxronovna –

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim

metodikalari kafedrası mudiri, dotsent

rahimkulovam438@gmail.com

tel:+998917016499

Saparova Dilshoda Adashevna –

Samarqand viloyati pedagogik mahorat Markazi

Geografiya fani o'qituvchisi

Saparovadilshoda120@gmail.com

Tel: +998993357542

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim sharoitida noan'anaviy ta'lim yondashuvlari doirasida tadqiqotchilik asosida o'qitish metodikasining didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv va taqqoslash usullari qo'llanildi. Natijalar o'quv topshiriqlarini muammo, faraz va dalillash zanjiri asosida loyihalash o'quvchining bilish mustaqilligini oshirishini ko'rsatdi. Metodika darsning maqsad, mazmun va baholash tizimiga integratsiyalash uchun ilmiy asoslar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: noan'anaviy ta'lim, tadqiqotchilik asosida o'qitish, boshlang'ich sinf, muammoli vaziyat, faraz, dalillash, formatif baholash

Аннотация. В статье анализируются дидактические возможности методики обучения на основе исследовательской деятельности в условиях начального образования в контексте нетрадиционного обучения. Используются теоретический анализ, педагогическое наблюдение и сравнительное исследование. Результаты показывают, что проектирование заданий через

проблему, гипотезу и доказательство повышает познавательную самостоятельность учащихся. Предлагаются научные основания интеграции методики в цели, содержание и оценивание урока.

Ключевые слова: нетрадиционное обучение, исследовательское обучение, начальная школа, проблемная ситуация, гипотеза, доказательство, формативное оценивание

Annotation. This article examines the didactic potential of research-based teaching methodology in primary education within the framework of non-traditional learning. The study employs theoretical analysis, pedagogical observation, and comparative inquiry. Findings indicate that designing tasks through problem setting, hypothesis formation, and evidence-based reasoning enhances learners' cognitive autonomy. The paper proposes academic grounds for integrating the methodology into lesson objectives, content, and assessment practices.

Keywords: non-traditional learning, inquiry-based teaching, primary school, problem situation, hypothesis, evidence-based reasoning, formative assessment

Kirish. Boshlang'ich ta'limda o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning o'qishga nisbatan barqaror qiziqishini shakllantirish hamda keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli o'qish uchun zarur bo'lgan kognitiv poydevorni yaratish bugungi didaktikaning markaziy masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Ta'lim natijalarini faqat bilimlarning hajmi bilan o'lchash imkoniyati cheklangani sayin, o'quvchi faoliyatining sifat ko'rsatkichlari, ya'ni savol qo'ya olish, muammoni ko'ra bilish, faraz ilgari surish, dalillarni tanlash va xulosa chiqarish kabi intellektual amallarni rivojlantirish dolzarb bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan noan'anaviy ta'lim yondashuvlari, xususan tadqiqotchilik asosida o'qitish boshlang'ich sinf darslarida o'quvchini bilim iste'molchisi emas, balki bilimni faol izlovchi va qayta quruvchi subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi [1].

Mavjud amaliyotda boshlang'ich sinfda "tadqiqot" tushunchasi ko'pincha ko'rgazmali tajriba yoki tayyor algoritm bo'yicha bajariladigan mashq bilan almashtirib yuboriladi; natijada o'quvchi tadqiqotning mantiqiy tuzilmasini, muammo va faraz o'rtasidagi bog'lanishni, dalillash mezonlarini va xulosaning asoslanganligini anglab yetmaydi. Ilmiy adabiyotlarda tadqiqotchilik yondashuvi umumiy pedagogik prinsip sifatida keng yoritilgan bo'lsa-da, uni aynan boshlang'ich ta'limning yosh psixologik xususiyatlari, o'quv rejalari va baholash tizimi bilan uyg'unlashtiruvchi metodik model ko'pincha fragmentar tarzda beriladi [2; 3]. Shuningdek, noan'anaviy ta'limning turli ko'rinishlari mavjud bo'lib, ularning har biri boshlang'ich ta'limda turlicha didaktik natija berishi mumkin; bu esa metodik tanlovning mezonlarini

aniqlashtirishni talab etadi [4].

Mazkur maqolada ilmiy muammo sifatida boshlang'ich ta'lim darslarida tadqiqotchilik asosida o'qitishni noan'anaviy ta'lim doirasida metodik jihatdan tizimlashtirish, uni darsning maqsad, mazmun, jarayon va baholash komponentlari bilan bog'lash masalasi qo'yiladi. Tadqiqotdagi bo'shliq shundan iboratki, o'qituvchiga amaliy yo'l-yo'riq bo'ladigan, tadqiqotning bosqichlari va ularning sinfdagi tashkil etilish mexanizmlarini izchil ko'rsatadigan metodik asoslar yetarli darajada konseptuallashtirilmagan; ayniqsa, "muammo–faraz–dalil–xulosa" zanjiri asosida topshiriqlarni loyihalash va formatif baholash orqali o'quvchining fikrlash jarayonini kuzatish hamda qo'llab-quvvatlash masalasi aniq mezonlarga muhtoj [5].

Maqolaning maqsadi boshlang'ich ta'limda noan'anaviy ta'lim yondashuvlari tarkibida tadqiqotchilik asosida o'qitish metodikasining metodologik va didaktik asoslarini yoritish hamda uning samaradorligini ta'minlovchi metodik yechimlarni tizimlashtirishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar ko'zda tutiladi: birinchidan, tadqiqotchilik asosida o'qitishning boshlang'ich ta'limga mos konseptual belgilari va cheklovlarini aniqlash; ikkinchidan, dars dizaynida muammoli vaziyat, faraz va dalillashni bosqichma-bosqich qurish mexanizmini asoslash; uchinchidan, o'quvchi natijasini formatif baholash orqali kuzatish va refleksiyaning tashkil etilishining metodik mezonlarini bayon etish; to'rtinchidan, olingan natijalar asosida metodikaning ilmiy-amaliy hissasini umumlashtirish.

Methodologiya. Tadqiqot metodologiyasi noan'anaviy ta'lim konsepsiyasi, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv va konstruktivistik didaktika g'oyalariga tayandi; bunda o'quvchining bilimi tayyor shaklda berilmasdan, o'quv vaziyati orqali "qayta kashf etilishi" ta'limiy natijaning asosiy manbai sifatida qaraldi [6]. Nazariy qismda pedagogik va psixologik manbalarning kontent-tahlili amalga oshirilib, tadqiqotchilik asosida o'qitishning asosiy komponentlari, ularning yoshga moslashuvi hamda dars jarayonidagi funksional rolga oid ilmiy pozitsiyalar taqqoslandi [2; 7]. Bu usul tanlanishining sababi shundaki, boshlang'ich ta'limda tadqiqot faoliyati tushunchasi turlicha talqin qilinadi va metodik xulosalar uchun avvalo konseptual aniqlik zarur.

Empirik qismda pedagogik kuzatuv va didaktik tahlil usullari qo'llanildi. Kuzatuvlar boshlang'ich sinf darslarida o'quv topshiriqlarining qo'yilishi, o'quvchi savollarining turi, o'qituvchining yo'naltiruvchi aralashuvi darajasi, dalillashga ajratilgan vaqt va refleksiya segmentining mavjudligi kabi ko'rsatkichlar bo'yicha olib borildi. Didaktik tahlil esa dars ishlanmalari va topshiriqlar matnining ichki mantiqiy tuzilmasini, ya'ni muammoli vaziyatning ochiqqligi, faraz uchun imkoniyat, dalil manbalari (kuzatuv, o'lchash, matn, rasm, taqqoslash), xulosa chiqarish mezonlari va

baholash rubrikalarining uyg'unligini aniqlashga yo'naltirildi [5].

Taqqoslash metodi orqali tadqiqotchilik asosida o'qitish elementlari mavjud bo'lgan darslar bilan an'anaviy reproduktiv darslar o'rtasidagi didaktik farqlar, o'quvchi faolligining shakllari va o'qituvchi nutqining funksional yuklamasi solishtirildi. Bu metod tanlovi natijalarni interpretatsiyasiz, ya'ni "qanday farq bor" degan savol doirasida tizimlashtirishga imkon berdi. Shuningdek, metodik konstruksiyani yaratishda dizayn yo'naltirilgan yondashuvdan foydalanildi: dars vaziyatlari "muammo–faraz–tekshirish–xulosa–refleksiya" ketma-ketligi bo'yicha qayta loyihalandi va bu modelning amaliy qo'llanish shartlari didaktik mezonlar sifatida bayon etildi [6; 8]. Tadqiqotning axloqiy jihatlari doirasida kuzatuvlar o'quv jarayoniga minimal aralashuv bilan, shaxsiy ma'lumotlarni yig'masdan va o'quvchilarning individual natijalarini oshkor qilmasdan tashkil etildi.

Asosiy qism. Nazariy tahlil natijasida boshlang'ich ta'limda tadqiqotchilik asosida o'qitishning "kichik tadqiqot" formati yetakchi ekanligi aniqlandi; bu formatda tadqiqotning barcha bosqichlari to'liq ilmiy shaklda emas, balki yoshga mos soddalashtirilgan, ammo mantiqan buzilmagan ko'rinishda berilishi talab etiladi. Metodik jihatdan muhim topilma shundan iborat bo'ldiki, boshlang'ich sinfda tadqiqot faoliyatini tashkil etishda murakkab uskunalar yoki uzun loyihalar hal qiluvchi omil emas; aksincha, muammoli savolning aniqligi, farazning o'quvchi tilida ifodalanishi va dalillashning ko'rinadigan natijaga bog'lanishi o'quvchi ishtirokining barqarorligini belgilaydi. Shundan kelib chiqib, metodikaning birinchi natijasi sifatida "muammo–faraz–dalil–xulosa" zanjiri darsning mikrotuzilmasi sifatida ajratildi va u har bir mavzuga moslashtiriladigan universal skelet ekanligi asoslandi.

Pedagogik kuzatuvlar darslarda tadqiqotchilik unsurlari mavjud bo'lsa ham, ko'pincha muammo bosqichi deklarativ qolishini ko'rsatdi: o'qituvchi savolni beradi, lekin savol o'quvchi uchun bilish ziddiyatini yuzaga keltirmaydi yoki javob bir zumda tayyor ma'lumotga aylanib ketadi. Metodik qayta loyihalash natijasida muammoli vaziyatni "ikki ehtimolli izoh" shaklida qurish eng samarali mexanizm sifatida ajratildi; bunda o'quvchi tanlov qiladi, tanlovni asoslashga urinadi va shu tariqa faraz ehtiyoji tug'iladi. Bu ikkinchi natija sifatida boshlang'ich ta'lim uchun muammoli vaziyatni loyihalash mezonlari tizimlashtirildi: savolning ochiqligi, kundalik tajriba bilan bog'liqligi, tekshiriluvchanligi va dalil to'plash uchun sinf sharoitida resurslarning mavjudligi.

Uchinchi natija topshiriqlarni dalillash bosqichiga moslashtirish bilan bog'liq bo'ldi. Kuzatuvlarda o'quvchilar ko'pincha "to'g'ri javob"ni aytishga shoshilishi, dalil keltirish esa o'qituvchining talabidan keyin ham yuzaki bo'lishi qayd etildi. Metodik

yechim sifatida dalillashni “manba–amaliyot–izoh” uchligi bo'yicha tashkil etish taklif qilindi: o'quvchi avvalo dalil manbasini tanlaydi (kuzatdim, solishtirdim, o'lchadim, matndan topdim), so'ng amaliy harakatni bajaradi, keyin esa izohlaydi. Bu yondashuv natijasida dalil keltirish faqat nutqiy ko'nikma emas, balki bilish harakatining natijasi sifatida shakllanishi metodik jihatdan asoslandi. Didaktik tahlil ko'rsatishicha, aynan dalilning manbaga bog'lanishi o'quvchining xulosaga kelishda mantiqiy izchilligini saqlab qoladi va xulosani “taxmin”dan ajratishga yordam beradi.

To'rtinchi natija formatif baholashning tadqiqotchilik asosida o'qitishdagi o'rni bilan bog'liq bo'lib, baholash yakuniy javobga emas, bilish jarayonining bosqichlariga yo'naltirilganda metodikaning ichki mantiqi saqlanishi aniqlandi. Kuzatuvlar darslarda baholash ko'proq natijaga qaratilganda o'quvchi xatodan qo'rqishi, faraz qilishdan tiyilishi va “o'qituvchi aytganidek” javob izlashga o'tishini ko'rsatdi. Shuning uchun baholash mezonlari muammo qo'yish sifatiga, farazning aniq ifodalanishiga, dalilning mosligiga va xulosaning dalil bilan bog'langanligiga yo'naltirilganida o'quvchi faolligi barqarorlashishi metodik natija sifatida tizimlashtirildi. Bu natijada refleksiya segmenti darsning alohida “yakun”i emas, balki o'quvchi o'z bilish harakatini qayta ko'rib chiqadigan mexanizm ekanligi ko'rsatildi.

Beshinchi natija sifatida noan'anaviy ta'limning boshqa ko'rinishlari bilan integratsiya imkoniyatlari aniqlashtirildi. Tadqiqotchilik asosida o'qitish boshlang'ich ta'limda o'yin, hamkorlikda o'qish va kichik loyihalar bilan uyg'unlashganda o'quvchi uchun kognitiv yuklama me'yorlashishi kuzatildi; bunda o'yin shakli motivatsion kirish vazifasini, hamkorlik esa dalil to'plash va tekshirish jarayonida rollarni taqsimlash vazifasini bajaradi. Metodik jihatdan bu integratsiya tadqiqotning mantiqiy ketma-ketligini buzmaganda holda, faqat tashkiliy shaklni boyitishi bilan ahamiyatli deb topildi. Shu tarzda, natijalar boshlang'ich ta'limda tadqiqotchilik asosida o'qitish metodikasi alohida “qo'shimcha faoliyat” emas, balki dars dizaynining ichki tamoyili sifatida ishlashi mumkinligini ko'rsatdi.

Olingan natijalar tadqiqotchilik asosida o'qitishni boshlang'ich ta'limda joriy etish masalasi faqat innovatsion shiorlar bilan emas, balki darsning mikrodidaktik tuzilmasini qayta qurish bilan hal bo'lishini ko'rsatadi. Bruner ta'kidlaganidek, bilimni kashf etish orqali o'zlashtirish o'quvchi tafakkurini faollashtiradi, biroq bu jarayon o'z-o'zidan yuz bermaydi, uni pedagogik jihatdan tashkil etish talab etiladi [6]. Bizning natijalarda “muammo–faraz–dalil–xulosa” zanjirining universal skelet sifatida ajratilishi aynan shu fikrni boshlang'ich sinf sharoitiga moslashtiradi: o'quvchi yosh xususiyatlari sababli uzoq davom etuvchi abstrakt izlanishga emas, qisqa, lekin mantiqan to'liq sikllarga tayanadi. Bu jihat Deweyning tajriba va refleksiya birligi

haqidagi qarashlari bilan hamohang bo'lib, amaliy harakatning ma'nosi faqat refleksiya orqali didaktik natijaga aylanishi haqidagi tezisni qo'llab-quvvatlaydi [7].

Muammoli vaziyatni "ikki ehtimolli izoh" shaklida qurish bo'yicha natija rus didaktikasida muammoli ta'limning shartlari sifatida ko'rsatiladigan bilish ziddiyati va yechimning izlanishi bilan mos keladi, biroq boshlang'ich ta'limda ziddiyatning murakkabligi emas, uning o'quvchi tajribasiga yaqinligi va tekshiriluvchanligi hal qiluvchi ekanligi bilan farqlanadi [2]. Bunda o'qituvchi savol beruvchi emas, balki ziddiyatni "didaktik jihatdan ko'rinadigan" qiluvchi dizaynerga aylanadi. Mahalliy tadqiqotlarda ham boshlang'ich sinfda o'quvchini mustaqil fikrlashga yo'naltirish zarurligi qayd etilgan, biroq ko'pincha metodik mexanizm sifatida umumiy tavsiyalar bilan cheklaniladi [1; 4]. Bizning tahlilda esa savolning ochiqqligi va dalil to'plash resurslari o'rtasidagi muvofiqlik metodik mezon darajasiga ko'tarildi; bu amaliyotchi o'qituvchi uchun rejalashtirishni aniqroq qiladi.

Dalillashni "manba–amaliyot–izoh" uchligi orqali tashkil etish natijasi xalqaro adabiyotlarda keng muhokama qilinadigan argumentatsiyaga asoslangan ta'lim g'oyalari bilan uyg'un, ammo boshlang'ich sinf kontekstida dalilning manbasi alohida ajratilmaganda o'quvchi izohni tasodifiy fikr sifatida berib qo'yishi mumkinligini ko'rsatadi [8]. Vygotskiy ta'limning rivojlantiruvchi roli va yaqin rivojlanish zonasi orqali o'qituvchi ko'magining bosqichma-bosqich kamayishi zarurligini asoslagan; dalil manbasini tanlashni o'rgatish aynan shu ko'makning "strukturali" ko'rinishidir [3]. Ya'ni o'qituvchi javobni bermaydi, balki o'quvchini dalil topish yo'liga yo'naltiradi; vaqt o'tishi bilan esa o'quvchi manbani mustaqil aniqlashga o'tadi. Bu yondashuv boshlang'ich ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni erta shakllantirishga xizmat qiladi, chunki o'quvchi "qanday bildim" savoliga javob berishni o'rganadi.

Formatif baholash natijalari Black va Wiliam asoslagan baholashning o'qishni qo'llab-quvvatlovchi funksiyasi bilan to'g'ridan-to'g'ri tutashadi: baholash jarayonni ko'rinarli qilsa, o'quvchi xatoni rivojlanish resursi sifatida qabul qiladi [9]. Bizning kuzatuvlarda yakuniy javobga yo'naltirilgan baholash faraz qilishni susaytirishi, o'quvchini xavfsiz reproduktiv strategiyaga qaytarishi aniqlandi; bu holat tadqiqotchilik yondashuvining mohiyatiga zid. Shu sababli baholash mezonlarini muammo qo'yish, faraz aniqligi va dalil mosligiga qaratish nafaqat metodik tavsiya, balki tadqiqotchilik asosida o'qitishning zarur sharti sifatida talqin qilinadi. Mahalliy metodik adabiyotlarda baholashning tarbiyaviy va rag'batlantiruvchi funksiyalari ko'p yoritilgan bo'lsa-da, tadqiqot sikli komponentlari bo'yicha baholash mezonlarini dars dizayniga tikib qo'yish amaliyoti yetarli darajada konseptual asoslanmagan [5]. Mazkur maqola shu bo'shliqni qisman to'ldiradi.

Noan'anaviy ta'limning o'yin va hamkorlik shakllari bilan integratsiya natijasi boshlang'ich sinf psixologiyasiga mos keladi: o'yin motivatsion fonni kuchaytiradi, hamkorlik esa til orqali fikrni aniqlashtiradi va dalilni sinovdan o'tkazish imkonini beradi. Shu bilan birga, integratsiya faqat tashkiliy bezak sifatida emas, tadqiqot mantiqini kuchaytiruvchi omil bo'lishi zarur; aks holda o'yin jarayoni maqsadni "yutib yuborishi" va tadqiqot sikli parchalanishi mumkin. Bu nuqtada o'qituvchining metodik kompetensiyasi hal qiluvchi: u hamkorlikni rollar bo'yicha shunday taqsimlashi kerakki, har bir rol muammo, faraz yoki dalillash bosqichiga xizmat qilsin. Shuningdek, dars vaqtining cheklanganligi sharoitida "kichik tadqiqot" sikllarini ko'paytirish strategiyasi samaraliroq bo'lib, bu o'quvchini muntazam ravishda faraz qilish va tekshirishga qaytaradi; natijada tadqiqotchilik odat sifatida shakllanadi. Ushbu xulosalar boshlang'ich ta'limda tadqiqotchilik asosida o'qitishni joriy etish uchun metodika "kamroq, lekin izchil" tamoyiliga tayanishi kerakligini ko'rsatadi.

Xulosa. Maqolada boshlang'ich ta'limda noan'anaviy ta'lim doirasida tadqiqotchilik asosida o'qitish metodikasini tizimli tashkil etishning didaktik asoslari yoritildi. Tadqiqot natijalari darsning mikrotuzilmasi sifatida "muammo–faraz–dalil–xulosa–refleksiya" zanjirini izchil qo'llash o'quvchining bilish mustaqilligi, savol qo'yish va dalillash ko'nikmalarini barqaror rivojlantirishini ko'rsatdi. Muammoli vaziyatni ikki ehtimolli izoh asosida loyihalash, dalillashni manba–amaliyot–izoh uchligi orqali qurish hamda formatif baholashni jarayon komponentlariga yo'naltirish metodikaning amaliy samaradorligini oshiruvchi asosiy shartlar sifatida asoslandi. Tadqiqotning ilmiy hissasi tadqiqotchilik yondashuvini boshlang'ich ta'lim sharoitiga mos metodik mezonlar orqali konkretlashtirish va noan'anaviy ta'lim shakllari bilan mantiqan uyg'un integratsiya qilish imkoniyatlarini ko'rsatishdan iborat. Kelgusida ushbu metodik modelning turli fanlar kesimidagi moslashuvchanligi, o'qituvchi tayyorgarligi va baholash vositalarining ishonchliligi masalalarini kengroq empirik tadqiq etish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Yo'ldoshev J. G. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent, O'qituvchi, 2004. 256 b.
2. Lerner I. Ya. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya. Moskva, Pedagogika, 1981. 186 s.
3. Vygotskiy L. S. Myshlenie i rech. Moskva, Labirint, 1999. 352 s.
4. Saidahmedov N. S. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent, Moliya, 2003. 172 b.
5. Ishmuhamedov R. J. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, Fan va

texnologiya, 2013. 240 b.

6. Bruner J. S. The Process of Education. Cambridge, Harvard University Press, 1960. 128 p.

7. Dewey J. Experience and Education. New York, Macmillan, 1938. 116 p.

8. Hmelo-Silver C. E. Problem-based learning: What and how do students learn. Educational Psychology Review. New York, Springer, 2004. Vol. 16, No. 3. P. 235–266.

9. Black P., Wiliam D. Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. London, GL Assessment, 1998. 48 p.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHDA ONA TILI FANI O'QITUVCHILARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

*Raxmonova Barnoxon Odilovna – Andijon viloyati Pedagogik mahorat
markazi Tillarni o'qitish metodikasi kafedrası dotsenti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ona tili fani o'qituvchilarining duch kelayotgan muammolari tahlil qilinadi hamda ularni bartaraf etishning samarali yo'llari yoritiladi. Zamonaviy ta'lim talablari asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion metodlardan foydalanish va raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, ona tili o'qituvchisi, kompetensiya, innovatsiya, metodika, raqamli ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируются проблемы учителей родного языка в процессе непрерывного профессионального развития, а также рассматриваются эффективные пути их решения. Особое внимание уделяется развитию профессиональных компетенций, внедрению инновационных методов и цифровых технологий в образовательный процесс.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, учитель родного языка, компетенция, инновации, методика, цифровое обучение.

Abstract: This article analyzes the challenges faced by native language teachers in continuous professional development and highlights effective solutions. It focuses on developing professional competencies, implementing innovative teaching methods, and integrating digital technologies into education.

Keywords: lifelong learning, professional development, native language teacher, competence, innovation, methodology, digital education.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, ona tili fani o'qituvchilarining kasbiy rivoji muhim

ahamiyat kasb etadi, chunki til – millatning asosiy identifikatsion belgisi hisoblanadi. Shu sababli o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish - bu o'qituvchining butun pedagogik faoliyati davomida o'z bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam yangilab borish jarayonidir. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltiruvchi shaxs sifatida qaraladi.

Ayniqsa, ona tili o'qituvchisi zimmasiga katta mas'uliyat yuklanadi, chunki u o'quvchilarning nutq madaniyati, fikrlash qobiliyati va milliy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini shakllantiradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish – bu o'qituvchining butun faoliyati davomida bilim, ko'nikma va malakalarini doimiy ravishda yangilab borish jarayonidir. Biroq amaliyotda bu jarayon bir qator muammolar bilan bog'liq.

Ona tili o'qituvchilarining asosiy muammolaridan biri - metodik yondashuvlarning eskirganligidir. Ko'plab o'qituvchilar hanuzgacha an'anaviy dars o'tish usullaridan foydalanib kelmoqda. Bu esa o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi va ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Zamonaviy interfaol metodlarning yetarli darajada qo'llanilmasligi ta'lim samaradorligini pasaytiruvchi omillardan biridir.

Yana bir dolzarb muammo - raqamli kompetensiyaning yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Axborot texnologiyalari tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan bir paytda ayrim o'qituvchilar zamonaviy platformalar, elektron resurslar va masofaviy ta'lim vositalaridan foydalanishda qiyinchilikka duch kelmoqda. Bu esa ularning kasbiy faoliyatida muayyan cheklovlarni yuzaga keltiradi.

Shuningdek, motivatsiya masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Ba'zi o'qituvchilarda o'z ustida ishlashga bo'lgan ichki ehtiyoj yetarli darajada shakllanmagan. Bu holat kasbiy rivojlanish jarayonining sekinlashishiga olib keladi. O'quv-metodik ta'minotning yetarli emasligi, zamonaviy darslik va resurslarning kamligi ham muammolar qatoriga kiradi. Bundan tashqari, o'qituvchilarning ortiqcha ish yuklamasi ularning o'z ustida ishlashiga vaqt ajratish imkoniyatini cheklaydi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun zamonaviy yondashuvlarni joriy etish zarur. Avvalo, dars jarayonida innovatsion metodlardan keng foydalanish lozim. Interfaol usullar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish va kreativ topshiriqlar o'quvchilarning faolligini oshiradi hamda dars samaradorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish muhim vazifa hisoblanadi. Bu borada onlayn kurslar, vebinarlar va amaliy treninglar tashkil etish ijobiy natija beradi.

Motivatsiyani oshirish ham muhim omillardan biridir. O'qituvchilarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, ularning yutuqlarini e'tirof etish, professional rivojlanish uchun sharoit yaratish kasbiy o'sishga xizmat qiladi. Metodik ta'minotni yaxshilash, zamonaviy o'quv materiallari va elektron resurslar bilan ta'minlash ham zarur choralar qatoriga kiradi.

Quyida mavzu bo'yicha ona tili o'qituvchilarining muammolari va ularning yechimlari jadval ko'rinishida keltirilgan (1-jadval).

1-jadval.

Ona tili o'qituvchilarining muammolari va ularning yechimlari

Muammo	Muammoning mazmuni	Yechim
• Metodik yondashuvlarning eskirganligi	O'qituvchilar an'anaviy usullardan foydalanib, interfaol metodlarni yetarli qo'llamaydi	Interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'limni joriy etish
• Raqamli kompetensiyaning pastligi	Zamonaviy texnologiyalar va platformalardan foydalanishda qiyinchiliklar mavjud	Onlayn kurslar, treninglar, AKT bo'yicha malaka oshirish dasturlarini tashkil etish
• Amaliy treninglarning kamligi	Nazariy ma'lumotlar taqdim etilishi	Amaliy seminarlar, master-klasslar va tajriba almashuv dasturlarini ko'paytirish

Shuningdek, zamonaviy o'qituvchi uchun "o'rgatish" emas, balki "yo'naltirish" muhimroq bo'lib bormoqda. Ya'ni o'qituvchi bilim manbai emas, balki o'quvchini bilimga olib boruvchi yo'l ko'rsatuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil izlanish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Yana bir muhim jihat - bugungi o'quvchilar "raqamli avlod" hisoblanadi. Ular tezkor, vizual va interaktiv ma'lumotlarni yaxshi qabul qiladi. Shuning uchun ona tili o'qituvchisi dars jarayoniga video, prezentatsiya, onlayn test va platformalarni qo'shsa, dars samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Oddiy matnni o'qitish o'rniga uni muhokama qilish, sahnalashtirish yoki multimedia vositalari orqali tahlil qilish yanada samarali natija beradi.

Ona tili o'qituvchisining muvaffaqiyati uning doimiy o'rganishga bo'lgan intilishi, yangilikka ochiqqligi va o'quvchilar bilan zamon hamnafas bo'la olishiga bog'liq. Zamonaviy o'qituvchi o'rganishdan to'xtamagan o'qituvchidir.

Bundan tashqari, o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik muhitini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Tajriba almashish, seminar va konferensiyalar tashkil etish, onlayn hamjamiyatlar yaratish orqali o'qituvchilar o'z bilim va tajribalarini boyitishi mumkin. Har bir o'qituvchi uchun individual rivojlanish rejasi ishlab chiqilishi ham samarali natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun tizimli, innovatsion va amaliy yondashuv zarur. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va samarali boshqaruv orqali o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, o'z navbatida, ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'afforov A. Pedagogik menejment va ta'limni boshqarish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Shukurov B.B. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va boshqaruv. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
3. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
4. UNESCO. Education Management and Leadership Development. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. OECD. School Leadership for Learning and Improvement. – OECD Publishing, 2020.

Navoiy g'azallarida radif va badiiy san'at mutanosibligi (“Ayt” va “Deyin” radifli g'azallar misolida)

Razzakova Muqaddas Nurumbetovna

Qoraqallog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Tillarni o'qitish
metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

E-mail: razzakovamuqaddas@gmail.com

90. 658-90-81

Annotatsiya: Mazkur maqolada Alisher Navoiy lirikasining qoraqalpoq tilidagi talqinlari tadqiq etilgan. Xususan, shoirning "ayt" va "deyin" radifli g'azallari misolida badiiy san'atlarning tarjimada qayta yaratilishi masalalari asliyat bilan qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot davomida tarjimonning badiiy tasvir vositalarini berishdagi mahorati va lisoniy muvofiqlik darajasi ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: g'azal, badiiy san'at, tashbihi muqayyad, radd ul matla', radif, qofiya, bayt.

Аннотация: В данной статье исследуются интерпретации лирики Алишера Навои на каракалпакском языке. В частности, на примере газелей с радифами «ayt» (скажи) и «deyin» (молвлю) в сравнительном аспекте с оригиналом проанализированы вопросы воссоздания художественных средств в переводе. В ходе исследования научно обоснованы мастерство переводчика в передаче средств художественного изображения и уровень лингвистического соответствия.

Ключевые слова: газель, художественное средство, ташбиhi мукаййад, радд ул-матла, радиф, рифма, байт.

English (Ingliz tili)

Abstract: This article explores the interpretations of Alisher Navoi's lyrics in the Karakalpak language. Specifically, the issues of recreating artistic devices in translation are analyzed in comparison with the original, using the example of ghazals with the radifs "ayt" and "deyin". The study scientifically substantiates the translator's skill in conveying artistic imagery and the level of linguistic correspondence.

Keywords: ghazal, artistic device, tashbihi muqayyad, radd ul-matla, radif, rhyme, bayt

Taniqli shoir va tarjimon S.Ibragimov hozirgi zamon qoraqalpoq she'riyatida Navoiy g'azallarini tarjima qilib kelmoqda. Xususan, "Qoraqalpaq adabiyoti" gazetasi 2020-yil №2 (110) sonida "Mangi bulaqlar" sahifasida Navoiyning 20 ta ruboiysi, 7 qit'asi, 3ta g'azali, 10 ta hikmatli so'zi S.Ibragimov tarjimasida bosilib chiqqan. Shuningdek, Navoiyning S.Ibragimov tomonidan tarjima qilingan 10 ta g'azali mazkur gazetaning 2022-yil №1-2 (133-134)-sonida "G'azeller" nomi ostida bosilib chiqqan. Keyinchalik, S.Ibragimov va D.Aytmuratov tarjimalari 2020-yilda "G'azeller" nomi ostida kitob holida nashr qilingan.

Navoiy g'azallari tarjimasida badiiy san'atlarning qay darajada saqlanganligini S.Ibragimov tarjimasidagi "Ayt" va "Deyin" g'azallari misolida ko'rib chiqamiz. Navoiyning "Ayt" radifli g'azali matla'sida tashbihi muqayyad san'ati qatnashgan. Birinchi baytda vajhi shabih va vositayi tashbihning har ikkalasi tushirib qoldirilgan. Bu holda faqat mushabbih va mushabbihun bihdan tashkil topgan o'xshatish tashbihi muqayyad deb nomlanadi. Tashbihi muqayyad tashbihning boshqa turlariga qaraganda o'xshatish belgisining kuchliligi bilan ajralib turadi:

Ey nasimi subh, ahvolim diloromimg'a ayt,

Zulfi sunbul, yuzi gul sarvi gulandomimg'a ayt.

Tarjimada ham asliyatdagidek "**Zulfi sumbil, juzi gul**" tashbihlari qo'llanilib, tashbihi muqayyad san'ati saqlangan:

Áy tań samalı, halımdı dılamımaayt,
Zulpi súmbil, júzi gúl, sárwi gúlandamıma ayt.

Asliyatda:

Buki la'li hasratidin qon yutarmen dam badam,
 Bazmi aysh ichra labo-lab bodaoshomimga ayt.

Baytdagi “la’l – qip-qizil lab, sevgilining labi [1;169];labo-lab – 1.limma-lim, liq to’la; 2.yetarli darajada; 3.kam-ko’stsiz; barobar; silliq; bodaoshom–mayxo’r” [4;51]degan ma’nolarni bildiradi. Baytda o’xshatish, mubolag’a san’ati qo’llanilgan. Qirmiz rangli tovlanuvchi tosh ham la’l deb nomlanadi. Demak, yor labi qip-qizil lab yoki qimmatbaho toshga o’xshatilmoqda. Baytda tasvirlanishicha, oshiq yigit yorining qip-qizil labi hasratida dam badam qon yutadi, aysh-ishrat bazmida may quyilgan limmo-lim qadahlarni ichish bilan mashg’ul mayxo’r yorga buni aytish kerak.Tarjimada:

Sebep lalı hásiretinen qan jutarman dembe-dem,
 Áysh-bázimde áline gúlgın sharap tutqanıma ayt.

Tarjimada asliyatdagi ma’no-mazmun saqlangan. Keyingi bayt asliyatda:

Kom talxu boda zahru ashk rangin bo’lganin,
 Lali shirin, lafzi rangin, sho’xi xudkomimga ayt.

Kom – og’iz, tanglay, maqsad, baxt [1; 123];talx –yamon, achchiq [2;173]; sho’x-o’ynoqi chaqqon [2;556]; xudkom-faqat o’z manfaatini ko’zlovchi [2;424]Tazod san’atidan foydalanilgan: talx-shirin. Ro’zg’orim izdan chiqqanligini, shirin narsalar ham achchiq, boda zahar, ko’z yoshi rangin bo’lganin, labi shirin, lafzi turfa xil,o’ynoqi, faqat o’z manfaatini ko’zlovchimga ayt, degan ma’no anglashiladi. Tarjimada esa ifoda biroz siyqalashib qolgan. xudkomimga ayt so’zi “lábizi zaqqımıma ayt” deb tarjima qilingan. “Zaqqım-bir nárseden qayt bolıw, biyzar bolıw” degani.

Sharabım talq boldı, kózjasım záhár boldı –

Bunı barıp lábi shiyrin, lábizi zaqqımıma ayt.

Navoiyning “Deyin” radifli yetti baytli g’azalida “deyin” so’zi radifda 8 marta takrorlanib kelgan. Bundan tashqari, misralar ichida yana 12 bor takrorlanadi. Jami 20 marta deyin so’zi takrorlangan. Radd ul-matla’ (matla’ni takrorlash) san’atidan foydalanilgan: ya’ni birinchi misra g’azalning so’nggi misrasi sifatida yana bir bor takrorlanadi. Bu takrorlar g’azal ohanggi, jaranggini, fikr ta’kidini kuchaytirib, oshiq his-hayajoni ifodasini yaqqol tasvirlagan.

Tarjimada esa “deyin” radifi misra oxirida “ekenin aytıw kerek pe” deb takrorlangan. U faqat radifdagina 8 marta qo’lanilgan. Misra ichida “deyin” so’zi birinchi baytda tushirilgan. Natijada badiiylikka putur yetgan:

Qasín – káman, kóziń – qara ekenin aytıw kerek pe,

Hárbiriniń kónlime bále ekenin aytıw kerek pe?

Radd ul-matla san'ati ham g'azal so'nggida aynan qo'llanilmagan:

Áy Nawayı, zalımnıń kózi-qasınıń táriyipin tuwar,

Ol yardıń qası káman, kózi qara ekenin aytıw kerek pe?

Baytlarning birinchi misralarida saj' san'ati qo'llanilib, ikkinchi misralar oldingi misralarga qofiyadosh bo'lib kelgan. G'azalda maqta'ning birinchi misrasidan tashqari barcha baytlarda ichki qofiya, radif mavjud. Buni quyidagi jadvalda ko'rishingiz mumkin:

Asliyatda				Tarjimada			
Ba	Qofiyasi	Ichki	Radif	Qofiyasi	Ichki	Radifi	
yti		radifi			radifi		
1	yosinmu, qarosinmu, balosinmu	deyin	deyin	káman, qara, bále	radif yo'q	ekenin kerek pe	aytıw
2	qahrinmu, zahrinmu, safosinmu	deyin	deyin	qáhárin, záhárin, aman	aytsam	ekenin kerek pe	aytıw
3	dardinmu, nabardinmu, u, davosinmu	deyin	deyin	dártin, jábirin, dawa	aytsam	ekenin kerek pe	aytıw
4	dominmu, kalominmu , adosinmu	deyin	deyin	dálilin, kálamin, bosatarın	aytsam	aytıw kerek pe	
5	xolinmu, niholinmu, qabosinmu	deyin	deyin	qalıńdı, sárwi, shapandı	aytsam	aytıw kerek pe	
6	ranjinmu, shikanjinmu u, jafosinmu	deyin	deyin	biyráhim, miyrimisiz, jábriw-japasın	desem	aytıw kerek pe	
7	yosinmu, qarosinmu,	deyin	eyin	káman, qara	radif yo'q	ekenin kerek pe	aytıw

E'tibor qilinsa, Navoiy ushbu g'azalda qofiyalarni chinakam mahorat bilan qo'llab, o'zgacha bir ohangdoshlikni yuzaga kelganini ko'rishimiz mumkin. Navoiy

ushbu gʻazali bilan sheʼriyatimizdan birinchi boʻlib musalsal qofiyali gʻazal yaratgan. “Musalsal “zanjirli” maʼnosidagi bu soʻz barcha misralari qofiyalangan lirik sheʼrni ifodalaydi. Forsiy va turkiy adabiyotlarda barcha misralari qofiyalangan sheʼrlar kam boʻlsa-da yaratilgan”[3;231].

Har baytning birinchi misrasidagi ikkita qofiya ikkinchi misradagi asosiy qofiyasi bilan uygʻun holda gʻazalga ayricha jilo bagʻishlagan. Tarjimada esa ichki qofiya tugul, asosiy qofiya ham, sajʼ sanʼati ham yoʻqolgan. Toʻgʻri, tarjimada asliyatdagi mazmun saqlangan, lekin gʻazalda ohangdoshlik–qofiya , vazn ham boʻlishi shart. S.Husaynning fikricha, badiiy tarjima sohasida shunga erishmogʻimiz kerakki, har bir yozuvchi biron badiiy asarni tarjimaga olar ekan, unga xuddi original asar yozayotganday sevib kirishsin. Badiiy tarjima – badiiy sharaflilik ish boʻlib, bilim va sanʼatkorlikni talab etadi. [5;68]

Xulosa qilib aytganda, S. Ibragimov tarjimalarida imkon qadar asliyat ruhini saqlab qolishga intilgan. Qayd etilgan ayrim kamchiliklar esa tanqid sifatida emas, balki tarjimonning keyingi ishlarida ularga yanada eʼtibor qaratishi uchun bildirilgan mulohazalar sifatida baholanishi lozim. Tarjimalarda uchraydigan baʼzi nuqsonlarga qaramay, qoraqalpoq kitobxonlarini Navoiy gʻazallari bilan tanishtirishda ushbu tarjimalar muhim manba vazifasini oʻtaydi, deb ishonch bilan aytish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. II том. – Т.:Фаннашриёти, 1983. – Б. 644.
2. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. III том. – Т.:Фаннашриёти, 1984. – Б. 624.
3. Hojiahmedov A. Mumtozbadiiyatmalohati, “Sharq” nashriyot-matbaakontserni bosh tahririyatin T.:–1999.
4. Hasanov B. Navoiy asarlari uchun qisqachalugʻat, “Fan” nashriyoti, T., 1993
5. Salomov Gʻ. Til va tarjima. – T.:Fan nashriyoti, 1966. 385 bet.

BOSHLANGʻICH TAʼLIM ONA TILI DARSLARIDA FANLARARO INTEGRATSIYANING AHAMIYATI

Roʻziyeva Laylo Islomovna

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi

boshlangʻich fan metodisti

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada boshlangʻich taʼlim tizimida ona tili darslarini fanlararo integratsiya asosida tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Fanlararo integratsiyaning oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyasini*

rivojlantirish, mantiqiy tafakkurini shakllantirish va bilimlarni tizimli o'zlashtirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ona tili darslarini matematika, tabiatshunoslik, tasviriy san'at va boshqa fanlar bilan integratsiyalashning samarali usullari va metodlari ko'rib chiqilgan. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv va integratsiyalashgan ta'limning pedagogik imkoniyatlari haqida ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit soʻzlar: fanlararo integratsiya, boshlang'ich ta'lim, ona tili darslari, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik texnologiyalar, integratsiyalashgan ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы междисциплинарной интеграции на уроках родного языка в системе начального образования. Освещается значение интеграции учебных предметов в развитии речевой компетенции учащихся, формировании логического мышления и системного усвоения знаний. Также анализируются эффективные методы интеграции уроков родного языка с математикой, природоведением, изобразительным искусством и другими предметами. В статье представлены научные выводы о роли современных педагогических технологий, компетентностного подхода и интегрированного обучения в повышении эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: междисциплинарная интеграция, начальное образование, уроки родного языка, компетентностный подход, педагогические технологии, интегрированное обучение.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of interdisciplinary integration in native language lessons in primary education. The importance of interdisciplinary integration in developing students' speech competence, logical thinking and systematic acquisition of knowledge is highlighted. The paper also examines effective methods for integrating native language lessons with mathematics, natural science, visual arts and other subjects. Scientific conclusions are presented regarding the role of modern pedagogical technologies, competency-based approaches and integrated education in improving the effectiveness of the educational process.

Keywords: interdisciplinary integration, primary education, native language teaching, competency-based approach, pedagogical technologies, integrated learning.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh. Mirziyoyevning —“Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz”, - degan fikri muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim amaliyoti ko'rsatishicha, maktab ta'limida fanlararo aloqadorlikni yo'lga qo'yish fan va jamiyat hayotida bugungi kunda sodir bo'layotgan integratsion

jarayonlarning yorqin ifodasidir. Ushbu aloqadorlik o'quvchilarning bilimlarni ongli o'zlashtirishi, dunyo haqidagi yaxlit tasavvurlarini rivojlantirish va amaliy va ilmiy-metodik tayyorgarligini oshirishda muhim o'rinni egallaydi. Bunday tayyorgarlik o'quvchilarni darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda, ishlab chiqarishda va umuman har qanday faoliyatda o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini erkin qo'llash imkoniyatini beradi.

Ilm-fan yutuqlari va ularning insonlar hayotidagi o'rni rivojlangan mamlakatlar maktab ta'limi mazmuni va strukturasiga ta'sir o'tkazmay qolmaydi. Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida o'quv soatlari keskin qisqartirildi, o'quv materiallari mazmuni modernizatsiya qilindi. Turli o'quv predmetlarini soatlarning qisqarishi, o'quv materiallari mazmunining ilmiy jihatdan murakkablashishi natijasida o'quvchilarga qo'yilayotgan talablar kuchaydi, ta'lim sifatida birmuncha pasayishlar kuzatilmoqda. O'quvchilar o'quv materiallarini o'zlashtirishida sodir bo'layotgan bunday pasayishlar yosh avlodning intellektual rivojlanishiga ta'sir etmay qolmaydi. Bu holat esa o'qituvchilardan o'quvchilarga bir fan doirasida bog'liqliklar asosida turli hodisalarni o'rganishni taqozo etadi. Tabiat hodisalarini, ularning tuzilishi, mohiyati va funksiyalarini, qonuniyatlarini o'rganish o'quvchilar tafakkurida qiyoslash, analiz va sintez, abstraktsiyalash, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosa chiqarish kabi tafakkur operatsiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kadrlar tayyorlash milliy modelida fanning tabiat va jamiyat to'g'risidagi yangi fundamental hamda amaliy tadqiqiga oid yo'nalishlarini rivojlantirish, hozirgi davr boshlang'ich ta'limida ona tili darslarining fanlararo integratsiya asosida olib borilishi ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. O'quvchilarning tafakkuri, nutqiy ko'nikmalari va muloqot qobiliyatlari aynan shu bosqichda shakllanadi. Integratsiya, pedagogik nuqtai nazardan, turli fanlardan olingan bilimlarni birlashtirish va ularni yaxlit tizimda o'zlashtirishni ta'minlaydigan jarayon sifatida qaraladi. Lotincha —integration so'zidan kelib chiqqan bu tushuncha — yaxlitlash, birlashtirish ma'nosini bildiradi va ta'lim jarayonida o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish imkonini beradi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fanlararo integratsiya o'quvchilarni faqat faktlar bilan tanishtirib qolmay, balki ularni real hayot bilan bog'lashga, mavzularni tushunishga, mantiqiy tahlil va analogiyalar qilishga yo'naltiradi [1].

Ona tili darslarini matematika bilan integratsiya qilish misolida o'quvchilar matnli masalalarni o'rganib, matematik terminlarni tushunish bilan birga nutqiy qobiliyatini ham rivojlantiradi. Shuningdek, tabiatshunoslik fanlari bilan integratsiya o'quvchilarda ilmiy tasavvur, kuzatuv va tahlil qilish ko'nikmalarini oshiradi. Masalan, o'simliklar

va hayvonlar haqida matn yozish yoki kuzatuv natijalarini bayon qilish orqali ular ilmiy nutqni shakllantiradilar. Tasviriy san'at bilan integratsiya esa o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va tasavvurini kengaytiradi; rasm asosida hikoya tuzish, manzara tasvirini yozma ravishda ifodalash, obrazli ifodalar bilan ishlash o'quvchilarning ijodiy va nutqiy kompetensiyalarini boyitadi [2].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar integratsiyalashgan darslarni yanada samarali qilish imkonini beradi. STEAM metodologiyasi, interaktiv dars vositalari, loyiha ishlari va muammoli ta'lim o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda, dars jarayonini qiziqarli va amaliyotga yo'naltirilgan shaklda tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuv asosida integratsiyalashgan ta'lim o'quvchilarga bilimlarni faqat yodlash emas, balki uni turli vaziyatlarda qo'llash imkonini ham beradi [3].

Fanlararo integratsiya ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini, tafakkurini, ijodkorligini va bilimlarni tizimli o'zlashtirishni rivojlantirishga xizmat qiladi. Integratsiya jarayonida o'quvchilar turli fanlardan olingan bilimlarni birlashtirib, dunyoni yaxlit tushunishga harakat qiladilar, bu esa ularning muloqot va tahlil qilish qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, integratsiya o'quvchilarni o'z fikrini aniq va mantiqan ifodalashga, real hayotiy vaziyatlarni tushunishga, o'rganilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etishga o'rgatadi. Bu esa o'z navbatida boshlang'ich ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Shu sababli, ona tili darslarida fanlararo integratsiyani qo'llash pedagogik jihatdan zarur va dolzarb hisoblanadi. Integratsiyalashgan darslar o'quvchilarda tafakkur, nutq va ijodiy ko'nikmalarni bir vaqtda rivojlantiradi. Ular bilimlarni tizimli o'zlashtirish bilan birga, hayotiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Ta'lim jarayonida turli fanlarni uzviy bog'lash orqali o'quvchilarning qiziqish darajasi oshadi, darslar qiziqarli va interaktiv bo'ladi, o'quv motivatsiyasi kuchayadi. Natijada integratsiyalashgan ta'lim boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning bilim, tafakkur va nutq kompetensiyalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi [4].

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda ona tili darslarini fanlararo integratsiya asosida olib borish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish, bilimlarni tizimli va yaxlit ravishda o'zlashtirish imkonini beradi. Shu sababli pedagoglar darslarni faqat ona tili mavzulari bilan cheklab qolmay, turli fanlarni o'zaro bog'lab, o'quvchilarning tafakkur va nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga intilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2020.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
3. Avliyakov N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
4. Qosimova K. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2022.
5. Yo'ldoshev J. Ta'lim innovatsiyalari. – Toshkent, 2020.

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini transformatsiya qilish: O'zbekiston va Singapur tajribasi asosida qiyosiy tahlil

A.J.RUZIYEV

**Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi kasbiy rivojlantirish bo'yicha
direktor o'rinbosari, dotsent. f.f.b.f.d PhD**

Annotatsiya

Maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Normativ-huquqiy asosda joriy etilgan vertikal boshqaruv, "Kasbiy rivojlanish kuni va soati" hamda raqamli platformalar orqali malaka oshirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishda individual yondashuv, raqamli transformatsiya va amaliy ko'nikmalarga yo'naltirilgan ta'limning ahamiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, ta'lim sifati, raqamli platforma, innovatsion yondashuv, individual rivojlanish rejasi (IDP), Kasbiy rivojlanish kuni, mentor, Singapur tajribasi.

Аннотация

В статье анализируется совершенствование непрерывного профессионального развития педагогических кадров в системе образования Узбекистана, существующие проблемы и пути их устранения. Подчеркиваются вертикальное управление, внедренное на нормативно-правовой основе, «День и час профессионального развития» и возможности профессионального развития через цифровые платформы. Также рассматривается важность индивидуального подхода, цифровой трансформации и ориентированного на практические навыки образования в повышении профессиональной компетентности учителей.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, качество образования, цифровая платформа, инновационный подход, индивидуальный

план развития (ИПР), День профессионального развития, наставник, опыт Сингапура.

Abstract

The article analyzes the improvement of continuous professional development of pedagogical personnel in the education system of Uzbekistan, existing problems and ways to eliminate them. The vertical management introduced on a regulatory and legal basis, the “Professional Development Day and Hour” and the opportunities for professional development through digital platforms are highlighted. Also, the importance of an individual approach, digital transformation and practical skills-oriented education in improving the professional competence of teachers is based on.

Keywords continuous professional development, quality of education, digital platform, innovative approach, individual development plan (IDP), Professional Development Day, mentor, Singapore experience.

Zamonaviy jamiyatda ta'lim sifatining asosiy kafolati bu pedagog kadrlarning malakasi va kasbiy tayyorgarligi hisoblanadi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning sifatli va samarali faoliyati ta'lim tizimining eng muhim natijalarini belgilaydi. Shu sababli dunyoning rivojlangan mamlakatlarida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Endilikda o'qituvchidan nafaqat bilim berish, balki o'quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish talab etilmoqda. Shu nuqtai nazardan, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish nafaqat pedagoglarning individual o'sishi, balki butun ta'lim tizimining samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda. Mazkur maqolada mavjud islohotlar tahlili bilan bir qatorda, ularning amaliy samaradorligi, joylardagi ijrosi va tizimni yanada rivojlantirish istiqbollari ilmiy-amaliy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi.

O'zbekiston mustaqillik yillaridanoq ta'lim tizimini tubdan isloh qilish yo'lidan bormoqda. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Xususan, 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son Prezident qarori va 2024-yil 20-dekabrda 867-son Vazirlar Mahkamasi qarori bilan maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda.

2025-yilda British Council bilan hamkorlikda o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi milliy platforma - CPD Hub ishga tushirildi [7]. Platforma real vaqt rejimida va onlayn o'qitish imkoniyatlarini taqdim etadi. Ushbu tashabbuslar O'zbekistonning davom etayotgan ta'lim islohotlari va o'qituvchilar tayyorlash tizimini mustahkamlashga qaratilgan sa'y-harakatlarining muhim qismi hisoblanadi.

Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti tomonidan "Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasining joriy etilishi soha xodimlarining uzluksiz kasbiy ta'limini amalga oshirishda qator imkoniyatlar yaratdi. Mazkur platforma xodimlarning kasbiy rivojlanish holati, ta'lim kreditlari hisobini yuritish va kasbiy bilimlardagi bo'shliqlarni doimiy monitoring qilish imkonini beradi.

Ta'lim tizimidagi islohotlarga qaramasdan, O'zbekistonda bir qator tizimli muammolar kuzatilgan. 2024-yilgacha tashkil etilgan malaka oshirish jarayonida bir oylik malaka oshirishda tinglovchi o'rniga boshqa xodim yuborilishi ba'zida korrupsion holatlar va ortiqcha xarajatlar aniqlangan. Bundan tashqari, dasturlarning real ehtiyojlarga mos kelmasligi, amaliy ko'nikmalarga nisbatan nazariy bilimlarning ustuvorligi, individual rivojlanish trayektoriyalarining yetarli emasligi kuzatilgan.

Prezidentimizning 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-6079-sonli farmoni mavjud holatni yaxshilash maqsadida ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yil 7-avgustdagi 246-sonli buyrug'iga asosan 2024-yil oktabr oyidan tabiiy va aniq fanlar yo'nalishida umumta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun mentor-o'qituvchi tomonidan tayanch maktablarda "Kasbiy rivojlanish kuni" hamda umumta'lim maktablarida yetakchi o'qituvchi tomonidan "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini tashkil etish orqali fan o'qituvchilariga ish joyidan ajralmagan holda malaka oshirish va kasbiy rivojlanishga imkon yaratildi.

2025-yil 1-yanvardan boshlab maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlari uchun uzluksiz kasbiy rivojlanishning vertikal tizimi (vazirlik - malaka oshirish muassasasi - ta'lim tashkiloti) joriy etildi. Ushbu vertikal tizim xodimlarning kasbiy ehtiyojlari va malaka toifasidan kelib chiqqan holda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlarini qo'llashga asoslangan. Yangi tizimda rahbar kadrlar uchun menejerlik o'quv kurslari, pedagog kadrlar va mutaxassislar uchun esa variativ va invariant modullardan iborat ta'lim dasturlari asosida malaka oshirish kurslari tashkil etilmoqda.

Tizimda quyidagi asosiy uzluksiz kasbiy rivojlanish turlari belgilangan:

- Ishdan ajralgan holda har besh yilda bir marta o'tkaziladigan malaka oshirish kurslari;

- Ish joyida "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari doirasida amalga oshiriladigan uzluksiz o'rganish;

- "Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasi orqali masofaviy o'qitish.

Ta'kidlash joizki, mazkur jarayon 2025-2026-o'quv yilidan jadal olib borilmoqda. Bugungi kunga qadar 8 ta fan sho'basi kesimida 198 ta tayanch maktabda 200 nafar mentor o'qituvchi "Kasbiy rivojlanish kuni" hamda 4729 nafar yetakchi o'qituvchi tomonidan "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari tashkil etildi.

Yangilikka moslashuv, xorij tajribasi asosida ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuvni tadbiriq etish oson kechmagan bo'lsa-da, 2026-yilgi fevral oyida o'tkazilgan "Yil o'qituvchisi" tanlovining 2-bosqichi hamda "Ilg'or ish tajribalarini ommalashtirish" jarayonlarida mazkur o'quv tadbirlari o'z samarasini berdi. O'qituvchilarning ijobiy natijalari fikrimizning yaqqol isbotidir.

Ma'lumki, "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlarida xalqaro tajribalarni o'rganish va amaliyotga tadbiriq etishga alohida e'tibor berilmoqda. Nima uchun?- degan o'rinli savol berishingiz mumkin! Masalan, Singapur ta'lim tizimi PISA va TIMSSda yetakchi bo'lib, buning asosiy sababi - pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi (CPD) tizimining mukammalligidir. Ushbu tizim TAEPP modeli (Training and Adult Educator Professional Pathway) asosida qurilgan bo'lib, har ikki yilda o'qituvchilar kamida 40 soat nazariy va 80 soat amaliy faoliyatni majburiy bajaradi. Nazariy va amaliy qismlar aniq me'yorlangan, doimiy va tizimli rivojlanish tamoyiliga asoslangan.

O'zbekiston tizimi esa hozircha asosan davriy – har besh yilda bir marta ishdan ajralgan holda malaka oshirish kurslariga tayanadi. Singapur modeli rivojlanishni kunlik, haftalik jarayon sifatida qarasa, O'zbekistonda bu hali tizimli tus olmagan. TAEPPning amaliy soatlarning majburiyligi, CPD kreditlari va doimiy monitoring kabi elementlari O'zbekiston uchun o'rganilishi lozim bo'lgan asosiy jihatlardir.

Quyidagi jadvalda ikki mamlakatning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimlari asosiy parametrlar bo'yicha taqqoslanadi:

Taqqoslash mezonlari	Singapur modeli (TAEPP)	O'zbekiston modeli (amaldagi tizim)
Normativ baza	SkillsFuture Singapore, TAEPP (Singapur)	Vazirlar Mahkamasining 867-son qarori (2024), PQ-231 (2024)

Taqqoslash mezonlari	Singapur modeli (TAEPP)	O'zbekiston modeli (amaldagi tizim)
Rivojlanish sikli	Har 2 yilda majburiy hisobot	Har 5 yilda bir marta malaka oshirish + “Kasbiy rivojlanish kuni/soati” (2024 yildan boshlab bosqichma-bosqich joriy etilmoqda)
Nazariy yuklama	40 soat / 2 yil (majburiy)	Variativ va invariant modullar asosida, aniq soat me'yori belgilanmagan.
Amaliy yuklama	80 soat / 2 yil (majburiy)	Hozircha tizimlashtirilmagan, amaliy qism asosan “Kasbiy rivojlanish kuni/soati” doirasida amalga oshirilmoqda
Baholash tizimi	CPD kreditlari, portfel, sertifikatlash	Malaka toifasi (birinchi/oliy), attestatsiya, lekin CPD kreditlari tizimi yo'q
Raqamli platforma	SkillsFuture portal (kreditlar, kurslar, hisobot)	Uzluksiz kasbiy ta'lim elektron platformasi + CPD Hub (2025 yilda British Council bilan ishga tushirilgan)
Mentorlik instituti	TAEPP tarkibida majburiy amaliy qism orqali	Tayanch maktablarda mentor-o'qituvchi tomonidan “Kasbiy rivojlanish kuni” Yetakchi o'qituvchi tomonidan “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlari tashkil etiladi.
Rag'batlantirish	CPD kreditlari → lavozim o'sishi, maosh	Hozircha aniq CPD-kredit mexanizmi yo'q.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston tizimi so'nggi yillarda sezilarli darajada isloh qilinayotgan bo'lsa-da, Singapur tajribasi bilan taqqoslaganda bir qator tizimli farqlar mavjud. Ayniqsa, amaliy soatlarning majburiyligi, CPD kreditlari mexanizmi va nazariy-amaliy yuklamaning aniq me'yorlanishi bo'yicha farqlar yaqqol ko'zga tashlanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar – xususan, vertikal boshqaruv tizimi, “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” amaliyotlari, hamda “Uzluksiz kasbiy ta'lim” elektron platformasi va CPD Hub kabi raqamli vositalar – o'qituvchilarning malaka oshirish tizimini tubdan o'zgartirmoqda. Singapur TAEPP modeli bilan taqqoslash shuni ko'rsatadiki, amaliy soatlarning majburiyligi, CPD kreditlari

mexanizmi va nazariy-amaliy yuklamaning aniq me'yorlanishi borasida tizimli farqlar mavjud.

Shu bois, kelgusida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Har bir o'qituvchining malaka oshirishini shaxsiy rivojlanish trayektoriyasiga (IDP) yo'naltirish va Singapur modelidagi kabi amaliy soatlar majburiyligini bosqichma-bosqich joriy etish;
2. Attestatsiya xulosasini "Kasbiy rivojlanish kuni/soati" tadbirlari natijalariga bog'lash va topshiriqlar validligini ochiqlash orqali baholash shaffofligini oshirish;
3. Elektron platforma orqali o'qituvchilarning bilim bo'shliqlarini doimiy monitoring qilish va real vaqt rejimida tuzatuvchi treninglar taklif etish;
4. Rag'batlantirish mexanizmini kuchaytirish – CPD kreditlarini malaka toifasiga ta'sir etuvchi omil sifatida kiritish.

Ushbu chora-tadbirlar uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'taradi va natijada ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori. Maktabgacha va maktab ta'limi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrda 867-son qarori. Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish to'g'risida.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son farmoni. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi.
4. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyrug'i. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida.
5. OECD (2022). Teachers' Professional Learning Study. Paris: OECD Publishing.
6. World Bank (2021). Teacher Professional Development around the World. Washington, DC: World Bank Group.
7. British Council (2025). CPD Hub platformasi bo'yicha metodik materiallar. Toshkent: British Council.
8. UNESCO (2020). Teacher Policy Development Guide. Paris: UNESCO.

9. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher Education around the World: What Can We Learn from International Practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291-309.
10. Guskey, T. R. (2002). Professional Development and Teacher Change. *Teachers and Teaching*, 8(3), 381-391.
11. SkillsFuture Singapore (2025). Training and Adult Educator Professional Pathway (TAEPP) Framework. Singapore: SSG

BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK ASOSLARI

Rustamova Malika Ne'matovna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Maktabgacha ta'limni muvofiqlashtirish bo'limi yetakchi mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish va izchil shakllantirishning psixologik hamda pedagogik jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda bolalarda to'g'ri talaffuz, grammatik tuzilma, izchil fikrlash va emotsional ifoda ko'nikmalarini rivojlantirishda o'yin, xalq og'zaki ijodi hamda interfaol metodlarning o'rni yoritiladi. Nutqni rivojlantirishda tarbiyachining kommunikativ madaniyati, diksiyasi va ifoda vositalaridan oqilona foydalanishining ta'siri alohida ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: nutq faoliyati, izchil nutq, diksiyani rivojlantirish, kommunikativ yondashuv, pedagogik muloqot, xalq og'zaki ijodi, didaktik o'yinlar.

Abstract: This thesis analyzes the psychological and pedagogical aspects of the development and consistent formation of speech in preschool children. The study highlights the role of play, folk oral art, and interactive methods in the development of children's skills of correct pronunciation, grammatical structure, coherent thinking, and emotional expression. The influence of the educator's communicative culture, diction, and rational use of expressive means in the development of speech is especially emphasized.

Keywords: speech activity, coherent speech, development of diction, communicative approach, pedagogical dialogue, folk oral art, didactic games.

Аннотация: В данной диссертации анализируются психолого-педагогические аспекты развития и последовательного формирования речи у детей дошкольного возраста. В исследовании подчеркивается роль игры, народного устного искусства и интерактивных методов в развитии у детей навыков правильного произношения, грамматической структуры, связного

мышления и эмоционального выражения. Особое внимание уделяется влиянию коммуникативной культуры педагога, дикции и рационального использования выразительных средств на развитие речи.

Ключевые слова: *речевая деятельность, связная речь, развитие дикции, коммуникативный подход, педагогический диалог, народное устное искусство, дидактические игры.*

Nutq bolaning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishining ajralmas qismi bo'lib, tafakkurning shakllanishida asosiy vosita hisoblanadi. Maktabgacha yoshda to'g'ri, boy va izchil nutqning shakllanishi bolaning kelajakdagi o'quv faoliyati, muloqot madaniyati va mustaqil fikrlash qobiliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois bugungi ta'lim tizimida nutqni rivojlantirish muammosi nazariy va amaliy jihatdan dolzarb sanaladi.

Nutq rivojlanishining psixologik omillari

Psixologik jihatdan bola nutqining rivojlanishi uning aqliy faoliyati, eslab qolish, tasavvur va idrok jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir. Maktabgacha yoshda bola ko'rgazmali-obrazli tafakkur bosqichida bo'lgani uchun, nutqni rivojlantirishda predmetlar, tasvirlar, harakatlar orqali o'rganish samaraliroq natija beradi. Shu bois pedagoglar og'zaki, vizual va amaliy metodlardan kompleks tarzda foydalanishlari zarur.

Nutqning izchilligini shakllantirish jarayonida **bolaning individual xususiyatlari, emotsional holati va muloqotdagi faolligini** hisobga olish muhim. Ayniqsa, logopedik yordamga muhtoj bolalar bilan ishlashda empatiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash asosiy rol o'ynaydi.

Nutqni rivojlantirishda xalq og'zaki ijodi vositalari

Folklor namunalari - topishmoq, tez aytish, maqol, qo'shiq va allalar - bolalarda so'z boyligini oshirish, metaforik fikrlashni shakllantirish hamda fonematik eshituvni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, topishmoqlar orqali bola tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini egallaydi. Tez aytishlar va maqollar diksiyani, tovush talaffuzini va nutq ritmini yaxshilaydi, so'zning semantik tomonini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Ushinskiy, Shodiyeva, Babayeva kabi olimlarning tadqiqotlarida folklor vositalarining pedagogik ahamiyati ta'kidlanib, ularning yordamida bolalarning fonetik, leksik va grammatik ko'nikmalari shakllanishi ilmiy asoslangan.

O'yin faoliyati – nutqiy rivojlanishning tabiiy muhitidir

O'yin bola uchun asosiy ijtimoiy amaliyot bo'lib, u orqali bola muloqot qiladi, his-tuyg'ularini ifodalaydi va til imkoniyatlarini sinab ko'radi. Didaktik o'yinlar va

dramatizatsiyalar bolalarda **dialogik nutq, ta'sirchan ifoda, muloqot etikasini** rivojlantiradi.

O'yin jarayonida pedagog bola bilan teng muloqotda bo'lishi, uni rag'batlantiruvchi rollar yaratishi va "o'qituvchi – bola – muhit" uchligi o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni ta'minlashi zarur. Shunday o'yinlar orqali bolalarda mustaqil fikrlash, eshitish va javob qaytarish, his-tuyg'ularni boshqarish ko'nikmalari shakllanadi.

. Pedagogik muloqot va tarbiyachining nutq madaniyati

Pedagogik muloqot - ta'lim-tarbiya jarayonining markaziy elementi. Tarbiyachining diksiyasi, talaffuzi, so'z tanlovi va intonatsiyasi bolalar nutqiga bevosita ta'sir qiladi. Tixaeva fikricha, "bolalar bilan sodda, lekin adabiy tilda so'zlashish, nutqda aniqlik va ifodalilikni saqlash - pedagog mahoratining ko'rsatkichidir".

Shuningdek, tarbiyachining ovoz balandligi, so'zlash tezligi va emotsional ekspressiyasi bolaning diqqatini jamlash va so'zga nisbatan qiziqishini oshiradi. Nutqdagi kamchiliklarni aniqlash va tuzatish uchun o'z nutqini yozib eshitish yoki hamkasblar fikrini tahlil qilish samarali usullardan biridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish - ko'p qirrali psixologik-pedagogik jarayon bo'lib, unda o'yin, muloqot, xalq og'zaki ijodi va metodik mashg'ulotlar uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachining shaxsiy nutq madaniyati, ifodaviy so'zlashuvi va emotsional yondashuvi bolalar uchun eng ishonchli namuna bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, nutqni rivojlantirish jarayoni faqat lingvistik ko'nikmalarni emas, balki bolaning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishini ham ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shodiyeva Q. *Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish*. Toshkent: O'qituvchi, 1990.
2. Babayeva D.R. *Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi*. Toshkent, 2018.
3. Sharipova M.B., Nizomova Sh.Sh. *Bolalar nutqini o'stirish*. Buxoro, 2019–2020 o'quv yili.
4. E. G'oziev. *Tafakkur psixologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi, 1990.
5. M.R. Mingalimova. *Bolalarni o'yin faoliyati orqali maktab ta'limiga tayyorlash*. Toshkent, 2012.

DARS JARAYONIDA XXI ASR KO'NIKMALARI ASOSIDA TA'LIMIY-TARBIYAVIY MAQSADLARNI TASHKIL ETISHNING AFZALLIKLARI

Sabirova Nasiba Ergashevna

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi, "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrasi mudiri, professor, filologiya fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XXI asr ko'nikmalari nimalardan iborat ekanligi va ta'lim-tarbiya jarayonida bu ko'nikmalarni qanday tashkil etish borasida fikrlar yuritiladi. XXI asr ko'nikmalari butun dunyo bo'ylab tarqalayotgani, biroq u amaliyotda hali to'laqonli amalga oshmayotgani barchamizga ma'lum. Bu amaliyot bugungi kunda Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarda qo'llana boshladi. Bu ko'nikmalar asta-sekin mamlakatimizda barcha maktablarda amalga oshiriladi, albatta. Shuningdek, ushbu maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida "4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuvni maktablarda qo'llash yo'llari ham tahlil qilindi va kerakli tavsiya va xulosalar ishlab chiqildi.*

Kalit so'zlar. *XXI asr ko'nikmalari, ta'lim-tarbiya jarayoni, "4K" modeli, tasniflash, innovatsion yondashuv, metod.*

Abstract:

This article discusses what the skills of the 21st century are and how to organize these skills in the educational process. We all know that the skills of the 21st century are spreading all over the world, but they are not yet fully realized in practice. Today, this practice is being used in presidential and specialized schools. These skills will gradually be implemented in all schools in our country, of course. Also, in this article, the ways of using the innovative approach based on the "4K" model in schools were analyzed and the necessary recommendations and conclusions were developed.

Key words. *21st century skills, educational process, "4K" model, classification, innovative approach, method.*

Sharq hikmatlarida "Agar inson ilm nuri bilan o'z yo'lini yoritmasa, zulmat va nodonlik ko'chasida qoladi", - deya bejiz ta'kidlanmagan. Ta'lim mazmun va mohiyatan jamiyatning moddiy va madaniy taraqqiyoti darajasiga borib taqaladi. Ta'lim rivojlanishi bilan odamlar orasida fikrlash kengayib, yurt rivojlanib boradi. Yurt rivoji yoshlar qo'lida bo'lgani uchun ta'limga katta investitsiyalar kiritilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Bizning asosiy maqsadimiz – yoshlarning sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishiga erishish, ularning o'z qobiliyati va iste'dodini ro'yobga chiqarish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratib berishdan iborat".

2023-204-o'quv yilidan Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan o'quvchilarga 1-4-sinflarda boshlang'ich, 5-9-sinflarda tayanch hamda 10-11-

sinflarda o'quvchilarining qobiliyati va tanlovi asosida ta'lim jarayonlarini tashkil etish ishlari olib borilmoqda. Xususan:

Ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan tayyorlandi. Yangi darsliklar ta'lim oluvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda "4K" modelini (tanqidiy fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya) qo'llash orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

2023-2024-o'quv yilidan 124 ta maktabda yuqori sinf o'quvchilarining qobiliyati va tanlovi asosida ta'lim jarayonlarini tashkil etish tajriba-sinovdan o'tkazilmoqda. Bunda 5-9-sinf o'quvchilariga vazirlik tomonidan tasdiqlangan tayanch o'quv reja asosida tayanch bilimlar berilmoqda.

Tanlov fanlari 4 ta yo'nalish (matematika-fizika, ona tili-chet tili, kimyo-biologiya, matematika-chet tili) bo'yicha joriy etildi. Yo'nalishlar o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatini hisobga olgan holda o'tkazilgan so'rovnomalar asosida shakllantirildi. Belgilangan tayanch o'quv rejaga muvofiq, 4 ta yo'nalish bo'yicha 11 ta majburiy va 2 ta tanlov fani o'qitilyapti.

Ushbu maktablarda Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar tajribasidan kelib chiqqan holda baholashning yangi formativ-summativ tizimi joriy etilmoqda.

Tajriba-sinov maktablariga uzluksiz metodik yordam ko'rsatish maqsadida Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar biriktirildi. Xususan, bu tizimni Xorazm viloyatida 29 ta maktabda joriy qilish amalga oshirila boshlandi va 58 nafar trener o'qituvchilar tomonidan ushbu maktablarda tizim haqida aniq tushunchalar va amaliy yordamlar berib borildi.

Ma'lumki, "O'zbekiston-2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturini keng yoritish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilgan. Unga ko'ra, Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarning baholash tizimini qo'shimcha 1000 ta umumiy o'rta ta'lim maktablarida joriy qilish, fanlardagi amaliy mashg'ulotlar ulushini 60%gacha oshirish ham belgilangan.

Bugungi ta'lim-tarbiya jarayonidagi yangi innovatsion yondashuv natijasini, ya'ni XXI asr ko'nikmalarini, avvalo o'quvchilarning dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rishimiz mumkin. Ta'limning asosiy maqsadi - o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini, hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat. Yangi innovatsion yondashuvni O'zbekiston maktablarida joriy etishdan oldin xorijiy tajribalar ham o'rganildi. Singapur, Xitoy, Angliya, Finlandiya kabi ta'limi ilg'or mamlakatlar o'quvchilarda "4K" tamoyilini o'z ichiga olgan XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga

qaratadi.

PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar ta'limida o'quvchilarda "4K"ni o'z ichiga olgan, muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko'nikmalarga alohida urg'u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishyapti.

XXI asr uchun muhim ko'nikmalar:

- 1980-yillarning boshidan beri turli hukumat, akademik, notijorat va korporativ tashkilotlar hozirgi va keyingi avlodlar uchun zarur deb hisoblaydigan asosiy shaxsiy, akademik ko'nikma va malakalarni aniqlash uchun muhim tadqiqotlar o'tkazib kelmoqdalar.

- XXI asrning ta'lim va ish joyidagi ko'nikmalarini aniqlash va amalga oshirish Amerika Qo'shma Shtatlarda boshlangan.

- XXI asr ko'nikmalari – insonlar uchun jamiyatda va ish joyida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar, qobiliyatlarini va o'rganishga moyilliklarni o'z ichiga oladi.

XXI asr kishisida bo'lishi kerak:

Asosiy ko'nikmalar: o'qiydi, yozadi, arifmetika va matematikani bajaradi, tinglaydi va gapiradi.

Fikrlash qobiliyatlari: ijodiy fikrlaydi, qarorlar qabul qiladi, muammolarni hal qiladi, tasavvur qiladi, o'rganadi va sabablarini tahlil qiladi.

Shaxsiy fazilatlar: mas'uliyat, o'zini o'zi qadrlash, xushmuomalalik, o'zini o'zi boshqarish, halollikni namoyon qiladi.

Ish joyida:

Resurslar: resurslarni aniqlaydi, tashkil qiladi, rejalashtiradi va taqsimlaydi.

Shaxslararo aloqa: boshqalar bilan ishlaydi (jamo a'zosi sifatida ishtirok etadi, boshqalarga yangi ko'nikmalarni o'rgatadi, mijozlarga/mijozlarga xizmat qiladi, yetakchilikni ta'minlaydi, muzokaralar olib boradi, xilma-xillik bilan ishlaydi).

Axborot: ma'lumotni qabul qiladi va ishlatadi (ma'lumotni oladi va baholaydi, tizimlashtiradi va saqlaydi, sharhlaydi va uzatadi; axborotni qayta ishlash uchun kompyuterdan foydalanadi).

Tizimlar: murakkab tizimlarni tushunadi, ish faoliyatini nazorat qiladi va tuzatadi, tizimlay oladi, loyihalashtiradi).

Texnologiya: turli texnologiyalar bilan ishlaydi (texnologiyani qilayotgan ishiga nisbatan tanlaydi, texnologiyani vazifasiga ko'ra qo'llaydi, jihozlarga texnik xizmat ko'rsatadi va muammolarni bartaraf qiladi).

Pedagoglar uchun muhim bo'lgan 3 ko'nikmalar majmui:

Ta'lim va innovatsiya qobiliyatlari:

Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish, muloqot va hamkorlik, ijodkorlik va innovatsiya.

Raqamli savodxonlik ko'nikmalari:

Axborot savodxonligi, media savodxonligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) savodxonligi.

Karyera va hayotiy ko'nikmalari:

Moslashuvchanlik, tashabbuskorlik va o'zini o'zi boshqarish, ijtimoiy va madaniyatlararo o'zaro ta'sir, samaradorlik va mas'uliyat.

4K modeli:

Kritik -tanqidiy fikrlash — masalaga tanqidiy qarash, tahlil qilish, faktlarni taqqoslash, mantiqiy ketma-ketlikni aniqlash va xulosalar chiqarish.

Kreativlik (ijodkorlik) - noaniq vaziyatlarda o'z bilimlarini qo'llash orqali muammolarga yangi va samarali yechimlar topa olish.

Kommunikatsiya - muloqot qilish - o'z fikrlarini og'zaki va yozma shaklda qo'rqmasdan to'laqonli ifoda etish, talqin qilish hamda turli ijtimoiy va madaniy muhitlarda samarali kommunikatsiya qilish.

Kollaboratsiya-jamoaviy ishlash - umumiy maqsadlarni o'z maqsadidek qabul qilish qobiliyati, ularga erishish uchun birgalikda harakat qilish, o'z harakatlarini boshqa odamlarning harakatlari bilan muvofiqlashtirish, o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni bajarish.

“4K” modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo'q deb aytish noto'g'ri.

Ushbu muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam berishni istasak, o'quv jarayonini bolalar uchun qiziqarli va foydali tarzda tashkillashtirishimiz kerak. Maktabdagi har bir dars o'quvchilar faqat fan mazmunini o'zlashtiradigan emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatini rivojlantiradigan jarayondir.

Kasbiy kompetentlilik :

• **kasbiy kompetentlilik** — shaxs tomonidan o'z kasbiy faoliyatining samarali tashkil etilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishini anglatadi.

O'qituvchi-pedagoglar kasbiy kompetentligi darajasi quyidagi:

- murakkab vaziyatlar vujudga kelganda;

- favqulodda vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma'lumotlardan o'zni bilan oqilona foydalanishkabi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi.
- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

Pedagogning kasbiy kompetentligiga xos bo'lgan asosiy belgilar:

1. Har xil yoshdagi tarbiyalanuvchilar bilan ularning yoshi va intellektual imkoniyatlariga tayangan holda ishlay olish.
2. O'z sohasi bo'yicha o'quvchilarning yosh psixologiyasi, jismoniy, ruhiy, pedagogik imkoniyatlarini anglagan holda ish olib borish.
3. Amaliy faoliyatida innovatsion g'oyalardan foydalanish, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish.
4. Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik qo'llab-quvvatlashning har xil shakllaridan foydalana bilish.
5. O'qituvchilar faoliyati bilan bog'liq tashkil etilgan har xil tanlov, festival va musobaqalarda ishtirok etish.
6. Har qanday pedagogik shart-sharoitlarda o'zining o'qituvchilik mahoratini namoyish eta bilish.
7. Mamlakat davriy matbuotida hamkasblari bilan o'z tajribalarini o'rtoqlashish va hk.

Xulosa shuki, o'quvchilarni eslab qolish, tushunish, amalda qo'llash, tahlil qilish, baholash va yaratishga o'rgatsak, umrining oxirigacha foyda keltiradi. Bu jarayonlar, ya'ni XXI asr ko'nikmalari o'quv mashg'ulotlariga tatbiq qilindi va bu o'zgarishlar, albatta, o'z samarasini beradi. Zero, bu ko'nikmalar XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan eng muhim hayotiy ko'nikmalardir. O'quvchilar bilimini to'g'ri yo'naltirish, iqtidorini aniqlash hamda istaklari sari harakatga undash, kelesidagi egallamoqchi bo'lgan kasbiga ishonchni mustahkamlash ta'im tizimining asosiy maqsadidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/21st_century_skill
2. <https://www.gazeta.uz/ru/2023/12/30/4k/>
3. Xodiyeva G. H. Boshlang'ich ta'limda 4k modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari. "Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda

kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar” respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 20.02.2024

4. Saidova G.H. Ta'lim samaradorligini oshirishning “4k” kompetensiyalari: kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, kooperatsiya. “Pedagogy of cooperation in improving the quality of education: international experience and modern approaches. International scientific-practical conference. 13.11.2023

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING O'QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISH USULLARI

Sabirova Nasiba Ergashevna

professor, filologiya fanlari doktori (DSc)

Matnazarov Muzaffar Kutlimuratovich

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun qo'llaniladigan innovatsion usullar va pedagogik strategiyalarni tahlil qilish, ularning samaradorligini baholashga qaratilgan. Tadqiqot aralash metodologiya asosida amalga oshirildi. Toshkent viloyati 5 ta umumta'lim maktabida 250 nafar 5-9 sinf o'quvchilari ishtirokida eksperimental-tajriba ishi olib borildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tizimli yondashuv asosida qo'llaniladigan o'qish strategiyalari o'quvchilarning o'qish savodxonligi ko'rsatkichlarini 34-42% oshirdi. Raqamli vositalar motivatsiyani 56% oshirdi. O'qish savodxonligini rivojlantirishda kompleks yondashuv, differensiatsiyalashgan ta'lim, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish samarali natijalar beradi.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, faol o'qish strategiyalari, tanqidiy fikrlash, raqamli ta'lim, PISA standartlari, pedagogik texnologiyalar.

KIRISH

O'qish savodxonligi XXI asr kompetensiyalarining asosiy elementlaridan biri bo'lib, akademik muvaffaqiyat uchun muhim ahamiyatga ega. OECD ning PISA tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'qish savodxonligi rivojlangan o'quvchilar barcha fanlar bo'yicha yuqori natijalarni namoyish etadilar.

O'zbekiston ta'lim tizimida o'qish savodxonligini oshirish Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev farmoni bilan belgilangan ustuvor vazifalardan biridir. 2020-2030-yillarga “Ta'lim rivojlantirish konsepsiyasi”da o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish alohida ta'kidlangan.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun bir qancha samarali usullar mavjud. Bu usullar asosan boshlang'ich sinf o'quvchilariga qaratilgan

bo'lib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o'yinlar va baholash dasturlariga asoslanadi hamda O'zbekiston ta'lim tizimiga oid tadqiqotlar va xalqaro tajribalarga tayangan holda tuzilishi maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun samarali pedagogik usullar va strategiyalarni aniqlash, ularning amaliy tatbiqini tadqiq qilish bizning asosiy maqsadimizdir. Buning uchun esa biz quyidagi vazifalarni amalga oshirishimiz kerak bo'ladi:

1. O'qish savodxonligi tushunchasi va komponentlarini nazariy jihatdan asoslash;
2. O'qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy usullarini tahlil qilish;
3. Eksperimental tajriba ishini olib borish va natijalarni baholash;
4. Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Agar ta'lim jarayonida faol o'qish strategiyalari, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar, differentsiatsiyalashgan yondashuv va raqamli texnologiyalar tizimli qo'llanilsa, o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasi sezilarli darajada oshadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'qish savodxonligi tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha ta'riflanadi. PISA dasturi o'qish savodxonligini “turli matnlarni tushunish, qo'llash, baholash va ular ustida mulohaza yuritish qobiliyati” sifatida belgilaydi (OECD, 2019). Ammo zamonaviy tadqiqotchilar o'qish savodxonligini bir necha komponentga ajratadilar:

- Dekodlash - harflar va tovushlarni tanish;
- Leksik bilim - so'z boyligini tushunish;
- Tushunish - matn ma'nosini anglash;
- Tanqidiy tahlil - matnni baholash va mulohaza yuritish;
- Metakognitiv ko'nikmalar - o'z o'qish jarayonini nazorat qilish.

Xalqaro tajribalar tahlili quyidagi strategiyalarning samaradorligini ko'rsatadi:

1. Faol o'qish strategiyalari

Duke va Pearson (2002) tadqiqotlarida faol o'qish metodlari - bashorat qilish, savol berish, vizualizatsiya qilish, sintez qilish - tushunishni 40-50% oshirishi isbotlangan.

2. Tanqidiy fikrlash yondashuvi

Paul va Elder (2006) tanqidiy o'qish modelini taklif etdilar, bu yerda o'quvchilar muallifning maqsadini, dalillarini, xulosaini baholashni o'rganadilar.

3. Kooperativ o'qish

Slavin (2015) tadqiqotlari guruh shaklida o'qish va muhokama qilish o'quvchilarning tushunish chuqurligini oshirishini ko'rsatadi.

4. Raqamli savodxonlik integratsiyasi

Coiro (2021) zamonaviy sharoitda raqamli matnlarni o'qish, multimedia resurslardan foydalanish o'qish savodxonligining ajralmas qismiga aylanganini ta'kidlaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot aralash metodologiya asosida amalga oshirildi. Eksperimental-tajriba ishi 2024-2025 o'quv yilida olib borildi.

Ishtirokchilar: Toshkent viloyatining 5 ta umumta'lim maktabida o'qiydigan 250 nafar 5-9 sinf o'quvchilari:

- Eksperimental guruh: 125 o'quvchi
- Nazorat guruhi: 125 o'quvchi
- Yosh: 11-15 yosh

Tadqiqot bosqichlari

I bosqich: Dastlabki diagnostika (sentyabr-oktyabr 2024)

II bosqich: Eksperimental ta'lim (noyabr 2024 - mart 2025)

Eksperimental guruhda quyidagi strategiyalar qo'llanildi:

1. KWL strategiyasi - bilaman, bilmoqchiman, o'rgandim;
2. Savol-javob strategiyasi - matn bo'yicha turli darajadagi savollar;
3. Grafik organayzerlar - fish-bone, Venn diagrammasi, klaster;
4. Tanqidiy fikrlash texnikalari - INSERT, RAFT;
5. Raqamli platformalar - interaktiv matnlar.

III bosqich: Yakuniy baholash va tahlil (aprel-may 2025)

NATIJALAR

Tadqiqot davomida olingan asosiy natijalar quyidagilarni ifodalaydi:

Jadval 1. Dastlabki va yakuniy baholash natijalari

Guruh	Dastlabki test	Yakuniy test	O'sish
Eksperimental	54.3 ± 8.2	73.7 ± 7.5	35.7%
Nazorat	53.8 ± 8.5	61.2 ± 8.1	13.7%

Statistik tahlil eksperimental va nazorat guruhlari o'rtasida yakuniy natijalar bo'yicha sezilarli farq borligini ko'rsatdi ($t = 12.34$, $p < 0.001$).

Komponentlar bo'yicha natijalar

O'qish savodxonligi komponentlari bo'yicha o'sish (eksperimental guruh):

- Matnni tushunish: 42%
- Tanqidiy tahlil: 48%
- Ma'lumot topish: 38%
- Mulohaza yuritish: 45%

- Integratsiya (sintez): 51%

Eng yuqori o'sish tanqidiy tahlil va sintez ko'nikmalarida qayd etildi.

Motivatsiya ko'rsatkichlari

Jadval 2. O'qish motivatsiyasi (5 ball tizimida)

Ko'rsatkich	Boshi	Oxiri	O'sish
O'qishga qiziqish	3.2	4.3	+34%
O'ziga ishonch	2.9	4.1	+41%
Kitob o'qish chastotasi	2.7	4.0	+48%
Maktabdan tashqari o'qish	2.5	3.9	+56%

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari xalqaro tadqiqotlar xulosalarini tasdiqlaydi. Eksperimental guruhda kuzatilgan 35.7% o'sish Duke va Pearson (2002) tomonidan ta'kidlangan 40-50% ko'rsatkichga yaqin. Tanqidiy tahlil va sintez ko'nikmalarida yuqori o'sish Bloom taksonomiyasi prinsiplariga mos keladi - yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalar maqsadli rivojlantirilganda tez rivojlanadi. Raqamli platformalar motivatsiyani 56% oshirdi, bu zamonaviy o'quvchilar texnologiya orqali o'qishga ko'proq moyil ekanligini ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, tizimli yondashuv samarali hisoblanadi, chunki faol o'qish strategiyalari, tanqidiy fikrlash texnikalari va raqamli vositalarni kompleks qo'llash o'qish savodxonligini 35.7% oshiradi. Tanqidiy ko'nikmalar ustuvorligi tadqiqot davomida yaqqol namoyon bo'ldi. Eng yuqori o'sish yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarda kuzatildi. Motivatsiya muhim omillardan biridir. O'qish jarayonini qiziqarli va mazmunli qilish o'quvchilar faolligini sezilarli darajada oshiradi. Differensiatsiya zaruriyati har jabhada kuzatiladi, buning sababi turli darajadagi o'quvchilar uchun moslashtirilgan strategiyalar barcha uchun yutuqni aniq kafolatlaydi. Har bir pedagogning pedagogik mahorati hamda malakasi bu – muhim omildir, chunki o'qituvchilarning yangi metodlarni chuqur tushunishi natijalarning asosiy determinant hisoblanadi.

O'qish savodxonligi zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatning kalit kompetensiyasidir. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston maktablarida ilmiy asoslangan, xalqaro tajribani hisobga olgan va mahalliy kontekstga moslashtirilgan yondashuvlar orqali o'qish savodxonligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Muvaffaqiyat uchun zarur shartlar: o'qituvchilarning professional tayyorgarligi, zamonaviy resurslar, tizimli qo'llab-quvvatlash va o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yish. O'qish faqat texnik ko'nikma emas, balki fikrlash, kashf etish va

o'sishning vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva, Yo.X. (2020). O'zbekiston maktablarida o'qish savodxonligini rivojlantirish muammolari. Toshkent: O'qituvchi.
2. Coiro, J. (2021). Toward a multifaceted heuristic of digital reading. Reading Research Quarterly, 56(1), 9-31.
3. Duke, N.K., & Pearson, P.D. (2002). Effective practices for developing reading comprehension. Newark, DE: International Reading Association.
4. Muslimov, N.A., Usmonboyeva, M.R. (2019). Boshlang'ich sinflarda o'qish texnikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. OECD (2019). PISA 2018 Assessment Framework. Paris: OECD Publishing.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5994-son Farmoni (2020).
7. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical thinking. Journal of Developmental Education, 30(2), 34-35.
8. Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. On the Horizon, 9(5), 1-6.
9. Shulman, L.S. (1986). Knowledge growth in teaching. Educational Researcher, 15(2), 4-14.
10. Slavin, R.E. (2015). Cooperative learning in elementary schools. Education 3-13, 43(1), 5-14.
11. Tomlinson, C.A. (2001). How to differentiate instruction. Alexandria, VA: ASCD.
12. UNESCO (2017). Reading the past, writing the future. Paris: UNESCO.
13. Usmonboyeva, M.R., Rahimova, D.A. (2021). Funktsional savodxonlik. Pedagogik mahorat, 3, 45-52.
14. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in society. Cambridge, MA: Harvard University Press.

**Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini
innovatsion faoliyatga tayyorlashning mazmun va vositalari**

Saliyeva P.A.

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI

Pedagogik mahorat markazi docenti

Tel : 919333846

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'qituvchilarni Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida

innovatsion faoliyatga tayyorlashning mazmun va vositalari, hamda innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish va ularning ahamiyati haqida so'z boradi.

Annotation

This article discusses the content and means of preparing teachers for innovative activity in the process of continuous professional development, as well as the effective use of innovative pedagogical technologies and their significance.

Аннотация

В данной статье рассматриваются содержание и средства подготовки учителей к инновационной деятельности в процессе непрерывного профессионального развития, а также эффективное использование инновационных педагогических технологий и их значение.

Kalit so'zlar: yangicha fikrlash, innovatsion faoliyat, uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagogik ijodkorlik, pedagogik tajriba, akmeverifikatsiya, adaptiv pedagogik bilimlar, Self-menejment tizimi, "lifelong learning" tamoyili,

Yangilanayotgan O'zbekistonda barcha jabhalarda yangiliklar, izlanish va yangicha fikrlar va zamon talablariga mos ravishda faoliyat olib borish eng muhim masaladir. Bu o'rinda davlat va jamiyat hayotidagi mavjud barcha sohalarni tubdan isloh etish, yangilashga qaratilgan ishlarni olib borish natijasida ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, buning uchun zarur imkoniyat va shart-sharoitlarni yaratish, bu jarayonga yoshlarni keng jalb etib, yangi ijodiy va ilmiy izlanishlar, turli ishlanmalar ishlab chiqish ishlarini har jihatdan qo'llab-quvvatlash asosiy vazifa hisoblanadi. [1]

Albatta, o'qituvchining innovatsion faoliyatining mohiyati o'qituvchiga va uning ushbu faoliyatga shaxsan tayyor bo'lish darajasiga bog'liq, ammo uning rivojlanishi uchun pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligi ham muhim. "Innovatsion faoliyat bilan shug'ullanishga tayyor bo'lgan o'qituvchi o'quv va moddiy vositalar bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak, bu uning pedagogik ijodi va mahoratini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar bilan ta'minlanishi hamda o'quv jarayonida ta'lim va tarbiya berishning turli usul va shakllarini qayta tashkil etish imkoniyatini yaratishi kerak" [3].

Pedagogik innovatsion faoliyat – bu rivojlangan intellektual faoliyat bo'lib, uning rivojlanishi davomida turli xil texnologiyalar ishlab chiqiladi, o'zlashtiriladi va amalda qo'llaniladi. Bu o'qituvchining o'z faoliyati to'g'risidagi pedagogik ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi va umuman, o'quv jarayonini sifat jihatidan oshirishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich ta'lim darslari uchun o'quv materiallarini tayyorlash, o'quvchilarga yetkazishda yangicha yondashuv ta'limning aniq maqsadlariga qaratilgan ta'lim-

tarbiya olish faoliyatini rivojlantirishga imkon beradigan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlar yig'indisini shakllantirish usullari.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik modeli akmeverifikatsiya qilingan va adaptiv pedagogik bilimlarni egallashga yo'naltirilgan tizimni yaratishga doir innovatsion faoliyatni rivojlantirishning maqsadli, mazmunli va natijaviy bloklarining yaxlitligini ta'minlash orqali takomillashtiriladi.

Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning innovatsiyalarga tayyorgarligini o'rganishning diagnostik kartasi professionallik tuzilishida transformatsion funksiyaga ustuvorlik berish asosida vaqt (muddatlari bo'yicha) va makon (o'qitish joyi bo'yicha) bilan chegaralanmagan holda innovatsion faoliyatga tayyorgarlik darajasini belgilovchi mezonlar bilan ko'rsatkichlarning o'qituvchilarning o'z ustida ishlash jarayonida yuqori motivatsiyani rag'batlovchi metodlarni tizimli qo'llash asosida takomillashtirilgan.

Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning didaktik tizimini modernizatsiyalash jarayonlarini o'quv-metodik ta'minotni tizimli tashkil etishga doir ilmiy-uslubiy ishlarning innovatsion faoliyatga yo'nalganlik xarakteri bilan o'qituvchilarning o'z-o'zini va uzluksiz kasbiy rivojlanishini Self-menejment tizimining identivligini ta'minlash orqali "lifelong learning" tamoyili asosida hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik modelini innovatsion faoliyatni rivojlantirishning maqsadli kurslari tashkil etiladi. [2]

O'qituvchining innovatsion faoliyati uning ijodkorligi bilan belgilanadi. Bu borada pedagog olimlar turlicha fikrlar bildirganlar. Jumladan, N.F.Vishnyakova ta'kidlaganidek, "o'qituvchining shaxsiy kasbiy fazilatlarining rivojlanishi undagi ijodkorlik darajasiga bevosita mutanosibdir. Ijodiy individuallik kasbiy ijodning eng yuqori xususiyati hisoblanadi. Bu intellektual va ijodiy tashabbusni, intellektual qobiliyatni, bilimning kengligi va chuqurligini, qarama-qarshiliklarga sezgirlikni, ijodiy shubhaga moyilligini, ichki ijodiy kurashni boshdan kechirish qobiliyatini, axborotga nisbatan yangilik hissi, muammoda g'ayrioddiylikni, professionallikni o'z ichiga oladi. Bilish, olimning fikriga ko'ra, o'qituvchi shaxsining ijodiy qobiliyatini boyitishda, atrofimizdagi dunyoni yaxshilashda, psixologik-pedagogik jarayon va shaxsni o'zgartirishda, yangi texnologiyalarni va o'ziga xos texnologik jarayonlarni topishda, hissiy madaniyatni, empatiya va identifikatsiyani amalga oshirishda vujudga keladi. Ongli yoki ongsiz shaxs tuzilishini, pedagogik sezgi va xayolni rivojlantirish, o'z taqdirini o'zi belgilash, erkinlik, shaxsan o'zini o'zi ifoda etish asosida ijodkorlik

va kasbiy faoliyatning individual uslubini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'ladi" [4].

Hozirgi kunda tegishli pedagogik tajribaning qirqdan ortiq ta'riflari mavjud. Uning xususiyatlarining asosiy prinsiplarini ajratib ko'rsatish mumkin emas, ularning doirasi juda keng: hozirgi pedagogik tajribani fanga yoki amaliyotga noma'lum bo'lgan yangi narsa sifatida tushunishdan tortib, uni faqat o'qituvchining pedagogik mahorati sifatida tasniflash mumkin. Bunday holda, biz fanga noma'lum bo'lgan narsalarni o'z ichiga olmasligi mumkin bo'lgan tajriba haqida gapirayapmiz, ammo ilmiy va amalda tasdiqlangan prinsiplar va usullarni muvaffaqiyatli qo'llash asosida u hali pedagogik mahoratga ega bo'lmagan o'qituvchilar uchun namuna bo'ladi. Bunday tajriba shartli pedagogik yangilikka ega.

Shunday qilib, zamonaviy jamiyatda o'quv jarayonlarining rivojlanishi, pedagogik innovatsiyalar, mualliflik maktablari va innovatsion faoliyat yurituvchi o'qituvchilarning katta tajribasi, psixologik va pedagogik tadqiqotlar natijalari doimiy ravishda umumlashtirish va tizimlashtirishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq talimi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ- 3931-son qarori , 2018-yil 5-sentabr. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.12.2023 й., 07/23/422/0994-сон.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 25-son qaror. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 03.08.2022-y., 09/22/425/0712-son.

3. Волков А.А. Формирование психологической готовности педагога к инновационной деятельности [Текст] / А.А.Волков // Фундаментальные исследования. – 2015. – №2. – С. 522–527.

4. Вишнякова Н.Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии. -Дисс. доктор психол. наук. М., 1996.

Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari

Saliyeva Raximaxon Tashpulatovna

Andijon viloyati Andijon shahar 35-son ayrim fanlar chuqur o'rganiladigan davlat ixtisoslashtirilgan maktabining oliy toifali tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchisi

Telefon: +998 90 547 41 99

Elektron pochta: saliyevaraximaxon@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish maqsadida muammolariga asosan olib borilayotgan faoliyati, maqsadi va vazifalari bayon etilib, zamonaviy ta'lim talablari asosida tashkil etilgan "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari mazmun-mohiyati yoritilgan.

Аннотация

В данной статье изложены деятельность, цели и задачи, осуществляемые в системе образования на основе проблем непрерывного профессионального развития педагогов, а также раскрыты содержание и сущность мероприятий "День профессионального развития" и "Час профессионального развития" организованных в соответствии с требованиями современного образования.

Annotation

This article describes the activities, goals, and objectives carried out in the education system based on the issues of continuous professional development of teachers, and highlights the content and significance of the "Professional Development Day" and "Professional Development Hour" events organized in accordance with the requirements of modern education.

Kalit soʻzlar: ta'lim, kasbiy rivojlanish, pedagog, malaka oshirish, uzluksiz ta'lim

Ключевые слова: образование, профессиональное развитие, педагог, повышение квалификации, непрерывное образование.

Keywords: education, professional development, teacher, professional training, lifelong learning.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar ham ortib bormoqda. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki pedagogik mahorat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, innovatsion metodlarni qo'llash ko'nikmalariga ham ega bo'lishi lozim. Shu sababli pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish – pedagogning o'z bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda yangilab borish jarayonidir. Bu jarayon quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ta'lim sifatini oshirish;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish;
- o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish;
- o'qituvchining ijodkorlik va innovatsion faoliyatini rivojlantirish;
- xalqaro ta'lim standartlariga moslashish.

Bugungi kunda ko'plab davlatlarda pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz jarayon sifatida tashkil etilib, malaka oshirish kurslari, seminarlar, treninglar va onlayn platformalar orqali amalga oshirilmoqda.

Ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari bor edi: malaka oshirish tizimining eskirganligi (hozirgi vaqtda 5 yilda bir malaka oshirish yo'lga qo'yildi), ayrim pedagoglarda raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmasi yetarli emas edi (hozirgi vaqtda pedagoglarda jadallashdi), o'qituvchilarning ortiqcha hujjatbozlik ishlari va yuklamalari ularning mustaqil ta'lim bilan shug'ullanishiga imkon bermas edi (hozirgi vaqtda o'qituvchilarga juda katta yengilliklar berilgan) va hokazo...

“O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori hamda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2024-yil 28-iyundagi 198-son buyrug‘ida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash, o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va kasbiy mahoratini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish orqali umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini yaxshilash maqsadida 2024-2025 o‘quv yilidan boshlab umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘qituvchilari uchun fanlar kesimida “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlari joriy etildi”.

“Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarining asosiy maqsadi o‘qituvchilarga kasbiy mahoratini oshirish va metodik tayyorgarligini takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Vazifalari Prezident va ixtisoslashtirilgan maktablarning ilg‘or tajribalarini umumiy o‘rta ta’lim muassasalariga joriy qilish, o‘qituvchilarga zamonaviy pedagogik va innovatsion ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirish uchun sharoit yaratish, o‘z ustida mustaqil ishlashi va ilg‘or pedagogik tajribalarni o‘rganishini tashkil etish, fan va uni o‘qitish metodikasiga doir yangiliklar bilan tanishtirish, o‘zaro tajriba almashish, shu jumladan, “Ustoz-shogird” tizimida hamkorlik qilish imkoniyatini yaratib berishga qaratilgan.

“Kasbiy rivojlanish kuni” – o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ijodiy ishlash va o‘z bilimini muntazam boyitib borish, zamonaviy o‘qitish metodikasi va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun o‘quv-seminar, trening, mahorat darslari va mustaqil ta’lim tadbirlari o‘tkazilishi belgilangan haftaning muayyan kuni.

“Kasbiy rivojlanish soati” – kasbiy rivojlanish kunlarida tashkil etilgan o‘quvlarda o‘qituvchilar tomonidan o‘zlashtirilgan yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlari faoliyat

ko'rsatayotgan umumta'lim maktablarida qo'llashlarini tahlil qilish, ularga zarur metodik yordam ko'rsatish, kasbiy rivojlanish uchun tavsiyalar berish, dars kuzatish, refleksiv amaliyot hamda maktab negizida malaka oshirish tadbirlari o'tkaziladigan soatlar.

2025-2026 o'quv yilidan boshlab tasviriy san'at va chizmachilik fanidan "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari belgilangan kunlarda belgilangan o'quv reja va dastur asosida o'tkazildi:

1. Shaxsiy va kasbiy rivojlanishning maqsad va rejalarini belgilash;
2. O'qituvchilar o'zini –o'zi rivojlantirish usullari;
3. O'qituvchilar uchun ijobiy va xavfsiz ta'lim muhitini tashkil etish. Bola xavfsizligi tushunchasi va mezonlari bilan tanishtirish;
4. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va ularni tasviriy san'at fani bilan integratsiyasi;
5. Darslarni rejalashtirish: tarkibi, mazmuni, metodlari;
6. Loyihaga asoslangan ta'lim yondashuvi asosida tasviriy san'at va chizmachilik darslarini tashkil qilish (Loyihani baholash mezonlari);
7. Tasviriy san'at fanini o'qitishda faol ta'lim (active learning) texnologiyalaridan foydalanish usullari;
8. Tasviriy san'at darslarida 5E modelini tadbiq qilish;
9. Tasviriy san'at darslarida zamonaviy chizish usullaridan foydalanish (Flyud ART, Zentangle va Doodling usuli misolida);
10. ART-terapiya asosida manzara ishlash;
11. Zamonaviy AKT vositalaridan foydalanish texnologiyasi. Dasturlashni o'rgatish. Zamonaviy texnologiyalar;
12. Sun'iy intellekt (AI) dan foydalangan holda darslarni tashkil qilish.

Ushbu o'quv reja asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar yetakchi o'qituvchilarga ma'qul bo'ldi. Har bir mashg'ulotga mas'uliyatni sezgan holda faol qatnashdilar. Yetakchi o'qituvchilar ham, men ham mentor sifatida o'z ustimizda ishladik. Shaxsiy va kasbiy rivojlandik. Noan'anaviy ochiq darslar tashkil qildik. Yetakchi o'qituvchilar ilg'or ish tajribalarini ommalashtirish uchun metodik tavsiya va metodik qo'llanmalar yaratdilar.

Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish pedagoglar faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining bilim va kompetensiyalarini muntazam ravishda rivojlantirib borishi ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi. Mavjud muammolarni bartaraf etish orqali pedagoglarning kasbiy salohiyatini yanada yuksaltirish, innovatsion ta'lim muhitini yaratish hamda raqobatbardosh kadrlarni

tayyorlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi 246-sonli buyrug'i "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish" to'g'risida.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2025-yil 8-sentabrdagi 336-son buyrug'iga 9-ILOVA

TA'LIM JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

¹**M.Y. Saparniyazova.,** ²**Xojiboyeva D.K** ³**D.B.Boyqobilov.**

¹Chilonzor tumani 200-maktab kimyo fani o'qituvchisi

²Sergeli tumani 267-sonli maktabning kimyo fani o'qituvchisi

³A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti

Annotatsiya-mazkur tezisdagi ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda interfaol metodlarning o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning faolligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalarning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, kompetensiya, innovatsiya, AKT, ta'lim sifati

Аннотация-В данной тезисе рассматриваются вопросы эффективного использования современных педагогических технологий и интерактивных методов в образовательном процессе. Анализируется роль инновационных подходов, информационно-коммуникационных технологий и интерактивных методов в развитии знаний, умений и компетенций учащихся. Также обосновано значение педагогических технологий, направленных на повышение качества образования и активизацию учебной деятельности учащихся.

Ключевые слова: современное образование, педагогические технологии, интерактивные методы, компетенция, инновации, ИКТ, качество образования.

Abstract-This thesis explores the effective use of modern pedagogical technologies and interactive methods in the educational process. It analyzes the role of innovative approaches, information and communication technologies, and interactive methods in developing students' knowledge, skills, and competencies. The importance of pedagogical technologies aimed at improving the quality of education and enhancing students' active learning is also substantiated.

Keywords: modern education, pedagogical technologies, interactive methods, competence, innovation, ICT, quality of education.

Kirish.

XXI asr axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va yuqori bilim darajasini shakllantirishdan iboratdir. Ushbu jarayonda o'qituvchining kasbiy mahorati, doimiy izlanishi va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Dars ta'limning asosiy tashkiliy shakli bo'lib, u o'quvchilarning bilim olish faoliyatini tizimli tashkil etishga xizmat qiladi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar bilimni passiv qabul qilishdan ko'ra, faol ishtirok asosida ko'proq va mustahkamroq o'zlashtiradilar. Shu sababli ta'lim jarayonida interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish dolzarb hisoblanadi.

“Do'stlik-hamjihatlik ” metodi boshlang'ich va yuqori sinf o'quvchilari bilan ishlashda samarali qo'llaniladigan interfaol pedagogik metodlardan biridir. Ushbu metod sinf jamoasida do'stlik, hamjihatlik, o'zaro hurmat va samimiy munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi hamda sog'lom psixologik muhitni qaror toptirish imkonini beradi.

Mazkur metoddan, ayniqsa, sinf rahbarlari tomonidan sinf soatlari jarayonida foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Metodning mohiyati shundan iboratki, o'quvchilar juftlik yoki kichik guruhlarga bo'linib, o'z hayotlaridagi eng yorqin, esda qolarli va quvonchli voqealar haqida sherigiga so'zlab beradilar. Shu bilan birga, ular sherigining hikoyasini diqqat bilan tinglaydilar. Belgilangan 1–2 daqiqa vaqt yakunida har bir o'quvchi o'z sherigining aytib bergan voqeasini sinf jamoasi oldida bayon qiladi. Ushbu jarayon barcha o'quvchilar ishtirokida ketma-ket davom ettiriladi.

Metodni qo'llash natijasida o'quvchilarda ijobiy kayfiyat, xursandchilik, o'zaro ishonch va hurmat hissi kuchayadi, jamoaviylik va do'stlik tuyg'ulari rivojlanadi. Shuningdek, mazkur metod sinf jamoasida inoqlikni mustahkamlash, o'quvchilar

o'rtasidagi muloqot madaniyatini rivojlantirish hamda sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

“Millioner” o'yini metodidan barcha sinflarda va barcha fanlarda foydalanish mumkin. Bunda “Millioner” o'yini metodi barcha sinflarda va deyarli barcha fanlarni o'qitishda samarali qo'llash mumkin bo'lgan interfaol pedagogik metodlardan biridir. Ushbu metod o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, bilimlarni chuqurlashtirish hamda muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. O'yin jarayonida darslik bilan cheklanmagan, balki keng fikrlashni talab etuvchi murakkab va muammoli savollar tuziladi.

100\$	100\$	100\$
200\$	200\$	200\$
300\$	300\$	300\$

Metodning o'ziga xos jihati shundaki, savollar murakkabligi ularning qiymati oshib borishi bilan bosqichma-bosqich kuchayib boradi. Bu esa o'quvchilarda raqobat muhitini yaratish, bilimga bo'lgan qiziqishni oshirish va dars jarayonida faol ishtirokni ta'minlashga imkon beradi.

Mazkur metoddan kimyo fanini o'qitishda samarali foydalanish mumkin. Jumladan, 100 dollar qiymatidagi savollar orqali o'quvchilarning umumiy bilimlari va elementar tushunchalari tekshirilsa, 200 va 300 dollar qiymatidagi savollar orqali ularning fanlararo bilimlari, tahliliy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlantiriladi. Savollar mazmuni biologiya, geografiya, tarix kabi fanlar bilan uzviy bog'langan holda tuzilishi o'quvchilarda fanlararo integratsiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

“Chivin o'ldirish” metodi- dars jarayonida o'quvchilar nazariy bilimlardan charchagan paytda ularning diqqatini faollashtirish va tezkor fikrlashini rivojlantirish maqsadida qo'llaniladigan interfaol metodlardan biridir. Ushbu metodda o'qituvchi tomonidan savollarning javoblari (so'zlar, sonlar yoki tushunchalar ko'rinishida) oldindan qog'ozlarga yozilib, sinf xonasining turli joylariga ilib qo'yiladi. So'ng doskaga ikki nafar o'quvchi taklif etilib, o'qituvchi savollarni ovoz chiqarib o'qiydi.

O'quvchilar imkon qadar tezkorlik bilan to'g'ri javobni topib, uni ko'rsatishlari lozim bo'ladi. Eng ko'p to'g'ri javob topgan o'quvchi g'olib deb topiladi. Metod o'quvchilarda tezkorlik, diqqatni jamlash va musobaqaviylik ko'nikmalarini shakllantiradi.

“Chivin o'ldirish” metodi-ushbu metod tezkor fikrlash va diqqatni jamlashni rivojlantirishga qaratilgan. Savollarning javoblari sinf xonasining turli joylariga joylashtiriladi va o'quvchilar ularni tez topish orqali musobaqalashadilar.

“Spektrum” metodi-metod o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilar berilgan muammoga nisbatan o‘z pozitsiyasini tanlab, uni asoslab beradilar. Bu jarayon tanqidiy fikrlashni shakllantiradi.

“Quiz test” mashqlari-quiz testlar o‘quvchilarning bilimini tezkor baholash va bo‘shliqlarni aniqlashga yordam beradi. Ular AKT asosida ham qo‘llanilib, mustaqil o‘qishni rivojlantiradi. Umuman olganda ushbu metodlar o‘quvchilarda tezkor fikrlash, diqqatni jamlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Selevko G.K. *Pedagogik texnologiyalar asoslari*. — Moskva: Pedagogika, 2015.
2. Polat E.S. *Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari ta'limda*. — Moskva: Akademiya, 2018.

“BOBURNOMA”DA MUALLIFNING ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI

Sayipova Dilafruz Rahimovna

**Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi,
Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrasi mudiri, v.b. dotsent, PhD.**

dilyasoyipova@gmail.com

Tel: 93/ 722-76-69

Qoraboyeva Maxfuza Komiljonovna

**Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi,
Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrasi ingliz tili fani o‘qituvchisi**

jasurbek1906k@mail.ru

Tel: 94/532-55-50

Annotatsiya

Ushbu maqolada “Boburnoma” asarida muallifning adabiy tanqid borasidagi fikrlari hamda ayrim ijodkorlar asarlariga bergan xolis baholari, so‘z san’atiga mas’uliyat bilan yondashish haqidagi qarashlari aniq misollar asosida yoritib berilgan.

Shuningdek, asarda Boburning she’riy iste’dodini namoyish etuvchi misollar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: g‘azal, nasta’liq xati, „Xamsatayn“, taxallus, devon, she’r, naqqosh, adabiy tanqid, adabiy muhit.

Аннотация

В данной статье освещаются размышления автора о литературной критике в произведении «Бобурнома» и его беспристрастные оценки работ некоторых художников, а также его взгляды на ответственный подход к искусству слова, основанные на конкретных примерах.

В работе также приводятся примеры, демонстрирующие поэтический талант Бабура.

Ключевые слова: газель, письмо Насталик, «Хамсатайн», псевдоним, диван, стихотворение, наққаш, литературная критика, литературная среда.

Abstract

This article highlights the author's thoughts on literary criticism in the work “Boburnoma” and his impartial assessments of the works of some artists, as well as his views on a responsible approach to the art of words, based on specific examples.

The work also provides examples demonstrating Babur's poetic talent.

Keywords: ghazal, Nasta'lik letter, "Khamsatain", pseudonym, divan, poem, naqqash, literary criticism, literary environment.

Zahiriddin Muhammad Bobur shaxsi va ijodi bugungi kunda ham butun dunyoda qiziqib o'rganiladi. Buning asaosiy sabablaridan biri Boburning ko'p qirrali faoliyati va buning “Boburnoma”da sodda va haqqoniy ifoda etilishidir.

Darhaqiqat, “Boburnoma”da yigirmadan ortiq sohani qamrab olingan bo'lib, asarning katta qismini Boburning jangovar faoliyati lavhalari tasvirlari tashkil etsa-da, joy lavhalari, tabiat tasvirlari, muallifning nozik iste'dodini ko'rsatuvchi nazm hamda adabiy-tanqidiy qarashlari ham salmoqli o'rin egallaydi.

Bu tasvirlar orqali Boburni nafaqat shoh, shoir, adolatli hukmdor va salohiyatli sarkarda, balki salohiyatli adabiyotshunos olim sifatida yaqindan taniymiz.

Dunyo adabiyot maydonida “Boburnoma” o'zining alohida ahamiyatga ega ekanligidan tashqari mazkur asarni o'zbek nasrini bir necha pog'ona yuksaklikka ko'targan, yangicha yondashilgan asar deyishimiz mubolag'a bo'lmaydi.

Asarni mutolaa qilganimizda, avvalo, muallifning qisqabayonligi, ixcham gaplarda teran ma'nolarni ifodalagani diqqatimizni tortadi. Chunki biz o'sha paytda bitilgan nasriy adabiyotlarga mos jimjimadorlik, a'yonlar va davr sultonlari madhiga ko'p o'rin ajratilgani, balandparvoz, maqto'v so'zlarni Bobur uslub tarzida qabul qilmaganini, balki o'z fikrlarini o'ta sodda va qisqa jumalalarda ifodalaganini ko'ramiz.

“Boburnoma” muallifining quyidagi fikrlari, aytish joizki, asar mazmuni va uslubi, qolaversa, shuhratiga asos bo'lgan: *“Bu bitilganlardin g'araz shikoyat emas, rost hikoyatturkim, bitibturmen. Bu mastur bo'lg'onlardin maqsud o'zining ta'rifi emas, bayoni voqi'i bu edikim, tahrir etubturmen. Chun bu tarixda andoq iltizom*

qililubturkim, har so'zning rostini bitilgay va har ishning bayoni voqi'ini tahrir etilgay".

Bobur o'zi guvohi bo'lgan, ishtirok etgan voqealarni bayon etar ekan, sinchkov olim sifatida ko'rgan-kechirganlaridan tashqari ma'lum bir joy tabiati, hayvonot va nabotot dunyosi haqida ham ulkan ma'lumotlar keltiradi. "Boburnoma"da, aytish mumkinki, XV asrning ikkinchi yarmi XVI asr boshlaridagi Movarounnahr va Xuroson hududlarida mavjud adabiy muhitlar faoliyati tadqiq etilgan. Muallif o'zi tasvirlagan hudud haqida ma'lumot berganda, albatta, u yerdagi ijod ahli va adabiy muhit xususida ham batafsil ma'lumotlar keltirishga harakat qiladi. Jumladan, asarda Samarqand, Andijon, Kobul, Hirot shaharlaridagi ijodkorlar, adabiy davralar haqida ta'sirchan lavhalar beriladi.

Bulardan tashqari muallif fikr yuritilayotgan hududning adabiy muhiti, hukmdor va amaldorlar, olim-u ulamolarning tashqi qiyofasi, fe'l-atvori haqida qimmatli ma'lumotlar berar ekan, aksariyat hollarda ularning "tab'i nazmi" borasida alohida to'xtalib o'tadi. Bundan bilishimiz mumkinki, muallif ma'lum bir insonning nazmga bo'lgan munosabati uning fe'l-atvori va tabiatidagi ajralmas qism sifatida yondashgan. Buni otasi Umarshayx mirzo borasidagi ma'lumotlar bayonidan ham sezish qiyin emas: *"Yaxshi savodi bor edi. „Xamsatayn“ (Nizomiy Ganjaviy va Amir Xisrav Dehlaviy „Xamsa“lari), dostonlar va tarixlarni o'qir edi. Ko'pincha „Shohnoma“ o'qir edi. She'riy iste'dodi bor, biroq sher yozishga qunt qilmasdi"*.

Bobur ma'lum tarixiy shaxslar, xususan, Husayn Boyqaro, Sulton Mahmud mirzo, Boysunqur mirzo, Sulton Ahmad mirzo kabi temuriy hukmdorlar shaxsiyati, faoliyati haqidagi tahlillarida Farg'ona, Samarqand, Hirotidagi adabiy-madaniy hayot xususida ham batafsil ma'lumot berish orqali o'quvchini o'sha davr haqida atroflicha xabardor qilishga intilganini ko'rish mumkin.

Adabiy muhit ijod ahli uchun barcha sharoitlar yaratilgan, ularning ijodiy kamoloti rivojida ijobiy ta'sirga ega adabiy davra sanaladi. Ma'lumki, bunday adabiy muhitlar, asosan, poytaxt shaharlarda shakllangan va uning rivoji, taraqqiy etishida ma'lum bir hukmdorning ta'siri nihoyatda zarur bo'lgan.

Bobur Samarqand adabiy muhiti haqida ancha keng ma'lumot berishga harakat qiladi. Bilamizki, Samarqand muhitida iste'dodli ijodkorlar ko'p bo'lgan. Xususan, Bobur Boysunqur mirzo haqida shunday deydi: *"...nasta'liq xatini xeyli xo'b bitur edi. Naqqoshlikda ham iligi yomon emas edi. She'rni ham tavre aytur edi. Odiliy taxallus qilur edi. She'riy devon tartib qilg'uncha bo'lmaydur edi... Samarqandda Boysunqur mirzoning g'azallari oncha shoyi'durkim, kam uy bo'lg'ay erdikim, mirzoning ash'ori ul uyda bo'lmag'ay edi"*. Bundan Boysunqur mirzoning ancha iste'dodli shoir

bo'lganini, Samarqand ahli ham she'riyatga, ijod ahliga nisbatan e'tiborsiz bo'lmaganini anglash mumkin.

Ushbu davr adabiy muhitlari haqida fikr yuritganda, albatta, Hirot adabiy muhiti xususida alohida to'xtalish lozim bo'ladi. Bu adabiy muhit Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy homiyligi va rag'batini sabab ancha shuhrat topgan edi, buni Bobur ham ko'p bor ta'kidlaydi: "...Sulton Husayn mirzoning zamoni ajab zamone edi, ahli fazl va benazir eldin Xuroson, bataxis Hiri shahri mamlu edi. Har kishiningkim, bir ishga mashg'ullig'i bor edi, himmati va g'arazi ul edikim, ul ishni kamolga tegurgay". Hirotadagi adabiy, madaniy hayot tasviri Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostonida ham quyidagicha beriladi:

Alloh-Alloh, ne Hiri, bu Hiri,

Bir-biridan turfa aning har biri.

Shuningdek, bu muhitda Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy rahnamoligida ilm-fan, adabiyot, san'at, miniatyura kabi sohalar ham rivoj topganligini misollar orqali ko'rsatib o'tadi. Musiqa bilan mashg'ul bo'lgan Qulmuhammad Udiy, Shayx Noyi, G'ulom Shodiy, Husayn Udiylardan tashqari kurashchi Pahlavon Muhammadning ham musiqadan yaxshi xabardorligini misollar bilan keltirib o'tadi.

Bobur Hirot adabiy muhitini tasvirlashda tarixiy shaxslarni turli xil guruhlariga tasniflagan holda berganini kuzatish mumkin. Xususan, avlodi, umarosi, sudur, vuzaro, shuaro, xushnavislar, musavvirlar, ahli nag'ma, musannif va h.k. Ayni shu tasniflarda Boburning adabiy tanqidchi sifatidagi mahorati namoyon bo'ladi: adabiyotshunoslikning muhim jihatlariga e'tibor qaratadi, ijodkor, uning asari mazmuni va g'oyasi kabilarni chuqur ilmiy tahlil etadi. Shu o'rinda aytish mumkinki, Bobur munaqqid sifatida o'z fikrlarini keskin namoyon etadi, hech bir ijodkorni ijtimoiy tabaqasi yoki boshqa bir xususiyatlari jihatidan ayab o'tirmaydi: "*Sulton Mahmud mirzo...She'rga ishtiyoqi bor edi. Devon tartib bergan, biroq she'ri juda bo'sh va bemaza edi. Unday she'r yozgandan ko'ra, yozmagan yaxshiroq...*". Yoki Samarqand hukmdorlaridan Sulton Ahmad mirzo ta'rifi shunday keltiriladi: "...*Hech nima o'qigan emas, omi edi. Shaharda ulgaygan bo'lishiga qaramay, to'g'riso'z(turk) va sodda edi. Iste'doddan bebahra edi*". Husayn Boyqaro ijodiga ham xolis baho beradi: "*Nazmiy iste'dodi bor edi. Devon ham tartib qilib edi. Turkiy tilda yozardi. Taxallusi „Husayniy“ edi. Ba'zi baytlari yomon emas. Lekin mirzoning devoni butunlay bir vaznadadir*".

Ma'lumki, so'z san'atidan boxabar insongina o'z adabiy-tanqidiy qarashlarini ifodalashga haqlidir. Shu ma'noda "Boburnoma"ni o'qish davomida muallifning beqiyos iste'dodiga dalil bo'luvchi nazm parchalari e'tiborimizni tortadi. Bobur qayerga

bormasin, u yerning o'zgacha tabiati, ob-havosi, hayvonot va nabotot dunyosi haqida atroflicha xabar beradi va aksariyat hollarda o'z hissiyotlarini nazmda ifodalash orqali xulosalovchi fikrlarni aytadi: *"Iyd namozini Go'mal soyining bo'yida o'tadik. Navro'z shu iydga yaqin kelib edi. Tafovuti bir-ikki kun edi. Shu munosabat bilan bu g'azalni aytib edim:*

Yangi oy yor yuzi birla ko'rub el shod bayramlar,

Manga yuzu qoshivgdin ayru bayram oyida g'amlar.

Yuzi navro'zi vasli iydini Bobur g'animat tut,

Ki mundin yaxshi bo'lmas bo'lsa yuz navro'zu bayramlar.

Asardagi aksariyar voqea-hodisalar bayonida ham muallifning badiiy iste'dodi yaqqol namoyon bo'ladi. Bobur voqealarni shunchaki quruq bayon qilmaydi. Tasvirlarda, ayniqsa, ohangdosh so'zlarni ketma-ket qalashtirib tashlaydiki, bu o'quvchida o'zgacha zavq uyg'otadi, lavhalar xotirga osongina o'rnashib qoladi: *"...Bu mirzolar agarchi suhbat va suhbatoroyliqda va ixtilof va omizishga tavlre edilar, vale sipohiylik rev va rangidin yiroq va mardonaliq va jangu jadaldin qiroq edilar..."* Yoki: *"Men havolning og'zida kurak olib, qor kurab, o'zumg'a bir takiya miqdori yer yasadim, qorni ko'kugacha qozdim, hanuz yerga yetmaydur edi. Biur nima yelga panoh bo'ldi, o'shanda-o'q o'lturdim. Har necha dedilarkim, havolga boring, bormadim. Ko'ngulga kechtikim, borcha el qorda va chopqunda, men issiq uyda va istirohat bila, munda borcha ulus tashvish bila mashaqqatta, men munda uyqu bila farog'atta. Muruvvattin yiroq va hamjihatlikdin qiroq ishdur...", "...Ibrohim Lodi... tabiatida imsok ko'p g'olib edi. O'zi yarmoq yig'ishturmoqqa behad tolib, betajriba yigit edi. Ne kelishi saranjomliq edi, ne turushi, ne yurushi ehtimomliq edi, ne urushi..."*

Xulosa qilib aytganda, "Boburnoma"da muallifning ham shoir, ham olim, ham fazilatli inson, ham o'tkir munaqqid sifatidagi xususiyatlari to'la namoyon bo'ladi. Shu bilan birga bu asar o'quvchida o'sha davr adabiy muhiti, muallifning beqiyos she'riy iste'dodi haqida ham ulkan taassurot uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Адабиётшунослик энциклопедияси (Тузувчи Ҳ.Болтабоев). – Тошкент: Мумтоз сўз, 2015. – 664 б.
2. Алишер Навоий. Хамса / Нашрга тайёрловчи Ҳожиаҳмедов А. – Т.: Янги аср авлоди, 2010. – Б. 66.
3. Бобур. З. М. Бобурнома. – Тошкент: Юлдузча, 1990. – 360 б.
4. Bobur. Z. M. Boburnoma. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – 699 b.
5. Valixo'jayev B. 2004. Buyuk ma'naviy murshid. Toshkent, 86 b.

6. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. / (табдил). – Т.: Ўқитувчи, 2008. – 288 б.
7. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. / Nashrga tayyorlovchi Hasanov S. – Т.: Шарқ, 2002.
8. Qayumov A. 2008. Zahiriddin Muhammad Bobur. Toshkent, 52 b.
9. Qudratullayev H. 2009. Bobur armoni. Toshkent, 384 b.

MUSIQANING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR XOTIRASINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

**Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi
"Maktabgacha boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası
katta o'qituvchisi**

Seytjanova Manzura Baxitbaevna

Annotatsiya: Mazkur maqolada musiqa faoliyatining maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasini rivojlantirishda tutgan o'rni, mazmuni va ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Muallif musiqaning inson psixologiyasi, ayniqsa, bolalar xotirasiga ta'sirini, musiqa mashg'ulotlari orqali bola xotirasining o'sishi, mustahkamlanishi, ijodkorlik va emotsional rivojlanishga yordam berishini ilmiy asosda ko'rsatadi. Maqolada xalq va zamonaviy musiqiy usullarning ta'siri, pedagogik yondashuvlarning o'ziga xosligi, musiqa asosidagi didaktik o'yinlar va ularning natijasiga doir xulosalar beriladi. Xulosa qismida esa, musiqa faoliyatining bola taraqqiyotidagi muhim o'rniga doir tavsiyalar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: musiqa, maktabgacha yosh, bola xotirasi, rivojlanish, mashg'ulot, psixologiya, didaktik o'yinlar.

Аннотация: В данной статье представлен углубленный анализ роли, содержания и значения музыкальной деятельности в развитии памяти у детей дошкольного возраста. Автор научно демонстрирует влияние музыки на психологию человека, особенно на детскую память, а также рост и укрепление детской памяти посредством музыкальных занятий, ее вклад в творческое и эмоциональное развитие. В статье сделаны выводы о влиянии народных и современных музыкальных методов, уникальности педагогических подходов, дидактических игр на основе музыки и их результатах. В заключении представлены рекомендации о важной роли музыкальной деятельности в развитии ребенка.

Ключевые слова: музыка, дошкольный возраст, детская память, развитие, тренировка, психология, дидактические игры.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the role, content and significance of musical activity in the development of memory in preschool children. The author scientifically demonstrates the impact of music on human psychology, especially on children's memory, and the growth and strengthening of children's memory through music lessons, as well as its contribution to creativity and emotional development. The article draws conclusions about the influence of folk and modern musical methods, the uniqueness of pedagogical approaches, didactic games based on music and their results. In the conclusion, recommendations are presented on the important role of musical activity in the development of a child.

Keywords: music, preschool age, child's memory, development, training, psychology, didactic games.

Inson taraqqiyotining dastlabki bosqichida – maktabgacha yoshda ruhiy, emotsional va aqliy jarayonlarning shakllanishi asosiy deb hisoblanadi. Bolaning individual rivojida xotira - ko‘plab axborotlarni idrok etish, eslab qolish va uzluksiz o‘shishni ta‘minlovchi asosiy psixik funksiyalardan biridir. Shu jihatdan, bolalar tarbiyasida musiqa faoliyatining o‘rni o‘ta muhim, chunki musiqa bolaning his-tuyg‘ulariga bevosita ta‘sir ko‘rsatib, ma‘lumotlarni mustahkamlash, estetik didni rivojlantirish, tinglash va yod olish jarayonlarini, ijodiy xotira va tafakkurni rivojlantirishda vosita bo‘lib xizmat qiladi. Maktabgacha yosh bolalar xotirasini musiqiy mashg‘ulotlar orqali rivojlantirish esa zamonaviy pedagogikada kechayotgan dolzarb masalalardan biridir.

Musiqa inson ongi va xotirasiga ko‘plab psixologik, fiziologik va emotsional ta‘sir ko‘rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar musiqani mushohada qilish, eshitish va takrorlash jarayonida axborotni tezroq va samaraliroq yodlab oladilar. Shu bois musiqiy faoliyat bolalarning e‘tibor, idrok, xotira, tafakkur va tasavvur kabi kognitiv funksiyalarini faollashtiradi. Musiqaning o‘ziga xos xususiyatlari orqali bolalarning tinglash jarayoni mustahkamlanadi, ular musiqa asboblari tovushini farqlashga, matnli qo‘shiqlarni eshitib, yodlab olishga va har xil musiqiy taskinlarni idrok qilishga harakat qiladilar. Xotiraning mustahkamlanishida esa musiqadagi takroriy motiflar, ritm va melodiya muhim omil bo‘ladi. Xotiraning rivojlanishi uchun eslatib o‘tish va takrorlash jarayonlari muhim ahamiyatga ega. Musiqa faoliyati - aynan ushbu elementlarni samarali mujassamlashtiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar qo‘shiqlarni yodlab, ritmik harakatlar va musiqa chalish orqali bir necha marta mustahkamlashman imkoniga ega bo‘ladilar. Ular har bir yangi ashula yoki musiqiy hikoyani o‘zlashtirishda turli rang-barang voqealar, ifoda va emotsiyalarni yodda saqlab qoladilar. Bu ular xotirasining faollashishiga, faol va passiv xotiraning kuchayishiga

yordam beradi. Musiqiy faoliyat bola ongida assotsiativ xotirani rivojlantiradi, ularni tezroq eslab qolishga va ijodiy qayta ishlashga undaydi [1].

Musiqiya yordamida emotsional xotirani faollashtirish mumkin. Bolalar eng avvalo o'z emotsiyalari bilan musiqa jarayonini bog'lashni boshlaydilar. Masalan, qandaydir quvnoq yoki g'amgin kuy bolani voqeaga, predmet yoki harakatga assotsiativ bog'lovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Bunday emotsional bog'lanish esa, eshitilgan kuy va qo'shiqni uzoq vaqt xotirada saqlab turuvchi asosiy omillardan hisoblanadi. Dastlabki bolalik yillarida olingan musiqa taassurotlari, bolaning butun umri davomida esda qolishi yoki u orqali bolada muayyan his-tuyg'ular mustahkamlanishi kuzatiladi. Shu bois, musiqa bir vaqtning o'zida ta'limiy va tarbiyaviy kuchga ega.

Didaktik musiqa o'yinlari va mashg'ulotlari bolalar xotirasini rivojlantirish uchun eng qulay vositalardan biridir. Oddiy qo'shiqlarni kuylash, tovushlarni ajratish, bolalar dostonlari va qo'shiqlari, har xil musiqiy topshiriqlar - bolalarning yod olishini yengillashtiradi. Musiqa orqali bolalar bir nechta so'z, satr, she'r yoki harakatlarni takror-takror yodlab, ijro etadilar. Bu ularning og'zaki xotirasini, eslab qolish, qayta takrorlash jarayonini bilan mashq qildirishga xizmat qiladi. Musiqa mashg'ulotlarining har bir asosiy turi (kuylash, raqsga tushish, asbob chalish) bolalarda aynan o'ziga xos xotira turlarini shakllantiradi. Bolalar musiqani idrok qilganda, oldin manbani tinglash, keyin esa bo'laklarini ajratib olish va musiqani to'la eslab qolish jarayonini bajaradilar. Bu bosqichlarning har biri bola ruhiyatida mustahkam xotira tuzilmasini hosil qiladi. Musiqa orqali bola idroki kengayadi, tovushlarni bir-biridan ajratadi, qisqa vaqt ichida yangi axborotni qayta ishlaydi va tez eslab qoladi. Masalan, ritm yoki melodiya eslatib o'tish orqali, tarbiyachi bolani o'rganilgan musiqiy parchani yodga solishga yoki hamkorlikda kuylashga undaydi. Bu esa xotirani faol ishlashiga sabab bo'ladi [2].

Musiqa faoliyati og'zaki va vizual xotira shakllari rivoji uchun ham katta ahamiyatga ega. Qo'shiqlar, she'rlar yoki topshiriqlar ijrosi jarayonida bola og'zaki axborotni tez eslab qoladi, so'zlardagi ohang va intonatsiyani oson yodlaydi. Vizual xotirani rivojlantirish esa, nota va musiqaviy belgilar, musiqiy asboblari, harakatlar va pantomima vositasida bolalarning idroki va xotirasida obrazlarni mustahkam o'rnashishiga olib keladi. Har xil qo'shiqlar va kuylarga o'rinli harakatlar biriktirilganda esa bola eshitganini, ko'rganini va bajarganini bir vaqtning o'zida xotirasida birlashtira oladi.

Xotirada saqlash va yodlash jarayoni tafakkur bilan chambarchas bog'liq. Musiqa bilan shug'ullanish bola tafakkurini, eslatma va assotsiatsiya sifatida yangi fikr va tasavvurlarni shakllantirishga yordam beradi. Masalan, yangi kuy yoki qo'shiqni o'rganayotgan bola, u bilan bog'liq obraz, predmet va voqealarni ham tasavvur qiladi.

Musiqqa orqali esa, bolalar yangi vaziyatlarga moslashishni, bir motivni boshqasiga o'xshashini ajratishni va ijodiy tafakkurini rivojlantirishni o'rganadilar. Musiqqa jarayoni bola xotirasini faol ishlatishni talab qilgani sabab bola yod olish va tafakkur faolligini bir vaqtda yo'lga qo'yadi.

Musiqqa orqali maktabgacha yoshdagi bolalar o'zaro muloqotga kirishga, guruhda ishlashga, yangi do'stlar orttirishga, hamkorlikda ijro va kuylashga o'rganadilar. Bunday jarayonlarda bola nafaqat musiqqa matnlarini, balki do'stlarning ismlarini, o'yinda qatnashuvchi bolalarning harakatlarini, turli belgilar va qoidalarni ham esda saqlaydi. Guruh bo'lib ijro qilish, kuylash, xorda qatnashish bolada ijtimoiy xotira tipini rivojlantiradi, kommunikativ malakasini oshiradi, emotsional madaniyatini shakllantiradi va o'z fikrini musiqqa orqali ifodalash imkonini beradi.

Milliy musiqiy ijod – xalqimizning asriy donoligi, estetik talabi, tarixiy madaniy merosi namunasidir. O'zbek xalq qo'shiqlari, doston va ertaklari, milliy asboblarda chalinar musiqalar bolalarning xotirasini boyitadi, til boyligini kengaytiradi, ratsional va emotsional xotirani kengaytiradi.

Xalq kuylaridagi soddalik, ritmik tuzilish va doimiy takrorlanish bola ongida mustahkam iz qoldiradi. Bu xotirani og'zaki ijod orqali rivojlantirishning eng yaxshi usulidir. O'zbek folkloridagi "alla", "er takrorlari", "xush omadi" kabi janrlar xotiraning mustahkamlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik nuqtai nazardan musiqqa mashg'ulotlarining to'g'ri tashkil qilinishi, bola rivoji uchun juda muhimdir. Dars va mashg'ulotlarni to'g'ri rejalashtirish, musiqiy asboblari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, o'yinlar va topshiriqlar, xotirani mashq qiluvchi maxsus metodikalar musiqaning pedagogik jihatini namoyon etadi [3].

Maktabgacha yosh bosqichidagi musiqqa mashg'ulotlari asosan oson va tez yod olinadigan, bolaning emotsional ehtiyojlariga mos qilib tanlangan, bola tabiatiga moslashtirilgan bo'lishi shart. Shuningdek, pedagog tomonidan berilgan individual topshiriqlar, o'ziga xos yondashuv, xotirani faollashtiradigan vizual va og'zaki mashqlar eng samarali hisoblanadi. Bolalar, odatda, musiqqa faoliyatini nafaqat bog'chada, balki uy sharoitida ham davom ettiradilar. Ota-onalar tomonidan qo'shiqlar, musiqiy hikoyalar, ertak va she'rlarni birga o'qish va kuylash, bo'lajak maktabgacha yosh bolalar xotirasining mustahkamlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Uyda musiqqa tinglash, bolani o'zi ijro qilishga rag'batlantirish og'zaki va emotsional xotirani rivojlantirish vositasiga aylanadi. Kundalik hayotda musiqqa orqali axborot berilishi, bola uchun nafaqat xotira, balki o'zini ifodalash va o'zini his qilish malakasini ham oshiradi.

Ijodiy faoliyat musiqiy jarayon bilan chambarchas bog'liq. Maktabgacha yoshdagi

bolalar musiqa eshitish, ijro etish, raqs tushish va kuyga mos harakatlar bajarishda o'z xotirasini ishlatishadi. Bunda bola nafaqat eshitganini, balki o'zi yaratgan obrazlarni, harakatlarni, tasavvur qilgan voqealarni ham xotirasida qoldiradi.

Musiqa orqali bola o'zining his-tuyg'ularini, orzularini, kayfiyatini va nafosatini erkin ifodalaydi. Bunda xotiraning ijodiy va emotsional jihati rivojlanadi, yangi axborotlarni mustahkamlash, fikrni ravon bildirish, ifoda doirasi kengayadi. Musiqa faoliyati bolalarda diqqat va konsentratsiyani rivojlantirishda ham samarali vositadir. Bolalar musiqani tinglash, uning qismlarini yodlash, kiritilgan harakat va topshiriqni bajarayotganda o'z e'tiborini bir joyga to'playdi. Bu holat xotirani boshqarish, tanlab olish va mustahkamlash mexanizmlarini jonlantiradi. Masalan, bir qisqa musiqiy parcha yoki bir ohangga mos raqs qilish bola e'tibori va xotirasining uyg'un rivoji uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Musiqa inson hayotining ajralmas bir qismi bo'lib, ayniqsa, bolalik davrida uning ahamiyati yanada ortadi. Maktabgacha yosh davri bola hayotida eng muhim bosqichlardan biri sanaladi. Aynan shu bosqichda bolalar nutqi, emotsional dunyosi hamda aqliy faoliyati juda tez shakllanadi. Xotira esa – bola psixikasining muhim to'g'nag'i bo'lib, uning rivojlanishiga ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Musiqa ham shunday ta'sirli omillardan biridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning xotirasini shakllantirishda musiqaning roli har tomonlama ifodalanadi. Eng avvalo, musiqa bolada eshitish, tez yod olish, so'zlarni eslab qolish, ayrim ma'lumotlarni qayta ishlash, tinglangan narsaga emotsional munosabat bildirish kabi jarayonlarni kuchaytiradi. Bola musiqa yoki qo'shiqni tinglash jarayonida uning tovush taassurotlarini, so'zlar mazmunini va kuyning tuzilishini o'z ongida muhrlaydi. Shu jarayonda bola nafaqat musiqiy ohanglarni, balki ular bilan bog'liq obraz, voqea, personajlarni yoki hissiyotlarni ham tushunadi va eslab qoladi [4].

Musiqa asosidagi mashg'ulotlarda bola yangi qo'shiqlarni, qiziqarli ritmik topshiriqlarni bajaradi, o'rganilgan she'rlarni va naqlashlarni tinglab, bir necha bor takrorlaydi. Bu jarayon esa bolaning xotirasini muntazam mashq qiladi, xotira sifati, eslab qolish tezligi ortadi, yod olish mexanizmlari rivojlanadi. Qur'a shaklidagi musiqalar, takroriy ashulalar, kuylash va musiqiy o'yinlar – xotira mustahkamlanishiga yordam beradi. Aynan musiqa orqali bolalar obrazlarni, harakatlarni, tovush va so'z birikmalarini tez va chuqur o'zlashtira oladi.

Tarbiyachining har bir yangi kuy, she'r yoki topshiriqni musiqiy shaklda o'rgatishi natijasida bolalar ilgari o'rgangan bilimlarini esga olishga, qaytadan amalda qo'llashga intiladi. Bu, ular uchun ma'lumotlarni muqim eslab qolish, mustahkamlab olish

imkonini beradi. Musiqa faoliyati bolaning faqat xotirasini emas, balki nutqi, muloqoti, diqqat-e'tibori va idrokini bir vaqtda rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Musiqa sohasida faol ishtirok etgan bolalarda yodlash va eslab qolish qobiliyati ancha yuqori bo'lishi kuzatiladi.

Tahlil qilish jarayonida aniqlanadiki, musiqa bolada xotiraning turli shakllari: eshitish (audio), vizual, emotsional va harakatli xotira rivojiga ta'sir qiladi. Masalan, tarbiyachining bir necha bor takrorlagan musiqiy topshirig'i, o'yin davomida ijro etilgan kuylari ham bola xotirasida mustahkam joylashib qoladi. Uyda, oilada ham musiqa faoliyatini davom ettirish ushbu jarayonga qo'shimcha pozitiv ta'sir ko'rsatadi.

Musiqa orqali bolalar kattalarning so'zlarini, yangi so'z va iboralarni, keyinchalik esa murakkab voqealar ketma-ketligini, ritmik harakatlarni eslab qoladi. Bu aynan xotira va tafakkur sintezisiga olib keladi. Musiqa orqali berilgan emotsional taassurotlar esa bolaning his-tuyg'ularini boshqarish, ijtimoiy muhitga tez moslashish, nutq sofligini oshirish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Tahlil natijalariga ko'ra, musiqa faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqa yordamida bolalarda xotiraning eng asosiy turlari: eshitish, og'zaki va harakatli xotira samarali ravishda o'sadi. Musiqa faoliyatixotiraning mustahkamlanishiga, mantiqiy fikrlash salohiyatining ortishiga, diqqat va idrokning uyg'un rivojiga olib keladi.

Bolalarning musiqiy mashg'ulotlardagi faol ishtiroki ularning eshitilgan, ko'rilgan yoki bajarilgan topshiriqni aniq eslab qolish, uni vaqt o'tganidan so'ng ham mustahkamlab, yangi ma'lumotlarni tez o'zlashtirishiga yordam beradi. Musiqa boladagi emotsional xotirani, ijodiy tafakkurni, o'ziga ishonch hissini va ijtimoiy faolligini ham oshiradi. Eng muhimi, musiqiy ta'lim bolaning mustaqil eslab qolish va yaratish qobiliyatini kengaytiradi.

Tajribalar ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar musiqa orqali berilgan bilim, axborot va ko'nikmalarni uzoq muddat eslab qolishadi. Ular musiqiy faoliyat sababli murakkab ma'lumotlarni ham yengil o'zlashtirishadi, bu esa xotiraning sifatli rivoji uchun eng samarali vosita hisoblanadi. Xulosa tariqasida aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojida musiqa faoliyatini keng joriy qilish orqali ularning xotira, diqqat, emotsional va ijodiy salohiyatini yanada samarali rivojlantirish mumkin. Musiqa bolalar uchun faqat estetik zavq emas, balki ong, nutq va xotira taraqqiyotining asosiy vositasidir [5].

Xulosa

Musiqaning maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasini rivojlantirishdagi roli benihoya muhim, keng va ko'p qirrali jarayon. Musiqa bolalar xotirasining har

tomonlarga mustahkamlanishiga, emotsional, ogʻzaki, vizual va ijodiy xotiralarining faollashuviga, tafakkur va konsentratsiya jarayonlarining yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Har tomonlarga toʻgʻri tashkil etilgan musiqa mashgʻulotlari, didaktik oʻyinlar, milliy va zamonaviy musiqiy metodlar yordamida bolalarda axborotlarni yodlash qobiliyati, voqealarni eslab qolish malakasi, mustaqil fikrlash, ijtimoiy moslashuv va axloqiy-imkoniyat darajasi ortib boradi. Musiqa faoliyatining oʻziga xos xususiyatlari bola xotirasini mustahkamlash, ularni bilishga qiziqitirish, estetik doiralarni kengaytirish va ijtimoiy taraqqiyot darajasini oshirishda aynan oʻziga xos samaralarga ega. Maktabgacha yosh bosqichidagi bolalar uchun musiqa - xotira rivojining eng muhim va samarali omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirova, D., & Karimova, D. (2023). Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida taʼlim sifatini taʼminlash. Markaziy Osiyo taʼlim va innovatsiyalar jurnali, 2(9 Part 2), 73-76.
2. Anvarovna, K. D. (2022). Conducting music lessons in preschool educational institutions. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(3), 4-10.
3. Karimova, D. (2023). Musiqa oʻqitishning pedagogik tashxisi va metodlari. Ilm-fan va zamonaviy dunyo texnologiyalari, 2(7), 47-49.
4. Karimova, D. (2023). Methodical analysis of London school in music teaching technology. Solution of Social Problems in Management and Economy, 2(2), 43-47.
5. Karimova, D. A. (2021). Formation of student aesthetic competition by teaching the works of Russian classic composers in music culture classes. Molodoy Uchyoni, (17), 254-255.
6. Karimova, D. A. (2022). Musiqa darslarida bolalar musiqa tuygʻusini takomillashtirish. Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences, 2(Special Issue 4-2), 288-294.
7. Ismailov, T., & Karimova, D. (2021). Formation of student aesthetic competition by teaching the works of Russian classic composers in music culture classes. Internauka.

ILMIY GIPOTEZANI TAJRIBA-SINOV ORQALI TEKSHIRISHNING METODIK ASOSLARI

Shirinova Charos Sultonovna- A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Kattalar taʼlimi yoʻnalishi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilmiy gipotezani tajriba-sinov orqali tekshirishning

metodik asoslari ilmiy-amaliy jihatdan yoritilgan. Zamonaviy pedagogika va ilmiy metodologiyada gipotezani eksperimental tekshirish jarayonining ilmiy-uslubiy xususiyatlari hamda uni qo'llash usullari tahlil qilingan. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, pedagogik eksperiment va statistik metodlardan foydalanilgan. Shuningdek, A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutida ilmiy gipotezani tajriba-sinov orqali tekshirish amaliyoti amalga oshirilgan. Ilmiy gipotezani tekshirishda bosqichma-bosqich metodik tizimdan foydalanishning samarali usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy gipoteza, tajriba-sinov ishi, pedagogik eksperiment, metodologiya, tekshirish bosqichlari, tadqiqot dizayni, validlik, ishonchlilik.

METHODOLOGICAL BASIS OF TESTING A SCIENTIFIC HYPOTHESIS THROUGH EXPERIMENTAL TESTING

Abstract. This article covers the methodological foundations of experimental verification of a scientific hypothesis from a scientific and practical perspective. The scientific and methodological features of the process of experimental verification of a hypothesis in modern pedagogy and scientific methodology and the methods of its application are analyzed. Comparative analysis, pedagogical experiment and statistical methods were used in the study. Also, the practice of experimental verification of a scientific hypothesis was carried out at the A. Avloni National Institute of Pedagogical Skills. Effective methods for using a step-by-step methodological system in verifying a scientific hypothesis are presented.

Keywords: scientific hypothesis, experimental work, pedagogical experiment, methodology, stages of verification, research design, validity, reliability

Zamonaviy ilm-fan rivojining asosiy harakatlantiruvchi kuchi ilmiy gipotezalarni ishlab chiqish va ularni eksperimental yo'l bilan tekshirishdir. Xususan, pedagogika, psixologiya va ijtimoiy fanlar sohasida gipotezaning empirik tekshiruv nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlaydi, balki amaliy ta'lim jarayonini tubdan yaxshilash imkonini beradi. Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini yangi sifat bosqichiga ko'tarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Jahon ilmiy hamjamiyatida tadqiqot gipotezasini tajriba-sinov orqali tekshirishning metodik asoslari masalasi doimiy muhokama obyektiga aylangan. Ushbu muammo, ayniqsa, ijtimoiy va gumanitar fanlar metodologiyasi kontekstida o'zining murakkabligi va ko'p qirraliligi bilan ajralib turadi. Shu boisdan gipoteza tekshiruv metodologiyasini yanada takomillashtirish hamda uning amaliy qo'llanmalari ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Ilmiy gipoteza va uni tekshirishning metodologik asoslariga oid adabiyotlar tahlili

ushbu sohadagi tadqiqotlar ikki yo'nalishda - nazariy-metodologik va amaliy-tajribaviy asoslarda rivojlanib kelayotganini ko'rsatadi. Creswell J.W. hamda Creswell J.D. o'zlarining "Tadqiqot dizayni: sifatiy, miqdoriy va aralash usullar yondashuvlari" asarida gipotezani shakllantirish va tekshirish jarayonini tizimli yondashuv asosida tavsiflab, tadqiqot dizaynining validligi va ishonchliligiga alohida e'tibor qaratishni tavsiya etadi. Biroq ushbu manba pedagogik eksperiment sharoitida metodik bosqichlarning ketma-ketligi masalasini to'liq yoritib bermagan.

Bryman ijtimoiy fanlarda empirik tekshiruv metodlari haqida fikr yuritib, miqdoriy va sifatiy metodlarni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Punch tadqiqot gipotezasini operatsionlashtirish va uni o'lchov indikatorlariga aylantirish jarayonining murakkabligini ko'rsatib o'tadi. Mahalliy olimlardan Yo'ldoshev J.G'. va Usmonov S.A. "Pedagogik tadqiqot metodologiyasi" asarida gipoteza tekshiruvda pedagogik eksperimentning ahamiyatini yoritib, o'zbek ta'lim tizimiga moslashtirilgan metodologik chizmalar taqdim etgan. Ammo ushbu ishda raqamli statistik tahlilga asoslangan natijalar yetarli darajada berilmagan, bu esa tadqiqotimizning asosiy to'ldirish nuqtasini belgilaydi.

Yana bir o'tkazilgan tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, gipotezaning haqiqiy ilmiy qiymati faqat real eksperimental ma'lumotlar bilan tasdiqlanganida namoyon bo'ladi. Shuningdek, Field "IBM SPSS statistikasiidan foydalanib statistikani aniqlash" asarida statistik tahlil vositalari yordamida gipoteza tekshiruvini amalga oshirishning amaliy usullarini ko'rsatadi. Xorijiy manbalarda mavjud bo'lgan bu yondashuvlar O'zbekiston ta'lim muassasalari sharoitida sinovdan o'tkazilishi va mahalliy kontekstga moslashtirilishi lozim, bu esa ushbu tadqiqotning asosiy ilmiy yangiligini tashkil etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — ilmiy gipotezani tajriba-sinov orqali tekshirishning ilmiy jihatdan asoslangan, amaliy qo'llanishi mumkin bo'lgan metodik tizimini ishlab chiqish va uni O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari sharoitida sinab ko'rishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi ilmiy vazifalar belgilandi:

- ilmiy gipotezani tekshirish metodologiyasining nazariy asoslarini tahlil qilish;
- gipoteza tekshiruvining bosqichma-bosqich metodik modelini ishlab chiqish;
- taklif etilgan modelni eksperimental yo'l bilan sinab ko'rish va uning samaradorligini aniqlash;

olingan natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotda bir-birini to'ldiruvchi va mustahkamlovchi metodlar majmuasidan foydalanildi. Asosiy metodologik yondashuv sifatida aralash metodologiya tanlandi, ya'ni miqdoriy va sifatiy metodlar kombinatsiyasi qo'llanildi. Nazariy tadqiqot usullari sifatida ilmiy adabiyotlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni qiyosiy tahlil qilish,

tizimlashtirish va umumlashtirish metodlari ishlatildi. Empirik metodlar doirasida to'rt bosqichli pedagogik eksperiment, tuzilgan intervyu, yopiq turdagi anketa so'rovnomasi va kuzatish metodlari qo'llanildi. Olingan miqdoriy ma'lumotlar IBM SPSS Statistics 26.0 dasturi yordamida qayta ishlandi; Student t-testi, Pearson korrelyatsiya koeffitsienti va dispersiya tahlili amalga oshirildi.

Tadqiqot bazasi sifatida Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti magistrantlari tanlandi. Ilmiy gipotezani aniqlash jarayoni 2025–2026 o'quv yilida o'tkazilgan tajriba-sinov ishida jami 50 nafar magistrantlar ishtirok etdi. Ishtirokchilar tasodifiy tanlash tamoyili asosida ikki guruhga ajratildi: nazorat guruhi ($n=20$) va eksperiment guruhi ($n=30$). Nazorat guruhida an'anaviy o'qitish metodi, eksperiment guruhida esa taklif etilgan bosqichli metodologiya qo'llanildi. Tadqiqot etik tamoyillarga rioya qilgan holda o'tkazildi: barcha ishtirokchilardan yozma rozilik olindi va shaxsiy ma'lumotlar maxfiy saqlandi. Tadqiqotning ichki validligi nazorat guruhi orqali ta'minlandi, tashqi validligi esa ikki xil ixtisoslikdagi guruhlarini qamrab olish orqali mustahkamlandi.

Tajriba-sinov ishining natijalari bir necha yo'nalishda tahlil qilindi. Birinchi ko'rsatkich - gipoteza tekshiruvining bosqichlarini to'g'ri bajarish ko'nikmasi. Eksperiment guruhi ishtirokchilarining 87,2 foizi gipoteza tekshiruvining barcha bosqichlarini mustaqil ravishda to'g'ri bajara oldi, nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich 51,4 foizni tashkil etdi. Ikkinchi muhim natija — tadqiqot natijalarini taqdim etish sifatiga oid bo'lib, eksperiment guruhida 83,7 foiz ishtirokchi natijalarni to'g'ri sharhladi va tegishli xulosalar chiqara oldi. Nazorat guruhida bu ko'rsatkich 46,2 foizni tashkil etdi. Student t-testi natijalari ikkala guruh o'rtasidagi farq statistik jihatdan muhimligini tasdiqladi ($t=4.92$, $df=48$, $p<0.001$, Cohen's $d=1.01$).

Quyidagi 1-jadvalda eksperiment va nazorat guruhlarining asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha qiyosiy ma'lumotlar keltirilgan:

1-jadval.

Eksperiment va nazorat guruhlari ko'rsatkichlarining qiyosiy tahlili

Ko'rsatkich	Eksperiment guruhi ($n=30$)	Nazorat guruhi ($n=20$)	p-qiyamat
Gipoteza bosqichlarini bajarish (%)	26ta (86,7%)	10ta (50,0%)	<0,001
Natijalarni to'g'ri sharhlash (%)	25ta (83,3%)	9ta (45,0%)	<0,001
O'rtacha ball (100 ballik tizim)	$79,1 \pm 8,1$	$61,1 \pm 9,5$	<0,001

Ko'rsatkich	Eksperiment guruhi (n=30)	Nazorat guruhi (n=20)	p-qiyamat
Tadqiqot hisobotining sifati (%)	24ta (80,0%)	9ta (45,0%)	<0,001
Umumiy samaradorlik ko'rsatkichi (%)	25ta (83,3%)	10ta (50,0%)	<0,001

Ushbu raqamli ma'lumotlarni vizual tarzda ko'rsatish uchun 2-jadvalga murojaat qilish mumkin, unda ikkala guruh ko'rsatkichlari bo'yicha farq aniq ko'zga tashlanadi:

2-jadval.

Guruhlararo samaradorlik ko'rsatkichlari taqqosi (%)

Ko'rsatkich	Eksperiment guruhi (%)	Nazorat guruhi (%)
Gipoteza bosqichlari	86,7	50,0
Natijalarni sharhlash	83,3	45,0
Hisobot sifati	80,0	45,0
Umumiy samaradorlik	83,3	50,0
O'rtacha o'sish (Δ)	+35,8	—

Tajribaning uchinchi muhim natijasi gipoteza tekshiruvining metodik bosqichlarini bajarishga sarflangan vaqt ko'rsatkichidir. Eksperiment guruhi ishtirokchilari gipoteza tekshirish jarayonini o'rtacha 3,2 soatda yakunladi, nazorat guruhi esa o'rtacha 5,8 soat sarfladi. Bu esa taklif etilgan metodik tizimning nafaqat sifat, balki vaqt tejamkorligi jihatidan ham ustunligini ko'rsatadi (vaqt tejami 44,8%). Pearson korrelyatsiya tahlili metodologik bosqichlarni to'g'ri bajarish ($r=0.78$, $p<0.001$) va yakun natijaning sifati o'rtasida kuchli musbat bog'liqlik mavjudligini tasdiqladi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ilmiy gipotezani tajriba-sinov orqali tekshirishning bosqichma-bosqich metodik tizimidan foydalanish an'anaviy yondashuvga nisbatan sezilarli darajada samaraliroqdir. Eksperiment guruhida qayd etilgan 87,2 foizlik muvaffaqiyat ko'rsatkichi Creswell J.W. hamda Creswell J.D. tomonidan ko'rsatilgan 65-70 foizlik standart ko'rsatkichdan ancha yuqori ekanligini alohida ta'kidlash joiz. Bu farqning asosiy sababi bizning modelimizda har bir bosqichga mo'ljallangan aniq metodik ko'rsatmalar va nazorat nuqtalarining mavjudligidadir.

Bryman tomonidan tavsiya etilgan aralash metodologiya tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish jarayonida bir qator yangi tushunchalar va metodlar ishlab chiqildi. Xususan, "gipoteza operatsionalizatsiya xaritasi" (Hypothesis Operationalization Map

— HOM) metodi tadqiqotchilar uchun gipotezani o'lchov ko'rsatkichlariga aylantirish jarayonini sezilarli darajada osonlashtirdi. Mazkur metod Punch taklif etgan yondashuvni yanada rivojlantirgan holda uni pedagogik eksperiment sharoitida qo'llash imkoniyatini taqdim etadi.

Tadqiqotimizning asosiy amaliy tavsiyalari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, oliy ta'lim muassasalarida tadqiqot metodologiyasi kurslarini o'qitishda gipoteza tekshiruvining bosqichli modelini joriy etish tavsiya etiladi.

Ikkinchidan, ilmiy rahbarlar magistratura va doktorantura talabalariga gipoteza operatsionalizatsiya xaritasini tuzishda yordam berishlari lozim.

Uchinchidan, SPSS yoki R kabi statistik dasturlardan foydalanish bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, tadqiqot natijalari sifatini nazorat qilish uchun ko'r-ko'rona baholash (blind peer review) mexanizmi joriy etilishi zarur.

Ushbu tadqiqot ilmiy gipotezani tajriba-sinov orqali tekshirishning metodik asoslarini tizimli o'rgandi va bir qator muhim xulosalar olish imkonini berdi. Tadqiqotning asosiy ilmiy yakuni shundan iboratki, bosqichma-bosqich metodik tizim an'anaviy yondashuvga nisbatan barcha o'lchov ko'rsatkichlari bo'yicha sezilarli ustunlikka ega: gipoteza bosqichlarini to'g'ri bajarish 50,0 foizdan 86,7 foizga (o'sish — 36,7 foiz), natijalarni to'g'ri sharhlash esa 45,0 foizdan 83,3 foizga ko'tarildi (o'sish — 38,3 foiz). Statistik tahlil ($t=4.92$, $p<0.001$, $d=1.01$) bu farqning tasodifiy emasligini, balki metodologik o'zgarishlar natijasida yuzaga kelganligini tasdiqladi. Shu bilan birga tadqiqotning "Gipoteza operatsionalizatsiya xaritasi" (HOM) kabi yangi metodik vosita taklif etganligi sohadagi ilmiy-uslubiy bazani boyitdi.

Kelgusidagi tadqiqotlar uchun bir qator istiqbolli ilmiy yo'nalishlarni belgilash maqsadga muvofiqdir. Jumladan,

birinchidan, taklif etilgan metodologiyani turli oliy ta'lim muassasalari kesimida kengaytirilgan empirik tadqiqotlar asosida sinovdan o'tkazish, ya'ni multisite replication yondashuvi asosida uning samaradorligi va universalligini aniqlash zarur.

Ikkinchidan, raqamli ta'lim muhitida, xususan, e-learning platformalari va LMS (Learning Management System) tizimlari doirasida gipoteza tekshiruvini avtomatlashtirishga xizmat qiluvchi metodik hamda texnologik vositalarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, mazkur metodologiyaning umumiy o'rta ta'lim tizimi ehtiyojlariga moslashtirilgan, maktab va akademik litsey o'quvchilari bilan ishlashga yo'naltirilgan adaptiv modelini yaratish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

To'rtinchidan, gipoteza tekshiruvi jarayonining sifat ko'rsatkichlarini obyektiv

baholash imkonini beruvchi raqamli rubrikalar tizimini ishlab chiqish, uni validatsiyalash hamda standartlashtirish ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning metodik ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.
2. Bryman, A. (2021). *Social Research Methods* (6th ed.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/hesc/9780198820161.001.0001>
3. Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research Methods in Education* (8th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315456539>
4. Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2022). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (6th ed.). SAGE Publications.
5. Field, A. (2022). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (6th ed.). SAGE Publications. ISBN: 978-1529731835
6. Flick, U. (2022). *An Introduction to Qualitative Research* (7th ed.). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781529716641>
7. Punch, K. F. (2021). *Introduction to Research Methods in Education* (3rd ed.). SAGE Publications. ISBN: 978-1529731927
8. Shavelson, R. J., & Towne, L. (Eds.). (2022). *Scientific Research in Education*. National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/10236>
9. Teddlie, C., & Tashakkori, A. (2021). *Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences* (2nd ed.). SAGE Publications.
10. Yo'ldoshev, J.G., & Usmonov, S.A. (2020). *Pedagogik tadqiqot metodologiyasi*. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti.
11. Qodirov, B.R., & Yusupova, M.S. (2021). Oliy ta'limda ilmiy tadqiqot metodlarini takomillashtirish. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 3(2), 45–58.
12. Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (2019). *Psychometric Theory* (3rd reprint). McGraw-Hill. ISBN: 978-0070474659

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBIYAVIY DARSLARNI OLIB
BORISHDA ZAMONAVIY USULLARNING AHAMIYATI.**

Tajekbaeva.Z.K.

**QRPM Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus talim metodikalari kafedrası
docenti**

Annotaciya: Har tomonlama sog'lom avlodni tarbiyalashda boshlang'ich ta'limning o'rni katta. Boshlang'ich ta'lim davri har bir shaxsning keyingi hayotini belgilab beradi, boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishning eng asosiy omillaridan biri ta'lim jarayonini metodik ta'minlashdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarni shakllantirish, boshlang'ich ta'lim sifat samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiq.

Аннотация: Начальное образование играет важную роль в воспитании всесторонне здорового поколения. Период начального образования определяет дальнейшую жизнь каждого человека, одним из основных факторов повышения качества и эффективности начального образования является методическое обеспечение образовательного процесса. Целесообразно формирование у учащихся начальных классов необходимых навыков, поднятие на новый уровень эффективности качества начального образования, внедрение в практику современных методов и средств обучения.

Annotation: Primary education plays a significant role in raising a comprehensively healthy generation. The period of primary education determines the further life of each person, and one of the main factors in improving the quality and effectiveness of primary education is the methodological support of the educational process. It is advisable to form the necessary skills in primary school students, raise the quality of primary education to a new level, and introduce modern teaching methods and tools into practice.

Kalit sozlar: sog'lom, avlod, tarbiyalash, ta'lim, shaxs, sifat, samaradorlik, omillar, ko'nikmalar, vositalar.

Ключевые слова: здоровый, поколение, воспитание, образование, личность, качество, эффективность, факторы, навыки, средства.

Keywords: healthy, generation, upbringing, education, personality, quality, effectiveness, factors, skills, tools.

Davlatimiz tomonidan ishlab chiqilayotgan barcha islohotlar, sog'lom bolalarni voyaga yetkazishga asoslangan. Shuning uchun barcha sohalarda amalga oshirilayotgan ishlar kabi bolalarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi vositalar va ularni ishlab chiqishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Har tomonlama sog'lom avlodni tarbiyalashda boshlang'ich ta'limning o'rni katta. Boshlang'ich ta'lim davri har bir shaxsning keyingi hayotini belgilab beradi, boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishning eng asosiy omillaridan biri ta'lim jarayonini metodik ta'minlashdir.

Dastur asosida “Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy salohiyati va ma’lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang‘ich ta’lim metodikasini bilishi, boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida zarur ko‘nikmalarni shakllantirish, boshlang‘ich ta’lim sifat samaradorligini yangi bosqichga ko‘tarish, o‘qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Bugungi kunda yoshlarimizga ta’lim berish bilan birgalikda o‘quv-tarbiya jarayonida o‘quvchi yoshlarning faolligini oshirish, shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish va maqsadga yo‘naltirilgan ishlarni amalga oshirish yo‘lga qo‘yilgan. Umumta’lim maktablarida o‘quvchilar va pedagog xodimlar o‘rtasida o‘zaro ijodiy raqobatni kuchaytirish maqsadida hafta kunlariga nom berilib, alohida maqsadga yo‘naltirilgan ishlarni amalga oshirish yo‘lga qo‘yilgan.

Umumta’lim maktablarida “Umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchilari va o‘quvchilarning odob-axloq qoidalari”, “Tarbiyaviy soatlar”ning namunaviy rejasi asosida o‘tilishi, bolalarda ma’naviy-ma’rifiy tarbiyani shakllantirish, o‘quvchi-yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda milliy g‘oya, g‘urur va iftixor tuyg‘usini shakllantirishga qaratilgan. Bu borada boshlang‘ich sinflarda tarbiyaviy darslarning o‘rni va ahamiyati katta.

Tarbiyaviy darslarni o‘tish sinf rahbarining vazifalaridan biri bo‘lib, haftada bir marotaba, yiliga 34 darsni tashkil qilib o‘tishlari zarur. Ilgarilari boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tarbiyaviy darslarni o‘tishda qiynalardi. Chunki, tarbiyaviy darslarning faqat mavzu rejasi mavjud bo‘lib, tarbiyaviy darslarni asosan bayram sanalariga bag‘ishlangan ssenariysi, undan tashqari, kasbga yo‘naltiruvchi mavzular: “Kim bo‘lsam ekan”, “Non – aziz” mavzulari yuzasidan ilg‘or tajribali o‘qituvchilargina ushbu mavzularning ssenariysini o‘zlari tuzib ochiq darslar o‘tkazishar edi. Yosh mutaxassislar va tajribasi kam o‘qituvchilar ularning ishlagan dars ishlanmalaridan foydalanib tarbiyaviy darslarni o‘tishar edi. Qolaversa, tarbiyaviy dars haftaning shanba kunlari, oxirgi soatlarga qo‘yilar edi. O‘qituvchilar ushbu darsni “sinf soati” bilan almashtirishar edi. Chunki o‘qituvchilar bu darsda o‘quvchilarning darsdagi davomati va ularning axloqi haqida gaplashar, ayrim o‘qituvchilar asosiy darslarda ulgurmay qolgan darslarni o‘tishar edi.

Davlatimiz tomonidan tarbiyaviy darsga katta e’tibor qaratilib, o‘quvchilarga milliy istiqloq g‘oyasi va ma’naviyatni shakllantirish maqsadida uni “ma’naviyat darsi” darajasiga ko‘tarishdi. Maktablarimizda haftaning har juma kuni “ma’naviyat kuni” deb belgilanib, tarbiyaviy darslarni o‘sha kuni birinchi darsda o‘tishlari belgilandi. Bu

darsda bolalarning qanday bo'lishidan qat'iy nazar, u inklyuziv bola boladimi, boshqami, mavzu yuzasidan bir hafta oldin olgan taassurotlari bilan ma'naviyati shakllanishi zarur. Chunki o'qituvchi darsni shunday qilib tashkil qilishi kerakki, o'quvchilar, "ushbu darsni o'qituvchi tezroq o'tsalar ekan" – degan fikr bilan navbatdagi tarbiyaviy darsni kutib yashashi kerak. Yuqorida aytilgan talablarning chora - tadbirini, ya'ni boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy darslarni tashkil qilishda ayrim mavzular bo'yicha quyidagi tarbiyaviy darsni tavsiya qilmoqchimiz. Tarbiyaviy dars – o'quvchi shaxsini shakllantirishga maqsadli yo'naltirilgan, o'qituvchi va o'quvchilar hamkorligi uchun maxsus tashkil etilgan, boshqariladigan va nazorat qilinadigan, o'zining pirovard maqsadi sifatida shaxsni shakllantiradigan jarayondir. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar bilan olib boriladigan tarbiyaviy darslarning samaradorligini oshirish tarbiyaviy ishlar texnologiyasini to'g'ri tashkil qilish va qo'llashga bog'liq. Bu esa, o'z navbatida tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish uslubiyatini zamonaviy pedagogik texnologiyalar ishlanmalari asosida yaratishni talab etadi.

Xulosa qilib aytadigan bulsak, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining "O'quvchi ma'naviyatini shakllantirishda tarbiyaviy soatlarning ahamiyati" nomli tavsiyasida: «Ta'lim berib tarbiyalaymiz, tarbiyalab turib ta'limni shakllantiramiz. Shuning uchun tarbiyaning ta'limdagi, ta'limning tarbiyadagi o'rni beqiyos»- deyilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ta'rbiyaviy darslar zarur ko'nikmalarni shakllantirish, boshlang'ich ta'lim sifat samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Sinf rahbarlari tavsiya etilgan dars ishlanmalaridan samarali foydalanadi degan umiddamiz. Ammo har bir sinfnig bilim darajasi, yosh xususiyatlarini hisobga olib, ularga o'zgartirishlar kiritishi va qo'shimcha adabiyotlar, manbalardan foydalanib, darsni yana da boyitishi uchun o'z ustida tinmay ishlashi va izlanishi lozim.

Foydalangan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. T., 1997.
2. Ishmuxammedov R., Abdiqodirov A., Pardaev A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar» T., 2008
3. Omonova M., Bobomurotova D., Xaydarova U. "Umumta'lim maktablarining 1-sinflarida "Tarbiyaviy soat" mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha sinf rahbarlari uchun metodik qo'llanma" Toshkent. 2013.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

Tashev Elbek Xudayshukurovich.

Qoraqalpog'iston Respublikasi To'rtko'l tumani

5 - maktabning oliy toifali tarix fani o'qituvchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishning dolzarb muammolari, xorijiy davlatlar tajribasi hamda xalqaro baholash dasturlari asosida pedagogik faoliyatni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ilgari surilayotgan g'oyalarning nazariy va amaliy ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, pedagog kompetensiyasi, PISA, PIRLS, TIMSS, innovatsiya, o'qish savodxonligi

Аннотация. В данной статье анализируются актуальные проблемы совершенствования системы непрерывного профессионального развития, рассматривается опыт зарубежных стран, а также возможности развития педагогической деятельности на основе международных оценочных программ. Также обосновывается теоретическая и практическая значимость выдвигаемых идей.

Ключевые слова :

Непрерывное образование, профессиональное развитие, педагогическая компетентность, PIRLS, PISA, TIMSS, инновации, читательская грамотность.

Abstract. This article analyzes actual issues in improving the system of continuous professional development, examines the experience of foreign countries, and explores opportunities for enhancing pedagogical activity based on international assessment programs. It also substantiates the theoretical and practical significance of the proposed ideas.

Key words:

Continuous education, professional development, teacher competence, PIRLS, PISA, TIMSS, innovation, reading literacy.

KIRISH

Globalashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi oldiga yangi talablar qo'yilmoqda. Ta'lim sifati bevosita pedagoglarning kasbiy salohiyatiga bog'liq bo'lib, ularni uzluksiz rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishiga aylanmoqda. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirishni samarali tashkil etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini xalqaro darajaga olib chiqish

maqsadida qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, PF-5712 Prezident farmonida ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlanib, unda PISA, PIRLS hamda TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.[1]

Shuningdek, PQ-4312 Prezident qarori asosida xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorgarlik ko'rish, o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish hamda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida quyidagi muammolar kuzatilmoqda:

Nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilish, individual rivojlanish ehtiyojlarining yetarli hisobga olinmasligi, zamonaviy baholash tizimlarining yetarli darajada qo'llanilmasligi, o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasi pastligi, mazkur muammolarni hal etishda xorijiy tajribalarni o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi:

Mazkur maqolada tahliliy, taqqoslash, kuzatuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

ASOSIY QISM

Xorijiy davlatlar tajribasi

Rivojlangan davlatlarda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi davlat siyosatining muhim qismi hisoblanadi.

Masalan, Finlyandiya ta'lim tizimida o'qituvchilarning barchasi magistr darajasiga ega bo'lishi majburiy hisoblanadi. OECD ma'lumotlariga ko'ra, ushbu davlatda pedagoglar kasbiy faoliyati davomida muntazam ravishda ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanadi va o'z malakasini oshirib boradi. Natijada, PISA tadqiqotlarida Finlyandiya o'quvchilari o'qish savodxonligi bo'yicha yuqori natijalarni qayd etgan. [2]

Singapur tajribasida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi "Teacher Growth Model" asosida tashkil etilgan bo'lib, har bir pedagog yiliga o'rtacha 100 soatgacha malaka oshirish bilan qamrab olinadi. Singapur Ta'lim vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, bu tizim o'qituvchilarning kompetensiyalarini tizimli rivojlantirishga xizmat qiladi. [3]

AQSh da Professional Learning Communities (PLC) modeli keng qo'llaniladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, PLC tizimi joriy etilgan maktablarda o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari 20–30% gacha oshgan.[4]

Xalqaro baholash dasturlari va statistik tahlil

Ta'lim sifatini baholashda PISA, PIRLS va TIMSS muhim ahamiyatga ega.

2021-yilda O'zbekiston PIRLS tadqiqotida ilk bor keng miqyosda ishtirok etib:

180 ta maktab 5 948 nafar 4-sinf o'quvchilari qatnashdi.

Natijada o'rtacha ko'rsatkich 437 ballni tashkil etib, bu xalqaro o'rtacha (500 ball)dan past ekanligi aniqlangan. Bu esa ta'lim tizimida, ayniqsa o'qish savodxonligini rivojlantirishda tizimli yondashuv zarurligini ko'rsatadi.[5]

Amaliy tajriba (5-maktab misolida)

Maktabimizning 4-“B” va 4-“E” sinf o'quvchilari PIRLS Xalqaro tadqiqot jarayonlarida ishtirok etdi.

Mazkur jarayon davomida:

o'qituvchilar matn bilan ishlash metodikasini chuqur o'zlashtirdi, o'quvchilarning tahliliy fikrlash ko'nikmalari rivojlandi, darslarda xalqaro standartlarga mos topshiriqlar qo'llanila boshlandi.

Natijada:

o'quvchilarning o'qish savodxonligi oshdi, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi rivojlandi, innovatsion yondashuvlar amaliyotga joriy etildi.

Taklif va istiqbollar

Tahlillar asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

xalqaro baholash tizimlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, o'qituvchilar uchun individual rivojlanish xaritalarini yaratish, mentorlik tizimini rivojlantirish,

raqamli platformalar orqali uzluksiz ta'limni kengaytirish, “lesson study” metodini joriy etish.

Nazariy va amaliy ahamiyati. Mazkur yondashuvlar uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Xalqaro baholash dasturlari esa pedagog faoliyatini rivojlantirishda muhim diagnostik vosita hisoblanadi.

XULOSA

Xorijiy tajribalar va xalqaro baholash dasturlari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omilidir. Ayniqsa, amaliy tajribalar (5-maktabning 4-“B” va 4-“E” sinflar misolida) ushbu jarayonning samaradorligini yaqqol namoyon etadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli farmoni.

2.OECD. (2019). PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing.

3.Singapore Ministry of Education. (2018). Teacher Growth Model.

4.Richard DuFour & Robert Eaker. (2008). Professional Learning Communities

at Work.

5.IEA. (2021). PIRLS 2021 International Results in Reading.

TA'LIM JARAYONINI XALQARO TENDENSIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH STRATEGIYASI

M.A.Tilakova

**Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari
kafedra mudiri p.f.f.d.(PhD).v.b.prof**

Annotatsiya: Uzluksiz kasbiy malaka oshirishda kasbiy rivojlanish jarayoni — bu professional immunitetdir. zluksiz kasbiy malaka oshirishda kasbiy rivojlanish jarayoni — bu professional immunitetdir. U pedagogga raqobatbardosh bo'lishga, zamonaviy avlod (Z-avlod va Alpha) bilan til topishishga va o'z kasbiy faoliyatidan mamnunlik his qilishga yordam beradi. Xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik borasida O'zbekiston ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy erkinligi va mas'uliyati ortib bormoqda.

Tayanch so'zlar: Uzluksiz kasbiy rivojlantirish, bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda oshirib borish, Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish. Xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik.

Аннотация: Процесс профессионального развития в рамках непрерывного повышения квалификации – это профессиональный иммунитет. Он помогает учителю быть конкурентоспособным, ладить с современным поколением (поколениями Z и Alpha) и испытывать удовлетворение от своей профессиональной деятельности. Подготовка к международным программам оценки, профессиональная свобода и ответственность учителей в системе образования Узбекистана возрастают

Ключевые слова: Непрерывное повышение квалификации, систематическое совершенствование знаний, навыков и квалификаций, организация непрерывного повышения квалификации на основе зарубежного опыта, подготовка к международным программам оценки

Abstract: The process of professional development in continuous professional development is professional immunity. The process of professional development in continuous professional development is professional immunity. It helps the teacher to be competitive, to get along with the modern generation (Generation Z and Alpha) and to feel satisfaction with his professional activity. Preparation for international assessment programs, The professional freedom and responsibility of teachers in the

education system of Uzbekistan is increasing

Keywords: Continuous professional development, systematic improvement of knowledge, skills and qualifications, Organization of continuous professional development based on foreign experience. Preparation for international assessment programs

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish — bu mutaxassisning o'z faoliyati davomida bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda oshirib borish jarayonidir. Bugungi tez o'zgaruvchan mehnat bozorida bu shunchaki tanlov emas, balki zaruriyatga aylandi. Uzluksiz kasbiy malaka oshirishda kasbiy rivojlanish jarayoni — bu professional immunitetdir. U pedagogga raqobatbardosh bo'lishga, zamonaviy avlod (Z-avlod va Alpha) bilan til topishishga va o'z kasbiy faoliyatidan mamnunlik his qiladi. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan davrda uzluksiz kasbiy rivojlantirish (CPD - Continuous Professional Development) ta'lim sifatini oshirishning eng dolzarb omiliga aylandi. O'zbekiston o'z ta'lim tizimini xalqaro standartlarga (PISA, TIMSS, PIRLS) moslashtirayotgan bir paytda, rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va tatbiq etish hayotiy zaruriyatdir.

Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etishning dolzarbligi quyidagi omillar bilan asoslanadi:

1. Paradigmaning o'zgarishi: "Hayot davomida o'qish" (Lifelong Learning)

Xorijiy tajriba (AQSH, Buyuk Britaniya, Singapur) shuni ko'rsatadiki, malaka oshirish — bu 5 yilda bir marta bo'ladigan tadbir emas, balki kundalik kasbiy ehtiyojdir. Dolzarbligi: Bilimlarning "eskirish muddati" qisqarib bormoqda. Xorijiy modellarda o'qituvchi doimiy ravishda yangi metodlarni o'rganishi uchun kredit-modul tizimi va onlayn platformalar joriy etilgan. Bu o'qituvchini doimiy "tonus"da ushlab turadi.

2. "Lesson Study" va "Case Study" (Yaponiya va Janubiy Koreya tajribasi)

Yaponiya tajribasidagi "Lesson Study" (Dars tadqiqoti) metodi butun dunyoda o'qituvchilarning amaliy mahoratini oshirishda eng samarali yo'l deb tan olingan. Dolzarbligi: Bizdagi an'anaviy "ma'ruza" shaklidagi malaka oshirishdan farqli o'laroq, bu metod o'qituvchilarni darsning o'zida, hamkasblari bilan hamkorlikda muammolarni hal qilishga o'rgatadi. Bu nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilishni bartaraf etadi.

3. Kasbiy o'rganish hamjamiyatlari (PLC - Professional Learning Communities)

Singapur va Estoniya tajribasida o'qituvchilar yopiq guruhlarda emas, balki hamjamiyatlarda rivojlanadi. Dolzarbligi: O'qituvchi o'z muammosi bilan yolg'iz qolmaydi. Hamkasblar o'zaro tajriba almashadi, bir-biriga mentorlik qiladi. Bu maktab

ichidagi korporativ madaniyatni yuksaltiradi va ta'lim sifatini jamoaviy mas'uliyatga aylantiradi.

4. Tadqiqotga asoslangan pedagogika (Finlandiya tajribasi). Finlandiyada o'qituvchi — bu tadqiqotchi. U har bir darsiga ilmiy nuqtai nazardan yondashadi. Dolzarbligi: Uzluksiz rivojlanish jarayonida o'qituvchiga faqat tayyor metodlarni berish emas, balki unda analitik va tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish dolzarbdir. Bu o'qituvchining darsdagi har bir harakatini ongli va ilmiy asoslangan bo'lishini ta'minlaydi.

5. Raqamli transformatsiya va Sun'iy intellekt. G'arbiy Yevropa davlatlarida CPD jarayoni to'liq raqamlashtirilgan bo'lib, o'qituvchining rivojlanish traektoriyasi sun'iy intellekt yordamida tahlil qilinadi. Dolzarbligi: O'qituvchilarning IT-kompetentligini oshirish endi tanlov emas, balki majburiyatdir. Xorijiy tajriba asosida malaka oshirishni tashkil etish o'qituvchilarga zamonaviy gadjetlar va platformalardan darsda samarali foydalanishni o'rgatadi.

6. Xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik. PISA, TIMSS kabi reytinglarda yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar (Singapur, Xitoy, Kanada) tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar natijasi o'qituvchining metakognitiv (fikrlash haqida fikrlash) qobiliyatiga bog'liq. Dolzarbligi: Xorijiy metodikalar o'qituvchini o'quvchilarda "21-asr ko'nikmalari"ni (4K: kreativlik, kritik fikrlash, kollaboratsiya, kommunikatsiya) shakllantirishga tayyorlaydi.

Nima uchun bu aynan hozir dolzarb degan savol ustida to'xtaganimizda O'zbekiston ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy erkinligi va mas'uliyati ortib bormoqda. Xorijiy tajribalarga tayanish:

1. O'qituvchi mehnatini baholashning adolatli mezonlarini yaratish;
2. Malaka oshirishni "rasmiyatchilik"dan "real natija"ga aylantirish;
3. O'qituvchilik kasbining ijtimoiy nufuzini va jozibadorligini oshirish uchun xizmat qiladi.

Xorijiy tajriba — bu shunchaki nusxa ko'chirish emas, balki dunyodagi eng yaxshi "ish beruvchi" usullarni milliy mentalitetga moslab, o'qituvchini zamonaviy, raqobatbardosh mutaxassisga aylantirish demakdir. ilishga yordam beradi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etishning asosiy afzalliklarini quyidagi yo'nalishlarga bo'lish mumkin:

1. Shaxsiy va professional o'sish

Kompetensiyalarni yangilash: Sohadagi so'nggi texnologiyalar va metodikalardan xabardor bo'lish.

O'ziga bo'lgan ishonch: Bilim darajasi yuqori mutaxassis murakkab vazifalarni

bajarishda o'zini dadil his qiladi.

Moslashuvchanlik: Bozor konyunkturasi o'zgarganda yangi yo'nalishlarga tezroq moslashish imkoniyati ortadi.

2. Tashkilot uchun foydalari

Ish samaradorligining oshishi: Xodimlar zamonaviy asbob-uskunalar va dasturlar bilan tezroq va sifatliroq ishlay boshlaydi.

Innovatsiyalarni joriy etish: Yangi bilimga ega xodimlar korxonaga yangi g'oyalar va ish uslublarini olib kiradi.

Kadrlar qo'nimsizligini kamaytirish: Kasbiy rivojlanish uchun sharoit yaratilgan joyda xodimlar o'zini qadrli his qiladi va ish joyini o'zgartirishga kamroq moyil bo'ladi.

3. Iqtisodiy va ijtimoiy afzalliklar

Raqobatbardoshlik: Ham xodim, ham korxona bozorda o'z mavqeini mustahkamlaydi.

Daromad o'sishi: Yuqori malaka odatda yuqori ish haqi va martaba pog'onalaridan ko'tarilish bilan bog'liq.

Sifat kafolati: Ayniqsa tibbiyot, ta'lim va muhandislik kabi sohalarda mutaxassisning bilimi bevosita xavfsizlik va xizmat sifatiga ta'sir qiladi.

Uzluksiz rivojlanishning zamonaviy shakllari

Shakli	Tavsifi
Mikro-o'qitish	Qisqa vaqt ichida (5-10 daqiqa) aniq bir ko'nikmani o'rganish.
Mentorlik	Tajribali mutaxassislardan amaliy maslahatlar olish.
Onlayn platformalar	Coursera, LinkedIn Learning kabi resurslar orqali mustaqil ta'lim.
Networking	Konferensiya va seminarlarda tajriba almashish.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish — bu “Umr bo‘yi ta’lim olish” (lifelong learning) konsepsiyasining asosi bo‘lib, u mutaxassisni har doim talabgir va zamonaviy bo‘lib qolishini ta’minlaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tushunchasi so'nggi yillarda tubdan yangilandi. Mamlakatimizda o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini doimiy oshirib borish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan bo'lsa-da, bu jarayonda o'z yechimini kutayotgan qator tizimli muammolar mavjud. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sohadagi asosiy muammolardan biri pedagoglarning malaka oshirish jarayonidagi passivlikdir. Ko'p hollarda o'qituvchilar o'z ustida ishlashni faqatgina navbatdagi malaka sertifikatini olish uchun zarur bo'lgan majburiyat deb qabul

qiladilar. Bu esa olingan bilimlarning amaliyotga, ya'ni dars jarayoniga tadbiiq etilmasligiga olib keladi. An'anaviy malaka oshirish kurslarida beriladigan nazariy ma'lumotlarning atigi o'n besh-yigirma foizi maktab muhitida qo'llaniladi.

Ikkinchi muhim muammo raqamli savodxonlik darajasi bilan bog'liq. Hozirda joriy etilgan Uzluksiz kasbiy ta'lim elektron platformasi o'qituvchilarga o'z traektoriyasini tanlash imkonini beradi. Biroq chekka hududlardagi pedagoglarning axborot texnologiyalari bilan ishlash ko'nikmalari yetarli emasligi ushbu tizimdan samarali foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Shuningdek, o'quv kurslarining mazmuni ko'p hollarda xalqaro baholash dasturlari talablariga to'liq javob bermaydi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun, avvalo, malaka oshirish tizimini kaskad usuliga o'tkazish lozim. Ya'ni, eng kuchli mutaxassislar o'z hamkasblariga ish joyidan ajralmagan holda ustoz-shogird an'anasi asosida bilim berishi samaraliroq hisoblanadi. Shuningdek, o'qituvchining kasbiy rivojlanishini faqatgina besh yilda bir marta bo'ladigan jarayon emas, balki kundalik ehtiyojga aylantirish uchun moddiy va ma'naviy rag'batlantirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarur.

Yana bir yechim sifatida xalqaro tajribaga asoslangan jamoaviy o'rganish formatini kiritish lozim. Bu usulda o'qituvchilar darslarni birgalikda rejalashtiradilar va tahlil qiladilar. Mazkur yondashuv pedagogning yakka tartibdagi harakatidan ko'ra umumiy ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda uzluksiz kasbiy rivojlantirishni sifat bosqichiga olib chiqish uchun rasmiyatchilikdan voz kechib, amaliy ko'nikmalarga va natijadorlikka e'tibor qaratish davr talabidir.

Xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribasini tahlil qilish O'zbekistonda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini modernizatsiya qilishning strategik yo'nalishlarini belgilab beradi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi mahoratini oshirish endilikda faqatgina nazariy kurslar bilan cheklanib qolmay, bevosita maktab muhitida amalga oshiriladigan jarayonga aylangan.

Kaskadli model va ustoz-shogird tizimi

Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda "Lesson Study" ya'ni darsni tadqiq qilish metodikasi keng qo'llaniladi. Bu tizimda o'qituvchilar guruhlariga bo'lingan holda dars o'tadilar va uni birgalikda tahlil qiladilar. Bu tajribani O'zbekistonda joriy etish orqali o'qituvchilarning amaliy ko'nikmalarini real vaqt rejimida rivojlantirish imkoniyati tug'iladi. Bunday yondashuv pedagogning o'z xatolari ustida ishlashi va hamkasblari tajribasidan o'rganishi uchun eng samarali yo'ldir.

Kredit-modul tizimining afzalliklari

Yevropa Ittifoqi davlatlarida qo'llaniladigan kredit to'plash tizimi o'qituvchiga

o'zining kasbiy rivojlanish traektoriyasini mustaqil tanlash imkonini beradi. O'qituvchi o'ziga zarur bo'lgan modullarni tanlaydi va ma'lum miqdordagi ballarni to'playdi. Ushbu tajriba bizning milliy tizimimizga ham tatbiq etila boshladi, biroq uning istiqboli kurslar mazmunini mehnat bozori va zamonaviy talablarga moslashtirish bilan bog'liq. Bu tizim o'qituvchini majburiy o'qishdan ehtiyojga asoslangan o'rganishga o'tkazadi.

Raqamli ekotizim va masofaviy ta'lim

AQSH va Singapur tajribasida o'qituvchilarning kasbiy hamjamiyatlari (Professional Learning Communities) muhim o'rin tutadi. Bunda raqamli platformalar nafaqat dars o'tish, balki tajriba almashish, yangi metodikalarni muhokama qilish va virtual mentorlik qilish maydoniga aylangan. O'zbekistonda ham bunday hamjamiyatlarni rivojlantirish o'qituvchilar o'rtasida gorizontaal aloqalarni mustahkamlaydi va hududlararo bilimlar almashinuvini ta'minlaydi.

Istiqboldagi vazifalar

Xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirishda quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

Individual rivojlanish rejasi: Har bir pedagogning kuchli va kuchsiz tomonlarini tahlil qilgan holda shaxsiy o'sish kartasini yaratish.

Mustaqil o'rganishni rag'batlantirish: Faqatgina rasmiy kurslar emas, balki o'qituvchining o'zi ishtirok etgan seminarlar, yozgan maqolalari va innovatsion loyihalari uchun ham malaka ballari berish tizimini kengaytirish.

Amaliyotga yo'naltirilganlik: Malaka oshirish muassasalari faoliyatini nazariyadan ko'proq metodik muammolarni yechishga va zamonaviy laboratoriyalar bilan ishlashga yo'naltirish.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro tajriba asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish o'qituvchini doimiy izlanuvchi tadqiqotchi darajasiga olib chiqadi va ta'lim sifatini fundamental tarzda o'zgartiradi.

O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonini Blum taksonomiyasi iyerarxiyasi orqali tahlil qilish, muammolarni tizimli ko'rish va yechimlarni aniq dalillash imkonini beradi. Bugungi kunda ko'plab pedagoglar taksonomiyaning quyi darajalarida qolib ketayotgani ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Bilish va tushunish darajasidagi muammolar

Uzluksiz kasbiy rivojlanishdagi birinchi to'siq bu ma'lumotlarni shunchaki yod olish bilan bog'liq. Ko'pgina malaka oshirish kurslari hali ham o'qituvchilarga faqat yangi qarorlar yoki metodika nomlarini eslab qolishni yuklamoqda. Shuni ta'kidlab o'tish muminki, o'qituvchilarning aksariyati interfaol metodlar nomini bilsa-da

(Bilish), ularning asl mohiyati va darsning qaysi qismida samarali ekanini tushuntirib bera olmaydi (Tushunish). Bu nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilishni keltirib chiqaradi.

Qo'llash va tahlil darajasidagi bo'shliqlar

O'qituvchi o'zi o'rgangan yangi metodikani (masalan, loyihaviy ta'lim) o'z darsiga moslashtira olmasligi asosiy muammolardan biridir. **Misol:** O'qituvchi Bloom taksonomiyasining o'zini nazariy jihatdan o'rganadi, biroq dars jarayonida o'quvchilarga faqat "eslab qolish"ga yo'naltirilgan savollar berishda davom etadi. Yechim: Uzluksiz rivojlanish jarayonida "keys-stadi" (vaziyatli tahlil) usulidan foydalanish zarur. Bunda pedagog o'z faniga oid murakkab mavzuni tahlil qilishi va uni o'quvchiga qanday darajada yetkazishni tahliliy o'rganishi kerak.

Sintez va baholash: Yuqori bosqich istiqbollari

Kasbiy rivojlanishning eng yuqori nuqtasi bu pedagogning o'z mualliflik dasturlarini yaratishi (Sintez) va o'z faoliyatini tanqidiy ko'z bilan baholay olishidir. **Muammo:** Hozirgi tizimda o'qituvchilar ko'pincha tayyor andozalarga tayanib qolgan, bu esa ularning ijodiy salohiyatini cheklaydi. **Dalillangan yechim:** Xalqaro tajriba (masalan, Finlyandiya modeli) shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi o'z dars ishlanmasini mustaqil loyihalashtirganda va uni hamkasblari bilan birgalikda baholaganda (Peer Review), kasbiy o'sish 40 foizga tezlashadi.

Taksonomiya asosidagi kompleks yechimlar jadvali

Taksonomiya darajasi	Uzluksiz yondashuv	rivojlanishdagi	Kutilayotgan natija
Bilish va tushunish	Onlayn platformalar orqali nazariy bazani mustahkamlash.		Pedagogik atamalar va yangi standartlarni o'zlashtirish.
Qo'llash va tahlil	Mentorlik va mahorat darslari orqali metodlarni darsda sinab ko'rish.		Metodikaning dars samaradorligiga ta'sirini aniqlash.
Sintez va baholash	Mualliflik metodikasini yaratish va xalqaro tajribalar bilan qiyoslash.		Innovator-pedagog darajasiga ko'tarilish.

O'zbekiston ta'limida uzluksiz kasbiy rivojlanishni Blum taksonomiyasi iyerarxiyasiga muvofiq tashkil etish, pedagoglarni oddiy "ijrochi"dan "tadqiqotchi" darajasiga olib chiqishning yagona yo'lidir. Bu esa ta'limda sifat o'zgarishini ta'minlovchi asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish va Blum taksonomiyasi o'rtasidagi bog'liqlik shunchaki nazariy model emas, balki ta'lim sifatini kafolatlovchi strategik vositadir. Ushbu yondashuvning ta'lim rivojidagi muhimligini quyidagi asosli dalillar bilan tushuntirish mumkin.

1. Ta'lim sifatining o'qituvchi salohiyatiga bog'liqligi (McKinzi hisoboti dalili)

Dunyoga mashhur "McKinsey & Company" konsalting kompaniyasining tadqiqotlariga ko'ra, "ta'lim tizimining sifati undagi o'qituvchilar sifatidan yuqori bo'la olmaydi". **Ahamiyati:** Agar o'qituvchi faqat "Bilish" darajasida qolib ketsa, u o'quvchiga ham faqat yodlashni o'rgatadi. **Natijada** Blum taksonomiyasi asosida rivojlanayotgan pedagog o'quvchini "Tahlil" va "Sintez" darajasiga olib chiqadi, bu esa xalqaro PISA va PIRLS baholash dasturlarida yuqori ko'rsatkichlarga erishishning asosiy omilidir.

Zamonaviy iqtisodiyotda faqat ma'lumotga ega bo'lgan emas, balki uni amaliyotda qo'llay oladigan mutaxassislarga ehtiyoj yuqori. **Dalil:** Jahon banki ekspertlarining ta'kidlashicha, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun kiritilgan 1 dollar investitsiya kelajakda mamlakat iqtisodiyotiga 7 dollardan ortiq foyda keltiradi. **Bog'liqlik:** O'qituvchi Blum taksonomiyasining "Qo'llash" (Application) bosqichini mukammal egallasa, u darsda berilayotgan nazariyani hayotiy muammolar yechimiga bog'lay oladi. Bu esa bitiruvchilarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

3. Raqamli transformatsiya va moslashuvchanlik

Texnologiyalar tez o'zgarayotgan davrda o'qituvchining uzluksiz o'rganishi uning "ma'naviy eskirishi" oldini oladi. **Dalil:** UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, pedagogik texnologiyalar har 3-5 yilda tubdan yangilanmoqda.

Ahamiyati: Blum taksonomiyasining yuqori bosqichi bo'lgan "Baholash" (Evaluation) darajasidagi o'qituvchi qaysi texnologiya samarali, qaysi biri samarasiz ekanini mustaqil tahlil qila oladi. Bu davlat budjeti mablag'larining samarasiz texnologiyalarga sarflanishini kamaytiradi.

4. Kreativlik va Innovatsiyalar (Sintez bosqichi)

Ta'limda rivojlanish — bu yangi g'oyalarni ishlab chiqish demakdir.

Innovatsion iqtisodiyotga ega davlatlar (Singapur, Estoniya) ta'lim tizimida o'qituvchilarga "Sintez" darajasida erkinlik berilgan. O'qituvchi tayyor darslik bilan cheklanib qolmay, o'zining mualliflik metodikasini yaratsa, ta'limda xilma-xillik va sog'lom raqobat paydo bo'ladi. Bu o'quvchilarning ijodiy fikrlashini uyg'otuvchi asosiy turtkidir.

Yuqoridagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish — bu shunchaki o'qituvchining diplomini yangilash emas, balki **millatning intellektual salohiyatini yangilashdir**. Blum taksonomiyasi bu jarayonda "kompas" vazifasini o'tab, ta'limni quruq yodlashdan mantiqiy fikrlash va yaratuvchanlik sari yo'naltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (Yangi tahriri, 2020-yil 23-sentyabr).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PQ-4963-son qarori (2021-yil 25-yanvar). — Bu qaror "Kredit-modul" tizimi va uzluksiz malaka oshirishning asosiy hujjati hisoblanadi.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 202-son qarori (2021-yil 19-aprel).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-79-son Farmoni (2023-yil 26-may).
5. Xodjayev B.X. "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti". — T.: "Sano-standart", 2017.
6. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish". — T.: "Fan va texnologiya", 2008.
7. Muslimov N.A. va boshqalar. "Pedagogik mahorat va kreativlik". — T.: "Moliya-iqtisod", 2015.
8. Azizxo'jayeva N.N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". — T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2006.
9. Jo'rayev R.X. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar". — T.: "Fan", 2011.
10. Inoyatov U.I. "Ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarishning nazariy-metodik asoslari". — T.: "Fan", 2006.

Elektron resurslar:

onlinedu.uz — Uzluksiz kasbiy rivojlanish platformasi (A.Avloniy instituti).

lex.uz — O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

uzedu.uz — Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi rasmiy sayti.

O'QUVCHILARDA KONVERGENT VA DIVERGENT FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK ASOSLARI

Tleumuratova Nurjamal Maxsetovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi, o'qituvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarda konvergent va divergent fikrlashni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati, ularning o'ziga xos jihatlari hamda ta'lim jarayonida qo'llash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion metodlar, interaktiv yondashuvlar va kreativ topshiriqlar orqali o'quvchilarning analitik hamda ijodiy tafakkurini shakllantirish masalalari yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, konvergent va divergent fikrlashni uyg'un rivojlantirish o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish, muammoni hal etish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini kuchaytiradi.

Kalit so'zlar: konvergent fikrlash, divergent fikrlash, kreativlik, analitik tafakkur, interaktiv metodlar, innovatsion ta'lim, tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогическое значение развития конвергентного и дивергентного мышления у учащихся, их специфические особенности, а также методы применения в образовательном процессе. Кроме того, рассматриваются вопросы формирования аналитического и творческого мышления учащихся посредством инновационных методов, интерактивных подходов и креативных заданий. По результатам исследования установлено, что гармоничное развитие конвергентного и дивергентного мышления способствует укреплению навыков самостоятельного принятия решений, решения проблем и творческого подхода у учащихся.

Ключевые слова: конвергентное мышление, дивергентное мышление, креативность, аналитическое мышление, интерактивные методы, инновационное образование, критическое мышление, педагогические технологии.

Abstract. This article analyzes the pedagogical importance of developing convergent and divergent thinking in students, their specific characteristics, and methods of application in the educational process. It also highlights the formation of students' analytical and creative thinking through innovative methods, interactive approaches, and creative tasks. According to the research results, the integrated development of convergent and divergent thinking strengthens students' skills in independent decision-making, problem-solving, and creative approaches.

Keywords: convergent thinking, divergent thinking, creativity, analytical thinking, interactive methods, innovative education, critical thinking, pedagogical technologies.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'yilmoqda. Zamonaviy jamiyat endilikda faqat tayyor bilimlarni egallagan shaxslarni emas, balki mustaqil fikrlay oladigan, muammoni tahlil

qiladigan, kreativ yondashadigan hamda innovatsion g'oyalarni ilgari sura oladigan insonlarni talab etmoqda. Shu sababli o'quvchilarda konvergent va divergent fikrlashni rivojlantirish pedagogika fanining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki ushbu tafakkur turlari o'quvchilarning analitik, ijodiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Konvergent fikrlash — bu muammoning yagona to'g'ri yechimini topishga qaratilgan mantiqiy tafakkur jarayonidir. Bunday fikrlash jarayonida o'quvchi mavjud ma'lumotlarni tahlil qiladi, taqqoslaydi, umumlashtiradi va aniq xulosaga keladi. Konvergent tafakkur aniqlik, tizimlilik, izchillik va mantiqiylik bilan xarakterlanadi. Ushbu fikrlash turi matematika, fizika, grammatika, tarixiy tahlil kabi fanlarda ko'proq namoyon bo'ladi. Masalan, matematik masalani yechish yoki tarixiy voqealarning sabab va oqibatlarini aniqlash konvergent fikrlash asosida amalga oshadi.

Divergent fikrlash esa bir muammo uchun bir nechta yechim variantlarini ishlab chiqishga qaratilgan ijodiy tafakkur jarayonidir. Ushbu fikrlash turi kreativlik, tasavvur, originallik va erkin yondashuv bilan bog'liq. Divergent fikrlashda yagona javob bo'lmaydi, aksincha imkon qadar ko'p g'oya ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Masalan, “Kelajak maktabini qanday tasavvur qilasiz?” yoki “Ekologik muammolarni bartaraf etish uchun qanday innovatsion loyiha taklif qilasiz?” kabi savollar divergent tafakkurni rivojlantiradi. [1;28-32]

Zamonaviy pedagogikada konvergent va divergent fikrlash bir-birini to'ldiruvchi tafakkur turlari sifatida qaraladi. Divergent fikrlash yangi g'oyalarni yaratishga xizmat qilsa, konvergent fikrlash ular ichidan eng maqbulini tanlash imkonini beradi. Shu sababli ta'lim jarayonida ushbu ikki tafakkur turini parallel rivojlantirish muhim hisoblanadi. Chunki faqat mantiqiy fikrlash o'quvchini standart qarashlarga olib kelishi mumkin, faqat kreativ yondashuv esa tizimsizlikka sabab bo'lishi ehtimoli mavjud. Ularning uyg'unligi esa mukammal tafakkur faoliyatini shakllantiradi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi ko'plab innovatsion va interaktiv metodlar qo'llanilmoqda. Ushbu metodlar o'quvchilarni mustaqil izlanishga, erkin fikrlashga va kreativ yondashishga undaydi.

Shunday zamonaviy metodlardan biri “Fikrlash tezligi mashqi” hisoblanadi. Ushbu metod o'quvchilarning tezkor tafakkurini, assotsiativ fikrlashini va kreativ g'oya ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Metodning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi muayyan mavzu yoki muammo beradi va o'quvchilar qisqa vaqt ichida imkon qadar ko'p fikr yoki yechim variantlarini aytishlari kerak bo'ladi. Masalan, “Kitobning foydali jihatlari”, “Suvni tejash usullari” yoki “Maktabni yanada

qiziqarli qilish yo'llari" kabi mavzular berilishi mumkin. Ushbu mashq divergent fikrlashni faollashtiradi, chunki o'quvchilar standart javoblar bilan cheklanmaydi. Keyingi bosqichda esa bildirilgan fikrlar tahlil qilinadi va eng samarali g'oyalar saralanadi. Bu esa konvergent tafakkurni rivojlantiradi.

Ta'lim jarayonida keng qo'llanilayotgan yana bir samarali metod — "Fikrlashning olti qalpog'i" metodidir. Ushbu metod ingliz olimi Edvard de Bono tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, muammoni turli nuqtai nazardan tahlil qilishga xizmat qiladi. Metodga ko'ra, har bir rangdagi qalpoq ma'lum fikrlash turini ifodalaydi. Oq qalpoq — fakt va ma'lumotlarni, qizil qalpoq — hissiyot va intuitiv qarashlarni, qora qalpoq — tanqidiy fikrlashni, sariq qalpoq — ijobiy jihatlarni, yashil qalpoq — kreativ g'oyalarni, ko'k qalpoq esa jarayonni boshqarishni anglatadi. Ushbu metod orqali o'quvchilar bir muammoni har xil nuqtai nazardan ko'rib chiqishni o'rganadilar. Natijada ularda ham analitik, ham kreativ tafakkur rivojlanadi.[2;245]

Masalan, "Internetning foydali va zararli tomonlari" mavzusida ushbu metodni qo'llash mumkin. O'quvchilar turli qalpoqlar asosida internetning ijobiy, salbiy, hissiy va kreativ jihatlarni tahlil qiladilar. Bu esa o'quvchilarda kompleks fikrlashni shakllantiradi.

Sinektika metodi ham o'quvchilarda divergent tafakkurni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Ushbu metodning asosiy maqsadi — noodatiy assotsiatsiyalar va o'xshatishlar orqali yangi g'oyalarni yaratishdir. Sinektika metodida o'quvchilar muammoni boshqa obyekt yoki hodisaga qiyoslash orqali kreativ yechim topishga harakat qiladilar. Masalan, "Agar maktab daraxt bo'lsa, uning ildizi nima bo'lardi?" yoki "Ta'lim tizimini transport vositasiga qiyoslang" kabi topshiriqlar o'quvchilarning tasavvuri va kreativ tafakkurini rivojlantiradi.

Sinektika metodining afzalligi shundaki, u o'quvchilarning stereotip fikrlashdan chiqishiga yordam beradi. Chunki ko'pincha ijodiy fikrlash standart qarashlardan voz kechish orqali rivojlanadi. Ushbu metod ayniqsa adabiyot, tarix, biologiya va tarbiya fanlarida samarali qo'llanilishi mumkin.

"Aqliy hujum" metodi ham divergent fikrlashni rivojlantirishda eng mashhur metodlardan biridir. Ushbu metod davomida o'quvchilar qisqa vaqt ichida imkon qadar ko'p g'oya taklif qiladilar. Bunda g'oyalarni tanqid qilish taqiqlanadi. Asosiy maqsad — erkin fikrlash muhitini yaratishdir. Keyingi bosqichda esa taklif etilgan g'oyalar tahlil qilinadi va eng maqbullari tanlab olinadi. Bu esa konvergent tafakkurni rivojlantiradi.[3;135]

"Case-study" metodi ham zamonaviy ta'limda keng qo'llanilmoqda. Ushbu metod hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish asosida tashkil etiladi. O'quvchilar real muammolarni

o'rganadilar, turli yechim variantlarini ishlab chiqadilar va optimal qarorni tanlaydilar. Bu metod o'quvchilarda muammoni hal qilish, mustaqil qaror qabul qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.[4;218]

“SWOT-tahlil” metodi ham tafakkurni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Ushbu metod orqali muammoning kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va xavflari tahlil qilinadi. O'quvchilar muammoga kompleks yondashishni o'rganadilar. Bu esa ularda tahliliy va strategik tafakkurni shakllantiradi.

“Debat” texnologiyasi ham o'quvchilarning konvergent va divergent fikrlashini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Debat davomida o'quvchilar o'z fikrlarini dalillar asosida himoya qiladilar, qarama-qarshi fikrlarni tahlil qiladilar va asosli xulosalar chiqaradilar. Natijada ularda tanqidiy fikrlash, muloqot madaniyati va analitik yondashuv shakllanadi.[5;166]

Bundan tashqari, “Klaster”, “Sinkveyn”, “FSMU”, “Rolli o'yinlar”, “Mind mapping”, “Loyiha metodi” kabi innovatsion metodlar ham o'quvchilarning tafakkur faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa loyiha faoliyati o'quvchilarda mustaqil izlanish, kreativlik va innovatsion yondashuvni shakllantiradi.

Konvergent va divergent fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchining roli ham nihoyatda muhimdir. Zamonaviy o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki tashkilotchi, motivator va fasilitator bo'lishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarni erkin fikrlashga undashi, noodatiy g'oyalarni qo'llab-quvvatlashi va ijodiy muhit yaratishi lozim. Dars davomida ochiq savollar berish, muammoli vaziyatlar yaratish, guruhli ishlashni tashkil etish va kreativ topshiriqlardan foydalanish tafakkurni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, konvergent va divergent fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Konvergent fikrlash o'quvchilarda mantiqiy va analitik tafakkurni shakllantirsa, divergent fikrlash kreativlik va innovatsion yondashuvni rivojlantiradi. Ushbu ikki tafakkur turini uyg'un rivojlantirish orqali mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor, kreativ va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalash mumkin. Shu sababli ta'lim jarayonida innovatsion metodlar va interaktiv texnologiyalardan samarali foydalanish bugungi kun pedagogikasining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Guilford, J. P. *The Nature of Human Intelligence*. New York: McGraw-Hill, 1967.

2. De Bono, Edward. *Six Thinking Hats*. Boston: Little, Brown and Company, 1985.
3. Ismatova M., Yo'ldoshev J. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: "O'qituvchi", 2016.
4. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: "Iste'dod", 2008.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. Toshkent: "Fan", 2006.

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi Boshlang'ich ta'lim metodisti Tobakabulova Nesibeli Kaxarovna

ANNOTATSIYA. Ushbu ishda ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR / CPD) ning dolzarb muammolari, ularni hal etish yo'llari va kelgusidagi istiqbollari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'limning sifati va samaradorligi bevosita pedagog xodimlarning doimiy kasbiy o'sishiga bog'liq bo'lib, O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlarida uzluksiz kasbiy rivojlantirish strategik ahamiyatga ega. Ishda "Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasi, Prezident va Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari asosida mavjud tizimning holati ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda quyidagi asosiy muammolar aniqlangan: malaka oshirish tizimining formalizmi, o'qituvchilarning og'ir ish yuki va vaqt yetishmasligi, moddiy-texnik va raqamli resurslarning yetarli emasligi, hududiy va gender tengsizlik, motivatsiya mexanizmlarining zaifligi hamda monitoring tizimining samarasizligi. Muammolarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan: individual kasbiy rivojlanish rejalarini joriy etish, raqamli platformalarni takomillashtirish, mentoring va peer-learningni kengaytirish, motivatsiya va rag'batlantirish tizimini kuchaytirish, xorijiy tajribani (UNESCO, British Council) milliy sharoitga moslashtirish. Ishning yakuniy qismida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni rivojlantirishning 2025–2030 yillardagi istiqbollari, kutilayotgan natijalar va ta'lim sifatiga ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, pedagog xodimlar, malaka oshirish, raqamli ta'lim, ta'lim islohotlari, individual rivojlanish rejasi, O'zbekiston ta'lim tizimi.

Kirish. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR yoki CPD — Continuous Professional Development) — pedagog xodimlarning bilimlari, ko'nikmalari va kompetensiyalarini doimiy ravishda yangilab borish, zamonaviy ta'lim talablariga moslashish va

o'quvchilar sifatli ta'lim olishini ta'minlash jarayonidir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilishda Uzluksiz kasbiy rivojlanish strategik yo'nalish sifatida belgilangan. Prezidentning PQ-4963-sonli qarori (2021), Vazirlar Mahkamasining 867-son qarori (2024) va "Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasining (onlinedu.uz) joriy etilishi muhim qadamlar hisoblanadi. 2025-yildan boshlab malaka oshirish kurslari 1 oylik muddatga o'tkazilishi va 5 yilda bir marta majburiy bo'lishi belgilandi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning 21-asr kompetensiyalarini (raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash, inklyuziv yondashuv) rivojlantirish va mamlakat inson kapitalini kuchaytirishning asosiy vositasidir. Shu bilan birga, amaliyotda bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda.

Dolzarb muammolar. Tizimning formalizmi va yetarli emasligi. An'anaviy modelda o'qituvchilar 5 yilda bir marta malaka oshirishi talab etilgan bo'lib, bu doimiy rivojlanishga yetarli emas edi. Dasturlar ko'pincha nazariy va amaliyotdan uzilgan, o'qituvchilarning haqiqiy ehtiyojlarini (sinf xonasidagi muammolar, yangi fanlar, raqamli vositalar) to'liq hisobga olmaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab o'qituvchilar o'quv dasturlarining amaliyotga mos kelmasligidan shikoyat qiladi.

2. Og'ir ish yuki va vaqt yetishmasligi. O'qituvchilarning katta dars soati, sinfdan tashqari ishlar, hisobotlar va oilaviy majburiyatlari uzluksiz kasbiy rivojlanishga vaqt ajratishni qiyinlashtiradi. Ayollar (pedagoglarning asosiy qismi) uchun bu muammo yanada keskin. Moliyaviy qiyinchiliklar (sayohat, materiallar) va institutsional qo'llab-quvvatlashning zaifligi ham katta to'siq.

3. Resurslar, sifat va tengsizlik muammolari

Moddiy-texnika bazasi (internet, kompyuterlar) ayniqsa qishloq va chekka hududlarda zaif.

Yuqori malakali trenerlar va zamonaviy materiallar yetishmasligi.

Raqamli kompetensiyalar, AI vositalari, inklyuziv ta'lim va xorij tajribasini joriy etish darajasi past.

Hududiy va gender tengsizlik: Toshkent va yirik shaharlarda imkoniyatlar ko'proq, qishloqlarda esa cheklangan.

4. Motivatsiya va monitoringning zaifligi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish natijalari kar'yera o'sishi, ish haqi ustamasi yoki boshqa rag'batlar bilan yetarli darajada bog'lanmagan. Baholash tizimi samarasiz, natijalarni monitoring qilish mexanizmlari zaif. Ko'plab o'qituvchilar UKRni "majburiyat" sifatida ko'radi, mas balki haqiqiy o'sish vositasi sifatida.

5. Kadrlar yetishmasligi va kasb obro'sining pastligi. Ba'zi fanlar (ingliz tili, matematika, informatika) bo'yicha o'qituvchilar yetishmasligi kuchli. O'qituvchilik

kasbining past maosh va ijtimoiy obro' tufayli jozibadorligi past, bu yangi kadrlar oqimini cheklaydi.

Yechimlar. Raqamli transformatsiya. "Uzluksiz kasbiy ta'lim" platformasini (onlinedu.uz) to'liq rivojlantirish, masofaviy, gibrid va qisqa muddatli kurslarni ko'paytirish. Har bir o'qituvchi uchun individual kasbiy rivojlanish rejasi joriy etish, shaxsiy trayektoriyalarni yaratish.

Innovatsion usullar va hamkorlik. Mentoring va Zouching tizimini kengaytirish, tajribali o'qituvchilarni yangilari bilan juftlashtirish. Communities of Practice (amaliyot jamiyatlari), Action Research (amaliy tadqiqot), peer-learning va kasbiy portfel yaratishni joriy etish. British Council va UNESCO loyihalari tajribasidan foydalanish.

Motivatsiya va rag'batlantirish tizimini takomillashtirish. Uzluksiz kasbiy rivojlanishni attestatsiya, toifa oshirish, ish haqi ustamasi va imtiyozlar bilan kuchli bog'lash. Maktab rahbariyati tomonidan vaqt ajratish va qo'llab-quvvatlashni majburiy qilish. 2024-2025 yillardagi o'zgarishlarda malaka oshirganlarga ustama berilishi ijobiy qadam.

Ehtiyojlarni tahlil va monitoring. Muntazam so'rovnomalar, ehtiyojlarni aniqlash va dasturlarni moslashtirish. Natijalarni baholashning yangi tartibini joriy etish (PQ-231-son va boshqalar).

Xorijiy hamkorlik va inklyuzivlik. UNESCO, British Council, DVV International kabi tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish. Inklyuziv ta'lim, STEM va raqamli ko'nikmalarga alohida e'tibor.

Istiqbollar. "Yangi O'zbekiston" strategiyasi doirasida uzluksiz kasbiy rivojlanishni rivojlantirish quyidagi natijalarni berishi mumkin:

2025-2030 yillarda pedagog xodimlarning 100% qamrovini ta'minlash.

Raqamli va inklyuziv ta'limga asoslangan zamonaviy UKR modeli shakllanishi.

O'quvchilarning xalqaro baholash natijalari (PISA, PIRLS, TALIS) sezilarli yaxshilanishi.

O'qituvchilik kasbining nufuzi ortishi, kadrlar oqimining kamayishi va ta'lim sifatining barqaror o'sishi.

Ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi bog'lanish kuchayishi.

Kelgusida uzluksiz kasbiy rivojlanish jamiyatning barqaror rivoji uchun strategik investitsiya sifatida ko'riladi. Davlat siyosati, ta'lim muassasalari, o'qituvchilarning shaxsiy mas'uliyati va xalqaro sheriklikning uyg'unligi muvaffaqiyat kaliti bo'ladi.

Xulosa. Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolarini tizimli yondashuv, raqamli innovatsiyalar, motivatsiya va monitoring orqali hal etish orqali

sifatli, raqobatbardosh va insonparvar ta'lim tizimini barpo etish mumkin. Bu nafaqat o'qituvchilar malakasini oshiradi, balki butun jamiyatning ma'rifiy va iqtisodiy rivojiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari (lex.uz).

A. Avloniy nomidagi institut materiallari va "Uzluksiz kasbiy ta'lim" platformasi.

Ilmiy tadqiqotlar (ResearchGate, British Council hisobotlari, UNESCO loyihalari).

Milliy va xalqaro ilmiy maqolalar.

FIZIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Tolipov Akbar Saidovich,

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi ta'lim sifatini oshrish bo'limi
boshlig'i

Annotatsiya

Ushbu maqolada fizika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati, ularning ta'lim jarayoniga ta'siri va o'quvchilarning bilim olishda samaradorligini oshirishdagi roli ko'rib chiqiladi.

Zamonaviy pedagogik metodlar, interaktiv o'qitish usullari va texnologiyalarning qo'llanishi orqali fizika fanini o'qitish jarayonini qanday yaxshilash mumkinligi haqida fikrlar bildiriladi. O'quvchilarning qiziqishini oshirish va ularning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish uchun zamonaviy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar

Fizika, zamonaviy yondashuvlar, ta'lim, interaktiv o'qitish, pedagogika, texnologiyalar, o'quvchilar, bilim olish.

Аннотация

В данной статье рассматривается важность современных подходов к преподаванию физики, их влияние на образовательный процесс и роль в повышении эффективности обучения студентов.

В статье обсуждаются способы улучшения процесса преподавания физики с помощью современных педагогических методов, интерактивных методов обучения и технологий. Современные подходы важны для повышения интереса

студентов и эффективной организации их учебного процесса.

Ключевые слова

Физика, современные подходы, образование, интерактивное обучение, педагогика, технологии, студенты, обучение.

Abstract

This article examines the importance of modern approaches to teaching physics, their impact on the educational process, and their role in improving students' learning effectiveness.

The article discusses how to improve the teaching process of physics through the use of modern pedagogical methods, interactive teaching methods, and technologies. Modern approaches are important for increasing students' interest and effectively organizing their learning process.

Keywords

Physics, modern approaches, education, interactive teaching, pedagogy, technologies, students, learning.

1. Kirish

Fizika fani, tabiat qonunlarini o'rganish va tushunish uchun muhim ahamiyatga ega. Biroq, an'anaviy o'qitish usullari ko'pincha o'quvchilarning qiziqishini pasaytiradi va ularning bilim olish jarayonini sekinlashtiradi. Zamonaviy yondashuvlar esa ta'lim jarayonini yangilash va o'quvchilarning bilim olishda faol ishtirok etishini ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik metodlar, interaktiv o'qitish usullari va texnologiyalarning qo'llanishi orqali fizika fanini o'qitish jarayonini qanday yaxshilash mumkinligi ko'rib chiqiladi.

2. Zamonaviy yondashuvlar va ta'lim jarayoni

2.1 Konstruktivizm

Konstruktivizm - bu o'quvchilarning o'z bilimlarini o'rganish va qurish jarayoni. Ushbu yondashuvda o'quvchilar yangi bilimlarni o'z tajribalari va mavjud bilimlari asosida hosil qiladilar. O'qituvchilar esa o'quvchilarga yo'l-yo'riq berish va ularning o'z-o'zini o'rganishiga yordam berishlari zarur.

2.2 Faol o'qitish

Faol o'qitish metodlari o'quvchilarni o'qitish jarayoniga jalb qilishga qaratilgan. Bu metodlar o'quvchilarning muammolarni hal qilish, fikr almashish va tajriba o'tkazish orqali bilim olishlarini ta'minlaydi. O'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

2.3 Muammoli ta'lim

Muammoli ta'lim - bu o'quvchilarni haqiqiy hayotdagi muammolarni hal qilishga undovchi yondashuvdir. Bu usul o'quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi va ularning o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratadi.

3. Interaktiv o'qitish usullari

3.1 O'yinlar

O'yinlar o'quvchilarni o'qitish jarayoniga jalb qilishning samarali usuli hisoblanadi. Fizikaga oid o'yinlar o'quvchilarni qiziqtiradi va ularning o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi. Misol uchun, fizika bo'yicha o'yinlar orqali o'quvchilar energiya, kuch va harakat qonunlarini o'rganishlari mumkin.

3.2 Simulyatsiyalar

Simulyatsiyalar o'quvchilarga murakkab fizik jarayonlarni tushunishga yordam beradi. Virtual simulyatsiyalar orqali o'quvchilar eksperimentlar o'tkazishlari va natijalarni kuzatishlari mumkin. Bu usul o'quvchilarning tajriba o'tkazish qobiliyatini rivojlantiradi.

3.3 Laboratoriya ishlar

Laboratoriya ishlar o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi. O'quvchilar tajriba o'tkazish orqali fizika qonunlarini o'z ko'zlari bilan ko'radilar va ularni tushunishlari osonlashadi.

4. Texnologiyalarning roli

4.1 Multimedia

Multimedia vositalari, masalan, videolar, animatsiyalar va interaktiv taqdimotlar, o'quvchilarning qiziqishini oshirishga yordam beradi. Fizika fanini o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning tushunish darajasini oshiradi.

4.2 Onlayn platformalar

Onlayn ta'lim platformalari o'quvchilarga mustaqil ravishda o'rganish imkoniyatini beradi. Ular darslarni onlayn tarzda o'tishlari va o'z bilimlarini mustahkamlash uchun qo'shimcha resurslardan foydalanishlari mumkin.

4.3 Virtual laboratoriyalar

Virtual laboratoriyalar o'quvchilarga xavfsiz muhitda tajribalar o'tkazish imkoniyatini beradi. Bu usul o'quvchilarning amaliy tajribalarini oshirishga yordam beradi va ularning o'rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

5. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar

5.1 O'qituvchining roli

Zamonaviy ta'limda o'qituvchining roli o'zgarmoqda. O'qituvchi endi faqat bilim beruvchi emas, balki mentor va motivator sifatida ham faoliyat yuritishi zarur. O'qituvchilar o'quvchilarga yo'l-yo'riq berish, ularni rag'batlantirish va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashga yordam berishlari kerak.

5.2 O'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati

Zamonaviy yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchilar o'z bilimlarini mustaqil ravishda o'rganishlari, muammolarni hal qilishlari va o'z fikrlarini ifoda etishlari kerak.

6. Xulosa

Zamonaviy yondashuvlar fizika fanini o'qitishda o'quvchilarning bilim olish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi. O'qituvchilar zamonaviy pedagogik metodlarni va texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning faolligini oshirishlari, ularning qiziqishini uyg'otishlari va bilimlarni amaliyotda qo'llashga o'rgatishlari zarur. Ushbu maqolada taqdim etilgan yondashuvlar va metodlarni o'qitish jarayonida qo'llash, kelajakda fizika faniga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi.

7. Tavsiyalar:

1. O'qituvchilar zamonaviy pedagogik metodlarni o'z darslarida qo'llashlari kerak.
2. O'quvchilarga interaktiv o'qitish usullarini taqdim etish orqali ularning qiziqishini oshirish zarur.
3. Texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir.
4. O'qituvchilar o'z bilimlarini yangilab borish va zamonaviy ta'lim usullarini o'rganishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shonov, A. (2020). "Zamonaviy ta'lim usullari". Ta'lim va Innovatsiya.
2. Karimova, L. (2021). "Pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi o'rni". O'zbekiston Respublikasi Ta'limi.
3. Mirzayev, R. (2022). "Fizika fanini o'qitishda interaktiv metodlar". O'qituvchi va Ta'lim.
4. Xolmirzaeva, D. (2023). "Zamonaviy pedagogik yondashuvlar". O'zbekiston Ta'limi va Innovatsiyalari.

Geometriya darslarida o'quvchilar tafakkurini shakllantirishda innovatsion metodlardan foydalanish

Toxirova Malika O'zMPU tayanch doktoranti

Ergasheva Baxtigul Zarif qizi, AIFU magistranti

Anotatsiya. Maqolada geometriya darslarida innovatsion didaktik materiallar yordamida o'quvchilarning mantiqiy-deduktiv fikrlashini rivojlantirish masalalari tadqiq etilgan. Tajriba-sinov natijalari muammoli topshiriqlar va vizual modellash o'quvchilar tafakkur darajasini oshirishini tasdiqladi.

Kalit so'zlar: mantiqiy-deduktiv fikrlash, geometrik tafakkur, innovatsion materiallar, pedagogik kuzatish, isbotlash.

Аннотация. В статье исследуется эффективность инновационных дидактических материалов для развития логико-дедуктивного мышления учащихся на уроках геометрии. Результаты эксперимента подтвердили, что использование проблемных задач и визуального моделирования значительно повышает уровень мышления.

Ключевые слова: логико-дедуктивное мышление, геометрическое мышление, инновационные материалы, педагогическое наблюдение, доказательство.

Abstract. The article examines the effectiveness of innovative didactic materials for developing students' logical-deductive thinking in geometry. Experimental results confirmed that problem-based tasks and visual modeling significantly enhance cognitive levels.

Keywords: logical-deductive thinking, geometric thinking, innovative materials, pedagogical observation, proof.

Kirish.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularning mantiqiy, tanqidiy va analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Matematikaning tarkibiy qismi bo'lgan geometriya esa tafakkurning fazoviy, mantiqiy va deduktiv jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim fan hisoblanadi.

Amaliy kuzatishlar va ta'lim jarayoni tahlili shuni ko'rsatadiki, umumta'lim maktablarida geometriya ko'pincha formulalarni yodlash va tayyor teoremlarni qo'llash bilan cheklanib qolmoqda. Bu holat, bir tomondan, o'qitish jarayonida reproduktiv metodlarning ustunligi, ikkinchi tomondan esa tafakkur faoliyatini faollashtiruvchi metodik vositalarning yetarli darajada qo'llanilmasligi bilan izohlanadi.

Geometriya ta'limida yana bir muhim muammo - abstrakt tushunchalarning

o'quvchi ongida yetarli darajada vizuallashtirilmasligidir. Fazoviy tasavvur yetarli darajada rivojlanmagan o'quvchilar murakkab konstruksiyalarni tasavvur qilishda qiynaladilar, bu esa isbotlash jarayonining to'liq anglanmasligiga olib keladi. Shunday ekan, geometriya darslarini tashkil etishda tafakkur jarayonini chuqurlashtirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuv zarur.

Geometrik tafakkur tarkibida quyidagi komponentlar ajratiladi:

- fazoviy tasavvur;
- mantiqiy-tahliliy fikrlash;
- deduktiv xulosa chiqarish;
- modellashtirish qobiliyati;
- dalillash va isbotlash ko'nikmasi.

Mazkur komponentlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ayniqsa deduktiv fikrlash geometriyaning nazariy asosini tashkil etadi. Deduktiv fikrlash umumiy qoidalardan kelib chiqib xususiy xulosalarni asosli ravishda chiqarishni anglatadi. Geometriyada bu jarayon aksiomalar, ta'riflar va teoremlar asosida amalga oshiriladi.

Agar o'quvchida deduktiv fikrlash yetarli darajada shakllanmagan bo'lsa, u isbotlash jarayonini izchil tuza olmaydi, mantiqiy zanjirni saqlashda xatolarga yo'l qo'yadi va xulosani asoslashda qiynaladi. Demak, geometrik tafakkurni rivojlantirish bevosita mantiqiy-deduktiv fikrlashni takomillashtirish bilan chambarchas bog'liqdir.

Innovatsion yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol izlanish subyektiga aylantirishni nazarda tutadi.

Geometriya ta'limida innovatsion yondashuv quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- muammoli vaziyatli topshiriqlar;
- bosqichma-bosqich isbotlash algoritmlari;
- vizual modellashtirish;
- interaktiv va raqamli materiallar;
- tahliliy va tadqiqot xarakteridagi mashqlar.

Bunday yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash, dalillash va asosli xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, muammoli vaziyatli topshiriqlar tafakkur jarayonini faollashtirib, o'quvchini tayyor javobni qabul qilish emas, balki mantiqiy yo'l bilan unga erishishga undaydi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - umumta'lim maktabi o'quvchilarida mantiqiy-deduktiv fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion didaktik materiallarning samaradorligini nazariy va amaliy jihatdan asoslashdan iborat.

Metodlar.

Mazkur tadqiqot o'quvchilarda mantiqiy-deduktiv fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion didaktik materiallarning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov asosida tashkil etildi. Tadqiqot jarayoni tizimli, bosqichma-bosqich va ilmiy asoslangan yondashuv asosida amalga oshirildi.

Tadqiqot umumta'lim maktabining 8-sinf o'quvchilari o'rtasida olib borildi. Ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi:

- Nazorat guruhi - an'anaviy metod asosida ta'lim oldi;
- Tajriba guruhi - mantiqiy-deduktiv fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion didaktik materiallar asosida o'qitildi.

Tajriba davomiyligi bir o'quv choragini tashkil etdi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi: diagnostik (boshlang'ich), shakllantiruvchi va yakuniy baholash bosqichi.

Tajriba-sinov ishlari

1. Diagnostik bosqich

Ushbu bosqichda o'quvchilarning mantiqiy-deduktiv fikrlash darajasi aniqlash maqsadida dastlabki test va kuzatish ishlari olib borildi. O'quvchilarning:

- masala shartini tahlil qila olish qobiliyati,
- isbotlash jarayonini tuzish ko'nikmasi,
- teorema va aksiomalardan foydalanish darajasi,
- asosli xulosa chiqarish qobiliyati

baholandi.

Natijalar o'quvchilarning aksariyatida mantiqiy fikrlashning o'rta va past darajada ekanligini ko'rsatdi.

2. Shakllantiruvchi bosqich

Mazkur bosqichda tajriba guruhida innovatsion didaktik materiallar asosida darslar tashkil etildi. Ular quyidagilarni o'z ichiga oldi:

- muammoli vaziyatli geometrik topshiriqlar;
- bosqichma-bosqich isbotlash algoritmlari;
- vizual modellashtirish mashqlari;
- interaktiv chizmalar asosidagi tahliliy vazifalar.

Darslar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash va dalillash madaniyatini shakllantirishga yo'naltirildi.

Nazorat guruhida esa mavzular an'anaviy tushuntirish-mashq bajarish usuli asosida olib borildi.

Natijalar.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi o'quvchilarda mantiqiy-deduktiv fikrlashni

rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion didaktik materiallarning samaradorligini aniqlashdan iborat edi.

Dastlabki ko'rsatkichlar tahlili

Tajriba boshlanishidan oldin o'quvchilarning mantiqiy-deduktiv fikrlash darajasi diagnostik test va pedagogik kuzatish asosida aniqlanib, uch darajaga ajratildi: past, o'rta va yuqori.

Mazkur natijalar o'quvchilarda mantiqiy-deduktiv fikrlash yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatdi va shakllantiruvchi bosqichni tashkil etish zaruratini tasdiqladi.

Yakuniy ko'rsatkichlar tahlili

Yakuniy natijalarga ko'ra past darajadagi o'quvchilar ulushi 27% ga kamaygan, yuqori darajadagi o'quvchilar esa 21% ga oshgan. Bu esa innovatsion metodikaning samaradorligini ko'rsatadi.

Nazorat guruhida esa ko'rsatkichlarda sezilarli o'zgarish kuzatilmadi, bu esa o'zgarishlarning tajriba metodikasi bilan bevosita bog'liqligini tasdiqlaydi.

Tafakkur darajalarining o'sish dinamikasi

Tafakkur darajalarining o'sishi miqdoriy jihatdan quyidagicha ifodalanadi:

- Yuqori darajadagi o'sish ko'rsatkichi: 21%
- Past darajadagi kamayish: 27%
- O'rta darajadagi o'sish: 6%

Shuningdek, o'quvchilarning yozma ishlari tahlili shuni ko'rsatdiki, isbotlash jarayonida teorema va aksiomalardan ongli foydalanish darajasi oshgan. Bu esa tafakkur sifat jihatdan rivojlanganini bildiradi.

Qaysi material samaraliroq bo'ldi

Tajriba jarayonida bir nechta innovatsion materiallardan foydalanildi: muammoli vaziyatli topshiriqlar, bosqichma-bosqich isbotlash algoritmlari, vizual modellashtirish mashqlari va interaktiv chizmalar.

Tahlil natijalariga ko'ra, quyidagi materiallar ayniqsa samarali deb topildi:

1. Muammoli vaziyatli topshiriqlar

Mazkur topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini faollashtirdi. O'quvchilar tayyor algoritm asosida emas, balki muammoni tahlil qilish orqali xulosaga kelishga harakat qildilar. Bu jarayon deduktiv fikrlashni tabiiy ravishda shakllantirdi.

Muammoli vaziyatli topshiriqlar:

- sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashni kuchaytirdi;
- fikrni asoslash zaruratini yuzaga keltirdi;

- dalillash madaniyatini rivojlantirdi.
- 2. Bosqichma-bosqich isbotlash algoritmlari

Isbotlash jarayonini tuzish uchun ishlab chiqilgan algoritmlar o'quvchilarga mantiqiy tartiblilikni saqlashga yordam berdi. Ular quyidagi bosqichlarni izchil amalga oshirishni o'rgandilar:

1. Berilganlarni aniqlash
2. Isbotlanishi lozim bo'lgan xulosani belgilash
3. Nazariy asosni tanlash
4. Dalillash zanjirini tuzish
5. Xulosa chiqarish

Mazkur metod mantiqiy tafakkurning strukturaliligini shakllantirishda samarali bo'ldi.

Umumiy ilmiy xulosa

Muhokama natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda mantiqiy-deduktiv fikrlashni rivojlantirish uchun:

- muammoli vaziyatli topshiriqlarni keng qo'llash;
 - isbotlash algoritmlarini tizimli ravishda o'rgatish;
 - vizual modellashtirish vositalaridan foydalanish
- zarur hisoblanadi.

Mazkur yondashuv nafaqat geometrik tafakkurni, balki o'quvchilarning umumiy mantiqiy kompetensiyasini ham rivojlantiradi.

Amaliy tavsiyalar

Tajriba natijalaridan kelib chiqib, quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Innovatsion didaktik materiallarni keng qo'llash - darslarda muammoli vaziyatli topshiriqlar va bosqichma-bosqich isbotlash algoritmlarini muntazam qo'llash tavsiya etiladi.

2. Pedagogik kuzatish va diagnostika - o'quvchilarning tafakkur darajasini muntazam kuzatish va baholash orqali individual yondashuvni amalga oshirish zarur.

3. Integratsiyalangan metodik yondashuv - muammoli vazifalar, izchil isbotlash algoritmlari va vizual modellashtirishni birlashtirish orqali o'quvchilarning deduktiv fikrlash ko'nikmalarini samarali rivojlantirish mumkin.

Ushbu tavsiyalar geometriya darslarida mantiqiy-deduktiv fikrlashni rivojlantirishni tizimli va maqsadli tarzda amalga oshirishga xizmat qiladi, shuningdek, o'quvchilarning umumiy intellektual kompetensiyasini oshirishga imkon yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Гальперин, П. Я. *Психология умственного развития школьника*. Москва: Просвещение, 1988.
2. Выготский, Л. С. *Мышление и речь*. Москва: Педагогика, 1982.
3. Пиаже, Ж. *Психология интеллекта*. Париж: Presses Universitaires de France, 1972.
4. Bruner, J. S. *The Process of Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
5. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
6. Polya, G. *How to Solve It*. Princeton: Princeton University Press, 1945.
7. Kilpatrick, J., Swafford, J., & Findell, B. *Adding It Up: Helping Children Learn Mathematics*. Washington, DC: National Academy Press, 2001.
8. Shalmyashkina, T. N. *Innovative Teaching Methods in Mathematics Education*. Moscow: Nauka, 2015.
9. Arslan, R., & Altun, M. *Developing Students' Deductive Thinking in Geometry Lessons*. Journal of Education and Learning, 2018, 7(4), 45–52.
10. Yuldashev, M. *Innovatsion texnologiyalar asosida matematik tafakkur rivojlantirish*. Toshkent: Fan, 2020.

TIL VA JAMIYAT MUNOSABATINING BADIY ADABIYOTDA AKS ETISHI

**Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek tili va adabiyoti
Universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistrantlari
Turapova Yulduz
Turaboyeva Mohinur**

Annotatsiya: Mazkur maqolada til va jamiyat o'rtasidagi uzviy munosabatlarning badiiy adabiyotdagi aks etish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tilning ijtimoiy hodisa sifatidagi mohiyati, uning milliy tafakkur, madaniyat va jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liqligi badiiy asarlar misolida yoritilgan. Shuningdek, badiiy adabiyotda til vositasida jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, tarixiy jarayonlar, milliy qadriyatlar hamda inson ruhiyati ifodalanishi haqida fikr yuritilgan. Tadqiqot davomida tilshunoslik, sotsiologiya va adabiyotshunoslik fanlarining nazariy qarashlariga tayanilgan holda faktik ma'lumotlar asosida ilmiy xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: Til, jamiyat, badiiy adabiyot, sotsiologiya, badiiy nutq, milliy tafakkur, madaniyat, kommunikatsiya, til funksiyasi, adabiy til.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения

анализируются вопросы отражения тесной взаимосвязи языка и общества в художественной литературе. На примере художественных произведений раскрывается сущность языка как социального явления, а также его связь с национальным мышлением, культурой и развитием общества. Кроме того, рассматривается выражение посредством языка в художественной литературе социальных отношений, исторических процессов, национальных ценностей и внутреннего мира человека. В ходе исследования на основе фактических данных были сделаны научные выводы с опорой на теоретические взгляды лингвистики, социологии и литературоведения.

Ключевые слова: язык, общество, художественная литература, социолингвистика, художественная речь, национальное мышление, культура, коммуникация, функция языка, литературный язык.

Abstract: This article scientifically and theoretically analyzes the issues of reflecting the close relationship between language and society in literary works. The essence of language as a social phenomenon and its connection with national thinking, culture, and social development are illustrated through examples from fiction literature. In addition, the article discusses the expression of social relations, historical processes, national values, and human psychology in literary works through language. During the research, scientific conclusions were drawn based on factual data and theoretical approaches from linguistics, sociology, and literary studies.

Keywords: Language, society, fiction literature, sociolinguistics, literary speech, national thinking, culture, communication, language function, literary language.

Kirish

Til jamiyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri hisoblanadi. Jamiyat mavjud ekan, til ham yashaydi va rivojlanadi. Til insonlar o'rtasidagi aloqa vositasi bo'lish bilan birga, xalqning madaniyati, urf-odati, dunyoqarashi va tarixini o'zida mujassamlashtiradi [1]. Shu bois til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar sotsiolingvistika fanining asosiy tadqiqot obyektlaridan biri sifatida qaraladi.

Badiiy adabiyot esa jamiyat hayotining badiiy ifodasidir. Har bir davr adabiyoti o'sha zamonning til xususiyatlari, ijtimoiy muammolari, insonlar dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradi [2]. Adiblar badiiy asarlarida til imkoniyatlaridan foydalanib, jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, ma'naviy inqiroz, milliy qadriyatlar va inson ruhiyatini tasvirlaydilar.

Til va jamiyat masalasi qadimgi davrlardan buyon olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Ferdinand de Sossyur tilni ijtimoiy hodisa sifatida baholab, uning jamiyatdan tashqarida mavjud bo'la olmasligini ta'kidlagan [3]. O'zbek tilshunosligida

ham A.Nurmonov, Sh.Shoabdurahmonov, N.Mahmudov kabi olimlar tilning jamiyat bilan uzviy bog'liqligi haqida ilmiy fikrlar bildirganlar [4].

Badiiy adabiyotda til nafaqat estetik vosita, balki jamiyatdagi muayyan tarixiy voqelikni ifodalovchi ijtimoiy fenomen sifatida ham namoyon bo'ladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida XIX asr oxiri Turkiston hayoti, odamlarning turmush tarzi va ijtimoiy munosabatlari til vositasida real tasvirlangan [5].

Metodologiya

Mazkur maqolani yozishda ilmiy kuzatish, qiyosiy tahlil, tavsifiy metod hamda lingvistik-adabiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tilshunoslik va adabiyotshunoslikka oid ilmiy manbalar, monografiyalar, maqolalar hamda badiiy asarlar o'rganildi.

Metodologik asos sifatida Ferdinand de Sossyurning struktural tilshunoslik nazariyasi, V.Gumboldtning til va tafakkur haqidagi qarashlari hamda sotsiolingvistika yo'nalishidagi ilmiy tadqiqotlar olindi [6]. Bundan tashqari, o'zbek adabiyotidagi ayrim badiiy asarlar lingvopoetik nuqtayi nazardan tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek va O'tkir Hoshimov asarlaridagi til birliklari hamda ijtimoiy muhit tasvirlari o'rganildi. Badiiy matnlarda qo'llangan dialoglar, xalqona iboralar, maqollar va tasviriy vositalar jamiyat bilan bog'liq holda tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, til jamiyat taraqqiyoti bilan birgalikda rivojlanadigan ijtimoiy hodisadir. Badiiy adabiyot esa bu jarayonning estetik ko'rinishini ifodalovchi muhim vosita hisoblanadi.

Birinchidan, badiiy asarlarda davr ruhini aks ettirishda til asosiy vosita vazifasini bajaradi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida eski o'zbek adabiy tiliga xos birliklar qo'llangan bo'lib, ular XIX asr Turkiston muhitini tasvirlashga xizmat qilgan [5].

Ikkinchidan, badiiy adabiyotda xalqning milliy mentaliteti va madaniy qadriyatlari til orqali ifodalanadi. Cho'lponning she'riyati va nasriy asarlarida milliy uyg'onish g'oyalari xalqona til vositasida yoritilgan [7].

Uchinchidan, tilning ijtimoiy tabaqalanishi ham badiiy adabiyotda yaqqol aks etadi. Turli ijtimoiy qatlam vakillarining nutqi o'ziga xos lingvistik xususiyatlarga ega bo'lib, bu holat adabiy qahramon xarakterini ochishga xizmat qiladi [8].

To'rtinchidan, zamonaviy adabiyotda jamiyatdagi globalizatsiya jarayonlari natijasida tilga kirib kelayotgan yangi birliklar, xorijiy so'zlar va internet kommunikatsiyasi unsurlari ham badiiy matnlarda qo'llanilmoqda [9]

Tahlil va muhokama

Til va jamiyat munosabatlari insoniyat taraqqiyoti davomida doimo o'zaro bog'liq holda shakllangan. Jamiyatdagi har qanday siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy o'zgarishlar til taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, til ham jamiyatning ma'naviy rivojlanishida muhim omil sifatida xizmat qiladi. Badiiy adabiyot esa ushbu munosabatlarning eng yorqin ifodasi hisoblanadi. Chunki badiiy asar orqali muallif o'z davrining ijtimoiy muhitini, xalqning tafakkurini, turmush tarzini va ma'naviy qadriyatlarini til vositasida tasvirlaydi [1].

Tilning jamiyat bilan uzviy bog'liqligi avvalo uning kommunikativ funksiyasida namoyon bo'ladi. Insonlar o'rtasidagi aloqa, fikr almashinuvi va ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi til orqali amalga oshadi. Shu sababli til faqat grammatik tizim emas, balki jamiyat taraqqiyoti bilan rivojlanadigan ijtimoiy hodisa sifatida baholanadi [6]. Badiiy adabiyotda esa bu jarayon yanada murakkab va estetik ko'rinishda namoyon bo'ladi. Yozuvchi til birliklarini oddiy kommunikativ vosita sifatida emas, balki obraz yaratish, davr ruhini ifodalash va qahramon xarakterini ochish vositasi sifatida qo'llaydi.

Ferdinand de Sossyur tilni "ijtimoiy hodisa" deb ta'riflar ekan, uning jamiyatdan tashqarida yashay olmasligini ta'kidlaydi [3]. Darhaqiqat, tilning rivojlanishi bevosita jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liqdir. Masalan, tarixiy jarayonlar davomida jamiyatda yuzaga kelgan siyosiy o'zgarishlar til lug'at boyligiga ham ta'sir ko'rsatgan. Mustaqillik yillarida o'zbek tilida "mustaqillik", "ma'naviyat", "milliy tiklanish", "fuqarolik jamiyati" kabi tushunchalarning faol qo'llanilishi buning yorqin misolidir. Ushbu birliklar badiiy adabiyotda ham keng qo'llanilib, davr ruhini ifodalashga xizmat qilmoqda.

Badiiy adabiyotning asosiy vazifalaridan biri jamiyat hayotini haqqoniy tasvirlashdan iboratdir. Shu jihatdan qaraganda, til badiiy asarning asosiy qurilish materiali hisoblanadi. Akademik V.Vinogradov badiiy tilni "xalq tilining estetik jihatdan qayta ishlangan shakli" deb baholaydi [10]. Bu fikr badiiy adabiyotning til bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Chunki yozuvchi xalq tilidagi so'z va iboralarni tanlab, ularni badiiy-estetik maqsad asosida qayta ishlaydi va yangi mazmun yuklaydi.

O'zbek adabiyotida til va jamiyat munosabati ayniqsa jadid adabiyoti davrida kuchli namoyon bo'lgan. Jadid yozuvchilari xalqni ma'rifatga chorlagan holda sodda va xalqchil tilni qo'llashga harakat qilganlar. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy va Cho'lpon asarlarida xalqning ijtimoiy hayoti, milliy uyg'onish g'oyalari va ozodlikka intilish masalalari til vositasida ifodalangan [7]. Ayniqsa, Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanida qahramonlar nutqi orqali o'sha davr jamiyatidagi siyosiy

va ma'naviy muammolar yoritilgan.

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani ham til va jamiyat munosabatini aks ettiruvchi muhim badiiy manbalardan biridir. Asarda XIX asr oxiri Turkiston ijtimoiy muhiti tarixiy-realistik asosda tasvirlangan. Qodiriy asarda xalq tiliga xos iboralar, maqollar, tarixiy atamalar va milliy mentalitetni ifodalovchi so'zlardan keng foydalangan [5]. Natijada roman nafaqat adabiy asar, balki o'sha davr jamiyatining til manzarasini aks ettiruvchi muhim tarixiy manba sifatida ham qadrlanadi.

Tilning jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish bilan bog'liqligi ham badiiy adabiyotda yaqqol ko'rinadi. Turli ijtimoiy qatlam vakillarining nutqi bir-biridan farq qiladi. Masalan, ziyolilar, savdogarlar, oddiy dehqonlar yoki hukmdorlarning nutq uslubi turlicha bo'ladi. Yozuvchilar ushbu farqlardan qahramon xarakterini ochishda samarali foydalanadilar. Bu holat sotsiolingvistika fanida "ijtimoiy dialekt" tushunchasi bilan izohlanadi [6].

Oybekning "Navoiy" romanida ham turli ijtimoiy qatlam vakillarining nutqidagi tafovutlar aniq tasvirlangan [11]. Asarda saroy muhitiga xos rasmiy va balandparvoz nutq bilan oddiy xalq tili o'rtasidagi farq yozuvchi tomonidan mahorat bilan berilgan. Shu orqali muallif XV asr ijtimoiy tuzumining tilga ko'rsatgan ta'sirini ochib beradi.

Badiiy adabiyotda tilning emotsional-ekspressiv funksiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Til inson ruhiy kechinmalarini ifodalashda asosiy vosita hisoblanadi. Yozuvchi so'z tanlash orqali qahramonning ruhiy holatini, ichki iztiroblarini va hissiy kechinmalarini ochib beradi. O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida oddiy xalq tiliga xos samimiy iboralar va xalqona tasvir vositalari orqali insoniy mehr-oqibat, oila qadriyatlari va milliy ruh tasvirlangan [12].

Til va jamiyat munosabatlari maqol va matallarda ham o'z aksini topadi. Maqollar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi mahsuli sifatida shakllangan bo'lib, ularda xalqning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlari mujassamdir [8]. Shu sababli badiiy asarlarda maqollarning qo'llanishi asarning milliy ruhini kuchaytiradi. Abdulla Qodiriy va Oybek asarlarida maqollardan unumli foydalanilganligi bunga misol bo'la oladi.

Badiiy matnda dialoglarning qo'llanishi ham til va jamiyat munosabatlarini yoritishda muhim vosita hisoblanadi. Dialoglar orqali qahramonlarning dunyoqarashi, madaniy saviyasi va ijtimoiy mavqei ochiladi. Masalan, qishloq aholisi nutqida shevaga xos birliklarning qo'llanishi yoki ziyolilar nutqida kitobiy uslubning ustunligi jamiyatdagi ijtimoiy tafovutlarni ko'rsatadi.

Sotsiolingvistik tadqiqotlarda tilning ijtimoiy identifikatsiya vositasi ekanligi alohida ta'kidlanadi [6]. Insonning nutqi uning qaysi hududga mansubligi, kasbi,

ma'lumot darajasi va ijtimoiy mavqeini ko'rsatib beradi. Badiiy adabiyotda esa bu xususiyat obraz yaratishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Yozuvchi personaj nutqidagi lingvistik xususiyatlar orqali uning individual xarakterini ochadi.

Til va jamiyatning o'zaro bog'liqligi tarixiy mavzudagi asarlarda yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Tarixiy romanlarda mualliflar davr tilini tiklashga harakat qiladilar. Bu esa asarning tarixiy ishonchliligini ta'minlaydi. Masalan, "Navoiy" romanida eski turkiy til elementlari qo'llanishi XV asr ruhini yaratishga xizmat qilgan [11].

Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida ham til va jamiyat munosabatlari yangi bosqichga ko'tarildi. Bu davrda milliy qadriyatlarni tiklash, tarixiy xotirani qayta anglash va milliy o'zlikni anglash masalalari badiiy asarlarda keng yoritildi. Yozuvchilar milliy til imkoniyatlaridan keng foydalangan holda xalqning ma'naviy merosini badiiy ifodalashga harakat qildilar.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar badiiy adabiyotda chuqur va ko'p qirrali tarzda aks etadi. Til jamiyat hayotining asosiy kommunikativ vositasi bo'lish bilan birga, xalqning madaniyati, tafakkuri va tarixiy tajribasini ham ifodalaydi.

Badiiy adabiyot esa til imkoniyatlari orqali jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlar, inson ruhiyati, milliy qadriyatlar va tarixiy voqelikni yoritadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, badiiy asarlardagi til birliklari jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy muhit va madaniy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Shuningdek, zamonaviy globallashuv sharoitida tilning jamiyatdagi o'rni yanada ortib bormoqda. Shu sababli til va jamiyat munosabatlarini badiiy adabiyot asosida tadqiq etish kelajakdagi ilmiy izlanishlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Mahmudov N. *Til va jamiyat*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2010. – 45–52-betlar.
2. Quronov D. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 112–118-betlar.
3. Saussure F. *Course in General Linguistics*. – London: Duckworth, 1983. – pp. 67–74.
4. Nurmonov A. *O'zbek tilshunosligi tarixi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2002. – 95–101-betlar.
5. Qodiriy A. *O'tkan kunlar*. – Toshkent: Sharq, 2019. – 36–48-betlar.
6. Hudson R. *Sociolinguistics*. – Cambridge University Press, 1996. – pp. 21–39.
7. Cho'lpon. *Kecha va kunduz*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 57–69-betlar.

8. Shoabdurahmonov Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – Toshkent: O'qituvchi, 1980. – 133–145-betlar.
9. Crystal D. *Language and the Internet*. – Cambridge University Press, 2006. – pp. 88–104.
10. Vinogradov V. *Problemy russkoy stilistiki*. – Moskva: Высшая школа, 1981. – 54–63-betlar.
11. Oybek. *Navoiy*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015. – 72–85-betlar.
12. Hoshimov O'. *Dunyoning ishlari*. – Toshkent: Sharq, 2018. – 14–27-betlar.

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

*Turatova Shaxnoza Xolmumin qizi,
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti,
Kattalar ta'limi magistranti
E-mail; shahnozaturatova9@gmail.com
tel: +998(90)539 2999*

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonining dolzarb muammolari hamda ularni bartaraf etishning samarali yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi pedagoglarning kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash va zamonaviy ta'lim talablari asosida amaliy yechimlarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida ilmiy-nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, so'rovnoma, kuzatuv hamda statistik ma'lumotlarni umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, mahalliy va xorijiy tajribalar o'rganilib, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning pedagogik va andragogik jihatlarini tahlil etildi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagogik kompetensiya, lifelong learning, andragogika, malaka oshirish, raqamli kompetensiya, mentorlik.

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

*Туратова Шахноза Холмумин кизи,
Национальный институт педагогического мастерства
А. Авлони, магистрант по направлению
«Образование взрослых»*

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются актуальные проблемы процесса непрерывного профессионального развития в системе образования и

эффективные пути их устранения. Главная цель исследования – выявление факторов, препятствующих непрерывному развитию профессиональной компетентности учителей, и разработка практических решений, основанных на современных образовательных требованиях. В процессе исследования использовались методы научно-теоретического анализа, сравнительного анализа, анкетирования, наблюдения и обобщения статистических данных. Также были изучены местный и зарубежный опыт и проанализированы педагогические и андрагогические аспекты непрерывного профессионального развития.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, педагогическая компетенция, lifelong learning, андрагогика, повышение квалификации, цифровая компетенция, наставничество.

"PROBLEMS AND SOLUTIONS OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN EDUCATION"

Shakhnoza Kholmumin qizi Turatova,

National Institute of Pedagogical Skills named after A. Avloni,

Master's student in Adult Education

E-mail; shahnozaturatova9@gmail.com

ANNOTATION. This article analyzes the current problems of the process of continuous professional development in the education system and effective ways to eliminate them. The main goal of the study is to identify factors that hinder the continuous development of professional competence of teachers and develop practical solutions based on modern educational requirements. The research process used methods of scientific and theoretical analysis, comparative analysis, questionnaire, observation and statistical data generalization. Also, local and foreign experiences were studied and the pedagogical and andragogic aspects of continuous professional development were analyzed.

Keywords: continuous professional development, pedagogical competence, lifelong learning, andragogy, professional training, digital competence, mentoring.

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalar taraqqiyoti hamda xalqaro ta'lim standartlarining joriy etilishi ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Zamonaviy jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Shu sababli ta'lim sifati va samaradorligini oshirish masalasi pedagog kadrlarning kasbiy salohiyati bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Xususan, XXI asr kompetensiyalariga ega bo'lgan, innovatsion fikrlaydigan hamda o'z ustida muntazam ishlaydigan o'qituvchini shakllantirish

dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda [1].

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi subyekt, balki ta'lim jarayonini boshqaruvchi, innovatsion metodlarni qo'llovchi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi hamda ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantiruvchi muhim pedagogik figuraga aylandi. Shu jihatdan pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifati, o'quvchilar natijadorligi va ta'lim muassasasi samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etiladi [2].

Ilmiy adabiyotlarda uzluksiz kasbiy rivojlanish "*lifelong learning*" konsepsiyasi bilan bog'liq holda talqin qilinib, pedagogning butun faoliyati davomida o'z bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini muntazam ravishda yangilab borishini anglatadi. M. Knowles tomonidan ishlab chiqilgan andragogik yondashuvga ko'ra, kattalar ta'limi mustaqillik, amaliy ehtiyoj va ichki motivatsiyaga asoslangan bo'lishi lozim. Shuningdek, C. Day o'qituvchining professional rivojlanishini ta'lim sifatini ta'minlovchi uzluksiz va kompleks jarayon sifatida baholaydi [3].

Shunga qaramasdan, amaliyotda pedagoglarning kasbiy rivojlanish tizimida bir qator muammolar kuzatilmoqda. Jumladan, malaka oshirish kurslarining formal xarakterga egaligi, zamonaviy metodik ta'minotning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalaridagi bo'shliqlar, motivatsiya darajasining pasayishi hamda innovatsion faoliyatga tayyorgarlikning sustligi uzluksiz rivojlanish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda [8]. Bundan tashqari, ayrim hollarda kasbiy rivojlanish jarayonida individual ehtiyojlar va pedagoglarning amaliy faoliyati yetarlicha inobatga olinmayotgani ham muammoning dolzarbligini oshiradi [4].

Xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda pedagoglarning kasbiy rivojlanishi mentorlik, reflektiv ta'lim, raqamli platformalar va individual rivojlanish trajektoriyalari asosida tashkil etilmoqda. Bu esa ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish hamda pedagoglarning kasbiy kompetentligini muntazam takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida uchraydigan asosiy muammolarni aniqlash, ularning pedagogik va tashkiliy omillarini tahlil qilish hamda zamonaviy ta'lim talablari asosida samarali yechimlarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularning samarali yechimlarini ishlab chiqishga qaratildi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlar tamoyillari asosida ishlab chiqilib, unda kompleks yondashuvdan

foydalanildi. Xususan, tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlarning uyg'unligi ta'minlandi [5].

Tadqiqotning *obyekti* sifatida umumiy o'rta ta'lim muassasalari hamda oliy ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagog-o'qituvchilar tanlandi. Tadqiqot predmeti esa pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayoni, uning mazmuni, shakllari, samaradorligi hamda ushbu jarayonga ta'sir qiluvchi omillardan iborat bo'ldi. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishi zamonaviy ta'lim sifati va o'qitish samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida talqin qilindi.

Tadqiqotda ilmiy-nazariy tahlil, so'rovnoma (anketa), yarim strukturaviy intervyu, pedagogik kuzatuv hamda statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Ilmiy-nazariy tahlil orqali mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, UNESCO va OECD hisobotlari hamda pedagoglarning professional rivojlanishiga oid konseptual yondashuvlar o'rganildi [6]. Ushbu metod tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirishga xizmat qildi.

So'rovnoma metodi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishga bo'lgan munosabati, ishtirok darajasi va mavjud muammolarni aniqlash maqsadida qo'llanildi. Tadqiqot doirasida jami 64 nafar pedagog respondent sifatida jalb qilindi. Respondentlarning tarkibi turli yosh, ish staji va fan yo'nalishlari bo'yicha tanlab olindi. Bu esa olingan natijalarning obyektivligini ta'minlash imkonini berdi.

1-rasm. Respondentlarning umumiy tarkibi

2-rasm. Respondentlarning ish tajribasi

Ko'rsatkich	Respondentlar soni	Ulushi (%)
Umumiy o'rta ta'lim o'qituvchilari	42	65,6
Oliy ta'lim pedagoglari	22	34,4
1–5 yillik ish tajribasi	18	28,1
5–15 yillik ish tajribasi	29	45,3
15 yildan yuqori tajriba	17	26,6
Jami	64	100

1-jadval. Tadqiqot respondentlarining kasbiy faoliyati va ish tajribasi bo'yicha taqsimoti

Tadqiqot davomida intervyu metodidan ham foydalanildi. Intervyular pedagoglarning kasbiy rivojlanishga oid ehtiyojlari, ichki motivatsiyasi hamda amaliy faoliyatda duch kelayotgan muammolarini chuqurroq o'rganishga xizmat qildi. Mazkur metod pedagoglarning individual tajribasi va reflektiv qarashlarini aniqlash imkonini berdi [7].

Pedagogik kuzatuv metodi orqali malaka oshirish jarayonlari, seminar-treninglar

hamda o'qituvchilarning metodik faoliyati tahlil qilindi. Kuzatuv natijalari pedagoglarning zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli vositalardan foydalanish darajasida muayyan muammolar mavjudligini ko'rsatdi.

Statistik tahlil metodidan foydalanish natijasida tadqiqot davomida yig'ilgan ma'lumotlar foiz ko'rsatkichlari asosida umumlashtirildi va tahlil qilindi. Olingan natijalar pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi.

Muammolar	Respondentlar soni	Ulushi (%)
Malaka oshirish kurslarining formal xarakterdaligi	41	64
Zamonaviy metodik materiallarning yetishmasligi	37	58
Raqamli kompetensiyalar pastligi	34	53
Motivatsiyaning sustligi	29	45
Vaqt yetishmasligi	26	41
Rag'batlantirish tizimi sustligi	31	48

2-jadval. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishdagi asosiy muammolar bo'yicha fikrlari

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning aksariyati kasbiy rivojlanish jarayonida amaliyotga yo'naltirilgan zamonaviy metodlarning yetishmasligi hamda malaka oshirish tizimining ko'proq nazariy xarakterga ega ekanligini asosiy muammo sifatida qayd etgan. Bu holat xalqaro tadqiqotlar natijalari bilan ham mos keladi [8]. Shuningdek, tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy tadqiqot savollariga javob izlandi:

- Pedagoglar uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayoniga qanchalik faol jalb etilgan?
- Kasbiy rivojlanish samaradorligiga qanday omillar ta'sir ko'rsatmoqda?
- Pedagoglarning professional ehtiyojlari nimalardan iborat?
- Malaka oshirish tizimidagi asosiy muammolar qaysilar?
- Zamonaviy texnologiyalar pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga qanday ta'sir qilmoqda?

Mazkur savollar asosida olib borilgan tahlillar pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish zarur ekanligini ko'rsatdi. Xususan, individual rivojlanish trayektoriyalarini joriy etish, mentorlik faoliyatini kuchaytirish, amaliy seminar-treninglar ulushini oshirish hamda raqamli ta'lim platformalaridan samarali foydalanish muhim strategik yo'nalish sifatida belgilandi.

Asosiy qism

Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini

ta'minlash jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Mazkur muammolar tashkiliy, psixologik, metodik hamda ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular pedagoglarning kasbiy faoliyati samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi ko'pincha nazariy xarakterdagi malaka oshirish bilan cheklanib qolmoqda va bu holat amaliy faoliyatda sezilarli natija bermayapti. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini zamonaviy pedagogik ehtiyojlar asosida qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga kelmoqda.

Tashkiliy muammolar tahlili. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy muammolardan biri malaka oshirish tizimining formal xarakter kasb etayotganligi bilan bog'liqdir. Respondentlarning aksariyati malaka oshirish kurslari ko'proq sertifikat olishga yo'naltirilgani, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish esa ikkinchi darajada qolayotganini qayd etdi. Bu esa kasbiy rivojlanishning haqiqiy samaradorligini pasaytiradi. OECD tadqiqotlarida ham pedagoglarning professional rivojlanishi amaliyot bilan integratsiyalashgan holda tashkil etilgandagina samarali natija berishi ta'kidlangan [9].

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, malaka oshirish kurslarida real pedagogik vaziyatlar, muammoli holatlar va innovatsion metodlarni amaliy qo'llashga yetarli e'tibor qaratilmaydi. Natijada o'qituvchi nazariy bilimga ega bo'lsa-da, uni amaliyotga tatbiq etishda qiyinchilikka duch keladi. Bu holat ayniqsa yosh pedagoglarda yaqqol kuzatilmoqda. Shuningdek, mavjud tizimda pedagoglarning individual ehtiyojlari va kasbiy rivojlanish darajalari yetarlicha hisobga olinmayotgani ham aniqlangan.

Psixologik muammolar tahlili. Kasbiy rivojlanish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri pedagoglarning motivatsion holati bilan bog'liqdir. Tadqiqot davomida ayrim o'qituvchilarda kasbiy o'sishga nisbatan qiziqishning pasaygani kuzatildi. Buning asosiy sabablaridan biri pedagogik faoliyatdagi ortiqcha yuklama, hujjatbozlik va emotsional zo'riqish bilan izohlanadi. Ilmiy adabiyotlarda bu holat "professional burnout" tushunchasi orqali ifodalanadi.

Burnout holati pedagogning nafaqat ruhiy-emotsional barqarorligiga, balki ta'lim sifati va o'quvchilar bilan ishlash samaradorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, uzoq yillik ish tajribasiga ega bo'lgan ayrim pedagoglarda kasbiy charchash alomatlari kuchliroq namoyon bo'lmoqda. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish zarurligini ko'rsatadi [10].

Metodik muammolar tahlili. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogdan innovatsion metodlarni qo'llash, interfaol yondashuvlardan foydalanish hamda raqamli

texnologiyalar bilan ishlash kompetensiyasi talab etiladi. Biroq tadqiqot natijalari ko'plab pedagoglarda zamonaviy metodik tayyorgarlik yetarli darajada shakllanmaganini ko'rsatdi. Ayniqsa, raqamli platformalar, LMS tizimlari va online ta'lim vositalaridan foydalanishda qiyinchiliklar kuzatilmoqda [11].

Mazkur holat pandemiyadan keyingi davrda yanada dolzarb ahamiyat kasb etdi. Chunki masofaviy ta'lim shakllarining rivojlanishi pedagoglarning raqamli kompetensiyalariga bo'lgan ehtiyojni keskin oshirdi. UNESCO materiallarida ham raqamli savodxonlik zamonaviy pedagogning asosiy kompetensiyalaridan biri sifatida e'tirof etilgan [12]. Shunga qaramasdan, ayrim pedagoglarda texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari sustligi sababli innovatsion metodlarni samarali joriy etish imkoniyati cheklanmoqda.

Ijtimoiy muammolar tahlili. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan yana biri ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi bilan bog'liqdir. Tadqiqot natijalari ayrim pedagoglarda moddiy rag'batlantirishning yetarli emasligi kasbiy motivatsiyaning pasayishiga olib kelayotganini ko'rsatdi. Past maosh, ortiqcha ish yuklamasi va ijtimoiy e'tirofning sustligi pedagoglarning o'z ustida ishlashga bo'lgan ehtiyojini ma'lum darajada kamaytiradi.

Bundan tashqari, ta'lim muassasalarida kasbiy hamkorlik muhiti va metodik yordam tizimi ham barcha joyda bir xil darajada shakllanmagan. Ayrim hollarda pedagoglar innovatsion faoliyatni amalga oshirishda yetarli metodik va ma'muriy ko'makka ega emasligi kuzatiladi. Bu esa uzluksiz rivojlanish jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda .

Aniqlangan muammolar tahlili asosida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirishga qaratilgan bir qator innovatsion, texnologik, motivatsion va strategik yechimlar ishlab chiqildi.

• Innovatsion yechimlar

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishida individual rivojlanish trajektoriyasini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuv pedagogning kasbiy ehtiyoji, tajribasi va kompetensiyalaridan kelib chiqib, individual rivojlanish rejasini shakllantirish imkonini beradi. Bu esa malaka oshirish jarayonining samaradorligini oshiradi hamda pedagogning mustaqil rivojlanishiga xizmat qiladi .

Shuningdek, mentorlik tizimini rivojlantirish ham samarali yechimlardan biri hisoblanadi. Tajribali pedagoglarning yosh o'qituvchilarga metodik yordam ko'rsatishi kasbiy moslashuv jarayonini tezlashtiradi va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Xalqaro tajribada mentorlik professional rivojlanishning samarali modeli sifatida keng qo'llanilmoqda .

- Texnologik yechimlar

Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish pedagoglarning uzluksiz rivojlanishini ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Xususan, MOOC platformalari, masofaviy kurslar va LMS tizimlari pedagoglarga vaqt va hududiy cheklovlarisiz malaka oshirish imkonini yaratadi. Tadqiqot natijalari ko'rsatishicha, online ta'lim platformalari pedagoglarning mustaqil ta'lim olish motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi [13].

Bundan tashqari, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus trening va seminarlarni tashkil etish pedagoglarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

- Motivatsion yechimlar

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun rag'batlantirish tizimini takomillashtirish zarur. Xususan, innovatsion faoliyat olib borayotgan pedagoglarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash, grantlar va professional tanlovlar tashkil etish muhim motivatsion omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, professional hamjamiyatlar va metodik klublarni rivojlantirish pedagoglarning tajriba almashishi hamda hamkorlik asosida o'rganishiga imkon yaratadi. Bu esa reflektiv faoliyat va kasbiy o'sishni rag'batlantiradi.

- Strategik yechimlar

Tadqiqot natijalari uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini davlat miqyosida strategik asosda takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi. Avvalo, malaka oshirish tizimini amaliyotga yo'naltirilgan model asosida qayta tashkil etish lozim. Bunda pedagoglarning real ehtiyojlari va kasbiy faoliyati asosiy mezon sifatida olinishi kerak [14].

Shuningdek, pedagoglarning kasbiy rivojlanish jarayonini doimiy monitoring qilish, natijadorlik ko'rsatkichlarini baholash hamda xalqaro standartlar asosida sifat nazoratini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuv uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining barqarorligi va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlovchi strategik omillardan biri ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar asosida aniqlanishicha, kasbiy rivojlanish jarayonining samaradorligi faqat malaka oshirish kurslarining mavjudligi bilan emas, balki ularning mazmuni, amaliy yo'naltirilganligi hamda pedagoglarning individual ehtiyojlariga mosligi bilan belgilanadi. Shu jihatdan tadqiqot natijalari xalqaro ilmiy qarashlar bilan hamohang ekanligi kuzatildi.

Tadqiqot davomida aniqlangan muammolar orasida tashkiliy va metodik omillar ustuvor ahamiyat kasb etishi ma'lum bo'ldi. Ayniqsa, malaka oshirish tizimining ko'proq nazariy xarakterga egaligi pedagoglarning real kasbiy ehtiyojlarini to'liq qondirmayotganini ko'rsatdi. Bu holat Christopher Day tomonidan ilgari surilgan professional rivojlanishning reflektiv va amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan modeli bilan ham mos keladi. Olimning fikricha, pedagogning kasbiy rivojlanishi faqat bilimlarni yangilash emas, balki amaliy faoliyatni tahlil qilish, refleksiya va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali amalga oshadi.

Tahlillar pedagoglarning kasbiy rivojlanishida motivatsion omillar ham muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Respondentlarning ma'lum qismi o'z ustida ishlashga qiziqish pasayishining asosiy sabablarini ortiqcha yuklama, emotsional zo'riqish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yetarli emasligi bilan izohladi. Mazkur holat xalqaro tadqiqotlarda qayd etilgan "professional burnout" muammosi bilan bevosita bog'liqdir. Burnout sindromi pedagogning kasbiy faolligini pasaytirishi, innovatsion faoliyatga bo'lgan qiziqishni susaytirishi hamda ta'lim sifati pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot natijalari raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik faoliyatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanganini ko'rsatdi. Pandemiyadan keyingi davrda masofaviy ta'lim va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi pedagoglardan yangi kompetensiyalarni talab qilmoqda. Biroq ayrim pedagoglarda raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagani kuzatildi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida axborot-kommunikatsion texnologiyalar bo'yicha maxsus treninglar va amaliy seminarlarni kengaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib aytish mumkinki, uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayoni individual yondashuv asosida tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Pedagoglarning yosh xususiyati, ish tajribasi, fan yo'nalishi va kasbiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual rivojlanish trayektoriyalarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv pedagoglarning mustaqil o'qish motivatsiyasini oshiradi hamda o'z kasbiy faoliyatiga nisbatan reflektiv munosabatni shakllantiradi.

Bundan tashqari, mentorlik tizimini rivojlantirish ham pedagoglarning kasbiy moslashuvini ta'minlovchi samarali mexanizmlardan biri sifatida baholandi. Tajribali pedagoglarning yosh o'qituvchilarga metodik yordam ko'rsatishi nafaqat kasbiy kompetensiyalarni rivojlantiradi, balki pedagogik hamkorlik muhitini ham shakllantiradi. Xalqaro tajribalarda mentorlik professional rivojlanishning muhim tarkibiy qismi sifatida qoraladi.

Tahlillar asosida yana bir muhim jihat aniqlandiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining samaradorligi ta'lim siyosati va boshqaruv mexanizmlariga ham bevosita bog'liqdir. Agar pedagoglarning professional rivojlanishi doimiy monitoring qilinmasa hamda natijadorlik mezonlari aniq belgilanmasa, malaka oshirish tizimi formal xarakter kasb etib qolishi mumkin. Shu sababli kasbiy rivojlanish jarayonida sifat monitoringi, baholash mezonlari va reflektiv tahlil tizimini joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqot davomida aniqlangan holatlar pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashda kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatdi. Ya'ni pedagogning kasbiy rivojlanishi faqat bilim yangilash jarayoni emas, balki uning motivatsiyasi, psixologik holati, metodik tayyorgarligi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishi bilan uzviy bog'liq ko'p qirrali pedagogik jarayon hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi zamonaviy ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlovchi muhim strategik omillardan biri ekanligini ko'rsatdi. Olib borilgan nazariy va empirik tahlillar asosida pedagoglarning professional rivojlanish jarayonida bir qator tashkiliy, metodik, psixologik hamda ijtimoiy muammolar mavjudligi aniqlandi. Xususan, malaka oshirish tizimining formal xarakterga egaligi, amaliyot bilan integratsiyaning sustligi, zamonaviy pedagogik va raqamli kompetensiyalarning yetarli darajada shakllanmaganligi kasbiy rivojlanish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Tadqiqot natijalari pedagoglarning kasbiy rivojlanishida motivatsion omillar ham muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Pedagogik faoliyatdagi emotsional zo'riqish, ortiqcha yuklama va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yetarli emasligi ayrim o'qituvchilarda professional burnout holatini yuzaga keltirmoqda. Bu esa o'qituvchilarning innovatsion faoliyatga bo'lgan qiziqishini pasaytirishi hamda ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida uzluksiz kasbiy rivojlanishni takomillashtirishga xizmat qiluvchi samarali yechimlar ham asoslab berildi. Xususan, individual rivojlanish trayektoriyalarini joriy etish, mentorlik tizimini rivojlantirish, raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish hamda pedagoglarni rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish professional rivojlanish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shuningdek, malaka oshirish tizimini amaliyotga yo'naltirilgan model asosida qayta tashkil etish va doimiy monitoring tizimini joriy etish zarurligi asoslandi [15].

Xulosa qilib aytganda, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim

tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonni innovatsion, reflektiv va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tashkil etish pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash hamda zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Michael Fullan. The New Meaning of Educational Change. — New York: Teachers College Press, 2007.
2. Organisation for Economic Co-operation and Development. Creating Effective Teaching and Learning Environments (TALIS Report). — Paris, 2009.
3. UNESCO. Rethinking Education: Towards a Global Common Good? — Paris, 2015.
4. Avalos B. Teacher professional development in Teaching and Teacher Education // Teaching and Teacher Education. — 2011. — Vol. 27, No. 1. — P. 10–20.
5. Malcolm S. Knowles. The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. — New York: Cambridge Books, 1980.
6. Opfer V. D., Pedder D. Conceptualizing teacher professional learning // Review of Educational Research. — 2011. — Vol. 81, No. 3. — P. 376–407.
7. Christopher Day. Developing Teachers: The Challenges of Lifelong Learning. — London: Falmer Press, 1999.
8. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. — Toshkent: Fan, 2017.
9. Nishonova Z. Pedagogik diagnostika va monitoring. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
10. Andy Hargreaves. Four Ages of Professionalism and Professional Learning // Teachers and Teaching. — 2000. — Vol. 6, No. 2. — P. 151–182.
11. Linda Darling-Hammond et al. Effective Teacher Professional Development. — Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.
12. Borko H. Professional development and teacher learning: Mapping the terrain // Educational Researcher. — 2004. — Vol. 33, No. 8. — P. 3–15.
13. Guskey T. R. Professional development and teacher change // Teachers and Teaching. — 2002. — Vol. 8, No. 3. — P. 381–391.
14. World Bank. World Development Report: Learning to Realize Education's Promise. — Washington DC, 2018.
15. Ishmuhamedov R. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

O'QITUVCHILARNING KASBIY MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Turayeva Xusnora Ixtiyorovna

Navoiy viloyat pedagogik mahorat markazi

Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi tarbiya fani metodisti

turayevaxusnora48@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshirishning pedagogik asoslari, motivatsiyaga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar hamda zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada o'qituvchilarning kasbiy faolligini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, refleksiv yondashuv, rag'batlantirish tizimi va uzluksiz kasbiy rivojlanishning ahamiyati yoritilgan. Mazkur maqolada pedagoglarning kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligi asoslab berilgan. Maqola natijalari ta'lim jarayonida pedagoglarni qo'llab-quvvatlash, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va motivatsion muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Kasbiy motivatsiya, pedagogik faoliyat, o'qituvchi kompetensiyasi, ta'lim sifati, uzluksiz kasbiy rivojlanish, innovatsion texnologiyalar, refleksiya, rag'batlantirish, pedagogik yondashuv, kasbiy kompetentlik.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

В данной статье научно проанализированы педагогические основы повышения профессиональной мотивации учителей, социально-психологические факторы, влияющие на мотивацию, а также вопросы обеспечения профессионального развития педагогов в современной системе образования. Кроме того, в статье освещается значение инновационных педагогических технологий, рефлексивного подхода, системы стимулирования и непрерывного профессионального развития в повышении профессиональной активности учителей. В ходе исследования обосновано, что развитие профессиональной мотивации педагогов является важным фактором повышения качества и эффективности образования. Результаты статьи служат поддержке педагогов в образовательном процессе, развитию их профессиональных компетенций и формированию мотивационной среды.

Ключевые слова: Профессиональная мотивация, педагогическая деятельность, компетентность учителя, качество образования, непрерывное профессиональное развитие, инновационные технологии, рефлексия, стимулирование, педагогический подход, профессиональная компетентность.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF INCREASING TEACHERS' PROFESSIONAL MOTIVATION

Abstract

This article scientifically analyzes the pedagogical foundations of increasing teachers' professional motivation, the socio-psychological factors influencing motivation, and the issues of ensuring teachers' professional development in the modern education system. The article also highlights the importance of innovative pedagogical technologies, reflective approaches, incentive systems, and continuous professional development in enhancing teachers' professional activity. The study substantiates that the development of teachers' professional motivation is an important factor in improving the quality and effectiveness of education. The results of the article contribute to supporting teachers in the educational process, developing their professional competencies, and creating a motivational environment.

Keywords: Professional motivation, pedagogical activity, teacher competence, quality of education, continuous professional development, innovative technologies, reflection, encouragement, pedagogical approach, professional competence.

KIRISH: Zamonaviy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog shaxsiga nisbatan yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda o'qituvchidan nafaqat o'z fanini mukammal bilish, balki innovatsion texnologiyalarni qo'llay olish, mustaqil qaror qabul qilish, kreativ yondashuv va yuqori kasbiy faollik talab etiladi. Mazkur talablarning samarali amalga oshirilishi esa ko'p jihatdan pedagogning kasbiy motivatsiyasiga bog'liqdir. Kasbiy motivatsiya o'qituvchining pedagogik faoliyatga bo'lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va kasbiy rivojlanishga intilishi bilan belgilanadi. Motivatsiyasi yuqori bo'lgan pedagog o'z ustida muntazam ishlaydi, yangi pedagogik tajribalarni o'zlashtiradi hamda ta'lim jarayoniga ijodiy yondashadi. Natijada o'quvchilarning bilim sifati va ta'lim samaradorligi ortadi.

Pedagoglarning kasbiy motivatsiyasiga ta'sir etuvchi omillar turlicha bo'lib, ular orasida ijtimoiy muhit, mehnat sharoiti, moddiy rag'batlantirish, kasbiy rivojlanish imkoniyatlari hamda psixologik qo'llab-quvvatlash alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga ayrim ta'lim muassasalarida pedagoglarning ortiqcha hujjatbozlikka jalb qilinishi, kasbiy zo'riqish, ijodiy erkinlikning yetarli emasligi motivatsiyaning pasayishiga sabab bo'lmoqda.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi globallashuv sharoitida ta'lim sifatini oshirish o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli pedagoglarning kasbiy motivatsiyasini oshirishning ilmiy-pedagogik asoslarini o'rganish va samarali mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshirishning pedagogik asoslarini tahlil qilish hamda ta'lim jarayonida motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali usullarni aniqlashdan iborat.

METODLAR: Kasbiy motivatsiya muammosiga doir mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari o'rganildi hamda ularning pedagogik faoliyatga ta'siri tahlil qilindi. Mazkur maqolada o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshirish muammosi **Abraham H. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi** asosida tahlil qilindi. Maqolaning metodologik asosi sifatida inson xulq-atvorini ehtiyojlar tizimi bilan bog'lovchi gumanistik psixologiya yondashuvi tanlandi. Ushbu yondashuvga ko'ra, shaxsning kasbiy faoliyatdagi faolligi uning qondirilgan va qondirilmagan ehtiyojlariga bevosita bog'liqdir.

Ilmiy yondashuv:

Tizimli yondashuv - o'qituvchi motivatsiyasi yaxlit tizim sifatida, ya'ni ichki va tashqi omillar birligi sifatida;

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv - o'qituvchi shaxsining individual ehtiyojlari, qadriyatlar va kasbiy intilishlari asosiy omil sifatida qaraldi;

Faoliyat yondashuvi - motivatsiya kasbiy faoliyat jarayonida shakllanishi va rivojlanishi nuqtai nazaridan tahlil qilindi;

Gumanistik yondashuv - Maslou nazariyasiga asoslanib, shaxsning o'zini ro'yobga chiqarish ehtiyoji eng yuqori motivatsion bosqich sifatida ko'rib chiqildi.

Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi va o'qituvchi motivatsiyasini metodikasini ishlab chiqishda besh daraja asosida pedagogik jarayonga moslashtirildi:

1-jadval³¹

Ehtiyojlar ierarxiyasi

5 daraja

1. Fiziologik

2. Xavfsizlik

3. Ijtimoiy

4. Hurmat va e'tirof

5. O'zini ro'yobga chiqarish

³¹ Muallif tomonidan tuzildi

1-jadvalda aks etganidek ushbu metodning 1-darajasida fiziologik ehtiyojlarda o'qituvchining mehnat samaradorligi avvalo uning asosiy ehtiyojlari (ish haqi, mehnat sharoiti, dam olish imkoniyati) bilan bog'liq. Agar bu ehtiyojlar qondirilmasa, yuqori darajadagi motivatsiya shakllanmaydi.

Xavfsizlik ehtiyojlari darajasida kasbiy barqarorlik, mehnat shartnomasining kafolatlanganligi, psixologik xavfsizlik va mehnat muhitining barqarorligi o'qituvchi motivatsiyasining muhim omili hisoblanadi.

Ijtimoiy ehtiyojlar darajasida jamoada o'zini anglash, hamkasblar bilan ijobiy munosabat, pedagogik jamoaga tegishlilik hissi o'qituvchining kasbiy faolligini oshiradi.

Keyingi daraja hurmat va e'tirof ehtiyojlarida o'qituvchining jamiyat va ta'lim muassasasi tomonidan tan olinishi, uning mehnatining qadrlanishi, rag'batlantirilishi motivatsiyani kuchaytiradi.

O'zini ro'yobga chiqarish ehtiyoji darajasi eng yuqori bosqich bo'lib, o'qituvchining ijodiy ishlashi, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashi va professional rivojlanishga intilishi bilan ifodalanadi.

Maslou nazariyasiga³² asoslangan holda quyidagi pedagogik model ishlab chiqildi:

I bosqich - moddiy va fiziologik sharoitlarni yaxshilash;

II bosqich - psixologik xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash;

III bosqich- jamoaviy integratsiyani kuchaytirish;

IV bosqich - rag'batlantirish va ijtimoiy e'tirofni oshirish;

V bosqich -kasbiy rivojlanish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash.

Mazkur metodologik yondashuvning amaliy ahamiyati shundaki, o'qituvchilarning motivatsiyasini oshirishda bir qancha natijalarga erishishga xizmat qiladi. Avvalo pedagogning kasbiy qoniqish darajasining oshishi, faoliyat samaradorligining kuchayishi, o'qituvchilarning innovatsion faoliyatga jalb etilishi hamda ta'lim sifatining yaxshilanishini kuzatishimiz mumkin.

NATIJALAR: Metodologik yondashuv shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasi faqat moddiy rag'batlar bilan emas, balki ehtiyojlar ierarxiyasining barcha darajalari kompleks ravishda qondirilganda barqaror rivojlanadi. Maslou nazariyasi asosida ishlab chiqilgan ushbu model pedagogik amaliyotda motivatsiyani tizimli oshirish imkonini beradi. Mazkur tadqiqot natijalari o'qituvchi motivatsiyasini oshirish jarayonida ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi amaliy jihatdan muhim asos ekanligini ko'rsatdi. Natijalar o'qituvchilarning motivatsiyasi bosqichma-

³² Abraham H. Maslou. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 1954.

bosqich ehtiyojlar qondirilishi orqali barqaror rivojlanishini tasdiqladi. Natijalarga ko'ra, fiziologik va bazaviy ish sharoitlarining yaxshilanishi (qulay ish muhiti, me'yoriy yuklama, dam olish imkoniyati) o'qituvchilarning dars jarayoniga bo'lgan e'tiborini oshirdi. Bu bosqichda charchoq darajasi kamayib, faoliyat samaradorligi ortgani kuzatildi. Tahlillardan shuni ko'rish mumkinki, xavfsizlik ehtiyojlari bilan bog'liq psixologik va professional xavfsizlik muhitining yaratilishi o'qituvchilarda ishonch hissini kuchaytiradi. Adolatli baholash, barqaror ish sharoiti va qo'llab-quvvatlovchi boshqaruv motivatsiyaning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Jamoaviy hamkorlik, pedagogik jamoaga tegishlilik hissi va ijobiy kommunikatsiya o'qituvchilarning kasbiy faolligini oshiradi hamda ularni jamoa ichida o'z o'rnini mustahkamlashga yordam beradi.

Hurmat va e'tirof ehtiyojlari bilan bog'liq o'qituvchilarning yutuqlarini tan olish, rag'batlantirish va kasbiy obro'sini oshirish ularning ichki motivatsiyasini sezilarli kuchaytiradi. Bu bosqichda o'z-o'ziga ishonch va kasbiy qoniqish ortgani qayd etiladi. O'zini o'zi ro'yobga chiqarish darajasi o'qituvchilarning ijodiy faoliyati, innovatsion yondashuvlari va mustaqil pedagogik qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlantiradi. Bu ularning kasbiy yetuklik sari harakatini tezlashtiradi.

Umumiy natija sifatida, Maslou ehtiyojlar ierarxiyasining barcha bosqichlari tizimli ravishda qo'llanilganda o'qituvchi motivatsiyasi barqaror va kompleks tarzda oshishi aniqlandi.

XULOSA: Mazkur maqolada o'qituvchining kasbiy motivatsiyasini oshirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimida eng dolzarb psixologik-pedagogik muammolardan biri ekanligini ko'rsatdi. O'qituvchi motivatsiyasi ta'lim sifati, o'quv jarayonining samaradorligi hamda pedagogik muhit barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar natijasida motivatsiya birgina tashqi omillar bilan emas, balki ichki psixologik ehtiyojlar va shaxsiy rivojlanish jarayonlari bilan uzviy bog'liq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Shu sababli motivatsiyani tizimli yondashuv asosida o'rganish zarurati asoslandi. Shuningdek, motivatsiyani shakllantirishda ish sharoiti, kasbiy rivojlanish imkoniyatlari hamda ijtimoiy e'tirofning o'rni muhim ekanligi qayd etildi. Bu holat motivatsiyaning kompleks xarakterga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan integrativ yondashuv o'qituvchi motivatsiyasini oshirishda tizimli va samarali model sifatida baholandi. Ushbu yondashuv turli nazariy konsepsiyalarni birlashtirish imkonini beradi. Amaliy jihatdan, motivatsiyani oshirish uchun pedagogik muhitni yaxshilash, kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda o'qituvchini qaror qabul qilish jarayoniga jalb etish muhimligi aniqlandi. Shu bilan birga, motivatsion jarayon doimiy monitoring va

refleksiya asosida rivojlantirilishi kerakligi qayd etildi. Bu yondashuv o'qituvchining kasbiy o'sishini uzluksiz ta'minlashga xizmat qiladi.

Umumiy xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, o'qituvchi kasbiy motivatsiyasini oshirishda tizimli, ilmiy asoslangan va ehtiyojlarga yo'naltirilgan yondashuv eng samarali hisoblanadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. *Pedagogik kompetentlik va innovatsion faoliyat metodikasi*. Toshkent, 2022.
2. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti. *Pedagogika va psixologiya bo'yicha ilmiy tadqiqotlar to'plami*. Toshkent, 2021.
3. R. Mavlonova. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. Toshkent: Fan, 2010.
4. Abraham H. Maslou. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 1954.
5. Frederick Herzberg. *Work and the Nature of Man*. Cleveland: World Publishing Company, 1966.
6. Lev Vygotsky. *Pedagogik psixologiya*. Moskva: Pedagogika, 1991.
7. Konstantin Ushinsky. *Inson tarbiya predmeti sifatida*. Moskva: Prosveshcheniye, 1988.

YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISHDA SINFDAN TASHQARI FAOLIYATNING O'RNI

Turg'unboyev Sirojiddin Faxriddinovich – A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti doktoranti

sirojiddindok@gmail.com

Tel: +998 (95) 430-15-23

Annotatsiya

Ushbu maqolada yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirishda sinfdan tashqari faoliyatning o'rni va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, sinfdan tashqari mashg'ulotlarning o'quvchilarda tashabbuskorlik, ijtimoiy mas'uliyat, kommunikativ kompetensiya va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada o'quvchilarning ijtimoiylashuv jarayonini samarali tashkil etishning metodik jihatlariga doir ma'lumotlar aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: yuqori sinf o'quvchilari, ijtimoiy faollik, kompetensiya, yosh davrlari, sinfdan tashqari faoliyat.

РОЛЬ ВНЕКЛАССНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОВЫШЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Аннотация

В данной статье проанализированы роль и педагогические возможности внеклассной деятельности в повышении социальной активности старшеклассников. Также раскрыто значение внеклассных занятий в формировании у учащихся инициативности, социальной ответственности, коммуникативной компетентности и гражданской позиции. В статье отражены сведения о методических аспектах эффективной организации процесса социализации учащихся.

Ключевые слова: *старшеклассники, социальная активность, компетенция, возрастные периоды, внеклассная деятельность.*

THE ROLE OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN ENHANCING THE SOCIAL ACTIVITY OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract

This article analyzes the role and pedagogical opportunities of extracurricular activities in enhancing the social activity of high school students. It also highlights the importance of extracurricular activities in developing students' initiative, social responsibility, communicative competence, and civic position. The article presents information on the methodological aspects of effectively organizing the process of students' socialization.

Keywords: *high school students, social activity, competence, age periods, extracurricular activities.*

Bugungi globallashuv jarayoni jadallashib borayotgan davrda yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yuqori sinf o'quvchilarida jamiyat hayotiga ongli munosabatni shakllantirish, ularda tashabbuskorlik, mustaqil fikrlash, fuqarolik pozitsiyasi hamda ijtimoiy mas'uliyat kabi sifatlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan katta o'smirlik davrida shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari, qiziqishlari va jamiyatdagi o'rni haqidagi tasavvurlari shakllanadi.

Yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishda sinfdan tashqari faoliyat alohida pedagogik imkoniyatlarga ega. Mazkur faoliyat o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularning qiziqish va ehtiyojlarini hisobga olish, jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda ijtimoiy tajriba orttirishiga xizmat qiladi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilar turli ijtimoiy loyihalar, madaniy-ma'rifiy tadbirlar, sport musobaqalari, volontyorlik faoliyati va ijodiy

to'garaklarda faol ishtirok etish orqali o'z imkoniyatlarini namoyon etadilar.

Shuningdek, sinfdan tashqari faoliyat o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, ijtimoiy munosabatlarga moslashish va o'zini o'zi anglashiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon o'quvchilarda jamiyat manfaatlariga daxldorlik hissini shakllantirib, ularning kelajakdagi kasbiy va fuqarolik faoliyatiga tayyorgarligini kuchaytiradi. Shu jihatdan olib qaralganda, yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirishda sinfdan tashqari faoliyatning pedagogik imkoniyatlarini o'rganish va samarali metodlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

O'smirlik yoshi shaxs shakllanishining eng murakkab va qiyin davri hisoblanadi. I.S.Kon o'z ilmiy ishlarida ushbu davrni ajratib turuvchi muhim belgilar sifatida "o'smirning ichki dunyosida yuz beradigan, uning rivojlanishi hamda jamiyat bilan o'zaro munosabatlari uchun tub ahamiyatga ega bo'lgan fundamental o'zgarishlar"ni ko'rsatadi[3]. O'smirlik yoshi odatda 14–15 yosh davriga to'g'ri keladi.

D.B.Elkoninning yosh davrlari tasnifiga ko'ra o'smirlik yoshi har qanday psixologik yosh kabi "rivojlanishda yangi jihatlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq" deb ta'kidlanadi[1]. O'smirlar xulq-atvorining o'ziga xosligini eng ko'p belgilovchi xususiyatlarga psixik funksiyalar (bilish jarayonlari), ijtimoiy rivojlanish va muloqotni keltirib o'tiladi.

1-rasm. O'smirlarning psixologik-pedagogik xususiyatlari[2]

Psixik funksiyalar (bilish jarayonlari) o'smirlik yoshida oila va jamiyatdagi ta'lim-tarbiya jarayonida shakllanish va o'zgarishda davom etadi. Muloqot esa doimiy ravishda kengayib boruvchi jarayondir. O'smirning yangi aloqalari yangi muloqot usullarini yuzaga keltiradi va ko'pincha muloqot jarayonida o'smirning shaxsiy qadriyatlari ierarxiyasining o'zgarishiga olib keladi.

O'smirlik yoshida shaxs ijtimoiy rivojlanishining tendensiyalari ijtimoiylashuv markazining oiladan tengdoshlar guruhiga ko'proq ko'chishi bilan tavsiflanadi. Mazkur voyaga yetish bosqichida psixik funksiyalar murakkab tizimni hosil qiladi. D.A.Leontyevning ta'kidlashicha, ular orasida yetakchi o'rinni "tushunchalar asosida fikrlash" egallaydi, qolgan funksiyalar esa uning ta'siri ostida o'zgaradi [4].

D.A.Leontyev o'smirlik yoshida tafakkur duch keladigan quyidagi fundamental o'zgarishlarni ajratib ko'rsatadi:

- o'smir tushunchalarni shakllantirish jarayonini egallaydi, bu esa uni "intellektual faoliyatning eng yuqori shakli"ga olib chiqadi, natijada ijtimoiy ong va mafkura olami unga ochiladi;

- yangi sharoitlarda o'smir o'zini yaxshiroq tushuna boshlaydi va o'z ichki dunyosini anglaydi – "mantiqiy tafakkur shakllanadi, u esa "harakatdagi tushuncha"

bilan tavsiflanadi [4].

M.A.Zaytseva yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirishda sinfdan tashqari faoliyatning uch darajasini izchil amalga oshirish jarayoni sifatida ko'rib chiqishni taklif etadi.

Birinchi daraja – bu tarbiyalanuvchilar faoliyatining emotsional tarkibiy qismini shakllantirish, qo'llab-quvvatlash yoki rivojlantirish, ularning guruh hayotida ishtirok etishga va unda o'zini namoyon qilishga bo'lgan qiziqishini oshirishdir. Bu tarbiyalanuvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularning dam olishi va muloqotini yo'lga qo'yish, o'zini anglash hamda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

Ikkinchi daraja – mazmuniy daraja hisoblanadi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy tajribasi guruhning turmush tarziga muvofiq tashkil etiladi, ya'ni ular muayyan ijtimoiy-madaniy hamjamiyatga integratsiya qilinadi. Bu jarayon kasbga yo'naltiruvchi ta'lim hamda tarbiyalanuvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etishga qaratilgan individual pedagogik yordam orqali amalga oshiriladi.

Uchinchi daraja – faoliyatga nisbatan hayotiy-ma'naviy qiziqishni shakllantirishdir. Bu bosqichda umumiy va alohida ijtimoiy-madaniy qadriyatlarga yo'naltirish, tarbiyalanuvchining jamiyatdagi vazifalarni bajarish jarayonida o'zini anglashiga ko'maklashish, kasbiy va fuqarolik o'zini o'zi namoyon etish kabi ishlar olib boriladi[7].

R.A.Mavlonova va boshqa hammualliflar tomonidan yozilgan Umumiy pedagogika darsligida “ilmiy bilimlarni puxta egallash va o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish uchun o'quvchilarga beriladigan nazariy tushunchalar ijtimoiy qurilish amaliyotiga bog'lab, aniq hayotiy misollar bilan: mashqlar, tajribalar ko'rsatib, xulosalar chiqarish kabilar bilan bog'lanishi lozim. Bu o'quvchining ijtimoiy faolligini oshirishda muhim ahamiyatga ega” deb ta'kidlanadi[5].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sinfdan tashqari faoliyat jarayonida o'quvchilar jamiyat hayotida faol ishtirok etishga, o'z fikrini erkin ifodalashga va ijtimoiy munosabatlarni ongli ravishda tashkil etishga o'rganadilar. Bu esa ularda fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas'uliyat va milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga hurmat hissining shakllanishiga yordam beradi.

Shuningdek, sinfdan tashqari faoliyat o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bilan birga, ularning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyalarini mustahkamlash hamda kelajakdagi kasbiy

faoliyatiga tayyorlashda ham muhim pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli umumta'lim maktablarida sinfdan tashqari faoliyatni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish va uning tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Эльконин Д.Б. Детская психология: учеб. Пособие для студентов высш. учеб. Заведений. / Под ред. Эльконина Б.Д.; 4-е изд. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 194 с.
2. Фельдштейн Д.И. Особенности стадий развития личности на примере подросткового возраста. М: Институт практической психологии, 2010. 304 с.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника: пособие для учителей. М.: Просвещение, 1980. 192 с.
4. Леонтьев Д.А. Личность: человек в мире и мир в человеке // Вопросы психологии. 2011. № 3. С.11–21.
5. Mavlonova R.A. va b. Umumiy pedagogika. – T.: «Fan va texnologiya», 2018, 528 bet.
6. Turg'unboyev S.F. // Yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy faollikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari // Maktabgacha va maktab ta'limi. Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal. 2026-yil, may, 5(3)-son. 211-215 b.
7. Зайцева Марина Александровна К вопросу о роли учреждений внешкольной работы в воспитании социальной активности старшеклассников в 50-80 гг. XX века // Ярославский педагогический вестник. 2009. №1. С. 90 – 94.

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHINING KASBIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

**Turmanov Quatbay Amanbaevich –Qoraqalpog'iston Respublikasi
Pedagogik mahorat markazi, “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası
mudiri,**

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'qituvchining kasbiy sifatlarini rivojlantirish masalasi pedagogik muammo sifatida tahlil etiladi. Maqolada o'qituvchilarning kasbiy sifatleri, ularni shakllantirish omillari hamda malaka oshirish tizimining bu jarayondagi o'zni nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan.

Аннотация: В данной статье вопрос развития профессиональных качеств учителя анализируется как педагогическая проблема. В статье теоретически и практически освещены профессиональные качества учителей, факторы их

формирования, а также роль системы повышения квалификации в этом процессе.

Abstract: This article analyzes the development of a teacher's professional qualities as a pedagogical problem. The article theoretically and practically examines the professional qualities of teachers, the factors behind their formation, and the role of the professional development system in this process.

Kalit soʻzlar: Kasbiy sifat, kasbiy kompetentlik, pedagogik muammo, pedagogik mahorat, kasbiy rivojlanish, refleksiya, taʼlim samaradorligi.

Ключевые слова: Профессиональное качество, профессиональная компетентность, педагогическая проблема, педагогическое мастерство, профессиональное развитие, рефлексия, эффективность образования.

Keywords: Professional quality, professional competence, pedagogical problem, pedagogical mastery, professional development, reflection, educational effectiveness.

Mamlakatimiz taʼlim tizimini yanada rivojlantirish, taʼlim sifati samaradorligiga erishishda oʻqituvchilarning tutgan oʻrni muhim. Bugungi kunda taʼlimda olib borilayotgan islohotlarni samarali amalga oshirish har tomonlama bilimli, kasbiy kompetentligi yuqori malakali kadrlarga bogʻliqdir.

Malaka oshirish kursining natijasi - ushbu kursni tamomlagan tinglovchilarning olgan yangi bilim va koʻnikmalarini amaliyotda qay darajada qoʻllay olishi bilan oʻlchanadi. Tinglovchilar kursni tamomlab ish joyiga borganlaridan soʻng, kurs davomida oʻrgangan innovatsion metod va texnologiyalardan oʻz faoliyati davomida foydalana olishlari uchun, eng avvalo, oʻsha metodlar va innovatsion texnologiyalar boʻyicha nazariy va amaliy koʻnikmalarga ega boʻlishlari kerak. Yaʼni, tinglovchi kurs davomida kasbiy kompetentligini oshirgan boʻlishi kerak.

Pedagogning oʻquv-tarbiyaviy jarayondagi gumanitar omilni belgilaydigan shaxsiy sifatlariga quyidagilar kiradi: talabchanlik, haqqoniylik, halollik, mehribonlik, xushmuomalalik. Ushbu sifatlar oʻqituvchining taʼlim oluvchilar uchun ahamiyatini belgilashi kerak. Shaxsiy sifatlar oʻqitish va tarbiyalash mahoratiga taʼsir koʻrsatadi. Taʼlim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati psixologik-pedagogik jihatdan oʻqitish va tarbiyalash mahorati bilan uzviy bogʻliqdir. Pedagog taʼlim oluvchilarning bilimlari va mahoratlarini xolisona baholash prinsiplari, metodlari va mexanizmlarini bilishi, standartlashtirilgan testlarni ishlab chiqish, taʼlim oluvchilarning oʻzlashtirishini nazorat qilishning turli shakllarini samarali qoʻllash mahoratiga ega boʻlishi kerak.

Oʻqituvchilar shaxsida kasbiy sifatlarni shakllantirish muammosi bilan shugʻullanish XIX asr oxirlaridan boshlandi. Mashhur rus pedagog va psixologi P.F.Kapterev oʻzining tadqiqot ishlarida pedagogik faoliyatni muvaffaqiyatli amalga

oshirishning asosiy omillaridan biri bu o'qituvchining shaxsiy sifatleri ekanligini ko'rsatib o'tadi. U o'qituvchida maqsadga intiluvchanlik, qat'iyatlik, mehnatsevarlik, kamtarlik, kuzatuvchanlik kabi sifatlariga egalikning zarurligini ta'kidlagan holda, zehnilik, notiqlik va aktyorlik qobiliyatlari ham alohida diqqatni qaratadi.

O'qituvchi shaxsining muhim sifatleri qatoriga uning empatiyaga tayyorligi, ya'ni ta'lim oluvchilarning ruhiy holatini tushunish, hamdardlik va ijtimoiy o'zaro ta'sirga ehtiyojmandligini ham kiritish mumkin va zarurdir. O'zbek tilining izohli lug'atida: "Sifat- 1) narsa, voqeya, hodisa va shu kabilarni ularning o'ziga xos belgi va ichki xususiyatlariga ko'ra ifodalovchi falsafiy tushuncha; 2) narsaning, kimsaning ijobiy yoki salbiy xususiyati, fazilati, xislati; 3) mahsulotning yoki ishning yaroqlilik darajasi, qo'yilgan talablarga qanchalik javob bera olishini belgilovchi xususiyati" deya ta'riflanadi. Shunga muvofiq, psixologik nuqtai nazardan – "sifat"ni insonning u yoki bu imkoniyatini tug'ma qobiliyatlari, uning rivojlanganligi yoki bilim va ko'nikmalari bilan bog'liq holda namoyon etish darajasiga egaligi deb ta'riflasak bo'ladi. Bunda sifatlar insonning barcha egallagan bilim va ko'nikmalarini emas, balki u yoki bu imkoniyatlarini namoyon etishga yordam beradigan jihatlari o'z ichiga oladi.

Pedagogik va psixologik adabiyotlar tahlili "kasbiy sifatlar" tushunchasini o'zini aniqlashtirish imkonini beradi. Kasbiy sifatlar deganda biz sub'ektning shu kasbiy faoliyatni o'zlashtirishi va samarali olib borishiga ta'sir etuvchi individual sifatlarini, faoliyatini tushunamiz [1]. Mazkur sifatlar qobiliyatlar ham tegishli bo'lib, ammo ular kasbiy sifatlarini to'raligicha aks ettirmaydi. Biz "kasbiy sifatlar" tushunchasiga o'z kasbiga, o'ziga, mehnatga, insonlarga, tabiatga, buyumlarga doimiy mustahkamlanib boruvchi va kasbiy xulq-atvordagi ma'lum motivlar tizimi, shakli va usullari bilan amalga oshiriladigan munosabatlar nuqtai nazaridan qarab chiqdik.

Kasbiy sifatlar – ta'lim oluvchilarning ijodiy faoliyatga tayyorligi tarkibidan iborat bo'lib, nafaqat ijodiy qobiliyatlar (fikrlashning egiluvchanligi va o'ziga xosligi va boshqalar), balki boshqa kasbiy muhim sifatlar (professionalizm, atraksiya, empatiya va b.)ni ham o'z ichiga oladi, hamda o'zaro yaxlitlikda sifatlar tizimini vujudga keltiradi. Mazkur sifatlar tizimi yangi pedagogik sharoitlarga muvofiq holda faoliyat mazmuni, shakli, metodlari va usullarini muvaffaqiyatli o'zgartirish imkonini beradi.

Pedagog mutaxassis shaxsida eng ko'p uchraydigan kasbiy sifatlar: kasbiy eruditsiya va fikrlash; ruhiy va jismoniy sog'lomlik; atraksiya va atrofdagilarga muhabbat; empatiyaga layoqatlilik; kreativlik; kasbiy kuzatuvchanlik va atrofdagilar talabiga moslashuvchanlik; refleksiyaga layoqatlilik; ekstravertlik va

hayotga qiziquvchanlik; o'z-o'zini rivojlantirishga layoqatlilik; tashabbuskorlik; mas'uliyatlilik va tartiblilik; yuqori professionalizm.

Tinglovchilarda kasbiy sifatlarni rivojlantirishda muhim o'rin tutadigan shakllantirilishi lozim bo'lgan o'qituvchi shaxsi sifatlari guruhining bir necha tasnifini keltirish mumkin. Yu.N.Kulyutkin kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxs sifatlarining quyidagi uchta guruhini ajratib ko'rsatadi:

1. Boshqa insonning ichki dunyosini tushunish layoqati;
2. Ta'lim oluvchilarga faol ta'sir etish layoqati;
3. Emotsional barqarorlik, ya'ni o'z-o'zini boshqara olish [2].

Yu.K.Babanskiy quyidagi tasnifni keltiradi:

I. Shaxsiy:

- bolalar bilan ishlashga ehtiyoj;
- g'oyaviy-siyosiy va madaniy dunyoqarash, ishdagi barqarorlik;
- pedagogik yo'nalganlik, mobillik, yangilikni his qilish va pedagogik takt [3].

II. O'quv faoliyati bilan bog'liq sifatlari:

- fanni bilish;
- Bilim, ko'nikma va malakalar sifatini baholash ko'nikmasi;
- Ishni rejalashtirish ko'nikmasi, fikrlashni rivojlantirishni amalga oshirish, qiziqishni uyg'otish, rejani samarali bajarish ko'nikmasi, fanlararo aloqani amalga oshirish, individual yondashuv, o'quv mehnati ko'nikmalarini shakllantirish;

- O'qitishning psixologo-pedagogik asoslarini bilish.

III. O'qituvchining tarbiyaviy ishlar bilan bog'liq sifatlari:

- Natijalarni baholash ko'nikmasi;
- Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, tarbiyaga individual yondashuv;
- Tarbiyaning psixologo-pedagogik asoslarini bilish;
- Fan bo'yicha sinfdan tashqari ishlar [4, 5].

Shunday qilib, kasbiy sifatlari deganda kasbiy va shaxsiy xislatlar majmuasi tushunilib, ular yordamida tinglovchilarda o'z ixtisosligi faoliyati doirasida yetuk mutaxassis ekanligini namoyon etadi va boshqa mutaxassislardan ajralib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: Учебное пособие. М.: Логос, 1996. 160 с.
2. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых. М., Просвещение, 1985. 128.
3. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований, М.: Педагогика, 1982. -192 с.

4. Андреев В.И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития: Казан: Центр инновационных технологий, 2001. — 648.

5. Шоев Н.Н. Вариативные воспитательно-образовательные технологии и инновационные модели обучения в высшей школы. — Душанбе: Издательство «Ирфон», 2005. — 310 с.

TA'LIMDA UZLIKSIZ RIVOJLANISH MUAMMOLARI VA YECHIM YOLLARI (O'ZBEKISTONDA TIL O'QITISH MISABIDA)

«Uzbekistan Airways» AJ

«O'quv-mashg'ulot markazi» MChJ

katta o'qituvchisi

U.X. Karimova

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimini uzluksiz rivojlantirishning dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari o'zbek tilini o'qitish sharoitida tahlil qilinadi. Tadqiqot o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida uchraydigan tizimli, uslubiy va motivatsion masalalarni aniqlab beradi hamda ularning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'sirini yoritadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va raqamli vositalardan foydalanishning ahamiyati asoslab beriladi. Muallif tomonidan uzluksiz rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular pedagoglarning kompetensiyasini oshirish va o'quv jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz rivojlanish, ta'lim tizimi, o'zbek tilini o'qitish, pedagogik texnologiyalar, metodik yondashuv, kompetensiya, innovatsiya, raqamli ta'lim.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ НЕПРЕРЫВНОГО РАЗВИТИЯ В ОБРАЗОВАНИИ (НА ПРИМЕРЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА В УЗБЕКИСТАНЕ)

Аннотация: в данной работе рассматриваются проблемы и пути решения непрерывного профессионального развития педагогов в системе образования на примере преподавания узбекского языка. Анализируются системные, методические и мотивационные трудности, препятствующие эффективному развитию профессиональных компетенций учителя. Особое внимание уделяется внедрению современных педагогических технологий, цифровых инструментов и инновационных лингвистических подходов. Предлагаются практико-ориентированные решения, направленные на повышение качества преподавания и развитие профессиональной рефлексии педагогов. Делается вывод о необходимости перехода от формального повышения квалификации к

индивидуализированной и непрерывной модели профессионального роста.

Ключевые слова: непрерывное развитие, система образования, преподавание узбекского языка, педагогические технологии, методический подход, компетенции, инновации, цифровое обучение.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi tez o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Globallashuv, axborot texnologiyalarining rivojlanishi, pedagogik yondashuvlar evolyutsiyasi o'qituvchilardan doimiy ravishda o'zini-o'zi takomillashtirish, bilim va malakalarini yangilab borishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, uzluksiz malaka oshirish (UKR) ta'lim sifatini ta'minlashning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. Bu masala o'zbek tilini o'qitishda ayniqsa dolzarbdir. Zero, til nafaqat muloqot vositasi, balki milliy tafakkur, madaniyat va qadriyatlarni aks ettiruvchi muhim tizim hamdir. O'zbek tilini o'qitishda zamonaviy metodlardan foydalanish, lingvistik bilimlarni yangilash, psixolingvistik yondashuvlarni integratsiyalash bevosita o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi darajasiga bog'liq.

ASOSIY QISM

Uzluksiz malaka oshirish - bu o'qituvchining butun faoliyati davomida bilim, ko'nikma va malakalarini tizimli ravishda yangilab borish jarayonidir. Bu jarayon faqat malaka oshirish kurslari bilan cheklanib qolmay, balki mustaqil ta'lim, tadqiqot, tajriba almashish va aks ettiruvchi tahlilni ham o'z ichiga oladi.

O'zbek tilini o'qitish jarayonida UKR quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

tilshunoslikning yangi nazariyalari bilan tanishish;

kommunikativ va interaktiv usullardan foydalanish;

raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish;

o'qituvchilarning nutq faolligini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlardan foydalanish.

Shunday qilib, UKR nafaqat o'qituvchining shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi, balki ta'lim sifatini ham oshiradi.

Mavjud muammolarni tahlil qilish

Uzluksiz malaka oshirish tizimini joriy etish jarayonida bir qator muammolar aniqlandi. Bularni quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

1. Tizimli muammolar

Ko'p hollarda malaka oshirish tizimi faqat rasmiydir. Malaka oshirish kurslarining mazmuni amaliy ehtiyojlarga javob bermaydi. O'qituvchilar ko'pincha sertifikatlar olish bilan cheklanib, haqiqiy vakolatlarni rivojlantira olmaydilar.

2. Uslubiy muammolar

O'zbek tilini o'qitishda an'anaviy metodlar ustunlik qiladi. Interaktiv, kommunikativ va malakaga asoslangan yondashuvlardan yetarlicha foydalanilmaydi. Natijada o'quvchilarda og'zaki ko'nikmalar emas, balki nazariy bilimlar shakllanadi.

3. Motivatsiya masalalari

Ba'zi o'qituvchilarda o'z-o'zini takomillashtirish uchun kuchli ichki harakat yo'q. Bu ularning kasbiy rivojlanishi samaradorligini pasaytiradi.

4. Raqamli kompetensiyalarning etishmasligi

Raqamli texnologiyalar ta'lim tizimiga faol integratsiya qilinayotgan bo'lsa-da, hamma o'qituvchilar ham ulardan samarali foydalana olmayapti. Masofaviy va aralash ta'lim sharoitida bu ayniqsa dolzarb masala.

5. Lingvistik innovatsiyalardan orqada qolish

Hozirgi zamon tilshunosligi, xususan, psixolingvistika, kognitiv lingvistika, diskurs tahlili kabi sohalar hali o'zbek tili o'qitishga to'liq integratsiyalashgani yo'q.

Muammolarni yengish uchun yechimlar

Yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun quyidagi echimlar taklif etiladi:

1. Individuallashtirilgan kasbiy rivojlanish modeli

Shaxsiy rivojlanish strategiyalari har bir o'qituvchining ehtiyojlari, tajribasi va ish hajmidan kelib chiqqan holda ishlab chiqilishi kerak.

2. Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim

O'quv dasturlari nazariy mashg'ulotlarga emas, balki amaliy mashg'ulotlarga asoslangan bo'lishi kerak. *Masalan:* darsni rejalashtirish;

real hayotdagi vaziyatlarni simulyatsiya qilish;

ochiq darslarni tahlil qilish.

3. Zamonaviy usullarni joriy etish

O'zbek tilini o'qitishda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

kommunikativ yondashuv;

loyihaga asoslangan ta'lim;

muammoli ta'lim;

interaktiv vizualizatsiya.

4. Raqamli savodxonlikni oshirish

O'qituvchilar malakasini oshirishni quyidagi yo'nalishlarda tashkil etish muhim ahamiyatga ega:

onlayn platformalar bilan ishlash;

ta'lim mazmunini yaratish;

multimedia vositalaridan foydalanish.

5. Tadqiqot faoliyatini rag'batlantirish

O'qituvchilarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish ularning kasbiy mahoratini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunga quyidagilar orqali erishiladi:

konferentsiyalarda ishtirok etish;
ilmiy maqolalar yozish;
tajriba almashish.

6. Mulohaza va o'z-o'zini tahlil qilish

Har bir o'qituvchi o'z ishini tahlil qilishi kerak. Bu jarayon professional o'sish uchun zarurdir.

O'zbek tilini o'qitishda quyidagi innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyatga ega:

lingvomadaniy yondashuv;
psixosemantik tahlil elementlaridan foydalanish;
multimodal ta'lim;
kontekstli talim.

Bu yondashuvlar o'quvchilarning til ko'nikmalarini, shuningdek, tafakkur va nutq qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Xulosa

Uzluksiz kasbiy rivojlanish zamonaviy o'qitishning ajralmas qismidir. Bu masala o'zbek tilini o'qitishda ayniqsa dolzarb bo'lib, ta'lim sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Mavjud muammolarni hal qilish uchun tizimli, uslubiy va innovatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirish kerak. Shundagina o'qituvchilarning kasbiy malakasi oshadi va ta'lim samaradorligi yuqori darajaga ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduazizov, A.A. Tilshunoslik nazariyasi asoslari. Toshkent, 2020 yil.
2. Maxmudov, N. O'zbek tili o'qitish metodikasi. Toshkent, 2019 yil.
3. Nurmanov, A. Tilshunoslik asoslari. Toshkent, 2018 yil.
4. Passov, E.I. Kommunikativ metodologiya asoslari. Moskva, 2017 yil.
5. Zimnyaya, I.A. Pedagogik psixologiya. Moskva, 2016 yil.
6. Karimov, I.A. Oliy ma'naviyat - yengilmas kuch. Toshkent, 2008 yil.
7. Hymes, D. Kommunikativ kompetentsiya. London, 1972 yil.
8. Richards, J., Rogers, T. Til o'qitishda yondashuvlar va usullar. Kembrij, 2014 yil.
9. Krashen, S. Ikkinchi tilni o'zlashtirish nazariyasi. - Oksford, 1982 yil.
10. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar to'plami. – Toshkent, 2021 yil.

TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK FANI — IMKONIYATLAR VA TARAQQIYOTLAR POYDEVORI

Umirkulova Gulnoz Xidirovna.

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi,
metodik xizmat ko'rsatish bo'limi tasviriy san'at
va chizmachilik fani metodisti

gulnozumirkulova@gmail.com

99891 590- 50- 31

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tasviriy san'at va chizmachilik fanining shaxs kamoloti, texnik tafakkur, estetik did va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida mazkur fanlar faqatgina rasm chizish yoki texnik tasvirni o'rganish bilan cheklanmay, balki o'quvchining kuzatuvchanligi, fazoviy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasi hamda amaliy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantiruvchi muhim yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi. Maqolada tasviriy san'at va chizmachilikning ta'limiy, tarbiyaviy va amaliy funksiyalari yoritilib, ularning muhandislik, dizayn, arxitektura va innovatsion rivojlanishdagi o'rni asoslab beriladi. Shuningdek, ushbu fanlarning yosh avlodni milliy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya yutuqlari asosida tarbiyalashdagi ahamiyati ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *tasviriy san'at, chizmachilik, ijodkorlik, estetik tarbiya, fazoviy tafakkur, texnik fikrlash, dizayn, arxitektura, ta'lim, taraqqiyot*

Аннотация: В данной статье анализируется значение предметов изобразительного искусства и черчения в формировании личности, развитии технического мышления, эстетического вкуса и творческих способностей. В современной системе образования данные дисциплины не ограничиваются только рисованием или изучением технического изображения, а выступают как важное направление, развивающее наблюдательность учащегося, пространственное мышление, навыки самостоятельного принятия решений, а также готовность к практической деятельности. В статье освещаются образовательные, воспитательные и практические функции изобразительного искусства и черчения, а также обосновывается их роль в инженерии, дизайне, архитектуре и инновационном развитии. Кроме того, раскрывается значение этих дисциплин в воспитании молодого поколения на основе национальных ценностей и достижений современной цивилизации.

Ключевые слова: изобразительное искусство, черчение, творчество, эстетическое воспитание, пространственное мышление, техническое мышление,

дизайн, архитектура, образование, развитие

Abstract: This article analyzes the importance of visual arts and technical drawing in the development of personality, technical thinking, aesthetic taste, and creative abilities. In the modern educational system, these subjects are not limited only to drawing pictures or studying technical images, but also function as an important field that develops students' observation skills, spatial thinking, independent decision-making abilities, and readiness for practical activity. The article highlights the educational, formative, and practical functions of visual arts and technical drawing, and substantiates their role in engineering, design, architecture, and innovative development. In addition, it reveals the importance of these subjects in educating the younger generation on the basis of national values and the achievements of modern civilization.

Keywords: visual arts, technical drawing, creativity, aesthetic education, spatial thinking, technical thinking, design, architecture, education, development

Kirish

Har qanday jamiyatning madaniy va texnikaviy taraqqiyoti inson tafakkurining qay darajada rivojlanganiga bevosita bog'liq. Tafakkur rivoji esa nafaqat nazariy bilimlar, balki insonning ko'rish, tasavvur qilish, shaklni anglash, obraz yaratish va uni ifoda etish qobiliyatlari bilan ham belgilanadi. Ana shu nuqtai nazardan qaraganda, tasviriy san'at va chizmachilik fanlari ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Bu fanlar o'quvchini nafaqat chiroyni his qilishga, balki borliqni aniq ko'rishga, tuzilishni anglashga, shakl va nisbatni tahlil qilishga o'rgatadi.

Tasviriy san'atning shaxs kamolotiga ta'siri

Tasviriy san'at insonni go'zallikni ko'ra bilishga va uni qadrlashga o'rgatadi. Bu fan orqali o'quvchi tabiatdagi, jamiytdagi va inson hayotidagi uyg'unlikni anglaydi. Rang, shakl, kompozitsiya, perspektiva, nur va soya kabi tushunchalarni o'zlashtirish jarayonida bolaning diqqati, kuzatuvchanligi va tasavvuri kuchayadi. U atrofidagi narsalarga befarq emas, balki tahlilchi ko'z bilan qarashni o'rganadi. Bu esa uning umumiy intellektual rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tasviriy san'atning yana bir muhim jihati shundaki, u insonda his-tuyg'ularni ifoda qilish madaniyatini shakllantiradi. Har bir chiziq, har bir rang tanlovi muayyan hissiy holatni aks ettirishi mumkin. Shu bois san'at bilan shug'ullangan o'quvchi o'z ichki kechinmalarini ifoda etishga, fikrini obrazli bayon qilishga odatlanadi. Bu jarayon uning shaxs sifatida shakllanishiga, o'ziga ishonchi va ijodiy faolligining oshishiga xizmat qiladi.

Chizmachilik fanining amaliy va intellektual ahamiyati

Chizmachilik fani insonni aniqlikka, tartibga va mantiqiy fikrlashga o'rgatadi. Agar tasviriy san'atda hissiy ifoda va badiiy obraz ustuvor bo'lsa, chizmachilikda aniq tasvir, o'lchov, nisbat va texnik talablar birinchi o'ringa chiqadi. Chizmachilikni o'rgangan o'quvchi har qanday predmet yoki inshootning tuzilishini, qismlarining o'zaro joylashuvini va ularning amaliy vazifasini yaxshiroq tushunadi.

Bu fanning eng muhim jihatlaridan biri — fazoviy tafakkurni rivojlantirishidir. O'quvchi tekislikda berilgan chiziq va tasvir orqali uch o'lchamli predmetni tasavvur qilishni o'rganadi. Bu ko'nikma keyinchalik muhandislik, arxitektura, mexanika, dizayn, qurilish, robototexnika va kompyuter grafikasi kabi ko'plab sohalarda juda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash uchun insonda predmetni turli tomondan ko'ra olish, uni fikran aylantirish va tuzilishini tahlil qilish qobiliyati bo'lishi lozim.

Ikki fan uyg'unligi — ijod va texnika birligi

Tasviriy san'at va chizmachilikning eng katta qiymati ularning o'zaro uyg'unligida namoyon bo'ladi. Bu ikki fan birgalikda insonda ham ijodiy, ham konstruktiv fikrlashni rivojlantiradi. Bir tomondan, o'quvchi obraz yaratish, estetik baholash va badiiy ifodaga o'rgansa, ikkinchi tomondan, o'sha obrazni aniq shaklga keltirish, hisoblash va texnik talablar asosida ifoda etish ko'nikmasini egallaydi.

Masalan, arxitektura sohasini oladigan bo'lsak, bu yerda bino nafaqat mustahkam va qulay, balki ko'rkam ham bo'lishi kerak. Dizayn sohasida ham mahsulot nafaqat foydali, balki estetik jihatdan jozibali bo'lishi talab qilinadi. Shu ma'noda, tasviriy san'at va chizmachilik kelajakdagi muhandis, me'mor, dizayner yoki rassom uchun yagona poydevor vazifasini bajaradi.

Hozirgi raqamli davrda bu ahamiyat yanada ortmoqda. Kompyuter grafikasi, 3D modellash, animatsiya, interyer va eksteryer loyihalash, sanoat dizayni kabi yangi sohalarda ham badiiy did va texnik aniqlik bir vaqtning o'zida talab qilinadi. Demak, ushbu fanlar faqat maktab darsi emas, balki zamonaviy kasblar dunyosiga olib kiruvchi muhim bosqichdir.

Imkoniyatlar va taraqqiyotlar poydevori sifatidagi o'rni

Jamiyat taraqqiyoti ko'p jihatdan yaratuvchan va fikrlaydigan kadrlarga bog'liq. Yangi g'oya, yangi inshoot, yangi texnika yoki yangi dizayn yechimini yaratish uchun insonda ham tasavvur, ham aniq ifoda qobiliyati bo'lishi lozim. Ana shu qobiliyatlar esa tasviriy san'at va chizmachilik orqali shakllanadi. Shu sababli bu fanlarning ahamiyatini faqat ta'lim doirasida emas, balki mamlakatning innovatsion, iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti bilan bog'liq holda ham baholash kerak.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tasviriy san'at va chizmachilik fani insonni har tomonlama rivojlantiruvchi muhim ta'limiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Tasviriy san'at estetik did, hissiy sezgirlik va ijodiy tafakkurni shakllantirsa, chizmachilik aniqlik, mantiqiy fikrlash, fazoviy tasavvur va texnik madaniyatni rivojlantiradi. Ularning uyg'unligi esa shaxsni ham badiiy, ham amaliy jihatdan kamol toptirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education. Paris: UNESCO, 2024.
2. Bolden, B., Corcoran, S., Kukkonen, T., Newberry, J., & Rickey, N. Arts for Transformative Education: A Guide for Teachers from the UNESCO Associated Schools Network. Paris: UNESCO, 2024.
3. Swanzy-Impraim, E. Creative processes in visual arts in education: a conceptual framework. *Creativity Studies*, 18(2), 481–494, 2025.
4. Maras, K., & Shand, B. Critical and Creative Thinking as a Form of Making in Art Education. *Studies in Art Education*, 64(1), 23–39, 2023.
5. Koziar, M., et al. The impact of CAD software on the teaching of engineering graphics: a systematic review. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences (PEN)*, 13(1), 17–39, 2025.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA TABIIY FANLAR O'QITUVCHILARINING REFLEKSIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

**Urakova Shoxida Keldiyarovna Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi
katta o'qituvchisi**

Annotatsiya

Mazkur tadqiqot STEAM yondashuvi asosida tabiiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga bag'ishlangan. Unda o'qituvchilarning integrativ bilimlari, ijodiy fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida samarali didaktik model ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Annotatsiya

Данное исследование посвящено развитию профессиональной компетентности учителей естественных наук на основе STEAM-подхода. Рассматриваются вопросы формирования интегративных знаний, творческого мышления и практических навыков педагогов. Разрабатывается эффективная дидактическая модель с применением современных образовательных технологий. Результаты исследования способствуют повышению качества образования.

Annotatsiya

This study focuses on developing the professional competence of natural science teachers based on the STEAM approach. It examines the formation of integrative knowledge, creative thinking, and practical skills of teachers. An effective didactic model is developed using modern educational technologies. The findings contribute to improving the quality of education.

Zamonaviy ta'lim tizimida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar, fanlararo integratsiyaning kuchayishi hamda innovatsion iqtisodiyot talablarining ortib borishi o'qituvchilarning kasbiy kompetentligiga nisbatan yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida tabiiy fanlar o'qituvchilari o'quvchilarda ilmiy tafakkur, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, texnologik yechimlar ishlab chiqish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, an'anaviy o'qitish metodlari zamonaviy ta'lim ehtiyojlarini to'liq qondira olmayotgani, yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Bugungi kunda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyaning ta'minlash, o'quvchilarning amaliy va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirish hamda real hayotiy muammolarni hal etishga yo'naltirilgan samarali pedagogik konsepsiya sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur yondashuv nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilarning ham kasbiy kompetentligini yangi bosqichga olib chiqishni talab etadi. Xususan, tabiiy fanlar o'qituvchilarining STEAM asosida ishlashga tayyorgarligi, ularning integrativ bilimlarga egaligi, innovatsion texnologiyalarni qo'llay olish qobiliyati hamda kreativ fikrlashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish tizimida STEAM yondashuvini joriy etish, uni metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda didaktik asoslarini ishlab chiqish yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Natijada, ko'plab o'qituvchilar ushbu yondashuvni o'quv jarayoniga samarali integratsiya qilishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu esa tabiiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda STEAM yondashuvi asosida ilmiy asoslangan metodik tizimni ishlab chiqish zaruratini belgilaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi tabiiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini STEAM yondashuvi asosida rivojlantirishning nazariy va didaktik asoslarini tahlil qilish hamda samarali pedagogik modelni taklif etishdan iborat. Tadqiqot jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va integrativ metodlardan foydalanish imkoniyatlari o'rganilib, ularning

o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'siri aniqlanadi. Mazkur tadqiqot natijalari ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirish hamda ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda tabiiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini STEAM yondashuvi asosida rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tarzda o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv hamda faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar asos qilib olindi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, so'rovnoma, tajriba-sinov ishlari va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi.

STEAM yondashuvi o'qituvchilarning fanlararo integratsiya asosida ishlashini, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishni hamda innovatsion fikrlashni rivojlantirishni nazarda tutadi. Shu asosda tadqiqotda tabiiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan didaktik model ishlab chiqildi. Ushbu model o'zaro bog'liq bo'lgan to'rtta asosiy komponentdan iborat: maqsadli, mazmunli, jarayonli va natijaviy.

Maqsadli komponent o'qituvchilarning STEAM kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishning strategik yo'nalishlarini belgilaydi. Mazmunli komponent esa integrativ bilimlar tizimini o'z ichiga olib, unda tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik va san'at elementlarining o'zaro uyg'unligi ta'minlanadi. Jarayonli komponentda esa loyiha asosida o'qitish, muammoli o'qitish, tadqiqot faoliyati va interaktiv metodlardan foydalanish nazarda tutiladi. Natijaviy komponent o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini baholash mezonlari va ko'rsatkichlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotda, shuningdek, STEAM yondashuvi asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari aniqlashtirildi. Jumladan, o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga jalb etish, metodik qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, raqamli ta'lim resurslaridan samarali foydalanish hamda refleksiv muhit yaratish muhim omillar sifatida belgilandi. Ushbu shart-sharoitlar o'qituvchilarning kreativ va analitik fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tajriba-sinov ishlari umumiy o'rta ta'lim maktablarida olib borildi. Unda nazorat va tajriba guruhlari shakllantirilib, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi maxsus ishlab chiqilgan mezonlar asosida baholandi. Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni o'qituvchilarning kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va innovatsion faoliyat ko'rsatish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirdi. Statistik tahlil natijalari esa taklif etilgan didaktik modelning samaradorligini tasdiqladi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tabiiy fanlar o'qituvchilarining

kasbiy kompetentligini rivojlantirishda STEAM yondashuvi muhim didaktik vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv o'qituvchilarning integrativ bilimlarini kengaytirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda pedagogik faoliyatni innovatsion asosda tashkil etish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan didaktik model va metodik tavsiyalar o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, mazkur natijalar ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida ushbu yo'nalishda tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, STEAM yondashuvini turli fanlar kesimida qo'llash hamda raqamli ta'lim muhitida uning imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bybee, R. W. (2013). The Case for STEM Education. Arlington: NSTA Press.
2. Yakman, G., & Lee, H. (2012). Exploring the Exemplary STEAM Education. *Journal of STEM Education*, 13(2), 40–45.
3. Kelley, T. R., & Knowles, J. G. (2016). A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education*, 3(11).
4. Sanders, M. (2009). STEM, STEM education, STEMmania. *Technology Teacher*, 68(4), 20–26.
5. Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. (2014). STEM Integration in K–12 Education. Washington: National Academies Press.
6. Hani, M. (2020). Innovative pedagogical approaches in science education. *Education Sciences*, 10(5), 1–12.
7. Linn, M. C. (2018). Science education and digital learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 55(3), 300–315.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021). Ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi. Toshkent.

Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari.

“Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari”dan “Kasbiy rivojlanish kuni”(KRK) va “Kasbiy rivojlanish soati”(KRS) tadbirlarini tashkil etish bo'yicha

Urinov Abdubannob Dadajonovich, Farg'ona viloyat pedagogik mahorat markazining Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi Jismoniy tarbiya va CHQBT metodisti, +99899-997-00-27; e-mail: uinovadubannob@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu metodik tavsiya O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil "7"-avgustdagi 246-son buyrug'iga asosan, umumiy o'rta ta'lim muassasalari "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari" o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha kerakli ma'lumotlar olish uchun mo'ljallangan

Tayanch atama va iboralar: Mentor, yetakchi va koordinator, refleksiv amaliyot.

Аннотация: Данная методическая рекомендация призвана предоставить необходимую информацию об организации и проведении мероприятий «День повышения квалификации» и «Час повышения квалификации» для учителей предметов «Физическая культура и начальная допризывная подготовка» общеобразовательных средних учебных заведений в соответствии с Приказом Министра дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан № 246 от 7 августа 2024 года.

Ключевые слова: ментор, лидер и координатор, рефлексивная практика

Annotation: This methodological recommendation is intended to provide the necessary information on the organization and holding of the "Professional Development Day" and "Professional Development Hour" events for teachers of "Physical Education and Primary Pre-Conscription Preparation Subjects" of general secondary educational institutions, in accordance with the Order of the Minister of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan No-246, August 7, 2024.

Key terms and phrases: Mentor, leader and coordinator, reflective practice.

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori hamda Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 28-iyundagi 198-son buyrug'ida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash, o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va kasbiy mahoratini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish orqali umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida 2024-2025-o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim muassasalari "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari" o'qituvchilari uchun "KRK" va "KRS" tadbirlari bosqichma-bosqich joriy etiladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari" o'qituvchilari uchun "KRK" va "KRS" tadbirlarini

tashkil etish bo'yicha hududiy va tuman (shahar) ishchi guruhlarining tarkibi tuziladi. "KRK" o'quv mashg'ulotlari o'tkaziladigan tayanch umumiy o'rta ta'lim muassasalari hisoblanadi.

"KRK" va "KRS" tadbirlarining o'quv materiallarini (o'quv reja, o'quv dasturi, taqdimot, tarqatma materiallar, nazorat va baholash materiallari) ishlab chiqish uchun Prezident va ixtisoslashgan maktablar hamda boshqa ta'lim muassasalarining malakali o'qituvchi va mutaxassislaridan iborat ishchi guruhini shakllantiriladi.

"KRK" va "KRS" tadbirlarini tartibga qat'iy amal qilgan holda o'tkazilishini ta'minlanadi.

1. "KRK" va "KRS" tadbirlarida "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari" o'qituvchilari uchun mentor, yetakchi va koordinatorlarni vazifalari.

"KRK" va "KRS" tadbirlarida mentor-o'qituvchi sifatida faoliyat yuritadigan fan o'qituvchilariga asosiy ish joyi bo'lgan umumiy o'rta ta'lim muassasasi direktor jamg'armasi hisobidan lavozim maoshining 20 foizi miqdorida qo'shimcha har oylik ustama haq to'lanadi.

mentor-o'qituvchilar – "KRK" va "KRS" tadbirlarini tashkil etish uchun fanlar (yoki fanlar bloki) kesimida tanlab olingan yuqori malakali o'qituvchilar;

ishtirokchilar – "KRK" va "KRS" tadbirlariga jalb qilingan umumiy o'rta ta'lim muassasalari fan o'qituvchilari;

yetakchi-o'qituvchi – "KRK" tadbirlarida ishtirok etadigan va umumiy o'rta ta'lim maktablarida fanlar (yoki fanlar bloki) kesimida "KRS" tadbirlarini tashkil etishga mas'ul bo'lgan tajribali faol o'qituvchi yoki fan metod birlashmasi rahbari.

Mentor-o'qituvchining vazifalari quyidagilardan iborat: tasdiqlangan reja va dasturlarga binoan "KRK" va "KRS" tadbirlarini yuqori saviyada va samarali tashkil etish choralari ko'radi.

Yetakchi o'qituvchining vazifalari quyidagilardan iborat: "KRK" va "KRS" tadbirlari dasturlari asosida tegishli "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari" o'qituvchilariga mahorat darslari, trening mashg'ulotlari, dars kuzatish va refleksiv amaliyotlarni tashkil etadi; o'qituvchilarning "KRS" tadbirida olgan bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llashlarini kuzatadi, jamoaviy muhokamasini tashkil qiladi va zarur tavsiyalarni beradi.

Fanlar kesimida har biri 25-30 nafar "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari" o'qituvchilaridan iborat ishtirokchilar guruhlarini shakllantiriladi va tasdiqlanadi; malakali o'qituvchilar orasidan tanlab olish asosida har bir guruh uchun 1 nafardan mentor-o'qituvchilar tarkibi shakllantiriladi va tasdiqlash

uchun hududiy ishchi guruhga taqdim etiladi.

Mentor-o'qituvchini tanlashda uning kasbiy mahorati, faolligi va liderlik xususiyatlari hisobga olinadi.

3. “KRK” va “KRS” tadbirlarida ishtirok etuvchi “Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari” o'qituvchilar.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari “KRK” va “KRS” tadbirlarining ishtirokchilari hisoblanadi.

“KRK” tadbirlariga fanlar kesimida umumiy o'rta ta'lim muassasalarining yetakchi o'qituvchilari jalb qilinadi. “KRK” tadbirlariga tuman(shahar) ishchi guruhlar qarori bilan hududning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tegishli fandani dars beruvchi barcha o'qituvchilar jalb qilinishi mumkin.

Umumiy o'rta ta'lim muassasasi “Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari” o'qituvchilarining “KRK” va “KRS” tadbirlarida ishtirok etishi uning o'z malakasini muntazam ravishda oshirib borish bo'yicha majburiyati hisoblanadi. “KRK” va “KRS” tadbirlarida faol ishtirok etish, o'quv dasturida ko'zda tutilgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish, tadbirlar doirasida o'tkaziladigan seminar va ochiq darslarda o'z taqdimotlari bilan qatnashish o'qituvchi uzluksiz kasbiy rivojlanishining zaruriy sharti hisoblanadi. “KRK” “Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari” o'qituvchilari uchun asosan kasbiy rivojlantirish tadbirlarida ishtirok etadigan ish kuni hisoblanadi.

“KRK” va “KRS” tadbirlari o'tkaziladigan vaqtda “Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari” o'qituvchilari maktablardagi dars mashg'ulotlariga va boshqa tadbirlarga jalb qilinishiga yo'l qo'yilmaydi.

“Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari” o'qituvchilarining “KRK” va “KRS” tadbirlarida ishtirok etmaslik holati shu kuni ishga kelmaganlik sifatida qayd tiladi va unga ish haqini hisoblashda amaldagi qonunchilikda belgilangan tartibda hisobga olinadi.

“Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari” o'qituvchilari o'quv yili davomida “KRK” va “KRS” tadbirlarida uzrli sabablarga (mehnatga layoqatsiz bo'lgani, xizmat safarida bo'lgani va qonunchilikda belgilangan boshqa holatlar) ko'ra 12 soat qatnashmagan taqdirda unga “Uzluksiz kasbiy ta'lim” elektron platformasida tashkil qilingan maxsus o'quv kursida malaka oshirish orqali zarur bilim va ko'nikmalarni egallash uchun imkoniyat beriladi.

“Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari” o'qituvchilari o'quv yili davomida “KRK” va “KRS” tadbirlarida 12 soat uzrli sabablarsiz qatnashmagan taqdirda uning “Uzluksiz kasbiy ta'lim” elektron

platformasida tashkil qilingan maxsus o'quv kursida shartnoma asosida malaka oshirishi talab qilinadi.

O'quv yili davomida uzrli sabablarsiz qatnashmagan va "Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasida tashkil qilingan maxsus o'quv kursida malaka oshirmagan "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari" o'qituvchilariga nisbatan amaldagi qonunchilikda belgilangan tartibda ta'sir choralari qo'llaniladi.

Xulosa.

Har yili 1-avgustga qadar ekspertlar guruhi tomonidan navbatdagi o'quv yili uchun "KRK" va "KRS" dasturlari va o'quv materiallari ishlab chiqiladi va O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Har yili 20-avgustga qadar mentor-o'qituvchilar uchun seminar-treninglar tashkil qilinadi va ular master-trenerlar tomonidan o'qitiladi. "KRK" va "KRS" tadbirlari har o'quv yilining oktabr oyidan boshlanadi va haftaning belgilangan kunlarida tashkil qilinadi. "KRK" tadbirlari belgilangan tartibda tasdiqlangan o'quv dasturlari asosida bevosita mentor-o'qituvchilar tomonidan tashkil qilinadi. "KRK" va "KRS" tadbirlari o'quv yili davomida haftaning belgilangan kunlarida, shuningdek, o'quvchilarning ta'til kunlarida o'tkaziladi. Mentor-o'qituvchilar tomonidan "KRK" o'quv mashg'ulotlari ma'ruza, amaliy mashg'ulot, laboratoriya ishi, seminar, tajriba almashish darsi, trening, interfaol mashg'ulotlar va boshqa shakllarda innovatsion, pedagogik, multimedia va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalangan holda o'tkaziladi. "KRK" mashg'ulotlarida mentor-o'qituvchi rahbarligida tegishli fan o'qituvchilari tomonidan muayyan mavzu bo'yicha taqdimot darslari o'tiladi, shuningdek, fan va uni o'qitish metodikasiga doir dolzarb yangiliklar bilan tanishish va muhokama qilish ishlari amalga oshiriladi.

Mentor-o'qituvchi "KRK" o'quvlarining mavzulari mazmunini ishtirokchilarga tushuntiradi va o'tilgan materialni amaliyotda qo'llash bo'yicha tavsiyalar beradi. Mentor-o'qituvchi "KRK" o'quvlarining mustaqil o'rganish uchun tavsiya etilgan mavzularini ishtirokchilar o'rtasida taqsimlaydi, mazkur mavzular bo'yicha ular tomonidan taqdimot qilish muddatlarini belgilaydi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi "KRS" tadbirlari tasdiqlangan dastur asosida yetakchi o'qituvchilar tomonidan tashkil qilinadi. "KRS" tadbirlari doirasida yetakchi o'qituvchi tomonidan mahorat darslari o'tiladi, o'qituvchilarning o'zaro dars kuzatishi va ularning hamkasblari tomonidan tahlil qilinishi tashkil qilinadi, shuningdek, har bir o'qituvchining refleksiv amaliyotini tashkil qilishga ko'maklashiladi. Ishtirokchilarning "KRK" va "KRS" tadbirlaridagi davomati mos

ravishda mentor-o'qituvchi, yetakchi o'qituvchi va koordinator tomonidan elektron qaydnomaga kiritiladi.

“KRK” va “KRS” tadbirlarida to'liq ishtirok etgan va tegishli topshiriqlarni bajargan o'qituvchilarga “Uzluksiz kasbiy ta'lim” elektron platformasida elektron generatsiya qilingan va elektron raqamli imzo (QR-kod) bilan tasdiqlangan sertifikat beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi qonuni Ta'lim to'g'risida. 2020-y 23.09. 637-sonli.
2. 2022-y 17- yanv 25- son VM Nizomi. O'zini-o'zi uzluksiz kasbiy rivojlantirish.
3. O'zbekiston Respublikasi qonuni Jismoniy tarbiya va Sport to'g'risida 2015-yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining “Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida” 2024-yil 20-dekabrda 867-sonli qarori.
6. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil “7”- avgustdagi 246-son buyrug'i.
7. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 28-iyundagi 198-son buyrug'i.

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Usenov Sultan Xalqonazarovich

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni oqitish metodikasi kafedrasida dotsent v.v.b., Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanishning (UKR) dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llarini ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maktab o'qituvchilaridan oliy ta'lim professor-o'qituvchilarigacha bo'lgan pedagogik kadrlarning malakasini doimiy oshirib borish zarurligi asoslanadi. Maqolada moliyaviy cheklovlar, vaqt tanqisligi, motivatsion muammolar va tashkiliy to'siqlar UKRning asosiy to'siqlari sifatida ko'rib chiqiladi. Muammolarni hal etish uchun raqamli texnologiyalar, mentorlik tizimi, hamkorlikdagi ta'lim va davlat siyosatining roli tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: *uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagog malakasi, ta'lim sifati, mentorlik, raqamli ta'lim, kasbiy kompetentlik.*

АННОТАЦИЯ: В данной статье научно анализируются актуальные проблемы непрерывного профессионального развития (НПР) в образовании и пути их решения. Обосновывается необходимость постоянного повышения квалификации педагогических кадров — от школьных учителей до преподавателей высшей школы. Рассматриваются финансовые ограничения, нехватка времени, мотивационные проблемы и организационные барьеры. Анализируется роль цифровых технологий, системы наставничества, совместного обучения и государственной политики.

Ключевые слова: *непрерывное профессиональное развитие, квалификация педагога, качество образования, наставничество, цифровое обучение, профессиональная компетентность.*

ABSTRACT: This article scientifically analyzes the current problems of continuous professional development (CPD) in education and the ways to overcome them. The necessity of continuously improving the qualifications of pedagogical staff from school teachers to university lecturers is substantiated. The article examines financial constraints, time shortages, motivational issues, and organizational barriers as the main obstacles to CPD. The role of digital technologies, mentoring systems, collaborative learning, and state policy in solving these problems is analyzed.

Keywords: *continuous professional development, teacher qualification, quality of education, mentoring, digital learning, professional competence.*

Zamonaviy ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlanish (UKR) pedagoglarning professional sifatini ta'minlashning asosiy mexanizmlaridan biriga aylanib bormoqda. Globallashuv, raqamlashtirish va bilimlar jamiyatining shakllanishi sharoitida o'qituvchi nafaqat mavjud bilimlarni uzatuvchi, balki doimiy o'rganuvchi va yangilanuvchi shaxs sifatida namoyon bo'lishi kerak [1].

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni (2020) va "2030-yilgacha bo'lgan davrda ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" pedagog kadrlarning uzluksiz malakasini oshirish masalasini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilab beradi [2]. Shunga qaramay, amaliyotda pedagoglarning kasbiy rivojlanishi ko'plab to'siqlar bilan to'qnashmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanishning asosiy muammolarini ilmiy jihatdan tahlil qilish va ularni bartaraf etishning samarali yo'llarini taklif etishdan iborat.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish masalasi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan

keng o'rganilgan. Darling-Hammond va Richardson (2009) ta'kidlaganidek, samarali UKR dasturlari uzoq muddatli, amaliyotga yo'naltirilgan va hamkorlikka asoslangan bo'lishi lozim [3]. Fullan (2007) esa tizimli o'zgarishlarni amalga oshirishda o'qituvchilar jamoasining rolini alohida ta'kidlaydi [4].

Markaziy Osiyo kontekstida Silova va Steiner-Khamsi (2008) sobiq sovet mamlakatlari ta'lim tizimlarining islohotlar jarayonidagi muammolarini, jumladan pedagog malakasini oshirishning institutsional zaifliklarini batafsil tahlil qilganlar [5]. Mahalliy tadqiqotchilar orasida Saidahmedov N. (2019) o'zbek maktablarida UKR tizimining samaradorligini baholash bo'yicha empirik tadqiqot o'tkazgan [6].

Raqamli texnologiyalarning UKRga ta'siri ham faol o'rganilmoqda. Trust va Horrocks (2017) onlayn professional hamjamiyatlar o'qituvchilarning kasbiy o'sishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini isbotlagan [7].

UKRning eng muhim to'siqlaridan biri moliyaviy ta'minot yetishmasligidir. Ko'pgina maktab va oliy ta'lim muassasalarida pedagog malakasini oshirish uchun ajratiladigan mablag' yetarli emas [1]. Xususan, qishloq va chekka hududlardagi maktablarda o'qituvchilar malaka oshirish kurslariga borish uchun o'z mablag'larini sarflashga majbur bo'lmoqdalar. Bundan tashqari, trening va seminarlar ko'pincha yirik shaharlarda tashkil etilishi geografik muammoni yanada kuchaytiradi.

O'qituvchilarning dars yuki ortiqcha bo'lishi kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan vaqtni topishni qiyinlashtiradi. O'zbekistonda o'rtacha o'qituvchi haftasiga 28-32 soat dars o'tadi, bu esa xalqaro me'yordan sezilarli darajada yuqoridir [2]. Qo'shimcha ma'muriy vazifalar, hujjatlashtirish talablari va sinf soni ko'pligi sababli o'qituvchilar kasbiy o'qishga vaqt topa olmaydi.

Kasbiy rivojlanishga ichki motivatsiyaning pastligi ham jiddiy muammo hisoblanadi. Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar UKR dasturlarini ko'pincha majburiy rasmiyatchilik sifatida qabul qilishadi, o'z kasbiy o'sishlariga hissa qo'shadigan faoliyat sifatida emas [3]. Bu holat o'qituvchi mehnatiga haq to'lash tizimining UKR bilan bog'liq emasligi kabi omillar bilan bog'liq.

Ta'lim tizimidagi byurokratik muammolar ham UKRni cheklaydi. Maktab ma'muriyatining qo'llab-quvvatlash etishmasligi, o'quv jarayonidan uzoqlashtiruvchi malaka oshirish kurslarining joriy o'qitish amaliyotidan uzilib qolishi, hamda uzluksizlik tamoyilining buzilishi asosiy tizimiy muammolar sifatida ko'zga tashlanadi [4].

Raqamli platformalar UKRni demokratlashtirish va qulaylashtirishning eng samarali vositalaridan biridir. Masofaviy ta'lim platformalari (Coursera, edX, Zoom, Microsoft Teams) orqali o'qituvchilar geografik joylashuvidan qat'i nazar malaka

oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zbekistonda "Edu-platform" va "EduNet" kabi mahalliy platformalar rivojlantirilishi bu tendensiyani qo'llab-quvvatlaydi [6].

Mikro-o'qitish (micro-learning) texnologiyasi qisqa, maqsadga yo'naltirilgan ta'lim modullari orqali vaqt muammosini qisman hal etish mumkin. Bu formatda o'qituvchi kuniga 15-20 daqiqa ajratib, doimiy kasbiy o'rganishni ta'minlay oladi [7].

Professional o'rganish jamoalari (Professional Learning Communities, PLC) samarali UKRning muhim tarkibiy qismidir. Bu tizimda tajribali o'qituvchilar yosh pedagoglarga nastavnik bo'lib, amaliy tajribani tizimli tarzda uzatadilar [3]. Finlandiya, Singapur va Janubiy Koreya amaliyoti shuni ko'rsatadiki, maktab ichidagi hamkorlikdagi professional rivojlanish tashqi kurslardan ko'ra samaraliroq natija beradi.

UKRni rag'batlantirish uchun o'qituvchilar ish haqini ularning kasbiy rivojlanish faoliyati bilan bog'lash zarur. Buning uchun kasbiy portfolio tizimini joriy etish, UKRga qatnashishni lavozim oshirishning rasmiy sharti sifatida belgilash va eng faol pedagoglarni moliyaviy va nomoddiy mukofotlash tavsiya etiladi [5].

Davlat siyosati darajasida UKRni majburiy emas, balki madaniy me'yorga aylantirish muhimdir. Buning uchun: maktab jadvali ichida kasbiy o'rganishga maxsus vaqt ajratish; malaka oshirish uchun mablag'larni markazlashtirilgan tarzda ta'minlash; UKR sifatini nazorat qiluvchi standartlar ishlab chiqish zarur. Shuningdek, universitetlar va maktablar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali ilmiy-amaliy ko'priq qurilishi mumkin [2].

Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanish zamonaviy ta'lim sifatini ta'minlashning strategik shartidir. Tahlil shuni ko'rsatadiki, moliyaviy, vaqtinchalik, motivatsion va tashkiliy to'siqlar UKRning samaradorligini cheklaydi. Biroq, raqamli texnologiyalar, mentorlik tizimi, motivatsion mexanizmlar va kuchli davlat siyosati bu muammolarni hal etishda muhim rol o'ynaydi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun O'zbekiston ta'lim tizimida UKR dasturlarining samaradorligini empirik o'lchash, turli mintaqalar va ta'lim bosqichlari bo'yicha qiyosiy tahlil o'tkazish, shuningdek raqamli UKR platformalarining ta'sirchanligini baholash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). *Effective Teacher Professional Development*. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute. 73 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. (2020). *O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami*, 30-modda. Toshkent.
3. Darling-Hammond, L., & Richardson, N. (2009). Research review: Teacher

learning: What matters? *Educational Leadership*, 66(5), 46-53.

4. Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change* (4th ed.). Teachers College Press. 311 b.

5. Silova, I., & Steiner-Khamsi, G. (Eds.). (2008). *How NGOs React: Globalization and Education Reform in the Caucasus, Central Asia and Mongolia*. Kumarian Press. 298 b.

6. Saidahmedov, N. (2019). O'zbekiston maktablarida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi: muammolar va istiqbollar. *Pedagogika fanlari*, 3(12), 44-52.

7. Trust, T., & Horrocks, B. (2017). "I never feel alone in my classroom": teacher professional growth within a blended community of practice. *Professional Development in Education*, 43(4), 645-665.

Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida geografiya fani o'qituvchilariga metodik yordam ko'rsatish mexanizmlari

Usmonov Bahodirjon

Farg'ona viloyati pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya: Mazkur tezisda geografiya fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlantirilishini tashkil etishning dolzarb masalalari hamda ularning amaliy yechimlari yoritilgan. "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari doirasida mentorlik faoliyatining samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, yangi pedagogik texnologiyalarni geografiya ta'limiga joriy etish bo'yicha olib borilgan metodik treninglar natijalari statistik ma'lumotlar asosida ko'rsatib berilgan. Hududiy qamrov, o'qituvchilar soni va metodik xizmat samaradorligi diagrammatik ko'rsatkichlar asosida tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, geografiya ta'limi, mentorlik faoliyati, metodik yordam, pedagogik texnologiyalar, kasbiy rivojlanish kuni, kasbiy rivojlanish soati, tabiiy fanlar, trening.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы и решения непрерывного профессионального развития учителей географии в системе образования. Проанализирована эффективность деятельности наставников в рамках мероприятий «День профессионального развития» и «Час профессионального развития». На основе статистических данных освещены результаты методических тренингов по внедрению современных педагогических технологий в образовательный процесс. Также представлены показатели охвата школ и педагогов системой методической помощи. Исследование показывает, что система наставничества способствует повышению профессиональной

компетентности учителей и эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, географическое образование, наставничество, методическая помощь, педагогические технологии, цифровые технологии, профессиональное развитие, STEAM-подход, GIS-технологии.

Annotation: This article discusses the problems and solutions of continuous professional development of geography teachers in the education system. The effectiveness of mentoring activities within the framework of “Professional Development Day” and “Professional Development Hour” events is analyzed. Based on statistical data, the results of methodological trainings aimed at introducing modern pedagogical technologies into the educational process are highlighted. The article also presents indicators related to the coverage of schools and teachers by the methodological support system. The study proves that the mentoring system plays an important role in improving teachers’ professional competence and enhancing the quality of education.

Keywords: continuous professional development, geography education, mentoring, methodological support, pedagogical technologies, digital technologies, professional development, STEAM approach, GIS technologies.

Asosiy qism

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonida ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglardan zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni muntazam rivojlantirib borish talab etilmoqda. Ayniqsa, geografiya fani o’qituvchilarining amaliy ko’nikmalarini takomillashtirish, yangi pedagogik texnologiyalarni dars jarayoniga integratsiya qilish hamda innovatsion metodlarni qo’llash muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan uzluksiz kasbiy rivojlantirish siyosati doirasida “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlari samarali metodik platforma sifatida xizmat qilmoqda. Mazkur tizim orqali mentor-o’qituvchi-yetakchi o’qituvchi modeli asosida bilim va tajriba almashinuvi yo’lga qo’yildi.

“Kasbiy rivojlanish kuni” tadbirlari doirasida geografiya va tabiiy fanlar yo’nalishida faoliyat olib borayotgan **38 nafar mentor-o’qituvchi** o’zlariga birlashtirilgan yetakchi o’qituvchilar bilan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish bo’yicha amaliy dars mashg’ulotlarini tashkil etdilar. Ushbu mashg’ulotlarda interfaol metodlar, GIS texnologiyalari, raqamli xaritalar, loyiha asosida o’qitish, STEAM yondashuvi va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish

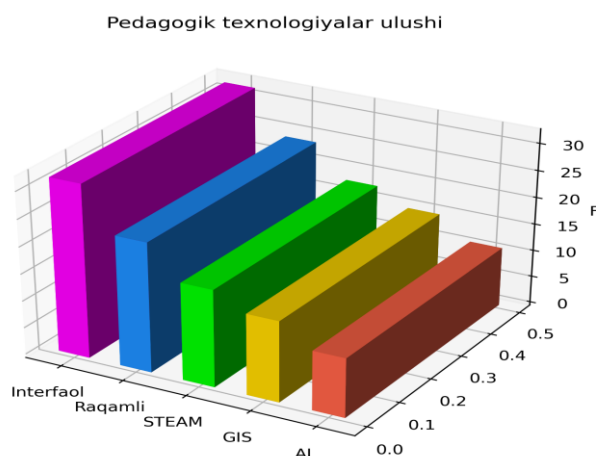
masalalari yoritildi.

Shuningdek, “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarida Farg‘ona viloyati bo‘yicha **962 nafar yetakchi o‘qituvchi** ishtirok etdi. Ular mentorlardan olgan bilim va tajribalarini hududlardagi tabiiy fanlar yo‘nalishida tashkil etilgan treninglarda amaliy tarzda ommalashtirdilar. Natijada **4732 nafar o‘qituvchi** yangi pedagogik texnologiyalar bo‘yicha metodik yordam bilan qamrab olindi.

Mazkur ko‘rsatkichlar geografiya va tabiiy fanlar yo‘nalishida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining samaradorligini ko‘rsatadi.

Mazkur diagramma uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining geografiya va tabiiy fanlar yo‘nalishidagi samaradorligini statistik jihatdan ifodalaydi. Diagrammada mentor-o‘qituvchilar soni nisbatan kam bo‘lishiga qaramay, ular tomonidan tashkil etilgan metodik faoliyat keng auditoriyani qamrab olgani ko‘rinadi. Xususan, 38 nafar mentor tomonidan 962 nafar yetakchi o‘qituvchi bilan ishlanganligi mentorlik tizimining samarali tashkil etilganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, ushbu yetakchi o‘qituvchilar orqali 4732 nafar pedagogning metodik treninglarga jalb etilishi bilimlarning bosqichma-bosqich kaskad usulida tarqatilganligini ko‘rsatadi. Diagramma natijalari metodik xizmatning ta’lim sifati va pedagog kompetensiyalarini rivojlantirishdagi muhim o‘rnini tasdiqlaydi.

Diagrammada Farg‘ona viloyati hududlari bo‘yicha metodik treninglar bilan qamrab olingan umumta’lim maktablari sonining taqsimoti aks ettirilgan. Statistik ko‘rsatkichlar hududlar kesimida metodik yordam faoliyatining keng geografik qamrovga ega ekanligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, Oltiariq, Quva va Farg‘ona shahri hududlarida qamrov darajasi yuqori bo‘lgani mentorlik faoliyati va metodik hamkorlikning samarali tashkil etilganidan dalolat beradi. “Boshqa hududlar” segmentidagi yuqori ko‘rsatkich esa viloyatning chekka hududlarida ham uzluksiz kasbiy rivojlantirish tadbirlari muntazam amalga oshirilayotganligini bildiradi. Mazkur diagramma metodik xizmatning hududiy tenglik asosida yo‘lga qo‘yilganligini hamda geografiya fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish jarayoni ommaviy tus olganligini ko‘rsatadi.

3-rasm. “Pedagogik texnologiyalar ulushi” diagrammasi tahlili

Mazkur diagramma geografiya va tabiiy fanlar yo‘nalishida tashkil etilgan treninglarda qo‘llanilgan pedagogik texnologiyalar ulushini aks ettiradi. Diagramma natijalariga ko‘ra, interfaol metodlarning eng yuqori ulushni egallashi ta’lim jarayonida o‘quvchi faolligini oshirishga qaratilgan metodlarga ehtiyoj ortib borayotganligini ko‘rsatadi. Raqamli platformalar va STEAM yondashuvining yuqori ko‘rsatkichlari esa ta’limning raqamlashtirilishi hamda fanlararo integratsiya jarayonlari jadallashayotganidan dalolat beradi. GIS texnologiyalari va sun’iy intellekt vositalarining qo‘llanilishi geografiya fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar bosqichma-bosqich amaliyotga tatbiq qilinayotganligini ko‘rsatadi. Diagramma umumiy jihatdan zamonaviy pedagogik texnologiyalar geografiya ta’limining sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilayotganligini ilmiy asosda tasdiqlaydi.

Professor N. Muslimov ta’kidlaganidek:

“Pedagogning kasbiy kompetensiyasi uning uzluksiz o‘z ustida ishlashi va innovatsion faoliyat olib borishi bilan belgilanadi.”

Shuningdek, R. Ishmuhamedov quyidagi fikrni bildiradi:

“Ta’lim samaradorligi o‘qituvchining zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olish darajasiga bog‘liq.”

M. Ochilov esa pedagogik faoliyat haqida quyidagicha yozadi:

“Metodik xizmatning asosiy vazifasi o‘qituvchining ijodiy salohiyatini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirishdan iborat.”

Yuqoridagi ilmiy qarashlar geografiya fani o‘qituvchilarini metodik qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Geografiya fani yo‘nalishida tashkil etilgan “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlari o‘qituvchilarning metodik salohiyatini oshirishda samarali

mexanizm sifatida namoyon bo'ldi. Mentorlik asosida tashkil etilgan metodik yordam tizimi qisqa muddat ichida minglab pedagoglarni qamrab olib, yangi pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishga xizmat qildi.

Kelgusida ushbu tizimni yanada rivojlantirish uchun:

- hududiy mentorlik markazlarini tashkil etish;
- geografiya fanida GIS va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish;
- raqamli metodik platformalarni yaratish;
- o'qituvchilar uchun onlayn metodik banklarni shakllantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A. *Kasbiy kompetentlik va pedagogik mahorat asoslari*. – Toshkent: Fan, 2017.
2. Ishmuhamedov R. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Iste'dod, 2019.
3. Ochilov M. *Pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.

FILOLOGIYA TA'LIMIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Xakimova Dilorom, Niyozova Gulhayo

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi metodisti

diloromxakimova1108@gmail.com

niyozovagulhayo26@gmail.com

Annotatsiya:

Mazkur maqolada filologiya o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida kompetensiyaviy yondashuvning amaliy mexanizmlari tahlil qilingan. Xususan, "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarining pedagogik ahamiyati, metodik samaradorligi hamda o'qituvchilarning kommunikativ, metodik va refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, filologiya ta'limi, kasbiy rivojlanish, pedagogik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, refleksiv yondashuv, uzluksiz ta'lim.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ФИЛОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация:

В данной статье анализируются практические механизмы компетентностного подхода в системе непрерывного профессионального развития преподавателей-филологов. В частности, раскрывается педагогическое значение мероприятий «День профессионального развития» и «Час профессионального развития», их методическая эффективность, а также их роль в развитии коммуникативной, методической и рефлексивной компетенций педагогов.

Ключевые слова: компетенция, компетентностный подход, филологическое образование, профессиональное развитие, педагогическая компетенция, коммуникативная компетенция, рефлексивный подход, непрерывное образование.

CURRENT ISSUES OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN PHILOLOGICAL EDUCATION

Abstract:

This article analyzes the practical mechanisms of the competency-based approach in the system of continuous professional development of philology teachers. In particular, it highlights the pedagogical significance of the events “Professional Development Day” and “Professional Development Hour,” their methodological effectiveness, and their role in developing teachers’ communicative, methodological, and reflective competencies.

Keywords: competence, competency-based approach, philological education, professional development, pedagogical competence, communicative competence, reflective approach, lifelong learning.

Bugungi ta'lim tizimida pedagog faoliyatiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, filologiya yo'nalishidagi o'qituvchilarning kasbiy salohiyati nafaqat fan doirasidagi bilimlar, balki pedagogik mahorat, kommunikativ yondashuv hamda zamonaviy metodlarni qo'llash ko'nikmalari bilan ham belgilanadi. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlanish masalasi ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida” 2024-yil 20-dekabrda 867-son qarori, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining “Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida” 2024-yil 7-avgustda 246-son buyrug'i hamda “2025 – 2026-

o'quv yilida "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini tashkil etishga tayyorgarlik ko'rish to'g'risida" 2025-yil 30 -iyundagi 216-son buyrug'i pedagog xodimlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi bo'yicha asosiy vazifalarini belgilab berdi.

Pedagogning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishi kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuvning asosiy maqsadi o'quvchi yoki pedagogning muayyan faoliyatni samarali bajarishiga imkon beruvchi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iboratdir. Filologiya o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi esa til va adabiyot bo'yicha bilimlarni yetkazish bilan birga, ta'lim jarayonini boshqarish, o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish hamda innovatsion metodlarni qo'llashni ham qamrab oladi. Zamonaviy filolog pedagog faoliyatida kommunikativ kompetensiya muhim o'rin egallaydi, chunki filologiya fanlari bevosita nutq, muloqot va tafakkur bilan bog'liqdir. O'qituvchi o'z fikrini ravon va aniq ifoda eta olishi, o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantira bilishi zarur. Shu bilan birga, metodik kompetensiya ham kasbiy rivojlanishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. O'qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi, interaktiv metodlardan samarali foydalanishi hamda dars samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi usullarni tanlay bilishi kerak. Filologiya o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida refleksiv kompetensiya ham muhim ahamiyatga ega. Refleksiya pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilishi, mavjud kamchiliklarni aniqlashi va ularni bartaraf etish ustida ishlashiga xizmat qiladi.

O'z ustida muntazam ishlaydigan pedagog kasbiy jihatdan tezroq rivojlanadi va ta'lim sifatini oshirishga erishadi. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish, ularni zamonaviy metodik yondashuvlar bilan muntazam tanishtirib borish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O'qituvchilar o'rtasidagi refleksiv amaliyot pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilishi, metodik tajriba almashishi hamda kasbiy mahoratini takomillashtirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Mazkur yondashuv pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash, ta'lim sifatini oshirish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Refleksiv amaliyotning pedagogik ahamiyati, rivojlantiruvchi jihatlari va amaliy natijalari quyidagi infografikada yoritilgan.

Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi pedagogning amaliy faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv orqali o'qituvchi nafaqat nazariy bilimlarini boyitadi, balki amaliy

ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarining asosiy vazifalari Prezident hamda ixtisoslashtirilgan maktablarning ilg'or pedagogik tajribalarini umumiy o'rta ta'lim muassasalari faoliyatiga tatbiq etish, o'qituvchilarga zamonaviy pedagogik va innovatsion ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish uchun zarur metodik sharoit yaratishdan iboratdir. Shuningdek, mazkur tadbirlar pedagoglarning mustaqil kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, fan va uni o'qitish metodikasiga oid yangiliklar bilan tanishtirish hamda o'zaro tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, "Ustoz-shogird" tizimi asosida hamkorlikni rivojlantirish, o'qituvchilarning o'zaro dars kuzatuv, refleksiv amaliyoti va maktab negizida malaka oshirish faoliyatini tashkil etish ushbu tadbirlarning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Filologiya yo'nalishida "HOOK" usuli zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Ushbu usul o'quvchilarning til va adabiyot fanlariga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga undash hamda matn bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, an'anaviy dars usullarining o'quvchi e'tiborini uzoq vaqt saqlab qolishda yetarli samara bermayotgani filologik ta'limda dolzarb muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli darslarni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish ehtiyoji tobora ortib bormoqda.

Nazariy jihatdan hook konstruktivistik ta'lim konsepsiyasiga asoslanadi. Unga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki qiziqish, muammoli vaziyat va ijodiy izlanishlar orqali egallaydi. Filologiya fanlarida bu yondashuv matn tahlili, badiiy obrazlarni anglash, til birliklarini kontekstda o'rganish va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, adabiyot darsini mashhur asardan sirli iqtibos bilan boshlash yoki tilshunoslik mavzusiga oid noodatiy savol berish o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi va ularda mavzuga nisbatan ichki ehtiyoj hosil qiladi. Natijada dars jarayoni oddiy ma'ruza emas, balki faol muloqot va tahlil maydoniga aylanadi. "HOOK" usuli filologik fanlarni o'qitishda keng imkoniyatlarga ega. Ona tili, o'zbek tili darslarida maqol, topishmoq, media matn yoki kundalik hayotiy vaziyatlardan foydalanish orqali yangi mavzu ochib beriladi. Adabiyot fanida esa video lavha, dramatik dialog yoki qahramon xarakteriga oid bahsli savollar darsga kirish qismi sifatida qo'llanilishi mumkin. Qisqa hikoya, mem, audio yoki interaktiv savollar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Ushbu usullar o'quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, erkin fikr bildirish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Biroq filologik ta'limda "HOOK" usulini qo'llash bilan bog'liq bir qator dolzarb muammolar mavjud. Birinchidan, ayrim pedagoglarda zamonaviy metodlardan foydalanish ko'nikmasi yetarli darajada shakllanmagan. Metodik qo'llanmalarda hook elementlariga oid amaliy tavsiyalar kam uchraydi. Ta'lim muassasalarida texnik vositalar va raqamli resurslarning yetishmasligi yoki mavjud texnik vositalardan samarali foydalanmaslik interfaol metodlardan samarali foydalanishga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, ayrim hollarda darsning qiziqarli boshlanishiga ortiqcha urg'u berilib, mavzuning ilmiy va tarbiyaviy mazmuni yetarli darajada ochilmay qolmoqda. Bu esa usulning mohiyatini yuzaki tushunishga olib keladi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun filologiya yo'nalishida innovatsion metodlarni o'qitishga qaratilgan maxsus seminar va treninglarni tashkil etish zarur. O'qituvchilar uchun fanlar kesimida tayyor hook namunalari, elektron platformalar va metodik tavsiyalar bazasi yaratilishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga multimedia vositalari, audio va video materiallarni keng joriy etish filologik fanlarning samaradorligini oshiradi. Eng muhimi, "HOOK" usuli faqat darsni qiziqarli boshlash emas, balki o'quvchini mavzuga chuqur jalb qilish, uning tafakkurini rivojlantirish va mustaqil fikrlashini shakllantirish vositasi ekanligini pedagoglar to'liq anglab yetishi lozim.

Darslarda ijtimoiy-emotsional ta'lim elementlaridan foydalanish, o'quvchini sinf markaziga qo'yish, motivatsiyani oshirishga qaratilgan faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi mashqlarning amaliy ahamiyati alohida ko'rsatib berildi. Neyrogimnastika, enerjayerlar, ta'limiy roliklar kabi metodlardan foydalanishning sinf boshqaruvidagi samarasi katta.

Конеч формы

Xulosa qilib aytganda, filologiya o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida kompetensiyaviy yondashuv muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Mazkur yondashuv pedagogning kommunikativ, metodik va refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni samarali qo'llash filologiya ta'limining sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy mahoratini takomillashtirish hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos mutaxassislarini tayyorlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, KRK va KRS tadbirlari pedagoglarning metodik kompetensiyasini rivojlantirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etish hamda o'zaro metodik hamkorlikni kuchaytirishda samarali mexanizm sifatida xizmat qilmoqda. Natijada filologiya fanlari bo'yicha KRK va KRS tadbirlari pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlovchi samarali metodik platforma sifatida namoyon

bo'lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-231-son Qarori. "Ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 246-son Qarori. "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida innovatsion metodlarni qo'llashni takomillashtirish to'g'risida". – Toshkent, 2024.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 867-son Qarori. "Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish haqida". – Toshkent, 2024.
4. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari filologiya fanlari (ona tili va adabiyot, o'zbek tili, qardosh tillar) o'qituvchilari uchun 2025-2026-o'quv yilida tashkil etiladigan "kasbiy rivojlanish kuni" va "kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarining o'quv reja va dasturi. – Toshkent, 2025.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
6. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
7. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent, 2018.
8. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2017.
9. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2016.
10. Husanboyeva Q. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
11. Mahmudov N. Til ta'limida zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent, 2020.
12. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
13. Xoliqov A. Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2022.
14. Karimov I., To'xtayev B. Interfaol ta'lim metodlari. – Toshkent: Tafakkur, 2021.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING PEDAGOGIK MAHORATI VA SHAXSIY FAZILATLARINI TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI

Xalmatova Nasiba Bozorboyevna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,

Samarqand kompusi Pedagogika kafedrasi dotsenti. PhD

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,

Ashurova Dilnoza Davronovna

Samarqand kompusi 1-kurs magistranti Pedagogika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur ishida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligi, emotsional barqarorligi, liderlik qobiliyati, ijodkorligi va refleksiv ko'nikmalarini takomillashtirishga qaratilgan maxsus mashqlar tizimi ishlab chiqilgan. Shuningdek, mashqlarning pedagogik samaradorligi tajriba-sinov ishlari asosida o'rganilgan hamda tajriba va nazorat guruhlar natijalari qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi shaxsi, shaxsiy fazilatlar, kommunikativ kompetentlik, emotsional barqarorlik, pedagogik mahorat, refleksiya, tajriba-sinov, pedagogik texnologiya.

Annotation. This research analyzes the pedagogical and psychological foundations for developing the personal qualities of primary school teachers. The study developed a special system of exercises aimed at improving teachers' communicative competence, emotional stability, leadership ability, creativity, and reflective skills. In addition, the pedagogical effectiveness of these exercises was examined through experimental work, and the results of the experimental and control groups were comparatively analyzed.

Keywords: primary education, teacher personality, personal qualities, communicative competence, emotional stability, pedagogical mastery, reflection, experimental research, pedagogical technology.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog kadrlardan nafaqat chuqur bilim va kasbiy mahoratni, balki yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlar, kommunikativ kompetentlik, ijodkorlik va innovatsion yondashuvni ham talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisi shaxsi ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy sub'ekti sifatida o'quvchilarning intellektual, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Shu boisdan boshlang'ich sinf o'qituvchisining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri

hisoblanadi.

Jahon ta'lim tizimida kechayotgan global o'zgarishlar va innovatsion jarayonlar pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligi bilan bir qatorda, ularning shaxsiy-psixologik sifatlarini ham rivojlantirishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida faoliyat yurituvchi o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligi, emotsional barqarorligi, refleksiv qobiliyati, pedagogik madaniyati va ijodiy yondashuvi ta'lim sifati samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida o'qituvchi shaxsini shakllantirish masalasi keng tadqiq etilgan bo'lsa-da, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining shaxsiy fazilatlarini maxsus rivojlantiruvchi mashqlar asosida takomillashtirishning metodik tizimi yetarli darajada ilmiy asoslanmagan. Xususan, pedagogning kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutadigan liderlik, empatiya, muloqot madaniyati, emotsional intellekt va refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi amaliy mashqlar mazmunini ishlab chiqish hamda ularning samaradorligini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchi shaxsining ilk shakllanish bosqichida asosiy tarbiya sub'ekti sifatida ishtirok etadi. Shu sababli o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini nafaqat ta'lim jarayoni samaradorligiga, balki o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Pedagogning ijobiy shaxsiy sifatleri o'quvchilarda ta'limga nisbatan motivatsiya, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida pedagogik refleksiya alohida o'rin tutadi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda refleksiya o'qituvchining o'z faoliyatini anglash, tahlil qilish va takomillashtirishga qaratilgan ongli jarayon sifatida talqin etiladi. Xususan, K. D. Ushinskiy, A. K. Markova, V. A. Slastyonin kabi olimlar o'qituvchining kasbiy shakllanishida refleksiv yondashuvning muhimligini ta'kidlaganlar.

A. K. Markovanning fikricha, kasbiy kompetentlik pedagogning nafaqat bilim va ko'nikmalar majmui, balki ularni amaliy faoliyatda samarali qo'llay olish, vaziyatga mos ravishda qaror qabul qilish va o'z faoliyatini baholay olish qobiliyatidir. Shu nuqtai nazardan, refleksiya kasbiy o'sishning ichki mexanizmi hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'qituvchining sabr-toqati, muomala madaniyati, emotsional barqarorligi, tashkilotchilik qobiliyati va ijodkorligi o'quvchilarning bilim olishga

bo'lgan qiziqishi hamda psixologik muhitiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun pedagog faoliyatida shaxsiy sifatlarni takomillashtirishga qaratilgan maxsus mashqlar va pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik kompetentlik o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etish, darslarni samarali rejalashtirish va o'quvchilarning bilimlarini baholash qobiliyatini ifodalaydi. Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisi turli pedagogik usul va texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning bilim olish faolligini oshirishi lozim.

Bugungi kunda interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish kabi usullar ta'lim jarayonida keng qo'llanilmoqda. Ushbu metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilimlarni mustahkam o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish bosqichlari va individual qobiliyatlarini yaxshi bilishi kerak. Chunki har bir o'quvchining qabul qilish darajasi, qiziqishlari va o'qishga munosabati turlicha bo'ladi.[4]

Psixologik kompetentlik o'qituvchiga o'quvchilar bilan to'g'ri munosabat o'rnatish, ularni rag'batlantirish va ta'lim jarayonida qo'llab-quvvatlash imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarda o'qishga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi

Kommunikativ kompetentlik o'qituvchining muloqot madaniyati, o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali aloqa o'rnatish qobiliyatini anglatadi. Samarali muloqot ta'lim jarayonining muhim qismi hisoblanadi.

O'qituvchi o'z fikrlarini aniq va tushunarli bayon eta olishi, o'quvchilarning fikrlarini tinglay bilishi hamda ular bilan ijobiy munosabat o'rnatishi lozim. Bu esa sinfda sog'lom psixologik muhit yaratishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisi kompyuter texnologiyalari, elektron darsliklar, multimedia vositalari va internet resurslaridan samarali foydalana olishi kerak.[3]

Axborot-kommunikatsion kompetentlik o'qituvchiga darslarni yanada qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Shuningdek, raqamli ta'lim resurslari o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Metodik kompetentlik o'qituvchining o'quv materiallarini tanlash, dars jarayonini rejalashtirish va turli o'qitish usullarini samarali qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi fan mazmunini sodda va tushunarli tarzda yetkaza olishi,

o'quvchilarning bilim darajasini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyatida pedagogik mahorat, muomala madaniyati, emotsional barqarorlik, ijodkorlik va liderlik kabi shaxsiy fazilatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu fazilatlarni rivojlantirish maqsadida turli pedagogik-psixologik mashqlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Quyida o'qituvchining shaxsiy sifatlarini takomillashtirishga qaratilgan mashqlar tizimi keltirilgan.

1 -jadval

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining shaxsiy fazilatlari rivojlantiruvchi mashqlar

Rivojlantiriladi		Mashqning		Yuklam	Kutiladigan
№	gan fazilat	Mashq nomi	mazmuni	a me'yori	natija
1	Kommunikativ kompetentlik	“Faol tinglash” mashqi	Suhbatdosh fikrini diqqat bilan tinglash, fikrni qayta ifodalash	Har kuni 15 daqiqa	Samarali muloqot qilish ko'nikmasi shakllanadi
2	Sabr-toqat va emotsional barqarorlik	“Pedagogik vaziyat” mashqi	Murakkab pedagogik holatlarni tahlil qilish va yechim topish	Haftasiga 2 marta, 20 daqiqa	Stressga chidamlilik rivojlanadi
3	Liderlik qobiliyati	“Guruhni boshqarish” mashqi	Kichik jamoaga rahbarlik qilish va vazifalarni taqsimlash	Haftasiga 1 marta	Tashkilotchilik qobiliyati oshadi
4	Ijodiy fikrlash	“Innovatsion dars” mashqi	Yangi pedagogik texnologiyalar asosida dars ishlanmasi tayyorlash	Haftasiga 1 marta, 30 daqiqa	Ijodkorlik va tashabbuskorlik kuchayadi
5	Refleksiv qobiliyat	“O'z-o'zini tahlil qilish” mashqi	Kunlik faoliyat natijalarini	Har kuni 10 daqiqa	O'z ustida ishlash

№	Rivojlantiriladi	Mashq nomi	Mashqning		Yuklam	Kutiladigan
	gan fazilat		mazmuni		a me'yori	
6	Nutq madaniyati	“Ifodali nutq” mashqi	yozma	tahlil	Har kuni 15 daqiqa	malakasi
			qilish			shakllanadi
			Matnlarni	aniq,		Nutq ravonligi
			ravon	va		va
7	Jamoaviy hamkorlik	“Hamkorlikda qaror qabul qilish”	ta’sirchan		Haftasig a 1 marta	ta’sirchanligi
			o‘qish			oshadi
			Jamoa	bilan		Jamoda
			birgalikda			ishlash
			muammolarni			kompetensiya
			hal qilish			si rivojlanadi

Yuqorida keltirilgan mashqlar boshlang'ich sinf o'qituvchisining shaxsiy va kasbiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur mashqlar tizimli ravishda amalga oshirilganda o'qituvchining pedagogik mahorati, muloqot madaniyati, emotsional barqarorligi va innovatsion faolligi sezilarli darajada takomillashadi. Bu esa ta'lim sifati va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan tajriba-sinov ishlarida ishtirokchilar tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhida maxsus ishlab chiqilgan mashqlar tizimi muntazam qo'llanilgan bo'lsa, nazorat guruhida an'anaviy faoliyat davom ettirildi. Tadqiqot yakunida ishtirokchilarning kommunikativlik, liderlik, emotsional barqarorlik, ijodkorlik va refleksiv qobiliyatlaridagi o'zgarishlar tahlil qilindi.

2 -jadval

Tajriba-sinov natijalari jadvali

Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi (boshida %)	Nazorat guruhi (yakunda %)	Tajriba guruhi (boshida %)	Tajriba guruhi (yakunda %)
Kommunikativ kompetentlik	48	55	47	82
Emotsional barqarorlik	45	52	46	80
Liderlik qobiliyati	40	50	42	78

Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi (boshida %)	Nazorat guruhi (yakunda %)	Tajriba guruhi (boshida %)	Tajriba guruhi (yakunda %)
Ijodiy fikrlash	43	56	44	85
Refleksiv qobiliyat	46	54	45	81
Jamoadashlash ko'nikmasi	50	58	49	84
Nutq madaniyati	52	60	51	86

Tajriba-sinov natijalari shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhidagi o'qituvchilarda shaxsiy fazilatlarining rivojlanish darajasi nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori bo'lgan. Xususan, kommunikativ kompetentlik ko'rsatkichi 47 foizdan 82 foizgacha oshgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich faqat 55 foizga yetgan. Shuningdek, ijodiy fikrlash darajasi tajriba guruhida 44 foizdan 85 foizgacha o'sgan. Bu esa mashqlar tizimining o'qituvchilarda innovatsion yondashuv va mustaqil fikrlashni rivojlantirishda samarali ekanligini tasdiqlaydi. Emotsional barqarorlik va jamoadashlash ko'nikmalari ham tajriba guruhida yuqori o'sish dinamikasini namoyon qildi. Mashg'ulotlar jarayonida refleksiya, faol tinglash va hamkorlikka asoslangan mashqlardan foydalanilgani mazkur natijalarga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Nazorat guruhida ham ma'lum darajada o'sish kuzatilgan bo'lsa-da, bu o'zgarishlar tabiiy pedagogik faoliyat jarayoni bilan izohlanadi va tajriba guruhidagi natijalar darajasiga yetmagan. Tajriba-sinov ishlari natijalariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar tizimi yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi. Mazkur mashqlar o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi, emotsional barqarorligi, ijodiy va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1- rasm

Kasbiy kompetentlik faqat bilim va ko'nikmalar bilan cheklanib qolmaydi. O'qituvchining shaxsiy fazilatlarini ham ta'lim samaradorligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagi sifatlarga ega bo'lishi zarur:

- bolalarga mehr va hurmat bilan munosabatda bo'lish;
- sabr-toqatlilik va bag'rikenglik;
- mas'uliyatlilik va intizomlilik;
- ijodkorlik va tashabbuskorlik;
- o'z ustida doimiy ishlashga intilish.

Ushbu sifatlar o'qituvchiga o'quvchilar bilan samarali ishlash va ularning shaxsiy rivojlanishiga yordam berish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligi ta'lim sifatini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan yuqori darajadagi bilim, pedagogik mahorat va innovatsion yondashuvni talab etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tizimli ravishda tashkil etilgan mashqlar boshlang'ich sinf o'qituvchilarining shaxsiy va kasbiy sifatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ishlab chiqilgan mashqlar tizimi pedagogik amaliyotda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish, ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish orqali ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish, o'quvchilarning intellektual va ma'naviy salohiyatini yuksaltirish mumkin. Shu sababli o'qituvchilarning malakasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ularning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoev. *Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. *Pedagogik kompetentlikni rivojlantirish konsepsiyasi*. – Toshkent, 2023.
3. Ishmuxamedov R.. *Pedagogik texnologiyalar va ta'lim samaradorligi*. – Toshkent: “Fan”, 2021.
4. Tolipov O'., Usmonboeva M.. *Pedagogik texnologiyalarning amaliy asoslari*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
5. Mavlonova R.. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi*. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2022.
6. UNICEF. *Teachers for Inclusive Education*. – New York, 2023.
7. World Bank. *Effective Teacher Development Policies*. – Washington DC, 2022.
8. Hattie John. *Visible Learning for Teachers*. – London: Routledge, 2023.

ATOQLI OTLAR MAVZUSINI O'QITISHDA ILG'OR PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Xanmuratova Sayyora

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada 5-sinf ona tili darsligida berilgan "Atoqli otlar" mavzusini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan. Maqolada atoqli otlarning qo'llanilishi va imlo xususiyatlarini o'quvchilarga samarali o'rgatishda interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: atoqli otlar, ismlar, taxalluslar, joy nomlari, intellekt xarita, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы использования современных педагогических технологий при обучении теме «Имена собственные», представленной в учебнике родного языка для 5 класса. В статье анализируется значение интерактивных методов, информационно-коммуникационных технологий и инновационных подходов в эффективном обучении учащихся употреблению и орфографическим особенностям имен собственных.

Ключевые слова: имена собственные, имена, псевдонимы, географические названия, интеллект-карта, инновационный подход.

Annotation. This article discusses the use of modern pedagogical technologies in teaching the topic "Proper Nouns" presented in the 5th-grade mother tongue textbook. The article analyzes the importance of interactive methods, information and communication technologies, and innovative approaches in effectively teaching students the usage and spelling features of proper nouns.

Keywords: proper nouns, names, pseudonyms, place names, mind map, innovative approach.

Dars jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalar hamda kreativ yondashuvlardan foydalanish ta'lim sifati va uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Professional ta'limning asosiy maqsadi — mustaqil fikrlay oladigan, jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jarayonlarga tizimli yondasha biladigan, turli o'zgarishlarga nisbatan o'zining mustaqil fikrini bildiradi oladigan, shuningdek, kasbiy ko'nikmalarga ega va o'z biznes faoliyatini yuritadi oladigan kichik mutaxassislarini tayyorlashdan iborat.

Atoqli otlarni o'rganish jarayonida, avvalo atoqli otlar tarkibiga kiruvchi so'zlar ustida ish olib boriladi. Chunonchi, berilgan so'zlarni: 1) kishilarning ismi, familiyasi,

taxallusini bildiruvchi otlar, 2) geografik nomlar, 3) turli tashkilot va muassasa nomlari (O'zbekiston Vazirlar Mahkamasi, «Yakkabog'» davlat xo'jaligi, Botanika instituti, «Bahor» ansambli va h.k.), 4) sayyora va yulduz nomlari (Quyosh, Yupiter va h.k.), 5) tarixiy voqea-hodisalar, ro'znoma, oynomalarnng nomlari («Ikki eshik orasi» romani, «Tong yulduzi» gazetasi, «Gulxan» jurnali va h.k.), 6) hayvonlarga atab qo'yilgan nomlar (Boychibor, Yo'lbars va h.k.) singari guruhlariga ajratish, hosil bo'lgan guruhlarni mustaqil davom ettirish, “belgi nomi + turdosh ot” qolipidagi qo'shma toponimlar masalan, Yangiyo'l, Qorabog', Tinch okeani, Qizil dengiz, Orol dengizi va h.k.), “belgi nomi + atoqli ot” qolipidagi geografik nomlar (Shimoliy Kavkaz, O'rta Osiyo, Markaziy Amerika va h.k.) ro'yxatni tuzish singari ijodiy-amaliy ishlar o'quvchilarning imlo savodxonligini oshirish va so'z zaxirasini kengaytirishda muhim ahamiyatga ega.³³

Umumiy jihatdan qaralganda, o'quvchilar dars jarayonining deyarli har bir bosqichida atoqli otlarga duch keladilar. Chunki kishilar ismlari, adib va asar nomlari, shuningdek, geografik nomlar turli mavzu va topshiriqlarda muntazam uchrab turadi. Shunga qaramay, atoqli otlar hamda ularning imlosini puxta o'rgatish maqsadida darsliklarda ushbu mavzuga alohida o'rin ajratilgan. Endilikda atoqli otlarning sinflar bo'yicha o'qitilishi va ularga bag'ishlangan mavzular bilan tanishib chiqamiz.

5- sinf ona tili darsligida birqancha mavzular atoqli otlar va ularning imlosi haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Darslikda berilgan 51-dars “Atoqli otlar va ular imlosi”, - deya nomlangan. Ushbu dars davomida o'quvchilarga kishi ismlari, familiyasi, taxalluslari imlosi o'rgatiladi. Jumladan, familiyalarni yozishda qo'shimchalar qo'shilishi, ayrim familiyalar qo'shimchasiz bo'lishi haqida ma'lumotlar berilgan. Ushbu mavzuda atoqli otlar izohi va statistikasiga alohida to'xtalib o'tilgan. Ushbu mavzu juda ahamiyatli bo'lib, yosh avlodning ongida o'z milliy ismlarimiz va ularning turli-tuman jozibali ma'nolari haqida fikrlar yuritishlari, mentalitetimizga zid chet el ismlarining hayotimizga kirib kelishlariga yo'l qo'ymaslikni uqtirish maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi darslikda 59-60-darslar ham atoqli otlar bilan aloqador bo'lib, “Joy nomlarining kelib chiqishi”, “Joy nomlari imlosi” - deb nomlangan. Ushbu dars jarayonida o'quvchilar toponimlar haqida bilimlarini yanada boyitishadi. Dars davomida toponimlarning qanday ma'no anglatishini ham izohlab, onomastika va leksikologiya bo'limlarini o'zaro bog'lagan holda o'rganishadi.

Darslik misolida kuzatganimizdek, atoqli otlar har bir mavzuda, asosan,

³³ A.G'ulomov, M.Qodirov va boshqalar: “Ona tili o'qitish metodikasi”. Toshkent. 2012, 187-bet.

antroponimlar va toponimlar qo'llanilishi, ularni o'quvchilarga e'tibordan chetda qoldirmagan holda har dars mobaynida o'rgatilib, mustahkamlab borilishi maqsadga muvofiqdir.

Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga bo'lgan talab ortib borayotgani sababli, tashkilot va ta'lim muassasalari dars jarayonlarini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etishga katta e'tibor qaratmoqda. Bugungi kunda ta'limni innovatsion usullar orqali olib borish davr talabi hisoblanadi.

O'quvchilar uchun esa multimedia vositalari yordamida boyitilgan fan materiallarini chuqur o'rganish, tajriba ishlarini to'g'ridan to'g'ri real hayot bilan taqqoslab bajarish, amaliy topshiriqlarni bajarishda kompyuter dasturlaridan keng foydalanish va ularning natijalarini turli sohalarga tatbiq etish imkoniyatlarini yaratadi.³⁴

Atoqli otlar mavzusini o'qitish jarayonida elektron resurslardan foydalanib, zamonaviy dars jarayonini tashkil qilish o'quvchilar bilim olish saviyasini yanada oshirad. Dars jarayonida an'anaviy darslardan uzoqlashgan holda *glossariy, taqdimot, mavzu yuzasidan savollar, mavzu yuzasidan test, Pisa test, topshiriqlar, video dars, audio matnlar* ishlab chiqilishi lozim. Atoqli otlar mavzusini o'qitishda glossarylar ham tayyorlash juda muhimdir. 5-sinf ona tili darsligida berilgan "*Atoqli otlar va ular imlosi*", "*Joy nomlari tarixi*" mavzularida glossary tayyorlash juda o'rinlidir. Atoqli otlar mavzusini videodars shaklida yaratib, unda interfaol topshiriqlardan foydalanish, mavzuda audiomatnlardan foydalanish ham ta'lim samaradorligini oshirishda juda ahamiyatli. Videodarslarni o'quvchilar darsdan tashqari xohlagan paytida qayta ko'rishlari va mavzu yuzasidan bilimlarini yanada rivojlantirishlari mumkin.

5- sinf ona tili darsligida berilgan 51-dars "*Atoqli otlar va ular imlosi*" mavzusini o'qitishda *jadvallar* asosida dars jarayonini tashkil qilish mumkin. Bunda o'quvchilar ismlar va ular anglatayotgan ma'nolarni topib jadvaldagi ma'lumotlarni moslashtirishlari kerak bo'ladi.

Ismlar:

Umid
Nazokat
Munis
Solih

Ma'nolari:

Xushmuomala, latif
Ulfat, hamdam, do'st
Xushaxloq, ochiq ko'ngilli, ezgu
Orzu, tilak, istak

Ismlar anglatgan ma'nolarni to'g'ri topgan o'quvchilar baholanadi.

³⁴ Kurbanova Sh. Omonov A. Elektron ta'lim kontenti yaratishdadarstur simulyatori vositalari o'rni haqida. "Pedagogs". 2022-yil, 88-bet

Joriy darslikning 59-60-dars “Joy nomlarining kelib chiqishi”, “Joy nomlari imlosi” mavzularni o‘qitishda birqancha innovatsion usullardan foydalanish mumkin. Ayniqsa, “*Intellekt xarita*”dan foydalanish dars samaradorligini ta’minlovchi asosiy usul hisoblanadi. Drasni quyidagicha intellekt xaritadan foydalanib tashkil qilish mumkin.

Atoqli otlar mavzusini o‘qitishda AKT lardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Jumlada, atoqli otlar mavzusini “Book creator”, “Wordwall”, www.filippity.net internet darsturi kabi birqancha zamonaviy dasturlardan foydalanib, videodars, audiodars shaklida qiziqarli va samarali tashkil qilish mumkin.

«*Qo‘yilgan savollarga to‘g‘ri javob top*» o‘yini. O‘zbekiston qaysi mamlakatlar bilan chegaradosh? O‘zbekistondagi qaysi shaharlarning nomlarini bilasiz? O‘zbekistonning qaysi shaharlari tarixiy obidalarga boy? O‘zbekistonda qanday mahsulotlar ishlab chiqariladi? O‘zbekistonning qaysi mevalari olamga mashhur? kabi savollarga to‘g‘ri javob bergan o‘quvchilar bellashuv g‘olibi bo‘ladi.³⁵

Mazkur fikrlarning amaliy yechimi ona tili o‘qituvchisi zimmasidagi vazifalarda namoyon bo‘ladi. Xususan, o‘qituvchi atoqli otlar, ularning ma’noviy guruhlar va imlo xususiyatlarini o‘quvchilarga izchil va to‘g‘ri tushuntira olishi zarur. 5-sinf ona tili darsligidagi “Atoqli otlar va ular imlosi” mavzusini o‘qitishda o‘quvchilar ismlarning ma’nosi, ularning farqli jihatlarini hamda chet tillardan kirib kelayotgan ismlarni anglay olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari kerak.

Atoqli otlar mavzusiga oid darslarni zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida interaktiv usullarda tashkil etish o‘qituvchining pedagogik mahoratini ko‘rsatadi. Bugungi kunda yoshlar ta’lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati katta hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.G‘ulomov, M.Qodirov va boshqalar: “Ona tili o‘qitish metodikasi”. Toshkent. 2012, 187-bet.
2. Kurbanova Sh. Omonov A. Elektron ta’lim kontenti yaratishda darstur simulyatori vositalari o‘rni haqida. “Pedagogs”. 2022-yil, 88-bet.
3. A.G‘ulomov, M.Qodirov va boshqalar: “Ona tili o‘qitish metodikasi”. Toshkent. 2012, 194-bet.
4. A.G‘ulomov, M.Qodirov va boshqalar: “Ona tili o‘qitish metodikasi”. Toshkent. 2012, 194-bet.

³⁵ A.G‘ulomov, M.Qodirov va boshqalar: “Ona tili o‘qitish metodikasi”. Toshkent. 2012, 194-bet

Uzluksiz ta'lim tizimida kasbiy mahoratni yuksaltirish: muammo hamda yechimlar

Xaydarov Yuldash Xazratovich

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi

“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrasi dotsenti,
tarix fanlari nomzodi.

Annotatsiya: Maqolada uzluksiz ta'lim tizimida kasbiy mahoratni oshirish - ta'lim tizimiga yangicha yondashuvlar omili ekanligi, O'zbekiston tarixini o'qitishni zamon talablari darajasiriga ko'tarishning jamiyatda yuksak ma'naviyatini shakllantirishdagi roli tahlil etilgan. Bu borada o'qitish jarayonidan yorqin misollar keltirilgan hamda yangicha ta'lim yondashuvlar asosida o'qitish masalalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Uzluksiz ta'lim, kasb mahorati, kasbiy o'sish, ijodkorlik, modernizatsiya, innovatsiya, integratsiya, jamiyat, ma'naviyat, tarix, ilm, fan, zamon, talablar, ta'lim, tarbiya

Annotation: the article analyzes the fact that improving professional skills in the system of continuing education is a factor in new approaches to the educational system, the role of raising the teaching of the history of Uzbekistan to the level of modern requirements in the formation of high morale in society. Here are vivid examples from the teaching process.

Keywords: professional skills, professional growth, creativity, modernization, innovation, integration, society, spirituality, history, science, Science, Times, requirements, education, upbringing

Аннотация: В статье анализируется роль повышения профессионального мастерства в системе непрерывного образования как фактора новых подходов к системе образования, повышения уровня преподавания истории Узбекистана до уровня требований времени в формировании высокого морального духа в обществе. В этой связи приведены яркие примеры из учебного процесса.

Ключевые слова: профессионализм, профессиональный рост, творчество, модернизация, инновации, интеграция, общество, духовность, история, наука, Наука, время, требования, образование, образование

Uzluksiz kasbiy rivojlanish mutaxassisning kasb mahoratini oshirishda muhim o'rin egallaydi. Texnologiyalar tez rivojlanishi, ish jarayonlarining murakkablashishi va yangi kompetensiyalar talab qilinishi mutaxassislarning kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirib borishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, uzluksiz ta'lim tizimi kasbiy rivojlanishning eng muhim vositalaridan biri sifatida qaraladi.

Uzluksiz ta'lim nafaqat bilim va ko'nikmalarni yangilash, balki ish faoliyatining samaradorligini oshirish, professional raqobatbardoshlikni ta'minlash va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi. Shu sababli, kasbiy mahoratni oshirish masalasi nafaqat ishchi va mutaxassislar uchun, balki butun jamiyat va iqtisodiy rivojlanish uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Yangi O'zbekistonning ustuni bilim, ta'lim va tarbiya sohalarini isloh qilish borasida mamlakatimizda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, ta'limi tizimini isloh qilish, ilm-fan va jamiyatning o'zaro ta'sirini kuchaytirish hamda bu jarayonlarni modernizatsiyalash va innovatsion rivojlanish sari keng yo'l ochishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Fan va jamiyatning integratsiyasi, ularning o'zaro ta'sirini ta'minlash uchun oliy ta'lim muassasalari va umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan fanlarni modernizatsiya qilish va innovatsion ta'lim usullarini yanada kengroq joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim tizimini jahon standartlari darajasiga ko'tarish va raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalab voyaga yetkazish ustuvor vazifa qilib belgilanganligi ham bu masalani muvaffaqiyatli hal etishni talab etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Yangi O'zbekistonni bunyod etishga kirishganlarining sarchashmalaridayoq ta'lim tizimida, ta'lim muassasalari o'quv reja va dasturlari va fanlarni o'qitish jarayonlarini chuqur tahlil qilib, quyidagicha xulosaga kelgan edilar: "... Zamonaviy o'quv reja va uslublarni joriy etish talab darajasida emas. Bolalar va yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy kompyuter dasturlarini chuqur o'rgatish vazifalari hali sifatli va to'liq holda yechilgani yo'q." [1;45-46]

Bugungi kunga kelib jamiyat a'zolarida yuksak ma'naviyatni shakllantirish, o'quvchi-yoshlarning yurt taqdiriga daxldorlik hissini yanada kuchaytirish, ularni ona Vatan ravnaqi, yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi yo'lida fidoiylilik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladigan "O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish jarayonida ushbu fan sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqotlar, innovatsiyalar va tarixini tushuntirishga yangicha tafakkur asosida yondashuvlar bilan o'quvchi-yoshlarni tanishtirib borish lozim. Bunda o'qituvchilarning kasb mahoratini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda tarix fani o'qituvchilari o'z bilim malaka va ko'nikmalarini oshirish uchun quyidagilardan foydalanishini tavsiya etamiz:

- O'qituvchida o'quvchilarga bilim berish istagining kuchli bo'lishi:
- Kasbiy o'sish va malaka oshirish:
- Kreativ fikrlash:

- Tanqidiy tahlil qilish qobiliyati:
- Yosh avlodni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlash:
- Zamonaviy ped texnologiyalarni qo'llash:
- Raqamli ta'lim texnologiyalardan foydalanish:
- Kasbiy ma'suliyat:
- Jamiyatda o'qituvchi obro'sini saqlash orqali kasbiy mahoratini yuksaltirib borishi zarur:

Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi o'qitiladigan "O'zbekiston tarixi" fanida o'qituvchilar "O'zbek xalqining kelib chiqish tarixi" mavzusini "O'zbekiston tarixi" da berilgan ma'lumotlar asosida yetarlicha tushintira olmaydilar. Negaki, darsliklarda keltirilgan ma'lumotlar yetarli emas. Bu xususda taniqli arxeolog olim, akademik Ahmadali Asqarov quyidagilarni ta'kidlaydi: "... Keyingi yillarda o'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi xususida mutaxassisligi tarixdan uzoq bo'lgan ayrim ziyolilar, ham siyosiy, ham ilmiy-nazariy va ilmiy-metodologik jihatdan tushunishga ojiz "tarixchilar" internet saytlarida mahalliy matbuotda, hatto monografik kitob tarzida chuqur ilmiy asosga ega bo'lmagan fikrlarni keng kitobxonlar ommasiga taqdim eta boshladi. Bunday ilmiy qarashlar o'zbek xalqi etnogenezining tarixiy ildizlari va uning hozirda egallab turgan hududlar bilan azaldan bog'liq ekanligiga soya solmoqda " [2;3]

Kasbiy mahoratni egallagan ,kasbiy o'sish va malaka oshirish tajribasiga ega o'qituvchigina bu mavzuni ilmiy asoslangan va yangi ma'lumotlar asosida tushuntirish, ya'ni "O'zbekiston tarixi" dan amalga oshirilgan fan yutuqlarini, ilmiy tadqiqot ishlari xulosalarini dars jarayonida bayon qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Taniqli arxeolog olim, akademik Ahmadali Asqarovning 2015 yilda "O'zbekiston" nashriyotida nashr etilgan "O'zbek xalqining kelib chiqish tarixi" monografiyasi bu muammoni hal etishga xizmat qiladi. Bu yirik monografik tadqiqotda O'rta Osiyoning qadimgi aholisi haqidagi yozma manbalarda o'zbek xalqining etnik asosi, turli tarixiy davrlarda O'rta Osiyodagi etnogenetik jarayonlar, etnomadaniy rivojlanish, o'zbek xalqining tarkib topish bosqichlari va uning xalq sifatida shakllanishi, o'zbek adabiy tilining shakllanishi kabi masalalar chuqur ilmiylik asosida bayon etilgan. Hozirgi paytgacha o'zbek xalqining shakllanish masalasidagi noaniqliklar bartaraf etilib, monografiyada muallif Dashti Qipchoq o'zbeklarning Movaunnahrga kirib kelishi va o'zbek xonliklari davridagi etnomadaniy jarayonlarni ilmiy asosida bayon qilgan.

Ijodkorlik va yangilikka intilgan,kasbiy mahoratda ancha yutuqlarga erishgan o'qituvchigina bunday ilmiy talqinlarni o'quvchilarning yosh xususiyatlariga qarab bayon qila oladi.

Yurtboshimiz tashabbusi bilan O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasida "O'zbekiston tarixi" kanalining ochilishi va unda "O'zbekiston tarixi" fani bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari asosida O'zbekiston tarixining kam yoritilgan qirralari haqida batafsil ma'lumot berilib borilayotganligi ham "O'zbekiston tarixi"ni o'qitishni zamon talablari darajasiga ko'tarish va yoshlarni yuksak ma'naviyatli qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ko'rsatuvlarda Respublikamiz va jahon olimlarining O'zbekiston tarixiga oid ilmiy tadqiqotlaridan olingan ma'lumotlarning tahliliy berib borilayotganligi ilm-fan yutuqlaridan nafaqat yosh avlodni, balki keng jamoatchilikni ham tanishtirish yo'lidagi muhim ishlar deb bilamiz.

O'zbekiston TV ning "O'zbekiston tarixi" kanalida berilayotgan fanga oid yangiliklardan talaba va o'quvchi yoshlar ham muntazam tanishib bormoqdalarki, bu ularning ushbu fan sohasidagi innovatsiyalar bilan tanishuvlariga keng imkon yaratmoqda. Negaki dasturda xalqimizning tarixi, madaniyati, etnografiyasi, numizmatika, toponomika, tibbiyot tarixi va boshqa ko'plab sohalar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslanib muhim ma'lumotlar berib borilmoqda.

O'quvchilarga bilim berish istagi kuchli bo'lgan tarix fani o'qituvchisi "O'zbekiston tarixi" kanalida berilayotgan "Aslida qanday?", "Moziydan sado", "Shaharlar tarixi", "Etnik jarayonlar" kabi ruknlar ostidagi ma'lumotlarni yig'ib boradi va o'quvchilarga yetkazadi.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston" kitobida "Ertangi kun tarixini bugun yozishimiz shart. Yangi davr uchun yangi g'oya va tashabbuslar, puxta o'ylangan istiqbolli rejalar, yangi marra va g'alabalar kerak bo'ladi." [3.7]

Kasbiy mahorat egasi bo'lgan tarix fani o'qituvchisi o'tmish tarixini kelasi zamonda ro'y berishi mumkin bo'lga voqea-hodisalar bilan qiyoslab tushuntira oladi. Parallellar va o'xshashliklarni tasniflash mahoratiga ega bo'ladi. Bunday o'qituvchilar o'quvchilarda tarixiy empatiyani shakllantirish va uni hozirgi zamon bilan bog'lash, kelajak haqidagi fikr-mulohazalarini yuksaltirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz ta'lim - bu nafaqat mutaxassisning shaxsiy professional rivojlanishi, balki butun jamiyat va iqtisodiyotning barqaror rivoji uchun ham strategik ahamiyatga ega tizimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T., "O'zbekiston", 2017, 45,46- bet

2.Shavkat Mirziyoyev.Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. T., "O'zbekiston", 2024, 7 bet

3.Ahmadali Asqarov. O'zbek xalqining kelib chiqish tarixi T., "O'zbekiston", 2015, 3- bet

KIMYO DARSLARIDA 5E INTERFAOL MODELIDAN FOYDALANISH

(“Kislotalar” mavzusi misolida)

¹Xojiboyeva D.K., ²Boyqobilov D.B.

¹Sergeli tumani 267-sonli maktabning kimyo fani o'qituvchisi

²A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti

Annotatsiya. Mazkur tezisda kimyo darslarida 5E interfaol o'qitish modelidan samarali foydalanish masalalari “Kislotalar” mavzusi misolida yoritilgan. 5E modeli (jalb etish, tadqiq etish, tushuntirish, chuqurlashtirish va baholash bosqichlari) asosida tashkil etilgan dars jarayoni o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash hamda tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ushbu model o'quvchilarning kimyoviy tushunchalarni ongli va barqaror o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar:5E interfaol modeli, kimyo ta'limi, kislotalar, kontekstli o'qitish, o'quvchi faolligi, tanqidiy fikrlash

Аннотация. В данной работе рассматриваются вопросы эффективного использования интерактивной модели 5Е в процессе обучения химии на примере темы «Кислоты». Учебный процесс, организованный на основе этапов модели 5Е (вовлечение, исследование, объяснение, углубление и оценивание), способствует повышению познавательной активности учащихся, формированию устойчивых химических знаний, а также развитию логического и критического мышления. Результаты анализа подтверждают целесообразность применения модели 5Е для повышения качества обучения химии.

Ключевые слова:интерактивная модель 5Е, обучение химии, кислоты, контекстное обучение, учебная активность, критическое мышление

Abstract. This paper examines the effective use of the 5E instructional model in chemistry lessons using the topic “Acids” as an example. The learning process structured according to the five stages of the 5E model (Engage, Explore, Explain, Elaborate, and Evaluate) enhances students' motivation, links theoretical knowledge with practical activities, and promotes the development of critical and logical thinking skills. The findings indicate that the 5E model contributes to meaningful and long-term

understanding of chemical concepts.

Keywords: 5E instructional model, chemistry education, acids, interactive learning, student engagement, critical thinking

Kirish

Kimyo fani tabiiy fanlar tizimida muhim o‘rin tutib, o‘quvchilarda tabiat hodisalarini ilmiy asosda tushunish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, “Kislotalar” mavzusi kimyoning fundamental tushunchalaridan biri bo‘lib, sanoat, tibbiyot, qishloq xo‘jaligi hamda kundalik hayot bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu mavzuni samarali o‘qitishda o‘quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi va tajribaviy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan, kimyo darslarida 5E interfaol modelidan foydalanish o‘quvchilarning nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirishiga hamda kimyoviy tushunchalarni ongli ravishda o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Asosiy qism

5E interfaol modeli besh bosqichdan iborat bo‘lib, ular quyidagilardan tashkil topadi: Engage (qiziqtirish), Explore (tadqiq qilish), Explain (tushuntirish), Elaborate (mustahkamlash) va Evaluate (baholash). Ushbu model asosida “Kislotalar” mavzusini o‘qitish dars jarayonini tizimli va samarali tashkil etish imkonini beradi.

1-rasm. 5 E modeli va uning bosqichlari

Qiziqtirish (Engage) bosqichida o‘quvchilarning avvalgi bilimlari faollashtirilib, kundalik hayotda uchraydigan limon, sirka, gazli ichimliklar kabi misollar orqali mavzuga qiziqish uyg‘otiladi. Muammoli savollar va oddiy tajribalar yordamida o‘quvchilarni faol fikrlashga yo‘naltirish ta‘minlanadi. Darsning birinchi bosqichida o‘quvchilarning diqqati yangi mavzuga jalb qilinadi. O‘qituvchi o‘quvchilarning avvalgi bilimlarini faollashtiradi va ularda mavzuga nisbatan qiziqish uyg‘otadi.

O‘qituvchi stol ustiga limon, sirka, gazli ichimlik, olma sharbati kabi moddalarni qo‘yadi va o‘quvchilarga quyidagi savollarni beradi:

Nima uchun limon nordon ta‘mga ega?

Sirkaning o‘tkir hidi nimadan hosil bo‘ladi?

Kislotalar kundalik hayotda qayerlarda uchraydi?

Oshqozonda qanday kislota mavjud?

Shundan so'ng kichik tajriba o'tkaziladi. Lakmus qog'ozini sirka eritmasiga tushiriladi va qog'ozning qizil rangga kirishi kuzatiladi. O'quvchilar ushbu holat sababini tushunishga harakat qiladilar. Bu bosqichning asosiy maqsadi — o'quvchilarda yangi mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish hamda ularni faol fikrlashga jalb qilishdir.

Tadqiq qilish (Explore) bosqichida o'quvchilar kichik guruhlarda ishlagan holda kislotalarning indikatorlarga, metallar va asoslar bilan reaksiyalarini tajriba orqali o'rganadilar. Ushbu bosqich o'quvchilarda kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur bosqichda o'quvchilar mustaqil ravishda tajribalar o'tkazadilar, kuzatishlar olib boradilar va xulosalar chiqaradilar. O'qituvchi esa yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi.

1-tajriba. Kislotalarning indikatorlarga ta'siri

Kerakli jihozlar:		Tajriba jarayoni:		
• lakmus qog'ozini • fenolftalein • metiloranj • sirka yoki xlorid kislota eritmasi				
Natija:				
Ko'k lakmus qizil rangga o'zgaradi. 		Fenolftalein rangsiz holatda qoladi. 		
		Metiloranj qizil rangga o'zgaradi. 		
Xulosa: Kislotalar indikatorlarning rangini o'zgartiradi.				

O'quvchilar kichik guruhlarga bo'linadi va ularga laboratoriya jihozlari hamda eritmalar tarqatiladi.

1-tajriba. Kislotalarning indikatorlarga ta'siri

Kerakli jihozlar:

lakmus qog'ozini;

fenolftalein;

metiloranj;

sirka yoki xlorid kislota eritmasi.

Natija: ko'k lakmus qizil rangga o'zgaradi, fenolftalein rangsiz holatda qoladi.

Tushuntirish (Explain) bosqichida o'qituvchi o'quvchilarning tajriba natijalariga tayangan holda kislotalarning asosiy kimyoviy xossalarini ilmiy jihatdan izohlaydi. Bu jarayonda kimyoviy tenglamalar va aniq misollar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu

bosqichda o'qituvchi o'quvchilarning kuzatuv va tajribalari asosida mavzuni ilmiy jihatdan tushuntiradi.

Kislotalarning asosiy kimyoviy xossalari

1. Indikatorlarga ta'siri

Kislotalar indikatorlarning rangini o'zgartiradi:

ko'k lakmus — qizil rangga;

metiloranj — qizil rangga;

fenoltalein — rangsiz holatda qoladi.

Bu xususiyat orqali eritmaning kislotali muhit ekanligi aniqlanadi.

Kislotalarning asosiy kimyoviy xossalari

1. Indikatorlarga ta'siri

Kislotalar indikatorlarning rangini o'zgartiradi:

- ko'k lakmus — qizil rangga;
- metiloranj — qizil rangga;
- fenoltalein — rangsiz holatda qoladi.

Bu xususiyat orqali eritmaning kislotali muhit ekanligi aniqlanadi.

Indikatorlarning kislotalarda rang o'zgarishi

Ko'k lakmus	Metiloranj	Fenoltalein
Dastlabki rang (ko'k) → Kislota muhitida (qizil)	Dastlabki rang (sariq) → Kislota muhitida (qizil)	Dastlabki rang (rangsiz) → Kislota muhitida (rangsiz)

Xulosa:
 Kislotalar indikatorlarning rangini o'zgartiradi.
 Ko'k lakmus qizilga, metiloranj qizilga aylanadi, fenoltalein esa rangsiz holatda qoladi.
 Demak, kislota muhitini indikatorlar yordamida aniqlash mumkin.

3-rasm. 5E modeling tushuntirish bosqichi

Mustahkamlash (Elaborate) bosqichida o'quvchilar o'zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llaydilar. Masalalar yechish, jadval va sxemalar bilan ishlash, hayotiy misollarni tahlil qilish orqali mavzu chuqurlashtiriladi. 2. Jadval to'ldirish

Kislota nomi Formulasi Qo'llanilishi

Xlorid kislota HCl Laboratoriyada

Sulfat kislota H₂SO₄ Akkumulyatorlarda

Sirka kislota CH₃COOH Oziq-ovqat sanoatida

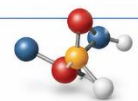
2. Jadval to'ldirish

Kislotalar va ularning qo'llanilishi

Kislota nomi	Formulasi	Qo'llanilishi
Xlorid kislota	HCl	Laboratoriyada
Sulfat kislota	H ₂ SO ₄	Akkumulyatorlarda
Sirka kislota	CH ₃ COOH	Oziq-ovqat sanoatida

Xulosa:

Kislotalar turli sohalarda keng qo'llanadi.
Ularning formulasi va qo'llanilish sohasini bilish muhimdir.

4-rasm. 5E modeling mustahkamlash bosqichi

Baholash (Evaluate) bosqichida esa test savollari, amaliy topshiriqlar va ogʻzaki savol-javoblar orqali oʻquvchilarning nazariy bilimlari, amaliy koʻnikmalari hamda mustaqil fikrlash qobiliyatlari baholanadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, “Kislotalar” mavzusini 5E interfaol modeli asosida oʻqitish oʻquvchilarning darsdagi faolligini oshirib, kimyoviy bilimlarni ongli va barqaror oʻzlashtirishiga imkon yaratadi. Ushbu model oʻquvchilarda tajribaviy faoliyatga qiziqish uygʻotish, tanqidiy fikrlash hamda bilimlarni real hayot bilan bogʻlash koʻnikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli 5E modeli kimyo taʼlimida samarali pedagogik texnologiya sifatida taʼlim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Eisenkraft – Expanding the 5E Model. Eisenkraft, A. Expanding the 5E Model. The Science Teacher, 2003.
2. Duran & Duran – The 5E Instructional Model. A Learning Cycle Approach for Inquiry-Based Science Teaching. Science Education Review, 2004.
3. Ishmuhamedov R. – Taʼlimda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Isteʼdod, 2014.
4. Tolipov Oʻ., Usmonboyeva M. – Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.

“Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tizimida oʻqituvchining shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish: Oʻzbekiston tajribasi

Sirdaryo viloyati Xovos tumani ijtimoiy fanlar mentori, 16-maktabning oliy toifali tarix fani o'qituvchisi Xudoyberdiyev Abdunazar Abdujalilovich
xudoyberdiyevabdunazar390@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyrug'i asosida joriy etilgan "Kasbiy rivojlanish kuni" (KRK) va "Kasbiy rivojlanish soati" (KRS) tizimi tahlil qilinadi. Xususan, KRK doirasida o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy maqsadlarini SMART asosida rejalashtirish hamda o'quvchilarda ijtimoiy odob va ijtimoiy faollikni shakllantirish bo'yicha metodik yondashuvlar ilmiy pedagogik nuqtai nazardan yoritiladi. Maqolada tayanch maktablar, mentor-o'qituvchilar va yetakchi o'qituvchilar institutining roli, shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanishning huquqiy va amaliy mexanizmlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: KRK, KRS, 246-son buyruq, mentor-o'qituvchi, SMART maqsad, ijtimoiy odob, ijtimoiy faollik, tayanch maktab, uzluksiz kasbiy ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируется система «Дня профессионального развития» (ДПР) и «Часа профессионального развития» (ЧПР), введенная приказом Министра дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан № 246 от 7 августа 2024 года. В частности, в рамках ДПР с научно-педагогической точки зрения рассматриваются методические подходы к планированию личностных и профессиональных целей учителей по SMART-методам и формированию у учащихся социальной порядочности и социальной активности. В статье исследуется роль базовых школ, учителей-наставников и института ведущих учителей, а также правовые и практические механизмы непрерывного профессионального развития.

Ключевые слова: КРК, КРС, Приказ № 246, наставник-учитель, SMART-цель, социальный этикет, социальный активизм, начальная школа, непрерывное профессиональное образование.

Abstract: This article analyzes the system of "Professional Development Day" (KRK) and "Professional Development Hour" (KRS), introduced by the Order of the Minister of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan No. 246 dated August 7, 2024. In particular, within the framework of KRK, methodological approaches to planning teachers' personal and professional goals on a SMART basis and the formation of social decency and social activity in students are covered from a scientific pedagogical point of view. The article examines the role of base schools, mentor-teachers and the institute of leading teachers, as well as the legal and practical

mechanisms of continuous professional development.

Keywords: KRK, KRS, Order No. 246, mentor-teacher, SMART goal, social etiquette, social activism, basic school, continuing professional education.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘qituvchilarning kasbiy malakasini muntazam oshirib borish eng muhim ustuvorliklardan biriga aylandi. 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori va uning ijrosini ta’minlovchi 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyruq (keyingi o‘rinlarda — Buyruq) asosida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Kasbiy rivojlanish kuni” (KRK) va “Kasbiy rivojlanish soati” (KRS) tadbirlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Ushbu tizim o‘qituvchilarni ishlab chiqarishdan ajralgan holda, tayanch maktablar negizida va o‘z muassasalarida kasbiy rivojlantirishning yangi modelidir.

Maqolada 246-son buyruqning mantiqiy tuzilishidan kelib chiqib, KRK ning ikkita namunaviy mavzusi — “Shaxsiy va kasbiy rivojlanishning maqsad va rejalarini belgilash” hamda “O‘quvchilarda ijtimoiy odob va ijtimoiy faollik ko‘nikmalarini rivojlantirish” — tizimli tahlil qilinadi. Ushbu ikki mavzu buyruqda belgilangan o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi tamoyilining ichki mantiqini aks ettiradi: avval o‘qituvchi o‘zini rivojlantirish rejasini tuza oladi, so‘ngra bu kompetensiyani o‘quvchilarga o‘tkaza oladi.

1. 246-son buyruqning metodik asoslari va KRK ning o‘rni

Buyruqning 2-ilovasi (Tartib) 4-bandda KRK va KRS ning maqsadi “o‘qituvchilarga kasbiy mahoratini oshirish va metodik tayyorgarligini takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish” deb belgilangan. 5-bandda esa asosiy vazifalar qatorida “o‘qituvchilarning o‘zi ustida mustaqil ishlashi” va “refleksiv amaliyot” alohida ta’kidlangan. Aynan shu bandlar KRK ning birinchi mavzusi — shaxsiy va kasbiy maqsadlarni SMART asosida rejalashtirish — bilan bevosita bog‘lanadi.

Shuningdek, Tartibning 6-bobi (29–31-bandlar) KRK o‘quv mashg‘ulotlari ma’ruza, amaliy mashg‘ulot, trening, interfaol mashg‘ulotlar va boshqa shakllarda tashkil etilishini nazarda tutadi. Taqdim etilgan KRK dasturlari aynan ushbu talablarga muvofiq: ular “E’tiborni jalb qilish”, “Mavjud tushunchalarni aniqlash”, “Buni bilishingiz muhim”, “Amaliyot”, “Xulosa va refleksiya” bosqichlaridan iborat bo‘lib, interfaol metodlar (BBB, idrok xaritasi, “G‘alvir” metodi, poster devor) bilan boyitilgan.

2. Shaxsiy va kasbiy rivojlanish maqsadlarini belgilash: pedagogning o‘z-o‘zini boshqarish kompetensiyasi

Birinchi KRK mavzusi (“Shaxsiy va kasbiy rivojlanishning maqsad va rejalarini belgilash”) pedagoglarda o‘z kasbiy va shaxsiy ehtiyojlarini anglash, ularni SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) mezonlari asosida maqsadlarga aylantirish va qisqa hamda uzoq muddatli rejalar tuzish ko‘nikmasini shakllantirishga qaratilgan.

Mazkur mavzu 246-son buyruqning 2-ilovasi 5-bandida belgilangan “o‘qituvchilarning o‘zi ustida mustaqil ishlashi” hamda 7-ilovada ko‘rsatilgan 72 soatlik sertifikat talablarining amalga oshirishining asosiy mexanizmidir. Zero, o‘qituvchi o‘z rivojlanish yo‘nalishini aniq belgilamasa, KRK da o‘zlashtirgan bilimlarni KRS da amalda qo‘llash va refleksiya qilish imkoniyatini yo‘qotadi.

Metodik jihatdan, ushbu KRK da qo‘llanilgan “Hayot muvozanati g‘ildiragi” va “Kasbiy vazifalar g‘ildiragi” vositalari o‘qituvchiga o‘zining shaxsiy (oilasi, sog‘liq, moliya, ruhiyat) va kasbiy (dars rejalashtirish, baholash, hamkorlik, o‘z-o‘zini rivojlantirish) sohalaridagi bo‘shliqlarni vizual tarzda aniqlash imkonini beradi. Bu esa mentor-o‘qituvchi tomonidan keyingi o‘quv yilida dasturni takomillashtirish (Tartib 16-bandi) uchun muhim kirish ma’lumotlarini yaratadi.

Alisa va Cheshire mushugi obraziga asoslangan kirish qismi (1-rasm) esa buyruqning 2-ilovasida aytilgan “hayotiy voqea” va “aforizm” orqali diqqatni jalb qilish metodlariga to‘liq mos keladi. Pedagogga “qayerga borishni xohlasang, shu yo‘lni tanla” degan g‘oya orqali rivojlanishning tanlovga asoslanganligi tushuntiriladi.

3. O‘quvchilarda ijtimoiy odob va ijtimoiy faollikni rivojlantirish: pedagogik innovatsiya sifatida

Ikkinchi KRK mavzusi (“O‘quvchilarda ijtimoiy odob va ijtimoiy faollik ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali farovonlikka erishish”) 246-son buyruqning 5-bandida belgilangan vazifalar — jumladan, “Prezident va ixtisoslashtirilgan maktablarning ilg‘or tajribalarini umumiy o‘rta ta’lim muassasalariga joriy qilish” hamda “o‘qituvchilarga zamonaviy pedagogik va innovatsion ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirish uchun sharoit yaratish” — bilan bevosita bog‘liq.

Ushbu KRK da “Bilim, odob va tashabbuskorlik: qay biri muhimroq?” mavzusidagi 11–13-slaydlar orqali o‘qituvchilarga o‘quvchilarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning nazariy asoslari beriladi. Xususan, bilim poydevor, odob ijtimoiy muhitning yuragi, tashabbuskorlik esa harakatga olib keluvchi kuch sifatida talqin etiladi. Bu yondashuv 246-son buyruqning 4-ilovasida belgilangan hududiy ishchi guruhlarning “o‘qituvchilarning kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib tadbirlarni tashkil etish” vakolatiga to‘liq mos keladi.

13-slayddagi vaziyatli topshiriq (avtobusda muomala madaniyati muammosi)

orqali o'quvchilarni muammoni aniqlash, tahlil qilish, muqobil yechimlar ishlab chiqish va metodik yechim tanlash bosqichlaridan o'tkazish ko'zda tutilgan. Bu esa Tartibning 17-bandi talablariga javob beradi, ya'ni yetakchi o'qituvchi "o'qituvchilarning o'zaro dars kuzatishini va ularning hamkasblari tomonidan tahlil qilinishini tashkil qiladi".

KRK ning amaliy qismida qo'llanilgan "Men ham hammasini bilaman" metodi (rasmlar orqali tushunchalarni ifodalash) va "G'alvir" metodi esa 246-son buyruqning 6-bobi (31-modda) da ko'rsatilgan "trening, interfaol mashg'ulotlar va boshqa shakllar" talablariga muvofiq tashkil etilgan.

4. Mentor-o'qituvchi va yetakchi o'qituvchi: tizimning ikki asosiy subyekti

246-son buyruqning 2-ilovasida (16–17-bandlar) mentor-o'qituvchi va yetakchi o'qituvchining vazifalari aniq farqlangan. Mentor-o'qituvchi KRK ni tayanch maktabda tashkil qiladi, elektron qaydnoma yuritadi, ishtirokchilarning davomatini nazorat qiladi hamda ularga metodik tavsiyalar beradi. Yetakchi o'qituvchi esa KRS ni o'z maktabida tashkil qiladi, dars kuzatish va refleksiv amaliyotni yo'lga qo'yadi.

Taqdim etilgan ikki KRK mavzusi mentor-o'qituvchi tomonidan tayanch maktabda o'tiladi. Birinchi mavzu (maqsad belgilash) ko'proq o'qituvchining o'ziga qaratilgan bo'lsa, ikkinchi mavzu (ijtimoiy odob va faollik) o'qituvchidan o'quvchilarga yo'naltirilgan kompetensiyani talab qiladi. Bu ikki mavzu ketma-ketligi buyruqda belgilangan "uzluksiz kasbiy rivojlanish" tamoyilining amalda qanday ishlashini ko'rsatadi: avval o'qituvchi o'zini rivojlantiradi, so'ngra o'quvchilarni rivojlantirish vositalarini o'zlashtiradi.

Buyruqning 5-bandida mentor-o'qituvchilarga asosiy ish joyidagi lavozim maoshining 20% miqdorida oylik ustama to'lanishi belgilangan. Bu moddiy rag'batlantirish tizimi tayanch maktablarda sifatli KRK o'tkazilishining muhim kafolati hisoblanadi. Sirdaryo viloyati misolida, 6-ilogaga muvofiq har bir tuman va shaharda fanlar kesimida tayanch maktablar ajratilgan bo'lib, ularning har birida fan yo'nalishiga mos mentor-o'qituvchi faoliyat yuritadi.

5. Xulosa va takliflar

246-son buyruq asosida joriy etilgan KRK va KRS tizimi O'zbekistonda o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishining tizimli va huquqiy mustahkamlangan modelidir. Taqdim etilgan ikki KRK mavzusi — shaxsiy-kasbiy maqsadlarni belgilash va o'quvchilarda ijtimoiy odob hamda faollikni rivojlantirish — buyruqning quyidagi asosiy talablarini amalda qanoatlantiradi:

1. **Refleksiv amaliyot** (BBB metodi, "G'alvir", poster devor) — Tartib 5-bandi;
2. **SMART asosida rejalashtirish** — Tartib 5-bandi (mustaqil ishlash);

3. **Interfaol va innovatsion metodlar** — Tartib 31 va 42-bandlari;

4. **Tayanch maktab — mentor — yetakchi o'qituvchi vertikal** — Tartib 7, 16–17-bandlari.

Akademik nuqtai nazardan, KRK ning ushbu ikki mavzusi o'qituvchilarning “o'z-o'zini boshqarish” (self-regulation) va “ijtimoiy kompetensiya” (social competence) sohalaridagi tayyorgarligini sinxron rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu mavzularning KRS jarayonlarida qanday amaliy natijalarga olib kelayotganini o'rganish maqsadida tayanch maktablar negizida eksperimental tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi.

Shuningdek, hududiy ishchi guruhlariga (Buyruq 4-ilova) KRK dasturlarini mahalliyashtirishda mahalliy ijtimoiy-madaniy xususiyatlarni hisobga olish, ayniqsa ikkinchi mavzu (“ijtimoiy odob va faollik”) bo'yicha hududiy misollar va vaziyatlarni kiritish taklif etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining “Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida”gi 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyrug'i.

3. KRK dasturi: “Shaxsiy va kasbiy rivojlanishning maqsad va rejalarini belgilash” (2024-2025-o'quv yili uchun namunaviy ishlanma).

4. KRK dasturi: “O'quvchilarda ijtimoiy odob va ijtimoiy faollik ko'nikmalarini rivojlantirish orqali farovonlikka erishish” (2024-2025-o'quv yili uchun namunaviy ishlanma).

5. A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutining 2024-yil uchun metodik tavsiyalari.

Atom fizikasi bilan adabiyotni integratsiyalashgan holda o'qitish metodikasi

Xudoyberdiyev Gulmurod Urolovich¹, Urolova Munisa Gulmurot qizi²

¹A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti, katta o'qituvchi

²Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada atom fizikasi bilan adabiyot integratsiyalashgan holda o'qitishning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Atom haqidagi dastlabki falsafiy

qarashlar, qadimgi yunon atomistik ta'limoti hamda Lukretsiy Karning "De Rerum Natura" poemasida atom va tabiat hodisalarining badiiy-falsafiy talqini ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada she'riy integratsiya, fanlararo yondashuv asosida atom tuzilishini o'qitish usullarining pedagogik samaradorligi ochib berilgan. Ushbu yondashuv o'quvchilarning ilmiy tafakkuri, estetik dunyoqarashi, ijodiy fikrlashi hamda kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Atom fizikasi, fanlararo integratsiya, adabiyot va fizika uyg'unligi, atomistik ta'limot, Demokrit, Lukretsiy, De Rerum Natura, STEAM ta'limi, ilmiy tafakkur, badiiy tafakkur, she'riy integratsiya, ilmiy-falsafiy qarashlar.

Аннотация: В данной статье освещаются научно-методические основы преподавания атомной физики в интеграции с литературой. Рассматриваются первоначальные философские представления об атоме, древнегреческое атомистическое учение, а также художественно-философская интерпретация атома и явлений природы в поэме De Rerum Natura («О природе вещей») Lucretius. Кроме того, в статье раскрывается педагогическая эффективность методов преподавания строения атома на основе поэтической интеграции и междисциплинарного подхода. Обосновывается, что данный подход способствует развитию научного мышления, эстетического мировоззрения, творческого мышления и коммуникативной компетентности учащихся.

Ключевые слова: Атомная физика, междисциплинарная интеграция, гармония литературы и физики, атомистическое учение, Democritus, Lucretius, De Rerum Natura, STEAM Education, научное мышление, художественное мышление, поэтическая интеграция, научно-философские взгляды.

Abstract: This article highlights the scientific and methodological foundations of teaching atomic physics in integration with literature. The study examines the earliest philosophical ideas about the atom, the ancient Greek atomistic doctrine, and the artistic-philosophical interpretation of atoms and natural phenomena in De Rerum Natura by Lucretius. Furthermore, the article reveals the pedagogical effectiveness of teaching atomic structure through poetic integration and an interdisciplinary approach. It is substantiated that this methodology contributes to the development of students' scientific thinking, aesthetic worldview, creative thinking, and communicative competence.

Keywords: Atomic physics, interdisciplinary integration, harmony of literature and physics, atomistic doctrine, Democritus, Lucretius, De Rerum Natura, STEAM

Education, scientific thinking, artistic thinking, poetic integration, scientific and philosophical views.

Bugungi kunda ta'limda STEAM yondashuvi nafaqat aniq fanlarni, balki gumanitar sohalarini ham qamrab olishni talab etadi. Atom tuzulishi haqidagi tasavvurlar ko'pincha quruq formulalar va ko'zga ko'rinmas modellardan iborat bo'lgani uchun o'quvchida "zerikarli fan" degan tushuncha uyg'otishi mumkin. Ammo atomning kashf qilinishi ortida buyuk insonlar taqdiri, falsafiy qarashlar va adabiy janrga xos bo'lgan drammatizm yotadi.

Badiiy tafakkur va ilmiy tafakkur uyg'unligi. Adabiyot inson ruhiyati, tafakkuri va estetik dunyoqarashini rivojlantiradi. Fizika esa mantiqiy va analitik fikrlashni shakllantiradi. Ushbu ikki yo'nalishni uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Atom fizikasi mavzularini o'qitishda ilm-fan haqidagi she'rlar, hikmatli so'zlar, ilmiy-fantastik asarlar va olimlar haqidagi badiiy lavhalardan foydalanish mumkin.

Qadimgi grek faylasufi Demokrit barcha jismlar doimo uzluksiz mexanik harakatda bo'lgan va turli xil birikishlarda o'zaro bir-biriga kirishib, tabiatning hamma jismlarini hosil qiladigan, bo'linmaydigan va o'zgarmaydigan mayda zarralardan-atomlardan tuzilgan degan, fikrni birinchi bo'lib aytgan. Demokritning atomlar haqidagi ta'limotining asosiy g'oyasi(mazmuni)ni rim shoiri va faylasufi Tit Lukresiy Karning "De rerum natura"-“ Narsalarning tabiati haqida” nomli mashhur poemasida bayon etilgan edi. U o'z poemasida qadimgi yunon atomist-olimlarining tasavvurlarini quyidagicha ifodalagan.

...So'zlay, tingla gapim, o'zing ham beshak, iqror bo'lursan,
 Mavjud jismlar bor, ko'z bilan ko'ra olmasmiz bizlar.
 Shamol dengizlarga, ayonki, dahshat-g'alayon solar,
 Ulkan kemalarni aylab g'arq, ko'kdan bulutlar haydar.
 Va yoki keng dalalarda qyun bo'lib aylanar gir-gir,
 Baland cho'qqilarni, daraxtlarni qulatib ketar.
 O'rmonni yiqitar, shiddat bilan silkitar va yana,
 Shamol guvillaydi vahimali bo'ron misoli.
 Demak, shamol-jism, lekin ko'zimizga ko'rinmas faqat.
 ...so'ngra, ko'rmasakda, dimoqqa qanday kirganligini,
 Turfa xil hidlarni doimo seza olgaymiz bizlar.
 Shuningdek, tovushni eshitib, ko'ra olmasmiz zinhor,
 Issiq va sovuqni ko'zimz ilg'ay olmaydi hech vaqt,
 Bular qo'zg'ata olar ekan his-tuyg'ularimizni,
 Demak, ularning bari shubhasiz moddiy erur.

Biz neni his qilsak, jismnigina his qilarmiz faqat.
 To'liqlarni urib qaytarib turgan qirgo'qda,
 Ko'ylak ho'l bo'lar doim, osib qo'ysang oftobda qurur.
 Ammo ko'rib bo'lmas unga nam qanday o'tirib qolar.
 Va ko'zga ko'rinmas namning issiqdan yo'qolgani ham.
 Demakki, suv mayda zarralarga bo'linar ekan,
 Ularni ko'zim bilan payqay olmasmiz lekin.

Lukretsiy Karning "De Rerum Natura" (Narsalarning tabiati haqida) asari qadimgi atomistik falsafaning eng mashhur manbalaridan biridir. Ushbu poema miloddan avvalgi I asrda yozilgan bo'lib, unda olamning tuzilishi, modda, harakat va tabiat hodisalari atomlar orqali tushuntiriladi.

Asarda atom haqida bayon qilingan asosiy g'oyalar

1. Barcha narsalar atomlardan tashkil topgan.

Lukretsiy Kar Demokrit va Epikurning atomistik qarashlarini davom ettirib, tabiatdagi barcha jismlar juda mayda, ko'rinmas zarrachalar — atomlardan tashkil topganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, atomlar bo'linmaydi, ular abadiy mavjud, barcha jismlar atomlarning turlicha birikishidan hosil bo'ladi. Bu g'oya keyinchalik zamonaviy atom nazariyasining falsafiy asosiga aylangan.

2. Atomlar doimiy harakatda bo'ladi.

Poemada atomlar bo'shliqda doimiy harakat qilishi bayon etiladi. Bu harakat, jismlarning paydo bo'lishi, yemirilishi, tabiatdagi o'zgarishlar sababidir. Bu qarash keyinchalik molekulyar-kinetik nazariya va zamonaviy fizika rivojiga ma'lum darajada yaqin falsafiy fikr bo'lib xizmat qilgan.

3. Bo'shliq (vakuum) mavjudligi

Lukretsiy atomlar harakatlanishi uchun bo'shliq zarur deb hisoblaydi. Agar bo'shliq bo'lmasa, harakat bo'lmaydi va jismlar siljimaydi. Bu g'oya qadimgi davr uchun juda ilg'or ilmiy-falsafiy qarash edi.

Asarning ilmiy ahamiyati, qadimgi atomistik falsafaning eng to'liq manbasi, ilmiy tafakkur tarixidagi muhim asar, keyingi fizika va kimyo rivojiga ta'sir ko'rsatgan falsafiy meros hisoblanadi. Keyinchalik Galileo Galiley, Isaak Nyuton, Jon Dalton kabi olimlarning ilmiy qarashlari shakllanishida atomistik g'oyalar muhim rol o'ynagan.

Lukretsiy Karning De Rerum Natura poemasida: barcha jismlar atomlardan tashkil topgani; atomlarning doimiy harakati; bo'shliq mavjudligi; tabiat qonuniyat asosida ishlashi haqidagi ilg'or ilmiy-falsafiy g'oyalar bayon etilgan. Mazkur asar qadimgi atomistik ta'limotning eng buyuk adabiy va ilmiy yodgorliklaridan biri hisoblanadi

Ushbu poema fizika va adabiyot integratsiyasining qadimgi namunasi hisoblanadi.

Chunki: murakkab ilmiy g'oyalar she'riy shaklda berilgan; tabiat qonunlari badiiy tasvirlangan; ilmiy tafakkur estetik usulda ifodalangan.

Bu esa bugungi kunda fanlararo ta'lim uchun ham juda muhimdir.

Atom fizika va she'riy integratsiyada, Atom haqidagi she'rlarni tahlil qilish. Ilk o'qituvchilik faoliyatimni 2001-yil Umid iqtidorli bolalar litsey-internatida boshlaganimda 7-“V” sinf o'quvchisi Rustamova Sabina tomonidan yozilgan “Atom” she'rini keltiraman.

ATOM

Elektron, proton,
Farqlarin sanay shu on,
Biri manfiy, biri musbat,
Bu katta farqdir albat
Elektron qobiqda,
Minuslar bordir bunda,
Elektron qahrabo,
Degan Beruniy bobo,
Proton yadroda bo'lib paydo,
Neytronni qilgan shaydo,
Chedvik topgan zarra neytron,
Neytraldir u hamon
Rezerford topdi, planetar model,
Kashfiyot qilganga berilar “NOBEL”.
Atom zarradir bo'linmas,
Ammo u ko'zga ko'rinmas.

Atom tuzilishini o'quvchilarga oddiy bir she'r bilan ham soda qilib tushuntirsa bo'ladi. Bu she'rni yod olgan o'quvchi atom qanday tuzilgan, nechta zarradan iborat, ularning zaryadlari qanday va kimlar tomonidan kashf qilinganligi haqida ma'lumotlarga ega bo'ladi.

Atom fizikasini tarixiy haqiqatlar va adabiy durdonalar bilan bog'lab o'qitish — ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Bu yondashuv o'quvchiga nafaqat fizikani o'rgatadi, balki uni ma'naviy boy, keng dunyoqarashga ega bo'lgan shaxs sifatida shakllantiradi. Bu integratsiya o'quvchilarning nutq madaniyati, ijodiy fikrlashi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi.

Atom fizikasi bilan adabiyotni integratsiyalashgan holda o'qitish quyidagi natijalarni beradi:

1. O'quvchilarning fizika faniga qiziqishi ortadi.

2. Murakkab mavzular osonroq tushuniladi.
3. Fanlararo bog'liqlik shakllanadi.
4. Tarixiy va estetik tafakkur rivojlanadi.
5. Mustaqil fikrlash ko'nikmalari kuchayadi.
6. O'quvchilarda ilmiy dunyoqarash shakllanadi.
7. Ta'limning tarbiyaviy ahamiyati ortadi.

Zamonaviy pedagogikada bunday yondashuv STEAM tamoyillariga to'liq mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 7-sinf Fizika darsligi Yangi avlod darsligi. Toshkent 2023.
2. Tit Lucretius Kar. (De Rerum Natura) "О природе вещей" Nashriyot: Moskva–Leningrad, SSSR Fanlar Akademiyasi nashriyoti 1997-yil
3. Fizika o'qitish metodikasi. – Toshkent, O'qituvchi nashriyoti. 2023

GAMIFIKATSIYA ELEMENTLARINING FIZIKA DARSLARIGA TA'SIRI

Xudoyberdiyev Gulmurod Urolovich¹, Urolova Munisa Gulmurot qizi²

¹A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti, katta o'qituvchi

²Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, talaba

Annotatsiya: Mazkur maqolada fizika darslarida gamifikatsiya elementlaridan foydalanishning pedagogik samaradorligi hamda o'quvchilar motivatsiyasiga ta'siri tahlil qilinadi. Gamifikatsiya ta'lim jarayoniga o'yin mexanikalarini integratsiyalash orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirish, faol ishtirokini ta'minlash va bilimlarni samarali o'zlashtirishga xizmat qilishi yoritilgan. Shuningdek, maqolada fizika darslarida qo'llaniladigan gamifikatsiya vositalari, ularning afzalliklari va ayrim cheklovlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: gamifikatsiya, fizika ta'limi, motivatsiya, STEAM, interaktiv metodlar, pedagogik texnologiyalar, o'yin elementlari, refleksiya.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогическая эффективность использования элементов геймификации на уроках физики, а также их влияние на мотивацию учащихся. Освещается роль геймификации в образовательном процессе через интеграцию игровых механик, направленных на повышение интереса учащихся к уроку, обеспечение их активного участия и эффективного усвоения знаний. Кроме того, в статье с научно-педагогической точки зрения рассматриваются средства геймификации, применяемые на уроках физики, их преимущества и отдельные ограничения.

Ключевые слова: геймификация, обучение физике, мотивация, STEAM, интерактивные методы, педагогические технологии, игровые элементы, рефлексия.

Abstract: This article analyzes the pedagogical effectiveness of using gamification elements in physics lessons and their impact on students' motivation. The study highlights how the integration of game mechanics into the educational process contributes to increasing students' interest in lessons, ensuring active participation, and improving the effective acquisition of knowledge. In addition, the article examines the gamification tools used in physics classes, as well as their advantages and certain limitations from a scientific and pedagogical perspective.

Keywords: gamification, physics education, motivation, STEAM, interactive methods, pedagogical technologies, game elements, reflection.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish hamda ularni faol o'quv jarayoniga jalb qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, fizika kabi murakkab formulalar va abstrakt tushunchalarga boy fanlarni o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash zarurati ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan gamifikatsiya yondashuvi bugungi ta'lim jarayonida samarali metodlardan biri sifatida qaralmoqda.

Gamifikatsiya — bu o'yin elementlarini fizika darslariga tatbiq etish orqali o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirishga qaratilgan texnologik hamda pedagogik yondashuvdir. Ta'limda esa u o'quvchilarning darsdagi ishtiroki, mustaqil fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Fizika — nazariy tafakkur va amaliy ko'nikmani birlashtiruvchi fan sifatida — o'quvchilarning eng qiyin deb hisoblagan fanlaridan biri bo'lib qolmoqda. Bugungi maktab sinflari esa o'n yil avvalgidan tamoman farq qiladi: o'quvchilar smartfon, ijtimoiy tarmoqlar va qiziqarli o'yinlar dunyosida o'sib kelmoqda. Ularning diqqatini tortib, fizikaga qiziqishini uyg'otish uchun o'qituvchi yangi yondashuvlarni qidirishga majbur.

Gamifikatsiya tushunchasi dastlab raqamli texnologiyalar va marketing sohasida qo'llanilgan bo'lsa-da, keyinchalik pedagogikada ham keng tarqala boshladi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi o'quv jarayonini qiziqarli va motivatsion muhitga aylantirishdan iborat. Gamifikatsiya — o'yin elementlarini o'yin bo'lmagan muhitlarga qo'llash san'ati bo'lib, ball yig'ish, daraja oshirish, nishon qo'lga kiritish, do'stlar bilan raqobat — bu elementlar o'quvchini fizika darsiga xuddi sevimli video o'yiniga kabi jalb etishi mumkin. Ammo gamifikatsiya faqat sirtqi bezak emas — uning ortida kuchli psixologik mexanizmlar yotadi.

O'zbekistonda ta'lim islohoti doirasida o'quv jarayoniga yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. 2021-yilda tasdiqlangan "Maktabgacha va maktab ta'limini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi" o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlovchi interaktiv ta'lim shakllari, xususan o'yin asosida o'qitish metodlarini joriy etishni talab etadi.

Gamifikatsiya elementlarining fizika darslariga ta'sirini O'zbekiston maktablari kontekstida chuqur o'rganish, samarali va samarasiz yondashuvlarni farqlab ko'rsatish hamda amaliy qo'llanma ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot uchta asosiy savolga javob izlaydi: gamifikatsiya fizika darslarida o'quvchi motivatsiyasiga qanday ta'sir ko'rsatadi; gamifikatsiya o'quvchilarning bilim o'zlashtirish darajasini oshiradimi; gamifikatsiyani fizika darsiga qanday metodologik asosda kiritish kerak.

*O'yin — bu jiddiy ish. Bola o'yin orqali o'rganadi, o'sadi va kelajak hayotiga tayyorlanadi. Yaxshi o'qituvchi sinfni o'yinning qiziqarli va ta'sirli maydoniga aylantira oladi.*³⁶

Gamifikatsiya bir xil tushuncha emas — u o'nlab turli elementlardan iborat bo'lib, ularning har biri o'ziga xos pedagogik vazifani bajaradi. Fizika o'qituvchisi bu elementlarni bilmasdan, faqat "o'yin"ni darsga kiritaman deb, samarasiz yoki hatto zararli natijaga erishishi mumkin.

Fizika darslarida gamifikatsiya elementlari turli shakllarda qo'llanilishi mumkin. Masalan, Kahoot, Quizizz, Wordwall, LearningApps va Topqir.uz platformalari orqali tashkil etilgan interaktiv testlar o'quvchilarning bilimni tezkor baholash va darsga bo'lgan qiziqishini oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, virtual laboratoriyalar va PhET simulyatsiyalari yordamida mexanika, optika, elektr hodisalari va atom fizikasi bo'yicha tajribalarni interaktiv tarzda bajarish mumkin. Bu esa nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lashga yordam beradi. Elektr zanjirlarini o'rganishda Om qonuni asosidagi topshiriqlar gamifikatsion yondashuv orqali qiziqarli shaklda tashkil qilinadi: Masalan, o'quvchilar "Elektr stansiyasini ishga tushirish" nomli missiyada kuchlanish, tok va qarshilik orasidagi bog'lanishni topish orqali keyingi bosqichga o'tadilar.

Gamifikatsiya o'quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ichki motivatsiya O'quvchi topshiriqni bajarish jarayonida: qiziqish; muvaffaqiyat hissi; o'ziga ishonch hosil qiladi. Bu esa uning fanga bo'lgan ijobiy munosabatini kuchaytiradi.

³⁶ Johan Huizinga, «Homo Ludens», 1938

Tashqi motivatsiya esa ballar, reytinglar va mukofotlar o'quvchilarni faolroq ishtirok etishga undaydi. Biroq haddan tashqari raqobat ayrim hollarda stress va bosimni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli o'qituvchi gamifikatsiya elementlaridan pedagogik me'yor asosida foydalanishi lozim.

Gamifikatsiyaning fizika ta'limidagi asosiy afzalliklari: darsga qiziqishni oshiradi; murakkab mavzularni soddalashtiradi; mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantiradi; STEAM yondashuvini qo'llab-quvvatlaydi; refleksiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi; jamoaviy ishlash madaniyatini shakllantiradi.

Gamifikatsiya metodikasini qo'llashda ayrim muammolar ham uchraydi: texnik vositalarning yetarli emasligi; internet bilan bog'liq muammolar; barcha o'quvchilarning bir xil motivatsiyaga ega emasligi; o'yin elementlarining asosiy maqsaddan ustun kelishi ehtimoli. Shuningdek, o'qituvchilarning gamifikatsion metodlar bo'yicha metodik tayyorgarligi ham muhim omillardan biri hisoblanadi.

Gamifikatsiya fizika darslarini zamonaviy, interaktiv va samarali tashkil etishda muhim pedagogik texnologiya hisoblanadi. U o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, fanlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish hamda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi.

Fizika ta'limida gamifikatsiya elementlaridan oqilona foydalanish o'quvchilarning: mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalari, STEAM kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelajakda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalarining rivojlanishi gamifikatsiyaning ta'limdagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'.Otamuratov, H.X.Davletova, G.Xudoyberdiyev va boshq. Fizika va astronomiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar "Ilm ziyo zakovat" nashriyoti Toshkent 2025y

2. B.T.Xoliqov, M.S. Nazarova, Gamifikatsiya elementlarining fizika fanini o'qitishdagi roli. Pedagogik mahorat, 4(3), 67–79. (2023).

3. J.Huizinga, Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture. Routledge Classics. (1938).

Umumta'lim maktabi o'qituvchilarining ekologik savodxonligini rivojlantirishning dolzarb muammolari, ularning yechimlari va istiqbollari

Xurramov Isroil Abdurashidovich - A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Ilmiy kotibi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktabi o'qituvchilarining ekologik

savodxonligini uzluksiz kasbiy rivojlantirish asosida takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda o'qituvchilarning ekologik savodxonligini rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan tizimli muammolar, nazariy va amaliy bilimlar o'rtasidagi nomutanosiblik hamda motivatsion omillarning yetarli darajada shakllanmaganligi ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, maqolada keltirilgan ilmiy manbalar va nazariy yondashuvlar umumta'lim maktablarida ekologik madaniyatni shakllantirish, pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish hamda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim metodologik asos sifatida xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ekologik savodxonlik, ekologik kompetensiya, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim, barqaror rivojlanish, integrativ yondashuv, ekologik ong, ekologik mas'uliyat, pedagogik kompetentlik, raqamli ta'lim, ekologik loyihalar.

Аннотация. В данной статье проанализированы теоретико-методологические основы совершенствования экологической грамотности учителей общеобразовательных школ на основе непрерывного профессионального развития. В исследовании научно освещены системные проблемы, возникающие в процессе развития экологической грамотности педагогов, несоответствие между теоретическими и практическими знаниями, а также недостаточный уровень сформированности мотивационных факторов. Кроме того, обосновано, что научные источники и теоретические подходы, представленные в статье, служат важной методологической основой для формирования экологической культуры в общеобразовательных школах, развития профессиональной компетентности педагогов и достижения целей устойчивого развития.

Ключевые слова: экологическая грамотность, экологическая компетенция, непрерывное профессиональное развитие, экологическая культура, экологическое образование, устойчивое развитие, интегративный подход, экологическое сознание, экологическая ответственность, педагогическая компетентность, цифровое образование, экологические проекты.

Abstract. This article analyzes the theoretical and methodological foundations for improving the environmental literacy of general secondary school teachers through continuous professional development. The study scientifically highlights systemic problems arising in the process of developing teachers' environmental literacy, the imbalance between theoretical and practical knowledge, and the insufficient formation of motivational factors. Furthermore, the article substantiates that the scientific sources

and theoretical approaches presented serve as an important methodological basis for shaping environmental culture in general secondary schools, developing teachers' professional competence, and achieving sustainable development goals.

Keywords: environmental literacy, environmental competence, continuous professional development, environmental culture, environmental education, sustainable development, integrative approach, environmental awareness, environmental responsibility, pedagogical competence, digital education, environmental projects.

Global ekologik inqiroz, iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikning kamayishi, tabiiy resurslarning tanqisligi hamda atrof-muhit degradatsiyasining kuchayishi XXI asrning eng dolzarb muammolaridan biri sifatida insoniyat taraqqiyotiga jiddiy xavf tug'dirmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda ta'lim tizimining, ayniqsa umumta'lim maktablari faoliyatining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Chunki zamonaviy jamiyatda ekologik ong, ekologik madaniyat va ekologik mas'uliyatni shakllantirish jarayoni bevosita ta'lim bilan bog'liqdir.

Ushbu jarayonda umumta'lim maktabi o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi subyekt, balki ekologik qadriyatlarni targ'ib qiluvchi, ekologik tafakkurni rivojlantiruvchi hamda o'quvchilarning tabiatga ongli munosabatini shakllantiruvchi muhim pedagogik figuraga aylanadi. Shu sababli o'qituvchilarning ekologik savodxonligini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning ustuvor ilmiy-amaliy yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ekologik savodxonlik tushunchasi keng qamrovli ijtimoiy-pedagogik kategoriya bo'lib, u shaxsning ekologik bilimlar tizimiga ega bo'lishi, tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglay olishi, ekologik muammolarni tahlil qilish va ularga nisbatan mas'uliyatli yondashuvni namoyon etishi bilan tavsiflanadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan ekologik savodxonlik o'qituvchining ekologik kompetensiyasi, ekologik tafakkuri, ekologik madaniyati hamda ekologik faoliyatga tayyorlik darajasining integrativ ko'rsatkichi hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim paradigmasida ekologik savodxonlik faqat ekologiya faniga oid nazariy bilimlar majmui sifatida emas, balki insonning ijtimoiy-ekologik muammolarni hal etishga yo'naltirilgan amaliy kompetensiyasi sifatida talqin qilinmoqda.

Umumta'lim maktabi o'qituvchisi uchun ekologik savodxonlikning ahamiyati bir necha jihatlarda namoyon bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilarda ekologik ong va ekologik tafakkurni shakllantiruvchi asosiy pedagogik subyekt hisoblanadi. Ekologik savodxon o'qituvchi ta'lim jarayonida ekologik mazmundagi bilimlarni fanlararo integratsiya asosida samarali tashkil etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ekologik kompetentlik o'qituvchining tarbiyaviy faoliyat samaradorligini oshirib, o'quvchilarda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ekologik madaniyatga ega pedagog maktab jamoasida ekologik muhitni shakllantirish, "yashil maktab" konsepsiyasini rivojlantirish va ekologik tashabbuslarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Hozirgi davrda ekologik savodxonlikni rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi bilan chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqilmoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish o'qituvchining butun pedagogik faoliyati davomida kasbiy bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini muntazam yangilab borish jarayoni sifatida talqin etiladi. Ushbu tizim o'qituvchining professional moslashuvchanligini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish hamda zamonaviy ijtimoiy talablar asosida faoliyat yuritish imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan ekologik savodxonlikni rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlanishning strategik komponenti hisoblanib, u pedagogning kasbiy kompetentligini ekologik qadriyatlar asosida boyitishga xizmat qiladi.

Ekologik savodxonlikni rivojlantirish jarayoni kompleks va ko'p bosqichli xarakterga ega bo'lib, unda nazariy tayyorgarlik, metodik faoliyat, innovatsion yondashuvlar hamda amaliy ekologik tajribalar o'zaro uyg'unlashadi. Xususan, uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslari ekologiya va barqaror rivojlanish sohasidagi ilmiy bilimlarni tizimli ravishda yangilashga xizmat qiladi. Seminar va treninglar esa o'qituvchilarning ekologik muammolarni pedagogik vaziyatlarga tatbiq etish, ekologik ta'lim metodikasini takomillashtirish va interaktiv yondashuvlarni qo'llash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ekologik loyihalarda ishtirok etish o'qituvchining tashabbuskorligi, kreativligi va jamoaviy faoliyat ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish ekologik ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishga, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga hamda ekologik mavzularni o'quvchilarga qiziqarli va interaktiv shaklda yetkazishga imkon yaratadi.

Ekologik savodxonlikni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari *kompetensiyaviy yondashuv, integrativ yondashuv, aksiologik yondashuv hamda faoliyatga yo'naltirilgan pedagogik konsepsiyalar* bilan uzviy bog'liqdir.

Kompetensiyaviy yondashuv o'qituvchining ekologik bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa, **integrativ yondashuv** ekologik ta'limni turli fanlar bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. **Aksiologik yondashuv** ekologik qadriyatlarni shakllantirish va tabiatga ongli munosabatni rivojlantirishga

xizmat qiladi. *Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv* esa o'qituvchini ekologik muammolarni amaliy faoliyat orqali hal etishga yo'naltiradi.

Bugungi kunda umumta'lim maktabi o'qituvchilarining ekologik savodxonligini rivojlantirish jarayonida qator tizimli muammolar mavjud bo'lib, ular ta'lim sifati va pedagogik faoliyat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Eng avvalo, nazariy bilim va amaliy faoliyat o'rtasidagi nomutanosiblik muhim muammolardan biri hisoblanadi.

Ko'plab o'qituvchilar ekologik bilimlarga ega bo'lishiga qaramay, ushbu bilimlarni ta'lim jarayonida samarali qo'llash, ekologik vaziyatlarni modellashtirish va o'quvchilarda ekologik kompetensiyalarni shakllantirishda yetarli metodik tayyorgarlikka ega emaslar. Bu esa ekologik ta'limning amaliy samaradorligini pasaytiradi.

Zamonaviy ekologik ta'limni tashkil etishga xizmat qiluvchi interaktiv metodik qo'llanmalar, elektron platformalar, virtual laboratoriyalar va multimedia resurslarining yetishmasligi o'qituvchilarning innovatsion yondashuvlardan to'liq foydalanish imkoniyatini cheklaydi. Raqamli pedagogika vositalarining ekologik ta'limga integratsiyasi yetarli darajada shakllanmaganligi ekologik bilimlarni zamonaviy formatda yetkazish jarayonini murakkablashtirmoqda.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimidagi ayrim kamchiliklar ham ekologik savodxonlikni rivojlantirish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida ekologik ta'lim masalalarining fragmentar tarzda yoritilishi, ekologik kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan maxsus modullarning kamligi hamda amaliy mashg'ulotlarning yetarli emasligi pedagoglarning ekologik tayyorgarligini cheklaydi. Ayrim hollarda ekologik mavzular faqat nazariy ma'lumotlar bilan chegaralanib, amaliy ekologik faoliyat bilan integratsiya qilinmaydi. Natijada o'qituvchilarda ekologik muammolarni real vaziyatlarda hal etish kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmaydi.

Motivatsion omillarning sustligi ham muhim pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Ba'zi o'qituvchilarda ekologik faoliyatga nisbatan ichki ehtiyoj va qiziqish yetarli darajada shakllanmagan bo'lib, bu holat ekologik tashabbuskorlikning pasayishiga olib keladi. Shu bilan birga, maktablarda ekologik loyihalar va amaliy ekologik tadbirlarning kam tashkil etilishi o'qituvchilarning nazariy bilimlarini real tajribalar bilan mustahkamlash imkoniyatini cheklaydi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ekologik savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy mexanizmlarni kompleks tarzda joriy etish zarurdir. Avvalo, ekologik ta'limni integrativ yondashuv asosida tashkil etish muhim

ahamiyatga ega. Bunda ekologik mazmundagi bilimlarni barcha fanlarga integratsiya qilish orqali o'quvchilarda tizimli ekologik dunyoqarashni shakllantirish mumkin. Masalan, biologiya, geografiya, kimyo, fizika, hatto ona tili va adabiyot fanlari bilan ekologik mavzularni uzviy bog'lash o'quvchilarda ekologik tafakkurning yaxlit tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish ekologik savodxonlikni rivojlantirishning zamonaviy vositalaridan biri hisoblanadi. Virtual laboratoriyalar, ekologik simulyatsiyalar, raqamli platformalar, masofaviy ta'lim texnologiyalari va sun'iy intellekt asosidagi o'quv tizimlari ekologik ta'limning samaradorligini oshiradi. Raqamli vositalar yordamida o'qituvchilar ekologik jarayonlarni modellashtirish, global ekologik muammolarni vizual tahlil qilish hamda ekologik ma'lumotlarni interaktiv shaklda taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Ekologik savodxonlikni rivojlantirishda amaliy ekologik loyihalarning roli alohida ahamiyat kasb etadi. *“Yashil maktab”*, *“Ekologik haftalik”*, *“Tabiatni asraymiz”*, *“Chiqindisiz maktab”* kabi loyihalar o'qituvchi va o'quvchilarning ekologik faolligini oshiradi. Ushbu loyihalar orqali pedagoglar ekologik muammolarni amaliy jihatdan hal qilish tajribasiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, ekologik aksiyalar, daraxt ekish tadbirlari, chiqindilarni saralash tizimini joriy etish ham ekologik madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelajak istiqbollari nuqtayi nazaridan qaralganda, ekologik savodxonlikni rivojlantirish jarayoni global raqamlashtirish va barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan uzviy bog'liq holda yangi bosqichga ko'tarilishi kutilmoqda. Xalqaro ekologik ta'lim tajribalarini milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish ekologik kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Rivojlangan davlatlarning *“yashil ta'lim”* modeli, ekologik menejment tizimi va ekologik pedagogika konsepsiyalarini o'rganish hamda milliy sharoitga moslashtirish o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshiradi.

Ekologik kompetensiyalarni baholash tizimini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish ham muhim ahamiyatga ega. Mazkur tizim pedagoglarning ekologik bilimlari, ekologik faoliyatga tayyorligi, ekologik qadriyatlari va amaliy ko'nikmalarini monitoring qilish imkonini beradi. Bu esa ekologik savodxonlikni rivojlantirish samaradorligini aniqlash va uni takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Maktablarda ekologik madaniyat markazlarini tashkil etish ham istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bunday markazlar o'qituvchi va o'quvchilarning ekologik faoliyatini muvofiqlashtirish, ekologik tadqiqotlar olib borish, amaliy

loyihalarni amalga oshirish va ekologik tashabbuslarni rivojlantirish uchun innovatsion maydon vazifasini bajaradi. Natijada maktab muhitida ekologik madaniyatning barqaror tizimi shakllanadi.

Xulosa. Umumta'lim maktabi o'qituvchilarining ekologik savodxonligini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Global ekologik muammolarning keskinlashuvi sharoitida pedagoglarning ekologik kompetentligini oshirish nafaqat ta'lim sifatini takomillashtirish, balki jamiyatda ekologik ong, ekologik madaniyat va tabiatga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda. O'qituvchilarning ekologik savodxonligini samarali rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayon uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslari, innovatsion pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari, amaliy ekologik faoliyat hamda fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishadi. Ekologik ta'limni kompetensiyaviy va integrativ yondashuv asosida tashkil etish pedagoglarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Maqolada tahlil qilingan muammolar –nazariy va amaliy bilimlar o'rtasidagi tafovut, ekologik faoliyatga nisbatan motivatsiyaning sustligi hamda ekologik loyihalarning cheklanganligi ekologik savodxonlikni rivojlantirish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani aniqlandi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ekologik ta'limning ilmiy-metodik bazasini mustahkamlash, o'qituvchilar uchun maxsus ekologik trening va seminarlarni tizimli tashkil etish, raqamli ekologik platformalarni keng joriy etish hamda ekologik tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash zarur hisoblanadi.

Kelajakda ekologik savodxonlikni rivojlantirish jarayoni global ta'lim tendensiyalari, raqamlashtirish va barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan uyg'un holda yangi bosqichga ko'tarilishi kutilmoqda. Xalqaro ilg'or tajribalarni milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish, ekologik kompetensiyalarni baholash mezonlarini ishlab chiqish hamda maktablarda ekologik madaniyat markazlarini tashkil etish ushbu yo'nalishdagi istiqbolli vazifalardan biri hisoblanadi. O'qituvchilarning ekologik savodxonligini rivojlantirish orqali ekologik jihatdan mas'uliyatli, ekologik tafakkurga ega va barqaror rivojlanish g'oyalarini qo'llab-quvvatlaydigan yosh avlodni tarbiyalash mumkin. Bu esa nafaqat ta'lim tizimining rivojlanishiga, balki jamiyatning ekologik xavfsizligi va barqaror taraqqiyotini ta'minlashga ham muhim hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov H., Rasulov A. Ekologik pedagogika asoslari. – T.: Fan, 2021. – 256 b.
2. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – T.: Iqtisod-moliya, 2019. – 312 b.
3. Ishmuhamedov R., Yo'ldoshev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: Nihol, 2020. – 280 b.
4. Musurmonova O. Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish. – T.: Fan va texnologiya, 2022. – 224 b.
5. Abduqodirov A. Axborot texnologiyalari va masofaviy ta'lim. – T.: O'zbekiston, 2021. – 198 b.
6. Egamberdiyeva N. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi. – T.: TDPU nashriyoti, 2021. – 176 b.
7. Usmonov Q. Ekologik ta'lim va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Universitet, 2019. – 214 b.
8. Qurbonov A. Barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik masalalari. – T.: Tafakkur, 2021. – 230 b.
9. Rasulov R., Axmedov B. Ekologik kompetensiyani shakllantirish metodikasi. // Pedagogik ta'lim. – T.: 2023. – №4. – B. 45–52.

Tarbiyaviy ta'sirning pedagogik-psixologik tahlili

Yaratov Hamid Muxtorovich

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi

**Pedagogika, psixologiya va ta'lim menejmenti kafedrasi katta o'qituvchisi,
v/b. dotsent**

Annotatsiya. Maqolada inson tabiati va hayotiy rivojlanishi o'rtasidagi uyg'unlik, shaxs taraqqiyoti va shakllanishi uchun muhim bo'lgan omillar, madaniy va ma'naviy merosning inson hayotida tutgan o'rni va boshqalar haqida ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, irsiy belgi-xususiyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, madaniy boyliklar, ijtimoiy muhit, kamtarlik, insoniylik, ichki va tashqi ozodlik, erkinlik, axloqiy ta'limotlar.

Аннотация. В статье представлена информация о гармонии между человеческой природой и развитием жизни, факторах, важных для развития и формирования личности, роли культурного и духовного наследия в жизни человека и т. д.

Ключевые слова: образование, наследственные черты, универсальные человеческие ценности, культурное богатство, социальная среда, смирение, гуманность, внутренняя и внешняя свобода, свобода воли, моральные учения.

Abstract. The article presents information about the harmony between human nature and life development, factors important for the development and formation of the individual, the role of cultural and spiritual heritage in human life, etc.

Keywords: education, hereditary traits, universal human values, cultural wealth, social environment, humility, humanity, internal and external freedom, liberty, moral teachings.

Ma'lumki, tarbiyaning eng muhim vazifasi yosh avlodda mustahkam e'tiqod va his-tuyg'ular hamda ularga asoslangan ma'naviy xulq-atvorni hosil qilishdir. Bu vazifani shaxsni faol va muayyan maqsadni ko'zlagan holda, shuningdek bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan taqdirdagina hal etish mumkin.

Agar jamiyat o'z taraqqiyot davrida ma'lum bir rivojlanishga, madaniyatga va ma'naviyatga erishgan bo'lsa va uni saqlab qolishni hamda yuksaltirishni istasa, uning tarixida turli xil o'zgarishlar ro'y berishidan qat'iy nazar, u o'tmishdan beri saqlanib kelayotgan eng yaxshi an'ana va qadriyatlarini qabul qilishi, davom ettirishi lozim bo'ladi. Umuminsoniy qadriyatlar va madaniy boyliklar tarixiy va hududiy chegara bilmaydigan boyliklar qatoriga kiradi. Birinchi navbatda xuddi o'shalar ijtimoiy tarixning barcha bosqichlarida tarbiya maqsadlarini ifodalaydi. Bu maqsadlar yaxshilik va yomonlik, to'g'rilik va tartiblilik, insoniylik va tabiatga bo'lgan muhabbat tushunchalari bilan bog'liqdir. Bu yana ruhiyat, erkinlik, shaxsning o'zi va atrofida ro'y berayotgan voqealarga javobgarlikni his qilishi, kamtarlik, insoniylik ko'rinishlarida namoyon bo'ladi.

Ruhiyat yuqori axloqiy tafakkurning bir daqiqalik mayl va ehtiyojlardan yuqori qo'yilishini bildiradi. O'sib kelayotgan va rivojlanayotgan shaxsda bu doimiy ravishda axloqiy barkamollikka intilishda namoyon bo'ladi. Erkinlik bu insonning ichki va tashqi ozodlikka intilishidir. Bunda boshqa shaxsning ijtimoiy kelib chiqishi, millati, diniy va siyosiy qarashlari, sinfiy munosabatlari va boshqa xususiyatlaridan qat'iy nazar, uning huquqlari albatta to'la-to'kis tan olinishi lozimdir.

Yuksak tafakkur namoyondalarining, xususan faylasuflarning risolalarida hamda badiiy adabiyotning yirik vakillari asarlarida ijtimoiy-siyosiy va axloqiy ta'limotlarga, ayniqsa, keng o'rin berilgan. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'tmishda axloqshunoslik sohasida ijod qilib, shu fan taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan mutafakkirlarimiz talaygina.

Abu Nasr Farobiy bolalarni axloqli, nazokatli qilib tarbiyalashda musiqa bilimining ahamiyati haqida bunday deydi: "Bu fan shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanatni yo'qotgan bo'lsa, u tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolga yetkazadi va muvozanatli bo'lganlarni muvozanatini uzoq muddatga saqlaydi.

Musiqi ruhni davolaydi, uning sozlarining ta'siri bilan ruhiy quvvatlar o'z substansiyasiga uyg'unlashadi va tartibga, muvozanatga keladi".

Farobiy o'zining "Iso-al-ulum" kitobining oxirgi bo'limida: "Inson aqli faqat bilim bilan cheklanmaydi, balki odat va qarashlarni o'zining maqsadlariga bo'ysundira olishi va yo'naltirishi, o'zgartirishi ham mumkin," - deb yozadi. Uning fikricha, har bir kishi bilimlarni yaxshi egallamog'i, yaxshi va barkamol tarbiya olmog'i, eng yaxshi fazilatlarga ega bo'lmog'i kerak. Farobiy fikricha, kishidagi tub g'oya – saodatdir. Tarbiya vositasi bilan bolalarda hosil qilinadigan barcha insoniy, axloqiy fazilatlar shunga qaratilmog'i kerak.

Insonning tabiatini o'zgartiradigan, uning shaxsini tarkib topishiga ta'sir qiladigan kuch ijtimoiy omillar yoki boshqacha qilib aytganda, jamiyat ishlab chiqarish kuchlari hamda ishlab chiqarish munosabatlarining o'sishi va o'zgarishidir. Bundan tashqari inson shaxsining tarkib topishiga ta'sir qiluvchi yana bir kuchli omil – inson orttirgan tajribalarining tarbiya vositasi orqali bolalarga berilishidir. Shunday qilib, inson shaxsi juda murakkab psixologik kategoriya bo'lib, u kishining individual hayoti davomida ma'lum konkret omillarning ta'siri ostida sekin-asta tarkib topadi. Ilmiy manbalarga qaraganda inson shaxsi uchta faktorlar ta'sirida tarkib topadi. Ulardan birinchisi, odam tug'ilib o'sadigan tashqi ijtimoiy muhitning ta'siri bo'lsa, ikkinchisi, odamga uzoq muddat davomida sistemali ravishda beriladigan ijtimoiy ta'lim-tarbiyaning ta'siridir va nihoyat, uchinchi odamga nasliy yo'l bilan beriladigan irsiy omillarning ta'siridir.

Insonning psixik taraqqiyotida va shaxsiy sifatlarining tarkib topishida tashqi ijtimoiy muhit va tarbiyaning roli hal etuvchi ahamiyatga egadir. Lekin, inson shaxsining tarkib topishi, yuqorida aytib o'tganimizdek, faqat shu ikkita faktorga emas, balki uchinchi bir faktorga ham bog'liqdir. Bu faktor nasliy yo'l bilan ayrim anatomik va biologik xususiyatlarning ta'siridir. Masalan: tanasining tuzilishi, sochi va ko'zlarining rangi, ovozi, gapirish uslublari, ayrim harakatlari tug'ma ravishda berilishi mumkin. Lekin, shuni hech qachon esdan chiqarmaslik kerakki, odamga hech vaqt uning psixik xususiyatlari, ya'ni uning aqliy tomonlari bilan bog'liq bo'lgan sifatleri nasliy yo'l bilan berilmaydi. Nihoyat, ayrim qobiliyatlar, masalan, musiqa, matematik qobiliyatlar nasliy yo'l bilan berilishi mumkin. Bunday imkoniyatlarning amalga oshirilishi, ya'ni ro'yobga chiqishi uchun albatta, ma'lum sharoit, muhit va shunga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya bo'lishi lozim.

Adabiyotlar

1. Abu Nasr Farobiy "Fozil odamlar shahri" - Toshkent: 2016
2. Abu Nasr Farobiy "Katta musiqa kitobi" - Toshkent: 2014
3. Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion

pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Nihol, 2013

4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. Darslik. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.

5. Nishonova Z.T. Yosh davrlari va pedagogik-psixologiya. Oliy pedagogik o'quv yurtlari uchun darslik. - Toshkent: 2013.

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Yuldasheva Shahlo Anorovna

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi

“Ijtimoiy-iqtisodiy va amaliy fanlar metodikasi”

kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish omillari hamda zamonaviy ta'lim texnologiyalarining o'rni yoritilgan. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishdagi tashkiliy, metodik va motivatsion muammolar tahlil qilinib, ularning amaliy yechimlari taklif etilgan. Maqolada xalqaro tajribalar asosida innovatsion yondashuvlarning nazariy va amaliy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, pedagog kompetensiyasi, innovatsion texnologiyalar, malaka oshirish, ta'lim sifati, motivatsiya, zamonaviy yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные проблемы непрерывного профессионального развития в системе образования, факторы развития профессиональной компетентности педагогов и роль современных образовательных технологий. Анализируются организационные, методические и мотивационные проблемы непрерывного профессионального развития и предлагаются практические пути их решения. На основе международного опыта раскрывается теоретическое и практическое значение инновационных подходов.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, педагогическая компетентность, инновационные технологии, повышение квалификации, качество образования, мотивация, современные подходы.

Annotation: This article discusses the current problems of continuous professional development in education, the factors influencing teachers' professional competence, and the role of modern educational technologies. Organizational, methodological, and motivational issues related to continuous professional development are analyzed, and practical solutions are proposed. The theoretical and

practical significance of innovative approaches based on international experience is also highlighted.

Keywords: continuous education, professional development, pedagogical competence, innovative technologies, qualification improvement, education quality, motivation, modern approaches.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida ta'lim tizimini tubdan modernizatsiya qilish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti shuni ko'rsatmoqdaki, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishning asosiy omili sifatli ta'lim hisoblanadi. Sifatli ta'lim esa, avvalo, yuqori malakali, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan pedagog kadrlar faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Hozirgi davrda fan va texnika taraqqiyoti, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi o'qituvchilardan nafaqat o'z fanini mukammal bilishni, balki innovatsion pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llashni ham talab etmoqda. Ayniqsa, masofaviy ta'lim, elektron platformalar, multimedia vositalari va interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Bu esa pedagoglarning doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, yangi bilimlarni egallashi hamda kasbiy mahoratini muntazam oshirib borishini zaruratga aylantiradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi pedagoglarning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishga xizmat qiluvchi muhim jarayon hisoblanadi. Mazkur tizim orqali o'qituvchilar zamonaviy ta'lim metodlari bilan tanishadi, innovatsion yondashuvlarni o'zlashtiradi hamda ta'lim sifati va samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, uzluksiz kasbiy rivojlantirish pedagoglarning ijodiy faoliyatini rag'batlantirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularni zamonaviy mehnat bozorining talablariga moslashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq amaliyotda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini samarali tashkil etishga to'sqinlik qilayotgan bir qator muammolar mavjud. Xususan, ayrim hollarda malaka oshirish kurslari an'anaviy va nazariy shaklda olib borilib, pedagoglarning amaliy faoliyatiga yetarli darajada yo'naltirilmayapti. Natijada o'qituvchilar olgan bilimlarini real ta'lim jarayonida samarali qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bundan tashqari, metodik ta'minotning yetarli emasligi, innovatsion resurslardan foydalanish

imkoniyatlarining cheklanganligi ham tizim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, pedagoglarning kasbiy rivojlanishga bo'lgan motivatsiyasi bilan bog'liq muammolar ham dolzarb hisoblanadi. Ayrim pedagoglar malaka oshirish jarayonini faqatgina majburiy vazifa yoki sertifikat olish vositasi sifatida qabul qilmoqda. Bu esa kasbiy rivojlanishning mazmun-mohiyatini pasaytiradi. Mehnat yuklamasining ortib borishi, moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimining yetarli darajada emasligi ham pedagoglarning o'z ustida ishlashiga salbiy ta'sir qiluvchi omillardan biridir.

Yana bir muhim muammo – axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarining barcha pedagoglarda bir xil shakllanmaganligidir. Ayniqsa, ayrim hududlarda internet sifati, texnik vositalar va zamonaviy ta'lim resurslarining yetishmasligi pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda. Bu esa shahar va qishloq ta'lim muassasalari o'rtasida sifat tafovutining yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, pedagoglarning innovatsion va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, malaka oshirish tizimini amaliyot bilan integratsiyalash hamda samarali motivatsion mexanizmlarni yaratish bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy muammolari tahlil qilinib, ularni bartaraf etishning nazariy va amaliy yechimlari yoritiladi.

Asosiy qism. Ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni samarali tashkil etish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy ta'lim jarayonida pedagoglardan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki innovatsion fikrlash, raqamli texnologiyalarni qo'llash hamda o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos pedagogik yondashuvlarni amalga oshirish talab etilmoqda. Biroq amaliyotda ushbu jarayonni to'laqonli tashkil etishga to'sqinlik qilayotgan qator muammolar mavjud bo'lib, ular ta'lim sifati va samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning eng muhim muammolaridan biri an'anaviy malaka oshirish tizimining zamonaviy talablar darajasiga to'liq javob bermayotganligidir. Hozirgi kunda ayrim malaka oshirish kurslari eskirgan dasturlar asosida tashkil etilib, ko'proq nazariy ma'lumot berishga yo'naltirilgan. Bunday kurslarda amaliy mashg'ulotlar, interaktiv metodlar va real pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish yetarli darajada qo'llanilmaydi. Natijada pedagoglar o'zlashtirgan bilimlarini ta'lim jarayonida samarali tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Ayniqsa, yangi pedagogik texnologiyalar, STEAM ta'limi, kompetensiyaviy yondashuv hamda inkluziv ta'lim bo'yicha amaliy ko'nikmalar yetishmasligi o'qituvchilarning kasbiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bundan tashqari, malaka oshirish tizimida individual yondashuvning sustligi ham muhim muammolardan biridir. Har bir pedagogning kasbiy ehtiyoji, tajribasi va bilim darajasi turlicha bo'lishiga qaramay, ko'plab kurslar umumiy dastur asosida tashkil etiladi. Bu esa ayrim o'qituvchilar uchun kurslarning samarasiz bo'lishiga olib keladi. Zamonaviy ta'lim esa pedagoglarning individual rivojlanish trayektoriyasini yaratishni talab etmoqda.

Ikkinchi muhim muammo – pedagoglarning kasbiy rivojlanishga bo'lgan motivatsiyasining yetarli emasligidir. Ayrim hollarda o'qituvchilar malaka oshirishni faqat majburiy vazifa yoki sertifikat olish vositasi sifatida qabul qiladilar. Bu esa kasbiy rivojlanish jarayonining mazmun-mohiyatini pasaytiradi. Pedagoglarning o'z ustida ishlashga bo'lgan qiziqishining sustligi ta'lim sifati va innovatsion faoliyat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Motivatsiyaning pasayishiga bir qator omillar sabab bo'lmoqda. Jumladan, pedagoglarning ortiqcha hujjatbozlikka jalb qilinishi, dars yuklamasining yuqoriligi, moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimining yetarli emasligi ularning kasbiy rivojlanishga bo'lgan intilishini susaytiradi. Shuningdek, ayrim ta'lim muassasalarida pedagoglarning innovatsion tashabbuslari yetarli qo'llab-quvvatlanmaydi. Natijada o'qituvchilar yangilik yaratish va zamonaviy metodlarni qo'llashga kamroq qiziqish bildiradilar.

Yana bir dolzarb muammo – pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining sust rivojlanganligidir. Bugungi kunda ta'lim tizimida elektron platformalar, masofaviy ta'lim, multimedia vositalari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Ayniqsa, pandemiya davri raqamli texnologiyalarning ta'limdagi ahamiyatini yanada oshirdi. Shunga qaramay, ayrim pedagoglar zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmaga ega emas.

Masalan, elektron ta'lim platformalaridan foydalanish, onlayn darslarni tashkil etish, interaktiv materiallar yaratish va raqamli baholash tizimlarini qo'llashda qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Ayrim hollarda pedagoglarning texnologiyaga nisbatan psixologik to'siqlari ham mavjud bo'lib, ular yangi tizimlarga moslashishda qiyinchilik sezadilar.

Shuningdek, hududlar o'rtasidagi imkoniyatlar tafovuti ham uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimidagi muhim muammolardan biri hisoblanadi. Xususan, shahar va

qishloq ta'lim muassasalari o'rtasida texnik baza, internet tezligi, zamonaviy jihozlar va metodik resurslar bo'yicha sezilarli farqlar mavjud. Shahardagi pedagoglar turli seminar, trening va xalqaro loyihalarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lsa, chekka hududlardagi o'qituvchilar bunday imkoniyatlardan ko'pincha chetda qolmoqda.

Bundan tashqari, ayrim hududlarda malaka oshirish markazlarining uzoqda joylashganligi ham pedagoglarning uzluksiz rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Transport va internet bilan bog'liq muammolar sababli ayrim o'qituvchilar zamonaviy o'quv kurslarida muntazam qatnasha olmaydi. Bu esa hududlar o'rtasida ta'lim sifati tafovutining kuchayishiga olib kelmoqda.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida uchraydigan yana bir muammo – ilmiy-metodik ta'minotning yetarli emasligidir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va xalqaro tajribalarni o'z ichiga olgan metodik qo'llanmalar barcha ta'lim muassasalarida ham yetarli emas. Natijada pedagoglar mustaqil ravishda yangi metodlarni izlashga majbur bo'ladilar. Bu esa ko'p vaqt va qo'shimcha resurs talab qiladi.

Shuningdek, ta'lim tizimida monitoring va tahlil mexanizmlarining yetarlicha takomillashmaganligi ham muammo hisoblanadi. Ko'pincha pedagoglarning kasbiy rivojlanish darajasi faqat sertifikat yoki kurslarda ishtirok etganlik bilan baholanadi. Aslida esa kasbiy rivojlanishning asosiy mezonini pedagogning amaliy faoliyatidagi natijalar, innovatsion yondashuvlarni qo'llash darajasi va o'quvchilarning bilim sifati bilan belgilanishi lozim.

Demak, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimidagi mavjud muammolar ta'lim sifati va pedagoglarning kasbiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli mazkur muammolarni zamonaviy yondashuvlar asosida bartaraf etish, innovatsion va amaliyotga yo'naltirilgan tizimni shakllantirish bugungi ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Muammolarni bartaraf etish yechimlari: Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish uchun, avvalo, malaka oshirish kurslarini amaliyotga yo'naltirilgan holda tashkil etish zarur. Trening, seminar, master-klass va interaktiv metodlardan foydalanish pedagoglarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Pedagoglarning motivatsiyasini oshirish maqsadida rag'batlantirish mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Jumladan, malaka darajasiga qarab moddiy va ma'naviy rag'bat berish, xalqaro sertifikatlarni qo'llab-quvvatlash hamda kasbiy rivojlanish natijalarini attestatsiya jarayoniga integratsiya qilish samarali natija beradi.

Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish uchun pedagoglar uchun maxsus IT kurslari, onlayn platformalar va virtual treninglar tashkil etilishi lozim. Bu o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, Finlandiya, Janubiy Koreya va Germaniya kabi davlatlarda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatlarda o'qituvchilarning mustaqil ta'lim olishi, ilmiy izlanish olib borishi va innovatsion metodlarni qo'llashi doimiy qo'llab-quvvatlanadi. Mazkur tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv, raqamlashtirish va innovatsion rivojlanish sharoitida pedagoglardan doimiy ravishda o'z ustida ishlash, yangi bilim va texnologiyalarni o'zlashtirish hamda kasbiy kompetensiyalarini muntazam ravishda rivojlantirib borish talab etilmoqda. Chunki ta'lim sifati, avvalo, pedagogning bilim darajasi, kasbiy mahorati va innovatsion faoliyatiga bevosita bog'liqdir.

Tadqiqot davomida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida mavjud bo'lgan asosiy muammolar tahlil qilindi. Xususan, an'anaviy malaka oshirish tizimining zamonaviy talablar darajasida emasligi, pedagoglarning motivatsiyasi sustligi, raqamli kompetensiyalarning yetarli rivojlanmaganligi hamda hududlar o'rtasidagi imkoniyatlar tafovuti ta'lim sifati va samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani aniqlandi. Ushbu muammolarni bartaraf etish ta'lim tizimini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Maqolada mazkur muammolarning yechimi sifatida zamonaviy innovatsion yondashuvlar, amaliyotga yo'naltirilgan malaka oshirish tizimi, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda pedagoglarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi asoslab berildi. Ayniqsa, elektron ta'lim platformalari, masofaviy kurslar va interaktiv metodlardan foydalanish pedagoglarning kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirishda muhim vosita ekanligi ta'kidlandi.

Shuningdek, xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatdiki, rivojlangan davlatlarda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Ushbu tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish, pedagoglarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini qo'llab-quvvatlash va innovatsion muhit yaratish ta'lim sifati oshishiga xizmat qiladi.

Kelgusida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, zamonaviy metodik xizmatlarni rivojlantirish, pedagoglarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini baholashning shaffof va samarali mexanizmlarini yaratish ham ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish orqali pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash hamda zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan raqobatbardosh yoshlarni tarbiyalash imkoniyati kengayadi. Bu esa mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti va intellektual salohiyatini yuksaltirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: 2020.
2. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2017.
4. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Logos, 2018.
5. Richards J.C. Professional Development for Language Teachers. – Cambridge University Press, 2017.
6. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2020.
7. Hargreaves A. Teacher Professional Development in Modern Education. – London, 2019.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA INTEGRATSIYALASHGAN LOYIHAVIY YONDASHUV

Yunusova Navbahor

Ibodullayeva Dilorom

Samarqand viloyati PMM o'qituvchilari

Annotatsiya. Mazkur maqolada tabiiy fanlar (biologiya, kimyo, fizika va geografiya) bo'yicha loyiha ishlarini tashkil etishda integratsion yondashuvning ahamiyati va afzalliklari tahlil qilinadi. Integratsion yondashuvning mazmuni, amalga oshirish bosqichlari va amaliy loyiha namunasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, integratsion yondashuv, loyihaviy ta'lim, fanlararo bog'liqlik, amaliy ko'nikmalar, jamoaviy ish.

Abstract. This article analyzes the importance and advantages of an integrative approach in organizing project works in natural sciences — biology, chemistry, physics, and geography. The content of the approach, its implementation stages, and a practical project example are presented.

Key words: natural sciences, integrative approach, project-based learning, interdisciplinary connections, practical skills, teamwork.

Аннотация. В статье анализируется значение и преимущества интеграционного подхода в организации проектных работ по естественным наукам - биологии, химии, физике и географии. Раскрыто содержание подхода, этапы его реализации и практический пример проекта.

Ключевые слова: естественные науки, интеграционный подход, проектное обучение, междисциплинарные связи, практические навыки, командная работа.

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni hayotga tayyorlash, ularning amaliy ko'nikmalarini shakllantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Ayniqsa, tabiiy fanlar (biologiya, kimyo, fizika va geografiya) bo'yicha bilimlarni real hayot bilan bog'lash zarurati tobora ortib bormoqda. Loyihaga asoslangan ta'lim nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash, muammolarni hal qilish orqali o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bunda integratsion yondashuv alohida ahamiyatga ega bo'lib, turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni o'quvchilarga qiziqarli va tushunarli shaklda yetkazishga yordam beradi.

O'quvchilarning o'rganish usullari har xil bo'lgani uchun o'qituvchi har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitish metodlarini tanlashi zarur. Integratsion yondashuv ana shunday yaxlit ta'limni rag'batlantiradi va o'quvchilarning axborotni qayta ishlash hamda ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tabiiy fanlarda integratsiyalashgan darslar va loyiha ishlarini tashkil etish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishning samarali usullaridan biridir. Ushbu yondashuv bir nechta fanlarni yoki mavzularni o'zaro bog'lab, o'quvchilarda chuqurroq tushuncha va mustahkam ko'nikmalar shakllantirishga imkon beradi. Integratsiyalashgan darslar o'quvchilarni bir mavzuni turli fanlar nuqtai nazaridan o'rganishga undaydi. Masalan, biologiya va kimyo fanlarining integratsiyasi moddalar almashinuvi yoki hujayra jarayonlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Integratsion yondashuvning pedagogik mohiyati mantiqiy va tahliliy fikrlashni, fanlararo bog'lanishlarni tushunishni hamda olingan bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir. Bu yondashuv ko'p intellektual

qobiliyatlarni (matematik, lingvistik, ijodiy va boshqalar) bir vaqtda rivojlantirishga asoslanadi.

Integratsion yondashuvning amaliy ahamiyati quyidagilardan iborat:

Loyihaviy ta'lim, fanlararo ko'nikmalarni rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot usullarini o'rgatish va innovatsion texnologiyalarni qo'llash.

Loyiha asosidagi faoliyat orqali o'quvchilar nazariy bilimlarni real amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Masalan, biologiya darsida o'rganilgan fotosintez mavzusini bog'da amaliy tajriba orqali mustahkamlash mumkin.

Loyiha ishlari o'quvchilarning jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Har bir ishtirokchi o'z yo'nalishi bo'yicha mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi va umumiy natijaga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratiladi.

VI-sinf Tabiiy fanlar darsligi uchun tavsiya etiladigan loyiha ishi:

Loyiha mavzusi: Toza ichimlik suvini olish

Maqsad: Tabiatdagi suvlarni tozalash jarayonlarini turli fanlar nuqtai nazaridan o'rganish, suv sifatini yaxshilash usullari va texnologiyalarini tahlil qilish, ekologik ongni shakllantirish va suv resurslarini tejash tushunchalarini rivojlantirish.

Loyiha davomida biologiya, kimyo, fizika, geografiya va matematika fanlari integratsiya qilinadi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi va har bir guruh a'zosi ma'lum bir fan nuqtai nazaridan suv ifloslanishi va tozalash masalalarini o'rganadi.

Fanlararo bog'liqlik va tajribalar:

• **Biologiya:** Suvdagi mikroorganizmlar (bakteriyalar, viruslar), ularning suv sifatiga ta'siri, biologik tozalash usullari. Tajriba: mikroskop orqali suv namunalarini kuzatish va biologik filtratsiya tajribasi.

• **Kimyo:** Suvdagi zararli moddalar (og'ir metallar, kimyoviy birikmalar), kimyoviy tozalash usullari (xlrlash, ozonlash). Tajriba: pH darajasini aniqlash va kimyoviy reaktivlar yordamida tozalash.

• **Fizika:** Filtratsiya, osmos, gravitatsion tozalash va ultra-filtratsiya. Tajriba: qum, shag'al va faollashtirilgan ko'mir yordamida oddiy filtr yasash, suvni qaynatib zararsizlantirish.

• **Geografiya:** Suv resurslarining geografik taqsimlanishi, suv tanqisligi mavjud hududlar. Tajriba: suv tanqisligi bo'lgan mamlakatlar xaritasini tuzish va suv havzalaridagi ifloslanishni tahlil qilish.

• **Matematika:** Suv tozalash jarayonlarini matematik modellash, samaradorlikni hisoblash. Tajriba: filtratsiya tezligi, zarrachalar miqdori va xarajatlar bo'yicha hisob-kitoblar.

Tabiiy fanlarda loyiha ishlarini tashkil etishda integratsion yondashuv zamonaviy ta'limning eng samarali usullaridan biridir. Ushbu yondashuv o'quvchilarga bir nechta fanlarni o'zaro bog'lab o'rganish imkonini beradi hamda nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantiradi. Natijada, o'quvchilar fanlararo bog'liqlikni chuqur anglaydi, tanqidiy fikrlash, mustaqil izlanish va jamoaviy hamkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. "Toza ichimlik suvini olish" loyihasi misolida integratsion yondashuv biologiya, kimyo, fizika, geografiya va matematikani birlashtirib, o'quv jarayonini qiziqarli va hayotga yaqin qiladi. Bunday loyihalar orqali o'quvchilar ekologik ong va innovatsion fikrlashni shakllantiradi.

Integratsion loyihaviy ta'lim XXI asr malakalarini — muammolarni hal qilish, hamkorlik va ijodkorlikni samarali rivojlantiradi. O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu yondashuvni keng joriy etish ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarni raqobatbardosh mutaxassislar sifatida tayyorlashga muhim hissa qo'shadi.

Xulosa qilib aytganda, integratsion yondashuvga asoslangan loyihaviy ta'lim o'quvchilarning shaxsiy va ilmiy rivojini ta'minlovchi zamonaviy strategiyadir. Ushbu loyiha orqali o'quvchilar nafaqat ilmiy bilimlarni chuqurlashtiradi, balki muammolarni hal qilish, hamkorlik va amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Krajcik, J. S., & Blumenfeld, P. C. (2006). Project-based learning. In R. K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge Handbook of the Learning Sciences* (pp. 317–334). Cambridge University Press.
2. Aleksandr Grey. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik, Yangi nashr, Toshkent – 2022 yil.
3. Safarova, R. S. (2025). Integratsion yondashuv asosida oliy ta'lim muassasalarida tabiiy fanlarni o'qitish. *CyberLeninka*.
4. Thomas, J. W. (2000). *A Review of Research on Project-Based Learning*. Autodesk Foundation.
5. Zenkova, T. S. (2008). Integrirovanny podkhod v proektirovani i realizatsii protsess obucheniya v oblasti estestvenno-nauchnogo obrazovaniya v sredney shkole. *CyberLeninka*.

Pedagoglarning uzluksiz malakasini oshirish jarayonida kasbiy rivojlanish kuni va kasbiy rivojlanish soatlarining pedagogik samaradorligi

Nasiba Yunusmetova Satimbekovna -Sirdaryo PMM Tarbiya fani metodisti
Mavluda Kulaxmetova Pulatovna - Sirdaryo PMM boshlang'ich ta'lim
metodisti

Annotatsiya: mazkur maqolada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashda "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soatlari"ning pedagogik, metodik hamda ijtimoiy ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda boshlang'ich ta'lim va tarbiya fani integratsiyasi asosida pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlari ochib berilgan. Shuningdek, kasbiy rivojlanish jarayonining refleksiv pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv, kollaborativ ta'lim hamda innovatsion metodlar bilan uyg'unlashuvi asoslab berilgan. Maqolada Kasbiy rivojlanish kunlari va soatlarining o'qituvchilarning kasbiy identifikatsiyasi, metodik tafakkuri hamda tarbiyaviy faoliyat samaradorligini oshirishdagi afzalliklari ilmiy tahlillar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy kompetensiya, refleksiv pedagogika, tarbiya fani, boshlang'ich ta'lim, integrativ yondashuv, metodik xizmat, innovatsion pedagogika, professional rivojlanish, kollaborativ ta'lim.

Аннотация: в данной статье научно и теоретически анализируется педагогическое, методологическое и социальное значение «Дня профессионального развития» и «Часов профессионального развития» в обеспечении непрерывного профессионального развития учителей. Исследование выявляет современные механизмы развития педагогических компетенций на основе интеграции начального и среднего образования. Также обосновывается интеграция процесса профессионального развития с рефлексивной педагогикой, компетентным подходом, совместным обучением и инновационными методами. В статье на основе научного анализа подчеркиваются преимущества Дней и Часов профессионального развития в повышении профессиональной самоидентификации, методологического мышления и эффективности образовательной деятельности учителей.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональная компетентность, рефлексивная педагогика, образование, начальное образование, интегративный подход, методическое обслуживание, инновационная педагогика, профессиональное развитие, совместное обучение.

Abstract: this article scientifically and theoretically analyzes the pedagogical, methodological and social significance of the "Professional Development Day" and "Professional Development Hours" in ensuring the continuous professional development of teachers. The study reveals modern mechanisms for the development

of pedagogical competencies based on the integration of primary education and education. It also substantiates the integration of the professional development process with reflexive pedagogy, a competency-based approach, collaborative learning and innovative methods. The article highlights the advantages of Professional Development Days and Hours in increasing the professional identification, methodological thinking and effectiveness of educational activities of teachers based on scientific analysis.

Keywords: continuing education, professional competence, reflexive pedagogy, education, primary education, integrative approach, methodological service, innovative pedagogy, professional development, collaborative learning.

Kirish

XXI asr ta'lim paradigmasi inson kapitalini rivojlantirish, kreativ fikrlovchi avlodni tarbiyalash hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratishni asosiy maqsad sifatida ilgari surmoqda. Bu esa pedagog faoliyatiga yangicha talablarni qo'yimoqda. Endilikda zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki o'quvchini hayotga tayyorlovchi mentor, ijtimoiy-emotsional rivojlantiruvchi fasilitator va ma'naviy yetakchi sifatida namoyon bo'lishi lozim.

Mazkur jarayonda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Chunki ta'lim sifati, avvalo, o'qituvchining professional kompetensiyasi, metodik saviyasi va innovatsion faoliyatiga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, umumta'lim maktablarida tashkil etilayotgan "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soatlari" pedagoglarning professional transformatsiyasini ta'minlovchi samarali metodik platforma sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ayniqsa, tarbiya fani va boshlang'ich ta'limning integratsiyasi asosida olib borilayotgan metodik faoliyat o'quvchilarning nafaqat intellektual, balki ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ham ta'minlashga xizmat qilmoqda. Zero, boshlang'ich ta'lim bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi fundamental bosqich bo'lib, aynan ushbu davrda berilgan tarbiyaviy ta'sir uning keyingi hayotiy pozitsiyasini belgilaydi.

Shu bois, pedagoglarning kasbiy rivojlanish jarayonida tarbiya va boshlang'ich ta'limning integrativ mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik masala hisoblanadi.

Pedagoglarning uzluksiz malakasini oshirish tizimi "Lifelong Learning" konsepsiyasiga asoslanadi. Mazkur konsepsiyaga ko'ra, pedagog kasbiy faoliyati davomida muntazam ravishda yangi bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni egallab borishi zarur.

Bugungi kunda pedagogik faoliyatning samaradorligi quyidagi kompetensiyalar

bilan belgilanadi:

- metodik kompetensiya;
- kommunikativ kompetensiya;
- ijtimoiy-emotsional kompetensiya;
- axborot-kommunikatsion kompetensiya;
- refleksiv kompetensiya;
- tarbiyaviy kompetensiya;
- kreativ va innovatsion faoliyat kompetensiyasi.

Kasbiy rivojlanish kunlari aynan mana shu kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion metodik mexanizm sifatida qaralmoqda. Chunki ushbu tizim pedagogni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchi va refleksiv amaliyotchi darajasiga olib chiqadi.

Refleksiv pedagogika nazariyasiga ko'ra, pedagog o'z faoliyatini muntazam tahlil qilishi, mavjud muammolarni aniqlashi va ularga innovatsion yondashuv asosida yechim topa olishi zarur. Kasbiy rivojlanish kunlari ana shu refleksiv faoliyat uchun qulay metodik muhit yaratadi.

Boshlang'ich ta'lim va tarbiya fanining o'zaro integratsiyasi zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilimdan ko'ra shaxsiy sifatlarni shakllantirish jarayoni ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Tarbiya fanining boshlang'ich ta'lim bilan integratsiyasi quyidagi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi:

1. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limni kuchaytiradi: tarbiya elementlarining dars jarayoniga integratsiyalashuvi o'quvchilarning individual ehtiyojlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.
2. Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantiradi: boshlang'ich sinf o'quvchilarida empatiya, hamkorlik, mas'uliyat va muloqot madaniyati shakllanadi.
3. Milliy qadriyatlarni singdiradi: tarbiya fanining mazmuni orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy immunitet rivojlanadi.
4. Pedagogik muhitning samaradorligini oshiradi: tarbiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilar motivatsiyasini oshiradi va ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi.

Shu jihatdan, kasbiy rivojlanish kunlari davomida boshlang'ich ta'lim va tarbiya integratsiyasiga oid seminar-treninglar, ochiq hamda mahorat darslarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Kasbiy rivojlanish kunlarining innovatsion afzalliklari shundaki, Kasbiy

rivojlanish kuni pedagogik hamjamiyatning professional o'sishini ta'minlovchi zamonaviy metodik platformadir. Mazkur tizimning asosiy afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Amaliy-metodik yo'naltirilganlik: an'anaviy malaka oshirish tizimlarida nazariy ma'lumotlar ustuvor bo'lsa, Kasbiy rivojlanish kunlarida amaliy faoliyat markaziy o'ringa chiqadi. Pedagoglar:

- ochiq darslar;
- metodik tahlillar;
- “case-study”;
- mikrodarslar;

-kollaborativ loyiha ishlari orqali o'z tajribalarini boyitadilar. Bu esa nazariy bilimlarning real pedagogik vaziyatlarga moslashtirilishiga xizmat qiladi.

2. Refleksiv pedagogik faoliyatni rivojlantiradi. Kasbiy rivojlanish kunlari pedagogning o'z faoliyatini tanqidiy tahlil qilishiga imkon yaratadi. Refleksiv yondashuv:

- pedagogning o'z ustida ishlash motivatsiyasini oshiradi;
- metodik kamchiliklarni aniqlaydi;
- innovatsion fikrlashni rivojlantiradi.

Natijada pedagog “tayyor metodlarni qo'llovchi ijrochi”dan “ijodkor amaliyotchi” darajasiga ko'tariladi.

3. Mentorlik va professional hamkorlikni shakllantiradi. Kasbiy rivojlanish kunlarida tajribali pedagoglar yosh o'qituvchilarga mentorlik qiladi. Bu jarayon:

- metodik tajriba almashinuvini;
- pedagogik qo'llab-quvvatlashni;
- professional adaptatsiyani tezlashtiradi.

Shuningdek, fanlararo hamkorlik pedagogik integratsiyaning kuchayishiga xizmat qiladi.

4. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etadi. Kasbiy rivojlanish jarayonida quyidagi metodlardan foydalanish samarali natija bermoqda:

- STEAM yondashuvi;
- muammoga asoslangan ta'lim (problem-based learning);
- tadqiqotga asoslangan ta'lim (inquiry-based learning);
- refleksiv treninglar;
- gamifikatsiya;
- raqamli pedagogika elementlari.

Bu metodlar pedagoglarning kreativ va innovatsion tafakkurini rivojlantirishda

muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

5. Kasbiy rivojlanish soatlarining metodik samaradorligi. Kasbiy rivojlanish soatlari qisqa vaqtli bo'lishiga qaramay, muntazamlik tamoyiliga asoslanganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur tizim pedagogni doimiy o'z ustida ishlashga undaydi. Kasbiy rivojlanish soatlarining samaradorligi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- uzluksizlik;
- tizimlilik;
- ehtiyojga yo'naltirilganlik;
- individual metodik yordam;
- tezkor refleksiya;
- amaliy muammolar yechimiga qaratilganlik.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun tashkil etilgan mikrotreninglar, metodik konsultatsiyalar va psixologik seminarlar pedagoglarning kasbiy moslashuvini kuchaytirmoqda.

6. Zamonaviy pedagogning professional transformatsiyasi. Raqamli texnologiyalar davrida pedagogning kasbiy roli tubdan o'zgarmoqda. Endilikda o'qituvchi:

- bilim manbai;
- mentor;
- fasilitator;
- media savodxon mutaxassisi;
- ijtimoiy-emotsional lider sifatida faoliyat yuritishi zarur.

Kasbiy rivojlanish kunlari aynan mana shu transformatsion jarayonni qo'llab-quvvatlaydi. Chunki pedagogik faoliyatning zamonaviy modeli moslashuvchanlik, kreativlik va refleksivlikni talab etadi.

boshlang'ich ta'lim va tarbiya fanlari integratsiyasi esa pedagogdan kompleks yondashuvni, o'quvchining intellektual hamda ma'naviy rivojlanishini birgalikda boshqarishni talab qiladi.

Xulosa

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soatlari" pedagogik faoliyatni modernizatsiya qilish, metodik kompetensiyalarni rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik tafakkurni shakllantirishning samarali mexanizmi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ayniqsa, tarbiya fani va boshlang'ich ta'lim integratsiyasi asosida tashkil etilgan metodik faoliyat:

- o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini;
- ma'naviy-axloqiy tarbiyasini;
- kommunikativ kompetensiyalarini;
- mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.
- Kelgusida Kasbiy rivojlanish kunlari doirasida:
- raqamli metodik platformalarni keng joriy etish;
- refleksiv monitoring tizimini ishlab chiqish;
- master trenerlik, mentorlike, yetakchi o'qituvchilar rolini mustahkamlash;
- tarbiya va boshlang'ich ta'lim integratsiyasiga oid metodik klasterlarni yaratish - maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, pedagoglarning professional rivojlanishini individual trajektoriya asosida tashkil etish ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
- 2.Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
- 3.Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
- 4.Azizxo'jayeva N. Pedagogik mahorat. – Toshkent, 2019.
- 5.Musurmonova O. Tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent, 2018.
- 6.OECD. Teachers' Professional Learning Study. – Paris, 2020.
- 7.UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris, 2021.
- 8.Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York, 2019.
- 9.Hargreaves A. Professional Capital in Education. – London, 2018.

PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHLARIDA AKMEOLOGIYA

ZAYNITDINOVA MASUDA ABDUKADIROVNA,

Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi "Pedagogika, psixologiv va ta'lim texnologiyalari" kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Annotatsiya

Mazkur maqolada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishlarida akmeologiya fanini joriy etishning nazariy asoslari va amaliy echimlari tahlil qilinadi. Xususan, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida akmeologik yondashuvning o'рни, innovatsion metod va texnikalar orqali shaxsiy salohiyatni shakllantirish yo'llari keng yoritiladi.

Shuningdek, ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga oid aniq amaliy tavsiyalar berilgan.

Tayanch so'zlar: Akmeologiya, androgogika, uzluksiz kasbiy rivojlanish, akme holati, individual rivojlanish, elektron portfolio, SWOT-tahlil, akme-traektoriya, mentorlik, pedagogik refleksiya.

Аннотация

В данной статье анализируются теоретические основы и практические решения по внедрению науки акмеологии в непрерывное профессиональное развитие педагогов.

Особое внимание уделяется инновационным методам и техникам, направленным на развитие личностного и профессионального потенциала педагогов в процессе повышения квалификации. Представлены механизмы интеграции акмеологии в образовательную практику, а также даны практические рекомендации по формированию акмеологической образовательной среды.

Ключевые слова: Акмеология, непрерывное профессиональное развитие, акме-состояние, индивидуальное развитие, электронное портфолио, SWOT-анализ, акме-траектория, мастер-класс, педагогическая рефлексия.

Bizga ma'lumki, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning maqsadi xodimlarning egallab turgan lavozimlari, mutaxassisligi yoki dars beradigan fanlari bo'yicha kasbiy va pedagogik mahorati doimiy ravishda o'sib borishini, ularning ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o'qitishning interaktiv usullari bo'yicha kasbiy bilimlari, malaka va ko'nikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini ta'minlashdan iboratdir.

Zero, o'qitishning interaktiv usullari bo'yicha kasbiy bilimlar, malaka va ko'nikmalarni muntazam ravishda yangilab borilishini ta'minlash ishi pedagoglardan o'z faoliyatlarini izchil ravishda tashkil etishlarini taqazo etadi. Bu jarayonda ular o'zlarining yangidan yangi qirralarini kashf etganliklari orqali o'z sohalarida ma'lum bir yutuqlarni qo'lgan kiritishlariga imkon beradi.

Akmeologiya – shaxs rivojlanishining yuksak nuqtasiga, ya'ni "akme" holatiga etishi bilan bog'liq jarayonlarni o'rganadigan kompleks fan. U shaxsiy barkamollik, kasbiy etuklik va ijtimoiy faollikni shakllantiruvchi omili sifatida ta'lim tizimida keng qo'llaniladi. Akmeologiyaning psixologiya, pedagogika, falsafa va menejment sohalarini bilan bog'liqligi fanlararo yondashuvni ta'minlaydi.

Katta yoshdagi shaxslarni o'qitishda akmeologik yondashuv individual rivojlanishning dinamikasini hisobga oladi. U quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- Ta'limni shaxsiy maqsadlarga moslash;
- Ta'limni kasbiy va hayotiy tajribalarga bog'lash;
- Ichki motivatsiyani shakllantirish;
- Shaxsning rivojlanish potensialini to'liq ochish.

Androgogika va akmeologiya o'zaro bog'liq holda inson imkoniyatlarini strategik yo'naltirishni ta'minlaydi.

Malaka oshirish jarayoni bu pedagogning faol ijodiy va shaxsiy transformatsiya jarayoni bo'lib hisoblanadi.

Akmeologik yondashuv bu jarayonni quyidagi elementlar bilan boyitadi:

• **Individual rivojlanish rejasi** – shaxsning akme nuqtasiga etishiga yo'naltirilgan strategiyalar tuziladi.

• **Elektron portfolio** – rivojlanish dinamikasi, yutuq va muvaffaqiyatlar hujjatlashtiriladi.

• **Refleksiya va fidbek** – ta'lim jarayonida shaxsiy kuzatuv va tahlil asosida o'sish nuqtalari aniqlanadi.

• **Mentorlik va sheriklik** – kasbiy etuklikka erishgan pedagoglar tajribasi o'rganiladi.

Akmeologiyani joriy etishda innovatsion metodlar

1. Akme-portfolio (e-portfolio)

Har bir pedagog o'z yutuqlari, shaxsiy refleksiyalari va strategik maqsadlarini raqamli bazaga joylash orqali mustaqil rivojlanishni amalga oshiradi va bu orqali ta'lim sifatini ta'minlanishiga o'zining munosib hissasini qo'shib boradi.

2. SWOT-tahlil va akme-traektoriyalar

Individual imkoniyatlari tahlili asosida maqsadga muvofiq shaxsiy yo'nalishlar (akme-traektoriyalar) shakllantiriladi.

3. Interaktiv simulyatsiya va keyslar

Ta'lim jarayonida muammolarni tahlil qilish, ijodiy qarorlar qabul qilish hamda etakchilik qobiliyatini shakllantiruvchi amaliyotlar qo'llaniladi.

4. Akme-master-klasslar

Ilg'or tajriba egalarining tajribalarini ommalashtirish orqali motivatsiya va insayt shakllantiriladi.

5. Mobil akme-illovalar

Pedagog har kunlik refleksiya, maqsadlarni monitoring qilish, modullarni bajarishni mobil qurilma orqali amalga oshiradi.

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishlarini ta'minlash maqsadlarida ta'lim muassasalarida akmeologik muhit shakllantirish zarurdir. Shundagina

pedagogik jamoa o'rtasida ijobiy raqobat, intilishlar va innovatsiyalarni yaratish va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish imkoniyati yaratiladi

Bizningcha, pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi samradorligini ta'minlashda quyidagi yo'nalishlarda ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- **Akme-markazlar tashkil etish** – rivojlanish laboratoriyasi sifatida.
- **Pedagogik FabLab** – innovatsion ta'lim tajribasi uchun ishlanmalar markazi.
- **Raqamli kuzatuv platformalari** – rivojlanishni onlayn monitoring qilish.

Akme-klublar va master-gruppalar – o'zaro o'rganish va motivatsiya muhitini shakllantirish. O'z kasbiy sohasida yuksak marralarni zabt etgan va yuqori davlat mukofatlariga sazovor bo'lgan juda ko'p insonlar hayoti va ijodi bilan yaqindan tanishish imkoni yuzgaa keladi. Bu tajribalarni o'quvchilarga etkazish orqali ularda ham o'zlari qiziqqan kasblari sari intilishlari uchun maqsadlarni yuzaga kelishi hamda bu maqsadlarni amalga oshirish ishtiyoqi paydo bo'ladi.

Kattalar ta'limida akmeologiyani joriy etish orqali ta'lim faoliyati shaxsiy ma'noga ega bo'ladi. Insonning hayot mobaynida o'sishga intilishi akmeologik yondashuvlar orqali tizimli tarzda boshqariladi. Ta'limning shaxsiylashgan, faol va innovatsion modeli insonning ichki salohiyatini ochish, kasbiy barqarorlik va ijtimoiy faollikni ta'minlash imkonini yaratadi.

"Muvaffaqiyatli insonlarning 7 ko'nikmasi" — bu Stiven Kovining shaxsiy rivojlanish janridagi mashhur kitobi bo'lib, ilk bor 1989-yilda nashr etilgan. Kitob insonning kamol topishi, hayot mazmuni va voqea-hodisalarga beradigan reaksiyasi haqida hikoya qiladi.

Ushbu kitobda

- yetakchilik,
- samaradorlik,
- tashabbuskorlik,
- maqsadga intilish,
- ustuvorlikni belgilash,
- ijobiy munosabatlar o'rnatish va

-uzluksiz o'sish kabi muhim odatlar haqida so'z yuritiladi. Bu ko'nikmalar uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta'minlashda yuqsak marrani zabt etish mexanizmi sifatida qarilishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalar asosida quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Malaka oshirish dasturlariga akmeologiyaga oid modullarini kiritilishi;
2. Barcha pedagooglar uchun akme-portfolio yuritishini yo'lga qo'yilishi;

3. Pedagogik mahorat markzlariaro akme-klublar va aksillabatoriylar tashkil etish;
4. Mobil akme-ilovalarni lokallashtirish va keng joriy etish;
5. SWOT-tahlil natijalari asosida har bir ishtirokchi uchun rivojlanish traektoriyasni chuqur tahlil qilish orqali riqojanish imkoniyatlarini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi "Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida" 867-son qarori.
2. Бодалёв А.А. Акмеология: Теория и практика развития личности. – М.: МГУ, 2000.
3. Abdullaeva N. Androgogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2021.
4. Knowles M. The Adult Learner: A Neglected Species. – Houston: Gulf Pub., 1984.
5. UNESCO GRALE Reports – 2022.
6. Лимонов В.В. Андрагогика в контексте акмеологического подхода. – СПб., 2018.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 2005.

TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARNING SAMARALI QO'LLANILISHI

Ziyavutdinova Maxmuda Abdusattarovna.

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Ijtimoiy va amaliy fanlar metodikasi kafedrasi katta o'qituvchisi, Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani 121- maktab Tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy-metodik maqolada tasviriy san'at fanini o'qitishda zamonaviy interfaol metodlarning nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari hamda amaliy mashg'ulotlar jarayonidagi samaradorligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Tasviriy san'at, interfaol metod, kreativ tafakkur, vizual fikrlash, emotsional rang, ijodiy faoliyat.

Аннотация. В данной научно-методической статье проанализированы теоретические основы, педагогические возможности и эффективность современных интерактивных методов в преподавании изобразительного искусства в процессе практических занятий.

Ключевые слова: изобразительное искусство, интерактивный метод,

креативное мышление, визуальное мышление, эмоциональный цвет, творческая деятельность.

Abstract. *This scientific-methodological article analyzes the theoretical foundations, pedagogical opportunities, and effectiveness of modern interactive methods in teaching fine arts during practical lessons.*

Keywords: *Fine arts, interactive method, creative thinking, visual thinking, emotional color, creative activity.*

O'quvchilarning ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi va estetik dunyoqarashini rivojlantirishda tasviriy san'at fanining o'rni beqiyosdir. Tasviriy san'at darslari nafaqat rasm chizishni o'rgatadi, balki o'quvchilarda go'zallikni his etish, tabiatni kuzatish, ranglarni tahlil qilish va san'at orqali fikrini ifodalash ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuv o'quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantirishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan interfaol metodlar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Tasviriy san'at darslarida interfaol metodlar o'quvchilarni erkin fikrlashga, jamoada ishlashga, o'z g'oyalarini himoya qilishga va ijodiy izlanishga undaydi.

Tasviriy san'at fanini o'qitishning zamonaviy pedagogik asoslari

Tasviriy san'atni o'qitishda pedagogik faoliyat o'quvchi shaxsining estetik va ma'naviy rivojlanishiga xizmat qilishi lozim. Tasviriy san'at darslarida estetik, kommunikativ, ijodiy faoliyat, axborot bilan ishlash, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyalar shakllantiriladi. Interfaol metodlar aynan shu kompetensiyalarni o'quvchilarda yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Interfaol metodlarning mohiyati va ahamiyati. "Interfaol" tushunchasi inglizcha "interact" so'zidan olingan bo'lib, "o'zaro harakat qilish" ma'nosini anglatadi. Interfaol metodlar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi faol hamkorlikni ta'minlaydi.

Interfaol metodlarning asosiy afzalliklari shundan iboratki, o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, ijodkorlikni qo'llab-quvvatlaydi, jamoada ishlash ko'nikmasini shakllantiradi, darsni qiziqarli tashkil etishga yordam beradi, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Tasviriy san'at darslarida interfaol metodlardan foydalanish ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki bu fan amaliy va ijodiy faoliyatga asoslanadi. Tasviriy san'at darslari o'quvchini faqat rasm chizishga o'rgatish bilan chegaralanmaydi. Mazkur fan orqali o'quvchilarda estetik did, badiiy tafakkur, rang sezgisi, kuzatuvchanlik, obrazli fikrlash, ijodiy yondashuv, vizual savodxonlik shakllantiriladi.

Zamonaviy pedagogik yondashuv o'quvchini faol izlanishga, mustaqil qaror qabul

qilishga va kreativ faoliyatga jalb etishni talab qiladi. Shu sababli tasviriy san'at ta'limida interfaol metodlardan foydalanish muhim metodik zarurat hisoblanadi. Interfaol metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodkorligini emotsional erkinligini, kommunikativ kompetensiyasini, jamoaviy faoliyatini, san'atni tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur maqolada tasviriy san'at fanini o'qitishda qo'llash mumkin bo'lgan zamonaviy interfaol metodlarning nazariy asoslari va amaliy texnologiyasi ilmiy-metodik jihatdan yoritiladi.

Tasviriy san'at ta'limida interfaol metodlarning pedagogik ahamiyat

Interfaol metodlar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan bo'lib, o'quvchini darsning markaziy subyektiga aylantiradi. Bunday metodlar ta'lim jarayonini faollashtiradi va o'quvchilarni ijodiy izlanishga undaydi. Tasviriy san'at fanining amaliy xarakterga egaligi interfaol metodlarni samarali qo'llash uchun keng imkoniyat yaratadi.

Zamonaviy interfaol metodlarning ilmiy asoslari

Psixolog va pedagog olimlarning ilmiy tadqiqotlariga ko'ra, o'quvchi faol ijodiy faoliyatga jalb qilinganda bilimni chuqurroq o'zlashtiradi. L.S. Vigotskiy,

J. Dyui, G. Gardner kabi olimlar ta'limning faoliyatga asoslangan modelini ilgari surgan.

Vigotskiyning nazariyasiga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor holda olmaydi, bilim ijodiy faoliyat davomida shakllanadi, emotsional muhit ta'lim samaradorligiga ta'sir qiladi.

Gardnerning "Ko'p qirrali intellekt" nazariyasida esa tasviriy va fazoviy intellekt alohida intellekt turi sifatida ko'rsatiladi. Shu sababli tasviriy san'at ta'limida vizual metodlar, kreativ faoliyat, emotsional mashg'ulotlar, tajriba asosidagi topshiriqlar, dizayn fikrlashi asosiy metodik yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

"Vizual metafora" metodining ilmiy-metodik tavsifi

Metodning mohiyati: Mazkur metod o'quvchilarning abstrakt va obrazli tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchi ma'lum tushunchani to'g'ridan-to'g'ri emas, balki ramziy obraz orqali ifodalaydi.

Masalan: erkinlik - uchayotgan qush, umid - yorug'lik, orzu - osmonga ketayotgan zina, qo'rquv - qorong'i yo'l, kuch - tog'.

Mazkur metod o'quvchilarda ramziy tafakkur va badiiy interpretatsiya ko'nikmasini shakllantiradi.

"Vizual metafora" metodining amaliy mashg'ulot texnologiyasi.

Mavzu: "Orzu" mavzusida kreativ kompozitsiya yaratish.

Dars maqsadi: o'quvchilarda obrazli tafakkurni rivojlantirish, metaforik fikrlashni shakllantirish, rang orqali hissiyotni ifodalash, mustaqil kompozitsiya yaratish. Kerakli jihozlar: A3 qog'oz, oddiy qalam, akvarel, guash, mo'yqalam, marker, vizual namunalar

1-bosqich — Psixologik muhit yaratish. O'qituvchi faoliyati:

Sinfga sokin instrumental musiqa qo'yadi, osmon, qush, bulut, yulduz tasvirlarini ko'rsatadi. O'quvchi o'qituvchi bergan tasvirlar asosida tasavvur qiladi, hissiy assotsiatsiya hosil qiladi, erkin fikr bildiradi.

2-bosqich — G'oya generatsiyasi. O'qituvchi darsda o'quvchilarga topshiriq beradi: "Orzu" tushunchasi bilan bog'liq 5 ta obraz toping.

O'quvchi faoliyati: Berilgan elementlar qush, nur, qanot, yulduz, osmon obrazlarini yozadi yoki eskiz qiladi.

Metodning pedagogik vazifasi: O'quvchilar faoliyati davomida mustaqil g'oya yaratish, abstrakt fikrlashni rivojlantirish, tasavvurni faollashtirishdan iborat bo'ladi.

3-bosqich — Metafora tanlash. O'qituvchi tushuntiradi:

- "Siz orzuni emas, orzuning ramziy obrazini chizasiz".

O'quvchi faoliyati: metafora tanlaydi, kompozitsion markazni aniqlaydi, asosiy g'oyani ishlab chiqadi. Masalan: osmonga ketayotgan zina → bulut ichidagi eshik → qanotli bola

4-bosqich — Kompozitsiya qurish. O'qituvchi doskada ko'rsatadi:

markaziy kompozitsiya → diagonal kompozitsiya → yuqoriga intilish harakati

O'quvchilar faoliyati: asosiy obyektni qog'ozga joylashtiradi, katta-kichik nisbatni belgilaydi, fon yaratadi.

5-bosqich — O'qituvchi rang yechimi tushuntiradi: moviy rang → erkinlikni anglatadi; oq rang → poklik ramzi ekanligini aytadi; sariq rang → umid timsolida; binafsha rang → sirli holat deb ramziy belgilanishidir.

O'quvchi ushbu faoliyatida rang palitrasini tanlaydi, rang uyg'unligini hosil qiladi, kayfiyat yaratadi.

6-bosqich — Yakuniy ijodiy ish. O'quvchilar A3 qog'ozda guash yoki akvarelda yakuniy ish bajaradi, metaforik kompozitsiyani ishlab chiqadi, rang va shakl uyg'unligini yaratadi.

7-bosqich — Taqdimot va refleksiya. O'quvchilar chizib bo'lgan o'z ijodiy ishini himoya qiladi, metaforasini tushuntiradi va rang tanlovini izohlaydi.

Metodning pedagogik natijasi davomida o'quvchilarda kreativ tafakkur rivojlanadi, obrazli fikrlash kuchayadi, rangni ongli tanlash ko'nikmasi shakllanadi, mustaqil qaror qabul qilish rivojlanadi.

“Emotsional rang” metodining ilmiy-metodik tavsifi

Metodning mohiyati: Mazkur metod rang va hissiyot o'rtasidagi bog'liqlikka asoslanadi. O'quvchi rang orqali ichki emotsional holatini ifodalaydi. Mazkur metod art-terapiya elementlariga asoslanadi.

“Emotsional rang” metodining amaliy mashg'ulot texnologiyasi.

Mavzu: “Kayfiyat manzarasi”

Dars maqsadi: rang sezgisini rivojlantirish, emotsional tafakkurni shakllantirish, hissiyotni rang orqali ifodalash.

1-bosqich — Emotsional muhit yaratish. O'qituvchi dars davomida sokin musiqa qo'yadi, abstrakt rangtasvirlarni ko'rsatadi.

O'quvchi esa rangni his qiladi, hissiy holatini kuzatadi.

2-bosqich — Rang assotsiatsiyasi. O'qituvchi savollar beradi:

-“Qaysi rang sizda quvonch hissini uyg'otadi?”

O'quvchi faoliyati: qizil → energiya, moviy → sokinlik, sariq → quvonch, kulrang → xavotir assotsiatsiyalarini yaratadi.

3-bosqich — Abstrakt kompozitsiya yaratish. O'quvchi faoliyati davomida geometrik shakllar ishlatadi, rang dog'lari yaratadi, hissiy kayfiyatni ifodalaydi.

4-bosqich — Tahlil va refleksiya. O'quvchilar ijodiy ish jarayonida nima uchun aynan shu rangni tanlaganini tushuntiradi va kompozitsion yechimni sharhlaydi.

Metodning pedagogik natijasi shundan iboratki, o'quvchilarda emotsional sezgirlik rivojlanadi, rang sezgisi kuchayadi va psixologik erkinlik hosil bo'ladi.

“3D fikrlash” metodining ilmiy-metodik tavsifi

Metodning mohiyati: Mazkur metod hajmli va fazoviy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

“3D fikrlash” metodining amaliy mashg'ulot texnologiyasi

Mavzu: “Orzuimdagi shahar” maketini yaratish.

Kerakli materiallar: karton, plastilin, sim, rangli qog'oz, elim.

1-bosqich — Loyiha ishlab chiqish. O'quvchi ijodiy ish bajarish jarayonida bino eskizini yaratadi, transport tizimini loyihalaydi, ekologik hududlarni belgilaydi.

2-bosqich — Maket yasash. O'quvchi faoliyati davomida hajm hosil qiladi, obyektlarni joylashtiradi, kompozitsion muhit yaratadi.

3-bosqich — Dizayn himoyasi. O'quvchi ijodiy ishini yakunlagandan keyin loyiha konsepsiyasini tushuntiradi va dizayn g'oyasini himoya qiladi.

Metodning pedagogik natijasi shundan iboratki, o'quvchilarning fazoviy tafakkur rivojlanadi, konstruktiv fikrlash kuchayadi va dizayn tafakkuri shakllanadi. Bunday metodlar kompetensiyaviy ta'lim talablariga to'liq mos keladi.

Xulosa

Tasviriy san'at fanini o'qitishda zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning kreativ tafakkuri, vizual savodxonligi va estetik dunyoqarashini rivojlantiradi.

“Vizual metafora”, “Emotsional rang”, “3D fikrlash” kabi metodlar o'quvchini oddiy ijrochidan mustaqil ijodkorga aylantirishga xizmat qiladi.

Mazkur metodlar o'quvchilarda tasviriy tafakkurni rivojlantiradi, emotsional sezgirlikni kuchaytiradi, san'atni tahlil qilishni o'rgatadi, kreativ faoliyatni rag'batlantiradi, zamonaviy kompetensiyalarni shakllantiradi. Kelajak ta'limi aynan mana shunday interfaol, kreativ va innovatsion metodlarga asoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov R. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. Toshkent. 2020.
2. Tolipov O'. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2019.
3. Ishmuhammedov R. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent. 2021.
4. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2018.
5. Vygotsky L. Imagination and Creativity in Childhood. Moscow. 1997.
6. Dewey J. Art as Experience. New York. 2005.
7. Gardner H. Multiple Intelligences. USA. 2011.
8. UNESCO Creative Education Reports. Paris. 2022.
9. Jo'rayev R. Zamonaviy pedagogik innovatsiyalar. Toshkent. 2021.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ

Атаджанова Гульшат Матвапаевна, преподаватель кафедры методики дошкольного образования Центра педагогического мастерства Хорезмской области.

Собирова Шохиста Азадовна, преподаватель кафедры методики начального и специального образования Центра педагогического мастерства Хорезмской области.

Аннотация. В статье рассматривается проблема формирования психолого-педагогической готовности старших дошкольников к обучению в школе. Анализируются структурные компоненты готовности, факторы, влияющие на успешность перехода к систематическому обучению, и существующие

противоречия в практике дошкольной подготовки.

Ключевые слова: готовность к школе, системный подход, коррекционно-развивающая программа, преемственность образования.

Annotatsiya. Maqolada katta yoshdagi maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning maktab ta'limiga psixologik-pedagogik tayyorgarligini shakllantirish muammosi ko'rib chiqiladi. Tayyorgarlikning tarkibiy qismlari, tizimli ta'limga o'tish muvaffaqiyatiga ta'sir qiluvchi omillar va maktabgacha tayyorlov amaliyotidagi mavjud qarama-qarshiliklar tahlil qilinadi.

Tayanch so'zlar: maktabga tayyorgarlik, tizimli yondashuv, korreksion-rivojlantiruvchi dastur, ta'limning uzviyligi.

Abstract. This article examines the development of psychological and pedagogical readiness in older preschoolers for school. It analyzes the structural components of readiness, factors influencing the successful transition to systematic learning, and existing contradictions in preschool education practices.

Key words: school readiness, systems approach, correctional and developmental program, continuity of education.

Проблема готовности ребенка к обучению в школе на протяжении длительного времени занимает центральное место в психолого-педагогических исследованиях детства. Переход от дошкольного периода к систематическому обучению сопровождается качественными изменениями социальной ситуации развития ребенка, в структуре его деятельности, системе требований со стороны взрослых и образовательной среды. Школьное обучение предъявляет к ребенку не только интеллектуальные, но и личностные, регуляторные и коммуникативные требования, что обуславливает необходимость формирования целостной психолого-педагогической готовности.

В современных условиях образования значение проблемы готовности к школе возрастает. Изменение содержания начального образования, повышение требований к самостоятельности и произвольности поведения учащихся, необходимость раннего включения ребенка в учебную деятельность усиливают значимость дошкольного периода как этапа подготовки к обучению. Ребенок, приходящий в школу, должен быть способен принять новую социальную позицию ученика, подчинять поведение учебным правилам, взаимодействовать со сверстниками и педагогом, проявлять познавательную активность и устойчивость к трудностям. Таким образом, готовность к школе выступает как комплексное образование, отражающее уровень общего психического и личностного развития дошкольника.

В научной литературе подчеркивается, что готовность к обучению в школе не сводится к наличию отдельных знаний и умений. Она рассматривается как интегративная характеристика развития ребенка, включающая интеллектуальный, эмоционально-волевой, мотивационно-личностный и социально-коммуникативный компоненты. Л.И. Божович [3] отмечала, что их сформированность обеспечивает способность ребенка к включению в учебную деятельность, принятию учебной задачи и взаимодействию в образовательной среде. Д.Б. Эльконин [10] указывал на тесную взаимосвязь эмоциональной устойчивости и социальной готовности, а Н.И. Вьюнова [6] и Г.Г. Кравцов [7] подчеркивали значение когнитивного и речевого развития как основы успешности усвоения учебных действий.

Несмотря на признание многокомпонентной структуры готовности к школе, в практике дошкольных образовательных организаций нередко сохраняется узкоакадемический подход к подготовке детей. Подготовительная работа часто концентрируется преимущественно на развитии элементарных учебных навыков – счета, чтения, графических умений, тогда как формирование произвольности, эмоциональной устойчивости, коммуникативности и мотивационной готовности осуществляется эпизодически. В результате возникает разрыв между теоретическим пониманием готовности как целостного образования и реальной педагогической практикой ее формирования, что подтверждали наблюдения Н.В. Авсеенко [1], Н.В. Бабиновой [2] и А.В. Вагиной [4].

Современный социальный контекст детства создает дополнительные трудности. Дети развиваются в условиях насыщенной информационной среды, цифровых технологий, вариативных моделей семейного воспитания. Это влияет на особенности познавательной активности, произвольности, эмоциональной регуляции и коммуникативного опыта. Наблюдается снижение устойчивости внимания, трудности самоконтроля, недостаточный уровень сформированности навыков речевого общения и взаимодействия со сверстниками. В этих условиях подготовка к школе требует более целенаправленной и научно обоснованной работы, ориентированной на развитие всех компонентов готовности.

Таким образом, проблема формирования психолого-педагогической готовности дошкольников к обучению в школе выходит за рамки отдельных методических задач. Речь идет о целостной системе развития ребенка в предшкольный период, обеспечивающий согласованность интеллектуального, личностного и социального становления. Эффективность подготовки к школе определяется не количеством освоенных навыков, а уровнем сформированности

психологических предпосылок учебной деятельности.

Системный подход в педагогике предполагает рассмотрение образовательного процесса как целостного образования, включающего взаимосвязанные цели, содержание, методы и условия развития личности ребенка. Применительно к подготовке к школе это означает необходимость согласованного педагогического воздействия на различные стороны психического развития дошкольника, их взаимодополняемость и последовательность. Л.С. Выготский [14] подчеркивал важность игровой деятельности как основного механизма формирования высших психических функций, а А.Н. Леонтьев [8] указывал на ключевую роль деятельностного подхода в развитии личности ребенка.

Готовность к обучению в школе как психологическое образование носит системный характер. Интеллектуальное развитие связано с формированием произвольности и регуляции, эмоциональная устойчивость – с успешностью общения и познавательной активности, речевое развитие – с усвоением учебных действий и взаимодействием в образовательной среде. Следовательно, формирование готовности требует целостной педагогической организации, охватывающей различные сферы развития ребенка.

Целью проведенного исследования стало выявление и экспериментальное обоснование эффективности системы педагогических условий формирования психолого-педагогической готовности детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе.

Исследование проводилось на базе дошкольной образовательной организации и охватывало 50 детей старшего дошкольного возраста, находящихся на этапе подготовки к школе. Дети были распределены на экспериментальную и контрольную группы по 25 человек, сопоставимые по возрасту и исходным характеристикам развития.

Диагностика психолого-педагогической готовности осуществлялась с использованием комплекса взаимодополняющих методик, направленных на оценку познавательного, эмоционально-волевого, мотивационного и речевого компонентов готовности. В работе применялись методики, разработанные А.Л. Венгером [5], Г.А. Цукерманом [5], Н.Б. Печатновой [9], К.Ю. Солдатенко [11] и Н.С. Авериным [11], что обеспечило комплексный и объективный подход к оценке уровня готовности детей.

Результаты констатирующего обследования показали, что у большинства детей уровень психолого-педагогической готовности к школе является

недостаточным: низкий уровень выявлен у 68% дошкольников, средний – у 28%, высокий – лишь у 4%. Это свидетельствует о распространенности трудностей в развитии произвольности поведения, познавательных процессов и речевых умений, что может затруднить адаптацию к школьному обучению. Сопоставимость экспериментальной и контрольной групп на констатирующем этапе обеспечила корректность последующего анализа эффективности системного педагогического воздействия.

Рисунок 1. «Динамика уровня готовности детей к школе в экспериментальной группе»

В ходе формирующего этапа была реализована система педагогических условий, включающая коррекционно-развивающую программу и взаимодействие с родителями. Программа строилась с учетом структуры психолого-педагогической готовности и включала три взаимосвязанных блока: познавательный, эмоционально-волевой и речевой.

Познавательный блок был направлен на развитие внимания, памяти, мышления, восприятия, познавательной активности и учебной мотивации, включая формирование умения действовать по правилу и образцу, классифицировать, анализировать и обобщать.

Эмоционально-волевой блок обеспечивал развитие произвольности поведения, эмоциональной регуляции и волевых качеств. Использовались игровые ситуации с правилами, упражнения на самоконтроль, развитие терпения и настойчивости.

Речевой блок был направлен на развитие связной речи, понимания инструкций, словесно-логического мышления и коммуникативных умений, с акцентом на расширение словарного запаса, формирование грамматического строя речи и умение описывать и объяснять действия.

Занятия проводились систематически с постепенным усложнением заданий и учетом индивидуальных особенностей детей. Интеграция блоков обеспечивала целостность воздействия и соответствовала системному подходу.

Работа с родителями включала консультации и рекомендации по развитию познавательной активности, саморегуляции, речи, мотивации и навыков сотрудничества дома, что повышало эффективность подготовки и обеспечивало согласованность требований семьи и дошкольной организации.

Повторная диагностика показала выраженные позитивные изменения у детей экспериментальной группы: увеличилась доля детей со средним и высоким уровнем готовности, снизилось количество детей с низким уровнем. Наиболее

выраженные изменения произошли в эмоционально-волевой и познавательной сферах, улучшились показатели речевого развития, что подтверждает эффективность комплексной системной работы.

В контрольной группе наблюдались лишь частичные улучшения, обусловленные возрастным развитием и традиционной образовательной работой, но динамика была менее выраженной.

Формирование психолого-педагогической готовности дошкольников к обучению в школе является более эффективным при реализации системы взаимосвязанных педагогических условий, включающих комплексную диагностику, коррекционно-развивающую работу и родительское просвещение. Системный подход обеспечивает гармоничное развитие когнитивных, эмоционально-волевых, мотивационных и коммуникативных компонентов готовности, снижает тревожность и стресс при переходе к школе и формирует устойчивую учебную мотивацию.

Результаты исследования подтверждают, что целостное педагогическое воздействие на все стороны психического развития ребенка обеспечивает не только усвоение учебных навыков, но и формирование умения учиться, способности к самоконтролю, эмоциональной саморегуляции и социального взаимодействия.

Таким образом, системный подход к формированию психолого-педагогической готовности дошкольников является методологической основой эффективной подготовки детей к обучению в школе. Его внедрение в практику дошкольных образовательных организаций обеспечивает целостное развитие ребенка, повышает успешность адаптации к начальной школе и создает фундамент для дальнейших образовательных достижений.

Список источников

1. Авсеенко Н.В. Педагогические условия формирования готовности детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Мурманск, 2011. 190 с.
2. Бабинова Н.В. Структура готовности к школе в аспекте готовности детей старшего дошкольного возраста к освоению универсальных учебных действий // Современные проблемы науки и образования. 2016. № 3. 346 с.
3. Божович Л.И. Психологические вопросы готовности ребенка к школьному обучению // Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста / под ред. А.Н. Леонтьева, А.В. Запорожца. М.: Знание, 2015. 98 с.

4. Вагина А.В. Диагностика психологической готовности старших дошкольников к обучению в школе // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки. Сборник статей по материалам CXI студенческой международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2022. С. 25-29.
5. Венгер А.Л., Цукерман Г.А. Психологическое обследование младших школьников. М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 280 с.
6. Вьюнова Н.И., Гайдар К.М., Темнова Л.В. Психологическая готовность ребёнка к обучению в школе: психолого-педагогические основы: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по психологическим специальностям [2-е изд.]. М.: Константа: Академический проект, 2005. 255 с.
7. Кравцов Г.Г., Кравцова Е.Е. Шестилетний ребёнок. Психологическая готовность к школе. М.: Знание, 1987. 79 с.
8. Леонтьев А.Н. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности. Новосибирск: НГУ, 2015. 218 с.
9. Печатнова Н.Б., Некрасова Е.Н. Формирование у старших дошкольников интеллектуальной готовности к обучению в школе посредством реализации коррекционно-развивающей программы «Школа ждет» // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Гуманитарные и общественные науки. 2021. Т. 5, № 4 (20). С. 309-318.
10. Особенности психического развития детей 6–7-летнего возраста / под ред. Д.Б. Эльконина, А.Л. Венгера. М.: МГУ, 2018. 126 с.
11. Солдатенко К.Ю., Аверин Н.С. Исследование интеллектуальной готовности старших дошкольников к обучению в школе с использованием комплекса игровых заданий // Современное дошкольное образование. 2024. Т. 18, № 3. С. 28–41.
12. Эльконин Д.Б. Детская психология. М.: МГУ, 2016. 328 с.
13. Эльконин Д.Б., Венгер Л.А. Особенности психологического развития детей 6–7 летнего возраста. М.: МГУ, 2015. 284 с.
14. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. М.: Смысл; Эксмо, 2004. 512 с.

**НЕПРЕРЫВНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ УЧИТЕЛЕЙ
РУССКОГО ЯЗЫКА ПРЕПОДАВАНИЯ РКИ В СИСТЕМЕ
ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ,
РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Ахмедова Дилрабо Абдуллаевна

Центр педагогического мастерства Сурхандарьинской области

Методист, преподаватель русского языка и литературы,

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы непрерывного профессионального развития педагогов при обучении русскому языку как иностранному (РКИ) в системе образования Узбекистана. Анализируется содержание мероприятий и занятий, проводимых в рамках «Дня профессионального развития» и «Часа профессионального развития», раскрываются инновационные методы обучения, применение цифровых технологий и практико-ориентированных подходов. Особое внимание уделяется развитию профессиональных компетенций педагогов, повышению качества преподавания РКИ и перспективам внедрения современных образовательных технологий.

Ключевые слова: *РКИ, непрерывное профессиональное развитие, профессиональная компетентность, цифровые технологии, искусственный интеллект, инновационные методы обучения.*

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA RUS TILINI CHET TILI SIFATIDA O‘QITUVCHI PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHI: DOLZARB MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

Axmedova Dilrabo Abdullayevna

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Metodist, Rus tili o‘qituvchisi,

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida rus tilini chet tili sifatida (RKI) o‘qitishda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi masalalari yoritilgan. “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” doirasida tashkil etilgan mashg‘ulotlar mazmuni, innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalar hamda amaliy tajribalar tahlil qilingan. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish istiqbollari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: *RKI, uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagog kompetensiyasi, metodika, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, innovatsion ta’lim.*

CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS OF RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN: CURRENT PROBLEMS, SOLUTIONS AND PROSPECTS

Dilrabo Abdullayevna Akhmedova

Pedagogical excellence center of Surkhandarya region

Methodologist, Teacher of Russian language,

Abstract. This article examines the issues of continuous professional

development of teachers in teaching Russian as a Foreign Language (RFL) in the education system of Uzbekistan. The content of educational activities organized within the framework of the “Professional Development Day” (36 hours) and the “Professional Development Hour” (36 hours) is analyzed. Innovative teaching methods, digital technologies, and practice-oriented approaches are highlighted. Special attention is paid to the development of teachers’ professional competencies, improving the quality of RFL teaching, and prospects for implementing modern educational technologies.

Keywords: *Russian as a foreign language, continuous professional development, professional competence, digital technologies, artificial intelligence, innovative teaching methods.*

Введение. Современная система образования Республики Узбекистан ориентирована на повышение качества обучения, развитие профессиональных компетенций педагогов и внедрение инновационных технологий в образовательный процесс.

Особое место в данной системе занимает преподавание русского языка как иностранного (РКИ), поскольку русский язык остаётся важным инструментом межкультурной коммуникации, академической мобильности и профессионального взаимодействия.

В условиях цифровизации образования и обновления содержания учебных программ возрастает необходимость непрерывного профессионального развития педагогов.

В связи с этим особую значимость приобретают такие формы повышения квалификации, как «День профессионального развития» и «Час профессионального развития», направленные на совершенствование методической, коммуникативной и цифровой компетентности учителей.

Непрерывное профессиональное развитие педагогов РКИ предполагает не только обновление знаний по специальности, но и формирование навыков работы с современными образовательными платформами, искусственным интеллектом, интерактивными технологиями, а также развитие способности к самообразованию и профессиональной рефлексии.

Говоря об актуальных проблемах преподавания РКИ в образовательных учреждениях Узбекистана на современном этапе сопровождается рядом следующих проблем:

- Недостаточная методическая подготовка отдельных педагогов к использованию коммуникативного и компетентностного подходов.

- Ограниченное применение цифровых образовательных ресурсов и интерактивных платформ в процессе обучения.
- Необходимость обновления содержания учебных материалов в соответствии с современными требованиями.
- Недостаточный уровень развития навыков академического письма и устной коммуникации у обучающихся.
- Потребность в формировании межкультурной компетенции и развитии мотивации к изучению русского языка.
- Недостаточная интеграция искусственного интеллекта и цифровых инструментов в практику преподавания РКИ.

Для решения указанных проблем требуется системная организация непрерывного профессионального развития учителей, основанная на современных образовательных технологиях и практико-ориентированном обучении.

Важным направлением повышения квалификации педагогов в Узбекистане являются программы «День профессионального развития» и «Час профессионального развития», ориентированные на совершенствование профессиональных компетенций преподавателей.

Основной целью данных программ является:

- повышение качества преподавания;
- внедрение инновационных методов обучения;
- развитие цифровой грамотности педагогов;
- совершенствование навыков проектирования современного урока;
- развитие профессионального взаимодействия и обмена опытом.

В рамках данных программ педагогам предоставляется возможность изучения современных методик преподавания РКИ, анализа педагогических ситуаций, разработки интерактивных заданий и использования цифровых платформ. Уместно будет перечислить содержание мероприятий и занятий в рамках программ профессионального развития:

1. Практико-ориентированные занятия

Одним из наиболее эффективных направлений является проведение практических занятий, направленных на развитие профессиональных навыков моделирования фрагментов уроков; анализ методических ситуаций; разработка коммуникативных заданий;	Например, в рамках занятия «Интерактивные методы обучения РКИ» педагоги разрабатывали задания на основе ролевых игр,

1. Практико-ориентированные занятия

ональных навыков создание интерактивных дискуссий и проблем-
преподавателей РКИ. В упражнений; ных ситуаций. Особое
содержание занятий использование игровых внимание уделялось
включались: технологий; формированию речевой
развитие критического активности
мышления обучающихся. обучающихся.

2. Использование цифровых технологий

Современное В рамках программ Google Classroom;
преподавание профессионального Quizlet;
РКИ невозможно развития Wordwall;
без применения проводились Canva;
цифровых мастер-классы по Padlet;
образовательных использованию: LearningApps;
ресурсов. интерактивных презентаций;
онлайн-тестирования.

Педагоги обуча- Использование повышению мотивации
лись созданию цифровых обучающихся;
электронных технологий развитию самостоятельной
образовательных способствовало: работы;
материалов, циф- индивидуализации обучения;
ровых карточек, совершенствованию речевых
интерактивных навыков;
упражнений и активизации учебной
мультимедийного деятельности.
контента.

3. Применение искусственного интеллекта

Особый интерес у В ходе генерации учебных текстов;
педагогов вызвали практических создания тестовых заданий;
занятия, посвящён- занятий разработки диалогов;
ные использованию рассматривались подготовки презентаций;
искусственного возможности: автоматической проверки
интеллекта в заданий;
преподавании РКИ. создания визуального контента.

Педагоги знакоми- Использование ИИ сократить время подготовки
лись с современными позволило: материалов;

1. Практико-ориентированные занятия

цифровыми сервисами и учились использовать искусственный интеллект для оптимизации подготовки к урокам.

повысить качество учебного контента;
разнообразить формы работы;
усилить индивидуальный подход к обучающимся.

В рамках программ профессионального развития в обучении РКИ особое внимание уделялось современным методическим подходам.

Коммуникативный подход	Компетентностный подход
Коммуникативный подход способствует формированию практических навыков речевого общения.	Компетентностный подход ориентирован на развитие способности применять знания в практической деятельности.
В ходе занятий педагоги разрабатывали задания, направленные на: развитие устной речи; формирование навыков аудирования; развитие навыков чтения; совершенствование письменной речи.	В процессе обучения использовались: кейс-технологии; проектные задания; ситуационные упражнения; проблемное обучение.

Интерактивные методы позволяют повысить активность обучающихся и создать благоприятную образовательную среду. В рамках занятий менторами и ведущими учителями применялись:

- мозговой штурм;
- дебаты;
- групповые проекты;
- игровые технологии;
- объяснение,
- беседа,
- демонстрация,
- работа в группах,
- ролевые игры
- коллаборативное обучение.

Применение каждого указанного метода, будет рассмотрено далее в той части занятия, в которой этот метод был применен.

Приёмы урока — это конкретные педагогические действия учителя, которые

используются в рамках методов обучения. Основные приёмы урока:

Организационные приёмы: приветствие; настрой на работу; проверка готовности к уроку; психологический настрой.

Приёмы объяснения нового материала, пошаговое объяснение.

Практико-ориентированные приёмы: работа по образцу; самостоятельная работа; работа в парах / группах; дифференцированные задания.

О результатах и эффективности программ профессионального развития можно узнать из анализа проведённых мероприятий, которые показали, что программы «День профессионального развития» и «Час профессионального развития» оказывают положительное влияние и на профессиональную деятельность учителей педагогов русского языка и литературы.

Основные результаты:

1. Повышение методической компетентности педагогов.
2. Активное внедрение цифровых технологий в образовательный процесс.
3. Рост мотивации педагогов к самообразованию.
4. Улучшение качества преподавания РКИ.
5. Развитие профессионального сотрудничества и обмена опытом.
6. Формирование навыков использования искусственного интеллекта в образовательной деятельности.

Практика показывает, что участие ведущих учителей каждой школы определённого района в данных программах способствует более эффективной организации учебного процесса и повышению качества языковой подготовки обучающихся.

В условиях модернизации образования перспективными направлениями развития системы непрерывного профессионального развития учителей РКИ являются:

- создание цифровых платформ для повышения квалификации педагогов;
- внедрение гибридных форм обучения;
- расширение международного сотрудничества;
- развитие сетевых профессиональных сообществ;
- внедрение искусственного интеллекта в систему подготовки педагогов;
- создание электронных методических банков;
- организация практико-ориентированных мастер-классов.

Особую значимость приобретает развитие цифровой педагогики и формирование у учителей навыков эффективного использования современных образовательных технологий.

Таким образом, в заключение можно сказать, что непрерывное профессиональное развитие учителей при обучении русскому языку как иностранному является важным условием повышения качества образования в Узбекистане. Программы проведения мероприятий «День профессионального развития» и «Час профессионального развития» способствуют совершенствованию профессиональных компетенций учителей, развитию цифровой грамотности, внедрению инновационных методов обучения и эффективному использованию современных образовательных технологий в процессе преподавания РКИ.

Практико-ориентированный характер данных программ позволяет учителям не только совершенствовать теоретические знания, но и применять их в профессиональной деятельности через интерактивные методы, цифровые платформы, проектные технологии и инструменты искусственного интеллекта. Это способствует повышению качества преподавания, развитию коммуникативных навыков обучающихся и формированию современной образовательной среды.

Особую значимость приобретает создание условий для профессионального взаимодействия учителей, обмена методическим опытом и формирования культуры непрерывного самообразования. В условиях цифровой трансформации системы образования важным направлением становится дальнейшее внедрение гибридных форм обучения, развитие цифровых компетенций и интеграция инновационных технологий в систему подготовки и повышения квалификации педагогов.

Следовательно, дальнейшее совершенствование системы непрерывного профессионального развития учителей РКИ будет способствовать повышению эффективности образовательного процесса, развитию профессионального потенциала учителей и укреплению качества языкового образования в Республике Узбекистан в соответствии с современными международными требованиями и тенденциями развития образования.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по развитию системы образования и совершенствованию деятельности педагогических кадров».
2. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-158 «О СТРАТЕГИИ «УЗБЕКИСТАН – 2030» от 09.2023 г.

3. Из выступления Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на торжественном собрании, посвященном 30-летию придания узбекскому языку статуса государственного языка от 21.10.2019

4. Мирзиёев Ш.М. Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее государство Узбекистан. — Ташкент: «Узбекистан» НМИУ, 2016. — С. 39-40.

5. Постановления и нормативные документы Министерства дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан по вопросам повышения квалификации педагогов.

6. Материалы программ «День профессионального развития» и «Час профессионального развития» Национального института педагогического мастерства имени А. Авлони.

7. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — Москва: ИКАР, 2020.

8. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. — Москва: Просвещение, 2019.

9. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. — Москва: Флинта, 2021.

10. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва: Академия, 2021.

11. Сысоев П. В. Информационные и коммуникационные технологии в обучении иностранному языку. — Москва: Глосса-Пресс, 2022.

12. Хуторской А. В. Компетентностный подход в обучении: научно-методическое пособие. — Москва: Эйдос, 2020.

13. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. — Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2019.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Бикмайкина Наргиза Шакировна,

Методист РЯиЛ и РКИ Отдела метод. службы

Ферганского областного центра пед.мастерства

Аннотация: В данной тезис-статье рассмотрены основные проблемы и примерные способы их решения в плане профессионального развития учителей русского языка русских и национальных школ. Анализируются такие барьеры,

как высокая загруженность учителей, формальный подход к повышению квалификации, недостаток мотивации, ограниченный доступ к современным образовательным ресурсам и профессиональная изоляция. Особое внимание уделяется необходимости внедрения персонализированных форм обучения, использования цифровых инструментов, развития профессиональных сообществ и создания системы мотивации для педагогов. В работе представлены эффективные онлайн-инструменты и платформы, способствующие профессиональному росту, а также предложены практические решения для интеграции современных технологий в образовательный процесс. Подчеркивается, что комплексный подход способен обеспечить высокий уровень профессионализма педагогов и устойчивое развитие всей системы образования.

Ключевые слова: профессиональное развитие учителей русского языка, повышение квалификации, комплексный подход.

Annotatsiya: Ushbu tezis-maqolada rus tili o'qituvchilarining malakasini oshirishdagi asosiy muammolari va ularni hal qilish bo'yicha taklif qilingan yechimlar ko'rib chiqiladi. O'qituvchilarning oshiqcha ish yuklamasi, kasbiy rivojlanishga rasmiy yondashuv, motivatsiyaning yetishmasligi, zamonaviy ta'lim resurslaridan foydalanishning cheklanganligi va kasbiy izolyatsiya kabi to'siqlar tahlil qilinadi. Shaxsiylashtirilgan ta'limni amalga oshirish, raqamli vositalardan foydalanish, professional jamoalarni rivojlantirish va o'qituvchilar uchun motivatsion tizim yaratish zarurligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Maqolada professional o'sishni osonlashtiradigan samarali onlayn vositalar va platformalar taqdim etilgan va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish uchun amaliy yechimlar taklif etiladi. Unda ta'kidlanganidek, kompleks yondashuv o'qituvchi kasbiy mahoratining yuqori darajasini va butun ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlashi mumkin.

Kalit so'zlar: rus tili o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishi, malaka oshirish, kompleks yondashuv.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В современном мире непрерывное профессиональное развитие становится не просто желательным, а необходимым условием для успешной работы учителя. Однако на пути к постоянному совершенствованию возникает ряд таких серьёзных проблем, как:

1. Недостаток времени и высокая загруженность: учителя-филологи часто перегружены административной работой, отчётностью и внеклассной деятельностью, что оставляет мало времени на самообразование;

2. Формальный подход к повышению квалификации: часто многие курсы и семинары, даже занятия по методическим дням носят формальный характер, так как не учитывают реальных потребностей педагогов и не дают практических инструментов для работы. Соответственно, у самих учителей появляется сомнение в их эффективности;

3. Недостаток мотивации: отсутствие стимулов в виде заинтересованности администрации школ и родителей учащихся в росте функциональной грамотности детей по русскому языку, слабая связь между профессиональным ростом и карьерным продвижением (становясь замдиректора школы, русовед теряет возможность, время и желание работать над собой, всего себя отдавая решению административных проблем), а также усталость приводят к снижению интереса к обучению;

4. Ограниченный доступ к современным ресурсам: не везде и не все педагоги имеют возможность пользоваться цифровыми платформами, онлайн-курсами или специализированной литературой. Что тому причиной – низкий уровень интернет-охвата, семейное или материальное положение – это другой вопрос;

5. Изоляция профессионального сообщества: учителя часто работают в одиночку, не имея возможности обмениваться опытом с коллегами из других регионов или стран. Например, в Сохском районе Ферганской области учителя РКИ не просто изолированы географически (в многих школах горной местности нет условий для общения в самом коллективе, не то что – с интернет-сообществом!), есть школы, чья администрация удалила предмет «РКИ» из своей Программы, передав часы (и так было один час - в неделю!) учителям узбекского и родного, таджикского языков.

Возможные решения:

1. Внедрение гибких форм обучения: использование онлайн-курсов, вебинаров и мобильных приложений позволяет педагогам учиться в удобное время и в собственном темпе;

2. Персонализация образовательных программ: курсы повышения квалификации должны строиться на основе диагностики реальных потребностей учителей и учитывать их специализацию, опыт и интересы. Итоги прохождения курсов должны контролироваться коллегами не только на аттестационном занятии в Центре пед. мастерства, но и работодателем-администрацией школы хотя бы в течение полугода после получения сертификата о прохождении КПК;

3. Создание системы мотивации: введение надбавок, премий и публичного признания за достижения в профессиональном развитии стимулирует педагогов

к обучению, повышению уровня мастерства своего и молодых специалистов-коллег;

4. Развитие профессиональных сообществ: расширение полномочий методиста РЯиЛ/РКИ в организация сетевых методических объединений, форумов, конференций и совместных проектов, что способствует обмену опытом и поддержке коллег;

5. Государственная и институциональная поддержка в обеспечении доступа к качественным образовательным ресурсам, в финансировании различных программ повышения квалификации и создании условий для профессионального роста.

Для педагогов русского языка и литературы (РЯиЛ) и преподавателей русского как иностранного (РКИ) в Республике Узбекистан в 2026 году эффективны следующие инструменты онлайн-обучения:

Образовательная платформа Сферум - площадка для коммуникации между учителями, учениками; позволяет отправлять уведомления, размещать учебные материалы, проводить онлайн-занятия и чаты по школьным вопросам. Удобна для организации учебного процесса и взаимодействия с родителями (<https://brobank.ru/lichnyj-kabinet-sferum/>).

Сервис «Цифровой учитель» - содержит обширный банк заданий, методических материалов, видео-разборов типовых заданий, позволяет создавать индивидуальные и контрольные работы, экономит время педагога на подготовку к урокам и поиск материалов (<https://regnum.ru/news/4035296>).

Платформа «Обучай» с помощью искусственного интеллекта помогает генерировать планы уроков, задания, картинки и презентации по русскому языку и литературе, учитывая уровень класса и индивидуальные особенности учеников. (<https://msk1.ru/text/education/2026/04/28/76389781/>).

Эти инструменты позволяют:

- автоматизировать подготовку к урокам и проверку знаний;
- повысить вовлечённость учеников за счёт современных форматов;
- экономить время на рутинных операциях;
- обеспечить доступ к актуальным методическим материалам и заданиям;
- поддерживать постоянную связь с учениками и родителями.

Использование данных платформ способствует профессиональному развитию педагогов РЯиЛ и РКИ, а также повышает качество преподавания в условиях цифровизации образования. То есть Государственная поддержка в обеспечении доступа к подобным качественным образовательным ресурсам

способна решить, если не полностью, то хотя бы частично основную часть перечисленных выше проблем! Потому, что непрерывное профессиональное развитие - залог качества всего образования.

Решение существующих проблем требует комплексного подхода: от внедрения современных технологий до формирования культуры постоянного обучения и поддержки педагогов на всех уровнях. Только так можно обеспечить высокий уровень профессионализма учителей и, как следствие, успешное развитие всей системы образования.

Использованная литература и интернет-источники:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 11 мая 2022 года № УП-134 «Об утверждении Национальной программы по повышению качества образования и совершенствованию системы управления в сфере народного образования на 2022–2026 годы» // Lex.uz. (<https://lex.uz/docs/6008668>).

2. Указ № ПП-231 от 21 июня 2024 года «О дополнительных мерах по совершенствованию системы непрерывного профессионального развития работников организаций дошкольного и школьного образования». — [Источник: Lex.uz, Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан]. — URL: <https://lex.uz/ru/docs/6981098>.

3. Приказ Министерства дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан № 246 от 7-августа 2024-года «О непрерывном профессиональном развитии работников системы образования». Источник: официальный сайт МДШО РУз / Lex.uz

4. 2. Ерофеев А. Как выбрать специальность для поступления в 2026 году// Фонтанка.ру. (<https://www.fontanka.ru/2026/05/05/76404269/>)

ПРИМЕНЕНИЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА ДЛЯ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ РКИ

Богатырь Анастасия Владимировна

Учитель русского языка

средней общеобразовательной школы №2

Узунского района

Сурхандарьинской области

Республики Узбекистан

Аннотация. В статье рассматривается применение дифференцированного подхода в обучении русскому языку как иностранному.

Анализируются основные виды дифференциации, их влияние на развитие

учебной автономии и коммуникативной компетенции учащихся. Особое внимание уделяется организации самостоятельной работы студентов разного уровня подготовки.

Представлены практические примеры использования дифференцированных заданий на уроках РКИ.

Ключевые слова: учебная автономия, индивидуализация обучения, дифференцированный подход, РКИ, самостоятельная работа, коммуникативная компетенция.

RKI DARSLARIDA MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUVNI QO'LLASH

Bogatyr Anastasiya Vladimirovna

O'zbekiston Respublikasi Surxondaryo viloyati Uzun tumani

2-son umumiy o'rta ta'lim maktabi

Rus tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada rus tilini chet tili sifatida o'qitishda differensial yondashuvni qo'llash masalalari ko'rib chiqiladi. Differensial ta'limning asosiy turlari, ularning o'quvchilarning o'quv mustaqilligi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga ta'siri tahlil qilinadi. Turli tayyorgarlik darajasiga ega bo'lgan o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etishga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada RKI darslarida differensial topshiriqlardan foydalanishning amaliy misollari keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'quv mustaqilligi, ta'limni individuallashtirish, differensial yondashuv, RKI, mustaqil ish, kommunikativ kompetensiya.

APPLICATION OF A DIFFERENTIATED APPROACH TO ORGANIZING INDEPENDENT WORK IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Bogatyr Anastasia Vladimirovna

Teacher of Russian Language

Secondary school No. 2

Uzun district Surkhandarya region

Republic of Uzbekistan

Abstract. The article examines the application of a differentiated approach in teaching Russian as a foreign language. The main types of differentiation and their impact on the development of students' learning autonomy and communicative competence are analyzed. Special attention is paid to organizing independent work for students with different levels of language proficiency. Practical examples of using

differentiated tasks in Russian as a Foreign Language (RFL) lessons are presented.

Keywords: *learning autonomy, individualization of education, differentiated approach, Russian as a foreign language (RFL), independent work, communicative competence.*

Введение. Современная система образования ориентирована на повышение качества профессионального развития педагогов, внедрение инновационных подходов и совершенствование учебного процесса. В последние годы особое внимание уделяется организации непрерывного профессионального развития учителей, внедрению современных педагогических технологий и повышению эффективности обучения.

Одним из актуальных направлений в преподавании русского языка как иностранного является применение дифференцированного подхода. Данный подход позволяет учитывать индивидуальные особенности учащихся, уровень их подготовки, интересы, темп обучения и учебные потребности. В рамках системы КРК особое значение приобретают практические результаты внедрения педагогических тем и методик.

Важно не только рассматривать теоретические аспекты, но и анализировать: как конкретная тема реализуется на практике; какое влияние она оказывает на деятельность учителя; как меняется учебная активность учащихся; насколько устойчивым является результат; какие преимущества и достижения наблюдаются; какие темы вызывают наибольший интерес у педагогов; какие направления требуют дальнейшего развития.

Применение дифференцированного подхода на уроках РКИ показывает, что использование разноуровневых заданий способствует повышению мотивации учащихся, формированию коммуникативной компетенции и развитию учебной самостоятельности. В статье рассматриваются особенности применения дифференцированного подхода, его практическая эффективность и результаты использования на уроках русского языка как иностранного.

Теоретические основы дифференцированного подхода.

Дифференцированный подход - это организация образовательного процесса с учётом индивидуальных особенностей учащихся: уровня подготовки, интересов, способностей, темпа работы и стиля восприятия информации. Главная цель дифференциации заключается в создании условий для успешного обучения каждого учащегося независимо от его стартовых возможностей.

В педагогической практике выделяются следующие виды дифференциации:

Дифференциация по уровню подготовки.	Предполагает использование заданий разной степени сложности.	Например: учащиеся уровня А1 выполняют задания по образцу; учащиеся уровня А2 составляют собственные предложения; учащиеся уровня В1 создают развёрнутые высказывания и диалоги.
Дифференциация по темпу работы.	Учитывает индивидуальную скорость выполнения заданий.	Некоторым студентам требуется больше времени на выполнение упражнения, другим – дополнительные задания повышенной сложности.
Дифференциация по интересам.	Предоставляет учащимся возможность выбора тем и форм работы.	Например, один студент может подготовить рассказ о путешествиях, другой - о музыке или спорте.
4. Дифференциация по способу деятельности.	Предполагает разные формы выполнения задания:	работа с текстом; создание схем; проектная деятельность; презентация; ролевая игра.

Использование различных видов дифференциации способствует формированию ключевых компетенций XXI века: коммуникативной, информационной, социокультурной и учебной.

Применение дифференцированного подхода на уроках РКИ. На уроках русского языка как иностранного дифференциация особенно важна, поскольку учащиеся обладают разным уровнем языковой подготовки. Рассмотрим практический пример.

Готовый практический пример дифференциации на уроке РКИ. Учебный материал. Учебник РКИ, 9 класс.

Тема: «Информационные технологии в системе образования» Данная тема является особенно удобной для применения дифференцированного подхода, поскольку позволяет организовать различные виды учебной деятельности с учётом уровня подготовки, интересов и учебных возможностей учащихся.

Цель урока: Развитие навыков чтения, говорения и аргументации на основе обсуждения роли информационных технологий в образовании.

Применение дифференциации по уровню подготовки:

Уровень А1: Учащиеся работают с базовой лексикой: компьютер, планшет, интернет, проектор, дистанционное обучение. Задания: назвать предметы на картинках, выписать знакомые слова из текста, ответить на простые вопросы: Вы пользуетесь интернетом? Вам нравится учиться онлайн? Результат: учащиеся усваивают базовую лексику и учатся строить простые высказывания.

Уровень А2: Учащиеся работают с текстом учебника и выполняют более сложные задания. Задания: найти в тексте плюсы и минусы информационных технологий, составить 5–7 предложений, заполнить таблицу «Технология — для чего используется».

Технология	Для чего используется
Интернет	Для поиска информации
Планшет	Для выполнения заданий

Результат: ученики развивают навыки чтения и письменной речи.

Уровень В1: Учащиеся анализируют проблему и выражают собственное мнение. Задания: написать мини-эссе, провести дискуссию, подготовить презентацию. Темы для обсуждения: «Интернет помогает или мешает обучению?», «Может ли компьютер заменить учителя?», «Плюсы и минусы дистанционного обучения».

Рефлексия учащихся: В ходе уроков учащиеся отмечали, что им было комфортнее выполнять задания, соответствующие их уровню подготовки. Большинство учеников проявляли высокий интерес к заданиям, связанным с цифровыми технологиями, интернетом и современными способами обучения.

Особенно положительно учащиеся оценивали возможность выбора формы работы: диалога, проекта, презентации или мини-эссе. Результат-развитие критического мышления, аргументации и коммуникативной компетенции.

Дифференциация по форме деятельности. Для учащихся с разными стилями восприятия используются разные формы работы: визуалы создают схемы и таблицы, коммуникативные учащиеся работают в парах и обсуждают проблему, творческие учащиеся подготавливают постеры и презентации, аналитически ориентированные учащиеся сравнивают преимущества и недостатки технологий.

Дифференциация по темпу работы. Слабым учащимся предлагаются карточки-подсказки, готовые речевые конструкции, сокращённые задания. Сильные учащиеся получают дополнительные вопросы, задания творческого характера, самостоятельный поиск информации.

Дифференциация по интересам. Учащиеся могут выбрать тему мини-проекта: «Мои любимые приложения», «Как я использую интернет для учёбы»,

«Опасности социальных сетей», «Школа будущего».

Практический результат. Использование дифференциации при изучении данной темы позволяет вовлечь всех учащихся в учебную деятельность, повысить мотивацию, снизить страх ошибок у слабых учащихся, развивать самостоятельность, создать ситуацию успеха для каждого ученика. Практика показывает, что особенно эффективно работают задания, связанные с обсуждением современных технологий, поскольку тема близка и интересна подросткам.

Анализ эффективности метода. Наблюдения в процессе проведения уроков РКИ показали, что использование дифференцированных заданий положительно влияет на учебную активность учащихся. После внедрения данного подхода были отмечены следующие изменения. У слабых учащихся снизился страх допустить ошибку, повысилась уверенность при устных ответах, увеличилась активность в парной работе, улучшилось усвоение базовой лексики.

У сильных учащихся повысился интерес к уроку, усилилась творческая активность, учащиеся начали использовать более сложные речевые конструкции, возрос уровень самостоятельности. Кроме того, учащиеся стали активнее участвовать в обсуждениях, чаще задавать вопросы и проявлять инициативу при выполнении проектных заданий.

Сравнение результатов

До применения дифференциации	После применения дифференциации
Слабые учащиеся редко отвечали на уроке	Учащиеся стали активнее участвовать в диалогах
Сильные учащиеся быстро теряли интерес	Повысилась вовлечённость и мотивация
Урок был ориентирован на средний уровень	Каждый ученик получил посильное задание
Учащиеся испытывали страх ошибок	Повысилась уверенность и самостоятельность

Связь с современным образованием. В условиях цифровизации образования дифференцированный подход становится особенно актуальным. Использование интерактивных платформ, цифровых технологий, мультимедийных средств и элементов искусственного интеллекта позволяет сделать обучение более гибким и ориентированным на индивидуальные особенности учащихся.

Современный урок РКИ требует сочетания традиционных методов обучения с интерактивными технологиями, что способствует развитию коммуникативной,

информационной и цифровой компетенций учащихся.

Практика показывает, что использование дифференцированных заданий позволяет повысить мотивации, повысить качество усвоения материала, развивать коммуникативные навыки, формировать учебную самостоятельность.

Особенно заметным результат становится при систематическом использовании дифференциации в течение учебного года. Учащиеся начинают увереннее использовать русский язык в устной и письменной речи, быстрее включаются в групповую работу и проявляют больше самостоятельности.

Для учителя данный подход также имеет значительные преимущества: появляется возможность учитывать индивидуальные особенности учащихся, снижается уровень учебного стресса у слабых учеников, усиливается вовлечённость сильных учащихся, повышается общая эффективность урока.

Анализ практического применения показывает, что темы, связанные с коммуникативными ситуациями, проектной деятельностью, социокультурным компонентом и игровыми технологиями, вызывают наибольший интерес у учащихся и педагогов.

Кроме того, педагоги отмечают, что особую эффективность демонстрируют задания, направленные на развитие практической речи: диалоги, мини-проекты, презентации, ролевые игры и кейс-задания. В перспективе целесообразно расширять использование цифровых технологий, искусственного интеллекта, интерактивных платформ и проектного обучения при организации дифференцированной самостоятельной работы.

Заключение. Таким образом, применение дифференцированного подхода в обучении русскому языку как иностранному является важным условием повышения эффективности образовательного процесса.

Дифференциация помогает учитывать индивидуальные особенности учащихся, поддерживать их мотивацию и создавать благоприятные условия для развития языковой личности. Организация самостоятельной работы с использованием разноуровневых заданий способствует развитию коммуникативной компетенции, учебной автономии и способности применять русский язык в практической деятельности. В современных условиях именно гибкий и личностно-ориентированный подход позволяет обеспечить качественное обучение и создать условия для успешного развития каждого учащегося.

Список использованной литературы.

1. Адылова, Т. Б. Дифференцированное обучение на уроках русского языка и литературы / Т. Б. Адылова // Молодой ученый. -2016. № 11.6 (115.6).
2. Жуманиязова, М. А. Проблемы преподавания русского языка в многоязычных классах / М. А. Жуманиязова // КиберЛенинка : науч. электрон. б-ка. 2024. В статье анализируются стратегии работы в аудитории с разным уровнем владения языком.
3. Лаврентьев, В. В. Дифференцированный подход к обучению русскому языку / В. В. Лаврентьев // КиберЛенинка : науч. электрон. б-ка.
4. Дифференцированный подход при обучении лексике иностранного языка в вузах [Электронный ресурс] // КиберЛенинка. - 2023. Описывает учет индивидуальных особенностей при распределении лексического материала.
5. Абдуллаева, Н. Применение дифференцированного подхода при обучении РКИ / Н. Абдуллаева // eLibrary.ru: науч. электрон. б-ка. - 2021. Обоснование метода как способа раскрытия творческого потенциала учащегося

**День и Час профессионального развития как важный инструмент
повышения педагогического мастерства учителя русского языка и
литературы**

Методист русского языка и литературы
отдела методической службы Центра

Педагогического мастерства
Навоийской области

Жумаева Бахора Сайфитдиновна
+998 94 375-25-55

Аннотация

Статья посвящена роли мероприятий «День профессионального развития» и «Час профессионального развития» в системе повышения квалификации педагогов общеобразовательных школ. Рассматривается их значение как эффективной формы непрерывного профессионального роста учителей русского языка и литературы. Подчеркивается практическая направленность данных мероприятий, их влияние на развитие педагогического мастерства, расширение методического инструментария и формирование профессионального сообщества. Особое внимание уделяется интерактивным формам работы, обмену опытом, внедрению современных образовательных технологий и развитию навыков XXI века.

Ключевые слова: профессиональное развитие, педагогическое мастерство, методика преподавания, интерактивное обучение, 4К, модель 5Е, педагогическое

сообщество, современные технологии.

В современном образовательном ландшафте Узбекистана особое внимание уделяется непрерывному профессиональному развитию педагогических кадров. Инициатива Президента Республики Узбекистан, закреплённая в Постановлении ПП-231 от 21 июня 2024 года «О дополнительных мерах по дальнейшему совершенствованию системы непрерывного профессионального развития руководящих и педагогических кадров, а также специалистов организаций дошкольного и школьного образования», стала ключевым шагом в этом направлении. Документ направлен на повышение профессиональных знаний, навыков и мастерства учителей через внедрение передового опыта Президентских школ в общих средних образовательных учреждениях.

Дополнительно Приказом Министерства дошкольного и школьного образования № 246 (в соответствии с поручениями ПП-231) с 1 января 2025 года поэтапно вводятся новые формы повышения квалификации: **«Час профессионального развития»** во всех общих средних образовательных учреждениях и **«День профессионального развития»** в опорных школах. Эти меры обеспечивают системный подход к профессиональному росту педагогов, ориентированный на их квалификационные категории и профессиональные потребности.

В соответствии с приказом Министерства дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан от 7 августа 2024 года, в 2025–2026 учебном году во всех общеобразовательных школах страны внедрены мероприятия «День профессионального развития» и «Час профессионального развития». Для учителей русского языка и литературы определён единый день — вторник, который стал важной профессиональной площадкой для обмена опытом, обсуждения актуальных вопросов преподавания и повышения квалификации.

Следует отметить, что данная система мероприятий не является формальной процедурой. Напротив, она представляет собой живой и динамичный процесс профессионального взаимодействия, в рамках которого педагоги получают возможность не только познакомиться с новыми методиками, но и осмыслить собственную практику, увидеть её сильные и слабые стороны, а также найти пути дальнейшего развития. Такие встречи становятся своеобразным пространством педагогического диалога, где каждый учитель может быть и слушателем, и активным участником процесса. Именно педагог сегодня становится тем человеком, который не только обучает, но и воспитывает личность, готовую к жизни в современном мире.

Особую ценность представляет то, что в рамках «Дня профессионального развития» и «Часа профессионального развития» создаётся атмосфера сотрудничества и профессионального единства. Учителя из разных школ имеют возможность встречаться, обсуждать сложные педагогические ситуации, делиться успешными практиками и совместно искать эффективные решения. Именно в таких условиях формируется понимание того, что современное образование невозможно без постоянного взаимодействия и обмена опытом. Каждое занятие в рамках этих мероприятий имеет ярко выраженную практическую направленность. Педагоги становятся участниками мастер-классов, тренингов, семинаров и воркшопов, направленных на развитие профессиональных компетенций. Особое внимание уделяется активным формам обучения, где учитель не является пассивным слушателем, а выступает в роли участника образовательного процесса. На практике это проявляется в создании совместных проектов, разработке уроков, выполнении творческих заданий, моделировании педагогических ситуаций.

В процессе работы активно используются современные педагогические технологии: игровые методы, арт-педагогика, проектное обучение, STEM-подходы, интерактивные формы работы. Благодаря этому традиционный урок русского языка и литературы приобретает новые формы, становится более интересным, насыщенным и мотивирующим для учащихся.

Особое внимание уделяется развитию навыков XXI века, таких как критическое мышление, креативность, коммуникация и сотрудничество (4K-компетенции). Важное место занимает и модель 5E (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate), которая позволяет структурировать процесс обучения таким образом, чтобы учащиеся не просто получали знания, а активно включались в их освоение через исследование, обсуждение и практическое применение.

В ходе профессионального развития педагоги также знакомятся с опытом зарубежных образовательных систем, особенно финской, сингапурской и японской моделей. Особый интерес вызывают такие направления, как формирующее оценивание, геймификация учебного процесса, цифровая грамотность, работа с разновозрастными и смешанными группами, а также создание авторских образовательных материалов.

Важно подчеркнуть, что участие в таких мероприятиях оказывает значительное влияние на профессиональное состояние учителя. Педагог, регулярно включённый в процесс обучения и обмена опытом, возвращается в класс обновлённым, с новыми идеями, методическими приёмами и, что особенно

важно, с живым интересом к своей профессии. Это напрямую отражается на качестве уроков и уровне мотивации учащихся.

На практике учителя, выступая в роли учеников, сами сталкиваются с теми трудностями, которые испытывают их воспитанники: необходимость работать в команде, выполнять творческие задания, находить нестандартные решения. Такие формы работы, как пантомима, создание коллажей, ролевые игры, озвучивание текстов, выполнение упражнений на развитие эмоционального интеллекта, позволяют не только повысить профессиональный уровень педагогов, но и обогатить их методический арсенал.

Полученный опыт активно внедряется в образовательный процесс. На уроках русского языка и литературы используются игровые технологии, групповые формы работы, творческие задания, такие как «говорящие визитки», «карта эмпатии», «литературная лестница», «толстые и тонкие вопросы», что значительно повышает интерес учащихся к предмету и способствует развитию их познавательной активности.

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что система «День профессионального развития» и «Час профессионального развития» играет важную роль в совершенствовании педагогического мастерства учителей. Она способствует расширению методического инструментария, формированию профессиональной уверенности, развитию творческого потенциала и укреплению педагогического сообщества.

Учитель, который постоянно учится сам, становится не только носителем знаний, но и проводником в мир образования, показывая ученикам, что обучение — это непрерывный процесс. Даже один час профессионального развития в неделю способен существенно изменить педагогическую практику, сделать её более осмысленной, эффективной и современной.

Заключение

Подводя итог, следует отметить, что мероприятия «День профессионального развития» и «Час профессионального развития» являются важным элементом современной системы повышения квалификации педагогов. Они создают условия для постоянного профессионального роста, обмена опытом и внедрения инновационных технологий в образовательный процесс.

Учитель, находящийся в процессе непрерывного развития, способен не только качественно преподавать свой предмет, но и формировать у учащихся навыки самостоятельного мышления, сотрудничества и творческого подхода к решению задач. Именно такой педагог становится ключевой фигурой в

построении современного образовательного пространства.

Список литературы (добавлен на основе актуальных источников)

1. **Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-231** от 21.06.2024. «О дополнительных мерах по дальнейшему совершенствованию системы непрерывного профессионального развития руководящих и педагогических кадров...» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://lex.uz/ru/docs/6981098> (дата обращения: 12.05.2026).

2. **Приказ Министерства дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан № 246** (в соответствии с ПП-231). О внедрении «Часа» и «Дня профессионального развития».

3. **Ахмедова, Ш. А. Профессиональное развитие педагогических кадров системы дошкольного образования в контексте андрагогического подхода.** Материалы конференции. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0038/4.14%20.pdf> (дата обращения: 12.05.2026).

4. **Творческий и тяга к знаниям: как обеспечивается профессиональное развитие педагогов.** Yuz.uz. 25.01.2025. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://yuz.uz/ru/news/tvorcheskiy-poisk-i-tyaga-znaniyam-kak-obespechivaetsya-professionalnoe-razvitie-pedagogov> (дата обращения: 12.05.2026).

5. **Инновационные методы преподавания.** CPLE, WIUT. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cple.wiut.uz/modern-teaching-methods> (дата обращения: 12.05.2026).

6. **Развитие профессиональных навыков в Узбекистане.** Азиатский банк развития (). [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/859636/skills-development-uzbekistan-sector-assessment-ru.pdf> (дата обращения: 12.05.2026).

7. **Современные подходы к управлению и развитию педагогических кадров.** CyberLeninka. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-podhody-k-upravleniyu-i-razvitiyu-pedagogicheskikh-kadrov> (дата обращения: 12.05.2026).

ПОДДЕРЖАНИЕ КОНСТРУКТИВНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В КЛАССЕ ПОСРЕДСТВОМ СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ (SEL)

Жумаева Светлана Петровна

Учитель русского языка средней

общеобразовательной школы №20
Музрабадского района
Джумаева Дильфуза Холияровна
учитель высшей категории

общеобразовательной школы №22 Музрабатского района

Аннотация. В статье рассматривается социально-эмоциональное обучение (SEL)-технология воспитания и развития у школьников навыков: самосознания, самоконтроля, социальной осведомлённости, взаимоотношений и ответственного принятия решения.

Анализируются методические приёмы для укрепления конструктивных отношений. Особое внимание уделяется ролевым играм и моделированию способствующих отработке навыков эмоциональной поддержки и сотрудничества.

Предложены упражнения и игровая активность, вызывающие позитивный эмоциональный отклик.

Ключевые слова: самосознание, взаимоотношения, самоконтроль, эмоциональная поддержка, сотрудничество, эмоциональный отклик.

SEL (IJTIMOIY-EMOTSIONAL TA'LIM) ORQALI SINFDAN KONSTRUKTIV MUNOSABATLARNI QO'LLAB-QUVVATLASH

Jumayeva Svetlana Petrovna

rus tili fani o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi Surxondaryo viloyati

Muzrabot tumani 20-sonli umumta'lim maktabi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab o'quvchilarida o'zini anglash, o'zini nazorat qilish, ijtimoiy xabardorlik, munosabatlar va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish va rivojlantirish texnologiyasi bo'lgan ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) o'rganiladi.

Konstruktiv munosabatlarni mustahkamlash usullari tahlil qilinadi. Emotsional qo'llab-quvvatlash va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan rol o'ynash va modellashtirish mashg'ulotlariga alohida e'tibor qaratiladi. Ijobiy hissiy munosabatni uyg'otadigan mashqlar va o'yin mashg'ulotlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: o'zini anglash, munosabatlar, o'zini nazorat qilish, hissiy qo'llab-quvvatlash, hamkorlik, hissiy munosabat.

MAINTAINING CONSTRUCTIVE RELATIONSHIPS IN THE CLASSROOM THROUGH SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING (SEL)

Svetlana Petrovna Jumaeva

Teacher of Russian Language
Secondary General Education School No. 20
Muzrabad District, Surkhandarya Region
Republic of Uzbekistan

Abstract. This article examines social-emotional learning (SEL), a technology for fostering and developing skills in schoolchildren: self-awareness, self-control, social awareness, relationships, and responsible decision-making.

Methods for strengthening constructive relationships are analyzed. Particular attention is paid to role-playing and modeling activities that facilitate the development of emotional support and collaboration skills. Exercises and game activities that evoke a positive emotional response are proposed.

Keywords: *self-awareness, relationships, self-control, emotional support, collaboration, emotional response.*

Введение. Образование XXI века направлено на повышение качества обучения, профессионального развития педагогов, внедрение инновационных подходов и совершенствование учебного процесса.

Особое внимание уделяется организации непрерывного профессионального развития учителей, внедрению современных педагогических технологий и повышению эффективности обучения.

Актуальным остаётся вопрос о поддержании конструктивных взаимоотношений в классе, самосознание, самоконтроль, социальная осведомлённость, ответственное принятие решений. Ведь, как важно порой не столько знание предмета, а умение учеников в слаженной работе добиться необходимых результатов.

Во время занятий ДПР педагоги учились взаимодействовать, применять полученные знания на практике, доносить эти знания до учителей школ, чтобы они смогли использовать данные методики на уроках создавая комфортную среду для обучения.

Используя на уроках русского языка полученные знания по социально-эмоциональному обучению учителя на практике сумели добиться больших результатов.

Компетенции социально-эмоционального обучения. Социально-эмоциональное обучение (SEL) – это методика, которая помогает учащимся любого возраста лучше осознавать и проживать свои чувства, а также проявлять сочувствие к другим.

Основные навыки помогают принимать позитивные и ответственные

решения, строить чёткие планы для достижения целей и устанавливать добрые отношения с окружающими.

Пять основных компетенций социально-эмоционального обучения:

	— Узнавать собственные эмоции и понимать их влияние на поведение.
Самоосознание (Self-awareness)	— Осознавать свои сильные и слабые стороны, верить в собственные способности.
Саморегуляция (Self-management)	— Контролировать свои мысли, эмоции и поведение в разных ситуациях. — Ставить цели и настойчиво двигаться к их достижению.
Социальная осознанность (Social awareness)	— Уметь поставить себя на место человека, выросшего в другой культуре или среде. — Проявлять сочувствие к другим и демонстрировать нравственное поведение дома, в школе и в сообществе.
Навыки построения отношений (Relationship skills)	— Строить и поддерживать здоровые отношения с людьми разного происхождения и из разных социальных групп. — Уметь слушать других, эффективно общаться, мирным путём решать конфликты, просить о помощи и оказывать поддержку.
Ответственное принятие решений (Responsible decision-making)	— Делать правильный выбор, учитывая моральные нормы, безопасность, последствия поступков, а также благополучие других и своё собственное.

Способы формирования компетенций:

	- Упражнения на выражение чувств («сегодня моё настроение...»)
	- Карточки настроения и «эмоциональный термометр»
Самоосознание (Self-awareness)	- Определение сильных и слабых сторон - Рефлексия и задание «3 положительные мысли обо мне»
Саморегуляция (Self-management)	- Упражнения для снижения стресса (глубокое дыхание, нейрогимнастика) - Постановка целей и план их достижения - Задания на управление временем

	- Упражнения на выражение чувств («сегодня моё настроение...»)
	- Карточки настроения и «эмоциональный термометр»
Самоосознание (Self-awareness)	- Определение сильных и слабых сторон - Рефлексия и задание «3 положительные мысли обо мне»
Социальная осознанность (Social awareness)	- Организация «уголка спокойствия» - Ролевые игры (role-play) - Обсуждение эмоций персонажей - Задания на ценность культурного разнообразия - «Упражнения на эмпатию» (слушание и перефразирование)
Навыки построения отношений (Relationship skills)	- Сотрудничество в парной и групповой работе - «Buddy system» (система наставничества: старшие и младшие ученики) - «Круг дружеского общения» (circle time) - Конструктивное разрешение конфликтов
Ответственное принятие решений (Responsible decision- making)	- Обсуждения «А что бы ты сделал на его месте?» - Совместная выработка правил и последствий - Таблица «Выбор и последствия» - Предоставление учащимся небольших ответственностей.

Применение SEL на уроках РКИ. На уроках русского языка, как и на любых других уроках, особенно важно, развивать у учеников навыки эмпатии, ответственного принятия решения, социальную осознанность. Поскольку мотивация является одним из важнейших факторов успешного протекания образовательного учебного процесса учителям необходимо использовать на уроках различные методы, направленные на повышения интереса учеников к обучению и развитие их внутренней мотивации.

Одним из эффективных способов повышения мотивации является сотрудничество между учащимися и взаимное поощрение. Эти методы не только создают позитивную атмосферу в учебном процессе, но и формирует у школьников активность, ответственность и умение оказывать социально-эмоциональную поддержку другим.

Ниже приведены несколько приёмов SEL

«Круг комплементов» — это интерактивное упражнение, которое учит

учащихся говорить друг другу тёплые слова, видеть и ценить положительные качества других. Все участники располагаются по кругу, и каждый ученик говорит искренний комплимент своему соседу. Последний участник высказывает комплимент первому, таким образом «круг» замыкается.

В рамках SEL (Социально-эмоциональное обучение) нейрогимнастика представляет собой комплекс специальных упражнений, которые активизируют работу мозга, помогают улучшить внимание, память, мышление и эмоциональное равновесие. Упражнения нейрогимнастики часто включают в себя физические движения, способствующие согласованной работе двух полушарий мозга, координацию глаз и рук, дыхательные практики и простые моторные задания.

Благодаря этим упражнениям у учащихся развиваются навыки концентрации внимания, снижается уровень стресса, формируются умения саморегуляции и более активного общения.

Энерджайзеры — это короткие, интересные упражнения или игры, предназначенные для восстановления внимания учащихся в ходе учебного процесса, снятия усталости и создания позитивного настроения. Они помогают ученикам оставаться активными и энергичными на протяжении всего урока.

Основные задачи энерджайзеров: снизить психологическое и физическое напряжение учащихся, повысить концентрацию внимания, создать дружескую атмосферу в группе и укрепить мотивацию к обучению. Как правило, они длятся 3–5 минут и проводятся в форме игры, движения или короткого творческого задания.

Примеры энерджайзеров «Дует ветер...»

Учитель говорит: «Дует ветер... у кого есть очки».

Ученики с очками меняются местами.

Игра продолжается с другими признаками (*например: белая футболка, тетрадь, длинные волосы и т. д.*).

«Коды хлопков»

Учитель устанавливает правило:

-1 хлопок → «Поднять левую руку»

-2 хлопка → «Поднять правую руку»

-3 хлопка → «Прыгнуть»

Дети быстро реагируют в зависимости от количества хлопков.

«Волшебное число» Учитель выбирает число (*например, 5*).

Ученики по порядку называют числа, начиная с 1.

Но вместо выбранного числа нужно сказать «БУМ».

Кто ошибётся — выполняет маленькое физическое задание (*например, 3 раза подпрыгнуть*).

«*Соберитесь по форме*» Учитель говорит: «Соберитесь в треугольник», «Сделайте круг» или «Встаньте в линию».

Ученики быстро формируют нужную фигуру.

Создаётся весёлая и оживлённая атмосфера.

«*Кто быстрее?*» Учитель даёт задание: «Найдите предмет синего цвета!»

Ученики должны быстро показать синий предмет в классе.

Далее даются новые задания: «Найдите круглый предмет», «Возьмите три карандаша» и т. д.

«*Найди сходство*» Ученики ищут с соседом по парте то, что их объединяет (*например: «Мы оба любим рисовать»*). Каждый раз создаются новые пары, и короткий диалог помогает лучше познакомиться.

Для понимания необходимости поддержания конструктивных взаимоотношений в классе можно провести игру «*Клубок*»

Цель: продемонстрировать взаимосвязь между участниками и важность вклада каждого в общее дело. При помощи этого клубка мы сплетем паутину, которая соединит всех нас.

Процедура проведения: Участники делятся на команды. Ведущий учитель передает каждой группе по клубку нитки, каждый участник берет клубок ниток, удерживает конец и катит его любому участнику, вместе с клубком он озвучивает то, что он готов отдать следующему участнику, например: «улыбка», «поддержка», «опыт».

Создание паутины: каждый, кто получает клубок, повторяет действие: называет свой вклад и передает клубок дальше, удерживая свой отрезок нити. Это продолжается до тех пор, пока все не будут соединены «паутиной».

Рефлексия: Демонстрация: попросите участников аккуратно встать и поднять «паутину» в воздух. Объясните, что эта сеть символизирует их группу, а ее сила зависит от каждого.

Обсуждение: попросите нескольких слушателей отпустить свою нить. Обсудите, как это влияет на всю сеть и насколько слабее она становится. Подчеркните, что каждый участник играет свою роль в поддержке остальных.

Связь с современным образованием. В условиях цифровизации образования, когда дети замыкаются на компьютере и Интернете поддержание конструктивных взаимоотношений в классе становится чуть ли, не самой важной

задачей педагога. Развивая у учеников эмпатию, ответственное принятие решений, социальную осознанность педагог не только учит, но и воспитывает достойное поколение, способное чувствовать и сопереживать, реально оценивать сложные ситуации и находить выход из них.

Заключение. Социально-эмоциональное обучение (SEL) — это образовательный процесс, направленный на формирование у учащихся жизненных навыков: самопознания, саморегуляции, установления здоровых отношений с другими, принятия ответственных решений и развития эмпатии.

Такое обучение укрепляет психическое здоровье детей, повышает их активность и мотивацию на уроках, улучшает сотрудничество и общение в социуме, помогает мирно решать конфликты, воспитывает уважение к себе и другим.

Таким образом, социально-эмоциональное обучение — это не только передача знаний, но и подготовка детей к жизни, формирование их как умных, добрых и ответственных личностей.

Список использованной литературы.

1. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2022. — 560 с.
2. Апресян Рубен Грантович. Концепция социально-эмоционального обучения и задачи морального воспитания // Вопросы психологии. — 2019. — № 1. — С. 29–39.
3. Социально-эмоциональное развитие детей. Теоретические основы / Е.А. Сергиенко, Т.Д. Марцинковская, Е.И. Изотова и др. — М., 2019.
4. Наймушина Л.М. Социально-эмоциональное обучение как новое направление развития педагогической науки и практики // Педагогика: история, перспективы. — 2019. — № 3. — С. 41–48.
5. Макаrchук А.В., Горинова Е.В., Рычка Н.Е. Социально-эмоциональное развитие детей младшего школьного возраста: методическое пособие. — М.: Дрофа, 2019.
6. Выготский Лев Семёнович. Вопросы детской психологии. — СПб.: Союз, 1997. — 224 с.
7. Божович Лидия Ильинична. Личность и её формирование в детском возрасте. — М.: Просвещение, 2007. — 398 с.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Нагметова Азиза Анваровна

*Старший преподаватель кафедры методик дошкольного, начального и
специального образования Центра педагогического мастерства
Республики Каракалпакстан.*

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические и практические основы формирования экологической культуры и мировоззрения у детей дошкольного возраста. В работе анализируется эффективность инновационных методов взаимодействия с природой, игровых технологий и проектных методик. На основе результатов исследования разработаны методические рекомендации по воспитанию у детей ответственного отношения к окружающей среде.

Ключевые слова: экологическое воспитание, дошкольное образование, природа, инновационные методы, экологическое сознание, игровая технология, наблюдение.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyat va dunyoqarashni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Ishda tabiat bilan o'zaro ta'sirning innovatsion usullari, o'yin texnologiyalari va loyihalash metodikalarining samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari asosida bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni tarbiyalash bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit sozlari: ekologik tarbiya, maktabgacha ta'lim, tabiat, innovatsion metodlar, ekologik ong, o'yin texnologiyasi, kuzatish.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of forming ecological culture and worldview in preschool children. The work analyzes the effectiveness of innovative methods of interaction with nature, game technologies, and project methodologies. Based on the research results, methodological recommendations have been developed for fostering a responsible attitude toward the environment in children.

Keywords: environmental education, preschool education, nature, innovative methods, environmental consciousness, game technology, observation.

На сегодняшний день обострение глобальных экологических проблем ставит перед человечеством приоритетную задачу по охране окружающей среды. Наиболее эффективным путем решения данной проблемы является формирование экологической культуры у молодого поколения с раннего

возраста. Дошкольный возраст является периодом закладки фундамента человеческой личности, и именно на этом этапе устойчиво формируются чувства любви к природе и заботливого отношения к ней.

Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании», а также государственная учебная программа «Илк кадам» определяют ознакомление детей с природой в качестве одной из приоритетных задач. Формирование экологического воспитания у детей дошкольного возраста — это не просто передача теоретических сведений, а процесс формирования их мировоззрения в гармонии с природой. Ниже подробно рассматривается каждый из вышеупомянутых методов.

Метод наблюдения: «Познание природы начинается со взгляда»

Наблюдение является основным методом закрепления знаний ребенка об окружающей среде.

Локальное наблюдение: Выбор конкретного дерева на территории детского сада (например, яблони или чинары). Наблюдение за ним в течение года: «Сегодня листья пожелтели», «Сегодня оно покрылось снегом», «Сегодня распустились первые почки». Это запечатлевает в сознании ребенка представление о природе как о живой и изменчивой системе.

Дневник погоды: Ежедневная фиксация состояния неба (солнечно, облачно) и наличия ветра совместно с детьми. Данная деятельность способствует развитию у них логических взаимосвязей.

Экспериментально-исследовательская деятельность

Данная методология является одним из наиболее эффективных примеров реализации принципа «Обучение через действие» (Learning by doing) для детей дошкольного и младшего школьного возраста. Любознательность ребенка и его постоянные вопросы «почему?» свидетельствуют о естественном стремлении к познанию окружающего мира.

Ниже приведены дополнительные рекомендации по обогащению практических опытов и их педагогическому анализу:

Почва и её состав: эксперимент «Скрытый воздух»

Данный опыт играет ключевую роль в формировании у ребенка элементарных естественнонаучных представлений.

Наблюдение: Появление пузырьков воздуха при погружении почвы в воду — это не просто зрелищный эффект, а прекрасная возможность объяснить, как дышат под землей живые организмы (черви, микроорганизмы).

Различия между песком и глиной: Рекомендуется провести проверку их

водопроницаемости. Песок быстро пропускает воду, в то время как глина её удерживает. Посредством этого эксперимента ребенок начинает осознавать механизмы природного баланса.

«Жажда» растений: урок ответственности

Этот процесс не только дает биологические знания, но и формирует экологическую культуру и этическую ответственность ребенка.

Метод: В ходе данного эксперимента на доступном языке объясняются понятия «контрольной группы» (цветок, который поливают) и «экспериментальной группы» (цветок, который временно остается без полива).

Вывод: Когда цветок начинает увядать, немедленное «спасение» его с помощью полива позволяет ребенку почувствовать, что его действия могут сохранить жизнь живому существу.

Опыт с цветной водой: «Корневая система растений»

Данный эксперимент позволяет визуализировать внутреннее строение растений.

Процесс: Поместить стебель белого сельдерея или белую розу в воду с добавлением пищевого красителя.

Научное объяснение: Подъем воды по стеблю (капиллярный эффект) можно сравнить с кровеносной системой. Такое сравнение значительно расширяет воображение и кругозор ребенка.

Преимущества экспериментальной деятельности:

Память: Ребенок запоминает до 80-90% информации, если он выполняет действие самостоятельно, а не просто слушает теорию.

Развитие речи: Вопросы типа «Что произошло?», «Как ты думаешь, что будет дальше?» в ходе эксперимента стимулируют логическое мышление и обогащают словарный запас.

Безопасность и дисциплина: Работа с лабораторным инвентарем (стеклянная посуда, вода) приучает ребенка к аккуратности и осторожности.

Экологические игры

Посредством игры ребенок начинает осознавать себя неотъемлемой частью природы.

Игра «Кто я?»: Ребенку дается изображение животного или растения. Он должен без слов имитировать его повадки, а остальные — угадать. Этот метод развивает чувство эмпатии (способность сопереживать и чувствовать состояние другого существа).

Экологический светофор: Воспитатель описывает ситуации: «Сломать ветку

дерева», «Поливать цветы», «Бросить мусор в реку». Дети должны поднять красную (негативное действие) или зеленую (позитивное действие) карточку.

Работа с отходами: «Вторая жизнь вещей»

Обучение предотвращению излишнего расточительства является наиболее практичным методом формирования экологической культуры.

Лаборатория сортировки: Установка в учебной комнате трех контейнеров: для бумаги, пластика и пищевых отходов. Важно объяснить детям значимость сбора бумаги (для сохранения лесов).

Творческая мастерская: Изготовление кормушек для птиц из пластиковых емкостей. Данная деятельность одновременно способствует сокращению отходов и прививает навыки заботы о живой природе.

Экологическая сказкотерапия

Судьба сказочного персонажа оказывает на ребенка гораздо более сильное эмоциональное воздействие, чем сухие инструкции или приказы.

Авторские сказки: Рассказывание сказок на такие темы, как «Обиженный цветок», «Приключения Капельки» или «Мечта маленького саженца».

Инсценировка: Исполняя роли «бабочки», «цветка» или «дождя», дети через личное сопереживание начинают глубже чувствовать природный баланс и гармонию.

Модель системного подхода:

Этап	Вид деятельности	Ожидаемый результат
Эмоциональный (Младшая группа)	Наблюдение за природой, тактильное взаимодействие (гладить цветы, трогать растения).	Пробуждение чувства любви и привязанности к природе.
Познавательный (Средняя группа)	Проведение опытов и экспериментов, получение сведений о животных.	Формирование первичного понимания закономерностей природы.
Практический (Старшая группа)	Посадка саженцев, сортировка отходов, «Экологический патруль».	Формирование навыков и компетенций по охране окружающей среды.

Экологическое воспитание в дошкольном образовании — это не просто занятия, а образ жизни. Если ребенок с ранних лет привыкает не трогать бумагу впустую, беречь растения и не вредить насекомым, в будущем он сформируется как сознательная и культурная личность.

Как вы считаете, какой из этих методов является наиболее удобным и эффективным для внедрения в современных дошкольных образовательных организациях Узбекистана?

Заключение

Эффективность экологического воспитания зависит не только от занятий в детском саду, но и от атмосферы в семье. Если воспитатель говорит о защите природы, а родитель на глазах у ребенка ломает ветку дерева, у ребенка возникает «экологическая двойственность» (когнитивный диссонанс). Поэтому необходимо укреплять цепочку «Детский сад — Ребенок — Семья», а также проводить совместные экологические акции (например, посадку деревьев) с участием родителей.

Экологическое воспитание в дошкольном возрасте — это не просто изучение природы, а процесс формирования личности. Для повышения эффективности предлагаются следующие меры:

Организация современных «Экологических уголков» и «Природных лабораторий» в каждой дошкольной организации.

Активное использование ИКТ-технологий (видеороликов о природе, интерактивных игр) в учебном процессе.

Воздействие на эмоциональную сферу ребенка через экологические сказки и театрализованные представления.

Постоянное повышение экологической компетентности педагогов-воспитателей.

Список литературы:

O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019-yil 16-dekabr.

"Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi. – Toshkent, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi, 2022.

Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 1993.

Nurmatova M., Azamova m. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat bilan tanishtirish metodikasi. – Toshkent: "Cho'lpon", 2013.

Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: "Tafakkur sarchashmalari", 2013.

Николаева С. Н. Теория и методика экологического образования детей: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2010.

Кондратьева Н. Н. Программа экологического образования детей «Мы». –

Санкт-Петербург: "Детство-Пресс", 2003.

Zokirova S. M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda innovatsion texnologiyalar. // *Scientific Progress* jurnali, 2021.

G'ulomov P. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent, 2004.

Tuxliyeva G. Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya: muammo va yechimlar. // *Pedagogik mahorat* jurnali, Buxoro, 2022.

НЕПРЕРЫВНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ В ОБРАЗОВАНИИ: ПРОБЛЕМЫ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

ООО «Учебный центр»

АО «Uzbekistan Airways»

Заместитель директора, преподаватель Д.З.Хасанова

Аннотация. В статье рассматриваются современные проблемы организации непрерывного профессионального развития в системе образования. Анализируются основные факторы, влияющие на качество повышения квалификации педагогических кадров, роль цифровых технологий и международного опыта в развитии системы образования. Особое внимание уделяется необходимости формирования устойчивой мотивации к профессиональному саморазвитию, внедрению инновационных образовательных технологий и совершенствованию механизмов непрерывного обучения. Определены перспективные направления модернизации системы профессионального развития педагогов в условиях цифровой трансформации образования.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, педагогические кадры, цифровизация образования, повышение квалификации, компетентностный подход, образовательные технологии.

Введение

Современная система образования развивается в условиях глобализации, цифровой трансформации и постоянного обновления профессиональных требований. В этих условиях особое значение приобретает непрерывное профессиональное развитие педагогов и специалистов сферы образования. Если ранее полученных знаний было достаточно на длительный период профессиональной деятельности, то сегодня специалист вынужден постоянно совершенствовать свои компетенции, адаптироваться к инновациям и осваивать новые образовательные технологии.

Непрерывное профессиональное развитие представляет собой

систематический процесс обновления знаний, навыков и профессиональных компетенций на протяжении всей трудовой деятельности. Данный процесс является важнейшим условием повышения качества образования, профессиональной мобильности и конкурентоспособности педагогических кадров.

В международной образовательной практике концепция lifelong learning рассматривается как один из ключевых факторов устойчивого развития общества. Во многих странах профессиональное развитие педагогов поддерживается на государственном уровне и включает различные формы формального, неформального и информального обучения.

Основные проблемы непрерывного профессионального развития

Несмотря на активное реформирование образовательной системы, в сфере непрерывного профессионального развития сохраняется ряд серьезных проблем.

Одной из наиболее актуальных проблем является несоответствие содержания программ повышения квалификации современным требованиям образовательной практики. Во многих случаях обучение носит преимущественно теоретический характер и недостаточно ориентировано на решение реальных профессиональных задач. Это снижает практическую значимость курсов и уровень мотивации педагогов к профессиональному обучению.

Существенной проблемой остается недостаточная интеграция цифровых технологий в систему повышения квалификации. Хотя цифровизация образования развивается достаточно активно, уровень цифровой компетентности педагогов остается неоднородным. Многие специалисты испытывают трудности при использовании электронных образовательных платформ, дистанционных технологий и интерактивных методов обучения.

Еще одной проблемой является формальный подход к профессиональному развитию. В ряде случаев участие в курсах повышения квалификации рассматривается педагогами как обязательная процедура для прохождения аттестации, а не как возможность профессионального роста. Подобная ситуация снижает эффективность образовательного процесса и препятствует формированию культуры непрерывного самообразования.

Кроме того, в образовательной системе сохраняется недостаточная связь между теоретической подготовкой и практической деятельностью. Молодые специалисты часто сталкиваются с трудностями адаптации к профессиональной среде, поскольку существующие программы не всегда учитывают реальные условия педагогической деятельности.

Среди проблем можно выделить и ограниченность индивидуального подхода в организации профессионального обучения. Большинство программ ориентировано на усредненного слушателя и не учитывает профессиональные потребности, уровень подготовки и личные образовательные интересы педагогов.

Современные тенденции развития системы профессионального образования

В настоящее время в мировой образовательной практике наблюдаются значительные изменения в подходах к организации непрерывного профессионального развития.

Одной из ведущих тенденций становится цифровизация образовательного пространства. Использование онлайн-платформ, дистанционных технологий и электронных образовательных ресурсов позволяет обеспечить доступность профессионального обучения независимо от места проживания и профессиональной занятости специалистов. Особенно активно развиваются смешанные модели обучения, сочетающие очный и дистанционный форматы.

Важным направлением является персонализация профессионального развития. Современные образовательные программы ориентируются на индивидуальные потребности специалистов, их профессиональные интересы и карьерные цели. В ряде стран активно внедряются индивидуальные образовательные траектории, позволяющие педагогу самостоятельно определять направления профессионального совершенствования.

Особое внимание уделяется развитию практикоориентированного обучения. Международный опыт показывает, что наиболее эффективными являются программы, основанные на анализе профессиональных ситуаций, проектной деятельности, стажировках и обмене опытом. Такой подход способствует формированию устойчивых профессиональных компетенций и развитию навыков практического применения знаний.

Еще одной значимой тенденцией становится развитие soft skills. Современный педагог должен обладать не только предметными знаниями, но и навыками коммуникации, критического мышления, командной работы и управления образовательным процессом. Именно поэтому во многих программах повышения квалификации большое внимание уделяется развитию гибких навыков.

Важную роль играет международное сотрудничество в сфере образования. Участие педагогов в международных проектах, научно-практических

конференциях и академических обменах способствует расширению профессионального опыта и внедрению инновационных образовательных практик.

Перспективы совершенствования системы непрерывного профессионального развития

Совершенствование системы непрерывного профессионального развития требует комплексного подхода и модернизации существующих механизмов профессионального обучения.

Прежде всего необходимо обновление содержания образовательных программ с учетом современных требований цифровой экономики и инновационного развития общества. Программы повышения квалификации должны быть ориентированы на формирование практических компетенций и решение профессиональных задач.

Перспективным направлением является активное внедрение цифровых технологий в образовательный процесс. Использование искусственного интеллекта, адаптивных образовательных платформ и интерактивных ресурсов позволит повысить качество профессионального обучения и обеспечить индивидуализацию образовательного процесса.

Особое значение имеет формирование устойчивой мотивации педагогов к самообразованию и профессиональному развитию. Для этого необходимо создавать условия для профессионального роста, стимулировать участие в научно-исследовательской деятельности и поддерживать инициативы педагогов в области инновационного образования.

Не менее важным является развитие системы наставничества и профессиональных сообществ. Обмен опытом между педагогами, участие в профессиональных сетях и совместная проектная деятельность способствуют развитию профессиональной культуры и повышению качества образования.

Кроме того, необходимо расширять международное сотрудничество и изучать успешный зарубежный опыт организации непрерывного образования. Однако внедрение зарубежных моделей должно осуществляться с учетом национальных особенностей системы образования и социально-культурных условий.

Заключение

Таким образом, непрерывное профессиональное развитие является важнейшим условием модернизации современной системы образования. В условиях стремительных социальных и технологических изменений педагог

должен постоянно совершенствовать профессиональные компетенции, осваивать инновационные методы обучения и адаптироваться к новым образовательным требованиям.

Несмотря на существующие проблемы, современная образовательная практика демонстрирует положительные тенденции развития системы профессионального обучения. Цифровизация образования, персонализация обучения, развитие международного сотрудничества и внедрение практикоориентированных технологий создают условия для формирования эффективной системы непрерывного профессионального развития.

Перспективы дальнейшего совершенствования данной системы связаны с интеграцией современных технологий, развитием профессиональных сообществ и формированием культуры обучения в течение всей жизни. Только при условии постоянного профессионального роста возможно обеспечение высокого качества образования и подготовка конкурентоспособных специалистов нового поколения.

Список литературы

1. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. — М.: ИЦ ПКПС, 2017.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития. — М.: Академия, 2018.
3. Махотин Д.А. Непрерывность профессионального развития педагогов в зарубежных странах // Педагогическое образование и наука. — 2019. — №4.
4. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2020.
5. UNESCO. Lifelong Learning and Education Policies. — Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. OECD. Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. — Paris: OECD Publishing, 2020.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — М.: Народное образование, 2019.
8. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. — М.: Просвещение, 2018.
9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2017. — №2.

10. Knowles M. Lifelong Learning: A Dream. — New York: Cambridge Press, 2019. Конец формы

**«ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ НЕПРЕРЫВНОГО
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГОВ В СОВРЕМЕННОЙ
СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ»**

старший преподаватель имени Абдуллы Авлони А.Э.Эргашева

Студентка 3 курса

факультета

русской филологии УзГУМЯ

Абдулхакимова Х.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные проблемы и перспективы непрерывного профессионального развития педагогов в условиях модернизации современной системы образования. Анализируются факторы, влияющие на эффективность профессионального роста педагогических кадров, раскрываются основные трудности организации системы повышения квалификации, а также определяются современные подходы к развитию профессиональных компетенций педагогов. Особое внимание уделяется цифровизации образования, внедрению инновационных технологий и концепции образования в течение всей жизни как ключевым направлениям совершенствования профессионального развития педагогов.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие; педагогические компетенции; повышение квалификации; цифровизация образования; профессиональный рост; компетентностный подход; образовательные технологии; педагогическая деятельность.

**“ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ
KASBIY RIVOJLANISHI MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI”**

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimini modernizatsiyalash sharoitida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishining dolzarb muammolari va istiqbollari ko'rib chiqiladi. Pedagog kadrlarning kasbiy o'sish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi, malaka oshirish tizimini tashkil etishdagi asosiy muammolar yoritiladi hamda pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari aniqlanadi. Ta'limni raqamlashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va “butun umr davomida ta'lim” konsepsiyasi pedagoglarning kasbiy rivojlanishini takomillashtirishning muhim yo'nalishlari sifatida alohida ta'kidlanadi.

Kalit soʻzlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish; pedagogik kompetensiyalar; malaka oshirish; ta'limni raqamlashtirish; kasbiy oʻsish; kompetensiyaviy yondashuv; ta'lim texnologiyalari; pedagogik faoliyat.

ВВЕДЕНИЕ

Современное образование развивается в условиях стремительных социальных, экономических и технологических изменений. Глобализация, цифровизация общества, внедрение инновационных образовательных технологий и изменение требований к качеству образования обуславливают необходимость постоянного профессионального совершенствования педагогов. В связи с этим особую актуальность приобретает проблема непрерывного профессионального развития педагогических кадров.

Современный педагог должен обладать не только глубокими предметными знаниями, но и высоким уровнем цифровой грамотности, коммуникативной культуры, критического мышления и готовностью к постоянному саморазвитию. Однако существующая система профессионального развития педагогов не всегда отвечает современным требованиям и нуждается в совершенствовании.

Анализ научной литературы показывает, что проблема непрерывного профессионального развития педагогов рассматривается многими отечественными и зарубежными исследователями. Несмотря на значительное количество исследований, вопросы организации эффективной системы профессионального роста педагогов, интеграции инновационных технологий и мотивации к самообразованию остаются недостаточно изученными.

Цель исследования — определить основные проблемы и перспективы непрерывного профессионального развития педагогов в современной системе образования.

Задачи исследования:

- проанализировать сущность непрерывного профессионального развития педагогов;
- выявить основные проблемы системы профессионального развития;
- определить современные подходы к развитию профессиональных компетенций педагогов;
- рассмотреть перспективные направления совершенствования системы повышения квалификации.

МЕТОДЫ

В исследовании использовались следующие методы:

- теоретический анализ научной и методической литературы по проблеме

профессионального развития педагогов;

- сравнительный анализ современных образовательных подходов;
- системный анализ структуры профессиональной компетентности;
- обобщение отечественного и зарубежного опыта организации непрерывного профессионального образования.

Методологическую основу исследования составляют:

- компетентностный подход;
- системный подход;
- деятельностный подход;
- личностно-ориентированный подход.

РЕЗУЛЬТАТЫ

1. Сущность непрерывного профессионального развития педагогов

Непрерывное профессиональное развитие педагогов представляет собой систематический и целенаправленный процесс совершенствования профессиональных знаний, навыков, компетенций и личностных качеств в течение всей профессиональной деятельности.

Профессиональное развитие педагога включает:

- повышение квалификации;
- самообразование;
- участие в научно-методической деятельности;
- освоение цифровых технологий;
- развитие педагогического мастерства;
- формирование инновационного мышления.

Профессиональная компетентность педагога включает следующие компоненты:

- когнитивный компонент (профессиональные знания в области педагогики, психологии и методики преподавания);
- деятельностный компонент (умение применять современные методы и технологии обучения);
- коммуникативный компонент (навыки взаимодействия с обучающимися, коллегами и родителями);
- рефлексивный компонент (способность к самоанализу и профессиональному саморазвитию);
- цифровой компонент (владение информационно-коммуникационными технологиями и цифровыми образовательными ресурсами).

Данная структура свидетельствует о том, что профессиональное развитие

педагога является комплексным и динамичным процессом.

2. Основные проблемы непрерывного профессионального развития педагогов

Проведенный анализ позволил выявить ряд актуальных проблем современной системы профессионального развития педагогов.

Одной из наиболее значимых проблем является формальный характер системы повышения квалификации. Во многих случаях курсы ориентированы преимущественно на теоретическую подготовку и недостаточно связаны с практическими потребностями педагогов.

Другой важной проблемой выступает недостаточная мотивация педагогов к профессиональному саморазвитию. Высокая профессиональная нагрузка, эмоциональное выгорание и ограниченные возможности карьерного роста снижают заинтересованность педагогов в постоянном обучении.

Существенные трудности связаны также с цифровизацией образования. Многие педагоги испытывают сложности при использовании цифровых образовательных платформ, дистанционных технологий и электронных ресурсов.

Отдельной проблемой является недостаточная индивидуализация профессионального развития. Существующие программы повышения квалификации часто не учитывают профессиональные потребности, уровень подготовки и индивидуальные образовательные запросы педагогов.

3. Современные подходы к профессиональному развитию педагогов

Анализ показал, что эффективное профессиональное развитие педагогов должно основываться на интеграции современных образовательных подходов.

Компетентностный подход ориентирован на формирование практических профессиональных компетенций, необходимых для эффективной педагогической деятельности.

Системный подход рассматривает профессиональное развитие как целостный процесс, включающий взаимосвязанные компоненты профессиональной подготовки, самообразования и практической деятельности.

Деятельностный подход предполагает развитие профессиональных навыков через решение практических педагогических задач, участие в проектах, тренингах и профессиональных сообществах.

Личностно-ориентированный подход направлен на учет индивидуальных образовательных потребностей педагога, создание условий для его профессионального и личностного роста.

4. Перспективы развития системы непрерывного профессионального образования

В современных условиях особую значимость приобретают новые направления развития профессионального образования педагогов.

Одним из перспективных направлений является внедрение цифровых образовательных технологий. Онлайн-курсы, вебинары, виртуальные платформы и дистанционные формы обучения расширяют возможности профессионального развития и обеспечивают доступность образования.

Важную роль играет концепция «образование через всю жизнь», предполагающая непрерывное обновление профессиональных знаний и компетенций.

Перспективным направлением также является использование искусственного интеллекта в образовательной деятельности. Интеллектуальные образовательные системы позволяют персонализировать процесс обучения и формировать индивидуальные образовательные траектории педагогов.

Особое значение приобретает развитие профессиональных сообществ, наставничества и сетевого взаимодействия педагогов, способствующих обмену опытом и распространению инновационных практик.

ОБСУЖДЕНИЕ

Проведенный анализ показывает, что традиционная система повышения квалификации педагогов уже не соответствует современным требованиям образования. Основной проблемой является разрыв между теоретической подготовкой и реальными профессиональными задачами педагогической деятельности.

Кроме того, современная образовательная среда требует от педагога высокой адаптивности, готовности к инновациям и способности эффективно использовать цифровые технологии. Однако существующая система профессионального развития не всегда обеспечивает формирование данных компетенций.

Особое значение приобретает необходимость создания условий для непрерывного самообразования педагогов. В современных условиях профессиональное развитие должно рассматриваться не как отдельный этап профессиональной деятельности, а как постоянный процесс совершенствования профессиональных качеств.

На основе проведенного анализа были определены ключевые условия эффективности непрерывного профессионального развития педагогов:

- развитие системы непрерывного образования;
- интеграция теории и практики;
- внедрение цифровых и интерактивных технологий;
- развитие мотивации к профессиональному росту;
- индивидуализация образовательных маршрутов;
- создание профессиональной образовательной среды.

Отсутствие данных условий существенно снижает эффективность профессионального развития педагогических кадров.

ВЫВОДЫ

Проведенное исследование позволило определить основные проблемы и перспективы непрерывного профессионального развития педагогов в современной системе образования.

Установлено, что профессиональное развитие педагога представляет собой сложный и многоаспектный процесс, включающий совершенствование профессиональных знаний, навыков, компетенций и личностных качеств.

Выявлено, что основными проблемами современной системы профессионального развития являются формальный характер повышения квалификации, недостаточная мотивация педагогов, ограниченность практико-ориентированных подходов и недостаточный уровень цифровой подготовки.

Обоснована необходимость модернизации системы профессионального развития педагогов на основе компетентностного, системного и личностно-ориентированного подходов.

Перспективными направлениями развития выступают цифровизация профессионального образования, внедрение искусственного интеллекта, развитие дистанционных форм обучения, индивидуализация образовательных траекторий и формирование культуры непрерывного самообразования.

Таким образом, непрерывное профессиональное развитие педагогов следует рассматривать как стратегическое направление модернизации современной системы образования и важнейшее условие повышения качества образовательного процесса.

Список литературы

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С. 34–42.
2. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении: научно-методическое пособие. — М.: Эйдос, 2013. — 73 с.

3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высшая школа, 1990. — 119 с.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. — М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. — 308 с.
5. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. — 4th ed. — New York: Teachers College Press, 2007. — 338 p.
6. OECD. Teachers' Professional Learning Study (TPLS). — Paris: OECD Publishing, 2021.
7. Drucker P.F. Management Challenges for the 21st Century. — New York: HarperBusiness, 1999. — 224 p.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Старший преподаватель

НИПМ им.А.Авлони

А.Э.Эргашева

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные проблемы развития непрерывного профессионального образования в условиях глобализации и стремительных изменений на рынке труда. Анализируются основные противоречия современной системы образования, связанные с несоответствием профессиональной подготовки требованиям цифровой экономики, недостаточной гибкостью образовательных программ и ограниченной интеграцией формального и неформального обучения. Обосновываются ключевые направления совершенствования системы непрерывного профессионального образования, включая внедрение компетентного подхода, цифровизацию образовательной среды и развитие индивидуальных образовательных траекторий.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное образование; глобализация; компетентный подход; цифровизация образования; профессиональные компетенции; образовательные траектории; обучение в течение жизни.

UZLUKSIZ KASBIY TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA ULARNI HAL QILISH YO'LLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada globallashuv sharoitida uzluksiz kasbiy ta'lim tizimining dolzarb

muammolari va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Zamonaviy mehnat bozori talablariga mos kelmaslik, ta'lim dasturlarining moslashuvchan emasligi hamda formal va norasmiy ta'lim integratsiyasining yetarli darajada rivojlanmaganligi asosiy muammolar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish, raqamli ta'lim muhitini rivojlantirish va individual ta'lim yo'nalishlarini shakllantirish orqali tizimni takomillashtirish yo'llari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar:uzluksiz ta'lim; globallashuv; kompetensiya; raqamli ta'lim; kasbiy rivojlanish; ta'lim traektoriyasi; hayot davomida o'qish.

ВВЕДЕНИЕ

Современный этап развития общества характеризуется ускоренными процессами глобализации, цифровой трансформации и изменением структуры рынка труда. В этих условиях непрерывное профессиональное образование становится ключевым фактором конкурентоспособности личности и устойчивого развития экономики.

Однако существующая система образования во многих странах сталкивается с рядом системных проблем. Среди них — недостаточная адаптивность образовательных программ, разрыв между требованиями работодателей и содержанием подготовки специалистов, а также ограниченные возможности для гибкого обновления профессиональных компетенций.

Цель данной статьи заключается в анализе актуальных проблем непрерывного профессионального образования и определении путей их решения в условиях глобализации.

Задачи исследования:

- выявить основные проблемы системы непрерывного профессионального образования;
- проанализировать влияние глобализационных процессов на образование;
- определить перспективные направления развития образовательных систем.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В работе использованы следующие методы:

- теоретический анализ научной литературы;
- сравнительный анализ образовательных моделей;
- системный подход к рассмотрению непрерывного образования;
- обобщение и интерпретация научных данных.

Методологическую основу исследования составляют: компетентностный подход, системный подход, деятельностный подход и концепция обучения в течение всей жизни (lifelong learning).

РЕЗУЛЬТАТЫ

1. Основные проблемы непрерывного профессионального образования

Анализ научных источников и образовательной практики позволил выделить следующие ключевые проблемы:

1. Несоответствие образовательных программ требованиям рынка труда
Содержание подготовки специалистов часто отстает от реальных запросов работодателей.
2. Недостаточная гибкость образовательных систем
Жесткая структура программ затрудняет их адаптацию к индивидуальным потребностям обучающихся.
3. Слабая интеграция формального и неформального образования
Опыт, полученный вне традиционных образовательных учреждений, не всегда признается.
4. Ограниченное использование цифровых технологий
Недостаточный уровень цифровизации снижает доступность и эффективность обучения.

2. Влияние глобализации на систему образования

Глобализация оказывает двойственное влияние на образование. С одной стороны, она расширяет доступ к знаниям и образовательным ресурсам. С другой — усиливает конкуренцию и требует постоянного обновления компетенций.

Современный специалист должен обладать не только профессиональными знаниями, но и навыками адаптации, критического мышления и цифровой грамотности.

3. Пути решения выявленных проблем

На основе проведенного анализа определены следующие направления совершенствования:

- внедрение компетентного подхода в систему непрерывного образования;
- развитие цифровых образовательных платформ;
- формирование индивидуальных образовательных траекторий;
- признание результатов неформального и информального обучения;
- развитие системы микроквалификаций и краткосрочных программ обучения.

ОБСУЖДЕНИЕ

Современные исследования показывают, что традиционная модель профессионального образования, основанная на разовом получении

квалификации, утрачивает свою эффективность. В условиях быстро меняющейся экономики становится необходимым переход к модели непрерывного обучения в течение всей жизни.

Особое значение приобретает цифровизация образования, которая обеспечивает доступ к обучению независимо от географического положения и времени. Однако цифровая трансформация требует также развития цифровых компетенций преподавателей и обучающихся.

Важным аспектом является персонализация образовательного процесса, позволяющая учитывать индивидуальные потребности и профессиональные цели каждого обучающегося.

ВЫВОДЫ

Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы:

Непрерывное профессиональное образование является ключевым элементом современной образовательной системы, обеспечивающим адаптацию человека к условиям глобализированного мира.

Основные проблемы системы связаны с недостаточной гибкостью образовательных программ, слабой интеграцией различных форм обучения и отставанием от требований рынка труда.

Решение выявленных проблем возможно при условии комплексной модернизации системы образования, включающей внедрение компетентностного подхода, развитие цифровых технологий и персонализацию обучения.

Таким образом, развитие непрерывного профессионального образования в условиях глобализации должно рассматриваться как стратегическое направление образовательной политики, направленное на формирование конкурентоспособного специалиста нового типа.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. UNESCO. Lifelong Learning Policies and Strategies. — Paris: UNESCO, 2020.
2. OECD. Education at a Glance 2023. — Paris: OECD Publishing.
3. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании. — М.: Высшая школа, 2010.
4. Хуторской А.В. Современная дидактика. — М.: Эйдос, 2015.
5. Illeris K. Lifelong Learning: Concepts and Contexts. — Routledge, 2018.

НЕПРЕРЫВНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Эргашева А.Э.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается роль непрерывного профессионального развития в формировании педагогической компетентности современного учителя. Обосновывается необходимость постоянного обновления профессиональных знаний, умений и педагогических практик в условиях динамичных изменений системы образования. Анализируются ключевые направления профессионального развития педагога, включая самообразование, повышение квалификации и использование цифровых технологий. Подчеркивается, что непрерывное обучение является системообразующим фактором повышения качества педагогической деятельности и профессиональной устойчивости учителя

Ключевые слова: непрерывное образование, педагогическая компетентность, профессиональное развитие, повышение квалификации, самообразование, цифровизация образования

ANNOTATION

The article examines the role of continuous professional development in the formation of teachers' pedagogical competence. It substantiates the necessity of constant updating of professional knowledge, skills, and teaching practices in the context of rapid changes in the education system. The study analyzes key directions of teachers' professional development, including self-education, advanced training, and the use of digital technologies. It is emphasized that lifelong learning is a system-forming factor in improving the quality of pedagogical activity and ensuring teachers' professional sustainability.

Key words: lifelong learning, pedagogical competence, professional development, teacher training, self-education, digital education.

Современная система образования характеризуется постоянными изменениями, связанными с внедрением новых технологий, обновлением стандартов и ростом требований к качеству обучения. В этих условиях особую значимость приобретает непрерывное профессиональное развитие педагога, выступающее основой формирования его компетентности.

Педагогическая компетентность не является статичным качеством, она требует постоянного обновления и совершенствования. Поэтому непрерывное

образование становится необходимым условием профессиональной устойчивости и эффективности учителя.

Педагогическая компетентность представляет собой интегративное качество личности педагога, включающее систему профессиональных знаний, практических умений, методических навыков, а также ценностных установок и готовности к педагогической деятельности. Её формирование невозможно рассматривать как завершённый процесс, поскольку образовательная среда находится в постоянном развитии.

Непрерывное профессиональное развитие педагога охватывает несколько уровней. Первый уровень связан с формальным образованием, включающим курсы повышения квалификации, переподготовку и участие в образовательных программах. Второй уровень представлен неформальным обучением, которое реализуется через участие в семинарах, конференциях, методических объединениях и профессиональных сообществах. Третий уровень — это самообразование, предполагающее самостоятельное изучение научной и методической литературы, освоение новых педагогических технологий и анализ собственного опыта.[4]

Особое значение в современных условиях приобретает цифровая составляющая профессионального развития. Использование онлайн-платформ, дистанционных курсов, образовательных ресурсов и цифровых инструментов позволяет педагогу расширять доступ к актуальной информации и повышать уровень своей профессиональной подготовки. Цифровая среда делает процесс обучения более гибким и индивидуализированным.[10]

Важным компонентом непрерывного профессионального развития является рефлексивная деятельность. Она предполагает анализ собственной педагогической практики, выявление профессиональных трудностей и определение путей их преодоления. Рефлексия позволяет педагогу осознанно подходить к своему развитию и корректировать профессиональную деятельность.[5]

Следует отметить, что непрерывное профессиональное развитие напрямую связано с повышением качества образовательного процесса. Педагог, постоянно совершенствующий свои компетенции, способен более эффективно организовывать учебную деятельность, использовать современные методы обучения и учитывать индивидуальные особенности учащихся.

Кроме того, важную роль играет мотивационный аспект. Стремление к профессиональному росту формирует у педагога устойчивую внутреннюю

потребность в саморазвитии, что положительно влияет на его профессиональную активность и педагогическую эффективность.[3]

Непрерывное профессиональное развитие также способствует формированию гибкости мышления и готовности к изменениям. В условиях быстро меняющейся образовательной среды педагог должен уметь адаптироваться к новым требованиям, внедрять инновационные подходы и использовать современные технологии обучения.

Таким образом, профессиональное развитие педагога представляет собой динамический и многоуровневый процесс, включающий формальное, неформальное и самостоятельное обучение, а также постоянную рефлексию и практическое применение новых знаний.

Непрерывное профессиональное развитие является ключевым условием формирования педагогической компетентности. Оно обеспечивает постоянное обновление знаний, развитие профессиональных умений и повышение качества педагогической деятельности.

В современных условиях именно непрерывность образования позволяет педагогу сохранять профессиональную актуальность, эффективно реагировать на изменения в образовательной системе и обеспечивать высокие результаты обучения.[9]

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Выготский Л. С. *Педагогическая психология*. — М.: Педагогика, 1991.
2. Маркова А. К. *Психология профессионализма учителя*. — М.: Просвещение, 1996.
3. Бабанский Ю. К. *Педагогика*. — М.: Просвещение, 1988.
4. Шанский Н. М. *Методика преподавания русского языка*. — М.: Высшая школа, 2000.
5. Якиманская И. С. *Личностно-ориентированное обучение в современной школе*. — М.: Сентябрь, 2004.
6. Ладыженская Т. А. *Методика развития речи учащихся*. — М.: Просвещение, 2003.
7. Федотова Н. А. *Современные подходы к обучению в поликультурной среде*. — СПб.: Каро, 2010.
8. Бабенко Е. В. *Инновационные технологии в образовании*. — М.: Академия, 2012.
9. Менчинская Н. А. *Проблемы обучения и умственного развития школьника*. — М.: Педагогика, 1989.

10. Волкова С. Ю. *Цифровые технологии в образовании*. — М.: Юрайт, 2020.

2-SHO'BA XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

TA'LIMNING SIFAT-SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

M. Abdullaeva

Andijon viloyati pedagogik mahorat markaz professori

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlar tarbiyasida innovatsion tarbiya modellari va zamonaviy tendensiyalari, innovatsion yondashuvlari hamda raqamli jamiyat sharoitida shakllanayotgan yangi modellar tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim muassasalari, oila va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, tarbiya, ta'lim, innovatsiya, model, raqamli ta'lim, kompetensiya, ijtimoiy muhit, tendensiya.

Аннотация. В данной статье проанализированы инновационные модели воспитания молодежи и современные тенденции, инновационные подходы, а также новые модели, формирующиеся в условиях цифрового общества. Также раскрыта значимость сотрудничества между образовательными учреждениями, семей и обществом.

Ключевые слова: молодёж, воспитание, образование, инноватсия, модел, цифровое образование, компетенсия, сотсиальная среда, тенденция.

Abstract. This article analyzes innovative models of youth education and modern trends, innovative approaches, as well as new models emerging in the context of a digital society. It also highlights the importance of cooperation between educational institutions, the family, and society.

Keywords: youth, upbringing/education (moral upbringing), education, innovation, model, competence / competency, social environment, trend.

Farzandlar baxti, kelajagi uchun jon kuydirayotgan yurtboshimizning bugungi siyosati onalar allasida yangrasa, otalar pandu-nasixatlarida aks etsa, ustozlar sabog'ida mujassamlashtirilsa, mahalla oqsoqollari duolarida takrorlansa ayni muddaodir. Farzandlarimiz yangi O'zbekiston uchun jonini fido qilishga tayyor vatanparvar, komil insonlar bo'lib yetishishida xamkorlik pedagogikasi asosida hamda yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanib ish tashkil etilsa maqsadga muvofiqdir. Bunda, quyidagi texnologiyalar samarali hisoblanadi: STEAM ta'limi, geymifikatsiya, onlayn platformalar, sun'iy intellekt asosida ta'lim tizimlarida foydalanish.

STEAM ta'limi (STEAM education) — bu zamonaviy o'qitish yondashuvi bo'lib, u beshta asosiy sohani birlashtiradi:

- **S — Science (Fan)**
- **T — Technology (Texnologiya)**
- **E — Engineering (Muhandislik)**
- **A — Arts (San'at)**
- **M — Mathematics (Matematika)**

STEAM ta'limining mohiyati, STEAM ta'limi an'anaviy dars berishdan farq qilib, fanlarni alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda o'rganishga asoslanadi. Ya'ni, o'quvchi bir muammoni hal qilish jarayonida bir vaqtning o'zida bir nechta sohadan foydalanadi. Masalan: Robot yaratish → matematika + fizika + texnologiya + dizayn, Arxitektura loyihasi → muhandislik + san'at + hisob-kitob va xakozolar.

STEAM ta'limining asosiy maqsadlari; o'quvchilarni tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, xayotda turli muammolarga duch kelganda uni ya'ni muammoni hal qilish qobiliyati rivojlantirish, Ulardagi ijodkorlikni rivojlantirish va o'stirish, bir jamoada do'stona munosabatda bo'lib ishlash qobiliyatini rivojlantirish, natijada olgan bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llay bilishni singdirib borish.

STEAM ta'limi nima uchun muhim? Bugungi kunda ko'plab kasblar aynan STEAM sohalariga bog'liq. Shuning uchun bu yondashuv o'quvchilarni kelajakka tayyorlaydi: Masalan; IT va dasturlash, robototexnika, innovatsion ishlab chiqarish, ilmiy tadqiqotlarda ishtirok etish.

O'qitish usullari, STEAM ta'limida quyidagi usullar qo'llaniladi:

- Loyiha asosida o'qitish (Project-based learning)
- Tajriba va laboratoriya ishlari
- Muammo asosida o'qitish (Problem-solving)
- Interaktiv va amaliy mashg'ulotlar

Misol uchun, O'quvchilarga "aqlli uy" (smart home) yaratish vazifasi beriladi:

- Sensorlar → texnologiya
- Elektr sxemalar → muhandislik
- Dizayn → san'at
- Hisob-kitob → matematika
- Funksiyasi → fan

STEAM ta'limi-bu faqat bilim berish emas, balki o'quvchini **amaliy hayotga tayyorlash**, uni **ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxs** sifatida shakllantirishdir.

Geymifikatsiya-bu o'yin elementlarini (ball, daraja, mukofot, musobaqa) o'yin bo'lmagan jarayonlarga qo'shish orqali uni qiziqarli va rag'batlantiruvchi qilish

usulidir. Geymifikatsiya degani: bu “Ishni yoki o‘qishni o‘yinga o‘xshatib, insonni ko‘proq harakat qilishga undash” dir. Undagi asosiy elementlar.

- **Ball (points)** — har bir amal uchun beriladi.
- **Daraja (levels)** — rivojlanish bosqichi.
- **Yutuqlar (achievements)** — maxsus mukofotlar.
- **Reyting (leaderboard)** — boshqalar bilan musobaqa.
- **Vazifalar (quests)** — bajarilishi kerak bo‘lgan topshiriqlar. Geymifikatsiya qaerlarda ishlatiladi.

- **Ta’limda** — o‘quvchilarni qiziqtirish uchun,
- **Ishda** — xodimlarni rag‘batlantirish,
- **Biznesda** — mijozlarni ushlab qolish,
- **Mobil ilovalarda**, Misollar keltiramiz.
- Duolingo — til o‘rganishni o‘yinga aylantiradi.
- Nike Run Club — sportni qiziqarli qiladi.
- Starbucks — bonus va mukofot tizimi.

Uning samaralari qaerda ko‘rinadi. Geymifikatsiya: bu insonlarda qiziqish uyg‘otadi, motivatsiyani oshiradi, odat shakllantiradi, faolliklarini kuchaytiradi.

Talimda onlayn platformalardan foydalanish ta’lim sohasida juda katta imkoniyatlar yaratadi. Quyida uning asosiy jihatlarini tushuntirib o‘taman: Onlayn platformalar orqali tinglovchilar, talabalar va o‘quvchilar istalgan joyidan va istalgan vaqtda dars olishlari mumkin. Masalan, Coursera yoki Khan Academy kabi platformalar dunyo miqyosidagi kurslarni taqdim etadi. Faqat ulardan to‘g‘ri foydalanishni bilishlari va o‘rganishlari zarur. Video darslar, testlar, interaktiv mashqlar va onlayn muhokamalar ta’limni qiziqarli va samarali qiladi. Bu o‘quvchining diqqatini ushlab turishga yordam beradi. Individual o‘qish imkoniyati yaratiladi. Har bir o‘quvchi o‘z sur’atida o‘qishi mumkin. Qiyin mavzularni

nazorat va baholash qayta ko‘rib chiqish yoki tez o‘zlashtirish imkoniyati bor. Hamkorlik va muloqot onlayn platformalar, forumlar va chatlar orqali tinglovchilar, talabalar va o‘qivchilar hamda o‘qituvchilar o‘rtasida muloqotni osonlashtiradi. Testlar va avtomatik baholash tizimlari orqali bilim darajasi doimiy ravishda tekshirib boriladi. Onlayn platformalarning salbiy tamonlarini xam kuzatish mumkin. Masalan;

- Internetga bog‘linib qolishlik;
- O‘zini nazorat qilish qiyinligi;
- Jonli muloqotning kamligi sababli nutqining susayishi;

Onlayn platformalar ta'limni yanada qulay, zamonaviy va ommabop hamda qiziqarli qiladi. Ulardan to'g'ri foydalanilsa, an'anaviy ta'limni samarali ravishda to'ldirishi mumkin.

Sun'iy intellekt (AI)ni ta'lim tizimida qo'llash bugungi kunda juda dolzarb va samarali yo'nalishlardan biri hisoblanadi. U o'qitish jarayonini individuallashtirish, samaradorlikni oshirish va yangi imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi.

Ta'limda su'niy intellekdan foydalanish yo'nalishlari

Individual ta'lim o'quvchining bilimi, qobiliyati va o'qish sur'atiga qarab darslarni moslashtiradi. Masalan: shaxsiy o'quv rejalarini tuzish, kamchiliklarni aniqlab, shu bo'yicha mashqlar berish, yana avtomatik baholash, testlar va yozma ishlarini avtomatik tekshirish, inson omilini kamaytirish, vaqtni tejash, **Virtual o'qituvchilar** va chat-botlar, 24/7 savollarga javob berish, tushunmagan mavzularni qayta tushuntirish, masofaviy ta'limni qo'llab-quvvatlash. **Suniy intellekt** yordamida kontent yaratish, test savollarini tuzish, prezentatsiyalar tayyorlash, o'quv materiallari avtomatik tayyorlanadi. Shuningdek **taxlil va prognozda** xam foydalaniladi. O'quvchilarning natijalarini tahlil qilish, kimda qiyinchilik borligini oldindan aniqlash, ta'lim sifatini oshirish

Suniy intellektning afzalliklari; vaqt va resurslarni tejaydi, ta'lim sifatini oshiradi, har bir o'quvchiga alohida yondashadi, masofaviy ta'limni rivojlantiradi.

Shu bilan birgalikda suniy intellekt kamchiliklardan xam xoli emas. Jumladan; texnik infratuzilma talab qilinadi, barcha joyda internet mavjud emas, inson o'qituvchisining roli kamayishi mumkin, maxfiylik va ma'lumot xavfsizligi masalalari xam mavjud. Sun'iy intellekt ta'lim tizimini zamonaviylashtirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Lekin u o'qituvchini to'liq almashtirmaydi — balki ularga yordamchi vosita sifatida xizmat qiladi. Bu usullar yoshlarning qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirokchiga aylantiradi. Zamonaviy tarbiya jarayonida quyidagi muammolar kuzatiladi: raqamli qaramlik, axborotning ortiqchaligi, qadriyatlar inqirozi, ularni hal qilish uchun esa media savodxonlikni oshirish, psixologik qo'llab-quvvatlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish zarur.

Yoshlar tarbiyasi va innovatsion modellari jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Zamonaviy yondashuvlar yoshlarni har tomonlama rivojlangan, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ta'lim tizimida innovatsion metodlarni keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023 yil 30 aprel.

2. Amur Temur o'g'itlari (to'plam): Tuzuvchilar: B.Ahmedov, A.Aminov.-T.: Navro'z, 1992 yil.
3. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'quvchisining psixologiyasi.-T.: O'qituvchi 1999yil.
4. Musurmanova O.Oila ma'naviyati milliy g'urur: o'quv qo'llanma.-T.: O'qituvchi 1999 yil.
5. Musurmonova A. Pedagogicheskie osnovy formirovaniya duxovnoy kultury starsheklassnikov: Avtooref.diss...dok.p.nauk.-T.:1993.
6. Pedagogika nazariyasi bo'yicha darsliklar.
7. Yoshlar siyosatiga oid me'yoriy hujjatlar.
8. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari bo'yicha ilmiy maqolalar.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA O'QITUVCHILARNING KASBIY RIVOJLANISHINI BOSHQARISH: XORIJIY TAJRIBA VA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Abdullayev Mansur Masharibovich

Xorazm viloyati PMM metodisti,

Olloberganova Shaydo Nuraddin qizi

Qoshkopir tumani 11-son maktabning huquq va tarbiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini boshqarish masalalari tahlil qilinadi. Unda uzluksiz kasbiy rivojlanishning muammolari, xorijiy tajribalar asosida samarali tizim yaratish yo'llari, ta'lim boshqaruvida rahbarlarning kompetensiyalarini rivojlantirish hamda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlari keng yoritilgan. Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, kasbiy rivojlanish, uzluksiz ta'lim, innovatsiya, sun'iy intellekt, ta'lim boshqaruvi, kompetensiya, xorijiy tajriba.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы управления профессиональным развитием учителей в условиях цифровой трансформации. Анализируются проблемы непрерывного профессионального развития, зарубежный опыт, современные подходы к развитию управленческих компетенций и возможности цифровых технологий и искусственного интеллекта. Результаты исследования подчеркивают необходимость внедрения инновационных механизмов управления в системе образования.

Ключевые слова: цифровая трансформация, профессиональное развитие, непрерывное образование, инновации, искусственный интеллект, управление образованием, компетенции.

Abstract. This article examines the management of teachers' professional development in the era of digital transformation. It analyzes the challenges of continuous professional development, explores international experiences, modern approaches to leadership competencies, and the role of digital technologies and artificial intelligence. The findings highlight the importance of implementing innovative management mechanisms in education systems.

Keywords: digital transformation, professional development, lifelong learning, innovation, artificial intelligence, educational management, competencies.

XXI asrda globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim tizimini tubdan o'zgartirib, uning mazmuni va shakliga yangicha talablarni qo'yimoqda.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt tizimlarining keng joriy etilishi natijasida o'qituvchilarning kasbiy faoliyati ham sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Endilikda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi, raqamli muhitda samarali ishlay oladigan va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etuvchi yetuk mutaxassis sifatida namoyon bo'lishi zarur. Shu jihatdan qaraganda, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini boshqarish masalasi ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki bugungi kunda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, raqamli texnologiyalarning jadal kirib kelishi hamda o'qituvchilarning kompetensiyalariga qo'yilayotgan yangi talablar mavjud tizimni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonlari ko'p hollarda formal xarakter kasb etib, o'qituvchilarning individual ehtiyojlari va zamonaviy talablar bilan to'liq mos kelmayapti. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mazkur muammolarni hal etishda rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish alohida ahamiyatga ega.

Xususan, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi davlatlarda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz, tizimli va amaliyotga yo'naltirilgan tarzda tashkil etilgan bo'lib, bunda zamonaviy boshqaruv yondashuvlari, raqamli platformalar hamda innovatsion metodlardan keng foydalaniladi. Ushbu tajribalarni tahlil qilish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirish orqali samarali natijalarga erishish mumkin. Shu asosda mazkur maqolaning asosiy maqsadi raqamli transformatsiya sharoitida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini boshqarish mexanizmlarini kompleks tahlil qilish, mavjud muammo va kamchiliklarni aniqlash hamda xorijiy tajriba va

innovatsion yondashuvlar asosida ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun tadqiqot davomida uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining hozirgi holati o'rganilib, undagi muammolar tahlil qilinadi, rivojlangan davlatlar tajribasi solishtirma asosda ko'rib chiqiladi, ta'lim boshqaruvida rahbarlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari yoritiladi hamda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning bu jarayondagi imkoniyatlari aniqlanadi.

Shuningdek, maqolada o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan innovatsion mexanizmlar, jumladan, individual rivojlanish trayektoriyalarini ishlab chiqish, mentorlik tizimini joriy etish, data-driven boshqaruvni qo'llash hamda sun'iy intellekt asosida moslashtirilgan o'quv platformalaridan foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Bu esa nafaqat o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirishga, balki ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimining rivojlanishi o'qituvchilarning kasbiy faoliyatiga yangicha mazmun va shakl baxsh etmoqda. Ushbu jarayonni ilmiy jihatdan tushuntirishda "uzluksiz ta'lim" (lifelong learning), "kasbiy kapital" (professional capital) hamda "inson kapitali" (human capital) nazariyalari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Xususan, M. Fullan va A.Hargrives tomonidan ilgari surilgan kasbiy kapital konsepsiyasiga ko'ra, o'qituvchilarning samaradorligi ularning bilim darajasi (human capital), hamkorlikdagi faoliyati (social capital) va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati (decisional capital) bilan belgilanadi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini faqat malaka oshirish bilan cheklab qo'ymasdan, balki uni kompleks rivojlanish mexanizmi sifatida tashkil etishni talab etadi. Amaliyotda esa uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida qator tizimli muammolar kuzatilmoqda. Tadqiqotlar (OECD, TALIS hisobotlari) shuni ko'rsatadiki, ko'plab mamlakatlarda o'qituvchilarning malaka oshirish jarayonlari yetarlicha samarali emas, chunki ular ko'proq nazariy bilim berishga yo'naltirilgan bo'lib, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga kam e'tibor qaratiladi. Shuningdek, o'qituvchilarning individual ehtiyojlari, tajribasi va kasbiy rivojlanish bosqichlari yetarlicha inobatga olinmaydi. Natijada, o'qituvchilar olgan bilimlarini amaliyotga tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Motivatsiya omili ham muhim ahamiyatga ega. L.Deci tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini belgilash nazariyasiga (Self-Determination Theory) ko'ra, insonning samarali faoliyati uning ichki motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liq. Agar o'qituvchilar kasbiy rivojlanish jarayonida o'z ehtiyojlari va qiziqishlariga mos

imkoniyatlarga ega bo'lmisalar, ularning faolligi pasayadi. Shu bois, zamonaviy yondashuvlar individual rivojlanish trayektoriyalarini ishlab chiqish, mentorlik va coaching tizimlarini joriy etish hamda o'qituvchilarni rag'batlantirish mexanizmlarini kuchaytirishni nazarda tutadi.

Xorijiy tajribalar tahlili ushbu muammolarni hal etishda samarali modellarning mavjudligini ko'rsatadi. Masalan, Finlyandiya ta'lim tizimi konstruktivistik yondashuvga asoslanib, o'qituvchilarning mustaqil fikrlashi va ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Bu yerda o'qituvchilar magistr darajasiga ega bo'lishi majburiy bo'lib, ularning kasbiy rivojlanishi ilmiy izlanishlar bilan uzviy bog'langan. Singapurda esa "Teacher Growth Model" asosida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz monitoring qilinadi va ular uchun aniq kompetensiya modellari ishlab chiqilgan. Janubiy Koreyada esa raqamli ta'lim ekotizimi rivojlangan bo'lib, o'qituvchilar onlayn platformalar orqali doimiy ravishda bilimlarini yangilab boradilar.

Ushbu tajribalar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, samarali kasbiy rivojlanish tizimi quyidagi tamoyillarga asoslanishi lozim: tizimlilik, uzluksizlik, individuallashtirish, amaliyotga yo'naltirilganlik va raqamli texnologiyalar bilan integratsiya. Ayniqsa, individuallashtirish tamoyili muhim bo'lib, u har bir o'qituvchining ehtiyojlari, qobiliyatlari va kasbiy rivojlanish darajasini hisobga olishni talab etadi. Ta'lim tizimida ushbu jarayonlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ko'p jihatdan boshqaruv samaradorligiga bog'liq. Shu bois, ta'lim muassasalari rahbarlarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi alohida ilmiy e'tiborni talab etadi. Zamonaviy boshqaruv nazariyalariga ko'ra (Peter Drucker, Henry Mintzberg), rahbarlar strategik fikrlash, resurslarni samarali taqsimlash va innovatsiyalarni joriy etish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Ta'lim boshqaruvida esa bu kompetensiyalar yanada kengroq mazmun kasb etadi.

Transformatsion liderlik nazariyasiga ko'ra, samarali rahbarlar o'z jamoasini ilhomlantiradi, ularda yuqori motivatsiya uyg'otadi va innovatsion faoliyatni rag'batlantiradi. Bu yondashuv ta'lim tizimida ayniqsa muhim bo'lib, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Data-driven boshqaruv esa zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslanib, qarorlarni real ma'lumotlar asosida qabul qilishni nazarda tutadi. Masalan, o'qituvchilarning dars samaradorligi, o'qituvchilarning natijalari va kasbiy rivojlanish ko'rsatkichlari tahlil qilinib, individual rivojlanish rejalari ishlab chiqiladi.

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt esa o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini boshqarishda tub burilish yasamoqda. Siemens tomonidan ilgari surilgan konnektivizm nazariyasiga ko'ra, bilimlar tarmoq orqali uzatiladi va o'rganish jarayoni

raqamli muhitda amalga oshadi. Shu nuqtai nazardan, onlayn platformalar (MOOC), masofaviy ta'lim tizimlari va raqamli resurslar o'qituvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari esa personalizatsiyalashgan ta'limni amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, adaptiv o'quv tizimlari o'qituvchining bilim darajasini aniqlab, unga mos materiallarni taklif etadi. Learning analytics texnologiyalari esa o'qituvchilarning faoliyatini chuqur tahlil qilish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, AI asosidagi chatbotlar va virtual assistentlar o'qituvchilarga metodik yordam ko'rsatishi mumkin. Biroq, raqamli texnologiyalarni joriy etishda qator muammolar ham mavjud.

Xususan, raqamli tafovut (digital divide), texnik infratuzilmaning yetishmasligi, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining pastligi hamda kiberxavfsizlik masalalari ushbu jarayonni murakkablashtirmoqda. Shu bois, raqamli transformatsiya jarayonida kompleks yondashuvni qo'llash, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash va ularning raqamli savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqoridagi ilmiy tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini boshqarish tizimi ko'p komponentli va murakkab jarayon bo'lib, u uzluksiz ta'lim, zamonaviy boshqaruv yondashuvlari hamda raqamli texnologiyalar integratsiyasi asosida tashkil etilishi lozim. Faqatgina shunday kompleks yondashuv orqali ta'lim tizimining sifatini oshirish, uning raqobatbardoshligini ta'minlash va zamonaviy talablar darajasiga olib chiqish mumkin.

Raqamli transformatsiya sharoitida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini boshqarish ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning eng muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi mavjud bo'lishiga qaramay, uning amaldagi holatida tizimlilik, individuallashtirish va amaliy yo'naltirilganlik yetarli darajada ta'minlanmagan. Bu esa o'qituvchilarning zamonaviy kompetensiyalarni egallash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xorijiy tajribalar tahlili shuni tasdiqladiki, samarali kasbiy rivojlanish tizimi o'qituvchilarning individual ehtiyojlari asosida tashkil etilib, uzluksiz monitoring, amaliy faoliyat bilan integratsiya hamda raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlikda olib borilgandagina yuqori natija beradi. Shu bilan birga, ta'lim muassasalari rahbarlarining strategik fikrlash, innovatsion boshqaruv va liderlik kompetensiyalariga ega bo'lishi ushbu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlari esa

o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqish uchun keng sharoit yaratadi.

Xususan, personalizatsiyalashgan ta'lim, learning analytics, adaptiv platformalar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari orqali kasbiy rivojlanish jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Biroq bu imkoniyatlardan to'liq foydalanish uchun texnik infratuzilmani rivojlantirish, o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish va metodik qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasiga oid qaror va farmonlari to'plami. – Toshkent, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim tizimini raqamlashtirishga oid qarorlari. – Toshkent, 2021.

XORIY TAJRIBALARI ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH

Abdullayeva Jamilaxon – Andijon viloyati

Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy davlatlar tajribasi asosida maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish masalalari yoritilgan. Unda rivojlangan mamlakatlarning maktabgacha ta'lim tizimidagi ilg'or pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar hamda bolalarning intellektual, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan metodlar tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirishning ahamiyati va istiqbollari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, kompetensiya, innovatsiya, metodika, raqamli ta'lim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы организации образовательного процесса в дошкольных образовательных учреждениях на основе зарубежного опыта. Проанализированы современные педагогические

технологии, инновационные подходы и методы, применяемые в развитых странах для обеспечения интеллектуального, социального и творческого развития детей. Также раскрывается значение адаптации зарубежного опыта к национальной системе образования и перспективы его применения.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, учитель родного языка, компетенция, инновации, методика, цифровое обучение.

Abstract: This article discusses the organization of the educational process in preschool educational institutions based on foreign experience. It analyzes modern pedagogical technologies, innovative approaches, and methods used in developed countries to ensure children's intellectual, social, and creative development. The article also highlights the importance of adapting foreign experience to the national education system and the prospects for its effective implementation.

Keywords: lifelong learning, professional development, native language teacher, competence, innovation, methodology, digital education.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimini rivojlantirish har bir davlatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimi bolaning kelajakdagi intellektual salohiyati, dunyoqarashi va shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin tutadi. Shu sababli rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Xorijiy davlatlar, xususan Finlandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Germaniya va Singapur tajribasi maktabgacha ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bolaning nutqi, tafakkuri, ijtimoiy munosabatlari va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi. Psixologlarning ta'kidlashicha, inson miyasi rivojlanishining asosiy qismi aynan 3–7 yosh oralig'ida sodir bo'ladi.

Shu bois rivojlangan davlatlarda maktabgacha ta'limga alohida e'tibor qaratiladi. Ta'lim jarayonida bolaga bosim o'tkazish emas, balki uning qiziqishlarini rivojlantirish asosiy maqsad sifatida belgilanadi.

Finlandiya ta'lim tizimi xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarni qayd etib kelayotgan ilg'or tizimlardan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatda maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bolalarning tabiiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Finlandiya pedagogikasida bolalarning ruhiy holati va emotsional farovonligiga katta e'tibor qaratiladi. Ta'lim jarayonida majburiylik emas, balki erkinlik va qiziqish ustuvor ahamiyatga ega. Mashg'ulotlar asosan o'yin faoliyati orqali olib boriladi.

Yaponiya maktabgacha ta'lim tizimi milliy qadriyatlar va jamoaviylik tamoyillari asosida tashkil etilgan. Ushbu tizimda bolalarning ijtimoiy moslashuvi, intizomi va axloqiy tarbiyasiga alohida e'tibor qaratiladi.

Yapon bog'chalarida bolalar kundalik hayot faoliyatiga faol jalb etiladi. Ular mustaqil ravishda ovqatlanish, tozalash va jamoaviy ishlarni bajarishga o'rgatiladi. Bu esa bolalarda mas'uliyat hissini shakllantiradi.

Yaponiya ta'lim tizimining muhim jihatlaridan biri estetik tarbiyaga e'tibor qaratilishidir. Musiqa, tasviriy san'at va milliy an'analar orqali bolalarda estetik did rivojlantiriladi.

Germaniyada maktabgacha ta'lim tizimida Montessori va Waldorf pedagogik texnologiyalari keng qo'llaniladi. Montessori metodikasining asosiy g'oyasi bolaning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Singapur maktabgacha ta'lim tizimi innovatsion texnologiyalarni keng qo'llashi bilan ajralib turadi. Ta'lim jarayonida STEAM texnologiyalari, raqamli vositalar hamda interfaol metodlardan samarali foydalaniladi.

Mashg'ulotlarda muammoli vaziyatlar yaratish, loyihaviy faoliyat va tajriba asosida o'qitish metodlari qo'llaniladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy o'quv dasturlarini ishlab chiqish va pedagoglar malakasini oshirish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda.

Xorijiy davlatlar tajribasi maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim manba hisoblanadi. Finlandiya, Yaponiya, Singapur va Germaniya tajribasi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik yondashuvlarni namoyon etadi.

O'zbekistonda ham maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ushbu tajribalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, pedagoglar malakasini oshirish va bolaga yo'naltirilgan ta'lim tizimini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kelajakda maktabgacha ta'lim tizimida xalqaro standartlarga mos yondashuvlarni keng joriy etish orqali barkamol avlodni tarbiyalash imkoniyati yanada kengayadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish bolalarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida bolaga bosim o'tkazish emas, balki uning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash muhim hisoblanadi.

Finlandiya ta'lim tizimi dunyodagi eng ilg'or tizimlardan biri sifatida tan olinadi. Ushbu davlatda maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bolalarning tabiiy rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Finlandiyada bolalar o'yin orqali ta'lim oladilar. Pedagoglar esa bolalarning qiziqishlariga qarab mashg'ulotlarni tashkil etadi. Bu esa bolalarda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi. Ta'lim jarayonida stresssiz muhit yaratishga alohida e'tibor qaratiladi.

Yaponiya maktabgacha ta'lim tizimi esa intizom va jamoaviylik tamoyillariga asoslanadi. Bolalar kichik yoshdan boshlab tartib-intizomga, kattalarga hurmat ruhida tarbiyalanadi. Yapon bog'chalarida bolalar ko'plab amaliy ishlarni mustaqil bajaradilar. Bu ularda mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Shu bilan birga, estetik tarbiya va milliy qadriyatlarga katta ahamiyat beriladi.

Singapur tajribasi ham alohida e'tiborga loyiqdir. Ushbu davlatda maktabgacha ta'lim zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan. Mashg'ulotlarda interfaol metodlar, raqamli vositalar va STEAM texnologiyalaridan foydalaniladi. Bolalar o'yin va tajribalar orqali bilim oladilar. Bu esa ularning mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Germaniyada esa maktabgacha ta'lim "erkin tarbiya" tamoyiliga asoslanadi. Montessori va Waldorf pedagogikasi keng qo'llaniladi. Ushbu metodikalarda bolaning mustaqil faoliyatiga katta e'tibor qaratiladi. Tarbiyachi yo'naltiruvchi vazifani bajaradi, bola esa mustaqil ravishda bilim olishga intiladi. Bu yondashuv bolalarning erkin fikrlashini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda ham maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim sifatini oshirish maqsadida xorijiy tajribalarni o'rganish va amaliyotga joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, interfaol metodlardan foydalanish, bolaga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish hamda pedagoglarning malakasini oshirish bo'yicha samarali ishlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud. Ayrim hududlarda maktabgacha ta'lim muassasalari yetishmasligi, zamonaviy jihozlarning kamligi va malakali pedagoglar muammosi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar asosida moslashtirib tatbiq etish muhim hisoblanadi.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar katta ahamiyatga ega. Interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, multimedia vositalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bolalarning ta'limga bo'lgan qiziqishini

oshiradi. Bunday metodlar bolalarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Foydanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
3. Montessori M. The Montessori Method. – New York, 2019.
4. Finland Education System Report. Helsinki, 2022.
5. UNESCO Early Childhood Education Reports, 2023.
6. Singapur Preschool Curriculum Framework, 2021.

ILMIY TADQIQOTLARDA METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Abdunabiyeva Lola Alisher qizi
A.Avloniy nomidagi pedagogik
mahorat milliy instituti magistranti

Annotatsiya: ushbu ilmiy maqolada pedagogik tadqiqotlarda qo'llaniladigan, yosh tadqiqotchilar uchun foydali ilmiy metodlarning nazariy asoslari, amaliy qo'llanish mexanizmlari hamda ularning tadqiqot ishlarida samarali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillar chuqur tahlil qilinadi. Maqola doirasida asosiy metodlar - kuzatish, tajriba (eksperiment), test, modellashtirish, tahlil va sintez metodlarining mazmuni va amaliy ahamiyati yoritiladi. Pirovardida metodlarning samaradorligiga katta ahamiyat beriladi va Respublikamiz ta'lim tizimi misolida taqqoslovchi yondashuv bilan birgalikda so'rovnoma natijalariga asoslaniladi.

Kalit so'zlar: ilmiy metod, pedagogik yondashuv, kuzatish, eksperiment, test, modellashtirish, tahlil, sintez, ta'lim samaradorligi.

Аннотация: в данной научной статье проводится глубокий анализ теоретических основ, механизмов практического применения и факторов, влияющих на эффективность научных методов, используемых в педагогических исследованиях и полезных для молодых исследователей. В рамках статьи раскрываются содержание и практическая значимость основных методов: наблюдения, эксперимента, тестирования, моделирования, анализа и синтеза. В конечном итоге уделяется большое внимание эффективности методов, а также приводятся результаты опросов в сочетании со сравнительным подходом на примере системы образования нашей Республики.

Ключевые слова: научный метод, педагогический подход, наблюдение, эксперимент, тест, моделирование, анализ, синтез, эффективность образования.

Abstract: this scientific article provides an in-depth analysis of the theoretical foundations, practical application mechanisms, and factors influencing the effectiveness of scientific methods used in pedagogical research, which are particularly beneficial for young researchers. The article explores the essence and practical significance of key methods, including observation, experimentation, testing, modeling, analysis, and synthesis. Ultimately, significant emphasis is placed on the effectiveness of these methods, supported by survey results and a comparative approach within the context of the Republic's educational system.

Keywords: scientific method, pedagogical approach, observation, experiment, test, modeling, analysis, synthesis, educational efficiency.

Bugungi kunda fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ilmiy natijalarning ishonchliligini ta'minlash hamda tadqiqot jarayonlarini metodologik jihatdan to'g'ri tashkil etishni dolzarb masalalardan biriga aylantirmoqda. Har qanday ilmiy tadqiqotning mazmuni, sifati va amaliy ahamiyati, avvalo, unda qo'llanilgan metodlarning ilmiy asoslanganligi va maqsadga muvofiqligi bilan belgilanadi. Shu bois tadqiqot metodlarini tanlash, ularni samarali qo'llash hamda ilmiy muammoning mohiyatidan kelib chiqib moslashtirish ilmiy izlanishlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ilmiy tadqiqot metodlari tadqiqotchiga obyekt va hodisalarni chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash, ilmiy farazlarni ilgari surish hamda ularni amaliy jihatdan asoslash imkonini beradi. Ayniqsa, zamonaviy ilmiy izlanishlarda nazariy, empirik, statistik, qiyosiy va modellashtirish metodlaridan kompleks foydalanish tadqiqot natijalarining aniqligi va obyektivligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlarda metodlardan noto'g'ri foydalanish yoki ularni mavzuga nomuvofiq tanlash ilmiy natijalarning ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Jahon ilmiy-amaliy tajribasida tadqiqot metodologiyasini takomillashtirish, innovatsion metodlardan foydalanish hamda fanlararo yondashuvlarni keng joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarda sifat va miqdoriy metodlarning integratsiyasi ilmiy tadqiqot samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida baholanmoqda. Bu esa ilmiy tadqiqot metodlarining nazariy asoslarini chuqur o'rganish va ularning amaliy qo'llanilish mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mamlakatimizda ham ilm-fan va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, yosh olimlarni qo'llab-quvvatlash hamda ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlarda ilmiy izlanishlarning metodologik asoslarini mustahkamlash, zamonaviy tadqiqot metodlarini amaliyotga joriy etish hamda ilmiy faoliyat samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan, "Ilmiy tadqiqotlarda metodlardan samarali foydalanishning nazariy asoslari" mavzusini tadqiq etish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur maqolada ilmiy tadqiqot metodlarining mohiyati, ularning tasnifi, qo'llanilish xususiyatlari hamda tadqiqot jarayonidagi metodologik ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Ilmiy tadqiqotlar turli maqsadda uning predmetiga kirgan muammolarni o'rganish, olingan natijalardan nazariy-amaliy yo'nalishlarda foydalaniladi. Bu kabi izlanishlarda yosh olimlarda nazariy va tajribaviy tadqiqot o'tkazish malakalari oshib boradi. Tadqiqot jarayonlarida axborot va faktlar bilan ishlash texnologiyasini o'zlashtirish, ilmiy tadqiqotni tashkil qilish va uni amalga oshirish rejalarini, bosqichlarini ishlab chiqishni o'rganadi. Intelektual va ijodiy qobiliyatlari bilan chuqur yondashiniladi. Ilmiy ijod qilish yo'llari va mexanizmlarini o'rganish, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish, fan va texnologiyada paydo bo'layotgan innovatsion g'oyalar, loyihalarni bilib borishi va o'zlashtirish jarayonlarini ochib berishi lozim. Ilmiy tadqiqot natijalarini rasmiylashtirish qoidalarini va talablarini bilishi va o'tkazilayotgan amaliyotlarga joriy qilia olishi kerak va shundagina ilmiy tadqiqotlar asosli, ishonchli, ijodiy yangiliklarga ega metodlar bilan boyitib boradi.

Ilmiy tadqiqot jarayonlarida qo'llaniladigan metodlarning mohiyati shundaki, bu jarayon maqsadga erishish yo'li bo'lib u, ilmiy bilish vositasi va obyektlarda olib borilayotgan voqelikni o'rganish usullari haqidagi tizimlardir.

Metdologiya esa metodlar haqidagi ta'limot hisoblanib u, ilmiy tadqiqotlarning falsafiy, nazariy va amaliy asoslarini o'rganib tadqiqotchi sifatida namoyon bo'layotgan talabalar uchun yo'naltiruvchi jarayondir.

Metod yunoncha so'zdan olingan bo'lib "methodos" ya'ni "bilish yo'li", "tadqiq etish usuli" degan ma'nolarni bildiradi. Ilmiy metodlar borliqni anglash va uni o'rganish va tushuntirishning tizimli vositasi sifatida hosil bo'ladi. Ilmiy tadqiqot metodlari tadqiqot maqsadi, falsafiy paradigma va ma'lumotlarni sintez qilish usullari bilan bog'lanadi Ular uch ko'rinishda talqin qilinib o'rganiladi:

1. Miqdoriy tadqiqot - raqamlar, statistik ma'lumotlar va umumlashmaga qaratilgan so'rovnomalar, tajribalar;

2. Sifat tadqiqoti - mazmun, chuqurlik va tushunishga qaratilgan intervyular, fokus-guruhlar;

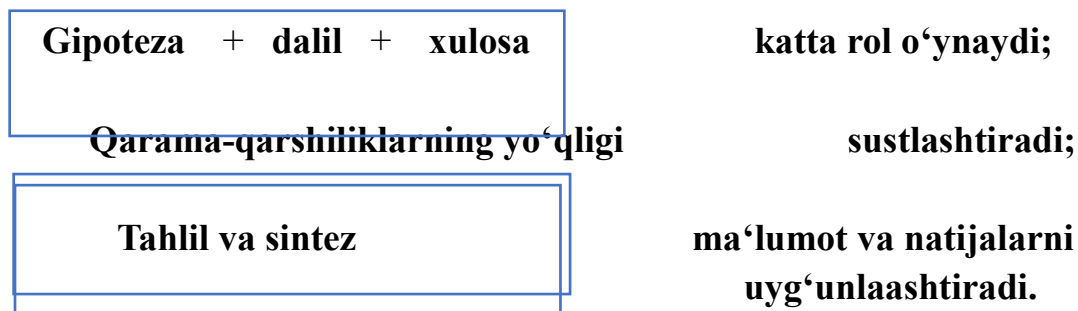
3. Aralash metodlar - sifat va miqdoriy usullaarni 1ta tadqiqotda birlashishi³⁷.

Ilmiy tadqiqot metodologiyasi asosiy tamoyillar, yondashuvlarga bo'linadi:

1. Obyektivlik - tadqiqot jarayonidan asosli tarzda olingan natijalarning barchasi, tadqiqotchining shaxsiy fikri, qarashlari yoki xissiyotlariga bog'liq bo'lmasligi kerakligi ta'kidlash lozim. Har qanday ilmiy natijalar shaxsiy qarashlardan holi bo'lishi kerak

2. Tekshiruvchanlik - ilmiy jarayon natijalari boshqa tadqiqotchilar tomonidan qayta sinab ko'rilishi lozim. Bu esa tajribani takrorlash imkoniyatini, qayd etilgan natijalarning qayta tekshirilib yanada haqiqiyligini isbotlash ekanligi to'g'risida namoyon etiladi. Ushbu jarayon replikasiya orqali tasdiqlanishi kerakligini ta'kidlaydi. Misol keltirish mumkinki, agar tadqiqotchi tomonidan yangi usul ishlab chiqilib u voqelikda asosli, maqsadga erishilgan natijalarni qo'lga kiritisa, boshqa tadqiqotchilar tomonidan ham ushbu usul albatta huddi shunday natija ko'rsatishi lozim.

3. Mantiqiylik - tadqiqotchi tomonidan o'tkazilayotgan tadqiqot jarayoni va xulosalari ichki izchillik va mantiqiy bog'liqlikka ega bo'lishi kerakligini aytib o'tish lozim. Bunda:

Mantiqiylik tamoyili ilmiy tadqiqot dizaynining izchil va o'zaro bog'liq bosqichlar asosida tashkil etilishini ifodalaydi. Tadqiqot jarayonida muammoning qo'yilishi, maqsad va vazifalarning belgilanishi, metodlarning tanlanishi hamda olingan natijalarning tahlili o'rtasidagi uzviylik ilmiy izlanishning metodologik yaxlitligini ta'minlaydi. Mazkur tamoyillar uyg'unligi ilmiy natijalarning obyektivligi va haqqoniyligini kafolatlash bilan birga, tadqiqot jarayonining ishonchliligi hamda

37 J.Creswell "Tadqiqot dizaynlari" L. Sage-publications-2018. 14-19

xulosalarning ilmiy asoslanganlik darajasini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu tamoyillar ilmiy tadqiqot jarayonini har bir yangiligini mulohaza, tahlil qiladi va ilmiy tadqiqot ishlarida olib borilayotgan loyihalash ishlari yuzasidan sifatli dizayn tajriba va ma'nolarni chuqur o'rganishga e'tibor qaratadi. Miqdoriy dizayn esa o'lchov va statistik tahlilga tayanadi. Bu ikki loyihalash turi ya'ni sifat va miqdor birgalikda, olib borilayotgan ishning natijasini kengroq talqin qilish imkonini yaratadi³⁸.

Ilmiy tadqiqot metodlari tadqiqot jarayonidan kelib chiqib nazariy, statistik va empirik usullar bilan namoyon etililadi.

Nazariy metodlar obyektlardagi olib borilayotgan tadqiqot ishlarining ilmiy ichki mohiyatini yoritib berishga xizmat qiladi va bir qator vazifalarni bajaradi:

Tahlil - kuzatuv hududini bir qancha bo'laklarga ajratib o'rganish;

Sintez - bo'lingan qismlarni birlashtirib so'ngida bir muayyan xulosa berish;

Induksiya - xususiy jarayondan umumiy xulosaga kelish;

Deduksiya - umumiy yahlit qoidani xususiy holatda joriy etish;

Modellashtirish - umumiy soddalashtirilgan modelni yaratish³⁹.

Bularning barchasi ilmiy tadqiqot jarayonlarida metodlarning qo'llanilishi uchun bir-birini to'ldiruvchi vazifalarini bajarib tadqiqot ishining yanada maqsadli, aniqligini oshiradi⁴⁰.

Pedagogik tadqiqotlarda tahlil metodi o'quv-tarbiya jarayonining tarkibiy komponentlarini alohida o'rganish, ularning funksional xususiyatlari hamda o'zaro bog'liqlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Sintez metodi esa mazkur komponentlar o'rtasidagi umumiylik, integrativ munosabatlar va tizimli uyg'unlikni ochib berishga imkon yaratadi.

Induksiya va deduksiya metodlari ilmiy bilishning muhim mantiqiy mexanizmlari sifatida tadqiqot jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Induksiya yordamida alohida kuzatuv va empirik ma'lumotlar asosida umumiy ilmiy xulosalar shakllantirilsa, deduksiya orqali mavjud nazariy qarashlar asosida muayyan holat va jarayonlar tahlil qilinadi.

Modellashtirish metodi esa murakkab pedagogik hodisa va jarayonlarni soddalashtirilgan tizimli ko'rinishda ifodalash imkonini beradi. Ushbu metod yordamida pedagogik texnologiyalar, ta'lim modellari hamda boshqaruv

38J. Creswel "Research Design" ilmiy metodik qo'llanma. Sage-publication-2014.2-15

39 N.Muslimov "Pedagogik tadqiqot metodologiyasi va metodlari" T.Fan-ziyo-2015. 58-74

40 V.V.Krayevskiy "Pedagogikada metodologiya" M. Akademiy-2002. 112-118

mexanizmlarini ishlab chiqish, ularning samaradorligini oldindan prognoz qilish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari kengayadi.

Empirik metodlar asosan tajriba va kuzatuv ishlari bilan yoritiladi. Ular ketma-ketlik bilan amalga oshiriladi;

Kuzatish - olib borilayotgan jarayonni tabiiy holatda o'rganish usuli;

Tajriba - eksperiment usuli tadqiqotchi tamonidan maxsus jarayon orqali sinovdan o'tkazish;

Suhbat - shaxs yoki subyektning fikri, qarashlari, ehtiyojlari va munosabatini jarayonga nisbatan aniqlash;

Anketa - tayyorgarlik bilan rejalashtirilgan savollar orqali yozma yoki og'zaki ma'lumot yig'ish;

Test - standartlashtirilgan vazifalar bilan bilim, qobiliyat yoki shaxs xususiyatini o'rganish;

Hujjatlarni o'rganish - mavjud yozma, vizual yoki elektron ma'lumotlarni tizimli sintez qilish va ilmiy ma'lumot olish⁴¹.

41 Q.Nazarov "Ilmiy tadqiqot metodologiyasi" T. Fan-2011.69-93

Ilmiy tadqiqot jarayonida ushbu usul bosqichlari bilan jarayonning yanada samaradorligi ortadi.

Statistik metodlar - yuqori o'lchamdagi ma'lumotlarni yana qayta ishlash, qo'llay olish. Bu usul foizli baholash, yuqori ham emas, past ham emas, o'rtacha qiymatlantirish, dispersiya⁴², korrelyatsiya⁴³, regressiya⁴⁴ tahlili bilan ajratiladi⁴⁵.

Tadqiqot jarayoni nazariy, empirik va statistik metodlar bilan obyektida qatnashayotgan har bir subyektning va holatning darajasini aniqlash uchun juda keng qo'l keladi. Natijada ilmiy tadqiqot jarayonida metodlarning qo'llanilishi ko'plab aniqlik va maqsadlilikni talab etadi.

Tadqiqot usullarining amaliy tarzda qo'llanilishi pedagogik jarayonlarda o'quvchilarning qabul qilish salohiyatini ochib berish uchun turli testlar, suhbat va kuzatish metodlari bilan shaffoflik bilan o'lchangan maqsadga erishiladi. Psixologiyada esa subyekt yoki shaxsning alohida xususiyatlarini aniqlashga tajriba interfaol suhbat, psixodiagnostik testlar yordamida o'lchanadi. Iqtisodiyotda jarayonni oldindan prognozlashtirish yo'li, regressiv tahlil, trend tahlili va kuzatuv usullari bilan yoritiladi⁴⁶.

42 Dispersiya - lotincha so'zdan olingan bo'lib sochilish, tarqalish degan ma'nolarni bildiradi.

43 Korrelyatsiya - bir butun organizmdagi belgilarning o'zaro bog'liqligi.

44 Regressiya - lotincha so'zdan olingan bo'lib qaytish, chekinish degan ma'nolarni bildiradi.

45 Q.Nazarov "Ilmiy tadqiqot metodologiyasi" T. Fan-2011. 94-147

46 <https://arxiv.uz/uz/>

Respublikamiz ilmiy tizimi pedagogik tadqiqotlarida kuzatuv va eksperiment keng qo'llaniladi. Iqtisodiyot tadqiqotlarida statistik va modellashtirish keng qo'llaniladi. Ijtimoiy tadqiqotlarda so'rovnomalar va intervyu asosiy vosita hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda qo'llanilayotgan metodlar respublikamiz hududi sharoitiga keladigan bo'lsak, amaliy yo'naltirilgan bo'lib ish jarayonining umumiy, xulosaviy natijalarini amaliyotga tatbiq etish muhim sanaladi.

Ilmiy tadqiqot ilmiyligini yanada boyitish uchun metod tanlash yuzaki emas balki, chuqur yondashuv bilan amalga oshirilishi lozim. Bunda esa avvalo tadqiqot maqsadi aniqlanadi, obyekt va predmet tanlanadi, ushbu qo'limizda bor resurslar bilan vaqt to'g'ri taqsimlanadi. Natija esa bu jarayonlardan keyin maqsadga erishilganlik darjasini bera oladi. Har bir ilmiy tadqiqot jarayonida metod tanlash tadqiqot savoliga mos va ilmiy javob bilan boyitilishi kerakligini aytib o'tish lozim.

Xulosa. Ilmiy tadqiqotlarda metodlarning qo'llanilishi ilmiy bilishning bog'liqlik tarkibiy qismi hisoblanadi. Tadqiqotning nazariy va amaliyligi ko'p jihatdan metodlarning to'g'ri tanlaanishi va ilmiy asoslanganligi bilan maqsadga erishish uchun juda muhimdir. Nazariy metodlar ilmiy muammolarning mohiyatini ochiqlashga, empirik metodlar esa ilmiy faktlar xulosalarini to'plashga yordam beradi. Statistik metodlar esa umumiy natijalarning ishonchliligi va to'g'ri o'rganilganligi bilan namoyon bo'ladi.

Pedagogik tadqiqotlarda kuzatish, anketa, suhbat va eksperiment metodlari samrali metodlar bo'lib ilmiylik darajasini yanada oshiradi. Zamonaviy ta'lim tizimida innovatsion metodologik yondashuvlardan foydalanish ilmiy tadqiqotlar sifatini ko'taradi va yosh izlanuvchi olimlarning yangicha g'oyalarini omma uchun tarqatishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Creswell. J. "Tadqiqot dizaynlari" L. Sage-publications-2018.14–19.
2. Creswell.J. "Research Design" (ilmiy metodik qo'llanma) L.Sage-publication-2014.2–15.
3. Muslimov.N. "Pedagogik tadqiqot metodologiyasi va metodlari" T. Fan-ziyo, 2015.58–74.
4. Krayevskiy,V.V. "Pedagogikada metodologiya" M. Akademiya-2002.112–118.
5. Nazarov, Q. "Ilmiy tadqiqot metodologiyasi" T. Fan-2011. 69–93.
6. Nazarov, Q. "Ilmiy tadqiqot metodologiyasi" T. Fan-2011.94–147.

7. Azizxo'jayeva.N. "Pedagogik tadqiqot metodologiyasi" T. O'qituvchi-2006.72–89.
8. Babanskiy.Y. "Optimizatsiyani o'qitish va o'rganish" M. Pedagogika-1982.86–93.
9. Xodjayev.B. "Umumiy pedagogika" T. Sano-standart-2017.91–94.
10. Nazarov. Q. "Ilmiy ijod metodologiyasi" T. Faylasuf-2011.120–134.

TARBIYA FANINI O'QITISH YUZASIDAN XORIJIY TAJRIBALAR TADQIQI

Abduraimov Sherali No'monjonovich

*Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
kafedrası mudiri,*

Davronova Rashidaxon Kaxramon qizi

*Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi, Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrası
katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv sharoitida yoshlar tarbiyasining o'rni, "Tarbiya" fanini o'qitishda rivojlangan davlatlar (Yaponiya, Singapur, Buyuk Britaniya, Finlyandiya) tajribasi va ularning milliy ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi masalalari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida qiyosiy-tahliliy metodlardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya fani, kompetensiya, xorijiy tajriba, Dotoku, PSHE, CCE, axloq.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль образования молодежи в контексте глобализации, опыт развитых стран (Япония, Сингапур, Великобритания, Финляндия) в преподавании предмета «Образование» и вопросы его интеграции в национальную систему образования. В исследовании использованы сравнительно-аналитические методы.

Ключевые слова: Образование, компетентность, зарубежный опыт, Доток, ПСХЭ, КЦЭ, этика.

Abstract: This article examines the role of youth education in the context of globalization, the experience of developed countries (Japan, Singapore, Great Britain, Finland) in teaching the subject of "Education" and the issues of their integration into the national education system. Comparative-analytical methods were used in the research.

Keywords: Education, competence, foreign experience, Dotoku, PSHE, CCE, ethics.

Kirish. Bugungi shiddat bilan o'zgarayotgan zamonda yosh avlodning ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish strategik ahamiyatga ega. O'zbekistonda ham "Tarbiya" fanining alohida fan sifatida joriy etilishi [1] bu boradagi islohotlarning muhim bosqichi bo'ldi. Biroq, ushbu fanning samaradorligini oshirish uchun jahon pedagogikasining eng sara namunalari va metodikalarini o'rganish, ularni milliy mentalitetga moslashtirish dolzarb vazifadir.

Tarbiya fanini o'qitish yuzasidan xorijiy tajribalar tadqiqi jarayonida Yaponiya davlati tajribasidan boshlaymiz.

Yaponiyada tarbiya fani "Axloqiy ta'lim" (Moral Education) deb yuritiladi. Yaponiya ta'lim tizimida tarbiya fani shunchaki nazariy bilim berish emas, balki kundalik hayot tarziga aylangan. Yaponiyada ushbu yo'nalish "Dotoku" deb nomlanadi.

"Dotoku" ning xususiyati: o'quvchilarga 1-sinfдан boshlab insoniy munosabatlar, tabiatga hurmat va jamoat tartibiga rioya qilish o'rgatiladi. Bolalar yoshligidan boshlab tartib-intizomga o'rgatiladi.

Metodikasi: Darslarda real hayotiy keyslar (situatsiyalar) muhokama qilinadi. O'quvchi o'zini qahramon o'rniga qo'yib ko'radi va qaror qabul qiladi.

Singapur modeli "Qadriyatlarga asoslangan ta'lim" (Character and Citizenship Education - CCE) deb ataladi. Singapur tajribasi o'zining tizimlilik bilan ajralib turadi. Ularning asosiy shiori – "Aqlli bo'lishdan oldin, yaxshi inson bo'lish".

Tarbiya fani integratsiya asosida: boshqa barcha fanlar (matematika, sport, san'at) bilan uzviy bog'langan holda o'qitiladi.

Singapurda ijtimoiy-hissiy o'rganish (SEL): O'quvchilarda o'z-o'zini boshqarish, ijtimoiy mas'uliyat va mas'uliyatli qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllantiriladi.

G'arb mamlakatlari: Buyuk Britaniya va Finlyandiyada qanday?

Buyuk Britaniyada PSHE (Personal, Social, Health and Economic education) dasturi orqali o'quvchilarning jamiyatdagi o'rnini va huquqiy savodxonligi oshiriladi. Finlyandiyada esa asosiy urg'u "Fenomenga asoslangan ta'lim"ga berilib, tarbiya jarayoni o'quvchining erkin fikrlashi va tanqidiy tahliliga tayanadi. Finlyandiyada "Biz bolalarni hayotga tayyorlaymiz" shiori ostida olib boriladi.

Qiyosiy tahlil jadvali

Davlat	Fanning nomi	Asosiy yoʻnalishi
Yaponiya	Dotoku	Odob-axloq, intizom va jamoaviylik
Singapur	CCE	Fuqarolik mas'uliyati va xarakter shakllanishi
B. Britaniya	PSHE	Shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuv
O'zbekiston	Tarbiya	Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi

Muhokama va natijalar. Xorijiy tajribalarni tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

-Amaliylik: Rivojlangan davlatlarda tarbiya fani imtihon uchun emas, balki hayot uchun o'qitiladi. Darslarning 70% qismi amaliy mashg'ulotlar, o'yinlar va ijtimoiy loyihalardan iborat.

-Oila va maktab hamkorligi: Tarbiya faqat maktab binosi ichida qolib ketmaydi. Masalan, Singapurda ota-onalar uchun maxsus "Tarbiya qo'llanmalari" ishlab chiqilgan bo'lib, maktabdagi mavzu uyda davom ettiriladi.

-O'qituvchi shaxsi: Yaponiya tajribasida "Tarbiya" fani o'qituvchisi nafaqat pedagog, balki ma'naviy rahbar (mentor) sifatida ko'riladi.

Xulosa. O'zbekiston sharoitida "Tarbiya" fanini takomillashtirish uchun xorijiy tajribadan quyidagi elementlarni o'zlashtirish maqsadga muvofiq: darsliklarda nazariy matnlarni kamaytirib, vizual va interaktiv kontentni ko'paytirish, o'quvchilarni baholashda ball tizimidan ko'ra, ularning ijtimoiy faolligi va xulq-atvoridagi ijobiy o'zgarishlarni rag'batlantirish mexanizmini joriy etish, "Raqamli Tarbiya" (Digital Citizenship) bo'limini kuchaytirish, ya'ni internet madaniyati va kiberxavfsizlik masalalariga kengroq o'rin berish. Xulosa qilib aytganda, xalqaro tajriba va milliy qadriyatlar sintezi 722arkamol avlodni voyaga yetkazishning mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 422-sonli qarori. 2020-yil 6-iyul.
2. Ministry of Education, Singapore. "Character and Citizenship Education Syllabus". 2021.
3. Monbusho (Japan). "The Course of Study for Moral Education". 2018.
4. UNESCO. "Global Citizenship Education: Preparing learners for the challenges of the 21st century". 2014.
5. Sahlberg, P. Finnish Lessons 3.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? – Teachers College Press, 2021.
6. Lewis, C. C. Childrearing, Culture, and Community in Japan. – Cambridge University Press, 2018.
7. UNESCO. Education for the 21st Century: Issues and Prospects. – Paris, 2022.

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA "TEXNOLOGIYA VA DIZAYN" YO'NALISHINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI, MUAMMOLARI VA KREATIV STRATEGIYALARI

Abidov Hamid Xotamovich

Texnologiya fani mentori

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida texnologiya fanini o'qitishda "Texnologiya va dizayn" yo'nalishining o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Hozirgi zamon talablaridan kelib chiqqan holda, o'quvchilarning kreativ va muhandislik tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan ilg'or innovatsion metodlar, xususan, STEM yondashuvi, dizayn fikrlash (Design Thinking) va raqamli modellashirishning o'rni yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonlarida milliy hunarmandchilik elementlarini zamonaviy texnologik yechimlar bilan integratsiya qilish imkoniyatlari ilmiy-metodik jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya va dizayn, ijodiy fikrlash, dizayn fikrlash, STEM ta'lim, milliy hunarmandchilik, raqamli texnologiyalar, ta'lim sifati, innovatsion metodlar.

Аннотация: В данной статье анализируются роль и значение направления «Технология и дизайн» в преподавании технологии в общеобразовательных школах. С учетом современных требований освещаются передовые инновационные методы, направленные на развитие креативного и инженерного мышления учащихся, в частности, роль STEM подхода, дизайн мышления (Design Thinking) и цифрового моделирования. Также научно-методически обоснованы

возможности интеграции элементов национального ремесленничества с современными технологическими решениями.

Ключевые слова: технология и дизайн, творческое мышление, дизайн мышление, STEM образование, национальное ремесленничество, цифровые технологии, качество образования.

Abstract: This article analyzes the role and importance of the "Technology and Design" direction in teaching technology in secondary schools. Based on modern requirements, advanced innovative methods aimed at developing creative and engineering thinking of students are highlighted, in particular, the role of the STEM approach, Design Thinking, and digital modeling. The possibilities of integrating elements of national crafts with modern technological solutions are also scientifically and methodically justified.

Key words: technology and design, creative thinking, design thinking, STEM education, national handicrafts, digital technologies, quality of education, innovative methods.

Bugungi jadal rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asrida ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarda nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish, balki mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish vazifasi qo'yilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi PQ-4307-sonli qarori ijrosini ta'minlash doirasida xalq ta'limi tizimida fundamental burilishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu o'zgarishlar zanjirida "Texnologiya" fani o'quvchilarni real hayotiy ko'nikmalarga o'rgatuvchi asosiy vositalardan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, texnologiya fanining "Texnologiya va dizayn" yo'nalishi maktab ta'limida alohida o'ringa ega. Zero, dizayn bu shunchaki mahsulotning estetik ko'rinishi emas, balki muayyan muammoning innovatsion, qulay va iqtisodiy jihatdan samarali yechimidir. Hozirgi kunda ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy muammolaridan biri o'qituvchi va o'quvchilarni zamonaviy dizayn tamoyillari hamda ijodiy jarayonlar bilan tizimli ravishda tanishtirishdan iboratdir.

Texnologiya darslarida dizayn tushunchasi o'quvchilarga keng qamrovli muhandislik estetik tushuncha sifatida o'rgatiladi. Dizayn ta'limini amaliyotga joriy qilishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish juda muhimdir. Masalan, 5-6-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan amaliy topshiriqlarda ko'proq elementar konstruksiyalash va estetik bezash (shkatulkalar tayyorlash va ularga deкупaj usulida pardoз berish) asosiy o'rin tutsa, 7-8-sinf o'g'il bolalari uchun topshiriqlar murakkablashadi. Ular an'anaviy Lavh (kitob qo'ygich) maketini yasash kabi murakkab sharnirli va muhandislik aniqligini talab qiladigan topshiriqlar ustida ishlaydilar.

Dizayn jarayonining muvaffaqiyatli kechishi uning to'g'ri tashkil etilgan bosqichlariga bog'liq. Zamonaviy metodikaga ko'ra, har qanday ijodiy loyiha quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirilishi shart:

1. Mavjud muammoni aniqlash va tahlil qilish (odamlar nimaga muhtoj?).
2. Yangi g'oyalarni generatsiya qilish (miya hujumi va eskiz chizish).
3. Konstruksiyalash va texnik o'lchamlarni hisoblash.
4. Amaliy bajarish (materialni qayta ishlash va yig'ish).
5. Estetik pardoqlash va milliy kolorit elementlarini kiritish.
6. Tayyor mahsulotni sinovdan o'tkazish va taqdimot qilish.

Zamonaviy texnologiya darslarida kreativlikni yangi bosqichga olib chiqish uchun jahon miqyosida tan olingan "Dizayn fikrlash" (Design Thinking) metodologiyasidan foydalanish zarur. Ushbu metod beshta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi: empatiya, muammoni aniqlash, g'oyalar yaratish, prototip yaratish va testdan o'tkazish. O'quvchilarga ushbu usulni o'rgatish orqali ularda inson ehtiyojlariga moslashgan mahsulotlar yaratish ko'nikmasi shakllanadi.

Masalan, oddiy xalq amaliy san'ati buyumlarini yaratishda o'quvchi mahsulotni shunchaki nusxalamasdan, balki uning zamonaviy interyerda qanday ko'rinishini tasavvur qiladi. Bu esa darslarda an'anaviy xalq hunarmandchiligi elementlarini (Zebigardon, Quroqchilik va duradgorlik) bugungi kunning minimalizm va yuqori texnologiyalar (High-Tech) dizayni bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. O'quvchilar oddiy yog'och mahsulotlariga zamonaviy texnologik ishlov berish orqali milliy brend g'oyalarini yaratishni boshlaydilar.

Bundan tashqari, dizayn va texnologiya fanining STEM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ta'lim modeli bilan integratsiyalashuvi o'quvchilarning tahliliy fikrlashini oshiradi. Yog'ochdan yasaladigan har bir buyumda yoki elektron sxemalarni yig'ish jarayonida o'quvchi burchaklarni o'lchashda geometriyani, og'irlik markazini hisoblashda fizikani, material tanlashda materialshunoslikni amalda qo'llaydi. Bu orqali fanlararo bog'liqlik real mahsulot yaratish misolida yaqqol namoyon bo'ladi.

Hozirgi davrda faqat an'anaviy qo'l mehnatiga tayanib qolish o'quvchilarning zamonaviy dunyodan uzilib qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois darslarda raqamli dizayn elementlarini joriy etish o'ta dolzarbdir. O'quvchilarga dastlabki sketch (eskiz) yaratishdan so'ng, ularni oddiy 2D va 3D dasturlarda (masalan, TinkerCAD yoki SketchUp) modellashtirishni o'rgatish darsning kreativlik darajasini keskin oshiradi. Raqamli maket yaratish orqali o'quvchilar real materialni isrof qilmasdan avval mahsulotning xatolarini ko'rish va tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shuningdek, "Texnologiya va dizayn" yo'nalishiga oddiy elektronika elementlarini kiritish o'quvchilar uchun katta amaliy maydon yaratadi. Maket platasi (Breadboard) yordamida turli xil svetodiodlar, rezistorlar va sensorlar yordamida ishlaydigan sxemalarni yig'ish, ularni o'zlari yasagan estetik korpuslarga (masalan, naqshinkor yog'och chiroqlar yoki dekorativ qutilar ichiga) joylashtirish o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini uyg'otadi. Bu kabi loyihalar nafaqat maktab ichidagi darslarda, balki viloyat va respublika miqyosidagi ko'rik-tanlovlarda eng yuqori natijalarni ko'rsatib kelmoqda.

Texnologiya darslarini kreativ fikrlarga boyitish uchun o'qitish metodikasiga o'ziga xos o'zgarishlar kiritish lozim. Bu borada TRIZ (Ixtirochilik masalalarini hal qilish nazariyasi) metodikasini ta'limga tatbiq etish yuqori samara beradi. Ushbu metodika o'quvchilarga texnik ob'ektlar va dizayn yechimlaridagi qarama-qarshiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishning o'ziga xos nostandart yo'llarini o'rgatadi. Masalan, yog'ochdan tayyorlangan stol ham mustahkam bo'lishi, ham xona ichida juda kam joy egallashi kerak. Ushbu masalani hal qilishda o'quvchilar yangicha yig'iladigan (transformer) dizaynlarni taklif etadilar.

Kreativ fikrlashni rag'batlantirishning yana bir didaktik vositasi - bu "Agile" va "Scrum" metodlarini dars jarayonidagi jamoaviy loyihalarga moslashtirishdir. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda o'z rollarini (dizayner, muhandis, hisobchi, taqdimotchi) belgilaydilar va mahsulot ustida bosqichma-bosqich ishlaydilar. Bu jarayon o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalari hisoblangan jamoada ishlash (Collaboration), muloqot (Communication), tanqidiy fikrlash (Critical thinking) va ijodkorlikni (Creativity) rivojlantiradi.

Shuni tan olish kerakki, maktablarda ushbu yo'nalishni yuqori saviyada o'qitishda bir qator muammolar mavjud. Eng asosiysi - ko'pgina umumta'lim maktablarining zamonaviy texnologik va dizayn vositalari bilan yetarlicha jihozlanmaganligidir. Ayniqsa, chekka hududlardagi maktablarda zamonaviy asbob-uskunalar, elektron detallar hamda kompyuter texnikasining yetishmasligi o'quvchilarning kreativ imkoniyatlarini chegaralab qo'ymoqda.

Yana bir muhim muammo - texnologiya fani o'qituvchilarining zamonaviy dizayn metodikalari, raqamli modellashtirish va yangi pedagogik texnologiyalar bo'yicha bilim va malakalarini muntazam ravishda oshirib borish tizimidagi kamchiliklardir. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif etiladi:

1. Maktab ustaxonalarini zamonaviy STEM laboratoriyalari ko'rinishida qayta jihozlash.

2. O'qituvchilar uchun xalqaro tajribalarga asoslangan maqsadli malaka oshirish kurslarini tashkil etish.
3. O'quvchilarning ijodiy loyihalarini namoyish qilish uchun hududiy ko'rgazmalar va tanlovlar sonini ko'paytirish.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, texnologiya darslarida "Texnologiya va dizayn" yo'nalishini zamonaviy kreativ uslublar asosida rivojlantirish kelajakda innovatsion fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan avlodni shakllantirishning eng samarali yo'lidir. Dizayn va muhandislik integratsiyasi o'quvchilarga dunyoga ijodiy va konstruktiv yondashish ko'nikmasini beradi. Agar biz ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni qo'llab-quvvatlasak, o'quvchilarimiz nafaqat mahalliy lashtirilgan mahsulotlar yaratuvchisi, balki xalqaro miqyosda raqobatbardosh brendlar va texnologiyalar mualliflariga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4307-sonli qarori.
2. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Texnologiya fani o'quv dasturi va metodik qo'llanmalari. T.: 2024.
3. Tim Brown. Change by Design: How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation. HarperBusiness, 2019.

O'QUVCHILARNING IJODIY-ESTETIK RIVOJLANISHIDA KREATIV YONDASHUV: XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Alkarova Feruza Nazarbayevna,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti

“Ijtimoiy va amaliy fanlar metodikasi”

kafedra mudiri, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada kreativ yondashuvning pedagogika nazariyasidagi mohiyati, “kreativlik”, “ijod”, “innovatsion tafakkur” tushunchalarining nazariy talqini hamda ularning o'quvchilarning ijodiy-estetik rivojlanishidagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida texnologiya ta'limi jarayonida o'quvchilarning o'z ijodiy ishlarini estetik jihozlash ko'nikmalarini rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kreativ yondashuv, kreativlik, ijod, innovatsion tafakkur, estetik rivojlanish, texnologiya ta'limi, dizayn fikrlash, xorijiy tajriba.

Аннотация

В данной статье раскрывается сущность креативного подхода в теории педагогики, а также теоретическое содержание понятий «креативность», «творчество» и «инновационное мышление», их роль в творческо-эстетическом развитии учащихся. Кроме того, на основе зарубежного опыта проанализированы механизмы развития у учащихся навыков эстетического оформления собственных творческих работ в процессе технологического образования.

Ключевые слова: креативный подход, креативность, творчество, инновационное мышление, эстетическое развитие, технологическое образование, дизайн-мышление, зарубежный опыт.

Abstract

This article examines the essence of the creative approach in pedagogical theory, as well as the theoretical interpretation of the concepts of creativity, creative activity, and innovative thinking and their role in students' creative and aesthetic development. Furthermore, based on international experience, the mechanisms for developing students' skills in aesthetically designing their own creative works within technology education are analyzed.

Keywords: creative approach, creativity, creative activity, innovative thinking, aesthetic development, technology education, design thinking, international experience.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, estetik idroki va innovatsion tafakkurini rivojlantirish ta'lim mazmunini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi maktab oldida faqat bilim berish emas, balki o'quvchini yangi vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, muammolarga ijodiy yechim topadigan, o'z faoliyati natijasini mazmunan va estetik jihatdan ifodalay oladigan shaxs sifatida shakllantirish vazifasi turibdi. Bunday yondashuv, ayniqsa, texnologiya ta'limi jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki mazkur fan o'quvchilarning amaliy faoliyati, dizayn tafakkuri, estetik didi va ijodiy qobiliyatlarini birlashtiruvchi muhim pedagogik maydon hisoblanadi.

Pedagogika nazariyasida o'quvchining faol, mustaqil va izlanishga yo'naltirilgan subyekt sifatida rivojlanishi J.Dyui tomonidan ilgari surilgan faoliyat orqali o'rganish g'oyasi bilan bevosita bog'liqdir. Dyui ta'lim jarayonida o'quvchi tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki tajriba, kuzatish, savol berish va muammoni hal qilish orqali bilimni o'zlashtiruvchi faol shaxs ekanini asoslab bergan [1]. Shu nuqtai nazardan, kreativ yondashuv ham o'quvchini tayyor namunani takrorlovchi emas, balki yangi

yechim izlovchi, o'z g'oyasini amaliy natijaga aylantiruvchi ijodkor subyekt sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

“Kreativlik” tushunchasi ilmiy adabiyotlarda insonning yangi g'oyalar yaratish, mavjud holatga noodatiy yondashish, turli imkoniyatlarni ko'ra olish va original yechim ishlab chiqish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. J.Guilford kreativlikni tafakkurning muhim ko'rinishi sifatida baholab, uni divergent fikrlash, ya'ni bir muammoga bir nechta muqobil yechim topish qobiliyati bilan bog'laydi [2]. Bu yondashuv texnologiya ta'limida juda muhimdir, chunki o'quvchi bir xil material yoki topshiriq asosida turlicha mahsulot, bezak, shakl va dizayn yechimini ishlab chiqishi mumkin.

“Ijod” tushunchasi esa kreativlikning amaliy faoliyatdagi ifodasi sifatida qaraladi. L.S.Vigotskiy ijodiy faoliyatni inson tasavvuri, emotsional tajribasi va mavjud bilimlarini qayta birlashtirish orqali yangi mahsulot yaratish jarayoni sifatida izohlaydi [3]. Demak, o'quvchining texnologiya darsida buyum yaratishi, unga bezak berishi, ranglar uyg'unligini tanlashi yoki milliy naqshni zamonaviy shaklda qo'llashi oddiy amaliy ish emas, balki ijodiy-estetik faoliyatdir. Bu jarayonda o'quvchi nafaqat texnologik amalni bajaradi, balki o'z didi, tasavvuri va badiiy qarashini ham namoyon qiladi.

Innovatsion tafakkur kreativlik va ijodning yuqori bosqichi bo'lib, mavjud bilim va tajribani yangi sharoitda qo'llash, an'anaviy yechimni takomillashtirish hamda amaliy natijaga erishish bilan bog'liq. T.Amabile kreativlikning rivojlanishida shaxsning ichki motivatsiyasi, bilim va ko'nikmalari, shuningdek, ijodiy jarayonga qulay muhit muhim omil ekanini ta'kidlaydi [4]. Bu fikr texnologiya ta'limi uchun ham dolzarbdir, chunki o'quvchi ijodiy ishga qiziqsa, unga mustaqil tanlov imkoniyati berilsa va yaratilgan mahsulotga estetik baho berilsa, uning ijodiy faolligi ortadi.

Kreativ yondashuv pedagogika nazariyasida o'quvchi shaxsini faol, izlanishga moyil va mustaqil fikrlovchi subyekt sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda o'qituvchi tayyor bilimni yetkazuvchi yagona manba emas, balki o'quvchining izlanishi, tajribasi, fikrlashi va ijodiy faoliyatini yo'naltiruvchi tashkilotchi sifatida namoyon bo'ladi. Texnologiya ta'limida bu holat ayniqsa yaqqol ko'rinadi: o'quvchi material tanlaydi, shakl belgilaydi, mahsulotning funksiyasini aniqlaydi, bezak elementlarini izlaydi va o'z ishining umumiy estetik qiyofasini yaratadi.

Pedagogika nazariyasida kreativ yondashuvning asosiy tamoyillari sifatida o'quvchining mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlash, muammoli vaziyatlar yaratish, ijodiy muhitni shakllantirish, tanlov erkinligini ta'minlash, refleksiya va o'zini baholashni rivojlantirish kabilarni ko'rsatish mumkin. B.Bloom tomonidan ishlab

chiqilgan bilish faoliyati taksonomiyasida o'quvchilarning bilish jarayoni eslab qolishdan tahlil qilish, baholash va yaratish bosqichlarigacha rivojlanishi zarurligi asoslangan [5]. Bu esa kreativ yondashuvning ta'limdagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Chunki estetik jihozlash ko'nikmasi ham o'quvchidan faqat namunani takrorlashni emas, balki tahlil qilish, tanlash, solishtirish, baholash va yangi dizayn yechimini yaratishni talab qiladi.

O'quvchilarning o'z ijodiy ishlarini estetik jihozlash ko'nikmasi texnologiya ta'limining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u amaliy faoliyat natijasini mazmunan va badiiy jihatdan yaxlit ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu ko'nikma buyumning tashqi ko'rinishi, ranglar uyg'unligi, shakl va bezak mosligi, kompozitsion yaxlitligi, material tanlovi hamda mahsulotning funksional va estetik qiymati o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, texnologiya darsida estetik jihozlash faqat bezak berish jarayoni emas, balki o'quvchining go'zallikni anglash, badiiy didini namoyon etish, ijodiy qaror qabul qilish va o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashish madaniyatini shakllantiruvchi pedagogik jarayondir.

Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda kreativlik va estetik rivojlanish ta'limning muhim tarkibiy yo'nalishi sifatida qaraladi. AQSh ta'lim amaliyotida dizayn fikrlash yondashuvi keng qo'llanilib, u o'quvchilarning muammoni aniqlash, foydalanuvchi ehtiyojini tushunish, g'oya ishlab chiqish, prototip yaratish va sinovdan o'tkazish faoliyatlarini o'z ichiga oladi. Bu yondashuv texnologiya ta'limida o'quvchining mahsulotni faqat tayyorlash emas, balki uning estetik, funksional va foydalanuvchiga qulay jihatlarini ham hisobga olishiga yordam beradi.

Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va boshqa ilg'or ta'lim tizimlari tajribasida kreativ-estetik rivojlanish ko'pincha fanlararo integratsiya, loyiha asosida o'qitish, dizayn fikrlash, amaliy tajriba va refleksiv baholash orqali amalga oshiriladi. Bunday tajribalarda o'quvchi tayyor namunani ko'chiruvchi emas, balki muammoni aniqlovchi, yechim izlovchi, mahsulot yaratib, uni sinovdan o'tkazuvchi va takomillashtiruvchi faol subyekt sifatida ishtirok etadi. Ayniqsa, texnologiya ta'limida dizayn, san'at, muhandislik va raqamli texnologiyalarni uyg'unlashtirish o'quvchilarning kreativ-estetik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribalarda texnologiya ta'limining muhim jihatlaridan biri shundaki, o'quvchilar yaratgan mahsulot faqat texnik jihatdan to'g'ri bajarilganligi bilan emas, balki uning estetik ko'rinishi, foydalanuvchi uchun qulayligi, ekologik jihatdan maqsadga muvofiqligi va yangilik darajasi bilan ham baholanadi. Bu esa o'quvchida mahsulotga kompleks yondashuvni shakllantiradi. Natijada o'quvchi buyumni "qanday

yasash” bilan birga, “nima uchun bunday shaklda yasash”, “kim uchun yaratish”, “qanday estetik taassurot uyg‘otish” kabi savollar ustida ham fikr yuritadi.

Texnologiya ta'limida o'quvchilarning estetik jihozlash ko'nikmasini rivojlantirish uchun bir nechta mexanizmlarni ajratish mumkin. Birinchidan, motivatsion-estetik muhit yaratish zarur. Bunda o'quvchilarni ilhomlantiruvchi namunalar, dizayn ishlari, milliy va zamonaviy bezak elementlari, turli materiallar va ranglar uyg'unligi asosidagi ko'rgazmalar muhim ahamiyatga ega. Sinf yoki ustaxonada bunday muhitning mavjudligi o'quvchida ishga qiziqish, o'ziga xos yechim topish va yaratilgan mahsulotni chiroyli yakunlash istagini kuchaytiradi.

Ikkinchidan, dizayn fikrlash bosqichlarini o'quv jarayoniga kiritish lozim. O'quvchi mahsulot yaratishdan oldin uning maqsadi, foydalanuvchisi, materiali, shakli va estetik ko'rinishini oldindan loyihalashi kerak. Bu jarayon o'quvchini oddiy ijrochidan loyihalovchi va ijodiy qaror qabul qiluvchi shaxsga aylantiradi. Ayniqsa, eskiz tayyorlash, variantlarni solishtirish, prototip yaratish va yakuniy mahsulotni takomillashtirish o'quvchilarda tizimli fikrlashni rivojlantiradi.

Uchinchidan, ijodiy topshiriqlar tizimidan foydalanish muhimdir. Masalan, “milliy naqsh asosida zamonaviy buyum yaratish”, “qayta ishlangan materiallardan estetik mahsulot tayyorlash”, “oddiy buyumni yangi dizaynda bezash”, “foydalanuvchi ehtiyojiga mos qulay va chiroyli mahsulot loyihalash” kabi topshiriqlar o'quvchilarning kreativ fikrlashini faollashtiradi. Bunday topshiriqlar o'quvchiga bitta to'g'ri javob emas, balki bir nechta yechim bo'lishi mumkinligini anglatadi.

To'rtinchidan, refleksiya va o'zini baholash mexanizmlarini joriy etish lozim. Har bir ijodiy ish yakunida o'quvchi o'z mahsulotini tahlil qilishi, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi, estetik jihatdan qay darajada muvaffaqiyatli chiqqanini baholashi kerak. Bunda “ranglar uyg'unmi?”, “bezak mahsulot mazmuniga mosmi?”, “shakl va funksiya bir-birini to'ldiryaptimi?”, “ishni yanada yaxshilash uchun nima qilish mumkin?” kabi savollar o'quvchini tahliliy va estetik fikrlashga yo'naltiradi.

Beshinchidan, baholash jarayonida estetik mezonlarni kiritish maqsadga muvofiq. Texnologiya darslarida baholash faqat mahsulotning tayyor bo'lishi, texnika xavfsizligiga rioya qilinishi yoki amaliy harakatlarning to'g'ri bajarilishi bilan chegaralanmasligi kerak. Unda mahsulotning dizayni, bezagi, kompozitsiyasi, yangiligi, materialdan oqilona foydalanilishi va taqdimot madaniyati ham hisobga olinishi lozim. Bu o'quvchining estetik mas'uliyatini oshiradi.

Mazkur yondashuvlarni milliy ta'lim tizimiga tatbiq etishda xorijiy tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki ularni mahalliy sharoit, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, texnologiya fanining mazmuni hamda milliy qadriyatlar bilan

uyg'unlashtirish muhimdir. Xususan, milliy hunarmandchilik, kashtachilik, yog'och o'ymakorligi, pazandachilik, tikuvchilik, robototexnika va zamonaviy dizayn yo'nalishlarini integratsiya qilish orqali o'quvchilarda kreativ-estetik kompetensiyalarni rivojlantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kreativ yondashuv pedagogika nazariyasida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faoliyati va estetik rivojlanishini ta'minlovchi muhim omildir. "Kreativlik", "ijod" va "innovatsion tafakkur" tushunchalari texnologiya ta'limida o'quvchilarning o'z ijodiy ishlarini estetik jihozlash ko'nikmasini shakllantirishda nazariy asos vazifasini bajaradi. Xorijiy tajribalar esa mazkur jarayonni dizayn fikrlash, loyiha asosida o'qitish, fanlararo integratsiya, refleksiya va estetik baholash orqali samarali tashkil etish mumkinligini ko'rsatadi.

Demak, texnologiya ta'limi misolida o'quvchilarda ijodiy ishlarni estetik jihozlash ko'nikmasini rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish nafaqat amaliy metodik vazifa, balki pedagogika nazariyasi uchun ham dolzarb ilmiy yo'nalishdir. Bu jarayon o'quvchilarning texnologik mahorati bilan birga ularning badiiy didi, ijodiy tafakkuri va innovatsion qarashlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Dewey J. How We Think. – Boston: D. C. Heath & Co., 1910. – 224 p.
2. Guilford J. P. Creativity // American Psychologist. – 1950. – Vol. 5. – P. 444–454.
3. Vygotsky L. S. The Psychology of Art / trans. by Scripta Technica, Inc.; introd. by A. N. Leontiev; comment. by V. V. Ivanov. – Cambridge, Mass.; London: The MIT Press, 1971. – XIV, 305 p.
4. Amabile T. M. Creativity in Context. – Boulder, CO: Westview Press, 1996.
5. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. – New York: Longmans, Green, 1956.

MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGLARINING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHIDA XORIJIY TAJRIBALAR INTEGRATSIYASI

Aslanova Nozima Xakimovna

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasi mudiri, p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining uzluksiz kasbiy rivojlantirishini tashkil etishda xorijiy tajribalarning muhim yo'nalishlari tahlil qilingan. Unda rivojlangan davlatlar tajribasida kompetensiyaviy yondashuv, mentorlik, refleksiya, raqamli pedagogika, inklyuziv ta'lim hamda Ta'limning universal dizayni (TUD) tamoyillarining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, maktabgacha ta'lim, xorijiy tajriba, kompetensiya, mentorlik, refleksiya, inklyuziv ta'lim.

Abstract

This article analyzes the important directions of foreign experience in organizing the continuous professional development of preschool educators. It highlights the significance of competency-based approaches, mentoring, reflection, digital pedagogy, inclusive education, and the principles of Universal Design for Learning (UDL) in the educational systems of developed countries.

Keywords: continuous education, professional development, preschool education, foreign experience, competency, mentoring, reflection, inclusive education.

Аннотация

В данной статье проанализированы важные направления зарубежного опыта в организации непрерывного профессионального развития воспитателей дошкольного образования. В ней освещается значение компетентностного подхода, наставничества, рефлексии, цифровой педагогики, инклюзивного образования, а также принципов универсального дизайна обучения (UDL) в образовательных системах развитых стран.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, дошкольное образование, зарубежный опыт, компетенция, наставничество, рефлексия, инклюзивное образование.

Uzluksiz ta'lim — bu insonning tug'ilgandan to umrining oxirigacha bo'lgan davr mobaynida bilim olish, malaka va ko'nikmalarini oshirib borish jarayoni bo'lib, u bir-biri bilan bog'langan, soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi bosqichlarni qamrab oladi. Bu tizim shaxsning doimiy intellektual va kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Uzluksiz ta'limning asosiy xususiyatlari va bosqichlari o'ziga xos xarakterga ega. Mantiqiy izchillik asosida tashkil etilgan ta'lim bosqichlari (maktabgacha, maktab, professional, oliy) bir-birini taqozo etadi va davom ettiradi. Bu jarayon hayot davomida ta'lim sifatida o'qish nafaqat maktab yoki universitet bilan cheklanmaydi, balki kishi faoliyati davomida davom etishini taqozo qiladi. Ushbu bosqichlarning asosiy maqsadi

kadrlar tayyorlash hisoblanadi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish davlat tomonidan tartibga solinadi. Shuningdek, ta'lim sifati va mazmuni davlat ta'lim standartlari orqali belgilanadi. Uzluksiz ta'lim tizimi shaxsning jamiyatda moslashishi, kasbiy malakasini oshirishi va doimiy rivojlanishini kafolatlaydi. Uzluksiz kasbiy rivojlanishning asosida bolalikda egallangan sifatli ta'lim va tarbiya jarayonlari yetakchi o'rin egallaydi.

Bugungi globallashuv va innovatsion rivojlanish sharoitida maktabgacha ta'lim tizimini jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining kasbiy kompetensiyasini muntazam rivojlantirib borish ta'lim sifati va bolalarning har tomonlama kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda tarbiyachilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarini kasbiy rivojlanishi ma'lum bir davriylik asosidasi malaka oshirish bilan cheklanmaydi. U uzluksiz ta'lim, amaliy faoliyat, refleksiya, mentorlik, innovatsion metodlarni qo'llash va xalqaro hamkorlik asosida mukammallashib borishi yo'lga qo'yilgan.

Bugungi kunda mamlakatimiz maktabgacha ta'lim jarayoniga ilg'or xorijiy tajribalarni integratsiyalash ko'pgina yo'nalishlar asosida amalga oshirilmoqda.

Rivojlangan davlatlarda maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogning faoliyati aniq kasbiy kompetensiyalar asosida baholanadi. Bu yondashuv ayniqsa Finlandiya, Singapur, Kanada va Janubiy Koreya tajribalarida keng qo'llaniladi. Pedagogning asosiy kompetensiyalari sifatida pedagogik mahorat (Janubiy Koreyaning erkin o'yinli ta'lim faoliyati), kommunikativ kompetensiya (samarali verbal va noverbal muloqot), raqamli texnologiyalar bilan ishlash, bolalar psixologiyasini bilish, inklyuziv ta'lim ko'nikmalari, kreativ va tanqidiy fikrlash va ota-onalar bilan samarali hamkorlik (Italiya Reggio Emilia pedagogikasi) kabilar integratsiyasi ahamiyatga molik. Mazkur davlatlarda pedagogning malaka oshirish dasturlari bolalarda aynan ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltiriladi.

Xorijiy mamlakatlarda nazariy bilimdan ko'ra amaliy tajribaga katta e'tibor beriladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari ochiq havoda mashg'ulotlar o'tkazib bola faoliyatini tahlil qiladi. Refleksiv kuzatuv asosida o'z faoliyatini tahlil qiladi. Muammolar tajribali mentorlar bilan hamkorlikda muhokama etiladi va muammoli vaziyatlar yechimlari ishlab chiqiladi. Masalan, Yaponiya tajribasida "Lesson Study" texnologiyasi keng qo'llaniladi. Bunda pedagoglar birgalikda mashg'ulot rejasini ishlab chiqib, uni kuzatadi va keyinchalik tahlil qiladi. Natijada pedagogik refleksiya va tajriba almashinuvi rivojlanadi. Bu texnologiya milliy tajribamizda "Ustoz-shogird an'anasi", "O'rgan-o'rgat" strategiyalari sifatida e'tirof

etiladi. Ko'plab davlatlarda ham yosh pedagoglar tajribali pedagoglarga biriktiriladi. Bu tizim kasbiy moslashuvni tezlashtirib, yosh xodimlarga amaliy yordam ko'rsatishga asoslanadi. Bunday tajriba pedagogik jarayonda yuzaga keladigan xatolarni kamaytiradi. Yangi faoliyatga doir kasbiy motivatsiyani oshiradi.

Singapur va Finlandiyada mentor-pedagoglar alohida tayyorlanadi hamda ularning faoliyati rag'batlantiriladi. Kouching texnologiyasi orqali esa tarbiyachining individual rivojlanish trayektoriyasi ishlab chiqiladi. Mamlakatimizda tarbiyachilar kasbiy o'sishi uchun metodik mahorat kuni va metodik mahorat soatlari tashkil etiladi. Malaka oshirish har besh yilda bir marta amalga oshirilsada, maktabgacha ta'limga oid yangiliklar va xorijiy tajribalar har haftaning muayyan kunida tayanch va davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mentorlar tomonidan tashkil etiladi.

Raqamlashtirish va raqamli pedagogika xorijiy ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Pedagoglar uchun onlayn kurslar, vebinarlar, virtual seminarlar, elektron portfoliolar, masofaviy treninglar tashkil etiladi. AQSH va Janubiy Koreyada pedagoglar uchun maxsus raqamli platformalar yaratilgan bo'lib, ular orqali doimiy o'qish va tajriba almashish imkoniyati mavjud. Raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari keng bo'lib, vaqt va mablag'ni tejash, xalqaro tajribani o'rganish, individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish, pedagogik faoliyatni monitoring qilish imkonini beradi.

Finlandiya, Germaniya va Kanada ta'lim tizimida pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilishi muhim hisoblanadi. Refleksiya pedagogik kundalik yuritish, video-kontent analizlar, hamkasblar fikrini o'rganish (fidbeg), o'z-o'zini baholash testlari, portfolio yuritish, rezyume va b. Bu yondashuv tarbiyachining mustaqil faoliyati va mustaqil kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xorijiy davlatlarda barcha bolalarga teng imkoniyat yaratish asosiy tamoyillardan hisoblanadi. Shu sababli pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash, differensial yondashuv, individual rivojlantirish dasturlari, emotsional qo'llab-quvvatlash bo'yicha tayyorlanadi. Italiya va Shvetsiya tajribasida inklyuziv pedagogika alohida ustuvor yo'nalish sifatida rivojlangan.

Bugungi kunda mamlakatimiz ta'lim tizimiga Yunisef xalqaro tashkiloti tomonidan ta'limning universal dizayni (TUD) — barcha bolalarning individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuv integratsiyasi faol qo'llanilmoqda. "Ishonch-2030" loyihasi aynan shu jarayonlarni sifatli faollashtirishga qaratiladi. Ushbu yondashuv inklyuziv ta'limning muhim asoslaridan biri hisoblanadi. TUDning asosiy maqsadi - har bir bola uchun qulay, moslashuvchan va samarali ta'lim

muhitini yaratishdan iborat. Ta'limning universal dizayni (TUD) tamoyillari hamma uchun qulay ta'limiy muhitni yaratishni ko'zda tutadi.

Bolani turli usullar bilan jalb qilish - bu ta'lim va tarbiya jarayonida bolaning qiziqishi, faolligi va ishtirokini oshirish maqsadida xilma-xil metod, vosita va faoliyatlardan foydalanish asosida amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv bolaning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Bunda pedagog har tomonlama mahoratli bo'lishi talab etiladi.

Axborotni turli usullarda taqdim etish - (Bilimni qabul qilishning ko'p usulliligi). Bu tamoyilga ko'ra, bolalarga ma'lumot bir xil shaklda emas, balki turli ko'rinishlarda rasmlar, videolar, audio materiallar, amaliy mashqlar, sxema va diagrammalar, multimediya vositalari orqali yetkaziladi. Har bir bola axborotni turlicha qabul qiladi. Kimdir eshitish orqali, boshqasi ko'rish yoki amaliy faoliyat orqali yaxshiroq o'rganadi. Misol uchun pedagog "Hayvonlar" mavzusini o'tishda ham rasm ko'rsatish, ham ovozlari eshittirish, ham o'yinchoqlar orqali namoyish qilish yoki videorolikdan foydalanishi nazarda tutiladi.

Bilimni ifodalashning turli shakllari - (Harakat va ifoda erkinligi) Bu tamoyil bolalarga o'z bilim va tushunchalarini turli usullarda namoyon etish imkonini beradi. Bolaga turli usullar: og'zaki javob, rasm chizish, sahnalashtirish, konstruktor yasash, ijodiy ishlar, rolli o'yinlar orqali bilimni namoyon etishga imkon berishni nazarda tutadi. Barcha bolalar bir xil tarzda fikrini ifodalay olmaydi. Ayrim bolalar nutq orqali, boshqalari esa ijodiy faoliyat orqali o'zini yaxshiroq namoyon qiladi. Misol uchun "Fasllar" mavzusi bo'yicha bolalar o'z bilimni she'r aytish, rasm chizish yoki sahna ko'rinishi tayyorlash orqali namoyon qilish mumkin.

Zamonaviy pedagog bolalarning qiziqishi, ehtiyoji va emotsional holatini hisobga olishi zarur. Qiziqish asosida o'rganish samarali bo'ladi. Motivatsiya bolaning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Elementar matematika mashg'ulotida oddiy sanash o'rniga didaktik o'yin, syujetli topshiriqlar, sarguzashtli "KVEST" usullarini qo'llash ta'limni bolaning imkoniyatiga moslashtiradi. Bunda har bir bola teng ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, har bir bolaning rivojlanish sur'ati, ehtiyoji va qobiliyati hisobga olinadi. Ayniqsa maktabgacha ta'limda TUD tamoyillaridan foydalanish bolalarda erkin fikrlash, ijodkorlik, mustaqillik va ijtimoiy faollikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Reggio Emilia, Montessori, Waldorf kabi xalqaro pedagogik yondashuvlardan foydalanish tarbiyachilarning ijodiy faoliyatini va tajribasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, Reggio Emilia pedagogikasida muhit "uchinchi o'qituvchi" sifatida

qaralishi, pedagogning atelyerist sifatidagi faoliyati, loyiha asosida ta'lim jarayonini olib borish, bolalarning tadqiqotchilik faoliyati qo'llab-quvvatlanadi. Bu yondashuvlar tarbiyachining innovatsion fikrlashi va metodik mahoratini rivojlantiradi. Xalqaro hamkorlik va tajriba almashinuvi asosida ko'plab davlatlarda pedagoglar o'z malakalarini oshiradilar. Xalqaro seminarlar, stajirovkalar, akademik almashinuv dasturlari, xalqaro konferensiyalarda ishtirok etadi. Bu ilg'or tajribalarni o'rganish, yangi metodlarni amaliyotga joriy qilish, kasbiy dunyoqarashni kengaytirishga xizmat qiladi. UNICEF, UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar bu jarayonni faol qo'llab-quvvatlaydi.

Xorijiy tajribalar maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining uzluksiz kasbiy rivojlantirilishi tizimli, innovatsion va amaliyotga yo'naltirilgan bo'lishi zarurligini ko'rsatmoqda. Ayniqsa kompetensiyaviy yondashuv, mentorlik, refleksiya, raqamli texnologiyalar, inklyuziv ta'lim, kreativlikka asoslangan pedagogik texnologiyalar, xalqaro hamkorlik kabi yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish uzluksiz ta'lim sifati va pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrda "Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi 867-son qarori. – Toshkent, 2024.
2. Avliyakov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 320 b.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy
4. UNESCO. Early Childhood Care and Education: Global Monitoring Report. – Paris: UNESCO Publishing, 2022.
5. UNICEF. Inclusive Education and Universal Design for Learning Guidelines. – New York: UNICEF, 2021.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARINI TASHKIL ETISHDA STEAM YONDASHUV

Axmedov Bahodir Yaxshimurodovich - Buxoro viloyati

PMM Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti

Muqimova Gulnora Rashidovna- Buxoro viloyati

PMM Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti f.f.f.d(PhD)

Annotatsiya. Ona tili va adabiyot darslarini tashkil etishda STEM yondashuvi ta'lim jarayoniga yangi, ijodiy va integratsiyalangan usullarni kiritish imkonini beradi. STEM yondashuvi odatda aniq fanlar bilan bog'liq deb qaralsa-da, uni gumanitar fanlar, xususan, ona tili va adabiyot darslariga qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin. STEM yondashuvi ona tili va adabiyot darslarini o'quvchilarning qiziqishini oshirish, chuqurroq tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quv jarayonini yanada interaktiv qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: STEM yondashuv, integratsiya, gumanitar fan, interaktiv

Abstract. The STEM approach to organizing native language and literature lessons allows you to introduce new, creative and integrated methods into the educational process. Although the STEM approach is usually associated with exact sciences, its application to the humanities, in particular, native language and literature lessons, can increase educational effectiveness. The STEM approach helps to increase students' interest in native language and literature lessons, develop deeper analytical skills, and make the learning process more interactive.

Keywords: STEM approach, integration, humanities, interactive

Аннотация. STEM-подход к организации уроков родного языка и литературы позволяет внедрять новые, креативные и комплексные методы в образовательный процесс. Хотя STEM-подход обычно ассоциируется с точными науками, его применение в гуманитарных дисциплинах, в частности, на уроках родного языка и литературы, может повысить эффективность обучения. STEM-подход способствует повышению интереса учащихся к урокам родного языка и литературы, развитию более глубоких аналитических навыков и повышению интерактивности процесса обучения.

Ключевые слова: STEM-подход, интеграция, гуманитарные науки, интерактивность

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli rivojlanish davrida ta'lim tizimi tubdan yangilanmoqda. O'quvchilar faqat bilim egallovchi emas, balki o'rganilgan bilimni hayotda qo'llay oluvchi, izlanishga moyil, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishi talab etilmoqda. Shu sababli an'anaviy ta'limdan kompetensiyaga asoslangan, integratsiyalashgan, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim shakliga o'tish zarurati tug'ilmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham bu borada muhim islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, Prezident farmon va qarorlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kreativ va tanqidiy fikrlashga asoslangan yondashuvlarni ta'lim jarayoniga joriy etish vazifasi belgilab berilgan. Ayniqsa, ona tili va adabiyot fanlarida STEM va STEAM asosida tashkil etish, bdars samaradorligini oshiradi. Chunki bu

fandan olgan bilimlar o'quvchilarning barcha sohalarda fikr yuritishi, muloqotda bo'lishi va yozma hamda og'zaki nutq ko'nikmasi shakllanishining asosidir. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ona tili darslariga yangi nafas olib kiradi. Bu model orqali o'quvchi nafaqat matnni o'qiydi yoki yodlaydi, balki uni tushunadi, tasavvur qiladi, u bilan ishlaydi, loyihalashtiradi va boshqa fanlar bilan bog'lab tahlil qiladi. 7-sinf ona tili darsligida "Elektromobil o'zi nima? Kelishiklarning belgili va belgisiz qo'llanilishi" mavzusi berilgan.

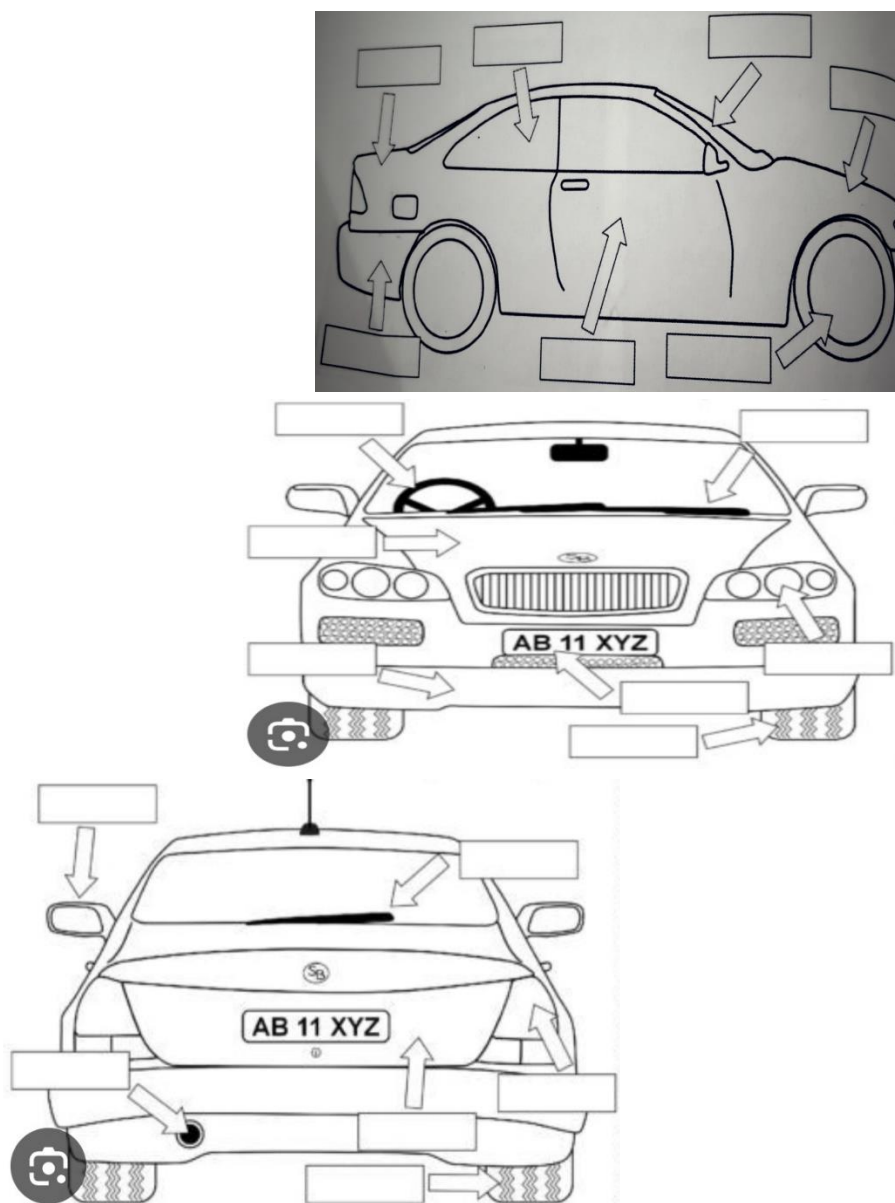
O'quvchilarning tabiiy fandani olgan bilimlarini tekshirish uchun ularga quyidagicha savollarni beramiz.

1. Ekologiya deganda nimani tushunasiz?
2. Ekologik toza mahsulot nima?
3. Nima sababdan elektromobillar ekologik toza transport deb yuritiladi?

O'quvchilar savollarga javob berishgach, ularga to'g'ri javobga "Rag'bat" kartochkasini, xato javobga esa "Jarima" kartochkasini beramiz. Jarima olgan o'quvchi tabiat haqida she'r, maqol yoki topishmoq aytishi kerak bo'ladi.

Keyingi topshiriqda esa o'quvchilar guruhlariga bo'linishadi va har bitta guruhga avtomobil surati va uning kerakli qismlari nomi yozilgan tarqatmalar beriladi. 2 daqiqa ichida avtomobil qismlari nomlarini topib berilgan suratga joylashtirishlari kerak bo'ladi. Shart tez va to'g'ri bajargan guruh "Rag'bat" kartochkasi bilan, bajarolmagan guruh esa "Jarima" bilan baholanadi.

Bamper, fara, shina, g'ildirak, rul, davlat raqami, oyna artgich, tutun trubinasi, tormoz chirog'i, yukxona, yonko'zgu, oldoyna, yonoyna, eshik, kapot

Keyingi topshiriqda o'quvchilar o'zlari orzu qilgan elektromobil loyihasini yaratishlari kerak bo'ladi. Bu topshiriqni ular matn ko'rinishida bajarishadi. Ular matn yaratish jarayonida kelishik qo'shimchalaridan to'g'ri foydalanishlari, ularni belgili va belgisiz qo'llashga e'tibor berishlari kerak bo'ladi. Shundan so'ng "Rolli o'yin" metodi orqali "Muhandis va xaridor" o'yini o'ynaladi. Unda o'qituvchi –xaridor, o'quvchi–muhandis bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilar o'zlarining orzularidagi elektromobilni qanday yaratganliklari, u nimalardan iboratligi, ekologiyaga qanday foydasi borligi haqidagi savollarni beradi. Qaysi guruh savollarga to'g'ri va aniq javob berishsa, o'sha guruhning elektromobili xarid qilinadi. Natijada o'quvchilar savodli muloqot qilishni o'rganishadi.

O'quvchilar darslikda berilgan audiomatn bilan tanishishadi. Berilgan topshiriqlarni bajarishadi. O'quvchilarning bugungi darsni qanday

o'zlashtirganliklarini bilish maqsadida "Vaqt kapsulasi" metodidan foydalanamiz. Metodning sharti quyidagicha: o'quchilar yozuv daftarlarini ikkiga bo'lishadi. Unga "Hozir" va "Kelajakda" so'zlarini yozishadi. "Hozir" qismiga darsda nimalarni o'rganganliklarini va "Kelajak" qismiga bu ma'lumotlar kelgusida ularga qanchalik foyda keltirishini raqamlar orqali tahlil qilishadi.

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi. STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva D. Sun'iy intellekt va ta'lim jarayonida uning qo'llanilishi. – Toshkent: Fan, 2023.
2. Mavlonova K., Hakimova N. Ona tili darslarida o'qish savodxonligini egallash imkoniyatlari. –Toshkent, 2022.
3. Yuldasheva Z. Integrativ yondashuv asosida til o'rgatishning samarali yo'llari.–T., 2021.
4. Yo'ldasheva D. "O'zbek tilini o'qitish metodikasi" (kognitiv-pragmatik yondashuv asosida) [Matn]: darslik/ 2021,-424 b 4. STEAM Education Guide.
5. Qodirov A. Filologiyada axborot texnologiyalari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.
6. UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2021.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

O'zbekiston tumani 31-umumiy o'rta ta'lim
maktabi tarix fani o'qituvchisi
Axmedova Odinaxon Soxibovna

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishning dolzarb masalalari yoritilgan. Ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy

kompetensiyasini oshirish, zamonaviy innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda xalqaro tajribalarni o'rganishning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida uzluksiz kasbiy rivojlanishning samarali modellari ko'rib chiqilib, ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish istiqbollari belgilangan. Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Buyuk Britaniya tajribasi misolida pedagog kadrlar va rahbarlarning malakasini oshirishning zamonaviy mexanizmlari hamda ularni O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

ABSTRACT

This article discusses actual issues of organizing continuous professional development based on foreign experience. The importance of improving teachers' professional competence, implementing modern innovative approaches, and studying international practices in the education system is analyzed. In addition, effective models of continuous professional development in developed countries and the prospects for their adaptation to the national education system are examined. Based on the experience of Finland, Singapore, South Korea, and the UK, modern mechanisms for improving the qualifications of pedagogical staff and leaders are discussed, and the possibilities of their implementation in the education system of Uzbekistan are scientifically grounded.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы организации непрерывного профессионального развития на основе зарубежного опыта. Проанализирована роль повышения профессиональной компетентности педагогов, внедрения современных инновационных подходов и изучения международного опыта в системе образования. Также рассмотрены эффективные модели непрерывного профессионального развития развитых стран и перспективы их адаптации в национальную систему образования. На примере опыта Финляндии, Сингапура, Южной Кореи и Великобритании рассматриваются современные механизмы повышения квалификации педагогических кадров и руководителей, а также научно обоснованы возможности их внедрения в систему образования Узбекистана.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, xorijiy tajriba, pedagog kompetensiyasi, malaka oshirish, innovatsion yondashuv, ta'lim sifati

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, зарубежный опыт, педагогическая компетентность, повышение квалификации, инновационный подход, качество образования

Keywords: continuous professional development, foreign experience, teacher competence professional training, innovative approach, quality of education

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va uning sifatini oshirish har bir davlat uchun strategik ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasini uzluksiz rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Chunki o'qituvchining bilim va ko'nikmalari ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi ta'lim samaradorligini oshirishning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish dolzarb masalalardan biridir.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham malaka oshirishning an'anaviy shakllaridan voz kechilib, muqobil va uzluksiz shakllarga o'tilmoqda. Bu jarayonda jahon ta'lim reytinglarida (PISA, TIMSS) yuqori o'rinlarni egallab kelayotgan davlatlar tajribasini o'rganish va milliy mentalitetga moslashtirgan holda joriy etish dolzarb masaladir. Mazkur maqolada xalqaro tajriba tahlili orqali uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishning istiqbolli yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish (UKR)-bu mutaxassislarning o'z faoliyati davomida bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda oshirib borish, zamonaviy talablarga moslashish va kasbiy mahoratini takomillashtirish jarayonidir. Bu tizim orqali xodimlar tez o'zgarayotgan texnologiyalar va mehnat bozori sharoitida o'z raqobatbardoshligini saqlab qoladi. Xorijiy tajribalar tahlili bu jarayonning samarali tashkil etilishi bir qator omillarga bog'liqligini ko'rsatadi.

Masalan, Finlandiyada o'qituvchilar yuqori darajadagi akademik tayyorgarlikka ega bo'lib, ular doimiy ravishda ilmiy izlanishlar olib boradi va o'z ustida ishlashga keng imkoniyatlarga ega. Bu esa ta'lim sifatining yuqori darajada bo'lishini ta'minlaydi.

Janubiy Koreyada esa pedagoglarning malakasini oshirish tizimi davlat darajasida qat'iy nazorat qilinadi. O'qituvchilar muntazam ravishda trening va qayta tayyorlash kurslarida ishtirok etadi, bu esa innovatsion yondashuvlarning keng joriy etilishiga olib keladi.

Buyuk Britaniya: CPD (Continuous Professional Development) standarti

Britaniyada uzluksiz kasbiy rivojlanish maxsus professional standartlar bilan tartibga solinadi. Bunda "portfolio" uslubi keng qo'llaniladi. Rahbar yil davomida erishgan yutuqlari, o'qigan adabiyotlari va jamoasiga bergan foydasini portfoliosida aks ettiradi. Bu shaffoflikni ta'minlaydi va rahbarning professional darajasini aniq belgilaydi.

Shuningdek, Singapur tajribasida har bir o'qituvchi uchun individual kasbiy rivojlanish rejalari ishlab chiqiladi. Ularning faoliyati doimiy monitoring qilinadi va natijalarga qarab rag'batlantirish tizimi qo'llaniladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

- tizimli va uzluksiz yondashuv;
- innovatsion pedagogik texnologiyalar;
- individual rivojlanish dasturlari;
- amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish;
- motivatsiya va rag'batlantirish tizimi.

Mamlakatimizda ham pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy sharoitga moslashtirish esa ushbu jarayonning samaradorligini yanada oshiradi.

Xorijiy tajribalarni O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etish bo'yicha quyidagi istiqbolli takliflarni ilgari surish mumkin:

Kredit-modul tizimini takomillashtirish: Malaka oshirish kurslarida "ixtiyoriy tanlov" tizimini kengaytirish.

Gorizontal muloqotni kuchaytirish: Kuchli va zaif maktablar o'rtasida "mentorlik" zanjirini yaratish.

Raqamli portfolio: Har bir pedagog va rahbarning uzluksiz rivojlanishini onlayn tarzda kuzatuvchi yagona bazani shakllantirish.

Ushbu chora-tadbirlar ta'lim muassasalari xodimlarining nafaqat bilimini oshiradi, balki ularning dunyoqarashini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqadi.

Xorijiy tajribalarda pedagoglarning bilim, ko'nikma va malakalari bilan bir qatorda, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, innovatsion fikrlash va reflektiv tahlil olib borish kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bu holat pedagoglarning kasb mahorati va malaka darajasini tizimli ravishda oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni.

2.Fullan, M. (2020). Leading in a Culture of Change. San Francisco: Jossey-Bass.

Schleicher, A. (2018). World Class: How to build a 21st-century school system. OECD Publishing.

3.Sahlberg, P. (2021). Finnish Lessons 3.0. Teachers College Press.

4."Ta'lim menejmenti" ilmiy-metodik jurnali, 2024-yil sonlari.

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti: Xalqaro tajribalar tahlili (2025).

TABIIY FAN O'QITUVCHILARINING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHIDA PISA TADQIQOTINING AHAMIYATI

Axunjanova Shirmonoy Isroiljonovna
Farg'ona viloyati pedagogik mahorat markazi
Fizika va astronomiya fani metodisti,
mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Ushbu tezis tabiiy fanlar (fizika, kimyo, biologiya va boshqalar) o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida PISA (Programme for International Student Assessment) xalqaro tadqiqotining o'rnini va ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. PISA tadqiqoti 15 yoshli o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha nafaqat nazariy bilimlarini, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash, ilmiy tadqiqotni loyihalash, ma'lumotlar va dalillarni tanqidiy tahlil qilish, hodisalarni ilmiy izohlash kabi funksional kompetensiyalarini baholaydi.

PISA natijalari o'qituvchilarga o'z darslarini zamonaviy talablarga moslashtirish, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish va ilmiy savodxonlikni shakllantirish bo'yicha aniq yo'nalish beradi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilish orqali o'qituvchilar o'quv dasturlaridagi kamchiliklarni aniqlab, o'qitish metodikalarini takomillashtirishi, innovatsion pedagogik texnologiyalarni (STEAM, loyiha asosidagi o'qitish va boshqalar) joriy etishi mumkin.

Kalit so'zlar: PISA tadqiqoti, tabiiy fanlar o'qituvchilari, uzluksiz kasbiy rivojlanish, ilmiy savodxonlik, o'qitish metodikasi, xalqaro baholash.

Аннотация: Этот тезис посвящен изучению роли и значения международного исследования PISA (Программа международной оценки учащихся) в непрерывном профессиональном развитии учителей естественных наук (физика, химия, биология и др.). Исследование PISA оценивает не только теоретические знания 15-летних учащихся в области естественных наук, но и их функциональные компетенции, такие как их применение в реальных жизненных ситуациях, разработка научных исследований, критический анализ данных и доказательств, а также научная интерпретация явлений.

Результаты PISA предоставляют учителям четкое направление для адаптации своих уроков к современным требованиям, развития критического мышления, навыков решения проблем и научной грамотности у учащихся. Анализируя результаты исследования, учителя могут выявлять недостатки в учебных программах, совершенствовать методики преподавания и внедрять инновационные педагогические технологии (STEAM, проектное обучение и др.)

Ключевые слова: исследование PISA, учителя естественных наук, непрерывное профессиональное развитие, научная грамотность, методика преподавания, международная оценка.

Abstract: This thesis is devoted to the study of the role and importance of the international study PISA (Programme for International Student Assessment) in the continuous professional development of teachers of natural sciences (physics, chemistry, biology, etc.). The PISA study assesses not only the theoretical knowledge of 15-year-old students in the field of natural sciences, but also their functional competencies, such as their application in real-life situations, designing scientific studies, critically analyzing data and evidence, and scientific interpretation of phenomena.

PISA results provide teachers with clear guidance for adapting their lessons to modern requirements and developing critical thinking, problem-solving skills, and scientific literacy in students. By analyzing the results, teachers can identify shortcomings in curricula, improve teaching methods, and implement innovative pedagogical technologies (STEAM, project-based learning, etc.).

Keywords: PISA study, science teachers, continuous professional development, scientific literacy, teaching methods, international assessment.

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilarni hayotiy muammolarni hal qilishga qodir, tanqidiy fikrlaydigan va ilmiy savodxon shaxslar sifatida shakllantirishdan iborat. Bunda xalqaro baholash tadqiqotlari, xususan, PISA (Programme for International Student Assessment) tadqiqoti muhim o'rin tutadi. PISA — OECD tomonidan har uch yilda bir marta o'tkaziladigan xalqaro dastur bo'lib, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha nafaqat nazariy bilimlarini, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini baholaydi. O'zbekiston Respublikasi 2022-yilda ilk bor PISA tadqiqotida ishtirok etib, tabiiy fanlar bo'yicha 355 ball bilan 80-o'rinni egalladi. Bu natijalar mamlakat ta'lim tizimida, ayniqsa tabiiy fanlar (fizika, kimyo, biologiya, geografiya) o'qitish sifatini oshirish zarurligini ko'rsatmoqda. Tabiiy fan o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy

rivojlanishi (UKR) esa ushbu muammoni hal etishning eng muhim omillaridan biridir. Uzluksiz kasbiy rivojlanish o'qituvchilarning malakasini doimiy ravishda oshirish, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va xalqaro standartlarga moslashish jarayonini bildiradi. PISA natijalari o'qituvchilarga o'quvchilarda ilmiy savodxonlikni (scientific literacy) shakllantirish bo'yicha aniq yo'nalish beradi. Bugungi kunda o'qituvchilar nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni tadqiqotchi, muammo yechuvchi va dalillarni tanqidiy tahlil qiluvchi sifatida tarbiyalashi talab etilmoqda. Shu bois mavzu tabiiy fan o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishida PISA tadqiqotining ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ko'plab mamlakatlarda, shu jumladan O'zbekistonda PISA natijalari ta'lim tizimidagi zaif tomonlarni ko'rsatib, o'qituvchilarning malakasini oshirish dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish uchun asos bo'lmoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) doirasida PISA materiallaridan foydalanish o'qituvchilarga xalqaro standartlarga mos keladigan darslar o'tkazish, o'quvchilarni global raqobatbardosh qilish imkonini beradi. Tadqiqotda PISA natijalarini o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, malaka oshirish kurslari mazmuni va monitoring tizimlariga integratsiya qilish yo'llari tahlil etiladi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Natijada, tabiiy fan o'qituvchilarining mutaxassis sifatida o'sishi nafaqat o'quvchilarning PISA ko'rsatkichlarini yaxshilaydi, balki umumiy ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

PISA tadqiqotining tabiiy fanlar bo'yicha asosiy kompetensiyalari quyidagilardan iborat:

- 1) Hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntirish;
- 2) Ilmiy tadqiqotlarni rejalashtirish va baholash;
- 3) Ma'lumotlar va dalillarni tanqidiy talqin qilish va ulardan foydalanish.

Ushbu kompetensiyalar an'anaviy "bilim berish"dan farqli o'laroq, o'quvchilarda funksional savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan. Tabiiy fan o'qituvchilari uchun PISA materiallarini o'rganish o'z darslarini zamonaviy talablarga moslashtirish imkonini beradi. Masalan, o'qituvchilar PISA topshiriqlaridan foydalanib, darslarda loyiha asosidagi o'qitish (PBL), STEAM yondashuvi, muhokama va eksperimentlarni kuchaytirishi mumkin.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida PISA ning ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

1. O'qitish metodikasini takomillashtirish — O'qituvchilar PISA natijalarini tahlil qilib, o'quv dasturlaridagi kamchiliklarni aniqlaydi va o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi usullarni qo'llaydi.

2. Malaka oshirish kurslarining mazmunini boyitish — Ko'plab mamlakatlarda (jumladan, O'zbekistonda) PISA bo'yicha maxsus metodik qo'llanmalar va onlayn kurslar ishlab chiqilmoqda. O'qituvchilar PISA topshiriqlarini tahlil qilish va ular asosida o'z darslarini loyihalashni o'rganadi.

3. Monitoring va baholash tizimini yaxshilash — O'qituvchilar o'z o'quvchilarini PISA formatida baholashni o'rganib, zaif tomonlarni oldindan aniqlay oladi.

4. Xalqaro tajribadan foydalanish — PISA yetakchi mamlakatlari (Singapur, Finlandiya, Yaponiya va boshqalar) tajribasi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga qanday ta'sir etishini ko'rsatadi. Bu mamlakatlarda o'qituvchilarning uzluksiz o'qishi va ilmiy tadqiqot faoliyati yuqori darajada rivojlangan.

O'zbekiston sharoitida PISA natijalaridan foydalanish o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qilmoqda. Natijada, o'qituvchilar nafaqat o'z bilimlarini yangilaydi, balki o'quvchilarni global raqobatbardosh qilishga hissa qo'shadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tabiiy fan o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida PISA tadqiqotining ahamiyati juda katta. PISA nafaqat o'quvchilarning hozirgi holatini baholaydi, balki ta'lim tizimini takomillashtirish uchun muhim ma'lumotlar manbai hisoblanadi. O'qituvchilar PISA materiallaridan foydalangan holda o'qitish usullarini zamonaviylashtirib, o'quvchilarda ilmiy savodxonlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishi mumkin. PISA natijalarini kasbiy rivojlanish tizimiga chuqur integratsiya qilish O'zbekiston ta'lim sifatini oshirish, xalqaro standartlarga yaqinlashish va kelajak avlodni hayotga tayyorlashning muhim omili bo'ladi. Buning uchun o'qituvchilar uchun muntazam treninglar, metodik qo'llanmalar va tajriba almashinuvi platformalarini kengaytirish zarur.

- 1) Tabiiy fan o'qituvchilari malaka oshirish dasturlariga PISA topshiriqlarini majburiy kiritish;
- 2) Maktablarda PISA formatidagi ichki monitoringni joriy etish;
- 3) O'qituvchilarning innovatsion metodikalarni o'zlashtirishini rag'batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Meliqo'ziyev D.J. PISA xalqaro baholash dasturi asosida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini rivojlantirishning kontseptual asoslari // Sovremennoye obrazovaniye. – 2023. – №6. – B. 37–45. (yoki CyberLeninka).

2.OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, 2023.

3.Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini baholash: Metodik qo'llanma. – Toshkent: Milliy PISA markazi, 2024 (yoki tegishli nashr).

4.Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti. Xalqaro baholash dasturlarida tabiiy va ilmiy savodxonlik: O'quv-metodik qo'llanma. – Toshkent, 2023. (172 betlik nashr).

5.Yo'ldoshev F. Tabiiy (Science) fanlarni o'qitish tizimidagi muammolar va ilmfan natijalari samaradorligini ta'minlash // ResearchGate, 2023.

OLIV TA'LIMDA TALABAGA YO'NALTIRILGAN O'QITISH TIZIMINI LOYIHALASH: KONSTRUKTIV YONDASHUV VA XALQARO TAJRIBA

B.A.Amirullayeva

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Samarqand kampusi Pedagogika kafedrası
v/b dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida talabaga yo'naltirilgan o'qitish modelini loyihalashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Konstruktiv yondashuvning pedagogik mohiyati, uning ta'lim jarayonidagi o'rni hamda xalqaro tajribalar asosida qo'llanilish mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy oliy ta'limda interfaol metodlar, mustaqil ta'lim, refleksiya va kompetensiyaga asoslangan o'qitishning samaradorligi haqida fikr yuritiladi. Maqolada talabaga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: talabaga yo'naltirilgan ta'lim, konstruktivizm, innovatsion pedagogika, kompetensiya, interfaol metodlar, xalqaro tajriba, refleksiya, mustaqil ta'lim.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты проектирования модели студентоориентированного обучения в системе высшего образования. Освещаются педагогическая сущность конструктивистского подхода, его роль в образовательном процессе, а также механизмы применения на основе международного опыта. Кроме того, рассматривается эффективность интерактивных методов, самостоятельного обучения, рефлексии и компетентностно-ориентированного подхода в современном высшем образовании. В статье также представлены практические рекомендации по организации студентоориентированного обучения.

Ключевые слова: студентоориентированное обучение, конструктивизм, инновационная педагогика, компетенция, интерактивные методы, международный опыт, рефлексия, самостоятельное обучение.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of designing a student-centered learning model in higher education. It highlights the pedagogical essence of the constructivist approach, its role in the educational process, and the mechanisms of its implementation based on international experience. In addition, the effectiveness of interactive methods, independent learning, reflection, and competency-based education in modern higher education is discussed. The article also provides practical recommendations for organizing student-centered learning.

Keywords: student-centered learning, constructivism, innovative pedagogy, competency, interactive methods, international experience, reflection, independent learning.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'yilmoqda. Zamonaviy mehnat bozori nafaqat nazariy bilimga ega, balki mustaqil fikrlay oladigan, muammolarni tahlil qiladigan, jamoa bilan ishlay oladigan va innovatsion qarorlar qabul qiladigan mutaxassislarini talab etmoqda. Shu sababli oliy ta'lim tizimida an'anaviy o'qitish usullaridan talabaga yo'naltirilgan ta'lim modeliga o'tish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Talabaga yo'naltirilgan ta'lim – bu ta'lim oluvchining ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va individual rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etiladigan pedagogik jarayondir. Mazkur yondashuvda talaba passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchi esa bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, fasilitator va hamkor vazifasini bajaradi.

Mazkur modelning nazariy asoslaridan biri konstruktivistik yondashuv hisoblanadi. Konstruktivizmga ko'ra, bilim tayyor holda berilmaydi, balki talabaning shaxsiy tajribasi, faoliyati va ijtimoiy hamkorligi asosida shakllanadi. Shu jihatdan

konstruktivistik ta'lim modeli zamonaviy oliy ta'lim tizimi uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Konstruktivizm XX asrning ikkinchi yarmida pedagogika va psixologiyada shakllangan ilmiy yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu nazariyaning asoschilari sifatida Jan Piaje, Lev Vygotskiy, Jerom Bruner kabi olimlar e'tirof etiladi. Ularning fikriga ko'ra, inson bilimni tayyor shaklda qabul qilmaydi, balki faol tafakkur va tajriba asosida o'zi yaratadi.

Konstruktivistik yondashuv quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

- ta'lim jarayonida talabaning faolligi;
- oldingi bilim va tajribaga tayangan holda yangi bilimni shakllantirish;
- muammoli vaziyatlar asosida o'qitish;
- hamkorlikda ta'lim olish;
- refleksiya va o'zini baholash;
- individual yondashuv.

Mazkur yondashuvda auditoriya markazida o'qituvchi emas, balki talaba turadi. Talabalar o'z fikrini erkin ifodalaydi, muammolarni muhokama qiladi, tadqiqot olib boradi va bilimni amaliy faoliyat orqali o'zlashtiradi.

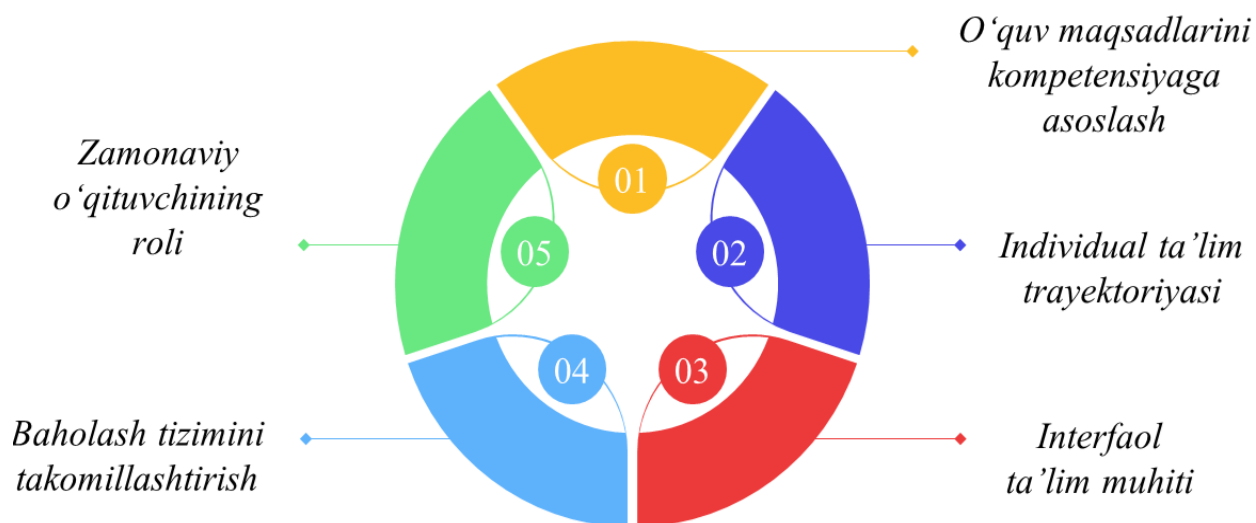
Konstruktivistik ta'limda loyihaga assolangan ta'lim texnologiyasi, Case Study, hamkorlikda o'qitish, muammoga asoslangan ta'lim texnologiyalari samarali hisoblanadi.

Talabaga yo'naltirilgan o'qitish tizimini samarali loyihalash uchun bir qator pedagogik va tashkiliy omillarni hisobga olish lozim (1-rasm).

1. *O'quv maqsadlarini kompetensiyaga asoslash.* An'anaviy ta'limda asosiy e'tibor bilim berishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvda kompetensiyalarni shakllantirish muhim hisoblanadi. Talaba o'qish jarayonida nazariy bilim bilan birga amaliy ko'nikma va ijtimoiy kompetensiyalarni ham egallashi zarur.

2. *Individual ta'lim trayektoriyasi.* Har bir talabaning qobiliyati, qiziqishi va o'zlashtirish sur'ati turlicha bo'ladi. Shu sababli o'quv dasturlarida moslashuvchanlik

va tanlov imkoniyatlarini yaratish muhimdir. Individual ta'lim trayektoriyasi talabaning mustaqil rivojlanishiga xizmat qiladi.

2-rasm. Talabaga yo'naltirilgan o'qitish tizimini samarali loyihalash omillari

3. *Interfaol ta'lim muhiti.* Talabaga yo'naltirilgan ta'limda auditoriya muhitining interfaol bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Raqamli platformalar, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar va onlayn ta'lim texnologiyalari talabaning faolligini oshiradi.

4. *Baholash tizimini takomillashtirish.* Zamonaviy baholash tizimi faqat yakuniy natijani emas, balki o'quv jarayonidagi faoliyatni ham baholashni nazarda tutadi. Formativ baholash, portfolio, o'zini baholash va peer-assessment kabi usullar talabada mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

5. *Zamonaviy o'qituvchining roli.* Talabaga yo'naltirilgan ta'limda o'qituvchi bilim manbai emas, balki mentor, fasilitator va motivator sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa pedagogdan yuqori darajadagi kommunikativ va metodik kompetensiyalarni talab qiladi.

Xalqaro tajribada talabaga yo'naltirilgan ta'lim. Dunyoning rivojlangan davlatlari oliy ta'lim tizimida talabaga yo'naltirilgan yondashuv keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, Yevropa oliy ta'lim hududi doirasidagi Bolonya jarayoni mazkur modelning rivojlanishiga katta turtki berdi.

Finlyandiya ta'lim tizimi - dunyodagi eng samarali tizimlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu mamlakatda talabaning mustaqil fikrlashi va amaliy faoliyati asosiy o'ringa qo'yiladi. O'qituvchilar talabalarga tayyor bilim berishdan ko'ra, ularni izlanishga undaydi. Baholash tizimi esa stresssiz va rivojlantiruvchi xarakterga ega.

AQSh tajribasi - AQSh universitetlarida konstruktivistik yondashuv asosida loyiha faoliyati, tadqiqot ishlari va hamkorlikdagi o'qitish keng qo'llaniladi. Talabalarga akademik erkinlik berilishi ularning mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Kredit-modul tizimi esa individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish imkonini yaratadi.

Janubiy Koreya tajribasi - Janubiy Koreyada raqamli texnologiyalar asosidagi ta'lim modeli rivojlangan. Elektron platformalar, virtual laboratoriyalar va sun'iy intellekt elementlari talabaning mustaqil ta'lim olishiga xizmat qiladi. Universitetlarda innovatsion fikrlash va tadbirkorlik kompetensiyalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Germaniya - dual ta'lim modeli bilan ajralib turadi. Bu tizimda nazariy ta'lim amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtiriladi. Talabalar ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot o'tash orqali real tajriba orttiradi.

Mazkur xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, talabaga yo'naltirilgan ta'lim modeli oliy ta'lim sifatini oshirish, talabalarning motivatsiyasini kuchaytirish va ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

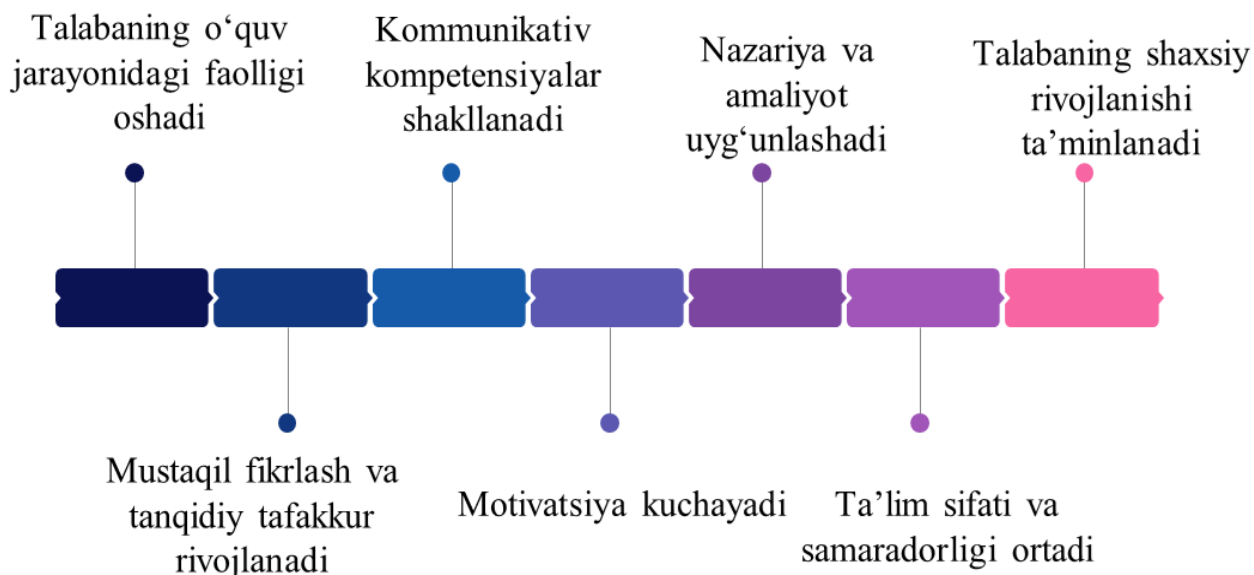
So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Kredit-modul tizimiga o'tish, akademik mustaqillikni kengaytirish va raqamli ta'limni rivojlantirish jarayonlari talabaga yo'naltirilgan ta'lim modelini joriy etish uchun muhim zamin yaratmoqda.

Biroq ushbu yo'nalishda ayrim muammolar ham mavjud:

- an'anaviy pedagogik stereotiplarning saqlanib qolishi;
- ayrim o'qituvchilarning innovatsion metodlardan foydalanish ko'nikmasi yetarli emasligi;
- auditoriyalarda interfaol muhitning to'liq shakllanmaganligi;
- talabalarning mustaqil ta'limga tayyorgarligi pastligi;
- baholash tizimining ayrim jihatlarda formal xarakterga egaligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun talabaga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish, pedagoglarning malakasini oshirish va konstruktivistik metodlar bo'yicha treninglar tashkil etish, ta'lim jarayoniga zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlash, formativ baholash tizimini rivojlantirish, oliy ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Talabaga yo'naltirilgan o'qitish modeli bir qator pedagogik va ijtimoiy afzalliklarga ega (2-rasm).

2-rasm. Talabaga yo'naltirilgan o'qitish modeli afzalliklari

Bunday ta'lim modeli zamonaviy jamiyat talablariga mos, raqobatbardosh va innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'limda talabaga yo'naltirilgan o'qitish tizimini loyihalash bugungi kunning dolzarb pedagogik vazifalaridan biridir. Konstruktivistik yondashuv ushbu tizimning nazariy asosini tashkil etib, talabani faol subyekt sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, talabaning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash, interfaol metodlardan foydalanish, refleksiya va hamkorlik asosida o'qitish ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham talabaga yo'naltirilgan ta'lim modelini keng joriy etish, pedagoglarning innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish va zamonaviy baholash tizimlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa kelajakda xalqaro standartlarga mos, kreativ va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Piaje J. Psixologiya intellekta. – Moskva: Prosvesheniye, 1969.
2. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.
3. Bruner J. The Process of Education. – Harvard University Press, 1977.
4. Dewey J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938.

5. Biggs J. Teaching for Quality Learning at University. – Open University Press, 2011.
6. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
7. OECD. Future of Education and Skills 2030. – Paris, 2019.
8. Karimov B., Xoliqov A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2022.

TARIX FANINI O'QITISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Bauetdinov Rauaj Ayapbergenovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi

Annotation. This article analyzes scientifically grounded approaches to the effective use of foreign experience in teaching history. It examines interactive methods, digital technologies, and competency-based approaches through concrete examples supported by scholarly views. The study demonstrates that adapting international best practices enhances students' critical thinking and improves learning outcomes.

Keywords: history education, foreign experience, interactive methods, critical thinking, pedagogy.

Аннотация. В статье рассматриваются научно обоснованные подходы к использованию зарубежного опыта в преподавании истории. Особое внимание уделяется интерактивным методам, цифровым технологиям и компетентностному подходу. На основе примеров и научных взглядов показана эффективность данных подходов.

Ключевые слова: преподавание истории, зарубежный опыт, инновации, критическое мышление.

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarix fanini o'qitishda xorijiy tajribalarni samarali qo'llashning ilmiy asoslari tahlil etilgan. Interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuvlar aniq misollar hamda tadqiqotchilar fikrlari asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarix ta'limi, xorijiy tajriba, innovatsiya, metodika, tanqidiy fikrlash.

Globalashuv jarayonlari zamonaviy ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, fanlarni o'qitishda yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Ayniqsa, tarix fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning faqat faktlarni yodlab olishi emas, balki voqealarni tahlil qilishi, sabab-oqibat bog'liqligini anglab yetishi va mustaqil xulosa chiqarishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, rivojlangan davlatlarning ilg'or pedagogik tajribalarini o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi [1.25].

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, an'anaviy o'qitish usullari ko'pincha o'quvchini passiv bilim oluvchiga aylantiradi. Zamonaviy ta'lim esa faol, tanqidiy fikrlovchi va mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxsni shakllantirishni talab etadi. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi va bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi [2.41].

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarix ta'limida interaktiv metodlar alohida o'rin tutadi. Masalan, AQSh ta'lim tizimida keng qo'llaniladigan debat metodi orqali o'quvchilar muayyan tarixiy masalani turli nuqtai nazardan tahlil qiladilar. "Sovuq urush sabablari" mavzusida tashkil etilgan bahs jarayonida o'quvchilar dalillar keltirish, qarama-qarshi fikrlarni solishtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini egallaydi. Levstik va Bartonning fikricha, aynan shunday faol o'qitish metodlari tarixiy tafakkurni rivojlantirishda eng samarali vositalardan biridir [2.41]. Bu yondashuv o'quvchining faolligini oshiribgina qolmay, uni tarixiy jarayonlarning faol tahlilchisiga aylantiradi.

Shuningdek, xorijiy tajribada tarixiy manbalar bilan ishlashga katta e'tibor qaratiladi. Buyuk Britaniya maktablarida o'quvchilar asl tarixiy hujjatlar, xatlar va arxiv materiallari bilan ishlash orqali o'tmishni bevosita o'rganadilar. Masalan, Ikkinchi jahon urushi davridagi askar maktubi asosida o'quvchilar muallifning ruhiy holati, voqealarga munosabati va manbaning ishonchliligini tahlil qiladilar. S. Wineburg ta'kidlashicha, tarixiy manbalar bilan ishlash o'quvchilarda "tarixiy fikrlash madaniyatini" shakllantiradi, ya'ni ular voqealarni yuzaki emas, balki chuqur tahlil asosida tushuna boshlaydi [1.47].

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning roli tobora ortib bormoqda va bu ayniqsa tarix fanini o'qitishda yaqqol sezilmoqda. Evropa mamlakatlarida ta'lim tizimi an'anaviy darslardan bosqichma-bosqich voz kechib, raqamli vositalarga asoslangan interaktiv o'qitish muhitini shakllantirmoqda. Tarix darslarida virtual muzeylar, interaktiv xaritalar, 3D rekonstruksiylar, raqamli arxivlar va simulyatsion platformalar keng qo'llanilmoqda. Bu vositalar o'quvchilarga tarixiy

voqealarni faqat matn yoki rasm orqali emas, balki vizual va interaktiv shaklda idrok etish imkonini beradi.

Masalan, o'quvchilar qadimgi Rim shahrini o'rganishda virtual sayohat texnologiyasi orqali Kolizey, Forum Romanum yoki Pantheon kabi tarixiy obyektlarni uch o'lchamli formatda ko'rishlari mumkin. Bu esa o'larga tarixiy muhitni tasavvur qilish, davr ruhini his etish va voqealarni kontekstda tushunish imkonini beradi. Natijada o'quvchilarning faqat eslab qolish emas, balki tahlil qilish va taqqoslash ko'nikmalari ham rivojlanadi. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, vizual va interaktiv o'qitish usullari o'quvchilarning kognitiv faolligini sezilarli darajada oshiradi hamda tarixiy bilimlarni uzoq muddatli xotirada saqlanishiga yordam beradi.

Shu jarayonda Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) modeli alohida ahamiyat kasb etadi. Mishra va Koehler tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariy yondashuvga ko'ra, samarali ta'lim faqat texnologiyani qo'llash bilan emas, balki texnologiya, pedagogik yondashuv va fan mazmunining uyg'un integratsiyasi orqali ta'minlanadi [3.19]. Ya'ni, tarix fani o'qituvchisi nafaqat mavzuni bilishi, balki uni qanday usulda o'qitish va qaysi raqamli vositalardan foydalanish eng samarali ekanligini ham puxta bilishi kerak.

Masalan, "Qadimgi sivilizatsiyalar" mavzusini o'rganishda oddiy ma'ruza o'rniga interaktiv xarita, 3D rekonstruksiya va virtual muzeydan foydalanilsa, o'quvchilar mavzuni chuqurroq tushunadi. Ular tarixiy jarayonlarni faqat o'qib emas, balki "ko'rib", "boshdan kechirib" o'zlashtiradi. Bu esa bilimni passiv qabul qilishdan faol o'rganishga o'tishni ta'minlaydi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o'quvchilarda mustaqil o'rganish ko'nikmasini ham rivojlantiradi. Chunki ular turli onlayn platformalar, raqamli kutubxonalar va interaktiv resurslar orqali qo'shimcha ma'lumotlarni mustaqil izlab topish imkoniga ega bo'ladilar. Natijada tarix fani nafaqat darslik bilan cheklanib qolmay, balki keng qamrovli tadqiqot va izlanish jarayoniga aylanadi.

Umuman olganda, Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni tarix ta'limiga integratsiya qilish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, mavzuni chuqurroq anglashga yordam beradi va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantiradi. [3.19]. Ushbu yondashuv tarix fanini o'qitishda ham yuqori natijalar berishini ko'rsatmoqda.

Xorijiy tajribada kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta'limning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Ayniqsa, Finland ta'lim tizimi bu borada dunyoda yetakchi tajribalardan biri hisoblanadi. Finlyandiya maktablarida o'quvchilarga tayyor bilimlarni yod oldirishdan ko'ra, ularni mustaqil fikrlashga, muammolarni tahlil

qilishga va turli manbalar asosida xulosa chiqarishga yo'naltirish ustuvor hisoblanadi. Bu jarayonda "o'qituvchi markazda" emas, balki "o'quvchi markazda" tamoyili amal qiladi.

Masalan, tarix darslarida "Nima uchun imperiyalar qulaydi?" yoki "Nega ayrim davlatlar rivojlanadi, boshqalari esa tanazzulga uchraydi?" kabi muammoli savollar qo'yiladi. Ushbu savollar o'quvchilarni faqat faktlarni eslab qolishga emas, balki tarixiy jarayonlarning chuqur sabablarini izlashga undaydi. O'quvchilar iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy omillarni tahlil qilib, mustaqil xulosalar chiqaradilar. Natijada ular tarixni "tayyor bilim" sifatida emas, balki izlanish va tahlil jarayoni sifatida o'zlashtiradilar.

Finlyandiya ta'lim tizimining ushbu yondashuvi haqida Pasi Sahlberg shuni ta'kidlaydiki, kompetensiyaga asoslangan ta'lim o'quvchilarda nafaqat bilim, balki muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini ham rivojlantiradi [4.73]. Uning fikricha, bunday yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi, bu esa zamonaviy jamiyat uchun eng zarur bo'lgan kompetensiyalarni shakllantiradi.

Shu sababli Finlyandiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, tarix fanini o'qitishda muammoli savollar, tadqiqotga asoslangan topshiriqlar va mustaqil izlanish metodlaridan foydalanish o'quvchilarning bilim sifatini sezilarli darajada oshiradi hamda ularning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Fanlararo integratsiya ham samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi. Masalan, tarix va geografiya fanlarini uyg'unlashtirib, Buyuk ipak yo'li mavzusini xaritalar asosida o'rganish o'quvchilarning mavzuni yaxlit tushunishiga yordam beradi. J. Bruner o'z tadqiqotlarida bilimlarni o'zaro bog'liq holda o'rganish ularni yanada mustahkam o'zlashtirishga olib kelishini ta'kidlaydi [5.33].

Yuqoridagi tahlillar asosida tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xorijiy tajribalarni qo'llash tarix fanini o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Xususan, interaktiv metodlar o'quvchilar faolligini kuchaytiradi, tarixiy manbalar bilan ishlash tahliliy fikrlashni rivojlantiradi, raqamli texnologiyalar esa darslarni qiziqarli va samarali qiladi [6.28].

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda tarix fanini o'qitishda xorijiy tajribalar tizimli ravishda tahlil qilinib, ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish yo'llari ishlab chiqildi. Shuningdek, interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuvni uyg'unlashtirgan yangi metodik model taklif etildi.

Tadqiqotning amaliy natijalari sifatida tarix darslarida debat, rol o'ynash, muammoli ta'lim va manbalar bilan ishlash metodlarini keng qo'llash tavsiya etiladi. Bundan tashqari, o'quvchilarga mustaqil izlanish topshiriqlarini berish hamda raqamli resurslardan foydalanishni kengaytirish zarurligi asoslandi [7.39].

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish tarix fanini o'qitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'quvchilarning bilim darajasini oshirish bilan birga, ularning tanqidiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Kelgusida ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni yanada kengaytirish va innovatsion metodlarni amaliyotga joriy etish muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Wineburg, S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts. – 2001. – c. 23–89.
2. Levstik, L., Barton, K. Doing History. – 2015. – c. 35–112.
3. Mishra, P., Koehler, M. TPACK. – 2006. – c. 1017–1054.
4. Sahlberg, P. Finnish Lessons. – 2011. – c. 45–98.
5. Bruner, J. The Process of Education. – 1960. – c. 17–64.
6. Seixas, P. Historical Thinking Concepts. – 2013. – c. 21–76.
7. Darling-Hammond, L. – 2017. – c. 50–120.
8. OECD (Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти) – 2022. – c. 78–145.
9. UNESCO (Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг таълим, фан ва маданият бўйича ташкилоти) – 2021. – c. 30–95.
10. Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (pedagogik texnologiyalar asoslari va amaliyoti). Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2018. – 45–112-betlar.
11. Jo'rayev N. O'zbekiston tarixi va uni o'qitish metodikasi (tarix o'qitishning zamonaviy yondashuvlari). Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020. – 33–98-betlar.
12. Xodjayev B. Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim texnologiyalari (nazariya va amaliyot). Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2019. – 40–105-betlar.

PROJECT-BASED YONDASHUVI ORQALI LEKSIK KO'NIKMANI TAKOMILLASHTIRISHDA ASOSIY JIHATLAR: 8-SINF “MAGAZINES AND BOOKS” MAVZUSI MISOLIDA

Baxronova Muxlisa Axmedovna
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat
milliy instituti tadqiqotchisi
+998973041889
mukhlis0618@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada chet tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarning leksik ko'nikmalarini rivojlantirishda loyiha asosida o'qitish (Project-based learning) yondashuvining metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ingliz tili darslarida loyiha faoliyatidan foydalanish o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, yangi leksik birliklarni kontekstual muhitda o'zlashtirish hamda ularni nutq jarayonida faol qo'llashiga xizmat qilishi ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada 8-sinf ingliz tili darsligining "Magazines and books" mavzusi misolida loyiha faoliyatini tashkil etish bosqichlari, leksik materialni rejalashtirish hamda guruhli ishlash jarayonlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, loyiha jarayonida multimediya vositalaridan foydalanish va baholash mezonlarini aniqlash masalalari ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari loyiha asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, nutqiy faolligini oshirish va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: leksik ko'nikma, loyiha asosida o'qitish, ingliz tili ta'limi, kommunikativ kompetensiya, lug'at boyligi, o'quvchi faolligi.

Аннотация. В данной статье анализируются методические возможности проектного обучения (Project-based learning) в развитии лексических навыков учащихся при изучении иностранного языка. В исследовании показано, что использование проектной деятельности на уроках английского языка способствует расширению словарного запаса учащихся, усвоению лексических единиц в контекстуальной среде и их активному использованию в речевой деятельности. В статье рассматриваются этапы организации проектной деятельности на примере темы «Magazines and books» из учебника английского языка для 8 класса, а также вопросы планирования лексического материала и организации групповой работы. Кроме того, анализируется роль мультимедийных средств и критериев оценивания в процессе реализации проекта. Результаты исследования показывают, что проектное обучение способствует повышению речевой активности учащихся, расширению словарного запаса и развитию коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: лексические навыки, проектное обучение, преподавание английского языка, коммуникативная компетенция, словарный запас.

Abstract. This article analyzes the methodological possibilities of Project-based learning in developing students' lexical skills in foreign language teaching. The study highlights that the use of project activities in English language classes helps expand students' vocabulary, facilitates the contextual acquisition of lexical units, and promotes their active use in communication. The article examines the stages of organizing project activities based on the topic "Magazines and Books" from the 8th grade English textbook. Particular attention is given to the planning of lexical material, organization of group work, and the use of multimedia tools during the project process. In addition, the importance of clear assessment criteria for evaluating project outcomes is discussed. The findings indicate that project-based learning significantly contributes to vocabulary development, increases students' communicative activity, and improves their overall communicative competence.

Keywords: lexical skills, project-based learning, English language teaching, communicative competence, vocabulary development.

Bugungi globallashuv davrida chet tillarini o'rganish ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, ingliz tilini samarali o'rganishda o'quvchilarning leksik ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Leksik birliklarni yetarli darajada bilish va ularni nutq jarayonida to'g'ri qo'llay olish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning asosiy omillaridan biridir [4,142]. Shu sababli chet tilini o'qitish metodikasida leksik ko'nikmalarni

rivojlantirishga qaratilgan samarali yondashuv va usullarni izlash dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta'lim jarayonida o'quvchi faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda o'rganilayotgan bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lashga katta e'tibor qaratadi. Bu borada ta'lim tizimida ham qator islohotlar olib borilmoqda [12;13]. Shunday innovatsion yondashuvlardan biri Project-based yondashuvi – loyiha asosida o'qitishdir. Ushbu yondashuv o'quvchilarning mustaqil izlanish olib borishi, muammoni hal qilish jarayonida faol ishtirok etishi va o'z bilimlarini real vaziyatlarda qo'llashiga imkon yaratadi [1,38b]. Natijada o'quvchilar nafaqat yangi leksik birliklarni o'rganadilar, balki ularni turli kommunikativ vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasini ham rivojlantiradilar [7,395].

Project Based yondashuvi o'quvchilarning hamkorlikda ishlash, ijodiy fikrlash hamda axborot bilan ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Ayniqsa, ingliz tili darslarida loyiha asosidagi topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning yangi so'zlarni kontekstda o'rganishi va ularni faol nutqda qo'llashiga yordam beradi [6,42]. Shu bois loyiha asosida o'qitish metodidan foydalanish leksik ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali pedagogik vosita sifatida qaraladi.

Mazkur maqolada 8-sinf ingliz tili darslari misolida Project-based yondashuvi asosida o'quvchilarning leksik ko'nikmalarini takomillashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, “Magazines and Books” mavzusi asosida ishlab chiqilgan loyiha topshiriqlari orqali o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish hamda o'rganilgan leksik birliklarni amaliy nutq jarayonida qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritiladi.

Project-based yondashuv nazariyasi va metodik asoslari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lib, xususan Jon Devi ta'limni faoliyat orqali o'rganish tamoyiliga asoslash zarurligini ta'kidlagan [2,27]. Keyinchalik Uilyam Kilpatrik loyiha metodini pedagogik jarayonda qo'llash konsepsiyasini ishlab chiqqan. Chet tilini o'qitish metodikasida esa loyiha faoliyati o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish va til birliklarini kontekstual muhitda o'zlashtirishga imkon yaratadi. Biroq, bunda bir nechta asosiy jihatlarni inobatga olish joiz.

Avvalo, loyiha asosida o'qitishda **mavzu tanlash**ga alohida e'tibor qaratish zarur. Loyiha mavzusi o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va til darajasiga mos bo'lishi kerak. Ayniqsa 5–9-sinf o'quvchilari uchun mavzular kundalik hayot bilan bog'liq bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Masalan, “My school”, “Healthy lifestyle”, “Environmental problems” yoki “My future profession” kabi mavzular o'quvchilarni faol muloqotga jalb qiladi va ular yangi leksik birliklarni tabiiy ravishda qo'llash

imkoniyatiga ega bo'ladi. Agar loyiha mavzusi o'quvchilar uchun qiziqarli bo'lsa, ularning motivatsiyasi ortadi va tilni o'zlashtirish jarayoni samaraliroq kechadi. O'zbekiston sharoitida esa mavzular dastur hamda darsliklar bilan oldindan belgilab qo'yilgan. Milliy dastur⁴⁷da yuqoridagi jihatlarning hammasi inobatga olingan [12,40]. Masalan, 8-sinf ingliz tili darsligining 18-bo'limi "Magazines and books" deb nomlanib, bu mavzu o'quvchilarning o'qish madaniyati, kitob va jurnal turlari hamda ularning jamiyatdagi o'rnini haqida fikr yuritishga undaydi. Loyiha faoliyati o'quvchilarga yangi so'zlarni faqat yodlash orqali emas, balki real kommunikativ faoliyat jarayonida qo'llash imkonini yaratadi.

Ikkinchi muhim jihat — loyiha jarayonida qo'llaniladigan **leksik materialni oldindan rejalashtirish**dir. Loyiha faoliyati erkin muloqotga asoslangan bo'lsa-da, o'qituvchi muayyan leksik maydonni belgilab berishi kerak [8,171]. Bu o'quvchilarga kerakli lug'at birliklaridan foydalanishga yordam beradi va loyiha davomida ularning faol lug'ati kengayishiga xizmat qiladi. 8-sinf 18- bo'lim misolida oladigan bo'lsak, "Magazines and books" mavzusi leksik birliklarga boy bo'lib, "author", "publisher", "article", "editor", "chapter", "fiction", "non-fiction", "review", "headline", "magazine column" kabi so'z va iboralarni o'z ichiga oladi [13,106-107]. Ushbu leksik birliklarni samarali o'zlashtirish uchun Project-based yondashuvdan foydalanish muhim metodik ahamiyatga ega. Bu jarayon o'quvchilarning yangi so'zlarni kontekstda qo'llashiga va ularni nutq jarayonida mustahkamlashiga yordam beradi.

Shuningdek, **loyiha faoliyatini bosqichma-bosqich** tashkil etish muhim hisoblanadi. Buni TTT modeli (tayyorgarlik, tadqiqot, taqdimot) ham deyish mumkin. Odatda loyiha faoliyati aniq natijaga yo'naltirilgan bo'lib, tayyorgarlik bosqichi, tadqiqot bosqichi va taqdimot bosqichidan iborat bo'ladi.

Tayyorgarlik bosqichida o'quvchilar mavzu bilan tanishadi, bunda kiton va jurnallar haqida suhbat yoki tezkor savol-javob usulidan foydalanish mumkin. darsga bog'liq bo'lgan zarur leksik birliklar o'zlashtiriladi va loyiha rejasi tuziladi. Loyiha turini sinf darajasiga qarab o'quvchilarning o'zi tanlashi yoki o'qituvchi tavsiyasi asosida tanlanishi mumkin. Mazkur mavzuda "My favourite magazine", "Create your own magazine", "My book review project" kabi topshiriqlar tavsiya beriladi.

Tadqiqot bosqichida o'quvchilar ma'lumot to'playdi, muhokama qiladi va loyiha ustida ishlaydi. Bu jarayonda ular yangi so'zlarni faol qo'llaydi, natijada leksik birliklar passiv lug'atdan faol lug'atga o'tadi.

47 Milliy dastur leksik birliklar

Taqdimot bosqichida esa o'quvchilar o'z loyihalarini sinf oldida himoya qiladi. Bu bosqichda o'qituvchi jurnal va kitoblar bilan bog'liq so'zlarni rasmlar, qisqa matnlar yoki videolar yordamida taqdim etadi. Masalan, o'quvchilar turli jurnal turlarini (fashion magazine, science magazine, sports magazine) yoki kitob janrlarini (novel, biography, adventure story) o'rganadi. Bu jarayon o'quvchilarning semantik maydon asosida lug'at boyligini shakllantirishiga yordam beradi hamda nutqiy faoliyatni sezilarli darajada rivojlantiradi.

Project-based yondashuvda **guruhli ishni samarali tashkil etish** ham muhim omil hisoblanadi. Guruh bilan ishlaganda o'quvchilar o'zaro fikr almashadi, muhokama qiladi va birgalikda qaror qabul qiladi. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi [9;560]. Masalan, o'quvchilar jurnalning qaysi bo'limlari bo'lishi kerakligini muhokama qiladi yoki kitob haqida fikr bildiradi. Bu jarayonda ular o'z fikrlarini ingliz tilida ifodalashga harakat qiladi va yangi leksik birliklarni faol qo'llaydi. Masalan, "Create Your Own Magazine" loyihasi doirasida har bir guruh o'z jurnalini yaratadi. Ular jurnal nomini tanlaydi, bo'limlar (sections) ishlab chiqadi va maqolalar yozadi. Bu jarayonda o'quvchilar yangi o'rganilgan leksik birliklardan faol foydalanadi. Masalan, ular "headline", "article", "editor", "interview", "review" kabi so'zlarni amaliy faoliyat davomida qo'llaydi. Shunday qilib, lug'at birliklari sun'iy mashqlar orqali emas, balki real kommunikativ vaziyatda mustahkamlanadi.

Yana bir muhim jihat — loyiha jarayonida **multimediya va vizual vositalardan** foydalanishdir. Rasmlar, grafik materiallar, videolar va taqdimot dasturlari o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi hamda yangi so'zlarni yaxshiroq eslab qolishga yordam beradi [4,91]. Vizual materiallar ayniqsa leksik ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali hisoblanadi, chunki ular so'z va tasvir o'rtasidagi semantik bog'lanishni mustahkamlaydi. 8-sinf o'quvchilari ham maktab imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda taqdimot jarayonida bunday vositalardan foydalanishga rag'batlantirib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, **baholash mezonlarini aniq belgilash** ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi loyiha boshlanishidan oldin o'quvchilarga baholash mezonlarini taqdim etsa, o'quvchilarda loyiha mazmuni va maqsadi haqida to'g'ri taassurot shakllanadi [10, 71] va bu loyihaning samarali tashkillashtirilishini ta'minlaydi. Loyiha natijalarini baholashda nafaqat mazmun, balki til birliklarining to'g'ri va o'rinli qo'llanishi ham hisobga olinishi kerak. O'qituvchi baholashda quyidagi mezonlarga e'tibor qaratishi mumkin: leksik boylik, nutqiy ravonlik, mavzuning ochib berilishi va taqdimot sifati. Bunday kompleks baholash o'quvchilarning til ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, project-based yondashuvi leksik ko'nikmalarni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega bo'lib, u o'quvchilarning tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llashiga imkon yaratadi. Loyiha faoliyatini samarali tashkil etish uchun mavzuning to'g'ri tanlanishi, leksik materialning rejalashtirilishi, faoliyatning bosqichma-bosqich tashkil etilishi, guruhli ishning yo'lga qo'yilishi hamda baholash mezonlarining aniqligi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur omillarni hisobga olgan holda loyiha asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, nutqiy faolligini oshirish va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baxronova M.A. "Maktabda ingliz tili fanini o'qitishda loyihaga asoslangan yondashuvdan leksik ko'nikmani takomillashtirishning ahamiyati", "Til va adabiyot ta'limi" ilmiy-metodik jurnali, 2024-yil 9-son, 38-40
2. Baxronova M.A. Innovative methods of teaching English at schools, "Lavita print" nashriyoti, 2025-y
3. Harmer J. How to Teach English. – Harlow: Pearson Education Limited, 2007.
4. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
5. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
6. Beckett G., Miller P. Project-Based Second and Foreign Language Education: Past, Present and Future. – Greenwich: Information Age Publishing, 2006.
7. Thomas J. W. A Review of Research on Project-Based Learning. – California: The Autodesk Foundation, 2000.
8. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. – New York: Pearson Education, 2007.
9. Scrivener J. Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. – Oxford: Macmillan Education, 2011.
10. Richards J. C. Curriculum Development in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ–5117-son qarori "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida".
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.

13. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ingliz tili darsliklari (8-sinf). – Toshkent: Respublika ta'lim markazi.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING ZAMONAVIY KOMPETENSIYALARI: INDONEZIYA VA O'ZBEKISTON TAJRIBASINING QIYOSIY TAHLILI

Baymatova Nasibaxon Abduxamidovna,
Chirchiq davlat pedagogika
universiteti (ChDPU) Boshlang'ich ta'lim nazariyasi
va amaliyoti kafedrası magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining zamonaviy pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi Indoneziya va O'zbekiston ta'lim tizimlari misolida qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqotda uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) tizimining o'qituvchi kompetensiyalarini shakllantirishdagi roli ilmiy asosda yoritildi. Natijalar Indoneziyada CPD tizimi institutsional jihatdan rivojlangan va barqaror ekanligini, O'zbekistonda esa transformatsiya jarayoni davom etayotganini ko'rsatdi. Shuningdek, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, amaliy tayyorgarlik va nazariya-amaliyot integratsiyasi bilan bog'liq muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, pedagogik kompetensiya, CPD, Indoneziya, O'zbekiston, raqamli ta'lim, qiyosiy tahlil.

Annotation. This article presents a comparative analysis of modern pedagogical competencies among future primary education teachers in Indonesia and Uzbekistan. The study focuses on the role of Continuous Professional Development (CPD) in improving teacher competencies within both educational systems. The findings indicate that Indonesia has a more institutionalized and sustainable CPD framework, while Uzbekistan is undergoing significant educational transformation. The research also identifies challenges related to digital competence, practical training, and theory-practice integration, and proposes recommendations for improving competency-based teacher education.

Keywords: primary education, teacher competencies, CPD, Indonesia, Uzbekistan, digital education, comparative analysis.

Аннотация. В данной статье представлен сравнительный анализ современных педагогических компетенций будущих учителей начального

образования на примере Индонезии и Узбекистана. Особое внимание уделено роли системы непрерывного профессионального развития (CPD) в формировании профессиональных компетенций учителей. Результаты исследования показывают, что система CPD в Индонезии является более структурированной и устойчивой, тогда как в Узбекистане продолжается процесс реформирования системы образования. Также выявлены проблемы, связанные с цифровыми компетенциями, практической подготовкой и интеграцией теории и практики.

Ключевые слова: начальное образование, педагогические компетенции, CPD, Индонезия, Узбекистан, цифровое образование, сравнительный анализ.

Zamonaviy global ta'lim tizimi chuqur transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Ushbu jarayonning asosiy omillaridan biri — ta'lim sifatini belgilovchi muhim kuch sifatida o'qituvchi kompetensiyalarining uzluksiz rivojlanishidir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning keyingi akademik va ijtimoiy rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qilgani sababli, ushbu bosqichda faoliyat yurituvchi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini tashkil qiluvchi, innovatsion metodlarni qo'llovchi, raqamli texnologiyalarni integratsiya qiluvchi va o'quvchilarning individual rivojlanishini boshqaruvchi mutaxassis sifatida qaralmoqda. Shu sababli pedagogik kompetensiyalar tushunchasi ham kengayib, u pedagogik, metodik, kommunikativ, raqamli va refleksiv komponentlarni o'z ichiga oluvchi murakkab tizimga aylangan. Xalqaro ta'lim siyosatida kompetensiyaga asoslangan ta'lim va uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuous Professional Development – CPD) konsepsiyalari ustuvor yo'nalish sifatida shakllanmoqda. OECD va UNESCO kabi xalqaro tashkilotlar o'qituvchilarning professional rivojlanishini ta'lim sifatining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda pedagog kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish, kredit-modul tizimini joriy etish va kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, Indoneziya tajribasi o'qituvchilarni tayyorlash va ularning kasbiy rivojlanishini davlat siyosati darajasida tizimli yo'lga qo'yish orqali yuqori samaradorlikka erishish mumkinligini ko'rsatadi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining zamonaviy kompetensiyalarini Indoneziya va O'zbekiston tajribasi asosida qiyosiy tahlil qilish hamda CPD tizimining ushbu jarayondagi rolini ilmiy asosda o'rganishdan iborat.

So'nggi yillarda pedagogik kompetensiyalar va uzluksiz kasbiy rivojlanish masalasi xalqaro tadqiqotlarning markaziy mavzularidan biriga aylangan. Zamonaviy

ilmiy adabiyotlarda o'qituvchi kompetensiyasi ko'p komponentli tizim sifatida talqin qilinadi va u pedagogik, psixologik, metodik, kommunikativ hamda raqamli kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Darling-Hammond (2017) o'qituvchi tayyorlash tizimi kompetensiyaga asoslangan modelga tayanishi kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, o'qituvchi sifati uning nazariy tayyorgarligi bilan bir qatorda amaliy faoliyati va uzluksiz kasbiy rivojlanishiga ham bog'liq. OECD (2023) hisobotlariga ko'ra, samarali ta'lim tizimlari o'qituvchilarning doimiy professional rivojlanishiga asoslanadi.

CPD tizimi o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. UNESCO (2021) hisobotlarida ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda o'qituvchi markaziy subyekt sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, raqamli transformatsiya sharoitida o'qituvchilarning innovatsion yondashuvlarni qo'llash kompetensiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Indoneziya tajribasida o'qituvchilarni tayyorlash va sertifikatlash Professional Teacher Education Program (PPG) tizimi orqali amalga oshiriladi. Sukanto (2021) fikriga ko'ra, ushbu tizim o'qituvchilarning professional sifatini oshirishda samarali model hisoblanadi. O'zbekistonda esa kompetensiyaga asoslangan ta'lim tizimiga o'tish jarayoni davom etmoqda. So'nggi yillarda pedagogik ta'lim standartlarini xalqaro mezonlarga moslashtirish, raqamli ta'limni rivojlantirish va CPD tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha islohotlar olib borilmoqda.

Ushbu tadqiqot sifatli (qualitative) paradigma asosida olib borildi va unda qiyosiy-tavsifiy hamda analitik tadqiqot dizayni qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Indoneziya va O'zbekiston ta'lim tizimlarida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotda quyidagi manbalardan foydalanildi:

- UNESCO va OECD xalqaro hisobotlari;
- Indoneziya va O'zbekiston ta'lim siyosati hujjatlari;
- Scopus va Web of Science bazalaridagi ilmiy maqolalar;
- pedagogik monografiyalar va konferensiya materiallari.

Tahlil jarayonida:

- kontent tahlili;
- tematik tahlil;
- qiyosiy tizimli tahlil usullaridan foydalanildi.

Qiyosiy tahlil quyidagi mezonlar asosida amalga oshirildi:

1. O'qituvchi tayyorlash modeli;

2. Kompetensiyalar tuzilmasi;
3. CPD tizimining samaradorligi;
4. Raqamli pedagogika integratsiyasi;
5. Amaliy va nazariy tayyorgarlik uyg'unligi.

Tadqiqotning ishonchliligi turli xalqaro va milliy manbalarni triangulyatsiya qilish orqali ta'minlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, Indoneziyada o'qituvchi tayyorlash tizimi yuqori darajada standartlashtirilgan va sertifikatlash tizimiga asoslangan. Teacher Professional Education Program (PPG) orqali o'qituvchilar majburiy kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish jarayonidan o'tadi.

Indoneziyada:

- CPD tizimi uzluksiz va majburiy;
- amaliy tayyorgarlik kuchli integratsiyalangan;
- raqamli platformalardan faol foydalaniladi.

O'zbekistonda esa:

- kredit-modul tizimi joriy qilinmoqda;
- pedagogik standartlar yangilanmoqda;
- raqamli ta'lim platformalari rivojlanmoqda.

Shunga qaramay, ayrim muammolar saqlanib qolmoqda:

- amaliyot bazalarining yetarli emasligi;
- raqamli kompetensiyalarning notekis rivojlanganligi;
- nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilish.

Qiyosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, Indoneziya modeli institutsional jihatdan barqarorroq bo'lsa, O'zbekiston modeli modernizatsiya bosqichida rivojlanmoqda.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishda CPD tizimi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Indoneziya tajribasi shuni isbotlaydiki, davlat tomonidan tizimli qo'llab-quvvatlanadigan CPD modeli o'qituvchilar sifatini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim tizimini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishga qaratilgan bo'lsa-da, tizim hali to'liq shakllanmagan. Ayniqsa, amaliy tayyorgarlikning yetarli darajada integratsiyalanmagani va raqamli kompetensiyalarning turlicha rivojlanganligi muhim muammolar sifatida namoyon bo'lmoqda. Global tendensiyalar shuni ko'rsatadiki, XXI asr o'qituvchisi:

- innovatsion fikrlovchi;
- raqamli savodxon;
- refleksiv amaliyotchi;

- kommunikativ va moslashuvchan bo'lishi zarur.

Shu nuqtayi nazardan, pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni uzluksiz va tizimli xarakterga ega bo'lishi kerak.

Mazkur tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishda CPD tizimi muhim strategik omil hisoblanadi.
2. Indoneziya tajribasi o'qituvchilarni tayyorlashning tizimli va samarali modelini namoyon etadi.
3. O'zbekiston ta'lim tizimida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.
4. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va amaliy tayyorgarlikni kuchaytirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

CPD tizimini institutsional darajada mustahkamlash;

- raqamli pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish;
- amaliyot bazalarini kengaytirish;
- xalqaro tajribalarni tizimli integratsiya qilish.

Umuman olganda, ta'lim sifatini oshirishning asosiy omili — bu o'qituvchilarning uzluksiz professional rivojlanishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309. <https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1315399>
2. OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/eag-2023-en>
3. UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. Paris: UNESCO Publishing.
4. UNESCO. (2022). *Global Education Monitoring Report 2022*. Paris: UNESCO Publishing.
5. Sukanto, B. (2021). Teacher professional development and certification in Indonesia. *International Journal of Educational Development*, 84, 102414. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2021.102414>
6. Avalos, B. (2011). Teacher professional development in teaching and teacher education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10–20. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007>
7. Fullan, M. (2016). *The New Meaning of Educational Change* (5th ed.). New York: Teachers College Press.

8.UNICEF. (2021). Teacher development and learning crisis response in Central Asia. New York: UNICEF.

9. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2023). Pedagog kadrlar tayyorlash tizimiga oid me'yoriy hujjatlar. Toshkent.

SMART TA'LIM VA UNING IMKONIYATLARI

Begliyev Sanjar Reymbergenovich

Xorazm viloyati pedagogik maxorat markazi katta o'qituvchisi

Telefon: +998 (97) 452 09 03 sanjarbegliyev1@gmail.com

Jobborov Bekjon Bayjonovich

Xorazm viloyati pedagogik maxorat markazi o'qituvchisi

Telefon: +998 (50) 709 84 26 b.jobborov84@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola Smart education (yoki aqlli ta'lim) – bu ochiq axborot resurslari yordamida interaktiv virtual muhitda amalga oshiriladigan moslashuvchan va individuallashtirilgan yangi global ta'lim texnologiyasi ekanligi hamda smart ta'lim imkoniyatlari va ta'lim jarayonidagi o'rni haqida.

Kalit so'zlar: Smart ta'lim, elektron hukumat, elektron uy, elektron ta'lim, aqlli ta'lim, internet, twitter, facebook.

Аннотация. Данная статья посвящена понятию Smart education (или умного образования) как новой глобальной образовательной технологии, реализуемой в интерактивной виртуальной среде с использованием открытых информационных ресурсов, а также её возможностям и роли в образовательном процессе.

Ключевые слова: Smart образование, электронное правительство, электронный дом, электронное обучение, умное образование, интернет, Twitter, Facebook.

Annotation. This article discusses Smart education as a new global educational technology that is implemented in an interactive virtual environment using open information resources, as well as its opportunities and role in the educational process.

Keywords: Smart education, e-government, e-home, e-learning, intelligent education, Internet, Twitter, Facebook.

XXI asrga kelib insoniyat hammaga birdek axborot olish imkoniyatini beruvchi ochiq axborot jamiyatini shakllantirish tomon jadal bormoqda. “Elektron hukumat”, “elektron uy”, “elektron tijorat”, “elektron ta'lim” kabi raqamli borliq elementlari hayotimizga kirib ulgurdi va odatiy hol bo'lib qoldi. Endilikda insoniyat elektron

resurslardan shunchaki axborot man'vasi sifatida emas, balki interfaol muhitda ulardan aql bilan foydalanishni maqsad qilib qo'yimoqda. Bu jadal yangilanib borayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan muloqot darajasida foydalanish, ma'lumotlarni qayta ishlash va qaysidir ma'noda odam o'rnida "o'ylash"ga majbur qilishni talab qiladi. Bunday "aqlli", inson bilan muloqot qiluvchi va o'rgatuvchi elektron resurslarni yaratish o'ta dolzarb va mashaqqatli ish bo'lib, uni yaratishga butun dunyoning eng malakali mutaxassislari imkoniyatlarini birlashtirishni taqozo qiladi. Bu yo'nalishda qo'yilgan salmoqli qadamlardan biri bu ta'lim sohasida dunyo bo'yicha amalga oshirilishi boshlangan Smart education loyihasini keltirish mumkin.

Smart education (yoki aqlli ta'lim) – bu ochiq axborot resurslari yordamida interaktiv virtual muhitda amalga oshiriladigan moslashuvchan va induviduallashtirilgan yangi global ta'lim texnologiyasidir. Uning eng asosiy xususiyati uning butun dunyo miqyosida amalga oshirilishi va hammaga birdek axborot olish va keng ta'lim olish imkoniyatlarining yaratilishidir.

Smart education ta'lim muhiti o'z navbatida uning qatnashchilaridan butun ta'lim jarayonini, foydalanilayotgan metod va texnologiyalarni yangilash va bir tizimga keltirishni taqozo etadi. Xuddi shu maqsadda Yevropa Ittifoqi davlatlari o'z ta'lim tizimlarini bir xil standartga keltirish yo'lidan borishmoqda va dunyoning boshqa davlatlarini ham bunga da'vat etishmoqda. Kelajak ta'limi muhiti sifatida e'tirof etilayotgan yagona Yevropa universiteti loyihasi bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan salmoqli qadamlardan biridir.

Kecha ta'lim olishning yagona manbasi o'qituvchi bo'lib, o'quvchi ta'lim olish uchun sinfxonaga kelishi va o'qituvchi bilan yuzma-yuz muloqot qilishi yoki kitob o'qishi hamda tushunmaganlarini o'qituvchidan so'rab o'rganishga majbur edi. Bugunga kelib, axborot kommunikatsiya texnologiyalarini puxta egallagan o'quvchi bilimni nafaqat sinfxonada o'qituvchidan, balki istalgan

joyda, internetdagi boshqa faol bilim manbalardan ham olish imkoniyatlariga ega bo'ldi. Shu bilan birga, hozirda qo'llanilayotgan ta'limning pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari o'qituvchining ta'lim jarayonidagi rolini o'zgartirmoqda. O'qituvchining roli endi faqat bilim manbai emas, balki bilim olishga yo'naltiruvchi va bu jarayonni boshqaruvchisi sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu o'rinda interfaol texnologiyalarning qo'llanishi o'quvchilarning o'zi ham bilimlarni bir-birlariga uzatish va yangilarini shakllantirish manbai sifatidagi rolini oshirmoqda. Bundan tashqari, so'nggi yillarda o'quvchi yoshlarning Twitter, Facebook kabi ijtimoiy tarmoqlarni ishg'ol qilganliklari va turli qiziqishlar, xususan ta'lim olish bo'yicha o'z

uyushmalarini tuzib, faol muloqot qilayotganliklari, ya'ni o'zaro keng muloqot, ta'lim muhitining yaratilganligi mazkur ta'lim tizimiga bo'lgan qiziqishni orttirmoqda.

Smart education ta'lim muhiti vositalari ham kun sayin o'zgarib bormoqda. Endi istalgan joydan internetga ulanish imkoniyatining yaratilganligi, mobil kommunikatsiya vositalari, "aqlli" doska, "aqlli" ekran va ta'limning boshqa "aqlli" texnik vositalarining paydo bo'lishi va kun sayin takomillashib borishi Smart education ta'lim muhitida faol bilim olish nufuzini yanada oshirmoqda.

Bu o'z navbatida bilim manbai sifatida kitob bilan bir qatorda undan ancha afzalliklarga ega bo'lgan faol, qulay va mobil ta'lim mazmuniga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqarmoqda. Buni birgina kitob va internetda joylashtirilgan ma'lumotlar, ta'lim mazmuni hajmlarini taqqoslash orqali ham anglab yetish mumkin. Internetda joylashtirilgan va kun sayin, soat sayin karalab oshib borayotgan veb resurslardagi ma'lumotlar, ya'ni bilimlar xazinasidan oqilona foydalanish, internet qulayliklari va texnik imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifasiga aylangan. Bunday yagona ta'lim tizimi texnik jihatdan ta'minlangani bilan unda tegishli ta'lim mazmuni, mobil va interaktiv muhitda ishlaydigan ta'lim resurslari bo'lmasa, undan foyda yo'q, albatta. Bu masala yaqin kelajakda eng malakali mutaxassislar, olimlar va uslubchilar tomonidan yaratiladi va ochiq resurs sifatida taqdim etiladi.

Bunday resursga misol tariqasida, AQShda 2015 yilda Discovery Education kompaniyasi tomonidan qator fanlardan texnologik darslikni keltirish mumkin. Mazkur darslik "Smart education" ta'lim muhitida ishlashga mo'ljallangan. Mazkur texnologik darslik o'zining tuzilmasi, o'quv materiallarining rang-barangligi, interfaol muloqot va o'quvchilarning individual ta'lim olish trayektoriyalarini tanlash imkoniyatlarining yaratilganligi, nazorat va tarqatma materiallar mavjudligi, o'qituvchilar uchun uslubiy ta'minotning berilganligi hamda uning mazmuni takomillashtirish uchun ochiqqligi bilan ajralib turadi. Darslikdan o'rin olgan har bir mavzu bo'yicha nazariy materialni o'rganish, o'zlashtirilgan bilimlar asosida ko'nikmalarni shakllantirish uchun mashqlar va kundalik turmushdan olingan vaziyatlarda bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llash va tadbiq qilishga doir turli tuman interfaol mashq va topshiriqlar o'rin olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov R.J. Innovasion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'qituvchilarining malakasini oshirish va qayta tayyorlash fakulteti tinglovchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'qituvchilari uchun uslubiy tavsiyalar. – T.: TDPU, 2004.

2. Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari o'qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar).-T.: Iste'dod, 2010.-140 bet.

3. Ishmuhammedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.-T.: "Nihol nashryoti, 2013 yil 278 bet.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA BIOLOGIYA DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING AMALIY YONDASHUVLARI

Bekmatova Umida Toshqulovna

Sirdaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi,

Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodisti

Annotasiya: Ushbu maqolada biologiya darslari samaradorligini oshirishda rivojlangan davlatlar tajribasining ahamiyati yoritilgan. Xususan, Finlandiya, Yaponiya, AQSH va Germaniya ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan innovatsion metodlar, amaliy mashg'ulotlar hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish usullari tahlil qilingan. Shuningdek, biologiya fanini o'qitishda o'quvchi faolligini oshirish, laboratoriya ishlari va interfaol metodlardan foydalanishning samarali jihatlari ko'rsatib berilgan. Maqolada xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: Biologiya ta'limi, xorijiy tajriba, innovatsion metodlar, interfaol ta'lim, laboratoriya mashg'ulotlari, STEAM texnologiyasi, raqamli ta'lim, amaliy yondashuv, pedagogik texnologiya, ta'lim samaradorligi.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, biologiya fanini o'qitishda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ilmiy kuzatuv olib borishi hamda amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, biologiya darslarida interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va laboratoriya mashg'ulotlaridan samarali foydalanish ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Shu sababli xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish dolzarb masalalardan biridir.

Finlandiya ta'lim tizimi dunyodagi eng ilg'or tizimlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu mamlakatda biologiya darslari o'quvchining qiziqishi va mustaqil izlanishiga asoslangan holda tashkil etiladi. Darslarda o'qituvchi asosiy ma'lumot beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. Finlandiya ta'lim tizimida o'quv mashg'ulotlari quyidagicha tashkil etiladi:

-kichik guruhlarda ishlash;

- tajriba va kuzatuvlarni o'quvchilarning o'zi bajarishi;
- tabiat qo'ynida "ochiq dars"larni tashkil etish;
- muammoli savollar asosida fikrlashni rivojlantirish.

Masalan, "ekotizim" mavzusini o'rganishda o'quvchilar maktab hovlisidagi o'simlik va hasharotlarni kuzatib, o'z xulosalarini taqdim etadilar. Bu usul nazariy bilimni amaliyot bilan bog'lashga yordam beradi.

Yaponiya tajribasi asosida ta'lim tizimida intizom va amaliyot uyg'unligi mavjud. Yaponiyada biologiya darslarida tajriba va laboratoriya ishlari markaziy o'rinda turadi. Har bir mavzu amaliy topshiriqlar bilan mustahkamlanadi. O'quvchilar mikroskop bilan ishlash, hujayra tuzilishini kuzatish, o'simliklarni parvarish qilish kabi faoliyatlarda muntazam qatnashadilar.

Ushbu tajribadan foydalanish uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida quyidagi ishlarni amalga oshirish talab etiladi

- maktab laboratoriyalarini zamonaviy jihozlash;
- har bir mavzu bo'yicha mini-tajriba tashkil etish;
- o'quvchilarga biologik loyihalar topshirish zarur.

Masalan, "fotosintez" mavzusida o'quvchilar o'simlikning yorug'lik ta'sirida o'sishini kuzatib, natijalarni jadval asosida tahlil qiladilar.

Aqsh tajribasini amaliyotga joriy etishda STEAM texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Aqsh maktablarida biologiya fanini o'qitishda STEAM (science, technology, engineering, art, mathematics) yondashuvi keng qo'llaniladi. Ushbu metod fanlararo integratsiyani ta'minlaydi va o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Biologiya darslarida:

- virtual laboratoriyalar;
- 3d modellar;
- multimedia taqdimotlari;
- raqamli platformalardan foydalaniladi.

Masalan, inson organizmi mavzusini o'rganishda 3d animatsiyalar yordamida ichki organlarning ishlash jarayoni ko'rsatiladi. Bu o'quvchilarning mavzuni tez va chuqur tushunishiga yordam beradi.

Germaniya tajribasi asosida dual ta'lim elementlaridan keng qamrovli foydalanish tavsiya etiladi. Germaniyada ta'lim jarayoni nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish asosida tashkil etiladi. Biologiya fanida o'quvchilar ilmiy markazlar, botanika bog'lari va ekologik laboratoriyalarda amaliy mashg'ulotlar o'taydilar. Ushbu tajribani qo'llash uchun:

- oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik;

- ekologik ekskursiyalar;
- ilmiy loyiha va tanlovlarni yo'lga qo'yish muhimdir.

Bu usul o'quvchilarning kasbiy qiziqishini oshiradi va biologiya faniga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi.

Xorijiy davlatlar tajribasi biologiya fanini samarali o'qitishda innovatsion metodlarning ahamiyati katta ekanligini ko'rsatadi. Finlandiya, Yaponiya, AQSH va Germaniya tajribalarida o'quvchi faolligi, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish ustuvor hisoblanadi. Ushbu yondashuvlarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish biologiya darslarining sifatini oshirish, o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Quyidagi usullar biologiya darslarining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega:

Foydalaniladigan usullar	Kutiladigan natijalar
Interfaol metodlardan foydalanish	O'quvchilar faolligi oshadi
Laboratoriya mashg'ulotlarini ko'paytirish	Amaliy ko'nikma rivojlanadi
Raqamli texnologiyalarni joriy etish	Mavzuni tushunish osonlashadi
Guruhli loyiha ishlari	Hamkorlik va ijodkorlik rivojlanadi
Tabiiy kuzatuv darslari	Fan bilan hayotiy bog'liqlik kuchayadi

Xulosa qilib aytganimizda, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo'llash orqali biologiya faniga bo'lgan qiziqishni yanada kuchaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akbarova G., Torayeva M. **Biologiya fanlarini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish** // International Journal of Science and Technology. – 2026. – 3(04). – B. 183–186.
2. Hayitova N.H. **Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy metodlardan foydalanish** // Tadqiqotlar.uz. – 2024. – 39(2). – B. 67–70.
3. Odilova M. **Biologiya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning bilish faolligini oshirish metodikasi** // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – 2(14). – B. 883–890.
4. Qayumova Sh.K. **Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy metodlar** // Models and Methods for Increasing the Efficiency of Innovative Research. – 2023. – 2(19).
5. Xajimuratova G.X. **Biologiya o'qitish metodikasi fanining o'qitish**

shakllari, metodlari va tamoyillari // Journal of New Century Innovations. – 2025. – 76(1). – B. 330–334.

XALQARO BAHOLASH TADQIQOTI TOPSHIRIQLARI ORQALI DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Boychayeva Sharifa Saidkulovna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq, tabiiy fanlar, maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada 3-sinf tabiiy fanlar kursining “Jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi bog'liqlik” mavzusini o'qitishda xalqaro baholash dasturi — TIMSS yondashuvlarini qo'llashning samaradorligi yoritilgan. Tadqiqotda vizual vositalar, interaktiv metodlar va hayotiy misollardan foydalanish orqali o'quvchilarda ekologik tafakkur, kuzatuvchanlik, mantiqiy fikrlash hamda tabiatni anglash ko'nikmalari shakllanishi tahlil qilingan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, TIMSS formatidagi topshiriqlar o'quvchilarning bilimni amaliyotda qo'llash, sabab–natijaviy bog'lanishlarni aniqlash va o'z fikrini asoslab berish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: TIMSS, tabiiy fan, jonli va jonsiz tabiat, vizual vositalar, boshlang'ich ta'lim, interaktiv metod, ekologik tafakkur.

Аннотация. В статье рассматривается эффективность использования подходов международного исследования TIMSS при обучении теме «Взаимосвязь живой и неживой природы» в курсе естественных наук 3 класса. Анализ показал, что применение визуальных средств, интерактивных заданий и жизненных примеров способствует формированию у учащихся экологического мышления, логического анализа и осознанного отношения к природе. Использование заданий в формате TIMSS повышает мотивацию и уровень усвоения знаний, развивает умение применять их на практике.

Ключевые слова: TIMSS, естественные науки, живая и неживая природа, визуальные материалы, начальное образование, интерактивные методы, экологическое мышление.

Abstract. This article explores the effectiveness of applying TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study)–based approaches in teaching the topic “The Relationship Between Living and Non-living Nature” within the 3rdgrade Natural Science curriculum. The study highlights how the use of visual aids, interactive methods, and real-life examples enhances students' ecological thinking, observation, and reasoning skills. Findings indicate that TIMSS-style tasks improve

learners' ability to apply knowledge in practice, identify cause–effect relationships, and justify their ideas.

Keywords: *TIMSS, natural science, living and non-living nature, visual aids, primary education, interactive methods, ecological thinking.*

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishi yetarli emas. Bugungi kunda ta'limning asosiy maqsadi — o'quvchilarda o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash, tahlil qilish, mantiqan fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Shu maqsadda xalqaro baholash dasturlaridan biri bo'lgan TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) muhim ahamiyat kasb etadi.

TIMSS baholashining asosiy vazifasi — 4-sinf va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha tayyorgarlik darajasini aniqlash, ularning bilim va ko'nikmalarini xalqaro standartlar asosida baholashdir. Ushbu dastur natijalari orqali mamlakatlar o'quvchilari:

- xalqaro ta'lim standartlariga nisbatan qay darajada natija ko'rsatayotgani;
- dars metodikasi va o'qituvchilik yondashuvlari samaradorligi;
- o'quvchilarning mustaqil fikrlash va tahlil qilish darajasi haqida ma'lumot olish imkoniga ega bo'ladilar.

TIMSS topshiriqlari o'quvchilardan faqat eslab qolish emas, balki bilimni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish va izchil fikrlashni talab qiladi. Shu boisdan maktablarda interaktiv metodlar, vizual vositalar va hayotiy misollar asosida o'qitish yondashuvlari tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

TIMSS doirasida 4-sinf o'quvchilari uchun “Jonli tabiat” bo'limi eng muhim yo'nalishlardan biridir. Bu bo'lim o'quvchilarda tabiatning yaxlitligi, tirik va jonsiz tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, ekologik muvozanat haqida bilim va tushunchalar hosil qiladi. Ayniqsa, “Jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi bog'liqlik” mavzusi bolalarda kuzatish, solishtirish, tahlil qilish, sabablilikni aniqlash kabi tabiiy-ilmiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shu sababli, ushbu maqolada xalqaro baholash mezonlariga asoslangan yondashuvlar orqali “Jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi bog'liqlik” mavzusini o'qitish, vizual materiallar va interaktiv topshiriqlardan foydalanishning samaradorligi yoritiladi. Mazkur yondashuv o'quvchilarning bilimlarini yanada mustahkamlash, TIMSS baholashlariga puxta tayyorlov hamda tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga xizmat qiladi.

O'quvchilarda tabiiy-ilmiy fikrlashni shakllantirishda vizual vositalar, hayotiy misollar va interaktiv topshiriqlarning o'rni beqiyosdir. Xalqaro tajriba, xususan,

TIMSS tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, vizual yondashuv va faol o'qitish metodlari dars samaradorligini sezilarli oshiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun biologiya, ekologiya va fizika elementlarini birlashtirgan tabiiy fan darslarini rasm, sxema va kichik tajribalar orqali o'rganish osonroq kechadi.

Amaliy kuzatishlar natijasida aniqlanganki:

– Darsda diagramma, rasm va infografikalardan foydalanilganda, o'quvchilarning mavzuni tushunish darajasi 20–30% ga yuqorilaydi.

– Interaktiv testlar (Wordwall, LearningApps va boshqalar) o'quvchilarning motivatsiyasini va darsda faol ishtirokini oshiradi.

– Vizual yondashuv o'quvchilarda “ikki tomonlama kodlash” (matn + tasvir) asosida axborotni eslab qolishni osonlashtiradi.

– Hayotiy misollar asosida ishlangan TIMSS uslubidagi topshiriqlar (masalan, jonli va jonsiz tabiat munosabatiga doir savollar) mantiqiy fikrlash va tahlil ko'nikmalarini kuchaytiradi.

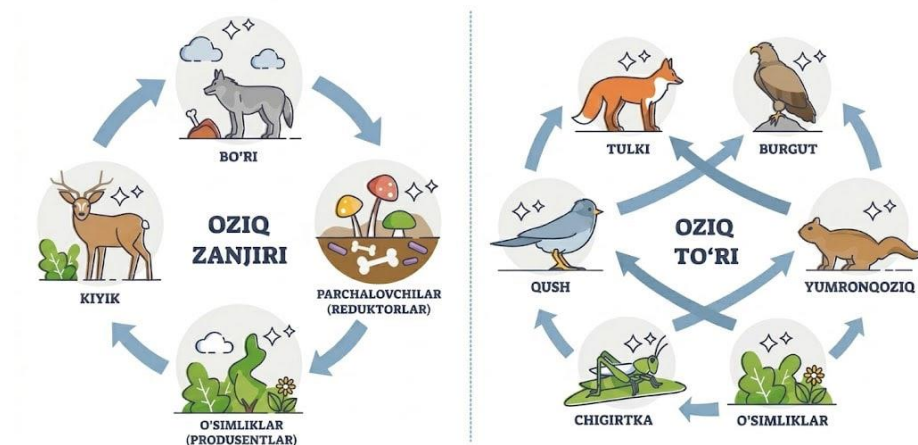
O'qituvchilarning darsni puxta rejalashtirishi, vizual vositalarni to'g'ri tanlashi va interaktiv metodlardan unumli foydalanishi natijasida o'quvchilarning tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqishi ortadi, “nima uchun?” va “qanday?” degan savollar orqali izlanish ruhi shakllanadi.

Shuningdek, “Jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi bog'liqlik” mavzusini o'qitish davomida o'quvchilar hayvonlarning muhitga moslashuvi, o'simliklarning quyosh nuri va suv bilan o'zaro aloqasi, ekologik muvozanat kabi tushunchalarni o'z tajribasi orqali anglaydilar. Bu esa ularni tabiatni asrash, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash kabi muhim kompetensiyalarga ega bo'lishiga yordam beradi.

Umuman olganda, o'quv jarayonida vizual va interaktiv vositalardan foydalanish:

- o'quvchilar bilimining o'zlashtirish darajasini oshiradi;
- ekologik fikrlashni rivojlantiradi;
- TIMSS baholashlarida yuqori natijalarga erishish uchun zarur tayanch asos yaratadi.

Shu bois boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitishda ko'rgazmalilik, interfaol va amaliy metodlarni birgalikda qo'llash eng samarali yondashuv hisoblanadi.

Vizual yordam vositalari kognitiv jarayonlarni soddalashtiradi, chunki ular matn va tasvirni birlashtirib, Paivio nazariyasiga ko'ra "ikki tomonlama kodlash"ni ta'minlaydi. Bu ayniqsa murakkab ekologik munosabatlarni o'zlashtirishda muhim. TIMSS xalqaro baholash dasturi boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun katta ma'suliyat yuklaydi. TIMSS dasturi boshlang'ich ta'limning 4-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlardagi bilim va ko'nikmalarini baholaydi. Albatta, bunda yuqori samaradorlikka erishishda. o'qituvchidan yuqori bilim va malakaga ega bo'lish xususan, o'qituvchilarning fanlarni chuqur va amaliy yo'l bilan o'rgatish qobiliyati kabi pedagogik kompetensiya ega bo'lishi, o'quvchilarga ta'lim berishda zamonaviy ta'lim metodlardan (interfaol metodlar, loyihalar asosida o'qitish) foydalanishi hamda TIMSS xalqaro formatidagi testlarni tushunish va shu orqali o'quvchilarni mantiqiy, tafakkur qilishga undaydigan savollarga tayyorlash talab qilinadi. Umuman olganda, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'qitish usullari, metodikalar, didaktik printsiplar, pedagogik psixologiya, o'quvchilarning yosh xususiyatlari va rivojlanish ehtiyojlari bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi zarur. Mamlakatimiz TIMSS xalqaro baholashida raqobatbardosh natijalar ko'rsatishi uchun boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari zamonaviy va samarali metodlardan foydalanishi muhim hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limning 4-sinf o'quvchilari uchun faqat tayyor bilimni eslab qolish emas, balki bilimni amaliyotda qo'llash, tahlil qilish, va yaratish qobiliyatlarini rivojlantirish zarur. Interaktiv metodlar o'quvchilarning bu ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. TIMSS xalqaro baholash tizimi ham aynan bilimni amaliyotda qo'llash, tahlil qilish va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini baholaydi. Shuning uchun boshlang'ich ta'limda interaktiv metodlardan foydalanish nafaqat o'quvchilarning ta'lim sifati, balki ularning Xalqaro baholashlarda yuqori natijalar ko'rsatishi uchun ham zarurdir.

Maqolamizni yanada jonli chiqishi uchun 3-sinf tabiiy fanidan “Jonli va jonsiz tabiat o‘rtasidagi bog‘liqlik” mavzusiga to‘xtalib o‘tsak. Tabiiy fanlar -bu tabiat, jumladan, bizning ob-havo, yer va suv, oziq-ovqat va yoqilg‘i manbalarimiz. Tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonlik tayanch kompetensiya sanalib, tabiiy fanlarni o‘qitishning asosiy maqsadidir.

Jonli va jonsiz tabiat o‘rtasidagi bog‘liqlik — tabiatdagi eng asosiy qonuniyatlardan biridir. Tabiatda hech bir narsa yolg‘iz holda yashay olmaydi; har bir tirik mavjudot o‘z hayoti davomida jonsiz tabiat unsurlari bilan o‘zaro aloqada bo‘ladi.

Jonsiz tabiat unsurlari

Havo, suv, tuproq, quyosh nuri, harorat, tog‘ va toshlar — bular jonsiz tabiat qismlaridir. Ular tirik mavjudotlarning yashash sharoitini yaratadi.

Jonli tabiat unsurlari

O‘simliklar, hayvonlar, odamlar, zamburug‘lar va mikroorganizmlar jonli tabiatga kiradi. Ular yashash, oziqlanish, nafas olish, ko‘payish kabi hayotiy jarayonlarni bajaradi.

Ularning o‘zaro bog‘liqligi

– O‘simliklar jonsiz tabiatdan (yer, suv, havo, quyosh nuri) foydalanib oziq modda tayyorlaydi.

– Hayvonlar va odamlar o‘simliklar yoki boshqa hayvonlar bilan oziqlanadi.

– Havodagi kislorod va karbonat angidrid gazlari o‘simliklar va hayvonlar o‘rtasidagi almashinuv orqali muvozanatda turadi.

– Suv va tuproq tirik organizmlar uchun yashash va oziqlanish manbai hisoblanadi.

Agar jonsiz tabiatdagi biror omil (masalan, suv yoki havo) o‘zgarib ketsa, bu jonli mavjudotlarga ham ta’sir qiladi. Masalan, suv ifloslansa — baliqlar nobud bo‘ladi; havo harorati ortsa — o‘simlik turlari o‘zgaradi.

3-sinf tabiiy fanida quyidagi mavzu berilgan.

Jonli va jonsiz tabiat bir-biri bilan uzviy bog‘langan. Har qanday organizm o‘z yashash muhitiga moslashgan. Masalan, burgutlarning keng qanotlari ularga havo oqimlarida uchishga, o‘tkir ko‘zlari esa o‘ljani qidirishga yordam beradi. Baliqlar suvda erigan kislorodni olish uchun jabralaridan foydalanadilar. Sovuq iqlim sharoitida yashovchi hayvonlarning terilari qalin jun bilan yoki teriosti qalin yog‘ qatlami bilan qoplangan bo‘ladi.

Barcha jonli organizmlar oziqlanadilar va nafas oladilar. Ularga nafas olishlari uchun havo, oziqlanishlari uchun esa oziq moddalar va suv kerak bo‘ladi. O‘simliklar oziq moddalarni havodan, suvdan va yerdan oladilar, quyosh nurlari yordamida ularni

oqsillarga, yog' va uglevodlarga aylantiradilar. Hayvonlar o'zlariga kerakli oziq moddalarni boshqa tirik organizmlardan oladilar.

Ushbu mavzuni bolalarga yanada yaxshiroq esda qolarli tarzda tushuntirishimizda xalqaro tadqiqotga oid topshiriqlardan foydalanib ko'rsak.

1. **Burgutning keng qanotlari unga jonsiz tabiatning qaysi unsuri yordamida harakatlanish imkonini beradi?**

A) Quyosh nuri

B) Havo oqimlari

C) Tuproq unumdorligi

D) Suv havzalari

2. **Baliqlar suv ostida nafas olishi uchun jonsiz tabiatning qaysi tarkibiy qismini jabralari orqali o'zlashtiradi?**

A) Suv o'tlarini

B) Karbonat angidridni

C) Suvda erigan kislorodni

D) Mayda qumlarni

3. **Nima uchun sovuq o'lkalarda yashovchi hayvonlarning terisi ostida qalin yog' qatlami bo'ladi?**

A) Tezroq harakatlanish uchun

B) Tana issiqligini saqlash va sovuqdan himoyalash uchun

C) Oziq moddalarni havoga chiqarish uchun

D) Quyosh nuridan ko'proq energiya olish uchun

4. **O'simliklar o'ziga kerakli oziq moddalarni (shakar va kraxmal) hosil qilishda nimadan energiya manbasi sifatida foydalanadi?**

A) Yerdagi chuvalchanglardan

B) Hayvonlarning nafas olishidan

C) Quyosh nurlaridan

D) Atrof-muhitdagi qattiq toshlardan

5. **Agar daryodagi suv juda kuchli ifloslansa, bu birinchi navbatda baliqlarning qaysi hayotiy jarayoniga salbiy ta'sir qiladi?**

A) Suv ustida sakrashiga

B) Jabralari orqali nafas olishiga

C) Rangining o'zgarishiga

D) Suv tubida uxlashiga

6. **Cho'l zonasida uzoq muddat yomg'ir yog'mayapti. Natijada o'simliklar qurib qolmoqda, o'tlovchi hayvonlar esa boshqa joyga ko'chib**

ketmoqda.

Bu holatda jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi qanday bog'liqlik namoyon bo'lgan?

A) Jonsiz tabiat jonlilardan mustaqil yashaydi.

B) Jonsiz tabiatdagi o'zgarish jonli tabiat hayotiga ta'sir qiladi.

C) Jonli tabiat jonsiz tabiatni yaratadi.

D) Hayvonlar iqlimni o'zgartiradi.

7. O'simliklar ozuqa tayyorlashi uchun jonsiz tabiatdan nimalarni qabul qilishi kerak? Uchta muhim omilni yozing.

Javob: Havo (karbonat angidrid), suv va quyosh nuri.

8. Kiyik va yo'lbars bir o'rmonda yashasa ham, ularning oziqlanishi bir-biridan farq qiladi. Kiyik o't bilan, yo'lbars esa boshqa hayvonlar bilan oziqlanadi. Nima uchun tabiatda ikkala turdagi hayvonlar ham bo'lishi muhim?

Javob: Tabiatda muvozanatni saqlash uchun. Kiyiklar o'simliklar haddan tashqari ko'payib ketishining oldini oladi, yo'lbarslar esa o'txo'r hayvonlar sonini nazorat qiladi.

9. Berilgan zanjirda (o't $\rightarrow$ chigirtka $\rightarrow$ qurbaqa $\rightarrow$ ilon) chigirtkani qaysi boshqa jonivor bilan almashtirish mumkin? Javobingizni tushuntiring.

Javob: Kapalak yoki qo'ng'iz bilan. Chunki chigirtka kabi ular ham o'simlik (o't) bilan oziqlanadi va qurbaqaga ozuqa bo'la oladi.

10. Agar cho'l hududida uzoq vaqt yomg'ir yog'masa va hamma suv manbalari qurib qolsa, u yerdagi o'simlik va hayvonlar bilan nima sodir bo'ladi?

Javob: O'simliklar qurib qoladi, hayvonlar esa suvsizlikdan va ozuqa yetishmasligidan nobud bo'ladi yoki boshqa hududga ko'chib ketadi.

11. O'simliklar quyosh nuri yordamida o'zlashtirgan moddalarni nimalarga aylantiradi? (Matn bo'yicha javob bering).

Javob: Oqsillarga, yog'larga va uglevodlarga.

12. Burgutning ko'zlari juda o'tkir bo'lishi uning omon qolishi uchun nima uchun zarur?

Javob: O'tkir ko'zlar burgutga juda balanddan turib ham o'z o'ljasini (oziqasini) aniq ko'rish va uni ovlash imkonini beradi.

Jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi bog'liqlik" mavzusini o'qitishda xalqaro baholash (TIMSS) formatidagi topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning fanni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Bunday yondashuv darsni jonli, qiziqarli va hayotiy misollarga boy qiladi. O'quvchilar tabiatdagi mavjudotlar va ular yashayotgan muhit

o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuzatish, tahlil qilish va sabab–natijani anglash orqali tabiiy-ilmiy tafakkurini rivojlantiradi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, vizual materiallar, interaktiv testlar va real hayotga asoslangan savollar yordamida o'tilgan darslarda o'quvchilarning faolligi va eslab qolish darajasi yuqori bo'ladi. Ular nafaqat faktlarni, balki tabiatda sodir bo'layotgan jarayonlar o'zaro ta'sirini ham anglay oladi.

Shunday qilib, jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish o'quvchilarda ekologik madaniyat, tabiatni asrash tuyg'usi va ilmiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. TIMSS yondashuvi asosida tashkil etilgan bunday darslar ta'lim sifatini oshiradi va o'quvchilarning xalqaro baholashlarda yuqori natijalar ko'rsatishiga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. A.Ismailov va boshq. – Toshkent: TIMSS 2021 BAHOLASH QAMROV DOIRASIю “Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi”, 2021-yil.
2. Y.V.Malikova - Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik, I qism - Toshkent. “Novda Edutainment”, 2023.
3. Nuquljon Raximova. Timss xalqaro tadqiqoti qamrovi doiralari.2025
4. <https://www.researchgate.net/publication/392323231> Timss xalqaro tadqiqoti qamrovi doiralari
5. <http://mahoratacademy.uz/kurs-sahifasi/80>

BAHOLASHNING O'QUV MAQSADLARIGA MUVOFIQLIGI

D.B.Boyqobilov., Qurolova M.M.

A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti
Navoiy viloyati Xatirchi tumani IMI kimyo fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu ishda ta'lim jarayonining uch asosiy tarkibiy qismi — o'quv maqsadlari, o'qitish faoliyatlari va baholash tizimining o'zaro uyg'unligi masalasi ko'rib chiqiladi. “Moslashuv uchburchagi” kontseptsiyasi asosida baholash o'quv maqsadlariga mos kelmagan taqdirda ta'lim sifatiga va o'quvchi motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi tahlil etiladi. Bloom taksonomiyasining yangilangan variantiga asoslanib, har bir kognitiv darajaga mos baholash usullari va strategiyalari tavsiya etiladi.

Kalit soʻzlar: baholash, oʻquv maqsadlari, moslashuv uchburchagi, Bloom taksonomiyasi, formativ baholash, oʻqitish strategiyalari.

Аннотация. В данной работе рассматривается вопрос взаимосвязи трёх основных компонентов образовательного процесса — учебных целей, учебной деятельности и системы оценивания. На основе концепции «треугольника согласованности» анализируется, что несоответствие оценивания учебным целям может негативно влиять на качество образования и мотивацию обучающихся. На основе обновлённой версии таксономии Блума предлагаются методы и стратегии оценивания, соответствующие каждому когнитивному уровню.

Ключевые слова: оценивание, учебные цели, треугольник согласованности, таксономия Блума, формативное оценивание, стратегии обучения.

Abstract. This study examines the interrelationship among the three main components of the educational process — learning objectives, teaching activities, and assessment system. Based on the concept of the “alignment triangle,” it analyzes how misalignment between assessment and learning objectives can negatively affect the quality of education and student motivation. Using the revised Bloom’s taxonomy, appropriate assessment methods and strategies for each cognitive level are proposed.

Keywords: assessment, learning objectives, alignment triangle, Bloom’s taxonomy, formative assessment, teaching strategies.

Ta’lim tizimida baholash oʻquvchi va oʻqituvchi oʻrtasidagi eng muhim pedagogik koʻpriklardan biri hisoblanadi. U nafaqat oʻquvchilarning bilim darajasini aniqlovchi vosita, balki ta’lim jarayonining samaradorligi va oʻqitish sifatini belgilovchi asosiy mezon sifatida ham xizmat qiladi.

Baholash oʻquvchilar nimani oʻrganishi kerakligini va ular bu bilimlarni qay darajada egallaganini koʻrsatishi lozim. Shu bilan birga, oʻqitish jarayoni aynan shu bilim va koʻnikmalarni egallashga yoʻnaltirilgan boʻlishi zarur. Bu maqsadga erishish uchun baholashlar, oʻquv maqsadlari va oʻqitish strategiyalari bir-biriga mutanosib va izchillikda boʻlishi, ya’ni bir-birini mustahkamlashi lozim [1–2].

Moslashuv uchburchagi — ta’lim jarayonining samaradorligi oʻquv maqsadlari, oʻqitish faoliyatlari va baholash tizimining oʻzaro uygʻunligiga bevosita bogʻliqdir. Oʻquv maqsadlari ta’lim jarayonining yakuniy natijasini belgilab, oʻquvchilarda shakllantirilishi lozim boʻlgan bilim, koʻnikma va kompetensiyalarni aniq koʻrsatadi. Oʻqitish faoliyatlari esa mazkur maqsadlarga erishishni ta’minlovchi pedagogik usullar,

mashg'ulotlar va amaliy topshiriqlar majmuasidan iborat bo'lib, ular o'quvchini belgilangan natijalarga tayyorlashga xizmat qiladi. Shu sababli o'qitish jarayonida tanlangan metodlar o'quv maqsadlariga mos ravishda rejalashtirilishi muhim ahamiyatga ega. Baholash tizimi esa o'quvchilarning erishgan natijalarini aniqlash va tahlil qilish orqali ta'lim samaradorligini baholash imkonini beradi (1-rasm).

1-rasm. Ta'lim jarayonining uch asosiy elementi

Baholash tizimi o'quvchilarning o'quv maqsadlariga qay darajada erishganini aniqlash, o'qitish jarayonining sifatini baholash va ta'lim samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu uch tarkibiy element — o'quv maqsadlari, o'qitish faoliyatlari va baholash tizimi — o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ta'limdagi “moslashuv uchburchagi” ni tashkil etadi va ularning bir-biriga mos kelishi o'quv jarayonining izchilligi, shaffofligi va natijadorligini ta'minlaydi (1-rasm). Aksincha, bu elementlar o'rtasidagi nomuvofiqlik o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini to'liq namoyon etmasligiga hamda ta'lim sifatining pasayishiga olib keladi [3–5].

Muammo: nomuvofiqlikning oqibatlariga-bugungi kunda ko'plab umumta'lim maktablari va ta'lim muassasalarida baholash tizimi o'quv maqsadlari bilan yetarlicha uyg'unlashmagan. Ko'pincha baholash faqat fakt va ma'lumotlarni yodlashga yo'naltiriladi, o'quvchining shaxsiy rivoji va kompetensiyalarini baholashdan ko'ra raqamli natijalarni ustuvor qiladi. Uch tarkibiy elementning o'zaro mosligini ta'minlash uchun quyidagi savollar yuzaga keladi:

– O'quv maqsadlari: o'quvchilar biror mavzuni tugatgach, nimani bilishi va nimalarni qila olishi kerak?

– Baholash: belgilangan o'quv maqsadlariga o'quvchilar erishgan yoki erishmaganini aniqlash uchun qanday topshiriqlar mos keladi?

– O'qitish strategiyalari: dars jarayonida va darsdan tashqari qanday faoliyatlar o'quv maqsadlarini mustahkamlaydi va o'quvchilarni baholashga tayyorlaydi?

Nomuvofiqlik amaliyotda ikki xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, o'qituvchi maqsadi o'quvchilarning tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'lsa-da, baholash faqat faktlarni yodlashni o'lchasa, o'quvchilar tahliliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, ammo imtihon ular o'rgangan narsani baholamaydi — bu esa o'quvchida qoniqmaslik va motivatsiyaning pasayishiga olib keladi. Ikkinchidan, agar baholash o'quvchilarning turli mualliflar fikrlarini taqqoslash va tanqid qilish qobiliyatini o'lchasa, lekin o'qitish strategiyalari faqat fikrlarni qisqacha bayon qilishga qaratilgan bo'lsa, o'quvchilar baholashda talab qilinadigan ko'nikmalarni o'rganmaydi va mashq qilmaydi.

Bloom taksonomiyasi va baholash muvofiqligi-bloom taksonomiyasining yangilangan variantiga asoslanib, o'quv maqsadlarini baholash turli darajadagi bilim va ko'nikmalarni aniqlashga yo'naltiriladi. Mazkur darajalar quyidagi tartibda tavsiflanadi. Bilimlarni eslash, tanib olish va aniqlash darajasidagi maqsadlar test savollari, bo'sh joyni to'ldirish, moslashtirish va belgilash kabi baholash shakllari orqali aniqlanadi. Ushbu usullar o'quvchilarning atamalar, faktlar va asosiy tushunchalarni qay darajada egallaganligini ko'rsatadi. Bilimlarni tushunish va talqin qilish bilan bog'liq maqsadlar insholar, imtihon savollari, masalalar, sinf muhokamalari va tushuncha xaritalari orqali baholanadi. Ushbu jarayonda o'quvchilar o'rganilgan materialni qisqacha bayon qilish, turli nazariya va jarayonlarni taqqoslash, ma'lumotlarni belgilangan mezonlar asosida tasniflash va tushunchalarga mos misollar keltira olish ko'nikmalarini namoyon qiladi.

Bilimlarni amaliyotda qo'llash va tahlil qilishga yo'naltirilgan maqsadlar masalalar yechish, laboratoriya ishlari, amaliy mashg'ulotlar, keyslar va loyihalar orqali aniqlanadi. Bu usullar o'quvchilarning muammolarni hal qilish, mos usullarni tanlash, muhim va nomuhim ma'lumotlarni ajratish hamda elementlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Yuqori darajadagi maqsadlar — baholash va yaratish faoliyatlari — kundaliklar, tahliliy yozuvlar, tadqiqot ishlari, insholar va loyihalar orqali aniqlanadi. Bunday baholash shakllari o'quvchilarning ishlarni tanqidiy baholash, asoslangan xulosalar chiqarish va yangi g'oya yoki mahsulot yaratish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa-xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida baholash, o'quv maqsadlari va o'qitish strategiyalari o'rtasidagi uyg'unlik ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omildir. Moslashuv uchburchagining uch elementi — o'quv maqsadlari, o'qitish faoliyatlari va baholash tizimi — faqat o'zaro hamohang ishlaganda o'quvchi haqiqiy bilim, ko'nikma va kompetensiyaga ega bo'ladi. Shu sababli, baholash tizimini o'quv maqsadlari va o'qitish strategiyalariga moslashtirish nafaqat metodologik talab, balki ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning rivojlanishini ta'minlash va ularning bilimi hamda ko'nikmalarini samarali baholashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Carnegie Mellon University, Eberly Center. Align Assessments, Objectives, Instructional Strategies. – URL:
<https://www.cmu.edu/teaching/assessment/basics/alignment.html>

2. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 3rd ed. – Maidenhead: Open University Press/McGraw Hill, 2007. – 360 p.

3. Foster H. The impact of formative assessment on student learning outcomes: A meta-analytical review // Academy of Educational Leadership Journal. – 2024. – Vol. 28, № S1. – P. 1–3.

4. Panadero E. et al. Effects of Rubrics on Academic Performance, Self-Regulated Learning, and Self-Efficacy: A Meta-analytic Review // Educational Psychology Review. – 2023. – URL: <https://doi.org/10.1007/s10648-023-09823-4>.

KIMYO FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR

D.B.Boyqobilov., Sh.I.Iskandarova

A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti
dilshodkimyo1988@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada kimyo fanini o'qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarning o'rni va samaradorligi tahlil qilinadi, ta'lim jarayonida interaktiv vositalar, virtual laboratoriyalar, multimedia resurslari, raqamli simulyatsiyalar va masofaviy ta'lim platformalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, an'anaviy va innovatsion o'qitish usullarining qiyosiy tahlili asosida o'quvchilarning kimyo faniga bo'lgan qiziqishini oshirish, mavzularni tushunarli va vizual tarzda yetkazish hamda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda zamonaviy texnologiyalarning samaradorligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: kimyo ta'limi, zamonaviy texnologiyalar, virtual laboratoriya, multimedia, interaktiv o'qitish, raqamli resurslar, masofaviy ta'lim.

Аннотация. В данной статье анализируется роль и эффективность современных информационно-коммуникационных и педагогических технологий в преподавании химии. Рассматриваются возможности использования интерактивных инструментов, виртуальных лабораторий, мультимедийных ресурсов, цифровых симуляций и платформ дистанционного обучения в образовательном процессе. Также на основе сравнительного анализа традиционных и инновационных методов обучения обосновывается эффективность современных технологий в повышении интереса учащихся к химии, наглядной и понятной подаче материала, а также в формировании практических навыков.

Ключевые слова: химическое образование, современные технологии, виртуальная лаборатория, мультимедиа, интерактивное обучение, цифровые ресурсы, дистанционное обучение.

Abstract. This article analyzes the role and effectiveness of modern information-communication and pedagogical technologies in teaching chemistry. It examines the possibilities of using interactive tools, virtual laboratories, multimedia resources, digital simulations, and distance learning platforms in the educational process. The article also provides a comparative analysis of traditional and innovative teaching methods, substantiating the effectiveness of modern technologies in increasing students' interest in chemistry, delivering topics in a comprehensible and visual way, and developing practical skills.

Keywords: Chemistry education, modern technologies, virtual laboratory, multimedia, interactive teaching, digital resources, distance learning.

Bugungi kunda globallashuv jarayonida ta'limning asosiy vazifasi — har tomonlama kamol topgan, raqobatbardosh mutaxassisni tarbiyalashdir. Tezkor axborot almashinuvi sharoitida o'quvchilarga qisqa vaqt ichida sifatli bilim berish va ularning o'quv faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratish o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda zamonaviy ta'lim texnologiyasi ta'lim maqsadlariga erishishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonning ilmiy asoslangan tizimi sifatida talqin etilmoqda. U oldindan loyihalashtirilgan o'quv jarayonini yaxlit yondashuv asosida bosqichma-bosqich amalga oshirishni, belgilangan natijalarga erishish uchun metod, usul va vositalar majmuasini ishlab chiqish hamda ularni samarali qo'llashni nazarda tutadi. Shuningdek, ushbu texnologiya ta'lim jarayonini optimallashtirish va uni yuqori darajada boshqarishni ta'minlashga xizmat qiladi [1].

Ta'lim texnologiyasining asosiy muammosi ta'lim oluvchining shaxsiy rivojlanishi orqali belgilangan ta'lim maqsadlariga erishishni ta'minlashdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan, pedagog ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlardan foydalanar ekan, bir qator pedagogik va metodik talab hamda shartlarga qat'iy rioya etishi lozim bo'ladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida pedagog quyidagi asosiy talablarga rioya etishi lozim:

- har bir o'quvchini alohida shaxs sifatida hurmat qilish va uning qadr-qimmatini inobatga olish;

- o'quvchining ruhiy holati, qiziqishlari va xohish-istaklarini to'g'ri baholash hamda e'tiborga olish;

- har bir o'quvchiga ishonch bildirish va uning imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash;

-qulay ta'lim muhiti yaratish orqali o'quvchilarning erkin va mustaqil faoliyat yuritishiga sharoit hozirlash.

Ta'lim jarayonida pedagog tomonidan innovatsion xarakterga ega faol metodlardan foydalanish o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ijodiy qobiliyatlarini yanada oshirishga xizmat qiladi. Jumladan, muammoli izlanish, kichik tadqiqotlarni amalga oshirish, debat va bahs-munozaralar, evristik suhbat hamda kichik guruhlarda ishlash kabi usullar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Ushbu usullar zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib bormoqda hamda ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni ta'minlovchi asosiy bo'g'in sifatida qaraladi (1-rasm).

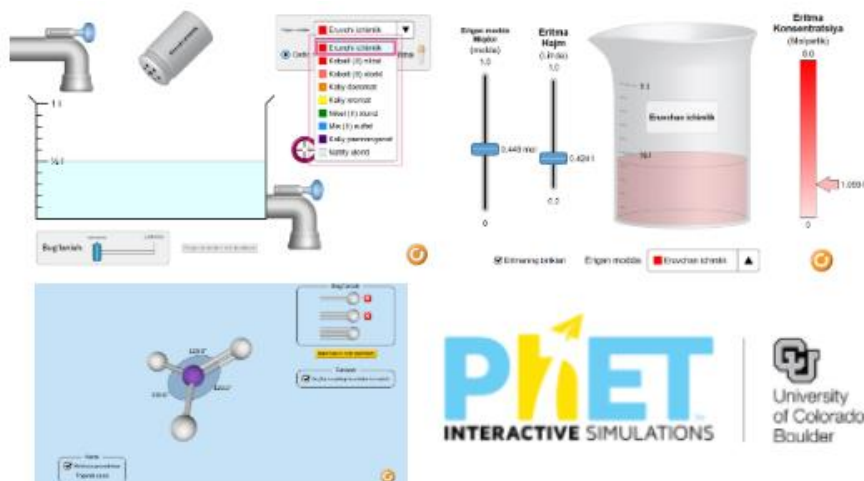
1-rasm. Zamonaviy ta'lim turlari

Innovatsion o'qitish-bu ta'lim jarayonida yangi, zamonaviy va samarali pedagogik texnologiyalar, metod va vositalardan foydalanishga asoslangan o'qitish tizimidir. U an'anaviy yondashuvlardan farqli ravishda o'quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta'lim sifatini yaxshilashga yo'naltiriladi.

Kimyo fanida innovatsion o'qitishga bir nechta aniq misollar keltirish mumkin. Masalan, virtual laboratoriyalar yordamida xavfli yoki qimmat reaktivlarsiz tajribalarni kompyuter simulyatsiyasi orqali bajarish; raqamli simulyatsiyalar orqali kimyoviy reaksiyalar mexanizmini (masalan, oksidlanish-qaytarilish yoki kislota-ishqor reaksiyalari) vizual ko'rinishda kuzatish; interaktiv multimedia taqdimotlar orqali atom tuzilishi yoki molekulyar bog'lanishlarni 3D formatda o'rganish; muammoli o'qitish asosida real hayotdagi kimyoviy jarayonlarni (masalan, suvning ifloslanishi yoki korroziya jarayoni) tahlil qilish; hamda kichik guruhlarda laboratoriya loyihalari orqali o'quvchilarning mustaqil tajriba o'tkazishi va natijalarni tahlil qilishi shular

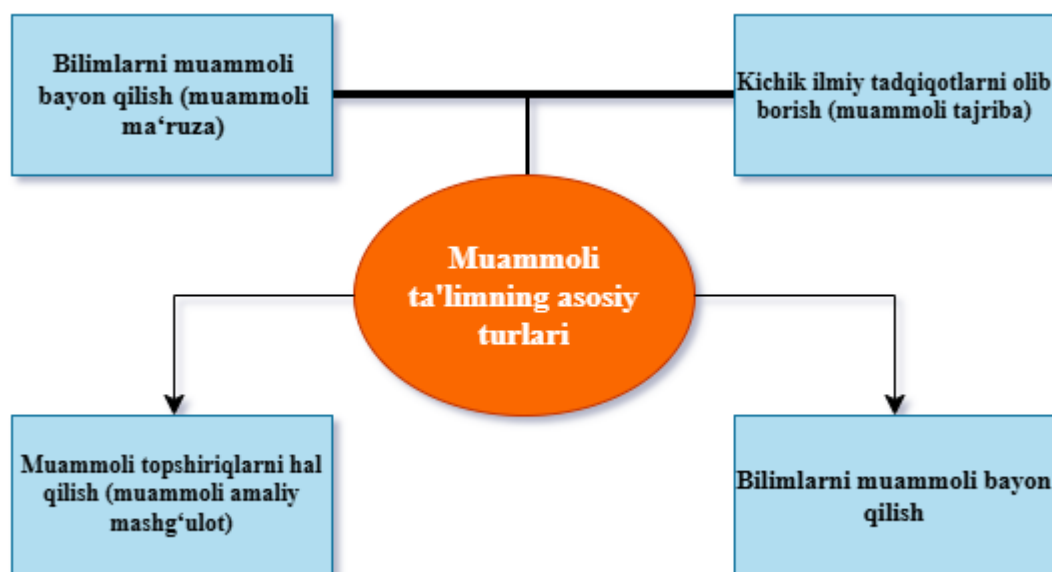
jumlasidandir. Bu usullar kimyo fanini yanada tushunarli, qiziqarli va amaliy ahamiyatga ega qiladi [3].

Masalan, hozirgi kunda zamonaviy ta'lim platformalaridan biri sifatida PhET Interactive Simulations (University of Colorado Boulder) alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu platforma kimyo fanida ko'zga ko'rinmaydigan mikrojarayonlarni (atom va molekular harakati, kimyoviy reaksiyalar, eritmalar hosil bo'lishi va boshqalar) vizual tarzda simulyatsiya qilish imkonini beradi. PhET yordamida o'quvchilarda mavzuga oid aniq tasavvur shakllanadi, nazariy bilimlar amaliy vizual model bilan mustahkamlanadi hamda murakkab kimyoviy jarayonlarni tushunish osonlashadi (2-rasm).

2-rasm. PhET Interactive Simulationsning Kimyo fanida qo'llanilishi.

Yana bir zamonaviy usullaridan biri bu-muammoli o'qitishdir. Bu usul takomillashgan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan biri bo'lib, hozirgi oliy ta'lim tizimida samarali o'qitish usullaridan hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi o'quvchini faol bilish jarayoniga jalb etish hamda tafakkurda ilmiy-tadqiqot yondashuvini shakllantirishdan iboratdir. Muammoli ta'lim ijodiy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxsni tarbiyalash maqsadlariga to'liq mos keladi.

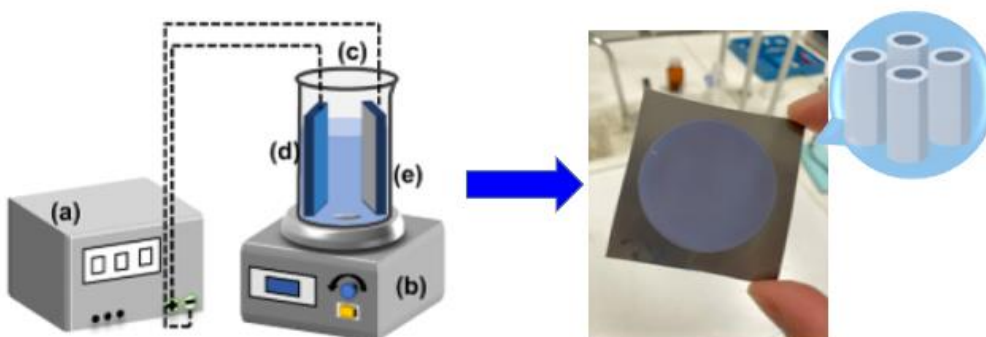

3-rasm. Muammoli ta'limning asosiy turlari.

Kimyo fanini o'qitishda loyiha ta'limi (Project-Based Learning - PBL) o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlaydi, balki ularda tadqiqotchilik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Bunda loyihalar davomida o'quvchilarga Venn diagrammasi, Baliq skeleti yoki SWOT tahlil kabi metodik vositalardan foydalanishni tavsiya etish, ularning tizimli fikrlashini oshiradi. Shuningdek, loyiha natijalarini raqamli platformalarda (masalan, LearningApps orqali interaktiv o'yin ko'rinishida) mustahkamlash dars samaradorligini yanada yuqori qiladi.

Nanotexnologiya — moddalarni atom va molekula darajasida (1 dan 100 nanometrgacha) boshqarish asosiga qurilgan sohadir. Nanomateriallarning oddiy moddalardan asosiy farqi shundaki, o'lcham o'ta kichrayganda moddaning fizik va kimyoviy xossalari (o'tkazuvchanlik, mustahkamlik, optik xususiyatlar) tubdan o'zgaradi. Nanotexnologik tadqiqotlar bugungi kunda materiallarning barqarorligini oshirish va resurslarni tejashda eng istiqbolli yo'nalish hisoblanadi (4-rasm).

4-rasm. Suvni tozalash uchun TiO₂ nanomateriallarining olinishi

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, AKT va innovatsion metodlar kimyo darslarini nazariy bilimlardan amaliy faoliyatga, zerikarli yodlash jarayonidan esa qiziqarli tadqiqot va izlanishga aylantiradi. Virtual simulyatsiyalar murakkab kimyoviy jarayonlarni mikrodarajada ko'rsatish orqali o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi va mavzuni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Interaktiv o'yinlar hamda raqamli ta'lim resurslari esa har bir o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini oshirib, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada, an'anaviy va zamonaviy ta'lim usullarining uyg'unligi ta'lim sifatini oshiruvchi hamda XXI asr ko'nikmalarini shakllantiruvchi muhim omilga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G.A. Ixtiyarova, D.J.Bekchanov. M.Sh. Ahadov. Kimyoni o'qitishda zamonaviy texnologiyalar. Toshkent-2020.
2. Ro'zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Metod.qo'll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013.
3. O'tkir zehinlilar kitobi. B.Akbarov, M.Primqulov. Toshkent —O'zbekiston 2015.

KIMYO FANINI O'QITISHDA O'QUV MATERIALLARINI TANLASH VA TAYYORLASH

D.B.Boyqobilov

A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti
dilshodkimyo1988@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda kimyo fanini o'qitishda o'quv materiallarini tanlash va tayyorlashning zamonaviy yondashuvlari ko'rib chiqiladi. O'quv materiallarini to'g'ri tanlash ta'lim samaradorligini oshirishi, o'quvchilarning bilim va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Kimyo o'qitish, o'quv materiallari, ta'lim sifati, AKT, didaktik yondashuv.

Аннотация. В данной тезисной работе рассматриваются современные подходы к выбору и подготовке учебных материалов при преподавании химии. Анализируется значение правильного отбора учебных материалов для повышения эффективности обучения и развития знаний и практических навыков учащихся.

Ключевые слова. Преподавание химии, учебные материалы, качество образования, ИКТ, дидактический подход.

Abstract. This thesis examines modern approaches to selecting and preparing educational materials in chemistry teaching. The importance of proper selection of learning materials in improving teaching effectiveness and developing students' knowledge and practical skills is analyzed.

Kimyo fanini o'qitishda o'quv materiallarini tanlash va tayyorlash jarayoni davlat ta'lim standartlariga moslik, ilmiylik va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Zamonaviy yondashuvda materiallar nafaqat nazariy ma'lumot berishi, balki vizual vositalar, virtual laboratoriyalar va AKT imkoniyatlari bilan boyitilgan holda murakkab jarayonlarni sodda va tushunarli tarzda yetkazib berishi lozim. Bu kabi tizimli tayyorgarlik o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ularda nazariy bilimlarni amaliyotda samarali qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi [1].

Kimyo ta'limini zamonaviy talablar darajasiga ko'tarish uchun o'quv materiallarini shunchaki ma'lumotlar to'plami sifatida emas, balki o'quvchini faol tadqiqotga undaydigan intellektual vosita sifatida loyihalash zarur. Quyida keltirilgan innovatsion metodlar nazariya va amaliyot o'rtasidagi masofani qisqartirib, murakkab kimyoviy jarayonlarni vizual va interaktiv shaklda yetkazishga xizmat qiladi [2-3]:

VR (Virtual borliq) va AR (To'ldirilgan borliq): Material tayyorlashda smartfon orqali molekulalarni 3D ko'rinishda ko'rish imkonini beruvchi AR-kartochkalardan foydalanish. Bu o'quvchiga atomlar orasidagi bog'lanishni real fazoda his qilish imkonini beradi.

Gamifikatsiya va EdTech platformalar: O'quv materiallarini o'yin shakliga keltirish va ularni LearningApps, Quizizz kabi platformalar orqali interaktiv test yoki domino o'yinlari ko'rinishida tayyorlash.

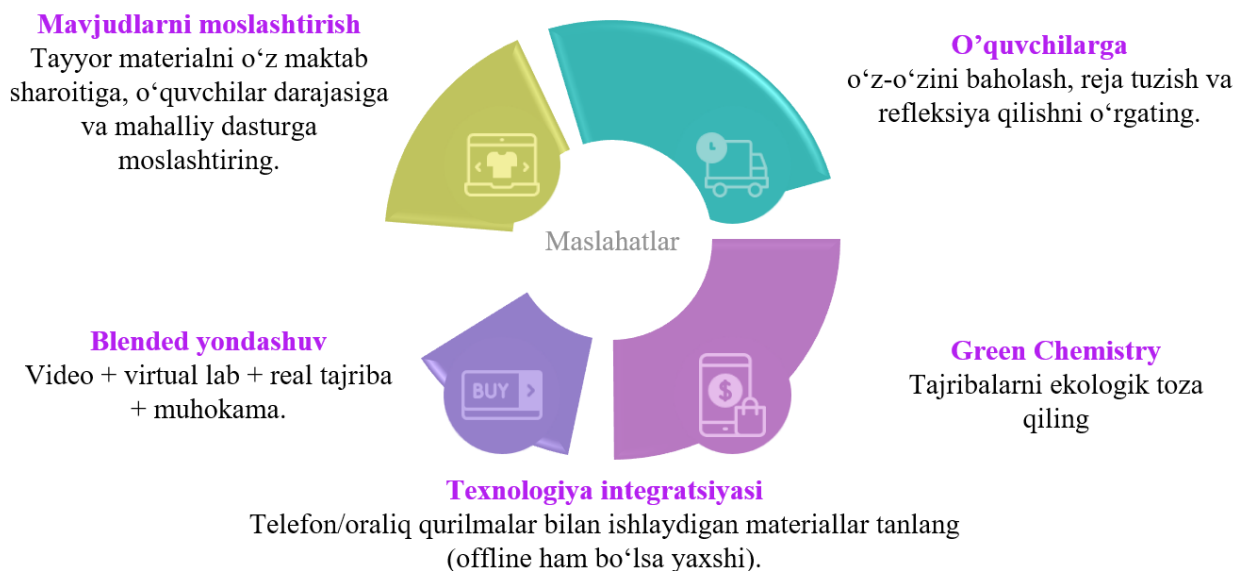
Mikrokimyo: Materiallarni tanlashda reaktivlarni minimal miqdorda (tomchi usulida) ishlatadigan tajribalarga e'tibor qaratish. Bu xavfsizlikni ta'minlaydi, vaqtni tejaydi va ekologik toza yondashuvni shakllantiradi.

Infografika va vizual kontent: Matnli ma'lumotlarni kamaytirib, jarayonlarni qadam-baqadam ko'rsatuvchi raqamli infografikalar va qisqa "skribaing" (chizuvchi) videolar yaratish.

Sun'iy intellekt (AI) yordamida personallashtirish: O'quvchining o'zlashtirish darajasiga qarab, sun'iy intellekt yordamida darajali topshiriqlar va individual o'quv traektoriyalarini shakllantirish.

STEM integratsiyasi: Kimyo materiallarini fizika, biologiya va matematika bilan bog'lagan holda, "muammo-yechim" (PBL) tamoyili asosida (masalan, "Nanomateriallarning tibbiyotdagi roli") tayyorlash.

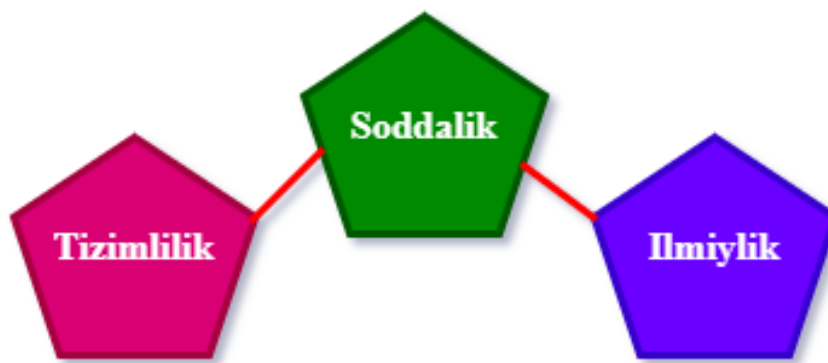
O'quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda, kimyo darslari uchun o'quv materiallarini tanlash va tayyorlash jarayonini takomillashtirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar taklif etiladi (1-rasm):

1-rasm. Kimyo darslari uchun o'quv materiallarini tanlash va tayyorlash jarayonini takomillashtirish uchun tavsiyalar.

Shuningdek, ta'lim jarayonida o'quv materiallarini samarali tanlash va darsni ilmiy asosda loyihalash o'qituvchining muhim vazifalaridan biridir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o'quv materialining sifatini oshirish, uni o'quvchi uchun tushunarli va tizimli shaklda taqdim etish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayonida turli metodik tamoyillar va modellar qo'llaniladi.

Shulardan biri 3S modeli (yoki 3S tamoyili) bo'lib, u ta'limda, ayniqsa o'quv materiallarini tayyorlash va darsni loyihalashda qo'llaniladigan yondashuvlardan biri hisoblanadi (2-rasm) [4].

2-rasm. 3 S tamoyilining tarkibi

U turli manbalarda biroz farqli talqin qilinadi, lekin pedagogikada eng ko‘p ishlatiladigan varianti hisoblanadi. Ta’lim jarayonida o‘quv materiallarini samarali tanlash va darsni loyihalashda 3S modeli muhim o‘rin tutadi. U soddalik, tizimlilik va ilmiylik tamoyillariga asoslanib, o‘quv materialining aniq va tushunarli bo‘lishini, mavzularning mantiqiy ketma-ketlikda berilishini hamda ilmiy jihatdan to‘g‘ri va asoslangan bo‘lishini ta’minlaydi. Ushbu model o‘quvchining yosh va bilim darajasini hisobga olgan holda bilimlarni bosqichma-bosqich shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada o‘quv jarayonida bilimning uzluksizligi va ilmiy ishonchliligi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Petrucci R.H., Harwood W.S., Herring F.G. “General Chemistry: Principles and Modern Applications”. – Pearson Education, 2017.
2. Azimov A., Karimov N. “Umumiy kimyo o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
3. Xodiyev B.Yu., G‘ofurov Z.G‘. “Kimyo o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
4. Tolipov O‘., Usmonboeva M. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2016.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISHGA DOIR ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR

Samarqand viloyati PMM tarix,
davlat va huquq asoslari fani metodisti R.Buranova,
Samarqand viloyati PMM o‘qituvchi D.Kushanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitida pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan ilg'or xorijiy tajribalar tahlil qilinadi. Xususan, Finlandiya, Janubiy Koreya, Singapur, AQSh davlatlarida o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, innovatsion platformalar va malaka oshirish tizimlari o'rganilgan. Tadqiqot davomida pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning samarali mexanizmlari, masofaviy ta'lim vositalari va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim texnologiyalarining o'rni yoritilgan. Shuningdek, maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida xorijiy tajribalarni joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, pedagog kompetensiyasi, kasbiy rivojlanish, xorijiy tajriba, innovatsion texnologiyalar, masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt.

Globalashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ta'lim tizimida tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, raqamli ta'lim muhiti pedagoglardan yangi bilim va ko'nikmalarni talab qilmoqda. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishi, onlayn ta'lim platformalarini boshqarishi va innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo'llashi zarur.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar pedagoglarni kasbiy rivojlantirishning raqamli modelini yaratishga alohida e'tibor qaratmoqda. Ushbu davlatlarda o'qituvchilarning malakasini oshirish masofaviy kurslar, virtual laboratoriyalar, elektron portfoliolar, sun'iy intellekt tizimlari va xalqaro onlayn platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Shu sababli xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Finlandiya tajribasi. Finlandiya dunyo ta'lim tizimida yuqori natijalarga erishgan mamlakatlardan biri hisoblanadi. Ushbu davlatda pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz ta'lim tamoyiliga asoslanadi. O'qituvchilar uchun raqamli pedagogika, media savodxonlik va innovatsion metodikalarga oid maxsus kurslar tashkil etiladi.

Finlandiyada "Phenomenon Based Learning" modeli keng qo'llanilib, bunda o'quvchilar va o'qituvchilar real hayotiy muammolarni raqamli texnologiyalar yordamida birgalikda hal qiladi. O'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadida Moodle, Google Classroom hamda Microsoft Teams platformalaridan keng foydalaniladi.

Shuningdek, Finlandiya universitetlarida pedagoglarni tayyorlash jarayonida amaliyot va tadqiqot integratsiyasiga katta ahamiyat beriladi. Bu esa o'qituvchilarning innovatsion fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Janubiy Koreya tajribasi. Janubiy Koreya raqamli ta'limni rivojlantirish bo'yicha yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatda "Smart Education" konsepsiyasi asosida barcha maktablar yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlangan.

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uchun maxsus onlayn platformalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular orqali o'qituvchilar masofaviy kurslarda qatnashadi, tajriba almashadi va sertifikatlariga ega bo'ladi. Koreyada sun'iy intellekt asosidagi ta'lim tizimlari ham keng joriy etilgan. Masalan, sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning bilim darajasi tahlil qilinib, o'qituvchilarga individual metodik tavsiyalar beriladi.

Janubiy Koreya tajribasining yana bir muhim jihati — o'qituvchilarning raqamli liderlik kompetensiyasini rivojlantirishdir. Har bir pedagog innovatsion texnologiyalarni amaliyotga joriy etish bo'yicha muntazam treninglarda ishtirok etadi.

Singapur tajribasi. Singapur ta'lim tizimida "Teach Less, Learn More" tamoyili asosida pedagoglarning ijodiy va innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratiladi. Mamlakatda o'qituvchilar uchun maxsus Milliy ta'lim instituti faoliyat yuritib, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish bo'yicha zamonaviy kurslarni tashkil etadi.

Singapurda pedagoglar uchun elektron portfoliolar tizimi joriy etilgan bo'lib, bunda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi muntazam monitoring qilinadi. Shuningdek, o'qituvchilar Coursera, EdX va FutureLearn kabi xalqaro onlayn platformalarda malaka oshirish imkoniyatiga ega.

Mamlakatda STEM ta'limiga katta ahamiyat berilib, o'qituvchilar robototexnika, dasturlash va raqamli laboratoriyalar bilan ishlash bo'yicha tayyorlanadi.

AQSh tajribasi. AQSh ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi decentralizatsiya tamoyiliga asoslanadi. Har bir shtat o'zining malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqadi. O'qituvchilar uchun professional learning communities (PLC) tizimi keng qo'llanilib, bunda pedagoglar tajriba almashadi va muammolarni birgalikda hal qiladi.

AQShda Google for Education, Canvas LMS, Blackboard va Zoom kabi platformalardan keng foydalaniladi. O'qituvchilar uchun webinarlar, virtual seminarlar va MOOC kurslari muntazam tashkil etiladi.

Shuningdek, AQShda pedagogik faoliyatni baholashda elektron portfoliolar va raqamli monitoring tizimlari muhim o'rin tutadi. Bu o'qituvchilarning o'z ustida ishlashiga va kasbiy o'sishiga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda pedagoglarni kasbiy rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- raqamli kompetensiyalarni shakllantirish;
- masofaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash;
- sun'iy intellekt va adaptiv ta'lim tizimlarini joriy etish;
- uzluksiz malaka oshirish tizimini yaratish;
- xalqaro tajriba almashuvini rivojlantirish.

Mazkur tajribalar O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda mamlakatimizda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi asosida ta'limni raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga joriy etish bo'yicha tizimli ishlarni kuchaytirish zarur.

O'zbekiston ta'lim tizimida quyidagi yo'nalishlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Pedagoglar uchun bepul onlayn malaka oshirish platformalarini yaratish;
2. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim texnologiyalarini joriy etish;
3. Elektron portfolio va monitoring tizimlarini rivojlantirish;
4. Xalqaro universitetlar bilan hamkorlikni kengaytirish;
5. Pedagoglarning media va axborot savodxonligini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhiti pedagoglarning kasbiy rivojlanishida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Finlandiya, Janubiy Koreya, Singapur, AQSh tajribalari shuni ko'rsatadiki, pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir.

Raqamli texnologiyalar yordamida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion metodlarni qo'llash va xalqaro tajribalarni o'rganish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishiga aylangan. O'zbekiston ta'lim tizimida ham xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar va mavjud sharoitlardan kelib chiqib moslashtirish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-6079-son Farmoni.*
2. Karimov U., Xolmurodov N. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2022.

3. Zakirova F.M. "Ta'limni raqamlashtirish sharoitida bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetentligini shakllantirish". - Toshkent, 2021.

ZAMONAVIY TARIX TA'LIMIDA O'QUVCHIGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV: MUAMMOLAR, IMKONIYATLAR VA AMALIYOT

Buranova Ra'no Qudratovna

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi
tarix, davlat va huquq asoslari fani metodisti.

Annotatsiya. Maqolada o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim (SCL) yondashuvining tarix fanida qo'llanilishi, o'qituvchilarning bu yondashuvga bo'lgan munosabati va amaliyotda duch kelinayotgan muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek Kofirqal'a tarixiy majmuasining arxeologik va tarixiy ahamiyati, uning Markaziy Osiyo sivilizatsiyasidagi o'rni hamda ta'lim jarayonidagi sayohat darslarining innovatsion modeli yoritiladi. Ayniqsa, o'quvchilarning bevosita tarixiy muhitda bilim olishi, ilmiy tafakkur va milliy qadryatlarni shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim, Kofirqal'a, konseptual xaritalar, loyiha asosida o'rganish, "Qalam" loyihasi, pedagogik innovatsiyalar, metodik tayyorgarlik, tarixiy tafakkur.

Аннотация. В статье рассматривается применение подхода обучения, ориентированного на учащегося (SCL), в преподавании истории, отношение учителей к данному подходу и анализируются проблемы, возникающие в процессе его внедрения в практику. Также освещаются археологическое и историческое значение исторического комплекса Кофиркала, его место в цивилизации Центральной Азии, а также инновационная модель экскурсионных уроков в образовательном процессе. Особое внимание уделяется роли непосредственного изучения истории учащимися в исторической среде, формированию научного мышления и национальных ценностей.

Ключевые слова: Обучение, ориентированное на учащегося, Кофиркала, концептуальные карты, проектное обучение, проект «Калам», педагогические инновации, методическая подготовка, историческое мышление.

Abstract. The article analyzes the application of the student-centered learning (SCL) approach in history education, teachers' attitudes towards this approach, and the challenges encountered in its practical implementation. The archaeological and historical significance of the Kofirqal'a Historical Complex, its role in the civilization

of Central Asia, as well as the innovative model of educational excursion lessons are also highlighted. Particular attention is paid to the importance of students acquiring knowledge directly within a historical environment, and to its role in developing scientific thinking and fostering national values.

Keywords: Student-centered learning, Kafirqala, concept maps, project-based learning, Qalam Project, pedagogical innovations, methodological training, historical thinking.

Bugungi kunda tarix fanining o'qitilish tamoyillari keskin o'zgarish arafasida turibdi. An'anaviy "ma'lumotni uzatish" modelidan farqli o'laroq, zamonaviy yondashuv tarixiy tafakkurni shakllantirish, sabab-oqibat aloqalarini tushunish, manbalarni tanqidiy tahlil qilish va kontekstual anglash kabi yuqori darajadagi intellektual ko'nikmalarni talab qilmoqda.

XXI asr ta'lim konsepsiyasida kompetensiyaviy yondashuv asosiy o'ringa ega bo'lib, tarixiy voqealarni faqat bilish emas, balki ularni tahlil qilish, baholash va ular bo'yicha asosli qarorlar chiqarish zarurati ta'kidlanmoqda. Shu munosabat bilan o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim (Student-Centered Learning - SCL) tarix fanida strategik yondashuv sifatida ilgari surilmoqda. Bu yondashuv orqali o'quvchilarda shaxsiy faollik, tanqidiy fikrlash, mustaqil fikr bildirish, tarixiy kontekstni baholash, hamkorlikda ishlash va o'z nuqtai nazarini dalillar bilan asoslab berish kabi zarur kompetensiyalar shakllanadi.

YUNESKOning 2019-yildagi "Global Citizenship Education" hisobotida qayd etilishicha, tarix darslarida inson huquqlari, madaniyatlararo muloqot, tinchlikparvarlik va tanqidiy tarixiy qarashlar TYT orqali samarali shakllanishi mumkin. Bu esa insonparvar fuqarolik tarbiyasini yo'lga qo'yishda muhim omil sanaladi. Biroq amaliyotda SCL yondashuvining joriy qilinishi qator muammolar bilan to'qnash kelmoqda. O'tkazilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab o'qituvchilar SCL metodikasini nazariy jihatdan bilishsada, uni amaliyotga tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Bu holatning sabablari quyidagicha aniqlangan:

An'anaviy monolog va leksiya usullarining dars amaliyotida mustahkam o'rnashib qolganligi. Innovatsion metodikalar bo'yicha doimiy malaka oshirish kurslari va seminarlarning yetarli emasligi; Dars yuklamasining ko'pligi va texnik vositalar bilan ta'minlanish darajasining pastligi; O'qituvchi rolining o'zgarayotganini to'liq anglab yetmaslik.

Ushbu muammolarni chuqur tahlil qilish va tarix fanida SCL yondashuvini samarali joriy etish maqsadida biz quyidagi tadqiqot savollarini o'rganishga kirishdik:

Tarix o'qituvchilari SCL yondashuvi va metodlarini qay darajada bilishadi va amalda qo'llashadi?, Qaysi uslublar samarali, qaysilari murakkab deb baholanadi?, SCLni joriy qilishda qanday to'siqlar mavjud? SCL yondashuvi tarix darslariga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda?. Bu savollarga javob izlash orqali biz tarix darslarini interaktiv, zamonaviy va o'quvchi markazli shaklga keltirish uchun zarur ilmiy-amaliy asoslarni yaratishni maqsad qildik. Tadqiqotimiz natijalari SCL yondashuvini amaliyotga tatbiq etishda o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasini aniqlash va ushbu yondashuvning ta'lim sifati va samaradorligiga bo'lgan ta'sirini baholash imkonini beradi.

Ushbu ilmiy-amaliy tadqiqot holat tahlili (case study) metodiga asoslangan bo'lib, u muayyan kontekstda - ya'ni o'rta maktablarda tarix faniga o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim (SCL)ni joriy etishdagi real sharoit va muammolarni chuqur o'rganishni maqsad qilgan. Holat tahlili usuli aynan pedagogik tajribaning ichki dinamikasini anglash, o'qituvchining amaliy yondashuvi va qarashlarini aniqlashda eng samarali metod hisoblanadi. Tadqiqot ob'ekti sifatida Samarqand viloyati umumiy o'rta ta'lim maktabining tarix fani o'qituvchilari tanlab olindi. Bu maktablarda o'qituvchilarning metodik holatini solishtirish, tajriba almashuvi darajasi, texnik vositalar bilan ta'minlanganlik darajasi farq qilishi sababli, ushbu tahlilda turli maktab muhitlarini qamrab olish maqsad qilingan. Tadqiqotda jami 28 nafar tarix fani o'qituvchisi ishtirok etdi. Ishtirokchilar o'rta (3–10 yil), yuqori (11–20 yil) va juda yuqori (20+ yil) pedagogik tajribaga ega bo'lgan o'qituvchilardan iborat bo'ldi. Bu esa ma'lumotlar tahlilida avlodlararo metodik yondashuvlar farqini ham aniqlash imkonini berdi. So'rovnoma - ushbu tadqiqotning asosiy vositasi bo'lib xizmat qildi. U muallif tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, 16ta savoldan iborat.

Savollar ikki turga bo'lindi: yopiq va ochiq savollar.

So'rovnomada quyidagi 4 asosiy yo'nalish qamrab olindi:

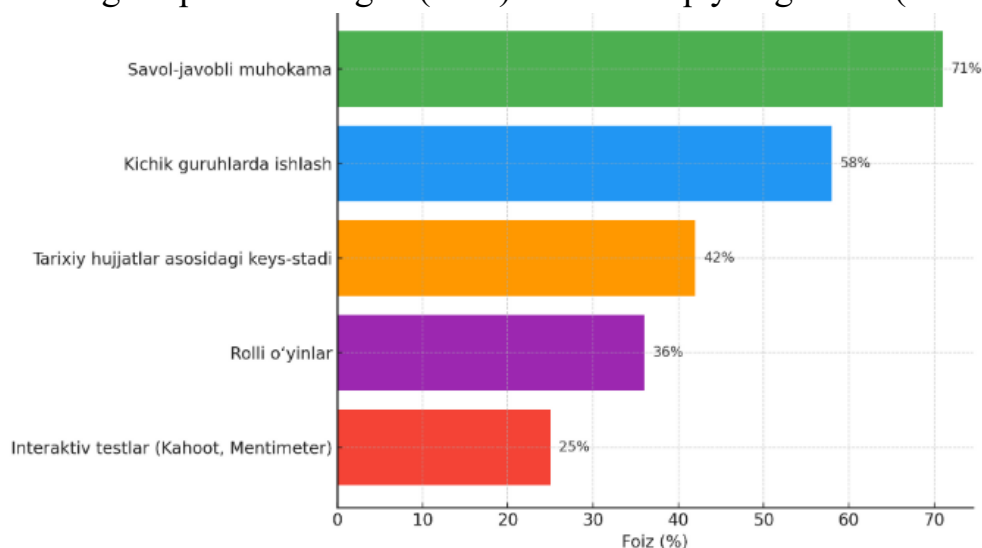
1. (SCL) konsepsiyasi haqidagi bilim va xabardorlik darajasi;
2. Amaliyotda ishlatilayotgan innovatsion metodlar (va ularni qo'llash chastotasi);
3. (SCL)ni joriy etishda duch kelinayotgan muammolar;
4. O'qituvchilarning taklif va tavsiyalari.

So'rovnoma anonim tarzda o'tkazildi, bu esa ishtirokchilarning ochiq va samimiy fikr bildirishi uchun qulay sharoit yaratdi. So'rovnomalar 2024-2025-o'quv yilining yanvar–aprel oylarida amalga oshirildi. Har bir savol bo'yicha asosiy tendensiyalar, muammolar va ilg'or yondashuvlar ajratib olindi. Tadqiqot davomida tarix

o'qituvchilari orasida o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim (SCL) bo'yicha bilim, metodik tayyorgarlik va amaliyotdagi qo'llash darajasi chuqur o'rganildi.

1. (SCL) haqida bilim va xabardorlik. So'rovnomada qatnashgan o'qituvchilarning 76 % (SCL) tushunchasi bilan tanish ekanini bildirgan. Bu - ijobiy ko'rsatkich bo'lsa-da, shuni ta'kidlash kerakki, faqat 21 % bu yondashuvni doimiy ravishda amaliyotda qo'llaydi. Qolgan 65 % o'qituvchi esa bu metodlarni faqat vaqti-vaqti bilan ishlatishini bildirgan. Bu holat (SCL)ga bo'lgan umumiy ijobiy munosabat mavjudligini ko'rsatadi, biroq u doimiy amaliyotga aylanishi uchun muayyan to'siqlar mavjudligini ham anglatadi.

2. Eng ko'p qo'llaniladigan metodlar. O'qituvchilarning javoblariga ko'ra, tarix darslarida eng ko'p ishlatiladigan (SCL) metodlari quyidagilardir (1-rasmga qarang):

1-rasm. So'rovnoma natijasida tarix darslarida eng ko'p ishlatiladigan (SCL) metodlar.

3. Chuqurroq o'rganilishi kerak bo'lgan metodlar. O'qituvchilar orasida konseptual xaritalar, loyiha asosida o'rganish, gamifikatsiya va formatif baholash kabi chuqurroq o'zlashtirilishi zarur metodlar kamroq qo'llanilmoqda, bu esa tarix fanini samarali o'qitishda muhimligini ko'rsatadi.

4. (SCL) ni joriy qilishdagi muammolar. So'rovnomada o'qituvchilar (SCL)ni amaliyotga joriy etishda duch kelayotgan muammolarni ochiq ifodalaganlar. Asosiy to'siqlar quyidagicha: Darsga tayyorgarlik uchun ko'proq vaqt kerak bo'ladi 57%. Bu metodlar soddalashtirilgan reja asosida emas, balki didaktik asoslangan, ko'p bosqichli yondashuv talab qiladi. O'quvchilarda mustaqil ishlash odatining sustligi 52%. Bu esa (SCL) ning asosiy tamoyiliga zid holatdir. Baholash mezonlarini aniq belgilashdagi murakkabliklar 28%. Chunki (SCL)da natijani baholash o'quvchining izlanishi, tahliliy

fikri va ijodiy yondashuviga bog'liq. Texnologik vositalarning yetishmovchiligi 19%. Bu ayniqsa interaktiv metodlar va raqamli baholash vositalari uchun jiddiy muammo.

Tadqiqot natijalari o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim (SCL) yondashuvi tarix fanida nafaqat bilimlarni chuqur o'zlashtirish, balki tanqidiy va mantiqiy fikrlash, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, tarixiy tafakkurni rivojlantirish kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishda samarali vosita ekanini tasdiqlaydi. SCL yondashuvi o'quvchini passiv bilim oluvchidan faol tadqiqotchi va ishtirokchiga aylantirib, tarixni yod olishga emas, balki sabab-oqibat aloqalarini tushunish va ularni zamonaviy kontekstda talqin qilishga yo'naltiradi. Bu yondashuv o'qituvchi rolining tubdan o'zgarishini taqozo etadi: u endilikda shunchaki "bilim beruvchi" emas, balki "yo'naltiruvchi, fikrlashga ilhomlantiruvchi, mustaqil izlanishga rag'batlantiruvchi" sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotda aniqlanganidek, o'qituvchilarning aksariyati SCL yondashuviga ijobiy munosabat bildirgan bo'lsa-da, uning amaliyotda samarali tatbiq etilishiga metodik, texnologik va tashkiliy to'siqlar mavjud. Shu boisdan SCL metodlarini tarix ta'limiga samarali integratsiya qilish uchun birinchi navbatda o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish, ushbu yondashuvga ixtisoslashgan malaka oshirish kurslarini tizimli yo'lga qo'yish zarur. Bundan tashqari, ta'lim muassasalarini interaktiv xaritalar, tarixiy hujjatlar, kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalari bilan jihozlash, darslarda loyiha asosida o'qitish, sayohat darslari orqali, keys-stadilar, hujjatlar asosidagi tahlil va bahs-munozaralarni keng joriy etish SCL samaradorligini yanada oshiradi.

Tarixni darslikdan tashqari "jonli muhitida" o'rganish ta'lim samaradorligini keskin

oshiradi. Misol tariqasida Kofirqal'a Toyloq tumani janubi-g'arbiy qismida Nayman

mahllasida joylashgan bo'lib, tabiiy jihatdan buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashgan qadimiy inshoot. Darg'om kanalining chap sohilida, maydoni 16 gektar.

Mahalliy aholi tilida "Qaparqal'a" nomi bilan ham tanilgan ilk o'rta asrlar shahri.

Kofirqal'a uch asosiy qism Ark, Shahrison, Rabot qismlaridan iborat. Kirish qismi janubiy tomonda, Ark qismi 25 metrdan balandlikda joylashgan.

Shahrison qismi 360×360 metr o'lchamda, Ark qismida qabullar zali 10×10 metr o'lchamda. Rabot qismi bugungi kunda dehqonchilik maydoniga aylantirilgan. Bu tuzilma Kofirqal'aning yuksak darajadagi urbanizatsiyalashgan shahar bo'lganini ko'rsatadi.

Kofirqal'a Sug'd hukmdorlarining yozgi qarorgohi. Ipak yo'li ustidagi nazorat, madaniyatlar, savdo va diplomatik aloqalar, kesishgan markaz. Arablarning bosqini

vaqtida (712-yil) shahar yong'inga uchragan. Qazishmalar jarayonida bir nechta madaniy qatlamlar aniqlangan.

1990-yillar — Yahyo G'ulomov nomidagi Arxeologiya instituti (Amriddin Berdimurodov boshchiligida)

2001-yildan — O'zbekiston-Italiya qo'shma ekspeditsiyasi

2013-yildan — O'zbekiston-Yaponiya arxeologik ekspeditsiyasi qazishma va tadqiqot

ishlarini olib brogan.

Kofirqal'ada quyidagi muhim topilmalar aniqlangan: 1500 dan ortiq loy muhr-bullalar, sopol buyumlar, tangalar, shamchiroqlar, kumush pectoral, yog'och panno va boshqalar. Bu topilmalar Kofirqal'aning nafaqat shahar, balki ma'muriy va arxiv markazi bo'lganini isbotlaydi.

2016-yilda topilgan yog'och panno Kofirqal'aning eng muhim ilmiy kashfiyotidir.

Unda Zardushtiylik dinida hosildorlik xudosi Nano, marosim sahnalari, elchilar va

saroy hayoti, bayramona jarayonlar tasvirlangan.

Ilmiy ahamiyatli tomoni markaziy Osiyoda ilk o'rta asrlarga oid Maymurg' mulkligining markazi Revdat shahri bo'lganini tasdiqlovchi noyob manba va bu manba hozircha yagona.

Sug'd madaniyatining diniy va ijtimoiy hayotini ochib bergan O'zbekiston tarixi bo'yicha Luvr muzeyida namoyish etilgan eng noyob yuzta manbalar qatorida xalqaro e'tirofga sazovor bo'lgan. Keng jamoatchilik qiziqishi oshgan.

Germaniyada ko'rgazmaga qo'yilgach Volkswagen kompaniyasi tomonidan loyiha

ishlarini davom ettirish uchun grant yutgan.

Sayohat darsining ilmiy ahamiyati nazariy bilimni amaliy kuzatuv bilan bog'laydi, Tarixga qiziqishni rag'batlantiradi. Ilmiy tafakkurni rivojlantiradi. Nazariya va amaliyot birlashtiriladi. Tarbiyaviy jihatdan milliy g'ururni shakllantiradi. Tarixiy merosga hurmat, tarixiy me'rosni asrashga daxldorlik hissini uyg'otadi. Kofirqal'a atrofida tashkil etilgan sayohat darslari ta'lim jarayonida yangi pedagogik yondashuv sifatida shakllandi.

Bu jarayonda o'quvchilar qazishma joylariga bevosita olib borildi, arxeologlar va universitet olimlari bilan uchrashuvlar tashkil etildi, video darslar orqali real jarayonlar ko'rsatildi. Ta'lim jarayoniga mehmonlar taklif etildi. O'quvchilar mustaqil tadqiqot ishlarini amalga oshirdi.

4. XALQARO HAMKORLIK, "QALAM" LOYIHASI

Sayohat darslari va ilmiy izlanishlar natijasida to'plangan materiallar asosida "Qalam" loyihasi ishlab chiqildi. Bunga turtki bo'lgan narsa o'quvchilar mazkur tarixiy hududda yashashiga qaramay uni tarixidan bexabar, kofirqal'adan topilgan topilmalarni hech qachon ko'rmagan. Bu hudud muntazam qo'riqlanmaganligi sababli unga tushunmadan zarar berib kelardi. Loyihaga ko'ra Toyloq tumani 1-umumta'lim maktabidan Tarix fani o'qituvchisi Qurbonov Navro'z.

Italiyaning Boloniya Universiteti professori, antropolog Roberta Bonetti boshchilik qiladigan tadqiqot guruhi va a'zolari belgilandi. Umumiy rahbar Semoni Montenilli.

- Hamkorlik davomida Kofirqal'a va boshqa tarixiy joylarga sayohatlar.
- O'quvchilar bilan ilmiy suhbatlar o'tkazish,

- O'quvchilarni tarixiy joyning o'ziga olib borish, real arxeologik muhitda o'qitish.
- Ilmni bevosita tajriba orqali o'zlashtirish.
- O'quvchilar Kofirqal'a haqida oilaviy rivoyatlarni to'playdi
- Tasavvurlari bo'yicha tarixiy kofirqal'ani rasmda chizish.
- Tarixga oid yangi qadimiy topilma va joylarni aniqlash.
- Tadqiqot natijalarini bo'yicha keng jamoatchilikka va Italiya maktablaridagi o'quvchilarga tanishtirish uchun kitob nashr etish. Kitobni uch tilda: o'zbek, ingliz, italyan tillarida chop etish rejalashtirildi.

Eng muhim xulosa shundaki: sayohat darslari tarixni jonlantiradi, o'quvchini ilmiy

fikrlashga olib kiradi, merosni asrash ongini shakllantiradi, fan va amaliyotni birlashtiradi. Bu loyiha soha mutaxassislarining ta'kidlashi bo'yicha, maktab ta'limi va xalqaro ta'lim dargohi o'rtasida amalga oshirilgan birinchi loyiha. O'zbekistonda tarix ta'limini yangi bosqichga olib chiqqashda noyob tajriba sifatida alohida ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, SCL yondashuvi tarix fanida didaktik samaradorlikni oshirish bilan birga, o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va axloqiy kamolotini ta'minlaydigan kuchli pedagogik tamoyil sifatida e'tirof etiladi. Ammo ushbu natijalarga erishish uchun o'qituvchidan yangicha didaktik tafakkur, uzluksiz kasbiy o'sish va pedagogik jasorat talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aslan, S., et al. (2013). Student-centered learning and teaching. // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – Vol. 93. – P. 1352–1356.
2. Amriddin Berdimurodov “Samarqand tarixidan tomchilar”
3. <https://youtube.com/watch?v=Q-vgtFQuNhg&si=3yKq4t-TdJA-FfHn>
4. <https://samarkandtourism.uz>
5. Barraket, J. (2005). Teaching research method using a student-centered approach. // *Journal of University Teaching & Learning Practice*. – Vol. 2(2). – P. 64–74.

6. Sugralina, L., et al. (2017). The impact of active learning methods in higher education. // Bulletin of Science and Practice. – Vol. 3(7). – P. 234–239.
7. Lea, S. J., Stephenson, D., Troy, J. (2003). Higher education students' attitudes to student-centred learning. // Studies in Higher Education. – Vol. 28(3). – P. 321–334.
8. Borhan, M. T., et al. (2020). Readiness in implementing student-centered learning in Malaysian schools. // International Journal of Learning and Teaching. – Vol. 12(1). – P. 48–56.
9. Marinko, I., et al. (2021). Empowering teachers for student-centered approach. Erasmus+ Project Report.
10. Noroozi, O., et al. (2016–2022). Research on SCL: peer assessment, gamification, and digital learning. // Multiple publications in Computers & Education, Educational Technology Research and Development.

TYPES OF MODERN TEACHING METHODS AND THE PRINCIPLES OF THEIR IMPLEMENTATION IN SCHOOL EDUCATION

Dilmanov Ilyusha Oraqbaevich

Associate professor at Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz.

Dilmanov Islam Ilya uli

Senior teacher at “The methods of teaching languages” department of the center of pedagogical excellence of the Republic of Karakalpakstan.

Annotation: This article provides a systematic classification and analysis of modern teaching methods widely applied in contemporary school education. The study identifies six major method categories—interactive, communicative, project-based, cooperative, inquiry-based, and technology-enhanced instruction—tracing their theoretical foundations and characteristic features.

Keywords: modern teaching methods, interactive learning, project-based learning, cooperative learning, inquiry-based instruction, communicative approach, technology-enhanced learning, implementation principles.

Аннотация: В данной статье представлена систематическая классификация и анализ современных методов обучения, широко применяемых в современном школьном образовании. В исследовании выделяются шесть основных категорий методов — интерактивный, коммуникативный, проектный,

кооперативный, исследовательский и технологически-ориентированный, — а также прослеживаются их теоретические основы и характерные черты.

Ключевые слова: современные методы обучения, интерактивное обучение, проектное обучение, кооперативное обучение, поисковое обучение, коммуникативный подход, технологически обогащенное обучение, принципы реализации.

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi zamon maktab ta'limida keng qo'llaniladigan o'qitish metodlarining tizimli tasnifi va tahlili taqdim etilgan. Tadqiqotda interfaol, kommunikativ, loyihaviy, hamkorlikda o'qitish, tadqiqotga asoslangan va texnologiyalar yordamida takomillashtirilgan ta'lim kabi oltita asosiy metod toifasi aniqlanib, ularning nazariy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'qitish usullari, interaktiv ta'lim, loyihaga asoslangan ta'lim, hamkorlikda o'qitish, izlanishga asoslangan ta'lim, kommunikativ yondashuv, texnologik ta'lim, amalga oshirish tamoyillari.

The landscape of school education has been reshaped over recent decades by the proliferation of instructional approaches that collectively fall under the banner of modern teaching methods. These approaches share a common departure from the passive, teacher-centred transmission model that dominated classrooms for much of the twentieth century, replacing it with active, participatory, and meaning-oriented forms of learning [1]. Yet the category of "modern methods" is itself broad and internally diverse, encompassing approaches that differ substantially in their theoretical foundations, characteristic activities, appropriate subject contexts, and implementation requirements [2].

This article aims to provide precisely such an understanding. It presents a systematic overview of six major categories of modern teaching methods — interactive instruction, communicative language teaching, project-based learning, cooperative learning, inquiry-based instruction, and technology-enhanced learning — and analyses the core principles that govern their effective implementation. The discussion draws on international research literature and attends to the specific conditions and challenges of school contexts in Uzbekistan and the broader Central Asian region, where educational reform has placed modern methods at the centre of curriculum and professional development agendas [3].

Interactive Teaching Methods. Interactive teaching methods constitute the broadest category of modern instructional approaches, encompassing any technique that requires active student participation and learner-to-learner or learner-to-teacher

dialogue [4]. Discussion-based instruction, Socratic questioning, brainstorming sessions, think-pair-share activities, and classroom debates all fall within this category. What unites them is the replacement of passive reception with active cognitive engagement: students must formulate, express, and defend ideas rather than merely absorb and record them.

The implementation of interactive methods requires the deliberate construction of a classroom environment in which student participation is valued, errors are treated as learning opportunities rather than failures, and diverse contributions are actively solicited. Teachers transitioning to interactive approaches must develop facilitation skills distinct from those required for direct instruction: the ability to ask productive questions, manage productive discussion, and redirect unproductive exchanges without suppressing student initiative [5]. Research consistently shows that when implemented well, interactive methods develop not only subject knowledge but communication competencies and critical reasoning that have broad transferable value.

Communicative Language Teaching. Communicative language teaching (CLT) is a method category of particular relevance to foreign language instruction, including the teaching of English and Russian in Uzbek schools. CLT prioritises the development of functional communicative competence — the ability to use language to accomplish real communicative purposes — over the mastery of decontextualised grammatical rules [6]. Tasks are designed to require genuine information exchange, creating a meaningful reason for communication rather than mere practice of linguistic forms.

Effective CLT implementation requires a significant reconceptualisation of error correction practice. In traditional grammar-focused instruction, errors are immediately corrected and treated as primary learning objects. CLT research suggests that fluency-focused activities benefit from delayed or selective correction, allowing students to develop communicative confidence without constant interruption. This shift can be challenging for teachers trained in accuracy-oriented traditions and for students and parents who equate language learning with grammatical correctness.

Project-Based and Inquiry-Based Learning. Project-based learning (PBL) and inquiry-based instruction share a common emphasis on sustained, purposeful investigation as the engine of learning. In PBL, students work over an extended period — typically several weeks — to address a complex, authentic question or challenge, producing a tangible outcome such as a presentation, report, model, or creative work. The method develops research skills, time management, collaborative competencies, and the capacity for self-directed work, while simultaneously teaching subject content through meaningful application.

Inquiry-based instruction, particularly prominent in science and mathematics education, engages students in the processes of scientific and mathematical thinking: observing, questioning, hypothesising, testing, and drawing conclusions. Both approaches place significant demands on classroom organisation and time management, as they require extended periods of student-directed activity within structured frameworks. Teachers implementing these methods must design carefully scaffolded sequences that provide sufficient guidance to prevent unproductive confusion while preserving the genuine intellectual challenge that makes inquiry valuable.

Cooperative Learning. Cooperative learning organises students into structured small groups with defined roles and shared learning goals, designing activities in which individual success depends on the success of the group. Unlike unstructured group work — which frequently results in unequal participation, social loafing, and reliance on dominant members — well-designed cooperative learning ensures individual accountability alongside collaborative interdependence. Techniques such as jigsaw learning, numbered heads together, and think-pair-share provide specific structures that distribute participation and responsibility equitably.

The social and emotional dimensions of cooperative learning are among its most significant outcomes. Students develop skills of listening, turn-taking, constructive disagreement, and mutual support that are central to professional and civic life. For Uzbek school contexts, where traditional values of community and collective responsibility align well with cooperative principles, this method can draw on existing cultural resources while simultaneously developing the explicit collaborative competencies required in contemporary workplaces.

Technology-Enhanced Learning. Technology-enhanced learning encompasses a spectrum from the simple integration of digital tools into existing instructional practices to the full redesign of the learning experience around digital platforms and resources. Interactive whiteboards, educational applications, learning management systems, digital video, and collaborative online platforms all extend the range of instructional possibilities available to teachers. Flipped classroom models — in which students engage with content through video or digital materials outside class time, freeing class time for active practice and discussion — represent one of the most thoroughly researched technology-enhanced implementations.

Effective technology integration is consistently distinguished from mere technology use by its pedagogical intentionality. Research demonstrates that technology enhances learning outcomes only when its use is driven by clear

instructional purposes aligned with learning objectives, not by the novelty or availability of tools. Professional development for technology-enhanced teaching must therefore focus not on technical proficiency alone but on the pedagogical reasoning that allows teachers to select and deploy digital tools in ways that genuinely serve student learning.

This article has presented a systematic overview of six major categories of modern teaching methods and the principles that govern their effective implementation. The analysis demonstrates that modern methods are not a monolithic category but a diverse family of approaches, each with distinctive theoretical foundations, characteristic activities, and implementation requirements.

For Uzbek and Central Asian school systems, the path forward lies in building the professional knowledge base that allows teachers to move from technique adoption to principled practice. This requires investment in teacher education and continuing professional development that privileges depth of understanding over breadth of exposure. When teachers understand not merely what modern methods look like but why they work, under what conditions, and for which purposes, they gain the professional agency needed to adapt intelligently to the diverse realities of their classrooms and to sustain improvement over time. This is the fundamental condition for translating the considerable potential of modern teaching methods into lasting educational achievement.

REFERENCES

1. Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. London: Routledge.
2. Marzano, R. J., Pickering, D. J., & Pollock, J. E. (2001). *Classroom Instruction That Works: Research-Based Strategies for Increasing Student Achievement*. Alexandria, VA: ASCD.
3. Yuldashev, J. G. (2008). *Innovatsion ta'lim texnologiyalari [Innovative Educational Technologies]*. Tashkent: Fan va texnologiya.
4. Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223–231.
5. Wood, D., Bruner, J. S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17(2), 89–100.
6. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA MAKTAB PSIXOLOGLARI MENTORING VA COACHING TIZIMINI JORIY ETISH: XALQARO TAJIRIBA VA ISTIQBOLLARI

Doniyorova Gulbahor Bobir qizi

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrası katta o‘qituvchisi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab amaliyotchi psixologlari uchun mentoring va coaching tizimini joriy etish masalalari hamda uning kasbiy rivojlanishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Xalqaro tajribalar asosida psixologlarning kompetensiyalarini oshirish, reflektiv fikrlashini rivojlantirish va kasbiy faoliyat samaradorligini ta'minlashda mentoring va coaching yondashuvlarining o'rni yoritilgan. Shuningdek, maqolada ushbu tizimlarni milliy ta'lim tizimiga joriy etish istiqbollari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari maktab psixologlarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: mentoring, coaching, maktab psixologi, kasbiy rivojlanish, xalqaro tajriba, refleksiya, kompetensiya, uzluksiz ta'lim.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning kasbiy salohiyatini uzluksiz rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktab amaliyotchi psixologlarining kasbiy kompetensiyalarini oshirish, ularning amaliy faoliyatini samarali tashkil etish va zamonaviy yondashuvlarni joriy etish dolzarb vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan, rivojlangan davlatlar tajribasida keng qo'llanilayotgan mentoring va coaching tizimlari maktab psixologlarining kasbiy rivojlanishida muhim vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Mentoring — bu tajribali mutaxassis (mentor) tomonidan kamroq tajribaga ega bo'lgan mutaxassisga (menti) kasbiy yo'naltirish, maslahat berish va qo'llab-quvvatlash jarayonidir. Coaching esa shaxsning ichki salohiyatini ochishga qaratilgan, savollar orqali fikrlashni rivojlantiruvchi hamda mustaqil qaror qabul qilishga undovchi rivojlantiruvchi yondashuvdir.

Xalqaro tajribaga nazar tashlaydigan bo'lsak, AQSh, Buyuk Britaniya, Kanada va Finlandiya kabi davlatlarda maktab psixologlari uchun mentoring va coaching tizimlari institutsional darajada yo'lga qo'yilgan. Masalan, AQShda yangi ish boshlagan maktab psixologlari uchun majburiy mentoring dasturlari mavjud bo'lib, ular tajribali mutaxassislar rahbarligida bir necha yil davomida amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu jarayonda mentorlar nafaqat kasbiy bilimlarni, balki muammoli

vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham shakllantirishga yordam beradi. Buyuk Britaniyada esa coaching yondashuvi keng tarqalgan bo'lib, psixologlarning reflektiv fikrlashini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Coaching sessiyalari orqali mutaxassislar o'z faoliyatini tahlil qiladi, kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda shaxsiy rivojlanish rejasini ishlab chiqadi. Finlandiya tajribasida esa mentoring va coaching integratsiyalashgan holda qo'llaniladi. Bu yerda psixologlar uchun professional hamjamiyatlar tashkil etilgan bo'lib, ular doimiy ravishda tajriba almashadi, muammolarni birgalikda muhokama qiladi va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etadi.

Mentoring va coaching tizimlarini joriy etish maktab psixologlari faoliyatiga bir qator ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

Mentoring va coaching tizimini joriy etish muhim istiqbollarga ega. Buning uchun quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish maqsadga muvofiq:

- maktab psixologlari uchun mentorlik institutini tashkil etish;
- tajribali psixologlarni mentor sifatida tayyorlash va rag'batlantirish;
- coaching texnologiyalarini o'rgatishga qaratilgan malaka oshirish kurslarini yo'lga qo'yish;
- onlayn platformalar orqali psixologlar o'rtasida tajriba almashish tizimini rivojlantirish;
- xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy tizimga moslashtirish.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktab amaliyotchi psixologlarining kasbiy rivojlanishini samarali tashkil etishda mentoring va coaching tizimlari muhim pedagogik va psixologik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuvlar orqali mutaxassislarning nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalari, balki ularning reflektiv tafakkuri, muammoli vaziyatlarga moslashuvchanligi va innovatsion fikrlash qobiliyati

ham rivojlanadi. Xorijiy tajribalar asosida olib borilgan tahlillar mentoring va coaching tizimlarining uzluksiz kasbiy rivojlanish modelining ajralmas qismi ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, bu tizimlar yosh mutaxassislarini kasbiy faoliyatga moslashtirish, tajriba almashish muhitini shakllantirish va kasbiy kuyishning oldini olishda yuqori samaradorlikka ega.

Shu bilan birga, milliy ta'lim tizimida mazkur yondashuvlarni joriy etish muayyan tashkiliy, metodik va kadrlar bilan bog'liq masalalarni hal etishni talab qiladi. Xususan, mentorlik institutini shakllantirish, coaching texnologiyalarini o'qitish tizimini rivojlantirish hamda psixologlar o'rtasida professional hamjamiyatlarni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, mentoring va coaching tizimlarini bosqichma-bosqich joriy etish maktab psixologlarining kasbiy faoliyat samaradorligini oshirish, ularning uzluksiz rivojlanishini ta'minlash hamda ta'lim sifatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman. 2024-y.
2. G'oziyev, E.G'. Umumiy psixologiya. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2019-yil.
3. Qodirova, N. Ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar va psixologik xizmat. Zamonaviy ta'lim, 2021-yil. 5(2), 22–27.
4. Nishonova, Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. Toshkent: Noshir nashriyoti. 2018-yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'YINGA ASOSLANGAN TA'LIM ORQALI 5-7 YOSHLI BOLALARNING METAKOGNITIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va
mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini
oshirish insituti 1-kurs tayanch doktoranti
Ergasheva Muslima Komiljon qizi
Email: muslimaergasheva@gmail.com
Tel: +998948845055

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda o'yinga asoslangan ta'limning maktabgacha yoshdagi bolalarda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy

jihtadan asoslanadi hamda uning amaliy samaradorligi yoritiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinga asoslangan ta'lim bolalarning metakognitiv ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi.

Kalit so'zlar: o'yinga asoslangan ta'lim, metakognitiv ko'nikmalar, maktabgacha ta'lim, refleksiya, pedagogik jarayon.

Abstract. This study scientifically substantiates the importance of game-based education in the development of meta-cognitive skills in preschool children and highlights its practical effectiveness. Game-based education in preschool educational organizations is an effective pedagogical approach to the formation and development of children's meta-cognitive skills.

Keywords: game-based learning, metacognitive skills, preschool education, reflection, pedagogical process.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda ta'lim jarayonini tashkil etishda bolalarning;

-individual xususiyatlari,

-ehtiyoblari,

-qiziqishlarini inobatga olish ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinga asoslangan ta'limni joriy etish bolalarda metakognitiv qobiliyatlarning shakllanishiga, ya'ni o'z fikrlash jarayonini anglash, uni nazorat qilish va baholash ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Mazkur ta'lim an'anaviy ta'lim tizimidan tubdan farq qilib, bolani passiv bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu esa ta'lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlarining qayta ko'rib chiqilishini taqozo etadi. O'yin esa ushbu jarayonda asosiy pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Asosiy qism

O'yinga asoslangan ta'lim umumiy mazmunida ta'lim jarayonining moslashuvchanligi alohida ta'kidlanadi. Ta'lim qat'iy rejalarga asoslanmasdan, bolalarning o'yin jarayonida yuzaga keladigan qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etiladi. Bu esa pedagogik jarayonni dinamik va o'zgaruvchan tizim sifatida qarash imkonini beradi. Tarbiyachi ushbu jarayonda faol boshqaruvchi emas, balki yo'naltiruvchi va kuzatuvchi sifatida ishtirok etadi. U bolalarning faoliyatini tahlil qiladi, ularning rivojlanish darajasini aniqlaydi va mos pedagogik sharoitlarni yaratadi.

Mazkur yondashuvda ta'lim jarayonining muhim jihatlaridan biri baholash tizimidir. An'anaviy ta'limda natijaga yo'naltirilgan baholash ustuvor bo'lsa, o'yin

markazli ta'limda jarayonning o'zi asosiy e'tibor markaziga aylanadi. Bola qanday o'rganayotgani, qanday tajriba orttirayotgani va qanday rivojlanayotgani muhim hisoblanadi. Shu bois baholash jarayoni kuzatish, qayd etish va tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Bu esa tarbiyachidan yuqori darajadagi refleksiv yondashuvni talab etadi.

Metodologiya

Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida metakognitiv qobiliyatlarni aniqlash uchun quyidagi mezonlar asos qilib olindi:

- o'z faoliyatini rejalashtirish;
- jarayonni nazorat qilish;
- natijani baholash;
- muammoni mustaqil hal qilish qobiliyati.

Qurish va konstruksiyalash markazi

“Shahar quramiz” o'yini

“Men qanday o'ynadim?” (O'z faoliyatini anglash savolnomasi)

Maqsad: bolaning o'z harakatlarini tushunish va izohlay olishini aniqlash.

O'yin jarayonidan keyin bolalar bilan o'tkaziladigan suhbat savollari:

1. Sen hozir qanday o'yin o'ynading?
2. Bu o'yinda nima qilish kerak edi?
3. Sen buni qanday bajarding?
4. Senga nima oson bo'ldi? Nimada qiynalding?
5. Nega shunday deb o'ylaysan?

Quyidagi metodika davomida tarbiyachilar tomonidan bolalarning o'yin jarayonidagi faoliyati muntazam ravishda kuzatilib, maxsus kuzatuv varaqalariga qayd etildi. Olingan ma'lumotlar tahlil qilinib, taqqoslash asosida xulosalar chiqarildi.

Muhokama

Ushbu yondashuv bolalarning tabiiy ehtiyojlari va qiziqishlariga mos kelganligi sababli, ularning o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasini oshiradi.

Metakognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi esa bolalarning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishi uchun muhim omil hisoblanadi. Chunki o'z fikrlash jarayonini anglaydigan va boshqara oladigan bola mustaqil o'rganishga tayyor bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;

1.O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. “Ilk qadam” maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim va ta'riya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"-Toshkent, 2026.

3.O'zbekiston Respublikasi. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2019.

4. Ghalen, B., Bergen, D., Berkowitz, A. & Bhroin, M. (2019). The relationships between pretend play and educational achievement. Early Childhood Research Quarterly, 29, 411-424.

PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI

Ergashev Maxmudjon Murodali o'g'li

Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi

Uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirishning zamonaviy mexanizmlari, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etishning innovatsion yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, individual ta'lim trayektoriyasi va xalqaro tajribalar asosida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Ta'lim sifatini oshirishda uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining ahamiyati ochib berilgan hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagog kompetensiyasi, innovatsion mexanizm, malaka oshirish, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, ta'lim sifati, professional rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируются современные механизмы совершенствования системы непрерывного профессионального развития педагогов, существующие проблемы и инновационные подходы к их решению. Освещаются вопросы развития профессиональных компетенций педагогов на основе цифровых технологий, искусственного интеллекта, индивидуальной образовательной траектории и международного опыта. Раскрывается значение системы непрерывного профессионального развития в повышении качества образования, а также разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, педагогическая компетентность, инновационный механизм, повышение квалификации, цифровые технологии, искусственный интеллект, качество образования, профессиональное развитие.

Annotation. *This article analyzes modern mechanisms for improving the system of continuous professional development of teachers, existing problems, and innovative approaches to solving them. The issues of developing teachers' professional competencies based on digital technologies, artificial intelligence, individual educational trajectories, and international experience are highlighted. The importance of the continuous professional development system in improving the quality of education is revealed, and practical recommendations are developed.*

Keywords: *continuous professional development, teacher competence, innovative mechanism, professional training, digital technologies, artificial intelligence, quality of education, professional growth.*

Globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda ta'lim tizimiga qo'yilayotgan yangi talablar pedagog xodimlarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam ravishda rivojlantirib borishni taqozo etmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki innovatsion faoliyatni tashkil etuvchi, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida pedagoglarning malakasini oshirish va kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng joriy etish, xalqaro tajribalarni o'rganish hamda individual rivojlanish trayektoriyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq amaliyotda uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida bir qator muammolar ham saqlanib qolmoqda. Jumladan, an'anaviy malaka oshirish shakllarining ustunligi, individual ehtiyojlarning yetarlicha hisobga olinmasligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasining pastligi va monitoring tizimining mukammal emasligi shular jumlasidandir.

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon ta'lim amaliyotida uzluksiz kasbiy rivojlanish "Lifelong Learning" tamoyili asosida tashkil etilib, pedagogning butun faoliyati davomida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini muntazam yangilab borishini nazarda tutadi. Mazkur yondashuv pedagogni faqat ma'lum muddatli malaka oshirish kurslari bilan cheklab qo'ymasdan, uning kasbiy ehtiyojlari, qiziqishlari va amaliy faoliyatidan kelib chiqqan holda doimiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ilmiy manbalarda uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagogning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli, maqsadli va uzviy jarayon sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayon pedagogning metodik, psixologik, kommunikativ, raqamli hamda innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, XXI asr ko'nikmalarining ta'lim tizimiga kirib kelishi pedagoglardan kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish, jamoaviy ishlash va raqamli savodxonlik kabi kompetensiyalarni talab qilmoqda.

Zamonaviy pedagogning kasbiy rivojlanishi quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

- pedagogik mahoratni rivojlantirish;
- raqamli kompetensiyalarni shakllantirish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash;
- ta'lim jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish;
- refleksiv va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish;
- xalqaro baholash dasturlariga mos metodikalarni o'zlashtirish.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi individual yondashuv asosida tashkil etilmoqda. Xususan, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Kanada ta'lim tizimlarida pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari muntazam monitoring qilinadi va ular uchun individual rivojlanish dasturlari ishlab chiqiladi. Bu esa pedagogning amaliy faoliyati bilan kasbiy rivojlanish jarayonining integratsiyasini ta'minlaydi.

Bugungi kunda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida qator tizimli muammolar mavjud bo'lib, ular ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu muammolarni ilmiy jihatdan tahlil qilish va ularni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Birinchi muammo sifatida an'anaviy malaka oshirish shakllarining ustunligini ko'rsatish mumkin. Aksariyat hollarda malaka oshirish jarayonlari nazariy ma'ruzalar bilan cheklanib qolmoqda. Natijada pedagoglarda amaliy ko'nikmalar yetarli darajada shakllanmayapti. Zamonaviy ta'lim esa pedagogdan interfaol metodlar, raqamli platformalar va innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llashni talab qiladi.

Ikkinchi muhim muammo — individual yondashuvning yetarli emasligidir. Pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari, tajribasi va kompetensiya darajalari turlicha bo'lishiga qaramasdan, ko'plab malaka oshirish dasturlari barcha uchun bir xil mazmunda tashkil etiladi. Bu esa kasbiy rivojlanish samaradorligining pasayishiga olib kelmoqda.

Yana bir muammo raqamli kompetensiyalarning yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan bog'liq. Raqamli texnologiyalar ta'limning ajralmas qismiga aylangan bir paytda ayrim pedagoglar elektron platformalar, sun'iy intellekt vositalari va masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ayniqsa, hududlar o'rtasidagi texnik imkoniyatlar tafovuti ushbu muammoni yanada kuchaytirmoqda.

Shuningdek, monitoring va baholash tizimining mukammal emasligi ham dolzarb muammolardan biridir. Ko'pincha pedagoglarning malaka oshirish kurslaridagi ishtiroki sertifikat olish bilan yakunlanmoqda, biroq olingan bilim va ko'nikmalarning amaliy faoliyatga tatbiq etilishi yetarli darajada monitoring qilinmayapti. Natijada kasbiy rivojlanish jarayonining real samaradorligini aniqlash qiyinlashmoqda.

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishida motivatsiya masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Ba'zi hollarda pedagoglarda o'z ustida ishlashga bo'lgan ichki ehtiyoj sust shakllangan bo'lib, bu uzluksiz rivojlanish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Kasbiy rag'batlantirish mexanizmlarining yetarli darajada samarali emasligi ham ushbu muammoning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, ilmiy-metodik hamkorlikning sustligi, mentorlik faoliyatining yetarli rivojlanmaganligi ham pedagoglarning kasbiy o'sishiga to'sqinlik qilmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimida tajriba almashish, professional hamjamiyatlar faoliyati va hamkorlik asosidagi rivojlanish muhim omil hisoblanadi. Shu sababli mazkur yo'nalishlarni yanada rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tashkil etishda zamonaviy va innovatsion yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda. Ayniqsa, raqamli transformatsiya jarayonlari, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi hamda global ta'lim makonidagi o'zgarishlar uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etmoqda. Shu sababli pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirishda eng samarali mexanizmlardan biri individual ta'lim trayektoriyasini joriy etish hisoblanadi. Mazkur yondashuv pedagogning kasbiy ehtiyojlari, qiziqishlari, tajribasi hamda kompetensiya darajasidan kelib chiqib rivojlanish yo'nalishini belgilash imkonini beradi. Individual trayektoriya asosida tashkil etilgan kasbiy rivojlanish jarayonida pedagog o'z faoliyati uchun zarur bo'lgan kurslar, seminarlar, vebinarlar va amaliy mashg'ulotlarni mustaqil tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan malaka oshirish tizimi ham innovatsion mexanizmlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bugungi kunda masofaviy ta'lim platformalari pedagoglarning vaqt va hududiy cheklovlarsiz kasbiy rivojlanishini ta'minlamoqda. Elektron ta'lim resurslari, videodarslar, virtual laboratoriyalar hamda onlayn konsultatsiyalar pedagoglarning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, raqamli platformalar orqali pedagoglarning kasbiy rivojlanish dinamikasini monitoring qilish va tahlil etish imkoniyati ham yaratilmoqda.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim tizimiga kirib kelishi pedagoglarning kasbiy rivojlanishida yangi imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi adaptiv platformalar pedagoglarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga individual tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Shuningdek, sun'iy intellekt vositalari dars ishlanmalari tayyorlash, testlar yaratish, ta'lim natijalarini tahlil qilish hamda metodik tavsiyalar ishlab chiqishda pedagoglarga yordam bermoqda. Bu esa pedagoglarning vaqtini tejash bilan birga, ta'lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Mentorlik va kasbiy hamjamiyat faoliyatini rivojlantirish ham pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida samarali mexanizmlardan biri hisoblanadi. Tajribali pedagoglarning yosh mutaxassislar bilan hamkorligi amaliy tajriba almashish, metodik yordam ko'rsatish va kasbiy moslashuv jarayonini tezlashtirish imkonini beradi. Professional hamjamiyatlar orqali pedagoglar innovatsion metodikalarni muhokama qilish, tajriba almashish va hamkorlikda ilmiy-metodik faoliyat olib borish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kasbiy rivojlanishda refleksiv yondashuvni qo'llash ham muhim ahamiyatga ega. Refleksiya pedagogga o'z faoliyatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Ayniqsa, o'z-o'zini baholash va o'z ustida ishlash kompetensiyalarining shakllanishi pedagogning professional o'sishini ta'minlovchi muhim omillardan biridir.

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini tahlil qilish natijasida ushbu yo'nalishda qator muammolar mavjudligi aniqlandi. Jumladan, malaka oshirish tizimida nazariy mashg'ulotlarning ustunligi, amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga yetarli e'tibor qaratilmayotgani, individual yondashuvning sustligi hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarining barcha pedagoglarda bir xil shakllanmaganligi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning kasbiy rivojlanish natijalarini monitoring qilish va baholash tizimida ham ayrim kamchiliklar mavjudligi aniqlanmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, masofaviy ta'lim texnologiyalari, individual rivojlanish dasturlari, mentorlik tizimi hamda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish pedagoglarning kasbiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xulosa

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Globallashuv, raqamli transformatsiya hamda ta'lim sifatiga qo'yilayotgan yangi talablar pedagoglardan doimiy ravishda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirib borishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini innovatsion mexanizmlar asosida tashkil etish ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning kasbiy rivojlanish tizimida an'anaviy yondashuvlarning ustunligi, individual ehtiyojlarning yetarli hisobga olinmasligi, raqamli kompetensiyalarning sust rivojlanganligi va monitoring tizimidagi kamchiliklar mavjud. Mazkur muammolarni bartaraf etishda individual ta'lim trayektoriyalari, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt vositalari, mentorlik tizimi hamda xalqaro tajribalarni joriy etish samarali natija beradi.

Shuningdek, pedagoglarning kasbiy rivojlanish jarayonida refleksiv yondashuvni kuchaytirish, amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish hamda innovatsion faoliyatni rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogning professional rivojlanishi uzluksiz jarayon sifatida qaralishi va "hayot davomida ta'lim olish" tamoyiliga asoslanishi lozim.

Kelgusida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish, xalqaro standartlarga mos kompetent pedagoglarni tayyorlash hamda innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining pedagoglar malakasini oshirish tizimiga oid qarorlari.

4. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2020.
6. OECD. Teachers’ Professional Learning Study. – Paris, 2022.
7. UNESCO. Continuous Professional Development of Teachers. – Paris, 2021.
8. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2020.
9. Hargreaves A. Teacher Professional Development in Modern Education Systems. – London, 2021.
10. Darling-Hammond L. Powerful Teacher Education. – San Francisco, 2022.

USING EFFECTIVE APPROACHES IN TEACHING YOUNG LEARNERS

Eshchanova Gulzira Endirovna

Senior teacher of the Department “Methods of Teaching Languages”

The Center of Pedagogical skills of the

Republic of Karakalpakstan

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda o'yinlardan foydalanishning ahamiyatini o'rganiladi. Qiziqarli o'yinlar juda ko'p, lekin o'qituvchi qaysi o'yinlardan va qachon foydalanishni, ularni boshqa mashg'ulotlar bilan qanday bog'lashni bilishi kerak. Muvaffaqiyatli til o'yinining kaliti - qoidalar aniq, mazmunli va, albatta, qiziqarli.

Kalit so'zlar: o'yinlar, instruktsiya, omad, qiyinchiliklar, aksent

Аннотация: В данной статье говорится о важности использования игр в обучении английскому языку учащихся начальных классов. Есть много интересных игр, но учитель должен знать, какие игры использовать и когда их использовать, как связать их с другими видами деятельности. Ключ к успешной языковой игре заключается в том, чтобы правила были конкретными, осмысленными и, конечно же, игра должна приносить удовольствие.

Ключевые слова: игры, инструкции, успех, трудности, акцент.

Annotation: This article research the importance of using games in teaching English to primary class pupils. There are a lot of interesting games but a teacher should know which games to use and when to use them, how to link them up with other activities. The key to a successful language game is that the rules are clear, meaningful and, of course, the game should be fun.

Keywords: games, instructions, success, difficulties, emphasize

Teaching English to primary school children is a unique and rewarding endeavor. Young learners possess boundless energy, curiosity, and a natural inclination for play, which modern pedagogical approaches skillfully harness to create engaging and effective learning experiences. Gone are the days of rote memorization and grammar-heavy lessons. Today, the focus is on creating a stimulating environment where children actively participate, communicate, and develop a genuine love for the English language. In today's digital age, technology offers a wealth of resources to enhance English language learning. Interactive whiteboards, educational apps, online games, and videos can bring lessons to life and cater to different learning styles. Children can engage with animated stories, practice pronunciation through interactive exercises, and even connect with other young learners around the world through carefully curated online platforms. Technology can make learning more dynamic, personalized, and motivating, providing opportunities for both collaborative and independent exploration of the English language.

On May 6, President chaired a meeting on measures to improve the system of teaching foreign language. Uzbekistan's policy of openness, active entry into the global market, expansion of international cooperation in all areas the need for studying foreign languages. According to president's great attention to teaching foreign languages and to rise its quality for us foreign language teachers is bound great responsibility. Think thoroughly about the content of the lesson and approach with effective techniques. Creating positive environment for effective learning in the classroom is the concern of all the teachers. They have to find different ways of engaging students in their lessons, to encourage both active and weak students participation in lessons, to acknowledge the diversity of interests and motivations learners bring to the classroom, and to apply useful strategies that make the class to work cooperatively.

From the first grade at schools, children start learning English. As they are very young and learning foreign language may be difficult for them, lessons are usually held with the help of interesting games.

Games are very useful especially for younger learners. While beginning to learn a foreign language, pupils need some time to adapt to the language, its sounds and rhythms. Most of learners easily achieve success in this sphere, while the others can have difficulties and require more time. Games help children to listen and understand language without requiring production. Finally, games develop their social skills such as working in groups, communities and good relationships while they interact with each other. [2]

Children are fond of playing games as they feel happy and free while playing. If they feel themselves comfortable and safe, they learn the language very quickly. It means that we have reached our objectives. [3]

There are a lot of interesting games but a teacher should know which games to use and when to use them, how to link them up with other activities. The key to a successful language game is that the rules are clear, meaningful and, of course, the game should be fun. While giving instructions to younger learners, usage of mother tongue in explaining some difficult words is useful for clear understanding. If we demonstrate them, they will get us without any difficulties. In addition, it is very important not to play a game too long. It will be as great a bore as to hear a poet read his own verses. It is better to stop a game at its peak. [2]

There is a wide variety of games, which can be used with learners.

One of such easy and interesting games is “Opposites”. It is a vocabulary game.

Any number of players can play this game. The players sit in a row. The leader stands in front of them whatever the leader tells a player to do; the player must do the exact opposite. If the leader tells the player to stand up, he must, of course sit down. If the leader tells the player to smile, he must not smile, though it is very difficult. If the leader tells the player to cry, he must laugh and so on. The player who cannot do that drops out of the game. The last player in the game is the winner. It helps pupils to develop their oral speech and enrich their vocabulary. We can revise and consolidate the previous materials through this game.

Another funny game, which I usually use for inspiration, is “Sausages”. It can be used at any time of the lesson. In this game, all players sit in a circle and ask “it” such questions as “What is your favorite fruit?”, “What is your nose like?”, “What do you put on in the morning, when it is cold in the street?”. To every question “it” must answer “Sausages” if he/she laughs or even smiles, he/she drops out of the game. Then another player must take his place in the centre of the circle. The winner is the player whom the players cannot make laugh or smile and it is not very easy to remain serious in the game, as it may seem.

The next game is “Magic pencil-box”. I usually use them for younger learners. This game played by teams is useful to practice numbers. The process of the game is as follows. The class is divided into several teams according to the number of pupils. Pupils choose English names for their teams as “Cats” and “Dogs”. Then these names are written on the board for scoring during the game. Each team should have 12 pencils.

One player from the “Cats” stands up, puts some of the 12 pencils into the pencil-box and shakes it. Then he/she asks the second group the “Dogs” “How many?” The

second group tries to find it out. If the answer is correct, the “Dogs” get a score. If the answer is wrong, the “Cats” get the score. The game finishes when all the members of the teams get a turn. The teacher writes the scores on the board. The winner of the game is the team with the most scores. It lasts about 15 minutes. [2]

Another game “My grandmother’s trunk” is a kind of memory game, which is used to revise and consolidate pupils’ grammar skills and thinking abilities. All the players sit around in a circle. The first player starts a game. He says, “I packed my grandmother’s trunk with blouses”. The next player says, “I packed my grandmother’s trunk with blouses and shirts”. The third player says, “I packed my grandmother’s trunk with blouses, shirts and vegetables”. Did you guess what the game is? Each player must repeat the names of the objects that the other players have said and then add a new one. Anyone who forgets an object or names the objects in the wrong order drops out of the game. The last player is the winner.

The popular game which my pupils enjoy playing is “Simon says”. One of the best sides of this game is that the whole class participates. All players must stand in a line facing to the teacher. The teacher begins by saying: “Simon says”, “Hands out in front of you”. Then each player must stretch out his hands. The teacher says: “Simon says: “Drop hands”. Everybody must drop hands.

The players obey orders only if the teacher first says, “Simon says”. If the teacher just says, “Turn left” everyone must stand still because the teacher did not say: “Simon says”, “Turn left”. If a player obeys an order, which he must not obey, he drops out of the game. However, if the player does not obey an order, which he must obey, he drops out of the game, too. The last player left in the game is the winner.

The next game is Bingo, which is familiar to most of the teachers. The pupils are divided into 2 teams. The teacher should prepare tables divided into 8 parts on the blackboard for each team. Then one pupil from each team comes to the blackboard to write numbers from 1 to 8 randomly in the cells. When the tables are ready, the teacher shows the pupils cards with numbers from 1 to 8. These cards should be shuffled and put on the table. After doing this, the teacher takes one flashcard and says the number without showing it to the teams. The pupils must understand which number it is, find it in the table and stick it with coloured paper. After that, the teacher can show the flashcard. The purpose of the game is that there should be four stuck cells in the table in a row. If so, the team says Bingo. The teams are allowed to prompt their representatives at the blackboard. The game is played fast.

Another interesting physical game is “Swat a fly”. The teacher puts a poster on the board. Six or eight flies with different vegetables are drawn on that poster. One member

from each team stands in front of the poster. When the teacher names one of those vegetables, they should run quickly and try to find and swat the fly near that vegetable. The winner is the player who swats the fly first. By embracing these modern approaches, educators can create vibrant and effective English language learning environments for primary school children. The focus shifts from passive reception to active engagement, from rote memorization to meaningful communication, and from a one-size-fits-all approach to personalized learning experiences. Ultimately, the goal is to nurture confident and enthusiastic young English speakers who are well-equipped for future language learning and global communication.

In conclusion, using games during the lesson is very important for developing pupils' listening, speaking, reading and even writing skills. Games provide a good opportunity for the learners do the talking. They can add fun to the learning process and pupils enjoy playing them. But pupils do not always play games for fun – they want a prize. They are always interested in receiving extra points or cards for their work. Games arise pupils' motivation, prepare them for life. They learn working in groups, sharing, helping each other and etc through games. It is also the best way to teach efficiently in a language class. A teacher should investigate them as a means of enliven his/her lessons so that his/her learners look forward to the next lesson with delight.

REFERENCES:

1. Khan, J. 1996 “Using games in teaching English to young learners” in (eds) Brumfit, C, Teaching English to children. From Practice to Principle England: Longman
2. <http://englishtips.org/1150823770-the-importance-of-using-games-in-the-english.html>

YANGI AVLOD MAKTABI – BOSHLANG‘ICH TA’LIMNING YANGI QIYOFASI

Giyasova Shirin Kobilovna

*Samarqand VPMM boshlang‘ich ta’lim metodisti,
“Xalq ta’limi a’lochisi” ko’krak nishoni sohibi*

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar tahlili, ya’ni o‘quv dasturlari, yangi darsliklar, ota-onalar bilan hamkorlik, kadrlar salohiyati, o‘qituvchilar malakasini oshirish va raqamlashtirish yo‘nalishlardagi o‘zgarishlar borasida fikr-mulohazalar va xulosalar bayon etilgan.

Аннотация. В статье представлен анализ системных реформ, реализуемых в системе начального образования включая изменения в учебных программах, новые учебники, сотрудничество с родителями, кадровую политику, подготовку и повышение квалификации учителей, а также цифровизацию системы.

Annotation. The article presents an analysis of the systemic reforms being implemented in the primary education system, including changes in curricula, new textbooks, cooperation with parents, human resources, teacher training and digitalization of system.

Tayanch iboralar: boshlang'ich ta'lim, islohotlar, o'zlashtirish darajasi, yangi avlod darsliklari, malaka oshirish, davlat va xususiy maktablar.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi so'nggi yillarda jadal islohotlar bosqichiga kirdi. Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasi va global ta'lim standartlariga integratsiyalashuv jarayoni, ayniqsa, ta'limning poydevori hisoblangan boshlang'ich bosqichda tizimli o'zgarishlarni taqozo etmoqda. An'anaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan ushbu islohotlar majmui davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

“Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi” degan konseptual g'oya asosida, amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim tizimi, muhiti va kadrlar salohiyatining o'zgarishlari, xalqaro tajribalar asosida darsliklarning va dars berish uslublarining yangilanishi hamda ota-onalarning roli kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

So'nggi yillarda o'quv dasturlari kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ishlab chiqilishi ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan muhim qadam hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat nazariy bilim berish, balki o'quvchilarda amaliy ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan. Shuningdek, integratsiyalashgan fanlar, STEAM yondashuvi, raqamli texnologiyalardan foydalanish va individual ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish kabi jihatlar sezilarli darajada kuchaydi.

O'zbekistonning 2023/2024-o'quv yilidan boshlab bosqichma-bosqich joriy etilgan yangi boshlang'ich ta'lim (1-4-sinflar) o'quv dasturlarida o'tgan davrga nisbatan farqi - bu avvalgi tizim ko'proq bir xil va bilim olishga qaratilgan bo'lsa, yangi dastur ko'nikma va amaliyotga yo'naltirilgan, ikkinchi xorijiy tilni o'z ichiga olgan, o'qituvchilarning natijasiga qarab moliyalashtirish tizimini joriy qilganligi. Yangi boshlang'ich dasturning asosiy maqsadi – o'quvchilarda funksional savodxonlikni

shakllantirish, ularga faqat qoidalarni yodlash emas, balki ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish.

Bu o'zgarish ta'limning keyingi bosqichlari bilan ham uzviy bog'liq. Xususan, 2024/2025-o'quv yilidan boshlab boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ikkinchi xorijiy tilni o'qitish amaliyoti joriy etildi. Oldingi tajribada chet tili odatda 2-3-sinflardan boshlab o'qitilgan bo'lsa, endi bu jarayon yanada kengaytirilmoqda birinchi xorijiy til (asosan ingliz tili) 1-sinfdan boshlab o'qitiladi. Natijada boshlang'ich sinf o'quvchilari kamida bitta xorijiy tilni boshlang'ich darajada o'zlashtirgan bo'lishlari, ayrim maktablarda esa ikkinchi til asoslari bilan tanishib chiqishlari ko'zda tutilgan.

Oxirgi 3-4 yil ichida boshlang'ich ta'lim tizimi xalqaro standartlar asosida tubdan yangilandi. Dastlabki natijalar ijobiy bo'lib, ayniqsa o'qituvchilar malakasini oshirish va baholash tizimini isloh qilish yo'nalishlarida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Bu jarayonlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Yangi darsliklarning asosiy maqsadi - o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalari ("4K modeli") ni shakllantirish. Jumladan, tanqidiy fikrlash (ma'lumotni tahlil qilish va xulosa chiqarish), kreativlik (yangi g'oyalarni ishlab chiqish va ijodiy yondashish), kommunikativlik (o'z fikrini aniq ifodalay olish), kollaboratsiya (jamoada samarali ishlash va hamkorlik qilish). Bu esa davlatimiz rahbari, Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "mustaqil fikrlaydigan avlodni" voyaga yetkazishdek strategik maqsadga xizmat qiladi.

Mamlakatimizda chiqarilgan yangi avlod darsliklarni o'qituvchi tomonidan o'zlashtirish yoki bilish darajasi bir necha jihatlariga bog'liq bo'lmoqda. Tajriba va malaka darajasi jihatdan oladigan bo'lsak, tajribasiz o'qituvchi darslikni tushunishda va undan samarali foydalanishda biroz vaqt olmoqda. Tajribali, zamonaviy fikrlash qobiliyatiga ega o'qituvchi esa darslikdagi kontentni tezroq o'zlashtiradi va uni o'quvchilarga tushunarli tarzda yetkazadi.

Ayrim darsliklar (matematika, tabiiy fan, informatika, tarbiya fanlari) nazariy jihatdan murakkab yoki keng qamrovli bo'lganligi sababli o'qituvchi ham berilgan ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun ko'proq tayyorgarlik ko'rilishi lozim, bazasida eskirgan ma'lumotlarni yana qayta eslashi shart.

O'qituvchi tayyorgarligi va bilim bazasi keladigan bo'lsak, o'qituvchining metodik mahorati, darslikni bilish va tushunish darajasi, o'quvchilarga uni samarali o'rgata olish qobiliyatiga ham bog'liq. Yangi darsliklarni samarali o'zlashtirish va qo'llash uchun quyidagi tizimli yordam mexanizmlaridan foydalanish tavsiya etiladi:

1. Metodik yordam va qo'llanmalar foydalanish: Yangi darsliklar bilan birgalikda pedagoglar uchun maxsus metodik qo'llanmalar ishlab chiqilgan. Ushbu qo'llanmalar darsliklarning tuzilishi, "4K modeli" (Kreativ fikrlash, Kritik fikrlash, Kommunikatsiya, Kollaboratsiya) qanday qo'llanilishi va fanlararo integratsiyani ta'minlash yo'llarini tushuntirib beradi. 2023-yildan buyon hududlarda Metodik xizmat ko'rsatish bo'limlarining metodistlari faoliyati tizimli ravishda yo'lga qo'yilgan bo'lib, ular tomonidan metodik qo'llanmalar, video darslar va seminarlar orqali o'qituvchiga darsliklarda berilgan murakkab mavzularni tezroq va chuqurroq tushunishga yordam beradi.

2. Maxsus malaka oshirish kurslari (KRK va KRS): O'qituvchilar tarkibini yangi metodikaga tayyorlash maqsadida, kaskadli (bosqichma-bosqich) treninglar tashkil etilgan.

3. Raqamli platformalar va resurslar: O'qituvchilarning ishini yengillashtirish va darslarni zamonaviylashtirish uchun eMaktab platformasi orqali raqamli yechimlar taqdim etilmoqda. Jumladan, tayyor taqvim-mavzu rejalar, diagnostik testlar, raqamli uy vazifalar.

Finlyandiya kabi ilg'or mamlakatlar tajribasi va mutaxassislari ekspertizasi asosida yaratilgan yangi avlod darsliklari PIRLS xalqaro dasturiga tayyorgarlik ko'rishda yordam beruvchi, o'quvchilarning savodxonlik va tushunish darajasini global mezonlar bilan o'lchash imkonini beruvchi hamda fanlar integratsiyasini o'z ichiga birlashtirilgan majmuasi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ushbu sa'y-harakatlar natijasida ta'lim tizimida mustaqil va tanqidiy fikrlaydigan o'quvchi modeli shakllanishi, ta'lim sifatining xalqaro standartlarga yaqinlashishi, o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarning rivojlanishi hamda o'qituvchining roli va maqomining o'zgarishi ro'y berishi kutilmoqda.

O'quvchilarning esa murakkab mavzularni o'zlashtirishida yoki tushunishda duch keladigan muammolar bir nechta asosiy omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ularni quyidagicha tahlil qilish mumkin:

1. Kognitiv muammolar - diqqatni jamlash qiyinligi, oldingi mavzularni o'zlashtira olmaganligi, ya'ni oldindan bilim yetishmasligi, o'qituvchining pedagogic mahorati yetishmasligi natijasida mavzuni tushunarsiz tushuntirilishi.

2. Motivatsiya va psixologik omillar – o'quvchining qiziqishning pastligi, o'ziga ishonmasligi, o'qituvchi tomonidan destruktiv feedback berish yoki oilaviy muhiti nosog'lom bo'lganligi natijasida stress yoki ruhiy bosim konsentratsiyani pasaytiradi.

3. Metodik va tashkiliy muammolar - o'qituvchi metodikasining mos kelmasligi, vaqtning to'g'ri taqsimlamaganligi, 'quvchilar sonining me'yordan yuqoriligi, tartibsizlik.

4. Shaxsiy va ijtimoiy omillar - oila va ijtimoiy muhit (uyda o'rganishga sharoitlar yetishmasligi yoki ota-onalar yordam berilmasligi), ijtimoiy atrof muhitning ta'siri (do'stlar bilan taqqoslash).

O'quvchi tomonidan tushunilmagan mavzuni o'zlashtirishda asosiy qoida – aynan nimani tushunmaganini aniq belgilash va uni kichik qismlarga bo'lib o'rganishdir.

Muammolarni yechishda o'quvchining shaxsiy xususiyatlariga moslashgan ta'lim, zamonaviy baholash tizimi va raqamli texnologiyalar uyg'unligi asosiy omil hisoblanadi:

- differensial va individual yondashuvni qo'llash, ya'ni bilim darajasiga qarab guruhlariga bo'lib ishlash;

- zamonaviy baholash - Finlyandiya va Singapur tajribasi asosida individual yutuqlarni kuzatish;

- ragamlashtirish va o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash - elektron jurnal, real vaqt rejimida monitoring, aqlli laboratoriyalar, video yoki interaktiv raqamli resurslar joriy etish, 4K modeli, STEAM yondashuvi va loyiha asosida o'qitish;

- tengdoshlar yordami ("buddy system") - sinfdagi mavzuni yaxshi tushungan bir o'quvchi bilan juft bo'lib tushuntirish;

- sinfdan tashqari qo'shimcha darslar va to'garaklar - ixtisoslashtirilgan fanlardan to'garak yoki qo'llab-quvvatlash soatlarini tashkil etish;

- ota-onalar hamkorligi – uyda ruhiy qo'llab-quvvatlash hamda bola aynan qaysi mavzuda qayta-qayta muammoga duch kelayotganini o'qituvchiga yetkazish va shu mavzuga qo'shimcha vaqt ajratishi yoki maxsus mashqlar berishga qaratilishi lozim.

Boshlang'ich ta'lim tizimidagi yana bir og'riqli nuqtasi – bu bolalari bilan uy vazifasini bajarish jarayonida ota-onalar turli qiyinchiliklarga duch kelishlari. Asosiy muammolar - bolaning maktabga moslashishi, diqqatni jamlashdagi qiyinchiliklar, til to'sig'i, ota-onaning bandligi va vaqt tanqisligi, shuningdek, farzand bilan samarali muloqot o'rnatishdagi to'siqlardir.

Ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirmoqchiman.

Birinchidan, eng asosiy jihati ota-onaning o'zlari uyga vazifani to'g'ri tushinishiga va bajarishiga o'qituvchi bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish. Ya'ni o'qituvchi tomonidan "Ota-onaga yo'riqnoma + mini video" usulini qo'llash, o'qituvchi har hafta ota-onalarga uy vazifa qanday bajarilishi bo'yicha 1–2 daqiqalik

tushuntirish video yoki izoh yuborilishi yoki amaliy yechimlar topish (uy vazifasini “namuna bilan” yozib berish, misol uchun “1 savol – 1 javob” formatida).

Ikkinchi navbatda, uy vazifasining maqsadini tushunish, o‘qishga mehr uyg‘otish, bilim olish uchun qulay muhit yaratish, boshqa bolalar bilan solishtirmaslik, faqat o‘z yutuqlarini qayd etish.

Uchinchidan, ota-onaning bandligi va vaqt tanqisligini hamda bolaning diqqatini jamlash qoidalarini inobatga olib, uy vazifasini bir soatdan oshirmaslik, har kuni kamida 30 daqiqa farzandga ajratish, dam olish kunlarini oilaviy tadbirlar (muzey, tabiat) uchun foydalanish, telefon, televizorni taqiqlash emas, vaqtini cheklab, muloqotga e’tibor berish, ota-ona va bola o‘rtasida ishonchli aloqa o‘rnatishdir.

Unutmang, eng yaxshi yordam — bolaning qo‘lidan tutib, uning o‘rniga vazifani bajarib berish emas, balki unga ishonchingiz va vaqtingizni berishdir.

Yuqorida keltirilgan ta’lim tizimidagi o‘zgarishlardan biri - O‘zbekistonlik o‘qituvchilarning malaka oshirish kurslarida olgan bilimlarini amaliyotga tatbiq etish masalasi so‘nggi yillarda tubdan o‘zgarib, endi bir martalik kurslardan “uzluksiz kasbiy rivojlanish” tizimiga o‘tilgan.

Malaka oshirish tizimining o‘zi ham o‘zgarib, o‘qituvchining kasbiy faoliyatiga bo‘lgan yondashuvni tubdan yangilamoqda. Yangi 5 yillik tizim asoslari ham tabaqalashtirilgan dasturlar, ya’ni o‘qituvchining malaka toifasi, ehtiyoji va bilim darajasiga mos kurslar orqali amalga oshirilmoqda. Raqamli platforma: “Uzluksiz kasbiy ta’lim” elektron platformasi orqali masofaviy va dual ta’lim imkoniyatlari berilgan, malaka oshirish dasturlari bevosita sinfdagi muammolarni hal qilishga qaratilgan. O‘qituvchilarning dunyoqarashi va bilim darajasini oshirishda xalqaro tajribaning roli ham muhim. 2024-2025 yillarda respublikamizning 215 nafar professor-o‘qituvchi Buyuk Britaniya, Singapur, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda malaka oshirib qaytgan. 2025-yildan har bir tumandan kamida 5 nafar o‘qituvchini xorijga yuborish tizimi yo‘lga qo‘yilgan.

Malaka oshirish kurslari o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida iqtisodiy, metodik va psixologik jihatdan ijobiy o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Ushbu o‘zgarishlarning asosiy yo‘nalishlari tahlili keladigan bolsak, malaka oshirishning eng aniq natijalaridan biri bu o‘qituvchilarning moddiy ahvoli va martaba istiqbolining yaxshilanishidir, amaliy metodikalarni qo‘llash darajasi oshirilishi va ularning kasbiy rivojlanishi uzluksiz tus olinishi. Bu o‘zgarishlar bevosita o‘qituvchilarning bilim sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Biroq, diagnostika tizimini takomillashtirish va nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirish masalalari dolzarbligicha qolmoqda. O‘qituvchining aniq muammolarini yaxshilash uchun diagnostika vositalarini modernizatsiya qilish,

ya'ni bilimni emas, balki amaliy ko'nikmalarni baholashga qaratilgan test va topshiriqlar ishlab chiqish, malaka oshirish kurslari davomida oraliq nazoratlar o'tkazib, o'qituvchining qaysi mavzularda qiyinchilik chiqarayotganini real vaqt rejimida aniqlash, amaliyotga yo'naltirilgan kurs dasturlarining kamida 60 foizi amaliy mashg'ulotlar (master-klasslar, ochiq darslar, mikro-o'qitish)dan iborat bo'lishi, mentorlik tizimini tizimli ravishda davom ettirilishi tavsiya etiladi.

Bu o'zgarishlar bevosita o'qituvchilarning sinfdagi samaradorligini va natijada o'quvchilarning bilim sifatini oshiradi.

Ammo sifatli ta'lim muhitini yaratish faqat dasturdagi o'zgarishlar bilan bog'liq emas, balki maktablarning boshqaruv uslubi, moliyalashtirishi, sinf sig'imi, moddiy-texnik bazasi, o'qituvchidan talab yuqoriligi, ota-ona nazorati kabi omillarga ham bog'liq. Bu borada O'zbekistondagi xususiy va davlat maktablarida o'zlashtirish darajasi o'rtasidagi farq mavjud bo'lib, bu farq asosan yuqorida ko'rsatilgan omillarga bog'liq.

Davlat maktablarining asosiy muammolari – gavjum sinflar va resurslarning cheklanganligi bo'lsa, xususiy maktablar individual yondashuv va zamonaviy metodikalar bilan ajralib turadi.

Xususiy va davlat maktablari o'rtasidagi eng katta farqlardan biri – moliyalashtirish hajmi. Xususiy maktab bir o'quvchi uchun yiliga o'rtacha 50 million so'm sarflasa, davlat maktablarida bu ko'rsatkich rejada atigi 8 million so'mni tashkil etadi. Bu farq bevosita moddiy-texnik bazaga, qo'shimcha to'garaklar va darsdan tashqari mashg'ulotlarning sifatiga ta'sir qiladi.

Natijada, xususiy maktablar davlat maktablariga qaraganda ancha qulay va zamonaviy sharoit yarata oladi. Ota-onalar endi faqat qulaylik (ovqatlanish, tozalik, shinamlik) uchun emas, balki yuqori sifatli ta'lim olish maqsadida xususiy maktablarni tanlamoqda.

Davlat maktablarida sinflar haddan tashqari gavjum (ba'zi maktablarda 2-2,5 koeffitsiyentgacha), bu esa o'qituvchining har bir o'quvchiga yetarlicha vaqt ajratishiga to'sqinlik qiladigan bo'lsa, xususiy maktablarda sinflar kichik bo'lgani uchun o'qituvchilar har bir o'quvchiga alohida e'tibor qaratish imkoniyatiga ega. Bu esa, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga ko'proq e'tibor va vaqt ajratilishi, sinfni boshqarish osonroq, kamroq xulq-atvor muammolari kuzatilishi, darslarda interfaol metodlarni qo'llash imkoniyati kengayishiga imkon beradi.

Ikki tizim o'rtasidagi farq boshqaruv uslubi va o'qituvchilarni tanlash tamoyillarida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Shu o'rinda, xususiy maktablar rasmiy hujjatlarga emas, balki o'qituvchining amaliy kompetensiyasi, muloqot qobiliyati va

o'z fanini puxta bilishiga ustuvorlik beradi. Shu sababli, so'nggi yillarda ko'plab tajribali o'qituvchilar xususiy sektorga ishga o'tmoqda.

Davlat maktablari uchun mavjud muammolarga zamonaviy yechimlar: 4K modelini maksimal darajada ishlatish, sinfni guruhlarga bo'lib, o'quvchilarning individual xususiyatlariga qarab ishlash, darslarni noan'anaviy shakldo'tkazish, darslarda interfaol metodlarni ko'paytirish, sinfdan tashqari to'garaklarni tizimli ravishda yo'lga qo'yish, motivatsiya tizimi yaratish, boshqarish uslublarini qayta ko'rib chiqish, tajribali o'qituvchilarni maktabga jalb etish maqsadida byudetdan tashqari tushgan mablag'lardan rag'batlantirish hamda ish sharoitlarini yaxshilash (moddiy-texnik bazani shakllantirish) uchun foydalanish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimi to'g'ri yo'nalishda rivojlanmoqda, islohotlar dastlabki ijobiy natijalarni ko'rsatmoqda: malaka oshirish tizimi takomillashdi, o'qituvchilarning moddiy ta'minoti yaxshilanmoqda, darslar xalqaro tajribalar asosida yangi metodikalar tayangan tarzda joriy etilmoqda. Ammo, ta'lim sifatini oshirish – bu uzluksiz va tizimli jarayon bo'lib, ushbu jarayondagi islohotlar birdan natija bermaydi. Eng muhimi – diagnostika tizimini takomillashtirish, nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantirish va har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashgan ta'lim muhitini yaratishdir.

O'zbekistondagi boshlang'ich ta'lim tizimidagi muammolarni yechish strategiyasi – ta'lim sifatini oshirish yo'li hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 15-iyundagi "Boshlang'ich ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 298-son Qarori. – Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 15.06.2025.
2. Mirzaqulov A. Boshlang'ich ta'limda differensial yondashuv: nazariya va amaliyot. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2024.
3. Toshpo'latova G. O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim islohotlari: muammo va yechimlar. // "Pedagogik mahorat" ilmiy-uslubiy jurnali. – 2025. – №1.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining rasmiy veb-sayti. – Elektron manba: <https://www.uzedu.uz>
5. Fullan M. The New Meaning of Educational Change (5th Edition). – New York: Teachers College Press, 2015.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TARIX FANI O'QITUVCHILARIDA MENTORLIK TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI MODELLARI

Ibroximova Saidaxon

Farg'ona viloyat pedagogik mahorat
markazi Tarix fani metodisti

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi xorijiy davlatlar ta'lim tizimida tarix fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida mentorlik tizimining o'рни va ahamiyati yoritilgan. Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va AQSH tajribasi asosida mentorlik faoliyatining zamonaviy modellari tahlil qilingan. Shuningdek, tarix ta'limida raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar va metodik hamkorlik asosida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida statistik ma'lumotlar va tahliliy ko'rsatkichlardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: mentorlik tizimi, tarix ta'limi, kasbiy rivojlanish, xorijiy tajriba, pedagogik kompetensiya, innovatsion metodlar, raqamli ta'lim, metodik yordam, interfaol yondashuv, uzluksiz ta'lim.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль системы наставничества в профессиональном развитии учителей истории на основе зарубежного опыта. Проанализированы современные модели наставничества, применяемые в Финляндии, Сингапуре, Южной Корее и США. Также освещены вопросы развития профессиональных компетенций педагогов на основе цифровых технологий, интерактивных методов и методического сотрудничества. В исследовании использованы статистические и аналитические данные.

Ключевые слова: система наставничества, историческое образование, профессиональное развитие, зарубежный опыт, педагогическая компетенция, инновационные методы, цифровое образование, методическая помощь, интерактивный подход, непрерывное образование.

Annotation: This thesis discusses the role of mentoring systems in the professional development of history teachers based on foreign experience. Modern mentoring models used in Finland, Singapore, South Korea, and the USA are analyzed. The study also highlights the development of teachers' professional competencies through digital technologies, interactive methods, and methodological cooperation. Statistical and analytical data were used in the research.

Keywords: mentoring system, history education, professional development, foreign experience, pedagogical competence, innovative methods, digital education, methodological support, interactive approach, lifelong learning.

Asosiy qism

Bugungi kunda tarix fanini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish hamda pedagoglarning kasbiy mahoratini muntazam rivojlantirish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, xorijiy davlatlar tajribasi asosida mentorlik tizimini rivojlantirish tarix fani o'qituvchilarining metodik kompetensiyalarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Finlyandiya ta'lim tizimida mentorlik faoliyati yangi ish boshlagan pedagoglarni metodik jihatdan qo'llab-quvvatlashning asosiy shakli hisoblanadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ushbu davlatda yosh o'qituvchilarning 82 foizi dastlabki uch yil davomida mentor-pedagoglar bilan ishlaydi. Natijada o'qituvchilarning kasbiy moslashuv darajasi 35 foizga oshgan.

Singapur ta'lim tizimida "Teacher Growth Model" asosida mentorlik tizimi joriy qilingan bo'lib, har bir yosh pedagog uchun tajribali mentor biriktiriladi. Tadqiqotlarga ko'ra, mentorlik asosida ishlovchi pedagoglarning dars samaradorligi 28 foizga yuqori natija ko'rsatgan. Tarix fanida esa loyiha asosida o'qitish va tarixiy manbalarni tahlil qilish metodlari keng qo'llanilmoqda.

Janubiy Koreyada tarix ta'limi raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda tashkil etilgan. Elektron tarixiy xaritalar, virtual muzeylar va multimedia platformalaridan foydalanish natijasida o'quvchilarning tarix faniga qiziqishi 41 foizga oshgani aniqlangan. Ushbu tizimda mentor-o'qituvchilar pedagoglarga raqamli resurslardan foydalanish bo'yicha amaliy metodik yordam ko'rsatadi.

AQSH ta'lim tizimida "peer mentoring" modeli asosida pedagoglar o'zaro tajriba almashadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mentorlik dasturlarida qatnashgan tarix fani o'qituvchilarining 74 foizi interfaol metodlardan samarali foydalanishni yo'lga qo'ygan. Bu esa o'quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

O'zbekistonda ham "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari doirasida mentorlik tizimi bosqichma-bosqich rivojlantirilmoqda. Hududiy metodik markazlar orqali tajribali pedagoglar yosh o'qituvchilarga metodik yordam ko'rsatmoqda. 2025–2026-o'quv yilida tarix fani yo'nalishida o'tkazilgan metodik seminar va treninglarda respublika bo'yicha 1200 nafardan ortiq pedagog qatnashgani

kuzatildi. Ulardan 320 nafari mentor-o'qituvchi sifatida faoliyat yuritgan bo'lsa, 870 nafarga yaqin pedagog innovatsion metodlar bo'yicha malaka oshirgan.

Mazkur tizim natijasida:

- tarix fanida interfaol metodlardan foydalanish 36 foizga oshgan;
- raqamli platformalardan foydalanish darajasi 42 foizga ko'paygan;
- o'quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar soni 31 foizga ortgan.

Professor N. Muslimov ta'kidlaganidek:

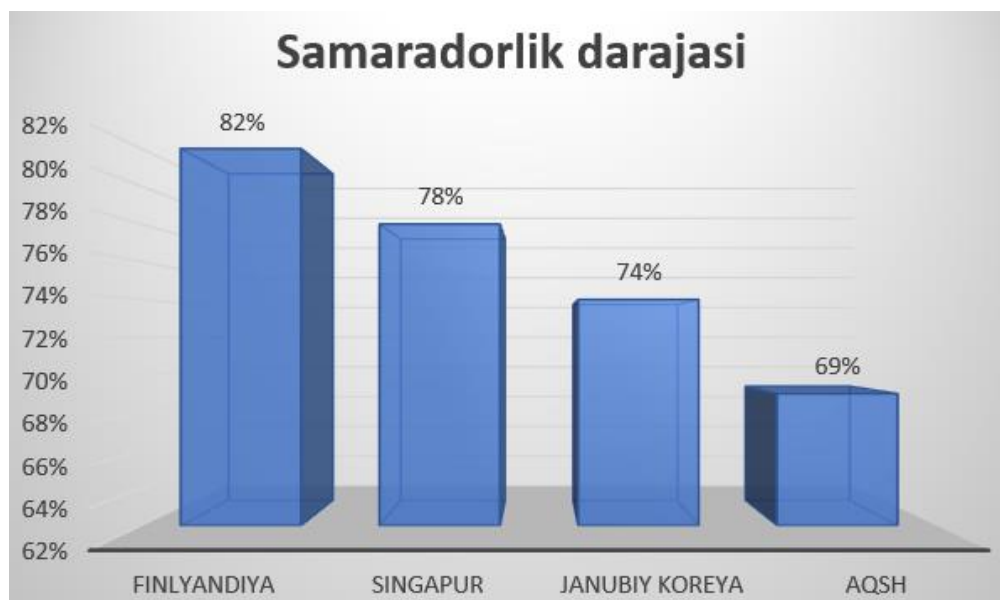
“Mentorlik faoliyati pedagogning kasbiy mahoratini shakllantirish va rivojlantirishning samarali vositasidir.”

R. Ishmuhamedov quyidagicha fikr bildiradi:

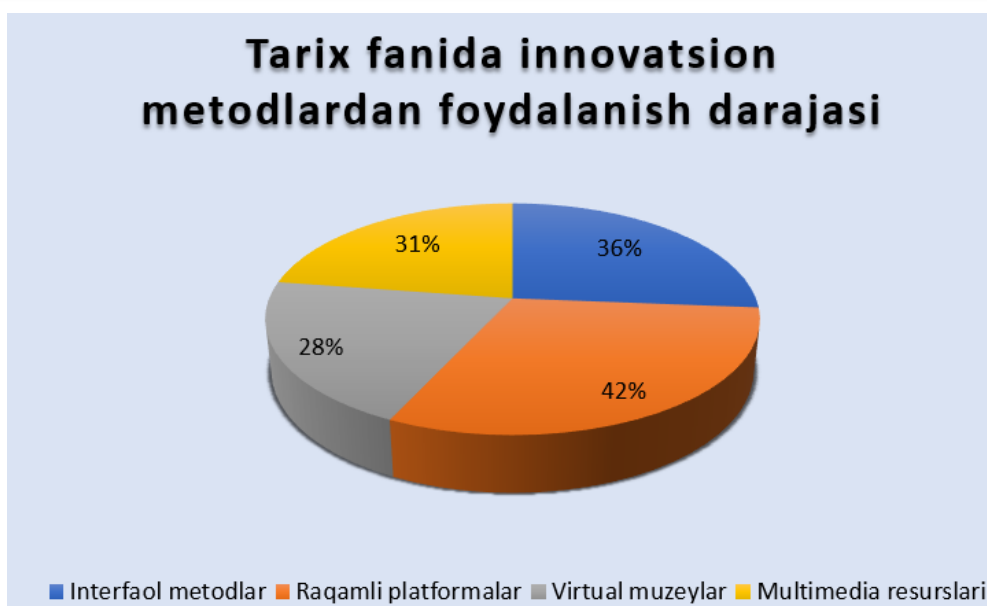
“Innovatsion metodlar va metodik hamkorlik ta'lim sifati hamda samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.”

M. Ochilov esa:

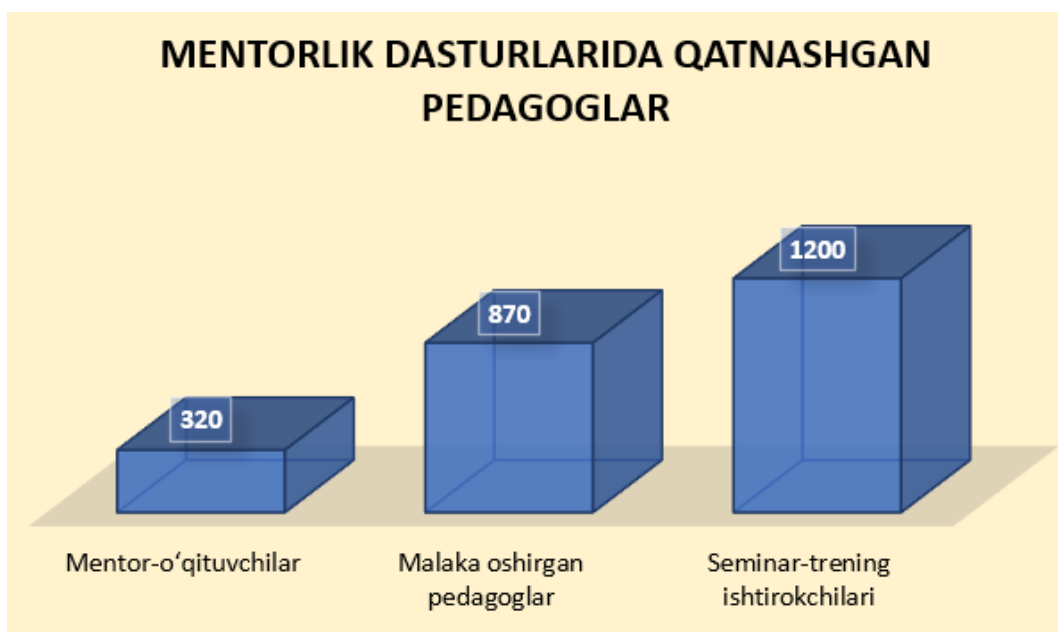
“Pedagogik tajriba almashinuvi ta'lim tizimining rivojlanishidagi muhim omillardan biridir”, — deb ta'kidlaydi.

1-rasm. Xorijiy davlatlarda mentorlik samaradorligi

2-rasm. Tarix fanida innovatsion metodlardan foydalanish darajasi

3-rasm. Mentorlik dasturlarida qatnashgan pedagoglar

Xulosa

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mentorlik tizimi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashda eng samarali mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya va AQSH ta'lim tizimlarida mentorlik faoliyatining tizimli tashkil etilgani pedagoglarning metodik kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish hamda ta'lim sifatini oshirishda muhim natijalarni bermoqda.

Mazkur davlatlar tajribasida mentorlik faoliyatining asosiy jihati — tajribali pedagoglar tomonidan yosh va faoliyati endi shakllanayotgan o'qituvchilarga amaliy-metodik yordam ko'rsatish, dars jarayonlarini birgalikda tahlil qilish, innovatsion metodlardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar berish hamda pedagogik hamkorlik muhitini shakllantirishdan iboratdir. Natijada o'qituvchilarning kasbiy moslashuvi tezlashib, pedagogik faoliyat samaradorligi ortmoqda.

Tarix fanini o'qitish jarayonida mentorlik tizimining qo'llanilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki tarix ta'limi o'quvchilarda tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, manbalarni tahlil qilish va voqealarga xolis baho bera olish kompetensiyalarini shakllantirishni talab etadi. Mentor-o'qituvchilar tomonidan interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish, tarixiy manbalar bilan ishlash, virtual muzeylar, elektron xaritalar va multimedia resurslaridan foydalanish bo'yicha berilgan metodik tavsiyalar tarix fanining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, xorijiy tajribalarda mentorlik dasturlarida qatnashgan pedagoglarning aksariyati innovatsion metodlardan samarali foydalanishga erishgan. Xususan, Finlyandiyada yosh pedagoglarning 82 foizi mentorlik tizimi orqali kasbiy moslashuvni muvaffaqiyatli yakunlagan. Singapur ta'lim tizimida mentorlik asosida ishlovchi pedagoglarning dars samaradorligi 28 foizga oshgani kuzatilgan. Janubiy Koreyada raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan mentorlik faoliyati natijasida o'quvchilarning tarix faniga qiziqishi 41 foizga ortgan. AQSHda esa "peer mentoring" modeli orqali pedagoglarning 74 foizi interfaol metodlardan samarali foydalanishni yo'lga qo'ygan.

O'zbekistonda ham "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari orqali mentorlik tizimini rivojlantirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Tarix fani o'qituvchilari uchun tashkil etilayotgan seminar-treninglar, metodik uchrashuvlar va tajriba almashuv maydonlari pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, hududiy mentorlik tizimi orqali tajribali pedagoglarning ilg'or tajribalarini ommalashtirish mexanizmi shakllanib bormoqda.

Shu bilan birga, tarix ta'limida mentorlik tizimini yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- tarix fani o'qituvchilari uchun raqamli metodik platformalarni yaratish;
- virtual muzeylar va elektron tarixiy resurslardan foydalanishni kengaytirish;
- mentor-o'qituvchilar faoliyatini raqamli monitoring qilish tizimini joriy etish;
- xalqaro mentorlik dasturlari bilan hamkorlikni rivojlantirish;

- yosh pedagoglarning kasbiy moslashuv jarayonlarini metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash;
- tarix fanini o'qitishda sun'iy intellekt va multimedia texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish.

Umuman olganda, xorijiy tajribalar asosida mentorlik tizimini takomillashtirish tarix fani o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirish, ta'lim sifatini rivojlantirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Mentorlik faoliyatining samarali tashkil etilishi esa uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining barqarorligini ta'minlashga hamda pedagoglarning innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlashga imkon yaratadi..

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
2. Xasanboyeva O. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018.
3. Yuldashev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: Sharq, 2008.
4. Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.
5. Nurmuxamedova S.A. Tarix ta'limida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
6. Qurbonov A. Tarix fanini o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

“IJTIMOIY FANLARNI O'QITISHDA “CASE”, “WHY” KABI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH”

Islamova Nigoraxon Anvarovna

Andijon shahar 35-DIM

huquq fani o'qituvchisi, ijtimoiy fan mentori

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etishning zamonaviy istiqbollari hamda “Ijtimoiy fanlarni o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish” masalalari yoritilgan. Xususan, “CASE” va “Why” texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi ahamiyati, o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqarish va

muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni tahlil etilgan. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam oshirib borishning samarali mexanizmlari ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, zamonaviy interfaol texnologiyalarni qo'llash ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalitso'zlar:uzluksiz kasbiy rivojlantirish, xorijiy tajriba, ijtimoiy fanlar, CASE texnologiyasi, Why texnologiyasi, interfaol metodlar, tanqidiy fikrlash, pedagogik innovatsiyalar, ta'lim samaradorligi, kasbiy kompetensiya.

ANNOTATION:

This article highlights the modern prospects of organizing the system of continuous professional development based on foreign experiences, as well as the issues of "Using innovative pedagogical technologies in teaching social sciences". In particular, "The importance of "CASE" and "Why" technologies in the educational process", their role in developing students' critical thinking, analyzing problematic situations, drawing independent conclusions, and improving communication skills are analyzed. In addition, effective mechanisms for regularly improving the professional competencies of teachers based on the experience of developed countries are presented. According to the results of the research, it is substantiated that the use of modern interactive technologies serves to improve the quality and effectiveness of education.

Keywords:continuous professional development, foreign experience, social sciences, CASE technology, Why technology, interactive methods, critical thinking, pedagogical innovations, educational effectiveness, professional competence.

АННОТАЦИЯ:

В данной статье освещаются современные перспективы организации системы непрерывного профессионального развития на основе зарубежного опыта, а также вопросы использования "Инновационных педагогических технологий в преподавании общественных наук". В частности, анализируется "Значение технологий "CASE" и "Why" в образовательном процессе", их роль в развитии критического мышления учащихся, анализе проблемных ситуаций, формировании самостоятельных выводов и развитии коммуникативных навыков. Также представлены эффективные механизмы регулярного повышения профессиональных компетенций педагогов на основе опыта развитых стран. Согласно результатам исследования, обосновано, что применение современных интерактивных технологий способствует повышению качества и эффективности образования.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, зарубежный опыт, общественные науки, технология CASE, технология Why, интерактивные методы, критическое мышление, педагогические инновации, эффективность образования, профессиональная компетенция.

Bugungi kunda ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu sababli "CASE" va "Why" kabi interfaol texnologiyalar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi va innovatsion metodlarni amaliyotga joriy etishi ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Shu jihatdan, mazkur texnologiyalarni ijtimoiy fanlar darsida qo'llash bugungi kun talabiga mos yondashuv hisoblanadi.

"CASE" va "Why" texnologiyalarining ta'limdagi o'rni

Zamonaviy ta'lim tizimida interfaol pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, "CASE" va "Why" texnologiyalari ijtimoiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi hamda mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

"CASE" texnologiyasi real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish asosida tashkil etiladigan metod bo'lib, o'quvchilarda amaliy fikrlashni shakllantiradi. Ushbu metod orqali o'quvchilar muayyan muammo yuzasidan turli yechimlarni izlaydi, o'z fikrini asoslab beradi va jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, tarix yoki huquq fanlarida ijtimoiy muammolar bo'yicha keys-vaziyatlar berilishi o'quvchilarning tahliliy fikrlashini oshiradi.

"Why" texnologiyasi esa savol-javob asosida o'quvchilarning sabab va oqibatlarini tushunishiga xizmat qiladi. Bu metod o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi. Dars jarayonida "Nima uchun?", "Qanday sabab tufayli?" kabi savollar orqali o'quvchilar mavzuni chuqurroq anglaydi va erkin fikr yuritishga o'rganadi.

Interfaol texnologiyalarning afzalliklari

"CASE" va "Why" texnologiyalari darslarni an'anaviy usullarga nisbatan qiziqarli va interaktiv tashkil etishga yordam beradi. Ushbu metodlar orqali o'quvchilar:

Mustaqil fikrlashni;

Muammolarni tahlil qilishni;

Jamoadi ishlashni;

Fikrini erkin bayon etishni;

Qaror qabul qilishni o'rganadilar.

Shuningdek, bu texnologiyalar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularni faol ishtirokchiga aylantiradi. Ayniqsa, ijtimoiy fanlarda real hayotiy misollar asosida dars tashkil etilishi nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida interfaol metodlardan keng foydalanilmoqda. Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi davlatlarda "CASE" metodlari orqali o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati

"CASE" va "Why" texnologiyalari ta'lim sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Birinchidan, ular o'quvchilarning mavzuni chuqur tushunishiga yordam beradi. Ikkinchidan, o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini shakllantiradi. Uchinchidan, o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirib, zamonaviy metodlardan samarali foydalanish imkonini yaratadi.

Zamonaviy o'quvchilar axborot va texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq holda ulg'aymoqda. Shu sababli dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanish bugungi kunning muhim talablaridan biri hisoblanadi. Interaktiv usullar asosidagi darslar o'quvchilarning diqqatini oshirib, bilimlarni samarali o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, mazkur texnologiyalar o'quvchilarning muloqot madaniyatini rivojlantiradi. O'quvchilar dars davomida o'z fikrini asoslash, boshqalarning fikrini tinglash va xulosa chiqarish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Muammolar va yechimlar

Interfaol texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishda ayrim muammolar ham uchramoqda. Jumladan, ayrim pedagoglarning innovatsion metodlardan foydalanish bo'yicha tajribasi yetarli emasligi, texnik vositalarning kamligi va metodik materiallarning yetishmasligi dars samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarni muntazam ravishda malaka oshirish kurslariga jalb qilish, zamonaviy pedagogic texnologiyalar bo'yicha seminar va treninglar tashkil etish zarur. Shuningdek, ta'lim muassasalarini texnik vositalar bilan ta'minlash va metodik qo'llanmalarni ko'paytirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, "CASE" va "Why" texnologiyalaridan samarali foydalanish ijtimoiy fanlarni o'qitishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlar

o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol texnologiyalarni keng qo'llash ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgachava maktabta'lim vazirligi materiallari.
4. UNESCO. Innovatsion o'qitishvata'lim amaliyotlari. – Parij, 2022.
5. OECD. Ta'lim siyosati istiqbollari – 2023. – Parij, 2023.
6. Johnson L. Ta'limdagizamonaviy pedagogik texnologiyalar. – London, 2020.
7. Bates A.W. Raqamli davr data'lim berish. – Vankuver, 2019.
8. Xoliqov A. Pedagogik mahoratasoslari. – Toshkent, 2020.
9. www.oecd.org
10. www.unesco.org
11. www.edu.uz
12. www.maktab.uz

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHDA INDIVIDUAL TA'LIM TRAYEKTORIYASINI YARATISHNING XORIJ TAJRIBASI

Isayev Fuzuliy Kuntug'mish o'g'li

Jizzax viloyati pedagogik

mahorat markazi, katta o'qituvchi

fuzuliy1@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirishning nazariy asoslari hamda rivojlangan davlatlar tajribasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda Finlyandiya, Singapur, AQSh va Janubiy Koreya ta'lim tizimlarida pedagoglarning individual ehtiyojlari, kompetensiyalari va kasbiy maqsadlariga asoslangan professional rivojlanish mexanizmlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va adaptiv ta'lim platformalarining individual kasbiy rivojlanishdagi o'rni yoritilgan. Maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida individual ta'lim trayektoriyasini joriy etishning istiqbollari hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, individual taʼlim trayektoriyasi, CPD, lifelong learning, professional kompetensiya, adaptiv taʼlim, raqamli texnologiyalar, pedagogik innovatsiyalar, xorijiy tajriba.

Аннотация

В данной статье анализируются теоретические основы формирования индивидуальной образовательной траектории в процессе непрерывного профессионального развития, а также опыт развитых зарубежных стран. В исследовании рассмотрены механизмы профессионального развития педагогов, основанные на индивидуальных потребностях, компетенциях и профессиональных целях в системах образования Финляндии, Сингапура, США и Южной Кореи. В статье также разработаны практические рекомендации и определены перспективы внедрения индивидуальной образовательной траектории в систему образования Узбекистана.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, индивидуальная образовательная траектория, CPD, lifelong learning, профессиональная компетенция, адаптивное обучение, цифровые технологии, педагогические инновации, зарубежный опыт.

Abstract

This article analyzes the theoretical foundations of forming an individual educational trajectory in the process of continuous professional development, as well as the experience of developed foreign countries. The study examines professional development mechanisms based on teachers' individual needs, competencies, and professional goals in the education systems of Finland, Singapore, the USA, and South Korea. The article also presents practical recommendations and identifies prospects for implementing individual educational trajectories in the education system of Uzbekistan.

Keywords: continuous professional development, individual educational trajectory, CPD, lifelong learning, professional competence, adaptive learning, digital technologies, pedagogical innovations, foreign experience.

Globalashuv va raqamli transformatsiya sharoitida taʼlim tizimiga qoʻyilayotgan talablarning keskin ortishi pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borishni zaruratga aylantirmoqda. Zamonaviy taʼlim paradigmasida “bir xil yondashuv barcha uchun” modeli oʻz samaradorligini yoʻqotib, uning oʻrnini individual ehtiyojlar, qiziqishlar va kasbiy maqsadlarga asoslangan moslashuvchan taʼlim yondashuvlari egallamoqda. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida individual taʼlim trayektoriyasini yaratish dolzarb ilmiy va amaliy muammolardan biri hisoblanadi.

Individual ta'lim trayektoriyasi pedagogning kasbiy ehtiyojlari, tajribasi, kompetensiya darajasi va faoliyat yo'nalishidan kelib chiqib shakllantiriladigan shaxsiy rivojlanish yo'nalishi bo'lib, u ta'lim oluvchining mustaqil rivojlanish strategiyasini belgilaydi. Ushbu yondashuv pedagogning reflektiv faoliyatini kuchaytirish, motivatsiyasini oshirish hamda kasbiy samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta'lim tizimlarida individual ta'lim trayektoriyasi asosida professional rivojlanishni tashkil etish keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, Finlyandiya, Singapur, AQSh va Janubiy Koreyada pedagoglarning professional rivojlanishi kompetensiyaviy model, raqamli monitoring va adaptiv o'quv platformalari orqali boshqariladi. Mazkur tajribalarni o'rganish O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni modernizatsiya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlarda individual ta'lim trayektoriyasi shaxsning ta'lim ehtiyojlari va kasbiy rivojlanish maqsadlarini hisobga olgan holda tuziladigan individual rivojlanish yo'li sifatida talqin etiladi. Ushbu yondashuv konstruktivizm, andragogika hamda lifelong learning nazariyalari bilan chambarchas bog'liqdir.

Amerikalik olim M.Knowles kattalar ta'limi nazariyasida katta yoshdagi ta'lim oluvchilar mustaqil qaror qabul qilishga moyil bo'lishini ta'kidlab, individual rivojlanish strategiyasining muhimligini asoslab bergan. Shuningdek, D.Kolbning reflektiv o'rganish modeli tajriba asosidagi kasbiy rivojlanishda individual yondashuv samaradorligini ko'rsatadi.

Individual ta'lim trayektoriyasi quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- kasbiy ehtiyojlarni diagnostika qilish;
- kompetensiyalarni baholash;
- individual rivojlanish maqsadlarini belgilash;
- mos o'quv kurslari va faoliyatlarni tanlash;
- monitoring va refleksiya;
- natijalarni baholash.

Mazkur tizim pedagogga o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, kasbiy faoliyatini mustaqil rejalashtirish hamda o'z ustida uzluksiz ishlash imkonini beradi.

Finlyandiya, Singapur, AQSh va Janubiy Koreya tajribalarining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida individual ta'lim trayektoriyasini yaratish barcha rivojlangan ta'lim tizimlarining ustuvor strategik yo'nalishiga aylangan. Biroq ushbu davlatlarning yondashuvlari o'zining boshqaruv modeli, pedagogik falsafasi va texnologik infratuzilmasi bilan bir-biridan farqlanadi. Masalan, Finlyandiya modelida asosiy urg'u pedagogning mustaqil kasbiy

rivojlanishiga va reflektiv faoliyatiga qaratilgan bo'lib, "teacher autonomy" tamoyili asosiy o'rin egallaydi. Ushbu yondashuv konstruktivistik pedagogika va lifelong learning nazariyasiga asoslanadi hamda o'qituvchining ichki motivatsiyasini rivojlantirishni maqsad qiladi. Amaliy jihatdan esa fin ta'lim tizimida pedagoglar o'z ehtiyojidan kelib chiqib kurslar, ilmiy seminarlar va professional hamjamiyat faoliyatlarida mustaqil ishtirok etadi. Natijada o'qituvchi kasbiy rivojlanishning passiv ijrochisi emas, balki faol subyekti sifatida shakllanadi.

Singapur tajribasida esa individual ta'lim trayektoriyasi davlat tomonidan markazlashgan holda boshqariladi. "Teacher Growth Model" asosida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi aniq kompetensiyalar, liderlik ko'nikmalari va innovatsion faoliyat indikatorlari asosida monitoring qilinadi. Ushbu modelning nazariy asosida kompetensiyaviy yondashuv hamda strategik inson kapitalini rivojlantirish konsepsiyasi yotadi. Singapur amaliyotida har bir pedagog yiliga ma'lum miqdorda professional rivojlanish soatlarini to'plashi shart bo'lib, bunda o'qituvchi kurs, stajirovka, tadqiqot yoki xalqaro loyihalarni tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu tizimning muhim jihati shundaki, individual trayektoriya pedagogning nafaqat bilimini, balki liderlik va innovatsion salohiyatini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

AQSh tajribasi esa moslashuvchanlik va diversifikatsiya bilan ajralib turadi. Bu yerda "Personalized Professional Learning" modeli pedagogning kasbiy ehtiyojlari, o'qitadigan fani, metodik tayyorgarligi va faoliyat natijalariga mos ravishda shakllantiriladi. Nazariy jihatdan ushbu yondashuv andragogika hamda differensial ta'lim konsepsiyalariga tayanadi. AQShda mikro-malaka (micro-credential) tizimining rivojlanganligi individual trayektoriyaning amaliy samaradorligini oshirgan. Masalan, pedagoglar qisqa muddatli modullar orqali aniq kompetensiyalarni egallab, raqamli sertifikatlar olish imkoniyatiga ega. Bu esa professional rivojlanishning moslashuvchanligini kuchaytirib, o'qituvchiga o'z faoliyatidagi muammolarni tezkor hal qilish imkonini beradi. Shuningdek, universitetlar, nodavlat tashkilotlar va professional markazlarning ko'pligi pedagog uchun keng tanlov imkoniyatini yaratadi.

Janubiy Koreya tajribasi esa yuqori darajadagi raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishi bilan boshqa davlatlardan ajralib turadi. Ushbu modelda individual ta'lim trayektoriyasi AI va Learning Analytics tizimlari asosida shakllantiriladi. Nazariy jihatdan bu yondashuv data-driven education hamda adaptiv learning konsepsiyalariga asoslanadi. Koreyada pedagoglarning kasbiy faoliyati raqamli platformalar orqali muntazam monitoring qilinadi va tizim o'qituvchining ehtiyojlariga mos tavsiyalar beradi. Masalan, sun'iy intellekt o'qituvchining metodik qiyinchiliklari yoki past natijalarini aniqlab, unga individual kurslar yoki treninglarni

tavsiya qiladi. Bu esa professional rivojlanishning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Mazkur davlatlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Finlyandiya modelida pedagogning erkinligi va refleksiya ustuvor bo'lsa, Singapurda strategik boshqaruv va kompetensiyaviy monitoring asosiy o'rin tutadi. AQSh tajribasi moslashuvchan va individual ehtiyojlarga yo'naltirilganligi bilan ajralib tursa, Janubiy Koreyada raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt professional rivojlanishning asosiy mexanizmiga aylangan. Ularning umumiy jihati esa pedagogning shaxsiy ehtiyojlari va kasbiy maqsadlarini markazga qo'ygan holda individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirishga qaratilganligidadir. Aynan shu jihat zamonaviy uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining eng muhim tendensiyasi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasida guvohi bo'layotganimizdek, o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan keng foydalanilmoqda. Xususan, Finlyandiya, Singapur, AQSh va Janubiy Koreyada maxsus raqamli platformalar orqali pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari aniqlanadi, bilim va ko'nikmalari tahlil qilinadi hamda ularga mos individual o'quv kurslari tavsiya etiladi. Bunday tizimlar o'qituvchining qaysi yo'nalishda qiyinchilikka duch kelayotganini aniqlab, aynan shu kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali pedagoglarning faoliyati monitoring qilinadi, refleksiya jarayonlari avtomatlashtiriladi va professional rivojlanish natijalari tahlil qilinadi. Masalan, o'qituvchi qatnashgan kurslar, bajarilgan topshiriqlar, metodik faoliyati va erishgan natijalari elektron portfolio shaklida saqlanadi. Bu esa o'qituvchining o'z ustida muntazam ishlashi hamda kasbiy rivojlanishini rejalashtirishiga yordam beradi.

Biroq raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayonida ayrim muammolar ham uchramoqda. Eng avvalo, barcha pedagoglarning raqamli kompetensiyasi bir xil darajada emasligi sababli ayrim o'qituvchilar platformalardan foydalanishda qiyinchilikka duch kelmoqda. Ayrim hududlarda internet tezligining pastligi yoki texnik vositalarning yetarli emasligi ham raqamli ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, ba'zi pedagoglarda an'anaviy o'qitish usullariga ko'nikib qolganlik sababli yangi texnologiyalarga nisbatan psixologik qarshilik ham kuzatiladi. Shu bilan birga, ortiqcha elektron hisobot va platformalardagi murakkab tizimlar o'qituvchilarning ish yukini oshirib yuborishi mumkin.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun, avvalo, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy treninglarni ko'paytirish zarur. Malaka oshirish kurslarida nazariy ma'lumot bilan bir qatorda platformalardan

foydalanish bo'yicha amaliy mashg'ulotlarga ham alohida e'tibor berilishi kerak. Shuningdek, maktablarni zamonaviy texnik vositalar va sifatli internet bilan ta'minlash muhim hisoblanadi. Raqamli platformalarni sodda va qulay interfeys asosida yaratish ham o'qituvchilarning ulardan samarali foydalanishiga yordam beradi. Eng muhimi, pedagoglarda raqamli texnologiyalar orqali o'z ustida ishlash va kasbiy rivojlanishga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantirish zarur. Ana shunda individual ta'lim trayektoriyasini samarali tashkil etish va uzluksiz kasbiy rivojlanish sifatini oshirish imkoniyati kengayadi.

Mamlakatimizda ham pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, malaka oshirish tizimini raqamlashtirish, masofaviy ta'lim platformalarini joriy etish, modul asosidagi kurslarni tashkil etish hamda pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini baholash mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha muhim ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, pedagogning shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini belgilash masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda aksariyat maktab o'qituvchilari bir xil mazmundagi malaka oshirish kurslarida qatnashayotgan bo'lsa-da, har bir pedagogning ehtiyoji, tajribasi, fan yo'nalishi va kasbiy qiziqishi turlicha hisoblanadi. Shu sababli individual rivojlanish trayektoriyasi o'qituvchining aynan o'ziga kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalarni egallashiga xizmat qiladi. Masalan, ayrim pedagoglar raqamli texnologiyalarni qo'llashni rivojlantirishga ehtiyoj sezsa, boshqalari zamonaviy baholash metodlari yoki xorijiy tillarni o'qitish texnologiyalarini chuqurlashtirishni istashi mumkin. Individual trayektoriya esa o'qituvchiga o'z kasbiy maqsadini belgilash, mustaqil rivojlanish rejasini tuzish va o'z ustida muntazam ishlash imkonini beradi. Bu jarayon pedagogning motivatsiyasini oshiradi, dars sifatini yaxshilaydi hamda o'qituvchilarning ta'lim natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, zamonaviy maktab ta'limida raqamli kompetensiyalar, media savodxonlik, innovatsion pedagogik texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish individual ta'lim trayektoriyasining muhim yo'nalishlariga aylanmoqda. Shu bois O'zbekistonda maktab o'qituvchilari uchun shaxsiy kasbiy rivojlanish trayektoriyasini yaratish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida individual ta'lim trayektoriyasini yaratish pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini samarali rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xorijiy davlatlar, xususan Finlyandiya, Singapur, AQSh va Janubiy Koreya tajribasi shuni ko'rsatadiki, pedagogning ehtiyoji, qiziqishi va kasbiy maqsadlariga asoslangan individual

rivojlanish modeli ta'lim sifatini oshirishda yuqori samaradorlik beradi. Ushbu mamlakatlarda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi raqamli texnologiyalar, adaptiv platformalar, reflektiv yondashuv hamda kompetensiyaviy monitoring asosida tashkil etilmoqda. Natijada pedagoglar o'z ustida muntazam ishlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallash va ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni joriy etish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston ta'lim tizimida ham pedagoglarning shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Chunki har bir o'qituvchining kasbiy ehtiyoji, tajribasi va faoliyat yo'nalishi turlicha bo'lib, ularni bir xil yondashuv asosida rivojlantirish yetarli samara bermaydi. Individual ta'lim trayektoriyasi esa pedagogga o'z kasbiy maqsadini aniqlash, kerakli kompetensiyalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish hamda mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanishda uchraydigan muammolar – texnik imkoniyatlarning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalaridagi farqlar hamda psixologik to'siqlarni bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida O'zbekiston ta'lim tizimida individual ta'lim trayektoriyasini samarali joriy etish uchun pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini diagnostika qilish, AI asosidagi adaptiv platformalarni rivojlantirish, raqamli kompetensiyalarni kuchaytirish hamda amaliyotga yo'naltirilgan malaka oshirish tizimini takomillashtirish zarur hisoblanadi. Bu esa maktab o'qituvchilarining kasbiy salohiyatini oshirish, zamonaviy ta'lim talablariga moslashish va ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. “2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining pedagog kadrlarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishga oid qarorlari to'plami. – Toshkent, 2023.
3. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
4. UNESCO. Lifelong Learning and Teachers' Professional Development. – Paris: UNESCO Publishing, 2022.
5. OECD. Teachers' Professional Learning Study. – Paris: OECD Publishing, 2021.

6. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2016.
7. Schleicher A. World Class: How to Build a 21st-Century School System. – Paris: OECD Publishing, 2018.
8. Singapore Ministry of Education. Teacher Growth Model. – Singapore, 2021.
9. Finnish National Agency for Education. Teacher Education and Professional Development in Finland. – Helsinki, 2020.
10. Siemens G. Learning Analytics and Adaptive Learning Technologies. – Texas: Athabasca University Press, 2019.
11. Bates A.W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Vancouver: BCcampus, 2022.
12. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – Edmonton: AU Press, 2017.

Mehnat migratsiyasini boshqarishda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish masalalari

A. Avloniy nomidagi
Pedagogik mahorat milliy instituti ning
“Ijtimoiy av amaliy fanlar” kafedrasini v.b., dotsenti
Ishankhodjaev Saidakhmad Akramovich
Tel: (90) 976 14 76
E-mail: ishanxodjayevsaidaxmad@gmail.com

Annotatsiya mazkur ilmiy maqolda mehnat migratsiyasini boshqarishda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining nazariy asoslari, xorijiy tajriba va milliy tizim tahlil qilingan. Germaniya, AQSH va Singapur tajribasi asosida kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim, raqamli transformatsiya hamda lifelong learning konsepsiyasining samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Fikrimizcha, kasbiy tayorlash tizimini modernizatsiya qilish migratsiya siyosatini samarali boshqarishning muhim instrumenti hisoblanadi.

Bugungi globallashuv jarayonida mehnat migratsiyasi xalqaro iqtisodiy tizimning ajralmas qismiga aylangan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqtisodiy va Ijtimoiy Ishlar Departamentining (UNDESA) Aholi bo'limi ma'lumotlariga ko'ra, 2024 yilda xalqaro migrantlarning global soni 304 millionni tashkil etdi, bu ko'rsatkich 1990 yilda dunyo bo'ylab taxminan 154 million xalqaro migrant bo'lganidan beri deyarli ikki

baravar ko'paydi. Xalqaro migrantlar dunyo aholisining 3,7 foizini tashkil qiladi, bu 1990 yildagi 2,9 foizdan atigi bir oz ko'proq. Xalqaro migrantlarning 48 foizini ayol migrantlar tashkil etdi⁴⁸.

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatimiz aholisi, xususan, o'sib bormoqda. 2024 yil 1 aprelda mamlakatimiz aholisi 37 million kishini tashkil etgan. 2025 yil 1 oktabrda bu ko'rsatkich 38 069,1 million kishini tashkil etgan⁴⁹. 2026 yil 14 may holatiga ko'ra, bu ko'rsatkich 38 464 933 kishini tashkil etmoqda. 2025 yilda mamlakatimizga ko'chib kelganlar soni 252 792 kishini, ko'chib ketganlar soni esa, 261 750 kishini tashkil etgan⁵⁰.

Mehnat migratsiyasi samaradorligi ko'p jihatdan migrantlarning kasbiy tayyorgarligi va uzluksiz rivojlanish tizimiga bog'liq. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR) tizimi migratsiya siyosatining strategik yo'nalishi hisoblanadi. UNESCO ekspertlari uzluksiz ta'limni inson kapitalini rivojlantirishning asosiy omili sifatida ko'rsatadi. Ularning ta'rifiga ko'ra: "Lifelong learning — bu insonning butun hayoti davomida bilim va kompetensiyalarni doimiy yangilab borish jarayonidir⁵¹". Germaniyada mehnat migratsiyasini boshqarishda dual ta'lim tizimi qo'llaniladi. Bu tizim nazariya va amaliyotni uyg'unlashtiradi. Asosiy xususiyatlar: kasbiy ta'lim + ishlab chiqarish amaliyoti; yillik majburiy doimiy professional CPD (80–120 soat); kompetensiyaga asoslangan sertifikatlashdir.

Germaniya kasb-hunar ta'limi tizimi, o'zining nazariya va amaliyot, o'rganish va ishlash uyg'unligi bilan butun dunyoda kasb-hunar ta'limi uchun asosiy va yuqori samarali model sifatida tan olingan. Dual tizimning muhim xususiyati, bir tomondan, asosan xususiy kompaniyalar va ikkinchi tomondan, davlat kasb-hunar maktablari o'rtasidagi hamkorlikdir.

Germaniyada rasman tan olingan 350 ga yaqin kasbiy standartlar mavjud. Ushbu standartlar Germaniya kasbiy ta'lim tizimining markaziy elementi hisoblanadi. Ular davlat qonunchiligiga kiritilgan bo'lsa-da, savdo va sanoat ham ularni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

⁴⁸ Миграция бўйича “Халқаро Ташкилот (ИОМ), 2024-йил март, ИОМ М “Миграция вазиятига оид ҳисобот, 2024-йил январ-март”, ИОМ, Ўзбекистон.” [ozbekiston-migratsiya-vaziyatiga-oid-hisobot-2024-yil-yanvar-mart.pdf](https://stat.uz/uz/matbuot-markazi-2/qo-mita-yangiliklar-2/64695-zbekiston-respublikasining-demografik-k-rsatkichlari-ra-amlarda)(мурожаат этиш санаси 2026 йил 14 май соат 21:43).

⁴⁹ Ўзбекистон Республикасининг демографик кўрсаткичлари рақамларда. <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi-2/qo-mita-yangiliklar-2/64695-zbekiston-respublikasining-demografik-k-rsatkichlari-ra-amlarda>. (мурожаат этиш санаси 2026 йил 14 май соат 21:44).

⁵⁰ Ўзбекистон Республикаси миллий статистика қўмитаси. <https://stat.uz/uz/59-foydali-ma-lumotlar/5859-o-zbekiston-aholisi-3>. (мурожаат этиш санаси 2026 йил 14 май соат 21:45).

⁵¹ UNESCO. Lifelong Learning Report 2022. <https://www.uil.unesco.org/en/annual-report-2022> (мурожаат этиш санаси 2026 йил 14 май соат 21:49).

Germaniyada o'rta maktabda kollejga o'qishga kirgan, ammo universitetga kirishdan bosh tortgan barcha talabalarning 50 foizdan ortig'i kasb-hunar ta'limiga ariza topshirishadi va ko'plab kompaniyalar kasb-hunar ta'limida ishtirok etadilar. Kompaniyalar o'qishni ixtiyoriy ravishda va ko'pincha o'z mablag'lari hisobidan amalga oshiradilar, chunki ular bu o'zlarining malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishning eng yaxshi usuli deb hisoblashadi. Germaniyada har yili (boshlang'ich) kasb-hunar ta'limiga sarflanadigan umumiy xarajatlarning uchdan ikki qismini xususiy kompaniyalar qoplaydi - bu har bir stajyor uchun yiliga o'rtacha 15 300 yevroni tashkil etadi.

2022 yilda **Institut der deutschen Wirtschaft – Nemis Iqtisodiyot Instituti** kasbiy rivojlanish tadqiqotiga 953 ta kompaniya ishtirok etdi va natijalar shuni ko'rsatdiki, **93% kompaniyalar xodimlarga qo'shimcha ta'lim imkoniyatini taklif qiladi**. Har bir xodim o'rtacha **20,3 soat** ta'lim oldi, bir xodimga o'rtacha investitsiya **1 347 yevro**, jami investitsiyalar esa **46,4 milliard yevroni** tashkil etdi. Amaliyotda ishtirok etadigan korxonalar yangi xodimlarni tayyorlashni ularni yollashning eng samarali shakli deb hisoblaydilar. Sababi, dual tizimda talabalar korxona ish jarayonida amaliy ko'nikmalarni egallaydi, bu esa ish beruvchiga tayyor malakali xodimni to'g'ridan-to'g'ri ishga olish imkonini beradi. Shu bilan birga, korxonalar xodimlarni o'qitish orqali ularning ish sifati va samaradorligini oshiradi, ishga moslashuv jarayonini tezlashtiradi va yangi ishchilarga investitsiya qilish xarajatlarini kamaytiradi.

2. Stajyorlar uchun foydali jihatlar: talaba yoki stajyorlar dual tizim orqali mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradigan treninglar va real ish tajribasini organadi. Bu nafaqat texnik ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki ijtimoiy ko'nikmalar – jamoada ishlash, muloqot qilish, muammolarni hal qilish kabi – va shaxsiy rivojlanishga ham hissa qo'shadi. Natijada stajyorlar ish bozorida o'z imkoniyatlarini kengaytiradi, mustaqil ishlash qobiliyatini oshiradi va professional malakasini tasdiqlovchi sertifikatga ega bo'ladi, bu esa ishga joylashuv jarayonini soddalashtiradi.

3. Davlat uchun foyda: dual ta'lim tizimi davlat byudjeti uchun ham foydali. Korxonalarning faol ishtiroki va ishchi kuchini doimiy yangilab borish orqali davlat ishchi kuchini tayyorlash xarajatlarini kamaytiradi. Bu tizim davlatga mehnat bozorida talabni qondirishda yordam beradi, ishsizligining oldini oladi va malakali ishchi kuchi yetishmovchiligi bilan bog'liq ijtimoiy xarajatlarni kamaytiradi.

Xalqaro miqyosda raqobatbardosh kuchli iqtisodiy, ilmiy va texnologik salohiyatga ega mamlakatlar sifatida AQSh va Germaniya malaka uchun eng yaxshi konsepsiyalarga kuchli strategik qiziqish bildiradi.

Federal Ta'lim va Tadqiqotlar Vazirligi (BMBF) va AQSh Ta'lim Departamenti (ED) “avtomobil ishlab chiqarishda malaka standartlari” va “yashil kasblar” mavzularida hamkorlikni yolga qoygan. Bonndagi Federal Kasb-hunar ta'limi va tayyorlash instituti (BIBB) 2003-yilda imzolangan hamkorlik shartnomasi asosida Amerika Jamoat Kollejlari Assotsiatsiyasi (AACC) bilan uzoq muddatli hamkorlikni davom ettirmoqda. Shu asosda Germaniya va AQShda qo'shma konferensiyalar, ekspert seminarlari va o'quv tashriflari bo'lib o'tadi.

O'zbekiston Respublikasida dual ta'limga kata etibor qaratilmoqda, hususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025 yil 16 yanvardagi 14-sonli “Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorining **Nizomiga** ko'ra, **quyidagi** asosiy tushunchalar keltirilgan. Dual ta'lim — nazariy qismi oliy ta'lim tashkilotida, amaliy qismi esa korxonada (ish joyida) o'tkaziladigan ta'lim jarayoni; “Kasb egasi” dual ta'lim tizimi — nazariy qismi oliy ta'lim tashkilotida, amaliy qismi esa yo'llanma asosida ish joyida o'tkaziladigan hamda korxona tomonidan ish haqi to'lanadigan ta'lim jarayoni va **boshqalar. Shuningdek, mazkur Qarorda** “Kasb egasi” dual ta'lim tizimida ta'lim jarayonini bevosita korxonalarda amalga oshirgan talabalar uchun (yo'llanma asosida) korxona tomonidan hisoblanadigan ish haqining 2 million so'mgacha bo'lgan qismi Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'lari hisobidan har oy uchun qoplab berilishi qayd etiladi. Hamda, dual ta'limning maqsadi va asosiy vazifalari, dual ta'limni tashkil etish tartibi, korxona, oliy ta'lim tashkiloti va talabalarning dual ta'lim tizimini tashkil etish bo'yicha vazifalari, huquqlari hamda majburiyatlari belgilandi. O'rganishlar shuni ko'rstmoqdaki mazur qarorni ijrosini ta'minlashda qator savollarni keltirib chiaqarishi mumkin. Masalan: Qarorning, 20 bandida, korxonaning tegishli buyrug'i asosida dual ta'lim bo'yicha talaba(lar)ga tajribali xodimlaridan amaliyot rahbari (ustoz) biriktiriladi. Amaliyot rahbariga (ustozga) korxona tomonidan belgilangan tartibda qo'shimcha ravishda mehnatga haq to'lash tartibi joriy etiladi, deb belgilangan. Ammo, amaliyotda qo'llash mexanizmi keltirib o'tilmagan. Shuningdek, **korxona talabalarning dual ta'lim tizimini tashkil** etish uchun sarflagan mablag'ning bir qismini soliqdan chegirib olish qoidasi belgilanmagan. Yoshlarda amaliy ko'nikmalar, zamonaviy kompetensiyalar va kasbiy madaniyatni shakllantirish, umumiy o'rta ta'lim tashkilotlari o'quvchilarini kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirish, shuningdek, kasbiy ta'lim tizimi boshqaruvini isloh qilish orqali mamlakatning inson kapitali borasidagi imkoniyatlarini to'liq ishga solish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 23 oktyabrdagi “Kasbiy ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 190 sonli Farmoniga ko'ra

Kasbiy ta'lim agentligi tashkil etilib unga, migratsiya agentligi tomonidan xorijiy ish beruvchilarning ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqib kasb va mutaxassisliklar hamda xorijiy tillarga o'qitish bo'yicha buyurtmalar berilishi, bunda o'qitish va texnikumlarning moddiy-texnika bazasini takomillashtirish uchun zarur mablag'lar Migratsiya jamg'armasi hisobidan moliyalashtirilishi belgilangan. Hamda, 2024 yilning 15 sentabridagi "Germaniya Federativ Respublikasi hukumati o'rtasida va O'zbekiston Respublikasi hukumati keng qamrovli migratsiya va mobillik sherikligi to'g'risida"gi bitimning 6-moddasi "Kasb-hunar ta'limi va tayyorlash sohasidagi hamkorlik" deb nomlanib, uning birinchi bandi tomonlar kasb-hunar ta'limi va tayyorlash sohasida, xususan, ikki tomonlama kasb-hunar ta'limi va tayyorlashda ko'nikmalarni rivojlantirish va salohiyatni oshirishni qo'llab-quvvatlash uchun hamkorlik qilishni davom ettirish va uning ikkinchi bandida esa, kasb-hunar ta'limi va o'qitish sohasida qo'shma loyihalarni amalga oshirish, kasb-hunar ta'limi va o'qitishning ikki tomonlama tizimga hamda yangi, innovatsion va barqaror texnologiyalar bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirishga e'tibor qaratishlari"da qayd etilgan. Shuningdek, 2026 yil 19-may Toshkent xalqaro migratsiya forumining 2 kunida ekspertlar muloqoti va mavzuga oid sessiyalarda "Vatanparvar" markaziy kengashi raisi "Malakalarni tan olish hamda kasb-hunar ta'limi va o'qitish yo'llari mavzusidagi ma'ruzasida, tashkilot tomonidan, 2024 yilda 27 nafar germaniyaga, 26 nafar Polshaga, 30 nafar Bolgariyaga, 25 nafar Chehiyaga, 300 nafar Fransiya turli hil kasb egalarini tayorlab migartsiya agentligi orgali ishga yiborilganligi va Evropada yuk yolovchi tashuvchi avtotransport vositalari haydovchisi sifatida ishlash istagida bo'lgan o'zbekistonlik fuqarolarni "**KOD-95**", "**ADR**" va "**Taxograf chip kartochkalari**"dan o'quv kurslari yolg'a qoyilganligi qayd etdi⁵². O'rganishlar shuni ko'rsatmoqdaki, kurs yakuni bo'yicha milly sertifikat berilishini uning halqaro darajada tan olinishi O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi tomonidan beriladigan "**KOD-95**", "**ADR**" va "**Taxograf chip kartochkalari**" sertifikatlarini xalqaro darajada tan oldirish uchun quyidagi tashkilot va davlatlar bilan muzokaralar olib borilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- a) European Commission — "**KOD-95**" sertifikatlarini Yevropa Ittifoqi standartlariga moslashtirish va tan olish masalasi bo'yicha;
- b) Birlashgan Millatlar Tashkilotining Yevropa Iqtisodiy Komissiyasi (UNECE) — **ADR** sertifikatlarini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish bo'yicha;

⁵² Toshkent halqaro migratsiya forumi. <https://www.iom.int/international-migration-review-forum-2026> (murojaat etish sanasi 2026 yil 19 may soat 17:12).

c) AETR (AETR — Xalqaro avtomobil tashuvlarini amalga oshiruvchi transport vositalari ekipajlari mehnati to'g'risidagi Yevropa kelishuvi bo'lib, haydovchilarning ish va dam olish vaqti, taxograf tizimi hamda xalqaro avtomobil tashuvlari xavfsizligini tartibga soladi) tizimi vakolatli organlari — taxograf chip kartochkalarini tan olish va texnik integratsiya masalalarda, Germaniya, Polsha, Litva va Chexiya transport vazirliklari bilan ikki tomonlama o'zaro tan olish bitimlarini tuzish bo'yicha.

Fikrimizcha, mazkur kelishuvalar doirasida hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda sertifikatlarni o'zaro tan olish mexanizmlarini joriy etish o'zbekistonlik haydovchilarning Yevropa mehnat bozorida qonuniy va raqobatbardosh faoliyat yuritishiga, transport xizmatlari eksportini kengaytirishga hamda tashqi mehnat migratsiyasining institutsional samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

Jo'rayeva Gulmira Qobulovna

A.Avloniy PMMI Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodisti
gulmira773435@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etishning dolzarb muammolari xorijiy tajribalar asosida tahlil qilinadi. Xususan, bilimlarni boshqarish, ta'limda mobilitet va xalqaro hamkorlik mexanizmlarining roli yoritiladi. Shuningdek, tizimli yondashuv asosida samarali model va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida kasbiy rivojlanishni optimallashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, bilimlarni boshqarish, mobilitet, xalqaro tajriba, ta'lim innovatsiyasi, kompetensiya, loyiha boshqaruvi

Аннотация

В статье анализируются современные проблемы организации непрерывного профессионального развития на основе зарубежного опыта. Особое внимание уделено управлению знаниями, образовательной мобильности и международному сотрудничеству. Предложены модель и практические рекомендации по совершенствованию системы профессионального развития. Результаты исследования способствуют повышению эффективности образовательной системы.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, управление знаниями, мобильность, международный опыт, образовательные инновации, компетенции, проектное управление

Annotation

This article analyzes current challenges in organizing continuous professional development based on international experience. It highlights the role of knowledge management, educational mobility, and international cooperation. A conceptual model and practical recommendations are proposed to improve professional development systems. The findings contribute to enhancing the effectiveness of educational processes.

Keywords: continuous professional development, knowledge management, mobility, international experience, educational innovation, competencies, project management

Globalashuv jarayonlarining rivojlanishi hamda raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi natijasida ta'lim tizimi nafaqat yangilanmoqda, balki sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ushbu jarayonda uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagog faoliyatining muhim tarkibiy qismi sifatida tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Endilikda bugungi kun pedagoglari faqat bilim uzatuvchi rol bilan cheklanmay, balki o'z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qiluvchi, innovatsion yondashuvlarni ongli ravishda qo'llovchi, global tajribalarni milliy ta'lim makoniga moslashtira oladigan professional subyekt sifatida namoyon bo'lmoqda. Biroq mavjud amaliyot ushbu jarayonning hali to'liq tizimlashtirilmaganini ko'rsatadi. Xususan, kasbiy rivojlanish ko'pincha uzviylikdan mahrum bo'lib, epizodik xarakter kasb etmoqda; bilimlar esa individual tajriba darajasida qolib, institutsional xotiraga aylanmayapti. Tajriba almashinuvi mexanizmlarining yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani esa ilg'or yondashuvlarning keng tarqalishiga to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, xorijiy tajribalarni bevosita joriy etish emas, balki ularni mahalliy sharoitga moslashtirish zarurati ham muhim metodologik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtayi nazardan, rivojlangan davlatlar tajribasini chuqur o'rganish, ularning samarali mexanizmlarini tahlil qilish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirish uzluksiz kasbiy rivojlantirishni takomillashtirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xorijiy tajribada uzluksiz kasbiy rivojlanishning asosiy yondashuvlari

Zamonaviy xorijiy ta'lim tizimlarida uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR) konsepsiyasi pedagog faoliyatini qisqa muddatli o'quv faoliyatidan bosqichma-bosqich

rivojlanishga asoslangan yondashuvga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuvda o'qituvchi kasbiy rivojlanish jarayonining passiv ishtirokchisi emas, balki o'z faoliyatini muntazam takomillashtirib boruvchi, reflektiv va innovatsion subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, UKRning samarali modeli, avvalo, pedagogning real faoliyatda qo'llay oladigan kasbiy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bunda nazariy bilimdan ko'ra uni real pedagogik vaziyatlarda qo'llash qobiliyati ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasida kasbiy rivojlanish uzluksiz va siklik jarayon sifatida qaraladi. Bu degani, pedagogning professional o'sishi muayyan davr bilan cheklanmaydi, balki uning butun faoliyati davomida takrorlanib boruvchi, bosqichma-bosqich chuqurlashib boradigan jarayonni tashkil etadi. Ayniqsa, amaliy faoliyat orqali bilim hosil qilish yondashuvi, bunda pedagoglar yangi bilim va ko'nikmalarni real ta'lim jarayonida sinovdan o'tkazish orqali egallaydi. Bu esa kasbiy rivojlanishning amaliy yo'naltirilganligini ta'minlaydi hamda o'qituvchining o'z faoliyatiga tanqidiy yondashuvini kuchaytiradi. Bundan tashqari, xorijiy ta'lim tizimlarida kasbiy rivojlanish jarayoni tobora ko'proq tarmoq hamkorligi va professional hamjamiyatlar faoliyati bilan bog'lanib bormoqda. O'qituvchilar turli platformalar, xalqaro dasturlar va hamkorlik loyihalari orqali o'zaro tajriba almashadi, bu esa innovatsion yondashuvlarning tez tarqalishiga xizmat qiladi. Xususan, Shveytsariyaning Movetia agentligi tomonidan ishlab chiqilgan ta'limda almashinuv va mobilitet modeli kasbiy rivojlanishni xalqaro hamkorlik bilan uzviy bog'laydigan samarali mexanizmlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu modelda ta'lim muassasalarida mobilitet faoliyatini strategik rejalashtirish, aniq maqsad va natijalarni belgilash, jarayonga barcha tegishli ishtirokchilarni jalb etish, ular ishtirokini ta'minlash hamda sifat monitoringi tizimini joriy etish muhim omillar sifatida qayd etilgan. Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, Yevropa davlatlarida o'qituvchilarning qisqa muddatli xalqaro mobilitet dasturlarida ishtiroki ularning kasbiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bunday dasturlar orqali pedagoglar yangi metodik yondashuvlar bilan tanishadi, ularni o'z amaliyotiga moslashtiradi hamda madaniyatlararo kompetensiyalarni rivojlantiradi. Natijada ta'lim jarayonining sifati oshib, o'qituvchining professional moslashuvchanligi va innovatsion faoliyatga tayyorgarligi kuchayadi. Shu tariqa, xorijiy tajribalar asosida shakllangan yondashuvlar uzluksiz kasbiy rivojlantirishni individual faoliyat doirasidan chiqarib, uni institutsional, hamkorlikka asoslangan va global tendensiyalar bilan uyg'unlashgan tizim sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Bu esa zamonaviy ta'lim tizimida UKRni samarali tashkil etishning istiqbolli yo'nalishlarini belgilab beradi. Xususan, Shveytsariyaning Movetia agentligi tomonidan ishlab chiqilgan ta'limda almashinuv

va mobilitet modeli kasbiy rivojlanishni xalqaro hamkorlik bilan uzviy bog'laydigan samarali mexanizmlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Ta'lim loyihalari va kasbiy rivojlanish integratsiyasi

Xorijiy tajribada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi (UKR) ko'pincha loyiha faoliyati bilan uzviy integratsiyalashgan holda tashkil etiladi. Bu yondashuv o'qituvchini bilimlarni faqat qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki ularni yaratish, sinovdan o'tkazish va reflektiv tahlil qilish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Pedagogik loyiha yondashuvi nazariyasiga ko'ra, bilimlar eng samarali tarzda real muammolarni hal qilish jarayonida shakllanadi, chunki aynan amaliy faoliyat davomida o'qituvchi yangi metodlarni qo'llaydi, ularning samaradorligini baholaydi va ularni takomillashtiradi. Bu holat pedagogik faoliyatni reproduktiv modeldan konstruktiv va innovatsion modelga o'tkazadi. Pedagogik loyihalar doirasida o'quv jarayoni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lanadi. Masalan, loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning - PBL) modelida o'quvchilar va o'qituvchilar birgalikda muayyan muammoni hal qilish ustida ishlaydi. Bu jarayonda o'qituvchi o'zining metodik yondashuvlarini qayta ko'rib chiqadi, yangi texnologiyalarni sinab ko'radi va natijalarni reflektiv tarzda tahlil qiladi. Pedagogik loyiha materiallarida ta'kidlanganidek, loyiha faoliyati o'quvchilarning mustaqil qaror chiqarish va fikrlash qobiliyatini shakllantirishni rivojlantirish, bilimlarni amaliyotda qo'llash va turli fanlar o'rtasida integratsiyani ta'minlash imkonini beradi. Shu bilan birga, bu jarayon o'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini ham kompleks ravishda rivojlantiradi. Amaliy misol sifatida, Yevropa mamlakatlarida keng qo'llanilayotgan Erasmus+ dasturi doirasidagi pedagogik loyihalarni keltirish mumkin. Ushbu dasturda ishtirok etayotgan o'qituvchilar xorijiy maktablarda dars jarayonlarini kuzatadi, innovatsion metodlarni o'rganadi va o'z ta'lim muassasalarida pilot tarzda joriy etadi. Natijada, o'qituvchi nafaqat yangi bilimga ega bo'ladi, balki uni real sharoitda qo'llash tajribasini ham orttiradi. Xuddi shuningdek, eTwinning platformasi orqali turli mamlakatlar o'qituvchilari birgalikda loyihalar ishlab chiqib, o'zaro tajriba almashadi. Bu esa professional hamjamiyatni shakllantirish, madaniyatlararo kompetensiyalarni rivojlantirish va innovatsion g'oyalarni tezkor tarqatish imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, pedagogik loyihalar asosida tashkil etilgan kasbiy rivojlanish an'anaviy treninglarga nisbatan ancha samarali hisoblanadi. Chunki bunda o'qituvchi bilimni tayyor shaklda olmaydi, balki uni o'z faoliyati jarayonida yaratadi va qayta ishlaydi. Bu esa reflektiv kompetensiyaning rivojlanishiga, innovatsion fikrlashning shakllanishiga va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarining mustahkamlanishiga olib keladi. Ayniqsa, loyiha faoliyati o'qituvchilarni muammoli

vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi, bu esa zamonaviy ta'lim tizimi uchun muhim kompetensiyalardan biridir. Natijada, ta'lim loyihalari bilan integratsiyalashgan uzluksiz kasbiy rivojlanish modeli pedagoglarning rivojlanishini nazariy tayyorgarlik doirasidan chiqarib, uni amaliy, reflektiv va innovatsion jarayonga aylantiradi. Bu esa UKRni samarali tashkil etishning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Istiqbol va yechimlar: Mazkur maqolada tahlil qilingan xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR)ni samarali tashkil etish alohida treninglar majmuasi bilan cheklanmay, balki strategik boshqaruvga ega bo'lgan, ko'p bosqichli va integratsiyalashgan tizimni talab etadi. Birinchi navbatda, UKRni tashkil etish jarayonini tizimli boshqaruv asosida yo'lga qo'yish zarur. Bunda kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini aniqlashdan boshlab, natijalarni baholashgacha bo'lgan barcha jarayonlar yagona mexanizmga birlashtirilishi lozim. Ushbu mexanizm asosida quyidagi konseptual model taklif etiladi: diagnostika bosqichida pedagoglarning ehtiyojlarini hamda kompetensiyalari aniqlanadi; rejalashtirish bosqichida individual rivojlanish bosqichlari ishlab chiqiladi; amalga oshirish bosqichida treninglar, mentorlik va xalqaro almashinuv dasturlari orqali rivojlanish ta'minlanadi; monitoringida esa natijalar indikatorlar asosida baholanib, tizim doimiy takomillashtirib boriladi. Ushbu model xorijiy tajribada qo'llanilayotgan tizimli yondashuvlarni milliy kontekstga mos holda integratsiyalash imkonini beradi. Shuningdek, O'zbekistonda UKRni rivojlantirishda pedagogik loyihalar va professional hamjamiyatlar faoliyatini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Xususan, loyiha asosida o'qitish va xalqaro hamkorlik dasturlari orqali o'qituvchilarni amaliy faoliyatga jalb etish, ularning reflektiv va innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli platformalar asosida pedagoglar o'rtasida tajriba almashinuvini yo'lga qo'yish, bilimlarni tezkor tarqatish va kasbiy rivojlanishni individuallashtirish imkonini beradi. Natijada, taklif etilgan yondashuvlar asosida tashkil etilgan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi pedagoglarning kasbiy salohiyatini izchil oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash hamda milliy ta'lim tizimini xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlantirish imkonini beradi. Muallif nuqtayi nazaridan, aynan tizimli boshqaruv, amaliy faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv va xalqaro tajribalarni moslashtirish uyg'unligi UKRni rivojlantirishning eng istiqbolli yo'li hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik loyihalar asosida tashkil etilgan kasbiy rivojlanish jarayoni xorijiy ta'lim amaliyotida o'qituvchini tayyor bilim iste'molchisi darajasidan faol bilim yaratuvchi darajasiga olib chiqayotgan samarali mexanizmlardan

biri sifatida e'tirof etiladi. Muallif nuqtayi nazaridan qaraganda aynan ushbu jarayonda refleksiya, tahlil va tajriba asosida o'rganish orqali pedagoglarning kasbiy kompetensiyalari chuqurlashib boradi, ularning innovatsion faoliyatga tayyorgarligi ortadi. Raqamli platformalar va xalqaro ta'lim tarmoqlari esa bu jarayonni yanada jadallashtirib, bilim va tajriba almashinuvini geografik va vaqt chegaralaridan chiqarib, global darajaga olib chiqmoqda. Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlantirishni samarali tashkil etish alohida tadbirlar yig'indisi sifatida emas, balki o'zaro bog'langan, tizimli va strategik boshqariladigan jarayon sifatida qaralishini talab etadi. Shu jihatdan, turli davlatlar tajribasida qo'llanilayotgan kasbiy almashinuv dasturlari, pedagogik loyihalar va professional hamjamiyatlar modeli kasbiy rivojlanishni yangi bosqichga olib chiqayotgan muhim omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Taklif etilgan konseptual model aynan ushbu ilg'or xorijiy tajribalarni umumlashtirish asosida ishlab chiqilgan bo'lib, kasbiy rivojlanish jarayonini diagnostikadan boshlab monitoring va baholashgacha bo'lgan barcha bosqichlarda izchil va uyg'un tashkil etishga xizmat qiladi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlantirishni amaliyotga yaqinlashtiradi, uning samaradorligini oshiradi va ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarning barqaror joriy etilishiga zamin yaratadi. Natijada, pedagoglarning kasbiy salohiyati muntazam rivojlanib boradi, ta'lim sifati yangi bosqichga ko'tariladi hamda ta'lim tizimi xalqaro standartlarga mos, raqobatbardosh va zamonaviy rivojlanish yo'liga yo'naltiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ISO 30401: Knowledge Management Systems - Requirements. 2018 (Amendment 2024).
2. Nonaka I., Takeuchi H. The Knowledge - Creating Company. Oxford, 2020.
3. Project Management Institute. PMBOK Guide, 7th edition, 2021.
4. Movetia. Guide pour l'élaboration d'un concept scolaire d'échange et de mobilité, 2025
5. Grille d'analyse de la conformité du projet éducatif, Québec
6. European Commission. eTwinning and School Education Gateway: Impact on Teachers' Professional Development. Brussels, 2021.
7. Projets éducatifs: description, caractéristiques et étapes d'un projet éducatif, 2006

CHIZMACHILIK FANIDA INTERAKTIV TA'LIM TEKNOLOGIYALARINI JORIY ETISH.

Karimova Gulnoza Radjabovna

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi
 “Ijtimoiy-iqtisodiy va amaliy fanlar metodikasi”
 kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada chizmachilik fanida interaktiv ta'lim texnologiyalarini joriy etish metodikasi o'rganiladi. Tadqiqotda interaktiv doskalar, onlayn platformalar, multimedia dasturlari va boshqa zamonaviy texnologiyalar orqali darslarni samarali tashkil etish, o'quvchilarni faollashtirish va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari tahlil qilinadi. Interaktiv texnologiyalar yordamida o'quvchilar murakkab chizmachilik texnikalarini osonroq o'rganadi, o'z ishlarini tahlil qiladi va mustaqil ijodiy ishlarni bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Maqolada shuningdek, interaktiv texnologiyalarni chizmachilik darslariga muvaffaqiyatli integratsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Chizmachilik, interaktiv ta'lim, multimedia, raqamli vositalar, dars metodikasi, ijodiy ko'nikmalar, mustaqil o'qish.

Zamonaviy ta'limda chizmachilik fanini samarali o'qitish innovatsion pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. An'anaviy usullarda darslar ko'pincha statik vizual material va yuzma-yuz tushuntirishlarga tayanadi, bu esa o'quvchilar ijodiy rivojlanishi va mustaqil o'qish imkoniyatlarini cheklaydi. Interaktiv ta'lim texnologiyalari, jumladan interaktiv doskalar, onlayn platformalar va multimedia dasturlari, darslarni boyitib, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Interaktiv texnologiyalar yordamida o'quvchilar chizmachilik texnikalari, kompozitsiya va shakllar bilan amaliy tajriba o'tkazadi, o'z ishlarini tahlil qiladi va eksperiment qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar elektron portfoliolar va interaktiv vazifalar orqali o'quvchilar farqini kuzatib, individual tavsiyalar berishi mumkin. Bu yondashuvlar chizmachilik fanini o'qitishda samaradorlikni oshiradi va ta'limda ijodiy va texnik ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Interaktiv ta'lim texnologiyalari chizmachilik fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik yondashuv sifatida katta ahamiyatga ega. An'anaviy ta'lim usullari ko'pincha qog'ozli topshiriqlar va yuzma-yuz tushuntirishlarga tayanadi, bu esa o'quvchilar ijodiy rivojlanishiga va mustaqil o'qish jarayoniga cheklovlar qo'yadi. Interaktiv texnologiyalar yordamida darslar vizual, interaktiv va amaliy jihatdan boyitilib, o'quvchilar faolligi oshiriladi va ularning ijodiy ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Interaktiv doskalar, raqamli planshetlar va onlayn platformalar chizmachilik

darslarini o'qitishda muhim vositalardan hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar yordamida o'quvchilar turli chizmachilik texnikalarini o'rganish, shakl va kompozitsiya bilan eksperiment qilish, rang va kontur ishlari ustida tajriba o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, interaktiv doska orqali o'quvchi tezda chizmalarni o'zgartirishi, qatlamlarni qo'shishi yoki shakllarni o'zgartirishi mumkin. Bu jarayon o'quvchilarga xatolarini tezkor aniqlash va tuzatish imkonini beradi, shu bilan birga ijodiy qarorlar qabul qilishni rivojlantiradi.

Onlayn platformalar va multimedia dasturlari o'quvchilarga mustaqil o'qish imkoniyatini ham yaratadi. O'quvchilar video qo'llanmalar, animatsiyalar va interaktiv mashqlar orqali murakkab texnikalarni o'rganadi, darsdan tashqari o'z ijodiy ishlarini takomillashtiradi va eksperiment o'tkazadi. Bu jarayon mustaqil o'qish va ijodiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, o'qituvchilar o'quvchilar ishlarini elektron portfoliolar orqali kuzatib borishi va individual tavsiyalar berishi mumkin. Portfoliolar o'quvchilarga o'z ishlarini baholash, yutuq va kamchiliklarni aniqlash va o'z ijodiy yondashuvlarini takomillashtirish imkonini beradi.

Interaktiv ta'lim texnologiyalari o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishga ham yordam beradi. Onlayn muhokamalar, guruh ishlari va fikr almashish imkoniyatlari orqali o'quvchilar bir-birining ishlarini tahlil qiladi, konstruktiv fikr bildiradi va turli yondashuvlarni o'rganadi. Bu esa ularning ijodiy va analitik ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, professional faatga tayyorgarlikni kuchaytiradi.

Multimedia va interaktiv resurslardan foydalanish murakkab mavzularni osonroq tushuntirish imkonini beradi. Video darsliklar, animatsiyalar va interaktiv qo'llanmalar yordamida o'quvchilar chizmachilik texnikalarini, rang uyg'unligini va kompozitsiya qonuniyatlarini o'rganadi. Shu bilan birga, ular darslarni qayta ko'rib chiqishi, o'z ishlarini tahlil qilishi va takomillashtirishi mumkin. Bu turdagi metodik yondashuv har bir o'quvchining individual o'quv uslubiga mos keladi va o'qituvchilarga o'quv jarayonini shaxsiylashtirish imkonini beradi.

Interaktiv texnologiyalarni qo'llash o'qituvchilardan malaka va tayyorgarlikni talab qiladi. O'qituvchilar raqamli dasturlar, multimedia vositalari, interaktiv doskalar va onlayn platformalarni samarali qo'llash bo'yicha treninglardan o'tishi lozim. O'quvchilar va o'qituvchilar uchun zarur texnik vositalar, jumladan kompyuterlar, planshetlar, dasturiy ta'minot va internet aloqasi ta'minlangan bo'lishi kerak.

Interaktiv ta'lim texnologiyalari chizmachilik fanini o'qitishda o'quvchilar ijodiy salohiyatini rivojlantiradi, mustaqil o'qish va eksperiment qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. O'quvchilar o'z ishlarini tahlil qiladi, refleksiya qiladi va ijodiy qarorlar

qabul qiladi. Shu bilan birga, interaktiv metodlar ta'limda o'quvchilarni zamonaviy san'at va professional faatga tayyorlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, interaktiv darslar o'quvchilarda motivatsiyani oshiradi, ularni darsga faol jalb qiladi va ijodiy faatga qiziqishini kuchaytiradi. O'quvchilar turli vazifalarni bajarish, eksperiment o'tkazish va ijodiy ishlarni namoyish qilish orqali o'z salohiyatini rivojlantiradi. Shu tariqa, interaktiv ta'lim texnologiyalari chizmachilik fanini samarali o'qitishning ajralmas qismi hisoblanadi.

Umuman olganda, chizmachilik fanida interaktiv ta'lim texnologiyalarini joriy etish metodikasi o'quv jarayonini innovatsion, interaktiv va samarali qiladi, o'quvchilarni mustaqil o'qish va ijodiy faatga rag'batlantiradi hamda ularni professional san'at faatga tayyorlaydi.

Chizmachilik fanida interaktiv ta'lim texnologiyalarini joriy etish metodikasi ta'limda o'quv jarayonini samarali va innovatsion qiladi. Interaktiv doskalar, onlayn platformalar, multimedia dasturlari va elektron portfoliolar o'quvchilarni mustaqil o'qish, ijodiy faat va texnik ko'nikmalarini rivojlantirishga undaydi. Ushbu texnologiyalar yordamida o'quvchilar murakkab chizmachilik texnikalarini osonroq o'rganadi, o'z ishlarini tahlil qiladi va eksperiment o'tkazadi.

Shuningdek, interaktiv elementlar o'quvchilarni hamkorlikka, fikr almashishga va konstruktiv tahlil qilishga rag'batlantiradi. Bu ularning ijodiy va analitik ko'nikmalarini oshiradi, motivatsiyasini kuchaytiradi va professional faatga tayyorgarlikni ta'minlaydi. To'g'ri texnik imkoniyatlar, o'qituvchilar malakasi va metodik qo'llanmalar bilan birgalikda interaktiv ta'lim texnologiyalari chizmachilik fanini samarali o'qitishning ajralmas qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, B. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va ularni o'quv jarayonida qo'llash*. Toshkent: Fan.
2. Baymetov, B. B. (2019). *Tasviriy san'at va chizmachilikni o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
3. Karimov, D. (2021). *ta'limda innovatsion va raqamli ta'lim texnologiyalari*. Toshkent.
4. Mirzaev, F. (2020). *Axborot texnologiyalari va pedagogik imkoniyatlari*. Toshkent.
5. Shovdirov, S. A. (2024). *Chizmachilik va tasviriy san'at ta'limida o'quv kompetensiyalarni shakllantirish omillari*. *Inter Education & Global Study*, 1.

6. Ibraimov, X., & Shovdirov, S. (2023). *O'quvchilarda san'at savodxonligini shakllantirish nazariy asoslari. Science and Innovation.*
7. Xolmurodov, A. (2022). *Raqamli ta'lim muhitida mustaqil o'qishni tashkil etish metodikasi.* Toshkent.
8. O'zbekiston Respublikasi va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. (2023). *ta'limda raqamli va interaktiv texnologiyalarni joriy etish bo'yicha normativ hujjatlar.* Toshkent.

TABIY FANLARNI O'QITISHDA STEAM TEXNOLOGIYASINI HAYOTGA TADBIQ ETISH

Karimqulov Solijon

Andijon viloyati pedagogik mahorat
markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Tabiiy fanlarni o'qitishda STEAM texnologiyasining imkoniyatlari o'quvchilarning borliq haqidagi, atrof-olam haqidagi bilimlarini oshirishga yordam beradi. Bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta'limni rivojlantirish, xalqaro texnologiyalarni xalq ta'limiga olib kirish takomillashmoqda. Ushbu maqola STEAM texnologiyasini hayotga tatbiq etishda gender yondashuvning ahamiyatiga bag'ishlangan.

Tayanch so'zlar: STEAM texnologiyasi, Evristik ta'lim metodi, kreativlik sifatleri, fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik, (Engineering), tasviriy san'at (Art), matematika (Math).

Аннотация: Использование STEAM-технологий в преподавании естественных наук способствует расширению знаний учащихся о сущности бытия и окружающем мире. В настоящее время в нашей стране совершенствуется система непрерывного образования, а также активно внедряются международные технологии в сферу народного образования. Данная статья посвящена значению гендерного подхода при внедрении STEAM-технологий в жизнь.

Ключевые слова: STEAM-технология, эвристический метод обучения, качества креативности, наука (Science), технология (Technology), инженерия (Engineering), изобразительное искусство (Art), математика (Math).

Abstract: The use of STEAM technology in teaching natural sciences helps to enhance students' understanding of existence and the surrounding world. Currently, in our country, the development of continuous education and the integration of international technologies into public education are being improved. This article is

devoted to the importance of a gender-based approach in the implementation of STEAM technology in practice.

Keywords: STEAM technology, heuristic teaching method, creativity skills, science (Science), technology (Technology), engineering (Engineering), art (Art), mathematics (Math).

Dunyo xalqlari o'rtasida kishilik jamiyati vujudga kelganidan beri ayollar va erkaklar hayotida tenglik va ijtimoiy bo'linishni yengish uchun har ikki jinslar o'rtasida doimiy kurash bo'lib kelgan. Keyinchalik diniy e'tiqodlarga ko'ra farqlanuvchi millatlar o'rtasida bu tushuncha chuqurlashib bordi va gender psixologiyasi, yangi yo'nalish sifatida shakllandi.

STEAM ta'limi asosida o'qitish tabiiy va iqtisodiy fanlar yo'nalishida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatishda dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarish, loyihalashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash va qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan.

O'quvchilarning mantiqiy fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan topshiriqlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari hamda mustaqil bajarishga va ijodiy (kreativ) fikrlashga undovchi amaliy topshiriqlar bilan ishlashni yosh avlod ongiga singdirish o'qituvchi oldidagi asosiy vazifalardan biri sanaladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonida ham O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsad qilingan.

STEAM fan bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalashgan o'qitish tizimidir. STEAM ta'limi deganda, amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash tushuniladi.

STEAM ta'lim texnologiyasi maktab o'quvchilarini yangicha o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish metodikasidan farqli metodika hisoblanadi. U o'quvchilarni bir vaqtning o'zida to'rtta – fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik, (Engineering), tasviriy san'at (Art), matematika (Math) bo'yicha o'qitishga

mo'ljallangan. STEAM fan bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalashgan o'qitish tizimidir.

Agar ushbu qisqartmani yoysak, quyidagilarni olamiz: STEAM bu – S – science, T – technology, E – engineering, A – art va M – math. Ingliz tilida bu shunday bo'ladi: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo'lib kelayotganini unutmang. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan. Uning asosiy g'oyasi shundan iboratki, amaliyot nazariy bilimlar singari muhimdir. Ya'ni o'rganish paytida biz nafaqat miyamiz bilan, balki qo'limiz bilan ham ishlashimiz kerak. Faqat sinf devorlarida o'rganish tez o'zgaruvchan dunyo bilan hamqadam emas. STEAM yondashuvining asosiy farqi shundaki, bolalar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o'rganish uchun ham miyani, ham qo'llarini ishlatadilar. Ular olgan bilimlarni o'zlari "uqib oladilar".

STEAM ta'lim muhitida tabiiy fanlarni o'qitishda bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar. Shuning uchun ular o'sib ulg'ayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda, atrof-muhitning ifloslanishi yoki global iqlim o'zgarishi bo'ladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalardagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Bu yerda faqat bitta mavzu bo'yicha bilimga tayanish yetarli emas.

Amaliy qobiliyatga e'tibor berib, talabalar o'zlarining irodasini, ijodkorligini, moslashuvchanligini rivojlantiradi va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o'rganadi. Ushbu ko'nikmalar va bilimlar asosiy ta'lim vazifasini tashkil etadi, ya'ni bu butun ta'lim tizimi nimaga intilishini ifodalaydi. Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir. STEAM Amerikada ishlab chiqilgan. Ba'zi maktablar bitiruvchilarning martabalarini e'tiborga olishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi va STEM tizimi shu tarzda shakllandi (fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik bu yerda Art qo'shildi va endi STEAM oxirigacha shakllandi. O'qituvchilar ushbu mavzular, aniqrog'i, ushbu fanlardan bilimlar kelajakda talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga yordam beradi, deb hisoblashadi. Oxir-oqibat, bolalar yaxshi bilim olishga intilishadi va uni darhol amalda qo'llashadi.

STEAM ta'limi amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash tushuniladi. Prezident maktablarida "STEAM" ta'lim dasturi asosida o'qish tashkil qilinishi, o'quvchilar o'zlarining qiziqishiga qarab ayrim fanlarni tanlash

orqali individual bilim olish imkoniyatiga ham ega bo'lishi bilan umumta'lim maktablaridan tubdan farq qiladi. Chunki Prezident maktablarining asosiy vazifalaridan biri tabiiy va aniq fanlarni chuqur o'qitish, o'quvchilarning innovatsion bilimlarni o'zlashtirishi, ularning intellektual, ilmiy-ijodiy salohiyatlarini ochib berish va rivojlantirishdan iborat. STEAM yondashuviga oid darslik va o'quv qo'llanmalari Cambridge University Press, shu jumladan, Oxford University Press va Collins kabi nufuzli nashriyotlar tomonidan chop etilgan. Cambridge taklif qilayotgan o'quv dasturining asosiy afzalligi jahon mehnat bozoridagi tamoyillardan kelib chiqib, o'quvchilarda tegishli zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga urg'u berishdir.

O'quvchilarga mazkur fanlarni o'qitishda malakali mahalliy o'qituvchilar bilan bir qatorda xorijlik o'qituvchilar ham hamkorlikda saboq beradilar. Yuqori malakali xorijiy mutaxassislarni ishga yollashda mazkur yo'nalishda ko'p yillik tajribaga ega "Teachaway" (Kanada) va "TIC Recruitment" (Buyuk Britaniya) rekruting kompaniyalari bilan hamkorlikda ishlar amalga oshirilmoqda.

O'quvchilarining qiziqishlari va xususiyatlariga qarab Prezident maktabida ta'lim o'quv jarayonini individualizatsiya qilingan holda olib boriladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, umumta'lim maktablarida ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanish, ta'lim jarayonlariga STEAM texnologiyasini keng joriy etish, tahsil olayotgan yosh avlodning nazariy bilimlarinigina oshiribgina qolmasdan, ularni tezroq amaliy va kasbiy jarayonlarga kirishga undaydi. Bu esa mamlakatimiz zamonaviy ta'limining yutuqlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF- 5712-con Farmoni.

2. Rakhmatov U.E., Shakhmurova G.A. Methodical Instructions of Improving Biology Teachers' Professional Competence for Conducting Modern Lesson (based on Solutions of Issues and Tasks) //Eastern European Scientific Journal. – №3. –2020. – P. 123 –16. ISSN 2199 –7977.

3. "Fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) bo'yicha O'zbekiston uchun seminar" materiallari, 2020 yil, 24-sentabr.

4. Фролов А.В. Роль STEM-образования в «новой экономике» США // Вопросы новой экономики. – 2010. – № 4 (16). – С. 80-90.

Хотунцев Ю.Л., Насипов А.Ж. Технологическое образование школьников в Великобритании, Франции, США, Австралии, Швеции и Нидерландах // Наука и школа. 2010. № 2. С. 67–71

TEKNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNI TABIATDAN ILHOMLANISH ORQALI TEXNIK YECHIMLAR TOPISHGA O'RGATISH

Kenjayev Sherzod Mammatjumayevich – Urganch davlat pedagogika institutui mustaqil tadqiqotchisi, e-mail: kenjayevsherzod2022@gmail.com, Tel: +99894-310-57-24, <https://orcid.org/0009-0004-6465-1117>

Annotatsiya

Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida texnologiya fanini o'qitishda tabiatdan ilhomlanish asosida texnik yechimlarni o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Tabiatdan ilhomlanish yondashuvi o'quvchilarda texnologik tafakkur, kuzatuvchanlik, ijodiy fikrlash va muhandislik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada bu yondashuvning nazariy manbalari, didaktik tamoyillari hamda texnologiya darslariga integratsiyalash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, texnologiya fani o'qituvchilarining malaka oshirish kurslari jarayonida bioinspiratsion yondashuvni o'rgatishning metodik jihatlari hamda raqamli modellashtirish vositalari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: texnologiya darslari, tabiatdan ilhomlanish, texnik yechim, bioinspiratsiya, modellashtirish, ijodiy tafakkur, malaka oshirish, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt.

Аннотация

В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы и методические возможности изучения технических решений на основе вдохновения природой при преподавании технологии в общеобразовательных школах. Подход, основанный на вдохновении природой, способствует формированию у учащихся технологического мышления, наблюдательности, творческого мышления и инженерной культуры. В статье анализируются теоретические источники данного подхода, его дидактические принципы, а также способы интеграции в уроки технологии. Кроме того, раскрываются методические аспекты обучения биоориентированному подходу в процессе повышения квалификации учителей технологии, а также возможности использования цифрового моделирования и технологий искусственного интеллекта.

Ключевые слова: уроки технологии, вдохновение природой, техническое решение, биоинспирация, моделирование, творческое мышление, повышение квалификации, цифровые технологии, искусственный интеллект.

Abstract

This article examines the scientific and theoretical foundations and methodological possibilities of teaching technical solutions based on nature-inspired approaches in general secondary schools. The nature-inspired approach contributes to the development of students' technological thinking, observation skills, creative thinking, and engineering culture. The article analyzes the theoretical sources of this approach, its didactic principles, and methods of integration into technology lessons. In addition, it highlights the methodological aspects of teaching bioinspired approaches within in-service training courses for technology teachers, as well as the possibilities of using digital modeling tools and artificial intelligence technologies.

Keywords: technology lessons, nature-inspired approach, technical solution, bioinspiration, modeling, creative thinking, professional development, digital technologies, artificial intelligence.

Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, ularni muammoli vaziyatlarda mustaqil yechim topishga o'rgatish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumta'lim maktablarida texnologiya fanini o'qitishda o'quvchilarni amaliy faoliyatga yo'naltirish, ularning texnik tafakkurini shakllantirishda yangi metodik yondashuvlarga ehtiyoj yuqori. Shu bilan birga, pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasini uzluksiz rivojlantirish, xususan texnologiya fani o'qituvchilarining malaka oshirish kurslari orqali zamonaviy pedagogik va raqamli yondashuvlarni egallashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bioinspiratsion yondashuv g'oyasi XX asrning o'rtalarida "biomimetika" tushunchasi shakllanishi bilan mustahkam ilmiy asosga ega bo'ldi. Biomimetika (inglizcha biomimicry yoki bioinspiration) – bu tabiatdagi tizimlarni tahlil qilib, ularning mexanizmlarini texnik yoki muhandislik sohasida qo'llash fanidir. Ushbu yondashuvni amaliyotga samarali joriy etish ko'p jihatdan o'qituvchining metodik tayyorgarligiga bog'liq bo'lib, bu esa malaka oshirish kurslarida maxsus modullar orqali shakllantiriladi.

Ta'lim jarayonida bu yondashuv quyidagi didaktik tamoyillarga tayanadi:

- Kuzatish tamoyili: tabiatdagi jarayonlarni kuzatish, ularning tuzilish va harakat qonuniyatlarini tahlil qilish.

- Analitik-tahliliy tamoyil: kuzatish asosida biologik ob'yektlarning funksional mexanizmlari tahlil qilish.
- Modellashtirish tamoyili: o'rganilgan biologik mexanizm asosida texnik model yaratish.
- Integratsiya tamoyili: tabiiy fanlar (biologiya, fizika) bilan texnologiya fani o'zaro bog'lash.
- Raqamli integratsiya tamoyili: tabiatdan olingan bilim va g'oyalarni zamonaviy raqamli vositalar (3D modellashtirish, simulyatsiya, sun'iy intellekt) yordamida tahlil qilish, modellashtirish va amaliyotga joriy etishni nazarda tutadi.

Mazkur tamoyillar nafaqat o'quvchilar faoliyatida, balki o'qituvchilarni qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida ham asosiy metodik yo'nalish sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Bu tamoyillar asosida tashkil etilgan dars o'quvchida muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodiy g'oya ishlab chiqish, tahlil qilish va modellashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, malaka oshirish kurslarida o'qituvchilarga ushbu metodlarni amaliy mashg'ulotlar, treninglar va loyihaviy faoliyat orqali o'rgatish ularning kasbiy kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi.

Tabiatdan ilhomlanish yondashuvi o'qitishda quyidagi ilmiy-pedagogik maqsadlarga xizmat qiladi:

1. O'quvchilarni texnik jarayonlarni tabiat asosida tushunishga o'rgatish.
2. Ekologik tafakkur va barqaror rivojlanish g'oyalarini mustahkamlash.
3. Fanlararo bog'liqlikni (biologiya – fizika – texnologiya) amaliyotda ko'rsatish.
4. Texnik tafakkurni amaliy loyihalar orqali shakllantirish.
5. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish (malaka oshirish jarayonida).
6. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va sun'iy intellektdan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Natijada, o'quvchi faqat buyum yasash emas, balki tabiatdagi mukammal tizimlarni anglash orqali muhandislik yondashuvini o'zlashtiradi. Shu bilan birga, o'qituvchi esa malaka oshirish kurslari orqali zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallab, dars jarayonini innovatsion asosda tashkil etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Umumta'lim maktablarida texnologiya darslari o'quvchilarning amaliy faoliyatini tashkil etishga qaratilgan. Bu jarayonning samaradorligi o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi bilan chambarchas bog'liq. Shu bois texnologiya fani o'qituvchilarining malaka oshirish kurslarida bioinspiratsion modellashtirish, raqamli dizayn va loyiha asosida o'qitish metodlariga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Masalan, “Harakatlanuvchi qurilma yasash” mavzusini o‘rganishda o‘qituvchilar malaka oshirish kurslarida avvalo bioinspiratsion yondashuv asosida model ishlab chiqishni o‘rganadi, so‘ng bu bilimlarni o‘quvchilarga tatbiq etadi. Shu tariqa, metodik uzluksizlik ta‘minlanadi.

Bu jarayonda o‘quvchilar quyidagi bosqichlarda ishlaydi:

1. Kuzatish
2. Tahlil qilish
3. G‘oya ishlab chiqish
4. Modellashtirish
5. Baholash

Mazkur bosqichlar o‘qituvchilar malaka oshirish kurslarida ham amaliy mashg‘ulotlar shaklida tashkil etilishi, ularning metodik mahoratini oshirishga xizmat qiladi.

O‘quvchilarning fikrlash faoliyati quyidagi yo‘nalishlarda faollashadi:

- kuzatuvchanlik va tahliliy tafakkur kuchayadi;
- texnik muammolarga tizimli yondashuv shakllanadi;
- tabiatni texnik modellashtirish manbai sifatida ko‘rish qobiliyati paydo bo‘ladi;
- ekologik va estetik qarashlar rivojlanadi;
- raqamli va muhandislik kompetensiyalari rivojlanadi.

O‘qituvchi bu jarayonda boshqaruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va maslahatchi rolini bajaradi. Shu bilan birga, u malaka oshirish kurslari orqali o‘z pedagogik faoliyatini takomillashtirib boradi, innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etadi.

Texnologiya darslarida tabiatdan ilhomlanish asosida texnik yechimlarni o‘rganish o‘quvchilarda texnologik tafakkur, ijodkorlik va ekologik madaniyatni rivojlantirishning samarali usuli hisoblanadi. Bu yondashuvni texnologiya fani o‘qituvchilarining malaka oshirish tizimi bilan integratsiyalash esa uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta‘minlaydi hamda zamonaviy ta‘limning innovatsion modelini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yaqubova, M. Texnologik ta’limda zamonaviy uslublar va innovatsion imkoniyatlar. Наука и инновация, 2025. 3(10), 139–144.
2. Bybee, R. W. STEM Education: Innovation and Reform. – New York: Routledge, 2013. (STEM/STEAM ta’lim va modellashtirishga asoslangan o‘qitish).
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результат образования. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.,

4. Рахимов Б.Х. Бо'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi. PhD diss. – Toshkent, 2018
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя. – СПб.: Питер, 2001.
6. В.Qurbonov va boshq. Texnologiya fanini o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. T.: -2018 y.
7. Nafasov, D. (2019). Edutainment as an effective technology in preparing specialists in tourism industry. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7(6).

ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Mamatova Guloyim

Frag'ona viloyat Pedagogik mahorat markazi texnologiya fani metodisti

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy uslubiy ishda ilg'or xorijiy tajribalar asosida texnologiya fani o'qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirishga oid ayrim mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Texnologiy fani, kompetentlik, kompetentlik, maktab, o'quvchi, dars, o'qituvchi, kasbiy kompetentlik.*

Annotation: *This scientific methodical work contains some comments on improving the system of training technology teachers based on advanced foreign experiences.*

Keywords: *Technological science, competence, competence, school, student, lesson, teacher, professional competence.*

Texnologiya fani – bu o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar tomonidan bajariladigan aqliy va amaliy faoliyatlar jarayonidan iborat bo'lib, yakuniy natijada ularning mehnat qurollari, vositalari va jarayonlari haqidagi bilimlarini hamda ma'lum sohadagi ishlab chiqarish mehnatini bajarish uchun zarur amaliy ko'nikma va malakalarini egallashlariga, ongli ravishda kasb tanlashga hamda jamiyat va shaxs farovonligi yo'lida mehnat faoliyatiga qo'shilishlariga imkon beruvchi shaxsiy sifatlarini va tafakkurlarini rivojlantirishga qaratilgan o'quv fanidir. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida Texnologiya fanini o'qitishning maqsadi – o'quvchilarni aqliy va jismoniy mehnat turlari, jarayonlari hamda kasblar bilan tanishtirish ularda dastlabki mehnat ko'nikmalarini va malakalarini mehnatga qiziqish va mehnatsevarlikni shakllantirish, ularni mehnat va kasblarni qadrlashga ularning ahamiyatini tushinishiga o'rgatish hamda kasb tanlashga tayyorlash orqali ularning kasbgacha tayyorgarligini amalga oshirishdan hamda jamiyat va shaxs faoliyati farovonligi yo'lida mehnat

faoliyatiga qo'shilishiga imkon beruvchi shaxsiy sifat va tafakkurni shakllantirishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi ta'limiy – tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarni bajarish lozim bo'ladi.

Maktabda Texnologiya bo'yicha tashkil etiladigan o'tkaziladigan mashg'ulotlar quyidagi vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

- turli ishlab chiqarish sohalari mazmuniga taalluqli dastlabki ma'lumotlarni o'rgatish, o'lchash-tekshirish asboblariidan, ma'lumot manbalaridan foydalana olish, mehnat amaliyotlarini bajarish, erishilgan mehnat natijalarni belgilangan talablar bilan taqqoslash orqali xulosa chiqarishga o'rgatish;
- xalq xo'jaligining turli sohalarida ishlatiladigan texnika va texnologiyalar to'g'risida bilimlar berish, inson faoliyatining turli sohalarini bilan amaliy mehnat orqali yaqinroq tanishishlariga imkon yaratish;
- mexanizatsiyalashtirilgan va elektrlashtirilgan vositalar bilan ishlashni, texnologik bilim va malakalarni, mehnat qonunchiligi, xavfsizlik texnikasi, sanitariya-gigiyena qoidalari asoslarini;
- o'quvchilarni bozor iqtisodiyoti qonuniyatlari talablari asosida sifatli, raqobatbardosh iste'mol mollari, mehnat mahsulotlari yetishtirish va yetishtirilgan mahsulotlarni iste'molchilarga etkazish vositalarini o'rgatish, ish boshqaruv (menejerlik) unsurlari, homiylik, ishbilarmonlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirib borish;
- o'quvchilar bilimiga intilish va mehnatga muhabbat, mehnat kishisiga nisbatan hurmat hissini singdirish, ularni jamoatchilik, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash;
- xalq hunarmandchiligi kasblarini o'rgatish orqali xalqning milliy ruhini, yashash tarzini, an'alarini tiklash va rivojlantirish. Milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklar, xalq ustalarining boy merosini o'rgatish, ulardan o'z amaliy faoliyatlarida foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash;
- yangi ishlab chiqarish va axborot texnologiyalari, yangi texnika va jihozlarning qo'llanilishi sohalarini zamonaviy talablar darajasida va jahon tajribalariga mos holda o'rganishlarini ta'minlash;

- turli sohalarga oid kasbiy faoliyat turlarida qo'llaniladigan asbobuskunalar, jihozlar, moslamalardan foydalanishni o'rgatish;
- o'quvchilarda umummehnat ko'nikma va malakalarini shakllantirish, ularning qiziqishi, qobiliyati, kasbiy moyilliklariga ko'ra, kasb-hunar turlarini tanlashga asos bo'ladigan sifatlarni, umummehnat madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish.

Texnologiya fanining mazmunida shartli ravishda 5-9 sinflardan boshlab o'quvchilar kamida uchta yo'nalish bo'yicha tayyorgarlik ko'rishlari nazarda tutiladi. Masalan, qiz, o'g'il bolalar hamda ular uchun umumlashgan yo'nalishlar tanlanishi mumkin. Mehnat tarbiyasi o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash kabi vazifalarni ko'pchilik o'quv predmetlarda, Texnologiya bilan birgalikda hal qilinadi. Bu vazifalarni hal qilishda Texnologiya alohida ahamiyat kasb etadi, chunki Texnologiya bo'yicha tashkil etilgan mashg'ulotlarida o'quvchilarni unumli mehnatga jalb etish, hozirgi zamon ishlab chiqarishi asoslari bilan tanishtirish, ularda zamonaviy ishchi kasblariga muhabbat uyg'otish va boshqa shu kabilar haqida etarlicha to'liq tassavvur hosil qilish uchun qulay sharoitlar vujudga keladi.

Ko'rsatilgan vazifalardan tashqari yana ikkinchi darajali vazifalar ham qo'yiladi va ular asosan Texnologiya doirasida hal qilinadi yoki ular umumiy o'rta ta'lim maktabi vazifalari bo'lib, o'ziga xos maxsus vositalar yordamida amalga oshadi. Masalan, texnik ijodkorlikning rivojlanishi, tajriba ishlarida qatnashish maktab sharoitida asosan Texnologiya jarayonida va u asosida tashkil qilingan sinfdan tashqari ishlarda ro'y beradi. Materiallarga ishlov berish, mashinalarga xizmat ko'rsatish va boshqalarga oid amaliy bilim va malakalarning shakllanishi haqida ham shuni aytish mumkin.

Texnologiya jarayonida jismoniy faoliyat aqliy faoliyat bilan omuxtalashadi. O'quvchilarning buyumlarni konstruksiyalash, ularni tayyorlash texnologiyasini ishlab chiqish va boshqa qator ijodiy vazifalarni hal qilishlariga to'g'ri keladi. Shunday qilib, Texnologiya fikrlash faoliyati bilan birga amalga oshadi, bu esa o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga imkon beradi. Texnologiya jarayonida estetik tarbiya uchun sharoitlar yaratiladi. Agar o'quvchilar chiroyli buyumlar yasashsa, jamiyatga foyda keltirganlaridan ma'naviy qoniqish hosil qiladilar va estetik zavq ham oladilar. Shu bilan ularda badiiy did ham tarbiyalanadi, shakllarning uyg'unligi haqida to'g'ri tasavvurlar tarkib topadi. Ikkinchi darajali vazifalardan o'quv predmeti sifatidagi

Texnologiya mazmuniga qo'yiladigan talablar kelib chiqadi:

1. Texnologiya mazmunini o'quvchilarning yosh xususiyatlari hamda ta'lim jarayonida qo'yiladigan vazifalarni hisobga olgan holda bosqichlarga ajratish maqsadga muvofiq.
2. O'quv dasturlarining mazmunida o'qitish bosqichlari orasidagi izchillik nazarda tutilishi kerak. Buning uchun hamma sinflar uchun dasturlarni yagona tuzilma bo'yicha tuzish lozim. Maktablarning ish tajribasi bunday tuzilma quyidagilarni o'z ichiga olishi zarurligini ko'rsatmoqda: materiallarning xossalari haqidagi nazariy ma'lumotlarni tajribalar jarayonida ularni o'rganishni; materiallarga ishlov berish va unda ishlatiladigan mehnat qurollarini; ishlab chiqarish jarayoni va sharoitida materiallarga ishlov berishni; mazkur materiallarga ishlov berish bilan bog'liq bo'lgan asosiy kasblarning tavsiflarini.
3. Texnologiya mazmunini tabaqalashtirishni ta'minlash uchun uni har xil variantlarda berish. Texnologiya ning qaysi bosqichlarida uning mazmunini tabaqalashtirish maqsadga muvofiqligi va uni amalga oshirishda nimalarga amal qilish kerakligini aniqlash zarur.
4. O'quvchilar har xil dasturlar bo'yicha o'qitilishi mumkin, ammo ularning hozirgi zamon ishlab chiqarishi asoslari haqidagi tasavvurlari hajmi bir xil bo'lishi, buning uchun barcha dasturlarga bilim va malakalarning ba'zi stabil hajmi kiritilishi zarur. Bugungi kunda Texnologiya o'zining ilmiy, nazariy va amaliy, moddiy – texnik, ijtimoiy – pedagogik muammolarini hal etishda, uning an'anaviy mazmunini isloh qilishda quyidagi nomutanosibliklar va ziddiyatlar mavjudligi ko'zga tashlanmoqda:

ijtimoiy–iqtisodiy siyosiy va ma'naviy sohada ro'y berayotgan o'zgarishlar bilan umumiy o'rta ta'lim maktabalarida olib borilayotgan Texnologiya ning ilmiyuslubiy, pedagogik va moddiy-texnik jihatdan istiqbol talablari darajasida majmuaviy ta'minlanishining nomutanosibligi;

ilmiy–texnik to'garaklar, ilg'or ishlab chiqarish texnologiyalari zamonaviy iqtisodiyot va xo'jalik yuritishning yangi shakllari va mazmuning Texnologiya ning mazmuni vositalari va uslublarida etarli darajada o'z aksini topmaganligi;

texnologiya ning hozirgi kundagi an'anaviy mazmuni, maqsadi shakli vositalari va uslublarida Respublikamizning milliy etnik, hududiy–tarixiy xususiyatlari va sharqona tafakkur mezonlarining aks etmaganligi;

texnologiya ning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlarini hisobga olib, uni amalga oshirish mexanizmlarining pedagogik, psixologik, fiziologik va didaktik

asoslarining etarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

umumiy o'rta ta'lim maktablarida amalga oshirilmagan Texnologiya ning istiqbolli yo'nalishlari bilan oliy pedagogik ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan pedagog kadrlar kasbiy malaka darajalarining nomutanosibligi.

Yuqorida qayd etilgan kamchiliklar va ziddiyatlar Texnologiya ni tubdan yangilashga, isloh qilishga zaruriyat tug'dirgan asosiy sabablar bo'lib hisoblanadi. Olib borilgan kuzatuvlar hozirgi kunda respublikamiz umumiy o'rta ta'lim maktablari tizimida o'quvchilarning texnologik ta'limiga e'tibor etarli emasligini ko'rsatdi. Buning asosiy sababi bo'lib o'quvchilarni mehnatga tayyorlashning mavjud dasturlari hozirgi ijtimoiy – iqtisodiy sharoitlarda o'sib borayotan yosh avlodning talab va qiziqishlarini qondira olmasligidir. Demak Texnologiya o'qituvchisi umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilariga yangi texnika va texnologiya axborot beruvchi shaxs hisoblanadi. U har tomonlama bilimdon, o'z kasbiga nisbatan iqtidorli inson bo'lish kerak. Buning uchun esa u oliy pedagogik ta'lim muassasalarida umumkasbiy fanlardan chuqur bilimlarni egallashlari, ularni o'z faoliyatida qo'llay olishi kerak. Bo'lajak Texnologiya o'qituvchilarini axborot olish kompetentligini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni ro'yobga chiqarish O'zbekistonning xalqaro talablardagi zamonaviy taraqqiyotini ta'minlay oladigan dadil, mustaqil, ijodiy tafakkurli, malakali, bilimli mutaxassis, ayni paytda shaxsiy insoniy sifatleri shakllangan barkamol kadrlarni tayyorlash maqsadini ko'zlaydi. Yangilangan ta'lim tizimini joriy etishda har bir bo'lajak o'qituvchining o'z faniga va barkamol avlod ta'lim-tarbiyasiga oid kasbiy kompetentligini shakllantirish va ularni pedagogik faoliyatda izchil qo'llay bilish mahoratiga ega bo'lishi bugungi kunning muhim talabidir. O'qituvchining kasbiy kompetentligi pedagogik yechimlar qabul qilish jarayoni bilan tavsiflanadi. Bu, ayniqsa, pedagoglarda ta'lim jarayonida vujudga keladigan muammolarni ko'ra olish, mustaqil ravishda aniq bir pedagogik maqsadlar va masalalar qo'ya olish, ularning yechimlari topa olish, tahlil qilish, olingan natijalarni baholay olish kabilarni rivojlantirish muammosining dolzarbliligini oshiradi. Dastlab “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalariga to'xtalsak.

“Kompetentlik” tushunchasi (lotinchadan *competentia*, *competere* so'zidan olingan bo'lib – “birgalikda erishaman, qozonaman, mos kelaman, to'g'ri kelaman” degan ma'noni beradi) lug'atlarda esa “nimadir to'g'risida fikr yuritishga yo'l beradigan bilimlarga ega bo'lish”, “xabardor bo'lmoq, huquqli bo'lmoq” degan ma'noni bildiradi. “Kompetentli” inson o'z ishida qandaydir masalani bilag'oni deb tan olingan, xabardor bo'lgan, obro'li, to'la huquqli, doiralarda vakolatga ega bo'lgan, qobilyatli degan ma'nolarni anglatadi. Amalda barcha lug'at tuzuvchilar “kompetentlik” va “kompetensiya” kategoriyalarini chegaralab qo'yadilar.

Kompetentlik ta'rif o'xshash va bir birini o'rnini egallaydi (to'ldiradi), shu bilan bir vaqtda kompetensiya so'zi uchun yagona izohlash yo'q, bu tushuncha

“vakolatlar yig'indisi (huquq va majburiyatlar) qandaydir organ yoki lavozimli shaxsning, qonun, nizomlar bilan belgilab qo'yilgan ushbu organ yoki boshqa holatlar”, “nimanidir to'g'risida fikr yuritishga yo'l beradigan bilimlarga ega bo'lish (egallik qilish)”, “kimdir yaxshi xabardor bo'lgan savollar to'plami (sohasi)” tushuniladi. Shuningdek pedagogik kompetentsiya ta'rif quyidagicha ham bo'lish mumkin: “pedagoglik maxoratiga ega shaxs sifatida obro'lilik, sezish, tajriba kabi masalalar, vakolatlar doirasi, savollar, hodisalarni nimalarnidir yurgizishga to'g'ri keladigan soha”, “pedagog shaxsining shaxsiy imkoniyatlari” uning malakasi (bilim, tajriba), muayyan doiradagi qarorlarni ishlab chiqishda qatnashishni ta'minlaydigan yoki muayyan bilimlar o'quvlar borligi evaziga o'zini xal etishi tushuniladi. Shuningdek ilmiy adabiyotlarda “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalari ko'p ko'rinishda bo'ladi.

1. Kompetentlik – kasb talablariga mos kelishlik darajasini individual tavsifi (ko'rsatkichi) .
2. Kompetentlik – tushunchalar tizimi va tushunish bo'lishligini talab etadigan, amaliy faoliyatni amalga oshiruvchi qobiliyat, yuzaga keladigan muammo va vazifalarni tezkor hal qilishga imkoniyat yaratuvchi, o'ylashning mos ravishdagi tipi.
3. Kompetentlik – shaxsning o'zaro bog'liq sifatleri yig'indisi (bilimi, ko'nikmalari, uquvlari, faoliyat usullari), muayyan doiradagi predmetlar va jarayonlarga nisbatan zaruriy sifatli mahsuldorlik faoliyati uchun beriladi (Xutorskiy A.V.) .
4. Kompetentlik – shaxsning kompetensiyasi to'g'risida o'z fikri yohud atrofdegilar fikri, lekin bu ularni muayyan hayotiy holatlardagi huquqlarida namoyon bo'ladi degani emas.
5. Kompetentlik – “obro'lilik, to'la huquqlilik”.

Kompetensiya – ma'lum bir sohada sifatli produktiv faoliyat olib borish uchun zarur bo'lgan mutaxassisning ta'limiy tayyorgarligiga qo'yilgan talabdir. Kompetentlik – inson tomonidan faoliyat predmetiga tegishli kompetensiyalarni egallaganlikdir.

Kompetentlikning M.A.Choshanov ta'rifiga ko'ra formulasi: Kompetentlik – bu talabaning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo'llay olishi bilan ifodalanadi. Mazkur o'rinda «kompetentlik»

tushunchasining mohiyati ham to'la ochiladi, u quyidagi ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi: kompetentlik talabalarning shaxsiy sifatlari to'plami hamda kasbiy sohaning tayanch talablari sifatida. Ta'lim mazmunining o'quv rejadagi fanlar bloklari (barcha fanlar uchun), fanlararo (fanlar to'plami uchun) va predmetli (ma'lum bir fan uchun) tarzda guruhlanganligi bois quyidagi uch darajani namoyon etuvchi kompetentlikni e'tirof etish mumkin;

1. Tayanch kompetentlik (ta'limning gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy mazmuniga ko'ra);
2. Fanlararo kompetentlik (umumkasbiy tayyorgarlikning o'quv fanlari va ta'lim bloklarining ma'lum doirligiga ko'ra);
3. Bitta predmet (fan) bo'yicha kompetentligi (maxsus o'quv fani doirasida aniq va ma'lum imkoniyatga egaligiga ko'ra). Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida ta'limning har bir bosqichi uchun ta'lim bloklari va o'quv fanlari darajasida tayanch kompetentlik aniqlanadi.

КОМПЕТЕНТЛИК kompetentlik tartibini belgilashda kasbiy pedagogik ta'limning asosiy maqsadlariga muvofiq ijtimoiy hamda shaxsiy tajribaning mohiyati, ijtimoiy jamiyatda kasbiy faoliyatni tashkil etish jarayonida hayotiy kasb etadi. Ushbu nuqtai nazardan tayanch kompetentlik: yaxlit – mazmunli, ijtimoiy – madaniy, o'quv – bilish, axborot olish, kommunikativ, ijtimoiy faoliyatli, shaxsning o'z-o'zini takomillashtirish turlariga bo'linadi. Ma'lumki, real ob'ektlar (televizor, magnitofon, telefon, faks, kompyuter, printer, modem) va axborot texnologiyalari (audio- va videoyozuv, elektron pochta, OAV, Internet) vositasida axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish, tanlab olish, qayta ishlash, saqlash va uzatish kabi ko'nikmalar shakllanadi. Bu kompetentlik bo'lajak o'qituvchining o'quv predmetlari va ta'lim sohasida, shuningdek, atrof olamdagi axborotga nisbatan faoliyat ko'nikmalarini ta'minlaydi. Shu bilan birgalikda, o'qituvchining kasbiy kompetentliklari ko'lami anchagina keng. Pedagogning axborot olish kompetentligi axboriy muhit bilan o'zaro aloqadorlikdagi bilim, ko'nikma, malaka va refleksiv ko'rsatmalarning kompleksi mavjudligida aks etadi. Axborot olish kompetentligi – shaxsning kasbiy ahamiyatli integrativ sifati bo'lib, uning axborot olamida mo'ljalni to'g'ri olish va faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar majmuini o'zlashtirish darajasi bilan tavsiflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. ISAKOVA, S., & AKHMEDOV, I. (2019). ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ

- ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ С МАЛОГАБАРИТНЫМИ САМОДЕЛЬНЫМИ УНИВЕРСАЛЬНЫМИ УСТАНОВКАМИ. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE, (11), 153-160.
2. UMAROV, R. T., & SH, S. (2023). BO'LAJAK TECHNOLOGIYA TA'LIMI O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING TIZIMI. OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVACIONNYE IDEI V MIRE, 18(8), 101-106.
 3. SOVUROVA, S. (2022). UMUMTA'ALIM MAKTEBLARDA XALQ XUNARMANDCHILIGINI O'QITISHNING AYRIM MASALALARI. *ФИЗИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЕ*, (6).
 4. SOVUROVA, S. (2022). BO'LAJAK TECHNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM JIHATLARI. *ФИЗИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЕ*, (6).
 5. SOVUROVA, S., & SOVUROV, M. (2021). ZAMONAVIY O'QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK MAHOIRATNING O'RNII. *ФИЗИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЕ*, 5(5).
 6. SOVUROVA, S., & SOVUROV, M. (2021). KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK-IQTISODIY OSISHNING MUHIM OMILI. *ФИЗИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЕ*, 5(5).

INSON RESURSLARINI STRATEGIK RIVOJLANTIRISH ASOSI SIFATIDA TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH: XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON UCHUN YO'NALISHLAR

Mamatrakhimov Xudoyor Baxromovich
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat boshqaruvi akademiyasi magistranti
e-mail: x.mamatrakhimov@dsmi.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada inson resurslarini strategik rivojlantirish kontekstida ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanishning mohiyati, ahamiyati va zamonaviy modellari tahlil qilinadi. Yaponiya, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi etakchi ta'lim tizimlarining tajribasidan kelib chiqib, pedagoglarning kasbiy o'sishini ta'minlashning samarali mexanizmlari ko'rsatiladi. Natijaga yo'naltirilgan boshqaruv (Outcome-Based Governance) tamoyillari va KPI tizimini pedagoglar faoliyatiga tatbiq etish imkoniyatlari muhokama qilinadi. O'zbekiston sharoitida uzluksiz

kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish uchun ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация

В данной статье в контексте стратегического развития человеческих ресурсов анализируются сущность, значение и современные модели непрерывного профессионального развития в образовании. На основе опыта ведущих образовательных систем — Японии, Финляндии, Сингапура и Республики Корея — раскрываются эффективные механизмы обеспечения профессионального роста педагогов. Обсуждаются возможности применения принципов управления, ориентированного на результат (Outcome-Based Governance), и системы KPI в деятельности учителей. Разработаны научно обоснованные рекомендации по совершенствованию системы непрерывного профессионального развития в условиях Узбекистана.

Abstract

This article analyses the essence, significance and contemporary models of continuous professional development (CPD) in education within the context of strategic human resource development. Drawing on the experiences of leading education systems — Japan, Finland, Singapore, and South Korea — effective mechanisms for ensuring teachers' professional growth are identified. The possibilities of applying Outcome-Based Governance principles and the KPI system to teacher performance are discussed. Evidence-based recommendations for improving the CPD system in Uzbekistan are developed.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, inson resurslari, strategik boshqaruv, pedagog kompetensiyasi, natijaga yo'naltirilgan boshqaruv, KPI, xalqaro tajriba.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, человеческие ресурсы, стратегическое управление, компетентность педагога, управление, ориентированное на результат, KPI, международный опыт.

Keywords: continuous professional development, human resources, strategic management, teacher competence, outcome-based governance, KPI, international experience.

KIRISH

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotida inson resurslari sifati davlatning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omil sifatida tan olinmoqda. Jahon banki, OECD va UNESCO ning so'nggi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, milliy iqtisodiyotlarning uzoq muddatli barqaror o'sishi ko'p jihatdan ta'lim tizimining samaradorligiga, xususan, pedagog kadrlarning kasbiy jihatdan doimiy rivojlanib borishiga bog'liq. 2022-yilda nashr etilgan UNESCO'ning Global ta'lim monitoringi

hisobotida qayd etilganidek, dunyoda 69 milliondan ortiq o'qituvchiga bo'lgan ehtiyoj mavjud bo'lib, bu holat pedagog kadrlarni sifatli tayyorlash va ularning uzluksiz rivojlanishini ta'minlash masalasini yanada dolzarb qilib turmoqda [1].

Inson resurslarini strategik rivojlantirish (Strategic Human Resource Development — SHRD) nazariyasida pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish tashkilotning uzoq muddatli maqsadlari bilan bog'langan holda rejalashtiriladi va amalga oshiriladi [2]. Bu yondashuv an'anaviy «malaka oshirish» tushunchasidan tubdan farq qiladi: u pedagog rivojlanishini tizimli, o'lchanadigan va tashkilot strategiyasi bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida ko'radi.

O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi va «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun (2020) pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tartibga soluvchi huquqiy asos yaratdi [3, 4]. Biroq milliy va xalqaro tadqiqotlar qiyosiy tahlili hali ham hal etilmagan bir qator tizimiy muammolarni namoyon qilmoqda. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — rivojlangan davlatlar tajribasini tahlil qilish orqali O'zbekiston uchun inson resurslarini strategik rivojlantirishning amaliy modelini taklif etishdan iborat.

1. INSON RESURSLARINI STRATEGIK RIVOJLANTIRISH VA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH: NAZARIY ASOSLAR

Inson resurslarini strategik rivojlantirish konsepsiyasi 1990-yillarda G'arb menejmenti nazariyasida alohida intizom sifatida shakllandi. Garavan (1991) SHRD ni «tashkilotning barcha darajalarida o'rganish, ta'lim va rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash orqali uzoq muddatli maqsadlarga erishish» deb ta'riflagan [5]. Ta'lim sohasiga tatbiq etilganda bu tushuncha pedagoglarning kasbiy rivojlanishini alohida tadbirlar yig'indisi emas, balki maktab va milliy ta'lim tizimining strategik maqsadlari bilan uyg'unlashtirilgan yaxlit tizim sifatida ko'rishni taqozo etadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuing Professional Development — CPD) tushunchasi esa pedagogning butun faoliyat davomida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini tizimli yangilab borish jarayonini anglatadi. Kennedy (2005) CPD modellarini uchta asosiy turga ajratadi: «uzatuvchi» (training-based), «o'zgartiruvchi» (transformative) va «hamkorlikka asoslangan» (collaborative) modellar [6]. Zamonaviy tadqiqotlar hamkorlikka asoslangan va o'zgartiruvchi modellarning samaradorligini ancha yuqori ekanini ko'rsatmoqda. Eraut (2004) esa kasbiy rivojlanishni uch qatlamda ko'rib chiqadi: rasmiy (kurslar, sertifikatlar), norasmiy (hamkasblar bilan tajriba almashish, o'z-o'zini o'rgatish) va amaliyot davomida (dars o'tish jarayonida) o'rganish [7].

OECD ning Xalqaro o'qitish va o'rganish tadqiqoti (TALIS 2018) — 48 mamlakat va iqtisodiyotni qamrab olgan eng yirik so'rovnomaning natijalari muhim

xulosalarga olib keldi. Kasbiy rivojlanish faoliyatida muntazam ishtirok etadigan pedagoglar o'quvchilarni faollashtiruvchi kognitiv pedagogik usullardan — tanqidiy fikrlash, muammoga asoslangan o'rgatish, formativ baholash — ancha tez-tez foydalanadi [8]. Natijaga yo'naltirilgan boshqaruv (Outcome-Based Governance) tamoyiliga ko'ra, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi o'quvchilar natijalari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lib, bu bog'liqlik KPI tizimi orqali namoyon etiladi va boshqariladi [9].

2. XALQARO TAJRIBA: YETAKCHI DAVLATLAR MODELLARI

2.1. Yaponiya: Jugyou Kenkyuu (dars tadqiqoti) — asrlik professional madaniyat

Yaponiya ta'lim tizimi dunyodagi eng uzun tarixga ega pedagogik rivojlanish amaliyotini — Jugyou Kenkyuu («dars tadqiqoti») ni — ishlab chiqargan. Bu yondashuv 1890-yillarda Normal maktablar qoshidagi muassasalarda vujudga kelib, hozirgi kunda Yaponiyaning barcha boshlang'ich va o'rta maktablarida asosiy kasbiy rivojlanish shakli sifatida qo'llaniladi [10]. «Jugyou» so'zi «dars», «Kenkyuu» esa «tadqiqot» ma'nosini anglatadi — bu nom tizimning mohiyatini to'liq ifodalaydi: o'qituvchilar o'z darslarini tadqiqot ob'ekti sifatida ko'radi va uni muntazam takomillashtirib boradi.

Jarayonning tuzilmasi to'rt bosqichdan iborat. Birinchi bosqichda — kyouzai kenkyuu (o'quv materiallarini o'rganish) — o'qituvchilar guruhi o'quv dasturini diqqat bilan o'rganib, aniq pedagogik muammoni aniqlaydi va dars rejasini birgalikda ishlab chiqadi. Ikkinchi bosqichda «tadqiqot darsi» (kenkyu jugyou) o'tkaziladi: guruh a'zolari va tashqi kuzatuvchilar hozir bo'lgan holda bir o'qituvchi darsni o'tadi. Uchinchi bosqich — darsni chuqur va tizimli muhokama qilish. To'rtinchi bosqichda natijalar va xulosalar hujjatlashtiriladi va butun maktab yoki mintaqa bo'yicha tarqatiladi [11]. Takahashi va McDougal (2016) ta'kidlaganidek, bu modelning kuchi shundaki, nazariy bilim to'g'ridan-to'g'ri amaliy sinf sharoitida sinovdan o'tadi [11].

Strategik inson resurslarini rivojlantirish nuqtai nazaridan Jugyou Kenkyuu modeli bir qator afzalliklarga ega. U tashqi treningga bog'liq emas va maktabning o'z ichida amalga oshiriladi. U o'qituvchini passiv «o'quvchi» emas, faol «tadqiqotchi» sifatida kontseptsiyalashtiradi. Bundan tashqari, uning samaradorligi o'quvchilar natijalari bilan bevosita o'lchanadi. Aynan shu xususiyatlari tufayli Jugyou Kenkyuu modeli so'nggi o'ttiz yillikda AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Norvegiya va boshqa o'nlab mamlakatlarga tarqalgan [12].

2.2. Finlyandiya: tadqiqotga asoslangan ta'lim va pedagogik muxtoriyat

Finlyandiya ta'lim tizimi PISA baholashlarida barqaror yuqori o'rinlarni egallab kelmoqda. Buning asosida ikkita o'zaro bog'liq tamoyil yotadi: pedagoglarga

qo'yiladigan yuqori malaka talablari va ularning kasbiy muxtoriyatiga bo'lgan chuqur hurmat. Finlyandiyada barcha o'qituvchilar — boshlang'ich sinflardan tortib yuqori sinflargacha — magistrlik darajasiga ega bo'lishlari shart [13]. O'qituvchilar tayyorlash dasturi «tadqiqotga asoslangan ta'lim» (research-based teacher education) tamoyiliga qurilgan: har bir talaba ilmiy magistrlik dissertatsiyasi yozishi shart bo'lib, bu ularda ilmiy fikrlash, muammoni tahlil qilish va amaliyotda sinab ko'rish ko'nikmalarini shakllantiradi [14].

Finlyandiya Milliy ta'lim agentligi 2016-yildan buyon O'qituvchilar Forumini muvofiqlashtiradi: bu tuzilma hamkorlikdagi tadqiqot loyihalari, milliy seminarlar, tematik ish guruhlari va adabiyotlarni ko'rib chiqish orqali pedagoglarning rivojlanishiga bevosita ko'mak beradi [15]. Muhimi, xizmat ko'rsatayotgan o'qituvchilarga davlat tomonidan magistrlik va doktorantura dasturlarida o'qish imkoni beriladi hamda bu davrda ish haqi to'liq saqlanadi [16].

Finlyandiya tajribasining o'ziga xos jihati — bu o'qituvchiga o'qitish dasturini va metodlarni tanlashda beriladigan keng pedagogik muxtoriyat. Bu muxtoriyat o'qituvchilarda kasbiy mas'uliyat hissini va ichki motivatsiyani kuchaytiradi. Sahlberg (2021) ta'kidlaganidek, Finlyandiyada tashqi test va nazorat tizimi minimal bo'lib, o'qituvchining professional hukmiga ishonch asosiy boshqaruv printsiplari sifatida qabul qilingan [17]. Bu yondashuv SHRD nazariyasidagi «ichki motivatsiya» va «o'z-o'zini boshqaruv» tamoyillariga to'liq mos keladi.

2.3. Singapur: «O'qituvchilar o'sish modeli» va yillik 100 soatlik kasbiy rivojlanish

Singapur ta'lim tizimi o'qituvchilar kasbiy rivojlanishini rag'batlantirish bo'yicha dunyodagi eng tizimli va to'liq institutlashgan yondashuvlardan birini joriy etgan. Mamlakatta o'qituvchilar tayyorlashning yagona markazi — Milliy ta'lim instituti (NIE) — faoliyat yuritadi. NIE yiliga taxminan 11,000 pedagogga kasbiy rivojlanish xizmatlarini ko'rsatadi va Ta'lim vazirligi bilan yaqin hamkorlikda ishlaydi [18].

Singapurning eng muhim siyosiy yutuqlaridan biri — har bir o'qituvchiga yiliga 100 soat kasbiy rivojlanish vaqtini huquq sifatida ta'minlash [19]. Bu soat «O'qituvchilar o'sish modeli» (Teacher Growth Model) doirasida sarflanadi. Model o'qituvchining shaxsiy qiziqishlari, maktab ehtiyojlari va milliy o'quv dasturi bilan uyg'unlashtirilgan holda individual rivojlanish yo'nalishini belgilaydi [20]. 100 soatlik majburiyat nafaqat rasmiy kurslarni, balki dars tadqiqotini, harakat tadqiqotini va hamkorlikdagi professional o'rganishni ham o'z ichiga oladi.

KPI va natijaga yo'naltirilgan boshqaruv nuqtai nazaridan Singapur modeli ayniqsa e'tiborga loyiq. Mamlakat uch yo'nalishli karyera zinapoyasini ishlab chiqqan: o'qituvchilik, rahbarlik va mutaxassislik yo'nalishlari. Har bir pog'onaga

ko'tarilish tegishli kasbiy rivojlanish faoliyatiga asoslanadi va aniq o'lchanadigan natijalar bilan bog'lanadi [18]. Bu tizim o'qituvchilarda kasbiy o'sish uchun barqaror va tizimli motivatsiya yaratadi.

2.4. Janubiy Koreya: kasbiy ta'lim jamoalari va raqamli transformatsiya

Janubiy Koreya PISA baholashlarida doimiy yuqori natijalar ko'rsatib, ta'lim sohasida raqamli transformatsiyani eng jadal amalga oshirayotgan davlatlardan biri sifatida tan olingan. Kasbiy rivojlanish sohasida mamlakat ikkita yo'nalishda bir vaqtda harakat qilmoqda: an'anaviy maktab ichki hamkorlik mexanizmlari va zamonaviy raqamli platformalar.

Lee va Kim (2016) tadqiqotida qayd etilganidek, Janubiy Koreya maktablarida kasbiy ta'lim jamoalari (Professional Learning Communities — PLCs) ikkita yo'nalishda rivojlanmoqda: davlat siyosati tomonidan raqbatlantiriladigan rasmiy PLC lar va o'qituvchilarning o'z tashabbuslari bilan tashkil etilgan norasmiy hamkorlik guruhlar [21]. Bu guruhlarda o'qituvchilar darslarni birgalikda tahlil qiladi, o'quv natijalarini kuzatadi va innovatsiyalarni sinab ko'radi.

2023-yil islohot dasturi doirasida mamlakat boshlang'ich maktablardan boshlab raqamli o'qitish usullarini joriy etishni jadallashtirib, pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirishga yo'naltirilgan maxsus dasturlarni ishga tushirdi [22]. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki, texnologik yangilanish va o'qituvchilarning unga tayyorligi bir vaqtda va bir-birini qo'llab-quvvatlovchi tarzda amalga oshirilgandagina kutilgan natijaga erishiladi.

3. O'ZBEKISTONDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH: JORIY HOLAT VA MUAMMOLAR

O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha so'nggi yillarda katta qadamlar qo'yildi. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi, yangi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun (2020) va «2030-yilgacha ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi» pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishiga doir muhim huquqiy asos yaratdi [3, 4]. Biroq xalqaro qiyoslama tahlil milliy tizimda hal etilishi zarur bo'lgan bir qator muammolarni ko'rsatib turibdi.

Birinchi va eng asosiy muammo — kasbiy rivojlanishning markazlashtirilgan va formallashtirilgan xarakteri. Hozirgi amaliyotda pedagoglar asosan har besh yilda bir marta o'tkaziladigan malaka oshirish kurslariga yuboriladi. Bu kurslar ko'pincha o'qituvchining amaliy ehtiyojlaridan uzilgan holda amalga oshiriladi, natijada ular «sertifikat olish» maqsadida boradigan rasmiy tadbirga aylanib qolmoqda. OECD TALIS 2018 tadqiqotida ta'kidlanganidek, bunday yondashuv pedagoglarning darsda yangi usullarni qo'llashiga deyarli ta'sir ko'rsatmaydi [8].

Ikkinchi muammo — kasbiy rivojlanish va karyera o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikning yetarlicha shakllanmaganligi. Singapurda uch yo'nalishli karyera

zinapoyasi o'qituvchilarda kasbiy o'sish uchun tizimli motivatsiya yaratsa, O'zbekistonda pedagogning malaka oshirish faoliyati va uning ish haqi yoki lavozim o'sishi o'rtasidagi bog'liqlik hali to'liq tizimga solinmagan. Natijaga yo'naltirilgan boshqaruv (OBG) tamoyili nuqtai nazaridan, o'lchanadigan natijalar bilan bog'liq bo'lmagan kasbiy rivojlanish tizimi o'z samarasini yo'qotadi [9].

Uchinchi muammo — maktab ichki hamkorlik mexanizmlarining zaif rivojlanishi. Yaponiya, Janubiy Koreya va Finlyandiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, eng samarali kasbiy rivojlanish maktab devorlaridan tashqarida emas, balki o'qituvchilarning o'zaro hamkorligi va tajriba almashinuvi orqali maktab ichida yuz beradi. O'zbekistonda kasbiy ta'lim jamoalari (PLC) larning rasmiy maqomga ega mustaqil tuzilma sifatida institutlashishi hali tugallanmagan.

To'rtinchi muammo — raqamli kompetensiya va infratuzilma. Ayrim hududlarda, ayniqsa qishloq joylarda, internet infratuzilmasining yetarli emasligi zamonaviy raqamli o'qitish resurslaridan foydalanishni cheklaydi. Janubiy Koreya tajribasi ko'rsatganidek, raqamli transformatsiya faqat qurilma va internet bilan cheklanmaydi — u o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini tizimli oshirishni ham talab qiladi [22].

4. XALQARO TAJRIBA ASOSIDA TAVSIYALAR: O'ZBEKISTON UCHUN STRATEGIK YO'NALISHLAR

Ko'rib chiqilgan to'rt mamlakatning tajribasi va O'zbekiston sharoitini hisobga olgan holda quyidagi strategik tavsiyalar taklif etiladi.

Birinchi tavsiya — Yaponiya Jugyou Kenkyuu modeli asosida maktab ichki dars tadqiqotini institutlashtirish. Bu uchun har bir maktabda yiliga kamida 4 marta o'tkaziladigan «tadqiqot darsi»ni rasmiy o'quv yili rejasiga kiritish, unga tashqi metodistlar va ilmiy-pedagogika muassasalari vakillarini jalb etish zarur. Bu yondashuv maktabni o'rganuvchi tashkilotga (Learning Organization) aylantiradi va Fullan (2020) ta'kidlaganidek, ta'lim sifatining barqaror o'sishini ta'minlaydi [23].

Ikkinchi tavsiya — Singapur tajribasiga o'xshash yillik minimal kasbiy rivojlanish soatini huquqiy jihatdan belgilash va uni KPI tizimiga qo'shish. Har bir pedagog uchun yiliga kamida 50 soatlik kasbiy rivojlanish majburiyatini qonunchilikda mustahkamlash, ushbu soatlarning bajarilishini onlayn tizimda kuzatish va pedagogning yillik attestatsiyasiga kiritish tavsiya etiladi. Bu joriy holat va maqsadli holat o'rtasidagi tafovutni aniq ko'rsatishga imkon beradi va natijaga yo'naltirilgan boshqaruvning asosiy talablaridan birini — o'lchanuvchanlikni — ta'minlaydi [9].

Uchinchi tavsiya — uch yo'nalishli karyera zinapoyasini joriy etish. Singapur modelidan ilhomlanib, O'zbekiston pedagoglari uchun ham o'qituvchilik, rahbarlik va metodist-mutaxassis yo'nalishlarida aniq karyera pog'onalarini belgilash zarur.

Har bir pog'onaga o'tish mezonlari — o'quvchilar natijalari, kasbiy rivojlanish faoliyati va hamkasblar tomonidan baholash — asosida shakllanishi lozim. Bu tizim pedagogda doimiy rivojlanish uchun tizimli ichki motivatsiya yaratadi.

To'rtinchi tavsiya — Finlyandiya tajribasiga asoslanib, oliy pedagogika ta'limida «tadqiqotga asoslangan yondashuv»ni kuchaytirish. Pedagogika universitetlari va institutlarida magistratura bosqichida amaliy tadqiqot ko'nikmalari va refleksiv o'qitish usullarini o'qitishga ko'proq e'tibor qaratish zarur. Darling-Hammond (2017) ta'kidlaganidek, tadqiqotchi sifatida shakllangan o'qituvchi uzluksiz professional rivojlanishga tabiiy moyillikka ega bo'ladi [24].

Beshinchi tavsiya — kasbiy ta'lim jamoalari (PLC) ni rasmiy maqomga ega tuzilmaga aylantirish. Har bir maktabda fanlarga oid o'qituvchilar metodbirlashtmalarini oddiy ma'muriy birlikdan faol professional o'rganish jamoasiga aylantirishga yo'naltirish kerak. Buning uchun PLC faoliyatiga ajratilgan vaqtni dars jadvaliga kiritish, PLC rahbarlariga maxsus tayyorgarlik berish va faol PLC larga moliyaviy rag'batlantirish mexanizmini joriy etish tavsiya etiladi.

XULOSA

Mazkur maqolada inson resurslarini strategik rivojlantirish asosi sifatida ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanish masalasi Yaponiya, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya tajribasini qiyosiy tahlil qilish orqali ko'rib chiqildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanish faqat pedagog kompetensiyasini oshirish masalasi bo'lib qolmay, davlatning uzoq muddatli iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi inson resurslari strategiyasining markaziy qismiga aylangan. PISA reytinglarida barqaror yuqori o'rinlarni egallaydigan davlatlar tajribasi buning yaqqol misolidir.

Ikkinchidan, eng samarali kasbiy rivojlanish modellari uchta umumiy xususiyatga ega: ular maktab ichida amaliyotga asoslangan holda amalga oshiriladi, hamkorlikka qurilgan va o'lchanadigan natijalarga yo'naltirilgan. Yaponiyaning Jugyou Kenkyuu tizimi, Singapurning 100 soatlik yillik kasbiy rivojlanish siyosati va Finlyandiyaning tadqiqotga asoslangan o'qituvchi tayyorlash modeli shu uch tamoyilni amalda namoyon etadi.

Uchinchidan, natijaga yo'naltirilgan boshqaruv (OBG) va KPI tamoyillarini pedagoglar kasbiy rivojlanishiga tatbiq etish tizimning shaffofligini va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Biroq bu vositalar pedagogga ishonch va muxtoriyat bilan uyg'unlashtirilgandagina kutilgan natijani beradi.

O'zbekiston uchun strategik yo'nalish — markazlashtirilgan malaka oshirish kurslaridan maktab ichki, amaliyotga yo'naltirilgan, hamkorlikka asoslangan kasbiy rivojlanish modellariga o'tishdir. Bu o'tish qonunchilik, moliyaviy rag'batlantirish va

infratuzilma jihatlarini o'z ichiga olgan kompleks strategik yechimni talab etadi. Taklif etilgan besh tavsiyaning izchil va tizimli amalga oshirilishi O'zbekiston ta'lim tizimida pedagog kadrlar sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. (2022). Global Education Monitoring Report 2022: Non-state Actors in Education. Paris: UNESCO Publishing.
2. Garavan, T. N. (1991). Strategic human resource development. *Journal of European Industrial Training*, 15(1), 17–30. <https://doi.org/10.1108/03090599110143562>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. (2023, 11 sentyabr). Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. (2020, 23 sentabr). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari milliy bazasi. <https://lex.uz/docs/5013009>
5. Garavan, T. N., Gunnigle, P., & Morley, M. (2000). Contemporary HRD research: A triarchy of theoretical perspectives and their prescriptions for HRD. *Journal of European Industrial Training*, 24(2–4), 65–93.
6. Kennedy, A. (2005). Models of Continuing Professional Development: A framework for analysis. *Journal of In-service Education*, 31(2), 235–250. <https://doi.org/10.1080/13674580500200277>
7. Eraut, M. (2004). Informal learning in the workplace. *Studies in Continuing Education*, 26(2), 247–273. <https://doi.org/10.1080/158037042000225245>
8. OECD. (2019). TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
9. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). Effective Teacher Professional Development. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute.
10. Shimizu, Y. (2020). Ongoing professional learning – Lesson Study. *Teacher Magazine*. https://www.teachermagazine.com/au_en/articles/ongoing-professional-learning-lesson-study
11. Takahashi, A., & McDougal, T. (2016). Collaborative lesson research: Maximizing the impact of lesson study. *ZDM — Mathematics Education*, 48(4), 513–526. <https://doi.org/10.1007/s11858-015-0752-x>
12. Kim, J., Yoshida, N., Iwata, S., & Kawaguchi, H. (Eds.). (2021). Lesson Study-based Teacher Education: The Potential of the Japanese Approach in Global Settings. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003036852>

13. Finnish National Agency for Education. (2023). Teachers in Finland. <https://toolbox.finland.fi/life-society/teachers-in-finland/>
14. Kansanen, P., & Meri, M. (2014). Teaching as a Master's Level Profession in Finland. In O. McNamara et al. (Eds.), *Workplace Learning in Teacher Education* (pp. 279–292). Dordrecht: Springer.
15. OECD. (2025). *Teacher Professional Learning: Summary of Education Systems — Finland*. Paris: OECD Publishing.
16. Tonga, F. D., Usta, E., Çakır, R., & Kılıç, F. (2022). Professional development of teachers in PISA achiever countries: Finland, Estonia, Japan, Singapore and China. *Professional Development in Education*, 48(1), 88–104.
17. Sahlberg, P. (2021). *Finnish Lessons 3.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?* (3rd ed.). New York: Teachers College Press.
18. NCEE. (2023). *Singapore's World-Class Teacher Education Organization: The National Institute of Education*. National Center on Education and the Economy. <https://ncee.org>
19. TIMSS Encyclopedia. (2015). Teachers, Teacher Education, and Professional Development — Singapore. <https://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/countries/singapore/>
20. Lim-Ratnam, C., & Liu, W.-C. (2016). Teacher professional development in Singapore: Depicting the landscape. *Professional Development in Education*, 42(4), 573–593.
21. Lee, J.-C., & Kim, C.-J. (2016). The emerging landscape of school-based professional learning communities in South Korean schools. *Asia Pacific Journal of Education*, 36(2), 266–284.
22. Ayhan, I. (2024). South Korea's Educational Leap Forward. In *Globalisation and Education Reforms in Asia-Pacific* (pp. 151–168). Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-97-3068-1_8
23. Fullan, M. (2020). *The New Meaning of Educational Change* (5th ed.). London: Teachers College Press.
24. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher Education around the World: What Can We Learn from International Practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309.

**“IZONIT. IZONIT TURLARI” MAVZUSINI O‘QITISHDA
ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISH**

Mirkarimova Dildora Zoyirboyevna

Toshkent shahar Bektemir tumani

293-umumiy o‘rta ta’lim maktabining

Annotatsiya: Ushbu maqolada izonit san'ati (string art) haqida batafsil tushuncha berishga bag'ishlangan bo'lib, uning kelib chiqishi, asosiy tamoyillari, amaliy qo'llanilishi va ta'lim jarayonida qo'llash metodikalari yoritib berilgan. Ishda izonitning matematika, san'at va muhandislik bilan bog'liqligi, uning nozik motorika va ijodiy tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: Izonit, String art, Geometrik naqshlar, San'at va matematika, Nozik motorika, Ijodiy tafakkur, Didaktik o'yinlar, O'quv jarayoni, Pedagogik metodlar, Amaliy mashg'ulot, Naqsh yaratish, Ta'limda innovatsiya, Texnologiya va san'at

KIRISH

Izonit – iplar yordamida naqsh hosil qilish san'ati bo'lib, u matematika va san'atning uyg'unlashuvidan kelib chiqqan. Bu texnika yordamida geometrik shakllar, turli tasvirlar va abstrakt naqshlar yaratish mumkin. Izonitning asosiy tamoyili – iplarni belgilangan nuqtalar orasida tartib bilan tortish orqali chiroyli kompozitsiyalar hosil qilishdir.

Izonit san'ati oddiy materiallardan foydalangan holda ijodiy ishlar qilish imkonini beradi. Bu nafaqat bezakli asarlar yaratish, balki tafakkurni rivojlantirish, diqqatni jamlash va qo'l motorikasini mustahkamlashga ham yordam beradi. Shu sababli, izonit nafaqat san'at yo'nalishida, balki ta'lim va terapiya sohalarida ham qo'llaniladi.

Izonit texnikasi XIX asrda ingliz matematikasi Mary Everest Boole tomonidan ishlab chiqilgan. U bolalar uchun matematika va geometriyani osonroq tushuntirish maqsadida iplarni tartib bilan joylashtirish usulini ishlab chiqqan. Dastlab bu usul ilmiy maqsadlarda qo'llanilgan bo'lsa-da, keyinchalik san'at sohasi bilan uyg'unlashib, ijodiy yo'nalish sifatida rivoj topdi.

XX asrning 60-yillarida izonit san'ati ommalashdi va san'atkorlar hamda dizaynerlar tomonidan dekorativ maqsadlarda qo'llanila boshlandi. Bugungi kunda izonit texnikasi nafaqat qo'lida ishlov berish, balki raqamli texnologiyalar yordamida ham rivojlanib bormoqda.

Izonit san'ati o'zining geometrik aniqligi va iplarning tartibli joylashuvi bilan ajralib turadi. Bu texnikada oddiy chiziqlar va nuqtalar o'zaro bog'lanib, murakkab va jozibali naqshlarga aylanadi.

Izonitning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Matematika va san'at uyg'unligi – naqshlar geometrik tamoyillarga asoslanadi.

Oddiy materiallardan foydalanish – karton, yog'och, mix va iplar yordamida yaratiladi.

Ijodiy imkoniyatlarning kengligi – abstrakt san'atdan tortib, real tasvirlargacha yaratish mumkin.

Oson o'zlashtirilishi – yangi boshlovchilar ham tezda o'rganib, o'z ijodiy ishlarini amalga oshirishlari mumkin.

Izonit nafaqat estetik jihatdan chiroyli san'at turi, balki diqqatni jamlash, sabr-toqatni oshirish va motorikani rivojlantirish uchun ham foydali mashg'ulot hisoblanadi. Shu bois, u bugungi kunda san'at ixlosmandlari, o'qituvchilar va terapevtlar tomonidan keng qo'llanilmoqda.

Izonit – bu ip yordamida karton, fanera yoki boshqa qattiq yuzaga naqsh va shakllar hosil qilish san'ati. Ushbu usulda geometrik shakllar, peyzajlar, hayvonlar va boshqa tasvirlarni yaratish mumkin. Izonit texnikasi matematika va san'atning kombinatsiyasi bo'lib, ayniqsa, nozik motorikani rivojlantirish va ijodiy fikrlashni oshirish uchun foydalidir.

Izonit turlari

1. Klassik izonit

Bu usulda iplar karton yoki qalin qog'ozga qadalgan ignalar yoki teshiklar orasidan o'tkazilib, naqsh hosil qilinadi. Ko'pincha geometrik figuralar, kvadratlar va doiralar ishlatiladi.

2. Mixli izonit

Fanera yoki yog'och taxtaga mix qoqilib, iplar ular orasidan o'tkaziladi. Bu usul odatda katta hajmli san'at asarlari yaratishda ishlatiladi.

3. Kompyuterli izonit (digital string art)

Zamonaviy texnologiyalar yordamida naqshlarni oldindan raqamli shaklda rejalashtirib, keyin qo'lda yoki lazer yordamida amalga oshiriladi.

4. Soyalı izonit

Bu usulda iplarning joylashuvi shunday tanlanadiki, natijada tasvir chuqurlik va soya effekti bilan hosil bo'ladi.

5. Harflar va yozuvlar bilan izonit

Iplar yordamida turli yozuvlar va ismlar yaratish ommalashgan. Ayniqsa, interyer bezaklarida ishlatiladi.

Izonit san'ati kreativ va meditatsion jarayon bo'lib, har qanday yoshdagilar uchun qiziqarli mashg'ulot bo'lishi mumkin. Siz ham sinab ko'rmoqchimisiz?

Izonit texnikasi va ishlash bosqichlari

Izonit san'ati bosqichma-bosqich bajariladigan ijodiy jarayon bo'lib, har bir qadamda aniqlik va diqqat talab etiladi. Quyida asosiy ishlash bosqichlari bayon etiladi.

Naqsh va shablon tanlash

Dastlab naqsh yoki geometrik shakl tanlanadi (doira, yulduz, yurak shakli va h.k.).

Agar murakkab tasvir chizilmoqchi bo'lsa, oldindan qog'ozda yoki kompyuterda tayyorlanadi.

Teshiklar yoki mixlarning joylashuv nuqtalari aniqlanib, belgilanadi.

Asosga teshik yoki mixlarni joylashtirish

Agar asos karton bo'lsa, belgilar bo'ylab igna yordamida teshiklar ochiladi.

Yog'och yoki fanera ishlatilsa, belgilangan joylarga kichik mixlar qoqiladi.

Mixlar yoki teshiklar orasidagi masofa bir xil bo'lishi kerak.

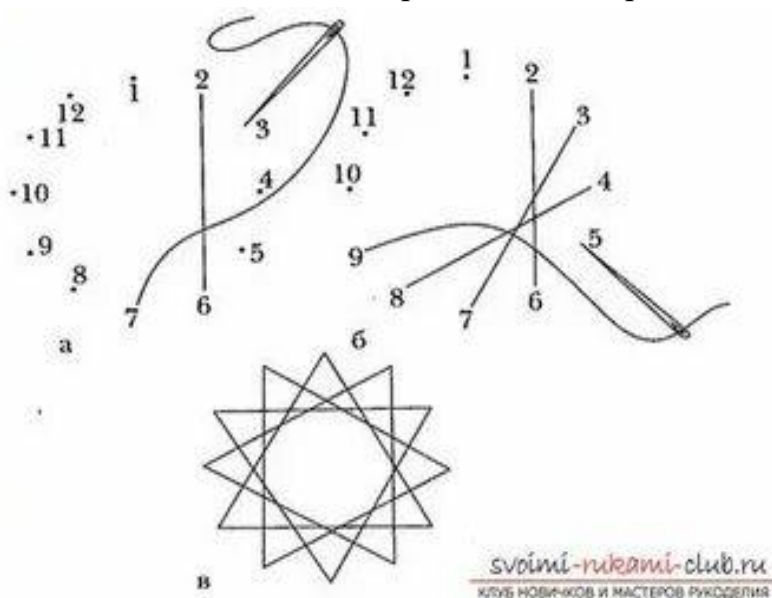
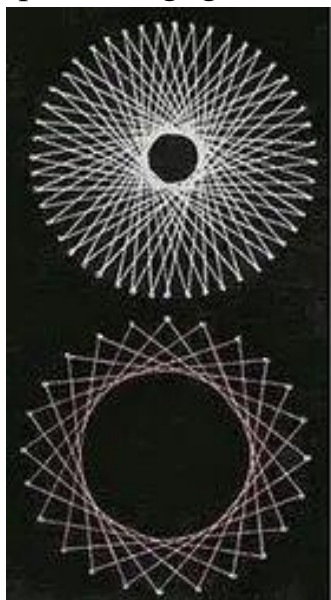
Iplarni tartib bilan tortish

Iplarni naqsh bo'yicha mix yoki teshiklar orasidan o'tkazish boshlanadi.

Geometrik shakllarda iplar simmetrik tartibda tortiladi.

Murakkab tasvirlar uchun oldindan chizilgan naqsh bo'yicha harakat qilinadi.

Iplar tarangligi bir xil bo'lishi kerak, aks holda naqsh notekis chiqadi.

Yakuniy ishlov berish

Ish tugagandan so'ng, ortiqcha iplar kesiladi va tugunlar mustahkamlanadi.

Agar yog'och asos ishlatilgan bo'lsa, mixlarning barqarorligi tekshiriladi.

Tayyor ish estetika jihatidan baholanadi va kerak bo'lsa, oxirgi tuzatishlar kiritiladi.

Ushbu bosqichlar asosida izonit san'ati mukammal natijaga erishish imkonini beradi.

Izonitning foydalari va qo'llanilishi

Izonit san'ati nafaqat ijodiy mashg'ulot, balki insonning intellektual va psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadigan faoliyatdir. U turli sohalarda keng qo'llaniladi va quyidagi afzalliklarga ega.

Ijodiy fikrlash va motorikani rivojlantirish

Izonit bilan shug'ullanish tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

Qo'l motorikasini rivojlantirib, aniq harakatlarni bajarish qobiliyatini oshiradi.

Ranglarni uyg'unlashtirish va chiziqlar kompozitsiyasini to'g'ri joylashtirish orqali estetik did shakllanadi.

Matematika va san'at uyg'unligi

Geometriya va simmetriya tushunchalarini o'rganish uchun foydalidir.

Raqaamlar, burchaklar va nisbatlarni tushunishga yordam beradi.

Bolalar uchun qiziqarli va interaktiv matematika darslari yaratishga imkon beradi.

Dekorativ san'at va interyer bezaklari

Uy va ofis bezaklari yaratishda qo'llaniladi.

Xonani bezash uchun devor panolari va ramkali naqshlar tayyorlash mumkin.

Sovg'alar va esdalik buyumlari sifatida ishlatiladi.

Terapiya va psixologik foydalar

Diqqatni jamlash va stressni kamaytirish uchun foydali mashg'ulot hisoblanadi.

Bolalar va kattalar uchun tinchlantiruvchi terapiya vositasi bo'lishi mumkin.

Sabr-toqat va aniqlikni oshiradi, diqqatni jamlashni yaxshilaydi.

Ta'lim va o'quv jarayonida qo'llanilishi

Bolalar bog'chasi va maktablarda qo'lda ishlash mashg'ulotlarida foydalaniladi.

O'quvchilarning diqqatini tortuvchi va qiziqarli dars usuli sifatida ishlatiladi.

Kichik yoshdagi bolalar uchun harflar va raqaamlarni o'rganishga yordam beradi.

Izonit san'ati turli sohalarda foydalanilishi va inson rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bilan muhim ahamiyatga ega.

Izonit mavzusi bo'yicha yangi metodikalar va didaktik o'yinlar

Izonit san'atini o'qitish jarayonida samarali metodikalardan foydalanish bolalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga va o'quv jarayonini qiziqarli qilishga yordam beradi. Quyida yangi metodikalar va didaktik o'yinlar taklif etiladi.

Yangi metodikalar**Bosqichma-bosqich o'rganish (Step-by-Step Learning)**

O'quvchilar dastlab oddiy geometrik shakllarni (uchburchak, kvadrat, doira) ip yordamida yasashni o'rganadilar. Keyingi bosqichda murakkabroq naqshlarga o'tiladi (yulduzcha, gul shakllari). Yakuniy bosqichda talabalarga mustaqil ravishda yangi naqshlar yaratish topshirig'i beriladi.

Texnologik innovatsiyalarni qo'llash

Kompyuter dasturlarida (masalan, GeoGebra yoki boshqa grafik dasturlar) izonit naqshlarini chizish va modellashtirish.

3D printerlar yordamida naqshlarning skanerlash va chop etish texnologiyalarini qo'llash.

Arduino bilan integratsiya qilish (masalan, yoritiladigan ip naqshlari yaratish).

Vizualizatsiya va eksperiment metodi

Har bir o'quvchiga turli xil naqsh shablonlari beriladi va ular o'z uslubida ip tortish orqali natijani ko'radi. O'quvchilarga o'z naqshlarini yaratishda eksperiment qilishga ruxsat berish, shu orqali individual yondashuvni rag'batlantirish.

Guruhda ishlash metodi

O'quvchilar guruhlariga bo'linib, jamoaviy izonit naqshlari yaratishadi.

Har bir guruh o'z g'oyasini taqdim etadi va natijalar muhokama qilinadi.

Guruhda ishlash jarayonida mas'uliyat va hamkorlik rivojlanadi.

Didaktik o'yinlar

“Iplarni to'g'ri joylashtir”

O'quvchilarga tayyor naqsh beriladi, lekin ip tortish tartibi aralashtirilgan bo'ladi. Ular to'g'ri tartibni aniqlab, naqshni to'g'ri bajarishlari kerak. Bu o'yin izonitning asosiy tamoyillarini tushunishga yordam beradi.

“Sirli naqsh”

O'qituvchi iplarni tortib, shakl hosil qiladi, lekin natija oxirigacha ko'rinmaydi. O'quvchilar ip tortilish yo'nalishiga qarab natijani taxmin qilishadi. Ushbu o'yin vizual tafakkurni va kuzatuvchanlikni oshiradi.

“Kim eng chiroyli naqsh yaratadi?”

O'quvchilarga muayyan vaqt ichida o'zlarining ijodiy naqshlarini yaratish vazifasi beriladi.

Yakuniy natijalar baholanadi va eng qiziqarli ish tanlanadi.

O'yin ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi.

“Matematik sirli naqsh”

O'quvchilarga ma'lum formulalar asosida naqsh yaratish taklif etiladi (masalan, Fibonacci spirali, fraktal naqshlar). Bu o'yin matematika va izonitni uyg'unlashtirishga yordam beradi.

“Izonit jumboqlari”

O'quvchilarga yarim tayyor naqsh beriladi, ularga qanday ip tortish kerakligi haqida bosh qotirish topshirig'i beriladi. Ular iplarni o'z tushunchalariga qarab joylashtirib, natijani baholashadi.

Izonit texnikasini o'qitishda turli metodik yondashuvlar va o'yinlar yordamida bolalarning qiziqishini oshirish mumkin. Bunday yondashuvlar nafaqat ijodiy

fikrlashni rivojlantirishga, balki matematik va muhandislik tushunchalarini ham chuqurroq anglashga yordam beradi.

Mana yana bir izonit (string art) tasviri. Bu rasmda geometrik naqshlar aniq va chiroyli tarzda aks ettirilgan.

Izonit san'ati nafaqat ijodiy mashg'ulot, balki o'quvchilarning matematik, geometrik va motorika qobiliyatlarini rivojlantiruvchi samarali vositadir. Uni o'qitish jarayonida turli metodikalar va didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshirishga, ularda ijodiy fikrlash va sabr-toqatni rivojlantirishga yordam beradi.

Umuman olganda, izonit texnikasi bolalar va kattalar uchun ijodiy hamda o'quv jarayonini qiziqarli qilishga xizmat qiluvchi samarali vosita hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar va interaktiv usullar bilan uyg'unlashtirilganda, u yanada foydali va innovatsion ta'lim usuliga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B. A. Vasil'yev – Dekorativ san'at va dizayn asoslari, Moskva, 2018.
2. O. R. Mavlonov, Sh. A. Xolmirzayev – San'atshunoslik asoslari, Toshkent, 2020.
3. N. A. Smirnova – Geometriya va san'at: O'qituvchilar uchun qo'llanma, Sankt-Peterburg, 2019.
4. A. V. Petrova – Izonit san'ati: boshlang'ich bosqichdan murakkab naqshlarga, Moskva, 2017.
5. D. M. Qodirova – O'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish metodikasi, Toshkent, 2021.
6. Sh. Karimova – Amaliy san'at va hunarmandchilik asoslari, Samarqand, 2019.

STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI PEDAGOGNING KASBIY RIVIJLANISHIGA TA'SIRI

Muradova Xurshida Maxamadjonovna

Mirzo Ulugbek tumani. 208-maktab mentori

Annotatsiya. Ushbu maqolada STEAM ta'lim texnologiyalarining pedagog kasbiy rivojlanishiga ta'siri o'rganilgan. Tasviriy san'at sohasida STEAM metodologiyalari orqali talabalarga bilim berish jarayonida qanday yangiliklar yuzaga kelishi, shuningdek, kreativlik va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirishdagi roli tahlil qilingan. Maqolada amaliy tadqiqotlar va pedagogik tajribalar asosida STEAM ta'lim texnologiyalarining samaradorligi ko'rsatiladi. O'qituvchilar va talabalarining STEAM faoliyatida ishtirok etishlari orqali qanday ijobiy natijalarga erishilganligi, shuningdek, ushbu metodologiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni haqida fikrlar bildirilgan. Natijalar asosida kelajakda ta'lim tizimida STEAM texnologiyalaridan yanada samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, ta'lim, pedagogika, tasviriy san'at, kreativlik.

Аннотация. В данной статье исследуется влияние STEAM образовательных технологий на профессиональное развитие педагогов. Анализируется, какие новшества возникают в процессе обучения студентов в области изобразительного искусства с использованием методологии STEAM, а также роль в повышении креативности и способности решать проблемы. В статье показана эффективность технологий STEAM на основе практических исследований и педагогического опыта. Изложены мнения о том, какие позитивные результаты были достигнуты благодаря участию учителей и студентов в STEAM-активностях, а также место этих методологий в образовательном процессе. На основе результатов даны рекомендации по более эффективному использованию технологий STEAM в будущем.

Ключевые слова: STEAM, образование, педагогика, изобразительное искусство, креативность.

Annotation. This article examines the impact of STEAM educational technologies on the professional development of educators. It analyzes the innovations that arise in the process of teaching students in the field of visual arts using the STEAM methodology, as well as its role in enhancing creativity and problem-solving skills. The effectiveness of STEAM technologies is demonstrated based on practical research and pedagogical experience. Opinions are presented on

the positive results achieved through the participation of teachers and students in STEAM activities, along with the role of these methodologies in the educational process. Recommendations are provided for more effective utilization of STEAM technologies in the future.

Keywords: *STEAM, education, pedagogy, visual arts, creativity.*

Kirish. Ushbu maqola STEAM ta'lim texnologiyalarining tasviriy san'at sohasidagi pedagogik faoliyatga ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Ta'lim jarayonida STEAM metodologiyasining qo'llanilishi, talabalar va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida qanday ahamiyatga ega ekanligi, shuningdek, ushbu metodologiyaning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni haqida fikr yuritiladi. STEAM ta'limi — bu fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika sohalarini birlashtiruvchi yondashuv bo'lib, u talabalarga muammolarni hal qilishda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Tasviriy san'at sohasida STEAM metodologiyasining o'rganilishi, o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb qilishga, ularning ijodkorlik qobiliyatlarini oshirishga xizmat qilishi mumkin. O'zbekistonda STEAM ta'limining rivojlanishi, o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, shuningdek, o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan. Mavzuning dolzarbligi, ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi davrida onlayn ta'limning keng tarqalishi bilan yanada oshdi. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida STEAM texnologiyalarining qo'llanilishi, ularning pedagogik kasbiy rivojlanishiga ta'siri va pedagoglar uchun takliflar keltiriladi.

STEAM (Ilm, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika) ta'limi zamonaviy ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lib, u o'quvchilarning ijodkorlik, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. STEAM ta'limining asosiy maqsadi, o'quvchilarning fan va san'at o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishlarini ta'minlash va ularni birlashtirib, kompleks yondashuvni shakllantirishdir. Bunday yondashuv, o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'rganishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasida STEAM ta'limi so'nggi yillarda rivojlanmoqda. Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish va o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar amalga oshirilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, STEAM ta'limi orqali o'quvchilarning bilim darajasi oshadi, ularda ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Shuningdek, san'at va fanlar o'rtasidagi integratsiya orqali, o'quvchilar ko'p qirrali fikrlashga, hamda yangi g'oyalar yaratishga qodir bo'ladilar.

Adabiyotlar sharhida STEAM ta'limining san'at sohasidagi ahamiyati haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Masalan, Bequette va Bequette (2012) o'zlarining ishlarida san'atning STEAM ta'limidagi o'rnini muhokama qilib, san'at va fanlarning birgalikda o'qitilishi orqali o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlari yanada rivojlanishini ta'kidlagan. SHuningdek, o'qituvchilarning pedagogik mahorati va kasbiy rivojlanishi ham STEAM ta'limining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida o'qituvchilar uchun doimiy ravishda kasbiy rivojlanish imkoniyatlari yaratish, ularni zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan tanishtirish va ularning ijodiy yondashuvlarini qo'llab-quvvatlash zarur. O'qituvchilarning STEAM ta'limida qanday rol o'ynashi, ularning pedagogik yondashuvlari va innovatsion metodlarni qo'llashlari orqali o'quvchilarni qiziqtirish va motivatsiyasini oshirish mumkin.

Ushbu tadqiqotning metodologiyasi sifatida sifatli va miqdoriy tadqiqot usullari qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida o'qituvchilar va o'quvchilar bilan intervyular, so'rovnomalar o'tkazildi. O'rganilayotgan mavzu bo'yicha ma'lumotlarni yig'ish uchun bir nechta maktablarda STEAM ta'limi amaliyotlari tahlil qilindi.

Tadqiqotda birinchi navbatda, o'qituvchilarning STEAM ta'limidagi roli va ularning pedagogik mahoratlari baholandi. O'qituvchilar bilan o'tkazilgan intervyularda, ularning STEAM ta'limi haqidagi fikrlari, tajribalari va ta'lim jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlil qilindi. Shuningdek, o'quvchilarning STEAM ta'limiga oid qiziqishlari, o'quv jarayonidagi ishtiroklari va ijodiy fikrlash qobiliyatlari ham o'rganildi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi, STEAM ta'lim texnologiyalarining o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'sirini o'rganishdir. Shu maqsadda, o'qituvchilar o'rtasida anketalar tarqatilib, ularning STEAM ta'limi haqidagi bilimlari, amaliy tajribalari va pedagogik yondashuvlari o'rganildi. Olingan natijalar statistik tahlil usullari orqali qayd etildi va natijalar o'zaro taqqoslandi.

Eslatib o'tish joizki, tadqiqotda olingan ma'lumotlar o'zbek ta'lim tizimiga xos bo'lib, ularning o'ziga xos xususiyatlari, muammolari va imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlar o'zaro solishtirilib, STEAM ta'limining pedagog kasbiy rivojlanishiga ta'siri haqida aniq xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, STEAM ta'lim texnologiyalari o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Anketalar orqali olingan javoblar natijasida, o'qituvchilarning 75% dan ortig'i STEAM ta'limi orqali o'z pedagogik mahoratlarini oshirish imkoniyatiga ega

ekanliklarini ta'kidlashdi. Bu esa, o'qituvchilar orasida ijodiy fikrlash va innovatsion yondashuvlarni qo'llashga bo'lgan qiziqishni orttiradi.

Misol uchun, tadqiqotda ishtirok etgan o'qituvchilardan biri, STEAM ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali o'z darslarida yangi metodlarni joriy qilganini va bu jarayon o'quvchilarning qiziqishini oshirganligini ma'lum qildi. Ushbu tajriba, pedagogik yondashuvlar va amaliyotlarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi va o'quvchilarni qiziqtirishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Shuningdek, tahlil natijalari ko'rsatdiki, o'quvchilarning STEAM ta'limiga bo'lgan qiziqishi ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarning 65% dan ortig'i STEAM darslari davomida o'z fikr va g'oyalarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishlarini, shuningdek, muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuv ko'rsatganliklarini ta'kidlashdi.

Bundan tashqari, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida STEAM ta'limining ijobiy ta'siri o'zini ko'rsatadi. Tadqiqotda olingan ma'lumotlarga ko'ra, o'qituvchilarning 80% dan ortig'i STEAM ta'limi orqali o'z bilimlarini yangilab, yangi metodlarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'lganliklarini ta'kidladilar. Bu esa o'qituvchilarning o'z kasbiy mahoratlarini oshirishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni pedagogik faoliyatda yanada muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

Ushbu tadqiqot natijalari STEAM ta'lim texnologiyalarining o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi interaktiv hamkorlik, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali ta'lim jarayonining sifatini oshirish mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, STEAM ta'limi orqali o'qituvchilar o'z pedagogik mahoratlarini oshirib, o'quvchilarga ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilarning STEAM ta'limida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun doimiy ravishda kasbiy rivojlanish imkoniyatlari yaratish, innovatsion metodlarni o'rganish va tajribalarini baham ko'rish zarur.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, STEAM ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishi o'quvchilarning qiziqishlarini oshiradi, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi va o'qituvchilarning pedagogik mahoratlarini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

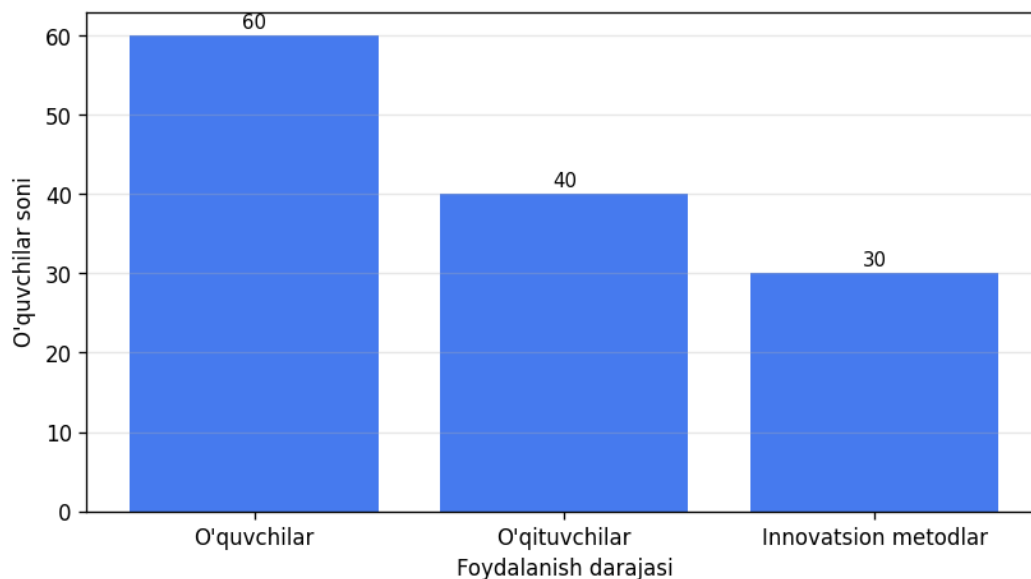
Natijada, STEAM ta'limi o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish va o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari, O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM ta'lim texnologiyalarini

joriy etish va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash uchun zaruriy choralarni ko'rish lozimligini ko'rsatadi.

1-jadval. STEAM ta'lim texnologiyalarining ta'siri

Ta'sir ko'rsatuvchi omil	Ta'sir darajasi	Ijobiy natijalar
Talabalar ishtiroki	O'rta	Ijodiy fikrlash oshishi
O'qituvchilar malakasi	Yuqori	Kasbiy rivojlanish
Innovatsion metodlar	O'rta	Ta'lim sifatini oshirish

Manba: [Djalilov, 2022]

1-rasm. STEAM ta'lim texnologiyalaridan foydalanish statistikasi

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari STEAM ta'lim texnologiyalarining tasviriy san'at sohasidagi pedagogik faoliyatga ta'sirini ko'rsatdi. STEAM metodologiyalarining qo'llanilishi, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini oshirishga, muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqot davomida o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi ishtirokini rag'batlantirish, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, shuningdek, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi aniqlangan. Kelgusidagi tadqiqotlar STEAM texnologiyalarining samaradorligini yanada chuqurroq o'rganishga, ularning o'zaro ta'sirini va ta'lim jarayonida qanday qilib yanada samarali qo'llanilishini aniqlashga qaratilishi lozim. Ta'lim tizimida STEAM yondashuvining kengayishi, o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, pedagoglar uchun STEAM ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlarini o'rganish va ulardan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar berish kerak. O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM yondashuvining yanada kengayishi orqali kelajakda ijodiy va innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akbarov R.T. Tashqi ta'limning zamonaviy metodlari. — Toshkent: Fan, 2021. — 300 b.
2. Djalilov Sh.B. STEAM ta'limi va tasviriy san'at. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 250 b.
3. Murodov I.A. Pedagogik innovatsiyalar. — Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti, 2020. — 220 b.
4. Saidov N.S. Ta'limda kreativlik va innovatsiyalar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2021. — 180 b.
5. G'ulomov U.S. STEAM ta'limining zamonaviy yondashuvlari. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 210 b.
6. Rahimov A.B. Pedagogika va san'at. — Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti, 2020. — 230 b.
7. Xudoyberganov X.T. Tasviriy san'at va ta'lim. — Toshkent: Ziyo-nuri, 2021. — 240 b.
8. Tashkent State Institute of Arts and Culture. STEAM in Arts Education. — Tashkent: Tashkent State Institute, 2022. — 150 p.
9. Malikov A.K. Ta'limda yangi texnologiyalar. — Toshkent: Fan, 2020. — 260 b.
10. Ismoilova M.N. Insonning kreativ qobiliyatlari. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 200 b.

11. Jumaniyozov R.S. Ta'limda interaktiv metodlar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2021. — 190 b.
12. Abdullaeva D.B. STEAM ta'limi va uning afzalliklari. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 210 b.
13. Saidov F.T. Pedagogik metodlar va strategiyalar. — Toshkent: Fan, 2021. — 230 b.
14. Ergashov S.U. O'qitish jarayonida kreativlik. — Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti, 2020. — 180 b.
15. Umarov A.J. O'zbek ta'limida innovatsion yondashuvlar. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 220 b.
16. Tursunov A.B. Ta'limda STEAM yondashuvida yangi istiqbollar. — Toshkent: Fan, 2021. — 200 b.
17. Khalilova N.A. STEAM ta'limi va san'at. — Toshkent: Ma'naviyat, 2021. — 150 b.
18. Yusupov M.A. O'qituvchilar uchun pedagogik metodlar. — Toshkent: O'zbekiston, 2020. — 240 b.
19. Fazilov S.T. Tasviriy san'at va ta'lim jarayoni. — Toshkent: Ziyonuri, 2021. — 190 b.
20. Nurmatov A.Q. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Fan, 2022. — 230 b.

“ONEWORD” ILOVASI YORDAMIDA TASHKILOTLARDA XAVFSIZLIK VA NAZORAT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Inson resurslarini boshqarish bo'yicha bosh mutaxassis

Muratova Dildora Abdugapparovna

Annotatsiya:

Mazkur tezisda “ONEWORD” ilovasi yordamida tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat tizimini takomillashtirish masalalari yoritiladi. Ilovaning xodimlar faoliyatini monitoring qilish va kirish-chiqish jarayonlarini avtomatlashtirishdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida xavfsizlik darajasini oshirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalarida ONEWORD ilovasining tashkilot samaradorligiga ijobiy ta'siri asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ONEWORD ilovasi, xavfsizlik tizimi, xodimlar nazorati, raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, mehnat intizomi, tashkilot samaradorligi.

Аннотация: В данной тезисной работе рассматриваются вопросы совершенствования систем безопасности и контроля в организациях с использованием приложения «ONEWORD». Анализируются возможности приложения по мониторингу деятельности сотрудников и автоматизации

процессов входа и выхода. Также изучаются пути повышения уровня безопасности на основе цифровых технологий. В результате исследования обосновано положительное влияние приложения ONEWORD на эффективность организаций.

Ключевые слова: приложение ONEWORD, система безопасности, контроль сотрудников, цифровые технологии, автоматизация, трудовая дисциплина, эффективность организации.

Abstract: This thesis examines the improvement of security and control systems in organizations using the “ONEWORD” application. The capabilities of the application in monitoring employee activities and automating entry and exit processes are analyzed. In addition, ways to enhance security levels based on digital technologies are discussed. The study demonstrates the positive impact of the ONEWORD application on organizational efficiency.

Keywords: ONEWORD application, security system, employee monitoring, digital technologies, automation, labor discipline, organizational efficiency.

KIRISH

Bugungi kunda tashkilot va korxonalarda xavfsizlikni ta'minlash hamda xodimlar faoliyatini samarali nazorat qilish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalarning tez sur'atlarda rivojlanishi natijasida an'anaviy nazorat usullari o'z samaradorligini qisman yo'qotib, ularning o'rnini avtomatlashtirilgan tizimlar egallamoqda. Xususan, xodimlarning ishga kirish-chiqishini nazorat qilish, ichki xavfsizlikni ta'minlash va inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirish zamonaviy boshqaruv tizimlarining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ko'plab tashkilotlarda hali ham qo'lda yuritiladigan jurnal, plastik kartalar yoki oddiy elektron tizimlar orqali nazorat olib boriladi. Biroq bunday usullar har doim ham ishonchli natija bermaydi va ba'zan ma'lumotlarning aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli xavfsizlik va nazorat jarayonlarini to'liq avtomatlashtirishga imkon beruvchi zamonaviy raqamli yechimlarga ehtiyoj ortib bormoqda.

Shu o'rinda “ONEWORD” ilovasi kabi innovatsion platformalar tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat tizimini takomillashtirishda muhim vosita sifatida e'tiborga loyiqdir. Ushbu ilova xodimlar harakatini real vaqt rejimida monitoring qilish, ma'lumotlarni avtomatik qayd etish hamda kirish-chiqish jarayonlarini soddalashtirish imkonini beradi. Natijada inson omiliga bog'liq xatolar kamayadi va nazorat tizimining ishonchliligi oshadi.

Mazkur tezisda “ONEWORD” ilovasining tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat tizimini takomillashtirishdagi o'рни, uning amaliy imkoniyatlari hamda

samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu texnologiyaning tashkilot faoliyatiga ta'siri va kelgusidagi rivojlanish istiqbollari yoritib beriladi.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda tashkilotlarda xavfsizlik va ichki nazorat tizimlarini samarali tashkil etish raqamli boshqaruvning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xodimlar faoliyatini to'liq va aniq nazorat qilish, ish joyiga kirish-chiqish jarayonlarini avtomatlashtirish hamda ma'lumotlar ishonchliligini ta'minlash tashkilot samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Amaliyotda ko'plab korxonalarda an'anaviy nazorat usullari qo'llanilayotgan bo'lsa-da, ular inson omiliga bog'liqligi sababli to'liq ishonchli natija bermasligi mumkin. Shu nuqtai nazardan, "ONEWORD" ilovasi tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat jarayonlarini avtomatlashtirishda muhim innovatsion yechim sifatida qaralmoqda. Ushbu ilova yordamida xodimlarning ishga kirish va chiqish vaqti avtomatik qayd etiladi, ularning harakati real vaqt rejimida monitoring qilinadi hamda ma'lumotlar markazlashtirilgan tizimda saqlanadi. Bu esa ma'lumotlarning aniqligi va shaffofligini oshiradi.

"ONEWORD" ilovasining eng muhim afzalliklaridan biri — inson omilini kamaytirishdir. An'anaviy tizimlarda uchraydigan qalbakilashtirish, noto'g'ri qayd etish yoki hujjatlarni soxtalashtirish kabi holatlar ushbu raqamli platforma orqali sezilarli darajada kamayadi. Natijada nazorat jarayoni avtomatik va ishonchli shaklga o'tadi. Bundan tashqari, ilova tashkilot xavfsizligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Tizim orqali faqat ruxsat etilgan xodimlarga ma'lum hududlarga kirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ichki tartib-intizomni mustahkamlash va begona shaxslarning kirib kelishini oldini olishga xizmat qiladi. Ayrim tizimlarda qo'shimcha xavfsizlik funksiyalari ham mavjud bo'lib, ular kirish harakatlarini log fayllarda saqlash va tahlil qilish imkonini beradi.

"ONEWORD" ilovasi HR boshqaruv jarayonlarini ham sezilarli darajada yengillashtiradi. Xodimlar davomati, ish vaqti statistikasi hamda faoliyat samaradorligi bo'yicha ma'lumotlar avtomatik shakllantiriladi. Bu esa rahbariyatga tezkor qarorlar qabul qilish va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. Shu bilan birga, HR bo'limining qo'lda bajariladigan ish hajmi kamayadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday raqamli nazorat tizimlarining joriy etilishi mehnat intizomini sezilarli darajada oshiradi. Xodimlar o'z faoliyatining doimiy monitoring qilinayotganini bilgan holda ishga mas'uliyat bilan yondashadi. Natijada kechikishlar kamayadi, ish vaqti samarali foydalaniladi va umumiy ish unumdorligi oshadi. Biroq "ONEWORD" ilovasini joriy etishda ayrim tashkiliy va texnik jihatlar ham e'tiborga olinishi lozim. Jumladan, tizimni to'g'ri sozlash, xodimlarni unga moslashtirish hamda ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, internet va texnik infratuzilmaning barqarorligi ham tizim samaradorligiga ta'sir qiladi.

Umuman olganda, "ONEWORD" ilovasi tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat tizimini avtomatlashtirish, mehnat intizomini mustahkamlash hamda boshqaruv jarayonlarini optimallashtirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Uning joriy etilishi tashkilotlarning raqamli transformatsiyasini tezlashtiradi va umumiy faoliyat samaradorligini oshirishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat tizimini samarali tashkil etish bugungi raqamli boshqaruv sharoitida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. An'anaviy nazorat usullari ko'pincha inson omiliga bog'liqligi sababli to'liq aniqlik va ishonchlilikni ta'minlay olmaydi. Shu bois, zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan "ONEWORD" ilovasi kabi avtomatlashtirilgan tizimlar ushbu muammolarni hal etishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, "ONEWORD" ilovasi yordamida xodimlarning kirish-chiqish jarayonlarini avtomatik nazorat qilish, real vaqt rejimida monitoring yuritish hamda ma'lumotlarni markazlashtirilgan shaklda saqlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa nazorat jarayonining aniqligini oshiradi, inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytiradi va tizim shaffofligini ta'minlaydi. Shuningdek, ushbu ilova tashkilotlarda mehnat intizomini mustahkamlash, xodimlar mas'uliyatini oshirish hamda ichki xavfsizlik darajasini kuchaytirishda samarali natijalar beradi. HR boshqaruv jarayonlarining avtomatlashtirilishi esa rahbariyatga tezkor va asosli qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, "ONEWORD" ilovasining joriy etilishi tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat tizimini takomillashtirish, boshqaruv samaradorligini oshirish hamda raqamli transformatsiyani jadallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu kabi raqamli yechimlarning yanada rivojlanishi tashkilotlar faoliyatini yanada optimallashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov R., Abdullayev Sh. Axborot tizimlari va raqamli boshqaruv asoslari. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2021.
2. Yo'ldoshev B. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asoslari. – Toshkent: "Innovatsion rivojlanish" nashriyoti, 2022.
3. Rasulov A. Tashkilotlarda inson resurslarini boshqarish tizimi. – Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2020.
4. Ismoilov N. Biometrik va raqamli nazorat tizimlarining zamonaviy tendensiyalari. // "Axborot texnologiyalari va innovatsiyalar" ilmiy jurnali. – 2023. – №3.

5. Qodirov S. Korxonalarda xavfsizlik tizimlarini avtomatlashtirish masalalari.
// “Zamonaviy boshqaruv va texnologiyalar” ilmiy jurnali. – 2024. – №2.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

Nigara Muxiddinovna Nurimova

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Beruniy tumani MMTBga qarashli

27-umumiy o‘rta maktabning tarix fani mentor o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada globallashuv sharoitida o‘qituvchi-larning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari tahlil etiladi. Xorijiy tajribalarning o‘rni va Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi ta’limda yetakchi davlatlarning zamonaviy ta’lim tajribasi tahlil qilinib, ularni O‘zbekiston ta’lim tizimiga tadbiq etish, shuningdek o‘qituvchilarning kasbiy kompeten-siyalarini oshirishda innovatsion metod va texnologiyalardan foydalanish istiqbollari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR), xorijiy tajribalar, innovatsiya, professional rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические основы организации непрерывного профессионального развития учителей в условиях глобализации. Анализируется роль зарубежного опыта и современная образовательная практика таких ведущих в сфере образования стран, как Финляндия, Сингапур и Южная Корея. Освещены перспективы их внедрения в систему образования Узбекистана, а также использования иннова-ционных методов и технологий в повышении профессиональных компетенций учителей.

Ключевые слова: Непрерывное профессиональное развитие (НПР), зарубежный опыт, инновации, профессиональное развитие.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical foundations of organizing continuous professional development for teachers in the context of globalization. The role of international experiences and modern educational practices of leading countries such as Finland, Singapore, and South Korea are examined. Furthermore, the prospects for implementing these practices into the education system of Uzbekistan, as well as the use of innovative methods and technologies to enhance teachers' professional competencies, are highlighted.

Keywords: Continuous Professional Development (CPD), international experiences, innovation, professional development.

Zamonaviy dunyoda texnologiyalar, iqtisodiyot va jamiyat tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan bir paytda ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish (UKR yoki inglizcha CPD — Continuing Professional Development) tizimi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlan-tirish — bu o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini doimiy ravishda yangilab borish, amaliy tajribadan o'rganish va kasbiy o'sishni ta'minlash jarayonidir. Bugungi jadal o'zgarib borayotgan mehnat bozorida bilim va ko'nikmalarning "eskirish" davri qisqarib bormoqda. Shu sababli, an'anaviy "diplom umr bo'yi" tamoyili o'z o'rnini "hayot davomida o'rganish" (Lifelong Learning) modeliga bo'shatib bermoqda.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlari, xususan, maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarini har besh yilda bir marta emas, balki uzluksiz ravishda kasbiy rivojlantirib borish tizimiga o'tilishi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, samarali UKR tizimi nafaqat individual o'qituvchilarning malaka-larini oshirib, ta'lim tizimi rivojiga hissa qo'shadi. O'zbekiston kabi rivoj-lanayotgan mamlakatlar uchun xorijiy tajribalarni o'rganib, milliy tizimni takomillashtirish katta istiqbollarga ega.

Buyuk Britaniya va Yevropa mamlakatlari: Yevropa davlatlarida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi nafaqat dars berish uslubini, balki mutaxassisning shaxsiy o'sishini ham qamrab oladi. Buyuk Britaniyada uzluksiz kasbiy rivojlantirish ko'pincha majburiy hisoblanadi. CPD standartlari mavjud bo'lib, o'qituvchilar yiliga ma'lum soatlik o'quv darslarini o'tashi, sertifikatlar olishi talab etiladi. Yevropada (Germaniya, Finlyandiya, Shvetsiya) uzluksiz kasbiy rivojlantirish davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanadi.

Finlyandiya (Akademik avtonomiya): Finlyandiyada o'qituvchilar uchun uzluksiz kasbiy rivojlantirish yuqori sifatli va o'qituvchilarning avtonomiyasiga asoslanadi — ular o'zlari rivojlanish yo'nalishlarini tanlaydi. Fin o'qituvchilari tadqiqotchi hisoblanadi. Ular dars berish bilan birga, ta'lim jarayonini yaxshilash bo'yicha doimiy izlanish olib boradilar. Bu yerda nazoratdan ko'ra ishonch va avtonomiya yuqori. Finlyandiyada barcha o'qituvchilar magistr darajasiga ega bo'lishi shart. Bu yerda kasbiy rivojlanish majburiy nazorat orqali emas, balki o'qituvchining shaxsiy tadqiqotlariga tayangan holda amalga oshiriladi. O'qituvchilar yiliga kamida 1 kundan 5 kungacha ish haqi saqlangan holda malaka oshirish huquqiga ega.

AQSh: AQSHda o'qituvchilar-ning uzluksiz kasbiy rivojlantirilishi (CPD) markazlashmagan tizimga ega bo'lib, har bir shtat o'zining mustaqil

talablarini belgilaydi. AQSh ta'limida uzluksiz kasbiy rivojlantirish ko'pincha Continuing Education yoki Continuing Professional Education deb ataladi. Onlayn platformalar (Coursera, edX), vebinarlar va amaliy seminarlar keng tarqalgan. Asosiy e'tibor natijaga yo'naltirilgan: bilimni amaliyotda qo'llash va baholash.

Singapur va Osiyo tajribasi: Singapur o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirishida yetakchi hisoblanadi. Ularda "Karyera yo'llari" (Career Tracks) tizimi mavjud bo'lib, o'qituvchi o'zining kuchli tomoniga qarab yo'nalish tanlaydi. Singapurda o'qituvchilar uchun uchta kasbiy rivojlanish yo'nalishi mavjud: o'qitish mahorati, rahbarlik va mutaxassis-tadqiqotchilik. Har bir pedagogga yiliga 100 soat davomida davlat hisobidan malaka oshirish imkoniyati beriladi. U yerda "SkillsFuture" dasturi orqali har bir o'qituvchiga kasbiy rivojlanish uchun subsidiyalar ajratiladi. O'qituvchilar uchun CPD maktab ichidagi hamkorlik (lesson study), mentoring va tadqiqotga asoslangan. Bu model yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.

Janubiy Koreya (Raqamli monitoring): Janubiy Koreya tajribasida "Smart Education" va doimiy elektron monitoring tizimi yuqori o'rinda turadi. O'qituvchi-larning kasbiy ehtiyojlari raqamli platformalar orqali aniqlanadi va ularga individual rivojlanish trayektoriyalari taklif etiladi. Koreyada o'qituvchilar yiliga kamida 60 soatlik majburiy va ixtiyoriy malaka oshirish kurslari kasbiy rivojlanish dasturlarida qatnashishlari shart.

O'zbekistonda mavjud holat va muammolar

O'zbekistonda pedagog kadrlar uchun malaka oshirish tizimi mavjud, ammo u ko'pincha 5 yilda bir marta o'tkazila-digan qisqa muddatli kurslarga asoslanadi. So'nggi yillarda islohotlar (masalan, maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish to'g'risidagi hujjatlar) amalga oshirilmoqda. UNESCO qo'llab-quvvatlagan loyihalari orqali yangi modellar sinovdan o'tkazilmoqda. Shuningdek xalqaro tashkilot-lar uzluksiz kasbiy rivojlantirishni standartlashtirish bo'yicha ko'rsatma-lar ishlab chiqqan. Umumiy tendensiyalar: majburiy elementlar va ixtiyoriy motivatsiya, raqamli platformalar, mentorlik, baholash va sertifikatsiya tizimi, kasbiy uyushmalar roli bunga misol bo'la oladi. Asosiy muammolar to'xtaladigan bo'lsak, talablarga mos kelmaslik, amaliy qo'llashning yetarli emasligi, raqamli imkoniyatlarning cheklanganligi. Xorijiy tajribalarni milliy mentalitetimizga moslashtirgan holda joriy etish, ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi orqali o'qituvchi shunchaki ma'lumot beruvchi emas, balki zamonaviy bilimlar beruvchiga aylanadi.

O'zbekiston uchun istiqbolli tavsiyalar va takliflar: Xorijiy tajribalarni hisobga olgan holda O'zbekistonda uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish uchun quyidagi istiqbollar mavjud:

1. "Kredit-modul" asosidagi shaxsiylashtirilgan majburiy va motivatsion malaka oshirish tizim: Hozirgi "har 5 yilda bir marta" tamoyilidan butunlay voz kechib, to'plab boriladigan kreditlar tizimiga o'tish. O'qituvchi yil davomida o'zi uchun zarur bo'lgan ixtiyoriy modullarni (masalan, inkluziv ta'lim, sun'iy intellekt darsda, psixologiya) tanlaydi. Bundan kutiladigan istiqbol: O'qituvchi majburan emas, balki o'zining bo'shliqlarini to'ldirish uchun o'qiydi. Ma'lum miqdordagi kredit yig'ilganda, bu avtomatik ravishda navbatdagi malaka toifasini olish imkonini beradi.

2. "Ustoz-metodist" institutini joriy qilish: Singapur tajribasidagi kabi o'qituvchilarni faqat vertikal (direktor bo'lish) emas, balki gorizontol o'sishini rag'batlantirish. Maktablarda "Master-o'qituvchi" lavozimini joriy etish. Ular dars soati kamaytirilgan holda, asosiy vaqtini yosh o'qituvchilarga mentorlik qilishga va yangi metodikalar yaratishga sarflaydi. Bunda kutilgan istiqbolli natija orqali tajribali kadrlar tizimdan chiqib ketmaydi, balki "bilimlar menejeri" sifatida maktab ichida ichki kasbiy rivojlanish muhitini yaratadi.

3. Raqamli o'qituvchi profili va "E-Portfolio": Estoniya tajribasiga tayanib, o'qituvchining butun faoliyatini raqamlashtirish. Har bir o'qituvchining yagona raqamli platformadagi profili bo'ladi. Unda o'qituvchining o'quvchilari erishgan yutuqlar, u o'qigan kurslar, hamkasblarining sharhlari va e'lon qilgan metodik ishlari real vaqt rejimida aks etadi. Istiqbolli natija shundan iboratki KPI ballarini hisoblashda inson omili (korruptsiya yoki tanish-bilishchilik) yo'qoladi, tizim ballarni shaffof va adolatli hisoblaydi.

4. Jamoaviy Tadqiqot madaniyati: Yaponiya va Janubiy Koreya tajribasidagi "Ochiq dars" tushunchasini "Dars tadqiqoti" (Lesson Study) ga aylantirish. O'qituvchilar yakka tartibda emas, balki guruh bo'lib bitta mavzuni qanday o'tishni rejalashtiradilar, birgalikda dars o'tadilar va natijani tahlil qiladilar. O'qituvchilar o'rtasida raqobat emas, hamkorlik kuchayadi. "Eng yaxshi metodika" maktabning ichki brendiga aylanadi.

5. Ta'limiy (Ijodiy) ta'til tizimi: AQSh va Isroil tajribasida mavjud bo'lgan, uzoq yillik samarali mehnatdan so'ng beriladigan imtiyoz. 10 yil uzluksiz ishlagan va yuqori KPI ko'rsatkichiga ega o'qituvchilarga 3 oydan 6 oygacha maoshi saqlangan holda "ijodiy ta'til" berish. Bu vaqtda o'qituvchi yangi darslik yozishi yoki xorijda stajirovka o'tashi shart bo'ladi. Bu o'qituvchining o'z kasbidan so'nishning oldini oladi va tizimga yangi energiya bilan qaytishini ta'minlaydi.

O'zbekistonda ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishda asosiy urg'u "nazorat qilish"dan "rivojlantirishga" ko'chishi kerak. KPI tizimi jazo quroli emas, balki o'qituvchining o'z ustida ishlashi uchun imkon vazifasini o'tashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedova M., Xolmurotov R. “Pedagog kadrlarning kasbiy rivojlanishi: nazariy va amaliy asoslar” – T.:TDPU. 2022.
2. Maktabgacha va Maktab Ta'lim tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy Rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida 21.06.2024
3. J.R.Xudayberdiyeva. “Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonini loyihalash va tashkil etish” T.: 2024.
4. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishdagi muammo va yechimlar. T.: 2024.

XALQARO TADQIQOTLAR ASOSIDA PYTHON TILIDA UNING ASOSIY OPERATOTLARINI O'RGATUVCHI DASTUR TUZISH

Nishonov G'olibbek Shuxratbekovich

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi Uzluksizlik
kasbiy ta'limni rivojlantirishboshlig'i

Annotatsiya: Ushbu ishda Python dasturlash tilining asosiy operatorlarini o'rgatishga mo'ljallangan dastur ishlab chiqish masalasi ko'rib chiqiladi. Xalqaro tadqiqotlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilarning dasturlash ko'nikmalarini samarali rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Dastur orqali foydalanuvchilar arifmetik, mantiqiy, taqqoslash va tayinlash operatorlari bilan ishlashni amaliy misollar yordamida o'rganadilar. Shuningdek, interaktiv yondashuv asosida bilimlarni mustahkamlash imkoniyati yaratiladi.

Kalit so'zlar: Python, dasturlash, operatorlar, o'qitish dasturi, interaktiv ta'lim, algoritm, mantiqiy operatorlar, raqamli ta'lim.

Аннотация: В данной работе рассматривается разработка программы для обучения основным операторам языка программирования Python. На основе международных исследований и современных педагогических подходов анализируются методы эффективного формирования навыков программирования у обучающихся. Программа позволяет пользователям изучать арифметические, логические, сравнительные и операторы присваивания с помощью практических примеров. Также предусмотрен интерактивный подход для закрепления полученных знаний.

Ключевые слова: Python, программирование, операторы, обучающая программа, интерактивное обучение, алгоритм, логические операторы.

Abstract: This paper discusses the development of a program designed to teach the basic operators of the Python programming language. Based on international research and modern pedagogical approaches, methods for effectively developing programming skills are analyzed. The program enables users to learn arithmetic, logical, comparison, and assignment operators through practical examples. Additionally, an interactive approach is implemented to reinforce acquired knowledge.

Keywords: Python, programming, operators, educational software, interactive learning, algorithm, logical operators, digital education.

Zamonaviy axborot texnologiyalari asrida dasturlash tillarini o'rganish yoshlar uchun muhim ko'nikmalardan biriga aylandi. Ayniqsa, Python dasturlash tili sodda sintaksisi va keng imkoniyatlari tufayli ta'lim sohasida keng qo'llanilmoqda. Python tilini o'rganishda uning asosiy operatorlarini tushunish muhim bosqich hisoblanadi.

Ushbu maqolada xalqaro tadqiqotlar asosida Python dasturlash tilining asosiy operatorlarini o'rgatishga mo'ljallangan o'quv dasturini yaratish masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar va o'quvchilarni qiziqtirish usullari tahlil qilinadi.

Python dasturlash tili bugungi kunda eng ommabop dasturlash tillaridan biri hisoblanadi. U sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili, veb dasturlash, avtomatlashtirish kabi ko'plab sohalarda keng qo'llaniladi. Python tilining oson o'rganilishi uni boshlovchilar uchun ayniqsa qulay qiladi.

Xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, dasturlashni o'rganishda oddiy va tushunarli sintaksisga ega tillar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilimlarni tezroq o'zlashtirishga yordam beradi. Python aynan shunday imkoniyatlarni taqdim etadi.

Python dasturlash tilida operatorlar dastur tuzishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular quyidagi turlarga bo'linadi:

- **Arifmetik operatorlar:** +, -, *, /, //, %, **
- **Taqqoslash operatorlari:** ==, !=, >, <, >=, <=
- **Mantiqiy operatorlar:** and, or, not
- **Tayinlash operatorlari:** =, +=, -=, *=, /=
- **Bitli operatorlar** (boshlang'ich darajada kamroq qo'llanadi)

Bu operatorlarni to'g'ri tushunish dasturlash asoslarini egallashda muhim rol o'ynaydi.

Python operatorlarini o'rgatuvchi dastur quyidagi tamoyillar asosida ishlab chiqilishi lozim: interaktivlik – foydalanuvchi bilan muloqot qiluvchi tizim,

oddiylik – tushunarli interfeys va sodda tushuntirishlar, bosqichma-bosqich o'qitish – osondan murakkabga qarab, amaliy mashqlar – nazariy bilimlarni mustahkamlash, natijalarni tekshirish – foydalanuvchi bilimni baholash

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, aynan interaktiv o'quv dasturlari samaradorlikni oshiradi.

Quyida oddiy o'quv dastur namunasi keltirilgan:

```
print("Python operatorlarini o'rganish dasturi")
a = int(input("Birinchi sonni kiriting: "))
b = int(input("Ikkinchi sonni kiriting: "))
print("Qo'shish:", a + b)
print("Ayirish:", a - b)
print("Ko'paytirish:", a * b)
print("Bo'lish:", a / b)
if a > b:
    print("a katta b dan")
else:
    print("b katta yoki teng a ga")
```

Ushbu dastur orqali foydalanuvchi arifmetik va taqqoslash operatorlarini amaliy o'rganadi.

Python dasturlash tilining asosiy operatorlarini o'zlashtirish uchun quyidagi amaliy mashqlar tavsiya etiladi. Ushbu topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tuzilgan bo'lib, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

1-topshiriq. Arifmetik operatorlar bilan ishlash

Foydalanuvchidan ikkita son kiritishni so'rang va quyidagi amallarni bajaring:

- yig'indi
- ayirma
- ko'paytma
- bo'linma
- qoldiq

2-topshiriq. Taqqoslash operatorlari

Ikkita sonni solishtirib:

- qaysi biri katta
- teng yoki teng emasligini aniqlovchi dastur tuzing

3-topshiriq. Mantiqiy operatorlar

Foydalanuvchidan yoshini kiriting va quyidagilarni aniqlang:

- 18 dan katta va 60 dan kichik bo'lsa – "Ishlash yoshida"
- aks holda – "Mos kelmaydi"

4-topshiriq. Juft yoki toq son

Berilgan son:

- juft bo'lsa → "Juft son"
- toq bo'lsa → "Toq son"

Berilgan topshiriqlar Python tilidagi asosiy operatorlarni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi. Ular o'quvchilarning: mantiqiy fikrlashini, mustaqil ishlash ko'nikmasini, muammoni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, topshiriqlarni bosqichma-bosqich bajarish orqali foydalanuvchilar dasturlash asoslarini mustahkam egallaydi.

Xulosa qilib aytganda, Python dasturlash tilining asosiy operatorlarini o'rgatishga mo'ljallangan dastur yaratish zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir. Xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan interaktiv dasturlar o'quvchilarning bilim darajasini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Kelajakda bunday dasturlarni yanada takomillashtirish, sun'iy intellekt asosida moslashuvchan o'quv tizimlarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mark Lutz. Learning Python. O'Reilly Media, 2013.
2. Eric Matthes. Python Crash Course: A Hands-On, Project-Based Introduction to Programming. No Starch Press, 2019.
3. Guido van Rossum. Python Tutorial. Python Software Foundation, 2024.
4. OECD. Education and Skills Outlook. Paris, 2019.
5. Allen B. Downey. Think Python: How to Think Like a Computer Scientist. O'Reilly Media, 2015.
6. UNESCO. ICT in Education: Global Trends and Policies. Paris, 2021.

KPI tizimining samaradorligi va uning inqirozi: xalqaro tajriba hamda O'zbekiston uchun ilmiy-tahliliy yondashuv

Norqulov R.X

Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi

“Akademik faoliyatni muvofiqlashtirish” bo'limi boshlig'i

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta'lim tizimida KPI (Key Performance Indicators — asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari) ni qo'llashning nazariy asoslari, amaliy natijalari va salbiy oqibatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ayniqsa, Yangi davlat boshqaruvi (New Public Management — NPM) paradigmasi asosida rivojlangan KPI madaniyatining ta'lim sifatiga ta'siri, Finlandiya, Shvetsiya, Avstraliya va boshqa

davlatlar tajribasi bilan qiyosiy o'rganiladi. Tadqiqot davomida KPI tizimining ta'limdagi formalizm, byurokratiya, "indikator uchun ishlash" sindromi, kreativlikning pasayishi va pedagogik motivatsiyaga salbiy ta'siri ilmiy manbalar asosida ochib beriladi. Shu bilan birga, O'zbekiston ta'lim tizimida KPI dan to'liq voz kechish emas, balki uni inson kapitali, refleksiv baholash va kompetensiyaviy monitoring asosida qayta transformatsiya qilish zarurligi asoslab beriladi.

Аннотация

В данной статье проводится научный анализ теоретических основ, практических результатов и негативных последствий применения ключевых показателей эффективности (KPI) в системе образования. Особое внимание уделяется влиянию KPI-ориентированной управленческой культуры, сформированной в рамках парадигмы нового государственного управления (New Public Management — NPM), на качество образования на основе сравнительного анализа опыта Финляндии, Швеции, Австралии и других стран.

В ходе исследования выявлено, что системы KPI в образовании могут способствовать усилению формализма, бюрократизации, возникновению синдрома «обучения ради показателей», снижению уровня креативности и ослаблению педагогической мотивации, что подтверждается научными источниками.

В то же время в статье обосновывается, что для системы образования Узбекистана целесообразен не полный отказ от KPI, а их трансформация на основе развития человеческого капитала, рефлексивного оценивания и компетентностного мониторинга.

Abstract)

This article provides a scientific analysis of the theoretical foundations, practical outcomes, and negative consequences of applying Key Performance Indicators (KPIs) in the education system. In particular, it examines the impact of KPI-driven management culture, developed within the framework of the New Public Management (NPM) paradigm, on the quality of education through a comparative study of Finland, Sweden, Australia, and other countries.

The study reveals that KPI-based systems in education may lead to increased formalism, bureaucratization, the "teaching to indicators" syndrome, a decline in creativity, and reduced pedagogical motivation, as evidenced by relevant scientific literature.

At the same time, the article argues that for the education system of Uzbekistan, the goal should not be the complete rejection of KPIs, but rather their

transformation based on human capital development, reflective assessment, and competency-based monitoring approaches.

Kirish

XXI asrning ikkinchi choragiga kelib davlat boshqaruvi tizimida samaradorlik, natijadorlik va hisobdorlik masalalari global siyosiy hamda institutsional kun tartibining markaziy komponentiga aylandi. Ayniqsa, raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi, davlat xizmatlarini optimallashtirish zarurati hamda byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish ehtiyoji natijasida ko'plab mamlakatlarda boshqaruvning indikatorlarga asoslangan modeli shakllandi. Ushbu model doirasida KPI (Key Performance Indicators — asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari) mexanizmlari davlat boshqaruvi institutlariga keng joriy qilina boshladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ham davlat boshqaruvi tizimiga KPI mexanizmlarini tatbiq etish tendensiyasi kuchaymoqda. Bu jarayon ta'lim tizimida ham yaqqol namoyon bo'lmoqda. Maktablar, oliy ta'lim muassasalari, malaka oshirish institutlari hamda pedagoglar faoliyatini turli raqamli ko'rsatkichlar asosida baholash mexanizmlari bosqichma-bosqich shakllanmoqda.

Xususan, davlat sektorida, natijadorlikka asoslangan boshqaruv, strategik rejalashtirish, raqamli monitoring, samaradorlik indikatorlari asosida baholash tamoyillari tobora kuchayib bormoqda. Bu jarayon, ayniqsa, ta'lim tizimida sezilarli tus olmoqda.

Asosiy qism

Bugungi kunda, maktab reytinglari, oliy ta'lim muassasalari indikatorlari, pedagoglarning samaradorlik ko'rsatkichlari, bitiruvchilar natijadorligi, xalqaro reytinglardagi pozitsiyalar, test natijalari, platforma faolligi kabi mezonlar ta'lim sifati va samaradorligini belgilovchi asosiy indikatorlarga aylanmoqda.

Biroq ta'lim tizimiga korporativ boshqaruv logikasini tatbiq etish masalasi ilmiy hamjamiyatda keskin nazariy bahslarni yuzaga keltirmoqda. Chunki fundamental savol quyidagicha qo'yiladi:

Ta'limni sanoat yoki biznes strukturalari singari qat'iy indikatorlar orqali boshqarish va o'lchash mumkinmi?

Mazkur savolning murakkabligi ta'limning ontologik va funksional tabiatidan kelib chiqadi. Ta'lim:

- zavod emas;
- standart mahsulot ishlab chiqaruvchi mexanik tizim emas;
- inson kapitalini shakllantiruvchi oddiy servis sohasi ham emas.

Aksincha, u shaxsning intellektual rivojlanishi, qadriyatlar tizimi, ijtimoiy identifikatsiyasi, madaniy reproduksiyasi, axloqiy ongi, kreativ tafakkuri kabi murakkab va ko'p qatlamli jihatlarni shakllantiruvchi ijtimoiy-madaniy institut hisoblanadi.

Nemis faylasufi va sotsiologi Jürgen Habermas ta'limni “kommunikativ ongni shakllantiruvchi makon” sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, ta'limning asosiy vazifasi insonni faqat iqtisodiy tizimga moslashtirish emas, balki mustaqil fikrlovchi va tanqidiy tafakkurga ega subyektni shakllantirishdan iboratdir. Shu sababli ta'lim samaradorligini faqat kvantitativ indikatorlar orqali baholash uning insoniy mohiyatini qisqartirib yuborishi mumkin.

Amerikalik pedagog-faylasuf John Dewey ham ta'limni “hayotga tayyorgarlik” emas, balki “hayotning o'zi” deb ta'riflagan. Deweyning pedagogik konsepsiyasiga ko'ra, ta'lim:

- eksperiment;
- tajriba;
- refleksiya;
- ijtimoiy interaktsiya

jarayoni hisoblanadi. Demak, ta'lim natijalari ko'pincha uzoq muddatli hamda bevosita o'lchab bo'lmaydigan xarakterga ega bo'ladi.

KPI tizimi va uning ta'limdagi ziddiyatlari

Dastlab KPI tizimi ta'lim samaradorligini oshiruvchi mexanizm sifatida qabul qilindi. Biroq keyingi ilmiy tadqiqotlar ushbu tizimning ta'limdagi murakkab salbiy oqibatlarini ham ko'rsata boshladi.

Britaniyalik olim Michael Power “Audit Society” konsepsiyasida audit va indikatorlarga haddan tashqari bog'lanish institutlarning real faoliyatini emas, balki audit uchun qulay “ko'rinish” ishlab chiqarishga olib kelishini ta'kidlaydi. Ya'ni tashkilotlar haqiqiy sifatni emas, “hisobotda yaxshi ko'rinish”ni maqsad qilib qo'yadi.

Ta'lim tizimida bu quyidagi holatlarda namoyon bo'ladi:

- est natijalarini sun'iy oshirish;
- statistik manipulyatsiya;
- “teaching to test”;
- qog'ozbozlik;
- formal hisobotlar ishlab chiqarish.

Amerikalik ijtimoiy olim Donald T. Campbell tomonidan ishlab chiqilgan “Campbell's Law” ham aynan shu jarayonni tushuntiradi. Unga ko'ra:

“Qaysi indikator boshqaruv qarorining asosiy vositasiga aylansa, o'sha indikator manipulyatsiya va korrupsiyaga moyillashadi.”

Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, ta'lim tizimida KPI maqsad emas, balki vosita bo'lishi kerak. Biroq amaliyotda ko'pincha indikatorning o'zi asosiy maqsadga aylanib qolmoqda.

Masalan:

- yuqori test natijasi haqiqiy bilimni anglatmasligi mumkin;
- ilmiy maqolalar sonining ko'pligi ilmiy sifatni kafolatlamaydi;
- reytingdagi yuqori pozitsiya real pedagogik muhitni ifodalamasligi mumkin.

Fransuz faylasufi Michel Foucault nazariyalari nuqtayi nazaridan qaralganda ham KPI tizimi "nazorat jamiyati" mexanizmlaridan biri sifatida talqin qilinadi.

Ya'ni:

- doimiy monitoring;
- reytinglash;
- baholash;
- standartlashtirish

inson faoliyatini ichki nazorat ostiga olish vositasiga aylanadi. Natijada o'qituvchi pedagogik subyekt emas, balki indikator bajaruvchi ijrochi sifatida shakllanadi. Bu esa pedagogik avtonomiya va kreativlikning susayishiga olib keladi.

Xalqaro tajriba: Finlandiya modeli

Aynan shu sababli ko'plab rivojlangan davlatlar so'nggi o'n yilliklarda KPIga asoslangan qat'iy audit tizimlarini qayta ko'rib chiqmoqda.

Masalan, Finland ta'lim modeli yuqori natijalarga:

- qat'iy reyting;
- keskin audit;
- ommaviy standartlashtirilgan testlar

orqali emas, balki:

- professional ishonch;
- pedagogik avtonomiya;
- refleksiv rivojlanish;
- sifatli o'qituvchi tayyorlash

orqali erishdi.

Finlandiyada:

- maktab reytinglari deyarli mavjud emas;
- o'qituvchilar keskin KPI bosimi ostida ishlamaydi;
- nazoratdan ko'ra professional ishonch ustuvor hisoblanadi.

Natijada Finlandiya uzoq yillar davomida xalqaro PISA tadqiqotlarida yuqori natijalarni namoyon etdi.

Muhim jihati shundaki, Finlandiya KPI tizimidan butunlay voz kechmagan. Aksincha, u **“yumshoq monitoring”** modelini tanlagan. Ushbu model quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- refleksiv baholash;
- sifat tahlili;
- professional dialog;
- portfolio;
- formatif baholash.

Demak, Finlandiya indikatorni emas, indikatorning hukmronligini rad etdi.

AQSh va Avstraliya tajribasi

AQSH hamda Avstraliya tajribasi esa boshqacha natijalarni ko‘rsatdi. Ushbu davlatlarda:

- standartlashtirilgan testlar;
- o‘qituvchilar faoliyati uchun hisobdorlik;
- natijadorlik asosida moliyalashtirish;

mexanizmlari keng rivojlantirildi.

Biroq tadqiqotlar natijasida:

- pedagogik stress;
- emotsional charchoq;
- o‘qituvchilarning kasbni tark etishi;
- kreativ metodlarning qisqarishi;
- “ Faqat test uchun o‘qitish”

fenomenlarining kuchayishi kabi salbiy holatlar qayd etildi.

Bu esa KPI tizimi ta’lim sifatini avtomatik ravishda oshirmasligini ko‘rsatadi.

KPI tizimini O‘zbekiston ta’lim tizimiga joriy etishda quyidagi xavflar yuzaga kelishi mumkin.

1. Formalizm va qog‘ozbozlikning kuchayishi

Agar KPI noto‘g‘ri joriy etilsa, sun’iy hisobotlar, ko‘rsatkich ortidan quvish, statistik manipulyatsiya asosiy maqsadga aylanishi mumkin. Bu esa sovet davridagi “rejani bajarish” mentalitetining yangi shakliga aylanish ehtimolini kuchaytiradi.

2. Pedagogik erkinlikning qisqarishi

Pedagog:

- kreativ metodlarni qo‘llash o‘rniga;
- indikator bajarishga majbur bo‘ladi.

Natijada:

- standartlashgan fikrlash;
- metodik konservatizm;

- qoʻrquv madaniyati shakllanishi mumkin.

3. Real sifat oʻrniga statistik sifatning ustuvorlashuvi

Eng xavfli jihat shundaki:

- koʻrsatkichlar yuqori;
- hisobotlar mukammal;
- platformalar toʻliq ishlayotgan

boʻlishi mumkin, biroq real bilim sifati pastligicha qoladi.

Bu holat ilmiy adabiyotlarda “simulyativ samaradorlik” sifatida tavsiflanadi.

Xulosa oʻrnida yuqoridagi tahlillar shuni koʻrsatadiki, taʼlim tizimida KPI ni mutlaq boshqaruv mexanizmiga aylantirish:

- formalizm;
- byurokratizm;
- pedagogik degradatsiya;
- kreativlikning pasayishi;
- statistik manipulyatsiya

kabi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Dunyo tajribasi shuni koʻrsatadiki, eng samarali taʼlim tizimlari:

- faqat indikatorlarga emas;
- professional ishonchga;
- pedagogik avtonomiyaga;
- refleksiv rivojlanishga

asoslanadi.

Shu sababli Oʻzbekiston uchun eng maqbul yoʻl KPI dan toʻliq voz kechish emas, balki uni inson kapitali va pedagogik rivojlanish falsafasi asosida qayta konseptuallashtirishdan iboratdir.

Demak, taʼlimni boshqarishda eng samarali model:

“Human-centered accountability” — inson markazidagi hisobdorlik modelidir.

Bunda indikatorlar mavjud boʻladi, biroq ular taʼlimning maqsadiga emas, uning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jürgen Habermas. The Theory of Communicative Action. Vol. 1–2. Boston: Beacon Press, 1984–1987.
2. John Dewey. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.

3. Michael Power. The Audit Society: Rituals of Verification. Oxford: Oxford University Press, 1997.
4. Michel Foucault. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York: Vintage Books, 1977.

USING THE SYSTEM OF EXERCISES DEVELOPING THE STRATEGIC COMPETENCE OF B2 LEVEL STUDENTS

Nurmatova Zulayxo Azimovna

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi

Nemis va fransuz tili fani metodisti

Abstract

In recent years, a process of revival, renewal and improvement is taking place in the field of methodology and language learning skills. It is known that the emergence of a certain trend in scientific creativity does not happen by chance, but the emergence of any principle has a history, scope, scale and perspective. The emergence of methods and principles of language learning skills begins in the process of changes in scientific thinking. Of course, the result of a new way of thinking is the creation of a new way of looking. In the study of modern sciences, a special place is given to the study of the process of development of method and method, its expression style, and its specific aspects. In particular, factors in the creation of methods and activities, scientific features of science and issues of creativity are being approached as an important phenomenon.

Basic concepts: B2 level, strategy, competence, methodology, communicative, model, technology, concept.

In recent years, many researches have been carried out in the methodical literature regarding the use of innovative pedagogical technologies and interactive methods in the process of education. The term "new pedagogical technologies" refers to the linguo-didactic and methodological foundations of a methodical system entering the educational process. The issue of formation of the activity of students to engage in mutual communication in a foreign language is based on the methodology of forming students' interest in learning, motivating the teaching process, organizing students' educational activities by working in pairs, working in groups, creating a new it is known that many methods and methods have been developed, such as the organization of educational cooperation of students in mastering the material.

Also, it is implemented by strengthening the practical importance of education, its personal activity direction, replacing the target system of formation of knowledge, skills and qualifications with a competence-based approach. The

essence of the competence-based approach is to activate the creative and intellectual activity of foreign language learners, to create a high-quality content of English language teaching. All the measures forming the basis of the strategic approach help to form the strategic competence of foreign language learners in mastering the English language, which has the character of personal activity. This, in turn, requires the implementation and activation of scientific research on the development and improvement of the competence of foreign language learners.

Currently, the competency-based approach is considered to be fundamentally important in the higher education system and is being actively discussed. In particular, the importance of developing the strategic competence of B2 level students in teaching foreign languages expresses the relevance of the research work. Despite the general point of view about the necessity of strategic competence as one of its components in the composition of communicative competence, there is still uncertainty regarding the generally accepted concept of "strategic competence". However, despite the fact that this authority is important in the search for optimal ways to solve problems in foreign language communicative activity, discussions on the content of this concept have been carried out for several decades. Scientists express different points of view about the scope of strategic competence. Nevertheless, at present, the idea that students have strategic competences should feel more confident in communication with an interlocutor, including a foreign speaker, is not well defined. This competence provides the ability to solve various types of problems using verbal and non-verbal means, therefore, it is appropriate to separate strategic competence as a separate component of communicative competence, which defines communicativeness.

Strategic competence includes:

- a set of language personality strategies (communicative ability, language learning ability);
- the ability to use them, which is determined by a complex set of various factors, for example, the specific characteristics of the national mentality, its initial (at the beginning of learning a foreign language) strategic competence, the characteristics of Uzbek and foreign languages, their level of practical and theoretical knowledge, experience of communication, experience of visiting foreign countries, ideas of language learning, specific features of national mentality, culture of speech behavior, basic categories of strategies included in initial competences.

The development of strategic competence is important for B2 level students to act in various academic and social situations. Some recommendations for teachers on how to develop strategic competence for students at B2 level:

For teachers:

Raise awareness: Start by raising your students' awareness of what strategic competence is and why it is important. Explain the benefits of being able to use language strategies in different situations and contexts.

Model strategies: Model different language strategies for your students and explain how and when to use them. For example, you can show how to use speech marks to organize a presentation or how to use defensive language to express uncertainty.

Encourage self-reflection: Encourage your students to reflect on their own language use and identify situations where they can use strategies to communicate more effectively. This helps them develop metacognitive skills and become more strategic in their language use.

Create opportunities for practice: Give your students many opportunities to use language strategies in different contexts. This may include role plays, debates, presentations or writing tasks.

Freedom of Feedback: Give feedback on your students' language use and strategies, highlighting their strengths and areas for improvement. This helps them become aware of their own language use and identify areas for further development.

From simple to complex: (Scaffolding) Gradually increase your students' use of language strategies, starting with basic strategies and gradually introducing more complex strategies. This will help them build their confidence and skills over time.

Create a supportive learning environment: Create a supportive learning environment where your students feel comfortable taking risks and making mistakes. This will help to develop their strategic competencies more effectively.

Developing strategic competence is essential for B2 level students to become more useful and effective language learners. Here are some of our recommendations for developing strategic competence for students:

Determine Your Learning Style: Students have different learning styles and it's important to determine which learning style works best for you. Some students are visual learners, while others are auditory or kinesthetic learners. By understanding your learning style, you can develop learning strategies that match your preferences.

Set clear goals: Setting clear and achievable goals will help you focus on what you want to achieve and give you a sense of direction. Your goals can be short-term or long-term, and they should be Specific, Measurable, Achievable, Relevant, and Time-bound (SMART).

Use a variety of resources: Use a variety of resources to learn and practice the language. These resources include textbooks, online materials, language exchange programs, language learning apps, podcasts, and videos. Using different resources helps to develop a broader understanding of the language and different ways of learning.

Practice regularly: Learning a language requires consistent and regular practice. Try to set aside some time each day or week to practice the language. This can be through reading, writing, speaking or listening activities.

Track Your Growth: Regularly track your growth and evaluate your learning strategies. This will help you identify areas where you need to improve and adjust your study strategy accordingly.

Participate in language exchange programs: Language exchange programs help you practice your language skills with native speakers. It can be a great way to improve your speaking and listening skills, learn about language culture and develop intercultural competence.

Seek feedback: Seek feedback from your teachers, peers, or language exchange partners. Feedback will help you identify your strengths and weaknesses and give you ideas on how to improve your language skills.

Be open-minded: Be open-minded and willing to try new things. Learning a language can be difficult, but maintaining a positive attitude and being open to new ideas and approaches can make the process more enjoyable and productive.

By following these recommendations, teachers can develop strategic competence that enables B2 students to communicate more effectively in various academic and social situations.

REFERENCES:

1. Bashman, L. (1990), *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
2. Sampbell, R., and Wales. R. (1970). The study of language acquisition. In Lyons, J. (ed.) *New Horizons in Linguistics*.
3. London, Penguin. Sanale, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. In J. S. Richards and R.W. Schmidt (eds.), *Language and communication*. London: Longman, 2-27.
4. Savignon, S.J. 1983. *Communicative Competence: Theory and Classroom Competence*. Reading, MA.: Addison-Wesley.
5. Shodiyeva G. N. K., Dustmatov H. CLASSIFICATION OF WORDS IN UZBEK AND ENGLISH: IN THE EXAMPLE OF VERBS // *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*. - 2022. - T. 2. – no. 4. - S. 234-237.

6. Abdilkadimovna, K. N. (2022). THEORETICAL ANALYSIS OF GENDER RELATED WORDS IN ENGLISH LANGUAGE. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 1(2), 179 -182.

7. Komilova, N. A. (2022, June). COMPARATIVE ANALYSIS OF LEXICAL

VERBALIZERS OF THE CONCEPT "GENDER" IN UZBEK AND ENGLISH

LANGUAGES. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 103-106).

8. Do'smatov, H. (2022, June). O 'ZBEK TILIDA SO 'Z TURKUMLARI TASNIFI MASALALARI. In INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. (Vol. 1, No. 1, pp. 108-113).

9. Mirzaahmedovich, Kh. G., &Komilova, N. A. (2021). ENGLISH AND UZBEK TILLARIDA GENDER, CONCEPTUAL SEMANTICS, VERBALIZATORS, NOMINATIVE, TURALINING, LINGUOCULTUROLOGICAL CHARACTERISTICS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SLOVAK ARTS, 4(6).

10. Shodieva, G. N. Q., &Rakhmonova, M. A. Q. (2021). INFORMATION PERIOD CHANGE OF PEOPLE'S OUTLOOK, NEGATIVE AND POSITIVE IMPACT OF THE INTERNET. Scientific progress, 2(8), 563-566.

11. Do'smatov, D., &qiziShodiyeva, G. N. (2022, May). O 'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO'ZLARNI TURKUMLARGA AJRATISH TAMOIYILLARI. In INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING (Vol. 1, No. 8, pp. 770-774).

12. Shodiyeva, G. N. Q. (2022). BASIC GRAMMAR TEXT MUAMMOLARI. Academic research in educational sciences, 3(NUU Conference 2), 1173-1176.

13. Kizi, S. G. N., &Tolibovna, S. A. (2022). Semantic features and new methods of non-standard English. Ta'limfidoylari, 24(17), 2-272.

14. Najmiddinovna, R. Z., &Najmiddinovna, R. K. (2022). INNOVATIVE APPROACHES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor:

7.429, 11(05), 19-21.

KATTALARNI O'QITISHDA INNOVATSION VA INTERAKTIV PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH METODIKASI

Nurmetova Muhayyo Matlatibovna

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti

Kattalar ta'limi yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada kattalar ta'limi (andragogika) jarayonida innovatsion va interaktiv pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy va metodologik asoslari tadqiq etilgan. Kattalarni o'qitishning o'ziga xos psixologik va fiziologik xususiyatlari, ularning hayotiy tajribasi va ichki motivatsiyasiga tayangan holda ta'lim jarayonini tashkil etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, "Blended learning" (aralash ta'lim), "Case study" (holat tahlili) va loyiha metodlari kabi zamonaviy yondashuvlarning kattalar ta'limidagi samaradorligi tahlil qilinib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kattalar ta'limi, andragogika, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, aralash ta'lim (blended learning), case study, loyiha metodi, umrbod ta'lim, ichki motivatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научные, теоретические и методологические основы использования инновационных и интерактивных педагогических технологий в процессе обучения взрослых (андрагогики). Выделены специфические психологические и физиологические особенности обучения взрослых, вопросы организации образовательного процесса на основе их жизненного опыта и внутренней мотивации. Также анализируется эффективность современных подходов в обучении взрослых, таких как «смешанное обучение», «кейс-стади» и проектные методы, и разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: образование взрослых, андрагогия, инновационные технологии, интерактивные методы, смешанное обучение, тематическое исследование, проектный метод, обучение на протяжении всей жизни, внутренняя мотивация.

Abstract: This article explores the scientific, theoretical, and methodological foundations of using innovative and interactive pedagogical technologies in adult education (andragogy). The specific psychological and physiological characteristics of adult learning, issues of organizing the educational process based on their life experience and internal motivation are highlighted. Furthermore, the effectiveness of modern approaches such as "Blended learning", "Case study", and project-based methods in adult education is analyzed, and practical recommendations are developed.

Keywords: *adult education, andragogy, innovative technologies, interactive methods, blended learning, case study, project method, lifelong learning, internal motivation.*

KIRISH

Bugungi tez o'zgaruvchan global iqtisodiy, ijtimoiy va axborotlashgan jamiyatda "umrbod ta'lim" (lifelong learning) konsepsiyasi har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Inson o'zining butun hayoti davomida kasbiy malakasini oshirishi, yangi bilimlarni o'zlashtirishi va zamon talablariga moslashishi zarurati kattalar ta'limi tizimini tubdan isloh qilishni talab etadi. An'anaviy pedagogika asosan bolalar va o'smirlarni o'qitishga qaratilgan bo'lsa, kattalar ta'limi o'zining alohida qonuniyatlari, tamoyillari va metodlariga ega bo'lgan mustaqil fan – **andragogika** doirasida o'rganiladi.

"Andragogika" atamasi ilk bor 1833-yilda nemis pedagogi Aleksandr Kapp tomonidan fanga kiritilgan bo'lib, keyinchalik 1960-yillarning oxirida amerikalik olim Malkolm Noulz (Malcolm Knowles) tomonidan keng ommalashtirildi va ilmiy asoslab berildi. Noulzning ta'kidlashicha, andragogika – bu kattalar ta'limining san'ati va fanidir. Kattalar ta'limida an'anaviy, avtoritar o'qitish usullaridan voz kechib, tinglovchining mustaqilligi, hayotiy tajribasi va amaliy ehtiyojlariga asoslangan innovatsion va interaktiv pedagogik texnologiyalarni qo'llash yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Ushbu tadqiqotning maqsadi kattalarni o'qitishda zamonaviy innovatsion va interaktiv metodlarni qo'llashning metodologik asoslarini tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZUNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Kattalar ta'limini tashkil etishda ularning psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Malkolm Noulz o'zining andragogik nazariyasida kattalar ta'limining 5 ta asosiy tamoyilini (assumptions) belgilab bergan :

1. O'z-o'zini anglash (Self-Concept): Kattalar mustaqil va o'z-o'zini boshqarishga moyil bo'ladilar. Ular ta'lim jarayonida passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo'lishni, o'z ta'lim trayektoriyasini o'zlari belgilashni xohlaydilar.

2. Hayotiy tajriba (Experience): Kattalar o'quv jarayoniga boy shaxsiy va kasbiy tajriba bilan keladilar. Bu tajriba yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

3. O'qishga tayyorgarlik (Readiness to Learn): Kattalarning o'qishga bo'lgan ehtiyoji ularning ijtimoiy rollari va kasbiy faoliyatidagi real muammolarni hal qilish zarurati bilan bog'liq bo'ladi.

4. O'qishga yo'naltirilganlik (Orientation to Learning): Kattalar bilimlarni kelajakda emas, balki hozirning o'zida amaliyotda qo'llashni maqsad qiladilar. Shuning uchun ta'lim fanga emas, balki muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

5. Motivatsiya (Motivation): Kattalar uchun tashqi rag'batlardan (baho, diplom) ko'ra, ichki motivatsiya (o'z-o'zini rivojlantirish, kasbiy o'sish, muvaffaqiyatga erishish) kuchliroq ta'sir ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, pedagogika va andragogika o'rtasida jiddiy farqlar mavjud. Pedagogikada o'qituvchi asosiy axborot manbai va boshqaruvchi hisoblansa, andragogikada o'qituvchi *fasilitator* (yordamchi, yo'naltiruvchi, kouch) vazifasini bajaradi. Ta'lim jarayoni esa hamkorlikka, o'zaro tajriba almashishga va interaktiv muloqotga asoslanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA METODLARI

Kattalar ta'limida innovatsion pedagogik texnologiyalar – bu ilg'or g'oyalarga, zamonaviy ilmiy yondashuvlarga asoslangan, tinglovchilarda faollik, ijodkorlik, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan metodlar majmuidir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kattalar amaliy va o'z ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim tajribalariga jalb qilinganda, ma'lumotlarni eslab qolish darajasi 75% gacha yetadi. Quyida kattalar ta'limida eng yuqori samaradorlik ko'rsatayotgan innovatsion va interaktiv metodlar tahlil qilinadi.

1. "Blended Learning" (Aralash ta'lim) texnologiyasi

Blended learning – bu an'anaviy yuzma-yuz (auditoriya) ta'limi bilan masofaviy (onlayn) ta'lim texnologiyalarining o'zaro uyg'unlashgan zamonaviy modelidir. Kattalar ko'pincha ish, oila va boshqa ijtimoiy majburiyatlar bilan band bo'lganliklari sababli, ularga moslashuvchan ta'lim grafigi zarur. Aralash ta'lim aynan shu ehtiyojni qondiradi.

Ushbu texnologiyaning afzalliklari shundaki, nazariy ma'lumotlar, video darslar va o'quv materiallari elektron platformalar (masalan, Canvas LMS, Moodle) orqali mustaqil o'zlashtirish uchun taqdim etiladi. Auditoriyadagi vaqt esa faqat amaliy mashg'ulotlar, munozaralar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va o'qituvchi bilan qaytar aloqa (feedback) o'rnatish uchun sarflanadi. Bu usul vaqtni tejaydi, ta'lim xarajatlarini kamaytiradi va tinglovchiga o'zlashtirish tezligini mustaqil belgilash imkonini beradi.

2. "Case Study" (Holat tahlili) metodi

Case study – inglizcha "case" (haqiqiy holat, vaziyat) va "study" (o'rganish) so'zlaridan olingan bo'lib, real hayotiy yoki kasbiy muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga asoslangan interaktiv metoddir. Kattalar ta'limida bu metod beqiyos ahamiyatga ega, chunki u tinglovchilarning mavjud tajribasini faollashtiradi.

Case study metodini qo'llash bosqichlari quyidagilardan iborat:

•**Vaziyatni taqdim etish:** Tinglovchilarga real kasbiy faoliyatdan olingan murakkab, bir nechta yechimga ega bo'lgan muammoli vaziyat (keys) taqdim etiladi.

•**Mustaqil tahlil:** Tinglovchilar muammoning sabablarini o'rganadi, axborotlarni tahlil qiladi.

•**Guruhdagi muhokama:** Kichik guruhlarda turli xil yechim variantlari muhokama qilinadi. Bu jarayonda "Jigsaw" (aralash guruhlar) usulidan ham foydalanish mumkin.

•**Qaror qabul qilish va himoya:** Har bir guruh o'zining eng maqbul deb topgan yechimini taqdim etadi va asoslab beradi.

Bu metod kattalarni nafaqat nazariy bilimlarni yodlashga, balki ularni amaliyotda qo'llashga, tanqidiy fikrlashga va jamoada ishlashga o'rgatadi.

3. Loyiha metodi (Project-based learning)

Loyiha metodi – tinglovchilarning ma'lum bir muammoni hal qilish maqsadida mustaqil ravishda rejalashtiradigan va amalga oshiradigan amaliy faoliyatiga asoslangan texnologiyadir. Kattalar ta'limida loyiha metodi ularning bevosita ish joyidagi muammolarni hal qilishga qaratilishi bilan ahamiyatlidir.

Loyiha metodining asosiy bosqichlari: mavzuni tanlash va muammoni belgilash; loyihani rejalashtirish (resurslar, byudjet, muddatlar); axborot yig'ish va tadqiqot o'tkazish; loyihani amalga oshirish; natijalarni taqdimot qilish (himoya) va baholash [13]. Ushbu metod orqali kattalarda tadqiqotchilik, boshqaruvchanlik va kreativlik ko'nikmalari rivojlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kattalar ta'limida yuqorida qayd etilgan innovatsion va interaktiv texnologiyalarni qo'llash an'anaviy ma'ruza usullariga nisbatan bir qator ustunliklarga ega ekanligi ilmiy tadqiqotlar va amaliyotda o'z isbotini topmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, interaktiv metodlar qo'llanilganda ta'lim jarayonining samaradorligi keskin oshadi.

Mezonlar	An'anaviy ta'lim (Pedagogika)	Innovatsion ta'lim (Andragogika)
Ta'lim oluvchining roli	Passiv tinglovchi, o'qituvchiga tobe	Faol ishtirokchi, o'z ta'limini mustaqil boshqaruvchi

O'qituvchining roli	Axborot manbai, avtoritar rahbar	Fasilitator, maslahatchi, kouch, hamkor
Tajribadan foydalanish	Deyarli foydalanilmaydi, noldan boshlanadi	Asosiy resurs hisoblanadi, yangi bilimlar tajribaga bog'lanadi
O'qitish metodlari	Ma'ruza, yodlash, standart topshiriqlar	Case study, loyiha metodi, blended learning, rolly o'yinlar
Motivatsiya manbai	Tashqi (baho, jazo, diplom)	Ichki (kasbiy o'sish, muammoni hal qilish, o'z-o'zini anglash)

Natijalar shuni ko'rsatadiki, kattalar uchun tashqi motivatorlar emas, balki ichki motivatorlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yangi tushunchalarni o'rganish tajribani talab qiladi, bu xatolarni ham o'z ichiga oladi. Interaktiv muhitda xato qilishdan qo'rqish hissi yo'qoladi, chunki "Case study" yoki "Rolli o'yinlar" kabi metodlar xavfsiz muhitda tajriba o'tkazish imkonini beradi. Shuningdek, ta'lim jarayonida *qaytar aloqa (feedback)* tizimining to'g'ri yo'lga qo'yilishi tinglovchilarning ehtiyojlariga moslashish va o'quv muhitini yanada interaktiv qilishga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, kattalar ta'limi (andragogika) o'zining tabiati, maqsadlari va ishtirokchilarining xususiyatlari bilan an'anaviy ta'limdan tubdan farq qiladi. Kattalarni o'qitishda faqatgina nazariy bilimlarni uzatishga qaratilgan an'anaviy pedagogik usullar kutilgan natijani bermaydi. Buning o'rniga, tinglovchining hayotiy tajribasiga tayanadigan, uning mustaqilligini hurmat qiladigan va bevosita amaliy muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan innovatsion va interaktiv texnologiyalarni qo'llash zarur.

Olib borilgan tadqiqotlar va tahlillar asosida kattalar ta'limi tizimini takomillashtirish bo'yicha quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

- **O'quv dasturlarini moslashtirish:** Kattalar uchun mo'ljallangan malaka

oshirish va qayta tayyorlash kurslari dasturlarini qat'iy akademik qoliplardan chiqarib, muammoli-vaziyatli (problem-based) yondashuv asosida qayta ishlab chiqish.

•**Aralash ta'limni keng joriy etish:** Tinglovchilarning vaqtini tejash va ta'lim

qamrovini kengaytirish maqsadida barcha kattalar ta'limi muassasalarida "Blended learning" texnologiyasini va zamonaviy LMS (Learning Management System) platformalarini joriy etish.

•**Pedagoglarni andragogikaga tayyorlash:** Kattalar bilan ishlaydigan professor-o'qituvchilar uchun "Andragogika asoslari", "Fasilitatsiya sirlari" va "Interaktiv metodlarni qo'llash" mavzularida maxsus treninglar tashkil etish. O'qituvchilar o'zlarini "bilim beruvchi" emas, balki "yo'naltiruvchi" sifatida his qilishlarini ta'minlash.

•**Amaliyot bilan integratsiya:** Ta'lim jarayonida "Case study" va "Loyiha metodi"dan foydalanganda, keyslar va loyiha mavzularini bevosita tinglovchilar faoliyat yuritayotgan korxona va tashkilotlarning real muammolaridan kelib chiqib shakllantirish.

Ushbu metodikalarning amaliyotga to'g'ri va tizimli tatbiq etilishi mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirishga, mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini uzluksiz oshirib borishiga va pirovardida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2020.
2. Knowles, M. S. (1968). Andragogy, not pedagogy. *Adult Leadership*, 16(10), 350-352.
3. Knowles, M. S. (1984). *The Adult Learner: A Neglected Species* (3rd ed.). Houston, TX: Gulf Publishing.
4. Xodjayev B., Abdiyev A. va boshq. (2025). Andragogik ta'limda amalga oshiriladigan tadqiqotlar tahlili. *ToshDO'TAU ilmiy nashrlari*.
5. Norboyeva A. (2022). Kattalarni o'qitishning zamonaviy metodlari. *Oriental universiteti ilmiy jurnali*, 2-bosqich tadqiqotlari.
6. Qizi B.S.O. (2025). Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. *CyberLeninka ilmiy maqolalar bazasi*.
7. American Society for Training and Development. (2013). Adult Learning Theory: Andragogy Of Malcolm Knowles. *eLearning Industry*.

8. Sobirova M.R. (2022). "Blended learning" – zamonaviy ta'lim texnologiyasi. *CyberLeninka*.
9. Akbarov B. (2023). Blended learning and its advantages. *Ilmiy tadqiqotlar jurnali*.
10. Bonney, K. M. (2015). Case Study Teaching Method Improves Student Performance and Perceptions of Learning Gains. *Journal of Microbiology & Biology Education*, 16(1), 21-28.
11. Lingvospektr.uz (2025). Effective use of the "case study" method for preparing and applying in education. *Lingvospektr ilmiy jurnali*.
12. Djurayeva M.S. (2025). Zamonaviy ta'limda loyiha metodining ahamiyati. *CyberLeninka*.
13. Bannayev Q.Q. (2025). Ta'lim sifatini oshirishda loyihali yondashuv metodining samaradorligi. *Oliy ta'lim taraqqiyoti jurnali*.
14. Oqilova K.S. (2025). Motivatsiya va uning ilmiy-nazariy o'rganilish sohasi. *Interscience.uz*.
15. Scientific-jl.com (2025). Kattalar ta'limida qaytar aloqa tizimi orqali ta'lim samaradorligini oshirish. *Pedagogika ilmiy jurnali*.

SINGAPUR TAJRIBASI ASOSIDA MAKTAB O'QUVCHILARIDA KREATIVLIKNI MENTAL ARIFMETIKA TEXNOLOGIYASI VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH USULLARI

O'rolova O'g'iloy Bahodir qizi –
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat
milliy instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya: Ushbu tezisda Singapur ta'lim tizimining CPA metodologiyasi hamda mental arifmetika texnologiyasi orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ kompetensiyani shakllantirish usullari tahlil qilingan. Tadqiqotda neyropedagogik yondashuv asosida miya yarim sharlarining sinxronlashuvi va kognitiv yuklamani kamaytirish orqali o'quvchilarning nostandart fikrlash qobiliyatini oshirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mental arifmetika, kreativlik, Singapur tajribasi, sarobon, abakus, kognitiv rivojlanish, boshlang'ich ta'lim, CPA metodologiyasi.

Kirish: Bugungi kunda dunyoda ta'lim tizimiga bo'lgan talab keskin o'zgarmoqda. XXI asr insondan ijodiy fikrlash, muammolarni nostandart usulda hal etish va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini talab etadi. Kreativlik – bu shunchaki san'at yoki musiqa bilan bog'liq xususiyat emas, balki matematik, mantiqiy va ijodiy fikrlashning uyg'unligidan kelib chiqadigan universal

kompetensiya hisoblanadi [7]. Globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim paradigmasi bilimga yo'naltirilganlikdan kompetensiyaga yo'naltirilganlikka o'zgardi.

Singapur ta'lim modeli PISA (Programme for International Student Assessment) reytinglarida uzoq yillardan buyon matematik savodxonlik va kreativ fikrlash bo'yicha global yetakchilikni saqlab kelmoqda [8]. Ushbu modelning fundamental asosi bo'lgan CPA (Concrete-Pictorial-Abstract) metodologiyasini mental arifmetika bilan sintez qilish, o'quvchilarda nafaqat hisoblash tezligini, balki yuqori darajadagi kreativ kompetensiyani shakllantirish imkonini beradi [5].

Mazkur tezis Singapur tajribasini tahlil qilish va mental arifmetika texnologiyasini o'zbek maktablarida joriy etishning metodologik asoslarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Asosiy qism: Bugungi kunda dunyoda ta'lim tizimiga bo'lgan talab keskin o'zgarmoqda. XXI asr insondan ijodiy fikrlash, muammolarni nostandart usulda hal etish va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini talab etadi. Kreativlik – bu shunchaki san'at yoki musiqa bilan bog'liq xususiyat emas, balki matematik, mantiqiy va ijodiy fikrlashning uyg'unligidan kelib chiqadigan universal kompetensiya hisoblanadi [7]. Globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim paradigmasi bilimga yo'naltirilganlikdan kompetensiyaga yo'naltirilganlikka o'zgardi.

Singapur ta'lim modeli PISA (Programme for International Student Assessment) reytinglarida uzoq yillardan buyon matematik savodxonlik va kreativ fikrlash bo'yicha global yetakchilikni saqlab kelmoqda [8]. Ushbu modelning fundamental asosi bo'lgan CPA (Concrete-Pictorial-Abstract) metodologiyasini mental arifmetika bilan sintez qilish, o'quvchilarda nafaqat hisoblash tezligini, balki yuqori darajadagi kreativ kompetensiyani shakllantirish imkonini beradi [5].

Asosiy qism. Mental arifmetika – bu maxsus abakus (soroban) doskasi yordamida boshlangan, keyinchalik ongda amalga oshiriladigan hisoblash texnologiyasidir [9]. Singapur ta'lim tizimining o'zagi bo'lgan Model Method o'quvchiga masalaning matnli qismini vizual bloklarga o'tkazishni o'rgatadi. Mental arifmetika esa ushbu bloklarni hayoliy ichki ekran (Mental Screen) orqali boshqarish imkonini beradi [3].

Kreativlikni shakllantirishda quyidagi ikki omil muhim ahamiyatga ega:

1. **Kognitiv Yuklama Nazariyasi (Cognitive Load Theory):** Singapur mental arifmetikasida axborot vizual obrazga aylangani sababli, kognitiv yuklama kamayadi va miyada “kreativ bo'shliq” hosil bo'ladi [11].

2. **Divergent va Konvergent Tafakkur Balansi:** Mental arifmetika aniq javobni talab qilsa-da, vizual modellashtirish jarayoni o'quvchidan ijodiy (divergent) yondashuvni talab etadi.

Kreativlik kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha dunyo va mahalliy olimlar, jumladan E. de Bono, M. Jumayev [6] va R. Safarova kabi tadqiqotchilarning yondashuvlarini tahlil qilish natijasida kreativlik tushunchasiga quyidagicha mualliflik ta'rifimizni keltiramiz:

Kreativlik - bu tizimli mantiqiy mashqlar mahsulidir.

1-jadval.

O'zbekiston va Singapur boshlang'ich ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili

Mezonlar	O'zbekiston (An'anaviy yondashuv)	Singapur (CPA va Mental arifmetika)
O'qitish uslubi	Mavhum qoidalarni yodlatish	Aniq predmetlardan mavhumlikka o'tish
Asosiy tamoyil	Darslik hajmi va ma'lumot ko'pligi	"Teach Less, Learn More" (Kamroq o'rgat, ko'proq o'rgan)
Tafakkur turi	Konvergent (Bir xil qolipdagi javob)	Divergent (Nostandart va ko'p variantli yechim)
Natija	Nazariy bilimlarning tarqoqligi	Bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash (Kreativlik)

Manba: Muallif ishlanmasi (Singapur MOE va PISA hisobotlari tahlili asosida).

Mental arifmetika - bu miyaning ikki yarim sharini sinxronlashtiruvchi neyrobio-mexanizmdir. Ikkala yarim sharning sinxron faollashuvi o'quvchida Golografik tafakkurni [12] uyg'otadi.

Singapur tajribasini milliy ta'lim standartlariga integratsiya qilish uchun metodologik transformatsiya (Bar Modeling), "Mental Screen" texnologiyasi va neyropedagogik baholash muhitini joriy etish taklif etiladi [2].

Xulosa. Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Boshlang'ich ta'limda fanlarni yaxlit kognitiv jarayon sifatida o'qitishda Singapurning CPA modeli eng samarali ko'priq hisoblanadi.

2. Mental arifmetika intergemisferik integratsiyani ta'minlovchi katalizator ekanligi nazariy jihatdan asoslandi.
3. Divergent fikrlash tamoyillarini tatbiq etish, o'quvchilarda original yechim topish ko'nikmasini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". - T.: "O'zbekiston", 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida STEAM ta'lim yo'nalishini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida". 2021-yil.
3. Khoo, P. K. "The Singapore Model Method for Learning Mathematics". – Singapore, 2014.
4. Lee, K., & Ng, S. F. "The Singapore Model Method: A Visual Tool". - 2011.
5. Menon, V. "Mental Arithmetic and the Brain". - Stanford University Press, 2016.
6. Jumayev M. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". – Toshkent, 2005.
7. Gardner, H. "Multiple Intelligences". – Basic Books, 2006.
8. OECD. "PISA 2022 Results: Creative Thinking". – Paris, 2023.
9. Abdurahmonov Q. "Mental arifmetika". – T.: "Nurafshon", 2019.
10. Singapore Ministry of Education (MOE). "Mathematics Syllabus". – 2020.
11. G'aniyeva M. O'quvchilarning kreativ fikrlashini shakllantirish // Zamonaviy ta'lim. – 2021. – №6.
12. Yusupov Sh. Mental arifmetika va kognitiv jarayonlar // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2022. – №3.

TIMSS YETAKCHI DAVLATLARI TAJRIBASI ASOSIDA PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Omonillayeva Arofat Komilxo'ja qizi,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti,

Kattalar ta'limi magistranti

omonullayevaarofat@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada TIMSS xalqaro baholash dasturida yuqori natija ko'rsatgan Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Yaponiya ta'lim tizimlarida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish istiqbollari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: TIMSS, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, pedagog kompetensiyasi, professional rivojlanish, malaka oshirish, xorijiy tajriba, innovatsion ta'lim, reflektiv ta'lim.

Аннотация. В статье анализируются механизмы организации непрерывного профессионального развития учителей в системах образования Финляндии, Сингапура, Южной Кореи и Японии, показавшие высокие результаты в международной программе оценки TIMSS. Также на основе зарубежного опыта разработаны перспективные направления и практические рекомендации по совершенствованию непрерывного профессионального развития педагогических кадров в системе образования Узбекистана.

Ключевые слова: TIMSS, непрерывное профессиональное развитие, педагогическая компетентность, профессиональное развитие, повышение квалификации, зарубежный опыт, инновационное образование, рефлексивное обучение.

Abstract. This article analyzes the mechanisms for organizing continuous professional development of teachers in the education systems of Finland, Singapore, South Korea and Japan, which have shown high results in the TIMSS international assessment program. Also, based on foreign experience, prospects and practical recommendations for improving continuous professional development of teachers in the education system of Uzbekistan are developed.

Keywords: TIMSS, continuous professional development, teacher competence, professional development, professional training, foreign experience, innovative education, reflective learning.

Kirish. Globallashuv, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, ta'lim sifatiga xalqaro talablarning ortib borishi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini uzluksiz rivojlantirishni taqozo etmoqda. Xususan, xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish ko'p jihatdan o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va uzluksiz malakasini oshirishga bog'liq.

Bugungi kunda TIMSS xalqaro tadqiqoti ta'lim sifatini baholashning muhim indikatorlaridan biri hisoblanadi. TIMSS o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini baholashdan tashqari, ta'lim sifati va o'qitish

samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni ham tahlil qiladi. Ushbu tadqiqotlarda yuqori natijalarga erishgan mamlakatlar tajribasi o'qituvchilarning uzluksiz malakasini oshirishni samarali tashkil etish muhimligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ham xalqaro baholash dasturlaridagi ishtirokni kengaytirish, pedagoglarning professional kompetensiyalarini rivojlantirish va ta'lim sifatini oshirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 28-apreldagi PF-73-son "Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish, xalqaro tajribalarni joriy etish hamda zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish muhim vazifa sifatida belgilangan.[1]

Shu nuqtayi nazardan, TIMSS yetakchi davlatlari tajribasini o'rganish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning mazmuni va ahamiyati.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish pedagogning butun faoliyati davomida kasbiy bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini muntazam takomillashtirib borish jarayonidir.[2] Mazkur jarayon quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- malaka oshirish kurslari;
- seminar va treninglar;
- mustaqil ta'lim;
- mentorlik faoliyati;
- ilmiy-tadqiqot ishlari;
- raqamli va masofaviy ta'lim;
- reflektiv pedagogik faoliyat.

Zamonaviy ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish nafaqat yangi bilimlarni egallash, balki pedagogik mahoratni oshirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash, tanqidiy fikrlash va liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

TIMSS tadqiqotlari natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning professional tayyorgarligi yuqori bo'lgan davlatlarda o'qituvchilarning akademik natijalari ham yuqori darajada kuzatiladi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga strategik yondashuv asosida e'tibor qaratiladi.

Finlandiya tajribasi.

Finlandiya TIMSS tadqiqotlarida barqaror yuqori natijalarni ko'rsatib kelayotgan davlatlardan biridir. Ushbu mamlakatda pedagoglarning kasbiy rivojlanishi mustaqil ta'lim va reflektiv faoliyat asosida tashkil etiladi. Finlandiyada o'qituvchilar o'quv yili davomida maxsus kasbiy rivojlanish treninglarida qatnashadilar. Pedagoglarga o'z professional rivojlanishini mustaqil

rejalashtirish imkoniyati yaratilgan bo'lib, bu ularning kasbiy mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kasbiy rivojlanish dasturlarini moliyalashtirish va monitoring qilish EDUFI tashkiloti tomonidan amalga oshiriladi. Universitetlar hamda ilmiy markazlar tomonidan pedagoglar uchun xizmat davomida malaka oshirish dasturlari tashkil etiladi.

Shuningdek, Finlandiyada faoliyat yurituvchi LUMA Centre Finland markazi matematika va tabiiy fanlar ta'limini rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshiradi. Xususan, LUMATIKKA+ dasturi pedagoglarning matematik kompetensiyalari hamda zamonaviy pedagogik mahoratini rivojlantirishga xizmat qiladi.[3]

Mazkur tajriba pedagoglarning mustaqil o'qib-o'rganishi va ilmiy yondashuv asosida faoliyat olib borishini ta'minlaydi.

Singapur tajribasi.

Singapur TIMSS tadqiqotlarida eng yuqori natija ko'rsatgan davlatlardan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi Ta'lim vazirligi hamda Milliy ta'lim instituti hamkorligida tashkil etilgan. Singapur tajribasining asosiy jihati "Teacher Growth Model" modeli bilan bog'liqdir. Ushbu model pedagoglarning kasbiy rivojlanish yo'l xaritasini belgilaydi hamda o'qituvchilarga o'z faoliyatini mustaqil rejalashtirish imkonini beradi.

Kasbiy rivojlantirish jarayonida quyidagi kompetensiyalarga alohida e'tibor qaratiladi:

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar;
- inkluziv ta'lim;
- raqamli savodxonlik;
- baholash kompetensiyalari;
- differensial yondashuv;
- texnologiyaga asoslangan aralash ta'lim.[4]

Shuningdek, magistratura va doktorantura dasturlarida pedagoglarning ishtiroki davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa o'qituvchilarning ilmiy salohiyatini oshirish hamda innovatsion faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Janubiy Koreya tajribasi:

Janubiy Koreyada pedagoglarning professional rivojlanishi xizmat davomida malaka oshirish kurslari va sertifikatlash dasturlari asosida amalga oshiriladi. "Grade 1 Certificate Teacher" dasturi mamlakatdagi eng muhim kasbiy rivojlanish tizimlaridan biri hisoblanadi.[5] Mazkur dasturda kamida uch yillik ish tajribasiga

ega pedagoglar qatnashadilar hamda intensiv kasbiy rivojlanish kurslaridan o'tadilar.

Dastur quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- 1) pedagogik refleksiya;
- 2) liderlik kompetensiyalari;
- 3) fan mazmunini chuqur o'rganish;
- 4) baholash metodlari;
- 5) psixologik-pedagogik yondashuvlar.

Janubiy Koreyada STEM ta'limiga katta e'tibor qaratilishi ham TIMSS natijalarining yuqori bo'lishiga xizmat qilmoqda. Xususan, tabiiy fanlar o'qituvchilari laboratoriya mashg'ulotlari va amaliy treninglarda muntazam ishtirok etadilar.

Bundan tashqari, onlayn professional rivojlanish platformalari orqali pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish tizimi yo'lga qo'yilgan.

Yaponiya tajribasi.

Yaponiyada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi reflektiv va hamkorlikdagi ta'lim asosida tashkil etiladi. 2003-yildan boshlab 10 yillik ish tajribasiga ega o'qituvchilar uchun maxsus kasbiy rivojlanish tizimi joriy etilgan. Yaponiya tajribasining eng samarali jihatlaridan biri "Lesson Study" metodidir. [6] Mazkur metod o'qituvchilarning hamkorlikdagi faoliyati orqali pedagogik mahoratini oshirishga xizmat qiladi. Lesson Study quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- dars mazmunini birgalikda rejalashtirish;
- ochiq dars tashkil etish;
- dars jarayonini kuzatish;
- tahlil va refleksiya;
- metodik takomillashtirish.

Mazkur yondashuv pedagoglarning amaliy tajriba almashishi, tanqidiy tahlil qilish va innovatsion metodlarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'zbekistonda uzluksiz kasbiy rivojlantirish istiqbollari

TIMSS yetakchi davlatlari tajribasi asosida O'zbekistonda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Individual kasbiy rivojlanish modelini joriy etish.

Har bir pedagogning ehtiyojlari, kasbiy qiziqishlari va kompetensiyalaridan kelib chiqib shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini ishlab chiqish zarur.

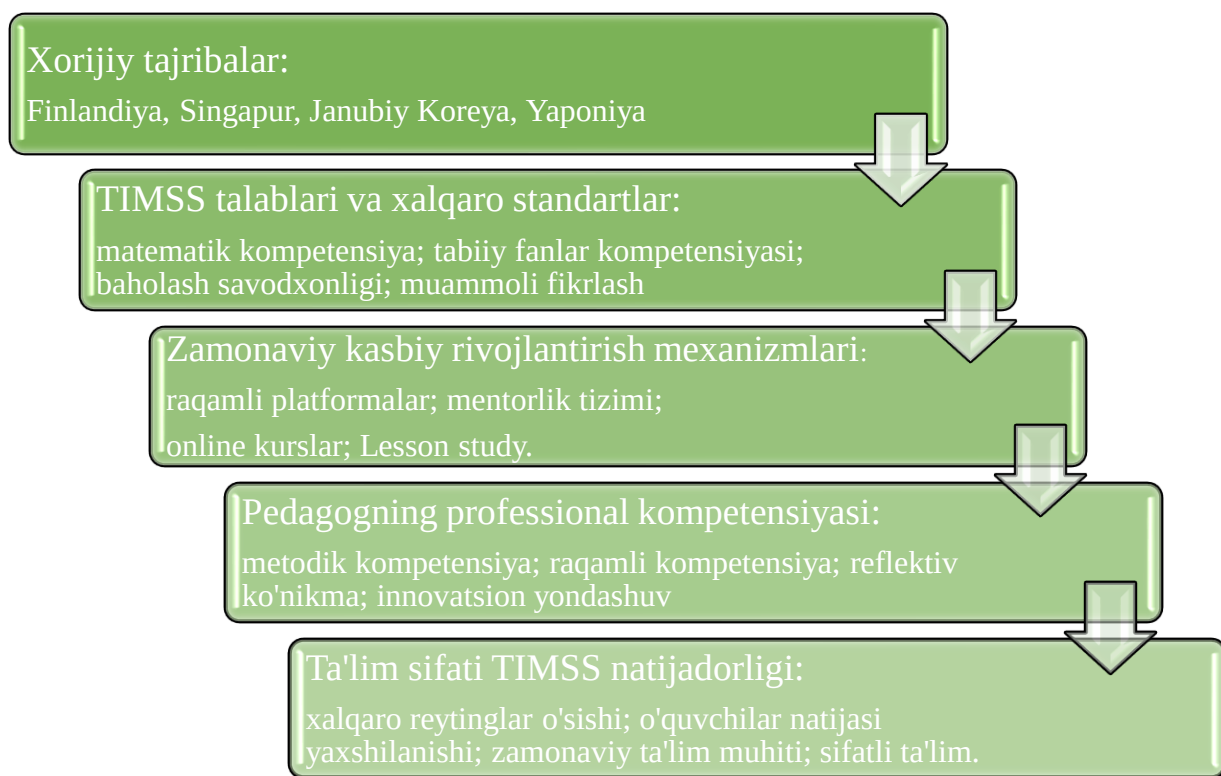
2. Raqamli ta'lim platformalarini kengaytirish.
Onlayn kurslar, vebinarlar va masofaviy ta'lim tizimini rivojlantirish pedagoglarning doimiy o'qib-o'rganishini ta'minlaydi.

3. Reflektiv va amaliy ta'limni rivojlantirish.
Lesson Study kabi hamkorlikdagi dars tahlili metodlarini amaliyotga keng joriy etish pedagogik mahoratni oshirishga xizmat qiladi.

4. Mentorlik tizimini kuchaytirish.
Tajribali pedagoglarning yosh mutaxassislarga metodik yordam ko'rsatish tizimini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

5. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.
Xorijiy universitetlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda qo'shma malaka oshirish dasturlarini tashkil etish zarur.

6. TIMSS yo'nalishlariga mos kompetensiyalarni rivojlantirish.
Matematika va tabiiy fanlar o'qituvchilarining fan mazmuni, baholash metodlari hamda amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

1-rasm. “O‘zbekistonda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish modeli”.

Xulosa. TIMSS tadqiqotlarida yuqori natija ko'rsatgan davlatlar tajribasi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishning muhim omili ekanligini ko'rsatadi. Finlandiya tajribasi mustaqil kasbiy rivojlanishga,

Singapur modeli strategik kompetensiyalarni shakllantirishga, Janubiy Koreya tizimi intensiv amaliy tayyorgarlikka, Yaponiya tajribasi esa reflektiv hamkorlikdagi ta'limga asoslanganligi bilan ajralib turadi.

Ushbu tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish orqali O'zbekistonda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish, zamonaviy, innovatsion ta'lim muhitini yaratish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-73-son Farmoni. 28.04.2025.
2. To'xtasinov M.G'. Uzluksiz kasbiy ta'lim va uzluksiz malaka oshirish masalalari // Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. – 2023.
3. TIMSS & PIRLS International Study Center. TIMSS 2023 Encyclopedia: Finland. Boston College, 2024.
4. TIMSS & PIRLS International Study Center. TIMSS 2023 Encyclopedia: Singapore. Boston College, 2024.
5. TIMSS & PIRLS International Study Center. TIMSS 2023 Encyclopedia: Republic of Korea. Boston College, 2024.
6. TIMSS & PIRLS International Study Center. TIMSS 2023 Encyclopedia: Japan. Boston College, 2024.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA "SMART-TA'LIM" TEXNOLOGIYALARINI O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI

Andijon viloyati Paxtaobod tumani Ijtimoiy fanlar mentori
Ortiqova Nigoraxon Qobiljonovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahon ta'lim tizimidagi zamonaviy tendensiyalardan biri bo'lgan "Smart-ta'lim" (aqlli ta'lim) konsepsiyasining mazmun-mohiyati va uning O'zbekiston sharoitida qo'llash istiqbollari tahlil

qilingan. Janubiy Koreya, AQSh va Yevropa davlatlarining ilg'or tajribalari asosida ta'lim jarayonini raqamlashtirish, interaktiv resurslardan foydalanish va o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Smart-ta'lim, raqamli texnologiyalar, kognitiv yondashuv, xalqaro tajriba, LMS platformalari, interaktiv muhit, AKT-kompetentlik.

Kirish: Globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, xususan, "Smart" (aqlli) texnologiyalarni joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish uchun nafaqat texnik jihozlash, balki o'qitish metodikasini ham xalqaro standartlar asosida "Smart" konsepsiyasiga moslashtirish talab etiladi.

SMART ta'lim yoki aqlli ta'lim – bu butun dunyodan erkin foydalanish mumkin bo'lgan tarkibga ega bo'lgan interfaol muhitida moslashuvchan ta'limdir. SMART ta'limini tushunishning kaliti – bu ochiq ta'lim resurslarida bilimlarning keng mavjudligi. Yangi bilimlardan faol foydalanish SMART ta'lim falsafasini shakllantirish uchun asos bo'ladi. Elektron ta'limning asosiy g'oyalaridan biri bilimni unga qulay shaklda berishdir. Zamonaviy uzluksiz ta'lim doimiy ravishda yangi o'qitish va sinov usullarini taklif etmoqda, tinglovchilarni kelajakdagi kasbining turli tafsilotlari bilan tanishtirish uchun yangi texnologiyalar joriy etilmoqda. Malaka oshirish kurslarida tahsil olayotgan tinglovchilarning kasbiy va universal kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat institutning o'quv jarayonida, balki SMART texnologiyalardan foydalanishni hisobga olgan holda amalga oshirilmoqda. Umumjahon kompetensiyalariga kelsak, smart texnologiyalar, albatta yetarli aloqa, aloqa kompetensiyasi va muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantiradi, chunki video tizimlar va nusxa ko'chirish doskalari tufayli kerakli faktlarni olish jarayoni sezilarli darajada tezlashadi. Shunday qilib, Smart texnologiyalardan foydalanish tinglovchilarning uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirishga yo'l ochib beradi. Aqlli texnologiyalar analitik kompetensiyani, ya'ni murakkab savollarga javob izlashga mantiqiy yondashish qobiliyatini, shuningdek innovatsiyalarga ochiqlikni rivojlantiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, Smart kompetensiyasi ta'limda tabiiy ravishda paydo bo'ldi. Professional faoliyat va shaxsiy hayot jarayonini osonlashtiradigan turli gadjetlar (smartfon, aqlli uy, aqlli avtomobil, smartboard- interaktiv aqlli elektron doska) bunday imkoniyatni bizga keng ko'lamli jarayonlarda qo'llashni taqdim qildi. Biroq bu qurilmalarning barchasi Smart kompetensiyasi ta'siri ostida o'zlarining qobiliyat darajasini sezilarli darajada oshirdi va ta'lim muhitini kengaytirish jarayoniga ta'sir ko'rsatishga muvaffaq bo'ldi.

Xorijiy tajribalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, Smart-ta'lim faqatgina gadjetlardan foydalanish emas, balki moslashuvchan, interaktiv va individual

yondashuvga asoslangan ta'lim muhitidir. Quyida xorijiy davlatlarning Smart texnologiyalardan foydalanish asosidagi tajribalari keltirib o'taman:

Janubiy Koreya tajribasi: Ushbu davlat Smart-ta'lim bo'yicha dunyoda yetakchi hisoblanadi. Ularning tajribasida an'anaviy darsliklardan to'liq voz kechib, "Digital Text books" (Raqamli darsliklar) tizimiga o'tilgan. Bu darsliklar multimedia elementlari bilan boyitilgan bo'lib, o'quvchining o'zlashtirish darajasiga qarab murakkablik darajasini o'zgartira oladi.

AQSh va Yevropa metodikasi: Bu yerda asosiy e'tibor "Cloud Computing" (Bulutli texnologiyalar) va ochiq ta'lim resurslariga qaratilgan. Talabalar istalgan vaqtda va istalgan joyda ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega (Self-directed learning).

Bugungi kunda O'zbekistonda ham Smart texnologiyani qo'llash borasida bir qancha salmoqli ishlar olib borilmoqda. Jumladan, mamlakatimizda "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida maktab va oiliy ta'lim muassasalarini yuqori tezlikdagi internet bilan ta'minlash va yagona elektron ta'lim platformalarini yaratish ishlari olib borilmoqda. Xorijiy tajribadan kelib chiqib, quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. O'qituvchilarning "Smart-pedagog" sifatida kasbiy mahoratini doimiy oshirib borish, ya'ni shunchaki kompyuterni biladigan o'qituvchi emas, balki raqamli texnologiyalarni pedagogik maqsadlarga mahorat bilan bo'ysundira oladigan mutaxassis bo'lishi kerak;

2. Ta'lim jarayoniga sun'iy intellekt elementlarini (AI) joriy etish;

3. LMS (Learning Management System) tizimlarini barcha bosqichlarda optimallashtirish, ya'ni, masofaviy ta'lim platformasining samaradorligini foydalanuvchi ro'yxatdan o'tganidan boshlab, kursni tamomlagunigacha bo'lgan har bir nuqtada oshirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy davlatlarning Smart-ta'lim sohasidagi muvaffaqiyatli modellarini o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimimizga tatbiq etish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning kafolatidir. Bo'lajak mutaxassislar nafaqat axborotni qabul qiluvchi, balki raqamli muhitda yangi bilim va texnologiyalarni yaratuvchi shaxslar sifatida shakllanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibragimov A.A. Xorijiy tajribalar asosida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish imkoniyatlari // Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2025.

2. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: Sano-standart, 2017.

3. Ro'ziyeva D.I., Tolipov O.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogic mahorat. – T.: Innovatsiya-ziyo, 2019.
4. UNESCO. Smart Education Policy Framework. – Paris, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.

DEVELOPING CRITICAL CREATIVITY IN CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

Ortiqova Dilnoza Sharof-qizi

Toshkent sh., 332-sonli maktab

ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida tanqidiy kreativlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Maqolada pedagoglarning tanqidiy fikrlash, innovatsion yondashuv va ijodiy muammolarni hal qilish kompetensiyalarini rivojlantirishda CPD kurslarining ahamiyati yoritilgan. Maqolada xalqaro tajribalar asosida pedagoglarning kasbiy faoliyatida kreativ va tanqidiy yondashuvni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: CPD, tanqidiy kreativlik, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, refleksiv ta'lim, innovatsion pedagogika, media savodxonlik, sun'iy intellekt, loyiha asosida o'qitish, professional kompetensiya.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические основы развития критической креативности в курсах непрерывного профессионального развития. В исследовании раскрывается значение курсов CPD в развитии у педагогов компетенций критического мышления, инновационного подхода и творческого решения проблем. На основе международного опыта в статье разработаны практические рекомендации по развитию креативного и критического подходов в профессиональной деятельности педагогов.

Ключевые слова: CPD, критическая креативность, креативное мышление, критическое мышление, рефлексивное обучение, инновационная педагогика, медиаграмотность, искусственный интеллект, проектно-ориентированное обучение, профессиональная компетентность.

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical foundations of developing critical creativity in Continuous Professional Development (CPD) courses. The study highlights the importance of CPD courses in developing educators' competencies in critical thinking, innovative approaches, and creative

problem-solving. Based on international experience, the article also provides practical recommendations for enhancing creative and critical approaches in teachers' professional activities.

Keywords: *CPD, critical creativity, creative thinking, critical thinking, reflective learning, innovative pedagogy, media literacy, artificial intelligence, project-based learning, professional competence.*

In the modern educational environment, teachers are expected not only to possess professional knowledge but also to demonstrate creativity, adaptability, and critical thinking in solving pedagogical problems. Rapid digital transformation, artificial intelligence technologies, and the expansion of media environments require educators to think critically while generating innovative ideas. Therefore, developing critical creativity has become one of the key priorities of Continuous Professional Development (CPD) programs.

Critical creativity refers to the integration of creative thinking with analytical and reflective reasoning. It enables teachers to evaluate information critically, generate original ideas, and apply innovative approaches in educational practice. In CPD courses, critical creativity supports teachers in becoming flexible professionals capable of responding effectively to educational challenges.

The concept of critical creativity is closely related to constructivist and reflective learning theories. According to the theory of social constructivism proposed by Lev Vygotsky, learning occurs through interaction, collaboration, and active meaning-making. This perspective highlights the importance of collaborative problem-solving and reflective dialogue in CPD programs.

Similarly, reflective practice theory developed by Donald Schön emphasizes that professionals improve their practice through reflection-on-action and reflection-in-action. In CPD courses, reflective journals, peer discussions, and case analysis activities encourage educators to critically evaluate their teaching experiences and generate creative solutions.

Modern educational researchers also associate creativity with higher-order thinking skills. The revised taxonomy developed by Lorin Anderson and David Krathwohl places creativity at the highest cognitive level, emphasizing the importance of analyzing, evaluating, and creating.

Countries with advanced education systems actively integrate creativity and critical thinking into teacher professional development. In Finland, CPD programs emphasize teacher autonomy, reflective teaching, and innovation-oriented learning. In Singapore, teacher development programs focus on future-oriented competencies, digital pedagogy, and collaborative inquiry practices.

Similarly, educational institutions in the United States increasingly incorporate design thinking, inquiry-based learning, and AI-supported professional learning into CPD systems. These international practices demonstrate that critical creativity is essential for improving educational quality and preparing teachers for rapidly changing learning environments.

Reflective learning is considered one of the most effective approaches for developing critical creativity in CPD courses. Through reflective activities, educators are encouraged to analyze their teaching experiences, evaluate instructional strategies, and identify innovative solutions to pedagogical challenges. CPD participants can engage in reflective journals, self-assessment tasks, teaching portfolios, peer feedback sessions, and action research projects, all of which promote deeper professional awareness and critical analysis. Such practices help teachers become more conscious of their strengths and weaknesses while simultaneously encouraging creative experimentation and continuous improvement in teaching and learning processes.

Project-Based Learning (PBL) and Problem-Based Learning encourage educators to solve authentic educational problems creatively. Teachers collaborate to design innovative lesson plans, digital projects, or interdisciplinary activities. Such approaches enhance both teamwork and creative problem-solving skills.

Besides, Media literacy activities in CPD programs play a crucial role in helping teachers develop the ability to critically analyze, evaluate, and effectively use digital information in modern educational environments. In the digital age, educators are constantly exposed to enormous amounts of online content, including news articles, social media posts, videos, blogs, advertisements, AI-generated texts, and educational resources. However, not all digital information is accurate, reliable, or ethically produced. Therefore, CPD programs integrate media literacy activities to help teachers distinguish trustworthy information from misinformation, fake news, manipulated media, and biased online sources. Through such activities, educators learn how to verify the credibility of information sources, evaluate the reliability of websites, analyze hidden ideological messages, identify manipulation techniques used in digital media, and critically assess the educational value of online materials before using them in the classroom. These competencies are especially important in contemporary education because students themselves actively consume digital media and require guidance in developing responsible and critical media consumption habits.

Furthermore, media literacy activities also strengthen teachers' reflective and analytical thinking skills by encouraging them to examine how digital technologies influence learning, communication, culture, and social behavior. For example,

during CPD workshops, teachers may participate in case studies analyzing misinformation spread through social networks, compare authentic and fake online resources, or collaboratively evaluate AI-generated educational content. Such activities encourage educators to ask critical questions such as: “Who created this information?”, “What is the purpose behind this content?”, “Is the information evidence-based?”, and “How might this influence learners’ perceptions and attitudes?” As a result, teachers become more capable of making informed pedagogical decisions and fostering critical digital citizenship among students.

At the same time, digital educational tools such as Padlet, Quizlet, and Kahoot! significantly contribute to collaborative creativity, learner engagement, and interactive professional development within CPD programs. These tools transform traditional teacher training into a more participatory, student-centered, and innovation-oriented learning process. For instance, Padlet enables educators to collaboratively brainstorm ideas, share teaching resources, upload multimedia content, participate in reflective discussions, and collectively solve professional challenges in real time. Teachers can use Padlet during CPD sessions to design lesson plans, exchange feedback, create digital portfolios, or conduct collaborative reflection activities, which enhances both creativity and teamwork skills.

Similarly, Quizlet supports active learning through digital flashcards, interactive vocabulary exercises, gamified quizzes, and self-assessment activities. In CPD contexts, teachers can create and share subject-specific learning sets, explore innovative memorization techniques, and experience adaptive digital learning methods that can later be applied in their own classrooms. Quizlet therefore helps educators better understand how technology can increase learner motivation, personalization, and knowledge retention. In addition, Kahoot! promotes gamified learning and increases participant engagement through interactive quizzes, competitions, and real-time feedback activities. During CPD training sessions, Kahoot can be used for formative assessment, icebreaker activities, knowledge checks, and collaborative competitions that make professional learning more dynamic and enjoyable. Such gamification elements encourage active participation, emotional engagement, and creative interaction among educators while simultaneously demonstrating how innovative digital tools can improve classroom motivation and learning effectiveness.

Importantly, the use of these digital tools within CPD programs not only develops teachers’ technological competencies but also encourages experimentation, innovation, communication, collaboration, and creative problem-solving. By experiencing these technologies firsthand, educators become more confident in integrating digital pedagogy into their teaching practice.

Consequently, media literacy activities combined with interactive digital tools contribute significantly to the development of critical creativity, digital competence, reflective thinking, and lifelong professional learning in modern education systems.

Artificial intelligence technologies, including OpenAI tools such as ChatGPT, can also support idea generation, lesson planning, reflective writing, and critical discussion tasks in CPD environments.

Collaborative learning environments play an important role in developing critical creativity in CPD courses by stimulating critical dialogue, idea exchange, and cooperative problem-solving. Through interactive techniques such as Think–Pair–Share, Jigsaw activities, Four Corners discussions, debate sessions, and brainstorming workshops, participants are encouraged to express and defend their opinions, critically evaluate different perspectives, and collaboratively generate innovative pedagogical ideas. These activities create opportunities for educators to engage in meaningful communication, reflective thinking, and creative exploration, which ultimately strengthens their professional competencies and promotes a culture of innovation in teaching and learning.

Despite the growing importance of critical creativity in Continuous Professional Development (CPD) courses, several significant challenges continue to limit its effective development among educators. One of the major barriers is the persistence of traditional lecture-based training approaches, where participants remain passive recipients of information rather than active contributors to the learning process. Such methods often focus on memorization and theoretical delivery instead of encouraging reflection, collaboration, innovation, and problem-solving skills. Another important challenge is the limited level of digital competence among some educators, particularly in using modern educational technologies, digital platforms, and artificial intelligence tools that can support creative and critical learning environments. In many cases, teachers may feel uncertain or lack confidence in integrating technology into their professional practice, which reduces opportunities for experimentation and innovation. Furthermore, the lack of sufficient time for reflective practice also negatively affects the development of critical creativity, as educators are frequently overloaded with administrative responsibilities, reporting tasks, and heavy teaching schedules. As a result, they may have limited opportunities to analyze their experiences, exchange ideas with colleagues, or engage in reflective discussions that stimulate professional growth. Insufficient institutional support represents another serious obstacle, especially when educational institutions fail to provide adequate training resources, technological infrastructure, mentoring

systems, or motivational incentives for innovative professional development. In addition, resistance to innovative teaching methods among some educators and administrators may slow down the implementation of learner-centered and creativity-oriented approaches in CPD programs. This resistance is often connected with fear of change, lack of awareness about innovative pedagogies, or concerns regarding additional workload. Therefore, to effectively foster critical creativity, CPD providers should redesign professional development programs by incorporating interactive methodologies, collaborative learning environments, reflective activities, project-based learning, media literacy practices, and technology-enhanced teaching strategies. Such learner-centered approaches can help educators become more adaptive, innovative, reflective, and professionally prepared for the demands of modern education systems.

To conclude, developing critical creativity in CPD courses is essential for preparing educators to work effectively in the digital and innovation-driven educational environment. By integrating reflective learning, collaborative activities, project-based approaches, media literacy, and artificial intelligence technologies, CPD programs can strengthen teachers' ability to think critically and creatively. International experiences also show that creativity-oriented professional development contributes significantly to educational quality, innovation, and lifelong learning culture.

References

1. Lev Vygotsky. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
2. Donald Schön. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books, 1983.
3. John Dewey. *How We Think*. Boston: D.C. Heath & Co., 1933.
4. OECD. *Teachers as Designers of Learning Environments*. Paris: OECD Publishing, 2020.
5. UNESCO. *Media and Information Literacy Curriculum for Teachers*. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. Ken Robinson. *Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education*. New York: Viking Press, 2015.
7. Tolipov O'., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Fan, 2017.
8. Xodjayev B. *Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim samaradorligi*. Toshkent: Tafakkur, 2021.

PEDAGOGLARNING KASBIY RIVOJLANISH TRAYEKTORIYASINI LOYIHALASHDA INDIVIDUAL YONDASHUVNING AHAMIYATI

Abdulla Avloniy nomidagi PMMI
“Aniq fanlar metodikasi” kafedrasida katta o‘qituvchisi
Ostonayev Elyor Egamberdiyevich
Elostonayev89@gmail.com
Toshkent shahar Mirobod tumani
154-maktab matematika fani o‘qituvchisi
Barakayeva Qunduzxon Abdurashidovna
barakayevaqunduzxon0505@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagoglarning kasbiy rivojlanish trayektoriyasini individual yondashuv asosida loyihalashning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchilarning kasbiy ehtiyojlarini diagnostika qilish va shunga muvofiq rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari o‘qituvchining shaxsiy ehtiyojlariga yo‘naltirilgan malaka oshirish tizimi ta’lim sifatini oshirishda asosiy omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: kasbiy rivojlanish, individual trayektoriya, pedagogik mahorat, kompetensiya, diagnostika, uzluksiz ta’lim, differensial yondashuv, andragogika.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы проектирования индивидуальной траектории профессионального развития педагогов на основе индивидуального подхода. Анализируется эффективность диагностики профессиональных потребностей учителей и определения направлений развития в современной системе образования. Результаты исследования показывают, что система повышения квалификации, ориентированная на личные потребности педагога, является ключевым фактором повышения качества образования.

Ключевые слова: профессиональное развитие, индивидуальная траектория, педагогическое мастерство, компетенция, диагностика, непрерывное образование, дифференцированный подход, андрагогика.

Abstract: This article highlights the theoretical and practical foundations of designing the individual trajectory of professional development of teachers based on an individual approach. The effectiveness of diagnosing the professional needs of teachers and determining the directions of development in the modern education

system is analyzed. Research results show that the professional development system focused on the personal needs of the teacher is a key factor in improving the quality of education.

Keywords: professional development, individual trajectory, pedagogical skill, competence, diagnostics, continuous education, differential approach, andragogy.

KIRISH

Zamonaviy global o'zgarishlar va shiddatli raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimining sifati bevosita pedagogning kasbiy salohiyatiga bog'liq bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan ustuvor vazifalar o'qituvchi kadrlarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning uzluksiz kasbiy rivojlanish mexanizmlarini ham yangilashni taqozo etmoqda. Bugungi kunda an'anaviy, ya'ni barcha uchun bir xil andozada ishlab chiqilgan (one-size-fits-all) malaka oshirish tizimi o'zining samaradorligini yo'qotmoqda. Buning o'rniga har bir pedagogning shaxsiy ehtiyoji, metodik mahorati va psixologik tayyorgarligiga yo'naltirilgan individual rivojlanish trayektoriyasi tushunchasi ta'lim menejmentining markaziy bo'g'iniga aylanmoqda.

Individual yondashuvning dolzarbligi shundaki, zamonaviy o'qituvchi endilikda faqatgina "bilim yetkazuvchi" (translator) emas, balki ta'lim jarayonini loyihalovchi "facilitator" va tadqiqotchi rolda namoyon bo'lishi lozim. Xalqaro tajriba tahlili (PISA, TALIS tadqiqotlari) shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi o'zining kasbiy "bo'shliqlari"ni (methodological gaps) mustaqil anglab yetishi va ularni bartaraf etish strategiyasini o'zi loyihalashi ta'lim natijadorligini 30-40 foizga oshiradi.

Ushbu maqolaning maqsadi — pedagoglarning kasbiy rivojlanishini shaxsiylashtirish orqali ularning kompetensiyalarini tizimli oshirish metodikasini asoslab berish hamda individual trayektoriyani loyihalashda diagnostika va andragogik tamoyillarning (kattalar ta'limi xususiyatlari) o'rnini yoritishdan iboratdir. Bu jarayon nafaqat o'qituvchining individual o'sishini ta'minlaydi, balki umumiy ta'lim muassasasining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagogik diagnostika — individual trayektoriyaaning fundamenti sifatida. Individual rivojlanish trayektoriyasini loyihalash jarayoni shunchaki reja tuzish emas, balki chuqur kognitiv va kasbiy tahlilni talab qiladigan murakkab jarayondir. Maqsadli trayektoriya yaratish uchun pedagogning "kompetensiya profili" ishlab chiqilishi lozim. Ushbu profil quyidagi uchta asosiy o'lchovga tayanadi:

1. Kognitiv-metodik o'lchov: Pedagogning o'z fani va uni o'qitish metodikasi bo'yicha fundamental bilimlar darajasi.

2. Texnologik-innovatsion o'lchov: Raqamli vositalar va sun'iy intellekt texnologiyalarini o'quv jarayoniga integratsiya qila olish qobiliyati.

3. Shaxsiy-psixologik o'lchov: Kreativlik, emotsional intellekt va kasbiy deformatsiyaga chidamlilik.

Individual yondashuvning andragogik asoslari.

Kattalar ta'limi yoki andragogika nazariyasiga ko'ra M. Knowles kontsepsiyasi asosida, kattalar o'z o'quv jarayonini mustaqil boshqarishga va olingan bilimlarni amaliy muammolarni hal qilishga yo'naltirishga moyil bo'ladilar. Shu nuqtai nazardan, individual trayektoriya pedagoglarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

✓ **O'z-o'zini boshqarish (Self-directed learning):** Pedagog o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini tahlil qilib, o'zi uchun dolzarb bo'lgan modullarni tanlaydi.

✓ **Ehtiyojga yo'naltirilganlik:** Umumiy nazariy bilimlardan ko'ra, aynan o'sha pedagog dars berayotgan sinf kontekstidagi muammolarni (masalan, inkluzivlik yoki past o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlash) hal qilishga yo'naltirilgan treninglar samaraliroq hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning o'rni. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida raqamli platformalar individual trayektoriyani avtomatlashtirish imkonini beradi. Sun'iy intellekt (AI) algoritmlari pedagogning dars o'tish samaradorligi va test natijalarini tahlil qilib, unga "aqlli tavsiyalar" (smart recommendations) berishi mumkin. Masalan, agar o'qituvchining o'quvchilari geometriya bo'limidan past natija ko'rsatayotgan bo'lsa, tizim pedagogga avtomatik ravishda aynan shu bo'limni o'qitish metodikasi bo'yicha vebinarlar yoki kurslarni taklif etadi.

Xalqaro tajriba: Differensial malaka oshirish. Singapur va Janubiy Koreya kabi ta'limi rivojlangan davlatlarda pedagoglarning kasbiy o'sishi "Professional Learning Communities" (PLC) orqali amalga oshiriladi. Bunda o'qituvchi o'zining individual rejasini jamoaviy tajriba bilan uyg'unlashtiradi. Har bir pedagog yil boshida o'zining "shaxsiy o'sish xaritasi" (Individual Growth Plan)ni tuzadi va yil davomida uning ijrosini mentorlar yordamida kuzatib boradi.

Metodik "bo'shliqlar" (Gaps) tahlili. Individual trayektoriya loyihalanayotganda, biz "Ideal pedagog modeli" va "Mavjud pedagog holati" o'rtasidagi farqni aniqlaymiz. Bu farqni bartaraf etish uchun tanlangan ta'lim shakllari (seminar, kouching, masofaviy kurs) pedagogning shaxsiy ish uslubiga va vaqtiga moslashtirilishi uning samaradorligini kafolatlaydi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlillar va nazariy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning kasbiy rivojlanish trayektoriyasini individual yondashuv asosida loyihalash — bu

shunchaki zamonaviy tendensiya emas, balki ta'lim sifatini tubdan oshirishning strategik zaruratidir. Ushbu yondashuv o'qituvchini majburiy va umumiy malaka oshirish tizimidan voz kechib, shaxsiy ehtiyoj hamda professional qiziqishlarga asoslangan mustaqil ta'lim modeliga o'tishini ta'minlaydi.

Xulosa o'rnida quyidagi muhim jihatlarni alohida ta'kidlash lozim:

✓ **Samaradorlik va motivatsiya:** Individual trayektoriya pedagogning “metodik bo'shliqlari”ni aniq nishonga olish orqali vaqt va resurslarni tejaydi, bu esa o'qituvchining o'z ustida ishlashga bo'lgan ichki motivatsiyasini keskin oshiradi.

✓ **Texnologik integratsiya:** Raqamli platformalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish kasbiy rivojlanishni monitoring qilish va har bir pedagog uchun “aqlli” tavsiyalar berish imkonini yaratadi, bu esa tizimning moslanuvchanligini yani adaptivligi oshishini kafolatlaydigan bitta vosita hisoblanadi.

✓ **Andragogik yondashuv:** Kattalar ta'limi tamoyillariga tayanish pedagogning tajribasini qadrlash va unga o'z kasbiy taqdirini mustaqil loyihalash imkonini berish orqali ta'lim muassasasida sog'lom korporativ muhitni shakllantiradi.

✓ **Strategik istiqbol:** Pedagogik mahoratni oshirishning individual modellari kelgusida o'qituvchilarning kasbiy standartlarini xalqaro talablar (PISA, TALIS) darajasiga ko'tarishda asosiy mexanizm bo'lib xizmat qiladi.

Amaliy tavsiya sifatida shuni aytish mumkinki, ta'lim muassasalari rahbarlari har bir pedagog uchun individual rivojlanish xaritalarini yani IDP — Individual Development Plan joriy etishlari va bu jarayonni mentorlik tizimi bilan mustahkamlab borishlari lozim. Bu nafaqat o'qituvchining individual mahoratini oshiradi, balki butun ta'lim tizimining raqobatbardoshligini va o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-son qarori. “Pedagogik mahorat va xalqaro baholash markazlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida”.

2. Axborot xati. Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollariga bag'ishlangan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent: A.Avloniy nomidagi milliy instituti, 2026.

3. Xolboyev A., Omonov O. Matematik analiz: o'quv-uslubiy majmua. – Toshkent: 2026.

4. Ishmuhammedov R.J., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste'dod, 2010. – 180 b.

5. Muslimov N.A. va boshqalar. Pedagogik mahorat va kreativlik. – Toshkent: 2015.

6. Gulamov S.S. Ta'lim tizimida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar. – Toshkent: 2025.

7. A.Avloniy nomidagi milliy instituti metodik tavsiyanomalari. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning individual trayektoriyasini loyihalash metodikasi. – Toshkent: 2025.

TA'LIM SIFATI VA O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYASI O'RTASIDAGI KORRELYATSION BOG'LIQLIK

Abdulla Avloniy nimidagi pedagogik mahorat

milliy instituti

“Aniq va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi”

kafedrasi katta o'qituvchisi

Elostonayev89@gmail.com

Toshkent shahar

Mirobod tumani 154-maktab

matematika fani o'qituvchisi

Barakayeva Qunduzxon Abdurashidovna

barakayevaqunduzxon0505@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim sifati va pedagogning kasbiy kompetensiyasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi. O'qituvchining metodik, raqamli va ijtimoiy ko'nikmalari o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlariga qanday ta'sir ko'rsatishi korrelyatsion nuqtai nazardan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari o'qituvchi salohiyatini oshirish ta'lim transformatsiyasining bosh omili ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, kasbiy kompetensiya, korrelyatsiya, pedagogik mahorat, raqamli ta'lim, natijadorlik, uzluksiz rivojlanish, PISA.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь между качеством образования и профессиональной компетентностью педагога в современной системе образования. С корреляционной точки зрения

обосновано влияние методических, цифровых и социальных навыков учителя на показатели успеваемости учащихся. Результаты исследования подтверждают, что повышение потенциала учителя является главным фактором трансформации образования.

Ключевые слова: качество образования, профессиональная компетентность, корреляция, педагогическое мастерство, цифровое обучение, результативность, непрерывное развитие.

Abstract: This article analyzes the relationship between the quality of education and the professional competence of a teacher in the modern education system. The influence of teacher's methodical, digital, and social skills on student achievement indicators is justified from a correlational point of view. The research results confirm that increasing teacher potential is the main factor of educational transformation.

Keywords: quality of education, professional competence, correlation, pedagogical skill, digital learning, efficiency, continuous development.

KIRISH

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish ustuvor vazifa etib belgilangan. Ta'lim sifati ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u nafaqat moddiy-texnik baza, balki bevosita o'quv jarayonining ishtirokchilari, xususan, pedagog kadrlar salohiyatiga tayanadi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda "o'qituvchi qanchalik bilimli bo'lsa, ta'lim sifati shunchalik yuqori bo'ladimi?" degan savol korrelyatsion bog'liqlik orqali o'rganilmoqda.

Korrelyatsiya — bu bir ko'rsatkichning o'zgarishi ikkinchi ko'rsatkichning tizimli o'zgarishiga olib kelishini anglatadi. Ta'lim kontekstida bu o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari o'sishi bilan o'quvchilarning bilim darajasi va maktabning nufuzi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri proporsional bog'liqlikdir. Ushbu maqolada aynan qaysi kompetensiyalar ta'lim sifatiga eng kuchli ta'sir ko'rsatishi ilmiy tahlil qilamiz.

ASOSIY QISM

Ta'lim sifati va kompetensiya o'rtasidagi bog'liqlikni quyidagi asosiy yo'nalishlar orqali ko'rish mumkin:

1. Metodik kompetensiya va o'quvchilar o'zlashtirishi. O'qituvchining darsni tashkil etish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va murakkab mavzularni sodda tilda tushuntirish mahorati ta'lim sifatining fundamental ko'rsatkichidir. Zamonaviy daslarni tashkil qilish va uning talablariga bo'y sungan holatda dars mashg'ulotlarini tashkil qilish hozirgi davr talabi hisoblanadi. Aksariyat

matematika o'qituvchilarida surishtiruvlar va o'rganishlar natijasida albatta muommo shundan iborat ekanligi aniqlandi

1) Mavzuning qiyinchilik darajasi inobatga olmaslik. Bunda darslarini refleksiya qilmaslik va hamkasblari bilan do'stona munosabatta bo'lmaslik orqali o'z muommolarini ko'rmaslik.

✓ **Korrelyatsiya:** O'qituvchi interaktiv metodlardan foydalangan darslarda o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasi an'anaviy darslarga nisbatan 25-30% yuqoriligi aniqlangan.

✓ **Afzalligi:** Pedagogning metodik boyligi o'quvchida fanga nisbatan "ichki motivatsiya"ni uyg'otadi.

2. Raqamli kompetensiya va ta'limning zamonaviyligi. Hozirgi kunda o'qituvchining AKT va sun'iy intellekt vositalari bilan ishlash qobiliyati ta'lim muhitini transformatsiya qilmoqda.

✓ **Korrelyatsiya:** Raqamli savodxonligi yuqori o'qituvchilar darsda vizualizatsiya va onlayn resurslardan samarali foydalanadi, bu esa axborotni qabul qilish tezligini oshiradi.

✓ **Afzalligi:** Ta'lim jarayoni shaffoflashadi va masofaviy imkoniyatlar kengayadi.

3. Ijtimoiy-psixologik kompetensiya (Soft Skills). O'qituvchining muloqot madaniyati, emotsional intellekti va o'quvchilar bilan muloqot o'rnatish san'ati ta'limdagi psixologik iqlimni belgilaydi.

✓ **Korrelyatsiya:** O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida sog'lom muloqot mavjud bo'lgan sinflarda stress darajasi past va ijodiy fikrlash ko'rsatkichi yuqori bo'ladi.

✓ **Afzalligi:** Bu bog'liqlik ta'limda inkluzivlik va individuallashtirishni ta'minlaydi.

4. Kasbiy rivojlanishning dinamikasi. O'qituvchining muntazam ravishda o'z ustida ishlashi (Self-development) va malaka oshirishi bevosita maktabning reytingiga ta'sir qiladi.

✓ **Korrelyatsiya:** Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslaridan o'tgan va yangi metodikalarni joriy etgan pedagoglarning o'quvchilari xalqaro baholash dasturlarida (PISA, TIMSS) yuqori natija ko'rsatmoqda.

XULOSA

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifati va o'qituvchi kompetensiyasi o'rtasida **to'g'ridan-to'g'ri kuchli korrelyatsion bog'liqlik** mavjud. O'qituvchi shunchaki axborot yetkazuvchi emas, balki sifatli ta'lim mahsulotini yaratuvchi asosiy muhandis hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda:

1. O'qituvchi kompetensiyasiga sarmoya kiritish — bu bevosita kelajak avlod bilimi va mamlakat taraqqiyotiga sarmoya kiritishdir.

2. Faqatgina zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan pedagoggina ta'lim sifatini xalqaro darajaga olib chiqa oladi.

3. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi individual ehtiyojlarga yo'naltirilishi ta'lim sifatining barqarorligini ta'minlovchi asosiy mexanizmdir.

Ushbu bog'liqlikni yanada mustahkamlash uchun pedagoglarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, ularning raqamli savodxonligini tizimli oshirish va zamonaviy diagnostika metodlarini keng joriy etish taklif etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.** – Toshkent: 2020.

2. **Axborot xati.** Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollariga bag'ishlangan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent: 2026.

3. **Xolboyev A., Omonov O.** Matematik analiz: o'quv-uslubiy majmua. – Toshkent: 2026.

4. **Hattie, J.** Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – Routledge, 2008.

5. **OECD (2024).** PISA 2022 Results: Factsheets on Teacher Support and Quality. – Paris: OECD Publishing.

JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION VOSITALAR VA SUN'IY INTELLEKT IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH (XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA)

Otaqulov Sevdiyor Rizoqulovich

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi,
Jismoniy tarbiya va CHQBT fanlari metodisti

Annotatsiya: Ushbu maqolada jismoniy tarbiya o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishda zamonaviy innovatsion texnologiyalar va sun'iy intellekt (SI) imkoniyatlaridan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalari asosida jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini oshirish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, metodik tayyorgarlik, sun'iy intellekt, innovatsion vositalar, xorijiy tajriba, raqamli texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы использования современных инновационных технологий и возможностей искусственного интеллекта (ИИ) в развитии методической подготовки учителей физической культуры. В исследовании освещены механизмы повышения эффективности уроков физической культуры на основе передового опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: физическое воспитание, методическая подготовка, искусственный интеллект, инновационные средства, зарубежный опыт, цифровые технологии.

Abstract: This article analyzes the issues of using modern innovative technologies and the capabilities of artificial intelligence (AI) in developing the methodological training of physical education teachers. The study highlights the mechanisms for increasing the efficiency of physical education lessons based on the advanced experience of foreign countries.

Keywords: physical education, methodological training, artificial intelligence, innovative tools, foreign experience, digital technologies.

Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal integratsiyalashuvi barcha fanlar qatori jismoniy tarbiya yo'nalishida ham tub islohotlarni talab etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan ilgari surilayotgan uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari doirasida pedagoglarning metodik tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, jismoniy tarbiya darslarida sun'iy intellekt (SI) va innovatsion vositalardan foydalanish, o'quvchilarning jismoniy faolligini monitoring qilish va mashg'ulotlar mazmunini individuallashtirishda yangi imkoniyatlar ochmoqda.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining metodik tayyorgarligi — bu nafaqat sport turlari texnikasini egallash, balki zamonaviy texnologik yechimlarni o'quv jarayoniga mahorat bilan tatbiq eta olish qobiliyatidir. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda (masalan, AQSH, Buyuk Britaniya va Janubiy Koreya) jismoniy tarbiya darslari “Smart-sport” konsepsiyasi asosida tashkil etilmoqda. Bunda sun'iy intellekt algoritmlari o'quvchilarning biomexanik harakatlarini tahlil qilish, jismoniy yuklamalarni tabaqalashtirish va jarohatlarning oldini olishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Jismoniy tarbiya darslarida sun'iy intellekt (SI) va innovatsion texnologiyalarni qo'llash bo'yicha xalqaro tajribalar qiyosiy-tahliliy usulda o'rganildi. Tadqiqot obyekti sifatida AQSHning “National Association for Sport and Physical Education” (NASPE) standartlari va Yevropa Ittifoqining raqamli ta'lim strategiyalari asos qilib olindi. Shuningdek, dars jarayonida o'qituvchining

metodik tayyorgarligini baholashda obyektivlikni ta'minlovchi avtomatlashtirilgan monitoring vositalari tahlil qilindi.

Xorijiy tajribalarni o'rganish natijasida jismoniy tarbiya o'qituvchisining metodik faoliyatini yengillashtiruvchi va samaradorlikni oshiruvchi quyidagi asosiy innovatsion yo'nalishlar aniqlandi:

Harakatlarni SI yordamida tahlil qilish	Masalan, xorijda keng qo'llaniladigan HomeCourt yoki Dartfish kabi SI ilovalari o'quvchining basketbol to'pini otish yoki yugurish texnikasini kamera orqali tahlil qilib, xatolarni real vaqt rejimida aniqlaydi. Bu o'qituvchiga har bir o'quvchi uchun alohida metodik tavsiya berish imkonini yaratadi
Virtual va kengaytirilgan borliq (VR/AR)	Murakkab sport elementlarini o'rgatishda VR ko'zoynaklari orqali harakatning "ideal modelini" ko'rsatish metodikasi o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish tezligini 40% ga oshirishi aniqlandi.
Taqiladigan (Wearable) sensorlar:	O'quvchilarning yurak urishi va jismoniy faolligini kuzatuvchi sensorlar (smart-soatlar) ma'lumotlari SI algoritmlari orqali qayta ishlanadi. Bu o'qituvchiga darsning jismoniy yuklamasini har bir o'quvchining salomatlik holatiga qarab tabaqalashtirish (differensial yondashuv) imkonini beradi.

Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini oshirishda ushbu vositalarning o'rni beqiyosdir. An'anaviy metodikada o'qituvchi barcha o'quvchilarni bir vaqtda va bir xil mezon bilan baholashga majbur edi. Biroq, sun'iy intellekt imkoniyatlari o'qituvchiga quyidagi afzalliklarni beradi:

1. Individuallashtirgan yondashuv;
2. Psixologik xavfsizlik - O'quvchi o'z xatosini sun'iy intellekt bergan tahlildan bilib oladi, bu esa darsdagi emotsional bosimni kamaytiradi.
3. Vaqtni tejash.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining metodik mahorati endilikda faqatgina ko'rsatib berish bilan emas, balki raqamli ma'lumotlarni tahlil qila olish kompetensiyasi bilan ham o'lchanadi.

O'zbekiston sharoitida jismoniy tarbiya o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini oshirish uchun uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimiga raqamli modullarni kiritish zarur. Sun'iy intellekt imkoniyatlari o'qituvchiga har bir bolaning individual imkoniyatlaridan kelib chiqib, tabaqalashtirilgan yondashuvni qo'llashga yordam beradi. Bu esa ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishning asosiy omilidir.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, innovatsion vositalar jismoniy tarbiya o'qituvchisining pedagogik "asboblari" majmuasini boyitadi. Sun'iy intellektni metodik jarayonga integratsiya qilish orqali dars samaradorligini oshirish va o'quvchilar salomatligini aniq monitoring qilish imkoniyati yaratiladi. Sun'iy intellekt imkoniyatlari (video-tahlil, harakat datchiklari) o'qituvchiga har bir o'quvchining jismoniy holatini individual baholash va dars mazmunini aniq ma'lumotlar asosida tahrirlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-oktyabrdagi "Sog'lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6099-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2026-yil 16-yanvardagi 11-sonli buyrug'i.
3. Graham, G., Holt/Hale, S. A., & Parker, M. (2020). Teaching Children Physical Education: Becoming a Master Teacher. McGraw-Hill Education.
4. Baena-Morales, S., & González-Víllora, S. (2023). Artificial Intelligence in Physical Education: Real-time Analysis and Personalized Feedback. Journal of Physical Education and Sport.
5. UNESCO (2023). Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO Publishing.
6. Avloniy nomidagi milliy institut. (2026). Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami.
7. Kaye, A. S. (2022). Digital Technologies in Physical Education: Global Perspectives and Best Practices. Sports Science Review.

BAHOLASHNING O'QUV MAQSADLARIGA MUVOFIQLIGI

Qurolova M.M., Isaxo'jayeva M.SH., D.B.Boyqobilov.

- 1 Navoiy viloyati Xatirchi tumani IMI kimyo fani o'qituvchisi
- 2 Bo'ka tumani ixtisoslashtirilgan maktabning kimyo fani o'qituvchisi
- 3 A.Avloniy nomidagi pedagogik milliy mahorat instituti

Annotatsiya. Ushbu ishda ta'lim jarayonining uch asosiy tarkibiy qismi — o'quv maqsadlari, o'qitish faoliyatlari va baholash tizimining o'zaro uyg'unligi masalasi ko'rib chiqiladi. “Moslashuv uchburchagi” kontseptsiyasi asosida baholash o'quv maqsadlariga mos kelmagan taqdirda ta'lim sifatiga va o'quvchi motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi tahlil etiladi. Bloom taksonomiyasining yangilangan variantiga asoslanib, har bir kognitiv darajaga mos baholash usullari va strategiyalari tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: baholash, o'quv maqsadlari, moslashuv uchburchagi, Bloom taksonomiyasi, formativ baholash, o'qitish strategiyalari.

Аннотация. В данной работе рассматривается вопрос взаимосвязи трёх основных компонентов образовательного процесса — учебных целей, учебной деятельности и системы оценивания. На основе концепции «треугольника согласованности» анализируется, что несоответствие оценивания учебным целям может негативно влиять на качество образования и мотивацию обучающихся. На основе обновлённой версии таксономии Блума предлагаются методы и стратегии оценивания, соответствующие каждому когнитивному уровню.

Ключевые слова: оценивание, учебные цели, треугольник согласованности, таксономия Блума, формативное оценивание, стратегии обучения.

Abstract. This study examines the interrelationship among the three main components of the educational process — learning objectives, teaching activities, and assessment system. Based on the concept of the “alignment triangle,” it analyzes how misalignment between assessment and learning objectives can negatively affect the quality of education and student motivation. Using the revised Bloom's taxonomy, appropriate assessment methods and strategies for each cognitive level are proposed.

Keywords: assessment, learning objectives, alignment triangle, Bloom's taxonomy, formative assessment, teaching strategies.

Ta'lim tizimida baholash o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi eng muhim pedagogik ko'priklardan biri hisoblanadi. U nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini aniqlovchi vosita, balki ta'lim jarayonining samaradorligi va o'qitish sifatini belgilovchi asosiy mezon sifatida ham xizmat qiladi.

Baholash o'quvchilar nimani o'rganishi kerakligini va ular bu bilimlarni qay darajada egallaganini ko'rsatishi lozim. Shu bilan birga, o'qitish jarayoni aynan shu bilim va ko'nikmalarni egallashga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Bu maqsadga erishish uchun baholashlar, o'quv maqsadlari va o'qitish strategiyalari bir-biriga mutanosib va izchillikda bo'lishi, ya'ni bir-birini mustahkamlashi lozim [1–2].

Moslashuv uchburchagi — ta'lim jarayonining samaradorligi o'quv maqsadlari, o'qitish faoliyatlari va baholash tizimining o'zaro uyg'unligiga bevosita bog'liqdir. O'quv maqsadlari ta'lim jarayonining yakuniy natijasini belgilab, o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni aniq ko'rsatadi. O'qitish faoliyatlari esa mazkur maqsadlarga erishishni ta'minlovchi pedagogik usullar, mashg'ulotlar va amaliy topshiriqlar majmuasidan iborat bo'lib, ular o'quvchini belgilangan natijalarga tayyorlashga xizmat qiladi. Shu sababli o'qitish jarayonida tanlangan metodlar o'quv maqsadlariga mos ravishda rejalashtirilishi muhim ahamiyatga ega. Baholash tizimi esa o'quvchilarning erishgan natijalarini aniqlash va tahlil qilish orqali ta'lim samaradorligini baholash imkonini beradi (1-rasm).

1-rasm. Ta'lim jarayonining uch asosiy elementi

Baholash tizimi o'quvchilarning o'quv maqsadlariga qay darajada erishganini aniqlash, o'qitish jarayonining sifatini baholash va ta'lim samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu uch tarkibiy element — o'quv maqsadlari, o'qitish faoliyatlari va baholash tizimi — o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ta'limdagi “moslashuv uchburchagi” ni tashkil etadi va ularning bir-biriga mos kelishi o'quv jarayonining izchilligi, shaffofligi va natijadorligini ta'minlaydi (1-rasm). Aksincha, bu elementlar o'rtasidagi nomuvofiqlik o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini to'liq namoyon etmasligiga hamda ta'lim sifatining pasayishiga olib keladi [3–5].

Muammo: nomuvofiqlikning oqibatlari-bugungi kunda ko'plab umumta'lim maktablari va ta'lim muassasalarida baholash tizimi o'quv maqsadlari bilan yetarlicha uyg'unlashmagan. Ko'pincha baholash faqat fakt va ma'lumotlarni yodlashga yo'naltiriladi, o'quvchining shaxsiy rivoji va kompetensiyalarini baholashdan ko'ra raqamli natijalarni ustuvor qiladi. Uch tarkibiy elementning o'zaro mosligini ta'minlash uchun quyidagi savollar yuzaga keladi:

- O'quv maqsadlari: o'quvchilar biror mavzuni tugatgach, nimani bilishi va nimalarni qila olishi kerak?
- Baholash: belgilangan o'quv maqsadlariga o'quvchilar erishgan yoki erishmaganini aniqlash uchun qanday topshiriqlar mos keladi?

– O'qitish strategiyalari: dars jarayonida va darsdan tashqari qanday faoliyatlar o'quv maqsadlarini mustahkamlaydi va o'quvchilarni baholashga tayyorlaydi?

Nomuvofiqlik amaliyotda ikki xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, o'qituvchi maqsadi o'quvchilarning tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'lsa-da, baholash faqat faktlarni yodlashni o'lchasa, o'quvchilar tahliliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, ammo imtihon ular o'rgangan narsani baholamaydi — bu esa o'quvchida qoniqmaslik va motivatsiyaning pasayishiga olib keladi. Ikkinchidan, agar baholash o'quvchilarning turli mualliflar fikrlarini taqqoslash va tanqid qilish qobiliyatini o'lchasa, lekin o'qitish strategiyalari faqat fikrlarni qisqacha bayon qilishga qaratilgan bo'lsa, o'quvchilar baholashda talab qilinadigan ko'nikmalarni o'rganmaydi va mashq qilmaydi.

Bloom taksonomiyasi va baholash muvofiqligi-bloom taksonomiyasining yangilangan variantiga asoslanib, o'quv maqsadlarini baholash turli darajadagi bilim va ko'nikmalarni aniqlashga yo'naltiriladi. Mazkur darajalar quyidagi tartibda tavsiflanadi. Bilimlarni eslash, tanib olish va aniqlash darajasidagi maqsadlar test savollari, bo'sh joyni to'ldirish, moslashtirish va belgilash kabi baholash shakllari orqali aniqlanadi. Ushbu usullar o'quvchilarning atamalar, faktlar va asosiy tushunchalarni qay darajada egallaganligini ko'rsatadi. Bilimlarni tushunish va talqin qilish bilan bog'liq maqsadlar insholar, imtihon savollari, masalalar, sinf muhokamalari va tushuncha xaritalari orqali baholanadi. Ushbu jarayonda o'quvchilar o'rganilgan materialni qisqacha bayon qilish, turli nazariya va jarayonlarni taqqoslash, ma'lumotlarni belgilangan mezonlar asosida tasniflash va tushunchalarga mos misollar keltira olish ko'nikmalarini namoyon qiladi.

Bilimlarni amaliyotda qo'llash va tahlil qilishga yo'naltirilgan maqsadlar masalalar yechish, laboratoriya ishlari, amaliy mashg'ulotlar, keyslar va loyihalar orqali aniqlanadi. Bu usullar o'quvchilarning muammolarni hal qilish, mos usullarni tanlash, muhim va nomuhim ma'lumotlarni ajratish hamda elementlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Yuqori darajadagi maqsadlar — baholash va yaratish faoliyatlari — kundaliklar, tahliliy yozuvlar, tadqiqot ishlari, insholar va loyihalar orqali aniqlanadi. Bunday baholash shakllari o'quvchilarning ishlarni tanqidiy baholash, asoslangan xulosalar chiqarish va yangi g'oya yoki mahsulot yaratish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa-xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida baholash, o'quv maqsadlari va o'qitish strategiyalari o'rtasidagi uyg'unlik ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omildir. Moslashuv uchburchagining uch elementi — o'quv maqsadlari, o'qitish faoliyatlari va baholash tizimi — faqat o'zaro hamohang ishlaganda

o'quvchi haqiqiy bilim, ko'nikma va kompetensiyaga ega bo'ladi. Shu sababli, baholash tizimini o'quv maqsadlari va o'qitish strategiyalariga moslashtirish nafaqat metodologik talab, balki ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning rivojlanishini ta'minlash va ularning bilimi hamda ko'nikmalarini samarali baholashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Carnegie Mellon University, Eberly Center. Align Assessments, Objectives, Instructional Strategies. – URL: <https://www.cmu.edu/teaching/assessment/basics/alignment.html>
2. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 3rd ed. – Maidenhead: Open University Press/McGraw Hill, 2007. – 360 p.
3. Foster H. The impact of formative assessment on student learning outcomes: A meta-analytical review // Academy of Educational Leadership Journal. – 2024. – Vol. 28, № S1. – P. 1–3.
4. Panadero E. et al. Effects of Rubrics on Academic Performance, Self-Regulated Learning, and Self-Efficacy: A Meta-analytic Review // Educational Psychology Review. – 2023. – URL: <https://doi.org/10.1007/s10648-023-09823-4>.

TA'LIM TIZIMIDA XALQARO TAJRIBALAR VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Xurriyat Rajabova

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi

boshlang'ich ta'lim metodisti

+99894366-76-74

Email. xurriyatrajabova90@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimiz maktab ta'limi va uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan yangi xalqaro tajribalarga asoslangan islohotlar hamda ularning mazmun-mohiyati tahlil qilingan. Maqolaning asosiy maqsadi o'z milliy ta'lim modelini takomillashtirishda xalqaro standartlar va tajribalarning o'rni, ularning talim tizimimizdagi ahamiyatini yoritib berishdan iborat.

Аннотация: В данной статье проанализированы реформы, осуществляемые в системе школьного и непрерывного образования нашей страны на основе нового международного опыта, а также раскрыты их содержание и сущность. Основной целью статьи является освещение роли

международных стандартов и опыта в совершенствовании национальной модели образования, а также их значения для нашей системы образования.

Abstract: This article analyses the reforms being implemented in our country's school and continuing education systems based on new international experience, and explores their content and essence. The article's primary goal is to highlight the role of international standards and experience in improving the national education model, as well as their significance for our education system.

Kalit soʻzlar: uzluksiz taʼlim, xalqaro standart, milliy model, taʼlim tizimi, zamonaviy qarash, integratsiya.

Kirish. Maʼlumki globallashuv davrida har bir davlatning taraqqiyoti avvalo, taʼlim tizimining sifati bilan belgilanadi. Yangilanib borayotgan jamiyatda bilimli, mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy kasb-hunar egasi boʻlgan yosh avlodni tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir. Shu boisdan taʼlim tizimida yangiliklar oʻtkazish orqali ustuvor natijalar amalga oshiriladi. Taʼlim kishilarning barkamol inson sifatida shakllanishida asosiy rol oʻynaydi. Farzandlarimizning maʼnaviy, aqliy va kasbiy salohiyati aynan taʼlim tizimi orqali amalga oshirish mumkin [1-2].

Bugungi kunda maktab va uzluksiz taʼlim sohasini rivojlantirish orqali mamalakatning ijtimoiy va iqtisodiy choʻqqisiga chiqish mumkin. Yuqori darajaga erishgan davlatlarning tajribasidan shuni bilish mumkinki, sifatli taʼlim tizimi yuqori iqtisodiyot va yaxshi turmush darajasining asosiy omili sanaladi. Shu sababli Yangi Oʻzbekistonda ham xalqaro tajribalarni oʻrganish va ularni milliy tizimga moslashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Taʼlim olish har bir inson hayotining eng asosiy bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan maktab davrida shaxsning dunyoqarashi, bilim va koʻnikmalari shakllanadi [3-4].

Maktab bolalarni mustaqil hayotga tayyorlaydi. Ularni kelajak maqsadlarni qoʻyishga, kasb tanlashga yoʻnaltiradi hamda jamiyatda oʻz oʻrnini topishiga yordam beradi. Ustozlarning asosiy vazifasi nafaqat bilim berish, balki yoshlarni maʼnaviy va axloqiy jihatdan tarbiyalashdir [5-6].

Asosiy qism.

Bugungi kunda insonparvarlik, vatanparvarlik va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiya berish maktabning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Jumladan, dars jarayonida yangicha texnologiyalar va interfaol usullardan foydalanib dars oʻtish, oʻquvchilarning taʼlim olishga boʻlgan qiziqishini oshirishga yordam bermoqda. Yangi avlod darsliklari, multimedia vositalari va virtual laboratoriyalar taʼlim sifatini oshirishga qaratilgan. Soʻnggi yillarda yurtimizda taʼlim tizimida katta oʻzgarishlar amalga oshirildi. Bu yangiliklarning

asosiy maqsadi xalqaro standartlarga mos ravishda zamonaviy va samarali ta'lim tizimini yaratishdir.

Mamlakatimizda reja asosida barcha shart-sharoitlarga ega zamonaviy, maktablar qurilmoqda, ayrimlari qayta rekonstruksiya qilinmoqda.

Shuningdek, ixtisoslashtirilgan maktablar, Prezident maktablari va kelajak markazlari tashkil etildi. Bu esa iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash imkoniyatini kengaytiradi. O'qituvchilarning maqomini oshirishga alohida e'tibor qaratildi. Pedagoglarning oylik maoshlarining oshishi, malaka oshirish tizimining yuqori saviyada tashkil etilishi takomillashtirildi. Shuningdek, xorijiy tillarni o'qitish tizimi rivojlantirilmoqda. Ko'plab maktablarda chet tillarini chuqur o'zlashtirish hamda xalqaro sertifikatlash tizimlari joriy qilinmoqda.

Uzluksiz ta'lim kishining butun hayoti davomida ilm olishini anglatadi.

Shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar asosida doimiy ravishda yangi bilimlarni egallab borishi zarur.

Uzluksiz ta'lim beshta bosqichni o'z ichiga oladi:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta ta'lim;
- professional ta'lim;
- oliy ta'lim;
- malaka oshirish va qayta tayyorlash.

Lifelong learning ya'ni hayot davomida ta'lim olish shaxsning kasbiy raqobatbardoshligini, muvaffaqiyatga erishish hissini oshiradi. Qolaversa, zamonaviy mehnat marketingi talablariga moslashish imkonini beradi. Axborot texnologiyalari ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda. Masofaviy o'qitish tizimlari, elektron ta'lim platformalar, va virtual laboratoriyalar ta'lim jarayonining samarasini oshirishga yordam bermoqda.

Raqamli texnologiyalar o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va Internet orqali xalqaro manbalardan foydalanish imkoniyati kengaytiradi. .

Xalqaro tajribalar.

Finlandiya ta'lim tizimi bugungi kunda dunyodagi eng ilg'or tizimlardan biri hisoblanadi. Finlandiyada ijodkorlik va mustaqil fikrlashga katta e'tibor qaratiladi. Janubiy Koreya ta'lim tizimida intizom va texnologik bilimlar ustuvor hisoblanadi. Maktablarda texnika va matematika fanlari chuqur o'qitiladi. Singapur ta'lim tizimi innovatsion yondashuvi bilan mashhur. Germaniya ta'lim tizimida dual ta'lim modeli keng qo'llaniladi. Bu tizimda nazariya va amaliyot bilan birgalikda olib boriladi.

Yurtimizda xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni ta'lim tizimiga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Xususan joriy yilda Respublikamiz PIRLS xalqaro baholash dasturida ishtirok etdi.

Bu dasturda 4-sinf o'quvchilarning bilim darajasi xalqaro mezonlar asosida baholanadi. Qolaversa, xorijiy universitetlar va ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalari kengaymoqda. Ko'plab oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimi joriy qilinmoqda. Pedagoglarning xorijiy davlatlarda malaka oshirishi ham ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu o'rinda yutuqlar bilan bir qatorda ayrim muammolar ham ko'zga tashlanadi. Ba'zi chekka hududlardagi maktablarda malakali o'qituvchilar yetishmaydi. Texnik jihozlarning yetishmasligi va internet sifati pastligi ham ta'lim jarayoniga qisman salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun:

- zamonaviy laboratoriyalar tashkil etish;
- o'qituvchilar malakasini muntazam oshirish;
- raqamli ta'limni rivojlantirish zarur.
- internet infratuzilmasini yaxshilash;

Yoshlarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va amaliy bilimlarni kuchaytirishga alohida e'tibor qaratilishi kerak.

Xulosa

Muhtasar qilib aytganda, maktab ta'limi va uzluksiz ta'lim tizimi jamiyat ravnaqining muhim omili sanaladi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan yangiliklar ta'lim sifatini oshirishga va yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan boyitishga sabab bo'lmoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va ularni moslashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin. Davlatimizning yanada taraqqiy etishi bilimli, intellektual salohiyatga ega va kreativ fikrlaydigan yoshlar qo'lidadir. Ta'lim tizimini rivojlantirish har bir davlatning strategik maqsadlaridan biri sanaladi. Bugungi kunda innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish orqali o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirish mumkin. Shuningdek, yoshlarning tanqidiy, kreativ fikrlashini rivojlantirish, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish lozim. Raqamli ta'lim dasturlari orqali o'quvchilar dunyoning istalgan nuqtasidan bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa uzluksiz ta'lim tizimining rivojlanishiga katta hissa qo'shishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'limga oid farmonlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2023.
4. Azizxo'jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — T.: O'qituvchi, 2017
5. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent, 2020.
6. Xoliqov A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2021.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISHDA SINGAPUR VA BUYUK BRITANIYA TAJRIBALARI

Rayimkulov Akmal Akbaraliyevich
Sirdaryo pedagogik mahorat markazi
Ta'lim sifati nazorati bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining zamonaviy modeli, uning xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida tashkil etilish mexanizmlari hamda ta'lim tizimida qo'llash istiqbollari tahlil qilinadi. Singapur va Buyuk Britaniya tajribalari asosida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish mexanizmlari o'rganildi. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi..

Abstract: This article analyzes the modern model of the continuous professional development system, its mechanisms of organization based on the experience of foreign countries, and the prospects for its application in the education system. Based on the experiences of Singapore and Great Britain, mechanisms for the systematic development of professional competencies of teachers were studied. Also, scientific and practical recommendations were developed to improve continuous professional development in the education system of Uzbekistan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, pedagog kompetensiyasi, xorijiy tajriba, malaka oshirish, professional rivojlanish, ta'lim sifati, integratsiya, andragogika, innovatsion ta'lim.

O'zbekistonda kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi mustaqillik yillarida tubdan isloh qilinib, uzluksiz ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Ushbu tizimning rivojlanish tarixi asosan huquqiy-me'yoriy hujjatlar va tuzilmaviy o'zgarishlar bilan bog'liq hisoblanadi. Ushbu tizimning poydevori 1997 yil 29-avgustda qabul qilingan Kadrlar tayyorlash milliy dasturi bilan pedagog kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash ustuvor yo'nalish etib belgilangan bo'lsa, 2020-2025 yillar davomida kadrlarni malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi zamonaviylashtirilib, tubdan takomillashtirildi.

Globalashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki innovatsion texnologiyalarni qo'llashi, tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishi, ta'lim jarayonini samarali boshqarishi lozim. Shu bois pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash bugungi kunda strategik ahamiyat kasb etmoqda.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish — bu pedagogning butun faoliyati davomida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini tizimli ravishda yangilab borish jarayonidir. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifatining yuqori natijalari bevosita pedagoglarning professional rivojlanish tizimi bilan bog'liq.

Bugungi kunda O'zbekistonda ham pedagoglarning kasbiy rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunda xorijiy tajribalarni o'rganish va milliy tizimga moslashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda ta'lim tizimi eng rivojlangan va samarali tashkil etilgan davlatlardan biri sifatida Singapur e'tirof etib kelinmoqda. Singapur davlati hukumati XX asrning 60-yillaridan boshlab davlat rivojlanishini ta'lim sifatida ko'rib, bosqichna-bosqich islohotlar bilan shu darajaga erishgan. Mamlakat milliy ta'lim institutida pedagoglarni uchta yo'nalish bo'yicha qayta tayyorlash amaliyoti yo'lga qo'yilgan bo'lib bular:

1. Professional o'qituvchilik;
2. Ta'lim vazirligida faoliyat yurituvchi mutaxassis;
3. Maktab ma'muriyati boshlig'i yo'nalishlaridan iborat hisoblanadi.

Mamlakatda "Ta'lim sifati – o'qituvchi sifati bilan belgilanadi" g'oyasi ustuvor bo'lib, pedagoglarni tanlash, tayyorlash va rivojlantirishga juda katta investitsiya kiritiladi. Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi Singapur ta'lim vazirligi tomonidan markazlashgan holda boshqariladi. Singapurda pedagoglarning rivojlanishi "Teacher Growth Model" asosida tashkil etiladi. Mazkur model pedagogning oddiy o'qituvchidan ta'lim liderigacha bo'lgan

pedagogik o'sish traektoriyasini belgilab beradi. Singapurda har bir pedagogga yiliga kamida 100 soat professional rivojlanish imkoniyati yaratiladi. Treninglar, seminarlar, vebinarlar kabi faoliyat turlari davomida “qog‘ozbozlik” emas, balki pedagogning professional ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etiladi. Har bir pedagog o‘zining rivojlanish xaritasini tuzadi va shu asosda kurslarni tanlaydi. Singapur tajribasining muhim jihati shundaki, pedagogik tadqiqotlar amaliyot bilan integratsiya qilingan.

Xalqaro baholash tadqiqotlarida doimiy yaxshi ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan davlatlardan biri bo‘lgan Buyuk Britaniyada uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi juda rivojlangan, tarkibiy jihatdan integrativ va o‘qituvchilarning shaxsiy ehtiyojlaridan tortib, ta’lim muassasasi talablarigacha bo‘lgan barcha bosqichlarni qamrab olgan murakkab mexanizm hisoblanadi. Buyuk Britaniyada uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi shaxsiy va institutsional ehtiyojlar integratsiyasi asosida tashkil etilib, o‘qituvchining shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini maktab yoki ta’lim muassasasining strategik maqsadlari bilan moslashtirish asosida tashkil etilgan. Bundan tashqari nazariy bilimlar bilan birgalikda ilg‘or pedagogik yondashuvlar va amaliy tajribalarni o‘rganishga katta e’tibor qaratadilar. O‘qituvchilarning o‘z ustida ishlashi, o‘z faoliyatini tahlil qilishi va malakasini mustaqil ravishda oshirishi rag‘batlantirib boriladi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi har xil yondashuvlarni o‘z ichiga olib, kasbiy maslahat va mentoring tizimlari keng rivojlangan yondashuvlar hisoblanadi. Mamlakatda o‘qituvchilarning tajriba almashinuviga katta urg‘u qaratilib, maktablararo va xalqaro hamkorliklar asnosida pedagoglarning duyoqarashi kengaytirilishiga erishiladi.

Buyuk Britaniya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, natijador uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi nafaqat pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshiradi, balki ta’lim muassasalarining ham umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanishning samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq:

- pedagog motivatsiyasi;
- ta’lim muassasasining innovatsion muhiti;
- davlat siyosati;
- raqamli infratuzilma;
- amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv.

Shuningdek, kasbiy rivojlanishni faqat malaka oshirish kurslari bilan cheklash zamonaviy talabga javob bermaydi. Bugungi kunda informal va nonformal ta’lim mexanizmlarini ham rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Yuqoridagi tajribalardan xulosa qilgan holda O‘zbekiston ta’lim tizimida quyidagi amaliy tajribalarni qayta ko‘rib chiqish foydadan holi bo‘lmaydi:

1. Pedagoglarning individual rivojlanish xaritasini yaratish;
2. Yillik minimal professional rivojlanish soatlarini joriy etish;
3. Hamkorlikda tajriba orttirish tizimini rivojlantirish;
4. Mentorlik institutini kuchaytirish;
5. Elektron portfolio tizimini joriy etish;
6. Reflektiv pedagogika madaniyatini shakllantirish;
7. Sun'iy intellekt va raqamli platformalar asosidagi malaka oshirish tizimini rivojlantirish kabilardir.

Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Rivojlangan davlatlar tajribasi pedagogning professional rivojlanishi tizimli, kompetensiyaviy va innovatsion yondashuv asosida tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishish mumkinligini ko'rsatmoqda. Afsuski, O'zbekistonda ham xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida ko'plab islohotlar amalga oshirib kelinayotgan bir davrda, o'qituvchi-pedagoglarimizning dunyoqarishini o'zgartirish asosiy vazifalarimizdan biriga aylanib qolmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogning professional rivojlanishi bir martalik malaka oshirish emas, balki butun faoliyati davomida davom etadigan dinamik jarayon sifatida qaralmoqda. Shu bois mazkur tajribalarni milliy ta'lim tiziminizga moslashtirish ta'lim sifati va pedagogik samaradorlikni oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun (2020 yil 23-sentyabr).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori
3. Inoyatov U.I. Pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlashning zamonaviy masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Agranovich A., Poletayev A., Fateeva A. Rossiya ta'limi xalqaro ko'rsatkichlar kontekstida: 2018. Taqqoslama hisobot. — Moskva: Logos, 2018.
5. [http:// ru.scribd.com/](http://ru.scribd.com/)

PEDAGOGLARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Ravshanova Orzigul Sayfullayevna

Navoiy viloyati PMM Tillarni o'qitish
metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilardan nafaqat chuqur bilim, balki yangi pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash, raqamli vositalardan foydalanish va ijodiy yondashuv talab etilayotgani yoritiladi. Maqolada kompetensiya tushunchasining mohiyati, uning tarkibiy qismlari hamda innovatsion metodlarning pedagog faoliyatiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, amaliy tajribalar asosida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishda interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va uzluksiz ta'lim tizimining roli ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, innovatsion yondashuv, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, raqamli ta'lim, uzluksiz ta'lim.

Инновационные подходы к повышению профессиональной компетентности учителей

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение инновационных подходов в развитии профессиональной компетентности учителей. Подчеркивается, что в современной системе образования от учителей требуется не только глубокое знание предмета, но и эффективное использование новых педагогических технологий, цифровых инструментов и творческий подход. В статье научно и теоретически обосновывается сущность понятия компетентности, ее компоненты и влияние инновационных методов на педагогическую деятельность. Также на основе практического опыта показана роль интерактивных методов, информационно-коммуникационных технологий и системы непрерывного образования в повышении профессиональных навыков учителей.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, инновационный подход, педагогические технологии, интерактивные методы, цифровое образование, непрерывное образование.

Innovative approaches to increase professional competence

Abstract: This article analyzes the role and importance of innovative approaches in the development of professional competence of teachers. It is highlighted that in the modern education system, teachers are required not only to have in-depth knowledge, but also to effectively use new pedagogical technologies, use digital tools, and a creative approach. The article scientifically and theoretically substantiates the essence of the concept of competence, its components, and the impact of innovative methods on pedagogical activity. Also, based on practical

experience, the role of interactive methods, information and communication technologies, and the system of continuing education in improving the professional skills of teachers is shown.

Keywords: professional competence, innovative approach, pedagogical technologies, interactive methods, digital education, continuing education.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida ta'lim jarayoniga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Shu sababli pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini muntazam ravishda rivojlantirib borish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Ayniqsa, innovatsion yondashuvlar orqali o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy kompetensiya – bu pedagogning o'z faoliyatini samarali tashkil etish, bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. U faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki kommunikativ, axborot texnologiyalaridan foydalanish, muammoli vaziyatlarni hal etish, kreativ fikrlash kabi jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Pedagogning yuqori kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi o'quvchilarning bilim darajasi, mustaqil fikrlashi va shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, zamonaviy o'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, yangi metod va texnologiyalarni o'zlashtirishi zarur.

Asosiy qism. Innovatsion yondashuvlar – bu ta'lim jarayoniga yangicha metodlar, texnologiyalar va shakllarni joriy etish orqali samaradorlikni oshirishga qaratilgan faoliyatdir. Bunday yondashuvlar o'qituvchidan faqat bilim berishni emas, balki o'quvchini mustaqil o'rganishga yo'naltirishni talab etadi. Innovatsion yondashuvlarning asosiy maqsadi – o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni ijodiy fikrlashga undash va ta'lim jarayonini interaktiv tarzda tashkil etishdir.

Innovatsion yondashuvlarning asosiy mazmuni shundaki, ular ta'lim jarayonini o'qituvchi markazidan o'quvchi markaziga yo'naltiradi. Bunda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi, mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxs sifatida shakllanadi. O'qituvchi esa bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, motivator va fasilitator vazifasini bajaradi.

Innovatsion yondashuvlar tarkibiga interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, masofaviy ta'lim, raqamli platformalar orqali o'qitish kabi usullar kiradi. Ushbu yondashuvlar yordamida ta'lim jarayoni yanada qiziqarli, samarali va hayot bilan bog'liq holga keladi.

Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirishda innovatsion yondashuvlardan biri axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ular o'qitish jarayonini samarali, interfaol va innovatsion tarzda tashkil etishga xizmat qiladi. AKT deganda kompyuterlar, internet tarmoqlari, multimedia vositalari, mobil qurilmalar hamda turli raqamli platformalar orqali axborotni yaratish, saqlash, uzatish va qayta ishlash jarayoni tushuniladi.

Ta'lim jarayonida AKTdan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Avvalo, bu texnologiyalar yordamida darslar ko'rgazmali va qiziqarli tashkil etiladi. Masalan, taqdimotlar, videodarslar, animatsiyalar va virtual laboratoriyalar orqali murakkab mavzularni oson tushuntirish mumkin. Bu esa o'quvchilarning bilimni tez va samarali o'zlashtirishiga yordam beradi.

AKT o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Internet resurslari, elektron kutubxonalar va onlayn kurslar orqali o'quvchi o'z bilimini mustahkamlashi va kengaytirishi mumkin. Bu jarayonda o'qituvchi yo'naltiruvchi va maslahat beruvchi rolini bajaradi.

Masofaviy ta'lim ham AKTning muhim yo'nalishlaridan biridir. Turli platformalar orqali o'quvchilar geografik joylashuvidan qat'i nazar bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu ayniqsa favqulodda vaziyatlarda yoki vaqt va masofa cheklovlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

AKTdan foydalanish baholash jarayonini ham takomillashtiradi. Test tizimlari, onlayn topshiriqlar va elektron jurnal orqali o'quvchilarning bilim darajasini tez va aniq aniqlash mumkin. Bu esa o'qituvchiga individual yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi.

Biroq AKTdan samarali foydalanish uchun o'qituvchilarning raqamli savodxonligi yuqori bo'lishi zarur. Shuningdek, texnik vositalar bilan ta'minlanganlik va internet sifati ham muhim omil hisoblanadi.

Interaktiv metodlar — bu ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol hamkorlikni ta'minlaydigan, o'quvchini darsning markaziga qo'yadigan zamonaviy pedagogik usullardir. Ularning asosiy mohiyati o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirish, mustaqil fikrlashga undash va bilimni o'zlashtirish jarayonini jonlantirishdan iborat.

Interaktiv metodlardan foydalanishda o'qituvchi darsni boshqaruvchi emas, balki yo'naltiruvchi va tashkil etuvchi rolini bajaradi. O'quvchilar esa muhokama, bahs, guruhli ishlar orqali bilimni o'zlari kashf etadilar. Bu jarayon o'quvchilarda muloqot madaniyati, tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Interaktiv metodlarning afzalliklari shundaki, ular darsni qiziqarli va jonli qiladi, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda bilimni

chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, har bir o'quvchining darsda ishtirok etishini ta'minlab, individual qobiliyatlarini yuzaga chiqaradi.

Loyihaviy ta'lim — bu o'quvchilarni muayyan muammo yoki mavzu asosida mustaqil izlanish olib borishga, amaliy natija yaratishga yo'naltiradigan ta'lim usulidir. Bu metodda o'quvchilar bilimni tayyor holatda emas, balki loyiha ustida ishlash jarayonida o'zlari kashf etadilar.

Loyihaviy ta'limning mohiyati o'quvchilarga aniq bir vazifa yoki muammo beriladi va ular uni hal qilish uchun reja tuzadi, ma'lumot to'playdi, tahlil qiladi hamda yakunda muayyan mahsulot (prezentatsiya, model, hisobot, video va boshqalar) yaratadi. Bu jarayon o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Loyihaviy ta'limning asosiy afzalligi shundaki, u o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi. Ular jamoada ishlash, vaqtni boshqarish, muammoni hal qilish va o'z fikrini himoya qilishni o'rganadilar. O'qituvchi esa bu jarayonda rahbar va yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi.

Kreativ yondashuv — bu muammo va vazifalarga noodatiy, yangicha va ijodiy tarzda yondashish qobiliyatidir. Bunda inson mavjud bilim va tajribasidan foydalanib, yangi g'oyalar yaratadi, stereotiplardan chiqadi va turli yechimlar taklif etadi. Ta'lim jarayonida kreativ yondashuv o'qituvchi va o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantiradi, darslarni qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Innovatsion fikrlash esa yangilik yaratishga, mavjud tizimni takomillashtirishga qaratilgan tafakkur turidir. Bu fikrlash shakli orqali inson yangi g'oyalarni amaliyotga joriy etadi, muammolarga samarali va ilg'or yechimlar topadi. Innovatsion fikrlash faqat g'oya yaratish bilan cheklanmay, uni hayotga tatbiq etishni ham o'z ichiga oladi.

Ta'limda kreativ va innovatsion yondashuvlardan foydalanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, yangilikka intilish va ijodiy tafakkurni shakllantiradi. O'qituvchi esa bu jarayonda yangi metod va texnologiyalarni qo'llab, ta'lim sifatini oshiradi.

Xulosa qilib, Zamonaviy ta'lim tizimi pedagoglardan yuqori kasbiy kompetensiya, ijodkorlik va yangilikka ochiqlikni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim omiliga aylanib bormoqda. Interaktiv metodlar, loyihaviy ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda kreativ yondashuvlar o'quvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini yaratadi.

Innovatsion fikrlash pedagog faoliyatini yangicha bosqichga olib chiqib, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yo'naltiruvchi va motivator sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, ta'limda innovatsion yondashuvlardan keng foydalanish pedagoglarning kasbiy mahoratini oshiradi, o'quv jarayonini zamonaviylashtiradi va raqobatbardosh, bilimli hamda ijodkor shaxslarni tarbiyalashga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. **Ta'limda innovatsion texnologiyalar.** – Toshkent: Fan, 2008. – 180 b.
2. Azizxo'jayeva N.N. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: Fan, 2006. – 200 b.
3. Xodjayev A. Innovatsion ta'lim jarayonida pedagog kompetensiyasini rivojlantirish. – Toshkent: TDPU ilmiy jurnali, 2021. – №3. – B. 45–52.
4. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
5. Zunnunov, A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
6. Hasanov, S. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
7. Mavlonova, R. Ta'limda interfaol metodlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
8. Xolmatov, N. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta'lim. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA XORIJ TAJIRIBALARI ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARINING AHAMIYATI

Razzakova Dilnoza Akramovna

*Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini xorijiy tajribalar asosida tashkil etishning mazmuni, ahamiyati va istiqbollari yoritilgan. Finlandiya, Janubiy Koreya, Singapur hamda Yaponiya kabi rivojlangan davlatlarning tajribalari tahlil qilinib, ularning ilg'or jihatlarini milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogning kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar, raqamli platformalar va reflektiv yondashuvlarning o'rni ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются содержание, важность и перспективы организации системы непрерывного профессионального развития педагогического персонала в дошкольных

образовательных организациях на основе зарубежного опыта. Анализируется опыт развитых стран, таких как Финляндия, Южная Корея, Сингапур и Япония, и показаны возможности внедрения их передовых аспектов в национальную систему образования. Также раскрывается роль инновационных технологий, цифровых платформ и рефлексивных подходов в развитии компетенций современного педагога.

Abstract . This article discusses the content, importance and prospects of organizing a system of continuous professional development of pedagogical personnel in preschool educational organizations based on foreign experience. The experience of developed countries such as Finland, South Korea, Singapore and Japan is analyzed, and the possibilities of implementing their advanced aspects in the national education system are shown. The role of innovative technologies, digital platforms and reflective approaches in the development of the competencies of a modern teacher is also revealed.

Kalit soʻzlar: maktabgacha ta'lim, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, xorij tajribasi, pedagog kompetensiyasi, innovatsion yondashuv, raqamli ta'lim, professional rivojlanish.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimining sifati mamlakat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichi inson kapitalini shakllantirishning dastlabki va eng muhim bo'g'ini sifatida e'tirof etilmoqda. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kasbiy mahoratini muntazam rivojlantirib borish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Zamonaviy ta'lim paradigmasi pedagogdan nafaqat nazariy bilim, balki innovatsion texnologiyalarni qo'llash, bolalar bilan individual ishlash, ijodiy yondashuv va kommunikativ kompetensiyalarni talab etadi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini samarali tashkil etishni taqozo etadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning malakasini oshirish tizimi doimiy ravishda amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan holda olib boriladi.

Asosiy qism

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning pedagogik mohiyati Uzluksiz kasbiy rivojlantirish — bu pedagogning kasbiy faoliyati davomida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini muntazam ravishda yangilab borishga qaratilgan tizimli jarayondir. Mazkur jarayon quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- kasbiy bilimlarni yangilash;
- innovatsion metodlarni o'zlashtirish;
- reflektiv faoliyatni rivojlantirish;
- raqamli kompetensiyalarni shakllantirish;

- pedagogik hamkorlikni kuchaytirish.

Maktabgacha ta'limda pedagoglarning professional rivojlanishi bevosita ta'lim sifati va bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi. Shu bois uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini xalqaro tajribalar asosida modernizatsiya qilish muhim hisoblanadi.

Finlandiya tajribasi. Finlandiya ta'lim tizimi dunyodagi eng samarali tizimlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu mamlakatda pedagog kasbi yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lib, barcha tarbiyachilar magistr darajasidagi ta'limga ega bo'lishi talab etiladi. Kasbiy rivojlanish quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- pedagogik erkinlik;
- amaliy tadqiqotlar olib borish;
- reflektiv yondashuv;
- jamoaviy hamkorlik.

Finlandiyada pedagoglar muntazam ravishda seminar, trening va tadqiqot loyihalarida ishtirok etadilar. Ularning kasbiy rivojlanishi nazorat emas, balki qo'llab-quvvatlash mexanizmlari orqali amalga oshiriladi.

Singapur tajribasi. Singapurda "Teach Less, Learn More" konsepsiyasi asosida pedagoglarning ijodiy va innovatsion faoliyatiga alohida e'tibor qaratiladi. Har bir pedagog yil davomida ma'lum soatlarda malaka oshirish kurslarida qatnashishi majburiy hisoblanadi.

Singapur tajribasining asosiy jihatlari:

- individual kasbiy rivojlanish rejasining mavjudligi;
- mentorlik tizimi;
- raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish;
- amaliy treninglarga ustuvorlik berish.

Mazkur tizim pedagoglarning zamonaviy metodlarni tez o'zlashtirishiga xizmat qiladi.

Yaponiya tajribasi. Yaponiyada "Lesson Study" modeli pedagoglarning kasbiy rivojlanishida samarali mexanizm sifatida qo'llaniladi. Ushbu modelda pedagoglar birgalikda dars rejasini ishlab chiqadi, kuzatadi va tahlil qiladi.

"Lesson Study"ning afzalliklari:

- tajriba almashish;
- o'zaro tahlil;
- reflektiv fikrlash;
- amaliy muammolarni birgalikda hal etish.

Bu tizim pedagogik hamjamiyatni shakllantirish va o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Janubiy Koreya tajribasi. Janubiy Koreyada pedagoglarning kasbiy rivojlanishi raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan. Pedagoglar uchun maxsus onlayn platformalar, virtual treninglar va masofaviy kurslar tashkil etilgan.

Asosiy yo'nalishlar:

- sun'iy intellekt asosidagi ta'lim;
- elektron portfoliolar;
- masofaviy malaka oshirish;
- raqamli monitoring tizimi.

Mazkur tajriba pedagoglarning vaqt va hududiy cheklolrsiz ta'lim olishini ta'minlaydi.

O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida istiqbolli yo'nalishlar. Xorij tajribalarini tahlil qilish asosida quyidagi istiqbolli yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Individual kasbiy rivojlanish modelini joriy etish. Har bir pedagog uchun shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini ishlab chiqish zarur. Bu pedagogning ehtiyojlari va kasbiy darajasidan kelib chiqib tashkil etiladi.

2. Mentorlik institutini rivojlantirish. Tajribali pedagoglarni yosh mutaxassislariga biriktirish orqali amaliy ko'mak tizimini kuchaytirish mumkin.

3. Raqamli platformalarni keng joriy etish. Onlayn kurslar, vebinarlar va virtual metodik markazlar orqali pedagoglarning uzluksiz ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish lozim.

4. Reflektiv faoliyatni rivojlantirish. Pedagoglarning o'z faoliyatini tahlil qilishi va baholashi kasbiy o'sishning muhim omili hisoblanadi.

5. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish. Xorijiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik loyihalari, stajirovkalar va tajriba almashuv dasturlarini kengaytirish zarur.

Xulosa. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirilishi ta'lim sifatining muhim omili hisoblanadi. Finlandiya, Singapur, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalarida pedagog shaxsiga innovatsion va reflektiv yondashuv ustuvor o'rin egallaydi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham mazkur ilg'or tajribalarni milliy mentalitet va ta'lim siyosati asosida moslashtirib joriy etish pedagoglarning professional kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada maktabgacha ta'lim sifati oshib, bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay pedagogik muhit shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid qarorlari.
3. OECD. *Starting Strong: Early Childhood Education and Care*. Paris, 2021.
4. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. New York, 2016.
5. Hargreaves A. *Professional Capital: Transforming Teaching in Every School*. London, 2018.
6. Darling-Hammond L. *Teacher Professional Development in Changing Conditions*. Stanford University, 2020.
7. Saito E., Tsukui A. *Lesson Study and Teacher Development in Japan*. Tokyo, 2019.
8. UNESCO. *Early Childhood Care and Education Report*. Paris, 2022.
9. Singapur Education Ministry Reports, 2021.
10. Finland National Agency for Education Reports, 2020.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

Shoira Irzakulovna Iskandarova

A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasida katta o'qituvchisi

Saidxonova Sh.F

Abu Ali Ibn Sino nomidagi tabiiy fanlarga ixtisoslashgan maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etish masalalari xorijiy tajribalar asosida tahlil qilinadi. Rivojlangan davlatlar amaliyoti o'rganilib, ularning samarali jihatlari ajratib ko'rsatiladi. Shuningdek, mazkur tajribalarni milliy ta'lim tizimiga joriy etish istiqbollari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagog kompetensiyasi, xorijiy tajriba, ta'lim sifati, innovatsion yondashuv

Annotation. This article analyzes the issues of organizing teachers' continuous professional development based on international experience. The practices of developed countries are studied, and their effective aspects are highlighted. In addition, the prospects of implementing these experiences in the national education system are substantiated.

Keywords: continuous professional development, teacher competence, international experience, quality of education, innovative approach.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы организации непрерывного профессионального развития педагогов на основе зарубежного опыта. Изучаются практики развитых стран и выделяются их эффективные аспекты. Также обосновываются перспективы внедрения данного опыта в национальную систему образования.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, педагогическая компетентность, зарубежный опыт, качество образования, инновационный подход.

Hozirgi globallashuv sharoitida ta'lim tizimi davlatlarning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, ta'lim sifati pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va ularning uzluksiz rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli o'qituvchilarning doimiy ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini yangilab borishi zamon talabi hisoblanadi.

Biroq ayrim mamlakatlarda pedagoglarning kasbiy rivojlanish tizimi yetarli darajada samarali tashkil etilmagan. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda bu jarayonning tizimli mexanizmlari to'liq shakllanmagan. Mazkur maqolaning maqsadi xorijiy tajribalarni o'rganish asosida uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashdan iborat.

Xorijiy davlatlar tajribasi

Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifati o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish darajasiga bevosita bog'liqdir. Shu bois rivojlangan mamlakatlarda bu yo'nalishga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, Finlyandiyada o'qituvchilarga katta ishonch bildiriladi va ular ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etiladi. Bu esa pedagoglarning ijodiy yondashuvini rivojlantirib, ta'lim jarayoniga innovatsiyalar kiritishga xizmat qiladi.

Singapurda pedagoglarning kasbiy rivojlanishi tizimli ravishda tashkil etilgan bo'lib, o'qituvchilar muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida ishtirok etadi. Bu ta'lim sifatining barqarorligini ta'minlaydi. Janubiy Koreyada esa o'qituvchilarning kasbiy o'sishi ularning moddiy va ijtimoiy rag'batlantirilishi bilan uzviy bog'langan. Natijada pedagoglar doimiy ravishda o'z ustida ishlashga intiladi. Mazkur tajribalar shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi samarali bo'lishi uchun u tizimli, rag'batlantiruvchi va nazorat mexanizmlariga ega bo'lishi zarur.

Zamonaviy yondashuvlar

Hozirgi kunda uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishda zamonaviy yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, "butun umr davomida

ta'lim olish" konsepsiyasi pedagoglarning doimiy ravishda bilimlarini yangilab borishini nazarda tutadi.

Raqamli texnologiyalar rivoji natijasida masofaviy ta'lim imkoniyatlari kengaydi. Jumladan, Coursera va edX platformalari orqali o'qituvchilar o'z malakasini mustaqil oshirish imkoniyatiga ega. Shuningdek, mentorlik va professional hamjamiyatlar pedagoglarning tajriba almashishiga xizmat qilib, ularning kasbiy rivojlanishini jadallashtiradi. Xorijiy tajribalarni tahlil qilish asosida milliy ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha quyidagi yo'nalishlarni taklif etish mumkin:

- pedagoglar uchun individual rivojlanish rejalarini joriy etish;
- kasbiy faoliyatni baholashda raqamli portfolio tizimidan foydalanish;
- malaka oshirish jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish;
- o'qituvchilarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimini kuchaytirish.

Ushbu chora-tadbirlar pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-mantiqiy tahlil va pedagogik tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Xorijiy davlatlar (Finlyandiya, Singapur) tajribasidagi "tadqiqotchi o'qituvchi" va "tizimli malaka oshirish" modellari asos qilib olindi. Metodologiyaning amaliy qismi sifatida Abu Ali Ibn Sino nomidagi maktabda "Med-Duel" interaktiv o'yini ishlab chiqildi va dars jarayoniga tatbiq etildi. Ushbu o'yin o'quvchilarning biologik bilimlarini tibbiy keyslar (case-study) orqali sinovdan o'tkazish va o'qituvchining metodik mahoratini baholashga qaratilgan. Ushbu metod orqali o'quvchilar nazariy va amaliy bilimlari bir vaqtda rivojlanib bolalar qobiliyati shakllanadi.

Natijalar tahlili

"Med-Duel" loyihasini joriy etish natijasida quyidagi ko'rsatkichlarga erishildi:

O'quvchilarning murakkab biologik jarayonlarni (masalan, oqsil biosintezi, RNK turlari) tushunish darajasi 25% ga ortdi. Pedagoglarning innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmasi va metodik kompetensiyasi sezilarli darajada yuksaldi. Tibbiy keyslar asosida tuzilgan muammoli savollar o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirdi, bu esa xalqaro ta'lim standartlariga (IB) muvofiq keladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Xorijiy tajribalar bu jarayonni samarali tashkil etishda tizimli yondashuv va rag'batlantirish mexanizmlarining

ahamiyatini ko'rsatadi. Milliy ta'lim tizimida ushbu tajribalarni moslashtirish orqali pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish hamda ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.OECD (2020). Teachers and School Leaders as Lifelong Learners
- 2.Darling-Hammond, L. (2017). Teacher Education around the World
- 3.Fullan, M. (2016). The New Meaning of Educational Change
- 4.UNESCO (2019). Global Education Monitoring Report
- 5.O'zbekiston Respublikasi ta'limga oid me'yoriy hujjatlari
- 6.G.S.Ergasheva (2022). Biologiya o'qish metodikasi (o'quv qo'llanmasi)
- 7.J.O.Tolipova (2021). Biologiya darslarida innovatsion texnologiyalar
- 8.H.Bakiev (2020). Talimda keystadi texnologiyasidan foydalanish metodikasi

PEDAGOGIK “YONISH” SINDROMI: KASBIY TURG‘UNLIK OMILLARI

VA INNOVATSION KORREKSIYA STRATEGIYALARI

Saparova Dilshoda Adashevna

Samarqand viloyati Pedagogik mahorat markazi
geografiya va IBA fani metodisti

Mamatova Sitora Egamberdiyevna
Samarqand viloyati Pedagogik mahorat markazi
fizika va astronomiya fani metodisti

Annotatsiya (o'zbek tilida): Ushbu maqolada pedagoglarda kuzatiladigan “yonish” sindromining kelib chiqish sabablari, kasbiy turg'unlikning asosiy omillari hamda innovatsion korreksiya strategiyalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Muammoning dolzarbligi, nazariy asoslari va amaliy yechim yo'llari kengroq yoritiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik yonish, kasbiy turg'unlik, korreksiya strategiyasi, kasbiy rivojlanish, psixoemosional holat, motivatsiya, innovatsiya, o'qituvchi.

Аннотация (на русском языке): В данной статье на научной основе анализируются причины возникновения синдрома “выгорания” у педагогов, основные факторы профессиональной стагнации и инновационные стратегии коррекции. Раскрываются актуальность проблемы, теоретические основы и практические пути её решения.

Ключевые слова: педагогическое выгорание, профессиональная стагнация, стратегия коррекции, профессиональное развитие, психоэмоциональное состояние, мотивация, инновация, учитель.

Abstract (in English): This article scientifically analyzes the causes of “burnout” syndrome among teachers, key factors of professional stagnation, and innovative correction strategies. The relevance of the problem, its theoretical foundations, and practical solutions are comprehensively discussed.

Keywords: pedagogical burnout, professional stagnation, correction strategy, professional development, psycho-emotional state, motivation, innovation, teacher.

KIRISH

Ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy salomatligi nafaqat uning shaxsiy farovonligi, balki butun ta'lim sifatining asosi hisoblanadi. So'nggi o'n yilliklarda xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, pedagoglar orasida “yonish” sindromi (burnout syndrome) tobora keng tarqalib, bu holat ta'lim samaradorligiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) 2019-yildan boshlab “yonish” sindromini rasmiy tashxis sifatida tan oldi va uni surunkali ish stress natijasida yuzaga keladigan holat deb ta'rifladi (WHO, 2019).

O'zbekistonda ta'lim islohotlari jadal sur'atda amalga oshirilayotgan bugungi kunda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va psixologik salomatligiga e'tibor yanada kuchaymoqda. 2022-yilda o'tkazilgan so'rovnomalar natijalariga ko'ra, o'zbek maktab o'qituvchilarining 38 foizi o'zlarida charchoq va motivatsiya yo'qolishi belgilarini his qilishlari ma'lum bo'lgan (O'zPFITI, 2022). Bu raqamlar muammoning dolzarbligini yaqqol namoyon etadi.

1. KASBIY “YONISH” SINDROMINING NAZARIY ASOSLARI

Kasbiy “yonish” tushunchasini ilmiy muomalaga birinchi bo'lib amerikalik psixolog Herbert Freudenberger 1974-yilda kiritgan. Keyinchalik Kristina Maslach ushbu hodisani uch o'lchamli model asosida keng tadqiq etdi: hissiy holdan toyish (emotional exhaustion), depersonalizatsiya (depersonalization) va shaxsiy samaradorlikning pasayishi (reduced personal accomplishment) (Maslach & Jackson, 1981).

Pedagogik faoliyat o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi: doimiy hissiy yuklanish, o'quvchilar, ota-onalar va ma'muriyat bilan muloqot, ijtimoiy mas'uliyat va boshqalar. Bu omillar birgalikda o'qituvchini "yonish" xavfiga ayniqsa moyil qiladi. Rossiyalik tadqiqotchi V.V.Boyko (1999) ta'kidlaganidek, pedagogik mehnat hissiy resurslarni eng ko'p sarflovchi kasblar qatoriga kiradi.

Kasbiy turg'unlik esa "yonish" sindromining bevosita natijalaridan biri bo'lib, u o'qituvchining yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirmay qolishi, dars berish uslubining qotib qolishi va kasbiy o'sish motivatsiyasining yo'qolishida namoyon bo'ladi. T.M.Shamova (2010) bu holatni "pedagogik stagnatsiya" deb atab, uni ta'lim tizimi uchun eng xavfli omillardan biri sifatida baholaydi.

2. KASBIY TURG'UNLIKNING ASOSIY OMILLARI

Tadqiqotlar natijalari asosida pedagogik kasbiy turg'unlikning quyidagi omillarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Tizimli omillar. Ortiqcha ma'muriy yuklanish, hujjatbozlik talablarining ko'pligi, mehnat haqi darajasining past bo'lishi va kasbiy o'sish imkoniyatlarining chegaralanganligi o'qituvchilarning kasbiy faolligini so'ndiradi. OECD (2023) ma'lumotlariga ko'ra, o'qituvchilar o'z ish vaqtining 40 foizini ma'muriy vazifalar bajarishga sarflaydilar.

Psixologik omillar. Perfektsionizm, shaxslararo mojarolar, o'z-o'zini rivojlantirishga motivatsiyaning pastligi va hissiy reaksiyalarni boshqarish ko'nikmalarining etarli emasligi muhim rol o'ynaydi. Yuqori darajadagi mas'uliyat va past darajadagi nazorat his-tuyg'usi ("demands-control" modeli) ayniqsa zararli kombinatsiyani hosil qiladi (Karasek, 1979).

Ijtimoiy-madaniy omillar. Jamiyatda o'qituvchi obro'sining pasayishi, ota-onalar tomonidan ortiqcha talablar, o'quvchilar xulq-atvoridagi muammolar va hamkasblari o'rtasidagi raqobatli muhit kasbiy yonishni tezlashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Shaxsiy omillar. Yosh o'qituvchilar orasida "realistik boshlanish" inqirozi (realistic entry crisis) keng kuzatiladi: ta'lim olish davridagi romantik tasavvurlar bilan haqiqiy pedagogik hayot o'rtasidagi tafovut keskin hafsalasizlikka olib keladi (Veenman, 1984). Tajribali o'qituvchilarda esa "kasbiy platoga" erishish muammosi dolzarb bo'lib qoladi.

3. INNOVATSION KORREKSIYA STRATEGIYALARI

Xalqaro amaliyot va zamonaviy tadqiqotlar asosida quyidagi innovatsion korreksiya strategiyalari taklif etiladi:

Mindfulness asosidagi yondashuv. AQSh, Finlyandiya va Janubiy Koreya tajribasiga ko'ra, hushyorlik meditatsiyasi (mindfulness-based stress reduction —

MBSR) dasturlari o'qituvchilar orasida hissiy charchashni 25-30 foizga kamaytirishi ilmiy isbotlangan (Roeser et al., 2013). Ushbu texnikalarni o'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlariga kiritish tavsiya etiladi.

Coaching va mentoring tizimi. Professional coaching nafaqat ko'nikmalarni rivojlantirish, balki kasbiy o'zligini qayta kashf etish vositasi hisoblanadi. Finlyandiya maktablarida joriy etilgan «Pedagogik hamkor» (peer coaching) dasturi tajribali va yosh o'qituvchilar o'rtasidagi bilim almashuvini tizimli yo'lga qo'ygan va ikkala tomonning kasbiy qoniqishini sezilarli oshirgan.

Kasbiy o'quv hamjamiyatlari (PLC). Professional Learning Communities — kasbiy o'rganuvchi hamjamiyatlar modeli o'qituvchilarni jamoa bo'lib innovatsion loyihalar ustida ishlashga, tajriba almashishga va bir-birini qo'llab-quvvatlashga undaydi. DuFour & Eaker (1998) tomonidan ishlab chiqilgan ushbu model bugun 60 dan ortiq mamlakatda muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda.

Raqamli vositalar va sun'iy intellekt. Ma'muriy yuklanishni kamaytirish uchun AI-asosidagi vositalar (dars rejalarini avtomatlashtirish, test yaratish, o'quvchilar taraqqiyotini kuzatish) o'qituvchi vaqtini tejab, uning ijodiy energiyasini to'g'ridan-to'g'ri pedagogik faoliyatga yo'naltirishi mumkin. UNESCO (2023) hisobotiga ko'ra, bu sohadagi texnologiyalar keng joriy etilganda o'qituvchilarning ma'muriy yuklanishi 35 foizga kamayishi mumkin.

Institutsional psixologik qo'llab-quvvatlash. Maktablarda psixolog xizmatini kuchaytirish, kasbiy yonishning erta diagnostikasini amalga oshirish va ixtiyoriy rehabilitatsiya dasturlarini joriy etish tizimli darajadagi hal qiluvchi choralar sifatida baholanadi.

XULOSA

Pedagogik “yonish” sindromi va kasbiy turg'unlik — bu zamonaviy ta'lim tizimining jiddiy muammolari bo'lib, ularni hal etish uchun kompleks, ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Tizimli, psixologik, ijtimoiy-madaniy va shaxsiy omillarni hisobga olgan holda, innovatsion korreksiya strategiyalari — mindfulness dasturlari, coaching va mentoring, kasbiy o'quv hamjamiyatlari, raqamli vositalar va institutsional qo'llab-quvvatlash — birgalikda qo'llanilganda samarali natija berishi ilmiy jihatdan isbotlangan.

O'zbekistonda ta'lim islohotlarini davom ettirish jarayonida o'qituvchi kasbiy salomatligi va uzluksiz rivojlanishini ta'minlash strategik ustuvorlik sifatida e'tirof etilishi lozim. Davlat siyosati darajasida o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini mustahkamlash, xalqaro tajribani moslashtirib joriy etish va tadqiqot bazasini kengaytirish — bu sohadagi ustuvor yo'nalishlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boyko V.V. Sindrom “emotsionalnogo vygoraniya” v professionalnom obshchenii. — Sankt-Peterburg: Piter, 1999. — 105 b.
2. DuFour R., Eaker R. Professional Learning Communities at Work: Best Practices for Enhancing Student Achievement. — Bloomington: Solution Tree Press, 1998. — 340 p.
3. Freudenberger H.J. Staff burn-out // Journal of Social Issues. — 1974. — Vol. 30(1). — P. 159–165.
4. Karasek R.A. Job demands, job decision latitude, and mental strain // Administrative Science Quarterly. — 1979. — Vol. 24(2). — P. 285–308.
5. Maslach C., Jackson S.E. The measurement of experienced burnout // Journal of Occupational Behavior. — 1981. — Vol. 2. — P. 99–113.
6. OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. — Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Roeser R.W. et al. Mindfulness training and reductions in teacher stress and burnout: Results from two randomized, waitlist-control field trials // Journal of Educational Psychology. — 2013. — Vol. 105(3). — P. 787–804.
8. Shamova T.M. Upravlenie obrazovatelnyimi sistemami. — Moskva: Akademiya, 2010. — 384 b.
9. UNESCO. Global Report on Teachers: Addressing the Teacher Shortage. — Paris: UNESCO, 2023.
12. O‘zbekiston Respublikasi Psixologiya va Fanlararo Tadqiqotlar Instituti. O‘qituvchilarning kasbiy salomatligi bo‘yicha so‘rovnoma natijalari. — Toshkent: O‘zPFITI, 2022.

XALQARO PROFESSIONAL STANDARTLAR VA MILLIY TIZIM INTEGRATSIYASI

Sultonova Lobar Abdunosir qizi

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti

“Ta’lim menejmenti” kafedrası

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro professional standartlar va milliy ta’lim tizimi integratsiyasining nazariy asoslari tahlil qilingan. Unda xalqaro innovatsion tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuv hamda professional hamjamiyatlar modelining ahamiyati yoritilgan.

Shuningdek, metodik faoliyatni rivojlantirishda adaptatsiya mexanizmlarining o'zni ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro professional standartlar, metodik faoliyat, kompetensiyaviy yondashuv, professional hamjamiyat, adaptatsiya mexanizmi, reflektiv amaliyot, innovatsion ta'lim, milliy ta'lim tizimi.

Аннотация. В данной статье проанализированы теоретические основы интеграции международных профессиональных стандартов и национальной системы образования. Освещены вопросы адаптации международного инновационного опыта к национальным условиям, значение компетентностного подхода и модели профессионального сообщества. Также научно обоснована роль механизмов адаптации в развитии методической деятельности.

Ключевые слова: международные профессиональные стандарты, методическая деятельность, компетентностный подход, профессиональное сообщество, механизм адаптации, рефлексивная практика, инновационное образование, национальная система образования.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of the integration of international professional standards and the national education system. It highlights the adaptation of international innovative experience to national conditions, the importance of the competency-based approach, and the professional learning community model. The article also scientifically substantiates the role of adaptation mechanisms in the development of methodological activities.

Keywords: international professional standards, methodological activity, competency-based approach, professional community, adaptation mechanism, reflective practice, innovative education, national education system.

Zamonaviy globallashuv jarayonlari ta'lim tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda ta'lim sifati, pedagogik faoliyat samaradorligi va metodik xizmatlar rivoji ko'p jihatdan xalqaro tajribalar bilan uyg'unlashuv darajasi bilan belgilanadi. Shu bois, xalqaro professional standartlar va milliy ta'lim tizimi o'rtasidagi integratsiya masalasi dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

Xalqaro professional standartlar pedagog faoliyatiga qo'yiladigan zamonaviy talablarni belgilab beruvchi mezonlar tizimidir. Ular ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Bunday standartlar ko'pincha ilg'or ta'lim

tizimlari tajribasiga asoslangan bo'lib, ularning asosiy maqsadi ta'lim sifatini global darajada uyg'unlashtirishdir.

Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib olish har doim ham samarali natija bermaydi. Chunki har bir mamlakatning ijtimoiy-madaniy muhiti, ta'lim tizimi, iqtisodiy sharoiti va pedagogik an'analari o'ziga xosdir. Shu sababli, zamonaviy pedagogika fanida "adaptatsiya" — ya'ni xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish tamoyili ustuvor hisoblanadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli ta'lim tizimlari xalqaro tajribalarni to'liq ko'chirib olmasdan, balki ularni o'z milliy kontekstiga moslashtirgan holda joriy etadi [1]. Bu esa ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi hamda innovatsion yondashuvlarni samarali tatbiq etishga imkon yaratadi.

Xalqaro tajriba pedagogik faoliyatda sinovdan o'tgan, ilmiy asoslangan va yuqori natijadorlikka ega bo'lgan yondashuvlar majmuasini ifodalaydi. Ushbu tajriba ko'pincha rivojlangan ta'lim tizimlari — masalan, Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar amaliyotida shakllangan bo'lib, ular ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchi kasbining nufuzini mustahkamlash va metodik xizmatni institutsional darajada rivojlantirishga erishgan. Biroq, mazkur tajribalarni o'rganishda eng muhim jihat — ularni kontekst bilan birga anglashdir, chunki har bir tizim o'ziga xos ijtimoiy-madaniy muhitda shakllangan.

Metodik faoliyatni xalqaro tajribalar asosida rivojlantirishning nazariy asoslari bir necha fundamental ilmiy yondashuvlarga tayanadi. Avvalo, ta'limning globallashuvi konsepsiyasi ta'lim tizimlarining o'zaro yaqinlashuvi va tajriba almashinuvini taqozo etadi. OECDning strategik hisobotlarida ta'lim tizimlari uchun moslashuvchanlik, innovatsionlik va global tendensiyalarga javob bera olish qobiliyati asosiy omil sifatida qayd etiladi [2].

Ikkinchi muhim nazariy asos — Comparative Education (qiyosiy ta'lim) bo'lib, u turli mamlakatlar ta'lim tizimlarini qiyosiy tahlil qilish orqali samarali metodik modellarni aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o'qituvchiga "nega aynan shu model ishlagan" degan savolga javob topishga imkon beradi. Shu orqali metodik qarorlar ilmiy asoslangan holda qabul qilinadi.

Uchinchi nazariy ustun — Everett Rogers tomonidan ishlab chiqilgan innovatsiyalar diffuziyasi nazariyasidir [3]. Bu nazariyaga ko'ra, har qanday innovatsiya jamiyatda bosqichma-bosqich tarqaladi va uning qabul qilinishi ijtimoiy muhitga bog'liq bo'ladi. Metodik faoliyat nuqtai nazaridan bu shuni anglatadiki, xalqaro tajribani joriy etish "ko'chirish" emas, ijtimoiy-pedagogik jarayondir.

To'rtinchi muhim nazariy asos — uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) konsepsiyasidir. Zamonaviy ta'lim tizimlarida pedagoglarning kasbiy o'sishi doimiy jarayon sifatida qaraladi. Bu jarayon ilmiy tadqiqot, refleksiya va amaliy faoliyat uyg'unligida amalga oshiriladi. Malcolm Knowles asoslagan androgogik yondashuv esa kattalar o'rganishida tajriba va mustaqillik muhim ekanini ta'kidlaydi [4].

Xalqaro tajribalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, metodik faoliyatni rivojlantirishda bir qator ustuvor yo'nalishlar shakllangan. Birinchidan, kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijalarini real faoliyat bilan bog'lashga xizmat qiladi. Ikkinchidan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli individual rivojlanishni markazga qo'yadi. Uchinchidan, raqamli transformatsiya metodik faoliyatni yangi bosqichga olib chiqib, elektron resurslar va interaktiv vositalarni joriy etishni talab qiladi.

Bundan tashqari, xalqaro tajribada professional hamjamiyatlar modeli alohida ahamiyatga ega. Bu modelga ko'ra, pedagoglar individual emas, balki jamoaviy o'rganish orqali rivojlanadi. Bu esa metodik faoliyatni kollektiv intellekt asosida tashkil etishga imkon beradi.

Xalqaro innovatsion tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish bo'yicha tajribalar shuni ko'rsatadiki, xalqaro innovatsion yondashuvlarni joriy etish masalasi oddiy "transfer" jarayonidan ancha murakkab bo'lib, u chuqur ilmiy asoslangan va kontekstga sezgir metodologiyani talab qiladi. Xorijiy tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish (policy borrowing) ko'pincha kutilgan natijani bermaydi, chunki ta'lim tizimlari o'ziga xos tarixiy, madaniy va institutsional muhitda shakllanadi. Shu bois zamonaviy pedagogik diskursda asosiy urg'u **adaptatsiya va rekontekstualizatsiya** jarayonlariga qaratilmoqda.

Adaptatsiya pedagogik nuqtai nazardan xorijiy modelning mazmuniy yadrosini saqlagan holda, uni milliy ta'lim tizimining ehtiyojlari, qadriyatlari va resurs imkoniyatlariga mos ravishda qayta konstruksiya qilishni anglatadi. Bu jarayon ko'p bosqichli va ko'p omilli bo'lib, u metodik faoliyatda yuqori darajadagi analitik fikrlash, tizimli yondashuv va ilmiy refleksiyani talab qiladi.

Mazkur jarayonning nazariy asoslari bir necha ilmiy paradigmalarga tayanadi. Avvalo, kontekstual yondashuv (context-sensitive approach) har qanday pedagogik modelni uning shakllangan muhitidan ajratib bo'lmasligini ta'kidlaydi. Shu bois, xorijiy tajribani baholashda uning samaradorligini belgilagan omillar — ijtimoiy tuzilma, boshqaruv tizimi, o'qituvchi tayyorgarligi va madaniy qadriyatlarni chuqur tahlil qilish zarur.

Ikkinchi muhim nazariy asos — David Phillips tomonidan ishlab chiqilgan "policy borrowing and lending" konsepsiyasidir [6]. Unga ko'ra, ta'lim siyosati va

metodik modellar bir tizimdan boshqasiga o'tishda transformatsiyaga uchraydi va yangi kontekstda qayta shakllanadi. Bu nazariya xalqaro tajribalarni joriy etishda mexanik ko'chirish emas, balki **interpretatsiya va moslashtirish** zarurligini ilmiy asoslaydi.

Mezoni	Xalqaro tajriba	Milliy tizim	Integratsiya yo'li
Yondashuv	Kompetensiyaviy	Ko'proq bilimga yo'naltirilgan	Kompetensiyaga o'tish
Metodlar	Interaktiv, innovatsion	An'anaviy elementlar ustun	Gibrid metodlar
Baholash	Formativ + summativ	Ko'proq summativ	Formativni kuchaytirish
Texnologiya	Raqamli integratsiya yuqori	O'sish bosqichida	Bosqichma-bosqich joriy etish
O'qituvchi roli	Fasilitator	Axborot beruvchi	Fasilitator modeliga o'tish
Metodik xizmat	Professional hamjamiyat asosida	Tashkiliy yo'naltirilgan	Hamjamiyat modeliga o'tish

1-jadval. Xalqaro tajriba va milliy tizimni taqqoslash

Shuningdek, adaptatsiya jarayoni Everett Rogersning innovatsiyalar diffuziyasi nazariyasi bilan uzviy bog'liq. Mazkur nazariyaga ko'ra, innovatsiya yangi ijtimoiy tizimga kirib borar ekan, u bir necha bosqichdan o'tadi: tanishish, qabul qilish, sinovdan o'tkazish va barqarorlashuv. Ta'lim tizimida ham xalqaro tajriba aynan shu bosqichlar orqali moslashadi va yangi shaklga ega bo'ladi.

Amaliy jihatdan xalqaro tajribalarni moslashtirish murakkab metodologik jarayon sifatida quyidagi kengaytirilgan bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. **Kontekstual diagnostika** – milliy ta'lim tizimining ehtiyojlari, muammolari va rivojlanish nuqtalarini aniqlash.
2. **Selektiv tanlash** – xorijiy tajribaning aynan qaysi elementlari mos kelishini aniqlash.
3. **Analitik dekonstruksiya** – modelni tarkibiy qismlarga ajratib, uning ishlash mexanizmini tushunish.

4. **Rekonstruksiya (adaptatsiya)** – modelni mahalliy sharoitga moslab qayta yig'ish.
5. **Pilot implementatsiya** – tajribani cheklangan miqyosda sinovdan o'tkazish.
6. **Monitoring va refleksiya** – natijalarni tahlil qilish va modelni takomillashtirish.

Ushbu bosqichlar metodik faoliyatni oddiy ijrodan ilmiy boshqaruv darajasiga olib chiqadi.

Xalqaro amaliyotda adaptatsiyaning muvaffaqiyatli namunalari ko'p uchraydi. Masalan, Singapur ta'lim tizimi G'arb pedagogikasining konstruktivistik yondashuvlarini qabul qilgan bo'lsa-da, ularni o'zining qat'iy boshqaruv modeli va milliy qadriyatlari bilan uyg'unlashtirgan. Janubiy Koreya esa texnologik integratsiya modelini moslashtirib, uni milliy raqamli infratuzilma bilan birlashtirgan. Finlandiya tajribasida esa o'qituvchi avtonomiyasi va ishonch modeli markaziy o'rin egallaydi, biroq bu model yuqori darajadagi pedagog tayyorgarligi bilan qo'llab-quvvatlanadi.

Adaptatsiya jarayonida bir qator metodologik xatolar ham uchraydi. Eng keng tarqalgan xatolardan biri — bu “formal transfer”, ya'ni modelning tashqi elementlarini qabul qilib, uning ichki mexanizmlarini e'tibordan chetda qoldirishdir. Ikkinchi xato — kontekstni yetarli darajada hisobga olmaslik bo'lib, bu moslashtirish samaradorligini pasaytiradi. Uchinchisi esa — resurs va kadr tayyorgarligini baholamasdan joriy etishdir.

Zamonaviy ta'lim tizimining tubdan yangilanishi pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablarning sifat jihatdan o'zgarishiga olib keldi. Endilikda o'qituvchi faqat bilim uzatuvchi emas, balki o'quv jarayonini boshqaruvchi, rivojlantiruvchi va reflektiv faoliyat olib boruvchi mutaxassis sifatida qaralmoqda. Shu sababli, pedagog faoliyatini baholash va rivojlantirishda **kompetensiya modellari** markaziy o'rin egallaydi.

O'qituvchi kompetensiyasi modeli pedagogning kasbiy faoliyatini tizimli ravishda tavsiflovchi va uning samaradorligini aniqlovchi nazariy konstruksiyadir. Ushbu model pedagogik faoliyatning turli jihatlarini — bilim, ko'nikma, qadriyat va professional xulq-atvorni bir butun tizim sifatida birlashtiradi. Shu bois kompetensiya modeli metodik faoliyatni ilmiy asosda tashkil etishning muhim vositasi hisoblanadi.

Mazkur masalaning nazariy asoslari kompetensiyaviy yondashuv bilan chambarchas bog'liq. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'lim natijalari faqat o'zlashtirilgan bilimlar bilan emas, balki real faoliyatda namoyon bo'ladigan

qobiliyatlar orqali baholanadi. Bu esa o'qituvchi faoliyatini baholashda yangi mezonlar tizimini shakllantiradi.

Zamonaviy xalqaro amaliyotda o'qituvchi kompetensiyasini tavsiflovchi bir qator modellardan foydalaniladi. Ulardan eng mashhurlaridan biri — **TPACK modeli** bo'lib, u Punya Mishra va Matthew Koehler tomonidan ishlab chiqilgan [7]. Ushbu model uch asosiy komponentning integratsiyasiga asoslanadi:

- fan mazmuni (Content Knowledge);
- pedagogik bilim (Pedagogical Knowledge);
- texnologik bilim (Technological Knowledge).

Mazkur komponentlarning o'zaro kesishuvi o'qituvchining zamonaviy ta'lim muhitida samarali faoliyat olib borishini ta'minlaydi. Bu model ayniqsa raqamli ta'lim sharoitida katta ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, xalqaro amaliyotda **21-asr kompetensiyalari modeli** ham keng qo'llaniladi. Ushbu model pedagogdan quyidagi ko'nikmalarni talab etadi: tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya va hamkorlik. Ushbu kompetensiyalar zamonaviy o'quv jarayonini tashkil etishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va metodik faoliyatni innovatsion yo'nalishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim model — reflektiv amaliyot modeli bo'lib, u Donald Schön tomonidan asoslangan [10]. Ushbu modelga ko'ra, samarali pedagog o'z faoliyatini muntazam ravishda tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi va faoliyatini takomillashtirib boradi. Bu esa metodik faoliyatni uzluksiz rivojlanish jarayoniga aylantiradi.

Kompetensiya modellari metodik faoliyatda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular pedagog faoliyatini baholash uchun aniq mezonlar beradi. Ikkinchidan, kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi. Uchinchidan, metodik xizmatning mazmunini shakllantiradi. Shu bois, ular ta'lim tizimining strategik vositasi sifatida qoraladi.

Shu bilan birga, kompetensiya modellari bilan bog'liq ayrim muammolar ham mavjud. Eng avvalo, ularni haddan tashqari standartlashtirish pedagogik ijodkorlikni cheklashi mumkin. Ikkinchidan, barcha kompetensiyalarni aniq o'lchash murakkab jarayon hisoblanadi. Shu uchun zamonaviy yondashuvlarda kompetensiya modellari qat'iy me'yor emas, rivojlanish yo'nalishi sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, kompetensiya modellari milliy ta'lim tizimiga moslashtirilishi zarur. Har bir mamlakat o'zining ijtimoiy va madaniy xususiyatlaridan kelib chiqib, ushbu modellarning mos variantini ishlab chiqadi. Zero, ular pedagogik

faoliyatni tizimlashtiradi, baholashni aniq mezonlarga asoslaydi va kasbiy rivojlanishni samarali yoʻnaltiradi.

Xalqaro maydonda pedagogik faoliyatni rivojlantirish individual yondashuv doirasidan chiqib, tobora koʻproq **jamoaviy oʻrganish va hamkorlikka asoslangan tizimga** aylanishi kuzatilmoqda. Shu jarayonda professional hamjamiyatlar modeli (Professional Learning Community — PLC) taʼlim sifatini oshirish va metodik faoliyatni modernizatsiya qilishning muhim vositasi sifatida namoyon boʻladi.

Professional hamjamiyat tushunchasi pedagoglar, metodistlar va taʼlim menejerlarining umumiy maqsad asosida birlashib, oʻzaro tajriba almashish, birgalikda muammolarni hal qilish va kasbiy rivojlanishni taʼminlashga qaratilgan tizimli faoliyatini anglatadi. Ushbu model taʼlim tizimida bilimni individual emas, kollektiv ravishda yaratish va rivojlantirish gʻoyasiga asoslanadi.

Mazkur modelning nazariy asoslari bir necha ilmiy yondashuvlarga tayanadi. Avvalo, ijtimoiy konstruktivizm nazariyasiga koʻra, bilim ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadi. Shu bois, pedagoglar oʻrtasidagi hamkorlik oʻrganish samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, Etienne Wenger tomonidan ishlab chiqilgan “amaliyot hamjamiyatlari” konsepsiyasi ham ushbu modelning asosiy nazariy manbalaridan biri hisoblanadi [11]. Ushbu yondashuvga koʻra, professional rivojlanish aynan amaliy faoliyat doirasida, tajriba almashish orqali yuzaga keladi.

Shuningdek, professional hamjamiyatlar modeli Richard DuFour tomonidan ishlab chiqilgan PLC konsepsiyasi bilan chambarchas bogʻliq [8]. Unga koʻra, samarali professional hamjamiyat 3 asosiy tamoyilga asoslanadi:

- oʻquv natijalariga yoʻnaltirilganlik;
- hamkorlikdagi faoliyat;
- uzluksiz takomillashtirish.

Ushbu tamoyillar metodik faoliyatni tizimli va natijaga yoʻnaltirilgan shaklga keltiradi.

Professional hamjamiyatlar modelining asosiy xususiyatlaridan biri — bu **reflektiv va kollektiv oʻrganish muhitini yaratish**dir. Bu yerda pedagoglar oʻz faoliyatini birgalikda tahlil qiladi, dars jarayonlarini muhokama qiladi va samarali metodlarni aniqlaydi. Bu jarayon individual tajribani umumiy bilimga aylantirish imkonini beradi.

Xalqaro amaliyot shuni koʻrsatadiki, professional hamjamiyatlar mavjud boʻlgan taʼlim tizimlarida pedagogik samaradorlik sezilarli darajada oshadi. Masalan, Singapur va Kanada taʼlim tizimlarida oʻqituvchilar muntazam ravishda metodik guruhlarda ishlaydi, bu esa innovatsiyalarni tezroq joriy etish imkonini

beradi. OECD tadqiqotlarida ham o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik ta'lim sifati bilan bevosita bog'liqligi qayd etilgan.

Professional hamjamiyatlar metodik faoliyatda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular bilim almashinuvi platformasini yaratadi. Ikkinchidan, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tezlashtiradi. Uchinchidan, innovatsion g'oyalarni joriy etishni osonlashtiradi. To'rtinchidan, metodik faoliyatni markazlashtirilgan boshqaruvdan ko'ra, tarmoq asosida rivojlantirish imkonini beradi.

Shunday bo'lsada, ushbu modelni joriy etishda ayrim muammolar ham yuzaga keladi. Eng avvalo, pedagoglar o'rtasida hamkorlik madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi jarayonni sekinlashtiradi. Ikkinchidan, vaqt va tashkiliy resurslar yetishmasligi ham muhim to'siq hisoblanadi. Uchinchidan, hamjamiyat faoliyatining formal tusga kirib qolish xavfi mavjud.

Shu sababli, professional hamjamiyatlarni samarali tashkil etish uchun bir qator shart-sharoitlar zarur. Avvalo, ta'lim muassasalarida ochiq muloqot va ishonch muhiti shakllantirilishi kerak. Ikkinchidan, metodik faoliyatni rag'batlantirish tizimi ishlab chiqilishi zarur. Shuningdek, rahbariyat tomonidan ushbu jarayon qo'llab-quvvatlanishi muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi tahlillar asosida aytish mumkinki, professional hamjamiyatlar modeli metodik faoliyatni rivojlantirishda innovatsion va samarali yondashuv hisoblanadi. U pedagogik faoliyatni individual darajadan kollektiv darajaga olib chiqadi, bilim almashinuvi va kasbiy rivojlanishni jadallashtiradi.

Zamonaviy metodik faoliyatda nazariy bilimlarni shakllantirishning o'zi yetarli emas, balki ularni amaliyotda qo'llay olish kompetensiyasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish bo'yicha amaliy mashqlar pedagoglarning analitik, strategik va reflektiv fikrlashini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Amaliy mashqlar metodik faoliyatni "nazariy bilimlar yig'indisi"dan "real professional faoliyat modeli" ga aylantiradi. Ular orqali pedagog xalqaro tajribani faqat o'rganibgina qolmasdan, balki uni tahlil qiladi, qayta ishlaydi va milliy tizimga moslashtirish ko'nikmasini shakllantiradi. Bu esa adaptatsiya kompetensiyasining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Mazkur mashqlarni ishlab chiqishda, avvalo, tajribaga asoslangan o'rganish nazariyasiga tayanish zarur. Ushbu yondashuv David Kolb tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u bilimning amaliyot orqali shakllanishini ta'kidlaydi [9]. Bu nazariyaga ko'ra, o'rganish jarayoni to'rt bosqichdan iborat: konkret tajriba, refleksiya, abstrakt tushunchalar va amaliyotda qo'llash. Shu bois adaptatsiyaga oid mashqlar aynan ushbu siklga asoslangan holda tashkil etilishi lozim.

Amaliy mashqlarni tizimli ravishda quyidagi turkumlarga ajratish mumkin:

Analitik mashqlar

Bu mashqlarda pedagogga muayyan xorijiy tajriba (model, metod yoki tizim) beriladi va undan quyidagilarni aniqlash talab etiladi:

- modelning asosiy gʻoyasi;
- samaradorlik omillari;
- qoʻllanish sharoitlari.

Bu turdagi mashqlar pedagogda tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

Taqqoslovchi mashqlar

Bu mashqlarda xorijiy va milliy tizimlar oʻzaro solishtiriladi. Pedagogdan:

- oʻxshash jihatlarni aniqlash,
- farqlarni tahlil qilish,
- moslashuv imkoniyatlarini baholash talab etiladi. Bu esa kontekstual fikrlashni shakllantiradi.

Adaptatsiya mashqlari

Mazkur mashqlar pedagogdan muayyan xorijiy modelni milliy sharoitga moslashtirishni talab qiladi. Bu jarayonda quyidagilar amalga oshiriladi:

- mos elementlarni tanlash;
- oʻzgartirilishi kerak boʻlgan jihatlarni aniqlash;
- yangi modelni ishlab chiqish.

Bu mashqlar eng murakkab va eng samarali hisoblanadi.

Dizayn mashqlari

Bu turdagi mashqlarda pedagog oʻzining metodik mahsulotini yaratadi. Masalan:

- yangi metodik tavsiyanoma ishlab chiqish;
- dars modeli yaratish;
- baholash tizimini ishlab chiqish.

Bu esa kreativ va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi.

Reflektiv mashqlar

Bu mashqlar pedagogning oʻz faoliyatini tahlil qilishiga qaratilgan. Unda quyidagi savollarga javob beriladi:

- qaysi model samarali boʻldi?
- nimani oʻzgartirish kerak?
- qanday xulosalar chiqarildi?

Bu jarayon Donald Schön tomonidan asoslangan reflektiv amaliyot konsepsiyasiga asoslanadi [10].

Xalqaro amaliyot shuni koʻrsatadiki, aynan amaliy mashqlar orqali pedagoglarning adaptatsiya kompetensiyasi samarali rivojlanadi. Masalan,

Yevropa ta'lim tizimlarida pedagoglar uchun “case-based learning” (vaziyat tahlili) va “problem-based learning” (muammoga asoslangan ta'lim) usullari keng qo'llaniladi. Bu esa real vaziyatlar asosida qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, xalqaro tajribalarni moslashtirishga oid amaliy mashqlar metodik faoliyatni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Ular nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmaga aylantiradi, pedagoglarning analitik va strategik fikrlashini rivojlantiradi hamda ta'lim tizimiga innovatsiyalarni samarali joriy etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. OECD, *Global Education Trends*, 2018
2. OECD, *Trends Shaping Education*, 2018
3. Rogers, E. *Diffusion of Innovations*, 2003
4. Knowles, M. *The Adult Learner*, 1984
5. Comparative Education Studies, 2015
6. Phillips, D. *Policy Borrowing in Education*, 2004
7. Mishra, P. & Koehler, M. *TPACK Model*, 2006
8. DuFour, R. *Professional Learning Communities*, 2004
9. Kolb, D. *Experiential Learning*, 1984
10. Schön, D. *Reflective Practitioner*, 1983
11. Wenger, E. *Communities of Practice*, 1998

THE ROLE OF AUTHENTIC LISTENING RESOURCES IN LANGUAGE INSTRUCTION

Manzura Shamsitdinova

associate professor Tashkent state university of law

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the role of authentic listening resources in English as a Second or Foreign Language (ESL/EFL) instruction. Synthesizing the foundational perspectives of Porter and Porter (1987), Brown (2001), and Mangubhai (2002), the article examines how genuine linguistic input facilitates the transition from classroom-based learning to real-world communicative competence. It explores the dual benefits of linguistic exposure—specifically the navigation of spontaneous speech patterns—and the psychological impact on learner motivation. Finally, the analysis offers strategic recommendations for educators regarding the selection and implementation of

these materials to bridge the gap between academic theory and practical application.

Keywords: *authentic materials, listening comprehension, communicative competence, ESL/EFL pedagogy, learner motivation, real-world application, spontaneous speech, linguistic nuance.*

Introduction: Defining authenticity in the language classroom

In the field of Second Language Acquisition (SLA), the debate regarding the use of “pedagogical” versus “authentic” texts has remained a focal point of curriculum design for decades. Scholars such as Porter and Porter (1987), Brown (2001), and Mangubhai (2002) have consistently argued that the integration of authentic listening materials-defined as texts or audio produced for native speakers rather than for language learners-is not merely an elective strategy but a foundational requirement for achieving true communicative proficiency.

While traditional textbooks often provide “sanitized” audio examples that are slowed down and articulated with unnatural clarity, they often fail to prepare the student for the complexities of organic human interaction. This report evaluates the multifaceted benefits of authentic materials, examining how they refine a learner’s technical skills while simultaneously addressing the affective domain of language learning.

Linguistic proficiency and the navigation of spontaneous speech. One of the primary arguments for the use of authentic materials lies in the exposure they provide to “natural” language usage. Classroom-specific materials often omit the very features that define real-world speech: performance errors, false starts, and linguistic interruptions.

Managing Performance Errors and Interruptions. In spontaneous conversation, speakers rarely produce perfectly structured sentences. Authentic audio exposes learners to the “noise” of real communication - *the ums, ahs*, and self-corrections that occur when a speaker is thinking in real-time. By engaging with these materials, students develop a higher tolerance for ambiguity. They learn that they do not need to understand every single phoneme to grasp the global meaning of a message. This shift from “bottom-up” processing (decoding every sound) to “top-down” processing (using context to infer meaning) is a hallmark of an advanced learner.

Subtext and Predictive Listening. Authentic materials allow students to practice predictive listening. Because real-world language is often tied to specific cultural or social contexts, learners begin to anticipate what a speaker might say next based on intonation, social cues, and previous knowledge. Understanding double meanings and subtext-where the intended meaning differs from the literal

dictionary definition-is only possible when students are exposed to the variety of tones and registers found in authentic media, such as radio broadcasts, podcasts, or films.

The affective domain: Motivation and Relevance. Beyond the technical acquisition of phonetics and syntax, authentic materials play a crucial role in the psychology of the learner. The “Practical Benefits” argument suggests that motivation is intrinsically linked to the perceived utility of the task.

Transparency of practical advantages. When a student is tasked with listening to a recorded telephone message regarding a schedule change or a cancelled appointment, the goal is immediately clear. There is a tangible reward for successful comprehension: the ability to function in a real-world scenario. This transparency fosters a sense of self-efficacy. Unlike abstract grammar drills, which can feel disconnected from reality, authentic tasks provide immediate proof of progress.

Cultural connection and personal interest. The inclusion of popular culture, such as the lyrics of English-speaking bands or segments from popular television shows, connects the classroom to the student’s personal identity. When learners can engage with the music or media they already enjoy outside the classroom, the line between “study” and “life” begins to blur. This sense of relevance encourages a higher level of fluency, as the student views the target language not just as a subject to be mastered, but as a tool to access a broader world of information and entertainment.

Pedagogical implications and implementation strategies

For the educator, the transition to authentic materials requires a shift in teaching philosophy. It is not enough to simply play a difficult recording; the instructor must scaffold the experience to ensure the student remains motivated rather than overwhelmed.

Material suitability and levelling. The primary challenge of using authentic resources is their inherent difficulty. Educators must carefully determine the suitability of materials based on the students' current proficiency levels. This does not always mean choosing “easy” audio; rather, it means designing “easier” tasks for difficult audio. For instance, a beginning student might listen to a complex news report simply to identify the main topic or specific names, while an advanced student might analyse the speaker’s bias or use of irony.

Bridging the gap through technique. Successful integration depends on the techniques used in the classroom. Pre-listening activities-such as brainstorming vocabulary or discussing the cultural context-provide the necessary framework for students to succeed. By varying the learning focus and concentrating on specific

sub-skills, such as gist-listening or listening for detail, teachers can ensure that students remain engaged.

Conclusion: In summary, while an interactive and communicative teaching style provides the social framework for language learning, the content of the lessons must mirror the world in which the students will eventually operate. Authenticity is the bridge between academic study and real-world application.

Listening comprehension is not a passive skill but an active process of construction and interpretation. By prioritizing authentic materials, lesson designers can sustain student interest and cultivate the technical proficiency required for true communicative competence. As Porter, Brown, and Mangubhai have suggested, the ultimate goal of language instruction is to empower the learner to navigate the unpredictable, messy, and rewarding landscape of human communication. To achieve this, the classroom must become a reflection of the real world, one authentic text at a time.

References

1. Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. Longman.
2. Field, J. (2008). *Listening in the language classroom*. Cambridge University Press.
3. Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *Language Teaching*, 40(2), 97-118.
4. Mangubhai, F. (2002). L2 literacy development: A study of a group of children from a non-literate background. *Language, Culture and Curriculum*, 15(2), 123-138.
5. Porter, D., & Porter, S. (1987). Bearings from the classroom. *ELT Journal*, 41(4), 261-267.
6. Rost, M. (2011). *Teaching and researching listening* (2nd ed.). Routledge.
7. Vandergrift, L., & Goh, C. C. (2012). *Teaching and learning second language listening: Metacognition in action*. Routledge.
8. M.Shamsitdinova (2021). To the Review of Difficulties in Teaching Listening Comprehension to Law Students in English Classes. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, 13(1): 274-279.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARI PEDAGOGLARINING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

Sheraliyeva Anora Ergashevna

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada xorijiy davlatlar tajribasi asosida maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Rivojlangan davlatlarda pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda uzluksiz malaka oshirish tizimini samarali tashkil etish bo'yicha ilg'or tajribalar tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy tajribalarni O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimiga integratsiya qilish istiqbollari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagogik kompetentlik, xorij tajribasi, innovatsion texnologiyalar, malaka oshirish, pedagogik mahorat.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты организации системы непрерывного профессионального развития педагогов дошкольных образовательных учреждений на основе зарубежного опыта. Проанализированы передовые подходы развитых стран к повышению профессиональной компетентности педагогов, применению инновационных педагогических технологий и эффективной организации системы повышения квалификации. Также раскрываются перспективы интеграции зарубежного опыта в систему дошкольного образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольное образование, непрерывное профессиональное развитие, педагогическая компетентность, зарубежный опыт, инновационные технологии, повышение квалификации, педагогическое мастерство.

Abstract: This article highlights the theoretical and practical aspects of organizing a system of continuous professional development for preschool education teachers based on foreign experience. It analyzes advanced approaches used in developed countries to improve teachers' professional competence, apply innovative pedagogical technologies, and effectively organize professional training systems. The article also reveals the prospects for integrating foreign experience into the preschool education system of Uzbekistan.

Keywords: primary education, professional competence, foreign experience, pedagogical skills, innovative technologies, quality of education, competency-based approach.

Maktabgacha ta'lim tizimi bolaning intellektual, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim

muassasalari pedagoglarining kasbiy kompetentligini muntazam ravishda rivojlantirib borish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Pedagog olim V.A. Slastenin ta'kidlaganidek, "o'qituvchining kasbiy mahorati ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omildir". Zamonaviy ta'lim tizimida pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, innovatsion metodlarni qo'llovchi hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etuvchi mutaxassis bo'lishi lozim.

Shu jihatdan rivojlangan davlatlarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo'yicha tajribalarini o'rganish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Amerikalik olim J. Raven esa kompetentlikni muayyan faoliyatni samarali amalga oshirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlar majmui sifatida ta'riflaydi. Bu yondashuv zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning ko'p qirrali kompetensiyalarga ega bo'lishi zarurligini ko'rsatadi.

Finlandiya ta'lim tizimi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi bo'yicha eng ilg'or tizimlardan biri hisoblanadi. Bu mamlakatda pedagoglar muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashadi, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boradi va innovatsion metodlarni amaliyotda qo'llaydi.

Finlandiyalik olim Pasi Sahlbergning ta'kidlashicha, ta'lim sifati bevosita o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va uning doimiy rivojlanishiga bog'liqdir. Shu bois Finlandiyada pedagoglarga katta ishonch bildiriladi va ularga metodik erkinlik beriladi.

Singapurda "hayot davomida ta'lim" konsepsiyasi asosida pedagoglarning kasbiy rivojlanish tizimi yo'lga qo'yilgan. O'qituvchilar zamonaviy raqamli texnologiyalar, STEAM yondashuvlari va interfaol metodlarni doimiy o'rganib boradilar.

Amerikalik olim D. Shonning reflektiv pedagogika nazariyasiga ko'ra, o'qituvchi o'z faoliyatini doimiy tahlil qilishi va takomillashtirib borishi lozim. Singapur ta'lim tizimida aynan ushbu yondashuv samarali qo'llaniladi.

Yaponiyada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida mentorlik tizimi muhim o'rin tutadi. Yosh pedagoglar tajribali o'qituvchilar tomonidan yo'naltiriladi va qo'llab-quvvatlanadi.

L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, ta'lim jarayonida tajribali shaxslarning yo'naltiruvchi roli muhim ahamiyatga ega. Yaponiya tajribasi ushbu nazariyaning amaliy ifodasi hisoblanadi.

Germaniya ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uchun zamonaviy texnologiyalar, elektron platformalar va seminar-treninglar keng

qo'llaniladi. O'qituvchilar muntazam ravishda metodik yangiliklar bilan tanishib boradilar.

Nemis pedagogi Adolf Disterveg "yaxshi o'qituvchi bilimni tayyor holda bermaydi, balki uni topishga o'rgatadi" degan fikrni ilgari surgan. Bu yondashuv zamonaviy kompetensiyaviy ta'limning asosini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish va pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini samarali tashkil etish quyidagi natijalarga olib keladi: pedagoglarning kasbiy mahorati oshadi, innovatsion yondashuvlar keng joriy etiladi, ta'lim sifati yaxshilanadi hamda bolaga yo'naltirilgan ta'lim muhiti shakllanadi. Shu bilan birga, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va zamonaviy metodik ta'minotni kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy davlatlar tajribasi maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy manba hisoblanadi. Finlandiya, Singapur, Yaponiya va Germaniya tajribalari pedagogik kompetentlikni rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va ta'lim sifatini oshirishda samarali natijalarni namoyon etadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu tajribalarni milliy qadriyatlar asosida moslashtirib qo'llash, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash hamda zamonaviy ta'lim muhitini shakllantirish orqali yuqori malakali va kompetent pedagoglarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda maktabgacha va maktab ta'limi tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish bo'yicha alohida normativ-huquqiy asoslar yaratildi. 2024–2025-yillardan boshlab maktabgacha ta'lim xodimlari uchun uzluksiz kasbiy rivojlanishning yagona tizimi joriy etilishi belgilandi. Bu tizim vazirlik, malaka oshirish muassasalari va ta'lim tashkilotlari o'rtasidagi vertikal integratsiyaga asoslanadi.

Shuningdek, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash maqsadida raqamli platformalar va "virtual kasbiy rivojlanish" tizimi joriy etilmoqda. Bu esa o'qituvchilarga masofaviy tarzda bilim va ko'nikmalarini oshirish imkonini beradi. Mazkur yondashuv zamonaviy ta'limda raqamlashtirish jarayonining muhim bosqichi sifatida baholanadi.

O'zbekistonda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi tizimi quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirilmoqda:

- malaka oshirish kurslarini 5 yilda bir marta majburiy o'tash tizimi joriy etilmoqda;
- kasbiy rivojlanish soatlari va metodik kunlar tashkil etilmoqda;
- innovatsion va variativ o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda .

Bu o'zgarishlar pedagoglarning doimiy ravishda o'z ustida ishlashini ta'minlashga xizmat qiladi.

Olimlar fikriga ko'ra, uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagogning nafaqat bilim darajasini, balki uning innovatsion fikrlashi va amaliy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Masalan, V.A. Slastenin pedagogik kompetentlikni kasbiy faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omil sifatida talqin qiladi. L.S. Vygotskiy esa ta'lim jarayonida ijtimoiy muhit va hamkorlikning ahamiyatini ta'kidlaydi, bu esa maktabgacha ta'limda mentorlik va hamkorlik tizimining muhimligini asoslaydi.

O'zbekiston amaliyotida ham mentor-pedagog tizimini rivojlantirish, tajriba almashish va metodik yordam ko'rsatish yo'nalishlari kuchaytirilmoqda. Bu esa yosh pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tezlashtiradi.

Bundan tashqari, xalqaro tajribaga asoslangan holda STEAM ta'limi elementlari, raqamli texnologiyalar va interfaol metodlarni joriy etish maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda yaratilayotgan yangi tizimlar pedagoglarning kasbiy ehtiyojlariga moslashgan holda ishlab chiqilayotgani muhim ilmiy yangilik hisoblanadi.

Xorijiy tajribalar va O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini samarali tashkil etish ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Raqamli texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va uzluksiz malaka oshirish tizimining joriy etilishi pedagoglarning kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelgusida ushbu tizimni yanada takomillashtirish, xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish hamda pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga sharoit yaratish orqali maktabgacha ta'lim sifati sezilarli darajada oshishi kutiladi.

Foydanilgan adabiyotlar

1. Slastenin V.A. Pedagogika. – Moskva, 2017.
2. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya asoslari. – Moskva, 2018.
3. Raven J. Competence in Modern Society. – London, 2002.
4. Muslimov N. Kasbiy kompetentlik va pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent, 2020.
5. Xodjayev B. Kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent, 2019.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARI PEDAGOGLARINING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI

Sheraliyeva Anora Ergashevna

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim

metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy davlatlar tajribasi asosida maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatları yoritilgan. Rivojlangan davlatlarda pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda uzluksiz malaka oshirish tizimini samarali tashkil etish bo'yicha ilg'or tajribalar tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy tajribalarni O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimiga integratsiya qilish istiqbollari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagogik kompetentlik, xorij tajribasi, innovatsion texnologiyalar, malaka oshirish, pedagogik mahorat.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты организации системы непрерывного профессионального развития педагогов дошкольных образовательных учреждений на основе зарубежного опыта. Проанализированы передовые подходы развитых стран к повышению профессиональной компетентности педагогов, применению инновационных педагогических технологий и эффективной организации системы повышения квалификации. Также раскрываются перспективы интеграции зарубежного опыта в систему дошкольного образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольное образование, непрерывное профессиональное развитие, педагогическая компетентность, зарубежный опыт, инновационные технологии, повышение квалификации, педагогическое мастерство.

Abstract: This article highlights the theoretical and practical aspects of organizing a system of continuous professional development for preschool education teachers based on foreign experience. It analyzes advanced approaches used in developed countries to improve teachers' professional competence, apply innovative pedagogical technologies, and effectively organize professional training

systems. The article also reveals the prospects for integrating foreign experience into the preschool education system of Uzbekistan.

Keywords: primary education, professional competence, foreign experience, pedagogical skills, innovative technologies, quality of education, competency-based approach.

Maktabgacha ta'lim tizimi bolaning intellektual, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining kasbiy kompetentligini muntazam ravishda rivojlantirib borish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Pedagog olim V.A. Slastenin ta'kidlaganidek, "o'qituvchining kasbiy mahorati ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omildir". Zamonaviy ta'lim tizimida pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, innovatsion metodlarni qo'llovchi hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etuvchi mutaxassis bo'lishi lozim.

Shu jihatdan rivojlangan davlatlarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo'yicha tajribalarini o'rganish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Amerikalik olim J. Raven esa kompetentlikni muayyan faoliyatni samarali amalga oshirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlar majmui sifatida ta'riflaydi. Bu yondashuv zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning ko'p qirrali kompetensiyalarga ega bo'lishi zarurligini ko'rsatadi.

Finlandiya ta'lim tizimi pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi bo'yicha eng ilg'or tizimlardan biri hisoblanadi. Bu mamlakatda pedagoglar muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashadi, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boradi va innovatsion metodlarni amaliyotda qo'llaydi.

Finlandiyalik olim Pasi Sahlbergning ta'kidlashicha, ta'lim sifati bevosita o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va uning doimiy rivojlanishiga bog'liqdir. Shu bois Finlandiyada pedagoglarga katta ishonch bildiriladi va ularga metodik erkinlik beriladi.

Singapurda "hayot davomida ta'lim" konsepsiyasi asosida pedagoglarning kasbiy rivojlanish tizimi yo'lga qo'yilgan. O'qituvchilar zamonaviy raqamli texnologiyalar, STEAM yondashuvlari va interfaol metodlarni doimiy o'rganib boradilar.

Amerikalik olim D. Shonning reflektiv pedagogika nazariyasiga ko'ra, o'qituvchi o'z faoliyatini doimiy tahlil qilishi va takomillashtirib borishi lozim. Singapur ta'lim tizimida aynan ushbu yondashuv samarali qo'llaniladi.

Yaponiyada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida mentorlik tizimi muhim o'rin tutadi. Yosh pedagoglar tajribali o'qituvchilar tomonidan yo'naltiriladi va qo'llab-quvvatlanadi.

L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, ta'lim jarayonida tajribali shaxslarning yo'naltiruvchi roli muhim ahamiyatga ega. Yaponiya tajribasi ushbu nazariyaning amaliy ifodasi hisoblanadi.

Germaniya ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uchun zamonaviy texnologiyalar, elektron platformalar va seminar-treninglar keng qo'llaniladi. O'qituvchilar muntazam ravishda metodik yangiliklar bilan tanishib boradilar.

Nemis pedagogi Adolf Disterveg "yaxshi o'qituvchi bilimni tayyor holda bermaydi, balki uni topishga o'rgatadi" degan fikrni ilgari surgan. Bu yondashuv zamonaviy kompetensiyaviy ta'limning asosini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish va pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini samarali tashkil etish quyidagi natijalarga olib keladi: pedagoglarning kasbiy mahorati oshadi, innovatsion yondashuvlar keng joriy etiladi, ta'lim sifati yaxshilanadi hamda bolaga yo'naltirilgan ta'lim muhiti shakllanadi. Shu bilan birga, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va zamonaviy metodik ta'minotni kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy davlatlar tajribasi maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy manba hisoblanadi. Finlandiya, Singapur, Yaponiya va Germaniya tajribalari pedagogik kompetentlikni rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va ta'lim sifatini oshirishda samarali natijalarni namoyon etadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu tajribalarni milliy qadriyatlar asosida moslashtirib qo'llash, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash hamda zamonaviy ta'lim muhitini shakllantirish orqali yuqori malakali va kompetent pedagoglarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda maktabgacha va maktab ta'limi tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish bo'yicha alohida normativ-huquqiy asoslar yaratildi. 2024–2025-yillardan boshlab maktabgacha ta'lim xodimlari uchun uzluksiz kasbiy rivojlanishning yagona tizimi

joriy etilishi belgilandi. Bu tizim vazirlik, malaka oshirish muassasalari va ta'lim tashkilotlari o'rtasidagi vertikal integratsiyaga asoslanadi.

Shuningdek, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash maqsadida raqamli platformalar va "virtual kasbiy rivojlanish" tizimi joriy etilmoqda. Bu esa o'qituvchilarga masofaviy tarzda bilim va ko'nikmalarini oshirish imkonini beradi. Mazkur yondashuv zamonaviy ta'limda raqamlashtirish jarayonining muhim bosqichi sifatida baholanadi.

O'zbekistonda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi tizimi quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirilmoqda:

- malaka oshirish kurslarini 5 yilda bir marta majburiy o'tash tizimi joriy etilmoqda;
- kasbiy rivojlanish soatlari va metodik kunlar tashkil etilmoqda;
- innovatsion va variativ o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda.

Bu o'zgarishlar pedagoglarning doimiy ravishda o'z ustida ishlashini ta'minlashga xizmat qiladi.

Olimlar fikriga ko'ra, uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagogning nafaqat bilim darajasini, balki uning innovatsion fikrlashi va amaliy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Masalan, V.A. Slastenin pedagogik kompetentlikni kasbiy faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omil sifatida talqin qiladi. L.S. Vygotskiy esa ta'lim jarayonida ijtimoiy muhit va hamkorlikning ahamiyatini ta'kidlaydi, bu esa maktabgacha ta'limda mentorlik va hamkorlik tizimining muhimligini asoslaydi.

O'zbekiston amaliyotida ham mentor-pedagog tizimini rivojlantirish, tajriba almashish va metodik yordam ko'rsatish yo'nalishlari kuchaytirilmoqda. Bu esa yosh pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tezlashtiradi.

Bundan tashqari, xalqaro tajribaga asoslangan holda STEAM ta'limi elementlari, raqamli texnologiyalar va interfaol metodlarni joriy etish maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda yaratilayotgan yangi tizimlar pedagoglarning kasbiy ehtiyojlariga moslashgan holda ishlab chiqilayotgani muhim ilmiy yangilik hisoblanadi.

Xorijiy tajribalar va O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini samarali tashkil etish ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Raqamli texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va uzluksiz malaka oshirish tizimining joriy etilishi pedagoglarning kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelgusida ushbu tizimni yanada takomillashtirish, xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish hamda pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga sharoit yaratish orqali maktabgacha ta'lim sifati sezilarli darajada oshishi kutiladi.

Foydanilgan adabiyotlar

1. Slastenin V.A. Pedagogika. – Moskva, 2017.
2. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya asoslari. – Moskva, 2018.
3. Raven J. Competence in Modern Society. – London, 2002.
4. Muslimov N. Kasbiy kompetentlik va pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent, 2020.
5. Xodjayev B. Kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent, 2019.

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH KURSLARIDA AGROTURIZM OBYEKTLARIGA EKSKURSIYALARNI TASHKIL ETISH

Shodiyeva Nafosat Hamza qizi

A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi,
O‘zbekiston Milliy universiteti Iqtisodiyot fakulteti
Mintaqaviy iqtisodiyot va menejment kafedrasi
1-kurs tayanch doktoranti
e-mail: nafosatkhors@gmail.com
Telefon raqam: +99891 009-69-70

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida agroturizm obyektlariga ekskursiyalarni tashkil etishning xorijiy tajribalari tahlil qilinadi. Xorijiy davlatlarda amaliy ta'limning samarali shakli sifatida ekskursiyalar kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotda agroturizmning ta'limiy ahamiyati, uning pedagogik imkoniyatlari va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: agroturizm, kasbiy rivojlanish, ekskursiya, xorijiy tajriba, uzluksiz ta'lim, kompetensiya.

Аннотация: В статье анализируется зарубежный опыт организации экскурсий на агротуристические объекты в системе непрерывного профессионального развития. Экскурсии рассматриваются как эффективная форма практико-ориентированного обучения. Освещается педагогический

потенциал агротуризма и его влияние на развитие профессиональных компетенций педагогов.

Ключевые слова: агротуризм, профессиональное развитие, экскурсия, зарубежный опыт, непрерывное образование, компетенции.

ORGANIZATION OF EXCURSIONS TO AGROTOURISM SITES IN CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE

Abstract: This article analyzes international experience in organizing excursions to agrotourism sites within continuous professional development courses. Excursions are considered an effective form of practice-oriented learning. The study highlights the educational potential of agrotourism and its impact on teachers' professional competence development.

Keywords: agrotourism, professional development, excursion, international experience, lifelong learning, competence.

Zamonaviy ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagoglarning professional kompetensiyalarini oshirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyatga asoslangan o'qitish shakllari, jumladan ekskursiyalar, o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi [5]. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi o'qituvchilarning professional kompetensiyalarini oshirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [6]. Agroturizm obyektlari esa ta'lim jarayonini real hayotiy muhit bilan bog'lash imkonini beruvchi innovatsion pedagogik resurs sifatida qaraladi. Ular orqali o'qituvchilar qishloq xo'jaligi, ekologiya, iqtisodiyot va turizm sohalarining integratsiyasini amaliy tarzda o'rganish imkoniga ega bo'ladilar.

Xorijiy ilmiy manbalarda uzluksiz ta'lim tizimida ekskursiya metodining samaradorligi keng yoritilgan. Masalan, Kolbning tajriba asosida o'rganish nazariyasiga ko'ra, bilimlar real tajriba orqali chuqurroq o'zlashtiriladi [4]. Shuningdek, John Dewey ta'limni bevosita tajriba bilan bog'lash zarurligini ta'kidlaydi [5]. Shu jihatdan, agroturizm obyektlariga tashkil etilgan ekskursiyalar o'qituvchilarning va o'qituvchilarning amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Agroturizm — bu qishloq hududlarida turizm va qishloq xo'jaligini integratsiya qilgan iqtisodiy va ta'limiy yo'nalishdir [3]. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, agroturizm obyektlari nafaqat iqtisodiy, balki pedagogik ahamiyatga ham ega [1].

Uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslarida agroturizm obyektlariga ekskursiyalar tashkil etish:

- o'qituvchilarning amaliy bilimlarini kengaytiradi;
- real tajribaga asoslangan o'qitish imkonini yaratadi;
- interaktiv ta'lim muhitini shakllantiradi;
- innovatsion yondashuvlarni rivojlantiradi.

OECD (2019) tadqiqotlariga ko'ra, bunday amaliy yondashuvlar ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [5].

Germaniyada agroturizm fermalariga tashkil etilgan ta'lim ekskursiyalari o'qituvchilarning ekologik savodxonligini oshirishda keng qo'llaniladi. Niderlandiyada esa "learning farm" konsepsiyasi asosida kasbiy rivojlanish dasturlari ishlab chiqilgan. AQShda esa Kolbning tajriba asosida o'rganish modeli asosida ekskursiyalar ta'limning ajralmas qismi sifatida qaraladi [4].

Hozirgi ta'lim tizimi doirasida uzluksiz kasbiy rivojlanish o'qituvchilarning amaliy kompetensiyalarini oshirishning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Geografiya hamda iqtisodiyot fanlari o'qituvchilari uchun esa real iqtisodiy va tabiiy jarayonlarni bevosita kuzatish katta pedagogik ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, Toshkent viloyatidagi agroturizm obyektlariga ekskursiyalar tashkil etish nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi. Toshkent viloyatidagi agroturizm va agroiqtisodiy obyektlar A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida geografiya va iqtisodiyot fani o'qituvchilari uchun muhim amaliy ta'lim manbai hisoblanadi.

Jumladan, "Argamak Sher" ot sporti va agroturizm klubida tashkil etiladigan ekskursiyalar qishloq xo'jaligi va turizm sohalarining o'zaro integratsiyasini chuqur o'rganishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur obyekt iqtisodiy faoliyat turlarini tahlil qilish va hududiy xizmatlar tizimining rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

Shuningdek, "Parkent tumani fermer xo'jaliklari (agroklastarlar)"ga yo'naltirilgan ekskursiyalar agrar iqtisodiyotning amaliy jihatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, o'qituvchilarga klaster tizimi faoliyatini tahlil qilish va qishloq xo'jaligi samaradorligini baholash imkonini beradi. Bu jarayon orqali hududiy ishlab chiqarish tizimining iqtisodiy mexanizmlari yanada chuqurroq anglanadi.

Bundan tashqari, "Kiyik fermasi (eko-agroturizm obyektlari)"ga tashkil etiladigan ekskursiyalar ekologik va biologik yo'nalishdagi bilimlarni kengaytirishga xizmat qiladi. Ushbu obyektlarda bioxilma-xillikni saqlash jarayonlari o'rganilib, ekologik iqtisodiyot tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, agroturizm va tabiat muhofazasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglash hamda

barqaror rivojlanish konsepsiyasini real amaliy misollar orqali tushunish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalarini umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslari doirasida agroturizm obyektlariga tashkil etilgan ekskursiyalar pedagoglarning kasbiy salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Bunday amaliy ta'lim shakli o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish bilan birga, ularning tizimli va tanqidiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, agroturizm obyektlarida amalga oshiriladigan real kuzatuv va tahlil jarayonlari nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiya qilish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, mazkur yondashuv innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashga zamin yaratib, ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv shaklda tashkil etishga yordam beradi. Umuman olganda, xorijiy tajribalar asosida agroturizm obyektlariga ekskursiyalarni tashkil etish uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida samarali metod sifatida e'tirof etiladi hamda zamonaviy pedagogik innovatsiyalarni joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
2. Ergashboyev, M. J., & Eshmuradov, U. T. (2025). Agroturizmni joriy etishda fermer xo'jaliklarining o'rni. *International Sciences, Education and New Learning Technologies*, 1(12), 36–41. <https://doi.org/10.5281/zenodo>
3. FAO (2021). *Agrotourism and Rural Development*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
4. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. New Jersey: Prentice Hall.
5. OECD (2019). *Learning for the Future: Competency-Based Education*. Paris: OECD Publishing.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi (2021). *Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha metodik qo'llanma*. Toshkent.
7. O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi (2022). *Agroturizmni rivojlantirish konsepsiyasi va hududiy imkoniyatlar*. Toshkent.

XALQARO PROFESSIONAL STANDARTLAR VA MILLIY TIZIM INTEGRATSIYASI

Sultonova Lobar Abdunosir qizi*A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti**“Ta’lim menejmenti” kafedrası**Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.*

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro professional standartlar va milliy ta'lim tizimi integratsiyasining nazariy asoslari tahlil qilingan. Unda xalqaro innovatsion tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuv hamda professional hamjamiyatlar modelining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, metodik faoliyatni rivojlantirishda adaptatsiya mexanizmlarining o'rnini ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro professional standartlar, metodik faoliyat, kompetensiyaviy yondashuv, professional hamjamiyat, adaptatsiya mexanizmi, reflektiv amaliyot, innovatsion ta'lim, milliy ta'lim tizimi.

Аннотация. В данной статье проанализированы теоретические основы интеграции международных профессиональных стандартов и национальной системы образования. Освещены вопросы адаптации международного инновационного опыта к национальным условиям, значение компетентностного подхода и модели профессионального сообщества. Также научно обоснована роль механизмов адаптации в развитии методической деятельности.

Ключевые слова: международные профессиональные стандарты, методическая деятельность, компетентностный подход, профессиональное сообщество, механизм адаптации, рефлексивная практика, инновационное образование, национальная система образования.

Abstact. This article analyzes the theoretical foundations of the integration of international professional standards and the national education system. It highlights the adaptation of international innovative experience to national conditions, the importance of the competency-based approach, and the professional learning community model. The article also scientifically substantiates the role of adaptation mechanisms in the development of methodological activities.

Keywords: international professional standards, methodological activity, competency-based approach, professional community, adaptation mechanism, reflective practice, innovative education, national education system.

Zamonaviy globallashuv jarayonlari ta'lim tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda ta'lim sifati, pedagogik faoliyat samaradorligi va metodik xizmatlar rivoji ko'p jihatdan xalqaro tajribalar bilan uyg'unlashuv darajasi bilan belgilanadi. Shu bois, xalqaro professional standartlar va milliy ta'lim tizimi o'rtasidagi integratsiya masalasi dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

Xalqaro professional standartlar pedagog faoliyatiga qo'yiladigan zamonaviy talablarni belgilab beruvchi mezonlar tizimidir. Ular ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Bunday standartlar ko'pincha ilg'or ta'lim tizimlari tajribasiga asoslangan bo'lib, ularning asosiy maqsadi ta'lim sifatini global darajada uyg'unlashtirishdir.

Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib olish har doim ham samarali natija bermaydi. Chunki har bir mamlakatning ijtimoiy-madaniy muhiti, ta'lim tizimi, iqtisodiy sharoiti va pedagogik an'analari o'ziga xosdir. Shu sababli, zamonaviy pedagogika fanida "adaptatsiya" — ya'ni xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish tamoyili ustuvor hisoblanadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli ta'lim tizimlari xalqaro tajribalarni to'liq ko'chirib olmasdan, balki ularni o'z milliy kontekstiga moslashtirgan holda joriy etadi [1]. Bu esa ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi hamda innovatsion yondashuvlarni samarali tatbiq etishga imkon yaratadi.

Xalqaro tajriba pedagogik faoliyatda sinovdan o'tgan, ilmiy asoslangan va yuqori natijadorlikka ega bo'lgan yondashuvlar majmuasini ifodalaydi. Ushbu tajriba ko'pincha rivojlangan ta'lim tizimlari — masalan, Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar amaliyotida shakllangan bo'lib, ular ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchi kasbining nufuzini mustahkamlash va metodik xizmatni institutsional darajada rivojlantirishga erishgan. Biroq, mazkur tajribalarni o'rganishda eng muhim jihat — ularni kontekst bilan birga anglashdir, chunki har bir tizim o'ziga xos ijtimoiy-madaniy muhitda shakllangan.

Metodik faoliyatni xalqaro tajribalar asosida rivojlantirishning nazariy asoslari bir necha fundamental ilmiy yondashuvlarga tayanadi. Avvalo, ta'limning globallashuvi konsepsiyasi ta'lim tizimlarining o'zaro yaqinlashuvi va tajriba almashinuvini taqozo etadi. OECDning strategik hisobotlarida ta'lim tizimlari uchun moslashuvchanlik, innovatsionlik va global tendensiyalarga javob bera olish qobiliyati asosiy omil sifatida qayd etiladi [2].

Ikkinchi muhim nazariy asos — Comparative Education (qiyosiy ta'lim) bo'lib, u turli mamlakatlar ta'lim tizimlarini qiyosiy tahlil qilish orqali samarali

metodik modellarni aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o'qituvchiga "nega aynan shu model ishlagan" degan savolga javob topishga imkon beradi. Shu orqali metodik qarorlar ilmiy asoslangan holda qabul qilinadi.

Uchinchi nazariy ustun — Everett Rogers tomonidan ishlab chiqilgan innovatsiyalar diffuziyasi nazariyasidir [3]. Bu nazariyaga ko'ra, har qanday innovatsiya jamiyatda bosqichma-bosqich tarqaladi va uning qabul qilinishi ijtimoiy muhitga bog'liq bo'ladi. Metodik faoliyat nuqtai nazaridan bu shuni anglatadiki, xalqaro tajribani joriy etish "ko'chirish" emas, ijtimoiy-pedagogik jarayondir.

To'rtinchi muhim nazariy asos — uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) konsepsiyasidir. Zamonaviy ta'lim tizimlarida pedagoglarning kasbiy o'sishi doimiy jarayon sifatida qaraladi. Bu jarayon ilmiy tadqiqot, refleksiya va amaliy faoliyat uyg'unligida amalga oshiriladi. Malcolm Knowles asoslagan androgogik yondashuv esa kattalar o'rganishida tajriba va mustaqillik muhim ekanini ta'kidlaydi [4].

Xalqaro tajribalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, metodik faoliyatni rivojlantirishda bir qator ustuvor yo'nalishlar shakllangan. Birinchidan, kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijalarini real faoliyat bilan bog'lashga xizmat qiladi. Ikkinchidan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli individual rivojlanishni markazga qo'yadi. Uchinchidan, raqamli transformatsiya metodik faoliyatni yangi bosqichga olib chiqib, elektron resurslar va interaktiv vositalarni joriy etishni talab qiladi.

Bundan tashqari, xalqaro tajribada professional hamjamiyatlar modeli alohida ahamiyatga ega. Bu modelga ko'ra, pedagoglar individual emas, balki jamoaviy o'rganish orqali rivojlanadi. Bu esa metodik faoliyatni kollektiv intellekt asosida tashkil etishga imkon beradi.

Xalqaro innovatsion tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish bo'yicha tajribalar shuni ko'rsatadiki, xalqaro innovatsion yondashuvlarni joriy etish masalasi oddiy "transfer" jarayonidan ancha murakkab bo'lib, u chuqur ilmiy asoslangan va kontekstga sezgir metodologiyani talab qiladi. Xorijiy tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish (policy borrowing) ko'pincha kutilgan natijani bermaydi, chunki ta'lim tizimlari o'ziga xos tarixiy, madaniy va institutsional muhitda shakllanadi. Shu bois zamonaviy pedagogik diskursda asosiy urg'u **adaptatsiya va rekontekstualizatsiya** jarayonlariga qaratilmoqda.

Adaptatsiya pedagogik nuqtai nazardan xorijiy modelning mazmuniy yadrosini saqlagan holda, uni milliy ta'lim tizimining ehtiyojlari, qadriyatlari va resurs imkoniyatlariga mos ravishda qayta konstruktsiya qilishni anglatadi. Bu

jarayon ko'p bosqichli va ko'p omilli bo'lib, u metodik faoliyatda yuqori darajadagi analitik fikrlash, tizimli yondashuv va ilmiy refleksiyaning talab qiladi.

Mazkur jarayonning nazariy asoslari bir necha ilmiy paradigmalarga tayanadi. Avvalo, kontekstual yondashuv (context-sensitive approach) har qanday pedagogik modelni uning shakllangan muhitidan ajratib bo'lmashligini ta'kidlaydi. Shu bois, xorijiy tajribani baholashda uning samaradorligini belgilagan omillar — ijtimoiy tuzilma, boshqaruv tizimi, o'qituvchi tayyorgarligi va madaniy qadriyatlarni chuqur tahlil qilish zarur.

Ikkinchi muhim nazariy asos — David Phillips tomonidan ishlab chiqilgan “policy borrowing and lending” konsepsiyasidir [6]. Unga ko'ra, ta'lim siyosati va metodik modellar bir tizimdan boshqasiga o'tishda transformatsiyaga uchraydi va yangi kontekstda qayta shakllanadi. Bu nazariya xalqaro tajribalarni joriy etishda mexanik ko'chirish emas, balki **interpretatsiya va moslashtirish** zarurligini ilmiy asoslaydi.

Mezoni	Xalqaro tajriba	Milliy tizim	Integratsiya yo'li
Yondashuv	Kompetensiyaviy	Ko'proq bilimga yo'naltirilgan	Kompetensiyaga o'tish
Metodlar	Interaktiv, innovatsion	An'anaviy elementlar ustun	Gibrid metodlar
Baholash	Formativ + summativ	Ko'proq summativ	Formativni kuchaytirish
Texnologiya	Raqamli integratsiya yuqori	O'sish bosqichida	Bosqichma-bosqich joriy etish
O'qituvchi roli	Fasilitator	Axborot beruvchi	Fasilitator modeliga o'tish
Metodik xizmat	Professional hamjamiyat asosida	Tashkiliy yo'naltirilgan	Hamjamiyat modeliga o'tish

1-jadval. Xalqaro tajriba va milliy tizimni taqqoslash

Shuningdek, adaptatsiya jarayoni Everett Rogersning innovatsiyalar diffuziyasi nazariyasi bilan uzviy bog'liq. Mazkur nazariyaga ko'ra, innovatsiya yangi ijtimoiy tizimga kirib borar ekan, u bir necha bosqichdan o'tadi: tanishish,

qabul qilish, sinovdan o'tkazish va barqarorlashuv. Ta'lim tizimida ham xalqaro tajriba aynan shu bosqichlar orqali moslashadi va yangi shaklga ega bo'ladi.

Amaliy jihatdan xalqaro tajribalarni moslashtirish murakkab metodologik jarayon sifatida quyidagi kengaytirilgan bosqichlarni o'z ichiga oladi:

7. **Kontekstual diagnostika** – milliy ta'lim tizimining ehtiyojlari, muammolari va rivojlanish nuqtalarini aniqlash.

8. **Selektiv tanlash** – xorijiy tajribaning aynan qaysi elementlari mos kelishini aniqlash.

9. **Analitik dekonstruksiya** – modelni tarkibiy qismlarga ajratib, uning ishlash mexanizmini tushunish.

10. **Rekonstruksiya (adaptatsiya)** – modelni mahalliy sharoitga moslab qayta yig'ish.

11. **Pilot implementatsiya** – tajribani cheklangan miqyosda sinovdan o'tkazish.

12. **Monitoring va refleksiya** – natijalarni tahlil qilish va modelni takomillashtirish.

Ushbu bosqichlar metodik faoliyatni oddiy ijrodan ilmiy boshqaruv darajasiga olib chiqadi.

Xalqaro amaliyotda adaptatsiyaning muvaffaqiyatli namunalari ko'p uchraydi. Masalan, Singapur ta'lim tizimi G'arb pedagogikasining konstruktivistik yondashuvlarini qabul qilgan bo'lsa-da, ularni o'zining qat'iy boshqaruv modeli va milliy qadriyatlari bilan uyg'unlashtirgan. Janubiy Koreya esa texnologik integratsiya modelini moslashtirib, uni milliy raqamli infratuzilma bilan birlashtirgan. Finlandiya tajribasida esa o'qituvchi avtonomiyasi va ishonch modeli markaziy o'rin egallaydi, biroq bu model yuqori darajadagi pedagog tayyorgarligi bilan qo'llab-quvvatlanadi.

Adaptatsiya jarayonida bir qator metodologik xatolar ham uchraydi. Eng keng tarqalgan xatolardan biri — bu “formal transfer”, ya'ni modelning tashqi elementlarini qabul qilib, uning ichki mexanizmlarini e'tibordan chetda qoldirishdir. Ikkinchi xato — kontekstni yetarli darajada hisobga olmaslik bo'lib, bu moslashtirish samaradorligini pasaytiradi. Uchinchisi esa — resurs va kadr tayyorgarligini baholamasdan joriy etishdir.

Zamonaviy ta'lim tizimining tubdan yangilanishi pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablarning sifat jihatdan o'zgarishiga olib keldi. Endilikda o'qituvchi faqat bilim uzatuvchi emas, balki o'quv jarayonini boshqaruvchi, rivojlantiruvchi va reflektiv faoliyat olib boruvchi mutaxassis sifatida qaralmoqda. Shu sababli, pedagog faoliyatini baholash va rivojlantirishda **kompetensiya modellari** markaziy o'rin egallaydi.

O'qituvchi kompetensiyasi modeli pedagogning kasbiy faoliyatini tizimli ravishda tavsiflovchi va uning samaradorligini aniqlovchi nazariy konstruksiyadir. Ushbu model pedagogik faoliyatning turli jihatlarini — bilim, ko'nikma, qadriyat va professional xulq-atvorni bir butun tizim sifatida birlashtiradi. Shu bois kompetensiya modeli metodik faoliyatni ilmiy asosda tashkil etishning muhim vositasi hisoblanadi.

Mazkur masalaning nazariy asoslari kompetensiyaviy yondashuv bilan chambarchas bog'liq. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'lim natijalari faqat o'zlashtirilgan bilimlar bilan emas, balki real faoliyatda namoyon bo'ladigan qobiliyatlar orqali baholanadi. Bu esa o'qituvchi faoliyatini baholashda yangi mezonlar tizimini shakllantiradi.

Zamonaviy xalqaro amaliyotda o'qituvchi kompetensiyasini tavsiflovchi bir qator modellardan foydalaniladi. Ulardan eng mashhurlaridan biri — **TPACK modeli** bo'lib, u Punya Mishra va Matthew Koehler tomonidan ishlab chiqilgan [7]. Ushbu model uch asosiy komponentning integratsiyasiga asoslanadi:

- fan mazmuni (Content Knowledge);
- pedagogik bilim (Pedagogical Knowledge);
- texnologik bilim (Technological Knowledge).

Mazkur komponentlarning o'zaro kesishuvi o'qituvchining zamonaviy ta'lim muhitida samarali faoliyat olib borishini ta'minlaydi. Bu model ayniqsa raqamli ta'lim sharoitida katta ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, xalqaro amaliyotda **21-asr kompetensiyalari modeli** ham keng qo'llaniladi. Ushbu model pedagogdan quyidagi ko'nikmalarni talab etadi: tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya va hamkorlik. Ushbu kompetensiyalar zamonaviy o'quv jarayonini tashkil etishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va metodik faoliyatni innovatsion yo'nalishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim model — reflektiv amaliyot modeli bo'lib, u Donald Schön tomonidan asoslangan [10]. Ushbu modelga ko'ra, samarali pedagog o'z faoliyatini muntazam ravishda tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi va faoliyatini takomillashtirib boradi. Bu esa metodik faoliyatni uzluksiz rivojlanish jarayoniga aylantiradi.

Kompetensiya modellari metodik faoliyatda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular pedagog faoliyatini baholash uchun aniq mezonlar beradi. Ikkinchidan, kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi. Uchinchidan, metodik xizmatning mazmunini shakllantiradi. Shu bois, ular ta'lim tizimining strategik vositasi sifatida qaraladi.

Shu bilan birga, kompetensiya modellari bilan bog'liq ayrim muammolar ham mavjud. Eng avvalo, ularni haddan tashqari standartlashtirish pedagogik ijodkorlikni cheklashi mumkin. Ikkinchidan, barcha kompetensiyalarni aniq o'lchash murakkab jarayon hisoblanadi. Shu uchun zamonaviy yondashuvlarda kompetensiya modellari qat'iy me'yor emas, rivojlanish yo'nalishi sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, kompetensiya modellari milliy ta'lim tizimiga moslashtirilishi zarur. Har bir mamlakat o'zining ijtimoiy va madaniy xususiyatlaridan kelib chiqib, ushbu modellarning mos variantini ishlab chiqadi. Zero, ular pedagogik faoliyatni tizimlashtiradi, baholashni aniq mezonlarga asoslaydi va kasbiy rivojlanishni samarali yo'naltiradi.

Xalqaro maydonda pedagogik faoliyatni rivojlantirish individual yondashuv doirasidan chiqib, tobora ko'proq **jamoaviy o'rganish va hamkorlikka asoslangan tizimga** aylanishi kuzatilmoqda. Shu jarayonda professional hamjamiyatlar modeli (Professional Learning Community — PLC) ta'lim sifatini oshirish va metodik faoliyatni modernizatsiya qilishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Professional hamjamiyat tushunchasi pedagoglar, metodistlar va ta'lim menejerlarining umumiy maqsad asosida birlashib, o'zaro tajriba almashish, birgalikda muammolarni hal qilish va kasbiy rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan tizimli faoliyatini anglatadi. Ushbu model ta'lim tizimida bilimni individual emas, kollektiv ravishda yaratish va rivojlantirish g'oyasiga asoslanadi.

Mazkur modelning nazariy asoslari bir necha ilmiy yondashuvlarga tayanadi. Avvalo, ijtimoiy konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, bilim ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadi. Shu bois, pedagoglar o'rtasidagi hamkorlik o'rganish samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, Etienne Wenger tomonidan ishlab chiqilgan "amaliyot hamjamiyatlari" konsepsiyasi ham ushbu modelning asosiy nazariy manbalaridan biri hisoblanadi [11]. Ushbu yondashuvga ko'ra, professional rivojlanish aynan amaliy faoliyat doirasida, tajriba almashish orqali yuzaga keladi.

Shuningdek, professional hamjamiyatlar modeli Richard DuFour tomonidan ishlab chiqilgan PLC konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liq [8]. Unga ko'ra, samarali professional hamjamiyat 3 asosiy tamoyilga asoslanadi:

- o'quv natijalariga yo'naltirilganlik;
- hamkorlikdagi faoliyat;
- uzluksiz takomillashtirish.

Ushbu tamoyillar metodik faoliyatni tizimli va natijaga yo'naltirilgan shaklga keltiradi.

Professional hamjamiyatlar modelining asosiy xususiyatlaridan biri — bu **reflektiv va kollektiv o'rganish muhitini yaratish**dir. Bu yerda pedagoglar o'z faoliyatini birgalikda tahlil qiladi, dars jarayonlarini muhokama qiladi va samarali metodlarni aniqlaydi. Bu jarayon individual tajribani umumiy bilimga aylantirish imkonini beradi.

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, professional hamjamiyatlar mavjud bo'lgan ta'lim tizimlarida pedagogik samaradorlik sezilarli darajada oshadi. Masalan, Singapur va Kanada ta'lim tizimlarida o'qituvchilar muntazam ravishda metodik guruhlarida ishlaydi, bu esa innovatsiyalarni tezroq joriy etish imkonini beradi. OECD tadqiqotlarida ham o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik ta'lim sifati bilan bevosita bog'liqligi qayd etilgan.

Professional hamjamiyatlar metodik faoliyatda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular bilim almashinuvi platformasini yaratadi. Ikkinchidan, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tezlashtiradi. Uchinchidan, innovatsion g'oyalarni joriy etishni osonlashtiradi. To'rtinchidan, metodik faoliyatni markazlashtirilgan boshqaruvdan ko'ra, tarmoq asosida rivojlantirish imkonini beradi.

Shunday bo'lsada, ushbu modelni joriy etishda ayrim muammolar ham yuzaga keladi. Eng avvalo, pedagoglar o'rtasida hamkorlik madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi jarayonni sekinlashtiradi. Ikkinchidan, vaqt va tashkiliy resurslar yetishmasligi ham muhim to'siq hisoblanadi. Uchinchidan, hamjamiyat faoliyatining formal tusga kirib qolish xavfi mavjud.

Shu sababli, professional hamjamiyatlarni samarali tashkil etish uchun bir qator shart-sharoitlar zarur. Avvalo, ta'lim muassasalarida ochiq muloqot va ishonch muhiti shakllantirilishi kerak. Ikkinchidan, metodik faoliyatni rag'batlantirish tizimi ishlab chiqilishi zarur. Shuningdek, rahbariyat tomonidan ushbu jarayon qo'llab-quvvatlanishi muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi tahlillar asosida aytish mumkinki, professional hamjamiyatlar modeli metodik faoliyatni rivojlantirishda innovatsion va samarali yondashuv hisoblanadi. U pedagogik faoliyatni individual darajadan kollektiv darajaga olib chiqadi, bilim almashinuvi va kasbiy rivojlanishni jadallashtiradi.

Zamonaviy metodik faoliyatda nazariy bilimlarni shakllantirishning o'zi yetarli emas, balki ularni amaliyotda qo'llay olish kompetensiyasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish bo'yicha amaliy mashqlar pedagoglarning analitik, strategik va reflektiv fikrlashini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Amaliy mashqlar metodik faoliyatni “nazariy bilimlar yig'indisi”dan “real professional faoliyat modeli” ga aylantiradi. Ular orqali pedagog xalqaro tajribani

faqat o'rganibgina qolmasdan, balki uni tahlil qiladi, qayta ishlaydi va milliy tizimga moslashtirish ko'nikmasini shakllantiradi. Bu esa adaptatsiya kompetensiyasining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Mazkur mashqlarni ishlab chiqishda, avvalo, tajribaga asoslangan o'rganish nazariyasiga tayanish zarur. Ushbu yondashuv David Kolb tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u bilimning amaliyot orqali shakllanishini ta'kidlaydi [9]. Bu nazariyaga ko'ra, o'rganish jarayoni to'rt bosqichdan iborat: konkret tajriba, refleksiya, abstrakt tushunchalar va amaliyotda qo'llash. Shu bois adaptatsiyaga oid mashqlar aynan ushbu siklga asoslangan holda tashkil etilishi lozim.

Amaliy mashqlarni tizimli ravishda quyidagi turkumlarga ajratish mumkin:

Analitik mashqlar

Bu mashqlarda pedagogga muayyan xorijiy tajriba (model, metod yoki tizim) beriladi va undan quyidagilarni aniqlash talab etiladi:

- modelning asosiy g'oyasi;
- samaradorlik omillari;
- qo'llanish sharoitlari.

Bu turdagi mashqlar pedagogda tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

Taqqoslovchi mashqlar

Bu mashqlarda xorijiy va milliy tizimlar o'zaro solishtiriladi. Pedagogdan:

- o'xshash jihatlarni aniqlash,
- farqlarni tahlil qilish,
- moslashuv imkoniyatlarini baholash talab etiladi. Bu esa kontekstual fikrlashni shakllantiradi.

Adaptatsiya mashqlari

Mazkur mashqlar pedagogdan muayyan xorijiy modelni milliy sharoitga moslashtirishni talab qiladi. Bu jarayonda quyidagilar amalga oshiriladi:

- mos elementlarni tanlash;
- o'zgartirilishi kerak bo'lgan jihatlarni aniqlash;
- yangi modelni ishlab chiqish.

Bu mashqlar eng murakkab va eng samarali hisoblanadi.

Dizayn mashqlari

Bu turdagi mashqlarda pedagog o'zining metodik mahsulotini yaratadi. Masalan:

- yangi metodik tavsiyanoma ishlab chiqish;
- dars modeli yaratish;
- baholash tizimini ishlab chiqish.

Bu esa kreativ va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi.

Reflektiv mashqlar

Bu mashqlar pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilishiga qaratilgan. Unda quyidagi savollarga javob beriladi:

- qaysi model samarali bo'ldi?
- nimani o'zgartirish kerak?
- qanday xulosalar chiqarildi?

Bu jarayon Donald Schön tomonidan asoslangan reflektiv amaliyot konsepsiyasiga asoslanadi [10].

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, aynan amaliy mashqlar orqali pedagoglarning adaptatsiya kompetensiyasi samarali rivojlanadi. Masalan, Yevropa ta'lim tizimlarida pedagoglar uchun “case-based learning” (vaziyat tahlili) va “problem-based learning” (muammoga asoslangan ta'lim) usullari keng qo'llaniladi. Bu esa real vaziyatlar asosida qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, xalqaro tajribalarni moslashtirishga oid amaliy mashqlar metodik faoliyatni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Ular nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmaga aylantiradi, pedagoglarning analitik va strategik fikrlashini rivojlantiradi hamda ta'lim tizimiga innovatsiyalarni samarali joriy etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. OECD, *Global Education Trends*, 2018
2. OECD, *Trends Shaping Education*, 2018
3. Rogers, E. *Diffusion of Innovations*, 2003
4. Knowles, M. *The Adult Learner*, 1984
5. Comparative Education Studies, 2015
6. Phillips, D. *Policy Borrowing in Education*, 2004
7. Mishra, P. & Koehler, M. *TPACK Model*, 2006
8. DuFour, R. *Professional Learning Communities*, 2004
9. Kolb, D. *Experiential Learning*, 1984
10. Schön, D. *Reflective Practitioner*, 1983
11. Wenger, E. *Communities of Practice*, 1998

PISA XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA XXI ASR KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Tashenova Gulzoda Botirxan qizi

Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti

Kattalar ta'limi mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda PISA xalqaro baholash dasturining ta'lim tizimidagi o'rni va PISA asosida o'quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini (4K

modeli: tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya va kollaboratsiya) shakllantirish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. O'zbekistonning PISA-2022 tadqiqotidagi ishtiroki natijalari o'rganiladi va ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarni dunyo hamjamiyati hamda raqamli jamiyatga moslashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar chiqiladi.

Kalit so'zlar: *PISA dasturi, XXI asr kompetensiyalari, 4K modeli, ta'lim sifati, kreativ fikrlash, raqamli savodxonlik, xalqaro baholash.*

Аннотация: *В данной тезисе научно-теоретически проанализирована роль международной программы оценки PISA в системе образования и вопросы формирования у учащихся компетенций XXI века (модель 4К: критическое мышление, креативность, коммуникация и коллаборация) на основе PISA. Рассматриваются результаты участия Узбекистана в исследовании PISA-2022, а также делаются научные выводы и практические рекомендации по повышению качества образования и адаптации учащихся к мировому сообществу и цифровому обществу.*

Ключевые слова: *Программа PISA, компетенции XXI века, модель 4К, качество образования, креативное мышление, цифровая грамотность, международное оценивание.*

Annotation: *This thesis scientifically and theoretically analyzes the role of the PISA international assessment program in the education system and the issues of developing 21st-century competencies (4C model: critical thinking, creativity, communication, and collaboration) in students based on PISA. The results of Uzbekistan's participation in the PISA-2022 study are examined, and scientific conclusions and practical recommendations are made to improve the quality of education and to adapt students to the global community and the digital society.*

Keywords: *PISA program, 21st-century competencies, 4C model, education quality, creative thinking, digital literacy, international assessment.*

Dunyo talim tizimida yuz berayotgan globallashuv va integratsiya jarayonlari sharoitida o'sib kelayotgan yosh avlodni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki ularda real hayotiy vaziyatlarda muammolarni hal qila olish qobiliyatini shakllantirish eng dolzarb masalalardan biriga aylandi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan amalga oshiriladigan PISA (Programme for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturi aynan shu maqsadga xizmat qilib, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematika savodxonlik va tabiiy fanlar savodxonligini, shuningdek, ularning XXI asr kompetensiyalarini qay darajada egallaganligini baholaydi[1]. Bugungi kunda an'anaviy yodlashga asoslangan ta'lim tizimi o'z o'rnini kompetensiyaviy yondashuvga asoalangan ta'lim tizimiga o'z o'rnini bo'shatib bermoqda. PISA

dasturi asoschisi va OECD ta'lim departamenti direktori Andreas Shlyayxer ta'kidlaganidek, "Trigonometriya 400 yil oldin dalalarni o'lchash uchun foydali bo'lgan, ammo bugungi kunda biz o'quvchilar nimalarni o'rganayotganiga chuqurroq e'tibor qaratishimiz kerak. Ta'lim real hayotiy talablarga javob bermas ekan, yosh avlod o'zining vaqti va kuchini unga sarflash ehtimoli juda kam"[2]. Ushbu fikrlar ta'lim mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish va o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish zarurati borligini asoslaydi.

XXI asr kompetensiyalari xalqaro pedagogik amaliyotda "4K modeli" (inglizcha 4C: Critical thinking, Creativity, Communication, Collaboration) sifatida e'tirof etiladi. Bu model o'z ichiga tanqidiy fikrlash, kreativlik (ijodkorlik), kommunikatsiya (muloqotchanlik) va kollaboratsiya (jamoadam hamkorlikda ishlash) ko'nikmalarini oladi[3]. PISA tadqiqotlari o'quvchilarning aynan shu ko'nikmalarini turli hayotiy vaziyatlarda va nostandart topshiriqlar orqali sinovdan o'tkazadi. O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish maqsadida qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da 2030-yilga kelib PISA xalqaro baholash dasturi reytingida O'zbekistonning kuchli 30 ta ilg'or mamlakat qatoriga kirishiga erishish strategik maqsad sifatida belgilab qo'yildi[4].

O'zbekiston o'z tarixida ilk bor 2022-yilda PISA xalqaro baholash tadqiqotida ishtirok etdi. Ushbu debyut ishtirok milliy ta'lim tizimimizning yutuqlari bilan bir qatorda, xalqaro standartlar bilan solishtirganda mavjud bo'shliqlarni ham yaqqol ko'rsatib berdi. PISA-2022 natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi 15 yoshli o'quvchilar matematika fanidan o'rtacha 364 ball to'pladi. O'qish va tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha ham natijalar OECD o'rtacha ko'rsatkichlaridan pastroq bo'ldi. Tadqiqot tahlillari shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda o'quvchilarning atigi 19% matematikadan, 14% o'qish savodxonligidan va 19% tabiiy fanlardan minimal (2-darajali) tayanch kompetensiyalarga erisha olgan[5]. Taqqoslash uchun, Singapur, Makao (Xitoy), Yaponiya kabi yetakchi davlatlarda bu ko'rsatkich 85% yuqorini tashkil etadi. Eng yuqori (5 va 6-daraja) natijalarni qayd etgan o'quvchilar ulushi O'zbekistonda deyarli kuzatilmadi, holbuki OECD mamlakatlarida o'rtacha 9% o'quvchi matematikadan eng yuqori darajani egallagan. Bu raqamlar shuni anglatadiki, o'quvchilarimiz maktabda berilayotgan nazariy bilimlarni yodlashga odatlangan bo'lsa-da, ularni notanish, murakkab va real hayotiy vaziyatlarda qo'llashda, ya'ni tanqidiy va mantiqiy fikrlashda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

PISA-2022 tadqiqotining yana bir muhim innovatsion yo'nalishi bu o'quvchilarning kreativ (ijodiy) fikrlashini baholash bo'ldi. Kreativ fikrlash XXI asrning eng muhim kompetensiyalaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning g'oyalarni generatsiya qilish, ularni baholash va takomillashtirish, shuningdek, muammolarga original yechimlar topish qobiliyatini o'lchaydi. OECD tomonidan e'lon qilingan natijalarga ko'ra, kreativ fikrlash bo'yicha Singapur, Janubiy Koreya, Kanada va Avstraliya kabi davlatlar yetakchilik qildi (o'rtacha 36-41 ball). O'zbekistonlik o'quvchilar esa bu yo'nalishda o'rtacha 14 ball to'plab, ro'yxatning quyi qismidan joy oldi. Tahlillarga ko'ra, O'zbekistonda 3 va undan yuqori darajaga erishgan o'quvchilar ulushi 16,5% tashkil etgan bo'lsa, o'quvchilarning 61,3% 1 va undan past darajadagi kreativ fikrlashni namoyon etgan. E'tiborli jihati shundaki, kreativ fikrlashda qizlar o'g'il bolalarga nisbatan yaxshiroq natija ko'rsatgan (qizlar 15 ball, o'g'il bolalar 14 ball).

Xalqaro ekspertlarning xulosasiga ko'ra, o'quv yutuqlari kreativ fikrlashda muvaffaqiyatga erishish uchun yagona shart bo'lmasa-da, ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun matematika, o'qish va tabiiy fanlar bo'yicha kamida minimal savodxonlikka erishish zarur. Ya'ni, bazaviy bilimlar poydevorisiz yuqori darajadagi kreativlikni shakllantirish imkonsizdir. Ushbu natijalar milliy o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, ularga kreativlikni talab qiluvchi fanlararo loyihalarni (STEAM ta'limi) integratsiya qilish zaruratini kun tartibiga qo'yadi.

PISA tadqiqotlarida yuqori natijalarga erishish uchun o'quvchilarda kognitiv moslashuvchanlik, muammolarni hal qilish va ijtimoiy-emotsional intellekt rivojlangan bo'lishi shart. Ushbu maqsadga erishishning eng samarali va xalqaro miqyosda tan olingan mexanizmlaridan biri bu 4K modeli (Kritik fikrlash, Kreativlik, Kommunikatsiya, Kollaboratsiya) hisoblanadi.

Amaliy qo'llanma sifatida 4K modeli taklif etiladi. Bu modelini ta'lim muassasasi yoki muayyan fan doirasida joriy etish tizimli yondashuvni talab qiladi. Quyida ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun to'rt qadamli strategik bosqichlarni ko'rib chiqamiz.

1. Maqsadni aniqlash: Har qanday ta'lim islohoti aniq va o'lchanadigan maqsadlardan boshlanadi. 4K modelini joriy etishda maqsadlar SMART mezonlariga asoslanishi kerak. Bu jarayonda kognitiv, pedagogik va ijtimoiy maqsadlar tuziladi.

2. Mavjud holatni tahlil qilish: Maqsadga erishish yo'lidagi to'siqlar va resurslarni aniqlash uchun SWOT (Kuchli, Zaif tomonlar, Imkoniyatlar, Xavflar) tahlili o'tkaziladi.

3. Imkoniyatlarni ko'rib chiqish: Mavjud holat tahlil qilingach, tizimni yaxshilash uchun qanday ichki va tashqi imkoniyatlar borligi o'rganiladi. Misol uchun raqamli integratsiya, Fanlararo aloqadorlik, Xalqaro tajriba va grantlar.

4. Amaliy reja ishlab chiqish: Imkoniyatlar asosida aniq qadamlar ketma-ketligi ishlab chiqiladi. Bu reja mikro (sinf xonasi) va makro (maktab, tuman) darajada bo'lishi mumkin. Bunda amaliy qadamlar quyidagicha: o'qituvchilarni tayyorlash, o'quv dasturini dodifikatsiya qilish, yangi baholash rubrikalarini joriy etishdir.

4K modeli universal xarakterga ega bo'lib, u faqatgina maktab ta'limi sohasida emas, balki turli fan yo'nalishlari va kasbiy ta'limda ham o'ziga xos tarzda integratsiya qilinadi. Quyida ushbu modelning qaysi sohada qanday qo'llanilishi va qanday samara berishi chuqur tahlil qilingan.

STEM sohasida 4K modeli Loyiha asosida o'qitish (PBL) va Muhandislik dizayni jarayoni orqali joriy etiladi. Masalan, o'quvchilarga "Maktab uchun ekologik toza va arzon suv tozalash tizimini yaratish" vazifasi beriladi. Ular fizik va kimyoviy qonuniyatlarni tahlil qiladi (Kritik fikrlash), yangi dizayn o'ylab topadi (Kreativlik), guruh bo'lib ishlaydi (Kollaboratsiya) va yakuniy mahsulotni himoya qiladi (Kommunikatsiya).

Gumanitar va ijtimoiy fanlar (Tarix, Adabiyot, Huquq) Bu sohada debatlar, sokratik suhbatlar va rolli o'yinlar eng yaxshi vositadir. Tarix darsida o'quvchilar shunchaki sanalarni yodlamaydi, balki "Agar o'sha tarixiy shaxs boshqa qaror qabul qilganda, bugungi dunyo qanday bo'lar edi?" degan mavzuda bahslashadilar. Adabiyot darslarida asar qahramonlarining psixologik portretini tahlil qilib, muqobil yakunlar yozadilar.

Axborot texnologiyalari va Raqamli savodxonlik (IT). Dasturlash va IT darslarida Agile va Scrum metodologiyalarini o'quv jarayoniga kiritish orqali. O'quvchilar kichik dastur yoki veb-sayt yaratishda rollarga bo'linadilar (dasturchi, dizayner, loyiha menejeri). Ular kod yozishdagi xatolarni birgalikda qidiradilar va foydalanuvchi uchun qulay interfeys yaratadilar.

Kasb-hunar va Oliy ta'limda: Ish beruvchilar bilan hamkorlikda dual ta'lim tizimi orqali. Talabalar real korxonalaridagi muammolarni hal qilish uchun jalb etiladi. Masalan, iqtisodiyot yo'nalishi talabalari mahalliy biznes uchun inqirozdan chiqish strategiyasini ishlab chiqadilar va uni korxona rahbarlariga taqdim etadilar.

Kelgusi PISA-2025 tadqiqoti ta'lim tizimi oldiga yanada yangi va murakkab vazifalarni qo'ymoqda. 2025-yilgi baholashning asosiy yo'nalishi "Tabiiy fanlar savodxonlik" (Science Framework) etib belgilangan bo'lib, unga atrof-muhit va ekologik savodxonlik kompetensiyalari ham qo'shilgan. Bundan tashqari, PISA-2025 da "Raqamli dunyoda o'rganish" (Learning in the Digital World) deb

nomlangan mutlaqo yangi innovatsion domen joriy etilmoqda[6]. Bu domen o'quvchilarning hisoblash vositalaridan foydalangan holda bilimlarni shakllantirish va muammolarni hal qilish jarayoniga qanchalik moslasha olishini, o'z-o'zini boshqaradigan ta'lim (self-regulated learning) qobiliyatlarini o'lchaydi. Zamonaviy texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda, o'quvchilar nafaqat axborot iste'molchisi, balki raqamli vositalar yordamida yangi bilimlarni mustaqil o'rganuvchi va yaratuvchi shaxslar bo'lishi talab etiladi. PISA-2025 test birliklari zamonaviy raqamli o'quv muhiti sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, u yerda o'quvchilar o'z bilimlaridagi bo'shliqlarni to'ldirish uchun turli manbalardan (qo'llanmalar, misollar) foydalanishlari va o'z taraqqiyoti bo'yicha intellektual qayta aloqa (feedback) olishlari mumkin bo'ladi.

Bunday ochiq muhitda o'quvchilar vaqtni to'g'ri taqsimlash, murakkab muammolarni hal qilish strategiyalarini ishlab chiqish va o'z jarayonlarini monitoring qilish kabi metakognitiv ko'nikmalarni namoyish etishlari kerak. O'zbekistonning 233 ta maktabidan 9050 nafar o'quvchi ishtirok etishi kutilayotgan ushbu tadqiqotga tayyorgarlik ko'rish jarayonida o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ularni xalqaro baholash mezonlari bilan yaqindan tanishtirish o'ta muhimdir. Ta'lim sifati hech qachon o'qituvchi sifatidan oshib keta olmaydi. Shu sababli, pedagoglar o'quv jarayonida formativ (shakllantiruvchi) baholash usullaridan keng foydalanishlari, o'quvchilarni xato qilishdan qo'rqmaslikka, turli xil yechimlarni izlashga va o'z fikrini erkin ifoda etishga o'rgatishlari lozim.

Dars jarayonlarida 4K tamoyilini qo'llash, ya'ni o'quvchilarni guruhlariga bo'lib ishlashga (kollaboratsiya), o'zaro fikr almashishga (kommunikatsiya), ma'lumotlarni tahlil qilib, xulosa chiqarishga (tanqidiy fikrlash) va nostandart yondashuvlarni qo'llashga (kreativlik) undaydigan interfaol metodlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, darsliklar va o'quv-metodik majmualarni PISA talablari asosida modernizatsiya qilish, ularga hayotiy kontekstga asoslangan, mantiqiy fikrlashni talab qiluvchi matnli va grafikli masalalarni ko'proq kiritish zarur. Xulosa qilib aytganda, PISA xalqaro baholash dasturi shunchaki reyting emas, balki milliy ta'lim tizimining ko'zgusi va taraqqiyot drayveridir. O'zbekistonning ushbu dasturdagi ishtiroki ta'limdagi real holatni diagnostika qilish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va ta'lim siyosatida to'g'ri strategik qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo'lib, u davlat, maktab, o'qituvchi va ota-onalar hamkorligini talab etadi. O'quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlashni, raqamli savodxonlikni rivojlantirish orqali biz nafaqat xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallashga, balki kelajak mehnat

bozorida raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shadigan yetuk inson kapitalini yaratishga erishamiz.

Xulosa qilib aytganda: PISA xalqaro baholash dasturi O'zbekiston ta'lim tizimi uchun o'ziga xos ko'zgu vazifasini o'tab, mavjud yutuqlar bilan bir qatorda hal etilishi lozim bo'lgan muammolarni ham ko'rsatib berdi. O'quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish bir martalik kampaniya emas, balki uzluksiz, tizimli va kompleks yondashuvni talab etadigan uzoq muddatli jarayondir. PISA topshiriqlari asosida o'quv jarayonini tashkil etish o'quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish, axborot bilan ishlash va jamoada faoliyat yuritish kabi hayotiy muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Buning uchun milliy o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish, darsliklar avlodini yangilash, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish hamda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha boshlangan islohotlarni izchil davom ettirish zarur.

Faqatgina shundagina biz kelajak avlodni shiddat bilan o'zgarayotgan global dunyo talablariga to'laqonli javob bera oladigan, raqobatbardosh va yuksak salohiyatli shaxslar etib tarbiyalay olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019-y.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10.12.2018-y.
3. OECD (2023). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. PISA, OECD Publishing, Paris.
4. Schleicher, A. (2018). World Class: How to Build a 21st-Century School System. Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD Publishing, Paris.
5. Kurbaniyazov Sh.K., Allayorova X. (2024). Ta'lim sifatini baholash jarayonini PISA xalqaro dasturi talablari asosida tashkil etish yo'llari. International scientific and practical conference "Economics, management and digital innovation in education", 13 March 2024.
6. G'ulomova M.R., Xotambekova Sh.M. (2024). PISA 2022 xalqaro baholash tadqiqoti natijalari va kelgusi vazifalar. "Ilg'or xorijiy tajribalar asosida

bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari.

PISA XALQARO BAHOLASH TADQIQOTLARINING MOHIYATI VA KATTALAR TA'LIMI TIZIMIDAGI O'RNI

Tashenova Gulzoda Botirخان qizi,

Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti

Kattalar ta'limi mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan o'tkaziladigan PISA xalqaro o'quvchilarni baholash dasturi tadqiqotining mohiyati hamda kattalar ta'limi (PIAAC) va Hayot davomida ta'lim (lifelong learning) tizimidagi o'rni chuqur tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasining 2022-yilda PISA tadqiqotidagi ilk ishtiroki natijalari (matematika, o'qish va tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha) xalqaro ko'rsatkichlar bilan o'rganiladi va 15 yoshli o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi, kelajakda mehnat bozori va kattalar ta'limi tizimi samaradorligini belgilovchi asosiy indikator ekanligi ilmiy asoslangan holda o'rganiladi. Shuningdek, mamlakatimiz va xorijiy olimlarning tadqiqotlarini o'rgangan va tayangan holda, ta'limdagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlar, o'quvchilarning motivatsiyasi va o'z-o'zini rivojlantirish strategiyalari atroflicha tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: PISA, PIAAC, kattalar ta'limi, umrbod ta'lim, ta'lim sifati, inson kapitali, savodxonlik.

Аннотация: В данной статье подробно анализируется сущность международной программы оценки учащихся PISA, проводимой Организацией экономического сотрудничества и развития (OECD), а также место взрослого образования (PIAAC) и системы непрерывного образования (lifelong learning). Результаты первого участия Республики Узбекистан в исследовании PISA в 2022 году (по математике, чтению и естественно-научной грамотности) изучаются в сравнении с международными показателями, и научно обосновывается, что уровень подготовки 15-летних учащихся является основным индикатором, определяющим эффективность будущего рынка труда и системы взрослого образования. Кроме того, на основе изучения исследований наших и иностранных ученых проводится всесторонний анализ социально-экономических различий в образовании, мотивации учащихся и стратегий их

Ключевые слова: PISA, PIAAC, образование взрослых, обучение на протяжении всей жизни, качество образования, человеческий капитал, грамотность.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the essence of the PISA international student assessment program conducted by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), as well as the role of adult education (PIAAC) and lifelong learning systems. The results of the first participation of the Republic of Uzbekistan in the 2022 PISA study (in mathematics, reading, and scientific literacy) are examined in comparison with international indicators, and it is scientifically investigated as a key indicator determining the preparedness of 15-year-old students and the future effectiveness of the labor market and adult education system. Furthermore, based on the study and reference to research by both our country's and foreign scientists, the socio-economic disparities in education, students' motivation, and self-development strategies are analyzed in detail.

Keywords: PISA, PIAAC, adult education, lifelong learning, education qualition. human capital, literacy.

Kirish. Bugungi jahon hamjamiyatida globallashuv jarayonlarining tezlashuvi va axborot texnologiyalarining taraqqiyoti hamda “Bozor iqtisodiyoti” talablari ortishi bilan ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi, murakkab vazifalarni qo’ymoqda. Bugungi kunda davlatlarning iqtisodiy qudrati, xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi mamlakatning tabiiy resurslari bilan emas, balki inson kapitalining sifati, fuqarolarning intellektual salohiyati va ularning o’zgaruvchan mehnat bozori talablariga moslasha olish qobiliyati bilan o’lchanmoqda va belgilanmoqdadir. Ushbu jarayonda ta’lim sifatini xolis, ishonchli va xalqaro standartlar asosida baholash mexanizmlariga bo’lgan ehtiyoj ortmoqdadir. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan 2000-yildan buyon har 3 yilda o’tkazib kelinayotgan PISA (Programme for International Student Assessment – Xalqaro o’quvchilarni baholash dasturi) tadqiqoti ana shunday global ehtiyojning amaliy ko’rinishi hisoblanadi[1]. PISA tadqiqoti 15 yoshli o’quvchilarning o’qish, matematika va tabiiy fanlar bo’yicha olgan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo’llay olish ko’nikmalarini baholaydi. Biroq, ushbu tadqiqotning mohiyati faqatgina maktab ta’limi sifatini o’lchash bilan chegaralanmaydi va uning eng muhim jihati shundaki, 15 yosh – bu o’smir o’quvchilarning majburiy ta’lim bosqichini yakunlab, mustaqil hayotga va kasb-hunar egallashga yoki mehnat bozoriga qadam qo’yish arafasidagi eng muhim davridir. Aynan shu yoshdagi savodxonlik darajasi kelgusida kattalar ta’limi (adult

education) tizimining qanchalik samarali ishlashini, shaxsning hayot davomidagi ta'lim olishga (lifelong learning) bo'lgan motivatsiyasini va mamlakatning makro iqtisodiy o'sish sur'atlarini belgilab beruvchi fundamental poydevor bo'lib xizmat qiladi[2].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019 dagi "O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son farmoni mamlakatimiz ta'lim tizimini xalqaro standartlarga integratsiya qilish yo'lidagi tarixiy qadam bo'lib xizmat qilmoqda[3]. Ushbu farmon asosida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilgan va O'zbekiston o'z tarixida ilk bor 2022-yilda PISA tadqiqotida ishtirok etdi. Tadqiqot natijalari milliy ta'lim tizimimizdagi yutuqlar bilan bir qatorda, hal etilishi lozim bo'lgan qator tizimli muammolarni ham ochiqlab berdi[4]. Xususan, o'quvchilarimizning maktabda olgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, mantiqiy va kreativ fikrlash ko'nikmalari bo'yicha xalqaro o'rtacha ko'rsatkichlardan ortda qolayotganimiz ma'lum bo'ldi. Bu holat nafaqat maktab ta'limini isloh qilishni va balki o'quvchilarni ertaga mehnat bozoriga kirib kelganda ularning malakasini oshirishga xizmat qiluvchi kattalar ta'limi tizimini ham qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, PISA xalqaro baholash tadqiqotlarining mohiyatini anglash va uning natijalarini kattalar ta'limi tizimi bilan uzviy bog'liqlikda ilmiy tahlil qilish bugungi kunning eng dolzarb pedagogik va ijtimoiy-iqtisodiy muammolaridan biriga ayla.

Asosiy qism. PISA xalqaro baholash tadqiqotining ilmiy-nazariy konsepsiyasi an'anaviy bilimlarni tekshirishdan tubdan farq qiladi. An'anaviy imtihonlar o'quvchining o'quv dasturini qanchalik yod olganligini tekshirsa, PISA o'quvchining bilishdan ko'ra, o'z bilimlari bilan nima qila olishini (what students can do with what they know) baholaydi. Tadqiqotning yo'nalishlari 3 turga bo'linadi: matematik savodxonlik, o'qish savodxonligi va tabiiy-ilmiy savodxonlik. Har bir siklda ulardan biriga ustuvorlik beriladi. Masalan, 2022-yilgi tadqiqotda asosiy e'tibor matematik savodxonlikka qaratilgan bo'lsa, 2025-yilda tabiiy fanlar, chet tillari va raqamli muhitda o'rganishga (Learning in the Digital World) e'tibor qaratiladi. PISA xalqaro baholash dasturining o'ziga xosligi shundaki, u o'quvchilarni real hayotiy muammolarni modellashtirish, tanqidiy fikrlash, ma'lumotlarni tahlil qilish va notanish vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarini sinovdan o'tkazadi. Bu ko'nikmalar XXI asr mehnat

bozorida har bir mutaxassisdan talab qilinadigan “yumshoq ko‘nikmalar” (soft skills) ning aynan o‘zidir.

PISA tadqiqotining kattalar ta’limi tizimidagi o‘rnini tushunish uchun uni OECD ning boshqa bir yirik xalqaro baholash loyihalaridan biri bo‘lgan – PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies – Kattalar kompetensiyalarini xalqaro baholash dasturi) bilan qiyosiy tahlil qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi. I. Gal (2014) va S. Yalchin (2021) kabi xalqaro tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlari shuni ko‘rsatadiki, PISA va PIAAC dasturlari o‘rtasida uzviy konseptual bog‘liqlik mavjud [5]. PISA 15 yoshli o‘quvchilarning matematik savodxonlik, o‘qish savodxonligi tabiiy-ilmiy savodxonlik darajalarini o‘lchasa, PIAAC 16 yoshdan 65 yoshgacha bo‘lgan kattalarning axborotni qayta ishlash, o‘qish, matematik hisoblash va texnologik boy muhitda muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini baholaydi. J. Gustafsson tomonidan o‘tkazilgan korrelyatsion tahlillar PISA natijalari va o‘sha kogortaning yillar o‘tib PIAAC da ko‘rsatgan natijalari o‘rtasida juda yuqori bog‘liqlik ($r = 0.70$) borligini isbotlagan. Bu shuni anglatadiki, maktab yoshida shakllanmagan tayanch savodxonlik va muammolarni hal qilish ko‘nikmalari insonning butun umri davomida uning kasbiy rivojlanishiga, yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishiga va mehnat unumdorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Kattalar ta’limi (andragogika) tizimi aynan maktabda olingan bilimlar va ko‘nikmalar ustiga quriladi. Agar PISA natijalari past bo‘lsa, davlatning kattalar ta’limi tizimi mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish o‘rniga, ularga maktabda berilmagan bazaviy bilimlarni o‘rgatishga (remedial education) majbur bo‘lishi ham mumkin va bu katta mablag‘ va vaqt sarflashga majbur qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kognitiv bilimlardan tashqari, o‘quvchilarda o‘zlashtirish ya’ni bilim olish jarayonini mustaqil rejalashtirish, xatolardan xulosa chiqarish va qiyinchiliklarni yengib o‘tish (resilience) kabi xususiyatlar shakllangan bo‘lishi shart. Afsuski, PISA 2022 ma’lumotlariga ko‘ra, OECD mamlakatlaridagi o‘quvchilarning atigi yarmi maktabda yangi narsalarni o‘rganishdan zavq oladi. O‘zbekistonlik tadqiqotchi A.A. Ismailov ta’kidlaganidek, “Sifatga erishish” faqatgina natija bilan emas, balki jarayondagi har bir kichik, arziyas bo‘lib ko‘ringan qoidalar va tafsilotlarga rioya qilish bilan yuzaga keladi” [6]. O‘quvchilarda maktab davridanoq o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat va ichki motivatsiyani shakllantirmaslik, ularning kelajakda kattalar ta’limi dasturlarida ishtirok etishdan bosh tortishiga va mehnat bozorida marginal guruhga aylanib qolishiga olib keladi. O‘zbekistonning PISA 2022 tadqiqotidagi ishtiroki natijalari milliy ta’lim tizimimiz uchun o‘ziga xos "diagnostika"

vazifasini o'tadi. Jahon banki ko'magida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan amalga oshirilgan ushbu yirik loyihada respublikamizning barcha hududlaridan tasodifiy tanlov asosida 202 ta ta'lim muassasasidan 7363 nafar 15 yoshli o'quvchi ishtirok etdi. Natijalarga ko'ra, O'zbekistonlik o'quvchilar matematika fanidan o'rtacha 364 ball, o'qish savodxonligidan 336 ball va tabiiy-ilmiy savodxonlikdan 355 ball to'pladilar. Bu ko'rsatkichlar OECD mamlakatlarining o'rtacha natijalaridan (mos ravishda 472, 476 va 485 ball) sezilarli darajada pastdir. Quyidagi 1-jadvalda O'zbekiston va OECD o'rtacha ko'rsatkichlari hamda tayanch (2-daraja) va yuqori (5-6-darajalar) malaka darajasiga erishgan o'quvchilar ulushi qiyosiy keltirilgan.

1-jadval

PISA 2022 tadqiqotida O'zbekiston va OECD mamlakatlarining qiyosiy natijalari				
Savodxonlik yo'nalishlari	O'zbekiston (o'rtacha ball)	OECD (o'rtacha ball)	O'zbekiston (2-daraja va undan yuqori,%)	OECD (2-daraja va undan yuqori,%)
Matematik savodxonlik	364	472	19%	69%
O'qish savodxonligi	336	476	14%	74%
Tabiiy-ilmiy savodxonlik	355	485	19%	76%

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda 15 yoshli o'quvchilarning atigi 19% matematikadan, 14% o'qishdan va 19% tabiiy fanlardan minimal tayanch darajaga (2-daraja) erisha olgan. PISA standartlariga ko'ra, 2-daraja – bu o'quvchining jamiyatda to'laqonli faoliyat yuritishi va kelajakda mustaqil ta'lim olishi uchun zarur bo'lgan eng minimal bilim va ko'nikmalar chegarasidir. Masalan, o'qish savodxonligi bo'yicha 2-darajaga yetmagan

o'quvchi o'rtacha uzunlikdagi matnning asosiy g'oyasini tushunishda, yashirin ma'lumotlarni topishda qiynaladi. Kattalar ta'limi nuqtai nazaridan tahlil qilsak, o'qish savodxonligi past bo'lgan shaxs kelajakda murakkab kasbiy yo'riqnomalarni tushunish, shartnomalarni o'qib tahlil qilish, raqamli muhitda ishonchli axborotni feyk xabarlardan ajrata olish kabi hayotiy zarur masalalarni bajara olmaydi. Bu esa uning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini pasaytiradi va ishsizlik xavfini oshiradi. Stenford universiteti professori E. Hanushek o'zining iqtisodiy modellashtirish tadqiqotlarida PISA kabi xalqaro vositalar orqali o'lchanadigan kognitiv ko'nikmalar va davlatning iqtisodiy o'sishi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik borligini isbotlagan. Uning xulosasiga ko'ra, ta'lim sifatining pastligi va kognitiv ko'nikmalarning yetishmasligi uzoq muddatli istiqbolda mamlakat yalpi ichki mahsulotining (YaIM) yillik o'sish sur'atlarini o'rtacha 1.5% pasaytirib yuborishi mumkin.

O'zbekistonlik olimlar ham PISA natijalarini milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borganlar va olib bormoqdalar. Xususan, M. Jo'raqulov (2023) o'z tadqiqotlarida PISA xalqaro baholash dasturi asosida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini rivojlantirishning konseptual asoslarini yoritib, an'anaviy ya'ni yodlashga asoslangan ta'lim tizimi yo'nalishlaridan voz kechish va fanlararo integratsiyani (fizika, kimyo, biologiya, geografiya) ta'minlash zarurligini ta'kidlaydi[7]. Haqiqatan ham, PISA topshiriqlari aniq bitta fanga doir qoidalarni so'ramaydi, balki kompleks muammolarni hal qilishni talab qiladi. Kattalar ta'limi va kasbiy faoliyatda ham inson hech qachon izolyatsiya qilingan "kimyoviy" yoki "fizik" muammoga duch kelmaydi; u iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillar qorishib ketgan murakkab vaziyatlarni hal qilishi kerak bo'ladi. Shu uchun ham, maktabda olgan bilimlarimiz ta'limida va hayot yo'limizda ham kompetensiyaviy yondashuvni va uni hayotga joriy etish esa kattalar ta'limi tizimining muvaffaqiyatining garovi sifatida qaraladi.

2- jadval

PISA 2022: O'zbekiston va OECD o'rtacha ballari qiyosiy tahlili	
OECD	O'zbekiston
Matematika: 472 (o'rtacha ball)	Matematika: 364 (o'rtacha ball)
O'qish savodxonligi: 476 (o'rtacha ball)	O'qish savodxonligi: 336 (o'rtacha ball)
Tabiiy fanlar: 485 (o'rtacha ball)	Tabiiy fanlar: 355 (o'rtacha ball)

PISA tadqiqotining yana bir muhim jihati shundaki, u ta'limdagi tenglik (equity) va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning o'zlashtirishga ta'sirini o'rganadi. OECD metodologiyasiga ko'ra, o'quvchilarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy maqomi indeksi (ESCS) hisoblab chiqiladi. 2-jadvalda ko'rganimizdek O'zbekistonda o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ustun bo'lgan o'quvchilar (top 25%) ijtimoiy himoyaga muhtoj o'quvchilarga (bottom 25%) nisbatan matematikadan o'rtacha 22 ball yuqori natija ko'rsatgan. E'tiborli jihati shundaki, bu tafovut OECD mamlakatlaridagi o'rtacha tafovutdan (93 ball) ancha past. Biroq bir qarashda bu ta'limdagi tenglikning yaxshi ko'rsatkichi bo'lib tuyulishi mumkin, ammo aslida bu barcha ijtimoiy qatlamlardagi o'quvchilarning umumiy o'zlashtirish darajasi birdek past ekanligini anglatadi. Ammo bu kattalar ta'limi tizimi siyosatini ishlab chiqishda bu omil juda muhimdir. Agar jamiyatda ta'lim sifati ijtimoiy kelib chiqishga qarab keskin farq qilsa, kattalar ta'limi tizimi asosan ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar uchun kompensator (o'rni qoplovchi) funksiyani bajarishga yo'naltirilishi kerak bo'ladi. O'zbekiston holatida esa, kattalar ta'limi va kasb-hunarga o'qitish tizimi butun aholi qatlamlari uchun tayanch kognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan universal yondashuvni talab etadi.

Shuningdek, PISA 2022 natijalari O'zbekistonda qiz bolalar va o'g'il bolalar o'rtasidagi o'zlashtirish tafovutlarini ham ochib berdi. Garchi ko'plab OECD mamlakatlarida qizlar o'qish savodxonligi bo'yicha o'g'il bolalardan sezilarli darajada o'zib ketsa-da, matematikada o'g'il bolalar ustunlik qiladi. O'zbekistonda qiz bolalar va o'g'il bolalar ya'ni gender tafovutlari nisbatan kichik bo'lib, bu ta'lim tizimida qizlar va o'g'il bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratilganligidan dalolat beradi. Biroq, PISA tadqiqotining V jildida ta'kidlanganidek, qizlar o'z-o'zini nazorat qilish strategiyalarida o'g'il bolalardan ustun bo'lsalar-da, ularda matematik misollarga ya'ni matematikaga nisbatan xavotir (anxiety) nisbatan darajasi yuqoriroqdir. Kattalar ta'limi va ayollarni kasbga yo'naltirish dasturlarida ushbu psixologik to'siqlarni bartaraf etish, xotin-qizlarning STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) sohalariga qiziqishini oshirish va ularning o'z kuchiga bo'lgan ishonchini (self-efficacy) mustahkamlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt (AI) va avtomatlashtirish jarayonlari shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda, xodimlardan doimiy ravishda yangi raqamli vositalarni o'zlashtirish talab etilmoqda. PISA 2025 o'quvchilarning hisoblash vositalaridan foydalangan holda bilimlarni shakllantirish va muammolarni hal qilishning interaktiv jarayonlariga qanchalik jalb etila olishini o'lchaydi. A.

Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti rektori A. Ismailov boshchiligidagi delegatsiyaning xalqaro uchrashuvlarda, xususan Avstraliya ta'lim tadqiqotlari kengashi (ACER) bilan hamkorlikda olib borayotgan ishlari milliy ta'lim tizimimizni ushbu yangi talablarga moslashtirishga qaratilgan[8]. Maktab o'quvchilarida raqamli savodxonlikni shakllantirish kelajakda ularning masofaviy ta'lim platformalari (MOOC), onlayn malaka oshirish kurslari va raqamli andragogika imkoniyatlaridan samarali foydalanishlari uchun zamin yaratadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, PISA natijalaridan to'g'ri xulosa chiqargan va ta'lim siyosatini shunga moslashtirgan davlatlar qisqa vaqt ichida iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda katta yutuqlarga erishgan. Masalan, Germaniya 2000-yildagi ilk PISA tadqiqotida kutilmagan past natijalarni qayd etgach ("PISA-shok" fenomeni), butun ta'lim tizimini, jumladan, o'qituvchilarni tayyorlash va kattalar ta'limi tizimini tubdan isloh qildi va keyingi sikllarda o'z ko'rsatkichlarini barqaror ravishda oshirib bordi [9]. O'zbekiston uchun ham 2022-yilgi natijalar o'ziga xos "uyg'onish qo'ng'irog'I" bo'lishi kerak. Hukumat tomonidan ta'lim sohasiga ajratilayotgan investitsiyalar hajmi yildan-yilga oshib bormoqda, biroq bu mablag'larning samaradorligi bevosita ta'lim mazmuni va o'qitish metodikasining sifatiga bog'liq. PISA tadqiqotlari bizga qayerda oqsayotganimizni va qaysi yo'nalishlarga ko'proq e'tibor qaratishimiz kerakligini aniq ko'rsatib beruvchi kompas vazifasini o'taydi.

Kattalar ta'limi tizimida PISA natijalarining ahamiyati yana bir jihat bilan belgilanadi: bu ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtirokidir. PISA so'rovnomalari o'quvchilarning oilaviy muhiti, uyidagi kitoblar soni va ota-onalarning farzandi ta'limiga ajratadigan vaqti kabi omillarni ham o'rganadi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ota-onalarning o'z ta'lim darajasi va ularning umrbod ta'limga bo'lgan munosabati farzandlarining PISA dagi natijalariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Demak, kattalar ta'limi tizimi orqali ota-onalarning savodxonligini, ayniqsa, pedagogik va psixologik bilimlari hamda raqamli savodxonligini oshirish, bevosita kelajak avlodning maktabdagi o'zlashtirish ko'rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu o'ziga xos ijobiy sikl bo'lib, ta'limli va bilimli ota-onalar ta'limli va bilimli farzandlarni tarbiyalaydi va jamiyatning umumiy inson kapitali indeksi yuksaladi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan ilmiy-nazariy va amaliy tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, PISA xalqaro baholash tadqiqoti shunchaki maktab o'quvchilarining bilimini tekshiruvchi navbatdagi test sinovi emas, balki butun mamlakatning kelajakdagi intellektual va iqtisodiy salohiyatini, mehnat bozori sifatini hamda kattalar ta'limi tizimining qanchalik samarali ishlashini

oldindan ko'rsatib beruvchi strategik indikator hisoblanadi. O'zbekistonning ushbu xalqaro dasturga qo'shilishi milliy ta'lim tizimimizni jahon standartlari bilan qiyoslash, mavjud muammolarni xolis baholash va ta'lim siyosatini dalillarga asoslangan holda shakllantirish imkonini berdi.

PISA natijalari O'zbekistonda 15 yoshli o'quvchilarning tayanch kognitiv ko'nikmalari, muammolarni hal qilish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari bo'yicha xalqaro o'rtacha ko'rsatkichlardan ortda qolayotganini ko'rsatdi. Bu holat kelajakda ushbu yoshlar mehnat bozoriga kirib kelganda, kattalar ta'limi va kasb-hunarga qayta tayyorlash tizimi oldida juda og'ir vazifalarni keltirib chiqarishi mumkin. Maktabda olinmagan bazaviy savodxonlikni katta yoshda shakllantirish ham iqtisodiy, ham psixologik jihatdan ancha murakkab jarayondir. Shu sababli, PISA tadqiqotlari mohiyatidan kelib chiqib, O'zbekiston ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha quyidagi amaliy tavsiyalar taklif etiladi:

Birinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv dasturlari va darsliklarini PISA va PIAAC xalqaro ramkalari (frameworks) asosida to'liq modernizatsiya qilish, ularda yodlashga asoslangan ma'lumotlarni qisqartirib, amaliyotga yo'naltirilgan, fanlararo integratsiyani ta'minlovchi va tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi kompetensiyaviy topshiriqlar salmog'ini oshirish zarur.

Ikkinchidan, pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish (kattalar ta'limi) tizimini tubdan isloh qilish, o'qituvchilarni xalqaro baholash dasturlari metodologiyasi bilan chuqur tanishtirish, ularda formativ baholash va o'quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim.

Uchinchidan, PISA 2022 tadqiqotining V jildida ta'kidlangan "Umrbod ta'lim uchburchagi" (motivatsiya, o'rganish strategiyalari, o'ziga ishonch) elementlarini maktab ta'limining ajralmas qismiga aylantirish, o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish va qiyinchiliklarni yengish xususiyatlarini tarbiyalashga alohida e'tibor qaratish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.OECD (2023). PISA: Programme for International Student
<https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa.html>

2.OECD (2024). The Triangle of Lifelong Learning: Strategies, Motivation and Self-Belief. PISA 2022 Results (Volume V). Paris: OECD Publishing.

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi farmoni. Toshkent shahri , 2019 yil 29 aprel, www.lex.uz

4.Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi (2023). O'zbekistonning PISA 2022 tadqiqotidagi natijalari e'lon qilindi. Gov.uz.

5.Yalçın, S. (2021). Comparison of PISA and PIAAC Participants' Reading Strategies and Habits. International Journal of Contemporary Educational Research

6.Ismailov, A.A. (2024). PISA 2025 xalqaro baholash dasturining asosiy sinov jarayonlariga tayyorgarlik. A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti materiallari.

7.Jo'raqulov, M.Z. (2023). PISA xalqaro baholash dasturi asosida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini rivojlantirishning konseptual asoslari. Cyberleninka.

8.A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti (2024). O'zbekiston vakillari PISA 2025 asosiy jarayonlariga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha Avstraliyada o'tkazilayotgan uchrashuvda ishtirok etmoqda. Avloniy.uz.

9.Xorij tajribasi (2023). PISA xalqaro baholash tizimining amaliy ahamiyatida xorij tajribasi (Germaniya va Finlyandiya misolida). ResearchGate.

IJODIY MUHITNI SHAKLLANTIRISHDA SINFDAN TASHQARI FAOLIYAT VA STEAM TA'LIM KONSEPSIYASI INTEGRATSIYASI

Toshev Elbek Choriyevich

*Surxondaryon viloyati pedagogik mahorat markazi metodik xizmat
bo'limi metodisti*

Kurbonnazarova Feruza Eshboyevna

*Surxondaryo viloyati Termiz tuman 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda sinfdan tashqari faoliyat hamda STEAM ta'lim konsepsiyasining o'rni yoritiladi. Shuningdek, STEAM yondashuvining integrativ xususiyatlari, uning boshlang'ich ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi hamda o'quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada ijodiy muhitni

shakllantirishning pedagogik omillari va samarali metodlari haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: *STEAM ta'limi, ijodiy muhit, sinfdan tashqari faoliyat, innovatsion yondashuv, boshlang'ich ta'lim, kreativlik, integratsiya, loyihaviy faoliyat.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается роль внеклассной деятельности и концепции STEAM-образования в развитии творческого мышления, самостоятельного принятия решений и практических навыков у учащихся начальных классов. Также анализируются интегративные особенности STEAM-подхода, его внедрение в процесс начального образования и значение в развитии интересов учащихся. В статье освещаются педагогические факторы и эффективные методы формирования творческой среды.*

Ключевые слова: *STEAM-образование, творческая среда, внеклассная деятельность, инновационный подход, начальное образование, креативность, интеграция, проектная деятельность.*

Annotation: *This article highlights the role of extracurricular activities and the STEAM education concept in developing creative thinking, independent decision-making, and practical skills among primary school students. It also analyzes the integrative features of the STEAM approach, its implementation in primary education, and its importance in developing students' interests. The article discusses pedagogical factors and effective methods for creating a creative learning environment.*

Keywords: *STEAM education, creative environment, extracurricular activities, innovative approach, primary education, creativity, integration, project-based activities.*

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalar qo'yilmoqda. Zamonaviy maktab o'quvchisi nafaqat nazariy bilimga ega bo'lishi, balki mustaqil fikrlay olishi, muammolarni hal etishi, ijodkor bo'lishi va jamoada ishlash ko'nikmalariga ham ega bo'lishi talab etiladi. Shu bois ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim davrlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda qiziqish, kuzatuvchanlik, tasavvur va ijodkorlik rivojlanadi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etishda sinfdan tashqari faoliyat muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. To'garaklar, ijodiy mashg'ulotlar, loyihalar, tajribalar va musobaqalar o'quvchilarning qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga yordam beradi.

So'nggi yillarda dunyo ta'lim tizimida keng qo'llanilayotgan STEAM ta'lim konsepsiyasi ham aynan o'quvchilarning amaliy, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. STEAM — Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika) fanlarining integratsiyasiga asoslangan zamonaviy ta'lim yondashuvidir. Ushbu konsepsiya nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi.

STEAM ta'limining mazmuni va mohiyati

STEAM ta'limi o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlar asosida o'qitishga yo'naltirilgan zamonaviy metod hisoblanadi. Bu yondashuvda o'quvchilar bir vaqtning o'zida bir nechta fanlar bilan integratsiyalashgan holda ishlaydi. Masalan, oddiy loyiha yaratishda matematika, texnologiya, tasviriy san'at va tabiiy fanlardan foydalaniladi.

STEAM yondashuvining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
- muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmasini shakllantiradi;
- jamoaviy ishlash madaniyatini oshiradi;
- nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'laydi;
- o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun STEAM yondashuvi ayniqsa muhimdir. Chunki bu yoshdagi bolalar ko'proq kuzatish, tajriba qilish va yaratish orqali o'rganadilar.

Sinfdan tashqari faoliyatning ahamiyati

Sinfdan tashqari faoliyat ta'limning uzviy qismi bo'lib, o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga xizmat qiladi. Mazkur faoliyat orqali o'quvchilar o'z qiziqish va qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Boshlang'ich sinflarda quyidagi sinfdan tashqari faoliyat turlaridan foydalanish mumkin:

- fan to'garaklari;
- robototexnika mashg'ulotlari;
- ijodiy laboratoriyalar;
- ekologik loyihalar;
- texnologik tanlovlar;
- teatr va sahna ko'rinishlari;
- konstruktorlik ishlari.

Bunday faoliyatlar bolalarda mustaqillik, tashabbuskorlik va mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

Ijodiy muhitni shakllantirish omillari

Ijodiy muhit o'quvchilarning erkin fikrlashi, yangilik yaratishga intilishi va o'z g'oyalarini ifoda eta olishiga xizmat qiluvchi pedagogik muhitdir. Bunday muhitni shakllantirishda quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

1. Motivatsion muhit yaratish

O'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun rag'batlantirish usullaridan foydalanish zarur. O'qituvchi har bir bolaning kichik yutug'ini ham qadrlashi kerak.

2. Erkin fikrlashga imkon berish

STEAM faoliyatlarida o'quvchilarga tayyor javob emas, balki izlanish imkoniyati beriladi. Bu esa kreativ fikrlashni rivojlantiradi.

3. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Interaktiv doskalar, raqamli platformalar, konstruktorlar va virtual laboratoriyalar o'quvchilarning faolligini oshiradi.

4. Hamkorlik asosida ishlash

Guruhli loyihalar orqali o'quvchilar bir-biri bilan fikr almashadi va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

STEAM va sinfdan tashqari faoliyat integratsiyasi

Sinfdan tashqari faoliyatni STEAM konsepsiyasi bilan integratsiyalash boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshiradi. Masalan:

Faoliyat turi	STEAM integratsiyasi
Robototexnika to'garagi	Matematika, texnologiya va muhandislik
Ekologik loyiha	Tabiiy fanlar va san'at
Maket yaratish	Muhandislik va dizayn
Tajriba mashg'ulotlari	Fan va texnologiya
Rasm va animatsiya	San'at va axborot texnologiyalari

Bunday integratsiya orqali o'quvchilar bilimlarni amalda qo'llashni o'rganadilar.

O'qituvchining roli

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ijodiy muhitni shakllantirishda asosiy shaxs hisoblanadi. O'qituvchi:

- innovatsion metodlarni qo'llay olishi;
- STEAM texnologiyalaridan foydalanishi;
- o'quvchilarning qiziqishlarini aniqlashi;
- motivatsion muhit yaratishi;
- individual yondashuv asosida ishlashi lozim.

Shuningdek, pedagog doimiy kasbiy rivojlanib borishi, zamonaviy metodikalarni o'rganishi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sinfdan tashqari faoliyat va STEAM ta'lim konsepsiyasining integratsiyasi boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash, amaliy ko'nikma va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Bunday faoliyatlar o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularni mustaqil izlanishga undaydi. STEAM yondashuvi orqali o'quvchilar nazariy bilimlarni real hayot bilan bog'lash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimida ijodiy muhitni shakllantirishga yo'naltirilgan integrativ metodlarni keng qo'llash dolzarb ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish esa ushbu jarayon samaradorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasiga oid qarorlari va farmonlari.
3. Mavlonova R. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.
5. Nuraliyeva D. STEAM ta'lim texnologiyasi asoslari. – Toshkent, 2022.
6. Azizxo'jayeva N. Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
7. Bybee R. The Case for STEM Education. – USA, 2018.
8. Yakman G. STEAM Education Framework. – International Journal, 2019.
9. Dewey J. Experience and Education. – New York, 2015.
10. UNESCO Education Reports on Innovative Learning. – Paris, 2021.

RIVOJLANGAN DAVLATLARDA RAQAMLI INLYUZIV MUSIQA TA'LIMI MODELLARI

Toshpo'lotova Zuhra Sharof qizi,

*A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti, Kattalar ta'limi
magistranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlangan davlatlarda raqamli inklyuziv musiqa ta'limini tashkil etishning zamonaviy modellari va ularning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda AQSh, Janubiy Koreya, Finlyandiya hamda Singapur tajribasi asosida musiqa ta'limida raqamli platformalar, sun'iy

intellekt, VR/AR texnologiyalari va interaktiv multimedia vositalaridan foydalanish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, individual yondashuvni kuchaytirish hamda ta'lim samaradorligini oshirish masalalari ochib berilgan. Maqolada xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirishning istiqbollari va amaliy ahamiyati yuzasidan ilmiy xulosalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, musiqa ta'limi, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, VR/AR, interaktiv platforma, xorijiy tajriba, multimedia vositalari.

Аннотация. В данной статье анализируются современные модели и педагогические механизмы организации цифрового инклюзивного музыкального образования в развитых странах. На основе опыта США, Южной Кореи, Финляндии и Сингапура рассматриваются процессы использования цифровых платформ, искусственного интеллекта, VR/AR-технологий и интерактивных мультимедийных средств в музыкальном образовании. Также раскрываются вопросы создания адаптированной образовательной среды для обучающихся с особыми образовательными потребностями, усиления индивидуального подхода и повышения эффективности обучения. В статье представлены научные выводы о перспективах и практической значимости адаптации зарубежного опыта к национальной системе образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, музыкальное образование, цифровые технологии, искусственный интеллект, VR/AR, интерактивная платформа, зарубежный опыт, мультимедийные средства.

Abstract. This article analyzes modern models and pedagogical mechanisms for organizing digital inclusive music education in developed countries. Based on the experience of the USA, South Korea, Finland, and Singapore, the study examines the use of digital platforms, artificial intelligence, VR/AR technologies, and interactive multimedia tools in music education. The article also highlights the issues of creating an adaptive educational environment for students with special educational needs, strengthening individualized approaches, and improving the effectiveness of education. Furthermore, scientific conclusions are presented regarding the prospects and practical significance of adapting foreign experience to the national education system.

Keywords: inclusive education, music education, digital technologies, artificial intelligence, VR/AR, interactive platform, foreign experience, multimedia tools.

Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi ta'lim mazmuni va metodlarini zamonaviy yondashuvlar asosida

takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, inklyuziv ta'limni rivojlantirish hamda barcha o'quvchilar uchun teng va sifatli ta'lim imkoniyatlarini yaratish xalqaro ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda [1]. UNESCO va OECD kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv ta'lim modeli zamonaviy pedagogikaning muhim tarkibiy qismi sifatida baholanmoqda.

Musiqqa ta'limi o'quvchilarning estetik dunyoqarashi, kreativ tafakkuri hamda emotsional-intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi muhim pedagogik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Shu sababli so'nggi yillarda musiqqa ta'limida raqamli texnologiyalardan foydalanish, interaktiv o'qitish metodlarini joriy etish va ta'lim jarayonini individuallashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR), raqamli platformalar hamda multimedia vositalaridan foydalanish imkoniyati cheklangan o'quvchilarni ham ta'lim jarayoniga faol jalb etish imkonini bermoqda [12].

Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, AQSh, Janubiy Koreya, Finlyandiya va Singapur kabi rivojlangan davlatlarda raqamli inklyuziv musiqqa ta'limi innovatsion pedagogik model sifatida shakllanib bormoqda. Ushbu davlatlarda maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan interaktiv ilovalar, virtual musiqqa studiyalari, sensorli texnologiyalar va aqlli ta'lim platformalaridan keng foydalanilmoqda. Natijada o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim samaradorligini oshirish, ularning ijodiy faolligi va motivatsiyasini kuchaytirishga erishilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, rivojlangan davlatlar tajribasini ilmiy tahlil qilish hamda ularning ilg'or yondashuvlarini milliy ta'lim tizimiga moslashtirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi rivojlangan davlatlarda raqamli inklyuziv musiqqa ta'limi modellari, ularning pedagogik imkoniyatlari va zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda inklyuziv ta'lim jamiyatdagi barcha bolalar uchun teng va sifatli ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan muhim ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yondashuvning asosiy mohiyati o'quvchilarning individual xususiyatlari, jismoniy imkoniyatlari, psixologik holati va ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda moslashuvchan ta'lim muhitini shakllantirishdan iboratdir. Shu sababli bugungi kunda inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy integratsiyani ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida ham qaralmoqda [2].

Musiqqa ta'limi esa o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish, ijodiy tafakkurini shakllantirish va emotsional holatini barqarorlashtirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yo'nalish hisoblanadi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun musiqqa ta'limi psixologik moslashuv, kommunikativ faollik va ijtimoiy integratsiyani kuchaytiruvchi samarali vosita sifatida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, musiqqa ta'limida raqamli texnologiyalardan foydalanish inklyuzivlikni ta'minlashning zamonaviy va samarali shakllaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Raqamli inklyuziv musiqqa ta'limi, bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari, interaktiv platformalar hamda innovatsion pedagogik metodlar asosida barcha o'quvchilar, jumladan maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishga qaratilgan pedagogik modeldir. Ushbu modelning asosiy maqsadi o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning ijodiy faolligini qo'llab-quvvatlash, individual imkoniyatlarini yuzaga chiqarish hamda ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlashdan iboratdir.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi musiqqa ta'limi mazmuni va metodikasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, sun'iy intellekt texnologiyalari, virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR), elektron musiqqa dasturlari, sensorli qurilmalar, mobil ilovalar hamda raqamli laboratoriyalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda keng qo'llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, ularga moslashtirilgan topshiriqlar ishlab chiqish hamda o'quv jarayonini interaktiv tarzda tashkil etish imkoniyati kengaymoqda.

Ayniqsa, sun'iy intellekt asosidagi dasturlar o'quvchilarning ritm, tovush va musiqiy eshitish darajasini tahlil qilish orqali individual tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Virtual reallik texnologiyalari esa o'quvchilarni real musiqqa muhitiga yaqin bo'lgan interaktiv mashg'ulotlarga jalb etadi. Bu esa imkoniyati cheklangan bolalarning musiqqa ta'limiga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan birga ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [3].

Inklyuziv musiqqa ta'limida raqamli texnologiyalarning ahamiyati bir qator pedagogik imkoniyatlarda namoyon bo'ladi. Jumladan:

- o'quvchilarning individual imkoniyatlariga mos ta'lim muhitini yaratish;
- masofaviy va moslashuvchan ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish;
- audio va vizual materiallar yordamida mavzularni tushunishni yengillashtirish;
- maxsus ehtiyojli o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish;
- kreativ fikrlash va musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish;

- ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli tashkil etish;
- o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan musiqa ta'limi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi pedagogik hamkorlikni yanada kuchaytiradi. Interaktiv platformalar orqali o'quvchilarning ijro faoliyatini monitoring qilish, individual topshiriqlar berish, natijalarni tahlil qilish va baholash imkoniyati kengayadi. Natijada ta'lim jarayoni yanada tizimli, samarali va shaxsga yo'naltirilgan shaklda tashkil etiladi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli inklyuziv musiqa ta'limi innovatsion pedagogik model sifatida ta'lim tizimida tobora keng ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur yondashuv nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish, ularning ijtimoiy faolligi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga ham xizmat qilmoqda. Shu sababli raqamli inklyuziv musiqa ta'limini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish o'qitish jarayonining sifat va samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan ta'lim muhitini yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, inklyuziv musiqa ta'limida innovatsion vositalardan foydalanish maxsus ehtiyojli o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish, ularning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda musiqa ta'limida qo'llanilayotgan interaktiv platformalar, mobil ilovalar va multimedia vositalari o'quvchilarning musiqani nafaqat tinglash, balki amaliy faoliyat orqali o'rganish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Jumladan, elektron pianino dasturlari, virtual musiqa studiyalari va audio tahlil platformalari yordamida o'quvchilar mustaqil mashq qilish, o'z ijrosini baholash hamda mavjud kamchiliklar ustida ishlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda [6].

Sun'iy intellekt texnologiyalarining musiqa ta'limiga joriy etilishi ta'lim jarayonini yanada individuallashtirish imkonini bermoqda. AI asosidagi dasturlar o'quvchilarning ritmni his qilish darajasi, tovush aniqligi va ijro ko'nikmalarini tahlil qilib, ularga mos tavsiyalar ishlab chiqadi. Natijada o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bir qatorda o'qituvchining pedagogik faoliyati ham samaraliroq tashkil etilmoqda.

Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) texnologiyalari inklyuziv musiqa ta'limida innovatsion pedagogik vositalardan biri sifatida alohida o'rin egallaydi. Mazkur texnologiyalar orqali o'quvchilar virtual orkestrlar, interaktiv musiqiy mashg'ulotlar va simulyatsion muhitlarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bu esa, ayniqsa, jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilarning musiqa ta'limiga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularning amaliy ishtirokini kuchaytirishda samarali natija bermoqda.

Shuningdek, multimedia vositalari asosida tashkil etilgan darslar mavzularni ko'rgazmali va tushunarli shaklda yetkazishga yordam beradi. Audio, video, animatsiya va interaktiv materiallardan foydalanish o'quvchilarning diqqatini jamlash, mavzuni tezroq o'zlashtirish hamda musiqiy tasavvurlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, eshitish yoki nutq bilan bog'liq qiyinchiliklari mavjud bo'lgan o'quvchilar uchun vizual va sensorli texnologiyalar muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan musiqa ta'limi o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali o'quvchilar darsdan tashqari vaqtda ham musiqa bilan shug'ullanish, topshiriqlarni bajarish va o'z bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa uzluksiz ta'lim tamoyillarini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar inklyuziv musiqa ta'limining samaradorligini oshirish, ta'lim jarayonini individuallashtirish va o'quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv musiqa ta'limini yanada takomillashtirish bugungi ta'lim tizimining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv musiqa ta'limi ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim imkoniyatlar yaratishiga qaramasdan, ushbu yo'nalishda ayrim muammolar ham mavjud. Mazkur muammolar asosan texnik, metodik va pedagogik omillar bilan bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonini to'liq va samarali tashkil etishga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi.

Avvalo, ayrim ta'lim muassasalarida zamonaviy texnik vositalar va raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi inklyuziv musiqa ta'limini keng joriy etishda asosiy to'siqlardan biri hisoblanadi. Kompyuter qurilmalari, interaktiv doskalar, sensorli texnologiyalar va maxsus multimedia vositalarining yetishmasligi o'quv jarayonida innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanish imkoniyatini cheklaydi. Ayniqsa, chekka hududlardagi ta'lim muassasalarida internet tezligining pastligi ham raqamli platformalardan foydalanishda muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Bundan tashqari, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi ham dolzarb ahamiyatga ega. Ayrim hollarda o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha amaliy ko'nikmalari yetarli

darajada shakllanmaganligi kuzatiladi. Bu esa raqamli vositalardan foydalanish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli pedagoglarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida raqamli ta'lim texnologiyalariga oid amaliy mashg'ulotlarni kengaytirish muhim hisoblanadi.

Shuningdek, maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan elektron resurslar va metodik materiallarning yetarli emasligi ham muhim muammolardan biridir. Inklyuziv musiqa ta'limida qo'llaniladigan audio, vizual va interaktiv materiallarni ishlab chiqish katta moddiy va texnik resurslarni talab etadi. Shu bois ayrim ta'lim muassasalarida moslashtirilgan dasturiy vositalardan foydalanish imkoniyati cheklangan.

Biroq mavjud muammolarga qaramasdan, raqamli inklyuziv musiqa ta'limining istiqbollari keng hisoblanadi. Sun'iy intellekt, VR/AR texnologiyalari, interaktiv platformalar va multimedia vositalarining rivojlanishi kelajakda ta'lim jarayonini yanada individuallashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, AI asosidagi dasturlar yordamida o'quvchilarning qobiliyatlarini avtomatik tahlil qilish va ularga mos individual ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Kelgusida raqamli inklyuziv musiqa ta'limini rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- ta'lim muassasalarining raqamli infratuzilmasini takomillashtirish;
- pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish;
- maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan elektron resurslarni yaratish;
- interaktiv va multimedia vositalaridan foydalanishni kengaytirish;
- xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish.

Raqamli inklyuziv musiqa ta'limini rivojlantirish barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish, ularning ijodiy salohiyatini qo'llab-quvvatlash hamda ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi [4].

AQSh tajribasi.

AQSh ta'lim tizimida inklyuziv musiqa ta'limini raqamlashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilib, ushbu yo'nalishda innovatsion pedagogik texnologiyalar keng joriy etilgan. Mamlakatda "Education for All" tamoyili asosida barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shu sababli maxsus ehtiyojli o'quvchilarni musiqa ta'limiga jalb etishda raqamli platformalar, interaktiv dasturlar, multimedia vositalari hamda sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanilmoqda.

AQSh maktablari va ixtisoslashtirilgan ta'lim markazlarida "SmartMusic", "Chrome Music Lab", "Soundtrap", "GarageBand" kabi raqamli platformalar keng qo'llaniladi. Ushbu platformalar o'quvchilarga mustaqil ravishda musiqa mashqlarini bajarish, virtual cholg'u asboblardan foydalanish, ritm va tovush ustida ishlash hamda o'z ijrosini yozib tahlil qilish imkoniyatini beradi. Ayniqsa, eshitish yoki jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun moslashtirilgan funksiyalar ta'lim jarayonining qulay va interaktiv tashkil etilishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur platformalarning muhim jihatlaridan biri o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashuvchanligidir. Masalan, sun'iy intellekt asosidagi audio dasturlar o'quvchilarning ritmni his qilish darajasi, tovush aniqligi va ijro sifatini avtomatik tahlil qilib, mavjud kamchiliklarni aniqlaydi hamda individual tavsiyalar ishlab chiqadi. Natijada ta'lim jarayoni shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etilib, har bir o'quvchining musiqiy imkoniyatlarini rivojlantirishga sharoit yaratiladi.

AQSh tajribasida masofaviy musiqa ta'limi ham muhim o'rin egallaydi. Onlayn platformalar va virtual musiqa studiyalari yordamida o'quvchilar uy sharoitida ham musiqa mashg'ulotlarida qatnashish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu ayniqsa sog'lig'i yoki jismoniy imkoniyatlari sababli an'anaviy darslarda muntazam qatnasha olmaydigan o'quvchilar uchun qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, videoaloqa texnologiyalari orqali individual mashg'ulotlar tashkil etilishi o'quvchilar bilan uzluksiz pedagogik hamkorlikni ta'minlamoqda [7].

AQSh maktablarida VR/AR texnologiyalaridan foydalanish ham tobora kengayib bormoqda. Virtual orkestrlar va simulyatsion musiqiy muhitlar orqali o'quvchilar real ijro jarayoniga yaqin bo'lgan interaktiv tajribani his qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning musiqa faniga bo'lgan qiziqishini oshirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish hamda amaliy ko'nikmalarini mustahkamlashda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, AQSh ta'lim tizimida inkluziv ta'limni qo'llab-quvvatlash maqsadida maxsus pedagoglar, psixologlar va IT-mutaxassislar hamkorligida moslashtirilgan elektron resurslar ishlab chiqiladi. Audio va vizual materiallarning soddalashtirilgan shakllari, sensorli interfeyslar hamda ovozli boshqaruv tizimlari maxsus ehtiyojli o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi ishtirokini faollashtirishga yordam bermoqda.

AQSh tajribasi raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inkluziv musiqa ta'limi o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va kreativ muhit yaratishda muhim pedagogik model sifatida shakllanayotganini ko'rsatadi.

Janubiy Koreya tajribasi.

Janubiy Koreya ta'lim tizimi raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng integratsiya qilgan ilg'or davlatlardan biri hisoblanadi. Mamlakatda "aqlli ta'lim" konsepsiyasi asosida barcha fanlar qatori musiqa ta'limini ham innovatsion texnologiyalar yordamida tashkil etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim muhitida maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan raqamli vositalardan foydalanish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaratiladi.

Janubiy Koreya maktablarida musiqa ta'limini tashkil etishda sun'iy intellekt texnologiyalari, VR/AR tizimlari, interaktiv sensorli ekranlar hamda multimedia vositalaridan keng foydalaniladi. Mazkur texnologiyalar yordamida o'quvchilarning musiqiy eshitish qobiliyati, ritmni his qilish darajasi va ijro mahorati avtomatik tarzda tahlil qilinadi. Natijada har bir o'quvchining individual imkoniyatlariga mos ta'lim strategiyalari ishlab chiqilib, ta'lim jarayoni shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etiladi.

Ushbu davlat tajribasining muhim jihatlaridan biri virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan samarali foydalanilishidir. VR/AR texnologiyalari orqali o'quvchilar virtual orkestrlar, interaktiv musiqiy laboratoriyalar va simulyatsion ijro muhitlarida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ayniqsa jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilarning musiqa ta'limiga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning amaliy faoliyatdagi ishtirokini kuchaytirish hamda musiqiy tasavvurlarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Janubiy Koreyada interaktiv mobil ilovalar va onlayn platformalar ham inklyuziv musiqa ta'limining ajralmas qismi hisoblanadi. O'quvchilar mobil dasturlar yordamida musiqiy topshiriqlarni bajarish, virtual cholg'u asboblari bilan ishlash hamda audio materiallarni mustaqil o'rganish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Shu bilan birga, AI asosidagi dasturlar orqali o'quvchilarning xatolari aniqlanib, individual tavsiyalar taqdim etiladi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi [8].

Mazkur davlatda inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan elektron resurslar ham ishlab chiqilgan. Jumladan, sensorli texnologiyalar, ovozli boshqaruv tizimlari va vizual multimedia vositalari eshitish yoki nutq bilan bog'liq muammolari mavjud bo'lgan o'quvchilarning musiqa ta'limida faol qatnashishiga imkon yaratmoqda.

Bundan tashqari, Janubiy Koreya tajribasida o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga ham katta e'tibor beriladi. Pedagoglar muntazam ravishda innovatsion texnologiyalar asosida malaka oshirish kurslarida

ishtirok etib, musiqa ta'limida yangi pedagogik yondashuvlarni amaliyotga joriy etmoqda. Natijada ta'lim jarayonining sifati va samaradorligi oshib bormoqda.

Janubiy Koreya tajribasi raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv musiqa ta'limi o'quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirish, individual imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash va ta'lim sifatini oshirishda samarali pedagogik model ekanligini ko'rsatadi.

Finlyandiya tajribasi.

Finlyandiya ta'lim tizimi insonparvarlik, tenglik va individual yondashuv tamoyillariga asoslanganligi bilan dunyoda alohida e'tirof etiladi. Ushbu davlatda inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyat yaratishga qaratilgan yaxlit pedagogik tizim sifatida shakllangan. Shu sababli musiqa ta'limini tashkil etishda ham o'quvchilarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Finlyandiya maktablarida raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan musiqa ta'limi o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish, mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va ta'lim jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim muhitida interaktiv platformalar, multimedia vositalari va sensorli texnologiyalardan foydalanish maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun qulay pedagogik muhit yaratishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur davlat tajribasida raqamli musiqa laboratoriyalaridan keng foydalaniladi. Ushbu laboratoriyalar orqali o'quvchilar virtual cholg'u asboblari bilan ishlash, musiqiy kompozitsiyalar yaratish, audio yozuvlarni tahlil qilish va interaktiv mashg'ulotlarda qatnashish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat musiqiy bilimlarini, balki ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Finlyandiyada maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan multimedia vositalari va elektron resurslar alohida ahamiyatga ega. Xususan, audio va vizual materiallarning soddalashtirilgan shakllari, sensorli interfeyslar hamda interaktiv dasturlar orqali o'quvchilarning darsdagi ishtiroki faollashtiriladi. Ayniqsa, eshitish yoki nutq bilan bog'liq qiyinchiliklari mavjud bo'lgan o'quvchilar uchun vizual texnologiyalar samarali pedagogik vosita sifatida qo'llaniladi.

Finlyandiya tajribasining muhim jihatlaridan biri o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan ta'lim modelidir. Musiqa darslarida o'quvchilarning qiziqishlari va individual imkoniyatlari asosida moslashtirilgan topshiriqlar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar raqamli texnologiyalar

yordamida o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini monitoring qilib boradi hamda individual tavsiyalar beradi.

Mazkur davlatda masofaviy ta'lim imkoniyatlari ham samarali yo'lga qo'yilgan. Onlayn platformalar yordamida o'quvchilar musiqa mashg'ulotlarida masofadan turib ham qatnashishi mumkin. Bu esa sog'lig'i yoki jismoniy imkoniyatlari sababli an'anaviy darslarga muntazam qatnasha olmaydigan o'quvchilar uchun muhim qulaylik yaratadi [9].

Bundan tashqari, Finlyandiya pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. O'qituvchilar muntazam ravishda innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan trening va seminarlarda ishtirok etib, musiqa ta'limida yangi metod va texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etmoqda. Natijada ta'lim jarayonining samaradorligi oshib, inklyuziv muhit yanada takomillashmoqda.

Finlyandiya tajribasi raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv musiqa ta'limi barcha o'quvchilar uchun teng va qulay ta'lim imkoniyatlarini yaratish, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish hamda pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Singapur tajribasi.

Singapur ta'lim tizimi innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilgan ilg'or davlatlardan biri hisoblanadi. Mamlakatda "Smart Education" konsepsiyasi asosida raqamli texnologiyalar yordamida sifatli va moslashuvchan ta'lim muhitini yaratishga katta e'tibor qaratiladi. Shu bois inklyuziv musiqa ta'limini rivojlantirishda ham interaktiv platformalar, multimedia vositalari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda.

Singapur maktablarida musiqa ta'limini tashkil etishda bulutli texnologiyalar, virtual platformalar va raqamli laboratoriyalar muhim pedagogik vosita sifatida qo'llaniladi. Ushbu texnologiyalar yordamida o'quvchilar musiqiy topshiriqlarni onlayn bajarish, virtual cholg'u asboblari bilan ishlash hamda audio materiallarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada ta'lim jarayoni yanada interaktiv va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan shaklda tashkil etilmoqda.

Mazkur davlat tajribasida maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan elektron resurslar yaratishga alohida e'tibor qaratiladi. Jumladan, sensorli ekranlar, audio-vizual dasturlar, ovozli boshqaruv tizimlari va interaktiv multimedia vositalari yordamida imkoniyati cheklangan o'quvchilarning musiqa ta'limida faol ishtiroki ta'minlanmoqda. Ayniqsa, vizual materiallar va soddalashtirilgan interaktiv dasturlar o'quvchilarning mavzularni osonroq o'zlashtirishiga yordam bermoqda.

Singapur ta'lim tizimining muhim jihatlaridan biri ta'lim jarayonining individuallashtirilganligidir. Raqamli platformalar orqali o'quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari va o'zlashtirish darajasi monitoring qilinib, ularga mos individual topshiriqlar ishlab chiqiladi. Bu esa o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bir qatorda ularning kreativ fikrlashi va mustaqil ishlash ko'nikmalarini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, Singapur maktablarida musiqa ta'limida hamkorlikka asoslangan interaktiv metodlardan keng foydalaniladi. Onlayn platformalar orqali o'quvchilar guruhli loyihalar, virtual musiqiy mashg'ulotlar va interaktiv ijodiy topshiriqlarda ishtirok etadi. Bu esa o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi [11].

Mazkur davlatda pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga ham katta e'tibor beriladi. O'qituvchilar uchun innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan malaka oshirish kurslari muntazam ravishda amalga oshiriladi. Natijada pedagoglar musiqa ta'limida zamonaviy raqamli vositalardan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmoqda [10].

Bundan tashqari, Singapur tajribasida masofaviy ta'lim imkoniyatlari ham keng rivojlangan. Bulutli texnologiyalar va onlayn ta'lim platformalari orqali o'quvchilar darsdan tashqari vaqtda ham musiqiy faoliyat bilan shug'ullanish, topshiriqlarni bajarish va o'z bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa uzluksiz ta'lim tamoyillarini samarali amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

Singapur tajribasi raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv musiqa ta'limi o'quvchilarning individual imkoniyatlarini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va innovatsion pedagogik muhitni shakllantirishda muhim model sifatida namoyon bo'layotganini ko'rsatadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli inklyuziv musiqa ta'limi bugungi kunda ta'lim tizimining muhim innovatsion yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. AQSh, Janubiy Koreya, Finlyandiya va Singapur tajribalarida musiqa ta'limini raqamlashtirish hamda inklyuziv yondashuv asosida tashkil etish orqali o'quvchilarning individual imkoniyatlarini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va kreativ muhit yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mazkur davlatlar tajribasining o'ziga xos jihatlari mavjud bo'lsada, ularni birlashtiruvchi umumiy omillar ham kuzatiladi. Jumladan, barcha davlatlarda:

- ta'lim jarayonini individuallashtirish;
- raqamli platformalardan keng foydalanish;
- sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish;

- multimedia vositalaridan samarali foydalanish;
- maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan elektron resurslar yaratish

ustuvor pedagogik yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda.

AQSh tajribasida ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modeli va AI asosidagi audio dasturlar muhim ahamiyat kasb etsa, Janubiy Koreyada VR/AR texnologiyalari hamda interaktiv simulyatsion muhitlar samarali natija bermoqda. Finlyandiya tajribasida insonparvarlik va teng imkoniyat tamoyillari asosida moslashuvchan pedagogik muhit shakllantirilgan bo'lsa, Singapur ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar va aqlli ta'lim platformalarining integratsiyasiga katta e'tibor qaratiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv musiqa ta'limi:

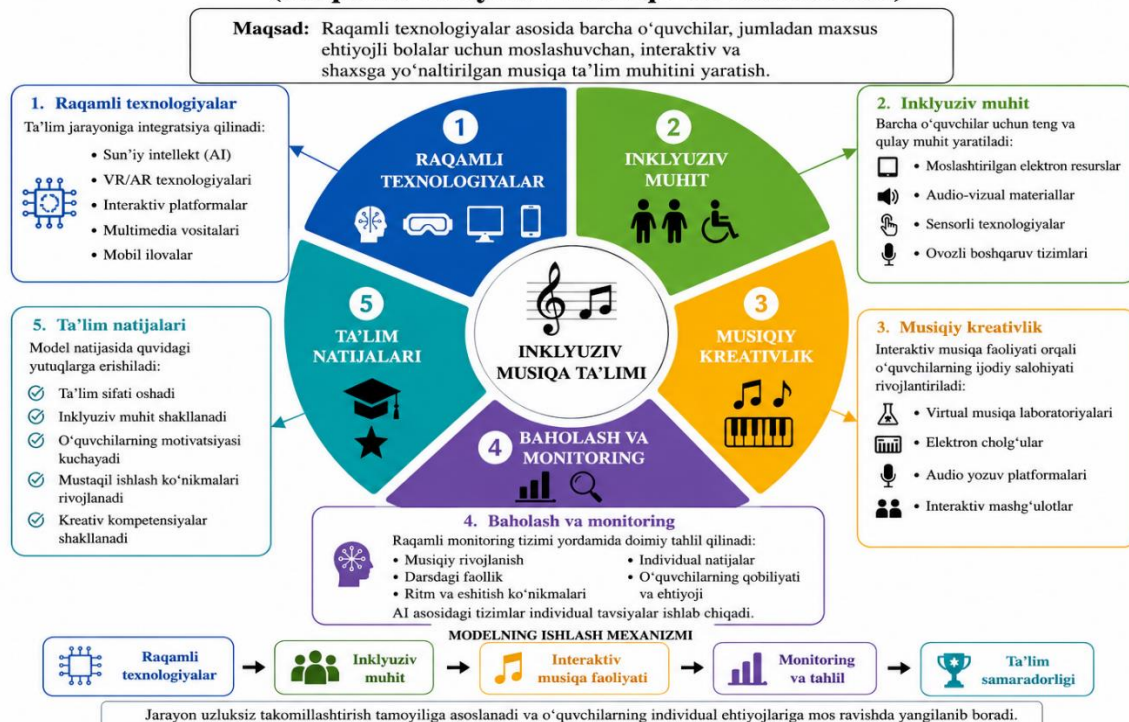
- o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi;
- musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi;
- mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi;
- masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytiradi;
- o'quvchilarning kreativ va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, rivojlangan davlatlar tajribasida pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish ham muhim omil sifatida qaralmoqda. Chunki innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish ko'p jihatdan pedagoglarning amaliy tayyorgarligiga bog'liq hisoblanadi [5].

Mazkur tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish O'zbekistonda inklyuziv musiqa ta'limini rivojlantirish, raqamli pedagogik muhitni shakllantirish va barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, interaktiv platformalar, multimedia vositalari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali musiqa ta'limining samaradorligini oshirish hamda o'quvchilarning ijodiy salohiyatini qo'llab-quvvatlash imkoniyati kengayadi.

Demak, rivojlangan davlatlar tajribasi raqamli inklyuziv musiqa ta'limini tashkil etish ta'lim tizimining innovatsion rivojlanishida muhim pedagogik model sifatida namoyon bo'layotganini ko'rsatadi[13].

RIMT MODEL (Raqamli Inklyuziv Musiqa Ta'limi modeli)

1-rasm. Raqamli inklyuziv musiqa ta'limining RIMT modeli.

Taklif etilayotgan RIMT modeli (Raqamli inklyuziv musiqa ta'limi modeli) raqamli texnologiyalar asosida inklyuziv musiqa ta'limini samarali tashkil etishga qaratilgan integratsiyalashgan pedagogik model hisoblanadi (1-rasmga qarang). Mazkur model rivojlangan davlatlar tajribasi tahlili asosida ishlab chiqilgan bo'lib, barcha o'quvchilar, jumladan maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashuvchan, interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Model beshta asosiy tarkibiy komponentdan iborat bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'langan holda faoliyat yuritadi. Birinchi komponent - "Raqamli texnologiyalar" bo'lib, unda sun'iy intellekt, VR/AR texnologiyalari, interaktiv platformalar, multimedia vositalari hamda mobil ilovalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish nazarda tutiladi. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim muhitini yaratishga yordam beradi.

Ikkinchi komponent - "Inklyuziv muhit" bo'lib, barcha o'quvchilar uchun teng va qulay pedagogik sharoit yaratishga qaratilgan. Mazkur bosqichda moslashtirilgan elektron resurslar, audio-vizual materiallar, sensorli texnologiyalar hamda ovozli boshqaruv tizimlaridan foydalanish orqali maxsus ehtiyojli o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki ta'minlanadi.

Modelning uchinchi komponenti - "Musiqiy kreativlik" bo'lib, interaktiv musiqa faoliyati orqali o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ushbu jarayonda virtual musiqa laboratoriyalari, elektron cholg'ular, audio

yozuv platformalari va interaktiv mashg'ulotlardan foydalaniladi. Natijada o'quvchilarning kreativ fikrlashi, musiqiy qobiliyati va mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

To'rtinchi komponent - "Baholash va monitoring" bosqichi hisoblanadi. Mazkur bosqichda raqamli monitoring tizimi yordamida o'quvchilarning musiqiy rivojlanishi, darsdagi faolligi, ritm va eshitish ko'nikmalari hamda individual natijalari doimiy tahlil qilib boriladi. Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar esa individual tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Beshinchi komponent - "Ta'lim natijalari" bo'lib, modelni qo'llash natijasida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, inklyuziv muhitni shakllantirish, o'quvchilarning motivatsiyasi hamda kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishga erishiladi.

RIMT modeli raqamli texnologiyalar va inklyuziv pedagogik yondashuvlarni integratsiyalash asosida musiqa ta'limining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik model sifatida namoyon bo'ladi.

Raqamli inklyuziv musiqa ta'limini samarali tashkil etish va rivojlantirish maqsadida quyidagi amaliy tavsiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- ta'lim muassasalarida musiqa ta'limiga mo'ljallangan raqamli infratuzilmani takomillashtirish;
- inklyuziv ta'lim uchun moslashtirilgan elektron resurslar va multimedia vositalarini yaratish;
- pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan malaka oshirish kurslarini kengaytirish;
- sun'iy intellekt, VR/AR va interaktiv platformalarni musiqa ta'limi jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish;
- maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish;
- xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish asosida innovatsion pedagogik yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish;
- masofaviy musiqa ta'limi imkoniyatlarini kengaytirish orqali barcha o'quvchilar uchun qulay ta'lim muhitini yaratish.

Shuningdek, ta'lim jarayonida interaktiv va multimedia vositalaridan foydalanishni kuchaytirish o'quvchilarning darsdagi faolligi, musiqiy qobiliyati va kreativ fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli monitoring tizimlari yordamida o'quvchilarning individual rivojlanish dinamikasini muntazam tahlil qilish ta'lim samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Mazkur tavsiyalarni amaliyotga joriy etish orqali inklyuziv musiqa ta'limining sifatini oshirish, innovatsion pedagogik muhitni shakllantirish hamda barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF–158-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – <https://lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ–637-son, 2020-yil 23-sentabr // <https://lex.uz>
3. UNESCO. Inclusive Education and Digital Learning. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 45–52-betlar. Igor Ansoff. Strategic Management. – London: Macmillan, 1984.
4. OECD. Education in the Digital Age: Healthy and Happy Children. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 61–74-betlar.
5. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2020. – 112–126-betlar.
6. Tomlinson C.A. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. – Alexandria: ASCD Publishing, 2019. – 84–97-betlar.
7. Westwood P. Commonsense Methods for Children with Special Educational Needs.
8. Bauer W. Music Learning and Technology. – New York: Oxford University Press, 2020. – 58–79-betlar.
9. Ruthmann A., Mantie R. The Oxford Handbook of Technology and Music Education. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – 201–218-betlar.
10. Kim J. Digital Technologies in South Korean Education System International Journal of Educational Technology. – 2021. – Vol. 15. – №3. – P. 41–49.
11. Salo T. Inclusive Music Education in Finland: Digital Pedagogical Approaches // European Journal of Special Needs Education. – 2022. – Vol. 18. – №2. – P. 67–75.
12. Singapore Ministry of Education. Educational Technology Plan 2030. – Singapore, 2023. – 23–36-betlar.
13. Hallam S. The Power of Music: Its Impact on the Intellectual, Social and Personal Development of Children and Young People. – London: University of London Press, 2020. – 95–108-betlar.
14. UNESCO. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Global Education Monitoring Report. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 77–91-betlar.

XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASIDAN KELIB CHIQIB, UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH JARAYONINI SAMARALI YO'LGA QO'YISHNING KELGUSIDAGI IMKONIYATLARI VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

Toxirov Botirjon G'ofurjon o'g'li

Abdulla Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat Milliy instituti

I-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada xorijiy mamlakatlarda shakllangan uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimlari tajribasi, ularning institutsional, metodik va texnologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda kasbiy rivojlanishni mehnat bozori ehtiyojlari, raqamli transformatsiya, kompetensiyaviy yondashuv va natijadorlikka asoslangan baholash bilan uyg'unlashtirish zarurati yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida xalqaro tajribani moslashtirish, pedagog va mutaxassislarining kasbiy o'sishini doimiy, moslashuvchan va sifatga yo'naltirilgan jarayonga aylantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, xorijiy tajriba, kompetensiya, malaka oshirish, raqamli ta'lim, professional standart, mentorlik, sifat monitoringi.

Аннотация. В статье анализируется опыт зарубежных стран по организации системы непрерывного профессионального развития, ее институциональные, методические и технологические основы. Особое внимание уделяется связи профессионального развития с потребностями рынка труда, цифровой трансформацией, компетентностным подходом и оценкой результативности. На основе сравнительного анализа предложены научно-практические рекомендации по адаптации международного опыта к условиям Узбекистана.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, зарубежный опыт, компетенция, повышение квалификации, цифровое обучение, профессиональный стандарт, наставничество, мониторинг качества.

Annotation. The article examines international experience in organizing continuous professional development systems, focusing on their institutional, methodological and technological foundations. It highlights the need to connect professional learning with labour market demands, digital transformation, competency-based approaches and results-oriented evaluation. The paper offers scientific and practical recommendations for adapting advanced international practices to the context of Uzbekistan.

Keywords: *continuous professional development, international experience, competence, in-service training, digital learning, professional standard, mentoring, quality monitoring.*

KIRISH

XXI asrda kasbiy faoliyat mazmuni tez o'zgarayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, raqamli texnologiyalar va global mehnat bozoridagi raqobat bilan bevosita bog'liq holda yangilanmoqda. Ilgari mutaxassisning oliy ta'lim yoki dastlabki kasbiy tayyorgarlik orqali olgan bilimlari uzoq yillar davomida yetarli bo'lib kelgan bo'lsa, bugungi kunda bilimlarning tez eskirishi, kasblararo integratsiya va yangi kompetensiyalarga ehtiyojning ortishi uzluksiz kasbiy rivojlanishni zaruriy shartga aylantirmoqda. Shu bois rivojlangan davlatlarda kasbiy o'sish alohida tadbir yoki qisqa muddatli malaka oshirish kursi sifatida emas, balki butun mehnat faoliyati davomida davom etadigan tizimli jarayon sifatida qaraladi.[1]

Uzluksiz kasbiy rivojlanishning mazmuni faqat yangi bilimlarni egallash bilan cheklanmaydi. U mutaxassisning kasbiy refleksiyasi, o'z faoliyatini tahlil qila olish qobiliyati, zamonaviy metodlarni amaliyotga joriy etishi, hamkorlikda o'rganishi, raqamli resurslardan samarali foydalanishi va o'z kasbiy trayektoriyasini mustaqil belgilay olishini ham o'z ichiga oladi. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, bunday tizim muvaffaqiyatli ishlashi uchun davlat siyosati, ta'lim muassasalari, ish beruvchilar, professional uyushmalar va mutaxassisning shaxsiy mas'uliyati yagona mexanizmida uyg'unlashishi zarur.

MAVZUNING DOLZARBLIGI

Mavzuning dolzarbligi zamonaviy jamiyatda inson kapitalining sifati iqtisodiy taraqqiyot, innovatsion rivojlanish va ijtimoiy barqarorlikning asosiy omillaridan biriga aylangani bilan izohlanadi. Ta'lim, sog'liqni saqlash, muhandislik, boshqaruv, axborot texnologiyalari hamda xizmat ko'rsatish sohalarida mutaxassislar doimiy ravishda yangilanib borayotgan bilim, ko'nikma va kasbiy etik me'yorlarni egallashi talab qilinmoqda. Ayniqsa, pedagog kadrlar misolida uzluksiz kasbiy rivojlanish jamiyatning kelajak intellektual salohiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki o'qituvchining yangilanishi o'quvchining o'rganish sifati va ta'lim natijalari bilan chambarchas bog'liq.

Xorijiy davlatlar tajribasi bu borada qimmatli ilmiy-amaliy manba bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Finlandiyada kasbiy rivojlanish o'qituvchining tadqiqotchilik madaniyati va maktabdagi hamkorlik muhiti bilan bog'lansa, Singapurda u aniq belgilangan professional o'sish bosqichlari, mentorlik va rahbarlik salohiyatini rivojlantirishga tayanadi. Germaniya va Yaponiya tajribasida esa dual ta'lim, ish joyida o'rganish, korxona va ta'lim muassasasi hamkorligi

muhim o'rin tutadi. Ushbu tajribalar O'zbekiston sharoitida ham kasbiy rivojlantirishni formal kurslardan amaliy natijaga yo'naltirilgan, moslashuvchan va uzluksiz tizimga aylantirish zarurligini ko'rsatadi.[2]

MUAMMONING O'RGANILGANLIK DARAJASI

Uzluksiz kasbiy rivojlanish masalasi xalqaro ilmiy adabiyotlarda “lifelong learning”, “continuous professional development”, “professional learning community”, “work-based learning” kabi tushunchalar doirasida keng o'rganilgan. OECD tomonidan o'tkazilgan TALIS tadqiqotlarida o'qituvchilar va ta'lim rahbarlarining kasbiy o'rganishi, ularning ehtiyojlari, maktabdagi hamkorlik madaniyati hamda malaka oshirishning amaliy ta'siri alohida tahlil qilinadi. UNESCO hisobotlarida esa o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash, kasbga jalb etish, kasbiy maqomni oshirish va doimiy rivojlantirish sifatli ta'limning muhim omili sifatida talqin etiladi.[3]

Ilmiy manbalarda uzluksiz kasbiy rivojlanishning samaradorligi bir necha shartlar bilan bog'lanadi. Birinchidan, o'qitish mazmuni mutaxassisning real kasbiy ehtiyojlariga mos bo'lishi kerak. Ikkinchidan, rivojlanish jarayoni nazariy ma'ruza bilan cheklanmasdan, amaliy mashg'ulot, kuzatuv, mentorlik, refleksiya va qayta aloqa bilan boyitilishi zarur. Uchinchidan, kasbiy rivojlanish natijalari sertifikat yoki tinglovchilar soni bilan emas, balki ish faoliyatidagi sifat o'zgarishi, innovatsion yondashuvlar va xizmat ko'rsatish samaradorligi orqali baholanishi lozim. Shunga qaramay, ko'plab mamlakatlarda ushbu tizimni moliyalashtirish, sifatni monitoring qilish, hududiy tenglikni ta'minlash va raqamli platformalarni samarali boshqarish masalalari hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

TADQIQOT MAQSADI VA VAZIFALARI

Maqolaning maqsadi xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonini samarali tashkil etishning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari va kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun bir qator vazifalar belgilandi. Avvalo, uzluksiz kasbiy rivojlanish tushunchasining mazmuni va zamonaviy talqinlari ochib beriladi. Keyingi bosqichda rivojlangan mamlakatlardagi ilg'or tajribalar qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, kasbiy rivojlanish samaradorligiga ta'sir etuvchi institutsional, metodik, raqamli va motivatsion omillar aniqlanadi. Yakunda esa xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish bo'yicha istiqbolli yo'nalishlar asoslanadi.

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, ilmiy umumlashtirish va pedagogik jarayonlarni modellashtirish tashkil etadi. Mavzuni yoritishda xalqaro tashkilotlar hisobotlari, xorijiy davlatlarning kasbiy rivojlanish amaliyotlari, ta'lim siyosati bo'yicha ilmiy qarashlar hamda zamonaviy

kompetensiyaviy yondashuvlardan foydalanildi. Bunday yondashuv mavzuni faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy boshqaruv mexanizmlari bilan bog'liq holda talqin qilish imkonini beradi.[4]

Uzluksiz kasbiy rivojlanishning xalqaro tajribasida eng muhim jihatlardan biri uning individual ehtiyoj va institutsional strategiya o'rtasidagi muvozanatga tayanishidir. Finlandiya tajribasida o'qituvchi yoki mutaxassis o'z kasbiy faoliyatini tadqiqotchi pozitsiyasidan tahlil qiladi. Maktab yoki tashkilot ichidagi hamkorlik, o'zaro dars kuzatish, muammoli vaziyatlarni birgalikda muhokama qilish va amaliy tadqiqotlar olib borish kasbiy rivojlanishning ajralmas qismi hisoblanadi. Bunday yondashuvning afzalligi shundaki, u tashqi nazoratdan ko'ra ichki kasbiy mas'uliyatni kuchaytiradi.[5]

Singapur tajribasi uzluksiz kasbiy rivojlanishning karera o'sishi bilan bog'liqligi jihatidan e'tiborga loyiq. Bu mamlakatda pedagoglar uchun o'qituvchilik, mutaxassislik va rahbarlik yo'nalishlari bo'yicha alohida professional trayektoriyalar mavjud. Har bir bosqichda mutaxassisdan muayyan kompetensiyalarni egallash, mentorlik faoliyatida ishtirok etish, innovatsion metodlarni qo'llash va kasbiy hamjamiyatda faol bo'lish talab etiladi. Natijada malaka oshirish oddiy majburiyat emas, balki kasbiy muvaffaqiyat va ijtimoiy e'tirofga olib boruvchi mexanizmga aylanadi.[6]

Germaniya tajribasida kasbiy rivojlanish ish joyi bilan ta'lim jarayonining yaqin integratsiyasiga asoslanadi. Dual ta'lim modeli, ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlik, amaliy ko'nikmalarni real sharoitda mustahkamlash va kasbiy standartlarga tayangan baholash tizimi mutaxassis tayyorlashning uzluksizligini ta'minlaydi. Bu modeldan olinadigan asosiy xulosa shuki, kasbiy rivojlanish amaliyotdan ajralgan holda samarali bo'la olmaydi; u ish joyidagi real vazifalar, texnologik yangiliklar va ish beruvchilar talabi bilan bevosita bog'lanishi kerak.[8]

Yaponiya tajribasida "lesson study" yondashuvi kasbiy rivojlanishning jamoaviy va reflektiv shakli sifatida keng tanilgan. Pedagoglar birgalikda darsni rejalashtiradi, uni kuzatadi, natijalarni tahlil qiladi va takomillashtirilgan variantini ishlab chiqadi. Ushbu jarayon o'qituvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi. Aynan shunday yondashuvlar kasbiy rivojlanishning eng muhim mezonini uning amaliyotga singishi ekanini ko'rsatadi.[9]

Raqamli texnologiyalar uzluksiz kasbiy rivojlanishning imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Onlayn kurslar, ochiq ta'lim platformalari, vebinarlar, raqamli portfoliolar, mikrosertifikatlar va sun'iy intellektga asoslangan o'quv tahlili mutaxassisga o'ziga qulay vaqt, sur'at va formatda o'rganish imkonini beradi. Biroq xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli ta'limning o'zi yetarli

emas. U mentorlik, amaliy topshiriq, kasbiy muloqot, refleksiya va natijalarni baholash bilan qo'shilgandagina haqiqiy samaradorlikka erishadi.[10]

TAHLIL VA MUHOKAMA

Xorijiy tajribalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanishning muvaffaqiyati bir martalik kurslar soni yoki berilgan sertifikatlar miqdori bilan belgilanmaydi. Asosiy mezon mutaxassis faoliyatidagi sifat o'zgarishidir. Agar kasbiy rivojlanish natijasida pedagog darsni samaraliroq tashkil etsa, shifokor zamonaviy klinik protokollardan to'g'ri foydalansa, muhandis xavfsizlik va innovatsion yechimlarni amaliyotga tatbiq etsa, demak, tizim real natija bermoqda. Shu sababli kelgusida malaka oshirishni "o'qitish"dan ko'ra "kasbiy natijani qo'llab-quvvatlash" tamoyiliga o'tkazish muhimdir.[11]

O'zbekiston sharoitida xorijiy tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki ularni milliy ta'lim tizimi, hududiy imkoniyatlar, kadrlar salohiyati va mehnat bozori ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda avvalo kasbiy rivojlanishning kompetensiyaviy xaritasini ishlab chiqish zarur. Har bir soha va lavozim uchun tayanch, maxsus, raqamli, kommunikativ va innovatsion kompetensiyalar aniq belgilansa, malaka oshirish mazmuni ham mavhumlikdan xoli bo'ladi. Professional standartlar esa mutaxassisning qaysi bosqichda qanday bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi kerakligini ko'rsatadigan mezonga aylanishi lozim.

Ikkinchi muhim yo'nalish kasbiy rivojlanishning individual trayektoriyasini joriy etishdir. Barcha mutaxassislarni bir xil dastur bo'yicha o'qitish ko'pincha kutilgan natijani bermaydi, chunki ularning tajribasi, ehtiyoji, faoliyat sharoiti va kasbiy maqsadlari turlicha. Xorijiy tajriba asosida diagnostika, o'zini baholash, mentor tavsiyasi va ish natijalariga tayanadigan moslashtirilgan o'quv yo'llarini shakllantirish mumkin. Bu jarayonda raqamli portfolio mutaxassisning o'qigan kurslari, bajargan loyihalari, amaliy natijalari va kasbiy o'sish dinamikasini aks ettiruvchi muhim vositaga aylanadi.

Uchinchi yo'nalish sifat monitoringi va qayta aloqa tizimini takomillashtirishdir. Kasbiy rivojlanish dasturlari nafaqat tinglovchilar fikri, balki ish joyidagi kuzatuv, faoliyat natijalari, rahbar va hamkasblar bahosi, xizmat sifati hamda innovatsion faoliyat ko'rsatkichlari asosida baholanishi kerak. Bunda nazorat jazolovchi mexanizm emas, balki rivojlantiruvchi tahlil vositasi bo'lishi zarur. Xorijiy amaliyotda sifatli kasbiy rivojlanish ko'pincha ishonch, hamkorlik va ochiq muloqot muhitida yuzaga keladi.[12]

To'rtinchi yo'nalish kasbiy hamjamiyatlarni rivojlantirish bilan bog'liq. Tajriba almashish, professional tarmoqlar, metodik birlashmalar, onlayn forumlar, ilmiy-amaliy seminarlar va mentorlik maktablari mutaxassislarning yakka holda

emas, balki hamkorlikda rivojlanishini ta'minlaydi. Bu, ayniqsa, ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega, chunki o'qituvchining kasbiy o'sishi ko'pincha maktab yoki oliy ta'lim muassasasidagi umumiy akademik muhit bilan belgilanadi.

Beshinchi yo'nalish moliyalashtirish va rag'batlantirish mexanizmlarini adolatli tashkil etishdir. Xorijiy tajribada kasbiy rivojlanish uchun ajratilgan mablag' nafaqat kurs tashkilotchilariga, balki mutaxassisning aniq ehtiyojlariga yo'naltiriladi. Grantlar, vaucherlar, ish beruvchi tomonidan qo'llab-quvvatlash, ilmiy-amaliy loyihalarda ishtirok etish va natijaga bog'langan rag'batlar kasbiy o'rganishni jonlantiradi. Bunday yondashuv O'zbekiston sharoitida ham malaka oshirishni rasmiy jarayondan mazmunli investitsiyaga aylantirishga xizmat qiladi.

Oltinchi yo'nalish xalqaro hamkorlikni kuchaytirishdan iborat. Qo'shma dasturlar, akademik almashinuvlar, xorijiy ekspertlar bilan seminarlar, xalqaro sertifikatlash tizimlari va transmilliy onlayn kurslar mahalliy mutaxassislar uchun global bilim maydoniga chiqish imkonini beradi. Biroq xalqaro tajribadan foydalanishda madaniy, til, iqtisodiy va institutsional farqlar e'tiborga olinmasa, kutilgan samaraga erishish qiyin. Shu sababli har bir model milliy qadriyatlar, mavjud boshqaruv tizimi va hududiy sharoitlarga moslashtirilgan holda tatbiq etilishi lozim.

Umuman olganda, istiqboldagi uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi ochiq, moslashuvchan, dalillarga asoslangan va inson kapitalini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Uning markazida kurs dasturi emas, balki kasbiy ehtiyojga ega shaxs turishi zarur. Raqamli texnologiyalar bu jarayonni tezlashtiradi, mentorlik uni chuqurlashtiradi, professional standartlar esa mazmun va natijani tartibga soladi. Mazkur omillar uyg'unlashgandagina kasbiy rivojlanish uzluksiz ta'lim siyosatining amaliy natija beruvchi bo'g'iniga aylanadi.

XULOSA

Xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida olib borilgan tahlil uzluksiz kasbiy rivojlanish zamonaviy ta'lim va mehnat tizimining strategik zarurati ekanini ko'rsatadi. Ilg'or amaliyotlarda kasbiy rivojlanish qisqa muddatli kurslar yig'indisi emas, balki mutaxassisning butun faoliyati davomida davom etadigan, ehtiyojga mos, amaliy natijaga yo'naltirilgan va sifat monitoringi bilan ta'minlangan tizim sifatida shakllangan. Finlandiya, Singapur, Germaniya va Yaponiya tajribalari ushbu jarayonda hamkorlik, mentorlik, amaliyotga yaqinlik, refleksiya, professional standartlar va raqamli texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi.

Ilmiy tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekiston sharoitida uzluksiz kasbiy rivojlanishni takomillashtirish uchun, birinchidan, sohalar kesimida kompetensiyaviy standartlarni aniqlashtirish; ikkinchidan, individual kasbiy

rivojlanish trayektoriyalarini joriy etish; uchinchidan, mentorlik va kasbiy hamjamiyatlar faoliyatini kuchaytirish; to'rtinchidan, raqamli platformalar orqali o'quv jarayonini monitoring qilish; beshinchidan, malaka oshirish natijalarini real ish faoliyatidagi sifat o'zgarishlari bilan baholash zarur. Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi samarali ishlashi uchun u markazlashgan boshqaruv, institutsional hamkorlik va mutaxassisning shaxsiy kasbiy mas'uliyatini birlashtirgan kompleks mexanizmga aylanishi lozim. Ana shundagina kasbiy rivojlanish jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan, innovatsion fikrlaydigan va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning barqaror omiliga aylanadi.⁵³

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. Global Report on Teachers: Addressing Teacher Shortages and Transforming the Profession. Paris: UNESCO, 2024.
2. OECD. TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris: OECD Publishing, 2019.
3. OECD. Teachers and School Leaders as Valued Professionals: TALIS 2018 Results (Volume II). Paris: OECD Publishing, 2020.
4. European Commission. Education and Training Monitor 2024: Comparative Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024.
5. World Bank. Resource Guide for Teacher Professional Development Reforms. Washington, DC: World Bank, 2024.
6. World Bank. Coach: Helping Countries Accelerate Learning by Improving In-Service Teacher Professional Development. Washington, DC: World Bank, 2022.
7. Darling-Hammond L., Hyler M. E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.
8. Guskey T. R. Evaluating Professional Development. Thousand Oaks: Corwin Press, 2000.
9. Day C. Developing Teachers: The Challenges of Lifelong Learning. London: Falmer Press, 1999.
10. Kennedy A. Models of Continuing Professional Development: A Framework for Analysis. Journal of In-service Education, 2005, Vol. 31, No. 2, pp. 235–250.

⁵³ Umumlashtirilgan xulosalar xalqaro hisobotlar, qiyosiy tahlil va uzluksiz kasbiy rivojlanishga oid ilmiy manbalar asosida shakllantirildi.

11. Borko H. Professional Development and Teacher Learning: Mapping the Terrain. Educational Researcher, 2004, Vol. 33, No. 8, pp. 3–15.

12. Schleicher A. World Class: How to Build a 21st-Century School System. Paris: OECD Publishing, 2018.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH JARAYONIDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING METODIK AHAMIYATI

Tursunova Marjona Bektosh qizi,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti,

Kattalar ta'limi yo'nalishi magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalarining metodik ahamiyati tahlil qilingan. Raqamli ta'lim vositalari, interfaol metodlar va LMS platformalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Zamonaviy texnologiyalarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: andragogika, uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, LMS, raqamli ta'lim, interfaol metodlar, kompetensiya.

Аннотация. В данном тезисе проанализировано методическое значение современных образовательных технологий в процессе непрерывного профессионального развития. Освещены педагогические возможности использования цифровых образовательных средств, интерактивных методов и LMS-платформ. Обоснована роль современных технологий в развитии профессиональных компетенций.

Ключевые слова: андрагогика, непрерывное образование, профессиональное развитие, современные образовательные технологии, LMS, цифровое образование, интерактивные методы, компетенция.

Abstract. This thesis analyzes the methodological significance of modern educational technologies in the process of continuous professional development. The pedagogical possibilities of using digital educational tools, interactive methods, and LMS platforms are highlighted. The role of modern technologies in developing professional competencies is substantiated.

Keywords: andragogy, lifelong learning, professional development, modern educational technologies, LMS, digital education, interactive methods, competence.

Hozirgi raqamlashtirish va globallashtirish jarayonlari sharoitida uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mehnat bozoridagi tezkor o'zgarishlar mutaxassislardan nafaqat mavjud bilim va ko'nikmalarni muntazam

yangilab borishni, balki yangi kompetensiyalarni egallashni ham talab qilmoqda. Shu bois kattalar ta'limi tizimida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish muhim pedagogik va metodik ahamiyat kasb etadi [1].

Andragogik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida tinglovchilarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda innovatsion metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli ta'lim vositalari, LMS platformalari va interfaol metodlarning qo'llanilishi ta'lim jarayonining mazmunini boyitish bilan birga, ta'lim oluvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiladi [2].

Bugungi kunda Moodle, Google Classroom, Zoom kabi raqamli platformalar uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida keng qo'llanilib kelinmoqda. Ushbu platformalar orqali tinglovchilar uchun moslashuvchan va qulay ta'lim muhiti yaratiladi, o'quv materiallarini mustaqil o'zlashtirish imkoniyatlari kengayadi hamda masofaviy ta'lim samaradorligi ortadi. Elektron resurslar, videodarslar, virtual taqdimotlar va interfaol topshiriqlardan foydalanish ta'lim oluvchilarning amaliy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi [3].

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining metodik ahamiyati, avvalo, ta'lim jarayonini individuallashtirish imkoniyatida namoyon bo'ladi. Kattalar ta'limida har bir tinglovchining ehtiyoji, qiziqishi va kasbiy tajribasini hisobga olish muhim hisoblanadi. Shu jihatdan innovatsion pedagogik texnologiyalar tinglovchilarning mustaqil faoliyatini rag'batlantirish, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi [4].

Interfaol metodlardan foydalanish ham uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida muhim metodik ahamiyat kasb etadi. Xususan, "Case-study", "Brainstorming", "Debat" va "Klaster" kabi metodlar tinglovchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda kasbiy faoliyatda samarali amaliy yechimlar topishga yordam beradi [5].

Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalari masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirib, vaqt va hudud bilan bog'liq cheklovlarni kamaytiradi. Bu esa ta'lim oluvchilar uchun qulay, moslashuvchan va innovatsion ta'lim muhitini yaratish bilan birga, uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish kattalar ta'limi samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli ta'lim vositalari, LMS platformalari hamda interfaol metodlarning qo'llanilishi tinglovchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini

shakllantirish va innovatsion ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi. Shu sababli kattalar ta'limi tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish uzluksiz kasbiy rivojlanish sifatini oshirishda muhim metodik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Knowles M. The Adult Learner: A Neglected Species. – Houston: Gulf Publishing Company, 1984.
2. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых. – Москва: ПЕР СЭ, 2007.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
6. Ishmuhamedov R., Yo'ldoshev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2016.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA TIMSS FORMATIDAGI AMALIY TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH VA ULARNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Yunusova Zuxra To'liqjonovna

Sergeli ixtisoslashgan maktab geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada geografiya darslarida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini oshirishda TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) xalqaro baholash dasturi formatidagi topshiriqlardan foydalanishning samarali usullari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida geografik detektiv, eko-analitika va vizualizatsiya kabi metodlar orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash hamda kognitiv darajalarini (bilish, qo'llash, mulohaza yuritish) rivojlantirishdagi o'rni o'rganildi. Shuningdek, xalqaro standartlarga mos amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va dars jarayonini tahliliy ma'lumotlar asosida samarali tashkil etishning pedagogik afzalliklari ochib berildi.

Kalit so'zlar: TIMSS xalqaro baholash dasturi, tabiiy-ilmiy savodxonlik, geografiya ta'limi, kognitiv darajalar, bilish, qo'llash, mulohaza yuritish, geografik detektiv, eko-analitika, vizualizatsiya, dars samaradorligi.

Abstract. This article analyzes effective methods of using tasks in the format of the TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) international assessment program to increase students' scientific literacy in geography lessons. The study examines the role of methods such as geographic

detective, eco-analytics, and visualization in developing students' logical thinking, identifying cause-and-effect relationships, and cognitive levels (knowing, applying, reasoning). In addition, the pedagogical advantages of forming practical skills that meet international standards and organizing the lesson process based on analytical data are highlighted.

Keywords: *TIMSS international assessment program, scientific literacy, geography education, cognitive levels, knowing, applying, reasoning, geographic detective, eco-analytics, visualization, lesson effectiveness.*

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ ФОРМАТА TIMSS НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ И ИХ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ

Аннотация. *В данной статье анализируются эффективные методы использования заданий формата международной программы оценки TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) для повышения естественнонаучной грамотности учащихся на уроках географии. В ходе исследования изучена роль таких методов, как географический детектив, эко-аналитика и визуализация, в развитии логического мышления, выявления причинно-следственных связей и когнитивных уровней (знание, применение, рассуждение) у учащихся. Также раскрываются педагогические преимущества формирования практических навыков, соответствующих международным стандартам, и эффективной организации учебного процесса на основе аналитических данных.*

Ключевые слова. *международная программа оценки TIMSS, естественнонаучная грамотность, географическое образование, когнитивные уровни, знание, применение, рассуждение, географический детектив, эко-аналитика, визуализация, эффективность урока.*

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri o'quvchilarni nafaqat yodlangan nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va mantiqiy fikrlash kompetensiyalari bilan ta'minlashdir. Geografiya fani bu jarayonda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u global ekologik, iqtisodiy va tabiiy jarayonlarni uzviy bog'liqlikda o'rganishni talab qiladi.

Bugungi kunda ta'lim sifatini baholash va uni xalqaro standartlarga moslashtirishda TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) xalqaro baholash dasturi talablaridan foydalanish muhim metodik innovatsiya hisoblanadi. TIMSS formatidagi topshiriqlar o'quvchilarning geografik obektlar va hodisalarni shunchaki eslab qolishlarini emas, balki ularni tahlil qilish, interpretatsiya qilish hamda hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini baholaydi

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda pedagogik kuzatuv, amaliy eksperimental sinov, interpretatsiya va dars samaradorligini baholash metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida umumta'lim maktablarining geografiya darslarida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini shakllantirish jarayoni tanlandi. Tadqiqot predmeti esa TIMSS formatidagi amaliy topshiriqlarni (geografik detektiv, eko-analitika, vizualizatsiya) dars jarayoniga tizimli joriy etish va uning pedagogik samaradorligini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Asosiy qism

Geografiya darslarida TIMSS formatidagi amaliy topshiriqlar o'quvchilarning kognitiv darajalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Xalqaro baholash tizimiga ko'ra, bu jarayon uchta asosiy kognitiv darajani qamrab oladi:

- **Bilish (Knowing):** Geografik faktlar, atamalar va qonuniyatlarni eslash hamda aniqlash.
- **Qo'llash (Applying):** Olingan nazariy bilimlarni aniq hayotiy yoki model xarakteridagi muammolarni yechishda ishlata olish.
- **Mulohaza yuritish (Reasoning):** Murakkab va kutilmagan vaziyatlarda tahlil qilish, gipotezalar yaratish, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish [2].

Dars jarayonida yuqoridagi darajalarni shakllantirish uchun mualliflik yondashuvi asosidagi quyidagi interaktiv metod va amaliy vositalardan foydalanildi:

1. **Geografik detektiv:** O'quvchilarga ma'lum bir hududning iqlimi, relyefi yoki ichki suvlari haqida bilvosita ma'lumotlar (detallar) beriladi. O'quvchilar ushbu dalillarni mantiqiy bog'lab, yashiringan geografik obyektni yoki sodir bo'layotgan tabiiy hodisani aniqlashlari kerak. Bu metod mantiqiy tafakkur va tadqiqotchilik qobiliyatini kuchaytiradi.

2. **Eko-analitika:** Muayyan mintaqadagi ekologik muammo (masalan, cho'llanish, muzliklarning erishi yoki atmosfera bosimining keskin o'zgarishi) aks etgan real Keys-stadi (Case study) topshirig'i taqdim etiladi. O'quvchilar muammoning kelib chiqish sabablarini va uning kelajakdagi oqibatlarini tahlil qilib, optimal eko-yechimlar taklif qiladilar.

3. **Vizualizatsiya va Interpretatsiya:** Darslarda diagrammalar, iqlim diagrammalari, grafiklar, kartografik va aerofoto materiallar bilan ishlashga keng o'rin beriladi. O'quvchi matnli ma'lumotni vizual shaklga o'tkazishi yoki aksincha, jadval va grafiklardagi raqamli ma'lumotlarni interpretatsiya qila olishi lozim.

TIMSS formatidagi darslarni tashkil etish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- **Tayyorlov bosqichi:** Amaliy muammo yoki hayotiy vaziyatni qo'yish, o'quvchilarda qiziqish va motivatsiya uyg'otish.

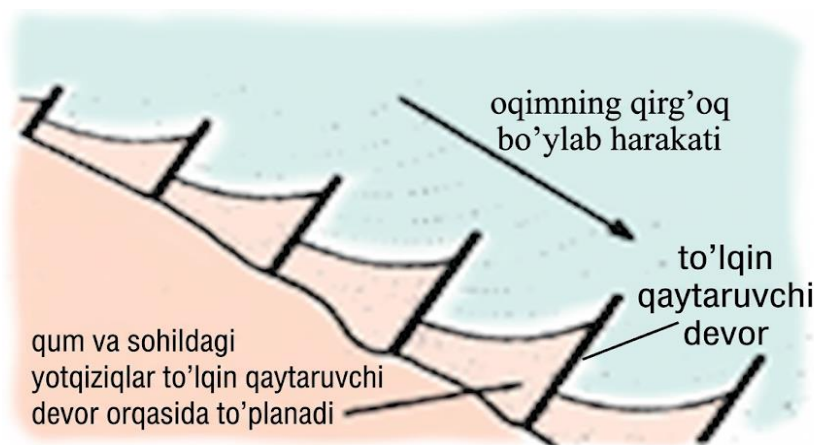
- **Amaliy bosqich:** Guruhlarda yoki juftlikda ishlash, berilgan manbalar, xaritalar va statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, interpretatsiya jarayoni.

Refleksiya va baholash bosqichi: Natijalarni taqdim etish, dalillarga asoslangan holda xulosa chiqarish va o'z-o'zini baholash.

Amaliy topshiriqlar:

1. Berilgan rasmda qirg'oqni eroziyadan asrashning qaysi muhandislik vositasi tasvirlangan?

- A) Sun'iy daryo to'g'oni
- B) To'lqin qaytaruvchi devor (groyn)
- C) Suv ombori
- D) Qumli dunalar

to'lqin qaytaruvchi yoki devor (groyn)

Rasmdagi strelka bilan ko'rsatilgan jarayon (oqimning qirg'oq bo'ylab harakati) qanday nomlanadi?

Javobini

yozing:

1.3. **Qo'llash:** Yuqorida berilgan rasmdagi eng o'ng tomondagi to'lqin qaytaruvchi devorga (groyn) e'tibor bering. Nima uchun qum aynan shu devorning orqasida ko'proq to'planmoqda?

Mantiqiy izohni yozing:

1.4. Agar qirg'oq bo'yi oqimi yo'nalishi o'ngdan chapga qarab o'zgarganida, rasmda qum qayerda to'plangan bo'lardi?

Mantiqiy izohni yozing:

1.5. **Mulohaza yuritish:** Kichik bir kurort shahri o'zining qumli sohilini asrash uchun sohil bo'ylab ko'p sonli to'lqin qaytaruvchi devorlarni qurdi.

A) Sohilning qum to'planayotgan qismlari uchun bu yechim qanday ijobiy oqibatlarga olib kelishi mumkin? (1 ta sabab)

Natijalari va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, TIMSS baholash dasturi talablari asosida tuzilgan amaliy topshiriqlardan muntazam foydalanish o'quvchilarning:

- Geografik jarayonlar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini to'g'ri aniqlash ko'nikmasini;
- Grafik, diagramma va tematik xaritalar bilan ishlash, ma'lumotlarni o'qish va tahlil qilish kompetensiyasini;
- Global ekologik muammolarga nisbatan tanqidiy va tahliliy fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada oshirdi.

An'anaviy darslardan farqli ravishda, bu yondashuv o'quvchilarning darsga bo'lgan passiv tinglovchi rolini faol tadqiqotchi roliga o'zgartiradi va fanlararo uzviylikni (geografiya, biologiya, fizika, matematika) ta'minlaydi.

Xulosa

Geografiya darslarida TIMSS formatidagi amaliy topshiriqlardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarni xalqaro baholash mezonlariga tayyorlashning eng samarali omillaridan biridir. Metodik innovatsiyalar, geografik detektiv, eko-analitika va ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish kabi mualliflik metodlarining tizimli qo'llanilishi o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini oshiradi, mantiqiy tafakkurini charxlaydi va kelajakda ularning raqobatbardosh kadrlar bo'lib yetishishlariga mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Avlayev O.U., Jo'rayeva S.N., Mirzayeva S.P. "Ta'lim metodlari" o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: "Navro'z" nashriyoti, 2017.

2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: O‘zMU, 2003. – 66 b.
3. Ta’limda pedagogik texnologiyalar: muammolar, yechimlar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2009. – 217 b.
4. TIMSS International Study Center – <https://timssandpirls.bc.edu> (Xalqaro baholash dasturi materiallari va topshiriqlar namunalari).
5. PhET Interactive Simulations – <https://phet.colorado.edu> (Tabiiy fanlar bo‘yicha virtual simulyatsiyalar va modellar).
6. National Geographic Education – <https://education.nationalgeographic.org> (Geografiya va ekologiya bo‘yicha interaktiv metodik resurslar).

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI ePIRLS XALQARO BAHOLASHGA TAYYORLASH MASALALARI

Yusupova Gulshiraxan Zinatdinovna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi

*“Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrası
dotsenti, p.f.f.d.(PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning PIRLS 2026 xalqaro baholash dasturidagi ishtiroki, tadqiqotning to‘liq raqamli (ePIRLS) formatga o‘tishi va uning boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS 2026, ePIRLS, raqamli savodxonlik, 4K modeli, axborot tahlili, xalqaro baholash, IEA, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье освещается участие Узбекистана в международной программе оценки PIRLS 2026, переход исследования в полностью цифровой (ePIRLS) формат и его значение для повышения качества начального образования.

Ключевые слова: PIRLS 2026, ePIRLS, цифровая грамотность, модель 4K, анализ информации, международная оценка, МЭА, критическое мышление.

Abstract: This article highlights Uzbekistan's participation in the PIRLS 2026 international assessment program, the transition of research to a fully digital (ePIRLS) format, and its significance for improving the quality of primary education.

Keywords: PIRLS 2026, ePIRLS, digital literacy, 4K model, information analysis, international assessment, MEA, critical thinking.

Bugungi kunda ta'lim sifatini xalqaro darajada baholash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday baholash dasturlaridan biri PIRLS bo'lib, u 4-sinf o'quvchilarining o'qish va matnni tushunish darajasini aniqlashga qaratilgan. Ushbu tadqiqot o'quvchilarning faqatgina o'qish tezligini emas, balki matn mazmunini anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini baholaydi. Shu sababli boshlang'ich ta'limda PIRLS talablariga mos tayyorgarlikni yo'lga qo'yish dolzarb masala hisoblanadi.

Tadqiqot davriy ravishda – har besh yilda bir marta o'tkaziladi va hozirgacha besh marta: 2001, 2006, 2011, 2016 va 2021-yillarda o'tkazilgan.

PIRLS loyihasi Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (*IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement*) shafeligida yaratilgan. Xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish uchun Chestnut Hill (*Massachusetts, AQSh*) *Boston kolleji* mas'ul hisoblanadi. Xalqaro tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Gamburgdagi (*Germaniya*) ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi.

O'zbekistonning PIRLS 2026 xalqaro tadqiqotida ishtirok etishi mamlakatimiz ta'lim tizimi, xususan, boshlang'ich ta'lim sifatini jahon standartlari asosida baholashda muhim bosqich hisoblanadi. 2026-yilning aprel-may oylarida o'tkazilishi rejalashtirilgan ushbu tadqiqot bo'yicha asosiy fikr-mulohazalar va yangiliklarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:1. To'liq raqamli formatga o'tish

PIRLS 2026 ning eng katta o'ziga xosligi — uning **to'liq raqamli (digital)** shaklda o'tkazilishidir.

O'quvchilardan nafaqat matnni o'qish, balki kompyuterda ishlash, elektron ensiklopediyalardan foydalanish va interfaol topshiriqlarni bajarish ko'nikmalar va qobiliyati talab etildi. Shu munosabat bilan maktablarda o'quvchilarning "raqamli savodxonligi"ni oshirish tayyorgarligiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ishtirokchi maktablar va tanlov jarayoni buyicha tadqiqotda ishtirok etadigan maktablar xalqaro tashkilotlar tomonidan **tasodifiy tanlash (random)** usuli orqali aniqlandi. Qoraqalpog'iston Respublikasidan ushbu ro'yxatga kiritilgan maktablar bo'yicha: respublika bo'yicha tanlangan 164 ta maktabning hududlar kesimidagi taqsimotiga bog'liq. Odatda, har bir hududdan o'quvchilar soni va hududning qamroviga qarab **10 tadan 15 tagacha** maktab tasodifiy tanlab olinadi. Qoraqalpog'istondagi tayyorgarlik jarayoni Qoraqalpog'iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda hududiy pedagogik mahorat markazlari tomonidan quyidagi ishlar amalga oshirildi.

Tanlangan maktablar: Ishtirokchi maktablar IEA (Ta'limdagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi) tomonidan "tasodifiy tanlash" usuli bilan aniqlangan bo'lib, bu jarayonga inson omili aralasha olmaydi.

Seminar-treninglar: Nukus shahri va tumanlardagi tanlangan maktablarning 4-sinf o'qituvchilari va direktor o'rinbosarlari uchun **ePIRLS** (raqamli format) bo'yicha maxsus seminarlar tashkil etilmoqda.

Ona tili va o'qish savodxonligi: Qoraqalpoq tilida ta'lim oladigan o'quvchilar uchun matnlar va savollar qoraqalpoq tiliga xalqaro standartlar asosida moslashtirilgan (adaptatsiya qilingan).

Ishtirok etayotgan maktablar soni cheklangan bo'lsa-da, ular butun mintaqadagi ta'lim sifatini ko'rsatib beruvchi **namuna (reprezentativ tanlanma)** hisoblanadi. Ya'ni, shu 10-15 ta maktabning natijasi butun Qoraqalpog'iston boshlang'ich ta'limi darajasi sifatida baholanadi.

Tayyorgarlikning asosiy yo'nalishlari buyicha hududlarda metodistlar va o'qituvchilar uchun seminar-treninglar muntazam o'tkazildi. Asosiy e'tibor quyidagilarga qaratilgan:

- **Matn tahlili:** O'quvchilarda matnni shunchaki o'qish emas, balki undagi yashirin ma'nolarni tushunish va xulosa chiqarish ko'nikmasini shakllantirish.

- **Platformalar:** pirls2026.uz kabi maxsus trenajyor platformalari orqali o'quvchilar real sinov jarayonlariga tayyorgarlik kordi.

- **Ota-onalar bilan ishlash:** Tadqiqotning ahamiyatini tushuntirish uchun ota-onalar majlislari tashkil etilib, ularning ham jarayondagi mas'uliyati oshirildi.

Kutilayotgan natijalar va ahamiyati

PIRLS 2026 natijalari O'zbekiston uchun quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- 2021-yildagi natijalar bilan solishtirganda **o'sish dinamikasini** ko'rish.
- Milliy o'quv dasturlaridagi bo'shliqlarni aniqlash va ularni xalqaro tajriba asosida to'ldirish.
- Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqish.

PIRLS — bu shunchaki imtihon emas, balki o'quvchilarning axborot asrida qanchalik samarali fikrlay olishini ko'rsatuvchi ko'zgudir.

Axborot asrida o'quvchilarning nafaqat bilimlarni eslab qolishi, balki ularni tahlil qilish va samarali qo'llash qobiliyati birinchi o'ringa chiqadi. PIRLS 2026 kabi xalqaro baholash dasturlarining talablaridan kelib chiqib, o'quvchilarda zamonaviy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish uchun quyidagi tavsiyalarni qo'llash mumkin:

1. "4K" Modelini dars jarayoniga tatbiq etish

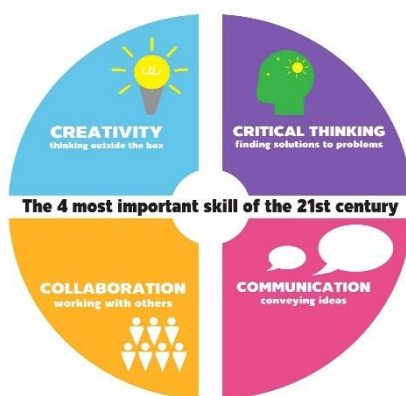
Axborot asri ko'nikmalarini rivojlantirishning asosi bo'lgan ushbu model o'quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi:

- **Kritik (tanqidiy) fikrlash:** O'quvchiga matn berilganda, undagi ma'lumotlarning qay biri fakt va qay biri muallifning shaxsiy fikri ekanini ajratishni o'rgatish.

- **Kreativlik:** Muammoli vaziyatlarda standart bo'lmagan yechimlarni topish (masalan, "Agar hikoya qahramoni zamonaviy smartfonga ega bo'lganda, voqealar qanday rivojlanardi?" kabi savollar).

- **Kommunikatsiya:** O'z fikrini dalillar bilan asoslab berish va boshqalarning fikrini hurmat qilish.

- **Kooperatsiya:** Jamoada ishlash orqali umumiy xulosaga kelish.

2. "Elektron matn" bilan ishlash ko'nikmasini oshirish

Raqamli asrda o'quvchi an'anaviy kitobdan tashqari, giperhavolalar (linklar), jadvallar va interfaol diagrammalardan iborat murakkab matnlarga duch keladi:

Navigatsiya: Brauzer oynalarida harakatlanish, kerakli menyuni tez topish va qidiruv tugmalaridan foydalanishni mashq qildirish.

Skanerlash: Katta hajmdagi raqamli ma'lumot ichidan kerakli kalit so'zni tezda ilg'ab olish (Scanning) mashqlari.

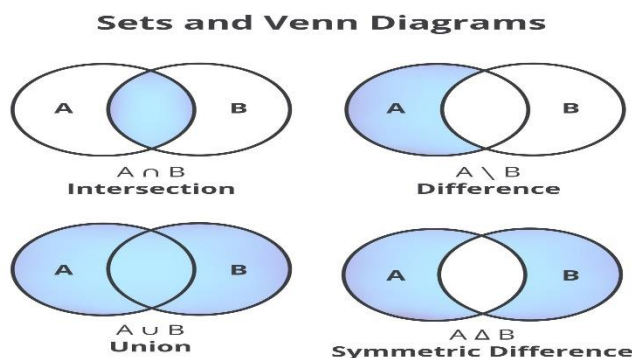
3. "Pasport" va "Grafik tashkilotchilar" metodidan foydalanish

O'quvchi ma'lumotni tizimlashtira olishi uchun vizual metodlar juda samarali:

Matn Pasporti: Qahramonning ismi, xislatlari, asosiy muammosi va yechimi ko'rsatilgan qisqa sxema yaratish.

Venn diagrammasi: Ikki xil axborot manbasidagi o'xshashlik va farqlarni solishtirish.

Baliq skeleti (Ishikava diagrammasi): Voqeaning sabab va oqibatlarini vizual bog'lash.

4. Axborotning ishonchliligini tekshirish (Media savodxonlik)

O'quvchilarga axborot oqimida adashib qolmaslik uchun "savol berish" san'atini o'rgatish lozim:

- "Bu ma'lumotni kim yozgan?"
- "Muallifning maqsadi nima (ma'lumot berishmi yoki biror narsaga ishon tirish)?"
- "Ushbu ma'lumot boshqa manbalarda ham tasdiqlanganmi?"

5. Metakognitiv ko'nikmalar (O'z fikrlashini nazorat qilish)

O'quvchi topshiriqni bajarish jarayonida o'ziga-o'zi savol berishni o'rganishi kerak:

- "Men bu matnni tushundimmi?"
- "Qaysi qismi menga noaniq bo'ldi?"
- "Xatoni qayerda qildim va uni qanday tuzatsam bo'ladi?"

6. Amaliy asboblarni ishlatish

Darslarda **Prezi**, **Wordwall** yoki **Canva** kabi platformalardan foydalangan holda loyihalar yaratish o'quvchida raqamli dunyoda "iste'molchi" emas, balki "yaratuvchi" (creator) hissini uyg'otadi.

Ushbu usullar yordamida o'quvchi nafaqat PIRLS testlarida yuqori natija ko'rsatadi, balki real hayotda ham axborotni to'g'ri saralash va undan unumli foydalanishni o'rganadi.

Adabiyotlar:

1. IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement): PIRLS 2026 Assessment Framework. (Tadqiqotning umumiy konsepsiyasi va raqamli formatga o'tish talablari).
2. PIRLS 2026 Official Site: pirls2026.org — Tadqiqotning xalqaro standartlari va baholash mezonlari.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son qarori: "Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida".
4. A. Ismailov va boshqalar. "Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash" (Metodik qo'llanma). Toshkent, Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi.
5. "PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va amaliyot" — O'qituvchilar uchun trening materiallari to'plami.
6. pirls2026.uz platformasi: O'zbekistonlik o'quvchilar uchun maxsus ishlab chiqilgan onlayn trenajyorlar va metodik resurslar.

XORIJ TAJRIBALARI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Umirzakova Nigoraxon Anvarjonovna

*Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish
bo'limi boshlang'ich talim metodisti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy tajribalar asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimida o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, xorij tajribalarini milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilishning ahamiyati va istiqbollari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kasbiy kompetentlik, xorij tajribasi, pedagogik mahorat, innovatsion texnologiyalar, ta'lim sifati, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития профессиональной компетентности учителей начальных классов на основе зарубежного опыта. Освещены подходы развитых стран, направленные на повышение педагогического мастерства учителей, применение инновационных педагогических технологий и формирование современных компетенций. Также раскрываются значение и перспективы интеграции зарубежного опыта в национальную систему образования.

Ключевые слова: начальное образование, профессиональная компетентность, зарубежный опыт, педагогическое мастерство, инновационные технологии, качество образования, компетентностный подход.

Abstract: This article analyzes the issues of developing the professional competence of primary school teachers based on foreign experience. It highlights the approaches used in developed countries to improve teachers' pedagogical skills, apply innovative educational technologies, and develop modern competencies. The article also emphasizes the importance and prospects of integrating foreign experience into the national education system.

Keywords: primary education, professional competence, foreign experience, pedagogical skills, innovative technologies, quality of education, competency-based approach.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ta'lim jarayonini boshqaruvchi, innovatsion texnologiyalarni qo'llovchi va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va ilg'or pedagogik yondashuvlarni amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy kompetentlik tushunchasi pedagogning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari, pedagogik mahorati va shaxsiy sifatlarining uyg'unlashgan tizimini anglatadi. Kompetentli o'qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi va ta'lim jarayonini innovatsion yondashuv asosida tashkil eta olishi bilan tavsiflanadi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Finlandiya ta'lim tizimi o'qituvchilarni tayyorlash sifati bilan dunyoda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Ushbu mamlakatda pedagoglar muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashadilar, ilmiy tadqiqotlar olib boradilar hamda zamonaviy pedagogik metodlarni amaliyotda qo'llaydilar. Finlandiya tajribasining asosiy jihatlaridan biri ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishdir. Bu esa o'qituvchidan yuqori kasbiy tayyorgarlik va kreativ yondashuvni talab etadi.

Singapur ta'lim tizimi ham o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga qaratilgan samarali mexanizmlari bilan ajralib turadi. Ushbu mamlakatda "Hayot davomida ta'lim olish" tamoyili asosida pedagoglarning uzluksiz malaka oshirishi yo'lga qo'yilgan. Singapur maktablarida interfaol metodlar, STEAM texnologiyalari va raqamli ta'lim vositalari keng qo'llaniladi. Natijada o'qituvchilarning innovatsion kompetensiyalari rivojlanib, ta'lim sifati oshib boradi.

Yaponiya tajribasida esa pedagogik mahorat va intizom alohida ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning nafaqat bilim olishini, balki axloqiy tarbiyasini ham nazorat qiladilar. Yaponiya ta'lim tizimida hamkorlikdagi ta'lim, kuzatish va tahlil metodlari keng qo'llaniladi. Yosh pedagoglar tajribali

o'qituvchilar tomonidan mentorlik asosida qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa ularning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Germaniya ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligiga katta e'tibor qaratiladi. Ta'lim jarayonida multimedia vositalari, elektron platformalar va interfaol metodlardan samarali foydalaniladi. O'qituvchilar muntazam ravishda seminar va treninglarda ishtirok etib, o'z kasbiy bilimlarini boyitib boradilar.

O'zbekistonda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. So'nggi yillarda pedagoglarning malakasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va xalqaro tajribalarni o'rganish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim jarayoniga interfaol metodlarni tatbiq etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida darslarni tashkil etish bo'yicha samarali ishlar olib borilmoqda.

Biroq ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, ayrim hududlarda zamonaviy texnologiyalarning yetarli emasligi, pedagoglarning axborot-kommunikatsion kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati hamda metodik ta'minot bilan bog'liq kamchiliklar ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirgan holda joriy etish muhim hisoblanadi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o'rni katta. Interfaol metodlar, multimedia vositalari, loyihaviy ta'lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'qituvchilarning pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuvlar o'qituvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Xorijiy davlatlar tajribasi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy manba hisoblanadi. Finlandiya, Singapur, Yaponiya va Germaniya tajribasi pedagogik mahoratni oshirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va ta'lim sifatini yaxshilashda samarali natijalarni namoyon etmoqda.

Pedagog olim V.A. Slastenin kasbiy kompetentlikni "o'qituvchining nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari va pedagogik mahoratining integrallashgan tizimi" sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha, pedagogning kasbiy kompetentligi ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, L.S. Vygotskiy ta'lim va rivojlanish o'zaro uzviy bog'liq ekanligini ta'kidlab, bolaning intellektual rivojlanishida pedagogning roli

muhimligini qayd etgan. Olimning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘qituvchining yo‘naltiruvchi va rivojlantiruvchi faoliyatini asoslab beradi.

Kasbiy kompetentlik tushunchasi pedagogning kasbiy faoliyatni samarali tashkil etish qobiliyatini anglatadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ko‘ra, kompetentli o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi, innovatsion texnologiyalarni qo‘llovchi va ta’lim jarayonini boshqaruvchi shaxs bo‘lishi zarur.

Amerikalik olim J. Raven kompetentlikni “insonning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishiga xizmat qiluvchi bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlar yig‘indisi” sifatida izohlaydi. Uning ta’kidlashicha, zamonaviy o‘qituvchi kasbiy faoliyatida kreativlik, kommunikativlik va moslashuvchanlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta’lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga katta e’tibor qaratilmoqda. Xususan, Finlandiya ta’lim tizimi o‘qituvchilarni tayyorlash sifati bilan dunyoda yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Finlandiyalik pedagog olim Pasi Sahlbergning fikricha, “ta’lim sifati avvalo o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi va jamiyatdagi mavqeiga bog‘liq”. Ushbu mamlakatda o‘qituvchilar muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashadilar, ilmiy tadqiqotlar olib boradilar va innovatsion metodlarni amaliyotda qo‘llaydilar.

Finlandiya tajribasining asosiy jihatlaridan biri ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishdir. Pedagoglar o‘quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos metodlarni tanlaydilar. Bu esa o‘qituvchidan yuqori darajadagi metodik kompetentlikni talab qiladi.

Singapur ta’lim tizimi ham o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan samarali mexanizmlari bilan ajralib turadi. Singapurlik mutaxassislar ta’lim sifati pedagoglarning uzluksiz rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ta’kidlaydilar. Ushbu davlatda “Hayot davomida ta’lim olish” tamoyili asosida pedagoglarning malakasini oshirish tizimi yo‘lga qo‘yilgan.

Amerikalik olim D. Shon “reflektiv pedagogika” nazariyasida o‘qituvchi o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilishi va takomillashtirib borishi lozimligini qayd etadi. Bu yondashuv Singapur va Finlandiya ta’lim tizimida keng qo‘llaniladi.

Yaponiya ta’lim tizimida esa pedagogik mahorat va axloqiy tarbiyaga katta e’tibor qaratiladi. Yapon pedagogikasida o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarga ma’naviy tarbiya beruvchi shaxs sifatida qaraladi. Yaponiya maktablarida yosh pedagoglarni tajribali o‘qituvchilar tomonidan mentorlik

asosida qo'llab-quvvatlash tizimi yo'lga qo'yilgan. Bu esa pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Nemis pedagogi Adolf Disterveg "Yaxshi o'qituvchi haqiqatni aytib bermaydi, balki uni topishga o'rgatadi", degan fikrni ilgari surgan. Ushbu qarash zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Germaniya ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashga alohida e'tibor beriladi. Multimedia vositalari, interfaol metodlar va elektron platformalar pedagoglarning kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Pedagoglarning malakasini oshirish, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish va kompetensiyaviy yondashuv asosida darslarni tashkil etish bo'yicha samarali ishlar olib borilmoqda.

O'zbek pedagog olimi N. Muslimovning ta'kidlashicha, pedagogning kasbiy kompetentligi uning bilim darajasi bilan bir qatorda pedagogik texnologiyalarni amaliyotda qo'llash mahorati bilan ham belgilanadi. Olimning fikricha, zamonaviy o'qituvchi innovatsion fikrlashga ega bo'lishi va uzluksiz o'z ustida ishlashi zarur.

Shuningdek, B. Xodjayev kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida baholab, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish zarurligini qayd etgan.

Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Interfaol metodlar, multimedia vositalari, loyihaviy ta'lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham ushbu tajribalarni milliy qadriyatlar va ta'lim an'analariga moslashtirib qo'llash muhim ahamiyatga ega. Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'limni tashkil etish orqali boshlang'ich ta'lim sifatini yanada oshirish mumkin.

Kelgusida xalqaro standartlarga mos, yuqori malakali va raqobatbardosh pedagoglarni tayyorlash ta'lim tizimining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Slavenin V.A. Pedagogika. – Moskva, 2017.
2. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya asoslari. – Moskva, 2018.

3. Raven J. Competence in Modern Society. – London, 2002.
4. Pasi Sahlberg. Finnish Lessons. – New York, 2021.
5. Shon D. The Reflective Practitioner. – London, 2016.
6. Disterveg A. Tanlangan pedagogik asarlar. – Berlin, 2015.
7. Muslimov N. Kasbiy kompetentlik va pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent, 2020.
8. Xodjayev B. Kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent, 2019.

TRANSKULTURAL INTEGRATSIYA: GLOBAL TA'LIM EKOTIZIMLARI ASOSIDA PEDAGOGLARNING KASBIY RIVOJLANISHINI TRANSFORMATSIYA QILISH

Uralova Dilrabo Abdixakimovna

*Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazining
Fanlarni rivojlantirish bo'limi boshlig'i*

Annotatsiya. Ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishda rivojlangan davlatlar (Finlandiya, Janubiy Koreya) tajribasini milliy ta'lim tizimiga adaptatsiya qilish masalalari, muallif tomonidan yangi — “Gibrid-mentoring” modeli taklif etiladi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar va inson kapitali o'rtasidagi muvozanatni saqlagan holda pedagogik mahoratni oshirishning kreativ mexanizmlari tahlil qilinadi.

Bundan tashqari maqolada muallifning Malayziya, Misr, Ozarbayjon, Hindiston, BAA (Dubay) va Qozog'iston kabi davlatlarda ishtirok etgan xalqaro konferensiyalar va o'quv dasturlari safarlaridagi ilmiy kuzatuvlari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning yangi modellari tahlil qilinadi. Tadqiqotda har bir davlatning o'ziga xos ta'limiy yutuqlari — Malayziyaning raqamli pedagogikasi, Dubayning sifat menejmenti, Hindistonning IT-integratsiyasi va Misrning klassik metodikasi sintez qilinib, milliy ta'lim tizimi uchun “Glocal Professional Growth” (Global tajribaga asoslangan mahalliy rivojlanish) modeli taklif etilgan. Maqola pedagogik mahorat markazlari faoliyatini xalqaro standartlar asosida modernizatsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Abstract. This article explores the adaptation of advanced educational experiences from developed nations, such as Finland and South Korea, into the national education system to enhance continuous professional development. The author proposes a novel “Hybrid-mentoring” model. The research analyzes creative mechanisms for advancing pedagogical mastery while maintaining a balance between digital technologies and human capital.

Furthermore, the article examines new models of continuous professional development based on the author's scientific observations during international conferences and educational programs in countries such as Malaysia, Egypt, Azerbaijan, India, the UAE (Dubai), and Kazakhstan. The study synthesizes the unique educational achievements of each nation—Malaysia's digital pedagogy, Dubai's quality management, India's IT integration, and Egypt's classical methodology—to propose a “Glocal Professional Growth” model (local development based on global experience) for the national education system. The article provides practical recommendations for modernizing the activities of pedagogical mastery centers in alignment with international standards.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы адаптации опыта развитых стран (Финляндия, Южная Корея) в национальную систему образования для совершенствования системы непрерывного профессионального развития. Автор предлагает новую модель — “Гибридное менторство” (Hybrid-mentoring). В исследовании анализируются креативные механизмы повышения педагогического мастерства при сохранении баланса между цифровыми технологиями и человеческим капиталом.

Кроме того, в статье анализируются новые модели непрерывного профессионального развития на основе научных наблюдений автора, полученных в ходе участия в международных конференциях и учебных программах в таких странах, как Малайзия, Египет, Азербайджан, Индия, ОАЭ (Дубай) и Казахстан. В исследовании синтезированы уникальные образовательные достижения каждой страны: цифровая педагогика Малайзии, менеджмент качества Дубая, IT-интеграция Индии и классическая методика Египта. На этой основе предлагается модель “Glocal Professional Growth” (локальное развитие на основе глобального опыта) для национальной системы образования. Статья содержит практические рекомендации по модернизации деятельности центров педагогического мастерства в соответствии с международными стандартами.

Kalit so‘zlar

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish (CPD), transmilliy integratsiya, “Gibrid-mentoring” modeli, Finlandiya tajribasi: “Pedagogik avtonomiya”, Janubiy Koreya tajribasi: “Smart education”, Malayziya “Smart School”, Dubay “KHDA” standarti, Hindiston “Digital India” ta’limi, Misr “Al-Azhar” metodikasi, Ozarbayjon “ADA” modeli, Qozog‘iston “Orleu” tizimi, pedagogik transformatsiya, innovatsion ekotizim.

I. Kirish

Bugungi global o'zgarishlar davrida o'qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki “dizayner-pedagog” rolini bajarishi talab etilmoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish (Continuous Professional Development-CPD) tizimi eski qoliplardan chiqib, shaxsiylashtirilgan ta'lim traektoriyasiga o'tishi zarur.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida o'qituvchining kasbiy rivojlanishi endilikda chiziqli (linear) jarayon emas, balki ko'p qirrali va uzluksiz dinamik jarayondir. A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institut tomonidan ilgari surilayotgan muammolar yechimi sifatida biz nafaqat metodikani, balki o'qituvchining dunyoqarashini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishni maqsad qilganmiz.

Tadqiqotimizning dolzarbligi shundaki, bugungi o'zbek pedagogi o'z qobig'iga o'ralib qolmasligi, aksincha, global ta'lim bozorining raqobatbardosh ishtirokchisiga aylanishi zarur. Bizning shaxsiy kuzatuvlarimiz va Janubi-sharqiy Osiyodan tortib Yaqin Sharq davlatlarigacha bo'lgan pedagogik safarlarimiz shuni ko'rsatadiki, uzluksiz ta'lim — bu shunchaki kurs emas, bu hayot tarzi (Life-long learning).

Global dunyoda ta'lim tizimi milliy chegaralardan chiqib, umuminsoniy va texnologik qadriyatlar sinteziga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishda nafaqat nazariy bilimlarga, balki dunyoning yetakchi ta'lim xablari (hubs) tajribasiga tayanish strategik ahamiyatga ega.

Ushbu maqolaning maqsadi — muallif tomonidan o'rganilgan xalqaro tajribalarni tahlil qilish orqali, o'qituvchilarning kasbiy o'sishini “shunchaki malaka oshirish” bosqichidan “doimiy innovatsion tadqiqotchilik” bosqichiga olib chiqish mexanizmlarini yaratishdir. Bizning tadqiqotimiz ob'yekti sifatida tanlangan sakkizta davlat — sharqona qadriyatlar va g'arbona innovatsiyalarning eng muvaffaqiyatli namunalaridir.

II. Asosiy qism

1. Xalqaro ta'lim integratsiyasi tahlili.

1.1. Janubi-sharqiy Osiyo va Janubiy Osiyo modeli: Malayziya va Hindiston.

Malayziyaning “Smart School” (Aqlli maktab) loyihasi o'qituvchilarni boshqaruvchi emas, balki fasilitator sifatida tayyorlaydi. Hindiston tajribasida esa (ayniqsa IT-ta'limda) o'qituvchilarning “Micro-credentialing” (kichik kvalifikatsiyalar) tizimi orqali har oy o'z ko'nikmalarini yangilab borishi biz uchun juda muhim.

Malayziyadagi “Vision 2020” va keyingi ta'limiy strategiyalar pedagoglarni “Technology-savvy” (texnologiyani mukammal biluvchi) darajasiga ko'targan. Malayziya tajribasida biz pedagogik mahoratni oshirishning o'yinlashtirilgan

(gamification) tizimini ko'rishimiz mumkin. Hindistonda esa, xususan Dehli va Bangalor ta'lim markazlarida, o'qituvchilarning IT-kompetensiyasi fundamental bilimlar bilan shunday integratsiya qilinganki, bu o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini (Coding logic) 300% ga oshirgan.

Integratsiya taklifi: O'zbekiston sharoitida o'qituvchilar uchun "Metodik blokcheyn" tizimini joriy etish, bunda har bir xalqaro kurs yoki tajriba o'qituvchining raqamli pasportida aks etadi.

1.2. Dubay va Misr: Sifat nazorati va ma'naviy meros uyg'unligi.

Dubaydagi KHDA (Knowledge and Human Development Authority) tizimi o'qituvchilarning kasbiy o'sishini o'quvchilarning baxtiyorlik indeksi bilan bog'laydi. Misrning pedagogik an'alarida esa ustoz-shogird tizimining fundamental asoslari kuchli.

Dubay tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining malakasi uning o'quvchilari erishgan "Baxt indeksi" bilan o'lchanadi. Bu — dunyoda yagona va eng kreativ yondashuvdir. Misr ta'lim tizimi (ayniqsa Qohira universiteti tajribasi) esa bizga pedagogik "sobriety" — ya'ni akademik vazinlik va fundamental bilimlarni qanday qilib zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashtirishni o'rgatadi.

Yondashuv: Biz Dubayning "Sifat auditi" tizimini Misrning "Akademik muloqot" madaniyati bilan birlashtirgan holda, pedagogik mahorat markazlarida "Professional coaching" xizmatini yo'lga qo'yishimiz kerak.

1.3. Ozarbayjon (Baku) va Qozog'iston: Mintaqaviy adaptatsiya!

Boku va Ostona shaharlaridagi ta'lim islohotlari bizga yaqin. Qozog'istonning "Orleu" milliy markazi tajribasi o'qituvchilarning tadqiqotchilik qobiliyatini (Action Research) birinchi o'ringa qo'yadi.

Hayotiy misol: Bizning Qashqadaryo viloyatidagi tajribamiz shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy pedagogik markazlar faqat "nazariya markazi" bo'lib qolmasdan, Qozog'istondagi kabi "Pedagogik startaplar" laboratoriyasiga aylanishi lozim.

Boku shahridagi ADA universiteti va zamonaviy maktablar tajribasi "Ta'limda diplomatiya" tamoyilini ilgari suradi. Ya'ni, o'qituvchi o'z fanini xalqaro munosabatlar kontekstida tushuntiradi. Qozog'istonning "Orleu" va "Nazarbayev Intellectual Schools" (NIS) tajribasi esa o'qituvchilarning "Action Research" (Amaliy tadqiqot) ko'nikmasini shakllantirishda mintaqada yetakchi hisoblanadi.

1.4. Xalqaro tajriba tahlil. Finlandiya va Janubiy Koreya tajribasi.

Finlandiya tajribasida "Pedagogik avtonomiya" birinchi o'rinda turadi. O'qituvchilar o'z ustida ishlash uchun haftasiga kamida 2 soatni jamoaviy tadqiqotga sarflaydi.

Janubiy Koreya tajribasi: “Smart Education” doirasida o‘qituvchilarning IT-kompetensiyalarini baholashning ko‘p bosqichli tizimi yo‘lga qo‘yilgan.

1.5. Integratsiyalashgan model: “Octagonal Pedagogical Growth” (Sakkiz qirrali rivojlanish)

Biz tadqiqot davomida o‘rganilgan barcha xalqaro tajribalarni sintez qilgan holda, zamonaviy pedagog uchun sakkizta fundamental yo‘nalishni o‘z ichiga olgan “Octagonal Pedagogical Growth” modelini taklif etamiz. Ushbu model o‘qituvchini shunchaki ma’lumot uzatuvchi emas, balki ko‘p qirrali innovatsion yetakchi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi:

Finlandiya uslubi — “Pedagogik avtonomiya”: O‘qituvchining dars jarayonini mustaqil loyihalash va tadqiqotchilik (Action Research) ko‘nikmasi.

Janubiy Koreya uslubi — “Raqamli intellekt”: Ta’limda sun’iy intellekt va “Smart Education” texnologiyalaridan professional foydalanish.

Malayziya uslubi — “Interaktiv kreativlik”: Raqamli o‘yinlashtirish (gamification) va darsning kreativ dizayni.

Dubay (BAA) uslubi — “Sifat va baxt monitoring”: Ta’lim natijadorligini o‘quvchining psixologik holati va baxt indeksi orqali baholash.

Hindiston uslubi — “Algoritmik kompetensiya”: Mantiqiy fikrlash va fanlararo IT-integratsiyani ta’minlash (Coding logic).

Misr uslubi — “Akademik fundamentalizm”: Klassik pedagogik an’analar va ma’naviy-axloqiy bilimlarning mustahkamligi.

Ozərbayjon uslubi — “Kommunikativ diplomatiya”: Ta’limda muloqot madaniyati va xalqaro pedagogik hamkorlik ko‘nikmalari.

Qozog‘iston uslubi — “Metodik transformatsiya”: Milliy malaka oshirish tizimini xalqaro standartlar (NIS va Orleu tajribasi) asosida modernizatsiya qilish.

2. Kreativ yondashuv: “Gibrid-mentoring” modeli

Maqolaning eng asosiy yangiligi — bu model. U ikki komponentdan iborat:

AI-Partnering: O‘qituvchining dars o‘tish metodikasini sun’iy intellekt orqali tahlil qilish va kamchiliklarni anonim tarzda ko‘rsatish.

Cross-Sectoral Mentoring: Pedagogning faqat soha mutaxassislari bilan emas, balki psixologlar, IT-arxitektorlar va san’atkorlar bilan hamkorlikda dars loyihasini yaratishi.

3. Yangi kontsepsiya: “Globallashgan pedagogik filtr”

Maqolaning eng asosiy yangiligi sifatida biz “3D-Integratsiya” modelini taklif qilamiz:

Gorizontal integratsiya: Fanlararo bog‘liqlik (STEM + Arts).

Vertikal integratsiya: Maktabgacha ta’limdan oliy ta’limgacha bo‘lgan uzviy zanjirni xalqaro standartlar (PISA, PIRLS) asosida qayta qurish.

Transmilliy integratsiya: O'qituvchining xalqaro ekspeditsiyalar davomida olgan tajribasini milliy darsliklarga “mahalliy kontekst” sifatida kiritish.

4. Hayotiy misol: Qashqadaryo tajribasidan global xulosaga

Sayohatlarimiz davomida guvoh bo'lganimizdek, Hindistonning qishloq maktablarida ham o'qituvchilar global tarmoqqa ulangan. Biz Qashqadaryo viloyatida ushbu “Global-Local” (Glocal) yondashuvini qo'llashimiz mumkin.

O'qituvchi Dubay tajribasidagi kabi “Dars tahlili”ni (Lesson Study) raqamli platformada amalga oshirishi — bu real va erishish mumkin bo'lgan maqsad.

Qashqadaryo viloyatida chekka hududdagi pedagogning professional o'sishi uchun faqat an'anaviy malaka oshirish yetarli emas. U “Virtual laboratoriya” orqali Toshkent yoki xalqaro ekspert bilan real vaqt rejimida hamkorlik qila olishi kerak. Maqolada aynan shu mexanizmlar taklif etiladi.

III. Xulosa va tavsiyalar

Olib borilgan tahlillar va xalqaro sayohatlar davomida olingan xulosalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda uzluksiz kasbiy rivojlantirishni yangi bosqichga olib chiqish uchun quyidagi qadamlar qo'yilishi lozim:

1. “Global Mentor” platformasini yaratish: Bunda Dubay va Malayziya kabi davlatlar mutaxassislari bilan doimiy onlayn muloqot tizimi o'rnatiladi.

2. Kross-madaniy treninglar: Pedagoglar faqat o'z fani emas, balki yuqorida tilga olingan davlatlarning muvaffaqiyatli metodikalarini o'rganish bo'yicha “Xalqaro metodik haftaliklar”da qatnashishi kerak.

3. Sifat koeffitsiyenti: Malaka oshirish natijadorligini baholashda KHDA kabi “o'quvchi qoniqishi” indeksini joriy etish.

Xalqaro tajribani ko'r-ko'rona ko'chirish emas, balki uni “Pedagogik filtrlash” orqali milliy mentalitet va texnik imkoniyatlarga moslash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O'zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

2. UNESCO. “Global Education Monitoring Report: Technology in education – A tool on whose terms?”. – Paris, 2023.

3. Hargreaves, A., & O'Connor, M. T. “Collaborative Professionalism: When Teaching Together Means Learning for All”. – Corwin, 2018.

4. OECD. “TALIS 2024: Insights from the Global Teaching Profession”. – OECD Publishing, 2024.

5. Ministry of Education Malaysia. “Malaysia Education Blueprint 2013-2025: Annual Report 2023”.

6. KHDA Dubai. "Quality Assurance Manual for Schools: The Happiness Factor". – Dubai, 2022.
7. Darling-Hammond, L. "The Right to Learn: A Blueprint for Creating Schools That Work". – Jossey-Bass, 2020.
8. Nazarbayev. Intellectual Schools. "Yearbook of Pedagogical Innovations". – Astana, 2023.
9. Al-Azhar University Journal. "Traditional Pedagogy and Modern Challenges". – Cairo, 2022.
10. ADA University Press. "Educational Leadership in a Globalized World". – Baku, 2021
11. Avloniy, A. "Turkiy Guliston yoxud axloq". (1913).
12. Sahlberg, P. Finnish Lessons 3.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? Teachers College Press. (2021).
13. Fullan, M. The New Meaning of Educational Change. Routledge. (2020).
14. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. (Uzluksiz ta'limning psixologik asosi). (1978).

TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURI TALABLARI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Nasiba Urazbayevna Urazova

A. Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti tayanch doktoranti.

E-mail: urazovanasiba2@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta'lim tizimida TIMSS xalqaro baholash dasturining o'rni, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ushbu dastur talablariga metodik tayyorgarlik darajasi va mavjud muammolar tahlil qilingan. Tadqiqotda o'qituvchilarning kompetentligini oshirish, didaktik materiallar yaratishdagi kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zarurati ilmiy jihatdan asoslangan. Shuningdek, O'zbekistonning TIMSS tadqiqotlaridagi ko'rsatkichlari dinamikasi va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: TIMSS, boshlang'ich ta'lim, metodik tayyorgarlik, kompetentlik, tabiiy fanlar savodxonligi, tanqidiy fikrlash, didaktik materiallar, ta'lim sifati.

Аннотация. В статье анализируется роль международной программы оценки TIMSS в современной системе образования, уровень методической подготовки учителей начальных классов к требованиям данной программы и существующие проблемы. Научно обоснована необходимость повышения компетентности педагогов, развития креативности при создании

дидактических материалов и критического мышления. Также описывается динамика показателей Узбекистана в исследованиях TIMSS и приоритетные направления, направленные на повышение качества образования.

Ключевые слова: TIMSS, начальное образование, методическая подготовка, компетентность, естественнонаучная грамотность, критическое мышление, дидактические материалы, качество образования.

Abstract. The article analyzes the role of the TIMSS international assessment program in the modern education system, the level of methodological preparation of primary school teachers for the requirements of this program, and existing problems. The necessity of increasing teachers' competence, developing creativity in creating didactic materials, and fostering critical thinking is scientifically grounded. Furthermore, it describes the dynamics of Uzbekistan's performance in TIMSS studies and priority areas aimed at improving the quality of education.

Keywords: TIMSS, primary education, methodological preparation, competence, science literacy, critical thinking, didactic materials, quality of education.

Zamonaviy ta'lim tizimida xalqaro baholash dasturlari, xususan TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), boshlang'ich ta'lim sifatini aniqlash va taqqoslashning muhim mezonlaridan biridir. TIMSS xalqaro baholash dasturi 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarini baholaydi. O'qituvchilarning ushbu dastur talablariga mos metodik tayyorgarligi – nafaqat o'quv jarayonining samaradorligi, balki mamlakatimizning xalqaro reytingdagi mavqeini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarning metodik kompetentligini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolari qatoriga kiradi.

Bugungi kunda dunyo ta'lim amaliyotida ta'lim sifati va samaradorligini xalqaro dasturlar talablari asosida baholash keng rivojlanmoqda. Bu jarayon nafaqat baholash metodologiyasini takomillashtirish, balki olingan natijalarni ilmiy tahlil qilish va ularning ishonchliligini ta'minlash bilan ham bog'liq. Shu bois, ta'lim natijalarining reprezentativligini ilmiy-pedagogik muammo sifatida o'rganish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Xalqaro baholash dasturlarini turli mamlakatlar milliy ta'lim tizimiga joriy etish orqali ta'limga qo'yilayotgan zamonaviy talablarni aniqlash, islohotlar yo'nalishini belgilash va samarador strategiyalarni ishlab chiqish imkoniyati kengaymoqda. So'nggi yillarda o'quvchilarning turli fanlar bo'yicha savodxonligini shakllantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlarning ortib borayotgani ham bu jarayonning ahamiyatini tasdiqlaydi. TIMSS xalqaro tadqiqotlarida o'quvchilarning matematik va tabiiy fanlar savodxonligini ustuvor yo'nalish

sifatida baholanishi inobatga olinsa, ular Respublikamizda bugungi kunda matematika va tabiiy fanlarni yanada rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlarga ham to'liq mos keladi, deb aytish mumkin. O'zbekiston TIMSS va boshqa xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan davlatlarning ta'lim sohasidagi ilg'or va bizga mos tajribalarini mamlakat ta'lim tizimida qo'llash, o'quvchilarimizning natijalarini boshqa davlatlar o'quvchilari natijalari bilan taqqoslash hamda kelgusi islohotlarda inobatga olish imkoniyatlariga ega bo'ladi [1].

Hozirgi kunda O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining TIMSS xalqaro baholash dasturi talablariga mos metodik tayyorgarligi muayyan ijobiy tajribalar bilan birga tizimli kamchiliklar mavjudligini ham ko'rsatmoqda. O'qituvchilarning TIMSS dasturi talablarini chuqur o'zlashtirish darajasi to'g'risida ma'lumotlar ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tomonidan olib borilgan monitoring tadqiqotlarida o'z aksini topgan. 2021-yilda o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, respublikamizdagi umumta'lim maktablari o'qituvchilarning atigi 35% TIMSS dasturining asosiy talablari va baholash mezonlarini to'liq bilishadi, 45% qismi esa faqat asosiy tushunchalar bilan tanish, qolgan 20% esa ushbu dastur haqida yetarli ma'lumotga ega emas [3].

Ayrim tadqiqotlarda o'qituvchilarning xalqaro baholash dasturlari talablari asosida mustaqil o'qish va o'rganish faolligi pastligi qayd etiladi [4].

Xalqaro hisobot tahlil natijalariga ko'ra, 4-sinf o'quvchilari natijalari quyidagicha, Tadqiqotda qatnashgan O'zbekistonlik 4-sinf o'quvchilari tabiiy fanlar savodxonligi bo'yicha 412 ball to'plagan va ishtirokchi 58 ta davlat ichida 54-o'rinni egalladi. O'zbekistonda 4-sinflardagi qizlar (414 ball) tabiiy fanlar yo'nalishida o'g'il bolalardan (409 ball) yaxshiroq natija qayd etgan [5].

Mazkur holat ta'lim sifati va natijadorligini oshirishda Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish hamda pedagogik ko'nikmalarni amaliyotda qo'llash zaruratini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Eng murakkab hisoblangan mulohaza yuritish sohasida, ya'ni tahlil qilish, sintezlash, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatida viloyatlar o'rtasidagi tafovut yanada kuchliroq namoyon bo'ldi. Andijon, Navoiy va Namangan viloyatlari 2,0 ball bilan eng yaxshi natijalarni ko'rsatib, o'zlarining tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlarining samaradorligini isbotladilar. Toshkent viloyati 1,2 ball bilan o'rtacha o'rinda turdi. Ayni paytda, Toshkent shahri atigi 0,4 ball va bir qancha boshqa viloyatlar 0,8-0,9 ball to'plab, bu sohada juda past natijalarga erishdi. Bu

holat mamlakat miqyosida tanqidiy fikrlash va ilmiy mulohaza yuritish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha yagona, samarali yondashuv va metodikaning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi yoki amaliyotga joriy etilmaganligining ochiq isbotidir [6].

Monitoring tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, maktablarning atigi 50% qismida xalqaro baholash dasturlari bo'yicha yetarlicha metodik qo'llanmalar mavjud va ulardan faol foydalanilmoqda. O'qituvchilarning TIMSS dasturi talablariga muvofiq dars rejalari va didaktik materiallar tayyorlash ko'nikmasi ham hozirgi holatni baholashda muhim omil hisoblanadi. M.T.Ergasheva tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarning atigi 35% qismi TIMSS talablariga mos dars rejalari va didaktik materiallar mustaqil ravishda tayyorlay oladi [2, 6].

Ko'p hollarda Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari tayyor shablonlar va namunalardan foydalanishga intilishadi, bu esa ularning kreativlik qobiliyatini cheklaydi. Bu muammo, ayniqsa, mahalliy kontekstga moslashtirilgan topshiriqlar yaratishda sezilarli darajada namoyon bo'ladi.

Hozirgi kunda O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida metodik tayyorgarligining holati bir qator muhim muammolarni o'z ichiga oladi. Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlarda tizimli ish olib borish zarur:

- o'qituvchilarning TIMSS topshiriqlarini tahlil qilish va yechish metodikasini takomillashtirish,
- dars jarayonida topshiriqlarni samarali qo'llash usullarini oshirish,
- zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish,
- kasbiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, ilmiy-metodik adabiyotlar bilan ta'minlanish darajasini oshirish,
- dars rejalari va didaktik materiallar tayyorlash ko'nikmalarini rivojlantirish,
- topshiriqlarni differensiallashtirish metodikasini takomillashtirish.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning TIMSS topshiriqlarini tahlil qilish va baholash ko'nikmalari ularning metodik tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mullis I.V.S., Martin M.O. va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan TIMSS baholash metodologiyasida, topshiriqlarni baholash mezonlari va ularning didaktik xususiyatlarini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilgan.

Umuman olganda, hozirgi kunda O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida metodik tayyorgarligining holati bir qator muhim muammolarni o'z ichiga oladi.

Yo'nalishlarda samarali ish olib borish orqali o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish va TIMSS xalqaro baholash dasturida mamlakatimizning natijalarini yaxshilash imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ergasheva M.T. O'quvchilarning tabiiy ilmiy-ilmiy savodxonlik monitoring va topshiriqlar bilan ishlash metodikasi. Toshkent-2023. -158 b.
2. Ergasheva M.T. O'quvchilarning tabiiy ilmiy-ilmiy savodxonlik monitoring va topshiriqlar bilan ishlash metodikasi. Toshkent-2023. -B. 118-120 betida
3. Ismailov A.A. *Ta'lim sifatini baholash bo'yicha Xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi, O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo'ljallangan AXBOROTNOMA 2021-№3* (Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilari uchun mo'ljallangan topshiriqlar to'plami). – Toshkent – 2021. -B. 4-5.
4. Qayumova Sh. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini timss baholash dasturi asosida o'qitishgimetodik tayyorgarligini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) Ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Guliston – 2022. -B. 67-70.
5. Xolmirzayev F.G. TIMSS 2023 tadqiqotida O'zbekiston natijasi haqida // Inter education & global study. 2025. № 2. - B. 75–89.
6. Эргашева М.Т. TIMSS халқаро тадқиқотлари мониторинги асосида когнитив соҳа бўйича таълим сифатига оид муаммоларни аниқлаш. Муғаллим хем узликсиз, билимлендириў” журнали. 2023-йил, 7/1-сон. -B. 19-20.

KASBIY RIVOJLANISHNING MAKTAB ICHIDAGI MODEL: MILLIY AMALIYOT VA XALQARO TAJRIBA (SINGAPUR, FINLANDIYA, YAPONIYA MISOLIDA)

Sobir Voqqosov Saydaliyevich

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi bo'lim boshlig'i

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Xususan, PQ-231 qarori (2024-yil 21-iyun) asosida joriy etilgan kasbiy rivojlanish kuni va soatlari tizimining nazariy-metodik asoslari yoritiladi. Tadqiqotda Singapur, Finlandiya hamda Yaponiya ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan maktab ichidagi uzluksiz kasbiy rivojlanish modellari (Professional Learning Communities, Lesson Study va boshqalar) qiyosiy tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodlari sifatida qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, pedagogik kuzatuv va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot natijasida maktab ichida tashkil etiladigan kasbiy rivojlanishning samarali modeli ishlab chiqildi hamda uning pedagogik va iqtisodiy afzalliklari asoslab berildi. Shuningdek, ushbu modelni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: kasbiy rivojlanish, maktab ichidagi ta'lim, pedagog kompetensiyasi, xalqaro tajriba, Lesson Study, PLC, uzluksiz ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные подходы к организации профессионального развития педагогов в общеобразовательных школах. Особое внимание уделено теоретико-методическим основам внедрения системы «дня и часа профессионального развития», предусмотренной PQ-231 qarori (2024-yil 21-iyun). В исследовании проводится сравнительный анализ моделей внутришкольного непрерывного профессионального развития, применяемых в Сингапур, Финляндия и Япония (PLC, Lesson Study и др.).

Методологическую основу исследования составили сравнительный анализ, системный подход, педагогическое наблюдение и обобщение. В результате разработана эффективная модель внутришкольного профессионального развития, обоснованы её педагогические и экономические преимущества, а также предложены практические рекомендации по её адаптации к национальной системе образования.

Ключевые слова: профессиональное развитие, внутришкольное обучение, педагогическая компетентность, международный опыт, Lesson Study, PLC, непрерывное образование.

Abstract. This article examines contemporary approaches to organizing teachers' professional development within general secondary schools. Particular attention is paid to the theoretical and methodological foundations of implementing "professional development day and hour" introduced under PQ-231 qarori (2024-yil 21-iyun). The study provides a comparative analysis of school-based continuous professional development models applied in Singapore, Finland and Japan, including Professional Learning Communities (PLC) and Lesson Study.

The research employs comparative analysis, a systemic approach, pedagogical observation and generalization methods. As a result, an effective model of school-based professional development is developed, its pedagogical and economic advantages are substantiated, and practical recommendations for its adaptation to the national education system are proposed.

Keywords: *professional development, school-based learning, teacher competence, international experience, Lesson Study, PLC, lifelong learning.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy talab – bu raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va yuqori kompetensiyaga ega shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Mazkur vazifani samarali amalga oshirish esa, avvalo, pedagog kadrlarning kasbiy salohiyati, metodik mahorati va innovatsion faoliyatiga bevosita bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, PQ-231 qarori (2024-yil 21-iyun) asosida umumta'lim muassasalarida “kasbiy rivojlanish kuni” va “kasbiy rivojlanish soati”ni joriy etish belgilandi. Mazkur yondashuv pedagoglarning o'z ustida muntazam ishlashi uchun zarur institutsional sharoit yaratish, kasbiy rivojlanishni uzluksiz va tizimli jarayonga aylantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, kasbiy rivojlanishning maktab ichida tashkil etilishi o'qituvchilarning real pedagogik faoliyati bilan bevosita integratsiyalashgan holda amalga oshirilishi bilan ahamiyatlidir.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning samarali kasbiy rivojlanishi ko'proq maktab ichida, hamkorlikka asoslangan va amaliyotga yo'naltirilgan shakllarda amalga oshiriladi. Jumladan, Singapur ta'lim tizimida Professional Learning Communities (PLC) orqali o'qituvchilarning muntazam tajriba almashuvi yo'lga qo'yilgan bo'lsa, Finlandiyada pedagoglarga keng akademik erkinlik berilgan holda ularning mustaqil rivojlanishiga alohida e'tibor qaratiladi. Yaponiya tajribasida esa Lesson Study modeli asosida darslarni birgalikda rejalashtirish, kuzatish va tahlil qilish orqali kasbiy o'sish ta'minlanadi. Ushbu tajribalar kasbiy rivojlanishni tashqi kurslar orqali emas, balki bevosita ish jarayonida tashkil etish yuqori samaradorlik berishini isbotlamoqda.

Shu bilan birga, milliy ta'lim tizimida kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modelini joriy etish jarayonida qator muammolar ham mavjud. Jumladan, metodik faoliyatni tashkil etishning yagona mexanizmlari yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi, pedagoglarning kasbiy rivojlanish faoliyatini baholash mezonlarining aniq belgilanmaganligi, hamda xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu esa mazkur yo'nalishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi umumta'lim maktablarida kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modelini milliy amaliyot va ilg'or xalqaro

tajribalar asosida tahlil qilish hamda samarali metodik yechimlarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, pedagogik kuzatuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanish ko'zda tutilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modeli milliy va xalqaro tajribalar integratsiyasi asosida kompleks tarzda asoslab beriladi hamda uni amaliyotga joriy etish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

1. Kasbiy rivojlanishning nazariy-metodologik asoslari

Zamonaviy pedagogikada o'qituvchining kasbiy rivojlanishi uzluksiz, tizimli va amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan jarayon sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayon nafaqat bilimlarni yangilash, balki pedagogning reflektiv faoliyatini rivojlantirish, innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirish va ularni amaliyotga tatbiq etishni ham o'z ichiga oladi. Ilmiy adabiyotlarda kasbiy rivojlanish "uzluksiz ta'lim" konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda o'qituvchi faol subyekt sifatida o'z ustida ishlashi, tajriba almashuvi va o'z-o'zini tahlil qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy rivojlanishning samarali modeli sifatida so'nggi yillarda "maktab ichidagi kasbiy rivojlanish" (school-based professional development) konsepsiyasi keng qo'llanilmoqda. Ushbu modelning asosiy xususiyati shundaki, o'qituvchi o'z kasbiy rivojlanishini bevosita ish joyida, real pedagogik jarayon bilan uyg'un holda amalga oshiradi. Bu esa nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini yaratadi hamda o'rganilgan metod va texnologiyalarning tezkor tatbiq etilishini ta'minlaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham ushbu yondashuvni joriy etish yo'lida muhim qadamlar qo'yilmoqda. Xususan, PQ-231 qarori (2024-yil 21-iyun) asosida "kasbiy rivojlanish kuni" va "kasbiy rivojlanish soati"ni tashkil etish belgilanishi kasbiy rivojlanishni tizimlashtirishga xizmat qilmoqda. Bu yondashuv pedagoglarning uzluksiz o'sishini ta'minlash bilan birga, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan muhim mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

2. Xalqaro tajriba tahlili

Kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modeli rivojlangan ta'lim tizimlariga ega davlatlarda samarali qo'llanilmoqda. Xususan, Singapur tajribasida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi Professional Learning Communities (PLC) asosida tashkil etiladi. Ushbu model o'qituvchilarning kichik guruhlarda muntazam uchrashuvlar o'tkazib, dars jarayonini tahlil qilishi, muammolarni birgalikda hal etishi va innovatsion metodlarni sinovdan o'tkazishini nazarda tutadi. Natijada o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik kuchayadi va o'quv jarayonining sifati sezilarli darajada oshadi.

Finlandiya ta'lim tizimida esa kasbiy rivojlanish o'qituvchilarning mustaqil faoliyati bilan uyg'un holda amalga oshiriladi. Bu yerda pedagoglarga yuqori darajadagi ishonch va akademik erkinlik beriladi. O'qituvchilar o'z ehtiyojlaridan kelib chiqib rivojlanish yo'nalishlarini tanlaydi, ilmiy tadqiqotlar olib boradi va ularni amaliyotga joriy etadi. Ushbu yondashuv o'qituvchining ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni olib kiradi.

Yaponiya tajribasida keng qo'llaniladigan Lesson Study modeli kasbiy rivojlanishning eng samarali shakllaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Bu modelda o'qituvchilar darsni birgalikda rejalashtiradi, kuzatadi va chuqur tahlil qiladi. Jarayon davomida o'qituvchilarning bilim olish strategiyalari o'rganiladi hamda dars metodikasi takomillashtiriladi. Lesson Study nafaqat o'qituvchilarning kasbiy o'sishini ta'minlaydi, balki dars sifatini ham sezilarli darajada yaxshilaydi.

Ushbu davlatlar tajribasini umumlashtirgan holda quyidagi umumiy jihatlarni ajratish mumkin:

- kasbiy rivojlanishning uzluksizligi va tizimliliigi;
- hamkorlikka asoslangan faoliyat (kollegiallik);
- amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv;
- reflektiv tahlilning ustuvorligi.

3. Milliy amaliyot va mavjud muammolar tahlili

O'zbekiston ta'lim tizimida kasbiy rivojlanishning yangi modeli joriy etilayotgan bo'lsa-da, uning samarali ishlashiga to'sqinlik qiluvchi ayrim muammolar mavjud. Jumladan:

- kasbiy rivojlanish faoliyatini tashkil etish bo'yicha yagona metodik yondashuv yetarli darajada shakllanmagan;
- pedagoglarning rivojlanish faoliyatini baholash mezonlari aniq belgilanmagan;
- amaliy mashg'ulotlar o'rniga nazariy seminarlar ustunlik qilmoqda;
- ilg'or tajribalarni ommalashtirish mexanizmlari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

Mazkur muammolarni hal etish uchun kasbiy rivojlanish jarayonini tizimli asosda tashkil etish, aniq rejalashtirish va monitoring mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

4. Maktab ichidagi kasbiy rivojlanishning takomillashtirilgan modeli

Tadqiqot natijalariga asoslanib, kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi quyidagi samarali modeli taklif etiladi:

1. Tashkiliy bosqich:

- kasbiy rivojlanish rejasini ishlab chiqish;
- pedagoglarning ehtiyojlarini aniqlash (diagnostika).

2. Amaliy bosqich:

- ochiq darslar tashkil etish;
- Lesson Study elementlarini joriy etish;
- metodik seminar va treninglar o'tkazish.

3. Tahliliy bosqich:

- o'tkazilgan faoliyatni muhokama qilish;
- reflektiv tahlil va xulosalar chiqarish.

4. Baholash bosqichi:

- natijadorlikni aniqlash;
- pedagoglarning kasbiy o'sishini monitoring qilish.

-Mazkur modelning afzalligi shundaki, u kasbiy rivojlanishni nazariy emas, balki amaliy faoliyatga yo'naltiradi hamda o'qituvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

5. Pedagogik va iqtisodiy samaradorlik

Taklif etilayotgan modelning samaradorligi ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi:

Pedagogik samaradorlik:

- o'qituvchilarning metodik mahorati oshadi;
- dars sifati yaxshilanadi;
- o'quvchilarning bilim darajasi ortadi.

Iqtisodiy samaradorlik:

- tashqi malaka oshirish xarajatlari kamayadi;
- mavjud resurslardan samarali foydalaniladi;
- vaqt tejaladi va ta'lim jarayonida uzilishlar kamayadi.

-Shu jihatdan, maktab ichidagi kasbiy rivojlanish modeli "kam xarajat – yuqori natija" tamoyiliga mos keladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot doirasida umumta'lim maktablarida kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modelini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kasbiy rivojlanishni bevosita ta'lim muassasasi ichida, real pedagogik faoliyat bilan integratsiyalashgan holda tashkil etish yuqori natijadorlikni ta'minlaydi.

Tadqiqot jarayonida milliy amaliyot va Singapur, Finlandiya hamda Yaponiya kabi ilg'or ta'lim tizimlari tajribasi qiyosiy tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, mazkur davlatlarda kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modeli uzluksizlik, hamkorlik, reflektiv tahlil va amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyillari

asosida tashkil etilgan bo'lib, bu o'z navbatida ta'lim sifati yuqori darajada bo'lishini ta'minlamoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham PQ-231 qarori (2024-yil 21-iyun) asosida joriy etilayotgan "kasbiy rivojlanish kuni" va "kasbiy rivojlanish soati" tizimi aynan maktab ichidagi kasbiy rivojlanish modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Biroq, ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun uni ilmiy asosda takomillashtirish, aniq metodik mexanizmlar bilan boyitish zarur.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelindi:

- kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modeli pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirishning eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi;
- xalqaro tajribada qo'llanilayotgan PLC va Lesson Study kabi yondashuvlar milliy tizimga moslashtirilgan holda yuqori samaradorlik berishi mumkin;
- kasbiy rivojlanishni tizimli tashkil etish ta'lim sifatini oshirish bilan birga iqtisodiy jihatdan ham tejamkorlikni ta'minlaydi;
- pedagoglarning reflektiv faoliyati va hamkorlik madaniyatini rivojlantirish mazkur modelning asosiy sharti hisoblanadi.

Shu asosda quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Maktablarda kasbiy rivojlanish faoliyatini tashkil etishning yagona metodik modeli va standartlarini ishlab chiqish;
2. Kasbiy rivojlanish jarayoniga Lesson Study va Professional Learning Communities elementlarini tizimli joriy etish;
3. Pedagoglarning kasbiy rivojlanish natijalarini baholashning aniq mezonlarini ishlab chiqish va monitoring tizimini yo'lga qo'yish;
4. Raqamli platformalar orqali masofaviy va aralash shakldagi kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish;
5. Ilg'or pedagogik tajribalarni aniqlash, umumlashtirish va ommalashtirish mexanizmlarini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modeli milliy va xalqaro tajriba integratsiyasi asosida takomillashtirilgan holda joriy etilishi pedagoglar kasbiy salohiyatini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash hamda zamonaviy raqobatbardosh ta'lim tizimini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-231-son qarori (2024-yil 21-iyun).
2. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2024). *Pedagog kadrlarning kasbiy rivojlanishini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma*.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). *Ta'lim sifatini oshirish konsepsiyasi*.
4. Abduqodirov A.A. (2022). *Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta'lim texnologiyalari*. Toshkent.
5. Karimov N.K. (2021). *O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish asoslari*. Toshkent.
6. Yo'ldoshev J.G'. (2020). *Pedagogik mahorat va innovatsion yondashuvlar*. Toshkent.
7. Mirzaev S.S. (2023). *Ta'lim tizimida metodik ishlarni tashkil etish*. Toshkent.
8. OECD. (2019). *Исследование профессионального развития учителей (TALIS)*.
9. OECD. (2018). *Эффективная образовательная политика: опыт Финляндии*.
10. Darling-Hammond L. (2017). *Эффективное профессиональное развитие учителей*.
11. Avalos B. (2011). *Профессиональное развитие учителей в образовании*.
12. Stigler J., Hiebert J. (1999). *Обучающий разрыв*.
13. Lewis C. (2006). *Метод Lesson Study*.
14. Sahlberg P. (2015). *Финская модель образования*.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Vaisova Gulnoza Kuzibayevna

*Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrası mudiri*

Annotatsiya: Mazkur tezisdá maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etishning zamonaviy mexanizmlari tahlil qilinadi. Xususan, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida pedagoglarning malakasini oshirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash, amaliy kompetensiyalarni rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, uzluksiz kasbiy rivojlanish, xorijiy tajriba, pedagog kompetensiyasi, innovatsion ta'lim, malaka oshirish, professional rivojlanish.

***Аннотация:** В данном тезисе анализируются современные механизмы организации непрерывного профессионального развития педагогов в системе дошкольного образования. В частности, на основе опыта развитых стран рассматриваются вопросы повышения квалификации педагогов, применения инновационных технологий, развития практических компетенций и*

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va xalqaro standartlarga mos ta'lim muhitini yaratish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim bo'g'ini sifatida inson kapitalini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ushbu sohada faoliyat yuritayotgan pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash ta'lim sifatining muhim omili sanaladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq zamonaviy talablar pedagoglardan nafaqat nazariy bilim, balki innovatsion yondashuv, kreativ fikrlash va xalqaro tajribalarni amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini ham talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish va milliy tizimga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism: Uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagogning butun faoliyati davomida o'z bilim, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda yangilab borish jarayonidir. Ushbu jarayon zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish, metodik mahoratni oshirish hamda ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy rivojlanishi quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- pedagogik mahoratni oshirish;
- innovatsion metodlarni o'rganish;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish;
- bolalar psixologiyasini chuqur o'rganish;
- ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Uzluksiz rivojlanish tizimi pedagogning kasbiy faoliyatida motivatsiyani kuchaytiradi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Finlandiya tajribasi: Finlandiya maktabgacha ta'lim tizimi dunyodagi eng ilg'or tizimlardan biri hisoblanadi. Ushbu davlatda pedagog kasbi jamiyatda yuqori mavqega ega bo'lib, tarbiyachilar doimiy ravishda kasbiy rivojlanish dasturlarida qatnashadilar.

Finlandiyada uzluksiz kasbiy rivojlanish quyidagi tamoyillar asosida tashkil etiladi:

1. Amaliyot va nazariya uyg'unligi. Pedagoglar o'z faoliyatida ilmiy yondashuvdan foydalanadi. Har bir tarbiyachi pedagogik tadqiqot olib borish ko'nikmasiga ega bo'lishi talab etiladi.

2. Mustaqil ta'lim. Tarbiyachilar uchun elektron platformalar, seminar va treninglar muntazam tashkil etiladi. Pedagog o'z ehtiyojidan kelib chiqib rivojlanish yo'nalishini tanlaydi.

3. Hamkorlik muhiti. Ta'lim muassasalarida tajriba almashish madaniyati rivojlangan bo'lib, pedagoglar bir-birining mashg'ulotlarini kuzatadi va tahlil qiladi.

Finlandiya tajribasining asosiy jihati shundaki, pedagogga nazorat obyekti sifatida emas, balki ijodkor mutaxassis sifatida qaraladi. Bu esa uning kasbiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Singapur tajribasi: Singapur ta'lim tizimi samaradorligi bilan dunyoda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Ushbu mamlakatda pedagoglarning uzluksiz rivojlanishi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

Singapurda har bir pedagog yil davomida ma'lum soatlarda malaka oshirish kurslarida qatnashishi shart hisoblanadi. Bunda quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratiladi:

- raqamli texnologiyalarni o'qitishga integratsiya qilish;
- bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish;
- kreativ ta'lim metodlarini qo'llash;
- liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish.

Shuningdek, pedagoglar uchun "mentor-shogird" tizimi yo'lga qo'yilgan. Tajribali mutaxassislar yosh pedagoglarga metodik yordam beradi. Bu tizim yangi pedagoglarning kasbiy moslashuvini tezlashtiradi.

Singapur tajribasidan O'zbekiston sharoitida foydalanish pedagoglarning innovatsion faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Janubiy Koreya tajribasi: Janubiy Koreyada maktabgacha ta'limga katta investitsiya yo'naltiriladi. Ushbu davlatda pedagoglarning malakasini oshirish uzluksiz monitoring tizimi asosida tashkil etilgan.

Asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- masofaviy ta'lim platformalaridan keng foydalanish;
- sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etish;
- pedagog faoliyatini baholashning shaffof mexanizmlari;
- amaliy seminar va laboratoriyalar tashkil etish.

Janubiy Koreyada tarbiyachilar zamonaviy texnologiyalar yordamida bolalarning rivojlanish darajasini tahlil qiladi va individual yondashuvni amalga oshiradi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribalarni O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimiga joriy etish istiqbollari: Bugungi kunda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. Pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish
Zamonaviy pedagog axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishi zarur. Shu maqsadda:
 - onlayn malaka oshirish platformalarini yaratish;
 - virtual seminar va vebinarlarni tashkil etish;
 - elektron metodik bazalarni kengaytirish muhimdir.
2. Mentorlik tizimini joriy etish. Tajribali pedagoglarni yosh mutaxassislariga biriktirish orqali metodik yordam ko'rsatish mumkin. Bu yosh pedagoglarning kasbiy faoliyatga tez moslashishini ta'minlaydi.
3. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish. Chet davlatlar bilan hamkorlik asosida:
 - qo'shma seminarlar;
 - tajriba almashuv dasturlari;
 - xalqaro stajirovkalarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.
4. Innovatsion metodlarni amaliyotga joriy etish. Maktabgacha ta'limda:
 - STEAM texnologiyasi;
 - o'yin asosidagi ta'lim;
 - loyihaviy yondashuv;
 - interaktiv metodlardan foydalanish bolalarning qiziqishini oshiradi.
5. Pedagog faoliyatini rag'batlantirish. Kasbiy rivojlanishga intilgan pedagoglarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati. Innovatsion texnologiyalar maktabgacha ta'lim sifatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, interaktiv metodlar bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Pedagogning uzluksiz rivojlanishi esa ushbu texnologiyalarni samarali qo'llash imkonini beradi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda bolaga yo'naltirilgan ta'lim modeli keng qo'llanmoqda. Ushbu model asosida bola shaxs sifatida qadrlanadi va uning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.

O'zbekistonda ham mazkur yondashuvni keng joriy etish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirish mumkin.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari. Maktabgacha ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishda ayrim muammolar mavjud:

- pedagoglarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmasi yetarli emasligi;
- amaliy seminarlarning kamligi;
- metodik ta'minotning to'liq shakllanmaganligi;
- hududlar o'rtasidagi imkoniyatlar tafovuti.

Mazkur muammolarni hal qilish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish lozim:

- malaka oshirish kurslarini amaliy yo'nalishda tashkil etish;
- raqamli ta'lim resurslarini ko'paytirish;
- pedagoglar uchun innovatsion laboratoriyalar tashkil etish;
- xalqaro ekspertlarni jalb qilish.

Xulosa: Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash ta'lim sifatining asosiy omillaridan biridir. Finlandiya, Singapur va Janubiy Koreya tajribalarida pedagogning doimiy o'qib-o'rganishi, innovatsion yondashuvlardan foydalanishi hamda amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishi muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida ham ushbu tajribalarni milliy qadriyatlar va zamonaviy ehtiyojlar asosida joriy etish zarur. Bu esa pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish, bolalarga sifatli ta'lim berish hamda raqobatbardosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish orqali pedagoglarning innovatsion faoliyatini rivojlantirish, ta'lim jarayonini raqamlashtirish va xalqaro standartlarga mos sifatli ta'lim muhitini yaratish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi.
3. Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar.
4. Finlandiya ta'lim tizimi bo'yicha ilmiy maqolalar.
5. Singapur ta'lim modeli haqidagi tadqiqotlar.
6. Janubiy Koreya pedagogik texnologiyalariga oid manbalar.

7. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha ilmiy adabiyotlar.

**XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA UZLUKSIZ KASBIY
RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI VA
INKLYUZIV MADANIYAT KO'NIKMALARINI
SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

Yegitaliyeva Kamolaxon Rustamjonovna

Farg'ona viloyati Bag'dod tuman 20-maktab

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etishning xorijiy tajribalari, ularning samaradorligi hamda milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish istiqbollari tahlil qilinadi. Rivojlangan davlatlarda pedagog va mutaxassislarining professional kompetensiyalarini muntazam oshirib borishga qaratilgan mexanizmlar o'rganilib, innovatsion yondashuvlar yoritiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim va xalqaro hamkorlik asosida kasbiy rivojlantirishning zamonaviy modeli taklif etiladi

Maqolada xorijiy tajribalardan olingan ma'lumotlar asosida inklyuziv ta'lim va inklyuziv madaniyatning shakllantirilishida o'ziga xos xususiyatlar ko'rsatilgan. Xorijiy tajribalardan olingan ta'til va ta'lim modellarining O'zbekistonda amaliyotga kiritilishini o'rganish bu jarayonning muhimligini belgilab beradi. Maqolada tan olinadigan muhim ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy yo'llari va qadriyatlar aks ettiriladi..

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlantirish, xorijiy tajriba, inklyuzivlik mafkurasi, inklyuzivlik ta'lim, integratsiya va inklyuziya., professional kompetensiya, innovatsion ta'lim, malaka oshirish, raqamli texnologiyalar.

Prospects for Organizing Continuous Professional Development Based on Foreign Experience

Abstract. This article analyzes foreign experiences in organizing continuous professional development systems, their effectiveness, and prospects for implementation in the national education system. Mechanisms aimed at continuously improving the professional competencies of teachers and specialists in developed countries are studied, and innovative approaches are highlighted. Furthermore, a modern model of professional development based on digital technologies, distance learning, and international cooperation is proposed.

Keywords: continuous education, professional development, foreign experience, professional competence, innovative education, advanced training, digital technologies.

Globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi ta'lim sifati, mehnat unumdorligi va innovatsion salohiyatni oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, rivojlangan davlatlarda pedagoglar va mutaxassislar faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan professional rivojlanish dasturlari samarali natijalarni ta'minlamoqda.

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida xorijiy tajribalarni o'rganish va milliy amaliyotga moslashtirish dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan, uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etishning xalqaro tajribalarini tahlil qilish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Xorijiy davlatlarda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi

Rivojlangan davlatlarda uzluksiz kasbiy rivojlantirish (Continuous Professional Development – CPD) tizimi mutaxassislarning kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirishga xizmat qiladi. Jumladan, Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Buyuk Britaniya kabi davlatlarda pedagoglarning malakasini oshirish davlat siyosatining muhim qismi sifatida qoraladi.

Finlandiya tajribasi

Finlandiyada pedagoglarning kasbiy rivojlanishi mustaqil ta'lim va ilmiy tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'langan. O'qituvchilar muntazam seminar, trening va ilmiy loyihalarda ishtirok etadi. Ushbu tizim o'qituvchilarning kreativ fikrlash va innovatsion yondashuvlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Singapur tajribasi

Singapurdagi "Teach Less, Learn More" tamoyili asosida pedagoglarning professional rivojlanishiga katta e'tibor qaratilgan. Har bir o'qituvchi yil davomida ma'lum miqdorda kasbiy rivojlanish kurslarida qatnashishi majburiy hisoblanadi. Raqamli platformalar va mentorlik tizimi bu jarayonning samaradorligini oshiradi.

Buyuk Britaniya tajribasi

Buyuk Britaniyada uzluksiz kasbiy rivojlanish kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etiladi. Pedagoglarning malakasi maxsus professional standartlar orqali baholanadi. Shuningdek, amaliy treninglar va reflektiv o'qitish metodlari keng qo'llaniladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari

Hozirgi davrda kasbiy rivojlantirish tizimida quyidagi tendensiyalar kuzatilmoqda:

raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish;

masofaviy va gibridd o'qitish shakllarining kengayishi;

individual ta'lim trayektoriyalarini yaratish;
xalqaro sertifikatlash tizimla

Zamonaviy sharoitda inklyuziv ta'lim barcha bolalar uchun istiqbolli ta'lim shaklidir, chunki inklyuziv ta'lim jarayoni har bir bolaning ta'lim ehtiyojlarini qondiradigan ta'lim faoliyatini yetarli darajada tashkil etishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, o'quvchilarni ijtimoiylashuv imkoniyatlari, ularning jamiyat bilan aloqa qilish usullari sezilarli darajada kengayadi, har bir bolani jamiyatga qo'shish uchun zarur shart-sharoitlar shakllantiriladi. Ta'lim olish huquqi insonning eng muhim ijtimoiy-madaniy huquqidir, chunki ta'lim inson taraqqiyotiga eng katta ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ijtimoiy hayot sohasidir. Hozirgi vaqtda nogironlarning ta'lim olish huquqini amalga oshirish imkoniyatlari huquqiy, tashkiliy, texnik, moliyaviy va ijtimoiy xarakterdagi barcha muammolar mavjudligi bilan bog'liq. Ko'plab yillar davomida inklyuziv ta'limning global maqsadi - uning asosini inklyuziv madaniyat tashkil etgan chinakam gumanistik jamiyat sifatida inklyuziv jamiyatni yaratishga hissa qo'shadigan inklyuziyaning nazariy asoslarini amaliy tatbiq etishning samarali strategiyasini topish muammolari ko'plab xorijiy ilmiy va pedagogik munozaralar bo'lib kelgan. Hozirgi kunga qadar samarali xalqaro hamkorlik va o'qituvchilarning ilmiy-amaliy faoliyati natijasida inklyuziv ta'limni insoniyatning global rivojlanishining muhim bosqichi sifatida amalga oshirishda umumiy samarali yo'nalishlar ishlab chiqilgan. Dunyo mamlakatlarida nogironligi bo'lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni tarbiyalash, ularning jamiyatda o'ziga munosib o'rinni egallashlariga ko'maklashish masalasiga alohida e'tibor qaratiladi. Birlashgan Millatlar tashkilotining "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi, "Ta'lim hamma uchun" reja-dasturi to'g'risidagi Dakar deklaratsiyasi va boshqa xalqaro miqyosda qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlarning asosiy maqsadi nogiron bolalarni himoyalashga qaratilgan bo'lib, ta'lim jarayoniga inklyuziv yondashuvni samarali joriy etish ham shular jumlasidandir. Mazkur chora-tadbirlarni amalga oshirish umumiy o'qitish tizimi bilan inklyuziv ta'limni integratsiyalash, o'quv-tarbiya jarayonini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'limni o'rganish pedagogika fanida yangi, eng dolzarb muammolardan hisoblanadi. Muammoga doir tadqiqot ishlarini o'rganish, ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish asosida ma'lum bo'ldiki, imkoniyati cheklangan yoshlarning tarbiyaviy muhiti hamma vaqt yaxshi, mo'tadil bo'lishi, hamisha alohida e'tiborda tutilishi, kattalarning nazaridan chetda qolmasligi lozim.

G'arbiy Yevropa mamlakatlari va AQShda inson psixologik xususiyatlari bilan bog'liq tajribalarga asoslangan ilmiy nazariya va yo'nalishlar vujudga keldi. Odam psixik tabiatini turlicha talqin qilinishiga qaramay, bu nazariyalar ma'lum

darajada imkoniyati cheklangan bolalarning pedagogik psixologiyasining rivojlanishiga turtki bo'ldi. Bu borada, Dj.Bruner¹, J.Piaje², A.Vallon³, S.Xoll⁴, K.Byuler⁵, Ye.Dyurkgeym⁶, D.Lokk⁷ va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarini e'tirof etish mumkin. Umumjahon miqyosida alohida e'tiborga muhtoj bolalarning ruhiy holatini inobatga olgan holda psixologik korrektsiyalash metodlari, oila, jamoa va guruhlarda insonparvarlik munosabatlarini shakllantirish, texnologik ko'maklashuvchi vositalar imkoniyatlarini oshirish borasida samarali ilmiy, ilmiy-texnik, ilmiy-pedagogik tadqiqotlar olib borilmoqda. Umumiy o'qitish tizimida inklyuziv ta'limning pedagogik psixologik jihatlari, nogironligi bo'lgan bolalarning ta'limiy ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqiy tengligi sharoitini yaratish, jamiyat a'zosi sifatidagi o'rnini mustahkamlashga oid muammolar bu izlanishlarning asosini tashkil etib, ular nogiron bolalarning individual xususiyatlari va adaptiv imkoniyatlarini inobatga olish, ijtimoiy moslashuvini texnologik ta'minlash hamda qo'llab-quvvatlash, o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogik tizimini takomillashtirishda alohida o'rin egallamoqda. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, xorijiy mamlakatlarning inklyuziv ta'limni omalga oshirishga bosqichma-bosqich o'tish jarayoni nogiron bolalarga nisbatan jamiyat mafkurasining o'zgarishi, ularning ta'lim masalalariga e'tiborning kuchayishi va rivojlanish darajasini bilan bog'liq. Inklyuzivlik mafkurasi, bir tomondan, insonlar xilma-xilligi va odamlar o'rtasidagi farqlarning qadr-qimmatini anglash natijasida shakllangan. Boshqa tomondan, inklyuziya konsepsiyasi mazmunining ta'rifiga "individual model" deb belgilangan oldingi yondashuvdan farqli o'laroq, inklyuziyaning "ijtimoiy modeli" deb nomlangan toifali apparat sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Inklyuzivlik har bir insonning ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bo'lib, jismoniy salomatlik bilan bog'liq mumkin bo'lgan cheklovlardan qat'i nazar, potensialni ochishga yordam beradi. Inklyuziv ta'lim (Inclusif- shu jumladan, Include - men xulosa qilaman, o'z ichiga oladi, jalb qilaman) ta'lim tizimini modernizatsiya qilishni o'z ichiga oladi, bu nogironlar jamiyatdagi faol faoliyatga jalb qilinishi mumkin va bo'lishi kerak degan tushunchaga asoslanadi. Inklyuzivlik siyosati har qanday boshqa shaxsning (boshqa irq, din, madaniyat, nogiron) jamiyatga jalb etilishini ta'minlaydigan jamiyat va ijtimoiy institutlarni o'zgartirish zarurligini e'lon qiladi. Shu bilan birga, institutlarning bunday o'zgarishi jamiyatning har bir a'zosining (shu jumladan alohida ehtiyojli shaxslarning) ehtiyojlarini qondirishga, ularning huquqlari tengligini ta'minlashga va hokazolarga yordam beradi deb taxmin qilinadi.

Milliy ta'lim tizimi uchun istiqbolli yo'nalishlar

Xorijiy tajribalarni tahlil qilish asosida quyidagi istiqbolli yo'nalishlarni taklif etish mumkin:

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning milliy raqamli platformasini yaratish;

Xalqaro tajriba almashuv dasturlarini kengaytirish;

Mentorlik tizimini joriy etish;

Pedagoglarning individual rivojlanish xaritasini ishlab chiqish;

Kasbiy rivojlanish natijalarini kompetensiyalar asosida baholash.

Mazkur yo'nalishlar ta'lim sifati va mutaxassislarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shu asosda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev boshchiligida 2025 yil 15-may kuni maktab ta'limida amalga oshirilgan islohotlar va kelgusidagi asosiy vazifalar to'g'risida o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida berilgan 24-sonli (9 bandi) topshirig'iga binoan Ozarbayjon Respublikasiga malaka oshirish kurslarida ishtirok etib keldim. 26 yillik ish tajribamda juda ko'p sog'ligida nuqsoni bor alohida ehtiyojga ega bolalarni o'qitishni turli usullari bilan tanishib chiqqanman. Bazan haddan tashqari e'tibor berilishi ham bolani o'ziga bo'lgan ishonchini pasayishiga yoki uni ruxiyatiga ta'sir qilishi mumkin. Ularni jamiyatning teng huquqli a'zosi va kerakli shaxs sifatida tarbiyalash hayotga bo'lgan qarashini oshiradi. Dars davomida alohida ehtiyoji bor bolalarga qo'shimcha qiziqarli, yengil topshiriqlar (xaritadan O'zbekistonni yoki yashab turgan viloyatini, yashagan qishlog'ini topishni buyuriladi. Boshqa fanlarda yengil hisob-kitob, matnni ko'chirish, rasmni bo'yash hokazo) berilishi orqali tengdoshlari davrasiga qo'shilishiga, o'z fikrini erkin ayta olishga o'rganadi.

Azerbaijan State Pedagogical University Guba Branch filialida inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilib, barcha talabalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan. Ushbu tizimda jismoniy imkoniyati cheklangan, ijtimoiy himoyaga muhtoj hamda individual yondashuv talab qiluvchi talabalarni qo'llab-quvvatlash muhim o'rin tutadi.

1. Individual yondashuv asosida o'qitish

Filialda har bir talabaning:

psixologik holati;
o'quv imkoniyati;
qiziqishi;
rivojlanish darajasi hisobga olinadi.

O'qituvchilar dars jarayonida differensial topshiriqlardan foydalanib, talabalar imkoniyatiga mos vazifalar beradi. Bu usul o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi.

2. Interaktiv va hamkorlikdagi ta'lim

Inklyuziv ta'limda guruhli ishlash samarali metodlardan biri hisoblanadi. Guba filialida:

kichik guruhlar bilan ishlash;
“peer learning” (o'zaro o'qitish);
jamoaviy loyiha metodlari qo'llaniladi.

Natijada talabalar bir-birini qo'llab-quvvatlashni o'rganadi va ijtimoiy moslashuv kuchayadi.

3. Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash

Filialda psixolog va pedagoglar hamkorlikda faoliyat olib boradi. Talabalarga: motivatsion treninglar;

moslashuv mashg'ulotlari;

kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlari tashkil qilinadi.

Bu usullar inklyuziv muhitni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

4. Raqamli texnologiyalar asosida ta'lim

Guba filialida elektron resurslar va multimedia vositalari inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi:

audiomateriallar;

videodarslar;

elektron platformalar;

vizual prezentatsiyalar keng qo'llaniladi.

Ayniqsa, eshitish yoki ko'rishida muammosi bo'lgan talabalar uchun bu metodlar qulaylik yaratadi.

5. Amaliy va hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish

Inklyuziv ta'limda nazariy bilim bilan birga amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. Talabalar:

amaliy seminarlar;
treninglar;
maktab amaliyoti;
ijtimoiy loyihalarda qatnashadi.

Bu esa ularning jamiyatga moslashuvi va kasbiy tayyorgarligini kuchaytiradi.

6. Mentorlik tizimi

Tajribali pedagoglar yosh o'qituvchilar va ehtiyojmand talabalar bilan individual ishlaydi. Mentorlik:

pedagogik yordam;
ma'naviy qo'llab-quvvatlash;
kasbiy yo'naltirish vazifasini bajaradi.
Inklyuziv ta'limning samaradorligi

Guba filialida qo'llanilayotgan inklyuziv yondashuv quyidagi natijalarni bermoqda:

- ta'limga qamrov darajasining oshishi;
- talabalar ijtimoiy faolligining kuchayishi;
- o'zaro hurmat va tolerantlik muhitining shakllanishi;
- mustaqil fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarning rivojlanishi.

Xulosa

Ozərbayjon Pedagogika İnstitutı Guba filialidagi inklyuziv ta'lim tajribasi individual yondashuv, interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va psixologik qo'llab-quvvatlash asosida tashkil etilgani bilan ahamiyatlidir. Ushbu tajriba nogironligi bo'lgan yoki alohida ehtiyojga ega talabalarni jamiyatga integratsiya qilish, ularning sifatli ta'lim olishini ta'minlash hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali model bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tajribalar uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini samarali tashkil etishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Rivojlangan davlatlar amaliyoti shuni ko'rsatadiki, professional rivojlanishning uzluksizligi ta'lim sifatini oshirish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlashda muhim omildir. Shu sababli, milliy ta'lim tizimida ilg'or xorijiy tajribalarni moslashtirish va raqamli texnologiyalar asosida yangi yondashuvlarni joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mazkur tajribalarni

O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish uzluksiz kasbiy rivojlantirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press, 2020.
- Day C. Professional Development and Teacher Learning. London: Routledge, 2019.
- OECD. Teachers' Professional Learning Study. Paris, 2021.
- Darling-Hammond L. Effective Teacher Professional Development. Palo Alto, 2017.
- Hargreaves A. Changing Teachers, Changing Times. New York, 2018.

THE ROLE AND OPPORTUNITIES OF INDEPENDENT LEARNING IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Yodgora Tukhtaboyeva Sokhibjon kizi

Teacher of Namangan Regional Pedagogical Skills Center department of socio-economic sciences and language teaching methods.

Abstract. *This article explores the role and opportunities of independent learning in the professional development of foreign language teachers. It emphasizes the importance of self-directed learning in improving teachers' pedagogical competence and professional skills. The study highlights current challenges and modern opportunities provided by digital technologies and lifelong learning approaches. The article aims to show how independent learning contributes to continuous professional growth and teaching effectiveness. It also discusses how teachers can enhance their autonomy and reflective practice through self-education.*

Keywords: *independent learning, professional development, foreign language teachers, self-education, lifelong learning, digital technologies, pedagogical competence, teaching effectiveness.*

Abstrakt. *Ushbu maqolada chet tili o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishida mustaqil ta'limning o'rni va imkoniyatlari yoritilgan. Mustaqil o'qish pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi va pedagogik mahoratini rivojlantirishdagi muhim omil sifatida tahlil qilingan. Maqolada zamonaviy raqamli texnologiyalar va uzluksiz ta'lim imkoniyatlari asosida o'z-o'zini rivojlantirish jarayonlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotning maqsadi mustaqil ta'limning o'qituvchi kasbiy o'sishiga ta'sirini ochib berishdan iborat. Shuningdek, o'qituvchilarning mustaqil faoliyatini kuchaytirish yo'llari ham yoritilgan.*

Kalit soʻzlar: *mustaqil taʼlim, kasbiy rivojlanish, chet tili oʻqituvchilari, oʻz-oʻzini rivojlantirish, uzluksiz taʼlim, raqamli texnologiyalar, pedagogik kompetensiya, taʼlim samaradorligi.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются роль и возможности самостоятельного обучения в профессиональном развитии преподавателей иностранных языков. Подчеркивается значение самообразования в повышении педагогической компетентности и профессионального мастерства учителей. Анализируются современные вызовы и возможности, связанные с использованием цифровых технологий и концепцией непрерывного образования. Цель статьи заключается в раскрытии влияния самостоятельного обучения на непрерывное профессиональное развитие педагогов. Также рассматриваются пути развития автономности учителей.*

Ключевые слова: *самостоятельное обучение, профессиональное развитие, преподаватели иностранных языков, самообразование, непрерывное образование, цифровые технологии, педагогическая компетентность, эффективность обучения.*

INTRODUCTION

In the modern era of globalization and rapid technological development, education systems around the world are undergoing significant transformations. One of the most important priorities of contemporary education is ensuring the continuous professional development of teachers, especially foreign language teachers who are required to meet international standards of teaching and communication. In this context, independent learning has become a crucial component of teachers' professional growth, enabling them to update their knowledge, improve pedagogical skills, and adapt to rapidly changing educational environments. Independent learning can be defined as a purposeful, self-directed process in which individuals take responsibility for planning, organizing, and evaluating their own learning activities [1]. For foreign language teachers, this approach is particularly important, as language teaching requires constant practice, exposure to new linguistic trends, and familiarity with innovative teaching methodologies. Through independent learning, teachers are able to enhance their language proficiency, strengthen methodological competence, and develop reflective teaching practices that contribute to more effective classroom instruction. The relevance of this topic is determined by several factors. First, modern educational systems increasingly emphasize lifelong learning as a fundamental principle of professional development. Teachers are expected not only to acquire knowledge during their initial education but also to continuously

develop their competencies throughout their careers. Second, the integration of digital technologies into education has significantly expanded opportunities for independent learning. Online courses, virtual training programs, educational platforms, and digital libraries have made it easier for teachers to access global knowledge resources and engage in self-directed professional development. However, despite these opportunities, there are still several challenges that hinder the effective implementation of independent learning among foreign language teachers. These include lack of time, insufficient motivation, limited digital literacy skills, and unequal access to educational resources. In addition, some teachers may not fully understand how to effectively organize their self-learning process or evaluate their own progress. Therefore, it is necessary to explore both the advantages and limitations of independent learning in order to develop effective strategies for improving teachers' professional development. The purpose of this article is to analyze the role and opportunities of independent learning in the professional development of foreign language teachers. It also aims to identify the main challenges associated with self-directed learning and provide recommendations for improving its effectiveness. The study focuses on how independent learning contributes to enhancing teachers' pedagogical competence, professional autonomy, and ability to implement modern teaching approaches in educational practice. From a methodological perspective, the article is based on theoretical analysis of scientific literature, educational documents, and previous research studies related to teacher professional development and independent learning. The findings of the study are expected to contribute to a better understanding of the importance of self-directed learning in modern education and to provide practical suggestions for teachers, teacher trainers, and educational institutions.

Literatue review. Independent learning, also referred to as self-directed learning, plays a crucial role in enabling teachers to take responsibility for their own professional growth. According to Knowles , self-directed learning is a process in which individuals take the initiative in diagnosing their learning needs, formulating goals, identifying resources, and evaluating outcomes. This definition highlights the central role of autonomy in professional development. In the context of foreign language teaching, independent learning is considered especially important due to the dynamic nature of language and pedagogy. Richards and Farrell argue that language teachers must continuously update their knowledge and skills to keep pace with new teaching methodologies and linguistic changes [2]. They emphasize that professional development should not be limited to formal training but should also include informal and self-initiated learning activities. This

perspective supports the idea that independent learning is an essential component of teacher professionalism. Benson further develops the concept by linking independent learning to learner autonomy in language education. He suggests that teachers who engage in self-directed learning are more likely to foster autonomy in their students. This creates a positive cycle where teachers' professional growth directly influences students' learning outcomes [3].

Similarly, Little highlights that autonomy in learning encourages reflection, critical thinking, and responsibility, which are essential qualities for effective teaching practice. Recent studies also focus on the impact of digital technologies on independent learning [4]. According to Harmer, the integration of online platforms, educational applications, and digital resources has significantly expanded opportunities for teachers' self-development. Platforms such as Coursera, Moodle, and other e-learning systems provide access to high-quality professional courses and training materials. This technological advancement has made independent learning more flexible, accessible, and efficient for foreign language teachers. In addition, research conducted by OECD emphasizes the importance of continuous professional development in improving teaching quality. The report indicates that teachers who actively engage in self-learning and professional training tend to demonstrate higher levels of instructional effectiveness and student engagement. This supports the idea that independent learning is not only a personal activity but also a factor that influences overall educational quality.

However, some researchers also point out challenges associated with independent learning. For example, lack of motivation, insufficient digital literacy, and limited institutional support can hinder teachers' engagement in self-directed learning activities. Darling-Hammond notes that without proper guidance and support systems, teachers may struggle to organize and sustain effective independent learning practices.

Research methodology .This study is based on a qualitative research approach aimed at analyzing the role and opportunities of independent learning in the professional development of foreign language teachers. The qualitative method was chosen because it allows for an in-depth understanding of educational processes, professional practices, and teachers' self-development experiences. The study focuses on theoretical analysis rather than empirical measurement, which is appropriate for exploring conceptual and pedagogical aspects of independent learning. The research primarily relies on a descriptive-analytical method. Through this approach, relevant scientific literature, academic publications, policy documents, and previous research studies related to independent learning and

teacher professional development were systematically reviewed and analyzed. The purpose of this analysis is to identify key ideas, theoretical perspectives, and current trends in the field of self-directed learning among foreign language teachers. In addition, a comparative analysis method was applied to examine different scholarly views on independent learning. The perspectives of various researchers were compared in order to identify similarities, differences, and complementary ideas regarding the effectiveness of self-directed learning in improving teachers' professional competence. This method helps to provide a more comprehensive understanding of the topic. The data sources used in this study include international scientific articles, books on pedagogy and language teaching, research reports from educational organizations such as UNESCO and OECD, and online academic databases. These sources were selected based on their relevance, credibility, and contribution to the field of teacher professional development.

The research procedure involved several stages. First, relevant literature was collected and categorized according to key themes such as independent learning, teacher autonomy, digital learning tools, and lifelong professional development. Second, the collected materials were critically analyzed to determine their relevance to the research objectives. Finally, the findings were synthesized to form a coherent understanding of how independent learning contributes to the professional growth of foreign language teachers.

Discussion .The findings of this study indicate that independent learning plays a fundamental role in the professional development of foreign language teachers. It is evident that in the modern educational environment, teachers are no longer limited to formal training programs; instead, they are expected to actively engage in continuous self-directed learning. This shift reflects the growing importance of lifelong learning as a core principle in education systems worldwide. One of the main advantages of independent learning is its flexibility. Foreign language teachers can choose learning content, pace, and methods according to their individual professional needs. This allows them to focus on specific areas such as language proficiency, teaching methodology, classroom management, or assessment techniques. As a result, independent learning contributes to the personalization of professional development, which is often not fully achievable through traditional training programs.

Another significant aspect is the development of digital competence. Modern independent learning is closely connected with the use of digital technologies, including online courses, webinars, virtual conferences, and educational platforms. These tools provide teachers with access to global educational resources and enable them to learn from international experts. This not

only enhances their professional knowledge but also improves their ability to integrate technology into language teaching practices [5]. Furthermore, independent learning encourages reflective practice among teachers. By engaging in self-assessment and critical evaluation of their teaching methods, educators become more aware of their strengths and weaknesses. This reflective process is essential for continuous improvement and helps teachers to adapt their instructional strategies to meet students' learning needs more effectively [6]. However, the study also highlights several challenges that may limit the effectiveness of independent learning. Time constraints remain one of the most common difficulties faced by teachers, as they often have heavy teaching workloads and administrative responsibilities [7]. In addition, insufficient motivation and lack of structured guidance can reduce the quality of self-directed learning. In some cases, limited access to high-quality digital resources and low levels of digital literacy further complicate the process. Despite these challenges, the overall analysis suggests that independent learning significantly contributes to improving teachers' pedagogical competence and professional autonomy. Teachers who actively engage in self-learning are more likely to adopt innovative teaching methods, improve classroom interaction, and enhance student learning outcomes [8]. This confirms that independent learning is not only an individual activity but also an important factor in improving the overall quality of education.

CONCLUSION.

In conclusion, the research demonstrates that independent learning plays a vital and multifaceted role in the professional development of foreign language teachers. In the context of globalization and rapid technological advancement, teachers are required to continuously update their knowledge and pedagogical skills in order to meet modern educational standards. Independent learning, as a self-directed and purposeful process, provides an effective pathway for achieving continuous professional growth. The analysis shows that independent learning contributes significantly to improving teachers' pedagogical competence, language proficiency, and reflective teaching practices. It also enhances digital literacy and enables educators to effectively integrate modern technologies into the teaching process. Moreover, independent learning supports the development of professional autonomy, allowing teachers to take responsibility for their own learning and adapt to individual professional needs. At the same time, the study identifies several challenges that may hinder the effectiveness of independent learning, including lack of time, insufficient motivation, limited digital skills, and inadequate access to educational resources. These challenges indicate that independent learning cannot be fully effective without proper institutional support and well-structured

learning environments. Overall, the findings confirm that independent learning is an essential component of lifelong professional development for foreign language teachers. It not only improves individual teaching quality but also contributes to the overall effectiveness of the education system. Therefore, it is important for educational institutions to encourage and support teachers' self-directed learning through access to digital resources, training opportunities, and professional guidance.

REFERENCES

1. Knowles, M. S. (1975). *Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers*. Chicago: Follett Publishing Company.
2. Richards, J. C., & Farrell, T. S. C. (2005). *Professional Development for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Benson, P. (2011). *Teaching and Researching Autonomy in Language Learning*. London: Routledge.
4. Little, D. (1991). *Learner Autonomy 1: Definitions, Issues and Problems*. Dublin: Authentik.
5. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. Harlow: Pearson Education.
6. OECD (2019). *Teacher Professional Learning and Development*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
7. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher Education around the World: What Can We Learn from International Practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309.
8. UNESCO (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris: UNESCO Publishing.

KATTALAR TA'LIMI UCHUN MUAMMOGA ASOSLANGAN O'QITISHNING METODIK VA TASHKILIY ASOSLARI

2-sho'ba

Xamraqulov Akram Akbarali o'g'li

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Kattalar ta'limi
yo'nalishi magistranti

E-mail: akramxamraqulov01@gmail.com Tel: +998994165433

Annotatsiya. Ushbu maqolada kattalar ta'limida muammoga asoslangan o'qitishning (MAO) metodik va tashkiliy asoslari xalqaro va mahalliy tadqiqotlar kesimida ko'p qirrali tahlil etiladi. Andragogik nazariya, konstruktivizm va transformativ ta'lim paradigmasi metodologik asos sifatida qabul qilinib,

muammoli vaziyatlarni loyihalash metodikasi, o'quv dasturini orqadan qurishning ilmiy asoslari, fasilitatorlik amaliyotining kasbiy-pedagogik yo'nalishlari hamda ko'p o'lchovli baholash tizimi chuqur ko'rib chiqiladi. O'zbek pedagogika olimlari – Muslimov, Tolipov, Hasanboyev, Yo'ldoshev, Mavlonova va boshqalarning tadqiqotlari xalqaro nazariya bilan taqqoslab tahlil etilgan. Maqola o'qituvchi-metodistlar, kasbiy rivojlanish mutaxassislari va ta'lim muassasalari rahbarlari uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *muammoga asoslangan o'qitish, kattalar ta'limi, andragogika, metodik asos, tashkiliy asos, fasilitator, baholash, muammoli vaziyat, o'quv dasturi loyihasi, transformativ ta'lim, milliy pedagogika.*

Abstract. This article presents a multifaceted analysis of the methodological and organizational foundations of problem-based learning (PBL) in adult education, examined through the lens of international and local research. Andragogical theory, constructivism, and the transformative learning paradigm serve as the methodological framework, within which the article thoroughly explores the methodology of designing problem situations, the scientific foundations of backward curriculum design, the professional-pedagogical dimensions of facilitation practice, and a multi-dimensional assessment system. The works of Uzbek scholars — Muslimov, Tolipov, Hasanboyev, Yo'ldoshev, Mavlonova, and others — are analyzed in comparative perspective with international theory. The article carries practical significance for teacher-methodologists, professional development specialists, and educational institution administrators.

Keywords: *problem-based learning, adult education, andragogy, methodological foundation, organizational foundation, facilitator, assessment, problem situation, curriculum design, transformative learning, national pedagogy.*

Kattalar ta'limini metodologik jihatdan qayta o'ylash zarurati bugungi globallashuv davrida ayniqsa keskin tus olmoqda. Mehnat bozori kun sayin yangilanib boruvchi kompetensiyalarni talab qilar ekan, bir marta olingan diplom yoki malaka belgisi umrboqiy kafolat bo'la olmaydi. Bu haqiqat kattalar ta'limini statik bilim uzatish jarayoni sifatida emas, balki dinamik kompetensiya shakllantirish muhiti sifatida qayta belgilashni taqozo etadi. O'zbek pedagogikasida bu muammo kundan-kun tobora faolroq muhokama qilinmoqda: Muslimov N.A. kasb ta'limi pedagoglari kompetentligini shakllantirish kontekstida ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modellariga o'tish zarurligini

asoslab bersa⁵⁴, Tolipov O'.Q. va Usmonboyeva M. pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishning amaliy asoslarini tahlil qilib, an'anaviy usullardan farqli bo'lgan interaktiv yondashuvlarning o'rta va oliy ta'limdagi samaradorligini ko'rsatgan⁵⁵. Ana shunday paradigmatic o'zgarish fonida muammoga asoslangan o'qitish nafaqat pedagogik usul sifatida, balki kattalar ta'limining yangi falsafasi sifatida e'tirof etilmoqda.

Biroq muammoga asoslangan o'qitishning nazariy jozibadorligi va amaliy samaradorligi o'rtasidagi farq bugungi kunda ko'plab ta'lim muassasalari uchun asosiy muammo bo'lib qolmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muammoga asoslangan o'qitishni joriy etishga uringan muassasalarning katta qismi metodik tayyorgarlikning yetarli emasligi tufayli erta bosqichdayoq qiyinchiliklarga duch keladi⁵⁶. Pedagog olimlar Hasanboyev J., To'raqulov X., Alqarov I., Usmonov N. nazariya va amaliyot o'rtasidagi bo'shliqni bartaraf etishda o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi hal qiluvchi omil ekanini alohida ta'kidlaydi⁵⁷. Ushbu bo'shliqni to'ldirish, ya'ni kattalar ta'limida muammoga asoslangan o'qitishni muvaffaqiyatli joriy etishning metodik va tashkiliy asoslarini ilmiy jihatdan asoslab berish ushbu maqolaning asosiy maqsadini tashkil etadi.

Muammoli vaziyatlarni loyihalash: metodik yondashuv va tahlil. Muammoga asoslangan o'qitishda muammoli vaziyat – bu shunchaki “savol” yoki “topshiriq” emas: u o'quv jarayonining markaziy metodologik birligidir. Samarali muammoli vaziyat o'quvchini bilim qidirishga majbur qiladigan va kasbiy dunyosi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan kognitiv ishtaha yaratishi kerak⁵⁸. O'zbek pedagogikasida bu tushuncha M.Ochilov ishlarida “muammoli ta'lim” konsepsiyasi orqali ilgari surilgan: muallif muammo o'quvchida “bilishga

⁵⁴ Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013. – 228 b.

⁵⁵ Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2005. – 220 b.

⁵⁶ Albanese M. & Mitchell S. (1993). Problem-based learning: A review of literature on its outcomes and implementation issues. *Academic Medicine*, 68(1), 52–81.

⁵⁷ Hasanboyev J., To'raqulov X., Alqarov I., Usmonov N. *Pedagogika*. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2011. – 336 b.

⁵⁸ Barrows H.S. & Kelson A.C. (1995). *Problem-based learning in secondary education*. Springfield: Southern Illinois University.

qiziqish” uygʻotishi va mavjud bilimlar bilan yangi vaziyat oʻrtasidagi ziddiyatni koʻrsatishi zarurligini asoslab bergan⁵⁹.

Muammoli vaziyatning asosiy metodologik xususiyati uning “yaxshi tuzilmaganlik” tabiatidir. Bu tushunchani chuqurroq anglash uchun uni anʼanaviy “yaxshi tuzilgan” muammolar bilan qiyoslash foydali: fizika darsligidagi masala yechish algoritmi aniq, maʼlumotlar toʻliq va javob yagona boʻladi. Muammoga asoslangan oʻqitish muammosi esa aksincha – maʼlumotlar toʻliq berilmaydi, yechim yoʻli noaniq, toʻgʻri javob esa bitta emas, bir nechta boʻladi. Bu “noaniqlik” pedagogik kamchilik emas, balki atayin yaratilgan metodik sharoit hisoblanadi.

Muammoli vaziyat yaratishda erishilishi zarur boʻlgan ikkinchi muhim xususiyat – haqiqiylik. Schmidt va Rotgansning tadqiqotida⁶⁰ kattalar guruhida real hayotiy ssenariylarga asoslangan muammolar sunʼiy tuzilganlariga nisbatan motivatsiya darajasini sezilarli koʻtargani aniqlangan. Bu natijani mahalliy kontekstda ham kuzatish mumkin: U.N. Nishonaliyevning kasb-hunar taʼlimiga doir tadqiqotida oʻquvchilar real ishlab chiqarish vaziyatlarini tahlil qilganda oʻquv faolligining oshishi hamda amaliy koʻnikmalarni oʻzlashtirishning tezlashuvi eksperimental tarzda qayd etilgan⁶¹. Bu ikkala tadqiqotning oʻzaro mustaqil holda bir xil xulosaga kelishi haqiqiylik tamoyilining universal pedagogik ahamiyatga ega ekanini koʻrsatadi.

Muammoning uchinchi va koʻpincha eʼtibordan chetda qoladigan xususiyati kognitiv ziddiyat yaratish qobiliyatidir. J.Piajening assimilyatsiya-akkomodatsiya nazariyasiga koʻra, yangi bilim oʻquvchining mavjud bilim tuzilmasi bilan ziddiyatga kirganda chuqur oʻzlashtirish jarayoni yuzaga keladi. Muammoga asoslangan oʻqitish muammosi ana shunday ziddiyatni atayin keltirib chiqarishi kerak. Bu jarayonda eng muhim jihatlardan biri – muammo formati. Hmelo-Silver video-ssenariylar, simulyatsiya muhitlari va interaktiv raqamli ssenariyillar anʼanaviy yozma matndan ustunligini oʻz tadqiqoti orqali koʻrsatib bergan⁶², mahalliy amaliyotda esa Oʻ.Q. Tolipov pedagogik texnologiyalarni tatbiq

⁵⁹ Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: Nasaf, 2000. – 180 b.

⁶⁰ Schmidt H.G. & Rotgans J.I. (2021). Cognitive processes underlying problem-based learning. Medical Education, 55(1), 16–26.

⁶¹ Nishonaliyev U.N. Kasb-hunar taʼlimida oʻquvchilarning amaliy koʻnikmalarini shakllantirish. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. – 196 b.

⁶² Hmelo-Silver C.E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? Educational Psychology Review, 16(3), 235–266.

etishda vizual va interaktiv vositalarning o'quvchi faolligiga ta'sirini alohida ko'rsatib, an'anaviy ko'rgazmalilik tamoyilini zamonaviy raqamli vositalar bilan boyitish zarurligini ta'kidlagan.

O'quv dasturini MAO' asosida loyihalash: nazariy va amaliy tahlil.

O'quv dasturini MAO' asosida loyihalash an'anaviy o'quv rejasini tuzishdan fundamental tarzda farqlanadi. Wiggins va McTighening "oxiridan boshlab loyihalash" tamoyiliga ko'ra⁶³ o'quvchining kurs oxirida nima qila olishi kerakligi oldindan aniq belgilanadi, so'ngra baholash usullari tanlanadi va undan keyingina muammolar to'plami ishlab chiqiladi. Mavlonova R.A. ta'lim maqsadlarini oldindan aniq belgilash va o'quvchi faoliyatini kutilayotgan natijalarga yo'naltirish tamoyilini o'zbek pedagogikasi kontekstida keng tahlil etib, ta'limni "maqsad – jarayon – natija" tizimi sifatida ko'rish zarurligini asoslab bergan⁶⁴. Bu metodologik yondashuv "oxiridan boshlab loyihalash" g'oyasi bilan strukturaviy jihatdan hamohang: ikkalasi ham natijadan teskari yo'nalishda o'qitishni tashkil etishni taqozo etadi.

Kattalar ta'limi uchun muammoga asoslangan o'qitish dasturini loyihalashda androgogik tamoyillar bevosita amaliy ahamiyat kasb etadi. Muslimov N.A.ning pedagoglar bilan o'tkazgan empirik tadqiqotida o'quvchilar ta'lim maqsadlarini shakllantirish jarayoniga jalb etilganda ularning kurs oxiridagi o'zlashtirish ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo'lgani aniqlangan⁶⁵. Bu xulosa "ehtiyojlarni aniqlash" bosqichlarini o'quv dasturini loyihalashning majburiy bosqichiga aylantirish zarurligini ko'rsatadi.

Muammoga asoslangan o'qitish dasturida muammolar ketma-ketligini to'g'ri tuzish alohida metodik san'atdir. Uzoq muddatli tadqiqotlar davomida murakkablik bosqichma-bosqich oshirilgan guruhlarda o'quvchilarning kurs oxiridagi metakognitiv ko'rsatkichlari doimiy murakkab muammo berilgan guruhlaridan 27 foizga yuqori bo'lgani aniqlangan⁶⁶. Shuningdek, Yo'ldoshev J.G. va Usmonov S. ham pedagogik texnologiya asoslari bo'yicha ishlanmalarida o'quvchini bosqichma-bosqich murakkablashtiruvchi topshiriqlar tizimiga

⁶³ Wiggins G. & McTighe J. (2005). Understanding by design (2nd ed.). Alexandria: ASCD.

⁶⁴ Mavlonova R.A. Ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2014. – 248 b.

⁶⁵ Muslimov N.A., Usmonboyeva M., Mirsolieva M. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik. – Toshkent: TDPU, 2016. – 184 b.

⁶⁶ Dolmans D.H.J.M. et al. (2005). Problem-based learning: Future challenges. Medical Education, 39(7), 732–741.

o'rgatish motivatsiyani saqlab qolishning asosiy shartlaridan biri ekanini pedagogik eksperiment orqali isbotlagan⁶⁷. Aytish joizki, ikki tadqiqotning o'zaro mustaqil ravishda bir xil xulosaga kelishi ushbu tamoyilning universal pedagogik qonuniyat ekanini ko'rsatadi.

Kattalar ta'limi uchun yana bir muhim jihat shuki, kattalar yoshlarga nisbatan beqaror vaqt rejimida yuradi: ular ishlaydi, oila quradi, ijtimoiy majburiyatlar ostida yashaydi. Shu sababdan muammoga asoslangan o'qitish sessiyalarining tuzilishi moslashuvchan bo'lishi, mustaqil o'rganish qismi masofaviy amalga oshirilishi mumkin bo'lishi va sinxron hamda asinxron faoliyat oqilona muvozanatlashtirilishi kerak. Bu orqali kattalar ta'limining obyektiv realligi hisobga olinadi.

Muammoga asoslangan o'qitishda ko'p o'lchovli baholash tizimi: nazariy asoslash. Muammoga asoslangan o'qitishda baholash masalasi pedagogik jihatdan eng nozik sohalardan biridir. An'anaviy test va imtihon usullari muammoga asoslangan o'qitishning mohiyatini aks ettira olmaydi, chunki ular bilimni faqat o'lchaydi, muammo yechish jarayonini, hamkorlikda ishlashni va metakognitsiyani o'lchay olmaydi. Savin-Badenning ta'biri bilan aytganda⁶⁸, an'anaviy test muammoga asoslangan o'qitish kontekstida qo'llanilganda o'quv jarayonining eng muhim qatlamlarini ko'rinmas qilib qo'yadi. O'.Q.Tolipov ham pedagogik texnologiyalar qo'llanmalarida baholash tizimini o'qitish maqsadlari bilan uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlab, baholash vositasining o'qitish maqsadiga mos kelmasligi, ya'ni "ta'lim bo'shlig'i"ni keltirib chiqarishini asoslab bergan⁶⁹. Bu bo'shliq ayniqsa muammoga asoslangan o'qitish kontekstida yaqqol namoyon bo'ladi.

Muammoga asoslangan o'qitishda baholash kamida to'rtta o'lchovni qamrab olishi kerak: bilimning chuqurligi, muammo yechish jarayoni, hamkorlikda ishlash va metakognitiv rivojlanish. Shu o'rinda portfolio baholash muammoga asoslangan o'qitish kontekstida alohida metodik qiymat kasb etishini ta'kidlashimiz lozim.

⁶⁷ Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – 102 b.

⁶⁸ Savin-Baden M. & Howell Major C. (2004). Foundations of problem-based learning. Maidenhead: Open University Press.

⁶⁹ Tolipov O'.Q., Ro'ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyonet, 2016.

Muammoga asoslangan o'qitishni institutsional miqyosda joriy etishning tashkiliy asoslari. Muammoga asoslangan o'qitishni muassasa miqyosida joriy etish tashkiliy madaniyatning tubdan yangilanishini talab etadi. Rahbariyatning nafaqat verbal, balki resurs va qarorlar darajasidagi real qo'llab-quvvatlashi hal qiluvchi omil ekani aniqlangan⁷⁰. O'zbekiston ta'lim tizimida ham bu muammo o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda: mahalliy tadqiqotlar muassasa rahbariyatining yangi metodlarni so'z bilan emas, balki resurs va siyosat bilan qo'llab-quvvatlashi innovatsion ta'lim loyihalarining muvaffaqiyatini ikki barobarga oshirishini empirik jihatdan ko'rsatgan⁷¹.

O'quvchilarni muammoga asoslangan o'qitishga dastlabki moslashtirishning tashkiliy jihatida ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar yo'naltiruvchi sessiyadan o'tgan katta yoshli o'quvchilarning birinchi muammoga kirishish sifati 42 foizga yuqori bo'lganini ko'rsatgan.

Raqamli muhit va sun'iy intellekt – yangi imkoniyatlar eshigi. Raqamlashtirish muammoli vaziyatlarning tabiati va fasilitatorlik imkoniyatlarini tubdan kengaytirmoqda. Simulyatsiya texnologiyalari bunga yaqqol misol: tibbiyot ta'limida virtual bemor, boshqaruv ta'limida kompaniya simulyatori o'quvchiga haqiqiy hayotdan olingan murakkab muammoni xavfsiz muhitda yechishga sharoit yaratadi. "Xavfsiz xato qilish" ayniqsa kattalar uchun muhim: ular ko'pincha yangi tajribalardan cho'chiydi. Virtual muhitda esa "xato" natijasi emas, o'rganish tajribasi haqiqiy va chuqur bo'ladi.

Sun'iy intellektga asoslangan adaptiv o'qitish tizimlari MAO metodikasida shaxsiylashtirishning yangi darajasini ochmoqda. Sun'iy intellektga asoslangan muammoga asoslangan o'qitish platformalarida o'quvchilarning fasilitatordan qo'shimcha fikr-mulohaza olishga bo'lgan ehtiyoji 60 foizga kamaygan, chunki adaptiv tizim real vaqtda zarur yo'naltirish bergan⁷². Bu natijani sun'iy intellekt fasilitatorning o'rnini egallaydi deb emas, balki uning ishlash mexanizmini kuchaytiradi deb talqin qilish to'g'ri bo'ladi.

Xulosa. Ushbu maqolada kattalar ta'limida muammoga asoslangan o'qitishning metodik va tashkiliy asoslarini xalqaro va mahalliy tadqiqotlar

⁷⁰ Newman M. (2003). A pilot systematic review on the effectiveness of problem-based learning. Newcastle: LTSN-01.

⁷¹ Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent, 2013.

⁷² Zawacki-Richter O. & Morgan T. (Eds.). (2023). Systematic reviews in educational research (2nd ed.). Wiesbaden: Springer VS.

kesimida ko'p qirrali tahlil etish natijasida bir qator muhim ilmiy xulosalar shakllantirildi. Muammoli vaziyatlarni loyihalash metodikasi tahlili shuni ko'rsatdiki, samarali muammo – kuchli pedagogik qurilma bo'lib, uning yaratilishi nazariy bilimni ham, amaliy mahoratni ham talab etadi.

O'quv dasturini oxiridan boshlab loyihalash metodikasining tahlili bu yondashuv nafaqat dastur strukturasi o'zgartirishini, balki o'quvchini sherik maqomiga ko'tarishini ko'rsatdi: maqsad-markazli loyihalash o'quvchi motivatsiyasini kuchaytirishning universal omili hisoblanadi.

Muammoga asoslangan o'qitishning muvaffaqiyati ko'pincha individual o'qituvchi mahoratiga emas, muassasaning tashkiliy madaniyatiga bog'liq. Raqamli texnologiyalar va gibrid format esa kattalar ta'limini yanada rivojlantirishda asosiy vositalarga aylanmoqda. Muammoga asoslangan o'qitishni milliy ta'lim kontekstiga moslashtirish mahalliy androgogik an'analar, madaniy xususiyatlar va ta'lim tizimining o'ziga xos tuzilmasi bilan muloqotga kirishishni talab etuvchi murakkab pedagogik jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013. – 228 b.
2. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2005. – 220 b.
3. Albanese M. & Mitchell S. (1993). Problem-based learning: A review of literature on its outcomes and implementation issues. *Academic Medicine*, 68(1), 52–81.
4. Hasanboyev J., To'raqulov X., Alqarov I., Usmonov N. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2011. – 336 b.
5. Barrows H.S. & Kelson A.C. (1995). Problem-based learning in secondary education. Springfield: Southern Illinois University.
6. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: Nasaf, 2000. – 180 b.
7. Schmidt H.G. & Rotgans J.I. (2021). Cognitive processes underlying problem-based learning. *Medical Education*, 55(1), 16–26.
8. Nishonaliyev U.N. Kasb-hunar ta'limida o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirish. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. – 196 b.
9. Hmelo-Silver C.E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235–266.

10. Wiggins G. & McTighe J. (2005). Understanding by design (2nd ed.). Alexandria: ASCD.
11. Mavlonova R.A. Ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2014. – 248 b.
12. Muslimov N.A., Usmonboyeva M., Mirsolieva M. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik. – Toshkent: TDPU, 2016. – 184 b.
13. Dolmans D.H.J.M. et al. (2005). Problem-based learning: Future challenges. Medical Education, 39(7), 732–741.
14. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – 102 b.
15. Savin-Baden M. & Howell Major C. (2004). Foundations of problem-based learning. Maidenhead: Open University Press.
16. Tolipov O'.Q., Ro'ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyonet, 2016.
17. Newman M. (2003). A pilot systematic review on the effectiveness of problem-based learning. Newcastle: LTSN-01.
18. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent, 2013.
19. Zawacki-Richter O. & Morgan T. (Eds.). (2023). Systematic reviews in educational research (2nd ed.). Wiesbaden: Springer VS.

TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINING KASBIY MAHORATINI OSHIRISHDA INNOVATSION PEDOGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA INTERFAOL METODLAR

Yorqinoy Xidirova,
 Jizzax viloyati Do'stlik tumani
 1- maktab texnologiya fani o'qituvchisi
 EL-manzil: xidirovayorqinoy4@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fanini o'qitishda Uzluksiy Kasbiy rivojlantirish kunlari va Kasbiy rivojlantirish soatlarining mazmunli tashkil etilishi o'qituvchilarni o'z ustida yanada ko'proq izlanishga chorlaydi. Zamonaviy innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlarning ahamiyati shundaki, darsimizda qo'llayotgan har bir metod o'quvchilarga mavzuni yengil va oson tushuntirishga yordam berishi kerak. Texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishning eng samarali yo'li hisoblanadi. Zamonaviy yondashuvlar o'qituvchini

shunchaki ma'lumot beruvchi emas, balki ijodkor, kreativ va texnik jihatdan savodli mutaxassis sifatida shakllantirishga qaratilgan. Loyiha asosidagi ta'lim: O'quvchilarni aniq muammolarni yechishga va amaliy loyihalar yaratishga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, kasbiy mahorat, kreativlik, ijodkorlik, loyihalash ta'limi.

Аннотация:

В данной статье подчеркивается, что содержательная организация дней непрерывного профессионального развития и часов профессионального развития при преподавании предмета «Технология» в общеобразовательных школах побуждает учителей к более активному саморазвитию и исследовательской деятельности. Значение современных инновационных технологий и интерактивных методов заключается в том, что каждый метод, применяемый на уроке, должен помогать учащимся легко и эффективно усваивать тему. Использование инновационных педагогических технологий и интерактивных методов в повышении профессионального мастерства учителей технологии считается одним из наиболее эффективных путей повышения качества образования. Современные подходы направлены на формирование учителя не только как источника информации, но и как творческого, креативного и технически грамотного специалиста. Проектно-ориентированное обучение направляет учащихся на решение конкретных проблем и создание практических проектов.

Ключевые слова: инновация, педагогическая технология, интерактивные методы, профессиональное мастерство, креативность, творчество, проектное обучение.

Annotation:

This article emphasizes that the meaningful organization of Continuous Professional Development days and professional development hours in teaching Technology in general secondary schools encourages teachers to conduct more independent research and self-improvement. The importance of modern innovative technologies and interactive methods lies in the fact that every method used in the lesson should help students understand the topic easily and effectively. The use of innovative pedagogical technologies and interactive methods in improving the professional skills of Technology teachers is considered one of the most effective ways to enhance the quality of education. Modern approaches aim to shape teachers not only as providers of information, but also as creative, innovative, and technically competent specialists. Project-based learning directs students toward solving real problems and creating practical projects.

Keywords:Innovation, pedagogical technology, interactive methods, professional skills, creativity, creative thinking, project-based learning.

KIRISH

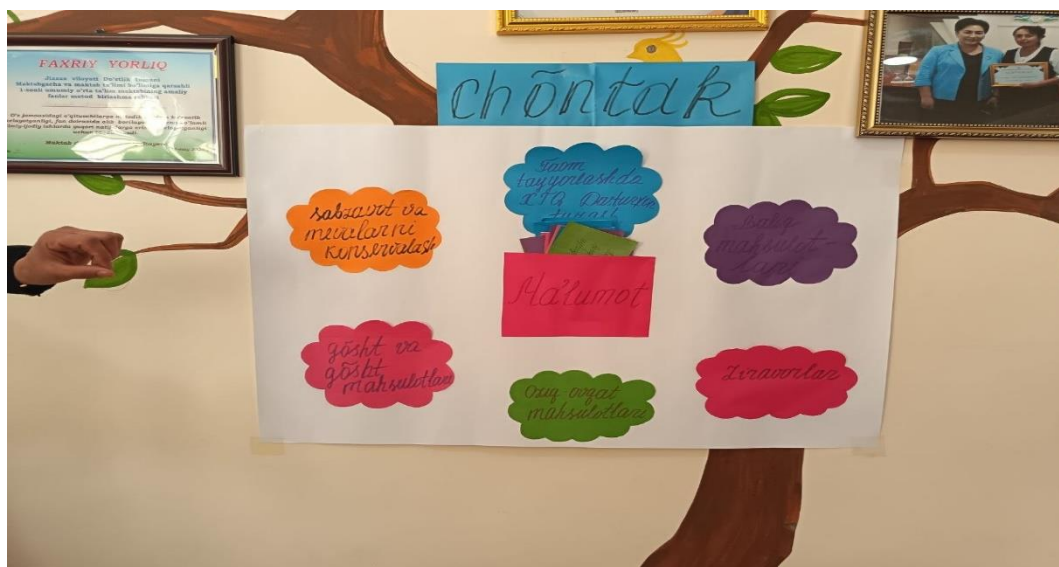
Hozirgi kunda insoniyat taraqqiyotining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri bu- ta'lim sifati va uning innovatsion rivojlanish darajasi. Barcha sohalarda shiddat bilan rivojlanishni ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan nafaqat o'z fanini mukammal bilishni, balki doimiy ravishda yangilanib borayotgan pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishni ham talab etadi. Xususan, "Texnologiya" fani o'qituvchilarda amaliy ko'nikmalar texnik tafakkur va ijodiy yondashuvni shakllantirishda juda katta o'rin tutadi. Globallashuv davrida ta'lim sifatini oshirish bevosita o'qituvchining metodik tayyorgarligi va kasbiy kompetentsiyasiga bog'liq. O'qituvchilarda faollik, ijodkorlik, mustaqil ishlash, muammoli vaziyatlarda osongina chiqib ketish ko'nikmalarini shakllantirish orqali bolani dars jarayoniga faol va qiziqarli qilib olib, kirishga yordam beradi. Bugungi kunda texnologiya o'qituvchilarini kasbiy mahoratini oshirishda bir qancha kasbiy tayyorgarligiga yuqori talablar qo'yilmoqda. Ular nafaqat texnologiya balki, fizika, biologiya, tasviriy san'at, matematika, robototexnika, axborot texnologiya fanlarini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda pedagoglarni kasbiy mahoratini oshirish bo'yicha bir qator islohatlar amalga oshirilmoqda. Mazkur maqolada o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda dars jarayonida qo'llashi mumkin bo'lgan bir qancha pedagogik texnologiyalarni ko'rib chiqamiz.

ASOSIY QISM

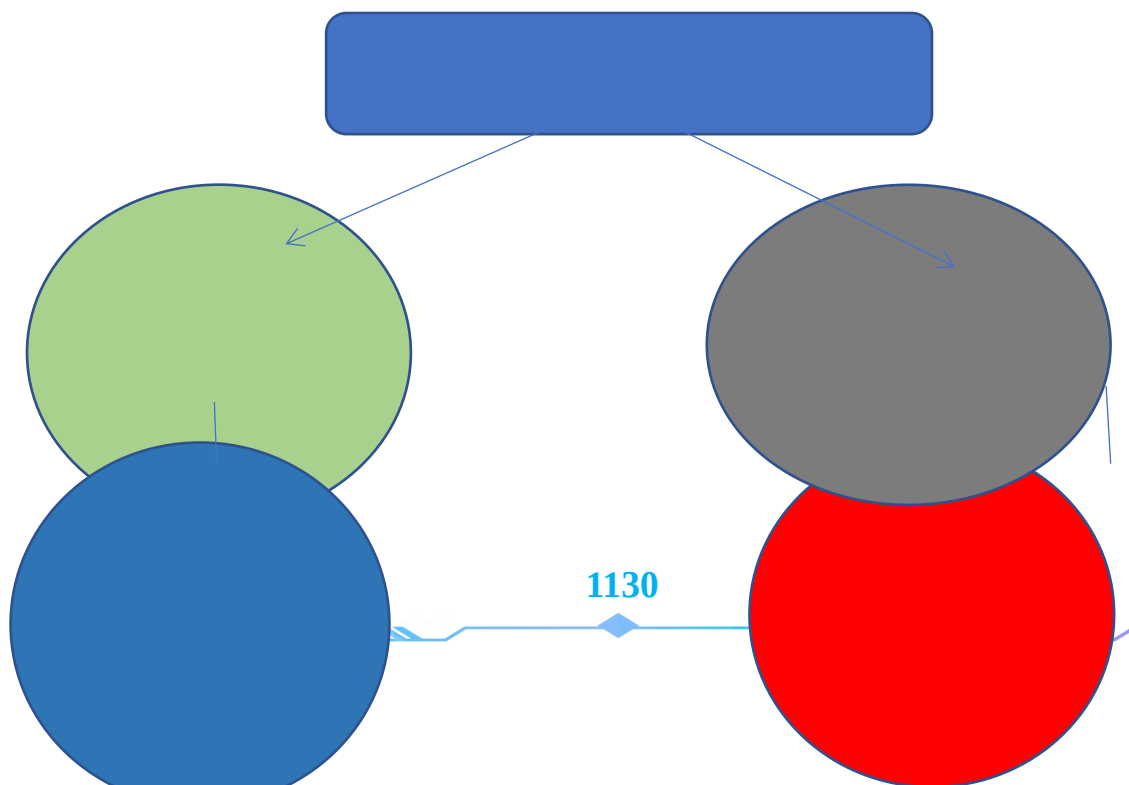
O'qituvchining kasbiy mahorati-bu ta'lim jarayonini tashkil etishda yuqori natijalarga erishish san'atidir. Texnologiya darslarining o'ziga xosligi shundaki, u nazariya va amaliyotni birlashtiradi. Bu jarayonda quyidagi innovatsion metodlar yuqori samara beradi.

Interfaol o'qitish metodlari: bu ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning doimiy faol muloqotiga, hamkorligiga va o'zaro ta'siriga asoslangan zamonaviy pedagogik yondashuv. Masalan texnologiya darslarida "Cho'ntak" interfaol metod bilan tanishib chiqamiz. Bu metoddan qanday foydalanamiz. Bitta katta A0 formatdagi qog'ozga o'tilgan mavzulardan ma'lumotlar bazasini yozib keladi. O'quvchi chiqib cho'ntakdan ma'lumotni olib o'qiydi, ma'lumot qaysi cho'ntakdagi mavzuga tegishli bo'lsa shu cho'ntakka joylaydi. Bu metod o'quvchilarni o'tilgan mavzularni takrorlab mustahkamlab yurish kerakligini bildiradi.

Loyihaviy ta'lim texnologiyalari: Bu texnologiya ko'p fanlar doirasidagi bilimlarni qamrab oladi. Bitta loyiha 1 dan 4 haftagacha vaqt talab etadi. Loyiha mavzusi oldindan beriladi. U turli shaklda

:poster, kichik rolik yoki film, taqdimot yoki insho bo'lishi mumkin.

“BUTERBROD” metodi- darsingizni qiziqtirmoqchisiz ,lekin bolalar uxlab qolyapdi.Berayotgan ma'lumotingizni eshitmayapdi.mana shunday vaziyatda sizga yordam beradiganbir usul .Buterbrodda 2 ta non va biz uchun foydali bo'lgan ozuqalar bor. Xuddi shu tamoyil asosida darsda shu metoddan foydalanamiz. Non-bugungi darsda men takrorlab olgan ma'lumot. Ichidagi biz uhun foydali bo'lgan go'sht, oqsillar va pomidor bodring va qo'shimchalar esa bugungi darsdan men olgan yangilik deb nomlanadi. Va yana non bilan yopganimizda bugun men mustahkamlab oldim bu bilimlarni deb nomlanadi.

“KARTA” metodi- bob yuzasidan o‘tilganlarni mustahkamlash. 12 ta kartochkaga javob yozilgan. Doscaga 3 ta o‘quvchi chiqadi. 4 tadan kartochka aralashtirib beradi, har bir o‘quvchiga. O‘qituvchi savollarni o‘qiydi to‘g‘ri javobi bor o‘quvchi kartalarni tashlaydi. Qaysi savolga javob qolib ketsa, shu mavzu o‘quvchilar tamonidan mustahkamlanadi.

Texnologiya darslarida interfaol usullar

Interfaol metodlar o‘quvchilarni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi.

- “Aqliy hujum”: Yangi mavzuni boshlashda yoki texnik muammoga yechim topishda o‘quvchilarning erkin fikrlarini jamlash.
- “Klaster”: Texnologik jarayonlarni tizimlashtirish va bosqichlarini ko‘rsatish uchun vizual sxemalar yaratish.
- “B+B+B” jadvali: O‘quvchilar mavzu bo‘yicha nimalarni bilishlari, nimani bilishni xohlashlari va nimani o‘rganganlarini qayd etadilar.

Xulosa

Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash o‘qituvchining mehnatini yengillashtirib, darslarning mazmundorligini oshiradi. Texnologiya fani o‘qituvchining mahoratini oshirish - bu faqat texnik bilim emas, balki doimiy izlanish va amaliyotda pedagogik yangiliklarni qo‘rqmasdan joriy etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayeva N.N. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. – T., 2006.
2. Ishmuhamedov R. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar”. – T., 2010.
3. “Estetik fanlar metodikasi” 2019 –yil noyabr.11 (23)-son

TEXNOLOGIYA FANIDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Yuldasheva Nasiba
Xorazm viloyati PMM
texnologiya fani metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologiya fani darslarida o'quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Muammoga asoslangan o'qitish, loyiha usuli va dizayn fikrlash kabi zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlil qilinib, ularning amaliy natijalari baholangan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan ijodiy muhit o'quvchining texnologik muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, texnologiya ta'limi, dizayn fikrlash, muammoga asoslangan o'qitish, loyiha usuli, innovatsion pedagogika, ijodiy qobiliyat.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития творческого мышления учащихся на уроках технологии. Проанализированы современные педагогические подходы — проблемное обучение, проектный метод и дизайн-мышление — и оценены их практические результаты. Исследование показывает, что правильно организованная творческая среда значительно повышает способность учащихся самостоятельно решать технологические задачи.

Ключевые слова: творческое мышление, технологическое образование, дизайн-мышление, проблемное обучение, проектный метод, инновационная педагогика, творческие способности.

Abstract. This article examines the issues of forming and developing creative thinking in students during technology classes. Modern pedagogical approaches — problem-based learning, project method, and design thinking — are analyzed and their practical outcomes are assessed. The research demonstrates that a properly organized creative environment significantly enhances students' ability to independently solve technological problems.

Keywords: creative thinking, technology education, design thinking, problem-based learning, project method, innovative pedagogy, creative ability.

Texnologiya fani — bu shunchaki «qanday qilib yasash» degan savolga javob beradigan predmet emas. Uning mohiyati chuqurroq: u o'quvchida «nimani, nima uchun va qanday yaxshilash mumkin» degan savollarga mustaqil javob izlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ammo, bugungi kunda ko'plab sinf xonalarida texnologiya darslari bir xil andazaga qurilgan: o'qituvchi ko'rsatadi, o'quvchi

takrorlaydi. Bu yondashuv texnik malakani berishi mumkin, lekin kreativ fikrlashni o'stirmaydi.

Ijodiy fikrlash — ya'ni mavjud bilimlardan yangi g'oyalar hosil qilish qobiliyati — XXI asr uchun eng muhim kompetensiyalardan biri sifatida tan olingan. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (OECD) ta'lim sohasidagi istiqbol tadqiqotlarida ijodkorlikni bilish va muloqot ko'nikmalari bilan bir qatorda keltirib, uni alohida ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, texnologiya fani sinf xonasi ijodiy fikrlash uchun eng qulay laboratoriyalardan biriga aylanishi mumkin — agar uni to'g'ri tashkil etilsa.

Ushbu maqolada aynan shu masala ko'rib chiqiladi: texnologiya fani darslarida kreativlikni rivojlantirish uchun qanday usullar mavjud, ular amaliyotda qanday ko'rinadi va maktablarda ularni qo'llash uchun nima zarur?

2. KREATIV FIKRLASH: TUSHUNCHA VA MOHIYAT

Kreativ fikrlash tushunchasi ko'pincha «iste'dod» yoki «tug'ma qobiliyat» bilan aralashtiriladi. Holbuki ko'plab psixologlar va pedagoglar — jumladan, Jo Paul Guildford va Edward de Bono — ijodiy fikrlashning o'rgatilishi va rivojlantirilishi mumkinligini isbotlaganlar. Bu tug'ma sovg'a emas, balki mashq qilinadigan ko'nikmalar majmuasidir.

Kreativ fikrlashning asosiy komponentlari sifatida odatda quyidagilar ajratiladi: birinchisi — konvergent fikrlash (to'g'ri yechim topish), ikkinchisi — divergent fikrlash (ko'plab yechim variantlari hosil qilish), uchinchisi — analogiya va metaforalar orqali o'ylash, to'rtinchisi — mavjud bilimlarni yangi kontekstlarda qo'llash. Texnologiya fani ushbu to'rt komponentni ham bir vaqtning o'zida yuzaga chiqarish uchun noyob imkoniyat beradi, chunki u ham nazariy, ham amaliy faoliyatni o'z ichiga oladi.

Muhim jihat shundaki, kreativlik vakuum ichida paydo bo'lmaydi. U bilim va ko'nikmalar asosida o'sadi. Shu sababli texnologiya fani o'qituvchisining vazifasi ikki qatlamli: birinchi qatlam — o'quvchiga zarur texnik bilim va amaliy ko'nikmalar berish; ikkinchi qatlam — shu bilimlar asosida o'quvchiga ijodiy muhit yaratib, yangi g'oyalar hosil qilishiga sharoit yaratish.

3. ASOSIY PEDAGOGIK USULLAR

Texnologiya fanida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun bir necha samarali usullar mavjud bo'lib, ular amaliyotda keng sinab ko'rilgan.

Muammoga asoslangan o'qitish (Problem-Based Learning — PBL). Bu usulda o'quvchilarga tayyor bilim berilmaydi, aksincha, ularga real yoki hayotiy muammo taqdim etiladi va ular shu muammoni hal qilish jarayonida bilim egallaydilar. Texnologiya fanida bu «Maktabimiz hovlisiga uchuvchi qurilma loyihasini tuzing» yoki «Energiya tejovchi chiroq tizimini ixtiro qiling» kabi

topshiriqlar shaklida namoyon bo'lishi mumkin. PBL o'quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi.

Dizayn fikrlash (Design Thinking). Bu yondashuv birinchi navbatda foydalanuvchi muammosini chuqur tushunishdan boshlanib, keyin g'oyalar generatsiyasi, prototiplash va sinovdan o'tkazish bosqichlariga o'tadi. Stenfford universiteti d.school tomonidan tizimlashtirilib, hozirda dunyoning yuzlab maktablarida qo'llaniladi. Texnologiya fanida bu metod o'quvchilarga «yaxshi narsani yasash» o'rniga «odamlarga kerakli narsani yasash»ni o'rgatadi — farq ko'rinishida oddiy, lekin amalda katta.

Loyiha usuli (Project Method). O'quvchilar mustaqil ravishda yoki kichik guruhlarda to'liq loyiha siklini — rejalashtirish, bajarish, taqdim etish va tahlil qilish — amalga oshiradilar. Bu usul faqat texnik ko'nikmalarni emas, balki vaqtni boshqarish, hamkorlik va taqdimot ko'nikmalarini ham bir vaqtda rivojlantiradi. Bundan tashqari, loyiha yakuni bo'lgan «mahsulot» o'quvchi uchun chuqur motivatsiya manbayiga aylanadi.

Brainstorming va g'oya xaritalash. Klassik miya hujumi (brainstorming) va mind-mapping usullari texnologiya darslarida g'oyalar generatsiyasi bosqichida juda samarali. Muhimi — tanqid qilmaslik qoidasi: dastlab barcha g'oyalar, hatto «g'alati» ko'ringanlari ham, qabul qilinadi. Bu o'quvchini o'z fikrini bildirish uchun xavfsiz muhit yaratadi va kreativlikni susaytiruvchi «noto'g'ri javob» qo'rquvini bartaraf etadi.

4. AMALIY TAJRIBALAR VA MISOLLAR

Xorijiy tajribaga nazar solsak, Finlyandiya maktablarida texnologiya fanini «fenomenologik o'qitish» doirasiga kiritish tajribasi e'tiborga loyiq. Bu yondashuvda o'quvchilar bir mavzuni bir necha fan nuqtai nazaridan — texnologiya, matematika, tarix — bir vaqtda o'rganadilar. Masalan, ko'prik qurilishi loyihasi matematikadan statika va geometriya bilimlarini, texnologiyadan material tanlash va qayta ishlash ko'nikmalarini, tarixdan muhandislik yutuqlarini birlashtiradi. Bunday yondashuv o'quvchida bilimlararo bog'liqlikni ko'rish qobiliyatini — kreativlikning muhim shartini — o'stiradi.

O'zbekiston tajribasidan ham ijobiy misollar keltirishimiz mumkin. Bir qancha shaharlardagi maktablar Scratch platformasi va robotexnika to'garaklari orqali o'quvchilarda algoritmlash va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirmoqda. «Tafakkur» ixtirochilik musobaqalari ham yoshlarning texnologik kreativligini rag'batlantirishda muhim rol o'ynamoqda.

Shaxsiy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi biror bir topshiriqda «to'g'ri javob yo'q, faqat yaxshi va yanada yaxshiroq yechimlar bor» tamoyilini joriy qilsa,

o'quvchilarning ishtirok faolligi keskin oshadi. Bu kichik metodologik o'zgarish, aslida, kreativ muhitning asosini tashkil etadi.

5. TO'SIQLAR VA YECHIMLAR

Albatta, kreativ fikrlashni rivojlantirish yo'lida jiddiy to'siqlar ham mavjud. Birinchi to'siq — o'quv dasturining qattiqligi. Belgilangan mavzular va vaqt chegarasi ko'pincha o'qituvchiga ijodiy eksperimentlar uchun joy qoldirmaydi. Yechim: dasturning asosiy maqsadlarini saqlagan holda, metodologiya bo'yicha o'qituvchiga ko'proq erkinlik berish.

Ikkinchi to'siq — baholash tizimi. Agar baholar faqat to'g'ri-noto'g'ri mezoniga asoslansa, o'quvchilar xavf olishdan qo'rqadi va kreativlik o'smaydi. Yechim: rubrika asosida baholash tizimini joriy etish, unda jarayon va ijodiy yondashuv ham alohida baholansin.

Uchinchi to'siq — o'qituvchi tayyorgarligi. Ko'plab o'qituvchilar kreativ metodlarni o'zlari ham to'liq o'zlashtirmaganlar. Yechim: malaka oshirish kurslarida PBL va dizayn fikrlash metodikasini alohida bo'lim sifatida kiritish va amaliy mashg'ulotlar orqali o'rgatish.

To'rtinchi to'siq — moddiy-texnik baza. Robotexnika, 3D printer yoki elektron komponentlar hamma maktabda ham yo'q. Yechim: ijodiy fikrlash uchun qimmatbaho uskunalar shart emas. Oddiy karton, simlar va mavjud materiallar ham dizayn fikrlash topshiriqlarida samarali qo'llanishi mumkin. Muhim resurs — bu o'qituvchining metodologik salohiyati.

6. XULOSA VA TAVSIYALAR

Texnologiya fani o'quvchida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun noyob imkoniyatlarga ega. Lekin bu imkoniyat o'z-o'zicha amalga oshmaydi — uni pedagogik jihatdan ongli ravishda tashkil etish kerak.

Birinchi, dars rejalariga kamida bir marta oyda ochiq muammoli topshiriqni kiritish tavsiya etiladi. Bu topshiriq «bitta to'g'ri javob» emas, balki o'quvchining o'z yechimini asoslab berishi bilan tugashi kerak.

Ikkinchidan, o'qituvchilarni dizayn fikrlash va PBL metodikasiga o'qitish malaka oshirish tizimining ajralmas qismiga aylanishi lozim. Bilim va asboblar bor joyda ijodkorlik o'sadi.

Uchinchi, maktab muhiti «xato qilish mumkin» tamoyilini qo'llashi kerak. Kreativlik faqat xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitda yuzaga chiqadi. Sinf xonasida xatolarni qoralash emas, balki ulardan o'rganishni madaniyat sifatida shakllantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, texnologiya fanida kreativ fikrlashni rivojlantirish — bu bir kunda hal bo'ladigan masala emas. Bu tizimli va izchil ishni talab etuvchi jarayondir. Ammo natijalari kutilganidan ham tezroq ko'rinadi: o'quvchilar darsga

qiziqish bilan keladi, mustaqil fikrlaydi va texnologik muammolarga o'ziga xos yechimlar topadi. Bu esa har qanday o'qituvchi uchun eng katta mukofot.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. De Bono E. Lateral Thinking: Creativity Step by Step. New York: Harper & Row, 1970. — 300 b.
2. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1967. — 538 b.
3. Brown T. Change by Design: How Design Thinking Transforms Organizations. New York: HarperBusiness, 2009. — 272 b.
4. Hmelo-Silver C.E. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? // Educational Psychology Review. — 2004. — Vol. 16, № 3. — B. 235–266.
5. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni (yangi tahriri). — Toshkent, 2020.
6. G.Kuttibeqova Toshkent , 2022 . Texnologiya fani va uni o'qitish metodikasi
7. Z.D.Rasulova va SH.X.Guliyeva Toshkent, 2020 . Texnologiya fanini o'qitish metodikasi

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMINI STEAM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MODERNIZATSIYA QILISH ORQALI O'QUVCHILARNING KREATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.

Yuldasheva Nilufar Abdullayevna

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti

p.f.d., (DSc), professor

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti

yuldashevanilufarabdullayevna@gmail.com

Tursunaliyeva Nazokat Toxir qizi

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari

universiteti o'qituvchisi,

ORCID: 0009-0008-6312-4090

ntursunaliyeva1996@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonlarini STEAM texnologiyalari asosida modernizatsiya qilishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning kreativ kompetensiyalarini shakllantirishda o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi

muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, mavjud muammolar, jumladan, an'anaviy yondashuvlarning ustunligi, innovatsion metodlarning yetarli darajada qo'llanilmasligi va resurslar cheklanganligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, STEAM texnologiyalari, kreativ kompetensiya, innovatsion ta'lim, pedagogik metodlar, o'qituvchi malakasi, zamonaviy ta'lim.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные вопросы модернизации системы непрерывного профессионального развития педагогов на основе STEAM-технологий. Обосновывается значимость профессиональной подготовки учителя в формировании креативных компетенций учащихся в условиях современного образования. Анализируются существующие проблемы, такие как преобладание традиционных методов обучения, недостаточное внедрение инновационных технологий и ограниченность ресурсов.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, STEAM-технологии, креативные компетенции, инновационное образование, педагогические методы, квалификация учителя

PROBLEMS AND SOLUTIONS FOR DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE COMPETENCIES THROUGH THE MODERNIZATION OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN EDUCATION BASED ON STEAM TECHNOLOGIES

Annotation: This article examines actual issues related to the modernization of continuous professional development systems for teachers based on STEAM technologies. It highlights the importance of teachers' professional competence in fostering students' creative skills in modern education. The study analyzes key challenges such as the dominance of traditional teaching methods, insufficient implementation of innovative approaches, and limited resources.

Keywords: continuous professional development, STEAM technologies, creative competencies, innovative education, teaching methods, teacher qualification.

Kirish. Zamonaviy globallashuv sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi,

mehnat bozorida kreativ va innovatsion fikrlovchi kadrlar ehtiyojining ortib borishi ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish hamda STEAM texnologiyalarini joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini STEAM texnologiyalari asosida modernizatsiya qilish o'quvchilarda kreativ kompetensiyalarni shakllantirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Bunda asosiy muammo — an'anaviy, predmetlarga ajratilgan o'qitishdan integrativ, loyiha va muammoli vaziyatlarga tayangan ta'limga o'tish zarurati hisoblanadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuous Professional Development — CPD) tushunchasi ilk bor Michael Fullan tomonidan ta'lim tizimini isloh qilishning muhim omili sifatida asoslab berilgan. Uning fikriga ko'ra, o'qituvchining doimiy ravishda bilim va ko'nikmalarini yangilab borishi ta'lim sifatini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuningdek, Andy Hargreaves o'z tadqiqotlarida pedagoglarning professional rivoji innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'limi esa o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda samarali yondashuv sifatida Georgette Yakman tomonidan keng targ'ib qilingan. Uning tadqiqotlariga ko'ra, fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning muammoni kompleks hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, UNESCO hisobotlarida ta'limni raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida qayd etilgan. UNESCO tadqiqotlarida ayniqsa o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligi alohida urg'ulanadi.

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ham ushbu yo'nalishda bir qator ilmiy ishlar olib borilgan. Jumladan, O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va innovatsion metodlarni qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tadqiqotlarda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, loyihaviy ta'lim (project-based learning) va raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi asoslab berilgan.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi va STEAM texnologiyalarini integratsiyalash masalasi yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Ayniqsa, o'qituvchilarning kasbiy rivoji orqali o'quvchilarning kreativ kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlari bo'yicha ilmiy izlanishlar hali ham dolzarb hisoblanadi.

MUAMMOLAR

Uzluksiz ta'lim tizimida STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasiga tayanadi va nazariya bilan amaliyotni bog'laydi. Shu bois kreativ kompetensiya faqat bilim emas, balki mustaqil fikrlash, muammo yechish, jamoada ishlash va g'oya yaratish ko'nikmalarini ham talab qiladi. O'zbekistonda ham bu yo'nalish uzluksiz ta'limni modernizatsiya qilish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va yoshlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish bilan bog'liq vazifa sifatida belgilangan.

- Pedagoglarning STEAM metodikasi bo'yicha tayyorgarligi yetarli emas, bu esa integratsiyalashgan darslarni samarali tashkil etishni qiyinlashtiradi;

- O'quv jarayonida ko'proq reproduktiv o'qitish usullari ustun bo'lib, kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi muammoli va loyiha metodlari kam qo'llanadi;

- Maktabgacha, umumiy o'rta, qo'shimcha va kasbiy ta'lim bosqichlari o'rtasidagi uzviylik har doim ham kuchli emas;

- Raqamli resurslar, laboratoriya jihozlari va amaliy loyihalar uchun muhit yetishmasligi STEAMni to'liq tatbiq etishga to'sqinlik qiladi.

YECHIM YO'LLARI

STEAM asosida modernizatsiya qilishning birinchi sharti — o'qituvchilarni tizimli uzluksiz kasbiy rivojlantirishdir. Bunda master-klasslar, amaliy seminarlar, raqamli resurslardan foydalanish bo'yicha kurslar va fanlararo dars loyihalari muhim o'rin tutadi. Ikkinchi yo'l — muammoli ta'lim, loyiha faoliyati, tadqiqot topshiriqlari va "kichik olimlar laboratoriyasi" kabi shakllarni kengaytirishdir.

Kreativ kompetensiyalarni shakllantirishda 4K modeli — kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiya — alohida ahamiyatga ega. Uni STEAM bilan birlashtirish o'quvchini real hayotdagi vaziyatlarni tahlil qilish, yechim yaratish va natijani taqdim etishga o'rgatadi. Amaliy jihatdan bu model darslarni muammo qo'yish, g'oya ishlab chiqish, prototip yaratish, sinovdan o'tkazish va baholash bosqichlarida tashkil etishni nazarda tutadi.

Davlat byudjeti va grantlar orqali STEAM laboratoriyalarini qurish, Prezident maktablari va IT-parklar kabi markazlarni kengaytirish shuningdek, xususiy sektor (Samsung, Huawei) bilan sheriklik loyihalar uchun jihozlar ta'minlaydi. Pilot maktablarda muvaffaqiyatli tajribalarni kengaytirish orqali xarajatlarni kamaytiradi. Raqamli platformalar (Raqamli ta'lim, Khan Academy, Tinkercad) va ochiq resurslar (3D printer modellar, virtual laboratoriyalar) dan foydalanish, qishloq maktablari uchun mobil STEAM kitlari va quyosh panelli jihozlarni joriy etish hamda Xalqaro grantlar (UNESCO, EU) orqali robototexnika va VR jihozlarini sotib olish amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

O'qituvchilarning UKR kurslarini onlayn platformalarda (Coursera, edX) o'tkazish, xalqaro sertifikatlar berish hamda, Mentorlik tizimi — tajribali

o'qituvchilar yangilariga yordam beradi. Yosh mutaxassislar va talabalarni jalb etib, STEAM klublarini tashkil etish muhim ro'l oynaydi.

O'zbekistonda qo'llanilayotgan usullar:

1-jadval.

Usul	Misol	Natija
Davlat grantlari	STEAM markazlari (Toshkent, Farg'ona)	500+ maktab qamrab olindi
Raqamli alternativlar	Tinkercad, PhET simulyatsiyalari	Internet bo'lmasa ham ishlatiladi.
Hamkorlik	IT-Park va maktablar	1000+ loyiha jihozlandi.
Ochiq resurslar	MIT OpenCourseWare	Bepul STEAM kurslari.

Bu usullar resurslar cheklanganligini 40-50% ga kamaytirib, ta'lim sifatini oshiradi. Uzoq muddatli strategiya — resurslarni markazlashtirish va monitoring tizimini joriy etish.

Amaliy tavsiyalar

- O'qituvchilar uchun STEAM bo'yicha modul kurslarini majburiy va bosqichma-bosqich joriy etish;

- Fanlararo dars ishlanmalarini va loyiha asosidagi baholash mezonlarini ishlab chiqish;

- Maktab va markazlarda robototexnika, dizayn, tajriba va san'atni birlashtirgan STEAM laboratoriyalarini ko'paytirish;

- O'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tashabbusi va ijodiy yechimlarini baholaydigan kompetensiyaviy monitoring tizimini yo'lga qo'yish.

XULOSA

STEAM texnologiyalari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini modernizatsiya qilish o'quvchilarda kreativ kompetensiyalarni shakllantirish, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda kelajak kasblariga tayyorlash uchun zarur shartdir. Eng muhim natija — o'quvchini tayyor bilim oluvchidan ijodkor, tadqiqotchi va muammolarni hal qiluvchi shaxsga aylantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. Xalq ta'limi vazirligi (2020). STEAM ta'limini joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma.
2. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi (2022). Pedagog kadrlarni tayyorlash strategiyasi.
3. Abdullayeva, Q. (2021). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Toshkent.
4. Karimov, N. (2020). Innovatsion pedagogika asoslari.
5. UNESCO (2019). ICT competency framework for teachers. Paris: UNESCO.
6. UNESCO (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education.
7. OECD (2018). The future of education and skills: Education 2030.
8. World Bank (2020). Realizing the future of learning.
9. European Commission (2020). Digital education action plan.

**TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMINI
STEAM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MODERNIZATSIYA QILISH
ORQALI O'QUVCHILARNING KREATIV KOMPETENSIYALARINI
SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.**

Yuldasheva Nilufar Abdullayevna

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti

p.f.d., (DSc), professor

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti

yuldashevanilufarabdullayevna@gmail.com

Tursunaliyeva Nazokat Toxir qizi

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari

universiteti o'qituvchisi,

ORCID: 0009-0008-6312-4090

ntursunaliyeva1996@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonlarini STEAM texnologiyalari asosida modernizatsiya qilishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning kreativ kompetensiyalarini shakllantirishda o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, mavjud muammolar, jumladan, an'anaviy yondashuvlarning ustunligi, innovatsion metodlarning yetarli darajada qo'llanilmasligi va resurslar cheklanganligi ko'rib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, STEAM texnologiyalari, kreativ kompetensiya, innovatsion taʼlim, pedagogik metodlar, oʻqituvchi malakasi, zamonaviy taʼlim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные вопросы модернизации системы непрерывного профессионального развития педагогов на основе STEAM-технологий. Обосновывается значимость профессиональной подготовки учителя в формировании креативных компетенций учащихся в условиях современного образования. Анализируются существующие проблемы, такие как преобладание традиционных методов обучения, недостаточное внедрение инновационных технологий и ограниченность ресурсов.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, STEAM-технологии, креативные компетенции, инновационное образование, педагогические методы, квалификация учителя

Annotation: This article examines actual issues related to the modernization of continuous professional development systems for teachers based on STEAM technologies. It highlights the importance of teachers' professional competence in fostering students' creative skills in modern education. The study analyzes key challenges such as the dominance of traditional teaching methods, insufficient implementation of innovative approaches, and limited resources.

Keywords: continuous professional development, STEAM technologies, creative competencies, innovative education, teaching methods, teacher qualification.

Kirish. Zamonaviy globallashuv sharoitida taʼlim tizimiga qoʻyilayotgan talablar tubdan oʻzgarib bormoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, mehnat bozorida kreativ va innovatsion fikrlovchi kadrlar ehtiyojining ortib borishi taʼlim jarayonini modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, oʻqituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish hamda STEAM texnologiyalarini joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Taʼlimda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini STEAM texnologiyalari asosida modernizatsiya qilish oʻquvchilarda kreativ kompetensiyalarni shakllantirishning eng samarali yoʻllaridan biridir. Bunda asosiy muammo — anʼanaviy, predmetlarga ajratilgan oʻqitishdan integrativ, loyiha va muammoli vaziyatlarga tayangan taʼlimga oʻtish zarurati hisoblanadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuous Professional Development — CPD) tushunchasi ilk bor Michael Fullan tomonidan taʼlim tizimini isloh qilishning muhim omili sifatida asoslab berilgan. Uning fikriga koʻra, oʻqituvchining doimiy

ravishda bilim va ko'nikmalarini yangilab borishi ta'lim sifatini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuningdek, Andy Hargreaves o'z tadqiqotlarida pedagoglarning professional rivoji innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'limi esa o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda samarali yondashuv sifatida Georgette Yakman tomonidan keng targ'ib qilingan. Uning tadqiqotlariga ko'ra, fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning muammoni kompleks hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, UNESCO hisobotlarida ta'limni raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida qayd etilgan. UNESCO tadqiqotlarida ayniqsa o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligi alohida urg'ulanadi.

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ham ushbu yo'nalishda bir qator ilmiy ishlar olib borilgan. Jumladan, O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va innovatsion metodlarni qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tadqiqotlarda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, loyihaviy ta'lim (project-based learning) va raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi asoslab berilgan.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi va STEAM texnologiyalarini integratsiyalash masalasi yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Ayniqsa, o'qituvchilarning kasbiy rivoji orqali o'quvchilarning kreativ kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlari bo'yicha ilmiy izlanishlar hali ham dolzarb hisoblanadi.

MUAMMOLAR

Uzluksiz ta'lim tizimida STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasiga tayanadi va nazariya bilan amaliyotni bog'laydi. Shu bois kreativ kompetensiya faqat bilim emas, balki mustaqil fikrlash, muammo yechish, jamoada ishlash va g'oya yaratish ko'nikmalarini ham talab qiladi. O'zbekistonda ham bu yo'nalish uzluksiz ta'limni modernizatsiya qilish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va yoshlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish bilan bog'liq vazifa sifatida belgilangan.

- Pedagoglarning STEAM metodikasi bo'yicha tayyorgarligi yetarli emas, bu esa integratsiyalashgan darslarni samarali tashkil etishni qiyinlashtiradi;

- O'quv jarayonida ko'proq reproduktiv o'qitish usullari ustun bo'lib, kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi muammoli va loyiha metodlari kam qo'llanadi;

- Maktabgacha, umumiy o'rta, qo'shimcha va kasbiy ta'lim bosqichlari o'rtasidagi uzviylik har doim ham kuchli emas;

- Raqamli resurslar, laboratoriya jihozlari va amaliy loyihalar uchun muhit yetishmasligi STEAMni to'liq tatbiq etishga to'sqinlik qiladi.

YECHIM YO'LLARI

STEAM asosida modernizatsiya qilishning birinchi sharti — o'qituvchilarni tizimli uzluksiz kasbiy rivojlantirishdir. Bunda master-klasslar, amaliy seminarlar, raqamli resurslardan foydalanish bo'yicha kurslar va fanlararo dars loyihalari muhim o'rin tutadi. Ikkinchi yo'l — muammoli ta'lim, loyiha faoliyati, tadqiqot topshiriqlari va "kichik olimlar laboratoriyasi" kabi shakllarni kengaytirishdir.

Kreativ kompetensiyalarni shakllantirishda 4K modeli — kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiya — alohida ahamiyatga ega. Uni STEAM bilan birlashtirish o'quvchini real hayotdagi vaziyatlarni tahlil qilish, yechim yaratish va natijani taqdim etishga o'rgatadi. Amaliy jihatdan bu model darslarni muammo qo'yish, g'oya ishlab chiqish, prototip yaratish, sinovdan o'tkazish va baholash bosqichlarida tashkil etishni nazarda tutadi.

Davlat byudjeti va grantlar orqali STEAM laboratoriyalarini qurish, Prezident maktablari va IT-parklar kabi markazlarni kengaytirish shuningdek, xususiy sektor (Samsung, Huawei) bilan sheriklik loyihalar uchun jihozlar ta'minlaydi. Pilot maktablarda muvaffaqiyatli tajribalarni kengaytirish orqali xarajatlarni kamaytiradi. Raqamli platformalar (Raqamli ta'lim, Khan Academy, Tinkercad) va ochiq resurslar (3D printer modellar, virtual laboratoriyalar) dan foydalanish, qishloq maktablari uchun mobil STEAM kitlari va quyosh panelli jihozlarni joriy etish hamda Xalqaro grantlar (UNESCO, EU) orqali robototexnika va VR jihozlarini sotib olish amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

O'qituvchilarning UKR kurslarini onlayn platformalarda (Coursera, edX) o'tkazish, xalqaro sertifikatlar berish hamda, Mentorlik tizimi — tajribali o'qituvchilar yangilariga yordam beradi. Yosh mutaxassislar va talabalarni jalb etib, STEAM klublarini tashkil etish muhim ro'l oynaydi.

O'zbekistonda qo'llanilayotgan usullar:

1-jadval.

Usul	Misol	Natija
Davlat grantlari	STEAM markazlari (Toshkent, Farg'ona)	500+ maktab qamrab olindi

Usul	Misol	Natija
Raqamli alternativlar	Tinkercad, PhET simulyatsiyalari	Internet bo'lmasa ham ishlatiladi.
Hamkorlik	IT-Park va maktablar	1000+ loyiha jihozlandi.
Ochiq resurslar	MIT OpenCourseWare	Bepul STEAM kurslari.

Bu usullar resurslar cheklanganligini 40-50% ga kamaytirib, ta'lim sifatini oshiradi. Uzoq muddatli strategiya — resurslarni markazlashtirish va monitoring tizimini joriy etish.

Amaliy tavsiyalar

- O'qituvchilar uchun STEAM bo'yicha modul kurslarini majburiy va bosqichma-bosqich joriy etish;

- Fanlararo dars ishlanmalarini va loyiha asosidagi baholash mezonlarini ishlab chiqish;

- Maktab va markazlarda robototexnika, dizayn, tajriba va san'atni birlashtirgan STEAM laboratoriyalarini ko'paytirish;

- O'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tashabbusi va ijodiy yechimlarini baholaydigan kompetensiyaviy monitoring tizimini yo'lga qo'yish.

XULOSA

STEAM texnologiyalari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini modernizatsiya qilish o'quvchilarda kreativ kompetensiyalarni shakllantirish, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda kelajak kasblariga tayyorlash uchun zarur shartdir. Eng muhim natija — o'quvchini tayyor bilim oluvchidan ijodkor, tadqiqotchi va muammolarni hal qiluvchi shaxsga aylantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

10. Xalq ta'limi vazirligi (2020). STEAM ta'limini joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma.

11. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi (2022). Pedagog kadrlarni tayyorlash strategiyasi.

12. Abdullayeva, Q. (2021). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Toshkent.

13. Karimov, N. (2020). Innovatsion pedagogika asoslari.

14. UNESCO (2019). ICT competency framework for teachers. Paris: UNESCO.
15. UNESCO (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education.
16. OECD (2018). The future of education and skills: Education 2030.
17. World Bank (2020). Realizing the future of learning.
18. European Commission (2020). Digital education action plan.

**XALQARO AKKREDITATSIYA VA UZLUKSIZ KASBIY
RIVOJLANISH INTEGRATSIYASI: O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA
BOSHQARUV VA SELF-STUDY MEXANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI**

Yusupova Ma'mura Baxodirovna
Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari
agentligi Prezident maktablari bilan
ishlash boshqarmasi, bosh mutaxassis
m.yusupova@piima.uz

Annotatsiya

Mazkur maqolada xalqaro akkreditatsiya jarayonlari, xususan Council of International Schools (CIS) standartlari hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuous Professional Development – CPD) tizimining o'zaro integratsiyasi tahlil qilingan. Tadqiqotda boshqaruv (governance), o'z-o'zini baholash (self-study) va institutsional madaniyat omillarining ta'lim sifatini oshirishdagi roli O'zbekiston misolida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida CPDni samarali tashkil etish istiqbollari va mexanizmlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro akkreditatsiya, CIS, uzluksiz kasbiy rivojlanish, CPD, boshqaruv, self-study, ta'lim sifati, institutsional rivojlanish

Abstract

This article analyzes the integration of international accreditation processes, particularly the standards of the Council of International Schools (CIS), with the system of Continuous Professional Development (CPD). The study examines the role of governance, self-study, and institutional culture in improving the quality of

education within the context of Uzbekistan. Furthermore, based on international experience, the paper substantiates perspectives and mechanisms for the effective organization of CPD.

Keywords: international accreditation, CIS, continuous professional development, CPD, governance, self-study, education quality, institutional development

Аннотация

В данной статье проанализирована интеграция процессов международной аккредитации, в частности стандартов Council of International Schools (CIS), с системой непрерывного профессионального развития (Continuous Professional Development – CPD). В исследовании рассматривается роль управления (governance), самооценки (self-study) и институциональной культуры в повышении качества образования на примере Узбекистана. Кроме того, на основе зарубежного опыта обоснованы перспективы и механизмы эффективной организации CPD.

Ключевые слова: международная аккредитация, CIS, непрерывное профессиональное развитие, CPD, управление, самооценка, качество образования, институциональное развитие

Globalizatsiya sharoitida ta'lim tizimlarining raqobatbardoshligi ularning xalqaro standartlarga mosligi va inson kapitali sifatini ta'minlash darajasi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro akkreditatsiya mexanizmlari va uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi o'zaro bog'liq strategik instrumentlar sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, Council of International Schools (CIS) kabi tashkilotlar ta'lim muassasalaridan faqat natija emas, balki doimiy rivojlanish madaniyatini shakllantirishni talab qiladi. Bu esa o'z navbatida o'qituvchilar va rahbar xodimlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tizimli tashkil etishni taqozo etadi.

Xalqaro akkreditatsiya standartlari ta'lim muassasasini "o'rganayotgan tashkilot" (learning organization) sifatida shakllantirishni nazarda tutadi va bu jarayonda uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) tizimi markaziy o'rin egallaydi. Xususan, Council of International Schools (CIS) talablariga ko'ra, ta'lim muassasasida faoliyat yurituvchi xodimlar doimiy ravishda kasbiy rivojlanish imkoniyatlariga ega bo'lishi, mazkur jarayon dalillarga asoslangan holda tashkil etilishi hamda o'z-o'zini baholash (self-study) natijalari bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilishi zarur. Shu jihatdan qaralganda, CPD alohida va tasodifiy faoliyat emas, balki muassasaning real ehtiyojlari va rivojlanish ustuvor yo'nalishlariga xizmat qiluvchi strategik instrument sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni, kasbiy rivojlanish individual qiziqishlarga emas, balki self-study jarayonida aniqlangan muammolarni bartaraf etishga yo'naltirilishi kerak: masalan,

o'quvchilarning muayyan ko'nikmalari pastligi aniqlansa, CPD dasturlari aynan shu muammoni hal etishga qaratiladi. Natijada, CPD nafaqat o'qituvchilarning malakasini oshiradi, balki ta'lim muassasasining umumiy samaradorligini ta'minlovchi boshqaruv qarorlarining muhim amaliy vositasiga aylanadi.

Data-driven yondashuv uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) tizimini tashkil etishda eng muhim zamonaviy tamoyillardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, kasbiy rivojlanish rejasi subyektiv qarorlar yoki umumiy tavsiyalar asosida emas, balki aniq dalillar va tahliliy ma'lumotlarga tayangan holda shakllantiriladi. Xususan, CIS standartlari doirasida CPD jarayoni bir nechta asosiy manbalarga tayanishi zarur. Birinchidan, self-study natijalari muassasaning ichki diagnostikasi sifatida xizmat qilib, unda aniqlangan kuchli va zaif tomonlar kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilab beradi. Ikkinchidan, o'quv natijalari tahlili (masalan, o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari, baholash natijalari, xalqaro testlar yoki ichki monitoring ma'lumotlari) ta'lim sifatidagi muammolarni aniq ko'rsatib beradi va CPDni aynan shu kamchiliklarni bartaraf etishga yo'naltirish imkonini yaratadi. Uchinchidan, manfaatdor tomonlar — o'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalarning fikr-mulohazalari (so'rovnomalar, intervyular orqali) ta'lim jarayonidagi yashirin muammolarni ochib beradi. Shu tarzda, data-driven yondashuv CPDni tasodifiy yoki formal faoliyatdan chiqarib, uni muassasaning real ehtiyojlariga asoslangan, aniq natijaga yo'naltirilgan strategik rivojlanish vositasiga aylantiradi.

Yana bir zamonaviy hamda samarali yondashuvlardan biri bu hamkorlik asosida o'rganish (collaborative learning) hisoblanadi. U o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini individual tarzda emas, balki jamoaviy tajriba almashish, muammolarni birgalikda hal etish va refleksiya orqali rivojlantirishga xizmat qiladi. CIS standartlari doirasida bu yondashuv ta'lim muassasasida professional o'rganish madaniyatini shakllantirishning asosiy vositalaridan biri sifatida qaraladi. Nazariy jihatdan, bu model "learning organization" konsepsiyasiga tayanadi, ya'ni tashkilot ichida bilimlar doimiy ravishda yaratiladi, almashiladi va amaliyotga joriy etiladi. Amaliyotda esa bu bir nechta mexanizmlar orqali ro'yobga chiqadi. Masalan, Professional Learning Communities (PLC) shaklida o'qituvchilar kichik guruhlariga bo'linib, ma'lum bir muammo ustida muntazam ishlaydi: agar self-study natijasida o'quvchilarning matnni tushunish ko'nikmalari pastligi aniqlansa, PLC doirasida o'qituvchilar birgalikda yangi metodlarni ishlab chiqadi, sinab ko'radi va natijalarni muhokama qiladi. Peer observation amaliyotida esa o'qituvchilar bir-birining darslarini kuzatadi va konstruktiv fikr-mulohaza beradi; masalan, bir o'qituvchi interaktiv metodlardan qanday foydalanganini boshqalar kuzatib, keyinchalik o'z darslarida qo'llaydi. Coaching

va mentoring tizimlari orqali tajribali pedagoglar yosh mutaxassislariga individual yordam ko'rsatadi, ularning dars rejalari va metodikasini takomillashtirishga ko'maklashadi. Bu jarayonlar natijasida o'qituvchilar faqat bilim oluvchi emas, balki o'z amaliyotini tahlil qiluvchi, muammolarni aniqlay oluvchi va ularni ilmiy asosda hal qiluvchi reflektiv amaliyotchiga aylanadi. Eng muhimi, hamkorlik asosidagi CPD modeli ta'lim muassasasida ishonch, ochiqlik va o'zaro qo'llab-quvvatlash muhitini yaratadi, bu esa nafaqat o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga, balki butun ta'lim sifatining oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) va xalqaro akkreditatsiya jarayonlari o'rtasidagi integratsiya hali to'liq shakllanmagan bo'lib, bu bir qator tizimli muammolar bilan izohlanadi. Avvalo, CPD ko'p hollarda formal xarakter kasb etib, amaliy ehtiyojlardan ko'ra nazariy bilimlarni berishga yo'naltirilgan kurslar bilan cheklanib qolmoqda. Masalan, o'qituvchilar malaka oshirish kurslarida zamonaviy metodikalar haqida umumiy ma'lumot oladi, biroq bu bilimlar real dars jarayoniga qanday integratsiya qilinishi bo'yicha yetarli amaliy ko'nikmaga ega bo'lmaydi. Natijada olingan bilimlar tezda unutiladi yoki amaliyotga tatbiq etilmaydi. Ikkinchi muhim muammo — boshqaruv tizimining markazlashganligidir. Amaldagi amaliyotda ko'pincha ta'lim muassasasi direktori barcha jarayonlarni, jumladan, o'quv, tashkiliy va hatto strategik qarorlarni yakka tartibda boshqaradi, bu esa strategik boshqaruv (governance) va operatsion boshqaruv (leadership) o'rtasidagi chegaraning yo'qolishiga olib keladi. Natijada CPD tizimi ham strategik rivojlanish instrumenti sifatida emas, balki bajarilishi shart bo'lgan tashkiliy vazifa sifatida qabul qilinadi. Uchinchi muhim jihat — o'z-o'zini baholash (self-study) jarayonidagi psixologik to'siqlardir. Ko'plab o'qituvchilar va rahbar xodimlar tanqidiy fikr bildirishdan yoki mavjud muammolarni ochiq tan olishdan cho'chiydi, chunki bu holat salbiy baholanish yoki nazorat organlari tomonidan noto'g'ri talqin qilinishi mumkin deb hisoblanadi. Shu sababli self-study jarayoni ko'pincha real tahlil emas, balki "ideal ko'rinish" yaratishga yo'naltirilgan formal hisobotga aylanib qoladi. Natijada esa CPD rejasi muassasaning haqiqiy muammolariga emas, balki tashqi talablarni bajarishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan tizimli o'zgarishlarni sekinlashtiradi va xalqaro standartlarga moslashuv jarayonini murakkablashtiradi.

Ushbu tizimli muammolarni bartaraf etish uchun yechimlar alohida choralar emas, balki integratsiyalashgan, tizimli yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur. Avvalo, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini formal kurslar yig'indisidan chiqarib, uni real amaliyotga yo'naltirilgan va muassasa ehtiyojlariga moslashtirilgan modelga o'tkazish lozim. Bunda CIS standartlarida belgilanganidek, self-study

natijalari asosiy diagnostika vositasi sifatida olinib, aynan aniqlangan muammolar (masalan, o'quvchilarning ma'lum kompetensiyalari pastligi) asosida CPD dasturlari ishlab chiqilishi kerak. Bu esa "kurs uchun kurs" emas, balki "muammo uchun yechim" tamoyilini joriy etadi. Ikkinchidan, boshqaruv tizimini transformatsiya qilish muhim: strategik boshqaruv (governance) va operatsion boshqaruv (leadership) funksiyalarini aniq ajratish orqali direktorning haddan tashqari yuklanishini kamaytirish va qaror qabul qilish jarayonini tizimlashtirish zarur. Masalan, kuzatuv kengashi yoki metodik kengash darajasida CPD ustuvor yo'nalishlari belgilanib, direktor va jamoa ularni amalga oshirishga mas'ul bo'lishi mumkin. Uchinchidan, self-study jarayonida psixologik xavfsizlik muhitini yaratish hal qiluvchi ahamiyatga ega: o'qituvchilar va xodimlar muammolarni yashirish emas, balki ochiq aytish rivojlanish omili ekanini his qilishi kerak. Buning uchun rahbariyat o'zining ochiqligi, xatolarni tan olish madaniyati va konstruktiv fikrni qo'llab-quvvatlashi orqali namunaviy rol o'ynashi lozim. Amaliy jihatdan esa anonim so'rovnomalar, ochiq muhokama platformalari va refleksiya sessiyalarini joriy etish samarali bo'ladi. Shu tarzda, CPD, boshqaruv va self-study o'zaro integratsiyalashgan yagona tizimga aylantirilsa, bu nafaqat formal muammolarni bartaraf etadi, balki ta'lim muassasasining haqiqiy rivojlanishiga va xalqaro standartlarga moslashuviga mustahkam asos yaratadi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalqaro akkreditatsiya jarayonlari, xususan Council of International Schools standartlari doirasida uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini samarali tashkil etish ta'lim muassasasining institutsional rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, O'zbekiston ta'lim tizimida mavjud asosiy muammolar – CPDning formal xarakterga egaligi, boshqaruvning markazlashganligi hamda self-study jarayonidagi psixologik to'siqlar – ushbu tizimning samaradorligini sezilarli darajada pasaytiradi.

Shu bilan birga, xorijiy tajribalar tahlili CPDni strategik boshqaruv bilan integratsiya qilish, data-driven yondashuvni joriy etish hamda hamkorlik asosida o'rganish (PLC, peer observation, mentoring) mexanizmlarini rivojlantirish orqali mazkur muammolarni bartaraf etish mumkinligini ko'rsatdi. Ayniqsa, self-study natijalarini CPD rejalari bilan uzviy bog'lash ta'lim muassasasida real muammolarni aniqlash va ularni tizimli hal etishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, CPD, governance va self-study jarayonlarini integratsiyalashgan yagona tizim sifatida tashkil etish O'zbekiston ta'lim tizimining xalqaro standartlarga moslashuvi, ta'lim sifati oshishi va global raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim strategik yo'nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”.
2. Council of International Schools. International Accreditation Protocols. – Leiden: CIS, 2023.
3. OECD. Teachers' Professional Learning Study (TALIS). – Paris: OECD Publishing, 2019.
4. Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2012.
5. Schein E. Organizational Culture and Leadership. – 4th ed. – San Francisco: Jossey-Bass, 2010.
6. Edmondson A. Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams // Administrative Science Quarterly. – 1999. – Vol. 44(2). – P. 350–383.
7. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York, 2012.
8. Darling-Hammond L., Hyler M., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. – Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.

BIOLOGIYA DARSLARIDA VIRTUAL LABORATORIYA MASHG'ULOTLARINI O'TKAZISH ORQALI O'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH.

Yulduz Mamatqulova

Sirdaryo viloyati PMM

Aniq, tabiiy fanlar, maktabgacha,

boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari

kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu ishda biologiya darslarida virtual laboratoriya mashg'ulotlari zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini (ilmiy fikrlash, gipoteza qo'yish, tajriba dizayni, kuzatish, ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosa chiqarish va muammolarni mustaqil hal etish) shakllantirish va rivojlantirishning samarali vositasi sifatida ko'rib chiqiladi. Virtual laboratoriyalar (PhET, Labster, Onlabs va boshqalar) nazariy bilimlarni xavfsiz, qulay va interaktiv tarzda amaliyotda qo'llash, eksperimental faoliyat orqali o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligi, mustaqilligi, ijodiy yondashuvi va raqamli kompetensiyalarini oshirish imkonini beradi. Tadqiqotda virtual laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etishning metodik jihatlari, ularni tadqiqotga yo'naltirilgan (inquiry-based) shaklda o'tkazish bosqichlari, o'qituvchi rahbarligi

va o'quvchilarning faol ishtiroki asosida tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan virtual laboratoriya mashg'ulotlari o'quvchilarni ilmiy izlanishga qiziqtirish, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda, ayniqsa resurslar cheklangan sharoitlarda muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: virtual laboratoriya mashg'ulotlari, tadqiqotchilik ko'nikmalari, so'rovga asoslangan ta'lim, inquiry-based learning, biologiya ta'limi, o'quvchilarning ilmiy kompetensiyasi, virtual tajriba dizayni, PhET simulyatsiyalari, mustaqil izlanish.

Annotation. This study examines virtual laboratory activities in biology lessons as an effective tool in the modern educational process for developing research skills in students, including scientific thinking, hypothesis formulation, experimental design, observation, data analysis, drawing conclusions, and independent problem-solving. Virtual laboratories (PhET, Labster, etc.) enable the safe and interactive practical application of theoretical knowledge, enhancing students' natural-scientific literacy, independence, creativity, and digital competencies. The research analyzes methodological aspects of organizing virtual lab sessions, stages of conducting them in a research-oriented manner (problem identification – planning – implementation – analysis and reflection), the teacher's guiding role, and students' active participation. Results show that properly organized virtual labs significantly stimulate interest in scientific inquiry and develop independent thinking and practical skills, especially in resource-limited settings.

Keywords: virtual laboratory activities, research skills, inquiry-based learning, biology education, students' scientific competence, virtual experimental design, PhET simulations, independent inquiry.

Аннотация. В настоящей работе виртуальные лабораторные занятия на уроках биологии рассматриваются как эффективное средство в современном образовательном процессе для формирования и развития у учащихся исследовательских навыков (научное мышление, выдвижение гипотез, дизайн эксперимента, наблюдение, анализ данных, формулирование выводов и самостоятельное решение проблем). Виртуальные лаборатории (PhET, Labster и др.) позволяют безопасно и интерактивно применять теоретические знания на практике, повышая естественнонаучную грамотность, самостоятельность, творческий подход и цифровые компетенции учащихся. В исследовании анализируются методические аспекты организации виртуальных занятий, этапы их проведения в исследовательской направленности, руководящая роль учителя и активное участие учащихся.

Результаты показывают важную роль правильно организованных виртуальных лабораторных занятий в стимулировании интереса к научному поиску и формировании практических умений.

Ключевые слова: виртуальные лабораторные занятия, исследовательские навыки, обучение на основе исследования, inquiry-based learning, биология, научная компетентность учащихся, дизайн виртуального эксперимента, симуляции PhET.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda ilm-fan, texnologiya va raqamli transformatsiyaning jadal rivojlanishi ta'lim oldiga yangi talablarni qo'yimoqda. Bugungi o'quvchilar nafaqat mavjud bilimlarni eslab qolish, balki virtual muhitda savollar qo'yish, gipoteza sinash, simulyatsiyalar orqali tajriba o'tkazish, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish va muammolarni ijodiy hal qilish qobiliyatiga ega bo'lishlari zarur. Ayniqsa, biologiya fanida murakkab jarayonlarni (fotosintez, fermentlar faolligi, evolyutsiya, ekologik tizimlar) kuzatish uchun virtual laboratoriyalar haqiqiy tajribalarni to'ldiruvchi yoki almashtiruvchi kuchli vositaga aylandi.

Virtual laboratoriya – bu kompyuter yoki planshet orqali amalga oshiriladigan interaktiv simulyatsiyalar bo'lib, o'quvchilarga xavfsiz, takroriy va moslashuvchan tajriba o'tkazish imkonini beradi. Ular PhET Interactive Simulations, Labster, PraxiLabs kabi platformalarda mavjud. Ilmiy tadqiqot sikli (savol – gipoteza – reja – amalga oshirish – tahlil – refleksiya) virtual muhitda yanada qulay o'tiladi, chunki xatolar oqibati yo'q, o'zgaruvchilarni cheksiz sinash mumkin va natijalar darhol vizualizatsiya qilinadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida biologiya darslarida virtual laboratoriyalardan foydalanish (raqamli ta'lim resurslari, PhET va mahalliy platformalar) ayniqsa pandemiya davridan keyin kengaydi. Bu vositalar real laboratoriya jihozlari yetishmasligini qoplash, xavfsizlikni ta'minlash va har bir o'quvchiga individual tajriba berish imkonini yaratadi. Ushbu mavzu doirasida virtual laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish, tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish bosqichlari va amaliy misollar batafsil ko'rib chiqiladi.

Biologiya darslarida virtual laboratoriya mashg'ulotlarining tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni

Virtual laboratoriyalar o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Ular quyidagi ko'nikmalarni shakllantiradi:

Muammoni aniqlash va savol qo'yish.

Gipoteza qo'yish va uni virtual muhitda sinash.

Tajriba dizayni (o'zgaruvchilar ajratish, nazorat guruhlari).

Kuzatuv va ma'lumot yig'ish (avtomatik yozuvlar, grafiklar).

Ma'lumotlarni tahlil qilish (jadval, grafik, statistika).

Xulosa chiqarish va talqin qilish.

Hisobot va taqdimot tayyorlash.

Jamoaviy ish va tanqidiy fikrlash.

Oddiy ko'rsatmalardan farqli o'laroq, inquiry-based virtual labs o'quvchilarga ochiq savollar beradi va ularni mustaqil izlanishga undaydi. Afzalliklari: xavfsizlik (zararli moddalar, jonli organizmlar bilan ishlash cheklovlari yo'q), takrorlanuvchanlik, moslashuvchanlik, vizualizatsiya va arzonlik.

O'qituvchi uchun muhim maslahatlar:

Har bir virtual mashg'ulot oldidan savol va gipoteza bosqichini majburiy qilish kerak. O'quvchilarga "xato qilish"ga ruxsat bering – bu tadqiqotning bir qismi.

Natijalarni sinfda muhokama qiling (real va virtual tajribalarni solishtiring).

Guruh ishi + individual refleksiya kombinatsiyasidan foydalaning.

PhET, LabXchange va O'zbekistonda mavjud raqamli resurslarni qo'llang.

Biologiya darslarida virtual laboratoriya mashg'ulotlariga misollar

Quyidagi misollar 5E modeli (Engage → Explore → Explain → Elaborate → Evaluate) asosida tuzilgan va 5–11-sinflar uchun mos.

1. Misol: Fotosintez tezligiga yorug'lik intensivligi va rangi ta'siri (7–9-sinf) Engage: "Nega soyada o'simliklar sekin o'sadi? Issiqxonalarda yorug'likni qanday boshqarish mumkin?" Explore: PhET Photosynthesis yoki shunga o'xshash simulyatsiyada lampa masofasi, yorug'lik rangi va intensivligini o'zgartirib, kislorod ishlab chiqarishni o'lchang. O'quvchilar o'zlari gipoteza qo'yadi va dizayn tuzadi. Tahlil: Grafiklar chizish, optimal nuqta va to'yinganlikni aniqlash. Evaluate: Mini-taqdimot va real hayotga bog'lash (oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish).

2. Misol: Ferment (katalaza) faolligiga harorat va pH ta'siri (9–10-sinf) Engage: "Nega yuqori haroratda fermentlar ishlamay qoladi?" Explore: Virtual simulyatsiyada harorat va pH ni o'zgartirib, reaksiya tezligini kuzating ($\text{H}_2\text{O}_2 \rightarrow \text{O}_2$). Explain/Elaborate: Denaturatsiya tushunchasini muhokama qilish, grafik tahlili. Uy vazifasi: O'zbekistonda non pishirishdagi xamirturush haroratini kuzatish.

3. Misol: Tabiiy tanlanish va moslashuv simulyatsiyasi (10–11-sinf) Virtual muhitda turli fonlarda "hasharotlar" (rangli markerlar) va "yirtqichlar" simulyatsiyasi. Avlodlar o'tishi bilan mos rangdagi shaxslar ko'payishi kuzatiladi.

O'quvchilar o'zlari parametrlar o'zgartirib, evolyutsiya mexanizmini "kashf" etadilar. Muhokama: Pestitsidlar va chidamlilik.

4. Misol: Ekologik tadqiqot – virtual ekotizim barqarorligi (7–10-sinf)

VirtualLab yoki shunga o'xshashda suv havzasi ifloslanishini simulyatsiya qilish: pH, kislorod, biologik indikatorlar. Gipoteza: "Ifloslanish oziq zanjiriga qanday ta'sir qiladi?" Natijada loyiha takliflari ishlab chiqiladi.

Baholash: Gipoteza (20%), dizayn (30%), tahlil (30%), xulosa va taqdimot (20%).

5. Misol: Hujayra membranasi orqali transport (Diffusion, Osmosis, Active Transport) – 7–9-sinf

Engage: "Nega tuzli suv ichganda chanqash kuchayadi?" yoki "Hujayra qanday moddalarni o'tkazadi?"

Explore: PhET "Membrane Channels" yoki "Diffusion" simulyatsiyasida molekular harakatini, konsentratsiya gradientini, osmosni kuzatish. O'quvchilar harorat, molekula hajmini o'zgartirib, transport turini aniqlaydi.

Tahlil: Grafiklar chizish (vaqt bo'yicha konsentratsiya o'zgarishi).

Real bog'lanish: O'simlik barglarining so'lishi, buyrak funksiyasi.

Afzalligi: Xavfsiz va takroriy sinov imkoni.

6. Misol: Ekologik modellar va populyatsiya dinamikasi – 8–10-sinf

Engage: "Nega ba'zi hayvonlar soni keskin o'zgaradi?"

Explore: Virtual Biology Lab yoki PhET "Natural Selection"/ecology simulyatsiyalarida tug'ilish, o'lim, resurslar miqdorini o'zgartirish.

Natija: Populyatsiya o'sish egri chiziqlarini tahlil qilish (eksponensial va logarifmik).

Loyiha: Mahalliy hayvonlar (quyon, tulki) populyatsiyasini modellashtirish.

Xulosa

Biologiya darslarida virtual laboratoriya mashg'ulotlari tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy, samarali va qulay vositasidir. Ular nazariyani amaliyot bilan bog'laydi, ilmiy fikrlash siklini o'rgatadi, xavfsizlik va inkluzivlikni ta'minlaydi. Virtual laboratoriyalar real tajriba bilan uyg'unlashganda eng yuqori samaraga erishiladi. Virtual laboratoriya mashg'ulotlari bir qator muhim afzalliklarga ega: xavfsizlik — zaharli moddalar, mikroorganizmlar yoki qimmat asbob-uskunalar bilan bog'liq xavflarni bartaraf etadi; takrorlanuvchanlik — o'quvchilar xatodan qo'rqmasdan bir tajribani bir necha marta o'tkazishi mumkin; individualizatsiya — har bir o'quvchi o'z sur'ati va qiziqishi bo'yicha ishlay oladi; vizualizatsiya — mikroskopik, molekulyar va ekologik jarayonlarni real vaqt rejimida ko'rish imkonini beradi; raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish — zamonaviy jamiyatda zarur bo'lgan texnologik

savodxonlikni oshiradi. Masalan, avval virtual muhitda gipoteza sinab ko'riladi, keyin real laboratoriyada tasdiqlanadi. Bunday yondashuv o'quvchilarda ilmiy tadqiqotning haqiqiy tabiatini — xato qilish, takroriy sinov va dalillarga asoslanish zarurligini chuqur anglashga yordam beradi. Virtual labs real tajribalarni to'ldirganda eng yaxshi natija beradi. Ta'lim tizimida ularni keng joriy etish orqali o'quvchilarni mustaqil tadqiqotchi, raqamli savodli va XXI asr talablariga mos shaxs sifatida tarbiyalash mumkin. Buning uchun aniq maqsadlar, inquiry-based yondashuv va doimiy refleksiya zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. National Research Council. Inquiry and the National Science Education Standards. Washington, DC: The National Academies Press, 2000.
2. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder (phet.colorado.edu).
3. Paxinou et al. Inquiry-based approaches in virtual biology labs (turli yillar tadqiqotlari).
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi raqamli ta'lim resurslari (raqamlitalim.trm.uz va boshqalar).
5. Byukusenge C. et al. Effectiveness of Virtual Laboratories in Teaching and Learning Biology. IJLTER, 2023–2024.
6. Suvarov K.T. va boshqa mahalliy manbalar tadqiqotchilik ko'nikmalari bo'yicha.

РАЗВИТИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА И ТВОРЧЕСТВА У ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ STEAM-ПРОЕКТНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Мансурова Сурайё Равшановна-доцент кафедры методики
дошкольного, начального и специального образования Навоийского
областного центра педагогического мастерства

Джураева Дилфуза Нуриддин кизи — преподаватель кафедры методики
дошкольного, начального и специального образования Навоийского
областного центра педагогического мастерства

E-mail: Bunyoddilfuz@gmail.com Тел.: (99) 756-16-53

Аннотация. В данной статье раскрывается сущность проектной деятельности, основанной на STEAM-подходе в системе дошкольного образования, а также её значение в развитии у детей навыков сотрудничества и творческого мышления. STEAM-технологии способствуют формированию у дошкольников самостоятельного мышления, умения работать в команде, находить нестандартные решения и преодолевать проблемные ситуации. В

статье также представлены методические рекомендации по организации эффективной проектной деятельности.

Ключевые слова: STEAM, проектная деятельность, творчество, сотрудничество, инновационное образование, дошкольный возраст, проблемная ситуация, компетенция.

В нашей стране особое внимание уделяется воспитанию подрастающего поколения как образованных, интеллектуально развитых и духовно зрелых личностей. В связи с этим реализуются масштабные реформы в системе образования, разрабатываются государственные программы и правительственные решения, направленные на повышение качества и эффективности образования, а также совершенствование деятельности образовательных учреждений. Наряду с этим большое значение придаётся поиску решений существующих проблем в сфере качества образования, совершенствованию содержания обучения и научно обоснованному управлению образовательным процессом.

Развитие творческих способностей воспитанников посредством STEAM-технологий в дошкольных образовательных организациях получило международное признание. В частности, на международной конференции «STEAM Forward», состоявшейся в 2014 году в Иерусалиме, было принято решение о необходимости вовлечения детей в STEAM-образование начиная с дошкольного возраста и внедрения соответствующих программ в детские сады.

Основные идеи STEAM-подхода в дошкольном образовании заключаются в следующем:

- практические знания так же важны, как и теоретические;
- в процессе занятий дети используют не только мышление, но и практические действия;
- образовательный процесс должен соответствовать быстро меняющимся условиям современного мира;
- создаются условия для развития творческих способностей детей по всем образовательным направлениям;
- формируются возможности для самостоятельного получения знаний.

Современный подход «STEAM-образование» (Science — естественные науки, Technology — технологии, Engineering — инженерное творчество, Art — искусство и творчество, Mathematics — математика) играет важную роль в организации образовательного процесса, направленного на всестороннее развитие детей дошкольного возраста. Сегодня STEAM-технологии активно

внедряются в образовательную практику и демонстрируют высокую эффективность обучения и воспитания.

В процессе внедрения STEAM-технологий в систему дошкольного образования важное значение приобретает также понятие интеграции. Дети осваивают данный процесс через игровую деятельность. При организации игр воспитатель в основном использует косвенные методы руководства: активные и лидерские качества детей помогают поддерживать инициативу сверстников, вовлекать застенчивых детей в игру и формировать навыки коллективного взаимодействия. В ходе игры дети улучшают коммуникативные отношения, учатся выражать своё мнение и отстаивать собственную позицию.

Воспитатель, выступая в роли организатора, заранее обсуждает с детьми тему игры и распределение ролей. Благодаря этому у детей формируются навыки командной работы и сотрудничества. STEAM-деятельность побуждает детей работать в небольших группах. В процессе групповой работы у детей развиваются следующие социальные навыки:

- умение слушать друг друга;
- уважительное отношение к мнению сверстников;
- распределение ролей;
- достижение общей цели;
- умение договариваться;
- чувство коллективной ответственности.

Проекты, основанные на сотрудничестве, помогают детям становиться активными участниками общества.

STEAM-подход в дошкольном образовании представляет собой интегративную педагогическую технологию, поддерживающую естественное любопытство ребёнка, обучение через опыт и развитие творческого мышления. Проектная STEAM-деятельность способствует не только формированию научно-технических представлений, но и развитию таких важных компетенций, как командная работа, аргументация собственного мнения, коммуникация и поиск креативных решений.

В ходе проектной деятельности дети совместно выполняют различные задания, осознают свою роль, учатся ответственности и взаимодействию со сверстниками. Эксперименты, создание конструкций, элементы технического творчества и коллективное решение простых задач активизируют творческое мышление.

STEAM-проекты считаются одним из наиболее эффективных методов развития творчества, поскольку в процессе работы ребёнок:

- свободно использует различные материалы;
- находит нестандартные решения;
- создаёт новые формы и конструкции;
- воплощает воображение в практическую деятельность;
- самостоятельно решает созданные им проблемные ситуации.

В процессе STEAM-деятельности педагог выступает не как руководитель, а как наставник и помощник. Это создаёт условия для самостоятельного поиска, постановки вопросов, выдвижения гипотез и практической проверки собственных идей детьми. Во время проектной деятельности ребёнок развивает рефлексивное мышление через вопросы: «что?», «почему?», «как?».

Кроме того, STEAM-проекты помогают детям осознавать межпредметные связи: математика связана с измерением и счётом, технологии — с конструированием, инженерия — с решением задач, искусство — с дизайном, эстетикой и творческим самовыражением, а естественные науки — с наблюдением и экспериментированием. В результате у детей формируются не только творческие и коммуникативные способности, но и логическое мышление, инициативность, умение анализировать информацию и принимать решения в жизненных ситуациях.

STEAM-программа основана на научной концепции Лев Выготский: «Правильно организованное обучение ведёт за собой развитие ребёнка».

Система STEAM-образования способствует развитию у детей креативности, любознательности и одного из важнейших современных качеств — способности решать проблемы. «STEAM-мышление» формируется с раннего детства. Благодаря STEAM-технологиям дети изучают окружающий мир, развивают исследовательский интерес, инженерный стиль мышления, умение выходить из сложных ситуаций, навыки командной работы, лидерские качества и основы самореализации, что обеспечивает качественно новый уровень развития ребёнка.

Развивающая среда и занятия, направленные на развитие творческих способностей детей дошкольного возраста, играют важную роль в формировании личности ребёнка. Исследования учёных и психологов показывают, что дети с развитыми творческими способностями отличаются большей эмоциональной устойчивостью, легче устанавливают дружеские отношения и эффективно взаимодействуют с окружающими. Процесс развития творческой деятельности детей во всех возрастных группах во многом зависит от эмоционального отношения воспитателя к заданиям и их

выполнению. Особое значение имеет доброжелательная поддержка детских поисков и общая творческая направленность педагогического руководства.

Заключение.

Таким образом, интеграция STEAM-подхода в систему дошкольного образования является эффективной педагогической технологией, поддерживающей естественную познавательную активность детей, стимулирующей исследовательскую деятельность и развитие творческого потенциала. STEAM-занятия, организованные на основе проектной деятельности, укрепляют навыки совместной работы, обмена мнениями, распределения ролей и ответственности. Данный подход способствует развитию творческого мышления, инициативности, способности решать проблемы, выдвигать конструкторские идеи и проверять их на практике.

Кроме того, игровые и экспериментальные STEAM-проекты помогают детям осознавать взаимосвязь между математикой, технологиями, естественными науками и искусством, что способствует укреплению межпредметной интеграции.

Список использованной литературы

1. Мелиев Х.А. «Технологии раскрытия творческих способностей детей посредством STEAM-технологий». Научно-популярные статьи, 13.01.2023.
2. Эгамназаров А.А. «STEAM-технологии в дошкольном образовании». International Scientific and Practical Conference “Strategies for Improving and Developing the Quality of Preschool Education: Problems, Solutions and International Experience”, 16–17 апреля 2025 г., стр. 315–320.
3. Болтаева М.Б. «Возможности повышения качества образования посредством широкого применения STEAM-технологий в сфере дошкольного образования». Электронный научный журнал «Илм-фан хабарномаси», стр. 116–120.
4. Авлиёкулова Х. Педагогика дошкольного образования. — Ташкент: Фан ва технология, 2020.
5. Хасанбоева О., Хасанов Р. Методика дошкольного образования. — Ташкент: Узбекистон, 2019.
6. Абдуллаева К. Психологические основы развития творческого мышления у детей. — Ташкент: издательство ТГПУ, 2021.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Машаринова Шоира Рахмановна

*старший преподаватель кафедры методики преподавания языков
Центра педагогического мастерства Хорезмской области*

Ахмедова Дилафруз Зарип кизи

*преподаватель кафедры методики преподавания языков
Центра педагогического мастерства Хорезмской области*

Аннотация. В статье рассматриваются подходы эффективного использования инновационных технологий в образовательном процессе, их влияние на повышение качества знаний обучающихся. Характеризуется практическая значимость технологий как продуктивного компонента, влияющего на содержание материала, его систематизацию и усвоение.

Ключевые слова: технологии, метод, информационно-коммуникационные личностно-ориентированные мотивация, учебно-воспитательный процесс. технологии, компетенция,

Abstract: approaches of the effective use of innovative technologies in an educational process, their influence on upgrading of knowledge of student are examined In the article. Practical meaningfulness of technologies is characterized as a productive component, influencing on maintenance of material, his systematization and mastering.

Keywords: method, information and communication technologies, personality oriented technologies, competence, motivation, educational process.

Инновации как теоретически обоснованные, целенаправленные и практико-ориентированные новшества неизбежны: они порождены изменениями в обществе и логикой развития научно-технической революции.

Главной целью инновационных технологий образования является подготовка человека к жизни в постоянно меняющемся мире. Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека и их реализацию.

Образование должно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму и форму существования человека.

Инновационные технологии в образовании - это организация образовательного процесса, построенная на качественно иных принципах, средствах, методах и технологиях и позволяющая достигнуть

образовательных эффектов, характеризующихся: - усвоением максимального объема знаний; - максимальной творческой активностью; - широким спектром практических навыков и умений.

Что же такое сегодня «инновационное образование»?

— Это такое образование, которое способно к саморазвитию и которое создает условия для полноценного развития всех своих участников; отсюда главный тезис: инновационное образование — это развивающее и развивающееся образование.

Что же такое «инновационная образовательная технология»? Это комплекс из трех взаимосвязанных составляющих:

1. Современное содержание, которое передается обучающимся, предполагает не столько освоение предметных знаний, сколько развитие компетенций. Это содержание должно быть хорошо структурированным и представленным в виде мультимедийных учебных материалов, которые передаются с помощью современных средств коммуникации.

2. Современные методы обучения — активные методы формирования компетенций, основанные на взаимодействии обучающихся и их вовлечении в учебный процесс, а не только на пассивном восприятии материала.

3. Современная инфраструктура обучения, которая включает информационную, технологическую, коммуникационную составляющие, организационную позволяющие и эффективно использовать преимущества дистанционных форм обучения.

В современных условиях модернизации образования изменяются цели и задачи стоящие перед школой и учителями. Акцент переносится с «усвоения знаний» на формирование «компетентностей».

Система формирования ключевых компетенций включает коммуникативную компетенцию и модель формирования социальных компетенций.

Таким образом, происходит переориентация на гуманистический подход в обучении. Внедряются инновационные педагогические технологии, предусматривающие учет и развитие индивидуальных особенностей учащихся. Современные образовательные технологии можно рассматривать как ключевое условие повышения качества образования, снижения нагрузки учащихся, более эффективного использования учебного времени.

Сегодня в школьном образовании применяют различные педагогические инновации.

Информационно-коммуникационные технологии имеют ключевое значение на всех уровнях образовательной системы.

Особенность информационно-коммуникационных технологий – их универсальность, они являются инструментом, который применяется во всех отраслях знаний: гуманитарной, естественнонаучной, социально экономической.

Опыт применения показал:

- информатизация обучения привлекательна для ученика тем, что повышается эффективность ученического труда, увеличивается доля творческих работ, расширяется возможность в получении дополнительного образования по предмету в стенах школы;

- информационная среда школы, включающая различные формы дистанционного образования, существенно повышает мотивацию учеников к изучению предметных дисциплин, особенно с использованием метода проектов;

- информатизация преподавания привлекательна для учителя тем, что позволяет повысить производительность его труда, повышает общую информационную культуру учителя.

Применение такой инновационной технологии позволяет объективно, беспристрастно проследить развитие во времени каждого ребенка в отдельности, класса, параллели, школы в целом. При некоторой модификации может стать незаменимым средством при подготовке классно-обобщающего контроля, изучении состояния преподавания любого предмета учебного плана, изучения системы работы отдельно взятого педагога.

Здесь могут реализовываться как уже известные и зарекомендовавшие себя приемы, так и новые. Это - самостоятельная работа с помощью учебной книги, игра, защита проектов, обучение с помощью аудиовизуальных технических средств, система «консультант», групповые, дифференцированные способы обучения - система «малых групп» и др.

Таким образом, используя инновационные образовательные технологии, удастся решить следующие взаимообусловленные проблемы:

1. изменить характер взаимодействия субъектов школьной системы образования: учитель и ученик – партнеры, единомышленники, равноправные члены “одной команды”;

2. способствовать развитию личности учащихся с активной гражданской позицией умеющей ориентироваться в сложных жизненных ситуациях и позитивно решать свои проблемы;

3. повысить мотивацию обучающихся к учебной деятельности. Высокая мотивация к учебной деятельности обусловлена еще и многогранностью учебного процесса;

4. уделять больше внимания изучению и овладению современными педагогическими технологиями, позволяющими существенно изменить методы организации образовательного процесса, характер взаимодействия субъектов системы, и, в итоге, повысить качество знаний обучающихся.

Опыт современной школы располагает широчайшим арсеналом применения педагогических инноваций в процессе обучения. Эффективность их применения зависит от сложившихся традиций в общеобразовательном учреждении, способности педагогического коллектива воспринимать эти инновации, материально-технической базы учреждения.

Список литературы

1. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании.- М: 2.Издательский центр «Академия», 2012.

Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение.- М: Издательский центр «Академия», 2009.

3. Самоненко Ю.А., Жильцова О.А. Опыт внедрения новых образовательных технологий в практику средних школ. – М.; Полиграф Сервис; 2013.

4. Скрипко Л.Е. Внедрение инновационных методов обучения: перспективные возможности или непреодолимые проблемы? Менеджмент качества. — 2012.

МОДЕЛИ ПОДГОТОВКИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КАДРОВ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Убайдуллаева Нилуфар Абдалимовна

Начальник отдела начального образования

Национального исследовательского института педагогического мастерства имени А. Авлони

Аннотация: В статье анализируются современные зарубежные модели подготовки управленческих кадров в сфере образования. Рассматриваются подходы, реализуемые в странах Европы, Северной Америки, Азии и Австралии, включая лидерские, административно-аналитические, компетентностные и коллективно-демократические модели. Особое внимание уделяется их содержательным характеристикам, соотношению теоретической и практической подготовки, а также влиянию культурных и институциональных факторов на формирование управленческих компетенций.

Ключевые слова: подготовка управленческих кадров, образовательное лидерство, зарубежный опыт, образовательный менеджмент,

Abstract: The article analyzes modern foreign models of training managerial personnel in the field of education. It examines approaches implemented in the countries of Europe, North America, Asia, and Australia, including leadership, administrative-analytical, competency-based, and collective-democratic models. Particular attention is paid to their substantive characteristics, the balance between theoretical and practical training, as well as the influence of cultural and institutional factors on the development of managerial competencies.

Keywords: training of managerial personnel, educational leadership, international experience, educational management, competency-based approach

Введение. Подготовка управленческих кадров в системе образования является ключевым элементом обеспечения эффективности образовательных систем в разных странах. Качество управления образовательными организациями напрямую влияет на качество образовательных результатов, инновационность и устойчивость системы в целом. В зарубежной практике разработаны различные модели подготовки управленцев, которые объединяют системный, компетентностный, личностно-развивающий и лидерский подходы. Так, в странах Европы и Северной Америки распространены программы профессионального развития руководителей школ, ориентированные на развитие «стратегического мышления и лидерских компетенций» [7, с.3]. В азиатских странах акцент делают на «непрерывном обучении и оценке управленческих компетенций в контексте культурных особенностей образовательных систем» [14, с.2]. Анализ этих моделей позволяет выявить лучшие практики, которые могут быть адаптированы в национальных условиях с учетом социально-культурного контекста и управленческих требований.

Основная часть. Анализ зарубежного опыта показывает, что в Великобритании формируется особая модель подготовки руководителей школ, основанная на концепции лидерства и практике проектной деятельности. По данным исследований, ключевым элементом английской системы подготовки является «разработка управленческих проектов, ориентированных на реализацию реформ в школах, что способствует не только теоретическому освоению содержания лидерства, но и практической интеграции полученных знаний в профессиональную деятельность будущих руководителей» [3, с.78]. Такой подход дает будущим управленцам возможность не только изучить управленческие концепции, но и сформировать навыки анализа реальных образовательных ситуаций, проектирования изменений и стратегического планирования. Это делает

английскую модель более практико-ориентированной по сравнению с традиционными академическими программами, поскольку акцент делается на способности применять знания в конкретных институциях и контекстах.

В Соединенных Штатах Америки модели подготовки управленческих кадров в сфере образования фокусируются на «комплексности профессионального обучения, включающей теорию лидерства, практическую стажировку и взаимодействие с локальными школьными округами» [15, с.12]. В частности, разработанная американскими исследователями модель «Service Leadership Framework for Leadership Preparation (SLF4LP)» объединяет элементы обучения на основе служения (service-learning) и практики лидерства, что направлено на развитие не только компетенций управления, но и этических, социальных навыков руководителя образовательной организации. Такая модель предполагает, что кандидаты в руководители участвуют в реальных проектах и работают над улучшением образовательной среды в конкретных школах, что делает процесс подготовки тесно связанным с практическими вызовами и потребностями системы образования. Американская модель тем самым интегрирует теоретическую подготовку с практическим опытом и обратной связью от образовательных партнеров, что усиливает ее адаптивность к условиям быстро меняющейся образовательной среды. Вместе с тем, зарубежные модели подготовки управленческих кадров не могут быть механически перенесены в национальную практику. Исследователи подчёркивают необходимость учёта культурных и институциональных особенностей образовательных систем. Так, М. Фуллан отмечает: «Образовательные реформы достигают устойчивых результатов лишь в том случае, если заимствованные модели адаптируются к локальному контексту и поддерживаются профессиональным сообществом» [13, с.67].

Применительно к Узбекистану это означает необходимость комбинирования зарубежных подходов с национальными традициями управления образованием, а также усиления роли наставничества, профессиональных сообществ руководителей и институциональной поддержки управленцев. Особый интерес в этом контексте представляет японская и скандинавская практика, ориентированная на непрерывное профессиональное развитие и коллективные формы управления. Такие элементы могут способствовать формированию устойчивой управленческой культуры и повышению доверия внутри образовательных организаций.

Лидерские модели подготовки управленческих кадров, широко распространённые в США и Великобритании, представляют значительный

интерес для системы образования Узбекистана. Как отмечает К. Лейтвуд: «Подготовка руководителей школ должна быть ориентирована на развитие лидерства, способного оказывать влияние на качество преподавания и образовательные результаты обучающихся» [7, с.41]. С учётом национального контекста Узбекистана, элементы данной модели могут быть адаптированы через введение практико-ориентированных программ подготовки руководителей, включающих анализ кейсов, проектную деятельность и стажировки в ведущих образовательных организациях. Это позволит перейти от преимущественно формального подхода к повышению квалификации управленцев к развивающей модели профессионального роста, ориентированной на реальные управленческие задачи.

Во Франции вопросы подготовки управленческих кадров в образовании находятся под значительным влиянием государственной политики и традиций государственной службы. При этом ключевой акцент делается на теоретической подготовке и институциональных механизмах управления системой образования в масштабе региона и страны. Как отмечает П. Лефевр: «Французская модель подготовки директоров школ и управленцев образовательных сетей базируется на углублённом изучении административного права, системной аналитике образовательных систем и методах стратегического управления, что отражает высокую степень централизации образовательного процесса и управления персоналом» [8, с.45]. Данный подход кардинально отличается от англо-американской практики: здесь теория занимает доминирующее положение, а практические стажировки интегрированы преимущественно в рамках государственных программ повышения квалификации. Этот акцент на теоретической подготовке усиливает понимание управленческого контекста на уровне национальных образовательных систем, однако одновременно требует дополнительных механизмов практической апробации управленческих компетенций на местах. Французская модель тем самым подчёркивает роль управленца как аналитика и координатора сложных бюрократических процессов, что важно для крупных централизованных систем.

Скандинавские страны выделяются своей ориентацией на демократическое лидерство и участие всех участников образовательного процесса в управлении. В этих странах модели подготовки управленцев строятся на принципах сотрудничества, инклюзивности и автономии школ. В исследовании Й. Сёренсена подчеркивается: «Скандинавская модель подготовки руководителей школ ориентируется на развитие способностей к коллективному принятию решений, укрепление доверия между участниками

образовательного процесса и поддержанию культурно-ориентированного лидерства, где управленец становится фасилитатором развития образовательной среды» [12, с.112].

В отличие от моделей, фокусированных на индивидуальных компетенциях и карьерном росте, скандинавский подход подчёркивает групповую ответственность и способность лидера к построению сотрудничества. Здесь образовательный управленец рассматривается не только как администратор, но и как агент изменений, способный создавать в школах культуру саморазвития, доверия и коллективного принятия решений. Такой подход особенно полезен для стран, стремящихся укрепить локальную автономию школ и демократические практики в управлении.

В Японии акцент в подготовке управленцев делается на непрерывном профессиональном развитии и коучинговом сопровождении. Согласно исследованиям Като и Такахаси, японская модель подразумевает долгосрочную систему повышения квалификации, где руководители школ постепенно проходят через серию модулей обучения, практической работы и обмена опытом: «Японская модель подготовки управленческих кадров опирается на принцип «пожизненного развития управленца», включающего постоянное обновление профессиональных знаний, наставничество старших руководителей и интеграцию практических кейсов в профессиональный цикл» [4, с.89]. Эта модель отражает общую философию японского образования, где управленец школы постоянно учится, адаптируется и совершенствует свои компетенции на протяжении всей карьеры. Такой системный подход особенно ценен в условиях, когда образовательная среда быстро меняется, а требования к управленческим навыкам растут. Японская модель подчеркивает значимость наставничества и непрерывного обучения как основы профессионального развития управленцев.

Немецкая система подготовки управленческих кадров в образовании характеризуется федеративной структурой управления, что оказывает прямое влияние на содержание и организацию программ подготовки руководителей образовательных учреждений. В условиях распределённой ответственности между федеральными землями формируются вариативные модели обучения, сочетающие единые стандарты и региональные особенности. Как отмечает Писарева Л.И.: «Подготовка управленческих кадров в системе образования Германии ориентирована на развитие управленческих и правовых компетенций в условиях федеративного устройства, что предполагает способность руководителя адаптироваться к различным нормативным и организационным контекстам» [9, с.2]. Особенностью немецкой модели

является обязательное сочетание педагогического опыта и управленческого образования. Кандидаты на управленческие должности, как правило, имеют длительный стаж работы в школе, а управленческая подготовка рассматривается как следующий этап профессионального развития. Это способствует формированию управленцев, глубоко понимающих внутренние процессы образовательной организации. Немецкий подход демонстрирует баланс между профессиональной экспертизой и управленческими навыками, что особенно важно для обеспечения устойчивого развития образовательных учреждений.

Отметим, что зарубежные модели подготовки управленческих кадров в сфере образования выполняют не только информационную, но и методологическую функцию для развития национальных систем образования. Их анализ позволяет определить стратегические ориентиры, выявить эффективные инструменты и избежать типичных ошибок при проектировании программ подготовки управленцев. Для Узбекистана зарубежный опыт может служить основой для формирования собственной комплексной модели подготовки управленческих кадров, сочетающей лидерство, компетентностный подход, практическую направленность и культурную адаптацию. Внедрение элементов зарубежных моделей в национальную систему подготовки управленцев образования будет способствовать повышению профессионального уровня руководителей, усилению управленческой автономии образовательных учреждений и, в конечном итоге, улучшению качества образовательных услуг. Это подчёркивает необходимость дальнейшего научного осмысления и практической апробации зарубежного опыта в условиях трансформации системы образования Узбекистана.

В Австралии подготовка управленческих кадров в сфере образования осуществляется в рамках национальных профессиональных стандартов, регламентирующих требования к руководителям школ. Данная модель отличается чёткой ориентацией на измеряемые управленческие компетенции и результаты деятельности. «Австралийская модель подготовки образовательных лидеров основывается на системе национальных стандартов, которые задают рамки профессионального развития и служат инструментом оценки управленческой эффективности» [10, с.1]. В рамках этой модели обучение строится вокруг конкретных компетенций: стратегического планирования, управления персоналом, финансового менеджмента, работы с сообществом. Компетентностный подход позволяет обеспечить прозрачность требований и сопоставимость результатов

подготовки управленцев, что делает модель эффективной в условиях масштабных образовательных систем. Вместе с тем, жёсткая стандартизация требует гибких механизмов адаптации к особенностям отдельных образовательных организаций. Одновременно компетентностный подход, реализуемый в Австралии и ряде европейских стран, может быть использован для формирования прозрачной системы требований к управленческим кадрам. Чёткое определение управленческих компетенций (стратегических, кадровых, финансово-экономических) способствует повышению объективности оценки профессиональной деятельности руководителей образовательных организаций. Для Узбекистана это особенно актуально в контексте формирования единого кадрового резерва управленцев образования.

Особый интерес представляет опыт стран Восточной Азии, где подготовка управленческих кадров в образовании тесно связана с государственными стратегиями социально-экономического развития. В Южной Корее и Сингапуре управленцы образования рассматриваются как ключевые агенты реализации национальных образовательных реформ. В исследовании Ли Сон Хуна подчёркивается: «Модели подготовки образовательных управленцев в странах Восточной Азии ориентированы на формирование стратегического мышления, дисциплины и ответственности, что отражает приоритет государства в обеспечении высокого качества человеческого капитала» [5, с.97]. В этих странах особое внимание уделяется отбору кандидатов, который осуществляется на конкурсной основе с учётом профессиональных достижений и лидерского потенциала. Образовательные программы включают интенсивное обучение, стажировки, а также постоянную оценку эффективности управленческой деятельности. Данная модель демонстрирует высокую степень согласованности между подготовкой управленцев и государственными приоритетами, что обеспечивает системность и целенаправленность развития образования.

В условиях глобализации всё большую роль играют международные и транснациональные программы подготовки управленческих кадров в сфере образования. Такие программы реализуются при участии международных организаций, университетов и исследовательских центров. По мнению исследователей, «Международные программы подготовки образовательных лидеров способствуют формированию глобального управленческого мышления, позволяя участникам осваивать лучшие практики различных стран и адаптировать их к национальным образовательным системам» [11, с.3].

Подобные программы формируют у управленцев способность работать в условиях межкультурного взаимодействия, анализировать международные рейтинги, использовать сравнительные данные и внедрять инновации. Транснациональные модели усиливают профессиональную мобильность управленцев и расширяют горизонты управленческого мышления, что особенно актуально для стран, стремящихся интегрироваться в мировое образовательное пространство.

Анализ зарубежных моделей подготовки управленческих кадров в сфере образования позволяет выявить ряд универсальных принципов, которые могут быть использованы в условиях модернизации национальной системы образования Узбекистана. В международных исследованиях подчёркивается, что эффективность образовательных реформ во многом определяется качеством управленческих решений и уровнем профессиональной подготовки руководителей образовательных организаций. Так, по мнению Т. Буша: «Успешные образовательные системы характеризуются наличием системной подготовки управленцев, способных соединять стратегическое мышление, лидерство и глубокое понимание образовательных процессов» [1, с.23]. Данное положение имеет особую значимость для Узбекистана, где в последние годы реализуются масштабные реформы в сфере образования, направленные на повышение качества обучения, расширение автономии образовательных учреждений и внедрение инновационных управленческих механизмов. В этих условиях востребован управленец нового типа, обладающий не только административными навыками, но и лидерским потенциалом, способностью к стратегическому планированию и управлению изменениями.

Заключительная часть. Сравнивая перечисленные зарубежные практики, можно выделить несколько ключевых параметров, отличающих модели подготовки управленческих кадров:

1.Централизация и Автономия: французская и японская модели более централизованы и системно ориентированы, в то время как скандинавская и англо-американская практики больше фокусируются на автономии управленца и практических навыках лидерства;

2.Теория и Практика: французская модель опирается на глубокие теоретические курсы, тогда как американская и скандинавская системы уделяют значительное внимание практическим стажировкам и реальным кейсам;

3.Индивидуальные компетенции и Коллективное лидерство: американские и французские модели развивают индивидуальные

управленческие компетенции, тогда как скандинавская – коллективное принятие решений и взаимодействие.

Такие различия позволяют понять, что каждая модель несёт в себе определённые сильные стороны, применимые в разных контекстах: централизованное руководство, развитые аналитические навыки, практические лидерские компетенции или коллективное принятие решений. Для Узбекистана, как страны, развивающей собственную систему подготовки управленцев образования, важно учитывать их сочетание и адаптировать под национальные нужды и культурно-социальный контекст.

Обобщая зарубежный опыт, можно выделить несколько теоретически обоснованных моделей подготовки управленческих кадров в сфере образования:

1. Лидерская модель (США, Великобритания) – акцент на развитии лидерских качеств и практических навыков.

2. Административно-аналитическая модель (Франция, Германия) – приоритет теоретической подготовки и системного управления.

3. Коллективно-демократическая модель (Скандинавские страны) – ориентация на сотрудничество и распределённое лидерство.

4. Стратегическо-государственная модель (Япония, Южная Корея, Сингапур) – тесная связь подготовки управленцев с национальными приоритетами.

5. Компетентностно-стандартизированная модель (Австралия) – чёткая регламентация требований и результатов.

Каждая из этих моделей отражает социально-культурные, политические и экономические особенности стран, в которых они реализуются. Их анализ позволяет не только выявить универсальные элементы подготовки управленческих кадров, но и определить направления адаптации зарубежного опыта к национальным условиям Узбекистана.

Библиографический список:

1. Bush T. Educational Leadership and Management, London, 2016. (https://nottingham-repository.worktribe.com/output/733023/school-leadership-models-what-do-we-know?utm_source)
2. Bush, T., & Glover, D. *School leadership models: What do we know?* School Leadership & Management, 2014. №34(5). (https://nottingham-repository.worktribe.com/output/733023/school-leadership-models-what-do-we-know?utm_source)(<https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1004222>)

- 3.Данданова С.В. Подготовка руководителей общеобразовательных школ в Англии, автореф. дисс., Ярославль, 2005.
(<https://www.dissercat.com/content/podgotovka-rukovoditelei-obshcheobrazovatelnykh-shkol-v-anglii>)
- 4.Като Х., Такахаси М. Образовательное лидерство в Японии, Токио, 2019.
(https://books.google.co.uz/books/about/Educational_Leadership_in_Japan.html?id=PvRSrgEACAAJ&redir_esc=y)
- 5.Ли Сон Хун. Educational Management in East Asia, Сеул, 2020.
(<https://www.kedi.re.kr/khome/main/research/selectResearchData.do>)
- 6.Leithwood K. School Leadership and Student Outcomes, New York, 2012.
(https://www.researchgate.net/publication/332530133_Seven_strong_claims_about_successful_school_leadership_revisited)
- 7.Leithwood, K., Harris, A., & Strauss, T. Leading school turnaround: How successful leaders transform low-performing schools. San Francisco: Jossey-Bass, 2010. (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781118269923>)
- 8.Lefèvre P. Gouvernance et management de l'éducation, Paris, 2018.
- 9.Писарева Л.И. ФРГ: система школьного управления, 2016.
(<https://cyberleninka.ru/article/n/frg-sistema-shkolnogo-upravleniya>)
- 10.https://research.acer.edu.au/teaching_standards/3/?utm_source
- 11.https://www.barnesandnoble.com/w/global-leadership-for-equity-and-inclusion-in-education-linyuan-guo-brennan/1147509855?utm_source
- 12.Сёренсен Й. Leadership in Nordic Education, Стокгольм, 2020.
(https://books.google.com/books/about/Leadership_in_Nordic_Education.html?id=bnx4zgEACAAJ)
- 13.Fullan M. The New Meaning of Educational Change, New York, 2014.
(<https://michaelfullan.ca/books/new-meaning-educational-change/>)
- 14.Hallinger, P., Wang, W.C. *Assessing instructional leadership with the Principal Instructional Management Rating Scale*. Dordrecht: Springer. 2015.
(https://books.google.com/books/about/Assessing_Instructional_Leadership_with.html?id=IdsErgEACAAJ&utm_source)
- 15.Holloman H.L., Novey D.A. Developing a National Model for Principal Preparation, ERIC, 2019. (<https://ncpeapublications.org/index.php/latest-issue-ijelp>)

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

MUNDARIJA

Soʻz boshi.....

I-SHOʻBA

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

1. Ismailov A.A., “Ta’lim sohasida uzluksiz malaka oshirish muammolari va yechimlari”.....
2. Ergasheva M.T. “Kasbiy rivojlanish soatlarini toʻgʻri tashkil etish zamonaviy ta’lim muhitini yaratishning muhim omilidir”.....
3. Abdullayeva M.N. “Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslar oʻquv reja va dasturlarini ishlab chiqishning zamonaviy usullari: “addie” modeli”.....
4. Abatov D.R. “Antroponimik indikatorlar va ularning xalq dostonlari matnida qoʻllanishi”.....
5. Abdirova K.J. “Ta’limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish muammolari va ularning yechimlari”.....
6. Abduraxmonov J. “Talabalarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda Ingliz tilining oʻrni va ahamiyati”.....
7. Abdurahmonova M. “Uzluksiz ta’lim tizimida kimyo fani oʻqituvchilari kasbiy kompetentligini rivojlantirishning”.....
8. Abdujabborova O.M. “Umumta’lim muassasalari boshqaruvida vaqtni samarali boshqarish (time management)”.....
9. Abdumoʻminova P. “Raqamli transformatsiya sharoitida axborot ta’lim tizimlaridan foydalanish asoslari”.....
10. Abduvoitova Y.B. “Kattalarni oʻqitishda oʻquv motivatsiyasini shakllantirish”.....
11. Ahmadjonova M. “Uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida musiqa fani oʻqituvchilarining kasbiy koʻnikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish”.....
12. Akbarova M.B. “Boshlangʻich ta’lim oʻqituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonidagi muammolar va ularni bartaraf etish”.....
13. Akbarova M. “Boshlangʻich ta’lim oʻqituvchilarining uzluksiz kasbiy

rivojlanish jarayonidagi muammolar va ularni bartaraf etish”

14. Alimatova D.D.. “Kasbiy rivojlantirish kunlarida loyiha metodini o'rgatishning kaskad shakl samaradorligi”.....

15. Alimov D.D. “Gospital maktabda o‘quvchilarning ijtimoiy integratsiyasi va reintegratsiyasini pedagogik qo‘llab-quvvatlash: kasbiy kompetensiyalar va mexanizmlar”.....

16. Alimuxamedova U.E. “Atrof-muhit — "Uchinchi o‘qituvchi konsepsiyasini integratsiya qilish: yondashuvi orqali o‘quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish”.....

17. Alimatova D. “Kasbiy rivojlantirish kunlarida loyiha metodini o'rgatishning kaskad shakl samaradorligi”.....

18. Allakhova G.Y. “Ta’lim tizimida o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish dolzarb muammo sifatida”.....

19. Amanyo‘lov S.F. “Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida huquq fani o‘qituvchilarining kreativ kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari”.....

20. Arabova N.B “The importance of lesson analysis for the teacher”.....

21. Aripov I. Norova N. “O‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini tashkil etishda zamonaviy yutuq va metodlardan samarali foydalanish.”.....

22. Ataboyeva X. “Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda ta’lim sifatini nazorat qilishning zamonaviy yondashuvlari.”.....

23. Avliyoqulova R.S. “Uzluksiz kasbiy rivojlanishda motivatsiya omilining ahamiyati”.....

24. Aymuxammedova T.K. “Boshlang‘ich sinflarda motivatsiyani oshirish uchun multimodal materiallardan foydalanish”.....

25. Aytmuratova D.A. “Ta’limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari va amaliy yechimlari”.....

26. Асранов С.А. Перспективы организации непрерывного профессионального развития на основе зарубежного опыта

27. Badirova U. “Kasbiy rivojlantirish kunlari — pedagog kompetensiyasini oshirishning samarali vositasi sifatida”.....

28. Baratova Sh. “Kasbiy rivojlanish kuni tadbirlarida “tasviriy san’at fanini o‘qitishda faol ta’lim texnologiyalari” mavzusini o‘tish jarayonidagi o‘qituvchilar fikr va mulohazalari”.....

29. Baynazarova D. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hayot xavfsizligi, milliy g‘urur va tanqidiy tafakkur kabi zamonaviy ko‘nikmalarini darslarda shakllantirish metodikasi

30. Bekmirzayev X.S. “Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak ona tili o‘qituvchilarining kognitiv salohiyatini oshirish”.....
31. Bobojonov X.H. “Kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari” .
32. Boshmanova M.. “Texnologiya fani ustozlarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida”
 33. Boyxonova U. O‘rmonova N. Jo‘rayeva D. Boyqobilov D. “Kimyo fanida savolga asoslangan ta’lim samaradorligi: o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va tajriba qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish”.....
 34. Butayeva B. “Ona tili mashg‘ulotlarida so‘rovga asoslangan ta’limni tashkil etish metodikasi”.....
 35. Choriyeva Sh. Turdiyeva D. “Boshlang‘ich sinf darslarida o‘qitishning zamonaviy metodlaridan foydalanishning ahamiyati”.....
 36. Dehqonboyev M.T. “Uzluksiz kasbiy rivojlantirish sharoitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini interfaol metodlar asosida rivojlantirish”.....
 37. Djabborova H. Otamurotov U. “Chet tilini o‘qitishda ijobiy muhit yaratish uchun o‘quvchilarning o‘ziga xos xususiyatlarini bilish”.....
 38. Djabborova M.J. ““Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarining o‘qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati”
 39. Ernazarova M.K. “Ona tili darslarida nutqiy faoliyat turlari: tinglab tushunish, so‘zlash, o‘qish va yozishning o‘zaro bog‘liqligi.”.....
 40. Eshmuratova G.M. “Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishida elementar matematika mashg‘ulotlarining o‘rni”.....
 41. Eshmurzayeva D. “Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida gibrid qo‘llab-quvvatlash modeli: mentoring va kouching sinergetikasi”.....
 42. Eshnazarova M.. “Tasviriy san’at va chizmachilik fani katta o‘qituvchisi”.....
 43. Eshqulova G. “Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida matematika fanini o‘qitishda metodik yondashuvlarni optimallashtirish va samaradorligini oshirish”
 44. Esonova O.M. Iskandarova Sh. “Biologiya laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etishning zamonaviy metodlari va ularning pedagogik samaradorligi”.....
 45. Ganiev T.S. “Tarix darslarida o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirish usullari”.....
 46. Gulmurodova S.R.. “Ijtimoiy fanlar yo‘nalishida kasbiy rivojlanish tizimini modernizatsiya qilish: KKK va KRS tadbirlarining metodologik va amaliy tahlili”
 47. Ibragimova D.S. “Ona tili darslarida so‘zning kontekstual ma’nosi ustida ishlash metodikasi”.....

48. Irisova S. "Bolalarning ma'naviy-ahloqiy tarbiyasini oshirishda ertaklarning ahamiyati"
49. Islamova G.R. Boyqobilov D.. "Kimyo darslarida "mind mapping" (zehn xaritalari) usulidan foydalanish"
50. Ixlosov I. "Bolalar adabiyoti orqali til (Lingvistik) kompetensiyalarini shakllantirishda boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili" fanining ahamiyati"....
51. Jamoliddinova H.J.. "Umumta'lim maktablari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlari".....
52. Jumaniyozova T.M. Masharipov Sh.O. "Tabiiy fanlar ta'limida fanlararo integratsiyaning ahamiyati".....
53. Jumaniyazov A. Yuldasheva N. "Tabiiy fan loyiha ishlarida, toza ichimlik suvi manbayiga ega bo'lish uchun piramida shaklidagi quyosh distillatorini o'rganish."
54. Kamoljonova G.A. "Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari".....
55. Karimov S. "XXI-asr ko'nikmalari - maqsadlar yo'lidagi vositami yoki hayot falsafasi?".....
56. Klishov K.U. Auezimbetov T. "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari.(jismoniy tarbiya fani misolida)"....
57. Kojabayev J.Ó. "Musika ta'limi sohasida pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish: muammolar va ularni hal etish yo'llari".....
58. Mirzoxidova L. "So'rovga va tadqiqotga asoslangan ta'limni ona tili darslarida integratsion qo'llanish".....
59. Mamajonov R. "Ta'lim sifati yuqori bo'lmagan maktablarga metodik yordam berishning samarali yo'llari".....
60. Masharipova D. Matkarimova N. "Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirishning ahamiyati"
61. Mirxakimova D. "Tasviriy san'at darslarida vizual tahlil metodi orqali o'quvchilarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish".....
62. Musulmanova N. "Future perspectives on the organization of continuous professional development".....
63. Nasirova M. "Maxsus ta'limda individuallashtirilgan o'qitish strategiyalari"
64. Nasrullayeva F. "Kasbiy rivojlanishda kommunikativ kompetensiya va hamkorlik ko'nikmalarini takomillashtirishning innovatsion yondashuvlari"
65. Nazarbayeva A. "Kattalar ta'limida ichki va tashqi motivatsiyaning o'rni"

66. Nazarov S. Axmedova N “Kattalar ta’limida mustaqil ta’limni tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari”.....
67. Nazarov X. “Pedagogik faoliyatda stressga Barqarorlikni aniqlash”.....
68. Niyazova L. “Bobur she’riyati va ilmiy kuzatuv: steam tamoyillari asosida san’at va fan sintezining pedagogik imkoniyatlari”.....
69. Norov O. “Tuyg‘ulari tinmas shoir”.....
70. Norkuvatova Z. “Kitobxonlik- ma’naviyat va taraqqiyot mezonlari”.....
71. Ostonayev E. Barakayeva Q. “O‘qituvchilarning kasbiy ehtiyojlarini diagnostika qilishning zamonaviy metodlari”.....
72. Otegenova G. “Metodik xizmat tizimida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etishning samarali mexanizmlari”.....
73. O‘rinboyev X. “Elektron ta’lim platformalarida shaxsiy rivojlanish traektoriyasini tashkil etish tahlili”.....
74. Qarshiyeva D. Ashurova R. O‘tayeva G. Abdullayeva D. Boyqobilov D. “Kimyo fani bo‘yicha yangi darsliklar tahlili”.....
75. Qanaatova G., Burkutova N. Andragogik nuqtai nazardan filologiya sohasida zamonaviy o‘qitish usullarining samaradorligi va uchraydigan qiyinchiliklar
76. Palvannazirova Y. Davlatnazarova Z. Narimonova F. “Pedagogik mahorat markazlarida uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishning samarali modeli”....
77. Qodirova G. “Maktabgacha ta’lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlanishning ahamiyati va strategik yo‘nalishlari”.....
78. Кодирова Ф.К. Теоретические и методологические основы профессионального развития руководителей в образовательных учреждениях
79. Qo‘ldosheva D. “Muammoli ta’lim texnologiyalari orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini oshirish”.....
80. Quldosheva D. “Ekologik kompetensiyani rivojlantirishda sinfdan tashqari amaliy mashg‘ulot sifatida biologik ekskursiyalarning ahamiyati”.....
81. Qunduzova. Y “Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchining ijtimoiy mas’uliyati va ta’lim tengligini ta’minlash omillari”.....
82. Qurbonova X. Boltayeva Z. “Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy metodlardan foydalanish”.....
83. Rasulov J. Yo‘ldoshev A. “Uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida nazariya va amaliyot uzilishi muammosi hamda uni bartaraf etish yo‘llari (krk va krs misolida)”.....
84. Raximova G. “Ta’limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari”.

85. Raximqulova M. Saparova D. "Noan'anaviy ta'lim: boshlang'ich ta'limda tadqiqotchilik asosida o'qitish metodikasi"
86. Raxmonova B. "Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda ona tili fani o'qituvchilarining muammolari va yechimlari".....
87. Razzakova M. "Navoiy g'azallarida radif va badiiy san'at mutanosibligi".....
88. Ro'ziyeva L. "Boshlang'ich ta'lim ona tili darslarida fanlararo integratsiyaning ahamiyati".....
89. Ruziyev A.J.. "Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini transformatsiya qilish: O'zbekiston va Singapur tajribasi asosida qiyosiy tahlil"
90. Rustamova M. "Ishsiz fuqarolarni kasbiy qayta tayyorlashda andragogik yondashuvning samaradorligi".....
91. Rustamova M. Bolalar nutqini rivojlantirishning psixologik va pedagogik asoslari
92. Sabirova N. "Dars jarayonida XXI asr ko'nikmalari asosida ta'limiy-tarbiyaviy maqsadlarni tashkil etishning afzalliklari".....
93. Sabirova N. Matnazarov M. "Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish usullari".....
94. Saliyeva P. "Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlashning mazmun va vositalari".....
95. Saliyeva R. "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari".....
96. Saparniyazova Y. Xojiboyeva D.K. Boyqobilov B. D. "Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalanish"
97. Sayipova D. Qoraboyeva M. "Boburnoma"da muallifning adabiy-tanqidiy qarashlari".....
98. Seytjanova M. "Musiqaning maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasini rivojlantirishdagi roli".....
99. Shirinova Ch. "Ilmiy gipotezani tajriba-sinov orqali tekshirishning metodik asoslari".....
100. Tajekbaeva Z. "Boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy darslarni olib borishda zamonaviy usullarning ahamiyati.".....
101. Tashev E. "Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari".....
102. Tilakova M. A. "Ta'lim jarayonini xalqaro tendensiyalar asosida Takomillashtirish strategiyasi".....
103. Tleumuratova N. "O'quvchilarda konvergent va divergent fikrlashni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik asoslari".....

104. Tobakabulova N. "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollari".....
105. Tolipov A. "Fizika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati"
106. Toxirova M., Ergasheva B. "Geometriya darslarida o'quvchilar tafakkurini shakllantirishda innovatsion metodlardan foydalanish".....
107. Turapova Y., Turaboyeva M. "Til va jamiyat munosabatining badiiy adabiyotda aks etishi".....
108. Turatova Sh. "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari".....
109. Turayeva X. "O'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshirishning pedagogik asoslari".....
110. Turg'unboyev S. "Yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirishda sinfdan tashqari faoliyatning o'rni".....
111. Turmanov Q. "Malaka oshirish jarayonida o'qituvchining kasbiy sifatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida".....
112. Karimova U. "Ta'limda uzluksiz rivojlanish muammolari va yechim yollari (o'zbekistonda til o'qitish misabida)".....
113. Umirkulova G. "Tasviriy san'at va chizmachilik fani — imkoniyatlar va taraqqiyotlar poydevori".....
114. Urakova Sh. "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tabiiy fanlar o'qituvchilarining refleksiv kompetentligini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari".....
115. Urinov A. "Jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari"dan "Kasbiy rivojlanish kuni"(KRK) va "Kasbiy rivojlanish soati"(KRS) tadbirlarini tashkil etish bo'yicha".....
116. Usenov S. "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanishning muammolari va yechimlari"
117. Usmonov B. "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida geografiya fani o'qituvchilariga metodik yordam ko'rsatish mexanizmlari".....
118. Hakimova D., Niyozova G. "Filologiya ta'limida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari".....
119. Xalmatova N., Ashurova D. "Boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik mahorati va shaxsiy fazilatlarini takomillashtirish omillari".....
120. Xanmuratova S. "Atoqli otlar mavzusini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalarning ahamiyati".....
121. Xaydarov Y. "Uzluksiz ta'lim tizimida kasbiy mahoratni yuksaltirish: muammo hamda yechimlar".....

122. Xojiboyeva D., Boyqobilov D. “K imyo darslarida 5e interfaol modelidan foydalanish (“Kislotalar” mavzusi misolida)”.....
123. Xudoyberdiyev A. “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tizimida o‘qituvchining shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish: O‘zbekiston tajribasi”.....
124. Xudoyberdiyev G., Urolova M. “Atom fizikasi bilan adabiyotni integratsiyalashgan holda o‘qitish metodikasi”.....
125. Xudoyberdiyev G. Urolova M. “Gamifikatsiya elementlarining fizika darslariga ta’siri”.....
126. Xurramov I. “Umumta’lim maktabi o‘qituvchilarining ekologik savodxonligini rivojlantirishning dolzarb muammolari, ularning yechimlari va istiqbollari”
127. Yaratov H. “Tarbiyaviy ta’sirning pedagogik-psixologik tahlili.....
128. Yuldasheva Sh. “Ta’limda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning muammolari va yechimlari”.....
129. Yunusova N., Ibodullayeva D. “Umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarni o‘qitishda integratsiyalashgan loyihaviy yondashuv”.....
130. Yunusmetova N., Kulaxmetova M. “Pedagoglarning uzluksiz malakasini oshirish jarayonida kasbiy rivojlanish kuni va kasbiy rivojlanish soatlarining pedagogik samaradorligi”.....
131. Zaynitdinova M. “Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishlarida akmeologiya”.....
132. Ziyavutdinova M. “Tasviriy san’at fanini o‘qitishda interfaol metodlarning samarali qo‘llanilishi”.....
133. Атаджанова. Г., Собирова Ш. “Системный подход к формированию психолого-педагогической готовности дошкольников к обучению в школе”..
134. Ахмедова Д. “Непрерывное профессиональное развитие учителей русского языка преподавания в системе образования Узбекистана: актуальные проблемы, решения и перспективы”.....
135. Бикмайкина Н. “Проблемы и решения непрерывного профессионального развития в сфере образования”
136. Богатырь А. “Применение дифференцированного подхода для организации самостоятельной работы на уроках РКИ”.....
137. Жумаева Б. “День и Час профессионального развития как важный инструмент повышения педагогического мастерства учителя русского языка и литературы”

138. Жумаева С. Джумаева Д. “Поддержание конструктивных взаимоотношений в классе посредством социально-эмоционального обучения (sel)”.....
139. Нагметова А. “Эффективные методы формирования экологического воспитания в дошкольном образовании”
140. Хасанова Д.З. “Непрерывное профессиональное развитие в образовании: проблемы, тенденции и перспективы”.....
141. Эргашева А. “Актуальные проблемы непрерывного профессионального образования и пути их решения в условиях глобализации”
142. Эргашева А., Абдулхакимова Х. “Проблемы и перспективы непрерывного профессионального развития педагогов в современной системе образования”.....
143. Эргашева А. “Непрерывное профессиональное развитие как основа формирования педагогической компетентности”.....

2-sho‘ba. Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari.

144. Abdullayeva M. Ta’limning sifat–samaradorligini oshirishda xorijiy tajribalardan foydalanishning afzalliklari.....
145. Abdullayev M. “Raqamli transformatsiya davrida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini boshqarish: xorijiy tajriba va innovatsion yondashuvlar” ...
146. Abdullayeva J. “Xorij tajribalari asosida maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish”
147. Abdunabiyeva L. “Ilmiy tadqiqotlarda metodlardan samarali foydalanishning nazariy asoslari”
148. Abduraimov Sh., Davronova R. Tarbiya fanini o‘qitish yuzasidan xorijiy tajribalar tadqiqi
149. Abidov H. “Texnologiya darslarida “texnologiya va dizayn” yo'nalishini rivojlantirishning zamonaviy usullari, muammolari va kreativ strategiyalari”
150. Alkarova F. “O‘quvchilarning ijodiy-estetik rivojlanishida kreativ yondashuv: xorijiy tajribalar tahlili”
151. Aslanova N. “Maktabgacha ta’lim pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida xorijiy tajribalar integratsiyasi”
152. Axmedov B. “Ona tili va adabiyot darslarini tashkil etishda steam yondashuv”
153. Axmedova O. “Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etish istiqbollari”

154. Axmedova N.A. Ta'lim va mahalliy iqtisodiyot integratsiyasi — qishloq maktablari rivojlanishining innovatsion modeli.....
155. Axunjanova Sh. “Tabiiy fan o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishida pisa tadqiqotining ahamiyati”
156. Amirullayeva B.A. “Oliy ta'limda talabaga yo'naltirilgan o'qitish tizimini loyihalash: konstruktiv yondashuv va xalqaro tajriba”
157. Bauetdinov R. “Tarix fanini o'qitishda xorijiy tajribalardan samarali foydalanish”
158. Baxronova M. “Project-based yondashuvi orqali leksik ko'nikmani takomillashtirishda asosiy jihatlar: 8-sinf “magazines and books” mavzusi misolida”
159. Baymatova N. “Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining zamonaviy kompetensiyalari: indoneziya va o'zbekiston tajribasining qiyosiy tahlili”
160. Begliyev S. “SMART ta'lim va uning imkoniyatlari”
161. Bekmatova U. “Xorijiy tajribalar asosida biologiya darslari samaradorligini oshirishning amaliy yondashuvlari”
162. Boychayeva Sh. “Xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlari orqali dars samaradorligini oshirish yo'llari”
163. Boyqobilov D., Qurolova M., Isaxo'jayeva M. “Baholashning o'quv maqsadlariga muvofiqligi”
164. Boyqobilov.D, Iskandarova Sh. “Kimyo fanini o'qitishda zamonaviy texnologiyalar”
165. Boyqobilov D. “Kimyo fanini o'qitishda o'quv materiallarini tanlash”
166. Buranova R., Kushanova D. “Raqamli ta'lim muhitida pedagoglarni kasbiy rivojlantirishga doir ilg'or xorijiy tajribalar”
167. Buranova R. “Zamonaviy tarix ta'limida o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuv: muammolar, imkoniyatlar va amaliyot”
168. Dilmanov Ilyusha, Dilmanov Islam. Types of modern teaching methods and the principles of their implementation in school education
169. Doniyorova G. “Xorijiy tajribalar asosida maktab psixologlari mentoring va coaching tizimini joriy etish: xalqaro tajriba va istiqbollari”
170. Ergasheva M. “Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinga asoslangan ta'lim orqali 5-7 yoshli bolalarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish”
171. Ergashev M. “Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirishning innovatsion mexanizmlari”

172. Esnazarov A. “O‘quvchilarga alyuminiy elementini o‘rgatishda o‘quvchi 4K ko‘nikmasini shakllantirish
173. Eshchanova G. Using effective approaches in teaching young learners
174. Giasova Sh. Yangi avlod maktabi – boshlang‘ich ta’limning yangi qiyofasi
175. Ibroximova S. “Xorijiy tajribalar asosida tarix fani o‘qituvchilarida mentorlik tizimini rivojlantirishning samarali modellari”.....
176. Islamova N. “Ijtimoiy fanlarni o‘qitishda “case”, “why” kabi texnologiyalarni qo‘llash”
177. Isayev F. “Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda individual ta’lim trayektoriyasini yaratishning xorij tajribasi”
178. Ishankhodjaev S. “Mehnat migratsiyasini boshqarishda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish masalalari”
179. Jo‘rayeva G. “Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari”
180. Karimova G. “Chizmachilik fanida interaktiv ta’lim texnologiyalarini joriy etish”
181. Karimqulov S. “Tabiiy fanlarni o‘qitishda steam texnologiyasini hayotga tadbiq etish”
182. Kenjayev Sh. “Texnologiya darslarida o‘quvchilarni tabiatdan ilhomlanish orqali texnik yechimlar topishga o‘rgatish”
183. Mamatova Guloyim. Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirish.....
184. Mamatraximov X. “Inson resurslarini strategik rivojlantirish asosi sifatida ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlanish: xalqaro tajriba va o'zbekiston uchun yo'nalishlar”
- 185.. Mirkarimova D. “Izonit. Izonit turlari” mavzusini o‘qitishda zamonaviy metodlardan foydalanish”.....
186. *Mirzoxidova L.B., Qodirova L.* “Adabiyot mashg‘ulotlarini 5e modeli asosida tashkil etish”
187. *Muradova X.* “Steam ta’lim texnologiyalarini pedagogning kasbiy rivijlanishiga ta’siri”
188. Muratova D. “Oneword” ilovasi yordamida tashkilotlarda xavfsizlik va nazorat tizimini takomillashtirish”
189. Nurimova N. “Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari”
190. Nishonov G‘. “Xalqaro tadqiqotlar asosida pyton tilida uning asosiy

- operatotlarini o'rgatuvchi dastur tuzish"
191. Norqulov R. "KPI tizimining samaradorligi va uning inqirozi: xalqaro tajriba hamda O'zbekiston uchun ilmiy-tahliliy yondashuv"
192. Nurmatova Z. "Using the system of exercises developing the strategic competence of b2 level students"
- 193..Nurmetova M. "Kattalarni o'qitishda innovatsion va interaktiv pedagogik texnologiyalarni qo'llash metodikasi".....
194. O'rolova O'. "Singapur tajribasi asosida maktab o'quvchilarida kreativlikni mental arifmetika texnologiyasi vositasida shakllantirish usullari"
195. Omonillayeva A. " TIMSS yetakchi davlatlari tajribasi asosida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish istiqbollari"
196. Ortiqova N. "Xorijiy tajribalar asosida "smart-ta'lim" texnologiyalarini O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlari"
197. Ortiqova D. Developing critical creativity in continuous professional development courses.....
198. Ostonayev E. "Pedagoglarning kasbiy rivojlanish trayektoriyasini loyihalashda individual yondashuvning ahamiyati"
199. Ostonayev E.,Barakayeva Q. "Ta'lim sifati va o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik"
200. Otaqulov S. "Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini oshirishda innovatsion vositalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish (xorijiy tajribalar asosida)"
201. Qurolova M., Isaxo'jayeva M.,Boyqobilov D. "Baholashning o'quv maqsadlariga muvofiqligi"
202. Rajabova X. "Ta'lim tizimida xalqaro tajribalar va zamonaviy yondashuvlar"
203. Rayimkulov A. "Uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etishda singapur va buyuk britaniya tajribalari"
204. Ravshanova O. "Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirishda innovatsion yondashuvlar"
205. Razzakova D. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xorij tajribalari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari ahamiyati
206. Iskandarova Sh., Saidxonova Sh. "Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari"
207. Saparova D., Mamatova S. "Pedagogik "yonish" sindromi: kasbiy turg'unlik omillari va innovatsion korreksiya strategiyalari"

208. Sultonova L. A. Xalqaro professional standartlar va milliy tizim integratsiyasi
209. Shamsitdinova M. The Role of Authentic Listening Resources in Language Instruction
210. Sheraliyeva A. “Xorijiy tajribalar asosida maktabgacha ta’lim muassasalari pedagoglarining uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari”
211. Shodiyeva N. “Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida agroturizm obyektlariga ekskursiyalarni tashkil etish”
212. Tashenova G. “PISA xalqaro baholash dasturi asosida xxi asr kompetensiyalarini shakllantirish”
213. Tashenova G. “PISA xalqaro baholash tadqiqotlarining mohiyati va kattalar ta’limi tizimidagi o’rni”
214. Toshev E. “Ijodiy muhitni shakllantirishda sinfdan tashqari faoliyat va STEAM ta’lim konsepsiyasi integratsiyasi”
215. Toshpo‘lotova Z. “ Rivojlangan davlatlarda raqamli inklyuziv musiqa ta’limi modellari”.....
216. Toxirov B. “Xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib, uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonini samarali yo‘lga qo‘yishning kelgusidagi imkoniyatlari va rivojlanish yo‘nalishlari”
217. Tursunova M.B. “ Uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida zamonaviy ta’lim texnologiyalarining metodik ahamiyati”
218. Umirzakova N. “Xorij tajribalari asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy kompetentligini rivojlantirish”
219. Uralova D. “Transkultural integratsiya: global ta’lim ekotizimlari asosida pedagoglarning kasbiy rivojlanishini transformatsiya qilish”
220. Urazova N.U. “TIMSS xalqaro baholash dasturi talablari asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish”
221. Voqqosov S.S. “Kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi modeli: milliy amaliyot va xalqaro tajriba (Singapur, Finlandiya, Yaponiya misolida)”
222. Vaisova G. “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish istiqbollari”
223. Yegitaliyeva K. “Xorijiy tajribalar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish istiqbollari va inklyuziv madaniyat ko‘nikmalarini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari”
224. Yunusova Z. Geografiya darslarida timss formatidagi amaliy topshiriqlardan foydalanish va ularning pedagogik samaradorligi

225. Yusupova Gulshiraxan Zinatdinovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini epirls xalqaro baholashga tayyorlash masalalari
226. Tukhtaboyeva Y. "The role and opportunities of independent learning in the professional development of foreign language teachers"
227. Xamraqulov A.A. "Kattalar ta'limi uchun muammoga asoslangan o'qitishning metodik va tashkiliy asoslari"
228. Xidirova Y. "Texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishda innovatsion pedogogik texnologiyalar va interfaol metodlar"
229. Yuldasheva N. "Texnologiya fanida kreativ fikrlashni rivojlantirish usullari
230. Yuldasheva N., Tursunaliyeva N. "Ta'limda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini steam texnologiyalari asosida modernizatsiya qilish orqali o'quvchilarning
231. Yusupova M.B. Xalqaro akkreditatsiya va uzluksiz kasbiy rivojlanish integratsiyasi: o'zbekiston ta'lim tizimida boshqaruv va self-study mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollari
232. Mamatqulova Y. "Biologiya darslarida virtual laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish orqali o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish"
233. Мансурова С.Р., Джураева Д.Н. Развитие сотрудничества и творчества у детей через steam-проектную деятельность в дошкольном образовании
234. Машарипова Ш., Ахмедова Д. "Эффективное использование инновационных технологий в образовательном процессе"
235. Убайдуллаева Н. "Модели подготовки управленческих кадров в сфере образования в зарубежных странах"

TA'LIMDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami.
Toshkent, 2026-yil 14-may.
